

UNIVERSITY OF ST. MICHAEL'S COLLEGE

A standard linear barcode consisting of vertical black lines of varying widths on a white background.

3 1761 01904314 0

E
—
9

BIBL. RES.

Krijtberg S. J.

AMSTELAEDAM.

142

ELENCHUS
AUCTORUM ET OPERUM
QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR.

HOORE.

De verâ Religione (pars prima).

THEOLOGIA ROTOMAGENSIS.

Appendix prima : Prajudicia adversùs incredulitatem.

VALSECCHI.

Appendix secunda: Specimen historiæ religionis, et hostium et bellorum adversùs eam.

IDEM.

Appendix tertia : De fontibus impietatis.

THEOLOGIA ROTOMAGENSIS.

Appendix quarta : De Religione naturali.

VALSECCHI.

Appendix quinta : De possibilitate et necessitate Revelationis.

THEOLOGIA ROTOMAGENSIS.

Appendix sexta : De notis Revelationis.

Appendix septima : De Religione primitivâ.

FACULTÉ THÉOL. DE LA SORBONNE.

Censure du livre intitulé *Emile ou de l'Education*.

INDEX RERUM.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Ottawa

<http://www.archive.org/details/theologiaecursus02mign>

THEOLOGIAE CURSUS COMPLETUS,

EX TRACTATIBUS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS;
ET A MAGNA PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM
EUROPÆ CATHOLICE,
UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,
UNICE CONFLATUS,

*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positis.*

ANNOTARUNT VERO SIMUL ET EDIDERUNT
FR. J. P. ET V. S. M**.**

TOMUS SECUNDUS.

DE VERA RELIGIONE.

PARISIIS, APUD EDITORES, IN VIA GALLOISE DICTA: RUE DES MAÇONS-SORBONNE, N° 7.

1838.

VITA HOOKE.

HOOKE (Lucius-Josephus), è Nathanièle Hooke, celebri historico, Dublinii in Hiberniâ natus anno 1716, juveus in Galliam migravit ut studiorum curriculum decurreret. Seminarium Parisiense S. Nicolai à Carduello primùm ingressus est, ibique litteris tūm profanis, tūm sacris indulxit, donec *licentia* laureā et tandem doctoris sorbonici insulâ 1736 exornatus est. Quatuor ab hinc annis clarissimae huic facultati professor accessit, decembrisque die duodecimâ 1750 præses fuit congressus in quo de Prades famosorem thesim suam propugnauit. Ex hac circumstantiâ tam simplici, quæ nihil nisi summam Hooke doctrinam significare videbatur, defluxit quidquid molestiarum vitam ejus postea exagitavit. Licet subscriptio nem thesi incautè datam, re maturius perpensâ, retractaverit, cathedralē theologicā destitutus est maii die tertiâ 1752. Duobus post annis, cùm de Prades ipse in gratiam esset regressus, Hooke, ut loco doctoris Lefebvre, professoris sorbonici munus obiret, sese competitorem tulit Francisci Petitjean cui toto corde favebat archiepiscopus Parisiensis. Vicit Hooke uno suffragio; inde autem novæ agitationes ipsi allatae, quæ sèpius in scandalum cesserunt. Hinc enim collectatio Sorbonam inter et archiepiscopum exorta, cui civilis potestas sese infeliciter miscuit. Quidquid id est, in professoris munere stetit auctor noster; cùmque commisionem instituit Sorbona libri dicti *Emile examinandi causâ*, deputatorum unus, censuram

contextit egregiam, quæ collegarum consiliis paulisper immutata, summo omnium plausu prodiit (1). Cathedram theologicam, ex quâ tot hauserat labores, ultrò abdicavit anno 1765, ut hebraici sermonis lectiones publicas in Sorbonâ daret. Haud multò post bibliothecæ Mazarinæ conservator nominatus est; quo ex munere detrusus anno 1791, ob denegatum jusjurandum quod civicum nuncupabant, secessit in oppidulum vulgò dictum Saint-Cloud, ubi duodecimâ aprilis die anno 1796, ætatis verò 80, piè obiit. Quantumlibet exercita fuerit Hooke vita, nemo diffitetur eum bonæ intentionis semper fuisse, et si ugendam rem excipias in quâ nimia erravit deceptus præcipitatione, ingenii acumine aequè ac solidâ admodum doctrinâ præstans apparet. Nullius judicio magis confidit Sorbona; nulli quæstiones theologicas gravioris momenti commisit enucleandas.

Præter Religionis naturalis et revelatae principia, quæ Parisiis primùm prodiere 1754, et iterum 1774 cum novis dissertationibus, operâ D. Breuer benedictini Angli, quem sibi amicum familiarem Hooke habuerat, ejusdem supersunt opera sequentia: 1º *Mémoires du maréchal de Berwick*, 2 vol. in 12, Paris, 1778. 2º Ex anglico sermone in gallicum versio operis quod pater Nathaniel Hooke de Relius veteris Romæ scripsérat, 3 vol. in 12, Paris, 1784.

(1) Vide ad calcem voluminis Censuram de quâ hic ait.

TRACTATUS DE VERA RELIGIONE.

Per religionem naturalem intelligimus collectionem officiorum omnium, sive erga Deum, sive erga seipsum et alios homines, quæ ex consideratione divinæ naturæ et conditionis humanæ, ratione investigari et concludi possunt (1). Oportet itaque in hoc opere de religionis naturalis principiis 1º Dei naturam et

eius nobiscum relationes explicare. 2º Hominis dotes, vires et conditionem naturalem expondere. 3º Officia ex hominis cum Deo, seipso et aliis hominibus naturali necessitudine profluentia evolvere. Prima pars theologiam naturalem, secunda moralē philosophiam, tertia universi juris naturalis elementa continebit.

Pars prima.

THEOLOGIA NATURALIS.

Hæc de Deo disquisitio tota tribus quæstionibus continetur : an sit ? quis sit ? quid agat ? Quas tribus sectionibus de Dei existentiâ, naturâ, et providentiâ explicabimus.

SECTIO PRIMA.

DE EXISTENTIA DEI.

Expositio Atheismi.

Commune est hoc omnium Atheorum principium, universitatē rerum, sensum quoque

(1) In sensu generaliori Religio exprimit societatem Deum inter et hominem, quorum mutuas complectitur relationes. Quippè Religio notionem legis essentialiter implicans, eo ipso Legislatoris, nempe Dei existentiam atque subditorum arguit, determinatque tum superioris jura, tum officia inferiorum. Intelligenda est ergo Religio veluti hujus societatis constitutio, eas relationes, jura scilicet predicta et officia exhibens, deliniriisque potest : *Legitatio dirina societatis inter Deum et hominem, sua eorum relationes constitutione exprimeus, suis legibus jura determinans et officia.* Porro existis relationibus, juribus et officiis, aliae rationes proportionatae ejus lumine perspicuntur, legemque constituent naturalem, aliae vero nativum ejusdem rationis captum superantes, nonnisi revelatione seu divinâ externâ innotescunt manifestatione : neque inde concludas

et intelligendi vim, non à providâ quâdam naturâ profectam, sed per naturalem commotionem, seu efficientiam æternæ et ratione carentis materiæ generataam fuisse. Verum in definiendâ materiæ naturâ, et rerum originibus explicandis magna inter illos dissensio est.

1º Anaximander, philosophorum, qui Deum sustulere, forsitan antiquissimus, materiam æternam et infinitam esse statuebat, atque in se spectatam nec generationi, nec corruptioni obnoxiam : partes quidem ejus mutari, totum esse immutabile. Ex hujus materiæ naturali

duplicem ideò religionem, aliam naturalem existere, aliam supernaturalem ; namque reverâ partes sunt ejusdem Religionis, diversi verò quoad intellectum humanum generis ; quod sedulî notat evolutique Theologus Lugdunensis. « Notandum, inquit, legem naturalem seorsim sumptam, non posse dici Religionem, ita ut duæ sint religiones, quarum altera lege naturali, altera revelatione contingatur, altera naturalis..... » altera supernaturalis, seu revelata ; sed unicam esse Religionem, que ex lege naturali simul et revelatione coalescit : adeò ut, sive legem naturalem observet homo, sive veritates soli revelatione cognitas firmâ fide teneat, unius et ejusdem Religionis actus exerceat.

2º Enim vera quælibet Religio eum omnem cultum complectitur, quem Deus nobis prescribit, ut ipsi grati simus, vitamque æternam

motu et qualitatibus nimis, frigore, calore, humiditate, siccitate, etc., quas et gigni posse et destrui dicebat, cuncta, quae conspicimus aut experimur, prognata affirmabat. Ista autem formas seu qualitates, entia realia esse docebat, à magnitudine, figurā, situ, motu, quiete, aliisque materiæ primariis affectionibus realiter diversa; atque ad harum formarum classem, vitam quoque animalem, sensum atque rationem referebat: et eam ob causam ab Aristotele notatus est, quod contraria ex eodem principio derivaret. Infinitos asserebat generari mundos, qui corrupti in infinitatem naturæ redeunt.

2º Leucippus vero et Democritus, cùm intelligerent Anaximandri philosophiam de formis substantialibus nascientibus et intereuntibus nullo modo posse consistere cum isto principio, atheorum omnium arce: *Ex nihilo nihil fit, et in nihilum nil potest reverti*, sustulerunt predictas formas substanciales, et ma-

consequamur: atqui unica est hujusmodi Religio, nec alta est quam Christiana: duplicitis quidem generis officia continet, nempe alia quæ dictat ratio naturalis, et alia quæ per solam revelationem cognoscimus; ex duplice autem illo officiorum ordine nou exoritur duplex Religio naturalis una, et supernaturalis altera, seu revelata; alioquin per alterutram scorsim sumptam, Deo totus redderetur quem exigit cultus; quod tamen nemo dicere ausit. Numquid enim Denni, ut par est, colere censeatur, qui totum obsequium ipsi debitum coegeret, vel intra veritates sola revelatione congnitas?

3º Id veræ cuiuslibet Religionis proprium est, ut homini subministret quidquid subsidiū requiritur, ut Deo placet: atqui non ita profectò se habet lex naturalis; ad eam quippe non pertinet fides: atqui *sine fide impossibile est placere Deo*, ait Apostolus (Hebr. 11, 6). Idem passim testantur sancti Patres, et praescritum Augustinus: « Nos, inquit, ea quæ intendunt opera bona dicimus non esse verè bona sine fide; quoniam opera verè bona necesse est Deo placere, cui sine fide quia impossibile est placere, profectò quod vere opus est bonum, sine fide non potest esse. » (Lib. 4 contra Julian. num. 51, tom. 10, pag. 609.) Ergo, cùm non sufficiat lex naturalis, ut Deo placamus, veram Religionem constitueremus sola non potest.

4º Maximè novella est legis naturalis in Religionem naturalem conversione, nullumque sive in Scripturis, sive in Patribus habet fundatum. Si enim singulas Ecclesiæ actates perlustraveris, nullum ante seculum XVIII reperiás scriptorem ecclesiasticum, qui legem naturalem venerando Religionis nomine decoraverit. Quin etiam in recentibus scriptis ecclesiastica auctoritate munitis nusquam apparet nuperum religionis naturalis vocabulum,

teriam in figuras atque atomos omnis generis, angulares, rotundas, tæves, asperas, hamatas, curvatas, aduncas secuerunt; quas ex infinito tempore in immenso et inani spatio volitasse et concursasse asserebant: ex quo factum est, ut multiplici ratione cohæserint inter se, et post varios impetus, factâ quasi conspiratione, in unum aut plures vortices coiverint. Postremò, post infinitas complicationes et explicaciones, molitiones et periclitationes, cùm mille formas et figuras nunc induissent, nunc exuisserunt atomi, illum rerum complexum extitisse, quem hodiè conspicimus (1). Epicurus, qui Democriti philosophiam suis inventis auxit, in atomis primis rerum principiis duplicom

« Itaque pro certo teneamus unicam esse Religionem veram, nempe Christianam, que licet præcepta legis naturalis contineat, supernaturalis tamen est: tum quia legis naturalis officia, sicut oportet, ut aiunt Patres, observari nequeunt sine fide in Christum; siquidem non est in alio aliquo salus; nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri (Act. 4, 12); tum quia necesse fuit ut legis naturalis cognitionem, quam variae hominum cupiditates maximâ ex parte obscuraverant, Deus per externam revelationem manifestaret. Hinc clarissimum illud Cleri Gallicani testimonium in celeberrimis anni 1700 Comitiis: « L'Eglise Catholique a toujours été persuadée que la Religion chrétienne consiste dans la foi et les mœurs; que les dogmes qui fixent la foi, et ceux qui règlent les mœurs ont la même source, et que les préceptes qui nous apprennent à bien vivre, appartiennent à la foi. » Ibi sapientissimi præsules, nullâ factâ religionis naturalis mentione, unicam admittunt Religionem, nempe Christianam, quam in morib⁹ et fide ita sitam esse dicunt, ut et ipsæ morum regulæ ad fidem et revelationem pertineant. »

Haud aliter sentiunt omnes Theologi quorum plures eam Religionis naturalis appellationem apertè suggillant, ut videre est apud Bergier, *Diction. verbo Relig. naturelle*, Theolog. Rotomagensi, cuius verba legenda sunt; vid. ad calcem hujus voluminis, § 5, de Rel. Nat. Ibid. laudabilius alia verba, nempe Theol. Tolosani, quibus hanc infelici conatu conciliare tentat catholicos in oppositas opiniones circa Religionem naturalem abeuntes.

Nunc ad tractatum nostrum ut redeamus; doctrinâ de Deo ejusque Providentiâ primù traditâ, seu objecto fundamentali Religionis stabilito, jam specialius cum auctore eam in suâ constitutione ex existentiâ expendimus.

Sed operæ pretium erit profectò plurima de doctrinâ et indole incredulorum tum ex Theologiâ Rotomagensi, tum ex opere Valsecchi de *Fundamentis Religionis* decerpta referre. — Vid. ad calcem voluminis.

P. S.

(1) Luer. lib. 5, v. 417.

motum inesse voluit: alium perpendicularē, ortū à naturali pondere corpusculorum; alium declinationis in aliquibus. Quippe, si atomi omnes linea recta deorsum semper caderent, fieri nullo modo potuisse, ut in infinito spatio atomus una aliam unquam attingeret; sed ut guttæ imbris, secundum lineas parallelas decidentes, nunquam in moles majores concrerebantur. At atomi à motu perpendiculari paululum declinantes et in vicinas incidentes, cum illis coalescere, variisque concretiōibus originem præbere poterant (1): ex hac etiam atomorum quarundam declinatione ortam docebat libertatem.

Hi philosophi communi consensu mundum ortum habuisse, et habiturum interitum statuebant.

5º Est sententia, quam Strato olim invenisse dicitur. Ille cùm nullo modo intelligeret, qui ex motu oriri sensus et intelligentia possint, materiam omnem naturaliter, et vitâ et naturali efficientiâ præditam asseruit, et habere quedam initia motū, sensū, rationis et consilii: etiam motū, sensū, rationem et consilium non semper et naturaliter habeat. Ista ergo vita materiae insita, non animalis est, quæ adiunctam habeat conscientiam; sed genitrix, et hanc habet virtutem, ut quælibet materiae portio, vel in seipsa procreare, vel ex alterius materiae actione varias animorum dotes accipere valeat, tametsi rationem et consilium nunquam adhibeat. In hac opinione, ut in superioribus, quoniam non est communis quedam vita, quæ toti universitati leges ferat, fortuna seu casus multū valet. Nam illæ materiae particulae insitam vim haud exercunt nisi occasione variarum concursationum et implicationum, que fortuitò contingunt. In hoc verò differt à præcedentibus, quod præter easum, etiam vim genitricem à motu diversam adhibeat. Hi philosophi vulgo cum Stratone mundi tenebant aeternitatem, sed illum maximis conversionibus obnoxium faciebant.

4º Denique Stoici quidam, cùm ex fortuitâ atomorum concursione, aut vi materiae particulis insitâ et communi lege solutâ, oriri mundi speciem tantam minimè potuisse putarent, toti huic universitati rerum inesse voluerunt naturam quamdam artificiosè omnia disponentem, at ratione sensuque vacuam: mundum porrò non dissimilem esse plantarum atque arborum, quem natura communis quædam incolat fictrix et genitrix, quæ viâ atque

(1) Lucre. lib. 2, v. 217.

ordine, quamvis nec sensum nec intelligentiam habeat, cuneta explicet et generet, partes suas ita nunc disponat, ut sensus ex illarum coagmentatione nascatur, qualis in brutis est animantibus; nunc eo modo, ut ratio et judicium, quibus valent homines, existant (1), in hac opinione omnis tollitur casus, et mechanismi immutabilis legi cuncta subjiciuntur.

Qui hanc tenebant sententiam, alii mundum aeternum et incorruptibilem; alii in tempore ortum et interitum statuebant, ut patet ex his verbis Senecæ: « Nam si vel certum sit « plantæ similem esse hunc mundum, sive à « naturâ quādam consilii expertise, at augendi « et procreandi potentia instructâ regi atque « gubernari; id tamen non impedit, ne ortu « quodam generatus et exitio obnoxius habeatur: nec idem obstat quominus certâ quādam et constanti lege ab ortu ejus ad interitum administrari omnia putentur, ipsæque ille eluviones et exustiones terrarum, quæ nonnunquam evenerint, vel eventuræ sint in posterum, à nature ejus moderatione et gubernatione proficiuntur (2). »

Diversam, ab his quatuor, atheismi formam nec in scriptis philosophorum reperias, nec per mentem fingere possis. Nam si quis Deum tollere velit, necesse est doccat nullam naturam intelligentem universitati rerum præesse, atque quidquid sensū et rationis est, id nihil esse nisi materiae affectionem. Jamverò qui materiam intelligentiâ carentem unicum statuit principium, istam materiam aut prorsus mortuam et inertem credere debet; aut ei aliquam vitæ formam tribuere. Prius si probet, iterum vel ad formas substanciales, vel ad figuræ et atomos confugiat necesse est. Si posterioris eligat, aut unam tantum ejusmodi vitam per totam materiae molem fusam esse defendere debet, aut ponere omnem materiam per se vitam quamdam continere, ita ut nulla particula propriâ vitâ careat.

Inter atheos nullo modo numerandi sunt illi Stoici, qui universitatem rerum animal esse dixerunt in quâ sicut et nostris corporibus, sensus insit, consilium, ratio et anima quædam moderatrix rerum omnium: quam opinionem exposuit Cicer. l. 2 de Nat. Deorum; et Virg. Georg. l. 4, v. 219; et Aen. l. 6; Seneca in Qu. Nat. l. 2, cap. 43. Hui enim philosophi, etsi hanc universitate rerum omnia conti-

(1) Cic. de Nat. Deor. l. 2, c. 32.

(2) In Q. uest. N. at. l. 2.

neri, Deumque igneum mundi hujus partem fixerint; attamen cum illum ignem, omnia permeantem, perfectissimam ratione præditum, et ab eo eumeta primum constituta cum consilio et ejus providentiâ eadem constanter administrari docuerint, potius naturam Dei malè intellexisse quām Deum sustulisse dicendi sunt.

¶ Jovem intelligebant antiqui, eundem quem nos, inquit Seneca, custodem rectoremque universi animum ac spiritum, mundani hujus operis dominum, artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vocare? non errabis: hic est ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum providentiam dicere? rectè dices: est enim cuius consilio huic mundo providetur, ut inconsultus eat et actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis: est enim ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu vivimus. Vis illum vocare mundum? non falleris: ipse enim est totum quod vides, totus suis partibus indicans, et se sustinens vi suâ. » Qu. Nat. I. 5.

Nec sunt etiam inter atheos numerandi omnes qui mundi aeternitatem tueruntur: plerique enim eorum, quibus hoc dogma placuit, non modò esse Deum confitebantur, sed argumentis ex divinâ naturâ sumptis hanc opinionem confirmabant, ut Aristoteles et Platonici recentiores. Ut atheistice impietatis rens quis sit, necesse est, ut statuat mundi, non tantum originem aeternam esse, sed necessariam quoque et independentem ab intell gente aliquâ naturâ. Verum ad atheorum classem illi omnino pertinent, qui nomine reliquerunt deos, divinas perfectiones sustulerunt. Nempe qui naturas præstantiores hominibus existere fatebantur, sed illas cum totâ universitate rerum ex Oceano vel ex Chao prodiisse in initio asserebant; ex quo consequitur interire eosdem posse, etsi poetae genitos illos deos immortalitate donare consueverint (1). (Vide Cudworthi Syst. Intell. Stanlei. Hist. Phil.)

In refellendis sigillatim variis atheorum hypothesibus haud immorabimur, quod in probanda divini numinis existentiâ, ista omnia eorum principia plena esse vanitatis simus ostensuri: solius Spinozæ sistema, cui quamdam dedit auctoritatem novitas et forma geometricè elaborata, curiosius expendumus et directè confutabimus, in fine hujus disputationis.

(1) Hac breviori notâ agnoscendi sunt veri Athei, si nimirum divinam Providentiam rejiciant, quidquid præterea sub hoc nomine Dei adulterere videbantur.

CONFUTATIO ATHEISMU.

Triplieis generis argumenta hoc loco vulgo distinguuntur. Alia moralia dicuntur, ex hominum utilitatibus, consensione, sensibus interioribus, et historiâ petita. Alia physica numerantur, quæ arripimus ex rerum, quibus constat mundus, naturis, operationibus, dispositione et constantiâ. Alia denique metaphysica vocantur, sumpta nempe ex nostrâ mentis conceptibus et ideis. Nos eamdem divisionem sequemur, sumpto initio ab illis rationibus, quæ sunt minus à vulgi intelligentiâ sensuque disjunctae.

ARGUMENTA MORALIA.

PRIMUS. — *Ab utilitate religionis, seu agnitionis existentiâ et providentiâ Dei.*

Quamvis hoc argumentum ab utili ductum non conficeret directè Deum existere, valet certè ad alienandos ab atheismo animos, et impiorum hominum revincendam perversitatem, qui nullis nisi rationibus homines summis commodis, que habet adjuncta religio seu agnitus numinis, spoliare contendunt. Valebit etiam ad confirmandam Dei existentiæ suspicionem naturaliter, ipsis fatentibus atheis, mentibus inditam; nam sicut bene concluditur ex suppositâ existentiâ Dei, ejus agnitionem utilem hominibus esse oportere, quia sub imperio justissimi et sanctissimi numinis, utilitas et pietas divisæ esse non possunt; sic vice versa ex pietatis manifestâ utilitate Dei existentiæ augurium legitimum capimus: sub Dei imperio rem ita esse necesse est; tolle Deum, et nullam causam habes, cur agnitus numinis tantarem utilitatum causa existat. Præterea, absurdum maximè videtur homines per hoc esse felices, vel feliores, quod errent; per hoc esse miseris, quod sapiant: nam non est probabile naturam indigere, ut beata sit, aliquo sibi contrario et repugnante, qualis est error; aut miseram effici ex eo quod est maximè secundum appetitum, qualis est veritas. Attamen, si agnitus numinis ad hominum utilitatem, tum privatam, tum publicam, conferat, si sit necessaria ad salutem societatis civilis, hæc omnia tam absurdâ ab atheis admittenda sunt: errorque, qui est ægritudo quædam animi, ad hominis felicitatem plus quam aliud quidquam conferet, imò ad optimum ejus statum erit necessarius. Neque dixerint athei multoties contingere ut errores habeant utilitatem sibi adjunctam, et regna falsis religiobus consistere: nam apparet eos, qui falsi;

religionibus vivunt et conservantur, est non solum falsa religio, sed est aliud simul veris simum naturae dictamen, à quo falsa religio totam vim suam salutarem accipit, videlicet, *vivendum esse cum religione*; quod si abesset, nec ipse falsæ religiones, neque regna consisterent aut perdurarent (1).

Homo in vario vitæ statu considerari potest, vel in conditione privatâ divisus à cæteris hominibus, vel in societate naturali sorte nascendi cum aliis conjunctus, vel in confœderatione cœli: interesse hominis Deum existere in quolibet statu tripli propositione conficiemus, contra Cardanum, Hobbiūm et Baylium, quorum duo priores religionem, hominibus noxiā, tertius inutilem, seu non necessariam scripsit.

PROPOSITIO PRIMA.

Interest hominis esse Deum.

PROBATIO. — Nam, 1º agnitus numinis nobis aperit ordinem rerum maximè cupiendum, atheismus in scenam immittit tristitiam et horrorem plenam. Quippe theismus nobis exhibet in rerum universitate rectorem sapientem, benevolum, beneficium, propter infinitas virtutes summè amabilem, cuius optimis et sanetissimis decretis cuncta primum constituta, perpetuo ordine decurrunt. Atheismus vero statuit tenere principatum vniq; quamdam infinitam sine ratione, sine consilio, sine benevolentia, temerè et sine lege carentem motus necessarios. Quantò ergo præstat sapientia cœcitat, benignitas et beneficentia temeritati, ordo confusione, gratissima concordia tristissimæ anarchiæ, tanto gravior est aspectus religionis. 2º Theismus amplificat naturam hominis et auget ejus dignitatem; atheismus vilissimam et abjectam efficit. Siquidem ille suadet nos divinam sortitos originem cum optimo parente Deo, cum ente infinitè perfecto habere quamdam similitudinem et cognationem; atque esse quædam illius simulacra: quo nihil potest esse illustrius. In atheismo originem vilem et fortuitam habemus, nihilque sumus, nisi acervus atomorum, quarum si commissuræ dissolvantur, tum vitam nostram omnem interire necesse est. 3º Theismus adjunetam habet securitatem, summam spem atque solidam felicitatem; quæ omnia tollit atheismus. Ille quidem securitatem

(1) Falsæ religiones simulque cum ipsis regna steterunt, vi atque beneficio veritatum erroribus permixtarunt, quas ex primitivâ revelatione habitas, traditione rationis que dictamine servârunt homines. Ille vero sunt in quarum gratiam unanimis moraliter populorum consensus invocatur.

P. S.

affert, quia docet optimi parentis ditione cuncta contineri, ejusque beneficem erga bonos voluntatem, propter infinitam sapientiam atque potentiam, nunquam suis finibus frustrari. In atheismo, ubi tenet imperium fortuna, securitas nulla esse potest: hanc habes perpetuam expectationem juxta Lucretium (1):

Dictis dabit ipsa fidem res :

Forsitan et graviter terrarum motibus orbis
Omnia conquassari in parvo tempore cernes.

Deinde in religione, etiamsi adversâ utamur fortunâ, habemus in spe divini præsidii maxima fortitudinis et constantiae adminicula, quia, ut ait vetus poeta (2),

Omnia sunt speranda, nec insperabile quidquam;
Cuncta Deus peragit facile et nil impedit ipsum.

In atheismo omne bonum nostrum in illis rebus situm est, quæ nec in nostrâ sunt posita potestate, nec nos ullo modo curant, et tantum homines in ærumnis et hujus vitæ easibus ab atomis auxiliis et opis sperare possunt, quantum quis solatii à sævâ quâdam procellâ et turbine expectaverit, aut à cominoto quodam inari, cuius nequeunt violenti fluctus exorari: præfocanda est illa naturæ Deum sponte in ærumnis advoeantis vox :

Di, prohibete minas; di, talem avertite casum, (1)
A quâ ipse Lucretius, vi naturæ domitus, temperare loco laudato non potuit :

Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans,
Et ratio potius quâm res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.

Affert denique agnitus numinis solidam felicitatem, quia spem injicit non esse hujus mortalitatis ævi limitibus finitam vitam hominum; extremum diem nostrum, non extinctionem, quam refugit natura, sed commutationem tantum loci afferre, aeternique diei natalem esse. Atheis è contrario horrenda mortis expectatio esse debet, et omnes eorum læticias inficere, qui in eâ putant omnia interire, atque post exantatos vitæ labores nihil hominis manere præter extinctionis malum sempiternum.

4º Tandem agnitus Dei excitat ad omnes virtutes: atheismus vitiorum laxat habenas. Sed virtutis infinita sunt commoda: exornat mentem, pacem et tranquillitatem animis ingenerat, adjungit nobis alios homines. Vitiorum infinita incommoda sunt: mentis, corporisque habitum corrumpunt, animum ægritudinibus

(1) L. 5, v. 105.

(2) Linus apud Jam. de v. Pyth. c. 28.

(3) Virg. Æn. l. 5, v. 265.

elidunt, alios homines à nobis alienos efficiunt et naturali efficientiā eorum contemptum atque odia excitant, ut alio loco exponemus. Habet ergo agnitus numinis hæc omnia commoda, atheismo adhærent ista incommoda.

Objicies. Nil si magis hominum interest quām habere animum metu vacuum, et plenis-imā frui libertate: hæc hominum summa felicitas est. Atqui agnitus numinis metu injicit hominibus et libertatem tollit: « Quis enim ferat, ut ait Velleius apud Ciceronem, impositum cervicibus suis semipaternum dominum, quem dies et noctes timeat; omnia providentem, et cogitantem, et animadvententem, et ad se pertinere putantem, curiosum et plenum negotii Deum? »

Respondeo 1º: Nego maj. Nam societatem civilem hominibus utilē esse et necessariam fatentur athei; at per leges civiles metus hominibus injicitur, et minuitur libertas. Non omnis ergo metus aut libertatis immunitatio malum est. Tunc profectō metus malum non est, ubi est salutaris, et frenum quod injicit voluntati est necessarium, ubi illa molestia, quam affert metus, suspenditur aliis multis et magnis utilitatibus. Atqui ille metus, quem habet religio adjunctum, salutaris est: avocat voluntatem à vitiis, quorum maximē noxia est natura; excitat ad omnes virtutes, quarum infinita sunt commoda, ut Epicurus et Lucretius confessi sunt. Et illa molestia, quam affert, penē suspenditur et vineatur illis omnibus utilitatibus, quas in conclusione ennumeravimus.

Respondeo 2º: Nego min., 1º quia non est proprius effectus agnitionis Dei metus turbulentus, uti supponunt athei, sed potius suavem jucundamque spem mentibus ingenerat. Siquidem Deus non est formidolosum numen abutens, more arbitrario vel ex necessitate, infinita potentia. Sed natura est sapiens et benefica, infinita potentia utens ad benefacendum, quantum patitur ordo eternus rerum, sen incommutabiles earum rationes. E contrario atheismus horrem habet adjunctum, quia fortuna atheistica potentia est infinita, ciens motus necessarios, sine lege et sine benignitate, quæ hunc admirabilem conspectum rerum convertere in tenebrosa tartara unico momento poterit, et intolerabilia mala inopinatō nobis omnibus procreare. Si ab hoc metu immunes sunt athei, id habent ex insitā naturis hominum fiduciā erga mundi rectorem, et ex experientiā benevolorum ejus consiliorum, quam naturae totius vocem tacitē sequuntur, dum dictis abju-

rant (1). 2º Quia metus ille turbulentus ægreditur parvus, non omnes, sed improbos tantum afficit, confitentibus Epicuro et Lucretio, qui exinde conclusere, non posse jucundē vivi, nisi honestē vivatur. At hujus, ut alterius omnis rei, judicium à naturā præstantissimā sumendum est, hoc est, à bonis. His sponte enascitur ex sensu numinis jucunda beatæ æternæque vitæ expectatio; atheismus improborum et sceleratorum hominum persugium est.

PROPOSITIO II.

Agnitus Numinis societatis naturalis vinculum necessarium est.

PROBAT. — Nam 1º, sine Deo nulla sunt hominum adversū se mutuō officia naturalia. 2º Nullā saltem ad ea, quæ vocamus officia, præstanda obligatio perfecta esse potest.

1º Atheistica impietas tollit mutua hominum erga se officia: nam hæc officia fundantur, vel in naturali et immutabili boni atque mali moralis discriminē, vel in istā lege in itā naturae hominum et in omnes diffusā, cuius inventorem et latorem Deum, naturā monente, omnes putamus. Sed sublatō Deo, tollitur essentiale discrimen inter bonum et malum morale, uti confessi sunt veteres athei, Protagoras (2), Heraclitus; et inter recentiores, Hobbius et Spinoza: quodque modō conficimus in argumentis metaphysicis. Tollitur etiam cum legislatore Deo lex naturæ, et nulla vitæ regula relinquitur præter eujusque libidinem, quam belli faciem, non pacis vinculum esse experimur, et docent Hobbius (3) et Spinoza (4), quorum doctrina moralis ad hæc principia revocatur: « Nullam esse in animis nostris aequitatem aut benevolentiam erga alios, sed libidinem dominandi et cupiditatem esse unicam hominum regulam... Jus omne situm esse in potentia, obligacionem in imbecillitate, et cuique licere facere quodcumque et in quoicumque libuerit; adeoque nihil injustum fieri, nullam injuriā inferri posse. Virtutem idcirco omnem rem vanam esse, nec præcellere fidem per fidicē, clementiam crudelitati, gratum ani-

(1) Silent Atheti quos interim plerique experiuntur remorsus. De his fusiū infra cum auctore, ubi de speculativis Atheti dicemus.

P. S.

(2) Vide Plat. in Theor.

(3) L. de Cive et Leviathan.

(4) Tract. Theol. pol. c. 16.

et cum ignavo et ingrato, modestiam impudentiae : uno verbo nihil esse quod laudi vel virtutis possit..... Imo voluntatem laudandi omnibus inesse in statu naturae, securitatis viam meliorem scire neminem anticipatione ; idcirco in statu naturae, homines intentos esse in se mutuo preoeconomico pandis, vel vi, vel fraude. Hinc sequi hominem non esse natum ad societatem, sed naturaliter existere inter homines bellum omnium adversus omnes. En nativa atheismi principia, ab omnibus atheistis fermè, sive veteribus, sive recentibus, confessa ; quæ sanè nullam relinquunt hominum societatem naturalem.

2º Etiamsi atheismus relinquenter diserim inter bonum et malum, notionem aliquam officiorum, certè tolleret omnem obligationem perfectam ad praestanda illa officia. Nam obligatio quatenus distinguitur ab ipso sensu officii sui, est necessitas quedam moralis benè agendi, orta ex consideratione nostræ utilitatis, quam cum honestate conjunctam ereditimus ; et præsertim ex metu numinis, cui placere necesse judicamus, quia maximis nos præmiis remunerari, et poenis plectere valet. Sed atheistica impietas tollit illam necessitatem benè agendi ortam ex consideratione numinis sanctissimi omniscientis et omnipotentis : tollit omnem spem præmiorum, omnem metum suppliciorum, sive honestatis et felicitatis conjunctionem dirimit. Quibus omnibus sublati, quam vim servare poterit sensus justi et injusti ad jubendum vel vetandum, ad invitandum vel terrendum, ad suspendendam vim immoderatam appetitus? aut quæ alia necessitas existet, quam contendendi ad utilitates suas et felicitatem, honestate contempta?

Objicies 1º cum Baylio (1) : Athei iisdem afficiuntur sensibus, iisdem utuntur rationis principiis ac theistæ : et ideò, negatæ Dei existentiæ, possunt servare, et reverè servant sensum justi et injusti, et rerum constantes et immutabiles differentias percipiunt. Atqui in isto sensu justi et injusti, et perceptione discriminis inter bonum et malum morale positæ est natura et vis officiorum. — Respondeo, atheistos, si sibi non constent, et ex suis principiis sensus interiores non informant, posse servare sensum justi et injusti, rerumque dif-

(1) Pensées diverses sur la Comète, c. 178, et suiv. L'addition à ces pensées, c. 4. Réponse à la dixième et treizième object. La continuation des pensées div. c. 143.

ferentias morales percipere, quia sublato uno sensu naturali, non continuò tolluntur omnes alii. Sed manifestum est hos atheos sibi non constare : nam nulla actionum humanarum moralitas concipi potest, sine his duobus, vide-licet libertate, et sensu obligationis, qui habeat hanc vim ut nos conscientia delicti afficiat, ubi rationem non sequimur. Jam verò in atheistorum hypothesi omni, sive eâ, quæ fortunam mundi reginam statuit ; sive illâ, quæ fatum rerum administrationem committit, nulla libertas esse potest. Nulla etiam obligatio propriæ dicta existit, quæ sine superiore obligante, et sine lege jubente et vetante, vix intelligi potest : aut saltem non est perfecta (1). Dictata rationis respectu atheistorum consilia potius sunt quæ invitant, vel motiva naturalia ad agendum impellentia, quam officia, quæ propriè devinciant (2). Sed demus atheistos eernere posse rerum morales differentias et servare sensum internum justi et injusti, atque ex illis motivis moveri ad exercitationem virtutum : negamus illa motiva ullam vim servatura respectu vulgi atheistorum, qui non fuerunt ingenuè educati, aut quorum exculta ratio non fuit. Atque id exponere verbis Pomponatii philosophi abs re non erit, quod fuerit ille merito atheismi suspectus, sed falsò tamen à Baylio in patrocinium suæ sententiae, de religionis ad societatem inutilitate, adductus. Aliqui sunt homines ingenui et benè institutiæ naturæ, adeò quod ad virtutem inducuntur ex solâ virtutis nobilitate et à virtute retrahuntur ex solâ ejus foeditate : et hi optimè depositi sunt, licet per pauci sint. Aliqui verò sunt minùs benè dispositi : et hi, præter nobilitatem virtutis et foeditatem vitii, ex præmiis, laudibus et honoribus, ex poenis, vituperiis et infamia, studiosa operantur et virtutia fugiunt, et in secundo gradu sunt. Aliqui verò propter spem alicujus boni et timorem poenæ corporalis studiosi efficiuntur : quare ut tales virtutem consequuntur, statuunt politie vel aurum, vel dignitatem, vel aliquid tale ; ut virtutia verò fugiant,

(1) Haec non satis absolutè, ut nobis videtur, affirmat doctissimus auctor. Quippe nulla prorsus *obligatio moralis sub atheismo*, cùm neque sit ulla auctoritas legislativa ex qua eam derivari necesse est, nullus *superior* et *princeps* eamdem suâ voluntate jure impomens, sanctio neque firmans. Hinc nulla prorsus *officia* quæ sine obligatione morali concipi nequeunt, nulli *inferiores* et *subjecti*. P. S.

(2) Vide infra, ubi de Lege naturali.

est statum, vel in pecuniâ, vel in honore, vel in corpore, seu mutilando membrum seu occidendo, puniri. Quidam verò ex ferocitate et perversitate naturæ nullo horum moventur, ut quotidiana docet experientia; ideo posuerunt virtuosis in aliâ vitâ præmia eternâ, vitiosis verò eterna damnâ, quæ maximè ternerent.... Et quoniam hoc ultimum ingenium omnibus hominibus potest prodesse, eujuscumque gradus sint, respi ciens legislator pronitatem viarum ad manum, intendens communis bono, sanxit animam esse immortalem, non curans de veritate, sed tantum de probitate, ut inducat homines ad virtutem. Neque accusandus est politicus: sicut namque medicus multa finxit, ut ægro sanitatem restituat, sic politicus apogos format, ut cives rectificeat. Si omnes homines essent in illo primo gradu enumerato, stante etiam animorum mortalitate, studiosi fierent, sed quasi nulli sunt istius dispositionis, quare aliis ingeniis incedere necesse fuit (1).

Objicies 2º cum eodem (2): Animis atheistorum, ut aliorum hominum, insitus est laudis appetitus et gloriæ cupiditas. Atqui hac sufficienter movent in statu naturæ ad præstanda mutua vitæ officia. — Respondeo, nego minorrem. 1º Etsi aliquis insit omnium hominum animis laudis appetitus, tamen apud vulgus minimam vim habere experientia docet: nec ulla modo suspendere vim cupiditatis, quæ in præsentia commoda ferri solet. 2º Quia, cum favor popularis auræ semper adjunctus sit divitiis et potentiae, appetitus laudis et gloriæ magis stimulat ad has comparandas, quam ad virtutis exercitium; præsertim cum præterea potentia et divitiæ cupiditatum omnium exemplarum media sint. 3º Quia illæ affectiones non veram sinceramque virtutem, sed hypocrisim tantum valent procreare; à publicis avocant sceleribus, privatis laxant habenas. Quod verò reponit Baylius post Lucretium, metuere debere hominem gloriæ cupidum, ne admissa privatim sclera in somno vel febris aestu patescat, nimirum absurdum est et desperatae causæ argumentum. Quem unquam talis metus cohibuit aut unquam cohibeat, ne libidinem expletat?

(Annotatio, auctore P. S.)

Honor, virtus, fama, Deo sublatu quid so-

(1) De Immortal. animæ, p. 123.

(2) Pens. div. c. 169.

nent, nescimus. Hæc enim arguunt, principia, ordinem moralem, disserimen boni et mali, officia tandem, liberumque arbitrium, quæ quidem omnia nulla sunt in principiis Atheismi, universitatem rerum ex nullâ intelligenti causa natam, ferreâ necessitate, vel fortuito casu consistere asserentis. Et verò si Athei hujusmodi motivis commoveri videantur, si probitati, honestati, famæque bonaë studeant, id non mirum eum vitam agant in theisticâ societate. Quæstio non est de nostro præsenti statu, sed de regimine sociali, si quod supponeretur quale sub Atheismo institui posset, cum omnes ab illo notiones morales exularent. Evidem lex naturalis fundatur in rerum essentiâ; sed illa ipsa essentia tam necessaria, ac Deus ipse, hujus fons et origo substantialis, jam quid intelligibile esse desineret, si numen existere negaretur. Quod aiunt societatem ex primitivâ hominum conventione, seu pacto sociali officiaque simul originem ducere, id confutatum contra Hobbiū, et Rousseau reperitur infra ubi de legis naturalis existentiâ tractat auctor ad object. quartam.

Superest diluere quæ nobis ex polytheismo obicit Baylius.

1º Contendit sophista polytheismum magis Deo injuriosum esse quam atheismum, ob quidem fœdas opiniones paganorum, vitia Numini turpiaque facta tribuentium. Nullus quippe inventur homo qui potius ignorari vel negari ab hominibus quam affici calumniis, malit. Ita ipse ratiocinatur Plutarchus cujus verba citat adversarius: « J'aimerais mieux, inquit clarus philosophus, qu'on pensât qu'il n'y eut jamais de Plutarque au monde, que croire que Plutarque est injuste, colère, et tel qu'il serait bien fâché d'être. »

2º Eundem Polytheismum magis nocere sociali ordini moribusque quam Atheismum: cum illo infami Deorum cultu exemplisque flagitiosis omnes fovebantur cupiditates, et eo honestabantur.

Atqui tamen gentes plurimæ olim sub Polytheismo floruere, atque etiamnùm existunt; ergo à fortiori sub atheismo stare posset societas.

Resp. Neg. Maj. cuius partes falsas esse evincitur.

Ad primam 1º Baylius vagari extra thesim videtur, cum magis de pessimis contra societatem consecariis Atheismi quam de ejus eriminis gravitate res agatur.

2º Aliud profectò est contingentem existen-

tiam negare, aliud verò necessariam; ex allato igitur exemplo temerariò concluditur gravius esse crimen polytheistarum quām atheorum. Præterea indignis attributis in mente corruptā paganorum dii non infamabantur, dūm è contra in exemplo hominis supra memorati verè ille calumniā diffamatus supponitur.

5º Denique Deum inter et homines plurimae adsunt relationes; v. g., Deus est hominum creator, et pater, et conservator: hunc homines cum adoratione, gratitudine, amore, omni tandem cultu colere debent: porrò, his spectatis nullum gravius crimen est in hominibus, quām Deum prorsus rejicere et abnegare.

Ad secundam, fatemur societates firmissimas primū, nefandis polytheistarum erroribus ad eversionem ineluctabiliter denique perduendas fuisse. Sed nationes istae unitatem Dei genuinaque dogmata primū tenentes, validissimum habuēre fundamentum. Deinde cū veritatum carum generalium societatisque maximè necessariarum traditionem et fidem, licet innumeris ferè et pravissimis obrutam erroribus, retinerent, atque inde conscientiae servarent regulam principiaque morum, faustā hujusmodi contradictione stare utcumque potuerunt. Atverò societas atheistica, eujus cives tum suis principiis, tum cupiditatibus, ac nullo retardante motivo, ad scelera omnimoda inducerentur, repentinā deordinatione rueret.

Ergo sub omni respectu Atheismus pejor Polytheismo dicendus est.

Diximus polytheistas sibi contradicere, dūm veras morum regulas in conscientiā ex principiis Theismi tenerent, simulque suis diis quæque attribuerent facinora, eosdem ritibus fœdis colentes. Porrò hanc egregiis verbis Rousseau sic exposuit contradictionem: « Je- tez les yeux sur toutes les nations du monde, pareourez toutes les histoires. Parmi tant de cultes inhumains et bizarres, parmi cette prodigieuse diversité de mœurs et de caractères, vous trouverez partout les mêmes idées de justice et d'honnêteté, partout les mêmes principes de morale, partout les mêmes notions du bien et du mal. L'ancien paganisme enfanta des dieux abominables qu'on eût punis ici-bas comme des scélérats, et qui n'offraient pour tableau du bonheur supérieur, que des forfaits à commettre, et des passions à contenter. Mais le vice, armé d'une autorité sacrée, descendait en vain du séjour éternel; l'instinct moral le repoussait du cœur

des humains. En célébrant les débauches de Jupiter, on admirait la continence de Xénocrate; la chaste Lucrèce adorait l'impuissant Vénus; l'intrépide Romain sacrifiait à la peur; il invoquait le Dieu qui mutua son père, et mourait sans murmure de la main du sien: les plus méprisables divinités furent servies par les plus grands hommes. La sainte voix de la nature, plus forte que celle des dieux, se faisait respecter sur la terre, et semblait reléguer dans le ciel le crime avec les coupables. » Haec rectè, si tamen per *tocem naturae*, intelligamus vocem naturæ à Deo supremo, justo, provido ingenitæ, ut eredebant ipsi polytheistæ.

Objiciunt tandem Atheti mala quorum Theismus seu Religio causa existeret. Religio, inquit, ubique sive apud Polytheistas, sive apud Christianos ipsos, bellis multis dissidiisque civilibus seu omnimodè commovit societatem atque perturbavit; præterea fanaticus ex Religione natus horrendis facinoribus orbem terrarum foedare nunquam destituit. Porrò discordiarum hunc fomitem extinguit, tot tantorumque malorum causam cum fanaticismo delet Atheismus. Ergo qualibet potior est Religione, seu theismo anteponendus.

Resp. Neg. Maj. Vera enim Religio, nempe christiana, prædictorum malorum nunquam fuit causa; sed homines ipsi, præsertim ambitionis, pro suā perversitate, ad ea patranda sacro nomine non semel abusi sunt; quod constat tum ex historiā, tum ex ipsis dogmatibus Religionis dissidia civilia et hujusmodi qualia ab adversariis objiciuntur vehementer reprobantis et prohibentis. Idem dicendum de veritatis ex primativā Religione servatis apud populos à vero cultu aberrantes; quippe errores vindicare haud intendimus. Igitur non Religionis necessaria vel naturalia consecatoria, sed abusus objiciuntur. Porrò ex rei abusu in rem ipsam nil concluditur, nisi tamen ejus utilitas incommoda etiam accidentalia, sed probabilia non compenset; quod certè dici nequit de Religione seu de theismo, eujus et veritatem et omnimodam necessitatem evincimus.

Cæterū malā fide omnino religionis innumerā beneficia silent Atheti, dūm ex omni parte quācunque congerunt mala quorum invita fuerit occasio. C'est mal raisonner contre la religion (inquit Montesquieu, *Esprit des lois*, l. 24, c. 2), que de rassembler dans un grand ouvrage une longue enumé-

ration des maux qu'elle a produits, si l'on ne fait pas de même celle des biens qu'elle a faits. Si je voulais raconter tous les maux qu'ont produits dans le monde les loix civiles, la monarchie, le gouvernement républicain, je dirais des choses effroyables.... La question n'est pas de savoir s'il vaudrait mieux qu'un certain homme, ou un certain peuple n'eût point de religion que d'en abuser; mais de savoir quel est le moindre mal, que l'on abuse quelquefois de la religion, ou qu'il n'y en ait point du tout parmi les hommes.

Quod spectat ad fanaticum, ipse est quoque religionis abusus, atque ex illo petitam supra dicta sat refellunt objectionem. Præterea notandum est non ex sola religione, sed ex omni rerum genere, quibus mens humana vehementer affici potest, ex politica proinde, ex litteris, ex re bellicâ et philosophiâ oriri fanaticum. Inde igitur nihil contra religionem specialiter concludendum.

Ex illo primo arguento morali, plura sequuntur.

COROLLARIUM PRIMUM. — *Ergo rejiciendus est Atheismus, ex animoque Theismus amplectendus; etiam abstractione factâ argumentorum quibus utraque sententia defenditur, quibusque ex omni parte Theistæ debellant Atheos. Id per se lquiet.*

COROLLARIUM II. — *Ergo nefanda est omnino circa questionem de existentiâ Dei qualibet indifferentia. Illa enim Deo multum injuriosa faret, ac proinde in homine valde culpabilis, simul et maxima periculosissima dementia.*

1° Deo injuriosa est et in homine culpabilis. Qui enim in dubio an sit Deus, insolitus remanet, eo ipso Deum graviter contemnit; ita parum curat an creatorem habeat, an patrem benignissimum et conservatorem, à quo beneficiis tot tantisque cumulatus, adorationem, gratitudinem, amorem, cultumque tandem ei deberet. Imò in hujusmodi dubio non aliter gerit ac si certò sibi constaret Deum non existere.

2° Est dementia maxima. Quid enim insanus quam gravissimi momenti questionem prætermittere ex qua omnis hujus vita pendet felicitas, alterius autem æternitas sive pœnaruim, sive remunerationum; ex ejus solutione, vel ad virtutem, vel ad cupiditates, essentiali discrimine vita sit instituenda! Imò verò quid dementius quam, præfata eadem questione non pensata atque saltem dubio

manente, sese tamen gerere hand aliter ac si negativè summâ cum certitudine solveretur, id est, quasi liquidò pateret Deum nullum esse, nullas remunerations sperandas, nulla supplicia æterna pertimescenda !

Quis denique temeritatem dementiamque *indifferentis* concipiet, si duo insuper advertat sequentia ? 1° Hujus hominis in cæteris negotiis aliam omnino esse agendi rationem; 2° dubium, quo perseverante sic se gerit idem homo, ita leve esse ac irrationalib[us], (quippe quod omnigenis argumentis, et præsertim totius humani generis ac proinde naturæ voce impugnatur), ut non nisi velut fictum haberí debeat et incogitatum!... De hoc audiamus D. Pascal.

Que ceux qui combattent la Religion apprennent au moins quelle elle est avant que de la combattre. Si cette Religion se vantait d'avoir une vue claire de Dieu, et de le posséder à découvert et sans voile, ce serait la combattre que de dire qu'on ne voit rien dans le monde qui le montre avec cette évidence. Mais puisqu'elle dit au contraire que les hommes sont dans les ténèbres, et dans l'éloignement de Dieu, qu'il s'est caché à leur connaissance, et que c'est même le nom qu'il se donne dans les Ecritures, *Deus absconditus*; et enfin si elle travaille également à établir ces deux choses, que Dieu a mis des marques sensibles dans l'Eglise pour se faire reconnaître à ceux qui le chercheraient sincèrement; et qu'illes a couvertes néanmoins de telle sorte qu'il ne sera aperçu que de ceux qui le cherchent de tout leur cœur; quel avantage peuvent-ils tirer, lorsque dans la négligence où ils font profession d'être, de chercher la vérité, ils croient que rien ne la leur montre; puisque cette obscurité où ils sont, et qu'ils objectent à l'Eglise, ne fait qu'établir une des choses qu'elle soutient sans toucher à l'autre, et confirme sa doctrine bien loin de la ruiner ?

Il faudrait pour la combattre qu'ils crient qu'ils ont fait tous leurs efforts pour chercher partout, et même dans ce que l'Eglise propose pour s'en instruire, mais sans aucune satisfaction. S'ils parlaient de la sorte, ils combattraient à la vérité une de ses prétentions. Mais j'espère montrer ici qu'il n'y a point de personne raisonnable qui puisse parler de la sorte; et j'ose même dire que jamais personne ne l'a fait. On sait assez de quelle manière agissent ceux qui sont dans cet esprit. Ils croient avoir fait de grands ef-

forts pour s'instruire lors qu'ils ont employé quelques heures à la lecture de l'Ecriture , et qu'ils ont interrogé quelque ecclésiastique sur les vérités de la foi. Après cela ils se vantent d'avoir cherché sans succès dans les livres et parmi les hommes. Mais, en vérité, je ne puis m'empêcher de leur dire ce que j'ai dit souvent, que cette négligence n'est pas supportable. Il ne s'agit pas ici de l'intérêt léger de quelque personne étrangère : il s'agit de nous-mêmes et de notre tout.

L'immortalité de l'âme est une chose qui nous importe si fort , et qui nous touche si profondément , qu'il faut avoir perdu tout sentiment pour être dans l'indifférence de savoir ce qui en est. Toutes nos actions et toutes nos pensées doivent prendre des routes si différentes, selon qu'il y aura des biens éternels à espérer ou non , qu'il est impossible de faire une démarche avec sens et jugement , qu'en la réglant par la vue de ce point qui doit être notre dernier objet.

Ainsi notre premier intérêt et notre premier devoir est de nous éclaircir sur ce sujet, d'où dépend toute notre conduite. Et c'est pourquoi, parmi ceux qui n'en sont pas persuadés , je fais une extrême différence entre ceux qui travaillent de toutes leurs forces à s'en instruire , et ceux qui vivent sans s'en mettre en peine et sans y penser.

Je ne puis avoir que de la compassion pour ceux qui gémissent sincèrement dans ce doute , qui le regardent comme le dernier des malheurs, et qui, n'épargnant rien pour en sortir, font de cette recherche leur principale et leur plus sérieuse occupation. Mais pour ceux qui passent leur vie sans penser à cette dernière fin de la vie , et qui par cette seule raison qu'ils ne trouvent pas en eux-mêmes des lumières qui les persuadent, négligent d'en chercher ailleurs et d'examiner à fond si cette opinion est de celles que le peupl'e reçoit par une simplicité crédule , ou de celles qui, quoique obscures d'elles-mêmes, ont néanmoins un fondement très-solide , je les considère d'une manière toute différente. Cette négligence en une affaire où il s'agit d'eux-mêmes, de leur éternité, de leur tout, m'irrite plus qu'elle ne m'attendrit ; elle m'étonne et m'épouvante ; c'est un monstre pour moi. Je ne dis pas ceci par le zèle pieux d'une dévotion spirituelle. Je prétends au contraire que l'amour-propre , que l'intérêt humain , que la plus simple lumière de la

raison nous doit donner ces sentiments. Il ne faut voir pour cela que ce que voient les personnes les moins éclairées.

Il ne faut pas avoir l'âme fort élevée pour comprendre qu'il n'y a point ici de satisfaction véritable et solide , que tous nos plaisirs ne sont que vanité , que nos maux sont infinis , et qu'enfin la mort qui nous menace à chaque instant nous doit mettre dans peu d'années , et peut-être en peu de jours dans un état éternel de bonheur , ou de malheur , ou d'anéantissement. Entre nous , le ciel et l'enfer , ou le néant, il n'y a donc que la vie qui est la chose du monde la plus fragile ; et le ciel n'étant pas certainement pour ceux qui doutent si leur âme est immortelle , ils n'ont à attendre que l'enfer ou le néant.

Il n'y-a rien de plus réel que cela , ni de plus terrible. Faisons tant que nous voudrons les braves , voilà la fin qui attend la plus belle vie du monde.

C'est en vain qu'ils détournent leur pensée de cette éternité qui les attend , comme s'ils la pouvaient anéantir en n'y pensant point. Elle subsiste malgré eux , elle s'avance , et la mort, qui la doit ouvrir, les mettra infailliblement dans peu de temps dans l'horrible nécessité d'être éternellement ou anéantis , ou malheureux.

Voilà un doute d'une terrible conséquence; et c'est déjà assurément un très-grand mal que d'être dans ce doute; mais c'est au moins un devoir indispensable de chercher quand on y est. Ainsi, celui qui doute et qui ne cherche pas, est tout ensemble et bien injuste , et bien malheureux. Que s'il est, avec cela, tranquille et satisfait, qu'il en fasse profession, et enfin qu'il en fasse vanité , et que ce soit de cet état même qu'il fasse le sujet de sa joie et de sa vanité , je n'ai point de termes pour qualifier une si extravagante créature.

Où peut-on prendre ces sentiments ? Quel sujet de joie trouve-t-on à n'attendre plus que des misères sans ressource ? Quel sujet de vanité de se voir dans des obscurités impénétrables ? Quelle consolation de n'attendre jamais de consolateur ?

Ce repos dans cette ignorance est une chose monstrueuse , et dont il faut faire sentir l'extravagance et la stupidité à ceux qui y passent leur vie , en leur représentant ce qui se passe en eux-mêmes , pour les confondre par la vue de leur folie. Car voici

comme raisonnent les hommes quand ils choisissent de vivre dans cette ignorance de ce qu'ils sont, et sans en rechercher d'éclaircissement.

« Je ne sais qui m'a mis au monde, ni ce que c'est que le monde, ni que moi-même. Je suis dans une ignorance terrible de toutes choses. Je ne sais ce que c'est que mon corps, que mes sens, que mon âme; et cette partie même de moi qui pense ce que je dis, et qui fait réflexion sur tout et sur elle-même, ne se connaît non plus que le reste. Je vois ces effroyables espaces de l'univers qui m'enferment, et je me trouve attaché à un coin de cette vaste étendue, sans savoir pourquoi je suis plutôt placé en ce lieu qu'en un autre, ni pourquoi ce peu de temps qui m'est donné à vivre m'est assigné à ce point plutôt qu'à un autre de toute l'éternité qui m'a précédé, et de toute celle qui me suit. Je ne vois que des infinités de toutes parts qui m'engloutissent comme un atome, et comme une ombre qui ne dure qu'un instant sans retour. Tout ce que je connais, c'est que je dois bientôt mourir; mais ce que j'ignore le plus, c'est cette mort même que je ne saurais éviter.

« Comme je ne sais d'où je viens, aussi ne sais-je où je vais; et je sais seulement qu'en sortant de ce monde je tombe pour jamais ou dans le néant, ou dans les mains d'un Dieu irrité, sans savoir à laquelle de ces deux conditions je dois être éternellement en partage.

« Voilà mon état plein de misère, de faiblesse, d'obscurité. Et de tout cela je conclus que je dois donc passer tous les jours de ma vie sans songer à ce qui me doit arriver, et que je n'ai qu'à suivre mes inclinations sans réflexion et sans inquiétude, en faisant tout ce qu'il faut pour tomber dans le malheur éternel, au cas que ce qu'on en dit soit véritable. Peut-être que je pourrais trouver quelque éclaireissement dans mes doutes, mais je n'en veux pas prendre la peine, ni faire un pas pour le chercher; et en traitant avec mépris ceux qui se travaillaient de ce soin, je veux aller sans prévoyance et sans crainte tenter un si grand événement, et me laisser mollement conduire à la mort dans l'incertitude de l'éternité de ma condition future.

« En vérité, il est glorieux à la Religion d'avoir pour ennemis des hommes si déraison-

nables; et leur opposition lui est si peu dangereuse, qu'elle sert, au contraire, à l'établissement des principales vérités qu'elle nous enseigne. Car la foi chrétienne ne va principalement qu'à établir ces deux choses, la corruption de la nature, et la rédemption de Jésus-Christ. Or, s'ils ne servent pas à montrer la vérité de la rédemption par la sainteté de leurs mœurs, ils servent au moins admirablement à montrer la corruption de la nature par des sentiments si dénaturés.

« Rien n'est si important à l'homme que son état; rien ne lui est si redoutable que l'éternité. Et ainsi, qu'il se trouve des hommes indifférents à la perte de leur être, et au péril d'une éternité de misère, cela n'est point naturel. Ils sont tout autres à l'égard de toutes les choses; ils craignent jusqu'aux plus petites, ils les prévoient, ils les sentent; et ce même homme qui passe les jours et les nuits dans la rage et dans le désespoir pour la perte d'une charge, ou pour quelque offense imaginaire à son honneur, est celui-là même qui sait qu'il va tout perdre par la mort, et qui demeure néanmoins sans inquiétude, sans trouble et sans émotion. Cette étrange insensibilité pour les choses les plus terribles dans un cœur si sensible aux plus légères, est une chose monstrueuse; c'est un enchantement incompréhensible, et un assouvissement surnaturel.

« Un homme dans un cachot ne sachant si son arrêt est donné, n'ayant plus qu'une heure pour l'apprendre, et cette heure suffisant, s'il sait qu'il est donné, pour le faire révoquer, il est contre la nature qu'il emploie cette heure là, non à s'informer si cet arrêt est donné, mais à jouer et à se divertir. C'est l'état où se trouvent ces personnes, avec cette différence que les maux dont ils sont menacés sont bien autres que la simple perte de la vie et un supplice passager que ce prisonnier apprêterait. Cependant, ils courrent sans souci dans le précipice, après avoir mis quelque chose devant leurs yeux pour s'empêcher de le voir, et ils se moquent de ceux qui les en avertissent.

« Ainsi, non seulement le zèle de ceux qui cherchent Dieu prouve la véritable Religion, mais aussi l'aveuglement de ceux qui ne le cherchent pas, et qui vivent dans cette horrible négligence. Il faut qu'il y ait un étrange renversement dans la nature de l'homme pour vivre dans cet état, et encore plus pour

en faire vanité. Car, quand ils auraient une certitude entière qu'ils n'auraient rien à craindre après la mort que de tomber dans le néant, ne serait-ce pas un sujet de désespérer plutôt que de vanité? N'est-ce donc pas une folie inconcevable, n'en étant pas assurés, de faire gloire d'être dans ce doute?

Et néanmoins il est certain que l'homme est si dénaturé qu'il y a dans son cœur une semence de joie en cela. Ce repos brutal entre la crainte de l'enfer et du néant, semble si beau, que non seulement ceux qui sont véritablement dans ce doute malheureux s'en glorifient, mais que ceux-mêmes qui n'y sont pas croient qu'il leur est glorieux de feindre d'y être. Car l'expérience nous fait voir que la plupart de ceux qui s'en mêlent sont de ce dernier genre; que ce sont des gens qui se contrefont, et qui ne sont pas tels qu'ils veulent paraître. Ce sont des personnes qui ont ouï dire que les belles manières du monde consistent à faire ainsi l'emporté. C'est ce qu'ils appellent avoir secoué le joug; et la plupart ne le font que pour imiter les autres.

Mais s'ils ont encore tant soit peu de sens commun, il n'est pas difficile de leur faire entendre combien ils s'abusent en cherchant par-là de l'estime. Ce n'est pas le moyen d'en acquérir, je dis même parmi les personnes du monde qui jugent sainement des choses, et qui savent que la seule voie d'y réussir c'est de paraître honnête, fidèle, judicieux, et capable de servir utilement ses amis, parce que les hommes n'aiment naturellement que ce qui leur peut être utile. Or, quel avantage y a-t-il pour nous à ouïr dire à un homme qu'il a secoué le joug, qu'il ne croit pas qu'il y ait un Dieu qui veille sur ses actions, qu'il se considère comme seul maître de sa conduite, qu'il ne pense à en rendre compte qu'à soi-même? Pense-t-il nous avoir porté par-là à avoir désormais bien de la confiance en lui, et à en attendre des consolations, des conseils et des secours dans tous les besoins de la vie? Pense-t-il nous avoir bien réjouis de nous dire qu'il doute si notre âme est autre chose qu'un peu de vent et de fumée, et encore de nous le dire d'un ton de voix fier et content? Est-ce donc une chose à dire gravement, et n'est-ce pas une chose à dire, au contraire, tristement, comme la chose du monde la plus triste?

S'ils y pensaient sérieusement, ils verrai-

ent que cela est si ma pris, si contraire au bon sens, si opposé à l'honnêteté, et si éloigné en toute manière de ce bon air qu'ils cherchent, que rien n'est plus capable de leur attirer le mépris et l'aversion des hommes, et de les faire passer pour des personnes sans esprit et sans jugement. Et en effet, si on leur fait rendre compte de leurs sentiments et des raisons qu'ils ont de douter de la Religion, ils diront des choses si faibles et si basses qu'ils persuaderont plutôt du contraire. C'était ce que leur disait un jour fort à propos une personne : Si vous continuez à discourir de la sorte, leur disait-elle, en vérité vous me convertirez. Et elle avait raison; car qui n'aurait horreur de se voir dans des sentiments où l'on a pour compagnons des personnes si méprisables?

Ainsi ceux qui ne font que feindre ces sentiments, sont bien malheureux de contraindre leur naturel pour se rendre les plus impertinents des hommes. S'ils sont fachés dans le fond de leur cœur de n'avoir pas plus de lumière, qu'ils ne dissimulent point. Cette déclaration ne sera pas honteuse. Il n'y a de honte qu'à n'en point avoir. Rien ne découverre davantage une étrange faiblesse d'esprit que de ne pas connaître quel est le malheur d'un homme sans Dieu. Rien ne marque davantage une extrême bassesse de cœur que de ne pas souhaiter la vérité des promesses éternelles. Rien n'est plus lâche que de faire le brave contre Dieu. Qu'ils laissent donc ces impiétés à ceux qui sont assez mal nés pour en être véritablement capables: qu'ils soient au moins honnêtes gens, s'ils ne peuvent encore être chrétiens, et qu'ils reconnaissent enfin qu'il n'y a que deux sortes de personnes qu'on puisse appeler raisonnables, ou ceux qui servent Dieu de tout leur cœur, parce qu'ils le connaissent; ou ceux qui le cherchent de tout leur cœur, parce qu'ils ne le connaissent pas encore.

C'est donc pour les personnes qui cherchent Dieu sincèrement, et qui reconnaissent leur misère, désirent véritablement d'en sortir, qu'il est juste de travailler, afin de leur aider à trouver la lumière qu'ils n'ont pas.

Mais pour ceux qui vivent sans le connaître et sans le chercher, ils se jugent eux-mêmes si peu dignes de leur soin, qu'ils ne sont pas dignes du soin des autres; et il faut avoir toute la charité de la Religion qu'ils

« méprisent , pour ne les pas mépriser jusqu'à les abandonner dans leur folie. Mais , parce que cette Religion nous oblige de les regarder toujours tant qu'ils seront en cette vie comme capables de la grâce qui peut les éclairer , et de croire qu'ils peuvent être dans peu de temps plus remplis de foi que nous ne sommes , et que nous pouvons , au contraire , tomber dans l'aveuglement où ils sont , il faut faire pour eux ce que nous voudrions qu'on fit pour nous si nous étions en leur place , et les appeler à avoir pitié d'eux-mêmes , et à faire au moins quelques pas pour tenter s'ils ne trouveront point de lumière . »

(Pascal , *Pensées* , 1re part. , ch. 1^r. Vide etiam , *Essai sur l'Indifférence* , tom. I , ch. 8 , ubi istud egregie tractatum argumentum reperimus.)

Nota ex hæc indifferentis agendi ratione momenta in gratiam existentiae Dei valle confirmari. Quid enim non argumentetur ille , saltem ad aliquam securitatem sibi singendam , nisi quia fidei theisticæ splendore planè vincitur ?

Idem Pascal mirè versavit argumentum his affine prorsus vel identicū , nempe utilius esse homini Deum credere , quam negare .

« Nous connaissons qu'il y a un infini , inquit , et ignorons sa nature. Comme , par exemple , nous savons qu'il est faux que les nombres soient finis. Donc il est vrai qu'il y a un infini en nombre. Mais nous ne savons ce qu'il est. Il est faux qu'il soit pair , il est faux qu'il soit impair ; car en ajoutant l'unité il ne change point de nature. Ainsi on peut bien connaître qu'il y a un Dieu , sans savoir ce qu'il est : et vous ne devez pas conclure qu'il n'y a point de Dieu , de ce que nous ne connaissons pas parfaitement sa nature . »

« Je ne me servirai pas , pour vous convaincre de son existence , de la foi par laquelle nous la connaissons certainement , ni de toutes les autres preuves que nous en avons , puisque vous ne les voulez pas recevoir. Je ne veux agir avec vous que par vos principes mêmes ; et je prétends vous faire voir par la manière dont vous raisonnez tous les jours sur les choses de la moindre conséquence , de quelle sorte vous devez raisonner en elle-ci , et quel parti vous devez prendre dans la décision de cette importante question de l'existence de Dieu. Vous dites donc que nous sommes incapables de connaître s'il y a un Dieu. Cependant il est certain que Dieu est , on qu'il n'est

pas ; il n'y a point de milieu. Mais de quel côté pencherons-nous ? La raison , dites-vous , n'y peut rien déterminer. Il y a un chaos infini qui nous sépare. Il se joue un jeu à cette distance infinie , où il arrivera croix ou pile. Que gagerez-vous ? Par raison vous ne pouvez assurer ni l'un ni l'autre ; par raison vous ne pouvez nier aucun des deux .

« Ne blâmez donc pas de fausseté ceux qui ont fait un choix ; car vous ne savez pas s'ils ont tort , et s'ils ont mal choisi. Non , direz-vous ; mais je les blâmerai d'avoir fait , non ce choix , mais un choix : et celui qui prend croix et celui qui prend pile ont tous deux tort : le juste est de ne point parier .

« Oui ; mais il faut parier ; cela n'est pas volontaire ; vous êtes embarqué ; et ne parier point que Dieu est , c'est parier qu'il n'est pas. Lequel prendrez-vous donc ? Pesez le gain et la perte en prenant le parti de croire que Dieu est. Si vous gagnez , vous gagnez tout ; si vous perdez , vous ne perdez rien. Pariez donc qu'il est sans hésiter. Oui , il faut gager. Mais je gage peut-être trop. Voyons : puisqu'il y a pareil hasard de gain et de perte , quand vous n'auriez que deux vies à gagner pour une , vous pourriez encore gager. Et s'il y en avait dix à gagner , vous seriez imprudent de ne pas hasarder votre vie pour en gagner dix à un jeu où il y a pareil hasard de perte et de gain. Mais il y a ici une infinité de vies infinitement heureuses à gagner avec pareil hasard de perte et de gain , et ce que vous jouez est si peu de chose , et de si peu de durée , qu'il y a de la folie à le ménager en cette occasion . »

« Car il ne sert de rien de dire qu'il est incertain si on gagnera , et qu'il est certain qu'on hasarde ; et que l'infinie distance qui est entre la certitude de ce qu'on expose et l'incertitude de ce que l'on gagnera , égale le bien fini qu'on expose certainement , à l'infini qui est incertain. Cela n'est pas ainsi : tout joueur hasarde avec certitude pour gagner avec incertitude ; et néanmoins il hasarde certainement le fini pour gagner incertainement le fini , sans pécher contre la raison. Il n'y a pas infinité de distance entre cette certitude de ce qu'on expose et l'incertitude du gain ; cela est faux. Il y a à la vérité infinité entre la certitude de gagner et la certitude de perdre. Mais l'incertitude de gagner est proportionnée à la certitude de ce qu'on hasarde , selon la proportion des hasards de gain et perte : et de là vient que s'il y a autant de hasards d'un côté que de

SCHIOLIJUM.

l'autre, le parti est à jouer égal contre égal; et alors la certitude de ce qu'on expose est égale à l'incertitude du gain, tant s'en faut qu'elle en soit infiniment distante. Et ainsi notre proposition est dans une force infinie, quand il n'y a que le fini à hasarder à un jeu où il y a pareils hasards de gain que de perte, et l'infini à gagner. Cela est démonstratif, et si les hommes sont capables de quelques vérités, ils le doivent être de celle-là.

« Je le confesse, je l'avoue. Mais encore n'y aurait-il point de moyen de voir un peu plus clair? Oui, par le moyen de l'Écriture, et par toutes les autres preuves de la Religion qui sont infinies.

« Ceux qui espèrent leur salut, direz-vous, sont heureux en cela. Mais ils ont pour contre-poids la crainte de l'enfer. Mais qui a plus sujet de craindre l'enfer, ou celui qui est dans l'ignorance s'il y a un enfer, et dans la certitude de damnation s'il y en a; ou celui qui est dans une persuasion certaine qu'il y a un enfer, et dans l'espérance d'être sauvé s'il est?

« Quiconque n'ayant plus que huit jours à vivre, ne jugerait pas que le parti est de croire que tout cela n'est pas un coup de hasard, aurait entièrement perdu l'esprit. Or, si les passions ne nous tenaient point, huit jours et cent ans sont une même chose.

« Quel mal vous arrivera-t-il en prenant ce parti? Vous serez fidèle, honnête, humble, reconnaissant, bienfaisant, sincère, véritable. A la vérité, vous ne serez point dans les plaisirs empestés, dans la gloire, dans les délices. Mais n'en aurez-vous point d'autres? Je vous dis que vous gagnerez en cette vie; et qu'à chaque pas que vous ferez dans ce chemin, vous verrez tant de certitude de gain, et tant de néant dans ce que vous hasardez, que vous connaîtrez à la fin que vous avez parié pour une chose certaine et infinie, et que vous n'avez rien donné pour l'obtenir. »

Corollarium III.—Ergo verissimus est Theismus, falsusque omnino et absurdus Atheismus.
Alioqui dicendum esset societatem et privatum felicitatem errore essentialiter fundari atque persistare, essentialiter autem veritate destruiri. Porro illud absurdissimum est, omnibus scilicet notionibus et sensu communis contradicens. Semper enim et ubique error, seu *idearum inordinatio*, ut quid malum et noxiun habitus est; adeò ut error ipse nunquam nisi sub veritatis nomine prodire audeat. Ergo, etc.

Ea pleraque de nefandis Atheismi consecrariis dicta suam totam vim retinent contra eos omnes qui aliquo modo vitae alterius pœnas præmiaque suis impetunt opinionibus, quique vel omnia efficacia virtutis colendæ auferunt motiva, temporalis duntaxat felicitatis motivum suppeditantes, vel omnem etiam expungunt officii virtutisque notionem.

Hinc iisdem argumentis quibus Atheos hic vincimus, et ipsi debellantur

1º Sceptici, divinæ Providentiae adversarii quilibet, materialistæ, fatalistæ, immortalitatis animæ legisque naturalis et societatis impugnatores.

2º Deistæ et quicumque revelationi christianæ adversantur. Evidem alteram vitam esse isti fatentur: atverò si divinis quibus undique refulget nostra religio characteribus parumper attendatur, jam omnino liquet Deum à Deistis cæterisque Antichristianis admissum, nullum esse vel nefandum. Isti videlicet characteres tales sunt, ut si mendaces semel supponerentur, jam meritò cum Richardo à Sancto Victore exclamaremus: « Domine, si error est quem credimus, à te decepti sumus: quoniam iis signis prædicta est Religio, que non nisi à te esse potuerunt. » Hinc si Deismus vel quilibet antichristiana opinio veritate prævaleret, Deus eo ipso fallax, injustus, etc., id est nullus, absurdus probaretur. Præterea urgeri etiam adversus Deismum potest idem quam supra contra Atheismum, vel materialismum, etc., argumentum, nempe semotâ revelatione christianâ, jam reverâ apud gentes præsertim scientiâ artibusque et philosophiâ polientes nullum amplius virtutis efficax motivum existeret. Si Deistæ igitur et alii quilibet revelationis christianæ adversarii urgeantur, vel ad Atheismum, vel ad nostram doctrinam, solam verè *catholicam*, confugiant necesse est.

Vid. insuper plurima alia his affinitia vel identica, tum deprompta ex Theologiâ Rotomagensi ad calcem voluminis, tum ab ipso nostro auctore ad finem hujus tractatûs de Religione, remissa.

Ut ipsi tandem argumentum tanti momenti concludamus, haud injucundum erit idem disertis verbis ab auctore anonymo legere tractatum: « Un Athée fait pour être obscur, et qui n'a pu se faire remarquer un instant qu'à force de choquer le bon sens et la décence, a bien osé imprimer ces paroles: Les Athées voudraient que le magistrat d'une

grande nation, en consacrant par une loi la liberté des cultes, fit néanmoins sentir l'absurdité et les inconvenients de tous ces cultes, dans des proclamations sages, adressées aux pères de famille et aux chefs des maisons. On pourrait citer d'autres Athées encore, qui ont eu la bonhomie de penser que l'extinction de toute idée religieuse serait très-salutaire au genre humain, et qui semblaient répandre leur doctrine avec un grand air d'innocence, étant les seuls à ne pas rougir de leur singularité monstrueuse, comme on voit les insensés et les enfants ne pas rougir de leur nudité. Toutefois soyons justes, même avec ceux qui ont voulu briser parmi nous la règle de toute justice. Il faut convenir qu'il est des Athées qui croient que leur impiété bonne pour eux, ne le serait pas pour la multitude, que c'est là une de ces hautes conceptions réservées pour un petit nombre d'êtres privilégiés, dont l'âme fortement trempée est à l'épreuve du sens commun. Il faut une religion au peuple, telle est la devise de ceux qui sont bien aise de garder pour eux la belle éducation et les belles manières, et qui renvoient au vulgaire une religion incommode. Quoi qu'il en soit, il est facile de convaincre d'erreur les Athées par les dangers mêmes de leur système : la discussion est un peu sérieuse, mais elle ne sera pas longue :

L'homme a soif de la vérité comme du bonheur; même en la trahissant, il conserve pour elle un amour secret. Quel est celui qui, en se livrant au mensonge, ne rougirait pas de s'en avouer le sectateur? L'être intelligent vit de la vérité; c'est dans elle qu'il trouve sa nourriture et sa force; comment-on un être raisonnable dont la fin et la vie ne fût que dans l'erreur? Ces angoisses, ces agitations éternelles dont les hommes se tourmentent, que sont-elles autre chose que les symptômes d'un esprit languissant d'ignorance et de faiblesse, qui lutte contre les ténèbres pour arriver à la lumière, et trouver enfin son repos dans la possession de ce qui est, dans la Vérité?

Mais si l'homme est fait pour la vérité, comment le genre humain, pour être heureux, aurait-il besoin du mensonge? Notre nature serait en contradiction avec elle-même, si d'un côté, faite pour le vrai, elle ne pouvait de l'autre trouver son bonheur que dans le faux. La vérité est quelque

chose de réel. Le mensonge est une négation; il est, par rapport au vrai, ce que sont les ténèbres par rapport à la lumière. Il faudrait être incapable de lier deux idées, être absolument étranger à toute bonne métaphysique, pour ne pas sentir qu'une doctrine nécessaire au bonheur des hommes, à la conservation des sociétés, est une vérité. L'existence et la félicité des sociétés humaines ne saurait porter sur le néant du mensonge. Maintenant je m'adresse à l'Athée, et je lui dis : Si le dogme d'un Dieu et d'une Providence est nécessaire au maintien, à la prospérité de l'ordre social, ce dogme est vrai : et vous, qui osez le nier, vous voilà convaincu d'erreur. Si vous avancez que le genre humain peut s'en passer, vous voilà en opposition avec le cri de l'univers entier, avec l'expérience de tous les peuples, et de tous les siècles, et dès lors vous êtes convaincu de folie. Les Athées ont si bien senti que leur système entraînait la ruine de l'ordre social, qu'on les a vus célébrer à l'envi les délices de l'état sauvage; car c'est là une des causes secrètes de leur préférence pour la sauvagerie.

L'Athée le plus décidé ne l'est jamais parfaitement; il reste dans la partie la plus cachée de son cœur des impressions d'idées religieuses dont il ne peut jamais bien se défendre. L'homme est, par le fond de son être, si naturellement religieux!.... Une main divine y grava d'ineffacables empreintes : il a beau faire, il porte ce sceau divin partout où il porte son cœur : cela est fort heureux pour lui comme pour les autres. Mais supposons pour un moment un peuple athée, intimement convaincu que Dieu n'est pas, qui soit privé de toute idée religieuse, et n'en fasse dans aucun cas la règle de ses affections et de sa conduite, alors nous aurions l'athéisme pratique. Eh bien! quel est celui qui serait empêtré d'aller vivre au milieu de ce peuple? Est-il même d'athée qui en eût le courage? Celui qui hésiterait ici pourrait bien avoir autant d'esprit que les sophistes du dix-huitième siècle; mais comme eux il se montrerait parfaitement étranger à la connaissance du cœur humain. Si l'Athée a raison, le système qui dit qu'il n'y a point de Dieu est une vérité. Mais quelle est donc cette vérité que tous les peuples, tous les sages, tous les législateurs ont repoussée comme le fléau le plus des-

« fructeūr des familles et des sociétés, avec laquelle les hommes sont plus méchants, les nations plus indisciplinables, les crimes plus multipliés sur la terre? Qu'il soit quelquefois nécessaire de préparer les hommes à la vérité, comme on prépare insensiblement les yeux malades à supporter l'éclat du grand jour, cela se conçoit; mais une doctrine constamment et universellement nuisible n'est pas une vérité, c'est une monstruosité. Les philosophes du dix-huitième siècle, pour autoriser leur audace à tout dire, ne cessaient de répéter que *la vérité ne saurait nuire aux hommes*. Je le crois comme eux, répondait Jean-Jacques; mais c'est à mes yeux une grande preuve que ce qu'ils disent n'est pas la vérité.

« Montesquieu a dit qu'une religion, même fausse, était encore le meilleur garant de la probité des hommes : c'est qu'une religion fausse ne l'est jamais entièrement : elle tient comme par la racine à une vérité dé-naturée : tel fut le polythéisme. Des dieux sanguinaires qu'on apaise par le sang humain ; des dieux infâmes qu'on adore par des infamies, voilà l'erreur ; et sous ce rapport l'idolâtrie détruisait l'homme et les bonnes mœurs ; elle était nuisible. Un être en général supérieur à l'homme et maître souverain de toutes choses, qui exigeait les hommages des mortels, voilà le fonds de vérité qui enveloppait le ténébreux paganisme ; et sous ce point de vue il était, quoique très-imparfaitement, conservateur de l'ordre et de la société. Quand des préjugés sont utiles, ce n'est pas comme faux, c'est comme secrètement liés à quelques vérités premières.

« Je me résume : l'athéisme est universellement nuisible ; donc il est faux. Le dogme d'un Dieu et d'une Providence est universellement utile ; donc il est vrai ; donc il faut croire en Dieu.... Cela est bien dur.... Allons, messieurs les Athées, résignez-vous. Newton ne prononçait jamais le nom de Dieu sans donner un signe de respect, et, soit dit entre nous, Newton ne passe pas pour un sot. Du moins les Athées devraient bien garder leur doctrine pour eux seuls, et ne pas chercher à la communiquer même à un petit nombre d'adeptes : le disciple veut à son tour devenir maître, et la contagion gagne au loin. Rappelons, en finissant, la leçon donnée aux Athées par un grand maître, *J'ai vu un soir à souper* (dit quelque part

« Mallet-Dupan) Voltaire donner une énergique leçon à d'Alembert et à Condorcet, en relevant tous les domestiques de l'appartement au milieu du repas, et en disant ensuite aux deux académiciens : Maintenant, messieurs, continuez vos propos contre Dieu; mais comme je ne veux pas être égorgé ni volé cette nuit par mes domestiques, il est bon qu'ils ne vous entendent pas. »

(De l'Accord de l'utile et du vrai. Article anonyme extrait du *Journal des Débats* du dimanche 14 octobre 1804.)

(Explicit annotatio. P. S.)

Objicies 5°, cum eodem (1) : Experienciā habemus compertum homines in vitā instituendā parūm sequi philosophia principia; v. g., Stoici, qui fato cuneta constricta esse dicebant, tollebantque humanam libertatem, omnium philosophorum uti minimē debebant exhortationibus ad virtutem, et tamen nulla secta extitit à quā tot praecepta profluxere. Sic etiam quotidie non sine admiratione cernimus eos, qui tenent fidem christianam de aeternis post mortem cruciatibus, neque carent quotidianis admonitionibus, tamen in vitā agendā istorum principiorum parūm memores esse. Ergo concludi potest vix ullani esse religionis vim ad promovendam, aut atheismi ad minuendam virtutem.—Respondeo : Distinguo ant. : Experienciā habemus compertum homines in vitā instituendā parūm sequi philosophica principia, ubi sunt contraria vel sensibus internis, quos exuere non possunt, vel opposita cupiditatibus, quarum vi abripuntur, C. Ubi sunt cupiditatibus consentientia, N. Haud mirum sanè est Stoicos, qui fatum defendebant, in agendo non esse secutos principia sua, quia illa vis est naturæ liberos nos esse perpetuò declarantis, ut ad illius vocem obsurdescere non possumus, et cogat nos quodammodo invitos ad assensum. Neque etiam mirum est, quod illa principia non inclinent semper animos, quæ habent sibi contrariam vim appetitus; quia tanta hominum imbecillitas, tanta levitas est, ut abrepti cestu cupiditatis, etsi videant meliora probentque, deteriora tamen sequantur. Sed sanè res esset admiratione dignissima, si vis appetitus auctoritate principiorum, ut est in atheismo, non inclinaret voluntatem; cùm plerūmque habeat illam vim, etiam renitente ratione et terrente conscientiā; immo sub aeternorum supplicio-

(1) Pens. div. c. 136, 167. Contin. des Pens. div. 149.

rum cōminicatione, uti observatur in objecione.

Objicies 4º cum eodem (1) atheismū non habere illam pravam efficientiam in vitam hominum certos nos faciunt mores eorum qui Deum olim et nostris temporibus sustulērē; Diagoræ, Theodori, Evemeri, Nicanoris, Hippomoris, quorum conspicuam virtutem fuisse memoriae prodiitum est: quibus adjungi etiam possunt Epicurus ipse et apud Romanos Cassius, Atticus, Plinius antiquior; inter recentiores, Vanini et Spinoza. Probant etiam exempla gentiu[m] multarum, quæ sine religione concordem vitam à multis seculis in separatis familiis egerunt. — Respondeo 1º ex paucorum hominum vitâ nihil confici in hâc re posse; quia, ut supra diximus, in illis hominibus, qui ingenuè fuerunt educati, qui excultam rationem habuerunt, et qui se totos dederunt philosophiæ studio, servare vim magnam potuerunt sensus justi et injusti, atque nota rerum diserimina: naturæ exculta bonitate vietii sunt. Cumque etiam singularitate doctrinæ oculos in se omnium convertissent, non parùm eos afficiebat publica existimatio. Denique necesse quoque ipsis fuit, ut bonâ vitâ amoverent publicam invidiam, quam ipsis constabat philosophandi ratio abhorrens à vulgi opinionibus. Sed haec motiva in vulgus rude et incultum, gentemque atheistorum vim aliquam nullomodo servarent. 2º Dicimus nullas gentes existere aut extitisse olim sine notitiâ Dei: quod sequenti argumento demonstratur sumus.

PROPOSITIO III.

Agnitio Numinis statis civilis præcipuum fundatum est.

PROBATIO. — 1º In republicâ atheistorum nulla esset vera et propria magistratum et legum civilium auctoritas. Nam auctoritas propriè dicta, est facultas non tantum vi cogendi, sed ita jure imperandi, ut subditi, nullâ vi interveniente, agnoscant se verè obstrictos esse ad parentum; idque semper etiam in secretis locis, ubi nulli testes: et proinde obligatio, quam parit auctoritas, supponit tales causas, que interius hominis conscientiam ita afficiunt, ut ex propriæ rationis consilio agat et judicet se non rectè seu non jure posse resistere (1). Atqui tolle Deum, legem naturalem et conscientiam, auctoritas hujusmodi in civitate nulla

(1) Pens. div. c. 174; et contin. des Pens. div. 144.

(2) Vide infra, ubi de lege naturali.

esse potest: sed omnis auctoritas, ut posuerunt Hobbius et Spinoza, est potestas cogendi, ac viribus, non jure determinatur; ita ut si civis aliquis magistratibus resistere possit impunè, et jure poterit resistere. Vel sic idem confici potest: auctoritas magistratum et jura omnia civilia ponuntur in bonâ fide, seu obligatione ad servanda fœdera inter magistratus et plebem inita. Atqui in hypothesi atheistorum fides bona, ut omnis alia virtus, res ludicra est, nec est ulla obligatio ad servanda ista fœdera; præter coactionem: quisque naturali inclinatione et lege propriis studet ante omnia utilitatibus. Ergo 1º nulla est vera et propriè dicta in civitate atheistorum magistratum et legum auctoritas.

2º In republicâ atheistorum, valde imperfecta est legum civilium sanctio (1), cui perfectiōnem suam sola tribuere potest Religio. Nam perfecta legum sanctio, cùm præmio, tum pœna continetur. Sed politica potestas separata à religione pœnis tantum leges suas sancire potest, præmiis nullo modo: detergere potest à violândâ lege; ad eamdem servandam invitare non potest. Idque ob duplē rationem, hanc primū quòd magistratus non habeat sufficientem bonorum seu præriorum supellectilem, ut dividere unicuique possit pro meritis: deinde quòd, etiamsi sufficientem bonorum haberet copiam ad remunerandas bonos omnes, tamen qui essent boni nunquam scire posset, cùm id pendeat ex interno hominis in agendo consilio. Illic defectui medetur Religio, dum in bonarum omnium actionum remunerationem præmia maxima pollicetur à Deo, qui omnibus nostris non tantum actionibus præsens est, sed ipsis etiam intervenit cogitationibus, et sic efficit ut excitemur ad benè agendum spe præriorum, quæ homines non possunt concedere. 3º Potestas civilis quædam tantum officia jubere potest, non omnia: cogit tantum ad ea quæ jurisconsulti vocant, perfectæ obligationis, et justitiae strictè sumptæ, quæ necessaria sunt ad ipsam-societatis existentiam, nequaquām verò ad officia benevolentiae et charitatis, seu, ut vocantur, imperfectæ obligationis, quæ necessaria sunt ut societas lœta sit et jucunda (2). Neque illa priora omnia justitiae jubere potest, aut

(1) Sanctio est ea pars legis, quæ imponitur obligatio ad parentum præcepto, vel per pollicitationem præriorum vel per comminacionem pœnarum.

(2) Vid. infra, ubi de jurisprud. nat.

illa aliter confirmare quām jurejurando in multis casib⁹, ut cuique attendenti patebit. Illic pulchrè scripsit Seneca l. 2 de Irā, c. 27 : « Quām angusta innocentia est, ad legēm bonum esse ! Quantō latius officiorū patet, quām juris régula ! Quām multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt; quæ omnia extra publicas tabulas sunt. » Sensus autem numinis, quod bonorum et malorum habeat rationem, ad omnes excitat virtutes, et ab omnibus avocat peccatis. 4º Civilis potestatis defectus in hoc maximè appareat, quòd publica tantum delicta attingat, quatenus manu, ut ait Tullius, tenere potest, privata verò ignoret. Et præterea humana iudicia vitandi spes affulgere solet, quia sæpissimè nulla sunt, sæpè etiam falsa; imò ex ipsis facinoribus quandoque impunitas oritur, cùm magnam quis scelere sibi conciliat potentiam. Sensus verò divinæ providentiae seu Religio, dūm nobis exhibet Deum supra et circa nos stantem; factorum, dictorum, cogitationumque censorem; qui habiturus sit bonorum et malorum rationem, homines in omnimodā constituit necessitate legibus parendi, etiam in secretissimis locis, omnem tollendo spem fugiendi supplicii. Hæc omnia complexus est Cicero de Leg. : « Quis non videat, quām multa firmentur jurejurando ? Quante salutis sint fœderum religiones ? Quām multos divini supplicii timor à scelere revocet ? Quām sancta sit civium inter ipsos societas, Deo immortali interposito, tum judice, tum teste ? » Hanc religionis vim ad cives continendos ad eò intellexerunt legislatores omnes, ut studiosè quisque populorum animis inculcaverit esse deos, et ad eorum tribunalia cujusque hominis vitam expendi : ex quorum omnium mente præcipit Tullius de Leg. : « Sit hoc à principio persuasum civibus dominos esse omnium rerum et moderatores deos; eaque quæ geruntur eorum geri vi, ditione et numine; eos denique optimè de genere humano mereri; et qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, quā mente, quā pietate colat religiones, intueri; piorum et impiorum habere rationem. » Imò omnes ad unum philosophi, etsi ex illis plures in philosophicis disputationibus Deum sustulerint aut futuram vitam, hanc tamen opinionem deorum et immortalium animorum servandam, tanquam legibus præsidium firmissimum, putaverunt. Athei etiam, hæc manifestissimā utilitate Religionis permoti, in omni ævo decreverunt, il-

lam à legislatoribus inventam fuisse ad salutem et incolumentem reipublicæ. Hobii et Cardan adversus hanc partem objectionibus infra respondebimus, ubi de Lege naturali.

ARGUMENTUM II. — *Ex consensu nationum.*

Argumentum hoc ab auctoritate humani generis quibusdam etiam christianis scriptoribus parùm firmum visum est; illo tamen cum eò majore uteatur fidentiā et securitate, quòd nullum fuerit, quo sæpius veteres sapientes contra atheos usi sint; nullum in quo athei majores invenerint difficultates: adeò ut Democritus ad idola quædam deorum tenuissima in aere volitantia atque in sensu irruentia confugere necesse judicaverit; et Epicurus, qui cæteras omnes rationes nostras refellere conatus est, hæc adductum se esse diceret ad credendum quandam impressam esse à natura animis omnium anticipatam *Dei notitiam* (1).

PROPOSITIO.

Communis omnium hominum in omni atate et in omni loco constans et perpetua vox atque sententia fuit, esse Deum, atque hujus tam communis opinionis summa auctoritas est. In atheistorum verò hypothesi universa gens humana vanitatis et stultitiae incredibilis condemnatur, quod summæ est arrogantie et intolerabilis impudentie.

PROBATIO. — Duæ partes sunt : 1º nullam fuisse usquām vel nunc esse gentem atheistam. 2º Humani generis consensionem summam habere auctoritatem.

PARS PRIMA. — Hæc pars, quæ circa factum versatur, confici aliter non potest, quām ex variarum gentium historiis, ex gravissimorum auctorum testimoniosis, et ex primorum legislatorum, quorum aliqua est memoria, agendi ratione.

1º Nationum omnium historiæ fidem numinis ubique propagatam exhibent. Ut primum possumus auctoribus antiquissimis populis, Hebræis, Chaldæis, Aegyptiis, Indis, Persis, Arabibus, Getis, Gallis, Germanis, Græcis, Romanis, et omni retrò antiquitate, in quā nullum exemplum habemus gentis atheistæ. Cotta quidem apud Ciceronem Velleio epicureo ex consensu gentium argumentanti respondet (2) : « Unde notæ tibi sunt opiniones nationum. Evidem arbitror multas esse gentes sic in-

(1) Cic. de Nat. deor. I. 1,

(2) Ibid.

emanitate efferas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. » Sed ipsa hæc forma loquendi satis indicat nullam gentem ad civilem cultum deductam sine Deo fuisse; neque ullum etiam apud barbaros repertum exemplum. Veteribus populis consentiunt omnes, qui hodiè sunt terræ incole, etiam maximè incolti: Mexicani, Peruviani, Brasilienses, Canadienses, aliquæ barbari, uti constat ex optimis peregrinatorum et navigatorum relationibus, tum antiquioribus, tum recentioribus.

2º Hominum gravissimorum testimonia confirmant gentem nullam fuisse sine notitiâ Dei: ita Plato (1), ita Aristoteles (2), ita Epicurus (3), Cicero (4), Seneca (5), Artemidorus (6), Aelianus (7), Maximus Tyrius (8), Sextus Empiricus (9), Dion Prusæensis (10), etc. Landabimus solummodò Plutarchum et Julianum. « Si terras obeas, ait prior (11), invenire possis urbes muris, litteris, regibus, domibus, opibus, numismate earentes.... Urbem verò templis diisque destitutam, quæ preeibus, jurejurando, oraculo non utatur, non bonorum causâ sacrificiet, non mala sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit. Sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quâm opinione de diis penitus sublatâ civitatem coire aut constare. » Julianus autem scribit (12): Omnes ante doctrinam numen esse aliquod persuasi sumus, eò respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, ut visu prædicta ad luceem. »

3º Certissimum est apud nullum populum fidem numinis legislatorum institutis introductam fuisse; è contrario videmus legatores omnes, quorum aliqua est memoria, suis legibus præsidium quæsivisse in populorum religionibus. Siquidem omnes fermè finxeré se à diis gentilitiis et tutelaribus, qui maximè à populo colebantur, legatos esse: sic Amasis et Mnevis apud Ægyptios leges ab Hermâ sibi datae commenti sunt; Zoroaster apud Bactrianos, et Zamolxis apud Getas, à deâ Vestâ; Za-

thraustes apud Arimaspos, à dæmone, seu bono genio; Rhadamanthus et Minos Creten-sium reges, à Jove Cretensi; Triptolemus apud Athenienses, à Cerere, gentilitiâ deâ; Pythagoras et Zaleucus apud Crotoniatas et Locrenses, à Minervâ; Lycurgus apud Lacedæmonios, ab Apolline; Romulus à Deo Conso; Numa à nymphâ Egeriâ, suas leges sibi traditas gloriabantur. Inter omnes hos nullus inventur, qui prima apud populum aliquem posuerit religionis fundamenta, aut qui in suis institutis populorum opinionibus et religionibus moreni non gesserit.

Objicies cum Baylio (1): Ut consci possit certò existentia Dei ex consensu populorum, consensus ille debet esse omnino generalis sine exceptione ullâ. Atqui res ita non est. Nam,

4º Testantur quamplures historici gentes olim fuisse atheas. Tales erant Thoes, extremæ Thraciæ populus, ut refert Porphyrius (2) ex Theophrasto. Tales Nasamones, narrante Dionysio Periegete (3). Tales Gigantes, de quibus Macrobius sic scribit (4): « Gigantes quid aliud fuisse credendum est, quâm hominum quædam impiam gentem deos negantem, et ideò existimatam deos pellere de cœlesti solo voluisse. » Tales Phlegyes, qui ab Homero (5) dicuntur Jovem non curare, et in scholiis ad Iliadem (6), athei vocantur. Tales Atlantes, genus quoddam Æthiopum, qui athei dicuntur à Strabone (7) et Melâ (8). Tales Callaici seu Lusitani, referente Strabone (9). Tales Galli, auctore Cicerone (10). Tales erant Arabes, teste S. Nilo (11). 2º Multas quoque gentes in orbis partibus recens detectis sine religione vivere ex multorum peregrinatorum et navigatorum relationibus compertum est, quorum testimonia plura collegit Baylius (12). Tales erant Canadienses, teste Columbo (13). Tales incolæ insularum quarundam meridionalium, referente Jacobo le Maire (14); et insulæ propè

(1) Contin. des Pens. div.

(2) L. 2 de Abstin. ab anim. p. 432.

(3) Perieg. vers. 210.

(4) L. 1. Satur. c. 20.

(5) Hym. in Apol. v. 279.

(6) N. 302.

(7) L. 17, p. 823.

(8) L. 1, c. 8.

(9) L. 3, p. 164.

(10) Orat. pro Fronteio c. 9.

(11) Narr. tert.

(12) Contin. des Pens. div. sur la Com.

(13) Navig. c. 2.

(14) Descript. Navig. 31 maii.

(1) De Leg. l. 10.

(2) Ad Nicom. l. 10, c. 11.

(3) Apul Cie. l. de Nat. deor.

(4) Prim. Tuscul.

(5) Ep. 417.

(6) L. 1, c. 9.

(7) Var. hist. l. 2, c. 13.

(8) Diff. prim.

(9) Lib. 1 contra Physicos, c. 61.

(10) Or. 45.

(11) Contra Colotep. Epic. p. 1125.

(12) Ep. ad Heræl.

pittus Guineæ novæ, narrante Schouten (1); et insulæ vel terræ Yedso, seu Jeso propè Japoniam (2); et insularum Cubæ, Hispaniolæ, etc., auctore de Laet (3); et insularum Marianarum, referente P. le Gobien (4); et insularum Antillarum (5). Tales Brasilienses, ut narrant Leri et Richier (6). Tales Canadienses, Hurones, Souriquosii, Armouchicosii, testibus Gabriele Sagard (7) et Lescarbot (8). Tales tandem Cafri, seu Hottentoti, accusante Thevenotio. 3º In illo antiquissimo et florentissimo Sinarum imperio secta est non hominum rudium, sed litteratorum, latè diffusa, quæque principatum obtinet: illa tamen, referentibus gravissimis auctoribus (9), nullum in rerum universitate Deum seu mentem cum consilio gubernantem agnoscit, sed tantummodò vim quamdam clementem sine ratione motus necessarios.

Respondeo 1º: Nego maj. Agnoscunt omnes scriptores nationes atheismi suspectas esse omnium maximè barbaras: « At ex gentibus illis tam efferatis et inhumanis, ut ait Porphyrius (10), non oportet ab æquis judicibus convictionem fieri naturæ humanæ. » Numquid æquum esset de corporis humani habitatibus judicare ex cœcis, vel surdis, vel mutis, vel contractis; aut dotes animi humani ex idiotis, stupidis, vel insanis colligere? Sine dubio specimen naturæ cuiuslibet à naturâ optimâ sumendum est. Respondeo 2º: Nego min., et 1º quidem levia sunt illa, quæ ex veteribus scriptoribus afferuntur ad minuendam eorum auctoritatem, qui supra laudati sunt. Singula exempla expendamus.

Quæ de Thoibus apud Porphyrium, et de Nasamonibus apud Dionysium leguntur, nullo alio testimonio confirmantur, et ad impios illorum populorum mores referenda sunt. Certè novimus Thracas et Æthiopas, quibus illi numerantur, Deos agnoscisse.

Macrobi verba de Gigantibus non factum continent, sed fabulæ arbitrariam explicacionem. Phlegyes Jovem non eurantes benè ab Eustathio dicuntur *homines improbi et latrones*:

(1) Diarii p. 47.

(2) Maff. ep. l. 4. april. 28. 1565.

(3) Descrip. Ind. occid. l. 1. c. 40.

(4) Hist. des îles Marianaes.

(5) Arnaud. quatr. dénonc. du péché phil.

(6) Hist. Nav. in Bras. c. 16, p. 225. Bayle Dicit. crit. art. Leri.

(7) Hist. du Canada.

(8) Hist. de la Nouvelle-France, l. 6, c. 6.

(9) Bayle, Contin. des pens. div.

(10) L. de Abstin.

et ista scepīus vis est vocis istius, *athei*, apud veteres. De Atlantibus scribit solummodò Mela, « quod solem execrentur, et diū oritur et diū occidit, ut ipsis agrisque pestiferum. » Strabo quidem de Æthiopibus, qui ad torridam habitant, eadem refert, et addit « quod nonnulli atheisti putarentur. » Sed sine dubio ob hanc solam causam quod solem execrarentur; quemadmodum Judæos vocat Plinius « gentem contumeliam numinum insignem. » et Christiani ab ethnieis dicebantur, *sacrilegi, profani, atheisti*. Non affirmat Strabo Callaicos seu Lusitanos nullum Deum agnoscere, sed quod ita aliqui dicerent: et codem loco narrat Celtiberos ad septentrionem vicinos, et Deum agnoscere, et sacra facere. Ciceronem Gallos à religione alienos scribentem secum non consentire probat Vossius (1): longè major est Cæsarauctoritas qui tradit (2), « nationem omnem admodum fuisse debitam religionibus. »

S. Nilus parùm etiam secum ipse consentit, cùm paulò post doceat illos Arabas religione carentes, « solere stellam matutinam adorare et sacra illi facere. »

2º Quod spectat relationes navigatorum de barbaris Americæ, seu Africæ, seu Asiæ populis, non est temerè omnibus adhibenda fides, ob multiplicem causam. Primum, quia plures ex levissimâ conjecturâ nobis mores illorum hominum retulerunt, cum quibus nec sermonem conferre poterant, nec audebant: tantum sciebant, quantum ex speculâ videre licebat. Hujus generis relationes sunt multæ, nt Le Maire de insulis meridionalibus, Schouten de insulâ propè littus Guineæ novæ, et corum qui olim de terrâ vel insulâ Yedso scripserunt: neque prædicti auctores absolutè affirmant illos populos carere religione, sed se pauca detexisse religionis vestigia. Secundò: plerèque relationes istius generis nullum in initio habuere fundamentum, nisi crudelissimorum hostium columnas. Accepte enim sunt ab illis, qui inhumane depopulati sunt regiones illas, et qui ut invidiā bonorumque indignationem, quam crudelitate suâ excitaverant, aliquatenus minuerent, illos miseros homines alienos ab omni humanitate exhibuerunt. Certè narrat Benzo (3) Hispanos, cùm continentem invassent, et multas experientur difficultates in tantâ coereendâ imperio suo multitudine, omnibus vitiis apud regem populos illos onerasse,

(1) L. 1 de Idol. c. 37.

(2) De bell. Gall. l. 6, c. 16.

(3) Hist. nov. orb. l. 10, c. 8.

ut edictum obtinerent quo ad perpetuam servitutem omnes damnarentur : et tamen scribit illos tantum accusatos tunc fuisse idolatriæ : neque ulla alia causa afferri potest, cur tanta existat inter varias relationes oppositio. Omnia primæ, editæ à viris qui plenam et perfectam habebant illorum populorum notitia m), illis tribuunt religionem et sacras cæremonias, v. g., incolis Cubæ, Hispaniole, etc., dum illos nullam habere recentiores scriptores (2) affirmaverint. Tertiò : multorum scriptorum testimonia nullum aliud habent fundamentum, nisi quod apud illos populos nulla templo, nullas aras, nulla publica sacerorum ministeria conspexerint ; id tamen nullo modo argumento est, illos non habere notitiam Dei, nec etiam admirationem nostram habere debet, si consideremus quod vagi et palabundi vivant sine civitate et sine lege. Fortè didicerunt à majoribus nullum cultum, nisi internum animi, Deo gratum esse : refertur (3) etenim unum ex barbaris Canadæ interrogatum, cur Deo preces et sacra non faceret, respondisse relatum esse unicuique, ut id animo interius perficeret. Legimus etiam (4) Winslow, qui unus, ex primis plantatoribus in Angliâ novâ extitit, didicisse à barbaris, illos agnoscerre unum Deum supremum et plures inferiores : et ideo correxit, quod antea de illis retulerat deceptus externâ specie, videlicet eos esse sine Deo. Tandem à multis refertur de incolis insulae Madagascar (5) et Americae populis dictis, Nouragues et Aequinas, et Galibis (6), quod etsi consentiant in agnoscendo uno Deo, illi tamen nullum præstent cultum externum. Quartò : populi, qui suspicione atheismi maximè laborabant, multorum testimonios, quorum major auctoritas est absolvuntur. Sic Canarienses, quos Columbus accusaverat, unum Deum agnovisse virtutis remuneratorem et seclerum vindicem, constat ex historiâ subactionis istarum insularum. Sic Caraibæ insularum Antillarum (7) alium Deum boni principium agnoscunt, alium

(1) Vid. Petrum martyrum. Anglerium dec. 4, c. 1, 9. dec. 5.

(2) De Laet. *supra*.

(3) Voyage du Sr. Champlain, l. 3, c. 5.

(4) Purchas, t. 4, l. 10, c. 5.

(5) Dellen, rel. d'un voy. t. 1, c. 8, F. Cauché, p. 119.

(6) P. Gillet, Journal du voy. dans la Guyane, c. 7, p. 81.

(7) Rochefort, Hist. morale des Antilles, c. 13, 14. Du Tertre, Hist. nat. des Ant. t. 2, p. 565. Relation des Caraïbes du Sr. de la Borde, c. 2 et 5.

mali principium timent, quem Maboga appellant, cui præsertim sacra faciunt : sacerdotes habent, quos Boyez vocant. Falsè accusati sunt Brasilienses, quod nec Deum nōssent, nec ullum nomen Dei apud ipsos esset : habent Deum primum et summum, quem Tupa et Tupana nuncupant : sacerdotes etiam habent per quos sacra faciunt (4). Hurenes, Souriquosios, aliasque Canadæ Barbaros, Deum agnoscere, cui vota et munera offerunt, extra omnem controversiam est (2). Gabriel Sagard et Lescarbot negant solummodò eos cognoscere verum Deum. Certum quoque est Cafros seu Hottentotos unum Deum summum agnoscere, quem magnuni duecē voçant : colere præterea solem et lunam, et sacras habere cæremonias, testes multi sunt (5). Unius P. le Gobien de incolis insularum Marianarum testimonium nullo contrario refellere possumus : sed nescio an valdè ipse sibi consentiat, dum scribit eos credere animos immortales, hisque, repositas esse vel letas post mortem sedes, vel tristes in inferis, quibus præsidet malignus genius. Quis præsidet laetis sedilius ?

5° Tandem, quod ad Sinenses attinet, haud diffitemur apud eos atheos esse, veletiam atheorum sectam, qualis erat apud Græcos et Romanos secta Epicureorum : at negamus illam sectam, aut apud eos antiquam esse, aut latè diffusani, aut imperium tenere.

Et primum quidem illi ipsi auctores, quos laudat Baylius, confidentur doctrinam veterum Sinarum per duo annorum millia sanctissimam, in hac parte fuisse et agnōvisse illos unicum Deum, bonum et sapientem rerum omnium conditorem, conservatorem et gubernatorem, ad quem in afflictis rebus confugiant, et in eujus præsidio spem omnem ponebant (4). Deinde quod illa atheorum secta valdè diffusa in Sinâ esse nequeat, manifestum est ex eo quod iidem auctores referant eamdem vetustissimam religionem vigere apud litteratos ; popu-

(1) Laet, de Or. gent. Amer. p. 493. Margrav. de Bras. reg. c. 9.

(2) Lafitau, moeurs des sauvages Américains.

(3) Joan. Dos Santos, hist. de l'Ethiopie orientale, c. 7. P. Tachard, voyage de Siam, l. 3, p. 84. M. de la Louberie, du royaume de Siam, t. 2, p. 112. De Channion, Journal du voy. de Siam, p. 78. Ten Rhyne Schediasma de prom. Bonæ Spei. Petri Kolben, Descriptio capititis Bonæ Spei. Illoistoire des voyages, vol. 5.

(4) Duhalde, Description de la Chine, tom 5.

lum verò variis superstitionibus deditum esse : magnam partem sequi præcepta Laokiun vel Xekia, qui innumerables deos Sinarum imperio intulit; alios idololatras esse et addictos cultui Foë, quæ nova superstitione inveeta dicitur ter mille annis post tempora Fohi Sinici imperii conditoris, et 1600 post Confucium. Tertiò, quòd illa litteratorum seeta, quæ hodiè in Sinâ dominatur et damnat tanquam hæreticos sectatores Laokiun et adoratores Foë, non sit atheisticâ impietate infecta, constat ex testimoniis plurimorum auctorum (1). Constat etiam ex eo, quòd vetustissimis libris maximè addicta sit, servetque diligenter veteres usus, juxta quos ab imperatore cum maximo apparatu, statutis temporibus, regi cœli sacra fiunt. Constat ex ipso imperatoris testimonio, qui anno 1700 dignatus est edicto publico profiteri, Sinas non materiale et visibile cœlum, sed cœli Dominum adorare : quem non nisi ad reverentiae testificationem cœlum vocant, sicut imperatorem suum ob eamdem causam palatii sui nomine nuncupant. Hanc constantem doctrinam imperatoris fuisse et magnatum multiplici testimonio confirmat P. du Halde (2). Illi ergo litterati apud Sinas athei earent omni auctoritate et honore : et multa etiam dici possunt, vel ad eos excusandos, qui alium nullum Deum admittere videntur, præter vim quamdam in naturâ, quan vocant Taiki vel Li. Nam hanc vim, non solùm infinitam et æternam dicere solent, sed etiam summè perfectam : vitam illi attribuunt, nominantque animam seu spiritum cœli; et tam magnificè quandoque de ejus intelligentiâ et solertiâ loquuntur, ut populus non dubitaverit templa in honorem Li seu Taiki ædificare, eique vota et saera facere.

Quod verò addit Baylius (3) oportere nos probare non tantum nullam gentem cognitam esse atheistam; sed perfectâ enumeratione ostendere nullos esse populos atheos in regionibus australibus nondum cognitis, vehementer absurdum est. Nam apud physicos summa est vis analogiae ad conficiendum : id pro certo habetur quod constans experientia, eujus auctoritatem nullæ aut paucissimæ exceptiones immittunt, confirmat. Sic concludunt omnia corpora gravitare, quòd omnia nobis cognita

(1) Martin. hist. Sin. initio. Bartholi hist. Asiat. p. 3, l. 4. Magaillans, novel. rel. della China.

(2) Description de la Chine, tom. 4.

(3) Contin. des Pens. div. c. 43.

corpora gravitent; sic benè sine dubio concluderent etiam genus humanum in regionibus australibus, sicut in nostris, maribus et feminiis constare, corum corpora eadem habere exteriora lineamenta; et eorum animis insitos esse eosdem appetitus et affectus. Jam verò propter hanc eamdem rationem et nos benè concludimus australes gentes esse deditas religioni, cùm septentrionales, orientales et occidentales sine exceptione ei addictas videamus.

PARS SECUNDA. — Consensus generis humani summam habere debet vim ad persuadendum. Nam, 1º præstantissima ingenia hujus argumenti vim agnoverunt, Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, et alii. « Firmissimum hoc affectri argumentum videtur, ait Cicero, eur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit inmanis, eujus mentem non imbuerit deorum opinio. » Et alio in loco : « Onni autem in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est (1). » Multum dare solemus, inquit Seneca (2), præsumptioni omnium hominum : apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri ; tanquam, deos esse sic colligimus, quòd omnibus de diis opinio insita sit, nec ulla gens usquam est adeò extra leges morisque projecta, ut non aliquos deos eredat. » 2º Testimonium generis humani in se consideratum et independenter ab ejus causis, summa est auctoritatis respectu cujuscumque privati, nec sine magnâ arrogantiâ et stultitîa contemni potest. Nam, ut observavit Aristoteles in Topicis, id verisimile est, quod aliquibus sapientibus verum videtur ; id majorem habet probabilitatem, quod sapientibus plerisque certum videtur ; id majorem multò habet verisimilitudinem, in quo docti simul et indocti consentiunt ; id denique juxta eamdem regulam censendum est habere maximam probabilitatem et esse moraliter certum, in quo omnes omnino consentiunt. Certè in communivitâ has regulas sequi necesse est homines omnes, et illas ipsi sequuntur atheisti : nam omnis ratio, institutioque vitae in hominum auctoritate versatur. Et verò, aut aliqua est judicij humani auctoritas aut omnino nulla : hoc posterius non affirmant ipsi atheisti, et nimis certè intolerabile foret pronuntiare genus hominum non esse rationale. Sin prius admittas,

(1) Vide Tuse. 1 de Nat. Deor., l. 4, c. 17; et l. 2, c. 2.

(2) Vide Ep. 117, et de Benef. l. 4, c. 4.

quod aliqua sit humani judicij auctoritas, in hac re certe maximè valbit; tum propter rei, de qua judicium profertur, naturam, quae omnibus aperta et obvia est; nempe attendendum cuique tantum est, quid interius natura obnurmuret, quid expressum in natura cernat, quid in primis rationis principiis contentum deprehendat: tum propter unanimitatem, quæ sit, ut nullà auctoritate aliâ suspendi possit vis testimonii hujus humani. Etenim si in hanc Dei agnitionem consensissent tantum homines rudes et inculti, doctorum contradicentium sententiâ absque dubio imminuta esset plebis auctoritas. Vel si docti tantum in hanc opinionem convenissent, opponi fortasse posset populorum vox, qui duecum secuti naturali plus sapiunt quandoque quam philosophi. At illi qui negant, qui sunt? Paucissimi. Et quales? Quibus scilicet est illud scholæ stemma: *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur.* Quæ sententia, quæ auctoritas gentis illius esse potest, apud quam nullum est consilium, quæ, neglectis rationis præceptis, duecum vitæ libidinem fecerunt? Nos contra totum genus humanum sumus et consultius est, si errandum est, quandoquidem homines sumus, quod cum ipso genere humano errare videamus. » Aug. de Util. cred. c. 7.

3º Denique consensus ille universalis summam habet vim ad persuadendum, si in causis suis necessariis spectetur. Nam eujusque effectus universalis causam aliquam generalem esse oportet. Atqui causa nulla generalis præter has lingi potest: videlicet naturæ insitam et inuitam cogitationem; vel naturalem et communem propensionem ad hanc opinionem penitus animo combibendam statim atque menti proponitur; vel facile et obviam omnibus ratiocinium, ductum ex consideratione rerum naturalium; vel denique communem traditionem acceptam à communibus parentibus et ab initio rerum ad hæc usque tempora derivatam. Sed si primum, vel secundum, vel tertium concedant athei, convicti sunt, ut proximo arguento efficiemus. Sin vero ex traditione acceptâ à communibus parentibus derivare velint hunc omnium seculorum perpetuum sensum, in hæcce etiam hypothesis magna habere debet vim ad persuadendum primorum parentum auctoritas, qui quo propius aberant ab ortu rerum, hoc melius sine dubio, ea que erant vera cernebant. Verum hanc hypothesis vanam esse probabant

mnia quæ in sequenti argumento dicturi

sumus (1); nec profectò, ut habet Tullius (2), id nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diurnitate temporis, nec una cum sensu, aetatisbusque hominum inveterare potuisse. Etenim vides cæteras opiniones sicutas atque vanas diurnitate extabuisse. Quis enim Hippocentaurum fuisse aut Chimæram putat? Opinionum enim commenta delet dies, naturæ judicia confirmat. » Præterea juxta fundamentalē atheistorum principium omnis perceptio, omnis cognitio est ex sensibus, ut habet Lucretius:

Invenies primis à sensibus esse creatam
Notitiam veri.

Ex illo ergo explicare tenentur athei hanc tam communem de Deo opinionem, atque ideò Epicurus singebat effluere ex deorum corporibus vel quasi corporibus simulacra, quæ nostros interiores sensus afficiunt. Deinocritus vero asserebat hæc idola non ex deorum corporibus effluere, sed in ipso aere sponte nata sese perporos corporis insinuare. Has ridiculas opiniones exposuisse, confutasse est: ut et illam Cardani et Vanini docentium ex tactu siderum natas esse et omnino pendere religiones.

Objicies cum Baylio (3): Auctoritas quæ errori et superstitioni patrocinatur, nullius ponderis est. Atqui universalis consensus generis humani in multorum errorum et vanissimarum superstitionum patrocinium afferri potest, nempe ad astruenda eclipsium præsagia, cometarum minas, vim siderum in vitam huma-

(1) Auctor ibi non traditionem ipsam communem ab origine rerum ductam, velut testimoniis orale scriptumque à generatione in generationem transmissum rejicit. Sed cum Tullio id contendit, scilicet fidem quæ numen homines omnes confessi sunt, non esse opinionem ab hominibus confliction ac deinde ubique diffusam atque per secula propagatam. Alioqui ipse doctissimus auctor sibi contradicteret paulò infra in arguemento quarto, ubi ex communī traditione omnium hominum evincit originem mundi haud aeternam, primo enti seu Deo esse tribuendam. Item etiam, infra disserens de religione revelata, parte 2, art. 5, § 3, ubi de convenientiâ vetustissimarum apud ethnicos religionum cum religione patriarchal et iudaicâ evolit opiniones, cum ut probabiliter tenet, nimirum Religionem christianam, quam demonstravit mundo in præcipuis coœvam, esse fontem et originem omnium aliarum, quæ solimmo lò sunt totidem quasi heres à primariâ illâ fide in pravum dellexæ. — P.-S.

(2) L. 2 de Nat. Deor. c. 2.

(3) Pens. div. c. 18 et suiv. cont. des pens. div.

nam, divinationem, polytheismum et idolatriam. — Respondeo, nego minorem. Nam falsum est illis erroribus imbutum fuisse universum genus humanum, sicut omnium animos occupavit religio. Quotus enim quisque philosophorum vel sapientum fuit, qui illis omnibus addiderit fidem: sed profectò si sapientum fermè omnium suffragio circa Dei existentiam careremus, nunquam arripuissemus argumentum hoc ab auctoritate hominum. Deinde non in omni loco et in omni tempore prædictis opinionibus fidem dedit ipsa plebs. Astrologia judiciaria, et divinatio, non sunt inditi sensus ac universales, sed artes, quarum regulæ supra captum vulgi positæ erant, de quibus multæ natones ne fando quidem audierunt; quæ et ab aliis receptæ sunt ex solâ sacerdotum auctoritate. Nullum etiam erat constans plebis de eclipsibus et cometis judicium profectum à naturâ, sed momentanea potius terroris ex illis eventibus impressio fuit. Quod ad polytheismum atque idolatriam attinet, illa neque ubique obtinuere; et ubi obtinebant, conjuncta erant cum notitiâ unius supremi et præpotentis Dei, deorum omnium, hominumque parentis, ut infra conscieamus ubi de unitate Dei. Præterea non tantum ab universalitate testimonii argumentum petimus, sed ex naturâ rei de quâ fertur judicium. Siquidem putamus judicium illud de providentiâ, (nam hic non agitur de naturâ aut unitate Dei) non esse supra vulgi captum, et omnes homines ad dicendam sententiam admittendos esse, quod quæstio dijudicanda sit ex ipsis sensibus, qui cuique sunt interiores; aut ex simplici asperetu naturæ, cuius omnes partes evidenter consili et solertiae indicia ferunt. At illa alia enumerata in objectione sunt à vulgi intelligentiâ longissimè disjuncta: neque idonei judices sunt pierque rudes, quæ causa sit defectuum solis et lunæ, vel ortus et occasus cometarum. Possunt facilè rudiores persentiscere, aut obvio et facili ratiocinio consequi vim esse quandom cuncta cum consilio gubernantem; quamvis non distinetè intelligent quæ sint attributa istius vis, vel quæ ratio administrationis ejus; an per tactum siderum; an per tutelares et inferiores deos; an per particulares voluntates, quarum indicia voluit esse eclipses, cometas, aliaque prodigia, res humanas moderetur. Idem sæpè contingit ipsis philosophis, qui existentiam mortalium in naturâ virium comportant, quamvis neque has vires, nec eorum causas, nec eorum leges, possint descri-

bere. Denique istorum omnium errorum, polytheismi, idolatriæ, divinationis, aliorumque apud gentiles religionis adjunctorum causas, principia, initia, progressus novimus: nullam habent constantiam, sed facile ex animis extirpantur. Religionis ipsius nullam causam nisi naturam, nullum initium nisi originem rerum deprehendimus; sieque naturæ congruens est, sic penitus ei infusa, ut nullo modo illam exuere possumus (1).

ARGUMENTUM III. — *Ex sensibus naturalibus.*

Quæ superiori arguento de hominum universalis sententiâ et illius exterius consideratæ auctoritate disputata sunt, sponte ducunt ad sensum naturalium investigationem, ut per videamus an illa tanta et tam constans omnium in unâ re consensio non sit à naturâ ipsâ profecta, et quæ sit naturæ auctoritas. Tamen quoniam alijs locus (2) erit illos sensus naturales evolvendi, hic nonnisi breviter in illorum explicatione versabimur.

PROPOSITIO.

Interior naturæ humanae vox, seu insiti à naturâ omnium hominum meritis sensus Deum esse indicant et universalem hominum consensum peperere.

PROBATIO. — Existit profectò Deus, si naturæ vox summam habere debeat auctoritatem, et illius voce ad Dei notitiam perducemur.

1º Summa apud nos esse debet naturæ auctoritas, quia illam solam naeti sumus in omnibus scientiis naturalibus præceptricem: nec illius vim tollere possis, aut in docendo auctoritatem, quin omnem simul tollas veritatis inveniendæ viam: quid enim metaphysica veritas est, nisi idearum convenientia, quam sensu quodam naturæ insito apprehendimus? Quid veritas physica, nisi quæ sensibus externis naturæ nostre adjunctis percipitur? Pone sensus naturales fallere posse, aut universales errores naturæ humanae adjunctos esse, finem omni disputationi posuisti: in quâ semper ab aliquo principio certo et concesso est proficendum. Et verò in quæcumque hypothesi,

(1) Quamvis in hoc secundo arguento vim absolutam consensum populorum tribuere non videatur auctor, eam tamen consensionem pluribus in alijs argumentis invocat, atque insinuat in sequenti tertio, ubi asserit communis conceptiones, prima principia ex gentium consensu maximè agnoscî, ac proinde notiōnem hujusmodi esse existentiam Dei in quâ omnes consentiunt.

P.-S.

(2) Ubi de Legi naturali.

sive theistarum, sive atheorum, est naturæ sanctissimum judicium, cui sese non submittere, incredibilis stultitia est. In hypothesi quidem theistarum, quia apud eos, ut scribit Seneca, « nihil aliud est natura quam divina ratio et mundo et partibus ejus inserta : » seu vox naturæ, vox est illius, qui naturæ inventor et informator est; adeoque si natura duece erraremus, falleret nos Deus. In hypothesi etiam atheorum sanctissimum haberi debet judicium naturæ; quia cum apud ipsos omnis intelligentia sit passio ex rebus externis orta, quisque sensus proprium et particulare objectum habere debet; quia etiam nulla omnino alia norma judicij esse potest: hincque, ut infra dicemus, veteres athei, *id cuique verum esse, quod sibi videretur*, affirmabant; ex quo nos concludimus, *id omnibus verum esse, quod omnibus videtur*. Vel si ut ipsi concedunt, quæque perceptio et quisque sensus causam aliquam particularem et objectum particulare habere debeat; ergo perceptio diffusa in omnes et sensus communis universalem causam et commune objectum debet habere.

2º Naturæ interiore voce seu sensibus naturalibus ad Dei notitiam perducimur. Nam gerimus in animis legem ad quam non docti, sed facti sumus, sensum honesti et turpis. Experimur legem hanc sanctionem habere naturalem, in conscientia delicti, quæ ægritudinibus angit, cum legis præcepta non servamus; et in sensu suavissimo innocentiae, quo perfundimur, cum vitam omnem secundum legem instituimus. Hujus sanctionis pars est naturalis præsens futurorum seculorum: expectatio jucunda melioris ævi sponte occupat bonorum animos; sollicitat malos futurorum suppliciorum metus. Cum his omnibus connexus est sensus naturæ alicujus curantis res humanas, habentis bonorum et malorum rationem, illos remunerant, hos punientis. Naturales esse hos sensus efficitur ex eo quod sint universales, naturæ congrue et constantes. Primum ex universalitate: nam certè est aliquod testimonium naturæ, sunt principia aliqua prima, quæ prohanda non sunt, sed admittenda, quæ appellantur lumine naturali nota, seu communes conceptiones; quibus si careremus, actum esset de scientiis omnibus, nee quidquam unquam confici posset, cum à nullo certo principio initium disputationis sumere possemus. Atqui si aliquæ sint ejusmodi primæ intelligentiae et communes conceptiones, ille sunt procul dubio, in quibus gentes omnes convenient et natura tota

consentit. Illa à philosophis habentur naturæ, quæ speciei alicui communia esse constans docet experientia, vel quæ ita communia sunt, ut paucissime sint exceptiones; sic naturæ hominum adjunctum est, videre, audire, etc.: sic gravitatem adjunctam esse omni materiæ communi lege concludunt physici, quia omnia nobis cognita corpora huic legi subjecta sunt. At nihil est, in quo natura humanae mentis in omnibus individuis, tam similis, tam eadem est, quam in illis sensibus modò enumeratis. Et certè si de aliquâ re nos natura instituere debuerat, nihil erat omnibus adeò necessarium quam notitia Dei et primorum principiorum religionis et vitae moralis. Ergo cùm omnes inveniamus ad hanc notitiam institutos, benè augnramur hanc esse naturæ institutionem. Secundò: evidentissimum indicium est, sensus illos naturales esse, quod omnino sint naturæ congruentes et planè indelebiles. Illi quippe sensus non institutis et legibus confirmati sunt, non illos communes fecit colloca-tio hominum, sed sponte et naturaliter exoriuntur in animis, ut quævis alia affectio naturalis; id patet ex eo, quod illorum non minor vis sit apud incultam plebem, seu etiam barbaras gentes, quam apud illos quos doctrina expolivit. Deinde si quid contra naturam est, eo exui exultat natura, tanquam soluta ab iniquo onere, et nativam consecuta libertatem: quod verò secundum naturam est, id non nisi cum multo labore violenter evellitur, et primâ datâ occasione rursus occupat animum:

Naturam expellas furcâ, tamen usque recurret. Hor.

Porrò hoc in re præsenti evenire certum est: fac omnia loca personare præceptis atheorum, nemo vel in ipsis Epicuri scholis ad hos sensus naturæ obsurdus est: multi naturæ bonitate domiti ad legem illam ingenitam, ad quam non essent docti, vitam componcent; et virtus, præsertim adversam passa fortunam, spem injiceret melioris ævi; dum alii spernati illam legem, concii invitò delicti, ipsi se fugerent et perpetuis ægritudinibus eliderentur. Alijs unde factum est, quod cùm integræ nationes formam religionis sèpè mutaverint, et falsam pro falsâ, et veram etiam pro falsâ reliquerint, nulla tamen haec tenus crediderit juxta præcepta atheistorum sine religione vivendum esse?

Sed utamur in hac parte gravissimis auctoribus Epicuro et Lucretio. In Epicuri *ratis sententiis* hoc enuntiatum fuit: « Si ea quæ luxuriosis sunt efficientia voluptatum, liberarent

eos deorum et mortis metu, docerentque qui essent fines cupiditatum, nihil haerere nos, etc. Concluēbat in illo loco non posse jucundē vivi, nisi honestē vivatur, quod ea, quae luxuriosis sunt efficientia voluptatum, metus injiciant graves deorum, quibus nullā liberari possunt industriā, nisi vitam secundum virtutis normām instituant. Lucretius etiam constituit plerosque suos in scholā Epicuri conscipiūtōs terroribus iisdem frangi, præcipue in rebus adversis, et tunc acerius advertere animos ad religionem, etiamsi prositeantur se scire animūm nihil nisi sanguinem esse : quem locum his pulcherrimis versibus et ad rem nostram aptissimis concludit :

Quō magis in dubiis hominem spectare periclis
 Convenit, adversisque in rebus noscere qui sit:
 Nam veræ voces tum demū pectore ab imo
 Ejiciuntur, et eripitur persona, manet res.

Fortassē etiam rectē pronuntiat Seneca de atheorum fortissimis (1) : « Mentiuntur qui dicunt se non sentire esse Deum, nam etsi tibi affirment interdiū, noctu tamen et sibi dubitant. » Certè Cotta apud Ciceronem de ipso atheorum duce Epicuro dicit : « Nec quemquam vidi, qui magis ea, quae timenda esse negaret, timeret, mortem dico et deos. »

Objicies primò : Ista de divinā gubernatione opinio à metu proficiisci potuit. Homines enim cùm naturā imbecilles et infirmos se esse sentiant, perpetuisque curis et sollicitudinibus die noctuque se exedi, atque rerum futurārum expectatione exerciari : hisce angoribus aducti sunt, ut res sibi fingant animo terribiles et formidolosas, multaque suspicentur et credant esse, quae nusquam sunt, atque inter alia ut sibi fingant naturam ab oculis hominum remotam et rationis participem, quae ad arbitrium suum in orbe dominetur, et quidquid vocabulorum excogitare possunt ad reverentiam et studium suum testandum, id in fieri illam naturam conferunt, omnesque vias placenti, sibique illam conciliandi exquirunt, et

(1) Je sens qu'il y a un Dieu, et je ne sens point qu'il n'y en ait point, cela me suffit ; tout le raisonnement du monde m'est inutile : je conclus que Dieu existe. Cette conclusion est dans ma nature, j'en ai reçu les principes trop aisément dans mon enfance ; je les ai conservés depuis trop naturellement dans un âge plus avancé, pour les soupçonner de fausseté. Mais il y a des esprits qui se défont de ces principes : c'est une grande question s'il s'en trouve de tels ; et quand il en serait ainsi, cela prouve seulement qu'il y a des monstres. Caract. de la Bruyère, chap. 16.

sic sese in miserrimam detrudunt servitum : Ita poeta cuius est hoc scitum :

Primus in orbe deos fecit timor.

Vide Lucretium l. 6, v. 49; Spinosam in præfatione ad tractatum theologicopoliticum; Hobbiū lev. c. 12. — Respondeo primò : Nego consequentiam. Nam etsi concederemus sensum divini numinis à metu esse, nihil proficit atheisti : quia si metus ille naturalis sit, si sit innatus animis, si sit diffusus in omnes, non minus arguet divini numinis existentiam quā ipsa notio numinis indita : certè sive homines ad agnitionem numinis naturalibus et insitis affectibus ducantur, sive insit naturaliter notio numinis, id eodem redit. Quia in utrāque hypothesi, si nullus Deus sit, vanitatis damnanda erit natura, quod summae stultiæ est. — Respondeo secundò : Nego antecedens. Quia 1° temeritatis habet multū, id assumere sine probatione, quod in controversiā positum est. 2° Impudentissima est illa impiorum hominum in omne genus humanum calunnia, quasi verò universi usum rationis vanis terroribus amiserint ; pauci atheisti magno, constanti et imperterritō animo fanatici hujus metus vim effugerint. 3° Si notio numinis à metu profectus fuisset, rem sibi fingerent homines formidolosam et truculentam, suæ vitæ insidiantem; sed contrarium sibi persuadent ; Deum naturam putant amabilem, optimè de nobis meritam, cultuque nostro dignissimam : adeoque atheisti melius decrevissent spem originem Dei notioni dedisse, sieque rationem verisimilius instituissent : homines cùm incerta rerum humanarum cernerent, sollicitos naturam quæsivisse, tum potentem, tum humanī generis amantem, quæ fortunas suas adversus omnes insidias temporum, hominumque firmaret ; itaque rem sibi finxisse supra omne id, quod videmus, positam, potentem et beneficam, ad eamque, quod tunis sibi licet esse, precibus et sacrificiis confugisse. Certè ita P'ñius ab atheistā impietate non alienus rationem deduxit, dum docuit sensum numinis et immortalitatis « puerilium delinimentorum, avidaque nūquām desinere mortalitatis commenta esse. » 4° Uti supra diximus, nulli minus sunt de futuris eventibus solliciti, quā illi in quibus est summa in Deum pietas : nulli majoribus ægritudinibus eliduntur, quā atheisti, seu ii qui sensum numinis ideò præfocare conantur; adeoque potius Deum timor sustulit quā fecit.

Objicies secundò : Religionis seu persuasoris istius de existentiā Dei causa, ignorantia

Justè censeri potest. Homines enim ipsā naturā feruntur ad causarum indagationem, atque tanta est scientiae cupiditas, ut si eventum nullas naturales causas valeant invenire, alias sibi fingant non naturales, tragicos imitati, qui exutum fabule invenire nequeant, Dein quendam ex machinā advocat: itallobbius lev. c. 12: « Metus perpetuus, qui genus humanum in eausarum ignorantia, quasi in tenebris, comitantur, objectum habet necessariò aliquod; quia ergo fortunarum suarum causam aliquam homines non vident, nihil est quod accusare possunt præter potentiam aliquam et agentem invisibilem; atque hinc fortassè erat, quòd veterum poetarum aliqui deos primos à timore factos esse dixerint; iisdem ex causis natam esse statuunt popularem doctrinam de inferioris ordinis mentibus supremo numinis parentibus. » Ita etiam Lucret. l. 5, v. 1182:

Præterea cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cœrebant tempora verti,
Nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
Ergo persigui sibi habebant, omnia Divis
Tradere, et illorum nuto facere omnia fleti.

Respondeo 1º nimirū habere arrogantiæ, opinionem defendere, imponendo omnibus hominibus calumniam ignorantia. 2º Affrenda est hujus assertionis aliqua probatio. Nam theistæ ex alterā parte contendunt se duci ad Dei notitiam non per ignorantiam, sed per clarissimas mentis perceptiones, per evidentissima consilia et artis indicia, per sensus omnes interiores. 3º Ducuntur theistæ ad agnitionem Dei, considerantes atheorum imperitiam et vanitatem; qui postquam illud principium, *ex nihilo nihil fit*, universæ suæ philosophiae fundamentum fecerunt, omnia *ex nihilo* fingere et sine efficiente causâ coguntur: primò corpora omnia; quæ cùm nullam habeant externam existentiae causam, nec internam suæ existentiae rationem, utpote non necessaria, ex nihilo sponte et sine causâ orta esse necesse est. Deinde motum: ille enim juxta plures atheos, et in primis Spinosam, essentialis materiæ non est, nec potest juxta eosdem semetipsam mouere. Quid hoc est, nisi statuere motum sine causâ existere, actionem sibi fingere sine causâ efficiente? Postea sensum et rationem: has facultates ex motu educere, est ex nihilo procreare: immò in hypothesi quòd materia possit cogitare, ita se habet intelligentia respectu corporis moti, ut motus respectu corporis quiescentis: sicut igitur hujus causa aliqua assi-

gnanda est, ita et illius. Quartò libertatem: nam quod excogitavit Epicurus segmentum, esse in atomorum motu libertatis quoddam genus, ortum ex levi inclinatione earum, id vehementer est absurdum, idemque valet ac si dixisset ex nihilo libertatem nasci hominum: nam cùm atomi certo definitoque ferantur motu, parùm refert inclinentur quædam, necne; necesse sanè est esse omnia fato et ineluctabili necessitate constricta. Quintò: nec explicare possunt athei, unde oriatur species et pulchritudo rerum: hanc casu et fortuitò contigisse aiunt; sed casus et fortuna voces sensu et potestate vacuae sunt, nisi per eas intelligas, vel absentiam causæ intelligentis: sed quis feret hoc, absentiam causæ intelligentis esse causam pulchritudinis? vel intelligas confusionem et temeritatem; sed quis feret istud, confusionem peperisse ordinem, temeritatem produxisse artem et sapientiam? Sextò: nec communis istius de Deo opinio, nec sensuum naturalium, qui pulsant omnium hominum animos; nec cur tanta sit religionis utilitas seu efficientia ad felicitatem vitæ, vel ad societatis, seu naturalis, seu civilis incolumentem, ullam possunt invenire rationem. Hujus corum inscitiae causa in promptu est, quòd in rebus explicandis proficiscantur à re omnium vilissimam et abjectissimam, materiā videlicet inerte, et gradibus ascendunt ad id quod est in naturā præstantissimum; quasi verò effectus causâ suâ nobilior et præstantior esse posset. E contrario benè explicant omnia theistæ, quia sumunt initium ab eo quod summum est, et facultates minores derivant ex eo quòd majori gaudet perfectione, omnesque virtutes in se continent, uti fusiùs in sequentibus exponetur. Hisce rationibus, non causarum ignorantia, ducuntur theistæ ad notitiam Dei.

Objicies 5º: Sensus ille numinis benè in legislatorum versutiam refundi potest. Illi quippe cùm intelligenter fore, ut multò facilius in officio erga magistratus continerentur cives, si Deum esse putarent, vitia illa nature pavorem et ignorantiam sollicitè foverunt et semiña fecerunt religionis. Ita ex omni tempore athei docuerunt: antiquiorum mentem sic expressit Plato, l. 10 de Lege: « Deos, ó beate vir, primū affirmant non naturā esse, sed arte unicè ac legibus constitutos; hinc que fieri ut singulis regionibus et populis proprii dii sint, pro diverso eorum, qui leges rogārunt civitatum, ingenio et indo- le. » Quorum secutus vestigia Hobbius re-

igionem et superstitionem sic definit : « Metus potentiarum invisibilium, sive fœtæ illæ sint, sive ab historiis acceptæ publicè, religio est : si publicè acceptæ non sint, supersticio. » — Respondeo, 1º expectare nos hujus assertionis rationem aliquam probabilem : questio facti est, quæ exemplis est confirmando; at nullum habent athei. Nam quod legislators omnes, viu religionis perspicientes, illâ usi sint ad continendos in officio cives; quodque varias leges tulerint ad inducendam cultûs publici uniformitatem, fo-vendamque pietatem erga deos, id non juvat atheos, quia ita agere debuissent, si naturalis fuit hominibus sensus numinis. Quod etiam quæque civitas deos proprios habuerit, id non est profectum ex diversâ indole legislatorum, qui summi viri fuerunt, et à vulgi imperitiâ et stupore multûm distantes; sed ex levitate multitudinis, cui nunquam satis fuit habere cum reliquis hominibus communem parentem, qui curam omnium æqualem gereret : sed insuper deos indigenas, locales, gentilios et tutelares habere voluit, qui sibi suisque rebus specialiter invigilarent : cui populari ingenio morem gerere coacti sunt præstantissimi philosophi et maximi legislators. 2º Non legibus aut institutis introductam esse de Deo opinionem, patet ex eo, quod illa haud minus vigeat apud barbaras gentes, quæ carent omni cultu civili, quam apud humaniores. 3º Haud facile intelligitur, qui opinio, nec in sensu naturali fundata, nec rationi consona, quæque supponitur hominibus molesta, eosque gravissimâ servitute deprimere, tam facile omnium animos occupaverit. 4º Qui factum est, ut non tantum cives, sed ipsi reges et magistratus, non tantum indocti, sed ipsi sapientes, vanis somniis deludi se patientur, nec istud veterum regum et sapientum arcanum neverint? 5º Cæteras opiniones fictas atque vanas videmus diuturnitate extabuisse : hæc stabilis permansit et cum seculis ætatibusque hominum inveteravit. Denique qui factum est, ut cùm fraudem à tot seculis athei detexerint, hominesque admonuerint, tanta tamen sit horum in errore isto perversitas, ut magistros atheos irrideant, exhorreant, et salutarem doctrinam indignati aspernentur?

ARGUMENTUM IV. — *Ex novitate mundi.*

Fuit illa aliquorum paucorum, tum vete-

rum, tum recentiorum atheistorum opinio, supremi numinis, à quo conditus hic mundus fuerit, existentiam negari non posse, nisi mundi ipsius defendatur æternitas. Quamvis hi multitudine aliorum, mundo initium ac finem tribuentium, planè obruantur; eorum tamen rationem habebimus ac æterni mundi vanissimam opinionem præsertim ex gentium antiquissimarum traditionibus et monumentis temporum confutabimus.

PROPOSITIO.

Mundi originem æternam non esse, probant omnium nationum antiquissimarum traditiones, confirmant omnia temporum monumenta.

PROBATIO.—1º Gentium omnium antiquissimarum traditiones humani generis et mundi originem non æternam, sed recentem esse testantur.

Omnium scriptorum antiquissimus Moyses libros suos ab his verbis exorsus est : *In principio Deus creavit cælum et terram.* Sieque definito rerum omnium initio, universi generis humani historiam, serie generationum non interruptâ, ad suum usque tempus perducit. Hæque omnia non dubitans, non disputans ut philosophus solet, sed rem simpliciter narrans, tanquam omnibus notam, cum summâ securitate historicus determinat. Fuit ergo hæc constantissima doctrina vetustissimæ Hebreorum gentis; immo si fidès ulla addenda est antiquissimæ illi historiae, fuit communis traditio omnium hominum. In eâdem opinione, circa mundi hujus aspectabilis formationem ex rudi et indigestâ mole, fuerunt etiam Phœnices, ut constat ex Sanchonia-thone; et Ægyptii, ut colligitur ex Diodoro Siculo et Diogene Laertio; et Chaldæi seu Babylonii, ut narrat Berossus; et Persæ (1); et Græci, ut omnibus notum est ex coru[m] poetis Homero, Hesiodo, Orpheo, etc., qui mundi eecinere nativitatem. Hæc denique omnium philosophorum antiquissimorum, tum theistarum, tum atheistorum sententia fuit; ut Thaletis, Pythagoræ, Anaximandri, etc., quos enumerare necesse non est, cùm glorietur Aristoteles (2) se primum omnium, mundi æternitatem asseruisse; et unus tantum laudari soleat Ocellus Lucanus, antiquior ejusdem opinionis assessor. 2º In monumentis omnibus temporum antiquiorum, mundi recentem originem et totius gentis humanæ quasi ab infantia ad pueritiam et adultam magis ætatem progressum animadvertisimus. Et primum quidem,

(1) Hyde, de Rel. vet. Pers.

(2) L. 4 de Cœlo c. 10.

si tellus nostra et genus humanum sempiternum esset, existeret aliqua sempiterna natio; aut saltem aliqua, cuius originem determinare non possemus: sed nulla talis est. Nam majorum omnium et antiquissimarum gentium origines complexus est Moyses: Hebreorum, Phoenicum, Ægyptiorum, Assyriorum, Persarum, Arabum: et earum, quæ sibi notæ erant, initia Graeci historici proddiderunt; Sicyoniorum, Atheniensium, Arcadiorum, Thebanorum, Spartanorum, Corinthiorum, Dorium, Cretensium, Elidium, deinde Siculorum, Italorum, Macedonum, etc. (1), ex quibus omnium aliarum originem benè concludere possumus: nam quis sanæ mentis sibi persuadeat, Græciam, tam jucundam, tamque temperatam terræ regionem, Asiæ, Africæ et Europæ conterminam, desertam tamdiu remanere potuisse, si ab æterno mundus extitisset? Aut si incolis non caruerit, nulla à poetis, historicis, philosophis monumenta reperiri in Græciâ potuisse, quæ æram christianam bis mille annis antiquitate superarent?

Jam verò hæc accipiunt vim ex consideratione ingenii et indolis humanae. Omnium etenim seculorum experimento notum est, nihil hominibus pluris esse, quam proprie gentis, vel reipublicæ suæ antiquitatem. Hinc istud olim vetustissimarum gentium de antiquitate certamen. Qui ergo domus nulla, nulla ratio, regnum nullum suam jactat æternitatem? Accedit et illud: Nihil est hominibus familiarius, nihil jucundius, quam rerum antiquissimarum atque à nobis amotissimarum inquisitio: vide mur quippe hoc pacto quandam divinitatem nancisci, si occultissima et remotissima noverimus: fidem faciunt tot libri de singularum gentium antiquitatibus, de veterum gestis, dictis, minutioribusqne rebus conscripti. Quod si ante majorum memoriam atque ab æterno homines extitère, illos etiam rapuisset hic idem antiquitatis explorandæ amor: tamen nihil de æternis gestis memoriæ proditum est, sed brevissimo annorum intervallo omnia conclusa sunt. Omnium rursùs experimento notum est, homines desiderio magno flagrare, ut sese nomenque suum æternum posteris faciant; quod testantur hominum in bello ad gloriam comparandam facinora, libri conscripti, ædificia-

(1) Vide Marsham in Chron. Bochart in Geogr. sac. Pezron de Antiqu. temp. Fourmont in Sanchon. Stillingfleet in Originibus sacris. Shæford in Historiâ mundi. Historiam universalem anglicante societatis. Jacquelot de Exist. Dei.

et quidquid demum in mundo præclare gestum est. Illi ergo homines, qui ante sex millia annorum per æternitatem vixerunt, eodem posthumæ æternitatis amore tangebantur; qui ergo nihil de æternis gestis memoriæ proditum, neque librī, neque inscriptionibus, neque ædificiis?

Secundò, si mundus sempiternus fuisset, æternâ hominum inventione et laboribus ante omnem memoriam inventæ et ad perfectionem deductæ fuissent artes, scientiae et cuncta illa quæ nunc habemus, sive ad utilitatem, sive ad oblectationem. Quid enim? Immensa illa æternitatis retroacta series illis omnibus absolvendis, multisque aliis excogitandis non sufficeret, ad quæ videmus sufficisse tria annorum millia? Sed hæc omnia recentem habent originem, teste Romanorum doctissimo Varrone, qui suo tempore asserebat yix ullam artem superassè antiquitatem mille annorum. Et reverè prima Ceres semi-nandi, metendique frumenti modum Græcos docuisse fertur; ideoque divinos accepit honores. Ceres autem ex Oxoniensi marmorè annis ante Christum 1409 in Græciam appulit. Vini usum juxta Moysen Noe primus invenit; juxta scriptores Græcos Bacchus, qui vel Noe est, ut eruditæ complures putârunt, vel eo longè posterior. Ponderum et mensurarum, sicut et monetæ, primus inventor, teste Plinio exæterisque, Phido Argius, qui annis ante Christum 893 juxta marmor Oxoniense florebat. A Babylonii, qui primi astrorum observatores fuerunt, horologii solaris usum Græcos accepisse scribit Herodotus I. 2, cujus inventio ab aliis Anaximandro, ab aliis discipulo ejus Anaximeni tribuitur. Primus in statu membra Dædalus effinxit, suamque sculptura perfectiōnem non nisi temporibus Phidiae, Lysippi et Mironis accepit. Tam rudem initio pingendi artem fuisse scribit Ælianuſ I. 8, c. 8, ut quid pingere pictor voluisset, super tabulas scribere necesse esset. Paucis ante Romulum annis primus masculum à feminâ distinxit Illyemon ex Plinio I. 58, c. 8. Ante Eumarum Atheniensem omnia indiscriminatim objecta pingere nemo potuerat. Musices elementa primus docuit Pythagoras. Naves à Phœnicib⁹ pri-mūm adificatas esse omnes consentiunt. Hinc ursa minor, quæ diu sola à nautis observata est, Phœnicia vocabatur. Prima autem in Græciâ visa est Danaï navis juxta Plinium I. 7, c. 26, id est, ex marmore Oxoniensi annis ante Christum 4511, cùm Erichonius

regnaret. Primum navale certamen Corinthios inter et Coreyrenses commissum fuisse annis antequam hæc scriberet 264, narrat Thucydides. Litterarum usum Graecos docuit Cadmus annis ante Christum circiter 1494, nec apud antiquissimam Ægyptiorum gentem, quæ eorum inventrix fortasse fuit, memoriam humana superare, patet ex hieroglyphicâ et symbolicâ apud illum populum scribendi olim ratione, quam litterarum inventionem præcessisse valde probabile est, ut efficit Warburton de div. Moysis Leg. vol. 2, l. 4, sect. 4. De philosophiâ nihil ante Pythagoram Italicæ sectæ principem in Graciâ fuerat auditum; unde ab annis minus quam mille cognitam mundo sapientiam Seneca scripsit. Primus rūdem astronomiam Graecos docuit princeps Ionicæ sectæ Thales, qui eam ab Ægyptiis ex Diogene Laertio didicerat. Alexandri tempore fluxum ac refluxum maris portentosum quid fuisse patet ex Quinto-Curtio. Ignorata diu eclipsium causa fuit; atque hinc factum est, ut ab omnibus ferè populis, non tam ut naturales effectus, quam ut divini, vel favoris, vel furoris indicia spectarentur. Primus Socrates philosophiam è cœlo devocavit, et ad flingendos hominum mores adhibuit. Quibus auctoribus exculta crevit mathesis, seimus. Medicinam primus docuit Hippocrates: Herodoti ætate publicis in vicis ægrotantes exponebantur, ut quænam adhiberi possent remedia, transeuntes, si scirent, indicarent. Legislatorum omnium, qui populos ad civilem cultum deduxerunt, nomina et ætatem novimus, Moysis apud Hebrewos; Zoroastri apud Persas; Orphei apud Thracas; Lycurgi apud Lacedæmonios; Thesei, Draconis et Solonis apud Athenienses; Pythagoræ in magnâ Graciâ, et aliorum. Ethnicarum denique religionum nulla pars est, cuius originem in historiâ non inveniamus. Omnium gentilitiorum deorum natales et vitam in terris olim descripsit Euhemerus; ideoque Epicureus apud Ciceronem ait « omnem eorum cultum fuisse in luctu. » Templorum, statuarum, altarium, oraculorum, cæremoniarum et sacrorum omnium originem novimus, ut probat Jacquelot de Exist. Dei. Atheismi quoque primos auctores memoriae prodidit historia, Anaximandrus, Leucippus, Democritus: hanc gloriam Epicuro suo tribuit Lucretius, l. 1:

Humana ante oculos fœdè cùm vita jaceret
In terris oppressa gravi sub religione:
Primum Graius homo mortales tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra.

Tertiò, omnes celebriores eventus, et quæ ad eorum conservandam memoriam institutæ sunt solemnitates certam et determinatam ætatem habent. Etenim cùm vetustissimus ille Græcorum præcipue mos fuerit, ut ad retinendam consecrandamque personarum et eventuum maximorum memoriam solemnies ludos instituerent, ex horum ludorum antiquitate, quæ heroum, quæ eventuum sit antiquitas, colligi facile potest. Atqui ludorum omnium antiquissimi, qui Lupercales dicebantur, à Lycaone secundo, annis ante Christum 1537, instituti sunt. Panatheneos Eriethonius et Theseus, notæ atatis heroes, instituerunt, Isthmius Glaucus Corinthiorum rex. Pythios primùm instituisse dicitur Apollo, post interfictum latronem vel draconem Pythonem: Idem cùm in desuetudinem abiissent anno tertio Olymp. 48, juxta Pansaniam, vel anno secundo Olymp. 47, juxta marmor Oxoniense, solemnii Amphictyonum decreto, restaurati fuere. Olympicos tandem omnium celeberrimos primùm instituit juxta aliquos in parentis sui funere Atreus, juxta alias Hercules, à quo ad eorum sub Iphito instaurationem annos 546 Velleius numerat. Iterum ab Iphito ad Corebum, qui primus est vstor, ejus servatum posteris nomen est, anni 108 effluxerunt. Ab hoc anno, qui est 776 ante Christum, Olympiades numerantur. Ergo publicâ omnium gentium et monumentorum fide certum est, ante quater mille annos homines omnes paucissimis familiis contentos fuisse, in omni victu et vivendi ratione universe civili cultu caruisse; scilicet, sine urbibus, sine jure, sine lege, extra omne litterarum, scientiarum atque artium commercium vixisse. Mox viros, pagosque secutos; deinde urbes, respublicas, et regna paulatim constitisse; factas leges, artes inventas, atque scientias exegitatas, cunctaque illa quæ ad pacis ac belli, et tam publicæ quam privatævitæ rationem spectant, horum omnium initia et incrementa constare: nullam omnino vastissimæ æternitatis superesse memoriam, aut regnum, aut urbium, aut bellorum, aut inventionum, aut aliquorum in sapientiâ excellentium virorum, magnorumve ducum. Ergo eam omnem auctoritatem habet mundi recens origo, quam fides publica alieni sententiæ asserre potest. Vide de toto hoc argumento Jacquelot de Existentiâ Dei, et infra, in decursu, ubi de auctoritate antiquitatum Judaicarum.

Objicies 1º cum Ocello Lucano et Aristotele.

Primum argumentari debemus de rebus incognitis, ex rebus cognitis, et de temporibus praeteritis, ex temporibus presentibus. Sed non experimur aliquid jam de novo fieri: omnia serie quādam inter se nexa perpetuo tenore per generationis leges evolvuntur. Secundò, id omne quod generatur à statu imperfecto ad statum perfectum variis incrementis procedit, ac postea ad corruptionem et dissolutionem perpetuis immunitationibus contendit. Atqui nulla est alia productionis via quām per generationem, quia creatio est impossibilis: et aliunde mundus non habet illa incrementa et decrementa, sed est semper dem.—Respondeo, prīnam rationem esse planè ineptam; quia isto modo argumentari, est manifestè assumere quod est positum in controversiā: et, ut notat Maimonides More Nevochim l. 2, c. 47, si quis à teneris annis in insulam deductus, ibi educatus fuisset, nesciretque rationem humanæ generationis, hoc eodem argumento pertinaciter tueri posset, se nunquam in materno utero inclusum fuisse; nullum tempus, quo non spiraverit, quo omnes corporis sui partes eadem munera non obierint. Secundi argumenti partes omnes, vel falsæ sunt, vel saltem tenerè assumpta. Temerè primò assumitur id quod viā generationis producitur, cùm nactum est maturam ætatem, non posse esse ex divinâ virtute stabile et immortale. Falsa quoque est secunda propositio, omnem productionem esse per generationem; nam hoc assumere est supponere materiam, resque omnes existentes aternas esse, et in Deo nullam esse vim creandi. Denique falsa est et tenerè assumpta tertia propositio, vide licet mundi stabilem statum esse. Nam juxta philosophiam Neutonianam jam maximè probatau, mundi moles universa laborat et quotidie senescit, iisdem legibus peritura, quibus consistit, nisi manum femendatricem opifex afferrat. Sol perpetuis effluviis consumitur, et variis corruptionibus obnoxium esse inacule indicant; magnæ in planetis mutationes observatae sunt.

Et certè si ex hac nostrâ tellure conjectura capienda sit, adveniet tandem orbi fatalis dies, nisi elementorum vires perpetuò temperet naturæ parens. Nam præsens terræ organisatio in eo sita est, quod elementa omnia contra vim gravitatis permixta sint, terra, aqua, aer, ignis. Tollitur in celum terra, in terræ viscera traduntur aqua, aer, ignis; sed juxta axioma: *Omne violentum non est durabile.* Ergo violenta hæc æquilibrii interruptio, per longum tempus durare poterit, lentaque accipere imminutio-

nes', sed in æternū permanere non poterit; et vis gravitatis sola, quā telluris partes pleræque vineunt quinques partes aquæ et quam nulla contraria vis satis suspendit, scilicet tandem, ut cavernarum interiorum columnis fatiscentibus, elementa minus gravia excludantur ac juxta pondus specificum disponantur, ex illo statu nullā vi naturali dimovenda. Hanc generalem causam multæ adjuvant particulares. Numquid nou cernimus ipsis oculis montium altitudines perpetuis ventorum statibus et pluviarum eluvionibus ē regione aeris in natum situm et subjectas valles ruere, campis aliquando æquandas? Hincque existere conicam illorum figuram, et capita petrosa terrâ nudata? Legimus in historiâ, quām plurimos gravibus terræ motibus in subjectas cavernas, quas quasi tumulos singulis fermè paravisse natura videtur, collapsos esse. Numquid non etiam manifestum est maris alveos perpetuis alluvionibus per flumina faetis impleri; et caves illas subterraneas, quibus flumina et maria ipsa absorbentur, quæque tam necessariæ sunt ad omnium fossilium metallorumque concretiones et ad fontium perennitates, aliquando arenâ atque terrâ, quas aqua secum ex mari et terræ superficie devolvit, ibique defæcata relinquit, aliquando occludendas esse: ex quo fieri, ut aqua, visceribus terre et alveo maris exclusa, superficiem tandem exundatura sit? Nonne tellus omnis ab aquis ubique exesa ruinæ speciem præbet? Si verò vis gravitatis vincitur vi spiritus vel ignis subterranei tellurem perpetuò intus excavantis, imminebit telluri ex contrariâ causâ ruina; scilicet omnis aqua in terræ viscera recepta aliquando, ibi sepulta remanebit. Si neuter effectus contingit, hoc esse non potest nisi ex sapientissimâ virium contrariarum temperatione, temeritati seu fortunæ neutiquam adscribenda. Aliis Ocelli Lucani, Aristotelis, et Platonicorum rationibus petitis ex divinæ naturæ activitate infinitâ, ex ejus bonitate et ex creationis impossibilitate, infra suis locis respondehimus.

Objicies 2º: Supponi potest terram in seculorum serie infinitâ variis obnoxiam fuisse vicissitudinibus, plures passam esse, seu conflagrationes, seu aquarum eluviones; et supponi potest deletos fuisse omnes fermè homines, et cum ipsis extinctas scientias, et deleta antiquitatis monumenta.—Respondeo 1º id supponi non debere, quia non est assumendum sine probatione, quod est positum in controversiâ; quia de facto quæstio est, factum autem

ex non contradictione seu merā possibilitate nemo sapiens deduxerit; quia argumenta positiva arbitriiis suppositionibus non refelluntur; quia istarum conflagrationum seu eluvionum generalium ipsa ex naturalibus causis possibilis non adstruitur. Deinde illae calamitates, si omnino generales fuerint, gens humana omnis perii et renovata postea est: et in hac hypothesi novitas mundi defendenda est. Si fuerint particulares illae calamitates, aeterni mundi defensoribus nihil proderunt, quia non de quādam particulari terrae parte, sed de toto orbe disputamus. Ogygis diluvio submersa fuit Attica, non idcō totum perii humanum genus, non ideò inventas et excultas in aliis regionibus artes extingui, aut deleri præteriorum rerum monumenta oportuit. Certè ex illo diluvio Noemico, qnōd universalissimum accepimus ex libris Moysis, etsi solus Noe cum familiā superstes fuerit, conservata tamen est aliqua antiquiorum temporum memoria, saltem ipsius diluvij, apud omnes nationes.

Objicies 5°: Totius nostræ telluris superior pars argumento est, illam antiquissimam esse et à multis seculorum millibus cum plantis atque animalibus existere. Nam 1° demonstratur montes omnes etiam altissimos, et universam telluris partem exteriorem ad magnam usque altitudinem ab aquis marinis factam esse, exstructam successivis alluvionibus, et per strata compositam, adeoque omnes terras maris olim fundum fuisse. 2° Ostenditur terram non fuisse in hoc situ, neque sic ab aquis compositam, nisi multis abhinc seculorum millibus.

Primam propositionem hæc confirmant, 1° montium conformatio omnis. Et primū quidem observatur, quod in montibus viciniis et oppositis alterna sit angularum prominentium et intimorum oppositio: id est, quod anguli unius prominentes oppositi sint angulis alterius intrō recedentibus ad modum ripæ fluminis, quæ forma non potuit nisi ab aquis interlabentibus proficisci. Secundò observatur, quod eorumdem oppositorum montium altitudo sit æqualis; quæ æqualitas ostendit illos formatos fuisse sub aquis ad libellam compositis. Tertiò observatur, quod in omnibus materia similis sit, quæ similitudo indicat causam eamdem et eodem tempore agentem. 2° Probat materia omnis ex quā montes et universæ terræ pars superior componitur. Sunt enim rupes, lapides, argillæ, ceteraque ejusdem generis, quæ ex arenā tenui confecta non potuere, nisi ab aquā arenas coacervante, formari. Sunt conchæ, aliaeque

piscium exuviae, quæ in montium verticibus et in terrā ad altitudinem maximam reperiuntur, in lapidibus marmoribusque passim inclusæ; materiā circumjecta plenæ, in maximas moles quandoque coacervatae; et quædam etiam conchæ effodiuntur dissitis regionibus peculiares. Hæc omnia mare innuunt, cujus aquæ conehas à regionibns, tum dissitis, tum vicinis, congregaverunt; congregatas arenā in lapides postmodum convertendā impleverunt et circumdecenterunt; tum efformatā desuper lapidum et terræ mole penitus obruerunt. 3° Confirmat situs variorum stratorum, lapidis, marmoris, argillæ; quæ sibi sunt parallela, horizontalia, vel horizonti similiter inclinata. Hic stratorum situs ostendit, ea ab aquis successivā alluvione instar sedimenti fuisse deposita: quod etiam conficitur ex rimis seu fissuris perpendicularibus, quæ in hisce omnibus stratis inventæ sic citati, post aquarum recessum, evidenter adscribendæ sunt.

Secunda propositio, quod terra nostra sic non fuerit ab aquis composita, nisi pluribus abhinc seculorum millibus, facilè probatur. Nam hæc terræ conformatio non potest adscribi ullis causis, nisi maris motibus, præsertim ei quo per lunæ actionem fertur ab oriente in occidentem (1). Propter hunc motum mare horas orientales perpetuò verberat, abradit, invadit; occidentales verò perpetuā alluvione ditat, auget ac deserit. Hineque factum est, ut propè horas obversas orienti multæ existant insulae, maris invadentis ex illa parte terras certissima signa. Hinc juga montium in longos tractus ab austro ad boream porrecta medios continentis dividentia; et ipsæ terræ continentis ab austro ad boream extensæ æquatori æqualiter inclinatae, eodem fermè modo in oris suis orientalibus exesæ. Hinc telluris diversa strata non secundum gravitatem specificam inveniuntur; sed graviora sèpè levioribus propter successivam longo tempore alluvionem superponuntur: hæc omnia per diluvium vel eluvionem aliquam subitam explicari nullo modo possunt. Jam verò motus hic maris invadentis terras orientales tardus admodum est, quippe quo maris aquæ vix semiluceam intra 12000 annos confluent (2), uti experientiis aliquibus constare dicitur. Colligitur quoque ex prædictis observationibus, universam terram ex materiâ so-

(1) De hoc motu vide Varenii Geogr. gen. l. 1, c. 14.

(2) Hist. nat. art. 19, p. 600.

ari esse compositam, et in primo suo statu per plura secula aquis opertam jaenisse; eudemque vario motu mari, illo prasertim generali quo tota moles ab oriente in occidentem à lunā cietur, dilatam, abrasam, et excavatam in aliquibus locis alveum mari excipiendo premissae; eamdem in aliis locis auctam perpetnis alluvionibus sensim in extantem aquis superficiem et in montes efformatam esse (1). At hæc omnia non nisi post longissima tempora fieri potuerunt.

Respondeo priorem propositionem tot observationibus confirmataam vix negari posse: nempe exteriorum partem telluris, ad certam usque altitudinem, tacitam esse et ab aquis compositam; posteriores vero hypotheses, quibus uifit auctor chriſſimus Historie naturalis super vulgare, et quibus abuti poterunt religionis revelatae contemptores, non esse satis confirmatas, et multis patere gravioribus objectionibus: aliam esse viam rei expediendæ ethistoriae et observationibus magis congruentem.

I. Multa in predictis hypotheses magna habent difficultatem. Primo non inteligitur quomodo mare, quod olim elevatum fuit supra montes altissimos, aut cum eorum verticibus ad libellam compositum, plusquam 5217 expedas, seu 19502 pedes descenderit: tanto enim montes Peruviani jam superant libram maris. Inò evi lentissimè demonstratur libram maris mutari non posse, eo modo quem probavit auctor historie naturalis: nempe per excavationem fundi in aliquibus partiis et terrarum abrasarum translationem in alias fundi partes. Quia aquæ in alveum excavatum descendenter locum semper occupabit terra ex alveo extracta et in alium locum tantum translata. Ut aquarum libra deprimatur, seu ut eorum superficies ad centrum terræ aliquatenus accedat, necesse est ut terræ excavatione supra aquæ superficiem vi aliquam, ab alluvione diversam, attollantur: tuncque aquarum libra deprimetur ratione quantitatis terræ supra aquæ superficiem elevatae. At si sit necessariò admittenda causa aliqua ab alluvione successivâ diversa, ruit totum auctoris Historie naturalis systema.

Secundò, si in oras terræ orientales semper impetum faciat oceanus; si signa multa sint, ex quibus colligitur oras illas utriusque continentis 500 leucarum spatio jam immunitas et excessas esse (2); si in oris occidentalibus haec

(1) Hist. nat. art. 49.

(2) Hist. nat. art. 49.

terrae abrasæ depositæ fuerint, cur ergo abruptæ sunt, et perpendiculariter excessæ ore pleraque occidentales? Talia sunt littora Galliarum, Hispanie, Africæ totius, et maxime partis Americæ. Cur littora orienti obversa sunt contra minima altitudinis in utroque continente? Cum è contrario occidentalia littora, quæ mare deserit, esse deberent declivia et sensim inclinata: orientalia vero, quæ mare perpetuò abradit, abrupta et perpendicularia. Cur etiam ore occidentales non stipentur insulis, sicut orientales, cum ex perpetnis alluvionibus et incrementis in illis potius oriri deberent? Cur juga montium in plerisque insulis et procurrentis terræ continentis partibus ita sunt sita, ut medias terras pervadant atque in duas partes dividant (1): cum hic situs, in hypothesi quam impugnamus, perpetuò mutantur debeat, et ab occidente ad orientem accedere, quia partes insularum et continentis orientales semper abraduntur, occidentales alluvione augentur? Si in aliquo situ juga montium diutius permanere deberent, id continget, quando occuparent oras orientales, immenso suo volume ac rupibus maris accessum longo tempore impeditientia: at è contrario à multis seculis medias terras divident et efficiunt eorum stabilitatem, aut saltem indicant mare tantum absumpsisse ex parte occidentali, quantum ex orientali.

Cur ex duabus telluris continentibus, una, nempe America, porrecta est magis à septentrione in austrum; altera dicta vetus magis porrecta est ab oceano Atlantico ad finis Tartariae orientalis, quam à septentrione ad austrum, in quæ directiore sunt etiam montium juga? Cur tanta in jugis montium diversitas? Alia, inquit Varenius lib. 1, cap. 40, progressimuntur à septentrione in austrum, quedam ab oriente in occidentem, et alia ad plagas cardinalibus collaterales. Quidam montes, ut idem habet ibid., longo tractu extenduntur, alii parvo circuitu terminantur. Quidam medias regiones secant, ali per quosvis regionum tractus transeunt. Haec tanta varietas in omni re ex una causa mechanicâ uniformiter agente, qualis erat initio juxta auctorem Historie naturalis maris motus ab oriente in occidentem, explicari nullo modo potest.

Tertiò observatum est, conchas, quamvis accuratè occlusas, plenas tamen esse materiam circumjectâ, cuius rei per lentes et successivas alluviones ratio reddi nequit. Nam si lento

(1) Var. Geogr. I. 4, c. 10.

aquarum motu arena vel sabulum in conchis delatum est, vel pisces primâ alluvione præfocatus concham oclusit, sieque novis alluvionibus introitus denegatus est, et concha vacua remanere debuit; vel pisceculo præfato concha non est ochusa, atque iterum iterumque alluviones intra se recepit, sieque nunquam potuit ocludi. Observatum etiam est, conchas plerūque ejusdem esse gravitatis specificæ cum stratis, in quibus jacent sepultæ, graviore in stratis gravioribus, leviores in stratis levioribus; et quando conchæ leviores in stratis gravioribus reperiuntur, occupant strati superiorum partem: hanc observationem incoleat ubique Woodward in historiâ naturali. Sed si successivè et variis per plura secula alluvionibus strata composita fuissent in fundo maris, in omnibus stratis omnis generis conchæ, aliæque piscium exuviae invenirentur, et strata servarent hisquam rationem gravitatis specificæ.

Quartò, gravissimum quoque hoc incommodum videtur in hypothesi prædictâ, quod dûm ad telluris per strata compositionem explicandam sit inventa, tamen supponat tellurem per strata antea fuisse compositam, cum hæc differentia, quod in primâ tellure strata, quæ jam sunt superiora, fuerint inferiora. Non maris undæ diluentes fundum A, eumque abradentes, non potuerunt transferre in locum B stratum argillæ, quin loco A ejusdem generis stratum invenissent. Et si strato huic argillæ postea imposuerint stratum arenæ, illud stratum invenerunt in loco A continuatâ excavatione. Vel si supponas oras Asiae orientales perpetuò abradi et alluvionem continuò fieri in oris occidentalibus Amerie, alluvio esse non poterit alterius generis quam est eluvio; et si alluvio fiat per strata, eluvione quoque strata exesa fuerint.

Quintò vix intelligitur quomodo tellus dura, solida, vitrea, si fuerit olim omnis opera aquis, ex hoc tam naturali statu, in quo elementa disponerentur secundum specificam gravitatem, unquam potuerit dimoveri per motum aquarum æquabilem ab oriente in occidentem, cùm nondum essent venti nisi æquabiles, et fundus levis et rotundus sine ullis inæqualitatibus relinqueret aquis motum liberrimum. Fuissetne in hæc hypothesi nîsus aquarum ab oriente in occidentem, qui est fermè insensibilis in ipsa superficie, por vincendæ vi utriusque, tum gravitatis, quæ telluris pleræque partes vincunt quinque partes aquæ, tum cohaesionis par-

tium vitri solidi? Ad minuendam hanc difficultatem supponit auctor Historiæ naturalis superiore telluris partem mollem fuisse, nempe ex vitri spumâ vel scoriâ confectam. Sed ne scio an omnem difficultatem tollat hæc suppositione. Nam innumeræ sunt in mari profluientes aquæ, vulgo *courants*, quarum motus augetur, tum æstu maris, tum ventis, tum fundi inæqualitatibus; sunt in terrâ flumina, quorum omnium fundus, licet ex arenâ tenui, post intinnum tempus vix aliquam mutationem accepit.

Sed concedamus à maris motu æquabili excavatum fuisse maris alveum, cur non fuit omnis inter tropicos conclusus, ubi totus oceanus ab oriente in occidentem torrentis instar profluebat? Cur terræ dilutæ et abrasæ non fuerunt versùs polos disjectæ, ubi erat major tranquillitas maris? Cur maximi montes Peruviani contra hanc vim in cœlum vertices extulere? Probat auctor Historiæ naturalis art. 19, sinus maris majores esse omnes extensos ab oriente in occidentem, indicantes impetum aquarum esse secundum istam directionem. Sed si jam oceanus terras illas disjicet, et carum ruinam perpetuò operetur, quomodo initio formatae sunt contra eundem hunc impetum, quem nulla alia vis suspendebat? Praeterea est terra omnis verisimiliter cavernosa interioris (1), hæcque conformatio necessaria multis videtur ad fontium perennitates explicandas. An etiam per motum maris ab oriente in occidentem solida terra terebrata est? An potius dicemus aquas in stratis conficiendis hinc et inde species et cavernas reliquisse, et fornices, quibus tegerentur, extruxisse? Si igni in visceribus terræ astuanti hi tanti effectus tribuendi sunt, cur etiam eidem non tribuimus ipsorum montium, qui omnes fermè sunt cavernosi, extinctionem? Constat certè ex historiâ plures montes, sicut et insulas in medio mari, hæc ratione formatos esse. Aut si Deus ex naturâ, ex opere suo, à philosopho sit ablegandus, dicerem montes in tantam altitudinem elatos esse propter vicinarum terrarum ingentes, fastiscentibus columnis, ruinas.

II. Alia est via rei expediendæ, et historiæ et observationibus magis congruens, nempe per diluvium, quale describitur à Moyse, et quod non tantum mansit in memoria Hebreorum, verum etiam in fastis omnium aliarum nationum antiquissimarum. Narrat Moyse cum

(1) Varenius, I. 4 Geogr. c. 15, 16. Woodward, hist. nat. Burnet, Theoria telluris. Seneca Qu. nat. I. 3.

summā fidentiā, ut rem omnibus notam, 800 solūmmodò ante suam aetatem annis continuam fuisse per dies et noctes quadraginta pluviam, atque præterea aquas terræ visceribus inclusas sive aquas abyssi super universam superficiem effusas, per quinque menses integros, seu 150 dies (1) crevisse. An verò haec continua per dies quadraginta pluvia et aquarum subterranearum per dies 150 exundatio adscribenda necessariò sit divinæ virtuti immediatè, et contra naturæ vires legesque operanti, an non possit adscribi causis naturalibus à Deo ab initio præparatis, ut cometæ ad terram propius accedenti (2), vel terrarum in multis partibus disruptioni et illapsui in suppositas aquas (3), hic dijudicare, neque vacat neque necesse est. Ostendamus solūmmodò causas assignatas à Moyse pares esse omniibus phænomenis explicandis. Juxta explicationem hanc manifestum est aquam per quinque menses in terram effusam non fuisse limpidad et defæcata, sed maximè turbidam: tum propter continuam per dies quadraginta pluviam terram diluentem; tum propter vim aquarum immensarum (4) terræ visceribus per omnes aperturas cum magnâ vi et impetu erumpentium, vel etiam exteriora strata in multis locis disrumpentium, secumque magnam terræ quantitatem deferentium; tum propter perpetuam per menses decem, quibus terræ ferè omnes aquis operte jacerunt montium et editorum locorum eluvionem ex violentâ aquarum agitatione, quam augebant,

(1) Auctor Hist. nat. non rectè supponit, preuve art. 4, p. 487, et art. 5, p. 491, diluvium 40 tantum diebus durasse.

(2) Vide Whiston Theor. tell.

(3) Burnet Theor. sacr. telluris.

(4) Quantitas aquæ necessaria ad tegendos altissimos montes, terræ visceribus tunc extracta, vigesies superat quantitatatem aquæ contentam in oceano, uti demonstravit Keilius contra Burnetum. Neque aliquem perturbabit haec quantitas aquæ, quando cogitabit 1º quòd, juxta Varenium l. 1, c. 7, p. 1, intus in soliditate terræ existant immumeri hiatus, recessus, anfractus, cuniculi, voragine, tubuli et vasta receptacula, in quorum quibusdam mare est, nempe que alveo mari per aliquam viam conjunguntur, in quibusdam aqua dulcis, fluvii, annes. 2º Nimis ille oculis permittit, aī Seneca, qui non credit esse in abscondito terræ sinus mari vasti, etc. Vid. nat. qu. l. 3. 2º quòd altitudo montis altissimi, juxta eundem geographum, l. 1, c. 9, p. 7, non habeat ad semidiametrum telluris sensilem proportionem, sive adeò exiguum, ut rotunditati telluris non officiat. Ex hac duplice observatione collige totam illam aquæ quantitatem, quamvis phantasie immensa videatur, respectu globi terrestris minimam esse.

tum æstus reciprocus, tum venti, tum visilla immensa aquas è terræ imis visceribus extra-hens (1). Propter tot ae tantas causas aquas turbantes supponi potest, terram in aquâ dilutam, vel ab aquis aliquo modo deportatam spatio decem mensium 500^{am} partem spatii, ab aquis turbidis occupati, tenuisse. Jam verò diuide altitudinem aquarum operientium altissimos montes 45 cubitis, quæ vulgò censemur circiter 4000 exapedarum vel 240000 pedum, per 500, habebis crassitudinem strati, quod per aquas diluvii terræ universæ superponi potuit, videlicet 80 pedum (2). Haec abundè sufficit ad oblimandas satis omnes telluris partes mediae altitudinis, de quibus solis sollicitè sumus, quia, ut modò dicemus, partes subliniores potius eluvione diminutæ, quâ alluvione auctæ fuerunt; et partes inferiores diutiù aquis submersæ jacerunt et à quater mille annis, novis alluvionibus per pluvias et decurrentes ex locis altioribus rivos incrementa cœperunt, ut docet ipse auctor Historiæ naturalis.

Ex hâc explicatione hæc sequuntur: 1º Altissimorum montium apices debent esse plerūmque terris nudati; quòque editiora sunt loca, cù minùs etiam crassa esse debent diversæ materiæ strata et pauciores conchæ: quòd in istâ altitudine aquæ fuerint magis defæcata et minùs perduraverint. Erunt tamen exuviae piscium etiam majorum, qui in istâ tan-

(1) Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cùm superfusi novas sibi fecere ripas, ac seissa humo simul excessere alveo? Quânta eum præcipitatione volvuntur!... Cùmque Danubius nou jam radices, nec media montium stringit: sed juga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque disjectas, et magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus è continentí recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbræ... Procelle quatiunt mare. Sen. nat. qu. l. 5.

(2) Vide Whiston Theor. tell., p. 416. Juxta D. Maillet *Description de l'Egypte*, p. 50, limus ab aquis Nili exundantibus deportatus ex Aethiopiâ tenet decimam partem spatii ab aquis occupati: et constat ex plurimis observationibus aquas Padi multò majorem terræ quantitatem deferre quâ supra posuimus. Benè ergo supponere potuissemus aquas diluvii superponuisse veteri telluri stratum novum trecentorum, vel quadragecentorum pedum, imò verò crassum magis, præterea quòd exundatio diluvii non aliquibus diebus aut duobus vel tribus mensibus, sed per totum ferè annum duraverit, et fuerit multò major propter causas supra relatas, terrarum disiectio, dissipatio, deportatio.

tâ aquarum perturbatione loca altiora petebant. Propter eamdem rationem non solum in humilioribus locis strata crassiora oportet esse, sed etiam strata ejusdem loci diversa erunt crassiora, quô sunt profundiora. Strata in montium verticibus, qui plani sunt, plana erunt, in lateribus inclinata, quæ omnia experientia confirmata esse docet auctor Historiae naturalis. 2º In montibus oppositis apices sublimes, si fuerint terris nudati, irregulares erunt. Reliquæ partes inferiores, si sint multâ terrâ tectæ, habebunt angulos prominentes et introrecedentes alternè oppositos, hoc est, anguli unius prominentes respondebunt alterius angulis interioribus, ad modum ripæ fluminis, utpote quæ per plures menses magnâ aquarum interlabentium vi exese primùm, postea subsidentibus aquis refectæ sunt. At hæc angulorum extimorum et intimorum oppositio, magis accurata esse debet in collibus et in campis, ubi major materiae novæ quantitas propter situm humiliorem fuit deposita. Ubi montium oppositorum vertices solidi et saxe non restiterunt aquis diluvii, eorum altitudo immunita est et ad æqualitatem perdueta, ac quasi composita ad libellam (1). 3º Strata materiæ erunt secundum specificam gravitatem. Conchæ erunt in stratis ejusdem densitatis; et ubi conchæ leviores invenientur in stratis gravioribus, superficiem tenebunt, metalla profundiora loca occupabunt: quæ experientia constare docet Woodwardus. Tamen propter perturbatum motum aquarum aliquæ esse poterunt exceptiones, præsertim in locis humilioribus, ut modò dicemus.

Objicit auctor Historiae naturalis, montes ex lapide confeccos superponi stratis minùs densis. Potuit primùm hæc esse primæva rerum dispositio ob causas alias Creatori notas. Sed præterea juxta Newtonum prine. math. I. 5, p. 10, terra communis suprema est tantum duplo gravior quæm aqua: at paulò inferiùs in

(1) In Alpium jugis per quæ via est ex Gallia in Italiani nullò modo existit illa uniformitas, quam supponit auctor Historiae naturalis et quam fecit sui systematis lundamentum. Montes oppositi non habent eamdem semper altitudinem; nec anguli unius introrecedentes sunt semper oppositi alterius angulis extantibus; neque sunt ex eadem materiâ compositi (per longum iter habes rupem à dextris ex lapide fissili seu ardesia, à sinistris ex lapide arenario viarum); quæsitæ in illis conchæ nuspian inventæ sunt. Nescio an major existat in aliis jugis uniformitas, aut rerum dispositio aptior fulciendo novo systemati.

fodinis terra triplo, vel quadruplo, vel etiam quintuplo gravior reperitur. Juxta Whistonum Theor. tell. p. 83, lapidum gravitas relativè ad gravitatem aquæ est, ut 14 ad 5, ex quibus observationibus sequi videtur lapides vinci gravitate à terrâ interiori. Conchæ erunt sæpè replete materiâ circumjectâ, quia in illis contenti pisciculi aquam haurientes per alluvionem subitam præfocati sunt, conchamque morientes ocluserunt nunquam iterum aperiendam (1).

4º Aquæ satis celeriter initio per cavernas montium et fissuras in terræ viscera recesserunt, et editiora telluris loca, quales sunt non tantum montes Gordiani, in quibus arca consedit, sed tota septentrionalis Asiæ pars, in quâ ipsi colles per maximam anni partem nive teguntur, aquis per quinque menses subsidentibus siccari potuerunt. At humiliores terræ partes diutius aquis submersas jacuisse probabile est, alias magis, alias minùs, quasdam verò per plura secula. In hisce regionibus omnis exterior teræ pars conformari potuit juxta hypothesim auctoris Historiae naturalis: erunt hic strata materiæ graviora, quandoque ex successivâ alluvione levioribus impositâ.

5º Rimæ seu fissuræ perpendiculares nullam nobis faessunt difficultatem; eidem causæ illas adscribimus, cui adscriptis auctor Historiae naturalis, siccitatì nempe post aquarum recessum.

« At, inquires, nulla ergo remanere debuerunt veteris terræ vestigia (2). » Nulla quidem in locis humilioribus, sed multa in altioribus, in quibus vix ulla contigit mutatio: regio in quâ area consedit, est omnium altissima, et idèò plantæ inclemnes manserunt.

« At tellus omnis oblinata recenti limo frugibus ferendis parùm apta fuisset (3). » Et hoc verum de locis inferioribus. « At pisces omnes in aquis turbidis præfocati interire debuerunt (4). » Et hoc quoque admittimus,

(1) In Italie littore prope Formias (nunc mole di Gaeta) extrahuntur à mari lapides pleni musculis vivi, qui separati totidem cellulis inclusi inter se per filamenta rubra communicant. Lapideshi ex limo, in quo musculi demersi jacebant, et succo glutinoso corporibus exsudante confecti sunt, et lapsu temporis maximum duritatem acquirere possunt. Mortuis autem musculis vel illis deficientibus, fieri potest ut limus per filamentorum canales in interiora lapidis et in ipsas conchæs per rimulas quasdam introducatur, illas repletat et durescat. Et sic intelligitur, et quomodo conchæ marinæ in lapidibus reperiuntur, et ipse etiam conchæ circumfusa materia plene quoque inveniantur.

(2) Hist. nat. p. 200. (3) Ibid. p. 201. (4) Ibid.

plerisque interisse, omnes scilicet quibus altiores montes petere non licuit. Non negamus etiam, quin mare jum occupet aliquas telluris partes, quas antea non occupabat: quin etiam in seculis innumerabilibus fieri possit, ut omnis nostra continens submergatur; et partes quam plurimae jam submersae emergant ex multis causis: de quibus vide Aristotelem, l. 4 Meteor. c. 14; Stevum in Geog.; Varenium, Geogr. l. 1, c. 18. Sed non putamus in illis novis continentibus solam maris lentissimam alluvionem attollere posse montes ad altitudinem vigesies mille pedum supra maris libram. « Quosdam montes, inquit Varenius l. 1, c. 9, « prop. 8, progressu temporis generatos esse « colligitur ex concularum testis, quae in « quibusdam montibus inveniuntur, ut in Gel- « drie montibus. Et generationis modus hic « esse videtur, si ventus vehemens arenam et « sabulum paulatim in locum montis deferat et « accumulet accidente pluvia. Qui modus sicut « minores montes producere potest, ita veri- « simile videtur majores montes non esse ge- « neratos, sed ejusdem cum totâ tellure etatis « et originis. » Vide Whistoni Theoriam tel- luris l. 4, c. 4, ubi diligenter et minutè ex supra positis principiis singula phænomena ad præsentem terræ conformatiōem pertinentia, que nos prosequi hic non possumus, explicat ingeniosus auctor.

(*Annotatio P.-S.*)

Istud de recenti mundi origine argumentum mirè versavit clarissimus Cuvier, cuius verba operæ pretium est referre, de prompta scilicet ex ejus dissertatione de *Ossibus fossilibus*.

« La nature nous tient partout le même langage, partout elle nous dit que l'ordre actuel des choses ne remonte pas très-haut; et, ce qui est bien remarquable, partout l'homme nous parle comme la nature, soit que nous consultions les vraies traditions des peuples, soit que nous examinions leur état moral et politique et le développement intellectuel qu'ils avaient atteint au moment où commençent leurs monuments authentiques. Interrogeons, en effet, l'histoire des nations, lisons leurs anciens livres, essayons d'y reconnaître ce qu'ils contiennent de faits réels et de les dégager des fictions intéressées qui y masquent la vérité.

Le Pentateuque existe sous sa forme actuelle au moins depuis le schisme de Jéroboam, puisque les Samaritains le reçoivent comme les Juifs, c'est-à-dire qu'il a maintenant, à coup sûr, plus de deux mille huit cents ans.

Il n'y a nulle raison pour ne pas attribuer la rédaction de la Genèse à Moïse lui-même, ce qui la ferait remonter de cinq cents ans plus haut.

« Moïse et son peuple sortaient de l'Egypte, qui, de l'aveu de toutes les nations d'Occident, est le royaume le plus anciennement civilisé de tous ceux qui entourent la Méditerranée. Le législateur des Juifs n'avait aucun motif pour abréger la durée des nations, et il se serait décrédité lui-même auprès de la sienne, s'il lui eût enseigné une histoire toute contraire à celle qu'elle devait avoir apprise en Egypte.

« Il y avait donc tout lieu de croire que l'on n'avait point alors en Egypte d'autres idées sur l'antiquité des peuples existants que celles que la Genèse présente.

« Or, Moïse établit une catastrophe générale, une irruption des eaux, une régénération presque totale du genre humain; et il n'en fait remonter l'époque qu'à quinze ou seize siècles avant lui, selon les textes qui allongent le plus cet intervalle, par conséquent à moins de cinq mille ans avant nous.

« Les mêmes idées paraissent avoir régné en Chaldée, puisque Beroe, qui écrivait à Babylone au temps d'Alexandre, parlait du déluge à peu près comme Moïse, et qu'il le plaçait immédiatement avant Bélus, père de Ninus.

« On ne voit pas que Sanchoniathon en ait parlé dans son *Histoire de Phénicie*, quelle que puisse être l'authenticité de ce livre; cependant on paraît y avoir cru en Syrie, puisque l'on montrait dans un temple d'Hiérapolis, à une époque très-postérieure, il est vrai, l'abîme par où l'on prétendait que les eaux s'étaient écoulées.

« Quant à l'Egypte même, on pourrait croire que cette tradition y fut effacée, puisque l'on n'en retrouve plus de trace expresse dans les plus anciens fragments qui nous restent sur ce pays. Il est vrai qu'ils sont tous postérieurs à la dévastation de Cambuse, et que leur peu d'accord entre eux prouve bien qu'ils sont tirés de documents mutilés; car il est impossible d'établir le moindre rapport vraisemblable entre les listes des rois d'Egypte écrites par Hérodote sous Artaxerxès, par Eratosthène et Manéthon sous Ptolémée, et par Diodore sous Auguste; on ne peut pas même accorder entre eux les différents extraits tirés de Manéthon. Cependant la mythologie égyptienne, au défaut de l'histoire, semble encore rappeler ces grands.

vénements dans les aventures de Typhon et d'Osiris; et même si les prêtres de Saïs ont réellement fait à Solon les contes que rapporte, après lui, Critias dans Platon, il faudrait croire qu'ils avaient conservé des notions plus précises d'une grande révolution, quoiqu'ils en fissent remonter l'époque beaucoup plus haut que Moïse. Ils avaient même établi en théorie une alternative de révolutions, les unes opérées par l'eau, les autres par le feu : idée qui fut aussi répandue chez les Assyriens et jusqu'en Etrurie.

« Les Grecs, chez qui la civilisation arriva de Phénicie et d'Egypte et si tard, mêlèrent les mythologies phéniciennes et égyptiennes, dont on leur avait apporté des notions confuses, avec les traits non moins confus de leur première histoire. Le soleil personnifié, nommé Ammon, ou le Jupiter d'Egypte, devint un prince de Crète; le Phtha, ou artisan de toutes choses, fut l'Hephæstus ou Vulcain, un forgeron de Lemnas; le Cham, autre symbole du soleil ou de la force divine, se transforma en un héros thébain robuste, leur Héraclès ou Hercule; le cruel Moloch des Phéniciens, le Remphal des Egyptiens, fut le Chronos ou le Temps, qui dévorait ses enfants, et ensuite Saturne, roi d'Italie.

« S'il arriva, sous quelqu'un de leurs princes, une inondation un peu violente, ils la décrivirent dans la suite avec toutes les circonstances vaguement restées dans leur mémoire du grand cataclysme, et ils firent repeupler la terre par Deucalion, tout en laissant une longue postérité à son oncle Atlas.

« Mais l'incohérence de ces récits, qui atteste la barbarie et l'ignorance de tous les peuples des bords de la Méditerranée, atteste également la nouveauté de leurs établissements, et cette nouveauté est elle-même une forte preuve d'une grande catastrophe. On nous parle bien en Egypte de centaines de siècles; mais c'est avec des dieux et des demi-dieux qu'on les remplit. Il est, pour ainsi dire, prouvé aujourd'hui que la suite d'années et de rois humains que l'on place parmi les demi-dieux et avant l'avènement des pasteurs, tient à ce que l'on regarde comme des rois successifs les chefs de plusieurs petits Etats contemporains.

« Macrobe assure que l'on avait des recueils d'observations d'éclipses faites en Egypte qui s'apposeraient un travail continué sans interruption depuis au moins douze cents ans avant Alexandre. Mais comment Ptolémée n'a-t-il

daigné se servir d'autant de ces observations faites dans le pays où il écrivait?

« Il n'y avait point encore de grand empire en Asie du temps de Moïse, et les Grecs eux-mêmes, malgré leur facilité à inventer des fables, n'ont pas pris la peine de se fabriquer une antiquité. Les plus anciens colons d'Egypte ou de Phénicie, qui vinrent les arracher à un état sauvage, ne remontent pas à plus de quatre mille ans avant le temps présent; et les plus anciens des auteurs qui en parlent ne datent pas de trois mille. Les Phéniciens eux-mêmes n'étaient en Syrie que depuis peu, quand ils firent des établissements en Grèce. C'est aussi à quatre mille ans que remontaient les observations des Chaldéens, envoyées à Aristote par Callisthène, si ce fait, qui n'est rapporté que par Simplicius, six cents ans après Aristote, avait quelque chose d'authentique, ce qui est fort douteux, puisque les observations chaldéennes d'éclipses réellement conservées et citées par Ptolémée ne remontent qu'à deux mille cinq cents ans. Quoi qu'il en puisse être, l'empire de Babylone et celui d'Assyrie n'ont pu être long-temps puissants, et laisser autour d'eux de petites peuplades libres comme étaient toutes celles de Syrie, avant ce qu'on appelle le deuxième royaume d'Assyrie. Les milliers d'années que s'attribuent les Chaldéens sont donc tout aussi fabuleux que ceux des Egyptiens, ou plutôt ce ne sont que des périodes astronomiques, calculées en rétrogradant, d'après des observations inexactes, ou même de simples cycles arbitraires et multipliés par eux-mêmes.

« Les plus raisonnables des anciens n'ont pas eu d'autres idées, et ne font pas remonter à plus de quarante et quelques siècles leur Ninus et leur Sémiramis, premiers des conquérants, et après lesquels l'histoire garde un long silence; ce qui fait soupçonner qu'ils pourraient bien encore n'être que des créations postérieures des historiens.

« Nos connaissances, notre civilisation actuelle descendent sans interruption des Egyptiens et des Phéniciens par les Grecs et par les Romains; les Juifs nous ont donné immédiatement nos idées plus épurées de morale et de religion; quelques traits de lumière nous sont aussi venus par eux et par les Grecs, des Chaldéens, des Perses et des Indiens; et, chose bien remarquable, les peuples ne forment qu'une race: ils se ressemblent par les traits du visage, et même par une infinité de choses

de convention, telles que leurs divinités, les noms de leurs constellations, enfin jusque dans le fond de leurs langages.

« Ceux d'entre ces peuples dont la civilisation est peut-être la plus ancienne et paraît avoir le moins varié dans ses formes, ceux qui probablement sont encore les plus voisins de son bêcheau, les Indiens, n'ont malheureusement point d'histoire; et, parmi cette infinité de livres de théologie mystique ou de métaphysique abstruse qu'ils possèdent, ils n'ont rien qui puisse nous instruire avec ordre sur leur origine et sur les vicissitudes de leurs sociétés. Leur *Maha Barata*, ou prétendue grande histoire, n'est qu'un poème; leurs *Pouranas* ne sont que des légendes; et l'on a eu beaucoup de peine, en les comparant avec les auteurs grecs et romains, à établir quelques lambeaux d'une espèce de chronologie interrompue à chaque instant et qui ne remonte pas plus haut qu'Alexandre.

« Il est prouvé aujourd'hui que leurs tables astronomiques, d'où l'on voulait déduire leur extrême antiquité, ont été calculées en rétrogradant; et l'on vient de reconnaître que leur *Suria-Ciddhanta*, qu'ils regardent comme leur plus ancien traité scientifique d'astronomie, et qu'ils prétendent révélé depuis plus de deux millions d'années, ne peut avoir été composé qu'il y a environ sept cent cinquante ans.

« Leurs livres sacrés, ou *Vedas*, à en juger par le calendrier qui s'y trouve annexé et auquel ils se rapportent, et d'après la position de colonies que ce calendrier indique, peuvent remonter à trois mille deux cents ans: ce qui serait à peu près l'époque de Moïse.

« Cependant les Indiens n'ont point totalement oublié les révolutions du globe; leur théologie consacre les destructions successives que sa surface a déjà essuyées et doit essuyer encore; et ce n'est qu'à un peu moins de cinq mille ans qu'ils font remonter la dernière: l'une de ces révolutions est même décrite dans des termes presque correspondants à ceux de Moïse.

« Ce qui n'est pas moins remarquable, c'est que l'époque où ils placent le commencement de leurs souverains humains (ceux de la race du soleil et de la lune) est à peu près la même que celle où l'on fait commencer ceux des Assyriens, environ quatre mille ans avant le temps présent.

« Il est inutile de consulter, sur ces grands événements, les peuples les plus méridionaux, tels que les Arabes et les Abyssins: leurs an-

cien livres n'existent plus; ils n'ont d'histoire que celle qu'ils se sont faite récemment, et qu'ils ont modelée sur la Bible. Ainsi ce qu'ils disent du déluge est emprunté de la Genèse et n'ajoute rien à son autorité. Mais les Guébres, aujourd'hui seuls dépositaires de la doctrine de Zoroastre et des anciens Perses, placent aussi le déluge universel avant Cayoumarats, dont ils font leur premier roi.

« Pour retrouver des traces vraiment historiques du dernier cataclysme, il faut aller jusqu'au-delà des grands déserts de la Tartarie. Vers l'Orient et vers le Nord, habite une autre race dont toutes les institutions, tous les procédés diffèrent autant des nôtres que sa figure et son tempérament. Elle parle en monosyllabes; elle écrit en hiéroglyphes arbitraires; elle n'a qu'une morale politique sans religion, car les superstitions de Fo lui sont venues des Indiens. Son teint jaune, ses joues saillantes, ses yeux étroits et obliques, sa barbe peu fournie, la rendent si différente de nous, qu'on serait tenté de croire que ses ancêtres et les nôtres ont échappé à la grande catastrophe par deux côtés différents. Mais, quoi qu'il en soit, ils datent leur déluge à peu près de la même époque que nous.

« Le *Chou-king* est le plus ancien des livres des Chinois: on dit qu'il fut rédigé par Confucius avec des lambeaux d'ouvrages antérieurs, il y a environ deux mille deux cent cinquante ans. Deux cents ans plus tard, arrivèrent la persécution des lettres et la destruction des livres, sous l'empereur Chi-hoang-ti. Une partie du *Chou-king* fut restituée de mémoire par un vieux lettré, quarante ans après, et une autre fut retrouvée dans un tombeau; mais près de la moitié fut perdue pour toujours. Or, ce livre, le plus authentique de la Chine, commence l'histoire de ce pays par un empereur nommé Yao, qu'il nous représente occupé à faire écouler les eaux qui, s'étant élevées jusqu'au ciel, baignaient encore le pied des plus hautes montagnes, couvraient les collines moins élevées et rendaient les plaines impraticables. Ce Yao date, selon les uns, de quatre mille cent cinquante, et, selon les autres, de trois mille deux cent trente ans avant le temps actuel. La variété des opinions, sur cette époque, va même jusqu'à deux cent quatre-vingt-quatre ans.

« Quelques pages plus loin, on nous montre Yu, ministre et ingénieur, rétablissant le cours des eaux, élevant des digues, creusant des

canaux et réglant les impôts de chaque province dans toute la Chine, c'est-à-dire dans un empire de six cents lieues en tout sens; mais l'impossibilité de semblables opérations, après de semblables événements, montre bien qu'il ne s'agit ici que d'un roman moral et politique.

« Des historiens plus modernes ont ajouté une suite d'empereurs avant Yao, mais avec une foule de circonstances fabuleuses, sans oser leur assigner d'époques fixes, en variant sans cesse entre eux-mêmes sur leur nombre et sur leurs noms, et sans être approuvés de tous leurs compatriotes.

« C'est à Yao qu'on attribue l'introduction de l'astronomie à la Chine; mais les véritables éclipses, rapportées par Confucius dans sa chronique du royaume de Lou, ne remontent qu'à deux mille six cents ans, à peine un demi-siècle plus haut que celles des Chaldéens, rapportées par Ptolémée. On en trouve bien une dans le *Chou-king* qui daterait de trois mille neuf cent soixante ans, mais qui est racontée avec des circonstances si absurdes, qu'il est probable que l'histoire en a été ajoutée après coup. Une conjonction de quatre mille deux cent cinquante-neuf ans, et qui serait la plus ancienne observation connue, est encore contestée. La première qui paraîsse véritable est une observation du gnomon de deux mille neuf cents ans.

« Est-il possible que ce soit un simple hasard qui donne un résultat aussi frappant, et qui fasse remonter à peu près à quarante siècles l'origine traditionnelle des monarchies assyrienne, indienne et chinoise? Les idées de peuples qui ont si peu de rapport ensemble, dont la langue, la religion et les lois n'ont rien de commun, s'accorderaient-elles sur ce point, si elles n'avaient la vérité pour base?

« Nous ne demanderons pas de dates précises aux Américains, qui n'avaient point de véritable écriture, et dont les plus anciennes traditions ne remontaient qu'à quelques siècles avant l'arrivée des Espagnols, et cependant l'on croit encore apercevoir des traces d'un déluge dans leurs grossiers hiéroglyphes.

« La plus dégradée des races humaines, celle des nègres, dont les formes s'approchent le plus de la brute, et dont l'intelligence ne s'est élevée nulle part au point d'arriver à un gouvernement régulier, ni à la moindre apparence de connaissances suivies, n'a conservé nulle part d'annales ni de traditions. Elle ne peut donc nous instruire sur ce que nous recher-

chons, quoique tous ses caractères nous montrent clairement qu'elle a échappé à la grande catastrophe sur un autre point que les races caucasique et atlantique, dont elle était peut-être séparée depuis long-temps quand cette grande catastrophe arriva.

« Ainsi toutes les nations qui peuvent nous parler, nous attestent qu'elles ont été récemment renouvelées après une grande révolution de la nature.

« Cette unanimousité de témoignages historiques ou traditionnels sur le renouvellement récent du genre humain, leur accord avec ceux que l'on tire des opérations de la nature, dispenseraient sans doute d'examiner des monuments équivoques dont quelques personnes veulent se prévaloir pour soutenir l'opinion contraire; mais cet examen même, à en juger par quelques essais, ne ferait probablement qu'ajouter des preuves de plus à ce que les traditions annoncent.

« Il paraît aujourd'hui que le fameux zodiaque du portique du temple de Denderah n'a pu le soutenir; car rien ne prouve que sa division en deux bandes, de six signes chacune, indique la position des écliptiques résultant de la précession des équinoxes, et ne répond pas simplement au commencement de l'année civile à l'époque où on les dessina, année qui, n'étant en Egypte que de trois cent soixante-cinq jours juste, faisait le tour du zodiaque en quinze cent huit ans, ou, selon ce que les Egyptiens imaginaient (ce qui prouve qu'ils ne l'avaient pas effectivement observé), en quatorze cent soixante ans. Un fait qui achève de rendre cette supposition vraisemblable, c'est que, dans le même temple, il y a un autre zodiaque où c'est la vierge qui commence l'année. S'il s'agissait de la position du solstice, le zodiaque intérieur aurait été fait deux mille ans avant celui du portique; en admettant, au contraire, que l'on a voulu indiquer le commencement de l'année civile, un intervalle de cent et quelques années suffira.

« Il resterait à savoir si notre zodiaque ne contiendrait pas en lui-même des preuves de son antiquité, et si les figures que l'on donne aux constellations n'auraient point de rapport avec la position des écliptiques à l'époque où elles ont été imaginées. Or, tout ce que l'on a dit à cet égard est fondé sur les allégories que l'on a prétendu voir dans ces figures; que la balance, par exemple, indique l'égalité des jours et des nuits; le taureau, le labourage; l'écrevisse, une rétrogradation du soleil; la

vierge, la récolte, etc. : et combien tout cela n'est-il pas hasardé ! D'ailleurs, ces explications devront varier pour chaque pays; en sorte qu'il faudra donner au zodiaque une époque différente, selon le climat où l'on placera son invention : peut-être même n'est-il aucun climat ni aucune époque où l'on puisse trouver pour tous les signes une explication naturelle. Qui sait enfin si les noms n'auraient pas été donnés très-anciennement, d'une manière abstraite, aux divisions de l'espace ou du temps, ou au soleil dans ses différents états, comme les astronomes les donnent maintenant à ce qu'ils appellent les signes, et s'ils n'ont pas été appliqués aux constellations ou groupes d'étoiles à une époque déterminée par le hasard, en sorte que l'on ne pourrait rien conclure de leur signification ?

« Mais, dira-t-on, l'état où nous trouvons l'astronomie chez les anciens peuples n'est il pas une preuve de leur antiquité; et n'a-t-il pas fallu aux Chaldéens et aux Indiens un grand nombre de siècles d'observations pour parvenir aux connaissances qu'ils avaient déjà , il y a près de trois mille ans, de la longueur de l'année, de la précession des équinoxes, des mouvements relatifs de la lune et du soleil, etc. ? Mais a-t-on calculé les progrès que devait faire une science dans une nation qui n'en avait point d'autres , et chez qui la sérénité du ciel, la vie pastorale et la superstition faisaient des astres l'objet de la contemplation générale; où des collèges d'hommes les plus respectés furent chargés de les observer et de consigner par écrit leurs observations ? Que parmi ces nombreux individus qui n'avaient autre chose à faire, il se soit trouvé un ou deux esprits géométriques, et tout ce que ces peuples ont su à pu se découvrir en quelques siècles.

« Songeons que, depuis les Chaldéens, la véritable astronomie n'a eu que deux âges: celui de l'école d'Alexandrie, qui a duré quatre cents ans, et le nôtr^e, qui n'a pas été aussi long. A peine l'âge des Arabes y a-t-il ajouté quelque chose, et tous les autres siècles ont été nuls pour elle. Il n'y a pas eu trois cents ans entre Copernic et l'auteur de la *Mécanique céleste*, et l'on veut que les Indiens aient eu besoin de milliers d'années pour trouver leurs règles !

« Au surplus, quand tout ce qu'on a imaginé sur l'ancienneté de l'astronomie serait aussi prouvé qu'il nous paraît destitué de preuves, ou n'en pourrait rien conclure contre la grande catastrophe dont il nous reste des documents

bien autrement démonstratifs; il faudrait seulement admettre avec quelques modernes que l'astronomie était au nombre des connaissances conservées par les hommes que cette catastrophe épargna.

« On a aussi beaucoup exagéré l'antiquité de certains travaux de mines. Un auteur tout récent a prétendu que les mines de l'île d'Elbe, à en juger par leurs déblais, ont dû être exploitées depuis plus de quarante mille ans; mais un autre auteur, qui a aussi examiné ces déblais avec soin, réduit cet intervalle à un peu plus de cinq mille, et encore, en supposant que les anciens n'exploitaient chaque année que le quart de ce que l'on exploite maintenant. Mais quel motif a-t-on de croire que les Romains, par exemple, tirassent si peu parti de ces mines, eux qui consommaient tant de fer dans leurs armées ? De plus, si ces mines avaient été en exploitation il y a seulement quatre mille ans, comment le fer aurait-il été si peu connu dans la haute antiquité ?

« Je pense donc, avec MM. de Luc et Dolomieu, que, s'il y a quelque chose de constaté en géologie, c'est que la surface de notre globe a été victime d'une grande et subite révolution, dont la date ne peut remonter beaucoup au-delà de cinq ou six mille ans; que cette révolution a enfoncé et fait disparaître les pays qu'habitaient auparavant les hommes et les espèces d'animaux aujourd'hui les plus connues; qu'elle a, au contraire, mis à sec le fond de la dernière mer et en a formé les pays aujourd'hui habités; que c'est depuis cette révolution que le petit nombre des individus épargnés par elle se sont propagés sur les terrains nouvellement mis à sec; et par conséquent, que c'est depuis cette époque seulement que nos sociétés ont repris une marche progressive, qu'elles ont formé des établissements, élevé des monuments, recueilli des faits naturels, et combiné des systèmes scientifiques.

« Mais ces pays, aujourd'hui habités et que la dernière révolution a mis à sec, avaient déjà été habités auparavant, sinon par des hommes, du moins par des animaux terrestres; par conséquent, une révolution précédente, au moins, les avait déjà mis sous les eaux (1).

(1) La foi universelle ou catholique , mots qui signifient la même chose, ne prescrit pas de croire qu'avant la race humaine la terre n'aït pas eu un autre mode d'existence. Il résulte seulement des livres saints que la race humaine n'existe sur la terre que depuis six ou sept mille ans. (*Note de M. de Genoude.*)

« Ce sont ces alternatives qui me paraissent maintenant le problème géologique le plus important à résoudre ou plutôt à bien définir, à bien circonscrire; car, pour le résoudre en entier, il faudrait découvrir la cause de ces événements, ce qui est d'une tout autre difficulté. »

Vid. etiam Jacquetot, qui historiā mosaicā, aecidentibus historie profane monumentis, mirā cum eruditio in suis dissertationibus de existentiā Dei, mundum recentem esse atque Deum habere auctorem demonstravit. — P.-S.

Argumentis hisce moralibus aliud invictum adjungere licet, idque ad vulgi captum maximum accommodatum, petitum nempe ex historiā Iudeorum et Christianorum, aliorum etiam populorum, quae cum summā auctoritate certiores nos efficit Deum sibi rebus humanis intervenisse, et suam providentiam declaravisse subitis et stupendis rerum conversionibus, miraculis et rerum futurarum vaticinationibus. Sed inferius ubi de Rel. revelatā de his præter naturam effectibus dicturi sumus (1).

ARGUMENTA PHYSICA.

In hac universitate rerum, in quā versamur,

(1) Ad argumenta moralia id certè præclarum pertinet, quod scilicet ex mirā rerum dispositione in ordine morali nascetur, quodque sic institueremus: *Propositio. — Socialis seu moralis ordo existentiam Dei probat.* — Prob. Societas inter homines existit, et quidem sapientibus omnino legibus, quibus numerū singula ejus membra proprium obtinent bonum, atque cum aliis mirandā plurimarum relationum combinatione connectuntur; adeò ut inde longè præstantior quam in physicis exurgat ordo: ex quo proinde Deum esse à fortiori concludere necesse est. Quod argumentum, non quidem agrestibus ingenii accommodatum, philosophorum rebus physicis hanc nimis studentium afflicere debet mentes.

Idem specialiter urgetur ex miro stupendoque in christianā religione conspicuo ordine, et quidem ab exordio mundi usque ad nos tam complexā et intimā rerum, dictionum, scriptorum, prophetiarum, eventuum, etc., concatenatione, presertim perpetuis utriusque Testamenti relationibus perductum. Hujus verò argumentationis elementa suppedebant supra de revelatione mosaica et christianā dissertationes. Ad easdem quidem renattit ipse auctor; sed historicō sub respectu solum tractandam, ex more, Jacquetot ibid. indicat questionem. Haec certè legitima est et efficax argumentandi ratio, quae scilicet ex variis historicis certitudinis fontibus, sed potissimum ex morali hominum constitutione vim suam deprimit. Nihil verò impedit quin præterea ex variis christiana religiois partibus et elementis, sive ante Evangelium, sive deinceps, ex eorumdem combinatione ingenium humancum prorsus superante, intelligentem illius ac supremam existere causam, seu Deum esse concludamus. — P.-S.

tria sunt in omni systemate distinguenda: nempe res et substantiae, quibus constat mundus: que juxta atheos corpora sunt, et præterea nihil: rerum seu substantiarum vires et facultates, sive corporeæ, sive spirituales, quibus in se mutuò agunt, vel scipsas commovent: haec vires juxta atomicos philosophos ad motum; juxta Hylozoitas ad motum et vim quamdam sisticem, ut supra expositum fuit, revocande sunt: denique illa species et apta constansque rerum omnium dispositio, quæ ex corporum in se mutuò agentium viribus oritur: et illa in animalibus appetitum et passionum permixtio, ex quā vite constans ratio et uniformitas nascitur: quam corporum dispositionem, temperationemque appetitum fortuitò et temerè natam, vel virium cæcarum necessarium effectum esse asserunt. Nos vero contendimus non posse corpora esse à scipsis, nec animos; nullas esse materię naturales vires, non vim motricem, multò minus vim cogitandi; admirabilem universi partiumque ejus dispositionem, et illam in animalibus appetitum temperationem sine causā intelligentē existere non potuisse. Initum sumus à specie rerum, quia universitatem contemplanti se primum offert admirationi hominum.

ARGUMENTUM V. Ex ordine rerum et virium naturalium sapienti temperatione.

PROPOSITIO.

Deum esse, qui mundum hunc initio constituit atque in omni tempore regit, ostendit totius universi et omnium ejus partium descriptio.

PROBATIO. — Nam ea est mundi totius fabricatio, ut si adhibita fuisset ad illius formationem summa sapientia et consilium solertissimum, melius formari non potuisset; partesque ejus omnes tales sunt, ut nec ad usum meliores esse potuerint, neque ad speciem pulchriores. Atqui haec mundi solertissima fabrica, ejusque omnium partium pulcherrima descriptio declarat haec omnia non fortuitò, aut à brutâ et cæcâ vi, sed à causâ intelligentē et providâ profecta esse.

PARS PRIMA. — Mundi species et apta partium dispositio.

Hoc argumentum qui copiosius velit pertractare, illi tota physiologia est pereurrenda: summa nos tantum attingemus capita.

I. Quanta primum in immensâ celestium regionum extensione majestas est! Quanta in corporum infinitâ multitudine magnificentia! Nudos ad cœlum oculos per amica serena

noctis silentia dirige ; innumerabiles aspice stellas , quæ debili luce , jueundo tamen , scintillanteque vividiū lumine ubique collucent : deinde per astronomorum instrumenta intuere ; novos cœlos , novas stellas , immensamque deprehendis spatiorum æthereorum altitudinem . Cogita stellas singulas totidem soles , et cujusque vastissimum imperium esse , solari systemate haud fortasse minus . Jam corporum illorum inumensas magnitudines , impetus , certos motus , apta intervalla , ratos ordines considera , ut inter se nunquam concurrant , ut unum alterius nunquam perturbet motus ; ut summa sit ex mutua libratione consensio et inviolabilis constantia . Videtur ulla fortuna , ulla temeritas , erratio ulla , ulla vanitas ? Annon contra ordo , ratio , veritas ?

II. Quanta deinde in solis atque luna curibus et efficientia sapientia eluet ! Aspice ut sol oriens diffusa undique luce , et leta et salutari , recreet naturæ totius conspectum ! ut recedens gratas quietis vices revocet ! ut constantissime et cum incredibili celeritate ab uno tropico ad alterum accedens efficiat tempestatum vicissitudines anniversarias , eum summam salute et conservatione animalium omnium atque stirpium ! Quanta calor , lumenisque utilitas ! Quām benē ad usum et voluptatem utraque temperata est ! Ne autem radiorum solarium vis debilior foret , pellentesque citō tenebris minus idonea , incredibili celeritate , quām cogitatione assequi non valemus , propagatur , quæ soni velocitatem plusquam sexcenties millies superet .

Sole Hesperiis in undis immerso , non ideò obscurā in nocte palpabimus . Quæ velo quodammodo lucis fuerat obducta astrorum infinita multitudo explicat sese , illaque cæterarum quasi domina luna , cuius mutuata à sole lux tenuis et silens remittit oculos nimia solis vi percussos , et ad quietem invitat . Quanta in illius motu menstruo utilitas ad metienda tempora ! Quām salutaris efficacia in ciendo mari ! Ipsorum lunæ defectuum usus nōrunt astronomi , geographi , chronologii . Qnis hæc fortunæ , non excellenti rationi tribuat ?

III. Ad terram veniamus : videatur vestita floribus , herbis , arboribus , frugibus , quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur . Adde huc fontium gelidas perennitates , liquores pellucidos amnum , riparum vestitus viridissimos , speluncarum concavas profunditates , saxorum asperitates , imponentium montium altitudines , camporum

immensitates ; quibus omnibus efficitur lætum , copiosum et amœnum animantibus cunctis domicilium . Sphaerica est , non plana , ut calor et luminis in variis terræ partibus aliqua possit esse successio ; ut justa commodaque fieri possit aquarum distributio ; ut ventorum vim non frangat vel nimium declinet montium altitudine .

Criminari solent Epicurei tum terræ inæquilitates , quæ tamen necessariae sunt , ne aquæ diffundant nimium , et ut aprica loca existant ad uvarum et optimorum fructuum maturitatem : tum montium altitudines , sine quibus multis careremus pretiosis metallis et fontibus , qui ex condensatis vaporibus in eorum frigidis verticibus orti diuinantr accelerato motu in subjectos campos : tum caveas et specus et volcanæ , quæ tamen summæ utilitis esse observavit olim Plinius Hist . nat . I . 2 , c . 82 ; quia per has caveas et diverticula æstuans in terræ visceribus ignis , ad rerum omnium vitam necessarius , erumpere solet ; ut in compluribus oppidis notatur , quæ quia crebris ita ad cluviem cuniculis cavata sunt , minus ideò terre motibus quatioruntur ; tandem loca deserta , sed hæc etiam utilitatem suam habere possunt , licet ignotam ; saltem ad varietatem conducunt , nec hominum generi necessaria sunt ; præterea in hunc statum devenerunt , vel in illo permanent hominum culpâ , aut ex naturalibus legibus , quarum infinitæ utilitates sunt .

IV. Circumfusus terre aer est , animalis , spirabilisque natura , partibus constans subtillissimis , ut nempe corpora cuncta pervadens , inque secretiores eorum sinus penetrans mollem universam fovere , alere et agitare possit . Huic elemento debent animalia quod spirent , et spirando vivant , ut ex machinæ pneumaticæ experimentis evidenter colligitur . Nec in animalibus tantum , sed in plantis quoque peragitur aeris respiratio quædam imperfecta , à quâ carum vita conservatioque pendet . Sinc aere moveri pecora , volare aves , pisces natare non possent ; sine aere nec sonus , nec diei candor , nec crepuscula , nec cœrula cœli spatia existerent ; sine aere ros è terrâ non ascenderet , nubes non formarentur ; efformatae non sustinerentur ad arcendum nimium solis ardorem ; suspensæ guttatum in terram non recederent . In aere formantur et venti , quibus nisi aeris moles quandoque commoveretur , infecta brevi cunctis et frugibus et animantibus fieret lethifera . Hi caloris solaris ardoreni

ita temperant, ut ipsam præsent habitabilem torridam zonam, quam perpetui recreant zephyri. Ventorum ope classes vastum tranant oceanum; omnesque gentes omnium rerum agitant commercia.

V. Terram aqua cingit, et ubique permeat; quam si tolleres, esset terra cinerum sterilis congeries: respirare non possemus siccum, subtiliterque frigidum aerem, mineralia non formarentur, plantæ non nutritur, siti omnia aresecent, nihilque nisi squalidum et mortuum telluris facies exhiberet. Ille naturæ parens providus suas cuique regioni di-visit aquas: si *Egyptus* pluvias non fœcundatur, exundans statis temporibus Nilus mollitos et oblimatos agros ad serendunt relinquit. Quibus locis nec pluvias copiosas, nec exundantes fluvios natura dedit, largita est rores incredibiliter abundantes. Quanta in aquarum omnium perpetuis agitationibus et cursibus solertia est! Sed aspice stupendam oceani immensitatem: spumantis æquoris irati fluctus intuere, cum fragore et catervatim in terram exundantes: *Quis conclusit ostiis mare? quando erumpet quasi de vulvâ procedens, quis posuit rectem?* Et dixit: *Usque huc venies et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos?* Cur, inquires, salsa sunt aquæ marinæ, et ita nobis ad potandum inutiles? Quia attemperari debuerunt non nobis qui illis non indigemus, sed variis piscium generibus, eorumque usibus: quia motus ex reciproco æstu et ex ventis non esset sufficiens ad arendam putredinem; nam pacato per plures continuos dies mari aquam turbari experimur, et procreari, quæ inficiunt, animantium multitudinem.

VI. Terram et universa corpora ignis intus alit. Hoc è naturâ sublato ipsa vita tolleretur, torperent omnia. Hujus infinitæ noscuntur à philosophis utilitates, sed hæ notæ sunt omnibus: sine igne nec cibi pararentur, nec metallæ liquarentur, nec vasa continendis liquoribus idonea efficerentur; necessaria mechanicis opificibus instrumenta non fabricarentur; chimicæ operationes non perficerentur; microscopiis, telescopiis, perspicillis, speculis careremus; lumine per noctem homines non fruerentur; calore, cùm terram pulsat hec, non soverentur. Quid plura? nisi ignis datus fuisset, in vanum adessent cætera, quæ igne sublato diu conservari nequeunt.

VII. Quâm mira est eorum fabrica quæ gignuntur è terrâ; quæ radicibus iis affiguntur, quibus succum ex terrâ trahunt! Quanta eorum

varietas est et pulchritudo! Quanta eorum omnium vis, ut ex tantillis granis, herbas, stirpes, truncos, ramos, folia, flores et semina proferrant! Animalium quot usibus plantæ inseruntur! Aliae aedificiis, aliae instrumentis aptæ sunt: remedia hæ, ille alimenta, suppeditant: quedam dure et spissæ sublimi cælum ferunt vertice et dulcem animantibus umbram præbent; aliae fragiles et depresso vel humili serpunt, aut ad manum altitudinem fructus tenent suspensos et invitant ad arripiendum. Ut hæc omnia usûs tam varii et multiplicis, vi solius seminis ex eâdem tellure, eâdem pluvia irrigata, eodem sole calefacta, gignuntur! Quidni liecat plantarum interiorum structuram expendere, canales intra quos essentiales succi perpetuò flunnt, describere; extimarum, quibus plantæ teguntur, vestium figuram expondere; mirabilem foliorum texturam delineare; seminis exigui totam in se plantam continentis virtutem evolvere? Possemus ostendere, quomodo emanantes à eaule vel caudice, ramis et radicibus novellæ partes perpetuam jaeturam, perpetuâ prolis eductione, reparant; quomodo debiliores initio ejusmodi partes, non illicet laxatas extendi natura patiatur, sed compendio quodam coagmentatas intra folii axillam eubare faciat. Quomodo plantæ, quæ vim frigoris nequeunt sustinere, subterraneis suis radicibus conserventur; usque dum eas temperatus veris calor excitet et reproducat. Quomodo plantarum, quæ veteribus *aschinomenæ*, recentioribus *sensitivæ* dietæ sunt, folia manu aut baculo taeta et paululum compressa, statim ne lœdantur, contrahant sese: cæterarum verò penè omnium flores, ubi grave et humidum tempus est, complicantur; ubi purum et serenum, explicitur: quomodo rubustis plantis, ut stare per se possint, duras et elasticas natura fibras concesserit; earumque ramos, ut æquilibrium omnes servarent et pulchriorem haberent aspectum, à stipite sub angulo circiter 45 graduum prodire jusserit; cæteras verò debiliores sub majorum protectione tutas crescere voluerit; succum iis glutinosum distribuens, vel radientias quasi digitos, vel clavieulas quasi manus, quibus protectricibus suis tenaciter adhærent: quomodo eæ plantarum species in quâvis regione reperiuntur, quæ hominibus cæterisque animantibus ibidem natis maximè convenienti; ita ut ex plantarum sponte nascientium frequentiâ, quibus morbis obnoxia sit regio quævis, dignoscatur: quomodo in illis plagiis ubi aqua terræ deficit, habeant animan-

tia subsidia in abundanti plantarum stillantium humiditate. Hanc solummodo meditationi materiam subiecisse sufficiat.

VIII. Animantium verò quanta varietas! quibus tota nostra tellus ubique abundat! Nulla pars suis incolis orba reperitur, arborum frondes genti innumerabili fertile solum suppeditant; nulli sunt fermè liquores, in quibus perspicillorum ope non cernamus innumeratas diversæ specie atque magnitudinis animantes. Ipsa animalium superficies aliis animalibus uberem campum præbet. Nec solido marmorí vita deest, quippe eujus cava loca turbis animalium invisibilium completa reperiuntur. Grandior natura grandiora exhibet: maria, lacus, paludes, flumina, saltus, campi scatent animalibus, quibus omnibus natura pabula paravit idonea. Sed quod non minùs admirandum est, illam infinitam multitudinem, non numero tantum, sed speciem increbili varietate distinxit natura parens intervallum illud omne, quod patet in vitâ sensitivâ à plantâ ad hominem diversis animalibus sensim et serie quādam crescentibus ita completur, ut specierum proximarum discrimina sensum nostrum fugiant. Sunt quædam animantia, que vix supra sortem inertis materiae èata videntur, qualia sunt, pisces testacei quidam, qui rupibus adhaerent, à quibus avulsi statim moriuntur. Multa sunt quæ minino ab his distant intervallo, quæque nullum alium sensum habent, quām tactis et gustis: aliis natura addidit facultatem audiendi, aliis sensum olfactūs, aliis vim vivendi. Imò idem sensus in variis animalibus, varius est et tanta accipit in aliquibus incrementa, ut diversi generis esse videatur. Ille sensus interior, illa sagaeitas, quon instinetum neminamus, sic gradatim et sensim crescit, ut ab insino gradu initium capiens natura ad humana in aliquibus pertinere calliditatem velle videatur.

Quanta in membrorum figuris habilitas ad pastum capessendum conciendunq[ue], ad arripienda ea omnia que sunt conservantia sui statūs! ad colligendos cibos, ad retinendam prædam, ad onera ferenda, ad tellurem arandam, ad nidos componendos, ad laqueos texendos, etc! Quām admirabilis fabrica membrorum sit in avibus præsertim consideremus. Vide ut alæ et plumæ fortes simul et leves, ita sunt dispositæ, ut totum corpus tegatur et facile moveatur: ut varius in unāquaque avium specie alarum situs sit, pro diversâ natandi, volandi, mergendi ratione: ut in omnibus le-

ves et ad motum aptissimi sunt pedes et breves et minni: ut in omnibus commoda capit[us] et rostri figura, apta cerebri, oculorum, aurium dispositio; idonea ventriculorum structura, quorum alter cibos communiques digestionem preparat; alter cibos concoquens ac transformato digestionem conficit: ut in omnibus admirabilis, etsi tam varia vivendi ratio seu economia. Mutatis tempestatibus suntne regiones comutandæ? Statis temporibus et miro ordine per vastissimos terrarum marisque tractus peregrinantur; certum iter in incertâ aeris regione, nemine dirigente, sequuntur; nōrunt positas in immenso mari insulas quasdam, in quibus vēctum possint reperire; atque ubi ad primas sedes redeundum erit, factæ jam peregrinationis memores novum ab iisdem locis stipendum repetere non omittent. Ne autem diuturnis ejusmodi peregrinationibus nimium defatigarentur, longas eis fortesque alas, et duros pectorales musculos natura benè provida concessit. Pisces quoque quanta multitudo perambulat semitas maris! species diversas plusquam 176 numeravit Plinius; Ruischius et Jonstonius quingentas et ultra recensuere. Aliorum prodigiosa magnitudo, aliorum stupenda parvitas, admirabilis omnium structura, respirandi ratio à terrestrium animalium respiratione diversa, organa aquatioe elemento congrua, perpetuum corporis æquilibrium, motus facilitas in progrediendo, in ascendendo, in præcipitando, in declinando, hæc et infinita alia nullane habent artis et solertiae indicia?

Datus est animantibus et sensus et appetitus, ut altero conatum haberent ad naturales pastus capessendos; altero secernerent noxia à salutaribus. Insitæ sunt membris vires ad motus spontaneos mirè varietate distinctos, quibus salutaria arripiant et nocitura repellant, aut declinent. Quibus bestiis is erat cibus, ut alius generis bestiis vescerentur, vires natura dedit; illis verò ad prædam destinatis cum timiditate celeritatem fugiendi conjunxit. Data est quibusdam etiam machinatio quædam atque solertia, ut in araneolis, aliæ quasi rete texunt, ut si quid inhaeserit, conficiant: aliæ autem ex inopinato observant, et si quod incidit, arripiunt, idque consumunt. Quanto opere ex alterâ parte se enstodiunt bestie, ut in pastu circumspectant, ut in cubilibus delitescant!

Quām provido consilio conservantur animantium genera! Animantes, alii mares, aliæ feminæ; partesque corporis ad procreandum et concipiendum aptissimæ, atque corporum

commiscendorum mirae libidines. In avium oeconomia quā admirabilis ororum incubatio est! Primum quidem interna pars ovi et ipsius testa hunc in finem manifeste comparata sunt. Ex albo ovi liquore avis corpus formatur: formatum luteo vescitur; et geminæ illæ partes, ut mira sunt dexteritate conjunctæ, sic miro sunt artificio discretæ. Deinde ipsa avium incubantium actio sapientie plena est: quis eas docuit, non nisi hāc viā suam posse speciem propagari? Quis eas docuit in ovis fœtus contineri et determinati ejusdam coloris gradus ope nascituros? Cujus consilium eas per certam temporis mensuram, modò breviorem, modò longiorem nidis retinet patienter affixas? Unde nata illa est, quam adhibent in construendis nidis mollissimis industria, in cibis inveniendis sagacitas, in fugiendis periculis solertia? Illorum verò animantium, quæ lacte aluntur, statim atque fœtus uteris excederunt, tum omnis fermè matrum cibus lactescere incipit: eaque, quæ paulò ante nata sunt, sine magistro, duce naturā, manimas appetunt et earum ubertate saturantur. Atque ut intelligamus quā nihil horum sit fortuitum, quā lucē omnia sint provide solertisque naturæ opera: quæ multipliees fœtus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent cæ bestiae, quæ paucos fœtus gignunt. Insitus est iis omnibus animantibus, quorum operā indiget soboles, tenuerrimus amor; et præcipua quedam in iis, quæ procreaverint, educandis custodiendisque cura ad eum usque finem dūm seipsa possint defendere; imò dūm possint iis parentes suā operā prodesse. Hinc etiam postquam pullos nidis excluserunt, ita tamen tueruntur matres, ut pennis foveant, ne frigore lœdantur; et si est calor à sole, se opponant; et cùm pulli pennulis uti possunt, tum volatūs eorum matres prosequuntur, reliquā eurā liberantur. Verum ubi neque parentum auxilio indiget soboles, neque possunt illi parentes suā operā prodesse, aut abest omnino hic amor, aut cessat.

IX. Sed ad hominem cæterorum animalium dominum veniamus. Quanta corporis totius species et dignitas! Vide ut omnium rerum cœlestium spectator est.

Cum demissa vident animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, ecclumq[ue] tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Hoc in recto situ, quocumque voluerit, mouetur facile; actus à voluntate imperatos membra statim exequuntur. Sensus autem,

interpretes ac muntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios et facti et collocati sunt. Nam oculi tanquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspiciunt fungantur suo munere. Et aures cùm sonum percipere debeant, qui naturā in sublime fertur, rectè in altis corporis partibus collocatae sunt. Itemque nares, eò quod omnis odor ad supera fertur, rectè sursum sunt: et quod cibi et potionis judicium magnum earum est, non sine causâ vicinitatem oris secutæ sunt. Jam gustatus, qui sentire eorum, quibus vescimur, genera deheret, habitat in cæ parte oris, quæ esculentis et potulentis iter natura patetfecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesque nimios et frigoris et caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut in aedificiis architecti avertunt ab oculis et naribus dominoram ea quæ proluentia necessariò tetri essent aliquid habitura, sic natura res similes procul amandavit à sensibus.

Nou pigmæum hominem esse natura voluit, quia cæteris animalibus dominari debebat; quia labori destinatis, pares labori vires habere eum oportebat; quia exiguae latitudinis caput sufficientem spirituum animalium copiam continere non poterat. Non fecit gigantem, quia cum tantâ voracitate nutriti facilè non potuissent; cum tantâ ferendorum onerum facilitate in machinarum utilium inventione rationem non exercuisset. In admirabiliter proporciano illo corpore, quæ compages! Quæ structura! Quæ levitas simul ac firmitas ossium! Qui membrorum omnium ordo ac decens apparatus! Quæ stupenda musculorum varietas! Quæ tot inter partes diversas æquilibrii constantia! Ut superpositis carnibus ossa vestiuntur et ossibus miro sibi insertis artificio carnes sustinentur! Ut carnem quibusdam in partibus circumdat tenera pellis et ornat; in aliis durior ac fortior eamdem à vulneribus protegit! Sub cæ rami latitant innumerabiles, quorum alii à centro ad extrema sanguinem vehunt, alii ab extremis ad centrum revehunt enīdem: sic illo perpetuo fluente carnes irrigantur, idemque ad primam originem rediens vires novas, novisque subtilitatem accipit iterum toto corpore diffundendus. Ne autem illa fluidi sanguinis moles deficiat, qui sumuntur cibi in sanguinem post digestionem perpetuò transformatur. Sed subtilioribus alimentorum partibus in sanguinem transmutatis, crassiores eorumdem partes ab aliis naturali-quādam

operatione secretæ per canales huic usui destinatos ejiciuntur. Sieque humanum corpus quod perpetuā transpiratione perit, perpetuā reparatione conservatur.

Supra partes cæteras caput emitet, quod duris ac spissis ossibus undique cinctum est, ne pretiosus, quem continet, spirituum thesaurus evanescat. Ut aptè calva perforatur iis in locis, quibus oculi, aures, os, nares respondent! Suos unaquæque pars nervos habet suscipiens sensationibus idoneos. Organa autem quibus ab objectis exterioribus ad cerebrum sensationes deferuntur, plerūmque sunt gemina, ut nempe quod in uno perire possit, supervis in altero, sieque disposita, ut sive directè, sive ad dexteram, sive ad levam converti statim possint. Quid de fronte dicimus ad majestatem concessā; quid oculis quibus, tanquam animæ sedi, quedam flamma cœlestis indita est! Hos natura primū membranis tenuissimis vestivit et sepsit: quas perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem ut continerentur; lubricas et mobiles, ut et declinarent si quid noceret, et aspectum quo vellent facilè converterent. Aciesque ipsa quā cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea quæ nocere possent, facilè vitet. Palpebraeque, quæ sunt tegmenta oculorum, mollissimæ tactu ne fæderint aciem, aptissime factæ et ad claudendas pupulas, ne quid incideret, et ad aperiendas, idque natura providit, ut identidem fieri posset cum maximâ celeritate. Munitæque sunt palpebrae tanquam vallo pilorum, quibus, et apertis oculis, si quid incidet, repelleretur; et somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam involuti quiescerent. Ut latent etiam utiliter oculi, cum et excelsis undique partibus sepiuntur! Superiora superciliis obducta, et genæ, ab inferiore parte subjectæ, leviter eminentes totantur. Quid de auribus dicimus? Auditus semper patet: ejus enim sensu etiam dormientes egenus, à quo cum sonus est acceptus, etiam à somno excitamus: flexuosum iter habet, ne quid directò intrare possit: provisum etiam ut si qua minima bestiola conaretur irrumipere, in sordulos aurium, tanquam in visco inhæresceret. Quam multa præterennda nobis sunt de dentibus, ad oris ornatam ciborumque masticationem destinatis; de lingua, quæ nervis constans celeriter mobilibus, serpentinâ flectitur volubilitate; de colio ad hominis nutum, vel erecto, vel inclinato; de pulmonibus eorumque motu perpetuo;

tuo; de proportionatâ cæteris partibus brachiorum longitudine; de nervorum in illis vi ac quantitate; de manuum nervis et ossiculis, et stupendâ digitorum mobilitate, quibus tot artium ministri sunt; de internarum omnium partium structurâ? Quid enim? estne in tantâ partium diversitate aliquid inordinatum? in tantâ multitudine aliquid supervacaneum? aut potius nonne omnia apta et elegantiæ ac rationis plena sunt? Meritò ergo Galenus, post Hippocratem medicorum princeps, cùm humani corporis fabriacolam olim exposuisset, pulcherrimum Deo hymnum eccecinisse se dicebat (1).

(1) Quād optimè nostri quinque sensus fuere singuli ad proprios usus aptati quād compositè, his verbis non sine arte describit Philosophia Lugdunensis: « Sapiens omnium creator Deus iis nos instruxit sensibus, qui nostris in hac vitâ necessitatibus abundè sufficient. Proportionem quamdam instituit inter corporis nostri organa, et corpora ex quibus magis pendent animi dolor et voluptas. Quod si, usdem remanentibus objectis quæ nos circumstant, longè major fieret organorum sagacitas, id, nedum lucro foret apponendum, plurimum contra molestiae et incommodi nobis afferret.

« 1º Si visus longè subtilior foret, forsitan nec solares radios, nec ipsam diei lucem sustinere posset. Penitus quidem intimam objectorum contexturam partesque reconditiores pervaderet. Id verò quād multis redimeretur incommodis? namque si oculi microscopiis, v. g., similes essent, aquæ gustula quā dissolveretur piperis granum, aut etiam paululum aceti, quasi flumen innumerum consiperetur, quo innatarent pisces innumer. Foetidorum liquorum spuma, veluti campus amoenissimus, variis floribus plantisque distinctus videretur; caseoli frustulum, velut pilosis araneis conspersum et hispidum appareret. Hinc fastidium optima quæque, et delectationem noxia gignerent.

« Praeterea, si oculi essent microscopiis similis, objecta duntaxat cerneremus, quæ duobus tribusve tantum pollicibus distarent, cætera verò quæcumque, sive homines, sive plantæ, sive animalia, visu minimè perciperent; ergo ea quæ à longinquò vitare interest, declinari non possent. Sol, luna, stellæ, ipsum denique celum nobis forent incognita; atque ita nos prorsus fugerent, quæ dei majestatem et gloriam splendidius enarrant.

« Contra, si instar telescopiorum oculi conformarentur, tunc celorum plagas, siderumque motus longè quidem facilitus dignosecerent homines; sed quæ sibi propria forent, vix suspicarentur; regiones sibi plane incognitas incolerent, ac proinde nec quæ sibi utilia sunt admovere, nec quæ noxia facilè removere possent.

« 2º Si Deus idem olfactus organum nobis concessisset, ac quibusdam venaticis canibus, vix alias alium hominem sufferret. Fœ-

Veniamtis denique ad animi partes, quarum est aspectus illius, et praecepit ad vim rationis, que homini in omnia terrestria, sive animata, sive inanimata dedit imperium. Hominum ratione et prudentia tot artes inventae, quibus tanta rerum utilium et jueundarum copia suppeditatur. Homines ratione in cœlum usque penetrant, et mundi totius pulchritudinem contemplantur: hæc astrorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: hæc finitus dies, mensis, annus: defectiones solis et lunæ cognitæ prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ et quando futuræ sint. Hæc corporum coelestium magnitudines, distantiae, vires, leges detectæ. Ratione Deum ipsum admisimus, et in mundo intellectuali expatiamur. Quid memorem alias animi dotes? Quod soli homini datum sit rerum pulchritudinem, ordinem, partiam convenientiam et usum cernere; quod sentiant homines etiam in animi consiliis, in dictis factisque, quid pulchrum et honestum; quid deceat; quis modus; quodque animi affectus et agendi consilia omnia eò magis hominum sensui se probent et ab omnibus

« fidios odores nobis immitterent innumera corpora, quæ ad usus frequentissimos, penèque necessarios adhiberi solent; in iis igitur quæ nostræ conservationi præsunt, quantum esset molestia et fastidium!

« 3º Si delicatores essent linguae et palati, tibiæ, tunc aqua, panis aliaque id genus non minus acriter palatum vellicarent, quam ferulae quæ multis salibus et acidis condintur; alimenta igitur, vel paucis vicibus regulata, nauscam procrearent.

« 4º Si acutius evaderet auditus organum, importunitas continuo sonis personaret; omnis concentuum harmonia interiret, auribusque semper obstreperent murmur quoddam inconditum et clamores planè confusi. Ille nullus somno, nullus meditationi locus relinqueretur.

« 5º Denique si delicatissimum foret tactus organum toto corpore diffusum, ita ut impessiones externæ illud non minus vivide afficerent, quam tenues oculorum membranas, proli quam misera esset hominum conditio! Ingratis molestisque perpetuo sensatioibus vexarentur. Pluma vel levissima summae cutem nequidem perstringere posset, quin excitarentur in mente dolores acerbissimi.

Eadem proportionem in totâ humani corporis structurâ disertè Fenelonius ostendit: Le corps de l'homme pourrait sans doute être beaucoup plus petit. S'il n'avait, par exemple, qu'un pied de hauteur, il serait insulté par la plupart des animaux, qui l'écraseraient sous leurs pieds. S'il était haut comme les plus grands clochers, un petit nombre d'hommes consommeraient en peu de jours tous les aliments d'un pays; ils ne

laudentur, quo majorem in vita felicitatem atque ad plures pertinentem efficere sunt idonea; etiam ubi hi qui comprobant et laudant, nullam suæ utilitatis ejuscumque habeant rationem? Quid quod et benignissimo consilio animi constituantur appetitiones? Natura enim non se solùm cuique commendavit; sed conjugem, sobolem, cognatos, vicinos, cives; quos omnes gratuitæ bonitate prosequimur, ubi nulla est dissidiæ causa: atque boni bonos diligunt, quasi propinquitate conjunctos. Serpit etiam latius hæc hominum charitas, totumque complectitur humanum genus. Vinculis hisce homines inter se colligavit natura et ad cœtus, concilia et civitates instituendas invitavit: eosdemque ad omnia præclara vitæ officia subornavit. Quam benè etiam institutum est, ut tanta in animis, quanta in vultibus hominum dissimilitudo sit, in hunc nempe finem, ut diversa munera diversi obire et velint et possint; et sic permutatione meritorum et officiorum novo vinculo homines adunarentur. Hæc omnia, qui fortuitè evenisse reputaverit, necio quæ solertia, consilii, aut prudentiae

« pourraient trouver ni chevaux, ni autres bêtes de charge qui pussent les porter, ni les traîner dans aucune machine roulante; ils ne pourraient trouver assez de matériaux pour bâtir des maisons proportionnées à leur grandeur; il ne pourrait y avoir qu'un petit nombre d'hommes sur la terre, et ils manqueraient de la plupart des commodités. Qui est-ce qui a réglé la taille de l'homme à une mesure si précise? Qui est-ce qui a réglé celle de tous les autres animaux à celle de l'homme? L'homme est le seul de tous les animaux qui est droit sur ses pieds: par là il a une noblesse et une majesté qui le distingue, même au dehors, de tout ce qui vit sur la terre.

« Non seulement sa figure est la plus noble, mais encore il est le plus fort et le plus adroit de tous les animaux à proportion de sa grandeur. Qu'on examine de près la pensante et la masse de la plupart des bêtes les plus terribles, on trouvera qu'elles ont plus de matière que le corps d'un homme; et cependant un homme vigoureux a plus de force de corps que la plupart des bêtes farouches: elles ne sont redoutables pour lui que par leurs dents et par leurs griffes. Mais l'homme, qui n'a point dans ses membres de si fortes armes naturelles, a des mains dont la dextérité surpassé, pour se faire des armes, tout ce que la nature a donné aux bêtes. Ainsi l'homme perce de ses traits, ou fait tomber dans ses pièges, et enchaîne les animaux les plus furieux: il sait même les apprivoiser dans leur captivité, et s'en jouer comme il lui plaît; il se fait flatter par les lions et les tigres; il monte sur les éléphants. » (Traité de l'Existence de Dieu, 1e part., ch. 2, § 42.)

opera relinquere possit. Aut si singula quam fortè non movent, universa certè inter se connexa movere debebunt (1). Vide Ciceronem, I. de Nat. deor. Fénelon, de Exist. Dei. Ray de Exist. Dei deum. per creaturas. Neuwenhut, de Exist. Dei. Derham, Theol. Phys. et Astron. De Réaumur, in Mem. ad hist. insect. etc.

PARS II. — Argumenti ex causis finalibus vis et auctoritas.

1º Ut ex effectibus causam esse aliquam intelligimus, sic ex effectibus artificiosis et soleritis causam arte et soleritatem prædictam colligere debemus et solemus. Quis si tabulam pietam intueatur, in quā sit elegans colorum varietas, justa personarum dispositiō, erudita oculorum conversio, apta lumenis distributio, solers umbrarum permixtio; quis similem tabulam ex fortuita colorum projectione natam sibi persuaderet? Quis statuam in insulâ quādam desertâ reperiens, enjus omnia membra admirabiliter apta, majestatem, vitam, motum, elegantiam spirarent, eam cœco tumultuantis aquoris impetu putaret efficiam? Quis Homeri Iliadem, aut Aeneidem Virgilii ex litteris temerè in terram excussis natas arbitretur? Quis, si audierit plures musicos tam scitè fidibus,

(1) Homo arte tam admirabili constitutus, tot tantisque facultatibus ornatus, orbis seu naturae universæ dominus agnoscendus est atque rex salutandus. Quippe ad nostros usus necessarios ad nostraque oblectamenta cū animalia tūm vegetalia aptari certè videmus. Quid enim, ut exemplis utamur, tam necessarium hominibus quām ut brutis ad varia ministeria; quām corum carnis, nec non et terræ frugibus, arborumque pomis enutrirī? Quid suavius quām canis, v. g., experiri fidelitatem, avium cantus audire; quām mirum ac omnigenum belluarum instinctum prospicere? Quid dulcius quām floribus herbāque viridi oculos reereare; quām totam videre naturam, hieme quiescentem simul ac aridam, modò novas atque pulcherrimas induere formas, et ubique varia prorsus spectacula expandere? etc. Porrò Deus seu causa primaria sumum cū intelligentiâ haec omnia homini comparavit, animalium scilicet ac vegetalium organizationes cū humana constitutione necnon et naturae legibus minorem maioremque analogiam relationemque habentes adhibendo: adeò ut nostri corporis, imò et operationum intellectualium moraliumque in totâ visibilium rerum naturâ imagines existant. Quod animadvertis Bosquet, sic eas in belluis solitâ facundiâ describit: « Les sculpteurs et les peintres, inquit, semblent animer les pierres, et faire parler les couleurs, tant ils représentent vivement les actions extérieures qui marquent la vie. » On peut dire, à peu près dans le même sens,

aliisque instrumentis canentes, ut singularis et unas inde oriatur concentus, quanvis quilibet eorum certas partes sibi datas obeat, non statim intelligit, præter homines istos instrumenta pulsantes musica (quorum quisque id tantum curare munus potest, quod sibi est impositum), unam esse mentem, cui ab omnibus pareatur, quæ causa istius harmoniæ sit, quæ modum et rationem singulis præscripsit? Haec omnia casui adseribi posse universum negat humanum genus, quia in illis nulla temperitas est, sed ordo certus appareat, sed ars, prudentia, sapientia, consilium. Multò quidem magis in tantis naturæ totius motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus; in quibus nihil unquam immensa et infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est ab aliquâ mente tantos naturæ motus gubernari. Unaquæque naturæ pars, minutissimum animal, plures habet partes artificiosè dispositas, quām poema Virgilii, quām musica maximè varia, multiplex et composita; adeoque cū infinita sit in mundo partium multitudo, tam fieri nequit, ut mundus oriatur unquam aut ortus sit ex concursu fortuito, quām fieri non potest, ut ex projectione litterarum oriatur poema infinita versuum multitudine constans; vel harmonia ex infinitis instrumentis musicis perfecta.

2º Etsi daremus ex concursione fortuitâ oriri mundum haud repugnare, il tamen asserere, dementis esset. Illud enim certissimè concluditur, quod concluditur cum probabilitate infinita: et è contrario inépta prorsus est con-

que Dieu fait raisonner les animaux, parce qu'il imprime dans leurs actions une image si vive de raison, qu'il semble d'abord qu'ils raisonnent.

Il semble en effet que Dieu ait voulu nous donner dans les animaux une image de raisonnement, une image de finesse, bien plus, une image de vertu et une image de vice; une image de piété dans le soin qu'ils montrent tous pour leurs petits, et quelques-uns pour leurs pères; une image de prévoyance, une image de fidélité, une image de flatterie, une image de jalouse et d'orgueil, une image de cruauté, une image de fierté et de courage. Ainsi les animaux nous sont un spectacle, où nous voyons nos devoirs et nos manquements dépeints. Chaque animal est chargé de sa représentation. Il étale, comme un tableau, la ressemblance qu'on lui a donnée; mais il n'ajoute, non plus qu'un tableau, rien à ses traits. Il ne montre d'autre invention que celle de son auteur, et il est fait, non pour être ce qu'il paraît, mais pour nous en rappeler le souvenir. » (Traité de la Connaiss. de Dieu, etc., ch. 5, § 10.) — P.S.

clusio, quæ habet sibi contrariam infinitam probabilitatem : verisimilitudo quippe infinita parit certitudinem absolutam ; concludere vero contra illam verisimilitudinem, contra quam nulla planè ratio esse potest, quid aliud est quam insanire ? Atqui ex pulcherrimâ mundi fabricâ et solerti descriptione partium omnium cum infinitâ probabilitate concluditur, ea omnia, quæ mundo continentur, non à brutâ et cœcâ vi, aut à temerario impetu orta esse, sed à causâ cum consilio et ratione agente. Nam cùm numero infinitæ sint figuræ et situs deformes et inutiles, quas recipere possint materiae partes, unica vero sit forma, unicus partium situs, in datâ quâvis specie, pulchritudini aut usui inserviens : qui sperat ex concurso fortuito orituram unicam illam formam, sperat contra infinitam probabilitatem ; quo nihil potest esse levius. Et qui credit ortam esse unicam illam formam, credit etiam contra probabilitatem infinitam ; quo nihil potest esse stultius.

5º Nihil est in vita certius quam ratione præditos esse homines, quorum fruimus convictu et familiaritate. Atqui certiores sumus esse Deum, cuius fruimus muneribus, quam esse homines ratione præditos. Nam esse alios homines mente atque intelligentia præditos non aliter cognoscimus, quam ex motibus corporis humani, in quibus appetit ratio, prudentia et artis similitudo. Sed in universitate rerum multò plura et majora sunt indicia rationis, consilii et artis, quam in motibus voluntariis corporis humani : naturæ enim solertiam nullus opifex, nulla ars consequi potest imitando ; nec quidquam manus hominis potest efficere, quod cum ipsius manus opificio possit comparari. Pulcherrimus est in hanc rem Ciceronis locus in secundo libro de Nat. deor. : « Quod si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriorum, videamus utrumne ea fortuita sunt ; an eostatu, quo cohærente nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinâque providentia... Si ergo meliora sunt ea, quæ natura, quam illa quæ arte perfecta sunt, nec ars efficit quidquam sine ratione, ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit signum aut tabulam pictam cum aspiceris, scire adhibitam esse artem ; cumque procul cursum navigii videris, non dubitare quin id ratione atque arte moveatur ; aut cum solarium vel descriptum, aut ex

aquâ contemplâre, intelligere declarari horas arte, non casu ; mundam autem qui et has ipsas artes et earum artifices et cunctâ complectatur, consilii et rationis expertem putare ? Quod si in Scythiam aut Britanniam sphæram aliquis tulerit, cujus singulæ conversiones idem efficiunt in sole et in lunâ, et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in celo cunctis diebus et noctibus ; quis in illâ barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione ? Hi autem dubitant de mundo, ex quo et oriuntur et fiunt omnia, easne ipse sit effectus, aut necessitate aliquâ, an ratione ac mente divinâ, et Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ conversionibus, quam naturam in efficiendis : præsertim cùm multis partibus sint illa perfecta, quam hæc simulata, solertia.

4º Oratio et hominum colloctio non magis certos efficit nos, illos esse mente præditos, quam oratio illa naturalis, quæ in sensationibus posita est, quæque est quædam naturæ seu potius auctoris naturæ nobiscum colloctio, certos nos efficit existentiae Dei. Primum quidem hoc certum est, nos non magis homines cernere cum quibus est nobis conjunctio sermonis, quam Deum. Cerno exteriora quidem hominis lineamenta et pellem vario colore tintam ; sed non est mihi cum pelle, vel lineamentis externis colloctio, sed cum quâdam re, nec visibili, nec tangibili, participe rationis, quæ cum reliquerit ista lineamenta, manet cadaver, non homo : non hominem ergo video, eum quo est mihi amicitiae et familiaritatis conjunctio, sed domum ejus seu illam molam, in quâ habitat ; et ex variis motibus istius molis, præsertim vero sermone, habitantis in eâ hominis solertiam et industriam colligo. Haud secùs, etsi Deum non videam oculis, video tamen quasi dominum Dei hunc mundum ; et ex hujus mundi pulcherrimo ornato, aptissimisque motibus, et oratione naturali in sensationibus positâ, colligo habitantem in eâmentem esse, cuius solertia tantò superat hominis industriam, quantò admirabilius est naturæ, quam hominis artificium. Adeoque omnis questio in eo versatur, an Deus non continuò alloquatur et signis utatur ad informationem nostram pluie arbitriis cum rebus significatis nullam omnino habentibus, vel necessariam connexionem, vel similitudinem ; haud majorem quam habeant voces, quibus constat oratio humana, cum rebus per eas significatis. Atqui res ita est. Exempla capere

possumus ex omnibus sensationibus et ex ipsâ oratione humanâ : nam quæ est similitudo et connexio inter varias animorum affectiones, dûm sentimus, et illa media quibus utitur natura, seu potius sub naturæ velo abditus Deus, ad easdem affectiones excitandas? Quænam est connexio vel similitudo inter motum in nervis opticis excitatum, et istam admirabilem varietatem luminis et colorum; inter tremulum motum aurium, et exquisitam illam lœtitiam, quam parit harmonia instrumentorum musicorum? Quanta in omni sensu varietas, odorum, saporum, etc.! Illa tamen omnis varietas, nullo alio medio sensibili perficitur, quâm nervorum tremulo motu orto ex impressione, seu aeris, seu luminis, seu alterius alicujus corporis, qui tremulus motus profectò non levissimam habet cognationem cum affectionibus famis, sitis, odorum, colorum, etc. Et proinde illæ nervorum vibrations efficiunt sermonem aliquem, quo adinonemur à Deo de rebus cum quibus nullam habent similitudinem. Et hunc sermonem institutum invenientes homines, illum ad suos usus accommodant, nempe ad sibi invicem significandos interiores sensus; seu gestu, seu scripto, seu voce; etsi nec gestus, nec scriptum, nec vox, ullam habeat ex se significationem, ut ullam accipere posset ex instituto hominum, nisi natura priùs sensationum arbitrarium usum instituisset.

Verùm cùm isti motus nervorum non à nobis sentiantur, et ideo respectu nostri minùs habere naturam signorum videri possint, sed solummodò respectu Dei, qui illorum occasione in nobis tam varias affectiones divinâ suâ virtute excitat: aliud igitur exemplum sumamus, in quo manifestum sit admoneri nos per signa sensibilia de rebus toto cœlo disjunctis naturâ; et istis signis sensibilibus, sicut voce humanâ, doceri quid amplectendum, quidve fugiendum sit. Exemplum illud in visione habemus (1). Nam reverà visio omnis, seu illa naturalis admonitio, quam per oculos accipimus de rerum naturis, sit per signa sensibilia planè arbitraria, quæ nullam similitudinem habent, nec necessariam connexionem cum rebus significatis; et in hoc totum disserimen est inter orationem et visionem, quòd illa ab hominibus inventa fuerit (2) et nobis parvulis institutione magi-

(1) Berkeley. Alcyphron dial. 5.

(2) Immeritè dicit auctor *orationem* (seu verbum), ab hominibus inventam. Namque 1º certum est primos nostros parentes à Deo cum ipsis loquente de facto accepisse loquela-

strorum aut propinquorum familiaritate inculcata; ista verò à Deo instituta sit, et à consuetudine rerum naturalium atque experientiâ, à primo ipso ortu inchoatâ, accepta sit. Quid enim per visionem percipimus? Corporum distantiam, situm, magnitudinem, figuram, duritatem, molitatem, fluiditatem, asperitatem, pulchritudinem; et præterea in hominum vultu varios animorum motus, iracundiam, pudorem, audaciam, timorem, lœtitiam, tristitiam, etc. Sed an haec videmus in seipsis? An non per signa arbitraria, quæ nullam habent connexionem cum rebus significatis? Certum enim est proprium objectum oculorum esse lucem, lucisque gradationes seu temperationes, præterea nihil; et nos distantiam, v. g., percipere ex majore vel minore objecti visi claritate; quod propè est, clarè distinctè cernitur; quòd magis recedit, eò obscurum et confusum magis appetit. Sic etiam corporum situm et figuram ex luminis temperatione percipimus, quod vel ex eo patet, quòd pictores non fallant et in speculis rescum suis omnibus distantiis, dimensionibus, figurisque cernamus. Idem dicendum erit de duritate, de fluiditate atque asperitate; quæ sanè qualitates ad tactum propriè pertinent: idem quoque dicendum de rerum pulchritudine, quæ animo solo percipitur, ut infra ostendemus. Multò profectò minùs oculis cernimus animorum commotiones; sed de ipsis solummodò admonemur ex visis in vultu colorum mutationibus. Jam verò nulla est naturalis connexionis inter lucis gradationes et distantiam, seu figuram, seu situm, seu fluiditatem, etc., nulla etiam inter lucis modificationes in vultu hominis conspectas et animi affectiones, iracundiam, pudorem, metum, spem, desperationem, lœtitiam, tristitiam. Non major certè est connexionis, quam inter voces, et res per voces significatas: quod adeò verum est, ut experientiâ compertum sit hominem cœcum à nativitate, cùm primùm ad rerum conspectum admittitur, nequaquam posse de distantia, vel figurâ, vel situ, ceterisque qualitatibus corporis judicare ex visione, donec experientiâ et consuetudine didicerit. Omnia enim non extra se posita, sed in animo suo putat inesse: atqui etsi ex tactu conseguevit distinguere varias figuræ, oculo

2º Ab omnibus ferè nunc receptum est atque tunc factis, tum ratiocinio comprobatum, verbum in ordine rerum praesenti ab homine nullo modo potuisse inveniri. Eam questioinem maxime versavit clarissimus D. de Bonald. (Vid. *Recherches philosophiq. ch. 11.*) P. S.

ista primo intuitu dividere non valet (1), nisi fortassè fuerit mathematicus et notiones suas, non ut rudes solent, sed ex consideratione abstractivâ informaverit, et ad illas notiones apparentias novas expanderit. Ex quo sanè efficitur visionem esse sermonem quendam ab auctore naturæ, non tantum arbitrariò inventum, sed quem experientiâ atque usu discimus; et in hoc differre sermonem humanum à sermone naturali, quòd ille varius sit apud homines, hie omnibus communis; quòd ille mutabilis, hic constans; quòd meminerimus tempus quo illum didicimus, huic assueti simus ab ipso ortu et memoriam nostram præcesserit; quòd in sermone humano voces, separatim à rebus, grammaticè consideremus, vix unquam verò accidat, ut speciem rerum à rebus separemus. Sic etsi, cùm petram intueor, nihil videam nisi temperationes lucis, tamen eodem tempore menti solent sese offerre cæteræ petræ qualitates, soliditas, asperitas, etc. Attamen in sermone humano idem fermè contingit: nam non possumus sine aliquâ contentione vocem separare à re significatâ: cùm legimus librum, nullam damus attentionem litteris et vocabulis, sed continuò progreditur mens ad res significatas: et si sermo humanus nobis esset naturalis, si ab infantia ei assueti essemus, si nulla esset apud diversos homines varietas; tam connexus cum rerum naturis videretur, quam sermo arbitrarius visionis.

5º Iluic arguento ex causis finalibus ex nullâ re major accedit auctoritas, quam ex ridiculis generationis animalium expositionibus, quas protulère athei (2); illas collegit Franc. Redi de Gener. insect. p. 14. Nos verò hic solunmodò referemus Epicuri mentem circa primam hominis nativitatem. Is enim, teste Censorino, de Die nat. c. 2, credidit limo calefactos uteros, nescio quos, radicibus terra cohærentes, primùm increvisse, et in-

(1) Vide Locke de Intell. hum l. 2, p. 27. Berkeley Aleyphron vel min. phil. dialog. 5. Voltaire Elementa phil. Neut. c. 6. Vide etiam, quæ contra disputantur in l. de Origine cogn. hum. sect. 6, cuius auctoris sententia nequam minuit vim argumenti nostri.

(2) Etiam apud nos quidam materialistæ seculi proximi elapsi, *generationes aquivocas*, ut aiunt, objicere non erubuerunt. Ex putrefactione, inquidunt, quedam adhuc sponte nascentur animalcula sese moventia, cæterisque vitalibus donata facultatibus. Sic verines ex putrefactâ carne, aut in aquis corruptis subtilissima animalia, etc. Etiam in vegetalibus, plantæ absque semine super tecta natæ crescunt. — Quod de animalculis evincitur quidni

fantibus ex se editis ingenitum lactis humor, rem, naturâ ministrante, præbuisse; quos ita educatos et adultos, genus humanum propagâsse. » Quam fabulam non ad contumeliam et opprobrium illi philosopho attributam fuisse patet ex Lucretio, qui eamdem sic exornat:

Crescebant uteri terræ radicibus apti,
Quos ubi tempore maturo patefecerit ætas
Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,
Convertebat ibi natura foramina terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis; sicut nunc femina quæque
Cùm peperit, dulci repletur lacte, quòd omnis
Impetus in mammas convertitur ille alimenti:
Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
Præbebat, multâ et molli lanugine abundans.

Objicies 1º: Si Epicureis concedantur postulata sua, videlicet, existere atomos omnis generis aptissimas ad mundi constructionem, illas atomos moveri naturaliter, non tantum secundum lineas parallelas, sed etiam declinare paululùm; et sic in se mutuò incidere; infinitas per totam aeternitatem molitiones et periclitaciones facere; nullo modo negari potest, quin ex earum concursione fortuitâ oriri mundus possit. Quia inter infinitas combinationes possibles, hæc præsens dispositio re-

et de belluis majoribus non posset supponi? Non ergo invocanda causa intelligens ad organizationes vitamque animalium et vegetalium formandas, cùm ipsarum casus fortuitus causa sufficiens existat.

Resp. 1º: Neg. anteced. 1º Omnes rerum physicarum periti, imò et plurimi inter ipsos materialistas, à multo jam tempore hujusmodi generationes, seu eam fortuitam animalculorum ex putredine plantarumve productionem, tanquam physicis experimentis adversam irrident. Objectæ igitur formationes per innumeræ explicantur germina ab insectis ubique deposita, seminaque in omnes ventorum actione partes perlata, ex quibus animalcula nec non et præfata vegetalia oriuntur. 2º Suan assertionem nullo certè experimento probare valent adversarii. Ad illud quippe desideratur materia his germinibus seminibusve omnino purgata, quod ita esse nunquam poterit constare, propter eorum subtilitatem, que tanta est, ut ne fermentatione quidem aut igne, saltem plerumque destruatur.—Igitur de hujusmodi productionibus ex principiis metaphysicis vel ex analogiâ solummodo pronuntiandum est. Atqui 1º: Metaphysica principia id clare adstruant, scilicet vitam, sensum, ideas intellectuales denum et morales operationes ex materia compositâ et inertí quocumque modo agitatâ ac dispositâ, nunquam nasci posse; idcirco objectas repugnare generationes; 2º ex analogiâ idem concludendum, cùm nulla ex cæteris animalia seu vegetalia ita ex fortuitâ fermentatione prodire videamus.

petitur ; quæ consequenter est æquè possibilis ac probabilis, ac alia quævis : immo quæ in infinitate seculorum est necessaria, cùm omnes combinationes æternitas exhaustire debeat. Ergo. — Respondeo, concessis omnibus predictis postulatis, præsentem rerum dispositiōnem esse planè ex concursione fortuitâ impossibilem : ob hanc evidentissimam causam, quod ad generandum, conservandumque mundum hunc sint necessariae certæ leges motus, præter illam quā permutatur motus ex collisione, quas atomi sibi præscribere non possunt. Necessariae sunt leges gravitatis seu attractio- nis mutuæ, cohaesionis, repulsionis, generationis et nutritionis plantarum et animalium, atque aliae innumeræ, que ex lege percussio- nis non pendent. Sine hisce legibus demon- stratur ex solâ lege percussionis nulla oritura corpora organica, sed omnes atomos in vortice unum vel plures, in quibus est motus liberrimus, distributas, æternū esse in eodem statu duraturas (1). Alienum est à philosophi constantiâ asserere aliquem effectum esse pos- sibilem, antequam noverit an adsint causæ pares producendo effectui : ostendant ergo Epicurei et cæteri eorum imitatores, collisionem atomorum causam esse parem producendo et conservando in mundo. Hoe quoties ten- tārunt, ut ait Baconus, *risu ab omnibus excepti sunt.*

Objicies 2º : Rebus, quia existunt, utimur ; minimè verò, ut iis uteremur, conditæ sunt. Ita Lucretius, l. 4 :

Nil ideò natum est in corpore, ut uti Possemus, sed quod natum est, id precreat usum.

Et verò, inquit idem, illud ejus causâ factum est aliquid, eo prius est quod ejus causâ existit.

Nam contra conferre manu certamina pugnae
Et lacerare artus, fœdareque membra cruore,
Ante fuit multò, quām lucida tela volarent.
Et vulnus natura prius vitare coegit,
Quām daret objectum parmai lœva per artem.
Scilicet et fessum corpus mandare quieti
Multò antiquius est, quām lecti mollia strata
Et sedare sitim prius est quām pocula natum.

Sed rebus ipsis earum usus posteriores sunt.

(1) A cæcâ necessitate metaphysicâ, que utique eadem est semper et ubique, nulla ori- tur rerum varietas. Tota rerum conditarum pro- locis et temporibus diversitas ab ideis et vo- luntate entis necessariò existentis solūmodò oriuit potuit. Newtonus Princ. Math. I. 5.

Nec fuit, ante, videre, oculorum lumina nata;
Nec dictis orare prius, quām lingua creata.

.
Omnia denique membra

Ante fuere, ut opinor, eorum quām fuit usus.

Cum eodem ergo concludi potest :

Quare etiam atque etiam procul est ut credere possis utilitatis ob officium potuisse creari (1).

Respondeo hâc Epicureorum evasione nihil absurdius esse. Quid enim? non condita sunt lumina ut videremus : cur ergo nihil ha- bent, quod ad visionem non referatur? Non datae sunt nobis aures, ut audiremus : cur ergo nihil habent quod non sit excipiendi sono proportionatum? Non positi in pectore pulmones, ut aerem hauriremus : cur ergo ni- hil habent respirationi non destinatum? Cur ergo non dicemus, non esse factum solarium ad indicandas horas, navem ad navigandum?

Sed, inquit Lucretius, membris ipsis poste- rior est illorum usus. Primùm hoc falsum est. Ut enim posterior membris usus eorum cen- seri possit, necesse esset ut membra per tem- pus aliquod indifferentia ad hunc, vel illum usum forent et deinceps ad talēm præcisē de- terminarentur. Atqui nunquam indifferens est membrorum usus aut fuit, ita ut iis ad hoc vel istud pro lubitu homines uti potuerint. Pleraque verò eo ipso usui incipiunt esse, quo existunt : et ille eorum usus et motus ad cor- poris vitam necessariò requiritur. Secundò : hæc Lucretii propositio : *Membris posterior est membrorum usus*, dupli sensu intelligi po- test. Nempe vel sic, ut significet in se et in au- toris sui intentione membrorum usum esse membris posteriorem : vel sic, ut significet tantum in executione et ratione temporis post membra membrorum usum haberi. Si poste- riore sensu intelligatur, ex parte vera est : sunt enim humani corporis membra quedam, quæ prius quām iis utatur homo, in homine existunt. Si autem priori sensu intelligatur, falsa est; et illius veritas sine probatione à Lu- cretio supponitur. Nec enim membra primùm auctor naturæ condidit, cujus illa essent aut esse possent utilitatis incertus, sed contra pro-

(1) Homines boni et mali, ordinis et confu- sionis notiones sibi efformarunt, postquām sibi persuasissent omnia que sunt propter ipsos fieri. Tunc in unāquaque re præcipuum judicare debuerunt, quod ipsis utilissimum et illa omnia præstantissima testimare à quibus optimè aificiebantur. Sic Spinoza.

spiciens quiè re et utilitate esset suarum creaturarum, rerumque naturam habens prospectam, membra dedit et ad certos fines, quos mutare nequimus, destinavit. Et ut exemplis Lucretii utar, commodior et aptior telis pugnandi ratio, eventu ipso et tempore telis est posterior; sed si cogitationem spectemus hominum, telis antiquior est, et reverà tela peperit. Non possunt ergo universè tolli fines rerum, nisi demonstretur nullam esse in parente naturæ cognitionem rerum ante earum affectionem, quod prædicto argumento non conficit Lucretius.

OBSERVATIO. — Validissimum hoc adversus atheos ex causis finalibus argumentum multum elevárint quanplures philosophi christiani in multipli alia re de religione optimè meriti. Magnus ille Cartesius, philosophiae mechanicæ instaurator, easdem causas finales prorsùs à physicâ suâ et etiam à metaphysicâ ablegavit. In response ad objectiones Gassendi scribit : « Nec fingi potest, aliquos Dei fines magis quàm alios, in propatulo esse : omnes enim in imperscrutabili ejus sapientiæ abyssò sunt eodem modo reconditi. » Med. 4. Metaph. : « Ob hanc unicam rationem totum illud causarum genus, quod à fine peti solet, in rebus physicis nullum usum habere existimo : non enim absque temeritate me puto investigare posse fines Dei. » Et in principiis philosophiae p. 1, § 28, habet : « Nullas unquam rationes circa res naturales à fine, quem Deus aut natura in eis faciendis sibi proposuit, admittimus, quia non tantum nobis debemus arrogare, ut ejus consiliorum participes esse possimus. » Consententer hisce placitis mundi totius et corporis humani generationem ex principiis mechanicis conatus est explicare, sed satis infeliciter. Ab atheistis tamen impietate sine dubio longissimè abfuit, eūm argumenta omnia metaphysica illustraverit, Deumque solum causam materiae, et motus effectricem et conservatriecem statuerit : et insuper etiam docuerit, creatorem eam precisè motus quantitatem materiae dedisse, quæ apta esset producendis rebus omnibus.

Mallebranchius Cartesii scentus vestigia aliquatenus tamen magistro timidior extitit; utpote, qui cum sola materia è motu sine ratione gubernante cosmogoniam generalem tentaverit, corporum verò organicorum fabri-cam ad cæcos materiae motus revocandam non putaverit.

Horum infelicibus successibus non deterritus clarissimus auctor Historiæ naturalis nuper editæ, quamvis ipse sequatur Newtonianam philosophandi rationem cartesiano more, valdè contemnit causas finales (1) : et consententer huic dogmati, illum admirabilem planetarum concentum, in quo Newtonus tot divini consilii argumenta invenit, in vis centripeta et projectilis temperatione (2), cometæ in solem illapsui attribuit. Tellurem omnem nostram exteriorem, tam letum et copiosum omnibus animantibus domicilium, tumultuantis oceani fluctibus, spumam vel scoriam substantiæ solariis seu vitræ sulcantibus, acceptam refert.

(1) « Le second principe employé par Platon et par la plupart des spéculatifs que je viens de citer, principe même adopté du vulgaire et de quelques philosophes modernes, sont les causes finales; cependant, pour réduire ce principe à sa juste valeur, il ne faut qu'un moment de réflexion : dire qu'il y a de la lumière, parce que nous avons des yeux ; qu'il y a des sons parce que nous avons des oreilles ; ou dire que nous avons des oreilles et des yeux, parce qu'il y a de la lumière et des sons, n'est-ce pas dire la même chose, ou plutôt, que dit-on ? Trouvera-t-on jamais rien par cette voie d'explication ? Ne voit on pas que ces causes finales ne sont que des rapports arbitraires et des abstractions morales, lesquelles devraient encore imposer moins que les abstractions métaphysiques ? car leur origine est moins noble et plus mal imaginée ; et quoique Leibnitz les ait élevées au plus haut point sous le nom de raison suffisante, et que Platon les ait représentées par le portrait le plus flatteur de perfection, cela ne peut pas leur faire perdre à nos yeux ce qu'elles ont de petit et de précaire : en connaît-on mieux la nature et les effets, quand on sait que rien ne se fait sans une raison suffisante, ou que tout se fait en vue de la perfection ? Qu'est-ce que la raison suffisante ? Qu'est-ce que la perfection ? Ne sont-ce pas des êtres moraux créés par des vues purement humaines ? Ne sont-ce pas des rapports arbitraires que nous avons généralisés ? Sur quoi sont-ils fondés ? Sur des convenances morales, lesquelles bien loin de pouvoir rien produire de physique et de réel, ne peuvent qu'altérer la réalité, et confondre les objets de nos sensations, de nos perceptions et de nos connaissances, avec ceux de nos sentiments, de nos passions et de nos volontés. » Vol. 2, c. 5.

(2) Planetæ sex principales revolvuntur circum solem in circulis soli concentricis, cædem motus directione, in planis orbium planetarum quàm proximè. Et hi omnes motus regulares originem non habent ex causis mechanicis..... Elegantissima haecce solis, planetarum et cometarum compages, nonnisi consilio et dominio entis intelligentis et potentis oriri potuit. Newtonus in fine principiorum math. phil. nat. Vide Bentlei sermones contra atheismum.

Plantarum omnium et animalium organica corpora à vi quādam fictrice materiæ insitâ effeta esse contendit.

4º Illece omnibus ducem se præbuerat magnus scientiarum amplificator et philosophiae vates Baconus, qui quidem multa contra causas finales scripsit, et propterea multorum doctorum virorum invidiam subiit. Utinam tamen cæteri omnes, qui ejus monitis paruerunt, moderationem quoque fuissent secuti: neque alium in hæc controversiâ arbitrum quæremus. Docet quidem ille Platonus et alios quamplurimos causis finalibus egregiè abusos esse in rebus physicis; et propterea omniò à physicâ ablegandas statuit: at simul easdem causas veras esse docet et philosophi inquisitione dignissimas; verū ad metaphysicam pertinere censet. Ejus locum, quamvis longiorēm hic describere operæ pretium videtur; quod magnam habeat apud physicos nostros auctoritatem; et dūm ipsis ea omnia concedit, quæ ad perficiendam suam scientiam necessaria sunt, tamen nullo modo quatit theologicæ naturalis fundamenta (1).

(1) Metaphysicæ pars secunda, inquit, est finalium causarum inquisitio, quam non ut prætermissam, sed ut malè collocatam notamus. Solent enim inquire inter physica, non inter metaphysica. Quanquam si ordinis hoc solum vitium esset, non mihi fuerit tanti. Ordo enim ad illustrationem pertinet, neque est hæc substantia scientiarum. At hæc ordinis inversio defectum insignem peperit, et maximam philosophia induxit calamitatem. Tractatio enim causarum finalium à physicis inquisitionem causarum physicarum expulit et dejecit, effecitque ut homines in istiusmodi speciosis et umbratilibus causis acquiescerent; nec inquisitionem causarum realium et verè physicarum strenue urgerent, ingenti scientiarum detimento. Etenim reperio hoc factum esse non solum à Platone, qui in hoc littore semper anchoram figit, verū etiam ab Aristotele, Galeno et aliis, qui saepissimè etiam ad illa vada impingunt. Etenim qui causas adduxerit hujusmodi: palpebras cum pilis pro sepi et vallo esse ad munimentum oculorum; aut, corii in animalibus firmitudinem esse ad propellendos calores et frigora; aut, ossa pro columnis et trabibus à naturâ induci, quibus fabrica corporis innitatur: is in metaphysicis non malè ista allegari, in physicis autem nequaquam. Imò quod cœpimus dicere, hujusmodi sermonum discursus (instar remorum, uti fingunt, navibus adhærentium) scientiarum quasi verificationem et progressum retardarunt, ne cursum suum tenerent, et ulterius progrederentur: et jampridem effecerunt, ut physicarum causarum inquisitione neglecta deficeret, ac silentio præteriretur. Quapropter philosophia naturalis Demoeriti et aliorum, qui Deum et mentem à fabricâ rerum amoverunt, et structuram universi infinitis

Magnus Newtonus à Bacone aliquatenus saltem quoad formam loquendi dissentit, dūm scribit: « Deum cognoscimus per sapientissimas et optimas rerum structuras et causas finales..... De quo ex phænomenis disserere ad philosophiam experimentalem pertinet. » Princ. I. 3. Stant ergo pro causis finalibus Pythagoras, Plato, Aristoteles, Hippocrates, Zeno, Galenus, Baconus, Newtonus, Leibnitzius cum omnibus suis, cum universo humano genere. Causa finita est.

Et certè in hominum artificiis, consiliis, actionibus eorum fines quærimus; ac de eorum industriâ, bonitate, sapientiâ, ex finibus et mediorum ad fines aptitudine judicamus: si

naturæ prælusionibus et tentamentis (quas uno nomine fatum aut fortunam vocabant) attribuerunt, et rerum particularium causas materiæ necessitatì, sine intermixtione causarum finalium, assignarunt, nobis videtur, quatenus ad causas physicas, multò solidior fuisse et altius in naturam penetrasse, quam illa Aristotelis et Platonis: hanc unicam ob causam, quod illi in causis finalibus nunquam operam triverint, hi autem eas perpetuò inculcarunt. Neque hæc ideò dicimus, quod causæ illæ finales veræ nou sint, et inquisitione admodum dignæ in speculationibus metaphysicis, sed quia, dūm in causarum physicarum possessiones excurrunt et irruunt, misérè eam provinciam depopulant et vastant. Alioquin, si modò intra terminos suis coercantur, magnoperè hallucinantur, quicumque eas physicis causis adversari aut repugnare putant. Nam causa redditæ, quod palpebrarum pili oculos inuiant, nequaquam sanè repugnat alteri illi, quod pilositas solet contingere humidiatum oris; sic de reliquis, conspirantibus optimè utriusque causis, nisi quod altera intentionem, altera simplicem consecutionem denotet; neque verò ista res in dubium vocat providentiam divinam, aut ei quidquam derogat; sed potius eandem miris modis confirmat et evehit. Nam sicut in rebus civilibus prudentia politica fuerit multò altior et mirabilior, si quis operâ aliorum ad suos fines et desideria abuti possit, quibus tamè nihil consilii sui impertit (ut interim ea agant quæ ipse velit, neutquam verò se hoc facere intelligent), quam si consilia sua cum administris voluntatis sue communicet: sic Dei sapientia effulget mirabilius, cùm natura aliud agit, providentia aliud elicit, quam si singulis motibus naturalibus providentia characteres essent impressi. Scilicet Aristoteli, postquam naturam finalibus causis imprægnavisset, naturam nihil frustra facere suique voti semper esse compotem, si impedimenta abessent, et hujusmodi multa cōspectantia posuisset, amplius Deo non fuit opus. At Democritus et Epicurus, cùm atomos suos prædicarent, cōusque à subtilioribus nonnullis tolerabantur; verū eum ex eorum fortuito concursu fabricam ipsam rerum absque mente coaluisse assererent, ab omnibus risu excepti sunt. Adq̄o

ergo mundus sit artificium Dei, si ejus consilio et providentiā gubernetur, quare divinam artem, sapientiam, bonitatem ex finium optimorum contemplatione et aptissimā mediorum ad fines obtinendos institutione non investigabimus? In hominum libris legendis vir sapiens ad orationis sensum attentus, illum accommodat ad usus suos, nec vanè et inaniter grammatices regulis unicè intentus sententiarum artificium et cum prædictis regulis convenientiam considerat. Sic cùm versamur in magno naturæ volumine, grammatici est in re humili defixi, occupari tantummodo in phænomenis ad certas motū regulas generales revocandis; sapientis est et philosophi, ex consideratione pulchritudinis et magnificentie rerum animalium suum perficere et amplificare, sapientiam et beneficentiam creatoris perspicere et admirari; accommodare res naturales, quantum in se est, ad creatoris gloriam et suam aliorumque felicitatem; atque ad hos optimos et naturales fines physicorum uti inventis et observationibus (1).

ut tantum absit, ut causæ physice homines à Deo et providentiā abducant, ut contra potius philosophi illi, qui in iisdem eruendis occupati fuerunt, nullum exitum rei reperiant, nisi postremò ad Deum et providentiam confugiant. Idem pulchrè scribit de Augm. scien. l. 4. Certissimum est, atque experientia comprobatum leves gustus in philosophiā movere fortassè ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere. Namque in limine philosophie, cùm secundæ causæ, tanquam sensibus proxime, ingerant se menti humanæ, mensque ipsa in illis hæreat atque commoretur, oblivio primæ causæ obrepere possit. Si quis ulterius perget, causarumque dependentiam, seriem et concatenationem, atque opera providentiae intutatur, tunc secundum poetarum mythologiam facilè credet, summum naturalis catene annulum pedi solii Jovis alligi. De Augmentis scientiarum, l. 5, c. 4.

(1) Operæ pretium est ipsa tūm Leibnitii tūm Newtonis de causis finalibus verba afferre, de quibus inducatur de Bonald sic disserens :

Les principes qu'a posés l'abbé Faydit, écrit Leibnitz, renferment des conséquences étranges auxquelles on ne prend pas assez garde. Après avoir détourné les philosophes de la recherche des causes finales, ou, ce qui est la même chose, de la considération de la sagesse divine dans l'ordre des choses, qui, à mon avis, doit être le grand but de la philosophie, il en fait entrevoir la raison dans un endroit de ses principes, où voulant s'excuser de ce qu'il semble avoir attribué à la matière certaines figures, et certains mouvements, il dit qu'il a le droit de le faire, parce que la matière prend successivement toutes les formes possibles, et qu'ainsi il a fallu qu'elle soit enfin venue à celle qu'il a supposée; mais si ce qu'il dit est vrai, si

ARGUMENTUM VI. — *Ex viribus naturalibus, motu et cogitatione.*

PROPOSITIO PRIMA.

Deum esse, qui mundum hunc initio constituit et perpetuā actione suā moderatur, ostendit corporum motus.

PROBATIO. — Nam vel dicendum est, motū originem et causam nullam esse, neque intra, neque extra materiam, sed illum ab æterno successivis impulsibus semper sine initio continuatum fuisse, uti docebant Epicurei, et

tout le possible doit arriver, et s'il n'y a pas de fiction, quelque absurde et indigne qu'elle soit, qui n'arrive en quelque temps ou en quelque lieu de l'univers, il s'ensuit qu'il n'y a ni liberté, ni Providence; que ce qui n'arrive point est impossible, et que ce qui arrive est nécessaire, justement comme Hobbes et Spinoza le disent en termes plus clairs.

Si Dieu est auteur des choses, et s'il est souverainement sage, on ne saurait bien raisonner sur la structure de l'univers sans y faire entrer les vues de la sagesse; comme on ne saurait bien raisonner sur un bâtiment sans entrer dans les fins de l'architecte. J'ai allégé ailleurs un excellent passage du Phédon de Platon, où le philosophe Anaximandre, qui avait posé deux principes, un esprit intelligent et la matière, est blâmé pour n'avoir point employé cette intelligence dans les progrès de son ouvrage, s'étant contenté des figures et des mouvements de la matière; et c'est justement *le cas de nos philosophes modernes trop matérialistes.*

Mais, dit-on, en physique on ne demande pas pourquoi les choses sont, mais comment elles sont: je réponds que l'on y demande l'un et l'autre; souvent par la fin on peut mieux juger des moyens, outre que pour expliquer une machine, on ne saurait mieux faire que de proposer son but, et de montrer comment toutes les pièces y servent: cela peut même être utile à trouver l'origine de l'invention. Je voudrais qu'on se servît de cette méthode, même dans la médecine. Le corps de l'animal est une machine en même temps hydraulique, pneumatique et pyrobolique, dont le but est d'entretenir un certain mouvement; et en montrant ce qui sert à ce but, et ce qui y nuit, on ferait connaître tant la physiologie que la thérapeutique. Ainsi, on voit que les causes finales servent en physique, non seulement pour admirer la sagesse de Dieu, ce qui est le principal, mais encore pour connaître les choses et pour les manier... M. Molineux a fort approuvé la remarque que j'avais faite à l'occasion de la dioptrique de M. Descartes, du bel usage des causes finales, qui nous élève à la considération de la souveraine sagesse, en nous faisant connaître en même temps les lois de la nature qui en sont la suite. Comme l'un des meilleurs usages de la philosophie, et particulièrement de la physique, est de nourrir la piété et de nous élever à

inter recentiores Spinoza (1) : vel motū originem et causam esse in ipsā materiā, quae habet essentialiter vim motricem, ut posuit Strato, et ex recentioribus Tolandus, vel mentem æternam motū principium esse. Atqui nec primum nec secundum dici potest.

1º Enim absurdum est dicere motū originem et causam nullam esse. Nam absurdum est supponere effectum aliquem existere sine causā efficiente, passionem esse sine actione. Atqui in illā hypothesi esset effectus sine causā. Nam in istā expositione omnis motus seu corporis translatio producta est : atque tamen nulla vis admittitur producens, neque externa, neque interna. Pone corpus A, impellere corpus B, et B impellere corpus C, et C impellere D : motus corporum B, C, D, erit effectus vis corporis A, et A erit primum movens. Tolle jam illam causam primam A, et habes effectum sine causā. Si singas corpora illa moveri in orbem et à corpore A derivari successivè motum in B, C, D... Z, A ; singis tantum corpus A, seipsum mouere mediantibus corpori-

(*) Dieu, je ne sais pas mauvais gré à ceux qui m'ont donné cette occasion de m'expliquer d'une manière qui pourra donner de bonnes impressions à quelques-uns. » Tom. II, Lettres, pag. 245, 251, 252.

(**) Voilà ce que pensait Leibnitz des causes finales ; écoutez à présent Newton :

(**) Telle était, dit M. Haüy dans son *Introduction du Traité élémentaire de physique*, telle était la disposition où se trouvait le grand Newton, lorsque après avoir considéré les rapports qui lient partout les effets à leurs causes, et font concourir tous les détails à l'économie de l'ensemble, il s'élevait jusqu'à l'idée d'un créateur et d'un premier moteur de la matière, en se demandant à lui-même pourquoi la nature ne fait rien en vain ? D'où vient que le soleil et les corps planétaires gravitent les uns vers les autres sans aucune matière dense intermédiaire ? Comment il serait possible que l'œil eût été construit sans la science de l'optique, et l'organe de l'ouïe sans l'intelligence des sons ? » Et M. Haüy remarque ailleurs que l'on trouve dans tous les ouvrages de la nature ce qu'on pourrait appeler *sa devise familiale* : Economie et simplicité dans les moyens ; richesse et variété inépuisable dans les effets. Nous pourrions encore citer Voltaire, partisan décidément des causes finales, si Voltaire faisait autorité en philosophie, même aux yeux de ses admirateurs. » (M. de Bonald, *Recherches philosophiques*, t. 9, pag. 427.)

P. S.

(1) Parte secundā, prop. 15, lemm. 5. Corpus motum vel quiescens, ad motum vel quietem determinari debuit ab alio corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, et illud iterum ab alio, et sic in infinitum.

bus B, C, D... Z ; adeoque sui motū causam existere. Si singas seriem infinitam, nihil proficies : nam, sublatā primā causā motū, habebis effectum infinitum sine causā. Quod hanc comparatione elucidari potest. Finge catenam ex indefinitā altitudine pendente, cuius omnes annuli ponderent in terram ; si quereretur, cur ista catena tam ponderosa non eaderet in terram, num responsionem probabilem attulisse eum putaremus, qui diceret annulum infinitum ab annulo immediatè superiori suspendi, hunc ab alio, et sic in infinitum ? Iterum profectò quereretur, quid efficeret ut omnes annuli suspensi manerent contra vim ponderis ? Nam si vis aliqua sit necessaria, ad suspendendum unum annulum, major vis requiritur ad suspendendos 20 annulos, major ad 100 suspendendos ; et ad pondus infinitum sustinendum necessaria esset vis infinita, nondum nulla requireretur. Idem dicendum est de serie quācumque causarum sese successivè producentium, in quā si primam tollas, habebis, vel finitum, vel infinitum rerum numerum sine causā efficiente. Adeoque suppositio infiniti temporis difficultatem quodammodo ex conspectu removet, nullo modo solvit : et propterea hujus benè consciens Spinoza, cum ab amicis ratio aliqua suæ positionis postularetur, effugia semper quæsivit, ut patet ex Epist. 63 et sequentibus.

2º Non inesse materiæ naturaliter et essentialiter vim motricem, multiplici ratione conficitur.

Primò : quod essentiale rei alicui est, ad ejus conceptum pertinet : atqui motus, seu vis motrix nullatenus in conspectu materiae includitur : adæquatam habemus illius ideam, ut rei extensæ et solidæ, absque motu ; inò nedum involvat contradictionem corpus aliquod quiescere, è contrario quietem nativum ejus statum esse intelligimus ; et Tolandus, qui sibi in animum induxit defendere illam absurdissimam et abhorrentem à communi omnium sensu opinionem, quòd in idéa materiae includatur idea motus, nihil afferre potuit quod non sit planè ineptum, ut modò videbimus. Secundò : omnis vis motrix repugnat naturæ materiæ. Nam in omni materiâ est vis quædam negativa et impropriæ dicta, quam significantissimo vocabulo philosophi appellant *vim inertiam*, quâ corpus quodecumque status mutationi resistit. Hanc inertiam in omni corpore experimur ; corpus quiescens moventi resistit, et corpus motum resistit sistenti : si duplum fuerit, duplo plus

resistit; vel si idem corpus A movendum sit cum duplici velocitate, duplo etiam plus resistit, seu requiritur vis dupla, quod profectò non contingere, nisi esset insita materiae inertia quædam, quâ mutationi statûs resistat, tolle illam, et minimum corpus moveret maximum corpus, nullâ amissâ velocitate. Imò verò non tantum experimur vim hanc inesse materiae, sed etiam sine illâ corpus concipere non possumus, haud magis quâm sine extensione vel impenetrabilitate: nam si ad movendum corpus A cum aliquâ datâ velocitate, necessaria sit vis aliqua V, fieri non potest ut ad movendum idem corpus A cum duplici velocitate, vel, quod eòdem redit, ad movendum corpus duplum 2 A, non sit necessaria vis dupla 2 V: quia causa debet esse necessariò effectui proportionata, et repugnat ut eadem vis motrix producat diversos in infinitum gradus motûs. Atqui si ad movendum corpus aliquod cum variis velocitatis gradibus necessaria sit vis major vel minor, habitâ ratione molis movendæ, vel velocitatis produceendæ, agnoscenda est necessariò in materia quâcumque inertia, quâ resistit mutationi statûs. Porrò hæc inertia, quam inesse corporibus experimur, et sine quâ corpora cogitare non possumus, excludit omnem vim motricem. Nam duo contraria, sese mutuò destruentia, eidem subjecto inherere non possunt: quia res non potest esse simul talis et non talis. Atqui inertia et vis motrix sunt duo contraria et incompatibilia: et si simul essent insitæ in materia, materia esset iners et non iners; statum servare per inertiam, statum mutare per vim motricem eodem tempore niteretur. Ergo esse in corporibus vis motrix nulla potest.

Tertiò: ex suppositione vis motricis insitæ in materia plura sequuntur absurdia. Nam, ut modò diximus, tolleretur à materia ista inertia, sine quâ tamè nullæ esse possunt leges motûs, et materia esset prorsùs inutilis ad mundi constructionem.

Deinde, si inesset naturaliter materiae particulis vis motrix, vel enim ista vis quaquaversum niteretur, vel in aliquam partem determinaretur: prius planè absurdum est; nam nisus in omnes simul partes contrarias repugnat: si quidem particula aliqua niteretur versus orientem, eo ipso niteretur recedere ab occidente. Non posterius, tum quia nulla particularis determinatio concipi potest necessaria: tum etiam quia si aliqua determinatio esset materiae naturalis et necessaria, illam deter-

minationem non magis mutare posset quâm naturam: et si fortè contingere ut à fortiori abriperetur in partem naturali conatus contrarium, reniteretur sanè semper, et primâ datâ occasione naturalem determinationem sequeatur. Jam verò cum hisce naturalibus inclinationibus consistere nequeunt leges motûs, quæ postulant, ut corpora sint naturâ suâ indifferentiad ad quaecumque determinationem.

Si naturaliter inesset corporibus motus, vel vis motrix, ista vis motrix vel ille motus idem semper esset; nec ulla essent motûs incrementa vel decrementa. Sed experientiâ constat motum in collisione corporum, nunc destrui, nunc augeri: in quâ re sunt jam philosophi consentientes.

Si vis motrix esset essentialis materiae, nullæ particulæ, vel quievissent unquam, vel nunc quiescerent, sed perpetuo motu particulæ agitatione semper à se invicem divellerentur: ergo nihil generari seu concrescere unquam potuisse, ullamve adipisci stabilitatem et constantiam. Manifestum quidem est res omnes universi certam quamdam justamque motûs et quietis mensuram requiri.

Si vis motrix esset materiae essentialis, leges motûs essent naturâ, non voluntate determinatae; vel potius esset lex unica, ubique uniformis, cuius necessitatem aliquam comprehenderemus. Sed experimur leges motûs esse planè arbitrarias (1) nec uniformes. Nam vires præcipuae et universaliores sunt: gravitas seu vis quâ corpora quæque versus proprium centrum deprimuntur: vis cohæsionis, quâ corporum minutiores particulæ colligantur et durities existit: vis elastica seu repulsionis, quâ corpora minutiora se mutuò repellunt et fugiunt: vis percussionis, quæ in corporum collisione manifesta est. Esse alias vires in rerum naturâ certissimum est, nam ex his non pendent omnia phænomena, saltem quantum nos cernere possumus: verbi gratiâ, omnis reconomia animalis, motus muscularum, sensations. Atqui hærum virium leges sunt planè arbitrariæ: nam gravitas corporum non eadem est in variis à centro distantiis, sive intra terram, sive extra terram: intra terram corpora ponderare videntur in ratione directâ distantiarum à centro; id est, quâ proportione ad centrum accidunt, eadem minuitur eorum

(1) Dicit auctor leges motûs *arbitrarias*, id est, liberas, seu à motore primo intelligenti liberè conditas, principiisque ordinis essentialibus semper convenientes. P.-S.

pondus. Sed extra terram ponderant aliter : nam quò magis receditur à centro, cò minus pondus est : sed non decrescit in ratione simplici distantiarum ; sed, ut loquuntur geometræ, in ratione duplicatâ inversâ distantiarum, id est, corpus in duplò majori distantia, quadruplò minùs ponderat : quo nihil arbitrarium magis fingi potest. Sic quoque vis illa, quâ cohaerent particulae materiæ in corporibus duris, aliam prorsus legem sequitur, rationem triplicatam vel quadruplicatam inversam distantiarum ; nam minimo intervalllo nulla est, in puncto verò contractus infinitè superat vim gravitatis. Quæcumque sit lex harum virium, quam determinare vix possibile est, liquet certè, quòd planè fuerit ad arbitrium facta ; nihil in materiæ naturâ reperies, quod hasce leges necessariâs efficere potuerit. Idem dici potest de cæteris omnibus legibus quas sequuntur corpora.

Scimus quidem Epicureos olim et recentiores mechanicæ philosophiæ restauratores, docuisse omnia phænomena naturæ derivari posse ex his duabus simplicissimis legibus : *Corpus quodcumque servare statum motûs et quietis nititur ; et : Quantitas motûs communicatur pro quantitate motûs corporum impingentium* (1). Sed scimus etiam id valdè temerè ab utrisque assertum fuisse ; vixque ullum esse phænomenon, cuius isti philosophi solutionem feliçiter tentaverint. Et propterea quò magis in naturæ intima penetrant observando philosophi, tantò in dies minuitur apud omnes gentes illorum philosophorum auctoritas. Adeò ut illa ingeniosa philosophandi ratio per hypotheses arbitrarias inventa à Cartesio, ab omnibus curiosis naturæ exploratoribus deserta sit.

Objicies 1º cum Tolando : Motus essentialis materiæ est, et in ejus ideâ includitur. Nam primum materia omnis est naturâ suâ divisibilis : divisibilitas verò continet ideam motûs. Deinde materia sine qualitatibus sensibilibus concipi à nobis nequit : sed omnes qualitates sensibiles sunt effectus motûs. Tertiò denique omnis materia movetur, et consequenter concludere debemus motum pertinere ad essen-

(1) « L'idée de ramener l'explication de tous les phénomènes à des principes mécaniques, est assurément grande et belle ; ce pas est le plus hardi qu'on puis faire en philosophie, et c'est Descartes qui l'a fait ; mais cette idée n'est qu'un projet : et ce projet est-il fondé ? Quand même il le serait, avons-nous les moyens de l'exécuter ? » etc. Vide Hist. nat. Ibid.

tiam materiæ, uti colligimus omnem materiam esse extensam, quòd nullam ejus partem inextensam neverimus. — Respondeo 1º : In ideâ materiæ includitur quidem divisibilitas, et consequenter capacitas motum recipiendi : sed multùm distant divisibilitas et divisio actualis per motum ; seu capacitas recipiendi motum et motus actualis. 2º Ex eo quòd corpora nobis per motum sensibilia sint, non sequitur illa per motum necessariò esse sensibilia. Nam talia esse possunt, et reverà sunt, non ex naturis suis, sed ex instituto arbitrario creatoris, qui potuisset aliam occasionem sensationum constituere, si voluisset. Deinde, etsi per imaginationem nobis repræsentare non possimus corpora sine aliquibus qualitatibus sensibiliibus, saltem illa sæpius existere sine aliquibus qualitatibus sensibiliibus novimus et existere posse semper. Novi, v. g., sidera sole micante existere ; existunt tamen sine qualitatibus sensibilius respectu nostri : et cùm, consentientibus philosophis, qualitates sensibiles non sint in rebus ipsis, sed in animis, certè sublati animis tota universitas rerum sine istis qualitatibus existeret. Qualitates ergo sensibiles ridiculè dicuntur pertinere ad essentiam corporum. 3º Etiamsi concedamus omnem materiam in universo orbe in motu positam esse, quod tamen non probatur : ex istâ universalitate nullo modo sequitur motum ad essentiam materiæ pertinere. Ipse Tolandus agnoscit inesse omnibus corporibus vim centripetam, negat tamen illam gravitationem versus centrum esse materiæ essentialiem. Oportuisset illum confidere eamdem planè rationem esse motûs et extensionis : ac siue, sublatâ extensionis notione, tollitur omnis notio materiæ, sic sublatu motu actuali nullam relinquî ejus ideam.

Objicies 2º contra secundam rationem : Vis inertiae seu resistentia ad mutandum statum falsò dicitur essentialis materiæ. Nam omnes philosophi in hoc consentiunt, materiam esse indifferentem ad motum vel quietem. Atqui ista indifferentia consistere non potest cum prædictâ vi inertiae. — Respondeo omnes philosophos docere materiam esse indifferentem ad motum vel quietem, eo sensu quòd naturâ suâ non magis propendeat ad motum quâm ad quietem ; nec magis resistat transire à statu quietis ad motum, quâm à statu motûs rursùs ad eamdem quietem redire : sed non docent materiam esse indifferentem ad motum et quietem, eo sensu quòd in materiâ nulla sit renitentia ad motum in statu quietis, et ad

quietem in statu motū (1). Deinde, etiamsi revocari possit in dubium à theistā, an illa vis inertiae, quam in materiā omni sensibili experimur, sit materiæ essentialis, an impressa extrinsecus à Deo; id ab atheo revocari in dubium non potest: nam hic tenetur defendere id omne pertinere ad naturam materiæ, quod omni materiæ inesse constantissimā experientiā novimus. Sed certè constanti experientiā novimus materiam esse inertem.

Animadvertisendum etiam est, majores difficultates, si fieri posset, premere atheos, si statuant materiam non esse inertem, quām si inertem illam esse concedant: nam in hac hypothesi nulla esse posset materiæ alicujus actio in aliam materiam. Omne enim corporis momentum pendet ex massā, id est, inertiā massæ, seu majori vel minori resistentiā ad mutandum statum, et ex velocitate. Tolle massam seu inertiam massæ, et finge corpus non resistens: post collisionem, vel corpus impingens statim quiescat, cū nullam habeat vim ad servandum statum motū; vel nullā amissā velocitate rapiet secum corpus quiescens, quia hoc nullam habet vim ad servandum statum quietis. In neutrā hypothesi posset hic mundus consistere; in primā esset omnis materia tandem quiescens et moles segnis: in secundā, omnis materia raperetur secundūm eandem determinationem. Ad has ergo angustias reducitur atheistus, ut vel asserat materiam inertem esse naturā, et tunc carebit natura vi motrice; vel ponat non esse inertem, et tunc alterius materiæ motrix esse non poterit.

COROLLARIA. — Ex his omnibus sequitur primum, vanissimam esse philosophiam Stratonis et Stoicorum supra descriptam, quæ statuebat inesse materiæ vim motricem, quamdam tendentiam ad motum et nisum elementarem. Quam opinionem etiam nostris temporibus secuti sunt Hobbius, Tolandus, neenon clarissimus Leibnitzius. 2º Sequitur non esse inherentem materiæ vim gravitatis et vim cohæsionis, quales admittet Epicurus in individuis illis particulis, quas atomos vocabat. In quā ejus sententiā hoc etiam perabsurdum fuit, quod in spatio infinito superius esse aliquid et

(1) « Il semble, en considérant l'indifférence de la matière au mouvement et au repos, que le plus grand corps en repos pourrait être emporté sans aucune résistance par le moindre corps qui serait en mouvement, auquel cas il y aurait action sans réaction et un effet plus grand que sa cause. » Leibnitz Théod. p. 538.

inferius dictaret, atque ibi gravitate suā ferri et deprimi corpora, ubi nullus erat medius locus seu centrum. In eādem vanitate sunt quidam recentiores philosophi, qui attractionem inherentem materiæ qualitatem fecerunt: in quā opinione hoc non solū est reprehendendum, quod vis aliqua inertis materiæ tribuatur: sed id perabsurdum est, quod corpus dicatur agere in distans, ubi non sit, ubi est nihilum corporis, sieque effectus ex nihilo oriri supponatur. Sequitur denique vires naturales esse ipsam divinam efficaciam; et omnia phænomena, quæ vocantur effectus virium naturæ et legum motū, nihil revera esse, si propriè loqui velimus, nisi effectus divinæ actionis, vel immediatè per se moventis materiam, vel mediatiè per alia entia spiritualia: aut esse effectus particulares legum naturæ generalium, quæ leges generales sunt tantummodò effectus generales efficaciarum divinarum. Cursus ergo et ordo naturæ nullus est propriè dictus, sed hoc nomine significatur divina voluntas, res omnes regens ratione constanti, perpetuā et uniformi: ex quo sequitur illius virtute omnia etiam minutissima contineri, atque in ipso ac per ipsum omnia vivere, moveri et esse: et e Dei cognitionem ex phænomenis pertinere ad philosophiam experimentalē, » ut posuit Newtonus. Vide de toto hoc arguento Cartesium, Mallebrachium, Clarkium de Attr. Dei, et in resp. ad Leibnitz. Baxter de Immortalitate animæ.

PROPOSITIO II. — *Deum existere, seu ens à materiā segregatum, ostendit animis hominum indita cogitandi vis.*

PROBATIO. — Si cogitatio (intellige vel perceptionem passivam, vel vim percipiendi, vel conscientiam, vel sensum, vel volitionem) à Deo non oritur, sed inheret materiæ, vel oriatur accidentaliter ex aliis materiæ affectionibus, nempe magnitudine, figurâ, situ, motu, quamvis diversæ sit naturæ, uti posuit Epicurus; vel est una ex his materiæ affectionibus, seu magnitudo, seu figura, seu situs, seu motus, uti Hobbius scripsit multis in locis; vel denique est facultas insita naturaliter in materiâ et distincta à motu, situ, figurâ et magnitudine, uti Strato olim docuisse dicitur. Atqui hæ tres sententiae abhorrent à ratione.

1º Absurda est Epicureorum sententia. Nam ex magnitudine, figurâ, situ et motu nihil gignitur, præter varietatem earumdem affectionum. Divide materiæ magnitudinem, partes

divide in alias minutiores, easdem per totam aeternitatem variâ ratione seca, nihil generabis inquit nisi diversas magnitudines. Componne mutatione situs varias illas partes, pone partem A nunc ad orientem, nunc ad occidentem, nunc ad septentrionem, muta partium distantiam, nihil habebis nisi diversas materiae combinationes. Molis figuram muta, muta partium configurationes, nihil habebis nisi mutationem figure seu mutatam figuram. Move nunc materiae molem, velocitatem auge vel minue in infinitum, nihil movendo generabis, nisi motum varium. Et ratio est, quod res compositae nullo modo differant naturâ à rebus simplicibus ex quibus componuntur; ut cùm ex duobus triangulis quadratum efficiatur, quadratum illud nihil aliud erit quam duo triangula: misce pulverem cæruleum cum pulvere flavo, habebis ex commixtione pulverem viridem, sed reverâ iste pulvis viridis nihil est, nisi pulvis cæruleus cum flavo, ut ope perspicillorum ipsis oculis intueri licet. Et profectò si totum aliquod posset habere diversam naturam à partibus, esset diversæ naturæ à seipso; nam totum aliquod nihil est nisi complexio partium. Unde cùm Epicurei supponant cogitationem naturâ ab aliis affectionibus differre, illos reverâ ex nihilo educunt, et sine efficiente causâ.

Huic Epicureorum tam stultæ opinioni originem dedit eorum insectia; existimabant siquidem cum plebe qualitates corporum sensibles, colorem, sonum, calorem, odorem esse ex primariis affectionibus prognatas et existere in ipsis rebus extra nos positis, è quibus ad nos miris modis transferebantur. Sensationes igitur existimabant oriri ex crassioribus vaporibus, quæ perpetuò de corporibus manarent, seseque per sensus in nervos insinuarent; reliquas verò universas hominum cogitationes, sive vigilantibus sive somniantibus occurentes, excitari ab alio quodam genere imaginum vel simulacrorum, multò tenuioris texturæ de corporibus quoque fluente. Hæc verò tenuiora simulacula, sive idola ad cerebrum dicebant, non per aperta organa sensuum deferri, sed per rara corporis seu poros penetrare, animunque intus afflere: vide Luer. I. 4, v. 726. Alii verò hanc absonam philosophandi rationem emendare voluerunt: et ideo statuerunt non ipsas imagines è corporibus fluentes irruere undique in animos, sed tendere, seu impellere lucem, seu aerem inter se et animum, et sic tangi sentiri per

animum in distans, quasi per baculum. Ista exposuisse, refutasse est: jam apud omnes certum est, qualitates corporum sensibles esse animalium affectiones in rebus ipsis neutram existentes.

Secunda opinio, in qua definitur cogitationem esse unam ex supradictis materiae affectionibus, æquè absurdâ est. Nam de rerum naturis jndicare non possumus nisi ex rerum ideo; tolle hoc principium, omnem scientiam sustulisti: ideo tantum affirmo triangulum non esse circulum, quia diversa est idea trianguli ab idea circuli. Atqui idea cogitationis diversa est ab idea magnitudinis, vel figure, vel situs, vel motus; siquidem idea magnitudinis unius pollicis, vel pedis, vel exapedæ non est idea cogitationis, non est voluptas, non est conscientia. Circulus, seu triangulum, seu quadratum non est sensus. Systema quatuor atomorum, vel decem, vel centum, etc., non est sapientia. Motus circularis, seu parabolicus, seu spiralis, non est judicii vis, præteriorum memoria, seu providentia futurorum. Hæc planè differunt, magisque inter se quam circulus et triangulum; hæc duo eodem genere continentur; circulus verò, seu motus circularis toto genere distat à providentiâ futurorum, seu memoriâ, seu conscientiâ, seu sensu, seu volitione.

Cùm verò soleant athei, et in primis Hobbius (1), ex materiae affectionibus motum seligere, cui attribuant cogitationis dignitatem et prærogativam, illam sententiam diligenter expendamus. Primò, motus nihil aliud in materia procreare potest quam divisionem, vel configurationem, vel diversum situm, seu coagulationem, ut modo dictum est. Sed ab his omnibus multum differt cogitatio. Secundò, si motus esset cogitatio, omnis motus esset cogitatio, et eadem cogitatio: nam motus non est res varia, sed uniformis. Variæ ejus determinationes, vel ad orientem, vel ad occidentem, sunt tantum externæ et relativæ denominations, non mutant ipsam naturam istius qualitatis, quam motum vocamus. Motus etiam

(1) Causa sessionis est externum corpus sive objectum, quod premit organum proprium; et premendo, mediantibus nervis et membranis, continuum efficit motum introrsum ad cerebrum, et inde ad cor; unde nascitur cordis resistentia et contrappressio, sive conatus cordis liberantis se à pressione per motum tendentem extorsum; qui motus propterea appetit tanquam aliquid externum; atque apparitio hæc, sive phantasma, est id quod vocamus sessionem. Lev. c. 1. Vide etiam de Sensu et Motu animali.

circularis, vel ellipticus, non diversus est à motu recto. Quia omnis motus ex naturâ suâ est rectus, et in singulis punctis circuli nîus motus est semper rectus, licet propter impedimentum perpetuò nîus recti determinatio mutetur: quovis ergo instanti motus habet nîsum rectum, et motus circularis nunquâm existit, sed fingitur tantum per memoriam seu mentem ex coniunctione variorum motuum in successivis instantibus. Idem dicendum est de systemate corporum moventium, et de motu impulsionis: tunc quidem essent multæ partes et multi motus, et prouinde multæ cogitationes. In omnibus casibus motus est res uniformis, et consequenter si motus sit cogitatio, omnis motus erit cogitatio. Quod absurdum putare videatur ipsi adversarii, qui reactionem quidem cogitationem nuncupaverunt, nunquâm verò motum simplicem retilineum. Tertiò, si cogitatio esset species quedam motus, tunc motus esset generica potentia sub se continens cogitationem, ut genus continet speciem. Atqui nedùm motus, aut quævis alia materie affectio, sit generica potentia respectu cogitationis, è contrario cogitatio est genus respectu motus, et affectionum omnium materiæ. Nam existunt tot ideæ motus, quot sunt modi motus; et insuper tot sunt ideæ figuræ, quot esse possunt figuræ; tot etiam sunt ideæ aliarum rerum quot res sunt quæ possunt existere: haec omnes ideæ sunt modi cogitationis. Manifestè ergo cogitatio cùm sit adeò generalis, adeò comprehensiva, et sub se contineat omnes figuras, omnes motus, omnes magnitudines, omnes situs, omnes colores, omnes sonos, omnia denique entia, non potest esse species aliqua motus, sed est genus planè generalissimum. Quartò, si motus particularum materiæ esset cogitatio, esset ista cogitatio temeraria sine consilio nata. Nam cujus consilio nasceretur? Et consequenter nulla esse posset, nec libertas, nec sapientia, nec providentia, quæ tamen inesse cogitandi vi sentimus. Quintò, cogitatio seu conscientia est res permanens: non tantum reminiscimur rerum gestarum 20, vel 50, vel 50 abhinc annis, sed conscië sumus à nobis ipsis easdem gestas fuisse. Atqui si conscientia esset motus materiæ, ut cerebri, vel sanguinis, subjectum cogitationis non esset permanens, et idem per multos annos, sed in perpetuo fluxu. Non habereamus memoriam, sed multò minùs conscientiam individuationis. Neque hæc solvi potest difficultas, nisi defendatur conscientiam transferri ab uno systemate particu-

larum moventium in aliud systema successivè per plures annos: quo nihil absurdum magis esse potest, cùm ex eo sequeretur qualitatem, qualis est conscientia individuationis carere posse subiecto, et unam substantiam conscientiam esse posse à se illa facta esse, quæ à centum aliis personis facta sunt; id est, se et centum alias personas esse eamdem personam.

3º Absurdum est sentire cum Stratone materiam omnem esse per se percipientem, cogitationemque pertinere ad ejus essentiam. Primò, quia id solum materiæ essentiale dici potest, sine quo nequit materia concipi: idè extensionem, divisibilitatem, figurabilitatem, mobilitatem, impenetrabilitatem, ad illius essentiam pertinere dicimus, quia istas proprietates à materiâ dividere cogitando non possumus. Atqui vim illam vitalem, illam perceptionem naturalem, quam admittunt Stratouici, facile à materiâ dividimus; inò nihil in materiâ præter predictas qualitates concipere possumus. Secundò, si cogitatio esset essentialis materiæ, à materiâ non posset abesse, sed omnis materia illam contineret: et esset cogitationis eadem proportio, quæ extensionis seu magnitudinis. Atqui tamen experimur omnem materiam non habere illam vim cogitandi: in totâ illâ mole corporeâ, quâ induimur, nulla pars est quæ cogitet. Nullam aliam viam ad tollendam vim istius rationis invenire potuit Hobbius, nisi hanc: docet perceptionem differre à sensu seu conscientiâ perceptionis; perceptionem verò in omni materiâ esse; sensum verò et conscientiam ex memoriâ pendere, quæ in organizatione sita est: vel sensum nasci ex varietate perceptionum sibi invicem succedentium (1). Sed hæc distinctio

(1) Itaque, ait Physie, c. 25, sec. 5: « Sensio adhaeret propriè dictæ, ut ei aliqua insita sit perpetua phantasmatum varietas; ita ut aliud ab alio secerñ possit. Si supponamus enim esse hominem, oculis quidem claris, ceterisque videndi organis recte se habeantibus compositum, nullo autem alio sensu præditum, cumque ad eamdem rem eodem semper colore et specie, sine ullâ vel minimâ varietate apparentem obversum esse; mihi certè, quidquid dicant alii, non videare videbatur: attonitum esse, et fortasse aspectare eum, sed stupendum dicebren, vide non dicerem. Adeò sentire semper idem, atque non sentire ad idem recidunt. » Ibid. scribit: « Scio fuisse philosophos, eosdemque viros doctos, qui corpora omnia sensu prædicta esse sustineuerunt. Nec video si natura sensu reactionis in rectione solâ collocaretur, quomodo refutari possint. Sed etsi ex reactione etiam corpo-

perceptionis et sensus seu conscientiae, vanissima est; neque ullo modo intelligitur, quomodo una ab altera divelli possit. Perceptio sine sensu et conscientia est perceptio sine perceptione. Tertiò, si Stratonici philosophi agnoscant in materiae particulis perceptionis tantummodo seumen et vim genitricem sensus et rationis, non sensum animalem, rationem, cogitationem reflexam et conscientiam, nodum ergo non solvunt. Quærere licet unde et quomodo gignatur in animalibus sensus, et in hominibus cogitatio reflexa. Si dicant vitam illam naturalem et genitricem diversimodè pro organorum diversitate sese exercere, incedunt in labyrinthos Epicureorum, et ipsis concedere coguntur per modificationem in organis factam rem oriri antea non existentem et nullum nexus cognitionem habentem cum organizatione. Quartò, cogitatio planè repugnat nature materiae, seu corporis. Nam corpus est substantia constans multis partibus extra se invicem positis et separabilibus, et àequè distinctis, ac sol et luna. Ille materiae naturalis participant omnes illius proprietates: magnitudo corporis est multitudo partium juxta se positarum, et augetur vel minuitur, aut juxtapositione novarum partium, aut earum subtractione. Figura tota corporis enascitur ex figuris partium exteriorum. Inertia, gravitas, motus corporis alieujus, pendet ex inertia, gravitate et motu partium, adeò ut non possis dividere corpus in partes duas vel tres, quin has omnes pariter qualitates dividas. Atqui cum hæc partium multiplicitate, quam participant omnes materiae qualitates, consistere non potest cogitatio. Nam cogitatio non tantum est disjuncta ab ipsis qualitatibus corporis (id est, non est longa, quadrata, ponderosa, iuvers, divisibilis, etc.), sed est planè simplex et individua; unâ tantum valet quisque vi, quâ res comparat, judicat, consicit; quâ præterita tenet, complectitur præsentia, futura providet; quâ per totam vitam quisque conscientius est sibi, se eamdem esse individuam personam successivis temporibus. Atqui hæc vis unica, simplex et individua in re multiplici esse non potest. Nam illa vis in multis parti-

rum aliorum, phantasma aliquod nasceretur, illud tamen, remoto objecto, statim cessaret. Nam nisi ad retinendum motum impressum, etiam remoto objecto, apta habeant organa, ut habent animalia, ita tantum sentient, ut nunquam sensisse se recordentur. Sensioni ergo quæ vulgo sic appellatur, necessariò adhæret memoria aliqua. »

bus esse individua non potest, nisi omnes partes habeant eamdem individuam vim; aut ex omnibus simul conjunctis efflorescat illa vis individua. Pone, v. g., illam vim esse in corporibus A, B et C, vel erit in singulis, vel in conjunctione trium. Sed utrumque est absurdum. Primum certè est absurdum, quia qualitas individua corporis B, non potest esse qualitas individua corporis A, non magis quâm gravitas, seu motus, seu natura, seu existentia corporis A potest esse gravitas, seu motus, seu natura, seu existentia corporis B: non magis quâm mea cogitatio possit esse alterius eadem et individua cogitatio. Quæque res habet suam naturam, nec naturâ carere potest; quæque ergo res habet propriam individuationem, et individua qualitas, quæ adhæret naturæ cuiusque rei, non potest esse qualitas individua alterius rei, magis quâm natura A potest esse identica natura B. Secundum etiā non minus absurdum est: nam qualitas totius alieujus non potest esse diversa à qualitatibus partium; cùm totum sit complexio partium, si natura aut qualitas totius differret à naturâ et qualitate partium, differret à seipso, quod repugnat. Sic totum non potest esse extensem, nisi partes sint extensem; totum non potest moveri, quin partes totius moveantur. Sed, inquies, rotunditas in circulo, globositas in globo, est affectio totius, quæ non est in partibus. Nequaquam: nam rotunditas esse non posset, nisi essent arcus seu partes efficientes rotunditatem: nec globus esse posset, nisi essent partes sphæricitatis.

Usi sumus solummodo hoc loco rationibus petitis ex multiplicitate partium materiae et eamdem divisibilitate: alia argumenta contra animi extensionem quære infra, ubi de Immensitate Dei. Vide de toto hoc arguento Cartesium, Mallebranchium, Dangeau, Clarium, Baxter de Immortalitate animæ.

ARGUMENTUM VII.—Ex materiae et animi existentiâ.

PROPOSITIO.

Deum esse, qui cuncta in initio creavit et suâ efficaciam perpetuò conservat, ostendunt omnes, quibus corstat mundus, substantia.

PROBATIO. — Ex superiori propositione patet duplē esse in mundo substantiam, materiam nempe, motū subjectum, et spiritum, cui insit cogitatio. Atqui utraque illa substantia non est per se existens, sed alterius entis arbitrariū figmentum. Et primò quidem ma-

teriam rem creatam esse multiplici hâc ratione conficitur.

1º Illud ens non est per se subsistens et independens, in cuius ideâ nullo modo includitur necessitas existendi, sed è contrario contingentia : nam si de rerum naturis judicandum sit, judicandum sanè est ex ideis. Atqui in materiae ideâ non includitur existendi necessitas, quia potest concipi non existens; nam id solum necessarium cogitatur, quod non potest cogitari non existens; sic dicimus partem necessariò esse minorem toto, quia repugnat partem esse æqualem vel majorem toto : et dicimus è contrario motum corporis alicujus versùs quamdam partem determinatam esse contingentem, quia idem corpus motum in contraria partem facilè cogitamus. Atqui materiae partes omnes non existere facilè cogitamus, ut lunam, aut aliam quamvis, aut omnes simul.

2º Illud ens non potest esse necessarium, sed est dependens, quòd nullos habet modos existendi necessarios, sed omnes contingentes et mutabiles. Atqui materia nullos habet modos necessarios.

Major propositio evidens est; nam quod necessariò existit et sine causâ, debet etiam habere modum existendi independentem à quâvis causâ; repugnat planè ut ens sit necessarium et independens ad esse, et contingens ac dependens ad modum existendi : quia cùm existentia sine modo existendi esse nequeat, talis est modus existendi qualis existentia : imò res quævis necessaria vel contingens denominatur ex nullâ re aliâ, quâm ex modo existendi. Proindeque quod contingens est, mutabile et dependens ratione modi existendi, dependens quoque est ratione existentiae.

Minor propositio nullam habet obscuritatem: quis enim modus materiae necessarius et immutabilis est? Cogita illam in massam homogeneam et uniformem conglobatam, vel divisam in partes, cum his aut illis figuris, in hoc vel illo situ, in motu vel quiete, in statu fluiditatis vel soliditatis; nullum ex his modis dicere possis necessarium, quia modus contrarius æquè possibilis est, illosque omnes successivè induit materia: ergo ipsa materiae existentia, quæ sine his modis contingentibus et mutabilibus esse nequit, est etiam contingens.

3º Materia est ens merè passivum, est enim res divisibilis, mobilis, figurabilis, locabilis, etc.; est res divisa, mota, figurata, etc., quæ qualitates certè sunt passivæ, seu significant hoc unum, materiam posse ab agente variè modi-

ficari, et esse jam modificatam. Tolle hanc capacitatem passivam à notione materiae, omnem materiae notionem sustulisti. Atqui quod passivum est, id factum et productum esse necesse est. Nam passivitas non magis concipi potest sine activitate, quâm effectus sine causâ; eadem omnino est connexio, seu relatio inter id, quod passivum est, et id per quod est passivum; quæ est inter effectum, et id per quod effectus existit. Passivum quippe et activum voces sunt, quæ habent eamdem potestatem ac istæ, effectum et efficiens; quia activitas omnis est vera efficientia, et passio est reverâ effectus, et vice versa: et proinde si fieri posset, ut substantia passiva non esset effectus causæ alicujus, tunc effectus quilibet posset esse à se et independens: quod planè absurdum est. Ergo ex naturâ materiae passivâ concluditur materiam esse effectum. Hæc lucem et firmitatem ex sequentibus accipient.

4º Illud ens non potest esse necessarium et independens, cuius omnes proprietates non possunt aliter concipi, quâm ut effectus causæ alicujus, imò ut effectus arbitrarii. Atqui omnes materiae proprietates tales sunt. Proprietates corporum sunt, magnitudo, figura, situs, soliditas, motus, inertia, etc. Atqui hæc omnes proprietates seu modi non possunt aliter concipi, quâm ut effectus cause à materia distinctæ. Quid enim est magnitudo fixita, nisi moles contingenter et arbitrariè determinata, quam sine causâ determinante cogitare non possumus? Sic quoque figura quævis, seu circularis, seu triangularis, etc., non necessitatis, sed voluntatis opus est; res figurata sine figurante effectus est sine causâ. Sic motus seu corporis ex uno in alium locum translatio nullâ aliâ ratione potest cogitari, quâm ut effectus vis motricis. Sic soliditas sine cohaesione partium non est; cohaesio autem effectus est vis alicujus materiae partes compingentis. Denique ista vis inertiae, quam inesse materiae supra dimicimus, non alio modo intelligitur, quâm ut effectus divini decreti, quo statuit materiam ad mutandum statum allaturam esse resistantiam. Ergo quidquid in materia experimur, non potest aliter concipi, quâm ut effectus causæ à materia distinctæ; et in unâquaque atomo vis divina variâ ratione conspicua est in determinatione magnitudinis, figuræ, sitûs, soliditatis, motûs, inertiae, etc. Dices fortassè atomum quilibet naturâ suâ finiri et ad talem magnitudinem, figuram, motum, duritatem, inertiam determinari. At per naturam vel intelligis ens

aliquod, aliquam vim, distinctam à figurā, durūie, etc., vel nihil. Si primum, habemus quod volumus. Si secundum, absurdè loqueris.

Hoc idem sic brevius concili potest. Corpus vel habet necessariò omnes magnitudines possibiles, omnes figurās, omnes sitūs, etc., vel habet necessariò nullam magnitudinem, nullam figurātū, etc., vel habet necessariò unam figurām, unam magnitudinem, etc., vel denique habet magnitudinem, figurām, etc., contingenter et ex voluntate entis alieujus. Primum contradictionem involvit, nempe corpus habere necessariò omnes simūl magnitudines, omnes figurās, etc. Secundum repugnat: nam corpus sine aliquo ex illis modis existere non potest. Tertium contra experientiam est; nam corpora perpetuis viceissitudinibus obnoxia sunt. Ergo hæc omnia voluntate determinantur. Vide alia argumenta infra, ubi de ente necessario. Existent rationes facilē emferri possunt ad confitendum animos etiam esse substantias creatas. Nam omnia quoque in animis, sensus, affectio-nes internæ, vis intelligendi, et cætera sunt arbitrariā voluntate determinata.

Objecies: Est illud philosophiæ omnīs certissimum principium, et ab omnibus philosophis admissum: *Ex nihilo nihil existere*. Ergo. Respondeo, principium esse philosophiæ certissimum, ex nihilo nihil existere, hoc sensu intellectum, quod nihil, quod non fuit ante, possit existere sine efficientiâ causæ alieujus, vel quod à nihilo nihil effici possit. Idem principium esse falsum, eo sensu, quod nihil, quod non fuit ante, ad existentiam adduci queat. Igitur fatemur sine efficientiâ causâ ex nihilo nihil posse oriri, quia rei non existentis nulla est efficientia: ex quo etiam conficitur nunquam fuisse nihil seu non omnia entia esse facta, sed naturam aliquam per se et necessariò ab infinito tempore fuisse. Ex eodem principio sequitur, nihil produci posse, nisi ab eâ naturâ, quæ parem saltem rei productæ perfectionem habet, et facultatem tantam, quantas sufficit ad illam producendam: effectus qui perfectior est causâ suâ, sine causâ necesse est ortus sit, etiam suæ causæ efficientiam excedat. Ideo-que si nullus in orbe motus foret, neque ullâ præter corpora natura existeret, nullus motus unquam posset existere, cùm corpora careant vi motrice. Idecirè etiam videtur nullam natu-ram finitam et imperfectam, novam substantiam producere posse, tametsi novis modis producendis par sit: quia efficientiam creatricem

contingere non posse videtur. Hæc ipsa tamen verba sensum falsum continent, si nimis per istas voces *ex nihilo*, terminus à quo tantum designatur, et hic ill's sensus tribuatur, nihil quod non fuit antea ad existentiam ullo modo adduci posse. Hoc enim si universè vèrum es-set, nulla posset esse productio seu efficientia, nullus motus, nulla cogitatio. Sed in nobis ipsis experimur facultatem, novas cogitationes in animis nostris, novosque motus in corporibus producendi; quod ipsum cogit atheos, ut hanc propositionem restringant, et de substantiis unicè accipiendam statuant. Quo etiam sensu falsa est propter rationes supra allatas et hanc aliam: quia negari non potest creatio quin tollatur potentia infinita. Nam quid est infinita potentia, nisi facultas perficiendi id omnē quod non repugnat? Atqui non repugnat existere aliquam substantiam finitam et imperficiat, quæ antea non fuit, atomum, v. g., vel animum. Qui ergo istud principium hoc sensu assumunt, assumunt nullam esse potentiam infinitam, quod est petitio principii.

At, inquires, istud principium, *ex nihilo nihil fit*, est etiam certissimum eo sensu, quod à causâ efficiente etiam infinitâ nulla substantia produci possit. Nam 1° nequaquam creationem substantiæ ex nihilo cogitatione complecti possumus. 2° Istud principium experientiâ confirmatur: nam in naturalibus mutationibus, in generatione et corruptione corporum, nulla pars substantiæ vel destruitur, vel creatur; sed si ex nihilo substantiæ orientur, res aliter sese haberet, ut observavit Lucretius:

Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus nasci posset, nil semine egeret:
E mare primum homines, è terrâ posset oriri
Squamigerum genus et volucres, erumpere celo
Armenta et alia pecudes: genus omne ferarum
Incerto partu culta ac deserta tenerent.
Nec fructus iisdem arboribus constare solerent,
Sed mutarentur: ferre omnes omnia possent.

3° Quia, ut idem poeta argumentatur:
Præterea nisi materies æterna fasset
Ante haec ad nihilum penitus res quæcumque redisset
De nihiloque renata forent quæcumque videmus.

Respondeo: tam vanas esse illas atheorum rationes, præter quas nullas habent alias, ut magnam ex ipsis accipiat auctoritatem nostra conclusio. Prima ratio sic procedit: non intelligo quoniam substantia ex nihilo producatur: ergo substantia est nulla creata. Licebit ergo homini cæco à nativitate concludere nullos

esse colores, nec corporum distantiam situm et figuram posse cerni? Licebit ergo nobis omnibus concludere nullum esse in mundo motum, seu cogitationem? Nam non magis intelligimus, quomodo nascantur, quam quomodo orientur substantiae. Quod obscurum est in creatione est transitus à nihilo ad esse, qui transitus aequè obtinet in motu et cogitationis productione. Si ergo ex motu et cogitatione concludere licet esse vim motricem, et vim cogitandi, quam non habeo comprehensam, cur etiam non licebit concludere ex naturalibus et essentialibus proprietatibus rerum finitarum, quae evidenter sunt contingentes, mutabiles et effectus arbitrarii, esse vim creatricem, etsi illam non complectar cogitatione? Profectò si sit vis aliqua necessaria, illa infinita est, ut modò ostendemus; et consequenter aequè certi sumus et certiores, illam existere quæ par sit omnibus rebus possibilibus producendis, quam esse vim aliquam finitam illius participationem. Secunda ratio Lucretii planè ridicula est, et efficit solummodò res non oriri ex seipsis, seu sponte suâ, temerè et sine consilio ac vi causæ efficientis. Tertia ratio aequè est incepta: si res quidem sponte suâ temerè prodirent ex nihilo, sine causâ etiam interire et renasci iterum possent. Sed ubi existunt tantum efficaciam potentiae infinitæ, in nihilum redire non possunt, nisi subtractione istius efficacie per quam existunt. Hæc omnia multò melius retrouqueri possunt adversus Epicuri et Lucretii hypothesis: in quâ temerè et sine causâ cuncta, præter brutam materiam, *ex nihilo* erumpunt.

ARGUMENTA METAPHYSICA.

Esse Deum seu ens hominibus excellentius, ejus numine et procuratione cuncta regantur, cum summi vi et auctoritate suadent argumenta moralia, sed parùm explicant naturam illam divinam (1): ideoque videmus hominum vulgus, quod solummodò ex ipsis argumentis moralibus Deum intellexit, neque sese contulit ad rerum physicarum et metaphysicarum contemplationem, in magnâ opinionum perversitate

(1) Notitia quæ de Deo ex consensu populi habetur, præcipuas licet erroribus foedatas complectitur ejus perfectiones, ut cum unitate omnipotentiam, bonitatem, summa denique perfectionem, quod ex infra dicendis de unitate Dei liquebit. Philosophi verò eas evolvunt notiones in argumentis physicis et metaphysicis, singuli pro suo ingenio, sed non eadē certitudine, ut mox ipsi infra notabimus.

P.S.

circa Dei naturam ejusque virtutem fuisse. Argumenta physica, quæ exposuimus modò, in perfectiorem nos dicunt Dei cognitionem; dum ostendunt eum esse totius universitatis artificem solerissimum; totius naturæ, diffusione sue virtutis, rectorem et quodammodo animam; et ipsarum etiam substantiarum omnium creatorum et adminiculum. Sed quæ jam exposituri sumus argumenta metaphysica interiori Dei notitiā dabunt; scilicet, in quibus non tantum videbimus, quam habeat cum hominibus habitudinem, aut cum rebus creatis connexionem; sed qualis in se sit intelligimus. Et sicut profectò in locis jam explicatis, in moralibus et physicis rebus, nihil est, à quo profecti non possimus ad Deum ascendere, ita in mentis nostræ abstractis ideis, seu in mundo intelligibili nihil quoque est, quod divinam existentiam non demonstret: penè dixerim quod ipse Deus non sit. Id triplici argumento conficiemus: in primo existentiam *entis summè perfecti*, ex existentiâ *entis necessarii* colligemus. In secundo *perfecti et imperfecti, infiniti et finiti* notiones eamdem Dei existentiam efficeremus. In tertio ostendemus *essentias rerum necessariarum, et immutabiles earum relationes*, seu omnem veritatem conjunctam esse cum existentiâ Dei, qui est sempiterna et immutabilis veritas. Inter argumenta hæc, quædam subtilia nimis et levia videntur multis, neque nos ipsis eamdem vim omnibus inesse existimamus; tamen illa omnia breviter expnere constitutum est, quod nobis haudquam aequum videatur nostrum ingenium aliis, ut judicij normam, proponere, et moveat præterea summorum philosophorum auctoritas, quibus hæc omnia argumenta summoperè placuerunt.

ARGUMENTUM VIII.—Ab existentiâ *entis necessarii*.

PROPOSITIO.

*Existere Deum, quo nomine hic intelligimus ens infinitè perfectum, demonstratur ab existentiâ *entis necessarii*.*

PROBATIO. — Nam profectò existit in rerum naturâ *ens necessarium*. Atqui *ens necessarium* est *infinitè perfectum*.

Major propositio ab omnibus seu veteribus, seu recentioribus atheis admissa est: et reverà evidentissimis argumentis sic conficitur.

1º Aliquid existit. Atqui nisi esset ens aliquod necessarium, nullum ens existeret. Nam si nullum esset ens necessarium, entia quævis essent

naturā suā contingentia. Atqui si entia quævis essent naturā suā contingentia, nullum ens existeret. Ens siquidem contingens illud est, quod ex se et ex naturā suā ad existendum vel non existendum indifferens est, quod proinde nisi ad existendum alij re, quām naturā suā determinaretur, nunquam existeret. Atqui in hac hypothesi nulla alia res est, à quā determinaretur entis alicujus existentia. Ergo nullum ens existeret, quod falsum est. Vel sic brevius confice : Omnia entia existunt, vel ob causam aliquam externam, vel ob causam aliquam internam. Prius contradictionem involvit; si posterius verum sit, ergo entia omnia non sunt contingentia, sed est aliquid necessarium : nam ens necessarium illud est, quod in naturā suā continet rationem existentiæ sue.

2º Vel existit ens necessarium quod naturā suā necessariò existit : vel entia seipsis dedere originem contingenter, cùm antea non extitissent : vel omnia entia producta fuerunt, uno ente aliud successivè generante per totam æternitatem. Atqui dici nequit, 1º entia omnia contingenter sibi dedisse originem, cùm antea non extitissent : quia in ista hypothesi res orirentur ex nihilo sine causâ; nam res antequām existat est nihilum, et nullam habet efficientiam. 2º Dici nequit entia omnia fuisse successivè procreata, nullamque esse primam causam improductam : nam jam demonstravimus progressum ejusmodi in causis producentibus supponi non posse, nec solvere difficultatem, quia tota illa series entium cogitari potest, ut unum ens continuum sine principio et sine fine, nec tamen necessarium et independens, sed productum. Quod repugnat, cùm nullum sit ens à quo producatur.

Minor propositio quoque certa est; nam 1º vel ens illud quod est necessarium, est necessariò finitum et imperfectum, vel est infinitum et perfectum. Seu, conversâ propositione, vel finitum et imperfectum est necessarium, vel infinitum et perfectum est necessarium. Atqui finitum et imperfectum nullo modo est necessarium : benè verò quod infinitum et perfectum est. Nam quod multiplex est, quod varium est, quod in suo conceptu includit arbitriam et contingentem determinationem, non potest dici necessarium: sed id solum quod simplex, quod unum et in cuius conceptu nihil arbitriatum et contingens includitur. Atqui finitum et imperfectum est multiplex et varium, in ejus conceptu includitur contingens arbitria determinatio perfectionis, ut patet. Ens verò

infinitum et perfectum unicum est et simplex, et in ejus conceptu nulla perfectionis contingens et arbitraria determinatio includitur. Ergo finitum et imperfectum non est necessarium, sed potius infinitum et perfectum.

2º Ens necessarium continet in naturā suā necessitatem existendi; seu ens necessarium illud est, de quo existentia necessaria nequit negari sine contradictione. Etenim si aliquid posset necessariò existere præter id unum, quod in ipsā suā naturā necessitatem existendi continet, sequeretur necessitatem illam existendi, quam res illa haberet, ex nihilo ortam esse, et in nihilo fundatam, eò quod neque ab ipsā rei naturā, neque ab aliâ quāvis causâ oriri potuisse. Atqui solum ens infinitum et perfectum in suā naturā necessitatem existendi continet : de solo illo ente cum contradictione negatur existentia necessaria. Quia in notione solius entis infiniti includitur existentia, non verò in notione ejuscumque entis finiti et imperfecti. Ergo ens necessarium est infinitè perfectum.

3º Ens necessarium illud est ejus existentia posita est in necessitate absolutâ e, antecedente insitâ in naturā : nam juxta nostrum cogitandi modum ens necessarium non est necessarium quia existit ab æterno, seu consequenter ad æternam existentiam; sed existit ab æterno quia necessarium est, seu quia necessitas quædam absoluta et quodammodo antecedens juxta nostrum concipiendi modum ratio formalis est existentiæ. Atqui ens ejus ratio existendi est absoluta, et antecedens necessitas non potest esse finitum et imperfectum. Nam illa necessitas absoluta et antecedens, quæ ratio existendi supponit, nullum habet limitem, et exigit aequaliter omnem realitatem, omnes gradus perfectionis, totam entis amplitudinem. Non potes cogitare illam unquam in arbitrario aliquo gradu perfectionis aut aliquā contingenti realitatis limitatione consistere, quin statim, sublatâ necessitate illâ absolutâ, arbitrium supponas. Ergo ens necessarium, quod existit ex absolutâ et antecedente necessitate, quamnulla rescoeret, quam nullum arbitrium regit, est necessariò infinitum et perfectum.

4º Si finitum et imperfectum esset necessarium, ens et nihil haberent quodammodo divisum imperium, et de nihilo plura possent prædicari quā de ente. Cū finitum non contineret omnem realitatem possibilem, omnes metaphysicas rerum possibilium essentias, nihilum esset necessarium, esset æternum, esset immensum, esset infinitum, esset cognosc-

scibile, imò contineret essentias rerum omnium possibilium, omnes earum rationes (1). Atqui absurdum videtur asserere nihilum habere proprietates illas omnes entis, immensitatem, cognoscibilitatem, etc. Ergo infinitum et perfectum quod continet omnem realitatem, excluditque omne nihilum, est necessarium.

5º Ens necessarium unicum est, ut satis patet, et infra probabitur. Atqui ens unicum est necessariò infinitè perfectum. Nam habet omnes perfectiones possibles, et illæ perfectiones possibles sunt infinitæ. Habet quidem omnes perfectiones possibles: nam nulla est perfectio possibilis, nisi quatenus alieui subiecto inhærente potest. Atqui ens necessarium habet omnes perfectiones quæ alieui subiecto possunt inhærente. Duo tantum sunt perfectionum subjecta, ens necessarium et ens contingens. Sed ens necessarium unicum habet manifestò omnes perfectiones proprias enti necessario: habet etiam omnes perfectiones entium contingentium, cùm hæc non possint habere nisi illas quas ab ente necessario acceperunt. Ergo habet omnes perfectiones possibles. Deinde illæ perfectiones possibles numero sunt infinitæ: ille quippe numerus infinitus dicitur, qui absolutus est et cui nihil addi potest. Atqui perfectionum possibilium numero nihil addi potest. Quidquid enim extra perfectiones possibles positum est, id non est in genere perfectionum. Ergo perfectiones possibles sunt infinitæ. Ergo ens necessarium habet infinitas perfectiones; vel saltem tot et tantas habet, quot et quantæ haberi possunt; ita ut nihil ipso sit perfectius, nihil majus, nihil melius: sed tale ens Deus est. Ergo. Vide Clarkium, de Existentiâ et Attributis Dei, et in resp. ad plures litteras ad caelem ejusdem operis.

ARGUMENTUM IX.—Ab ideâ entis infiniti et perfecti.

PROPOSITIO.

Deum esse seu existere ens infinitum et perfectum probat ipsa idea infiniti et perfecti.

PROBATIO.—Nam certissimè indita est mentibus nostris idea infiniti et perfecti. Sed hæc idea multipliceum suppeditat conficiendæ existentiæ Dei rationem. Major propositio sic conficitur: Finitum ab infinito, imperfectum à perfecto cogitando distinguimus. Atqui nisi animis informata esset idea aliqua infiniti et perfecti, nec finitum ab infinito, nec imperfectum à perfecto distinguere possemus. Quæcumque enim cogitatione dividimus, aliquod nobis exploratum distinctionis fundamentum habere

(1) Vide argumentum decimum infra.

debent: quod aliud esse nequit præter interiorem sensum aut ideam. Quæ nec sensu nec ideâ percipiuntur, nec comparari, nec dividi possunt, suntque respectu nostri quasi non existant. Ergo infinitum et perfectum, si comparentur cum finito et imperfecto, ab iisque cogitando dividantur, necesse est, aut sensum aliquem, aut ideam infiniti et perfecti habeamus (1).

Et profectò ridiculè satis diceretur nos nullam habere illius rei notitiam, cuius existentiam multiplici arguento demonstramus, quam et athei quoque admittere coguntur. Sed entis infiniti et perfecti existentiam superioribus argumentis jam confecimus, et etiam in hypothesi atheistorum, si tollatur mens infinita et perfectionibus absoluta, admittendum erit aliquid aliud infinitum, tum duratione, tum extensione: quod adeò verum est, ut omnes athei arcem causæ suæ in infinitâ materiâ posuerint. Neque movere quemquam debet quòd infinitum comprehendere non possimus, aut informare talem notionem, quæ totam ejus infinitatem exhaustiat. Nam habere ideam entis infiniti, est apprehendere ens, cuius naturæ sit nullos terminos habere: v. g., si immensitas esset adjuncta naturæ spatii, vel æternitas esset adjuncta naturæ temporis, cogitando spatiū et tempus res infinitas apprehenderemus, licet ipsam earum infinitatem non completemur animo. Nullam rem etiam finitam comprehendimus, ita ut ejus noscamus essentiam, aut omnes proprietates et virtutes; num ergo dicendum est, nos rei nullius habere ideam (2)?

Jam verò hæc idea entis infiniti et perfecti multiplici ratione confirmat existentiam Dei: 1º Si consideres illius originem et causam; 2º si attendas ad ejus constantiam; 3º si ejusdem naturam perspicias.

4º Videtur quòd à nullâ aliâ causâ quā ab ente infinitè perfecto oriri potuerit. Nam primò, prædicta idea non oritur directè et immediatè à sensibus externis: quia est longissimè disjuncta ab omni qualitate sensibili, seu coloris, seu soni, seu saporis, etc., ab omni etiam affectione qualitatem sensibilem comitante, extensione, motu, figurâ, inertiat, cohæsione, divisibilitate, etc. Quia etiam quidquid est realita-

(1) Ideâ nomine, inquit Cartesius in resp. ad obj. tertiam, intelligo cuiuslibet cogitationis formam, per eujus immediatam perceptionem ipsius ejusdem cogitationis conscientis sum, adeò ut nihil possim verbis exprimere intelligendo id quod dico, quin ex hoc ipso certum sit in me esse ideam ejus, quod verbis illis significatur.

(2) Cartes. resp. ad obj. prim.

tis seu perfectionis in aliquâ re, id est formaliter vel eminenter in causâ suâ primâ et adæquatâ ; aliâs effectus existeret ex nihilo. Unde sequitur realitatem objectivam ideâ entis perfecti, debere formaliter contineri in ejus causâ : sed realitas objectiva ideâ entis perfecti, seu omnis perfectio non continetur in objectis sensibilibus. Secundò : eadem idea nou est ab ipsâ mente conficta per aggregationem omnium perfectionum rerum finitarum, earumque mentalem amplificationem, uti contendunt Gassendus, Lockius, etc., quia 1º non mihi conscious sum, illam ideam à me aliquando confictam fuisse, conquisisit undique pérfectionibus : congrua est menti meae, domestica, nativa. Infirmiter et imperfectior est mens humana, quam ut rei adeò præstantis notionem sibi informare queat : colligat omnes perfectionum ideas ex sensibus advenientes, omnes suarum perfectionum notiones adjungat, quantum poterit amplificet : illa idea factitia multùm aberit ab infiniti et perfecti notione, quam gerimus in animis, et cum illâ comparata vanitatis convincetur. Quia 2º mens non eudit suas ideas simplices, aut ex phantasmatis educit, uti credebant Aristoteli ci quidam, sed eas sibi informatas habet à naturâ, id est, sensu quodam interiori et nativo percipiuntur. At ista idea infiniti seu perfecti est simplicissima, omnisque compositionis expers. Nam infinitas seu perfectio est ens absolutè, cui nulli limites adjunguntur. Perfecta seu infinita cognitio est cognitio absoluta, cui nulla ignorantia adjuncta est, seu cognitio sine ignorantia. Similiter infinita et perfecta potentia, nihil est nisi potentia absolutè, in quâ nihil cogitatur debilitatis et impotentiae, seu virtus operandi sine adjunctâ notione imbecillitatis. Hinc illam ideam infiniti seu perfecti nullo modo neque amplificare, neque immunuere, neque ullo modo disceperere possumus; sicut ideas omnes factitias mens ad arbitrium variâ ratione componit : hæc planè immutabilis, et à mente independens videtur. Propterea etiam sicut circulus imperfectus male diceretur defectus circuli perfecti, sed è contrario circulus imperfectus deficit à normâ stabili circuli perfecti : sic quoque imperfectum omne et finitum, quod in suâ notione semper includit arbitrariam limitationem, deficit à normâ simplici, et neutiquâ arbitrariâ, infiniti et perfecti. Ideæ hæc perfecti et infiniti non tantum simpliores sunt, sed omnino clariores : quia ut quantò plus in re quâque lucis est, tantò illa clarius est et illustrior ; sic quantò plus virtutis

et veræ perfectionis natura quædam habet, tantò illa melius cognoscitur et facilius sentitur, vis ejus mentem potentiùs commovet : notioni limitationis, ignorantiae, impotentiae, etc., quid tenebriscomus inest.

Addit Cartesius, si omnino velis mentem activam esse et suas omnes ideas eudere, et inter alias hanc infiniti et perfecti, eâdem ratione argumentari licebit ab origine tante activitatis tam præclaræ facultatis, quæ valeat ipsis infiniti speciem sibi informare ; quæ tanta facultas non minùs requirit causam infinitam quam idea ipsa infiniti.

Vis omnis hujus argumenti, ut satis liquet, pendet ex naturâ et origine ideâ infiniti et perfecti : si sit accepta à sensibus, factitia, negativa, ut contendunt Gassendus et Lockius, evanescit omnibus hujus rationis auctoritas.

2º Confirmat Dei existentiam prædictæ ideâ constantia. Nam quarumcumque rerum notiones tam altè animis nostris infixæ sunt, ut nullo modo, quidquid moliamur, ejici vel evelli queant, illæ res existunt. Nam tunc existentia illarum rerum æquè certa erit et eodem nitetur fundamento, ac quævis alia veritas : v. g., illa veritas, bis duo sunt quatuor, ideò certa est, quia illam idearum convenientiam nec mutare nec eliminare ex mente ullo modo licet. Atqui notio entis infiniti, æterni, immensi, potentissimi, omniscientis, ex harum idearum ordine est, quas nec mutare ullo modo, nec ex mente extirpare possumus, sed semper nobis invitis sese obtrudunt. Finge nullam esse omnino substantiam, etiam factâ hâc absurdâ hypothesi, obversabitur semper menti forma æternitatis, immensitatis; cogitabis infinitam multitudinem rerum possibilium et veritatum : hasque formas ad nihilum pertinere statuendum erit, dicendumque nihilum esse æternum et immensum, in nibili contineri infinitas relationes et veritates, atque rerum infinitarum possibilitatem : quod videtur contradictionem involvere. Hoc arguento ultur Clarkius ad demonstrandam existentiam æternitatis successivæ, et spatii infiniti ; sed multò melius confortur ad conficiendam existentiam entis infiniti et perfecti, sine quo æternitas et infinita extensio esse non possunt, at quod fortassis existere potest sine illâ temporis successione et spatii diffusione.

3º Quidquid clarè et distinctè percipitur, illud est aut esse potest. Sed si ens perfectum esse potest, reverâ existit. Aliâs esset simul possibile et impossibile : possibile quidem ex

hypothesi: impossibile quoque, tum quia, eo ipso quod non existeret, necesse esset non existere; tum etiam, quia non posset ullâ ratione ad existentiam perduci; neque à se, quod res nulla sibi dare existentiam possit; neque ab alio, quia infinitum et perfectum non potest produci ab imperfecto et finito. Valet argumentum hoc, sive idea Dei supponatur positiva, sive negativa.

¶ Quidquid in ideâ clarâ et distinctâ alicuius rei continetur, id de illâ re affirmari potest, modò illa idea sit simplex et ab ipsâ naturâ mentibus nostris insita, non conficta à mente. Atqui in ideâ simplici et naturali entis perfecti includitur existentia necessaria, æterna et independens, utpote quæ non tantum perfectio est, sed fundamentum omnis perfectionis. Ergo.

Loquatur ipse pro se Cartesius magnus hujus argumenti, si non inventor, saltem defensor (1): « Animus meus considerans inter diversas ideas, quas apud se habet, unam esse entis summè intelligentis, summè potenteris, et summè perfecti, quæ omnium longè præcipua est, agnoscit in ipsâ existentiam non possibilem et contingentem tantum quemadmodum in ideis omnium aliarum rerum, quas distinctè percipit, sed omnino necessariam et æternam. Atqui ex eo quod exempli gratiâ, percipiat in ideâ trianguli necessariò contineri, tres ejus angulos æquales esse duobus rectis, planè sibi persuadet triangulum tres angulos habere æquales duabus rectis: ita ex eo solo quod percipiat existentiam necessariam et æternam in entis summè perfecti ideâ contineri, planè concludere debet, ens summè perfectum existere. Magisque hoc crebet, si attendat nullius alterius rei ideam apud se inveniri, in qua eodem modo necessariam existentiam contineri animadvertis. Ex hoc enim intelligit, istam ideam entis summè perfecti non esse à se efficiam, nec exhibere chimericam quamdam, sed veram et immutabilem naturam, quæque non potest non existere, cum necessaria existentia in ea contineatur (2). »

Hoc argumentum enijsusque judicio sine defensione relinquimus; dicemus tantum magnam illi accedere auctoritatem ex suffragiis suminorum in omni gente philosophorum (3),

(1) Princ. philos. p. 4, c. 14.

(2) Vide necd. 5 Cartesii.

(3) Jacquelot, Saurin, II. More, Gastrel, Lamy, Malebranche, Stillingfleet, etc.

et ex dissensione eorum, qui illud confutârunt, qui videntur potius suspicari vitium in argumento, quam perspectum illud habere. ¶ Buddeus, inquit Fabricius, in Cartesii argumento reprehendit quod ideam infiniti et perfecti, pro re infinitâ et perfectâ, quæ non nisi à Deo esse possit, venditet; et falsificati ambiguae locutionis delusus ex eo, quod ens perfectissimum, siquidem existat, necessariò existat, concluderit illud etiam existere. ¶ Joannes Norris negat primam ideam Dei esse, ut ens perfectissimum cogitemus, sed illud demum ideam Dei existentis consequi, veluti ideam trianguli consequitur, quod dico in illo latera junctim accepta sunt tertio majora. A Christiano Wolfio notatur Cartesium supponere rem ab ateo vocatam in dubium, quod ens perfectissimum existere possit. Samueli Clarkio argumenti hujus obscuritas et defectus videtur latere in eo, quod ad ideam nominalem, sive definitiōnem entis per se existentis præcipue se extendit, neque sufficienti evidentiâ et consequientiarum valido satis nexu applicatur ad ideam realem istius entis actu extra nos existentis. » Delect. argum. cap. 10, pag. 329. Exceptiones hæc longè maiorem obscuritatem habere videntur, quam habet ipsum argumentum Cartesii. Adde etiam quod etsi viri perspicacissimi omnes ingenii nervos contendunt, ut hoc argumentum convincerent vanitatis, et varia exempla paralogismorum protulerint, quæ ejusdem generis esse asseruerunt, tamen successu caruerunt exempla illa: eorum vitia, et cum arguento hoc disreputantiam Cartesiani prodiderint. Hoc exemplum, v. g., aliquibus probatum est: Quidquid in ideâ clarâ percipitur alicuius rei, id de illâ re potest affirmari. Atqui in ideâ horologii loquentis includitur existentia actualis. Ergo. Sed illa idea horologii loquentis factitia est, non simplex, ut est idea perfecti, et id est tantum concluditur de illo existentia actualis, quia jam in præmissis conjuncta fuit cum horologio idea neutriam cognata et necessariò cum eo conjuncta, videlicet actualis loquela. Alii hoc exemplo utuntur: Quidquid in ideâ clarâ, etc. Atqui in ideâ æterne materiæ includitur existentia necessaria. Ergo existit necessariò materia æterna. Sed in hoc arguento idem vitium est. Idea æterne materiæ factitia est falsum potius judicium, quam idea simplex et nobis connaturalis. Et profectò manifestum est exemplum nullum proferri posse, quia, ut observa-

vit Cartesius, ad essentiam nullius rei imperfectae pertinet necessitas existendi, sed è contrariò dependentia et arbitraria limitatio.

ARGUMENTUM X. — *Ex scientiæ immutabili naturâ, seu æternis rerum ideis et necessariis earum rationibus.*

PROPOSITIO.

Deum esse, id est, mentem infinitam, æternam, necessariam, universalem, immutabilem, probant immutabiles rerum essentiæ et rationes, in quibus posita est omnis veritas et scientia.

PROBATIO. — Nam intelligitur à nobis veritas ut res infinita, æterna, universalis, necessaria et immutabilis, quæ posita sit in immutabilibus et necessariis rerum rationibus. Atqui illa immutabilis, infinita et necessaria veritas, quæ à nobis intelligitur, est modus mentis infinitæ, æternæ, universalis, necessariæ et immutabilis.

Major propositio per se evidens est, vixque potest ex argumentatione accipere auctoritatem. Concipitur quidem veritas, ut infinita : idque vel sola geometria, quæ circa figuræ et abstractas extensionis modificationes occupatur, satis declarat : infinitæ quippe figurarum sunt species, et infinitæ figuræ cujuslibet proprietates, et figurarum inter se rationes. Est veritas res æterna, quæ semper fuit, eritque semper. Estne aliquis, qui sibi persuadeat, ante Euclidem, Archimedem, cæterosque geometras propositiones eas, quarum veritatem detexerunt, veras non fuisse, aut fuisse ad veritatem et falsitatem indiferentes? Erant ergo veræ antequâm detegenterunt; nec, quantumvis connitamus animo, ullum potest tempus concipi, quo figuræ geometricæ, triangulum, v. g., determinatam formam non haberet, aut non esset relatio certa et determinata inter latera trianguli; quæ cùm omni tempore extiterit et demonstrari potuerit, non conficta sed inventa à geometris fuit. Est veritas res universalis : rerum enim essentiæ et earum rationes, etiamsi tot in mentibus existant, haud tamen idecire discerpuntur, amplificantur, aut ullo modo commutantur ; verùm in omnibus uniusmodi, ejusdemque generis sunt. Quemadmodum unum eundemque vultum infinita referunt specula ; unius solis imaginem innumerabiles simul oculi conspiciunt ; unam eamdemque vocem mille hauriunt aures : ita infinita mentium multitudo unam eamdemque audit vocem sempiterni verbi; eadem rerum

immutabiles formas videt ; èdem æternâ luce collustratur, eujus radii in mundum spiritualem universum, non secùs ac solares in totum orbem corporeum diffunduntur. Est denique veritas res necessaria et immutabilis, id est, perpetuò et constanter eadem ; quæ sicut nunquàm esse coepit, ita nunquàm esse, aut eodem esse modo, desinet. Fac omnes pereant geometricæ, non ideò geometricæ rationes peribunt. Universus hic corporeus mundus evanescat, et omnes qui in eo sunt intelligentiæ tollantur, impossibile tamen erit, ut rationes quæ nunc ab illis intelligentiis clarè et evidenter percipiuntur, salvaæ et incolumes non permaneant. Verum semper erit, tres angulos trianguli æquales esse duobus angulis rectis ; in circulo lineam ordinatam perpendiculariter ad diametrum esse medianam proportionalem inter duas partes abscessas diametri. Nullum igitur dubium est, quin inviti concipiamus veritatem, ut quid æternum, infinitum, universale, necessarium et immutabile. Deinde in veritate, in rationibus his æternis et immutabilibus posita est omnis ars et sapientia : et arte ac sapientiâ omnia constituta sunt. Nam nullum ordinem, nullum artificium sine illis concipiimus ; multòque minùs intelligimus quomodo ipsa ars et sapientia ex re brutâ oriri potuerit : sunt ergo ipsa per se et rerum omnium principia. Nihilne ergo illud erit, quo cuncta constant atque fundantur? Quod viri ætatum omnium sapientissimi tanto studio, tot curis et laboribus detegere conati sunt, rati nihil veritate et sapientiâ illustrius, et in ejus participatione vitæ hujus felicitatem positam esse?

Præterea certum est nos res nullas attingere in seipsis, sed tantùm interventu alicuius ideæ : objecta sensibilia percipimus per ideas qualitatum sensibilium, et alias qualitates sensibiles comitantes, ut extensio, motus, etc.; et quia cogimus ab ipsâ naturâ ideas has referre ad res externas, tanquàm earum imagines, ideò res externas existere certò judicamus. At æquè reales sunt perceptiones intellectuales rerum et earum relationum, easdemque naturâ cogente credimus immutabiles et necessarias, et à nostrâ perceptione vel existentiâ independentes. Vel, ut verbis utar auctoris recentioris nobis in hac parte contrarii, illæ res sensibiles haberi debent reales et existentes, de quibus sensus externi in omni tempore idem testimonium tulerunt : et illæ res certæ sunt, quæ sese offerunt semi-

per eodem modo. Ergo et illæ res intellectuales debent haberi reales et existentes, de quibus sensus interni et intellectuales idem in omni tempore testimonium ferunt: et illæ res intellectuales certæ sunt, quæ sub eadem formâ semper et omnibus sese offerunt: cur fidem habebimus sensui externo, non habebimus interno et intellectui? Cur major illius, quam hujus auctoritas? Cur sensitivam certitudinem admittimus, intellectualem et metaphysicam aspernabimur? Minor propositio facile probatur, scil. veritatem necessariam, immutabilem et æternam esse modum mentis necessariae, immutabilis et æternæ: nam quidquid reale et positivum est, vel est substantia, vel substantiæ modus: ergo infinita, æterna, immutabilis et necessaria veritas, vel est substantia aut aliquid substantiæ modus. Substantia autem illa quæcumque sit, æterna, infinita, necessaria et immutabilis est, ejusdem nempe generis, cuius est veritas, quæ in ipsâ fundatur: substantiam certè finitam, recentem, contingente, particularem, mutabilem, fundamentum esse modi infiniti, æterni, universalis, necessarii et immutabilis repugnat. Neque enim ullo modo potest in temporaneo fundari quod æternum est, in finito quod infinitum est, in particulari quod universale est, in contingenti quod necessarium est, in mutabili quod immutabile est. Deinde si prædictæ veritates nihil aliud essent quam substantiæ finitæ, contingentes, mutabiles, aut harum substantiarum modi; suppositâ, quod fieri potest, earum destructione, ipsas quoque veritates perire necesse esset sicut extinctâ luce pereunt colores, vel destructo corpore interit motus. Sed absurdum est veritatem æternam, immutabilem et necessariam, perire. Ergo veritas hæc supponit mentem infinitam, et ejus existentiam demonstrat. Tandem omnes res finite et earum modi in suo conceptu dicunt aliquam relationem ad tempus et causam, plerique etiam ad locum. Sed essentiæ rerum et earum rationes nullam talem dicunt relationem, quia reverâ, nec in loco existunt, nec tempore conditæ sunt, nec ullo modo creatæ, sed æternæ sunt et necessariæ.

Illi argumentis usi sunt clarissimi philosophi. Platonis mentem sic expressit Cicero: « Essentias Plato negat gigni, sed semper esse, et ratione et intelligentiâ contineri. » Aristoteles, etsi irriserit ideas Platonis, hoc idem docuit: « Formam seu speciem rei nemo facit, nec ea generatur ullo modo. » Alibi easdem

formas vocat « naturam immutabilem et immobilem (1). » Idem affirmat Cicero multis in locis, præsertim in libris de Legibus (2): quos secutus S. Augustinus præclarè scribit (3): « Quapropter nullo modo negaveris esse incommutabilem veritatem, hæc omnia, quæ incommutabiliter vera sunt, continentem, quam non possis dicere tuam, vel meam, vel eujusvis hominis; sed omnibus incomutabilia vera cernentibus, tanquam miris modis secretum et publicum lumen præstò esse ac se præbere communiter. Omne autem quod communiter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus præstò est, ad ullius eorum propriè naturam pertinere quis dixerit (4)? » Huic etiam argumento subscribere

(1) Aristoteles, quævis contra Platонem defensorit, *nihil esse in intellectu quod prius non fuerit in sensu*, tamen longissimè distabat ab eorum mente, qui omnem scientiam cum sensu confundunt. Præter quinque sensus extenuos alium interiorem admittebat, quem communem dicebat, cuius esset munus sensationes ex variis sensibus advenientes unire. Omnem sentiendi facultatem multum discrepare dicebat à facilitate percipiendi et judicandi, quam intellectum vocabat: priorem cum animalibus communem, hanc homini propriam affirmabat. Intellectus autem dividebat in patientem et agentem. Patiens ipsi dicebatur facultas recipiendi ideas intellectuales, quæ juxta eum erant immobiles et æternæ; idèoque proximum scientiæ objectum. Intellectus agens ipsi erat vis illa animi, quâ pollet, advocandi ideas, eas contemplandi, inter se conferandi, methodice disponendi ad veritatem detegendam. Hanc vim ab animâ inseparabilem et inextinguibilem docuit, et tantum abfuit ut illam cum sensu confuderit, ut hanc doctrinam defensam ab Heraclito et aliis atheis confutaverit, ut etiam animam sensitivam belluis trubuerit et mortalem feererit; intellectualem solam in actibus suis à corpore independentem et immortalem asseruerit. « Omnes animas, inquit, ante exitus non esse verisimile, his rationibus ostenditur. Quorum principiorum actio est corporea, hæc sine corpore esse non posse certum est; uti ambulare quis non potest sine pedibus, ita fieri non potest, ut istæ animæ extrinsecus in corpora veniant... cum sint inseparabiles à corpore.... Restat igitur ut mentem solam extrinsecus in corpora ingredi concludamus, eamque solam divinam esse. Nihil enim cum ejus actione commune habet actio corporæ, » L. 2 de Gen. anim. c. 3, p. 618, t. 2, opp.

(2) Vide infra, ubi de immutabili naturâ legis naturalis.

(3) L. de libero Arbitrio.

(4) Vide de hoc argumento Cudw. syst. intellect. et l. de aeternis justi et injusti Mensuris. Malebranche, Entret. métaphys. Œuvres politiques, t. I.

debent ii omnes, qui ex ideis spatii et temporis infiniti concludunt eorumdem existentiam.

Ex aliâ parte adversus doctrinam hanc disputatione olim et nostris temporibus quâmplurimi. 1º Protagoras Abderites, uti constat ex Platonis Theæteto, asserebat nullam esse immobilem essentiam, nullam absolutam et universalem veritatem, sed tantum relativam; omnem scientiam non esse comprehensionem naturæ immutabilis, sed esse sensum ex motu corporum exortum: animam ipsissimos sensus esse dicebat; et consequenter uniuscujusque hominis sensum aut opinionem unicam esse regulam omnis veritatis.... Quæcumque alii cui videntur esse, ea esse illi cui videntur... Omnum visionem seu opinionem veram esse. » Ex quibus etiam sic concludebat; Quæcumque civitas quedam sancit pro honestis vel in honestis, pro justis et injustis, pro sanctis et profanis habenda esse, ea civitati illi reapse talia sunt: nec in ejusmodi rebus ullus privatus alio privato, aut civitas civitate sapientior est. » Hæc Protagoræ sententia duobus nitebatur fundamentis (1), nempe doctrinâ Heracæti, qui nihil stare, sed omnia instar fluminis perpetuò fluere affirmabat, et atomicâ philosophiâ, quæ nihil nisi materiam et motum admittebat. Ex quibus principiis manifestè sequitur, nullam esse cognitionem præter fluxam et mutabilem sensationem; hancque sensationem à nullâ aliâ facultate vanitatis argui posse.

2º Eamdem cum Protagorâ opinionem tenebre deberent omnes Democriti et Epicuri discipuli; neque minus vani sunt, dum scientiam seu comprehensionem veri immutabilis ex fluxu atomorum temerè vagantium educunt, quam cùm ex eorumdem motu ortam fingunt libertatem. Attamen non cò usque processerunt, sed contra in sensu judicium veritatis posuerunt. Dicebant res triplici ratione percipi, sensu, mente et affectione; sed mentem et affectionem ex sensu derivabant: mentem quidem, quod omnis idea, seu notio, seu species mentalis, quam vocabant anticipationem vel prænotionem, gigneretur vel incursione, cùm res sensibilis directè incidit in sensu; vel proportione, cùm res accepta per sensum amplificatur vel minuitur; vel similitudine, cùm ad instar rei, quæ fuerit sensu percepta, similem aliam cogitamus; vel compositione denique, cùm duarum aut plurium rerum distinctas notiones in unam compingimus. Adeoque juxta

(1) Vide Bruckerum p. 2, l. 2, c. 41.

ipsos notiones mentis abstractæ et universales, quas Plato et Aristoteles dicebant per se intelligibiles et menti domesticas ac nativas, ex rebus sensibilibus arripiuntur: scilicet, mens visus pluribus singularibus, eorum variis discriminibus quasi sepositis, anticipationem ejus, quod commune est, effingit. Hanc philosophandi rationem, at emendatam et illustratam, nostris temporibus secuti sunt Gassendus, Lockius et alii (1).

(1) Illi, qui nostris temporibus omnem cognitionem humanam cum sensu confundunt, suæ doctrinæ patronos laudare solent Aristoteli, Gassendum, Lockium; quòd scilicet isti omnis cognitionis primum principium in sensu esse dixerint. Quæ fuerit Aristotelis doctrina in notâ superiori vidimus. Quod ad Gassendum attinet, certum est illum philosophum animam humanam, et spiritum, et liberam, et immortalē credidisse eique tribuisse vim activam ideas ex sensibus acceptas variâ ratione augendi, et minuendi, componendivel discependi, et generales notiones informandi: quæ omnia placita sunt multim aliena à mente nostrorum minutorum philosophorum. Lockius autem pro se ipse loquatur: « D'où l'âme puise-t-elle tous les matériaux qui font comme le fonds de tous ses raisonnements et de toutes ses connaissances ? A cela je réponds en un mot, de l'*expérience*. C'est là le fondement de toutes nos connaissances : *les observations que nous faisons sur les objets extérieurs et sensibles, et sur les opérations intérieures de notre âme, que nous apercevons et sur les quelles nous réfléchissons nous-mêmes, fournissent à notre esprit les matériaux de toutes les pensées.* Ce sont là les *deux sources* d'où découlent toutes les idées que nous avons et que nous pouvons avoir. Et premièrement nos sens étant frappés par certains objets extérieurs font entrer dans notre âme plusieurs perceptions distinctes des choses, selon les diverses manières dont ils agissent sur nos sens. C'est ainsi que nous acquérons les idées que nous avons du *blanc, du jaune, du chaud, du froid, du dur, du mou, du doux, de l'amour, et de tout ce que nous appelons qualités sensibles*. Nos sens, dis-je, font entrer toutes ces idées dans notre âme ; par où j'intends qu'étant frappés par les objets extérieurs, ils excitent dans l'âme ce qui y produit ces sortes de perceptions ; et comme cette grande source de la plupart des idées que nous avons, dépend entièrement de nos sens, et se communique à l'entendement par leur moyen, je l'appelle *sensation*. L'autre source d'où l'entendement vient à recevoir des idées, c'est la perception des opérations de notre âme sur les idées qu'elle a reçues par les sens ; opérations qui, devenant l'objet des réflexions de l'âme, produisent dans l'entendement une autre espèce d'idées, que les objets extérieurs n'auraient pu lui fournir ; telles que sont les idées de ce qu'on appelle *apercevoir, penser, douter, croire, raisonner, connaître, vouloir*, et toutes les différentes actions de notre âme ; de l'existence des-

5º Hobbius quoque philosophiæ Epicuri sese addixit, sed suo more quædam immutavit, vel enucleatiùs exposuit. Docet cōiginem omnium cogitationum esse sensum : nullam esse animi conceptionem, quæ non fuerit ante genita in aliquo sensuum, vel totam simul, vel per partes : causam autem sensionis esse extēnum corpus, sive objectum quod premit uniusejusque organum, et premendo continuum efficit motum introrsum ad cerebrum, et inde ad eorū ; unde nascitur cordis resistētia et contrapressio, sive conatus cordis liberantis se à pressione per motum tendētem extrorsum ; qui motus propterea appetat tanquam aliquid externum. Atque apparitio hæc sive phantasma, est id quod vocamus sensionem..... Postquam enim objectum remotum est, vel oculus clausus, imaginem tamē rei visuē retinemus, quamquam aliquantò obseuriorem; atque hæc est imago, à quā facultatem appellamus imaginationem, quæ nihil aliud est quam sensio deficiens phantasma dilutum et evanidum ; et est hominibus cum animalibus cæteris ferè omnibus communis, sive vigilant, sive somniant..... Eadem est

quelles étant pleinement convaincus, parce que nous les trouvons en nous-mêmes, nous recevons par leur moyen des idées aussi distinctes que celles que les corps produisent en nous, lorsqu'ils viennent à frapper nos sens. C'est là une source d'idées que chaque homme a toujours en lui-même ; et quoique cette faculté ne soit pas un sens, puisqu'elle n'a rien de commun avec les objets extérieurs, elle en approche beaucoup, et le nom de sens intérieur ne lui conviendrait pas mal. Mais comme j'appelle l'autre source de nos idées *sensation*, je nomme celle-ci *réflexion*; parce que l'âme ne reçoit par son moyen que les idées qu'elle acquiert en réfléchissant sur ses propres opérations..... J'emploie ici le mot d'opérations dans un sens étendu, non seulement pour signifier les actions de l'âme concernant ses idées, mais encore certaines passions, qui sont produites quelquefois par ces idées, telles que le plaisir et la douleur que cause quelque pensée que ce soit.» *Essai sur l'entendement humain*, t. 2, ch. 1. Expositæ modò Lockii de origine idearum ex sensatione et reflexione sententiæ, quæ multorum hæc nostrâ aetate philosophorum approbationem habet, vestigia deprehenduntur apud S. Augustinum de Trinitate l. 9, c. 5 : « Mens ipsa sicut corporearum rerum notitias per sensus colligit, sic incorporearum per semetipsam : ergo et semetipsam per semetipsam novit, quoniam est incorporea. » Et Aristoteles ipse scripsit l. 5 de Animâ c. 6 : « In iis quæ sunt sine materia, idem est intelligens et quod intelligitur : scientia enim contemplativa et objectum immediatum scientiae idem est. »

res imaginatio et memoria, sed propter diversas considerationes diversis nominibus significata. Memoria multarum rerum dicitur experientia. Imaginations dormientium sunt somnia. Difficile est, inquit, et multis videtur impossibile inter sensum et somnum distinguere accuratè. Ergo quoties considero, quod in somniis; neque sæpè, neque constanter, eadem objecta, loca, personas actionesque imaginor, quæ vigilans ; neque tam longam seriem cogitationum cohærentium reminiscor somniatis, quam alijs ; et quoniam vigilans absurditatem somniorum meorum sæpè video, somniatis autem cogitationum mearum vigilantis absurditates non video, satis persuasus sum vigilantem me scire quod non somniem, quamquam somniatis videor mihi vigilare..... Imaginatio, quæ in homine aliove animali, à sermone vel alijs signis voluntatis nascitur, appellatur intellectus..... (1). Series imaginationum est discursus, ad quem revocatur facultas inveniendi, seu sagacitas, reminiscētia, prudentia..... (2). Ratio, nihil aliud est præter computationem, sive additionem et subtractionem nominum generalium, quæ ad notationem sive significationem cogitationum recipiuntur..... Apparet hinc rationem non esse, sicut sensus et memoria, nobiscum natam ; neque solā, ut prudentiā, experientiā acquisitam, sed industriā, scil. aptā in primis impositione nominum; deinde methodo rectā procedendo à nominibus ad propositiones, et à propositionibus ad syllogismos, donec veniat ad cognitionem consequentiarum nominum omnium quæ ad scientiam pertinent. (3). Cognitionum duæ sunt species : altera facti, et est cognitio propria testium, cuius conscriptio est historia : altera est consequentiarum, vocaturque scientia, conscriptio autem ejus appellari solet philosophia. Doctrinam hanc breviūs expositam habemus in objectionibus ad medit. Cartesii, his verbis : « Quid dicemus, si fortè ratiocinatio nihil aliud sit quam copulatio et concatenatio nominum sive appellationum per verbum est? Unde colligimus ratione nihil omnino de naturâ rerum, sed de earum appellationibus, nimis rūm utrum copulemus rerum nomina secundūm pacta, vel non. Si hoc ita sit, sicut esse potest, ratiocinatio dependebit à nominibus, nomina ab imaginatione, et imaginatio ab

(1) Lev. de homine c. 1.

(2) Ibid. c. 3. (3) Ibid. c. 9.

« organorum corporeorum motu. Et sic mens nihil aliud erit, præterquam motus in partibus quibusdam corporis organici.»

4º Doctrina omnis Hobbii, sicut et aliorum atheorum, exposita est et asserta duobus famosis libris, non ita pridem apud nos editis, quorum unus inscriptus est de *l'Esprit*, alter *Système de la Nature*; quorum peculiarem instituere confutationem non est necesse, cum nihil planè novi contineant; etsi auctores gloriantur, ille quòd principia humana scientiae, parùm ante ipsum enucleata, primus plenè exposuerit; alter quòd systemati atheistico corondem tandem imposuerit. Cum facultas cogitandi illa in homine perfectio sit, quâ præstare animantibus, et à materiâ quoad animam longissimè disjunctus creditur, omnem in primis opem contulit auctor libri de *l'Esprit*, ut illam vim divinam deprimere; eoque consilio eam revocat ad facultatem merè passivam recipiendi sensationes ex impressione corporum, quam dicit sensibilitatem physicam, cuius quædam appendix sit memoria seu facultas easdem sensations retinendi: quæ facultates omnium idearum et cognitionum humanarum fontes statuuntur: adeò ut percipere, reminisci, judicare, ratiocinari, nihil aliud sit quam sentire (1). Ilanc deinde sensibilitatem physicam homini et belluis communem facit, nullo admisso discriminé, quam in organorum conformatione externâ (2): imò non abhorre putat à vero illam omni materiae competere (3). His positis principiis, ut par erat, spiritualitatem animæ, ejusque immortalitatem ut evanida somnia repræsentat (4), et sublatâ penitus libertate concludit hominem nihil aliud esse, quam machinam sentientem fatali parentem in omnibus necessitati (5). Deinde ad moralis disciplinæ considerationem delapsus, omnia morum principia generis humani auctoritate et usu comprobata sugillat, ut temerè et sine consilio initio admissa, et tyrannorum vi atque sacerdotum fraudibus conservata: novamque monet adornandam esse ethicam experimentalem, in quâ nullo admisso inter bonum et malum morale discriminé, nullo jure naturali aut officiis hominum erga se mutuò positis in naturâ rerum, omnia præcepta ex sensibilitate physicâ concludantur; utpote quæ non modò sit omnis cognitionis principium, sed et omnium instinctuum, propensionum et passionum fons, quatenus per volupta-

(1) Disc. 1, c. 1. (2) Ibid. (3) Ibid. (4) Ibid.

(5) Ibid. c. 4.

tis et doloris sensum evolvitur (1). De hâc novâ ethicâ experimentali dicemus infra ubi de lege naturali. Quod talibus insistens principiis nihil de religione præceperit, nullius habere debet admirationem, quippe cum Dei omnem primùm cognitionem, deinde legislationem sustulerit; imò verò ex naturâ, tanquam mundo regendo inutilem dimiserit (2): sic etiam necesse fuit, ut omne jus gentium, seu mutua supremarum potestatum officia tolleret, statueretque inter illas nullum existere jus aliud quam potentiae et astutiæ, neque valere foderum religionem; sed eorum omnium quantumvis solemnium violationem, tacitam esse semper eorum conditionem, quotiescumque utilitas cum perfidiâ conjuncta sit (3).

Auctor libri dicti *Système de la Nature* eadem ferè principia admittit, at omni abjectâ dissimulatione, quâ superior quandoque utitur, universum atheismi systema apertè complexus est:

Ille impiger hausit
Spumantem pateram.

Huic præter *naturam*, seu universitatem rerum corpoream nihil est. Naturæ autem anima est motus, quo quandoque moles seu massæ integræ feruntur; quandoque partes interiores centur; huic intestino motui debetur fermentatio, et vita seu vegetativa, seu animalis, seu rationalis, cum omnibus adjunctis. — Motus est materiæ omni essentialis, necessariò fluenus ex aliis ejus proprietatibus, extensione, pondere, impenetrabilitate, figurâ: sequiturque leges constantes, quarum nos quasdam novimus simpliciores et generaliores, videlicet percussionis, attractionis et repulsionis, gravitationis in se et inertiae, amoris et odii, philautiae seu amoris sui. Nihilominus omnis motus est acquisitus, nullus spontaneus; et omnia phænonena necessariò exoriuntur, efficiuntque æternam et immensam causarum et effectuum catenam; unde causæ finales nullæ sunt, nec dicere possis existere ordinem vel confusionem; mundumque subdere regimini entis ab eo distineti, est multiplicare entia sine necessitate. — Anima autem humana est pars corporis, seu ipsum corpus consideratum relativè ad certas functiones quarum est capax. Omnes cogitationes in cerebro nascuntur ex sensibilitate physicâ et ad sensum ultimò reducuntur. Sensus strictè sumptus est motus proprius certorum organorum corporis animati, ortus

(1) Disc. 2 et 3.

(2) Disc. 3, c. 9. (3) Disc. 3, c. 4.

in organo ex præsentia alicujus corporis exteri, et transmissus per organa usque ad cerebrum. — Impressio facta in organo interiori, seu ejus modificatio, est conscientia. — Mutationes quæ in cerebro contingent ex impressione objectorum externorum in organa, vocantur ideæ, quando cerebrum refert mutationes has ad objecta, quæ earum causæ extiterunt. — Cogitatio est perceptio modificationis, quam cerebrum aut accepit extrinsecus, aut intra se procreavit : nam (quod vix credideris) cerebrum gaudet facultate sese modificandi, considerandique modificationes, quibus obnoxium est. — Facultatis hujus exercitium, ex quo novæ nascuntur ideæ, est reflexio. — Memoria est facultas, quâ organum interius valet renovare modos præteritos. — Imaginatio est facultas, quam habet cerebrum singendi novas perceptiones ad exemplar aliarum jam per sensus acceptarum. — Judicium appellamus illam facultatem, quâ pollet cerebrum suas ideas inter se conferendi, detegendique earum convenientiam vel disconvenientiam. — Voluntas est modus cerebri, quo disponitur ad movenda organa corporis ad acquirenda ea quæ sunt corpori congrua, vitandaque contraria : objecta autem externa et ideæ interiores, quæ hanc dispositionem gignunt, dicuntur motiva; et ejusmodi esse possunt omnes sensationes, perceptiones et ideæ; quæ omnes sunt gratæ vel ingratæ, et inclinant cerebrum ad agendum, quod facit propria sua energia. — Passiones sunt modificationes cerebri, vel attracti, vel repulsi, per objecta externa secundum leges physicæ, quibus cerebrum paret. — Nominatur intellectus facultas cerebri, quæ percipit objecta externa et proprias ideas. — Intelligentia verò est harum omnium facultatum complexio. — Denique ingenium, sapientia, prudentia, virtus, sunt dispositiones stabiles vel instabiles organi interioris, quæ homines excitant ad agendum.

Hæc certè omnia ipsâ suâ obscuritate et absurditate satis reselluntur; eaque auctor tam fastidiosè per duo volumina haud parva sine ullâ probatione perpetuò repetit, ut ei quamvis satis diserto vix contigerit invenire quemquam, qui ab initio ad finem librum, quamvis professum nova et grandia, perlegere potuerit; adeò ut omnis ejus labor videatur jam penè oblivione deletus. Haud conscius fuisse videtur arecum causæ atheisticæ non esse in explicationibus physicis, quæ semper fuerunt risu exceptæ, sed in impudenti negatione earum

omnium rerum, quæ hominibus videntur notissimæ et certissimæ ex sensibus, ex affectibus, ex ratione, ex fide et auctoritate humanâ; quæ sunt etiam charissimæ propter multas et magnas omnis generis utilitates; etiam propter nativam menti humanæ ambitionem, quæ sponte de se magnificè sensit, neque ullo modo vult in classem atomorum detрудi.

5º Cl. auctor Historiae naturalis nuper vulgaræ superiorem doctrinam suam in multis partibus fecit. Docet omnem veram et realem cognitionem esse sensum, omnem scientiam esse experientiam; ideas abstractas principia cognitionis esse non posse, neque in talibus fundamentis quidquam ponи præter templum errori sacrum (1). Ille quoque alibi scribit veritatem esse rem vagam, quæ nullam habeat definitionem : veritates ipsas mathematicas, quæ primi ordinis censentur, esse positas in definitionibus seu suppositionibus arbitrariis et relativis : et ideò ipsas veritates, quæ ex talibus principiis deducuntur, esse quoque arbitrarias et relativas (2).

6º Denique adversùs expositam supra doctrinam disseruit Cartesius in Meditationibus suis metaphysicis, et in responsionibus ad objectiones adversùs easdem Meditationes. Non quidem cum Protagorā sustulit omnem absolutam veritatem aut essentias rerum immutabiles; neque cum atomicis philosophis et recentioribus metaphysicis sensum principium omnis scientiæ fecit, sed essentias ex Dei arbitrio dependere asseruit. « Repugnat, inquit, Dei voluntatem non fuisse ab æterno indifferentem ad omnia quæ facta sunt, aut unquam fient; quia nullum bonum vel verum, nullumve credendum, vel faciendum, vel omitendum singi potest, cuius idea in intellectu divino priùs fuerit, quām ejus voluntas se determinārit ad efficiendum ut id tale esset : neque hic loquor de prioritate temporis, sed ne quidem priùs fuit ordine, vel naturâ, vel ratione ratiocinata, ut vocant. Exempli causâ, non voluit tres angulos trianguli aequales esse duobus rectis, quia cognovit aliter fieri non posse, sed contra, quia voluit tres angulos trianguli necessariò aequales esse duobus rectis, idcirco jam hoc verum, et aliter fieri non potest. » Et alibi scribit (3) : « Quemadmodum poetæ fingunt à Jove quidem fata fuisse condita, sed postquam condita fuere ipsum se iis servandis obstrinxisse, ita ego non puto

(1) T. 2. e. 5. p. 77. (2) T. 4. p. 55. in-4º.

(3) In resp. ad obj. Gassend. adv. med. 5.

essentias rerum, mathematicasque ullas veritates, quae de ipsis cognosci possunt, esse independentes à Deo; sed puto nihilominus, quia Deus sic voluit, quia sic dispositus, ipsas esse immutabiles et æternas. » Cum his igitur,

Objicies 1º: Omnis intelligentia nihil aliud est quam sensatio à rebus corporis excitata. Atqui per sensationem non percipiuntur nisi res singulares, mutabiles et temporarie. — Respondeo: Nego majorem, idque ob multiplicem causam: 1º Quia ex praedicto principio multa sequuntur absurdissima: videlicet, omnem opinionem esse veram, cum omnis sensus sit verus sensus: sequitur opiniones contradictoriarum posse esse simul veras, opinionem, verbi gratiæ, Protagoræ, et opinionem contrariam Platonis; nullumque esse commune criterium veritatis, sed privatum in uninsecundusque sensu. Sequitur nullum esse discrimen inter conceptiones vigilantis et phantasmata somniantis, vel deliria febricitantium. Haec consecutaria à Protagoræ et Heraclito admissa olim sunt, ideoque asserebant falsum illud esse principium: *Impossible est aliquid simul esse et non esse*, quod opinio posset esse simul vera et falsa.

2º Experimur inesse animis nostris nobiliorum facultatem concepiendi, judicandi et rationeinandi, quæ de sensibus ipsis fert sententiam, fallacias et errores eorum aperit, docetque nihil in rebus externis esse simile qualitatibus sensibilibus, coloribus, sonis, calori, etc., quæ in nobis ex eorum præsentia excitantur. Hoc etiam confiteri cogebatur Democritus atheistice sectæ princeps unus: « Democritus, inquit, Sextus Empiricus, in regulis duas dicit esse cognitiones; alteram quidem per sensum, alteram verò per cogitationem. Ex quibus cognitioni quidem per cogitationem tribuit judicium veritatis, ac genuinam et fide dignam esse testatur: cognitionem autem personam nominat tenebris oscam, eripiturque ei hoc, quod in vero discernendo errare nequeat. »

3º Si intelligentia esset sensatio, nullæ essent in mente notiones, nisi rerum corporearum. Autamen innumeræ insunt animis notiones, quæ ad corpora nullo modo, aut ad ea sola non pertinent: tales sunt omnes conceptiones perfectionum spiritualium, sapientiæ, justitiæ, bonitatis, veritatis et falsitatis, conscientiæ, memoriæ, judicii. Haec nec visu, nec tactu, nec olfactu intelliguntur; tantumque abest ut à corporibus adveniant, ut nullo modo illas notiones cum materiâ conjungere possimus.

Tales sunt conceptiones respectuum seu relationum, quæ existunt inter res corporeas et ex quibus exsurgit id quod pulchrum vel deformè nominamus: perceptio convenientiæ plurium rerum, vel inter se, vel cum fine aliquo, longissime distat à sensatione ab ipsis rebus excitata. Ex. gr., non sensu externo percepitur pulchritudo vel convenientia partium Ænclidos, neque systematis Copernicani, neque magni ædificii, aut eujuscumque compositi, in quo spectanda convenientia partium inter se, et omnium cum intento fine. Tales sunt ideæ numerorum, quæ sine corporum ideis perfectissime esse possunt; durationis, quæ comitantur omnes operationes mentis; extensionis, et spatii, et motus, et quietis, quæ dicuntur affectiones sensationem comitantes. Tales denique sunt ideæ simplices figurarum perfectarum, circuli, trianguli, quadrati, etc., quarum nulla sunt corporea exemplaria; sed cum menti nativæ et domesticæ sint, eas ad res corporeas applicat: vel accedit nobis res corporeas contemplantibus, quod homini qui pictam amici absentis imaginem contemplatur. In illius hominis animo binæ sunt eodem tempore imagines et diversæ formæ, quarum altera impressa est à tabulâ, altera jam ante in mente extitit; haecque norma et exemplar est ad quod illam expedit, et variorum vitiorum convincit. Ita in mente geometræ res corporeæ non generant illas simplices et perfectas notiones, sed excitant solummodo; quæ excitatae fiunt mensuræ imaginum corporearum (1). Atque, ut observat Aristoteles, earum rationes quamvis per sensum aliquo modo perciperemus, tamen illas per sensum non sciremus, demonstrationem requiriemus: quia scire est id, quod universale est, cognoscere (2).

(1) Vide Cartesii Med. 5, initio.

(2) Nec per sensum fit, ut sciamus, sed quod sentimus necesse est hoc esse quid particulare et alieui et nunc. Quod autem est universale, et in omnibus, id sentiri nequit, quia non est hoc aliquid, neque nunc; alioquin non esset universale; quod enim est semper et ubique, id dicimus esse universale. Quoniam igitur demonstrationes sunt universales, universalia verò non licet sentire, perspicuum est non fieri per sensum, ut sciamus. Imò planum est, etiamsi sensu percipi posset triangulum duobus rectis æquales angulos habere, nos esse requisitorum demonstrationem, nec enim (ut quidam inquirunt) sciremus. Sensus scilicet attingit tantum singulare: scientia verò est quâ universale cognoscitur. Analy. post. I, c. 51, p. 226.

Aliud multiplex discrimen inter sensum et

At, inquit cùm auctore libri qui inscribitur de l'Esprit: Omnes mentis operationes revere possunt ad judicium. Sed judicare est sentire; nam iudicare est percipere convenientias vel disconvenientias objectorum. Sed percipere convenientias illas, est easdem sentire; ergo

intelligentiam notavit Plato. 1º Sensus est pura passio in organis sensuum per motum externum facta, cujus occasione alia succedit passio spiritualis in mente, aut est quedam cùm corpore compassio, quā de iis rebus que pertinent ad statum corporis mens conscientia fit: caret omni vi activa, quā possit ejus, quod recipit, notitiam comparare. Intelligere verò est interiori quādam mentis vi, eādeinque insitā, nativā et domesticā, rei cuiusdam notitiam consequi. 2º Sensus est mera perceptio formarum quatumdam corporearum; humilis et depressus jacet in rebus sensibilibus, nec sese erigere potest atque ad notionem abstractam et universalē ascendere. Intelligere est rem aliquam reapsè comprehendere operationum quādam abstractarum et universalium, per quas, ut Boetius loquitur, mens quasi desuper spectans, concepta formā que subsuntur iudicat. 3º Sensus obscura est et parvū accurata perceptio extremitatum naturae cuiusdam corporeæ, et accidentium ejus; interiorē statim, indolem et rationes sensus non assequitur: hincque fieri potest ut res quādam eadem maneat, et nihil tamen minus respectu omnium sensuum mutetur, sub aliis nempe qualitatibus sensibilibus apparcat, alio colore, odore, calore, etc. Solus intellectus veram rerum naturam et immutabiles rationes perspicit atque comprehendit. 4º Sensus qui extra corpus perspicit, et rem objectam contemplatur, distant intervallo ab ea re quam contemplantur. Intellectus autem rem quam novit et intelligit, interius et sine ullo intervallo expendit; ac quod vocabuli intellectus origo indicat, in interioribus legit, intra se collecta ipsam rem complectit. 5º Sensus corpora singulare externa, ope rei alicujus ab illis fluentis et quodammodo à posteriori percipit; omne enim quod in nobis per res sensibiles subjectas extrinsecus producitur, nihil est quām motus in organis sensuum. At intelligere nou est percipere per impulsum organorum, sed per excitationem interiorum animi facultatum. 6º Sensus non est perceptio rei extra mentem positiæ, sed passionis solummodo animæ: corpus cùm aut acu pungitur, aut gladio vulneratur, nemo sibi persuaserit dolores exinde natos veras esse et absolutas qualitates in acu sen gladio ante sensum nostrum existentes: et idem verum est de omnibus aliis sensationibus. Imò verò adsunt haec sensations, ubi nulla est objectiva realitas, quod contingit iis, qui post abscissam manum sentiunt dolorem quasi in digitis, qui non sunt sui corporis: quod accidit etiam dormientibus, furiosis, febricitantibus, quibus phantasmata observantur. Et quamvis in vigilantibus phantasmata minus vivida sint, sensations validiores, accidit tamen etiam in vigilantibus, sensu, seu alia passione graviter commotis, ut sensations phantasmatis vincantur; et propterea multa cernant, vel audiant, quæ extra

judicium est sensatio (1). Imò verò si convenientiae objectorum sentirentur per visionem, mentem non existunt. Intellexus verò ipsas rerum naturas attingit; id patet ex ipso iudicio quod de sensibus fert; nam ea res, quæ in nobis prouuntia, notiones rerum, quas sensus nobis informant, non absolute veras esse, phantasmatis non semper credendum, non potest non sensu et imaginatione praestantior esse. Benè ergo scripsit Cartesius: « Ipsam et corpora non propriæ à sensibus, vel ab imaginandi facultate, sed solo intellectu percipi, nec ex eo percipi quod tangunt aut videantur, sed tantum ex eo quod intelligantur. » 7º Sensus ubi nimio splendore rerum percellitur, tunc obtunditur, frangitur. Intelligentia per veritates maximè splendidas haud debilitatur, sed è contrario roboratur. Quod discrimen ex eo nascitur, quod sensus nihil sit quām passio mediantibus organis corporis excitata, intellectus sine organis exercitat sese.

(1) « Toutes les opérations de l'esprit se résument à juger. Juger, c'est apercevoir les ressemblances et les différences, les convenances et les disconvenances qu'ont entre eux les objets divers. Or, apercevoir les convenances et les disconvenances des objets, c'est les sentir. Donc le jugement est une sensation... Quand je juge de la grandeur et de la couleur des objets qu'on me présente, il est évident que le jugement porté sur les différentes impressions que ces objets ont faites sur mes sens, n'est proprement qu'une sensation; que je puis dire également: Je juge, ou je sens; que de deux objets, l'un, que j'appelle toise fait sur moi une impression différente que celui que j'appelle pied; j'en conclus qu'en pareil cas juger n'est jamais que sentir. » Ergo et canis qui videt et tangit duo corpora A et B, percipit quoque eorum convenientiam, et si habent rationem pedis ad exapēdiam, percipit unum esse sextuplum alterius. Nequaque certe: ut in ratione 2 5 6 numerus 5 exprimens relationem est diversus à numeris 2 et 6; sic manifestè perceptio istius relationis est modus mentis distinctus à perceptione duorum numerorum; et qui duos numeros percipit, non statim percipit convenientiam. Et certe in principiis mechanicis philosophie Hobbianæ facile est demonstrare judicium ex sensationibus oriri non posse; sint ob oculos duo corpora A et B. Reactio cerebri adversus A erit perceptio corporis A, et reactio cerebri adversus B erit perceptio corporis B. Et ut sunt duorum corporum impressiones distinctæ, sic sunt cerebri reactiones. Jam verò si ponas existere tertiam perceptiōnem, nempe convenientiae utriusque, quæ neque sit reactio prior nec posterior, supponis effectum sine causâ. Nec dicas ex duabus reactionibus enasci medium quādam, quæ sit perceptio convenientiae. Nam intelligimus quomodo ex duabus motibus confusis nascatur motus secundum diagonalem ex utroque compitus; sed ex duabus motibus intermixtis et in suo statu permanentibus tertia motio ex nihilo enasci non potest. Aliunde, ut supra diximus, idæ abstractæ numerorum et omnium relationum non sunt sensations.

vel auditum, vel olfactum, vel gustum, vel tactum, aut per ullum sensum corporeum; sed non ita est. Apprehenduntur facultate spiritali, qui sensus interior nominari potest; sed idem nullo modo est cum sensationibus per organa ad mentem propagatis. Ut cum his confundi possit, ostendendum est sensum convenientiae vel inconvenientiae duorum objectorum non distingui à sensationibus duorum objectorum; et ubi sunt dux sensations, ibi esse perceptionem convenientiae vel inconvenientiae. An quisquam seriō defendere potest veritates omnes mathematicas deberi cerebri reactionibus occasione impressionum in organis factarum; aut illam aequationem, quā complexus est Newtonus numerum et proprietates omnium curvarum tertii generis, antequām illae curvæ ipsins non modò oculis, sed cogitationi præsentes fuissent, esse etiam sensationem? Quām absurdum est vim illam divinam, illam celeritatem cogitationis, quā universum mundum perlustrat; spatiorum cœlestium profunditates metitur; astrorum situs, distantias, magnitudines, densitates, motus, leges investigat; deinde in se ipsum conversus, his omnibus se excellentiore rem agnoscens, et ad entis infiniti et perfecti contemplationem assurgens, in ejus virtute et sapientia, omnis ordinis, omnium virium, omnium finitarum rerum fontem cernit: quām, inquam, absurdum est vim tantam cognitionis cum sensatione, cum cerebri contra corpora reactione velle confundere!

Objicies 2º: Abstractæ rerum ideæ, quales omnes perceptiones præter sensations rerum particularium in sensibus externis genitas, sunt figurae animi humani. Seilicet inest homini facultas ideas complexas ex sensibus advenientes variâ ratione dividendi, et unam qualitatem, cum aliis multis in ipsis rebus conjunctam, separatim considerandi, abstractio: hincque natæ sunt omnes predictæ ideæ abstractæ, quæ eò magis dissimiles sunt rerum particularium, quò subtilior est abstractio (1). Imò verò fortassè nihil aliud sunt quām voces generales, quibus nulla respondet idea, sed significatur multitudo rerum particularium (2). Jam verò hæc animi figurae arbitria sunt et relativa, utpote meræ suppositiones vel appellations ex arbitrio pendentes,

(1) Locke de Intell. hum. l. 3, c. 67. Essai sur l'origine des connaissances humaines, sect. 5.

(2) Hobbes supra, Berkeley de Princ. cog. hum.

nullatenū verò naturis rerum congruentes (1). Ergo ad nullam realem cognitionem nos ducre possunt. — Respondeo omnes hujus argumenti partes non minùs à veritate, quā à communi omnium fermè veterum et recentiorum opinione abhorre. Nam 1º falsum est omnes nostras ideas, quæ non sunt rerum particularium per sensus externos, animi esse figurae. Quia ex modò dictis manifestum est habere nos sensum interiore, vim intelligendi sensu præstantiorem, cuius facultatis objecta naturalia sunt virtutes animi spiritalis, ideæ incorporeæ et relationes omnes; cuiusque ope spirituum æquè perfecta est notitia ac corporum; latet intima utriusque natura, notæ sunt affectiones. Istud ergo axioma: *Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu*, verum esse poterit hoc tantum sensu, quòd in intellectu nihil sit, cuius sensus occasio non extiterit. Neque hoc negat Cl. Lockius, at ejus quidam discipuli nobis vendunt doctrinam in objectione contentam, ut clavem novam omnis cognitionis humanæ, cuius ope omnem ex scientiis obscuritatem et errorem liceat depellere, et veritatis interiora adyta penetrare: miseranturque omnium hactenū philosophorum sortem, qui sine hoc filo scientiarum labyrinthos ingressi sunt. Sed, quæso, hujus tam præclarí inventi qui hactenū fructus extitère? Aut in quo tantum differt (differt sanè quoad verba) ab obsoletâ Peripateticorum doctrinâ, quòd conceptus animi et rerum rationes ex phantasmatibus ab intellectu agente educantur? Objicerent eis Platonici quod olim Peripateticis, quòd intellectui tantum facultatis et vigoris concedant, quantum ipsi ei tribuant, tantumque intersit inter utrosque quantum inter eum qui dicaret, soli esse potentiam lucem ex nocte seu caliginoso aere educendi, aliumque qui solem contendenter pollere facultate lucem ex ipso corpore suo protrudendi. Utrique hi parem soli largiuntur vim et potestatem: verūm hic aptè magis et propriè enuntiat, quod ille minùs accuratè ac propriè tradit (2).

Quod verò spectat illos, qui abstractas et generales rerum notiones et rationes nihil esse statuunt, quām mera vocabula, quibus nulla subjecta potestas est, judicat Cudworthus (3) eos indignos esse cum quibus aliquis congregatur, cuius sequimur judicium.

(1) Hist. nat. supra.

(2) Cudw. de æt. justi not. l. 4, c. 1.

(3) Ibid.

2º Parùm refert in præsenti nostrâ disputatione , quam habeant originem , seu existendi occasionem prædictæ ideæ : quia argumentum nostrum petitur ex earum naturâ . Docuit Plato illas ideas ab ipsâ mente naturali energiâ gigni . Docuit Mallebranchius illas perceptiones esse passiones ab immutabili et universalí naturâ : quæ sententia , quamvis habeat aliquam obscuritatem , tamen melius intelligitur , quâm illa passio , quam defendunt athei , ex rebus corporeis : cùm major cognatio sit inter mentem et Deum , ideò clarior est cogitatio quomodo ab ipsâ Dei naturâ afficiar , et de ejus modis certior fieri , quâm quomodo à naturâ tangari corporeâ , et de ejus admodum affectiōibus et proprietatibus . Quidam tandem recentiores , non sine supercilie et optimorum philosophorum aspernatione pronuntiant ideas omnes abstractas ortas esse primum in sensib⁹ , et per mentis operationem à rebus particularibus esse separatas . Hanc sententiam longissimè distare à veritate putamus : at etsi vera esset , num ideæ abstractæ , et earum rationes erunt ideircò figmenta relativa et arbitraria ? Nequaquam . Etiam in hâc hypothesi ideæ simplices circuli et trianguli tam erunt passiones mentis , occasione sensationum exortæ , quâm sensations coloris et soni : et earum quoque rationes , ubi mens illas figuræ contemplabitur , erunt quoque passiones ineluctabiles : non potest mathematicus non sentire tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis . Quomodo ergo figmenta sunt ? Deinde dicimus sensationem quamvis caloris , vel saporis , etc. , esse relativam , quia ex meâ sensatione colligere non possum , quid alia entia rationalia ad præsentiam talis objecti sentiant ; habet eum me solo relationem ; et ex eâ intelligo , quomodo se habeat objectum relativum ad corpus meum . Sed ex abstractis ideis colligo quid omnia entia rationalia intelligunt : ex. gr. , novi omnes intelligere tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis . Per hanc intelligentiam communem est inter omnes rationales societas et omnium ratio , lexque una communis : per sensationem verò , quia particularis et relativa est , nulla talis constituitur societas , et consonantia animorum . Sic etiam variae ideæ factitiae arbitrariae sunt ; hippocentaurum singere possum , ipsi alias addere , aliasque partes novas ; deinde formam fictam discerpere , et aliâ ratione componere : estne idea circuli ejusdem generis ? Possumne illam amplificare , discerpere , aut ullâ ratione

mutare ? Nonne circuli ratio independens est à mente meâ et in se necessaria : et propter hanc causam eadem et immutabilis in omnium mentibus ? Ubi duæ ideæ componuntur , an cernitur quævis habitudo vel relatio , an non una sola quæ utriusque naturis convenit ; et quam intelligimus Deum ipsum immutare non posse ? Quisquamne intelligere potest , quid sit veritas arbitraria , scientia arbitraria , sapientia arbitraria ? Nonne melius definierunt veritatem veteres , οὐτὸν τοῦ ἔντος , id est , comprehensionem ejus quod necessariò est : rem omnium minimè vagam , sed clarissimam , certissimam et firmissimam , quâ si homines ab ipso Deo non essent imbuti , omnia quæ condita sunt , nihil forent quâm ludibria fortunæ et : τὸν μορού , σούνια , umbræ ac vanitas ?

3º Propter has causas consequentiam nullo modo admittere possumus , quòd ad nullam veram et realem cognitionem abstractæ perceptiones nos ducere valeant . Nam primò cùm ideæ abstractæ , quocumque modo gignantur , habeant objectivam realitatem , camque necessariam , immutabilem , et omnibus mentibus communem , per omnes scientias etiam speculativas , in quibus investigantur earum convenientiæ , aquiritur scientia realis : veritas omnis est res solida , non ficta et evanida . Deinde in omnibus scientiis mixtis , seu physico-mathematicis , in omnibus artibus , in quibus ex cognitis observatione viribus determinatur ope abstractarum relationum quomodo applicandæ sunt vires ad producendos certos effectus , comparatur etiam sine dubio scientia realis , quamvis non sit rerum actu extra nos existentium : ex. gr. , quando determinatur geometricè quæ inclinatio tormento bellico danda est , ut globus ferreus ad certam distantiam deferatur , vel quæ curvatura danda sit proræ navis , ut cum maximâ celeritate sulcat mare . Quæ scientia si ficta et vana esset , non afferret tantas vitæ hominum utilitates . Sie quoque ex abstractis relationibus inter causas et effectus , nunc ex effectibus causarum realem cognitionem , nunc ex causis realem cognitionem effectuum comparamus . Ex. gr. , determinant physici ex lege gravitatis motus planetarum , et vicissim ex motu planetarum colligunt legem gravitatis . Sic quoque et nos colligimus ex causis finalibus , ex viriū naturaliū temperatione , ex omnium rerum aptitudine , existentiam causæ intelligentis res mundanas procurantis : quæ cognitio , quamvis ex abstractis ideis relationum habeatur , realis tamen est

certiorque, quām est ea quae solo sensuum fundamento nūtitur.

Obligies 5°, cum Cartesio : Quamvis voluntati humanae tantum tribui non debeat, ut rerum essentias pro lubitu singere, destruere et immutare possit, saltem hoc concedendum est voluntati divinæ. Nam repugnat Dei voluntatem non fuisse ab æterno indifferenter ad omnia quæ facta sunt aut unquam sicut, quia nullum bonum vel verum, nullum vel credendum, vel faciendum, vel omittendum singi potest, cuius idea in intellectu divino priùs fuerit, quām ejus voluntas se determinarit ad efficiendum ut id tale esset. »

Respondeo rerum quidem vocabula et nomina mutari posse à voluntate; figura quæ quadratum dicitur, circulus dici potest. Verum, si quis naturam quadrati dixerit, non id necessariò esse quod est, sed in naturam circuli ex arbitrio Dei converti posse; essentiam circuli adsciscere posse essentiam trianguli sine ullâ physicâ et reali mutatione, per metaphysicam quandam essentiarum conversionem; non tantum quæ cogitatione consequi non possumus, sed aperte repugnantia nobis credenda roponit. Fuit quidem in Deo ab æterno voluntas, sed fuit etiam sapientia. Utra harum perfectionum, quas in Deo esse necessariò intelligimus, alteri pareat, facile cognoscitur ex utriusque naturâ. Sapientia, uti à nobis concipitur, res est planè determinata, constans, immota, lœcti nescia, neque ullo modo mutabilis; ideoque per se norma est et regula. Voluntas verò in se spectata, separata ab intellectu, cæca est et omni luce destituta, nullâ ex parte definita, varia, mutabilis; regula igitur et norma esse non potest. Quapropter tum voluntas perfecta intelligitur, cùm à veritate et sapientiâ dirigitur et inclinatur; non tollitur, sed moderatur. E contrario sapientiam et veritatem voluntatis arbitrio subjicere, et ad hanc tam variam et mutabilem facultatem componere non possis, quin sapientiam et veritatem sustuleris (1).

(1) Inter argumenta ab auctore adducta ad demonstrandam existentiam Dei, quædam sunt de quibus inter Doctores disputant an vim ineluctabilem habeant; illud præscriptum in controversiam venit quod Cartesiani deducunt ab ipsamē idē entis infiniti; alia autem apud omnes habentur demonstrativa, adeo ut nemo possit illa perpendere, animo à præjudiciis exuto, sinceroque veritatis amore, quin illiē absolata certitudinem de Deo existente acquirat: hujusmodi sunt probationes deductæ ex consensu communī hominum, ex mundi

COROLLARIA. — Primum. Existentia Dei demonstratur à posteriori. Nam demonstratio à posteriori illa est, in quā proceditur à notis ordine, ex entis infiniti necessitate quo fuerint producta entia contingentia, etc.

Hodiernâ ætate prodierunt quidam scholæ, ut aiunt, Menesiani addicti, qui acriter pugnabant omnem argumentationem philosophicam esse prorsus insufficiētē ad producendam certitudinem rationalem: quapropter unicū argumentum convincens de existentiâ Dei adduci posse arbitrati sunt, nempe consensum communem, auctoritatem generalem. His assentiri non possumus; vel enim unicū istud argumentum demonstrativum diceremus, quia certitudinis principium solū reponi debet in sensu communi qualem exponebat D. Lamenais, vel quia sola hæc via foret ad compendiām controversiam eum atlio reluctanti. Atqui non primum dici potest. Hoc enim est fallax systema et planè improbandum, ut declarat S. P. Gregorius XVI in Encycl. 1834 quæ incipit: *Singulare nos affecerant, quo veritatem ipsam fulciri vanissimi homines perperam arbitrantur; eo tollitur omnis certitudo individua: cùm enim individuus credere tutò nequeat auctoritati, nisi priùs sibi constet existere consensum generale et consensum illum sufficere ad certam eliciendū fidem de Existentiâ Dei, consequens erit invehi ineluctabiliter scepticismus, si individuus non habet in se media quibus sibi certò ac tutò applicetur veritas per auctoritatem generalem tradita, mediante ipsius ratione individuā. Non secundum. Nam si atheus vel scepticus nollet admittere principia per se evidētia et consecaria manifestā deductione ex his principiis eruta, in vanum præsumunt illum faciliter fidem præstirorum esse huic consensui communī, imprimis cùm hujus consensus auctoritatem elevare posset experientiā errorum in quos olim impedit circa polytheismum, idolatriam, cultum Dei per humana sacrificia, etc.*

Alii sunt recentioris adhuc scholæ sectatores, qui existimant omnem certitudinem de Deo existente procedere à fide et supponi non posse hominem ratiocinio aliisve mediis naturalibus assurgere ad notiū certainū de Deo, quin derogetur gratiae divinae et renoventur errores semipelagianismi. Illi vera falsis miscent. Certum est gratiam esse ad fidem necessariam, unde nisi præveniat auxilium Spiritus sancti, homo adhærere non potest veritatis revelatiō assensu supernaturali; certum etiam est auxilium Dei esse necessarium ut incredulus perveniat ad admittendas veritates quæ, licet ordinis naturalis, pertinent tamen ad religionem, ut sint multa quæ simul et per fidem et per scientiam cognoscuntur; huic enim adhesioni sep̄ obstant præjudicia, cupiditates, etc., quæ viribus nature homo non superabit. Illecn̄t̄ agnoscimus. Verum in eo errant quid velint existentiam Dei, facta evangelica et alia hujusmodi certò cognosci non posse nisi per fidem, undē gratia fidei eset ultimum motivum adhesionis his veritatis. Hoc systema adversatur tum Scripturis, quæ supponunt Deum à nobis cognosci posse per testimonium creaturarum visibilium (Act. apost. 14; Ep.

effectibus ad ignotæ causæ investigationem, et consequenter argumenta à posteriori existentia Dei illa sunt, in quibus colligitur ex effectibus naturalibus existentia entis supra naturam, et omnium rerum moderatoris. Atqui in præcedentibus argumentis multa talia sunt: ut moralia, et physica, et illa metaphysica ex ideâ Dei, quam ostendimus à solo Deo mentibus nostris insculptam esse.

Secundum. Existentia Dei demonstratur à simultaneo. Nam demonstratio à simultaneo ea est, in quâ nec proceditur ab effectibus ad causam, nec à causâ ad investigationem effectus: sed in quâ existentia alicujus entis probatur per quædam attributa magis nota, quæ soli illi enti convenire posse demonstrantur. Sic, verbi gratiâ, cùm concludimus ex vi cogitandi, et ex vi movendi esse in mundo substantiam spiritalem à corpore secretam, cuius hæ vires attributa sunt, ista demonstratio est à simultaneo; non à priori certè, quia vis cogitandi non est causa substantiæ spiritualis; non etiam à posteriori, quia vis cogitandi non est effectus naturæ spiritualis, sed ipsa ejus natura seu essentiale attributum. Multa quoque exempla demonstrationum à simultaneo suppeditat geometria; ut cùm datis basi et altitudine trianguli

ad Rom. c. 1, v. 20); tum traditioni SS. PP. et doctrinæ communi theologorum qui constanter duplice ordinem admiserunt, *alium fidei, alium scientiæ*; tum denique principiis sanæ philosophiæ. 1º De naturâ est substantia intelligentis, ut quasdam veritates indagare et certò attingere valeat, praesertim sui auctoris existentiam, saltem quando illi fuerint propositæ. 2º Vel systema de quo agitur laborat vitioso circulo, vel prolabitur in errorem Enthusiastarum. Etenim aderit circulus vitiosus si quis fide adhæreat veritatibus in Scripturâ alius monumentis traditionis consignatis, propter Dei auctoritatem, quâm, juxta systema quod confutamus, non possimus certò cognoscere Deum nisi per hanc revelationem, de illius autem revelationis existentiâ et auctoritate certi tantum simus per fidem in Deum à quo suam habet originem. Solum medium quod superesset ad se expedendum ab eo circulo vitioso, foret instinctus fidei seu quedam impulsio interna per gratiam anime impressa; hoc autem viam enthusiasmo aperit, siquidem nullum occurret criterium certum quo distinguantur vera impulsio, vera inspiratio à falsis: « Il ne nous reste, conclut auctor reeens, il ne vous reste et il ne saurait vous rester que la foi d'enthousiasme et l'impossibilité de nous rendre compte pourquoi vous croyez à la divine mission de Moïse plutôt qu'à celle de Numa, à Jésus-Christ plutôt qu'à Mahomet ('). »

(') Coup d'œil sur l'enseignement de M. l'abbé B., Auctore D. Dietrich.

demonstratur area, vel datis arcâ et altitudine demonstratur basis. Atqui existentia Dei demonstratur per attributa quædam, quæ supponuntur magis nota, quæque demonstrantur soli enti perfectissimo posse convenire: talis est illa demonstratio metaphysica ducta ex æternis veritatibus, quæ supponuntur magis notæ, quâm substantiæ æternæ spiritualis existentia, et quæ demonstrantur nihil aliud esse quâm modos immutabiles æternæ et infinitæ mentis.

Tertium. Existentia Dei demonstratur à priori. Nam demonstratio à priori illa est, in quâ proceditur à causâ cognitionis ad investigationem effectus; vel à ratione aliquâ antecedente ad consequentem ex illâ rei alicujus existentiam: sive in quâ existentia rei alicujus colligitur, vel ex causâ ejus efficiente vel ex causâ formalis, quæ per mentem concipiuntur ut antecedens rei existentiam et determinans modum existendi. Atqui etsi Deus nullam habeat propriè dictam suæ existentiae causam, nihilque sit tempore prius Deo, tamen nostro concipiendimodo et in ordine nostrarum idearum, est aliquid Dei existentiâ prius, nempe necessitas existendi: ex quâ Deum existere et talem esse probamus; quæque proinde concipiatur, ut causa formalis Dei existentiæ, ejusque perfectionum, ut patet ex illâ demonstratione metaphysicâ ductâ ab ente necessario. Nisi existentia Dei hanc haberet rationem fundamentalem, dici posset Deum existere casu et fortuitô, vel existere sine causâ; saltem nullam aliam rationem afferre possemus, nisi hanc atheorum pro cujo cumque rei existentiâ, idèò nempe existere, quia existit. Et tune non repugnaret, ut existere desineret, aut non existeret ubique. Uti Epicureus dicit atomum existere quia existit, et existere hoc in loco, quia existit in hoc loco. Ita Clarkius; at plerique hanc demonstrationem demonstrationibus à simultaneo annumerant.

Quartum. Illa propositio, *Deus est*, nota est per se, quoad se. Nam scholastici illam propositionem notam per se, quoad se, dicunt, cuius prædicatum est de naturâ seu essentiâ subjecti, qualis est illa: *Homo est animal*. Atqui in istâ propositione: *Deus existit*, prædicatum est de essentiâ subjecti. Non minus quippe existentia essentialis est Deo, quâm animalitas homini, ut confectum est in argumentis metaphysicis.

Quintum. Illa propositio: *Deus est*, nota est per se, quoad nos. Nam illa propositio dicitur nota per se, quoad nos, cui auditis et intellectis terminis mens statim aequiescit. Atqui

talis est illa propositio , cùm demonstratum fuerit in argumentis moralibus sensum numinis esse omnibus hominibus naturalem et sponte nasci et adolescere , ut nascitur quævis alia affectio naturalis : et ex argumentis physicis pateat omnem naturam parentem suum tam altè prædicare , ut ad ejus vocem obsurdescere homines nequeant : et denique in metaphysicis confessum sit , nos statim atque reciam Dei notionem animis informavimus , non posse ab ejus ideâ existentiam dividere .

Sextum. Ergo non solum existentia Dei à nullo invincibiliter ignoratur , sed reverà nulli sunt athei speculativi , sed tantum practici . Atheus practicus ille dicitur , qui ita vivit ac si nullus Deus esset , sensumque numinis animo insitum præfocare conatur . Tales quidem multi sunt . Atheus speculativus ille est , qui Deum nullum reverà agnoscit : vel quia de Deo illi nunquam contigit cogitare , Deumque idè ignorat ; vel quia rationibus convictus est , nullum esse Deum . Tales omnino nullos esse sequitur ex his omnibus , que lactenùs disputata sunt . Adeoque haud dubitandum , quin illi omnes , qui olim et hisce nostris temporibus atheisticam impietatem professi sunt , id fecerint , non ex interiore persuasione , quam habere nunquam potuerunt , sed à quādam singularitatis affectatione , aut ingenii levitate , aut perversitate cordis . In primis hoc certum est , multos esse homines , qui non tam ex sincero amore veri scientiis adjungunt animos , seseque conferunt ad scribendum , quād ex famæ atque existimationis cupiditate ; eosque in id maximè conniti , ut omnium in se oculos convertant doctrinae singularitate : tantaque esse solet singularitatis hæc illecebra , ut ad absurdissimas defendendas opiniones et ab omni sensu abhorrentes traduci se facillimè patientur . Hinc sine dubio factum est , ut quidam de omnibus dubitare se dixerint ; alii materie existentiam , alii motum , alii quietem negaverint ; alii hujus principii veritatem : *Impossible est aliquid esse simul et non esse* ; et uno verbo quidquid in opinionibus certissimum est , inficiati sint . Deinde illi qui adversus Religionem sermonibus vel scriptis perorant , non id faciunt quia sunt soluti metu numinis ; sed plerūque quia magis illo metu interius eliduntur , à quo solvere se omnibus modis conantur : observatur quippe ab ipso Lucretio atheos esse omnium hominum maximè meticulosos , omnibus ærumnis affectos vivere , in rebus adversis acrius advertere animos ad Religionem , verasque tunc

voces pectore ejici , eripi personam , manere rem : et hoc suum in seribendo poemate consilium fuisse fatetur , ut metum hunc Acherontis ageret funditus ex snorum in scholâ Epicuri condiscipulorum animis (1) .

(1) Ex istis corollariis , primum et quartum à theistis ut certa admittuntur . De cæteris variæ sunt etiam inter theologos sententiae . Quod verò ad hoc ultimum spectat , distinguimus , præter *practicum* et *speculativum* , etiam atheum *negativum* , qui nempe nullâ Dei notione imbutus , eum potius nesciret quam negaret . Nemo quidem dissitetur multos existere atheos practicos . Communior sententia affirmat eum auctore nullum verè *speculativum* atheum existere . « S'ils sont assez fous , inquit Montaigne , ils ne sont pas assez forts , ils ne lairront pas de joindre leurs mains vers le ciel , si vous leur attacherez un bon coup d'épée dans la poitrine ; et quand la maladie aura appesanti cette lâcheuse ferveur d'humeur volage , ils ne lairront pas de revenir et de se laisser manier tout discrètement aux créances et exemples publiques . Autre chose est un dogme sérieusement digéré , autre chose ces impressions superficielles , lesquelles , nées de la débauche d'un esprit dénuéché , vont nageant témérairement et incertainement dans la fantaisie . Hommes bien misérables et écervelés , qui tiennent d'être pires qu'ils ne peuvent . — Tandem atheos negativos non existere contendimus 1º ex supra dictis tum apud auctorem , tum in annotationibus : satis constat nullam societatem absque theismi fide et principiis stare posse . 2º Homo privatus , cùm rationis exercitium nonnulli sociali aliquâ educatione valeat adipisci , ut nunc communis est sententia , simul Dei notione eam imbui necesse est . Sic proinde intelligendi sunt theologi , de homine sociali seu à suo statu naturali accidentali non avulso , ubi affirmant hominem non posse invincibiliter Deum ignorare . Et reverà , quoties de homine aliquid ex ratione oriendum asserimus , non puerum profectò , neque alium quoemque modo rationis usum non adeptum significamus .

Hic quæri potest quænam sint Atheismi cause ? Inter varias causas Baco annumerat schismata atque multiplices de Religione disputationes , ex quo quantum licentia atque impediti favorit protestantismus , videre licet . Idem philosophus consuetudine de rebus saeris sèpè irreverenter joeandi , immò litteris , malè quidem cultis , atque pacis tranquillitate nec non et magnâ divitiarum copiâ , pestem atheisticam asserit ali atque foyeri . — Clarkius ad tres causas revocat Atheismum , nempe ad ignorantiam mentisque stupiditatem , ad corruptelam morum , denique ad sophistica morem philosophandi . Pascal aliquantum mentis tribuit imbecillitatì Atheismum : « L'Athéisme , inquit , manque de force d'esprit , mais jusqu'à un certain point seulement . » Pensées morales , LXV . — Hæc omnia vera sunt sub aliquo respectu . Nos verò hominem dicimus esse atheum *negativum* , ex facultatum intellectualium caruim ne usus privatione , *practicum* , ex libidinibus infrenatis , quippe qui

EXAMEN

PRIMÆ PARTIS ETHICES SPINOSÆ,

QUE EST DEO.

Cum hujs athei systema, propter novam, quam invenit, loquendi formam, abhorrentem à communī sermone, vix intelligi queat et multorum acutissimorum hominum torserit ingenia; necesse in primis est illud breviter enucleare: quod melius fieri non posse putamus, quā comparando hauc novam doctrinam cum veterum atheistorum opinionibus, et investigando quā in re consentiant, et in quā videantur dissentire. Sic quippe veterum atheistorum aperta et perspicua placita Spinosæ tenebris lucem aliquam fortassē afferent. Deinde expendemus novi systematis principia, ut intelligamus an ex illis aliqua addita sit atheismo auctoritas. Et denique breviter quibus argumentis universum edificium convelli possit, indicabimus.

EXPOSITIO DOCTRINÆ. — 1º Hoc commune atheistorum omnium principium semper fuit et esse debet, unicam existere substantiam, necessariam, improductam, infinitam, quam veteres, vel, materiam primam, vel extensionem infinitam, vel atomos vocabant, Spinoza verò dicere amat Deum, quā appellatione quandoque etiam veteres utebantur. 2º Sequitur hujs unicæ substantiæ attributa vel affectiones esse extensionem et cogitationem, quod etiam probat Spinoza. 3º Sequitur omnia entia particularia, corpora et mentes, esse partes illius unicæ substantiæ, uti etiam docet Spinoza. Corpus est pars extensionis certâ ratione modificata: mens est singularis cogitatio seu idea rei alienus singularis acti existentis. Sed amat quoque illa vocare modos extensionis et cogitationis; quia partium distinctione ingratam multiplicatis notionem adjunctam habet: de quā appellatione modi dicemus. 4º Athei omnes, præter Stoicos, docebant nullam esse communem toti substantiæ, vel vim fictricem arte et viâ progredientem, vel sapientiam universi moderatricem; proindeque nullas esse causas finales, contra quas fusè disputat Spinoza; neque ens aliquod

dicit in corde suo: Non est Deus; tandem speculatiorum non quidem sincere fidei, ex superbia quæ sese supra vulgus hominum tam insolitis opinioneibus extollere conatur, simul ac, ut solet, sedissimis etiam cupiditatibus atheo ille sophista indulget.

Vid. etiam Valsecchi ad caleem voluminis.

P.-S.

perfectâ intelligentiâ, bonitate et felicitate præditum, qualem nos Deum esse putamus; sed hoc tantum sensu substantiam unicam dici posse perfectam, quatenus infinita est et insuitorum numero modorum subjectum, ita quoque Spinoza: in scholio ad prop. 17, habet:

- « Infra absque ope hujus prop. ostendam, ad
- « Dei naturam neque intellectum, neque vo-
- « luntatem pertinere..... Si ad æternam Dei
- « essentiam intellectus et voluntas pertineant,
- « aliud sanè per utrumque hoc attributum in-
- « telligendum est, quād quod vulgo solent
- « homines. Nam intellectus et voluntas, quæ
- « Dei essentiam constituerent, à nostro intel-
- « lectu et voluntate toto cœlo differre debe-
- « rent, nec in ullâ re præterquam in nomine
- « convenire possent, non aliter scil. quād
- « inter se convenienti canis signum cœlestis et
- « canis animal latrans. » 5º Veteres atomici philosophi nullam aliam vim præter motum agnoscebat, qui repetitis impulsibus in æternum propagaretur, et esset omnium modorum tum corporeorum, tum spiritualium, quos acci-
dentaliter producebat, temerarius artifex. At Hylozoitæ seu Stratonici præter motum, vim cogitationum, appetitum et volitionum per se et naturaliter effectricem admittebant. In illo Epicureos, in hoc Stratonicos sequitur Spinoza.

Juxta ipsum Deus seu unica substantia agit necessariò, sive quatenus res cogitans, sive quatenus res extensa. Quatenus res cogitans, produceit cogitationes singulares, quæ mentes hominum sunt. Quatenus res extensa, producit corpora, eum omnibus eorum mutabilibus affectionibus. Sed tum corpora, tum mentes non producuntur ab unicâ substantiâ exerente aliquam agendi facultatem, sed per seriem successivam infinitam causarum finitarum.

At quoniam mens et corpus idem sunt, et eadē potentia est movens et cogitans, existit inter cogitationes mentis et affectiones corporis mutua sympathia, seu harmonia naturalis, ut ordo et connexio idearum, ut ponit Spinoza prop. 7, p. 2, idem est ac ordo et connexio rerum: modus extensionis, et idea illius modi, una eademque res est; sed duobus modis expressa. Ex. gr., circulus in naturâ existens, et idea circuli existens, una eademque est res, quæ per diversa attributa explicatur, et idèo sive naturam sub attributo extensionis, sive sub attributo cogitationis, sive sub alio quo-
cumque concipiamus, unum eundemque

ordinem, sive unam eamdemque causarum connexionem, hoc est, easdem res sequi reperiemus. Neque ullâ aliâ de causâ dixi, quod Deus sit causa idæ, v. g., circuli, quatenus tantum est res cogitans, et cirenti, quatenus tantum est res extensa, nisi quia esse formale idæ circuli, nisi per alium cogitandi modum tanquam causam proximam, et ille iterum per alium et sic in infinitum potest percipi; ita ut quandiu res ut cogitandi modi considerantur, ordinem totius naturæ, sive causarum connexionem, per solum cogitationis attributum explicare debemus, et quatenus ut modi extensionis considerantur, ordo etiam totius naturæ per solum extensionis attributum explicari debet, et idem de aliis attributis inteligo (1).

6º Tandem ex his principiis sequitur omnia evenire ex necessitate naturæ illius unicæ substantiae (2); hanc unicam substantiam, cum extra illam nihil existat, dici posse rerum omnium causam immanentem (3); et res nullo alio modo, neque alio ordine à Deo produci potuisse (4).

Cum hæc principia atheis veteribus et Spinosa communia sint, liquet certè illos reipsa non dissentire: videamus ergo quid sibi hic velit novis illis, quibus utitur, formis loquendi.

4º Duplicem distinguit naturam cum veteribus Cabalistis naturantem et naturatam: per priorem intelligit, id quod per se est, et per se concipitur; seu talia substantiae attributa, quæ æternam et infinitam essentiam exprimunt, hoc est, Deum, quatenus ut causa libera consideratur. Per naturam autem naturatam intelligit, id omne quod ex necessi-

(1) Parte quint. prop. primæ habet: Prout cogitationes, rerunque idæ ordinantur, et concatenantur in mente, ita corporis affectiones, seu rerum imagines ad amissum ordinantur et concatenantur in corpore. Et ep. 15: Quod autem ad mentem humanam attinet, eam etiam partem naturæ esse censeo, nempe quia statu, dari etiam in naturâ potentiam infinitam cogitandi; que quatenus infinita in se continet totam naturam objective, et enjus cogitationes procedunt eodem modo ac natura ejus idearum. Deinde mentem humanam hanc eamdem potentiam statuo, non quatenus infinitam, et totam naturam percipientem; sed finitam, nempe quatenus tantum humanum corpus percipit, et hæc ratione mentem humanam partem eujusdam infiniti intellectus statuo.

(2) Prop. 46 primæ partis.

(3) Ibid prop. 18. (4) Prop. 33, ibid.

tate Dei naturæ, sive uniuscujusque Dei attributorum sequitur, hoc est, omnes Dei attributorum modos, quatenus considerantur ut res quæ in Deo sunt, et quæ sine Deo nec esse, nec concipi possunt (1). Ex hisce definitionibus liquet istas voces novas designare solummodò unius et ejusdem rei, seipsam modificantis et per seipsam modificantes, varios aspectus.

2º Docet naturam naturantem esse liberam, quia ex solis naturæ legibus et à nemine coacta agit, quam libertatem sic explicat in ep. 25 ad Oldenb.: « Hic paucis explicare volo, quâ ratione ego fatalem omnium rerum et actionum necessitatem statuum: nam Deum nullo modo fato subjicio, sed omnia inevitabiliter necessitate ex Dei naturâ sequi concipio, eodem modo ac omnes concipiunt ex ipsis Dei naturâ sequi, ut seipsum intelligat; quod sanè nemo negat ex divinâ naturâ necessariò sequi, et tamen nemo concipit, Deum fato aliquo coactum, sed omnino liberè, tametsi necessariò seipsum intelligere. » Primus Spinosa necessitatem physicam et libertatem conjunxit. Naturam verò naturatam negat esse liberam, quia determinatur ad existendum à naturâ naturante: et cum omnia corpora et mentes pertineant ad naturam naturatam, nullam agnoscit in hominibus aut quâvis mente particulari libertatem. Nihil hic habemus præter verba nova.

3º Docet unicam substantiam concipi posse duplice ratione, abstractè scil. et superficialiter, prout nempe ipsam imaginatur: vel ut substantia, quod sit per intellectum: quod si ad quantitatem attendamus, prout in imaginatione est, quod sapè et facilius à nobis fit, reperietur finita, divisibilis, et ex partibus conflata. Si ad quantitatem verò prout in intellectu est attendamus, et eam, quatenus substantia est, concipiamus, quod difficilemè fit, tum infinita, unica et indivisibilis reperietur. « Nam cum vacuum in naturâ non detur, substantia corporea, quatenus substantia, non potest habere partes realiter distinctas et consequenter non potest dividii: est illa ubique eadem, nec partes in eâdem distinguuntur, nisi quatenus materiam diversimodo affectam esse concipiimus: unde ejus partes modaliter tantum distinguuntur, non autem realiter. Ex. g., aquam quatenus aqua est, dividi concipiimus, ejusque partes ab

(1) Schol. ad prop. 29.

« invicem separari; at non quatenus substantia est corporea, eatenus enim (quia vacuum est impossibile) neque separatur neque dividitur. Porrò aqua, quatenus aqua, generatur et corruptitur: at quatenus substantia, nec generatur nec corruptitur. » Ex hisce valde manifestum est, Spinosam in unicā suā substantiā partes reverā agnoscere, quae sint subjecta variarum actionum seu motus, seu cogitationis; alias quadratas, alias rotundas, alias motas in orientem, alias in occidentem; alias letas alias tristes, etc., et in hoc solummodo dissentire ab aliis philosophis, quod sermonem immutare velit, illasque partes modos appellare, propterea quod illae unicam ubique coherentem substantiam efficiant, et non sint à se invicem diversæ, nisi propter diversitatem modificationum et singularem existentiam. Sæpius ipse communi formæ loquendi sese accommodat, et in loco modò laudato scribit: « Quamvis hoc non esset, (id est, quamvis materia non esset indivisibilis et ex partibus conflaretur) nescio cur materia divinâ naturâ indigna esset, quandoquidem extra Deum nulla substantia dari potest, à quâ patetur..... Quare nullâ ratione dici potest substantiam extensam divinâ naturâ indignam esse, tametsi divisibilis supponatur, dummodò æterna infinita concedatur. »

SYSTEMATIS SPINOSÆ FUNDAMENTA. — Cùm nihil novi, præter voces, referat Spinosæ doctrina, videamus jam an attulerit aliquam atheismo suis rationibus auctoritatem: an non tota celebritas systematis orta sit ex principiorum obscuritate et illâ admiratione, quam in hominibus indoctis et levibus pariunt rès recondite, et à vulgi intelligentiâ disjuntes. Certè Spinosæ principia, quæ per se clara esse deberent, adeò sunt involuta, ut nullâ alia ratione possimus illa exponere, quam explicari solent arcanae notæ et verba quedam minus usitata linguae alienus, ut dicitur, mortuæ: videlicet comparando loca varia, in quibus eadem verba usurpantur, siveque sensum ex concordantib[us] locis expromendo. Hoc ergo modo rem tentemus.

Definitiones. — Prima: « Per causam sūt intelligi id, enjus essentia involvit existentiam, sive id, enjus natura non potest concipi, nisi existens. »

Satis inceptum est definire causam sūt, quæ nulla est: ens necessarium non nisi valde inpropiè sic dici potest.

Secunda: « Ea res dicitur in suo genere finita, quæ aliâ ejusdem naturæ terminari potest. Ex. gr., corpus dicitur finitum, quia aliud semper majus concipimus. Sic cogitatio aliâ cogitatione terminatur: at corpus non terminatur cogitatione, nec cogitatio corpore. »

Ex hâc definitione sequitur, infinitum in suo genere esse id quod aliâ re ejusdem naturæ terminari non potest, seu de quo nulla res ejusdem naturæ negari potest. Et infinitum in omni genere erit illud, quod nullâ aliâ re cuiuscumque naturæ terminari potest, seu, de quo nulla res negari potest. Ergo Deus, qui est illud infinitum in omnigenere, est congeries omnium rerum. En universum sistema in unicā definitione. Deinde, quamvis illam vocem, *potest*, adjecerit Spinoza ad fucum faciendum, illius tamen hic reverâ sensus est: « Ea res dicitur finita in suo genere, quæ aliâ ejusdem naturæ terminatur, » ut patet ex prop. 8; ex quâ definitione directè sequitur substantiam extensam et materialem esse infinitam, neque vi creatrice, quæ diversæ naturæ est, posse finiri. Certè hæc definitio planè absurda est, cùm finitum non definiatur per causam finitudinis, seu efficientem, seu formalem, et sit contraria communii hominum intelligentiæ. Nam concipimus corpus aliquod finitum esse, etiamsi nulla alia corpora existent, aut etiam possent existere; et etiam ex alterâ parte concipimus rem infinitam, etiamsi res finita ejusdem naturæ genericæ existat: nempe concipimus intelligentiam seu cognitionem infinitam in Deo et finitam in mente humanâ.

Tertia: « Per substantiam intelligo id quod in se est et per se concipitur: hoc est, cuius conceptus non indiget conceptu alterius à quo formari debeat. »

Iujus definitionis duplex sensus est: alius generalior, ut substantia sit id quod in se est et per se concipitur absque conceptu, seu subjecti cui inhæreat, seu causæ à quâ producatur. Alter sensus est minus generalis, ut substantia sit id quod in se est et per se concipitur sine subjecto inhalensionis. Illic posterior est omnium philosophorum, juxta quem substantia alia potest esse creata, alia inucreata. Sed non est sensus Spinosæ: nam ad priorem sensum determinatur in propos. secundâ, et in cor. prop. quart. et in scholio ad prop. dec. In hâc ergo definitione, assumit substantiam esse ens necessarium et independens. Quæ positio universæ doctrinæ summa est. Imò falsa est haec definitio, si substantia consideretur relativè ad

modos suos : nam substantia neque existere, nec concipi potest sine modis existendi; et per modos existendi cognoscitur, saltem à nobis, qui rerum essentias non habemus perspectas.

Quarta : « Per attributum intelligo id quod intellectus de substantiâ percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens. »

Dificilis est hujus definitionis sensus. Nam in definitione sextâ et propositione nonâ videatur distinguere attributum à substantiâ; cùm illud multiplex, hæc unica dicatur. At axiome primo et prop. quartâ et alibi attributum cum substantiâ confunditur : « Extra intellectum, inquit, nihil datur præter substantias et affectiones, id est, modos. » Exemplis quibus utitur Spinoza, melius intelligitur, quid sit attributum, quam ex ejus definitionibus. Extensio est attributum, cogitatio est attributum unicæ, quam adiuitit, substantiæ; aliaque infinita attributa esse supponit, quæ tamen nullibi explicat. Videbimus modò attributum in systmate Spinozæ non esse ens reale, sed abstractam mentis notionem.

Quinta : « Per modum intelligo substantiæ affectiones, sive id quod in alio est, per quod etiam concipitur. » Clarius exprimitur hæc definitio prop. 45: « Modi sine substantiâ nec esse nec concipi possunt ; » et in scholio ad prop. 40 habet : « Per modificationem autem intelligo id quod in alio est, et cuius conceptus à conceptu rei, in quâ est, formatur. » Si exempla quidquam conferre possunt ad sensum Spinozæ pavidendum, nosce corpora omnia esse modos unicæ substantiæ quatenus extensæ, et mentes omnes esse modos ejusdem quatenus cogitant; motum esse quoque modum corporis, id est, modum modi.

Manifestum est falsam esse definitionem sensu exposito : nam nedum modus, uti definitur à Spinozâ, sine substantiâ non possit concipi, contra substantiam non concipiimus nisi per modos. Ex corporibus arripimus notionem substantiæ spiritualis. Et etiam motus, qui apud Spinozam est modus modi, non includitur in conceptu substantiæ corporeæ, sed est aliquid reale substantiæ corporeæ adjectum.

Sexta : « Per Deum intelligo ens absolutè infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis, quorum unumquodque eternam et infinitam essentiam exprimit. »

« Explicatio. Dico absolutè infinitum, non autem in suo genere; quidquid enim in suo genere tantum infinitum est, infinita de eo attributa negare possumus; quod autem ab-

solùte infinitum est, ad ejus essentiam pertinet quidquid essentiam exprimit et negationem nullam involvit. » Hæc definitio respondet aptissimè definitioni finiti supra traditæ, et ex utrâque sequitur ens infinitum esse collectionem omnium realitatum.

Septima : « Ea res libera dicitur, quæ ex solâ suæ naturæ necessitate existit, à se solâ determinatur (quamvis necessitate physicâ et cœcâ, ut prop. 17); necessaria autem, seu potius coacta, quæ ab alio determinatur ad existendum et operandum certâ et determinatâ ratione. »

Singularis sane libertas, quæ atomis Epicuri convenit !

Octava : « Per æternitatem intelligo ipsam existentiam quatenus ex solâ rei æternæ definitione necessariò sequi concipitur. »

« Explicatio. Talis enim existentia ut æterna veritas, sicut essentia concipitur, propteræque per durationem aut tempus explicari non potest, tametsi duratio principio et fine carere concipiatur. » Est hæc definitio necessariæ existentiæ, non æternitatis, et ex eâ sequitur nulla esse decreta æterna, quæ necessaria non sint.

Axiomata. — Primum : *Omnia quæ sunt, vel in se, vel in alio sunt.*

Verum est dupli sensu. 1º Omnia quæ sunt, vel existunt in se et independenter ab alio, vel in alio, id est, dependenter à virtute alterius. 2º Omnia quæ sunt, vel sunt in se, id est, sunt subjecta, vel in alio, id est, sunt qualitates subjecto inhærentes. Sed falsum est tertio sensu, si intelligas omnia quæ sunt esse in se et independentia, vel in alio, id est, esse qualitates subjecto independenti inhærentes; et hic obscurior sensus, est sensus Spinozæ. Ex quo sequitur nihil existere præter substantiam in se et independentem, atque ejus modos.

Secundum : *Id quod per aliud non potest concipi, per se concipi debet.*

Ambiguitatem habet propter voces *per se*. Etsi non concipiamus quomodò materia creata sit, tamen non debet concipi ut increata.

Tertium : *Ex datâ causâ determinatâ necessariò sequitur effectus : et contra, si nulla detur determinata causa, impossibile est ut effectus sequatur.*

Ambiguum est. Verum quidem, ubi agitur de causis necessariis vel actualibus; falsum, si transferatur ad causas liberas et potentiales. Hisce existentibus non necessariò sequitur effectus, sed est solummodo *possibilis*.

Quartum : Effectus cognitio à cognitione causæ dependet et eamdem involvit.

Ambiguum est. Imò verò, effectus formaliter, ut aiunt, spectatus, involvit cognitionem causæ suæ, quia duo correlata sunt simul cognitione: non verò effectus materialiter spectatus. At prop. sextâ, et prop. 25, hoc sensu generali sumitur et concluditur mundum non posse esse creatum, si ejus conceptio non involvat conceptionem Dei. Ex hoc axiomate conjuncto cum definitione sextâ concluditur omnes effectus, cùm per causam suam concipiantur, esse modos causæ suæ.

Quintum : Quæ nihil commune inter se invicem habent, etiam per se invicem intelligi non possunt, sive conceptus unius alterius conceptum non involvit.

Ambiguum est; verum, si intelligas communitatem relationis et naturæ genericæ: qualem admittimus inter mentem omnipotentem et res creatas. Falsum verò est, si intelligas communitatem naturæ specificæ. Nam etsi causæ et effectus non sit eadem specifica natura, v.g., intelligentiae et mundi, tamen ex ordine mundi intelligentiae colligo existentiam. Quamvis corporum translatio sit diversæ naturæ à vi motrice, ex corporum tamen translatione colligo existentiam vis motricis.

Sextum : Idea vera debet cum suo ideato convenire.

Falsum est eo sensu, quo illud interpretatur Spinoza, sed ad rem nostram non pertinet falaciam aperire.

Septimum : Quidquid ut non existens potest concepi, ejus essentia non involvit existentiam.

PROPOSITIONES. — Prima: « Substantia prior est natura suis affectionibus. Demonstratio patet ex definitione tertii et quinti. »

Substantia neque esse, neque concepi potest sine modo existendi; ergo non est prior natura modo suo.

Secunda: « Duæ substantiæ diversa habentes attributa nihil inter se commune habent. »

« Demonstratio patet ex definitione tertii. Unaquaque enim debet esse et per se concepi, sive conceptus unius conceptum alterius non involvit. »

In falsâ vel captiosa definitione non potest poni nisi falsa vel captiosa propositio. Sensus hic est: Deus et materia si essent duæ substantiæ diversa habentes attributa, ut vulgo putatur, nihil inter se commune haberent, id est, ut modò videbimus, una alterius causa

esse non posset. Nos verò ex aliâ parte dicimus duas substantias diversa habentes attributa habere communem relationem cause et effectus, et posse unam per aliam concepi, causam per effectum, creatorem per creaturam.

Tertia: « Quæ res nihil commune inter se habent, earum una alterius causa esse non potest. »

« Demonstratio. Si nihil commune cum se invicem habent, ergo per axioma quintum nec per se invicem intelligi possunt, adeoque per axioma quartum una alterius causa esse non potest. »

Axioma quartum et quintum captiosa sunt, ut supra diximus: ergo et hæc propositio. Nihil commune est inter tremorem nervorum opticorum et visionem, aut quenvis alium motum in sensuum organis et sensations: unum tamen alterius causa est, vel moralis seu occasionalis, vel physica. Nihil commune est inter vim motricem, vel volitionem mentis et membrorum motum, experimur tamen hunc motum esse earum causarum effectum. Sic quamvis inter corpora et vim creatricem nihil commune concipiatur, cùm cogito eorum attributa, tamen hanc illorum causam esse intelligo. Imò idem admittendum est in ipso Spinozæ sistente, in quo natura naturata, ad quem juxta Spinosam pertinent omnia corpora et omnis intellectus, seu finitus, seu infinitus, producitur à natura naturante, quæ non majorem habet analogiam cum natura naturante, quam canis signum coeleste, et canis animal latrans. Scilicet Spinoza in natura naturante nihil concipit, præter vim cœcum procreatricem omnium modorum corporeorum et spiritualium, finitorum et infinitorum, mentium humanarum et intellectus divini. Haeret ergo in iisdem difficultatibus quas nobis objicit.

Quarta: « Duæ aut plures res distinctæ, vel inter se distinguunt ex diversitate attributorum, vel ex diversitate affectionum. »

« Demonstratio. Omnia quæ sunt, vel in se, vel in alio sunt, per axioma primum: hoc est, per definitionem tertiam et quintam extra intellectum nihil datur præter substantias, carumdemque affectiones; nihil ergo extra intellectum datur per quod plures res distingui possunt præter substantias (sive quod idem est per definitionem quartam) earum attributa, carumque affectiones. »

Falsa est hæc propositio, quia manifestum est res non tantum distinguiri per diversitatem attributorum et affectionum, sed etiam per se-

paratam existentiam : circulus A et circulus B, eo ipso quod separati existant, diversi sunt. Ipsius spatii et temporis partes, quamvis similimae, habent tamen distinctam existentiam : et sine dubio in Spinosa unicam substantiam infinitam extensam partes adiutitiae sunt distinctae et diversae, nisi communem loquendi formam et communem sensum quis aspernari velit.

Quinta : « In rerum natura non possunt dari duas aut plures substantiae ejusdem naturae sive attributi. »

« Demonstratio. Si darentur plures distinctae, deberent inter se distingui, vel ex diversitate attributorum, vel ex diversitate affectionum, per propositionem quartam. Non ex diversitate attributorum, quia supponuntur ejusdem esse naturae sive attributi. At si ex diversitate affectionum tantum distinguuntur, cum substantia sit prior suis affectionibus per propositionem primam, depositis ergo affectionibus et in se considerata, hoc est, per definitionem tertiam et quartam, vere considerata, non poterit concipi ab aliis distinguiri : hoc est, per propositionem praecedentem non poterunt dari plures, sed tantum una. »

Hæc propositio in priori posita est; confundit Spinoza notiones maximè communes, seu potius formam loquendi mutat; eas res solummodo distinctas esse vult, quæ habent diversam essentiam; cum alii omnes illas distinguunt, quæ habent diversam existentiam.

Sexta : « Una substantia non potest produci ab aliâ substantiâ. »

« Demonstratio. In rerum natura non possunt dari duas substantiae ejusdem attributi, per propositionem praecedentem, hoc est, per propositionem secundam, quæ aliquid inter se commune habent. Adeoque per propositionem tertiam una alterius causa esse nequit, sive una ab aliâ produci nequit. »

Propositio hæc deducitur ex tribus falsis propositionibus : et eadem est vanitas sequentium omnium.

Septima : « Ad naturam substantiae pertinet existere. »

« Demonstratio. Substantia non potest produci ab aliâ, per propositionem praecedentem; erit itaque causa sui, id est, per definitionem primam, ipsius essentia involvit necessariò existentiam, sive ad ejus naturam pertinet existere. »

Octava : « Omnis substantia est necessariò infinita. »

« Demonstratio. Substantia unius attributi, non nisi unica existit, per propositionem quintam; ad ipsius naturam pertinet existere, per propositionem septimam : erit ergo ipsius natura vel finita vel infinita. At non finita; nam per definitionem secundam debet terminari ab aliâ ejusdem naturæ, quæ etiam necessariò debet existere, per propositionem septimam. Adeoque darentur duæ substantiae ejusdem attributi : quod est absurdum, per propositionem quintam. Existet ergo infinita. »

Nona : « Quò plus realitatis aut esse unaquæque res habet, eo plura attributa ipsi competunt. »

« Demonstratio patet ex definitione quartâ. »

Decima : « Unumquodque unius substantiae attributum per se concipi debet. »

« Demonstratio. Attributum est id quod intellectus de substantiâ percipit tanquam ejus essentiam constituens per definitionem quartam. Adeoque per definitionem tertiam per se concipi debet. »

Hanc propositionem addidit Spinoza, ut obviâm iret Cartesii argumento, in quo ex diversitate conceptuum, quibus extensio et cogitatio apprehenduntur, concluditur rem extensam et rem cogitantem esse entia diversa: cumque illam ponat in duabus definitionibus pro lubitu confictis, manifestum est hic esse petitionem principii. Si stenus definitioni substantiae tradite à Spinoza, sequetur extensionem esse substantiam, quia per se concipitur: et cogitationem esse substantiam, quia per se concipitur: et juxta axioma quintum has substantias nihil commune inter se habere, quia *conceptus unius conceptum alterius non involvit*.

Undecima : « Deus sive substantia constans infinitis attributis, quorum unumquodque aeternam et infinitam essentiam exprimit, necessariò existit. »

« Demonstratio. Si negas, concipe, si fieri potest, Deum non existere. Ergo per axioma septimum ejus essentia non involvit existentiam. Atqui hoc per propositionem septimam est absurdum. Ergo Deus necessariò existit. »

Duodecima : « Nullum substantiae attributum potest verè concipi, ex quo sequatur substantiam posse dividiri. »

« Demonstratio. Partes enim in quas substantia, sic concepta, divideretur, vel naturam substantiae retinebunt, vel non. Si

primum, tum per propositionem octavam unaquaque pars debet esse infinita, et per propositionem sextam causa sui, et per propositionem quintam constare debet ex diverso attributo, adeoque ex unâ substantiâ plures constitui poterunt, quod per propositionem sextam est absurdum. Adde quod partes per propositionem secundam nihil commune cum suo toto haberent, et totum per definitionem quartam et propositionem decimam absque suis partibus, et esse et conceipi posset, quod absurdum esse nemo dubitare poterit. Si autem secundum ponatur, quod scilicet partes naturam substantiae non retinebunt: ergo cùm tota substantia in æquales partes esset divisa, naturam substantiae amitteret et esse desineret; quod per propositionem septimam est absurdum.

Decima tertia: Substantia absolutè infinita est indivisibilis.

Demonstratio eadem est quæ propositionis duodecimæ. Addit: Ex his sequitur, nullam substantiam corpoream, quatenus substantia est, esse divisibilem.

Decima quarta: Præter Deum nulla dari, neque conceipi potest substantia.

Demonstratio. Cùm Deus sit ens absolutè infinitum, de quo nullum attributum, quod essentiam substantiae exprimit, negari potest per definitionem sextam, isque necessariò existat per propositionem undecimam: si aliqua substantia præter Deum daretur, ea explicari deberet per aliquid attributum Dei, siveque duæ substantiae ejusdem attributi existerent, quod per propositionem quintam est absurdum; adeoque nulla substantia extra Deum dari potest, et consequenter concipi; nam si posset conceipi, deberet necessariò concipi ut existens. Atqui hoc per primam partem hujus demonstrationis est absurdum. Ergo extra Deum nulla dari, neque conceipi potest substantia.

Pergit: Hinc clarissimè sequitur 1º Deum esse unicum; hoc est per definitionem sextam, in rerum naturâ nonnisi unam substantiam dari, eamque absolutè infinitam esse. Sequitur 2º rem extensam et rem cogitantem, vel Dei attributa esse, vel per axioma primum affectiones attributorum Dei.

Decima sexta: Ex necessitate divinæ naturæ, infinita infinitis modis, hoc est omnia quæ sub intellectum infinitum cadere possunt, seqni debent.

Demonstratio. Hæc propositio unicuique

manifesta esse debet, si modò ad hoc attendat, quod datâ cujuscumque rei definitiōe plures proprietates concludit, quæ reverè ex eādem (hoc est, ipsâ rei essentiâ) necessariò sequuntur, et eò plures, quò plus realitatis rei definitio exprimit, hoc est quò plus realitatis rei definitæ essentia involvit. Cùm autem natura divina infinita absolutè attributa habeat, per definitionem sextam, quorum etiam unumquodque infinitam essentiam in suo genere exprimit, ex ejusdem ergo necessitate infinita infinitis modis (hoc est, omnia quæ sub intellectum infinitum cadere possunt), necessariò sequi debent. Omnia huc assumit Spinozæ sine ullâ probatione.

Vigesima nona: In rerum naturâ nullum datur contingens; sed omnia ex necessitate divinæ nature determinata sunt ad certo modo existendum et operandum.

CONFUTATIO SYSTEMATIS SPINOSÆ. — Revocari potest Spinozæ doctrina ad propositiones tres. Prima est unicam existere substantiam, extensam et cogitantem, ex cuius naturali vi et efficientiâ, sed cæcâ et brutâ, omnia intra se producuntur necessariò, ita ut nihil detur contingens, sed omnia determinata sint ex necessitate naturali ad certo modo existendum et operandum. Secunda est, hanc substantiam unicam nullas habere partes et esse planè indivisibilem et immutabilem. Tertia est, hanc substantiam esse summè perfectam, quod continet omnem realitatem, omnes modos entis. Prima propositio continent doctrinam omnium atheistorum, et directè confutatur omnibus argumentis, seu moralibus, seu physicis, seu metaphysicis, quæ hactenùs explicata sunt. Confutabitur etiam in sequentibus hujus operis partibus, speciatim verò, in articulis de *Immensitate Dei*, ubi ostendemus extensionem et cogitationem in eodem subjecto consistere non posse; de *Libertate Dei*, ubi conficiemus omnia in rerum universitate esse arbitrariè constituta; de *Attributis Dei moralibus*, quæ cum necessitate illâ ferreâ et cæcâ existere nequeant; et ubi de *Libertate hominis et lege naturali*.

Secunda et tertia propositio formam loquendi continent Spinozæ propriam, quam si ostenderimus non tantum esse abhorrentem à communi sermone, sed alienam ab omni ratione, erit certè Spinozæ systema ex omni parte confutatum.

PROPOSITIO PRIMA.

Unica Spinosæ substantia cogitans et extensa composita est ex partibus realiter distinctis, divisibilis est et mutabilis, et consequenter non est ens necessarium propter rationes in argumentis superioribus allatas.

PROBATIO. — 1º Ut principiis Spinosæ utar : « Substantia est id cuius conceptus non indiget conceptu alterius à quo formari debeat. » Atqui juxta eundem Spinosam cogitatio non indiget conceptu extensionis, à quo formari debeat, sed per se concipitur : sic quoque extensio non indiget conceptu cogitationis à quo formari debeat. Ergo extensio et cogitatio sunt duæ substantiæ. Imò hujusmodi attributa, quæ per se concipiuntur infinita agnoscit in Deo Spinoza. Ergo vel falsa est substantiæ definitio, vel infinitæ sunt substantiæ.

Hanc objectionem in scholio ad propositionem decimam præoccupare voluit, ubi sic legimus : « Ex his appareat quòd, quamvis duo attributa realiter distincta concipientur, non possumus tamen inde concludere ipsa duo entia, sive duas substantias constituere. » Quidni ? « Quia id est de naturâ substantiæ ut unumquodque ejus attributorum per se concipiatur, quandoquidem omnia, quæ habet, simul in ipsâ semper fuerunt, nec unum ab alio produci potuit, sed unumquodque realitatem seu esse substantiæ exprimit. » Hoc eòdem redit, ac si dixisset : Nolo agnoscere plures partes substantiales esse realiter distinctas, si simul semper conjunctæ fuerint, neque una fuerit ab aliâ producta, et unaquæque realitatem substantiæ exprimat. Potest certè Spinoza rerum nomina mutare pro arbitrio, sed hæc mutatione existimare se novam doctrinam condere, eamque demonstrare, hominis delirantis est. In eodem scholio habet : « Si quis autem jam querit, ex quo ergo signo diversitatem substantiarum poterimus dignoscere, legat sequentes propositiones, que ostendunt in rerum naturâ nonnisi unicam substantiam existere, eamque absolutè infinitam esse, quapropter id signum frustra quereretur. » Quod eòdem redit, ac si dixisset nullum haberi tale signum. Et reverè nullum aliud signum præter conceptum clarum realis distinctionis esse potest. Quod signum nunc admittere, nunc non admittere, hominis est ridiculè cum dissentientis.

2º In illâ substantiâ sunt partes realiter distinctæ, ubi sunt modificationes contrariae et repugnantes quæ in eâdem parte esse ne-

queunt : v. g., si finita extensio A moveatur versus orientem, et alia extensio finita B moveatur versus occidentem, negat communis hominum intelligentia A esse B, quia tunc moveretur eodem tempore in contrarias partes, quod est absurdum. Atqui Spinoza in Deo agnoscit modos ejusmodi infinitos, contrarios et incompatibilis. Ergo necesse est ut illos distribuat in partes diversas unicæ sue substantiæ. Et reverè, quamvis placuerit Spinozæ varias partes substantiæ unicæ modos appellare, illis modis tribuit ea omnia quæ nos tribuimus partibus, separatam existentiam, efficientiam propriam, certas affectiones particulares seu modos, ut patet ex propositione 26 : « Quodecumque singulare, sive quævis res, quæ finita est et determinatam habet existentiam, non potest existere nec ad operandum determinari, nisi ad existendum et operandum determinetur ab aliâ causâ, quæ etiam finita est et determinatam habet existentiam, et rursus hæc causa non potest etiam existere, neque ad operandum determinari, nisi ab aliâ, quæ etiam finita est et determinatam habet existentiam, determinetur ad existendum et operandum, et sic in infinitum. » Et parte secundâ inter præviâs definitiones hæc septima est : « Per res singulares, intelligo res quæ finitæ sunt et determinatam habent existentiam. Quòd si plura indicua in unâ actione ita concurrent, ut omnia simul unius effectus sint causa, eadem omnia catenùs, ut unam rem singularem considero. » Et axioma quartum ibidem est : « Nos corpus quoddam multis modis affici sentimus. » Ineptè ergo solummodò formam loquendi immutavit, dûm partes substantiæ modos appellat, eosdemque contra communem sensum aliorum modorum subjecta efficit.

3º Expendamus rationes, quibus Spinoza substantiæ extensæ et modorum infinitâ varietate distinctæ indivisibilitatem confirmavit. Primo hujus indivisibilitatis hæc legitur demonstratio propos. 45 : « Si enim divisibilis esset, partes in quas divideretur, vel naturam substantiæ absolutè infinitæ retinebunt, vel non. Si primùm, dabuntur ergo plures substantiæ ejusdem naturæ, quod per propositionem quintam est absurdum. » Sed supra ostendimus propositionem quartam, in quâ hæc demonstratio ponitur, esse falsam. Secundò. In scholio ad eamdem propositionem invenimus hanc aliam demonstrationem : « Quòd substantia sit indivisibilis, simplicius ex hoc

« solo intelligitur, quòd natura substantiæ non potest concepi, nisi infinita; et quòd per partem substantiæ nihil aliud potest intelligi quām substantia finita, quod per propositionem octavam manifestam contradictionem implicat. » Propositio quarta deducitur ex propositionibus evidenter falsis et temerè assumpsis: fiderent adversari communi omnium intelligentiæ, hoc apud Spinosam est demonstrare. Tertiò. In scholio ad propositionem 15 habet: « Non minùs absurdum est ponere, quòd substantia corporea ex corporibus sive partibus componatur, quām quòd corpus ex superficiebus, superficies ex lineis, lineæ denique ex punctis componantur. » Quis hoc concedet Spinosæ, non esse difficiliorē cogitationem puncti mathematici, quām corporis solidi, aut non magis repugnare, ut substantia corporea ex punctis inextensis, quām ex partibus extensis componatur. Quartò. Pergit ibidem: « Atque hoc omnes, qui claram rationem infallibilem esse sciunt, fateri debent, et in primis ii, qui negant dari vacuum. Nam si substantia corporea ita posset dividī, ut ejus partes realiter distinctæ essent, cur ergo una pars non posset annihilari, manentibus reliquis, ut ante, inter se connexis? Et cur omnes ita aptari debent, ne detur vacuum? Sanè rerum, quæ realiter ab invicem distinctæ sunt, una sine aliâ esse et in suo statu manere potest. Cū igitur vacuum in naturâ non detur, sed omnes partes ita concurrere debent, ne detur vacuum, sequitur hinc etiam easdem non posse realiter distingui, hoc est, substantiam corpoream, quatenus substantia est, non posse dividi. » Estne hominis prudentis ponere sententiam tam abhorrentem à communi omnium intelligentiâ in opinione tam incertâ et explosâ à maximâ parte physicorum, qui sine vacuo motum existere non posse contendunt? Sed quid sit de hac controversiâ, manifestum est materiam tam esse partibus distinctam, in systemate Cartesii, qui vacuum negat, quām in systemate Newtoni vacuum admittentis, quia in utroque corpora omnia, v. g., sol et luna separata habent et independentem à se mutuo existentiam, nec magis identificantur per interjectum æther, quām per vacuum interpositum. Quintò. Tandem omnes objectiones ibidem sic praeoccupat: « Si quis tamen jam querat cur non ex naturâ ita propensi simus ad dividendam quantitatem, ei respondeo, quòd quantitas duobus modis à nobis concepitur,

ab abstractè scilicet sive superficialiter, prout nempe ipsam imaginamur; vel ut substantia, quod à solo intellectu fit. Si itaque ad quantitatem attendamus, prout in imaginatione est, quod sàpè et facilius à nobis fit, reperiatur finita, divisibilis et ex partibus conflata; si autem ad ipsam, prout in intellectu est, attendamus, et eam, quatenus substantia est, concipiamus, quod difficultè fit, tum ut jam satis demonstravimus, infinita, unica et in divisibilis reperiatur. Quod omnibus, qui inter imaginationem et intellectum distinguere sciverint, satis manifestum erit; præcipue si ad hoc etiam attendatur, quòd materia ubique eadem est, nec partes in eadem distinguuntur, nisi quatenus materiam diversi modo affectam esse concipimus, unde ejus partes modaliter tantum distinguuntur, non autem realiter. Ex. gr., aquam, quatenus aqua est, dividi concipimus, ejusque partes ab invicem separari; at non, quatenus substantia est corporea: eatenus enim neque separatur, neque dividitur. Porrò aqua, quatenus aqua, generatur et corrumpitur; at quatenus substantia, nec generatur, nec corrumpitur. » At vanissima est hæc distinctio: nam substantia unica considerata per intellectum est pura abstractio mentalis nullum habens objectum reale. Substantia considerata per intellectum est substantia sine modo existentia. Atqui substantia existere non potest sine modo existendi. Seu quod eodem redit, nullæ res existunt nisi res singulares, nullæ cogitationes nisi singulares, nulli motus nisi singulares, juxta propositionem 28 prime partis. Et juxta axiomam 3 secundæ partis nullas res singulares præter corpora et cogitandi modos percipimus, quæ omnia pertinent ad naturam naturatam juxta scholium propos. 29, et concipiuntur per imaginationem. Quid ergo erit natura naturans, quæ concipitur per intellectum? An substantia sine modo et sine attributis? Sed nulla talis esse nec concipi potest. An substantia cum vi motrice vel vi cogitandi? At juxta Spinosam propos. 28, jam laudatâ, nulla est in unicâ suâ substantiâ facultas, nihil præter actuales motus et cogitationes. In scholio ad propos. 48, parte secundâ scribit: « Eodem modo demonstratur in mente nullam dari facultatem absolutam intelligendi, eumque piedi; nude sequitur has et similes facultates, vel prorsus fictitiæ, vel nihil esse præter entia metaphysica, sive universalia, quæ ex particularibus formare solemus. » Natura ergo

naturans, quatenus distinguitur à naturā naturatā, est pura abstractio mentalis.

PROPOSITIO II. — *Substantia unica Spinose non est ens infinitē perfectum.*

PROBATIO. — 1º Substantia unica Spinose vel diceretur infinitē perfecta, quatenus est naturans et concipitur per intellectum, vel quatenus est naturata et concipitur per imaginationem: sed neutrum dici potest. Natura naturans nullam habet facultatem, nullam vim, nullum modum, ut modō dictum est; nihil est aliud quām abstracta idea substantiæ vel extensionis cum abstracta ideâ cogitationis et virium, quæ actualiter tantum existunt in naturā naturatā. Atqui idea abstracta nullum habens objectum actuale non est certe ens infinitē perfectum, sed ens rationis. Neque natura naturata, quæ reverā sola actualiter existit, est ens infinitē perfectum. Nam Spinoza in scholio ad propos. 15 docet extensionem corpoream non constare ex partibus, quia partes finitæ infinitum componere nequeunt. Atqui naturæ naturatae modi sunt finiti. Ergo infinitum nequeunt constituere.

2º Ens infinitē perfectum illud dicere solemus, quod habet omnes perfectiones in infinito gradu, scientiam, bonitatem, omnipotentiam, libertatem, imperium; quod nullas ex aliā parte habet imperfectiones. Atqui juxta Spinosam unica substantia quovis modo consideretur non habet illas perfectiones, nisi nomine, ut patet ex superiori expositione: habet verò omnes imperfectiones corporum et spirituum, cùm ex illis confletur; in Deo existunt omnes figuræ motusque corporum; omnes sensations etiam molestissimæ animorum, quas omnes imperfectiones à Deo non amovet Spinoza nisi per vanissimam illam distinctionem naturæ naturantis et naturæ naturatæ; vel substantiae conceptæ per intellectum et per imaginacionem. Sed profectò cùm natura naturans, seu substantia concepta per intellectum, sit pura mentis abstractio, seu, ut ejus verbis utar, res factitia et ens metaphysicum ac universale, quod ex particularibus efformare solemus, si nullas habeat imperfectiones, nullas habebit etiam perfectiones.

Nihilominus Spinoza omnibus fermè argumentis metaphysicis supra traditis utitur ad demonstrandam summam perfectionem suæ unicæ substantiæ per intellectum conceptæ, et in scholio ad propos. sic concludit: « Perfectio igitur rei existentiam non tollit, sed contra

ponit; imperfectio autem contra eamdem tollit, adeoque de nullius rei existentiæ certiores esse possumus, quām de existentiæ entis absolutè infiniti seu perfecti, hoc est, Dei. Nam quandoquidem ejus essentia omnem imperfectionem secludit, absolutamque perfectionem involvit, eo ipso omnem causam dubitandi de ipsis existentiæ tollit, suminamque de eādem certitudinem dat; quod medioeriter attendenti perspicuum fore credo. » Hæc pronuntiat de naturā naturante, cui nullum concedit, neque intellectum, neque voluntatem, neque ullam omnino facultatem; et ejus nomine, quatenus dividitur à naturā naturatā, nihil intelligere possumus præter extensionem infinitam, eni essentiæ loco tribuit potentiam: nam hæc est propos. 34: « Dei potentia est ipsa ipsius essentia. » Cujus propositionis hanc singularem tradit demonstrationem: « Ex solā enim necessitate Dei existentiæ sequitur Denū esse causam suī, per propos. 11, et omnium rerum per propos. 16. Ergo potentia Dei, quā ipse et omnia sunt et agunt, est ipsa ipsius essentia. » At quid esse potest hæc potentia, quæ est causa Dei et omnium rerum, quæ non est vis motrix, nec vis cogitandi, nec ullo modo habet rationem facultatis? Si ullus sensus tam obscuro sermoni tribuendus sit, dicendum erit Spinosam per potentiam illam causam Dei et omnium rerum intelligere necessitatem existendi, quam scholastici plerique vocant gradum constitutivum divinæ essentiæ, et quam quidam metaphysici antecedentem vocant, atque existentiæ Dei causam formalem. Adeoque extensio necessaria considerata sine ullis aliis perfectionibus erit ens infinitē perfectum. Hoc tueri, quid aliud est quām insanire?

Hæc natura naturans producit juxta Spinosam naturam naturatam. Videamus, quo sensu huic summa perfectio tribui possit, quo modo naturæ hujus naturatae accessione, una natura effici possit perfectissima. Statuit propos. 16: « Ex necessitate divinæ naturæ, infinita infinitis modis (hoc est, omnia quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) sequi debent. » Cujus propositionis demonstratio supra descripta est; hæc summa est: « Entis necessarii infinita realitas est. Ergo ex ejus naturā infinita infinitis modis sequi debent: id est, sequi debent omnes affectiones possibles corporeæ et spiritales. »

Concedimus antecedentem propositionem. Ens necessarium sine dubio habet infinitam

realitatem; continet formaliter omnes perfectiones, ut loquuntur scholastici, simpliciter simplices, et quæ sunt meliores ipsæ quam non ipsæ, quæ nullam habent adjunctam imperfectionem, nec aliam perfectionem maiorem aut æqualem excludunt. Continet etiam eminenter et virtualiter omnes perfectiones simplices, quæ non sunt meliores ipsæ, quam non ipsæ, vel quæ imperfecti quidpiam habent adjunctum, vel opponuntur perfectionibus excellentioribus: has, inquam, continet cogitatione et potentia. Nullo alio modo evolvere ideam entis infinitè perfecti possumus, quam accumulando ex una parte omnem veram perfectionem; et ex alterâ parte omnem imperfectionem et limitationem excludendo. Sed negamus ex infinità Dei realitate, infinita infinitis modis sequi ad sensum Spinosæ, ita ut de illo nihil negari possit. Nam 1º Spinosa de Deo suo quamplurima negat et ea quæ maximam continent perfectionem, quæ nisi Deo negaret, inutile foret ei tribuere gradus entis finitos. Negat in Deo existere intelligentiam infinitam, sapientiam, bonitatem, omnipotentiam, libertatem, etc., quas perfectiones cùm Deo tribuannus, inutile est tribuere ideas, volitiones, vires humanas, et alios quosvis definitos gradus entis. 2º Cùm Spinosa nos jubet conceipere ens perfectum, ut ens infinitum extensivè, non intensivè: loco unius entis ponit collectionem entium innumerabilium cum diversis et distinctis existentiis, quarum una non supponit aliam. Finge atomos Epicuri numero infinitas habere omnes istas perfectiones simplices corporum et mentium; unam esse quadratam, rotundam aliam, aliam triangularem, etc.; unam habere unum gradum velocitatis, aliam duos, aliam tres, etc., aliam ketam, aliam tristem, aliam justam, aliam injustam, etc. Quis enim mentis compos dixerit istam discordem multitudinem atomorum esse unum ens in genere perfectionis infinitum? 3º Hæc idea entis finiti extensivè habet omnes difficultates; quæ adjunctæ sunt extensioni infinite, tempori infinito, numero infinito, quæ longè majores sunt, quam quæ adjunctæ sunt ideæ entis perfecti intensivè. 4º Supra confecimus perfectiones simplices, seu modos mentium et corporum esse arbitrios effectus causæ liberæ, neque esse posse modos necessarios entis à se existentis et immutabilis.

(ANNOTATIO, auctore P. S.)

Ad quatuor vulgo atheorum systemata referuntur, nempe 1º Academicorum; 2º Epicu-

reorum; 3º Immaterialistarum; 4º Spinosæ, seu Pantheistarum. Academicci mundum esse æternum contendebant, quorum opiniones sufficienter exponit auctor et confutavit, supra in argum. quarto ex novitate mundi illato. Principia quidem contra epicureos in argumento quinto stabilivit idem auctor; non tamen sistema eorum exposuit, nec satis directè curavit impugnare; de immaterialistis vero silet. Pantheismum denique ad Spinosæ theoriam suo tempore celebratam reduxisse videtur. Porrò, ut his aliquantis per supplementum omissis, primum adnotabimus duplice generali modo atheisticam pestem prodire: 1º Deum è medio rerum existentium tollendo, auleò ut mundus præsens sive necessariò ab æterno, sive fortuitò ab atomis existere dicatur; quod proprium est atheorum præsertim materialistarum; 2º nihil præter Deum affirmando, seu quæcumque existentia Deum esse; hinc *pantheismi* nomen huic systemati tributum, quod signum immaterialistis solet arridere. Ad atheos primi generis maximè pertinent Academicci et Epicurei. Pantheismus vero sese formis prodit non paucis, quas tamen ad duas contrahi posse arbitramur: vel enim ens primum existit à quo cætera variis modis emanarunt, quod potissimum apud Indos, ac deinceps apud Gnosticos invaluit; vel quisque id admittere debet, nihil præter seipsum esse. Atque universitatem mundi sibi apparentis nonnisi suæ cogitationis phenomena exhibere, quod deliramentum apud hodiernos pantheistas frequentius obtinet. Spinosa materialismum cùm pantheistica opiniione consociare intendit, cùm unicam substantiam extensam fingeret, ex quâ rerum deducit universitatem quasi per emanationem ideologicam, ut ita dicam, more geometrorum ad fucum argumentando; tantâ vero cum obscuritate, ut certè magis ille impius sui systematis moralis licentiâ effrenatâ nocuerit, quam abstractâ atque inintelligibili theoriâ.

De sistematico Spinosæ satis disseruit auctor Pantheismi tum Indorum, tum Gnosticorum expositionem contractam vide in opere inscripto: *Précis de l'histoire de la Philosophie*, publié par les directeurs du collège de Juilly. Quoad hodiernos pantheistas, vid. ipsorum libros. Superest hic tum Epicuri, tum immaterialistarum exponere systemata, ut habentur apud D. Lafosse, in suis quas addidit tractatibus de Deo, auctore Tournely, Annotationibus.

(Explicit annotation P. S.)

Systema Epicuri.

Epicurus deos agnovid, sed molli seu potius turpi versantes in otio, orbis efformationi non praefuerunt illi, nec illius conservationi invigilant, aut entium ex quibus componitur provident necessitatibus: ut autem sine inanum deorum operatione mundum efforinet Epicurus, duo supponit necessariò et à se existentia, spatium scilicet immensum, id est, vacuum quoddam, æternum, infinitum, et inane; hoc primum.

Secundum est materia, non in unum quoddam compacta corpus omnibus sibi invicem adhaerentibus partibus, sed per primas sui partes minutatim divisa et secta; partes illas vocat atomos, quarum hæ sunt proprietates, æternitas, divisibilitas, figura, gravitas et motus. Atomi sunt æternæ quia necessariò existunt; sunt indivisibles licet extensæ, ob perfectam duritatem quā pollut; figuratae sunt, singulae autem suā gaudent figurā, aliae enim sunt hamatae, aliae pyramidales, triangulares aliae, etc.; sunt quoque graves atomi; porrò earum gravitas innata est propensio tendendi deorsum, et in illis principium est intrinsecum motus: jam verò motus duplex in atomis distinguitur naturalis unus quo ille feruntur deorsum, alter fortuitus est, et *clinamen* appellatur, quo atomi deviantes à linea quā perpendiculariter tendebant ad centrum, occurrerunt in invicem, et ob figurarum diversitatem sibi invicem adhaeserunt.

Ilis positis genesis mundi explicat Epicurus: Ferebantur atomi ab æterno deorsum in spatio inani; fortuitò autem contigit quod à rectâ declinantes viâ, in invicem impegerunt, sibique adhaerentes ob diversitatem figurarum varia ex quibus resultat orbis efformaverunt corpora.

Sic autem illud sistema specialiter confutatur.

1º Absurdum est illud spatum seu inane, necessarium, æternum, nullâ nisi triñâ dimensione et vacuo præditum perfectione: vel enim nihil est, et nihil nullæ sunt proprietates; evanescit ergo illud spatum: vel est aliquid, et tunc ens erit necessarium, cui ex demonstratis infinitè competunt perfectiones. 2º Absurdum est atomos numero infinitas moveri in spatio licet infinito: agnoscit enim Epicurus sine vacuo impossibilem motum: sed atomi numero infinite prius replet spatiū etsi inlinitum; ergo impossibilis fuit atorum motus. 3º Absurdum est asserere ato-

mos fuisse motas deorsum; nam in spatio infinito nulla datur circumferentia, nullum centrum; ergo in illo non est deorsum aut sursum. Deinde voces istæ, *deorsum* et *sursum* relativæ sunt ad personas loquentes, quodque deorsum est respectu unius, respectu alterius sursum erit; sit linea à puncto cœli uno producta usque ad oppositum cœli punctum, ratione nostri deorsum tendet, sursum verò ratione Antipodarum; sonniavit ergo Epicurus dum talia effutiit. 4º Absurdum est agnoscere aliquam motus determinationem in atomis: vel enim ab eodem punto cunctæ intelliguntur procedere simul ad oppositum, vel à diversis punctis rectâ procedunt. Si primum, nulla est ratio, cur potius progrediantur simul atomi omnes ab uno spatiū puncto, quam à diversis et singulis spatiū punctis singularē moveri incipiunt? cur, quæso, potius ab oriente progrediuntur, quam ab occidente? Si secundum, jam nullatenus in invicem impingere possunt, quia non possunt sibi occurtere, sese collidere, nisi post emensum spatiū infinitum; ergo, etc. 5º Absurdum est in atomis admittere clinaminis motum; is enim est contra materiæ ideam, et innatam atomis ex Epicuro gravitatem. Aliunde quæ illius causa erit? casus quid est? aut nihil, enjus nullus est effectus, aut aliud ens; ergo datur ens à spatio et atomis distinctum; ergo datur Deus. 6º Absurdum est admittere atomos indivisibilis: vel enim extensæ sunt, vel inextensæ; si inextensæ, nusquam ex pluribus atomis ori poterit corpus extensem, ut demonstrant physici contra Zenonem: si extensæ, ergo ex partibus extra positis resultant; sed ubi intelliguntur partes extra partes positæ, jam concipiatur possibilis divisibilitas; ergo atomi sunt verè divisibles. 7º Absurdum est agnoscere atomos essentiali donatas motu; etenim constituantur illæ ex partibus absolutè et perfectè quiescentibus; sed aut quiescent atomi, aut moventur illarum partes: nam illæ partes sunt materia ut atomi; ergo iisdem ac atomi donantur proprietatibus; ac proinde aut summè divisibilis sunt, quin et sunt divisæ atomi, ratione jugis motus quo donari debent illarum partes; aut plenè et perfectè quiescent, et exurgere non potuit mundus. 8º Absurdum est asserere omnia in mundo ordinata esse fortuito casu, et sine prius intento fine. Non oculis ad videndum formatus, non auris ad audiendum, non sol ad lucem emittendam et calorem, etc.; potuit evenire ut oculus locum

pedis, pes oculi locum occuparet, etc.; hæc et similia fateri, nonne est desperatam causam per absurdia quæque teneri et defendere?

Sufficient hæc ad refellendum Epicuri systema; fuit ille audacior et imprudens dūm orbis formationem sine Deo voluit evolvere; satius illi fuisset silere, quām tot ac tanta congerere simul absurdia. Verū animadvertisimus hanc esse Atheismi solem, ut ubi Deum negat, quō rationem existentiæ et modi rerum magis conatur reddere, cō majora excogitare ac tueri tenetur absurdia; unde etiamsi doctrina de Dei existentiā nullis positivis probaretur momentis, nihilominus adhuc staret immota, expositione absurdorum quæ illius adversarii admittere coguntur.

Systema Immaterialistarum.

Immaterialiste ii dicuntur qui materiam seu corpora existere negant rati solis spiritibus posse existentiam competere. Si in hâc generali Immaterialismi notione consistas, certum est illud systema fuisse propugnatum à Georgio Berkeleyo collegii SS. Trinitatis Dublini socio, et deinde ad episcopatum Cloanensem à rege Britanniae majoris evecto, in opere quod adversus septicismum, atheismum, et irreligionem anglicè scriptis, cuius pars inscripta: *Dialogi Hilam inter et Philonoum*, etc., non ita pridem in gallicum sermonem translata est. Verūm præpostorē et immeritò is auctor à multis ut atheistus habitus est, qui contra ex *existentiā materiae et mundi in spiritibus*, ut loquitur, id est, ex ideâ præcellentí quam hujuscem mundi aspectabilis et omnium ejus motuum et partium, connexionisque earumdem habemus, necessariò et immediatè demonstrari ostendit entis supremi et infinitè perfecti et intelligéntis existentiam, à quo solo ejusmodi idea nobis tribui potest. Imò verò Berkeleyus suam singularem doctrinam cum Scripturis sacris conciliare satagit, ipsique attribuitur egregium aliquod opusculum adversus incredulos exaratum, quod inscribitur, *Alciphron*.

Nulla igitur hic cum Berkeleyo controversia nobis est. Sed fertur fuisse quosdam qui ut argumenta ex materia existentiæ et motu, et ex universi ordine petita, quibus atheismus penitus evertitur, declinarent, immaterialismum amplexi sunt, ac non alia entia praeter spiritus existere statuerunt. Hos appellamus Immaterialistas Atheos, qui duplicitis generis esse potuerunt, nam aliis videri potuit se solos in rerum naturâ certò existentes ponere, adeò ut de suâ solâ existentiâ, de suâ solâ cogitatione aut vo-

litione, aut sensatione certò judicare possent, incerti verò essent de re aliâ quâlibet: alii potuit magis placere dari mentes æternas, necessarias, à se invicem independentes, modificationibus necessariis et sibi necessariò succendentibus successivè instructas. Quocumque modo sumatur illud sistema, facillimè refellitur.

1º Enim humana mens habet causam aut existit à se; si primum, hæc causa Deus erit, Deusque demonstrabitur. Si secundum, habet ergo omnes perfectiones quas enti necessario competere supra demonstravimus; ergo illa, Deus est, et velut Deum sese exhibere poterit atheistus immaterialista. 2º Humana mens desideriis quibus succeditur, indigentiae admonetur suæ; ergo non habet quidquid habere potest, quin necessariis et exoptatis ardentiis caret; ac proinde finitudinis et paupertatis suæ conscientia, non existere necessariò cognoscere debet, et sentit invita. 3º Mens humana varias experitur sensationes, nonnullas inquirit et advocat, plurimas excipit inexpectatas, et ex iis quot sunt quas incessum executere et fugare tentat? iis detinetur et torquetur dolens; insuper quot sunt quas concupiscit, ad quas inhiat, quibus tamen frustratur? sed hæc sensationes, harum præsentia, duratio, natura, efficacia, arguunt existentiam entis ab animâ distincti dominatum supremum in eam exercentis; illius entis potentiam expendat, et perscrutetur naturam immaterialista, et Deum habebit. 4º Vel solum sensum intimum habet immaterialista atheistus ut veritatis notam, nostrorumque regulam judiciorum, vel admittit insuper cognitionis claritatem seu evidentiam. Seligat ille; si primum, solus ergo existit immaterialista atheistus in rerum naturâ, in unico præsenti instanti, eum unicâ actuali modificatione, cuius ortum, durationem, sicut suum ortum suamque propriam durationem ignorat; sensus enim intimus non est nisi de iis quæ actu et in præsenti intrinsecis afficiunt. Si secundum, jam mentes numero infinitas, necessarias, independentes et æternas admittit, aliunde tamen cædem mentes nullum servavere de suâ æternitate vestigium, se in constanti vivere dependentiâ experiuntur, ad bona exteriora jugiter anhelant, perpetuâ deluduntur entis extrinseci operatione: prorsùs infelices nec dolorem vitare, nec explere desideria queunt; non sunt ergo entia necessaria, et undequaque ruit insulsum athei immaterialistæ systema. 5º Etiamsi supponi posset nulla existere corpora, non tamen immaterialiste id-

circò declinare possent invictum quod ex dispositione et ordine partium mundi aspectabilis deducitur argumentum. Nam seu existat seu non existat materia, certissimum est ipso-que sensu intimo constat 1º dari ideam ejusmodi dispositionis, dari apparentias earum omnium quae in mundo aspectabili veri philosophi esse credunt et demirantur; constat 2º, in ideâ illâ et apparentiis universi summam elucere sapientiam et eam quidem sapientiam quae mentis nostrae intelligentiam longè superet; constat 3º, nos ejusmodi ideâ et apparentiis etiam invitox affici, ac proinde nos non esse ejusmodi ideâ et apparentiarum causam. Ergo agnoscenda est causa nobis superior, et à quâ pendeamus, quae ejusmodi ideam et rerum apparentium in nobis producat, cuique summa intelligentia et potentia tribuenda sit; haec autem causa est Deus; ergo. 6º Omnia argumenta metaphysica ex ideâ Dei et entis necessarii desumpta quibus evicimus Deum existere, non declinat immaterialista atheus, dâm rerum sensibilium existentiam admittere renuit. 7º Etiam abstrahendo à veracitate Dei, satis firma habentur existentiae corporum argumenta, ut à nemine prudenter ejusmodi existentia negari possit. Id enim negare imprudens est et stultum, quod omnia suadent et astruunt, à quo admittendo nihil deterret, et ad quod judicandum invincibiliter inclinamur: atqui sic se habet corporum existentia, etiam ubi à Dei veracitate abstrahitur. 1º Hanc existentiam omnia suadent et astruunt, nempe testimonium sensuum constans et uniforme, omnes sensationes sensationumque relationes, omnes rerum ac personarum quibus circumdatur apparentiae. 2º Nihil nos ab admittendâ corporum existentia avertit et deterret; fatendum quidem reipsâ aliquando dari in nobis impressiones sensationibus prorsù similes, licet extra nos objectum ejusmodi sensationum non existat; sed tunc neque testimonium sensuum uniforme est, neque sensations sunt constantes, neque habent pro objecto mundum aspectabilem, aut corpora generatim, sed aliquod duntaxat in particulari determinatum corpus; ergo ab admittendâ existentiâ corporum quibus rerum universitas constat, nihil meatem avocat et deterret. 3º Invincibiliter inclinamur ad judicandum existere corpora; iesum hic experientiam appellamus: nemo nam experitur se non posse constanter tempore se ab hoc iudicio: Corpora aliqua existunt; ergo, etc.

Dices: Non sumus certi existere corpora, nec illam probare conantur existentiam philosophi, nisi suppositâ Dei existentiâ; ergo, etc. — Respondeo 1º, Immortalistarum atheorum systema à nobis fuisse confutatum multis argumentis à corporum existentiâ non petitis, ac proinde, etc. 2º Falsum est videri philosophis incertam esse corporum existentiam, nisi Deus summè verax omnibus præesse ponatur. Enim verò sentiunt quidem non nisi suppositâ Dei existentiâ posse haberi hujuscem veritatis demonstrationes metaphysicè certas; sed nemo corum est qui non agnoscat tot esse ut diximus, corporum existentiæ indicia etiam abstrahendo ab existentiâ Dei, ut nonnisi stultè in dubium revocari possit. Et verò sensations sensationumque relationes non producentur ab animâ ipsâ, siquidem eas etiam invita patitur, multæque sunt ingratæ et injucundæ quas sponte non suscipit; ergo vel oriuntur à corporibus, et tunc existit materia; vel eas imprimit nobis ens aliquod spirituale et præpotens, cuius proinde natura debet esse optima, rectaque voluntas; uno verbo Deus erit qui nos deludere non potest, sieque et Deus et corpora agnosci debent: vel ortum ducunt ille sensations ab animâ ipsâ; sed istud repugnat: non enim eas sponte suscipit mens, cùm multoties eas ingratas ac injucundas experientur invita; non eae quoque necessariò è naturâ animæ pullulant; neque anima si existens à se intelligatur, dici potest dolori, illusioni nata et infelicitati. Restat ergo ut immaterialista atheus respondeat se sensationum causam sicut et sue existentiae nescire, hocque unum se scire quòd in momento præsenti existat et sentiat.

(Explicit citatio D. Lafosse.)

SECTIO SECUNDA.

De natura et attributis Dei.

ARTICULUS PRIMUS.

DE NATURA DEI GENERATIM.

Solemus essentiam seu substantiam Dei ab ejus proprietatibus et attributis dividere; illamque cogitare, ut substratum aliquod, cui inhæreant proprietates tanquam accidentia in subiecto. Sed cùm hujus substrati seu subjecti, non in rebus modò divinis, verùm ne in naturalibus quidem, quisquam sibi notionem distinctam fingere possit, vanè institueretur de

illâ disputatio, haud minùs ac si cœci de coloribus dissererent. Per naturam igitur Dei hic intelligimus complexioneum divinarum perfectionum, sive attributorum, sive proprietatum, per quas reverà nobis innotescit. Tolle ab ideâ Dei necessitatem existendi, eternitatem, immensitatem, immutabilitatem, intelligentiam, bonitatem, potentiam; omnem ejus naturam sustulisti: sicut si tollas à materia extensionem, soliditatem, divisibilitatem, mobilitatem, nescio an relinquetur idea ullius rei, quam vocare possis essentiam materiæ. Sub hoc igitur titulo instituemus solummodò quæstiones tres: 1º An et quomodò Dei natura et perfectiones cognosci à nobis possint? 2º An et quomodò divinæ perfectiones sint à se invicem distinctæ? 3º An sit inter Dei attributa aliquod primum, à quo alia fluere concipiuntur; et quoniam illud sit? Quæstiones has, cùm non magnam habeant utilitatem, valdè breviter concludemus.

QUESTIO PRIMA.

An et quomodò natura Dei cognosci possit.

Triplex vulgò distinguitur cognitio: abstractiva nempè, quæ comparatur non ex rei ipsius contemplatione, sed ex ejus operationibus et effectibus: sic colligitur natura Dei ex admirabili mundi opificio; ad hanc etiam refertur cognitio ex ideis et revelatione. Intuitiva, quæ rem speculatur, ut in se est et immediatè: hanc speramus in alterâ vitâ. Comprehensiva denique alia dicitur cognitio, quæ omnes rei alienjus partes et rationes complectitur, totamque rei naturam interiùs perspicit et exhaustit. Omnis de intuitivâ Dei cognitione disputatio aliena est à nostro instituto: et de comprehensivâ Dei cognitione hoc solummodò dicendum habemus, quòd finitis mentibus non competit. Quippe cùm Deus contineat infinitam realitatem, omnes rationales rerum essentias, omnem veritatem, non potest perfectè et comprehensivè cognosci, nisi cogitatione infinitâ, cuius capax creatura non est; quæ Dei, non creaturæ attributum est. Igitur pauca solummodò addemus de cognitione abstractivâ, quæ propria est præsentis statûs. Plures recentiores nimium videntur deprimere abstractivam hanc cognitionem: negant illam esse ullo modo veram scientiam, seu arripere posse nos ex rebus creatis, aut ex ipsâ revelatione ullam sinceram divinæ naturæ notitiam. Aliunt ejus attributa esse toto genere dis juncta ab illis perfectionibus, quarum formam habemus

in animis, et nos non debere illas attribuere Deo, sensu univoco, sed sensu tantùm analogico; id est, debere nos cogitare, in Deo esse aliquid supra nostrum intellectum, quod respondeat aliquâ ratione istis nostris perfectiōnibus, quamvis cum illis non habeat veran similitudinem etiam genericam. In eâdem sententiâ etiam plures veteres Christiani fuerunt ut Boetius, qui scripsit « Deum non esse verum substantiam, sed ultra substantiam, » et auctor ecclesiæ Hierarchiæ, falso nuncupatu Dionysius Areopagita, qui Dei sapientiam vocat « absurdam, irrationalib[er]e et stultam sapientiam: quia est ultra omnem sapientiam et prudentiam. »

PROPOSITIO.

Cognitio abstractiva divinæ naturæ, quam habemus in hâc mortali conditione, vera est et sincera: seu ex effectibus naturalibus, ex idei menti nostræ congenitis, ex creaturarum perfectionibus apprehendimus perfectiones Dei, et non perfectè et quoad modum infinitum, saltem ut in se sunt et quoad speciem.

PROBATIO. — Nam 1º nullo modo intelligitur quomodò perfectiones in Deo esse possin diversi generis et speciei à perfectionibus creaturarum. Scientia enim res una est et immutabiliter eadem in omnibus mentibus; veri gratiâ, ratio convenientiæ inter tres angulos i triangulo et duos rectos, eadem est respect omnium entium intelligentium; non enim ha ratio contrahitur in hominis mente et amplificatur in divinâ, sed eadem in utrâque es quia æquè est necessaria et immutabilis ac ips Deus. Sic etiam justitia res est constans et uniformis: est siquidem constans voluntas secundì in agendo immutabilem rerum ordinem. Sicut igitur hie ordo rerum est reguli uniformis, constans, flecti nescia, necesse est justitiam esse ejusdem generis in omnibus mentibus. Sic quoque benevolentia ejusdem generis et speciei est in Deo et homine: qui enim in quopiam ente esse potest, quam voluntas benefaciendi vel felicitatem communiciandi? Idem de potentia aliisque omnibus divinæ naturæ virtutibus dici potest.

2º Si divinæ perfectiones essent diversi generis ab illis quas in creaturis comprehendimus vel quas cogitando assequi possumus, ista nostra analogica, uti vocatur, cognitio, revera non esset cognitio. Verbi gratiâ, tametsi possimus hominem à nativitate cœcum testimoniū hominum et multiplici experienciâ convincere

esse in hominibus aliis sensum quo ipse caret, visionis videlicet, quo illi corpora distantia apprehendere possunt; tamen ista ejus convictione et persuasio non potest dici cognitio visionis. Atqui analogica cognitio est prorsus ejusdem generis ac ista cognitio hominis cœci, quia divine perfectiones supponuntur toto genere disjunctæ à perfectionibus nobis cognitis, sicut facultas videndi dividitur natura ab aliis sensibus, quorum cœcius notitiam habet. Præterea quomodo in ista Christianorum quorundam sententiâ homo factus est ad imaginem et similitudinem Dei? Hæc certè similitudo in nullâ re potest consistere quâm in similitudine perfectionum. Quomodo Deus proponi nobis posset in exemplum, quod debeamus imitari? Scriptum est: *Sitis imitatores Dei. Sitis misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est. Sitis perfecti, sicut Pater vester perfectus est.* Si harum perfectionum nullam haberemus veram notionem, nostræ initiationis objectum esse non possent: nam ille qui imitando assequi aliquid conatur, debet id cognoscere quod imitatur. Cur etiam in Scripturis sacris hominum judicium appellat Deus circa suas agendi rationes, si ejus perfectionum moralium notionem nullam rectam habeamus? Cur ait apud Isaiam: *Habitores Jerusalem et viri Juda, judicate inter me et vineam meam?* Cur apud Ezechielem: *Audite ergo, omnes Israel: numquid via mea non est æqua, et non magis rixæ restræ prava sunt?* Cur denique in iisdem Scripturis refertur viros sanctos divinarum perfectionum notiones sibi efformasse et judicasse quid Dei justitiae conveniret, quid non conveniret? Cur Abraham sic cum Deo contendit: « Numquid perdes justum cum impio?..... Absit à te ut reuin hanc facias, et occidas justum cum impio, statque justus sicut impius: non est hoc tuum qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium hoc. » Cur Jeremias Dei nomine hæc præcipit: « Hæc dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam et judicium et justitiam in terra: hæc enim placent mihi, dicit Dominus? » In quo loco asseritur in eo positam esse omnem hominis gloriam, quod divinis perfectionibus cognoscendis par sit.

5º Denique nulla ratio cogit nos hanc sim-

plicem et obviam divinitate explicationem deserere: et ad illam obscuram et tenebrosam rationem analogicam recurrere. Perfectiones quidem Dei sunt omnes necessariae, æternæ, independentes, immutabiles, perfectæ, infinitæ; in creaturis vero sunt contingentes, temporarie, dependentes, mutabiles, imperfectæ, finitæ. Sed denominations istæ afficiunt solùmmodo modum et gradum perfectiōnum, non ipsam speciem. Nam primò quod existit dependenter, vel in tempore, vel mutabiliter, habet certè realem existentiam, sicut id quod necessarium est, independens et æternum. Cognitio vel potentia dependens et nova est tamen cognitio et potentia; non quidem cum istis adjunctis quæ efficiunt modum existendi in Deo, sed tamen ejusdem generis. Nam abstracta idea cognitionis et potentiae, quæ genus constituit, tam potest applicari cognitioni et potentiae dependenti et mutabili, quæ hieri orta est et eras cessabit, quâm cognitioni et potentiae independenti et immutabili, quæ nunquâm esse coepit neque interbit. Secundò, non differunt genere perfectum et imperfectum, sed gradu tantum, secundum majus et minus. Potentia perfecta est facultas quidlibet efficiendi, seu potentia sine adjunctâ imbecillitate ullâ: potentia imperfecta est facultas quædam efficiendi. Sic scientia perfecta est perceptio omnium rerum possibilium et rationum omnium, quæ sunt inter res possibles, id est, scientia sine ignorantia; scientia imperfecta est cognitio aliquarum tantum rerum, et quarundam tantum rationum inter illas res: hæc sanè non genere sunt distincta, sed gradu. 5º Denique non differunt genere infinitum et finitum: tum quia finitum et infinitum idem omnino sunt ac imperfectum et perfectum, quæ non differre genere modò diximus; tum etiam quia ubi dicimus Dei perfectiones scientiam et potentiam esse infinitas, hominis scientiam et potentiam esse finitas, supponimus esse similitudinem aliquam generican: aliâs nullo modo utrasque possemus comparare. Nam si divinitate perfectiones essent toto genere disjunctæ à nostris, ut sonus à colore, non magis dicere possemus in Deo esse scientiam infinitam, quâm dicere possumus visionem esse sonum infinitum: hi termini igitur, finitum et infinitum, nedum includant distinctionem in genere, è contrario applicari non possunt nisi rebus quæ habent hanc generican similitudinem. Ergo cùm informare animis volumus Dei distinctam ideam, hoc solùmmodo

cavendum est, ne defectus et limitationes, quæ modum finitum nostrarum perfectionum comitantur, illi tribuamus. Nostra cognitio, v.g., oritur ex sensatione, vel reflexâ cogitatione, vel ex discursu: non sic cognoscit Deus. Omnibus nostris affectibus adjuncta est perturbatio quædam, quæ à Deo omnino exulat, etc.

QUESTIO II.

An et quomodo attributa divina inter se distinguuntur.

Incidimus hic in controversiam scholæ celeberrimam, quam omnino prætermittere nefas fore, tamen non tantam habere videtur utilitatem, ut in illâ expendendâ multum immorenmur; et præterea ejus determinatio pendet ex interiori Dei essentiæ notitiâ, à quâ profecto longissime distamus.

Duplicem scholactici distinctionem esse docent: aliam realem, quæ interredit etiam nemine cogitante inter entia realia; aliam rationis, quæ fit per mentem in re simplicissimâ. Distinctio realis triplex distinguitur: alia major dicitur, nempe quæ est inter diversas substantias, ut inter corpus et animam; vel inter ea quæ relativè opponuntur, ut inter tres personas sanctissimæ Trinitatis. Alia minor vocatur, quæ est inter rem et ejus modum: quæ ita inter se differunt, ut substantia sine isto modo esse possit, non vice versa; ita corpus distinguitur à figurâ suâ. Alia denique formalis nuncupatur, quæ interredit inter illa, quæ unam eamdem habent existentiam, ut inter duas proprietates inseparabiles ejusdem substantiæ: quales sunt in Deo scientia et potentia. Distinctio rationis duplex: alia rationis ratiocinantis, quæ fit per mentem sine ullo in ipsâ re fundamento, et solùmmodo nascitur ex imbecillitate mentis, quæ totum objectum, licet simplicissimum, unicâ cogitatione complecti nequit. Alia dicitur rationis ratiocinatae, quæ non solùm fit per mentem ex imbecillitate, sed etiam quia est in re fundatum distinguendi: et idèò cùm in re ipsâ spectatur, vocatur virtualis. Qui inter theologos scholæ Nominales olim dieti sunt, negabant aliam inter divina attributa distinctionem admittendam, præter distinctionem rationis ratiocinantis. Qui Thomistæ dicuntur, suam fecerunt distinctionem rationis ratiocinatae, seu virtualem. Scotistæ acriter defendunt distinctionem realem formalem. At reverâ duplex tantum esse potest de hâc re sententia, neque ullo modo nisi nomine differunt Tho-

mistæ et Nominales. Nam còdem planè reddit, si dicas cum his, adeò esse imperfectam mentem humanam, ut non nisi sub diversis et inadæquatis formis Deum valeat assequi; an verò dicas cum Thomistis adeò esse perfectum Deum, ut non nisi sub diversis et inadæquatis formis à mente possit intelligi. Utraque distinctio rationis ratiocinantis et rationis ratiocinatae eodem modo definitur apud utramque familiam: est distinctio mentalis rei in se simplicissimæ ratione connotati seu effectuum, quos aliquo modo respicit. Iisdem quoque exemplis familia utraque ad explicandam suam sententiam utitur. Commune est exemplum, virtus solis liquefactiva ceræ et indurativa luti. Fundamentum legitimum distinguendi, quod admittunt Thomistæ, nihil aliud est quâm summa Dei perfectio, seu æquivalentia pluribus causis: quam perfectionem et æquivalentiam Gersonus et cæteri Nominales nunquā negaverunt. Sed magis propriè loquentes diebant causam distinctionis esse imbecillitatem ingenii humani, non summam Dei perfectionem: alias Deus ipse sua attributa cogitatione diceret.

Sententia quæ mentalem tantum distinctiōnē admittit, è quòd simplicitati divinæ magis faveat, majorem Deo perfectionem attribuere videtur. In hâc opinione Deus unico et simplicissimo actu omnia intelligit, vult, agit: omnes proprietates divinæ, quamvis nobis variæ videantur ac multæ, reapsè tamen unum idemque sunt: non secùs atque solis lux, una licet sit et simplicissima, tamen si incidens in nubem frangatur, oculis nostris speciem præbet iridis variis distinctæ coloribus. At reverâ nobis, qui ex perfectionibus mentium creaturarum et variis ideis divinæ naturæ notionem informamus, omnino est incomprehensibilis hæc simplicitas, neque ex ullâ re argumentum pro simplicitate non intelligibili, ejus nulla extra Deum representatio est, capere possumus: cùm Scotistis hæc argumenta sese offrant. Primo, perfectiones mentis divinæ et mentium humanarum sunt ejusdem generis, et tantum differunt modo existendi et gradu. Sed perfectiones mentium humanarum sunt formaliter distinctæ; scientia in animo distinguitur formaliter à volitione et potentia. Deinde conceptum diversitas unicum est criterium diversitatis entium; sic omnes res distinguimus: sed divina attributa diversimodè concipiuntur: scientia et vis creatrix res nobis tam distinctæ videntur, quâm circulus et

triangulum. Sicut varia de triangulo affirmare licet, quæ circulo non convenient, v. g., quod trianguli capacitas sit minima omnium figurarum, circuli vero capacitas maxima: sic etiam contraria de scientiâ et vi creatrice affirmamus. Scientia cuncta possibilia necessariò complectitur, et habet immutabile objectum; vis creatrix ad paucas extendit, eaque mutabilita, nec necessaria. De hac insolubili quæstione hæc sufficiant, de quâ etsi longiorem institueremus disputationem, nihil ad clariorem rei intelligentiam offerre possemus.

QUESTIO III.

In sit inter attributa Dei aliquod primum à quo cætera fluere cogitemus, et quod sit quodammodo dirinç essentiae constitutum.

Circa quæstionem hanc tres sunt theologorum sententiae. Thomistæ contendunt intellectionem in Deo esse primum istud attributum onstitutivum divinæ essentiæ; sed inter ipsos is est, utrum intellectio radicalis seu facultas intelligendi, an intellectio actualis, hoc nomine onanda sit. Scotistæ vero pro infinite dicant. Sed à theologis vulgo ad hunc horis et dignitatis gradum præ cæteris omnibus perfectionibus effertur necessitas extendi.

PROPOSITIO.

Necessitas existendi, inter Dei attributa illud est, quod potiori jure dici debet gradus divinæ essentiæ constitutivus.

PROBATIO. — Nam illud attributum præ cæteris omnibus dici debet gradus divinæ essentiæ constitutivus, quod in Deo primum est; quod Deum à quovis alio maximè dividit; quod à nobis concipiatur ut fons et origo cæterarum omnium perfectionum, ita ut possint ex illâ à priori demonstrari. Atqui 1º necessitas extendi est quid primum in Deo, nihil enim concipimus priusquam ipsum esse. Prius est esse, quam esse intelligens, quam esse infinitum. Illud attributum magis quam alia luævis perfectio, Deum dividit à quovis alio ente: nam entis divisio prima et maximè obvia itque generalis, illa est, entis per essentiam et entis per participationem; nullæ sunt res nagi oppositæ quam res necessaria et res contingens, quæ se habent, ut ens et non ens. Quippe ens necessarium est ens simpliciter, eus vero contingens, dependens et precarium, est primordialiter tantum possibile seu non ens. Intellectio certè quam defendant Thomi-

stæ non adeò dividit Deum et alia entia, cùm istam perfectionem omnes mentes participant. Nec infinitas seu summa perfectio, cùm sit quidam modus existendi, nunquam adeò disjunctus esse potest ab alio modo existendi, ac ipsa essentialis existentia Dei est à naturali, ut ita loquar, non entitate aliarum omnium rerum.

2º Necessitas existendi adeò est fons et radix nostro concipiendi modo omnium perfectiōnum divinarum, ut ex illâ omnes demonstrentur à priori. Hoc enim jam supra confecimus, ubi probavimus existentiam entis perfectissimi ex necessitate existendi. Idem omnis sequens disputatio efficiet, in quâ singulas Dei perfectiones ex hoc principio derivatas fluere ostendemus. Hinc intelligitur quām consentiens veræ philosophiæ sit narratio instituta in Genesi, in quâ scribitur Deum, querenti Moysi, quis esset, et quod nomen haberet, respondisse, se esse ens per naturam, seu ens necessarium: *Ego sum qui sum; sic dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos.*

ARTICULUS II.

DE DIVINIS ATTRIBUTIS.

Attributa Dei in tres classes commodè tribui possunt: prima continebit illa attributa, quæ concipiuntur ut modi existendi entis necessarii, quæque ita pertinent ad substantiam à se existentem, ut nequeant communicari creaturis: ideò illa appellabimus attributa incommunicabilia: qualia sunt infinitas, æternitas, immensitas, immutabilitas, unitas. Secunda classis illa habebit, quæ concipiuntur, non ut modi entis necessarii simpliciter, sed ut modi entis viventis, vel ut facultates seu virtutes: talia sunt vita, scientia, voluntas, potentia, libertas, felicitas. Haec attributa, quoniam participantur à creatis mentibus, dicemus attributa communicabilia. Tertia, illa denique complectetur, quæ habent habitudinem seu relationem eum lege æternâ et immutabili, quæque propterea moralia dici possunt: qualia sunt sapientia, sanitas, bonitas, justitia. Haec vero attributa moralia cùm sint exercitatio ad extra attributorum secundæ classis, propriè pertinent ad disputationem de divina providentiâ, et propterea in subsequenti sectione de illis disseremus.

De attributis Dei incommunicabilibus.

De infinitate Dei. — Infinitum, si ad grammaticalem nominis potestatem attendas, vide-

tur esse quid merè negativum : carentiam enim termini ac finis sonat, et reverè hunc habet sensum cùm applicatur abstractis notionibus rerum finitarum, ut temporis, extensionis, numerorum, velocitatis, etc. Finite naturæ et earum proprietates cùm absolutam et veram infinitatem assequi nunquàm possint et semper incrementorum capaces sint, earum magnitudo abstractè considerata est negativè infinita, seu caret terminis. At infinitum philosophicè consideratum est aliquid maximè positivum, cùm nihil sit aliud quàm summa et absolute perfectio.

Duo quæri possunt, an Deus sit infinitus seu summè perfectus? Et quomodò intelligenda est summa Dei perfectio? Utrique quæstioni jam satisfecimus: priori, in argumentis metaphysicis existentie Dei, ubi ostendimus rem eam, quæ certis tantùm gaudet perfectionibus, non omnibus, aut finito quodam perfectionum modo et mensurâ, voluntate causæ effectricis ad illam finitam et arbitrariam amplitudinem determinatam esse: adeòque naturam primam, quæ nullam agnoscit causam limitantem, habere omnes perfectiones. Posteriori quæstioni respondimus præsertim in disputatione de systemate Spinozæ, ex quâ colligitur, Deum eo sensu esse infinitum, quòd habeat formaliter omnes perfectiones puras et absolutas, quas scholastici vocant simpliciter simplices, id est, illas omnes, quæ nullam habent sibi adjunctam imperfectionem, nec ullam aliam excludant perfectionem, qualis est, verbi gratiâ, scientia perfecta: quòd contineat tantùm virtualiter, id est, uti effectus est in causâ, perfectiones simplices, seu secundùm quid, quæ quidpiam imperfecti habent ex sese, aut alteri perfectioni seu æquali, seu majori opponuntur, quales sunt motus, figura, etc.

De aeternitate Dei. — Sit aliquod ens nenne, cui nec ortum, nec interitum tribuere possumus, et quod proinde aeternum sit, nullus unquàm negavit. Sed cùm in tempore omnia quæ novimus successivè durare videantur, ejusdemque durationis notionem quamdam adjunctam habeat omnis mentis actio, aut passio, ardua et difficilis extitit quæstio de divinâ naturâ, an successivè duret. In diversas abière partes viri gravissimi in omni retrò antiquitate et etiam nunc in hâc etate nostrâ: alii statuunt naturam divinam simplicem et immutabilem, omnia semper eodem ac unico actu intelligentem et volentem, nullo modo successivè durare, nec ullam temporis continuationem

sibi adjunctam habere. Deus juxta hos ipsius temporis omniumque temporalium parens, nec fluit, nec labitur; sed in constanti stabilitate suâ labentem omnium temporum seriem, idque quod nos mortales tempus præteritum, præsens et futurum nominamus, simul continet. Negant tamen hanc stantem aeternitatem concipi debere ut breve quoddam temporis momentum, quod consistit, vel informandam esse illius ideam ex rerum mutabilium duratione. Habet quæque res pro suâ indole et naturâ durationem propriam; ideòque rerum quarum imperfecta natura fluminis instar decurrit, perpetuisque motibus et vicissitudinibus agitatur, duratio necessariò succedens est, præteriens, et fluens: hæ naturæ perpetuò ex præterito tempore in presens descendunt, semper futurum spectant, semper denique eventurum esse aliquid, quod nondùm adest, sed appropinquat, vel sperant, vel metuunt. Verùm id quod stabili gaudet et immobili naturâ, ejus quoque duratio stabilis, nullique fluxui obnoxia esse debet; nunquàm illud, ejus quod possidet, amittit aliquid vel relinquit; nunquàm, ut consequatur aliquid, cuius nondùm compos est, procedere pergit. Plato (1) olim et tota ejus familia, aliique maximi nominis apud antiquiores in hâc fuere opinione: inter quos Boëtius, ejus maximè probata est aeternitatis definitio. Est juxta eum, « interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. »

Alii contra, illique gravissimi viri, de religione etiam optimè meriti, hanc non capientes sententiam, nimis illam subtilitatis arguunt et rotundè statuunt aeternitatem esse durationem successivam seu tempus infinitum. In hâc difficulti quæstione, quæ humani ingenii vires longè superat, vix quidquam satis exploratum possumus affirmare, præter hoc solum, esse ens ortu et sine carens, quod primâ propositione breviter confirmabimus. Et cùm verisimilior videatur, et auctoritate magnorum virorum magis confirmata sententia prior, etsi

(1) *Erat, est et erit*, partes sunt temporis, et malè illa transferimus ad aeternam naturam; huic est tantùm competit; *erat* verò et *erit* pertinent solūmodò ad res in tempore fluentes, sunt enim motiones. Illa semper immobilis natura nec senior, nec junior ullo modo esse potest. In Timæo p. 57. Vide Philonem Judæum, Proclum, Plotinum, Simplicium, Plutarchum. Hanc quoque opinionem securi sunt plerique Ecclesiæ Patres et omnes fermè scholastici.

conceptu difficultior, illam etiam paucis adstruere conabimur.

PROPOSITIO PRIMA.

Dcus est ens aeternum, seu principio et fine caret.

PROBATIO. — 1º Deus est ens necessarium, seu interna necessitate existit, seu necesse est Deum existere. Atqui quod necesse est existere, id nunquam non fuit et nunquam non futurum est. 2º Deus si non sit aeternus, aliquando habuit initium. Atqui habere initium non potuit. A quo etenim? Non ab alio, cum sit ens primum. Non a seipso; nulla res sibi dare potest existentiam, cum rei non existentis nulla virtus, nulla efficacia sit. 3º Id pro vero habendum est, in quo omnes consentiunt. Atqui, ut Boetius notat l. 3 de Consol. phil. prosa 6: « Deum aeternum esse cunctorum ratione uterum commune judicium est. » Et Cicero etiam observavit, « naturam, quae Deorum informationem nobis dedit, eamdem menti nostrae indidisse, Deos esse beatos et aeternos. »

PROPOSITIO II.

Aeternitas Dei non est duratio successiva sine principio et fine, seu tempus infinitum.

PROBATIO. — 1º Si aeternitas sit successio infinita momentorum semper fluentium, seu tempus infinitum, duo contradictoria affirmari possunt, videlicet infinita secula jam esse praeterita. Infinita praeterierunt ex hypothesi, nam tempus infinitum supponitur. Praeterita tamen secula nullo modo sunt infinita, nam illorum numerus novis advenientibus seculis perpetuo angetur; et illud tantum infinitum est, cui addi nihil potest. Sic etiam affirmari potest ab origine divinâ nativitatem hominis esse infinitè distantem et non esse. Erit enim infinitè distans ex hypothesi, cum intercedant infinita secula. Non erit profecto: nam illa omnis duratio, que est praeterita, fuit aliquando praesens, alias non esset praeterita; sed quod praesens fuit non potest à nobis intervallo infinito distare; numero potest designari aliquo distantia, ut manifestum est. 2º Duplex aeternitatis pars distingui potest: illa que jam praeterita est, que dicitur aeternitas à parte ante: et illa que est futura, queque dicitur aeternitas à parte post. Ejusdem prorsus naturae sunt hæc duæ aeternitates et eadem ratione illas animo informamus. Nam informamus notionem aeternitatis à parte post, cum cogitamus ens aliquod posse durare ultra quod-

vis temporis futuri spatium. Et informamus notionem aeternitatis à parte ante cum cogitamus ens aliquod potuisse existere ante quodvis determinatum temporis intervallum. Atqui absurdum est dicere aeternitatem à parte post posse unquam evoluī, quoniam infinitum non potest exhaustiri. Ergo aequè absurdum est dicere aeternitatem à parte ante jam evolutam esse, quia exhaustum supponeretur infinitum.

Objecies. Pervertit omnes maximè communes notiones sententia hæc, ponit pro divino attributo quiddam minimè intelligibile, et est obnoxia insuperabilibus difficultatibus. — Respondeo hosce characteres esse totidem notas veritatis. 1º Nec debent nec possunt in hæc disputatione communes notiones in divinam naturam transferri. Nullam habemus ideam durationis, nisi illius fluentis et perpetuò labentis creaturarum finitarum, quarum existentiae partes omnes aliquando futuræ erant, postea praesentes sunt, et aliquando erunt praeterite. Talem durationem infinitam nunquam evadere posse, videtur clarè intelligere: nam quantumvis remotam temporalis rei originem concipiamus, nunquam poterimus efficiere, ut non cogitemus omnia momenta durationis istius successivæ et praetereuntis fuisse praesentia: et consequenter illam originem haud magis infinitè distantem cogitare possumus, quam numerum infinitum compositum ex successivâ unitatis additione: vel aliquid in spatio infinito collocatum, quod à nobis infinitè distet seu cuius distantia metiri non possit. Hæc enim notio temporalis durationis valde accurata est, et nunquam errabimus quando illam applicabimus entibus tantum mutabilibus et finitis. Ex cù concludere licet mundum non esse aeternum, non esse infinitas generationes, etc.; sed illa non magis Deo convenit, quam idea mutationis et fluxus perpetui. 2º Est etiam character veritatis in hæc sententiâ, quod modus existentiae necessarie sit incomprehensibilis. Quid enim verius est, quam infinitum Deum, necessarium et immobilem non posse comprehendere à finitis mentibus? Et praesertim ubi non agitur de perfectionis alieujus specie, sed modo, qui tantum distare debet à modo nostrarum perfectionum, quantum independentia à dependentiâ, necessitas à contingentiâ, immutabilitas ab inconstantiâ, infinitum à finito. 3º Non mirum est, quod res à nostris sensibus disjunctæ, et abhorrentes à communibus notionibus, multis videantur difficultatibus obnoxiae, ubi ad illarum communium notionum

trutinam expenduntur. Sed malè hoc tentatur, recusamus illam normam, nullas ex illis ortas objectiones admittimus, nisi ubi agitur de specie attributorum, quam quidem ex animi nostri sensibus et virtutibus uteunque apprehendimus; sed modum nullo modo: v. g., scientiam esse in Deo concluso et uteunque apprehendo ex humanâ intelligentiâ; sed quonodò Deus cognoscet, cādem ratione intelligere non possum. Sic quoque existentiam Deo tribuimus, eamque necessariam; quam autem connexio nem habeat cum successione temporis planè nescimus.

De immensitate Dei. — Easdem, quas in superiori disputatione, hic difficultates experimur et ex eodem fonte natas. Deum à nullâ re abesse facilè concedunt omnes, qui illius agnoscunt existentiam, sed in explicando modo divinæ immensitatis magna dissensio est. Cū ea omnia corpora inter quæ versamur spatiū quoddam aut locum rep̄iere videantur, et cū omni rei, cuius habemus distinctam notionem, sit conjunctus loci, quo contineatur, sensus, difficilis nascitur quæstio, an Deus etiam cum spatio diffundatur. In diversas partes abiēre tum philosophi, tum theologi. Quidam Deum, omnemque naturam cogitantem ita simplicem censem, ut neque cum spatio coextendi, aut locum quemvis occupare possint; quod hoc sine partibus verè diversis, utcumque similibus et coherentibus, concepi nequeat: et ex eo confirmingant opinionem suam, quod spirituum affectiones et vires omnes, sensus, cogitatio, conscientia, etc., nullo modo per locum extensem porrigi videantur. In hac sententiâ tota fuit Platonis schola (1) cum Aristotele aliisque benè multis veteribus phi-

(1) Tertium genus locus est, qui omnibus quæ gignuntur sedem exhibet.... cū ad hunc animo respiciamus, sonniāmus quodammodo, necessariuque putamus, ut quidquid est, in aliquo sit loco positum; et quod neque in terrâ neque in cœlo sit, minimè esse credimus: hoc sonni et imaginatione adeō tenentur homines constricti, ut hæc et similia etiam à pervigili vereque existente naturâ dividere non valeant. Plato in Timaeo, p. 553. Deus non in alio quodam est, non in terrâ, non in cœlo, sed idipsum, per seipsum, cum seipso uniforme semper existens. Cætera verò omnia, quæ pulchra sunt, illius participatione pulchra sunt. Idem Symp. p. 551. Vide Aristotelem Phys. cap. ultimâ et in libris metaphys. et de Animâ, Plotinum, Simplicium, Porphyrium. Unde mirum est Baylium Diet. crit. t. 4, art. Simonide et alibi asseruisse hanc doctrinam ante Cartesium à nemine defensam fuisse.

losophis; hanc quoque secuti sunt fermè omnes christianæ Ecclesiæ doctores.

Alii haud pauci doctissimi viri negant debere nos à communib⁹ notionib⁹ et à luce quodammodo ad tenebras animos transferre: et contendunt existere necessariò spatium infinitum et eternum, quod omnes res corporales et spirituales contineat, quodque nihil aliud sit, quām ipsa divina immensitas. Quandoquidem hujus immensitatis spatiose notionem nullâ possimus industriâ ex animis nostris extirpare; hoc argumento esse aiunt, pertinere illam ad ens necessarium, cui existentiam sine contradictione denegare non possumus. Hī igitur philosophi res omnes formaliter extensus asserunt et in quādam condensatione substantiarum differentiam ponunt. Deo propriam esse extensionem infinitam et subtilissimam: ita ut quasvis alias substantias facilè penetrare queat: materiam verò esse extensionem maximè crassam et solidam: et inter Deum et materiam innumerabiles substantias possibilis esse, quarum subtilitas magis vel minus à summâ Dei simplicitate recedit, et quæ propterea etiam magis vel minus active sunt. Hujus opinionis patroni inter veteres plures extiterunt, et à recentioribus aliquibus philosophis presertim inter Anglos Newtono, Clarkio, Lockio, alisque defensa fuit: quorum quedam placita sunt multū abhorrentia à receptissimis notionibus. Nempe Newtonus inter questiones quas proposuit in fine Optics, hanc habet: « Annon sensorium animalium est locus eni substantia sentiens adest, et in quem sensibiles rerum species per nervos et cerebrum deferuntur, ut ibi præsentes à præsente sentiri possint?..... An non ex phænomenis constat esse entem incorporeum, viventem, intelligentem, omnipræsentem, qui in spatio infinito, tanquam sensorio suo, res ipsas intimè cernat, penitusque perspiciat: totas intra se præscens præsentes complectatur; quarum quidem rerum, id quod in nobis sentit et cogitat, imagines tantum ad se per organa sensuum delatas, in sensoriolo suo percipit et contuetur? » Novimus etiam eosdem philosophos, et si mentem suamclarè nunquam libris vulgaverint, existimâsse, Deum in creandâ materiâ nihil aliud egisse, nisi hoc unum, nempe effecisse ut pars suæ immensitatis solida existeret. De quâ opinione consule notam editoris gallici in librum quartum Lockii.

Non defuerunt aliqui, qui mediā inter has

oppositas sententias viam insistere voluerunt; quique hoc modo utrosque componere tentarunt. Docent Deum quidem prorsus non extendi, sed tamen ubique in spatio infinito diffusum esse, ita ut totus ubique praesens sit. Finitas etiam mentes, tametsi parte sui interiori non sint distinctae, semetipsas tamen in certam quamdam extensionis externae seu loci amplitudinem diffundere, per quam ita certò eidam spatio alligate sunt, ut simul totae in singulis ejus partibus adsint. Hincque nata est distinctio celebris, ubi circumscriptivi, quod corporibus, et ubi definitivi, quod spiritibus convenit. Hanc sententiam quidam sequuntur, quae valde obscura et subtilis est, nihilque aliis referre videtur, nisi voces sensu vacuas, vel consociationem idearum repugnantiam. Quomodo enim, aiunt, res quedam in amplitudinem loci sese potest extendere et tamen non esse extensa, extensionem occupare et replere sine extensione? Nos verò tantas dirimere lites in nos non suscipimus et hanc præcipuam in his quæstionibus utilitatem quærendam esse putamus, ut tenuitatis nostræ conscientia excitetur, et ingenii deprimatur arrogantia. Verùm quoniam prior opinio, etsi obscurior, non tot patet incommodis, magis que habet approbationem philosophorum maximorum, illam, post assertum breviter divinæ immensitatis dogma, defendemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Deus est immensus, seu rebus omnibus, tum corporis, tum spiritualibus, intimè praesens est.

PROBATIO.—^{1º} Deus est ens necessarium, seu ens quod existit ex internâ et absolutâ necessitate, quam nulla vis coeret. Atqui tale ens necessariò immensum est, seu à nullâ re potest abesse. Nam absoluta necessitas æqualiter exigit, ut sit ubique, ac ut sit alicubi: contradictioni involvit, ut possit ab aliquo loco abesse, quia aberit sine causâ. Pone uni tantum loco adesse, tollis uniformem illam, absolutamque necessitatem, quæ supponitur causa existendi interior, et inducis arbitrium seu arbitrariam determinationem unius loci, cui adsit, præ omni alio.

^{2º} Deus est ens infinitum et perfectissimum. Atqui ens infinitum et perfectissimum à nullâ re vel loco potest abesse, id enim nec infinitum cogitatur, quod ullis terminis circumscriptitur, nec perfectissimum, quod caret excellenti proprietate ubique existendi. ^{3º} Deus est omnium rerum fabricator, est omnium opera-

tionum naturalium primus auctor, est omnium substantiarum adminiculum, ita ut nequeant sine ejus virtute existere. Atqui divina virtus agere non potest, ubi ipse Deus praesens non est et quodammodo in distans, quia nihilum non potest agere. At ubi substantia Dei non est, ibi est nihilum Dei.

PROPOSITIO II.

Deus non est formaliter extensus, seu spatium, quod fugitur infinitum, non est divina immensitas.

PROBATIO.—Id efficitur illis rationibus, quibus probatur animos omnes nullo modo extensos esse. ^{1º} Si spiritus omnis extensus sit, necesse est aut quilibet animi extensi partem esse animum et partis ejusmodi quilibet partem esse quoque mentem, aut non esse. Atqui utrumque absurdum est; posterius quidem: nam si nulla pars animi extensi animus est, propriaque sibi intelligentia valet, certum est omnino, neque totum quod ex omnibus his constat partibus, mentis particeps esse posse, quia ex nihilo nihil fit. Coagimentatio rerum vitæ vacuarum seu in quibus est nihilum vitæ, non potest continere vitam, non magis quam ex collectione rerum non extensarum potest componi extensio, cum totum aliquid nihil reverâ sit, quam partium collectio, differre naturâ à partibus non potest. Primum etiam dici non potest, nempe singulas animi extensi partes esse totidem animos, qui suâ gaudent intelligentia atque vitâ, quia tunc tot essent mentes quot partes: in quâ hypothesi omnes essent supervacaneæ præter unam: et præterea intimo sensu intelligimus rem, quæ in nobis est particeps cogitationis, non esse multiplicem.

^{2º} Sic confidere licet: Si spiritus qui sentit ac percipit in nobis extensus esset, partesque haberet extra partes, unum ex his tribus affirmandum est: aut quilibet naturæ hujus extensæ partem objectæ rei partem tantum percipere, aut singulas ejus partes totam rem objectam comprehendere; aut denique unum quoddam punctum esse individuum, quod singulas objectæ rei partes et totum simul percipiat, ad quod tanquam ad centrum omnes reliquæ partes tanquam totidem lineæ tendunt. Atqui primum dici nequit, quia tunc nihil erit in nobis, quod rem universam comprehendat; partes comparet cum partibus. Secundum etiam dici nequit: tunc enim quotquot animus punctis constabit, toties rem unam eamdemque

totam percipiet, id est, infinitæ unius rei perceptiones simul exorientur in nobis, et erit quisque spiritus multitudo personarum percipientium. Tertium verò eligere, est incidere in sententiam eorum qui negant spiritus esse extensos: nam punctum individuum esse extensem nequit. Et præterea ejusmodi punctum in re extensâ, juxta omnes philosophos, qui continui divisibilitatem in infinitum admittunt, nullum est. Aliunde non intelligitur quare in eâdem re extensâ unicum punctum sit cogitans, alia non sint: neque etiam quomodò minimum istud punctum complecti valeat tantam rerum varietatem quantam percipimus.

3º Constat experientiâ esse in animis multarum rerum species, quæ imaginando nequeunt informari; ideòque nec longitudinis aliquid, nec latitudinis, nec crassitudinis habent, quales sunt notiones virtutum et vitiorum. Fingimus etiam animo formas potentiarum et virtutum, nunc crescentium, nunc imminutarum, quibus omnibus nihil extensionis inest. Omnes abstractæ rerum essentiæ dividuntur nequeunt. Quin etiam, mens nostra ipsas res extensas, nec extensæ, nec dividuò percipit: si spatium mille passuum animo tecum expendas, non plus loci cogitatio hæc occupat in animo, aut animum magis dilatat, quam si de exapedâ vel pede cogites. Atqui si illa res, quæ in nobis sentit ac percipit, esset naturâ extensionis particeps, haud ea cuivis rei, quam sentimus, aequè esset accommodata, nec simili planè modo rerum majorum et minorum notiones animo informaret: minimè verò omnium, res omni omnino magnitudine vacuas cogitando sibi essingeret, imò nullæ tales intelligibiles essent. Hanc argumentationem Aristoteles putat nullâ viâ elevari posse.

4º Si spiritus finiti essent formaliter extensi, essent etiam corporei, qui certè haberent omnes corporum proprietates. Essent primùm extensi ex hypothesi; essent etiam figurati, nam haberent extensionem terminatam seu circularem, seu triangularem, seu quadratam, etc.: certè extensio finita sine figurâ esse nequit. Essent etiam mobiles, possent transferri de loco in locum; et motus inter ipsos etiam communicaret juxta certas leges seu in impulsionis, seu gravitatis, etc. Essent iidem divisibles; posset sanè Deus dimidiā partem creaturæ extensæ annihilare servatā aliâ dimidiâ parte; vel posset duas diuidias partes à se invicem disjungere. Substantiam sanè extensam sine positione partium extra partes non concipimus.

Essent iidem impenetrabiles et solidi: nam illa substantia impenetrabilis et solida dicitur, quæ locum suum replet, et cujus partes firmiter cohærent; ob nullam aliam causam materia impenetrabilis et solida habetur. Atqui si spiritus extensi sint, replent locum suum, corum partes valdè cohærent, cùm nullâ vi nisi divinâ possint divelli. Denique facile concipiunt substantiam quamlibet verè et formaliter extensam posse in organa distribui, et varios continere motus, qualis est motus sanguinis in corpore humano. Uno verbo ab ideâ substantiæ extensæ nullo modo separare possumus omnes corporis affectiones. Ergo, etc.

5º Nullam habemus aliam judicandi regulam præter claram distinctamque perceptionem. Atqui clarè et distinctè disjunguntur cogitatio et omnes animi virtutēs ab extensione: neque ullo modo possumus aut extensionem cogitare cum vi cogitandi, aut vim cogitandi vestire extensione.

6º Tandem, quod Deum attinet, valdè absurdum videtur negare Deum esse totum ubique, et partem solummodo illius esse in hac rerum universitate corporeâ. Hoe tamen necesse sariò dicendum est, si spatium sit ipsa divina immensitas. Nam Deus infinitè extensus non potest esse totus, v. g., in sole, cùm infinitas spatii, quæ divinum attributum supponit, in sole non sit. Imò alia pars divinæ immensitatis erit in sole, alia in terrâ; et quisque planetarum motu suo varias peragrat et metitur divinæ substantiæ partes.

Objicies: Nulla est idea clarius illâ spatii; quidquid obnitor animo, illam niente pellere non possumus: invito spatium, ut quid *infinitum, immobile, aeternum et necessarium*, cogitamus, dum facilè materiam limitibus circumscrivimus. Ergo spatium habet objectivam realitatem, quam materia non habet. — Respondeo: Ergo spatium habet objectivam realitatem, in mente tum humanâ, tum divinâ, sicut alia benè multa, *tempus, numerus, aeternæ veritates*, concedo; extra mentem omnem divinam et humanam, seu est proprietas entis alicujus distincta à cognitione, vel aliqua substantia existens necessariò et ab aeterno, nego. Idea spatii valdè clara est, esto. Sed non est clarius quam idea temporis, vel numeri, vel illarum rationum, quæ sunt inter numeros et figuræ: ut spatium cogitamus infinitum et aeternum, sic quoque cogitamus tempus infinitum, numeros infinitos, veritates infinitas et aeternas. Igitur non magis concludere debe-

mus spatium esse realem aliquam proprietatem æternam et infinitam extra mentem omnem, quām concludere licet, tempus, numerum, veritates esse entia realia extra intellectum omnem. Quid ergo spatium est? Est abstracta idea extensionis corporeæ; sicut tempus est idea abstracta durationis entium mutabilium: ut veritates æternæ sunt abstractæ notiones rationum, quæ sunt inter res possibles vel existentes. Quare illud ut infinitum semper cogitamus? Quia illam abstractam extensionem, quam mente comprehendimus, possumus augere in infinitum, eamdem possumus etiam in infinitum minuere. Eädem prorsus ratione tempus augemus et minuimus in infinitum; numeros addimus et frangimus in infinitum. Quare materiæ terminos ponimus, non spatio? Quia materia est verè existens extra mentem, quæ naturā suā necessariò circumserbitur: at extensio est abstracta idea, quæ præscindit ab omni amplitudine determinatâ. Sic quoque eiusque rei finitæ extra mentem existentis durationem finitam cogitamus, neque aliter possumus apprehendere: ipsam tamen abstractam temporis notionem sub formâ indefinitâ concipimus. Res numeratas quoque semper certo et finito numero definitas cogitamus, etsi ipsi numeri infiniti censeantur. Quamobrem manifestum est omnibus rebus abstractè sumptis nullos limites ponere nos et sub formâ infiniti negativi concipere, spatia, tempora, numeros, velocitates et quecumque alia incrementi perpetui capacia sunt, quia mens habet perpetuam facultatem augendi id quod numquām esse potest absolutè et positivè infinitum, neque potest mens res illas tanquam finitas concipere, nisi tollas ab illâ istam suam facultatem perpetuò augendi. Concludendum ergo est illam infinitatem spatii, temporis, numeri, etc., esse infinitatem potentiale, seu capacitatatem accipiendi incrementa, non absolutam et actualem infinitatem, extra mentem existentem, et illam esse unicè positam in illâ facultate, quā gaudet animus duplicandi, triplicandi, et quācumque ratione multiplicandi, quidquid capax est amplificationis. Et idecò etiamsi posueris numerum aliquem esse infinitum, perget animus augendo et singet duos infinitos numeros, infinitum infinito majus, multiplicabit in infinitum ipsum infinitum. Adeò hæ operationes ingenii nostri lusus sunt.

Objicies 2º: Multū disjuncta est à communi omnium intelligentiâ illa de substantiis non extensis opinio; habet multas inextricabi-

les difficultates. Primò, illæ substantiæ non extensæ vel minima sunt physica, quæ cùm exilitate sint incredibili, secari amplius et dividi nequeunt; vel puncta sunt mathematica, quæ nemo, nisi mente et cogitatione, assequi potest, atque mille harum substantiarum in unius actis cuspidē saltare poterunt: quæ ridicula notio risu excipienda potius est quām seriò confutanda. Secundò, quocumque nec parvum est, nec magnum, nec spatium occupat, nec loci situsque inter cætera corpora particeps est, id omnino nihilum est. Magnitudo enim et extensio veram constituit illarum rerum, quæ verè existunt, essentiam; nec sine extensione cogitari potest vel substantia, vel accidens. Tertiò, qui naturas inextensas defendunt, hi etiam docent easdem esse totas in toto spatio et simul totas in quâlibet parte spatii: quod planè absurdum est. Etenim si tota Dei natura existat in loco A, nihil ejus esse potest in puncto B; aut si hoc etiam contineat divinam aliquam naturam, alia sit necesse est, tota ab illâ alterâ discrepans. Similiter si animus noster totus unam corporis partem replet, nisi multiplicatus in aliis partibus, totus existere non poterit nec unicus existere totus in toto corpore. Quartò, si substantiæ inextensæ sint, locum nullum occupant; si locum nullum occupant, sunt immobiles, quod videtur absurdum. Ex eo etiam sequeretur posse animum finitum toti rerum universitati præsentem esse, illanique moderari.—Respondeo hæc omnia argumenta à veteribus nostræ sententiæ defensoribus præoccupata fuisse et confutata. Primò, negant Plotinus et Porphyrius Deum, aut alias substantias non extensas, dici posse, vel puncta physica, vel puncta mathematica. Priora enim magnitudinem habent partesque extra partes, et cogitatione dividi possunt. Puncta verò mathematica, quamvis magnitudine careant, habent situm et positum. Punctum, ait Aristoteles, monas est, quod situ gaudet et positu. Spiritus verò, neque habet magnitudinem, neque situm: non possit illum dicere magnum vel parvum, nec collocatum ad septentrionem vel ad meridiem. Proinde nec in cuspidē actis, nec usquām alias saltare potest. Secundò, populi opinionibus servire est, pro nihilo illud omne habere, quod non habet partes extra partes. Cùm animum avocamus à sensibus et phantasiam, quām multa sine ullâ formâ extensa cogitamus? Illa quæ rebus omnibus præsidet sapientia, illa virtus, quæ omnia con-

tinet immensamque molem pro arbitrio versat, habetne ipsa molem aliquam? Tertiò, necesse est ut substantia spiritualis tota adsit illis rebus, quibus adest: ac si contrarium statueremus, nempe partem substantie spiritualis in parte corporis tantum existere, incideremus in id vitium quod nobis exprobratur, confitentes rem individuam in partes securi posse. Sed adest pluribus partibus sine multiplicatione, ut vis motrix una adest omnibus partibus corporis moti, et sapientia divina una et individua adest omnibus partibus universitatis. Rem ita esse colligimus ex ipso communi omnium sensu naturae insito, quo credimus Deum esse ubique, quod profectò esse non posset, si Deus esset diffusus, et unaquæque pars ejus ita disponeretur, ut una pars in uno loco, alia in alio loco existeret: sic enim Deus dissiparetur, neque pars unaquæque tota divina natura esse posset. Quartò, sine dubio non competit spiritibus motus sicut corporibus: nec illà vi, qui impetus dicitur et corpora transfert, agitantur. Possunt tamen hoc sensu moveri, quòd successivè variis rebus cogitatione præsentes esse possint, et vi cogitationis procreatrice hoc sensu agitari: ac propter hanc eamdem rationem efficere potest Deus potentia suā, ut spiritus finitus omnibus rebus creatis præsens sit cogitatione, easdemque, ut corpus suum nunc regit, moderetur.

Aliæ sunt objectiones physicorum, quibus conficiunt necessarium esse vacuum ut existere possit motus, quas ingenuè fatemur nos solvere non posse. Si omnia essent, inquinunt, plena corporibus, nullo modo intelligere possemus quā ratione fluida, sive liquores in perpetuo motu esse queant. Nam non possunt liquidorum particulæ perpetuò situm mutare inter se, quin spatiola vacua relinquant: nullaque est materia quæ possit sese aptare tam subitis et tam variis mutationibus pororum, ut eos perpetuò accuratissimè compleat. Oporteret illam subtilem materiam esse actu in infinitum divisam, quod omnino concipere non possumus, et redderet illam ad omnes usus inutilē, cùm materiæ in infinitum divise, seu quæ nullam haberet massam, nullum momentum esse posset, nulla vis, neque ad movendum, neque ad sistendum. Argumentum etiam insuperabile petitur ex inertiâ, quam materiæ omni inesse experientiâ et ratione intelligimus, quæ efficit ut materia omnis movenda resistat pro quantitate molis suæ, cum quā tantâ resistentiâ in mundo pleno demonstratur

motum existere non posse. Præterea intelligimus Deum posse lunam vel aliud quodecumque corpus in nihilum redigere, cæteris in eodem statu divinâ virtute conservatis, quod tamen esse non posset, nisi vacuum esset possibile. Hisce et similibus rationibus multi adducti sunt, ut spatium vacuum admitterent, quod cùm æqualiter distet à materia solidâ et à spiritu inextenso, et tamen proprietas extensionis sine subjecto esse non possit, illud dixerunt substantiam simplicissimam cuius unica sit aut saltem cognoscatur proprietas, videlicet extensio. Quot et quantas etiam habet hæc sententia difficultates!

(*Annotatio P. S.*)

Sat probabiliter evincitur etiam philosophicè Deum esse ubique præsentem ratione substantiæ; quam quæstionem ab auctore prætermis sam sic tractavit DD. Bouvier, in suis *philosophicis Institutionibus*, de Attributis divinis, cap. 7:

DE IMMENSITATE DEI.

Hilud dicitur immensum quod mensurari non potest, vel quod nullis limitibus circumscribitur. Inter philosophos christianos, alii dicunt Deum esse immensum ratione operationis, quia ubique operatur vel operari potest, quod quidem constat ex dictis; alii contendunt illum esse immensum ratione scientiæ, quod etiam verissimum est, ut patebit ex dicendis; alii docent præterea illum esse immensum ratione substantiæ. Hæc posterior sententia admittenda est.

PROPOSITIO. — *Deus est immensus, id est, ubique præsens ratione substantiæ.*

Prob. 1º: Vel Deus est ubique præsens ratione substantiæ, vel quibusdam limitibus circumscribitur: atqui nullis limitibus circumscribitur; ubi enim sunt limites, ibi est negatio entis ulterioris; ubi est negatio entis ulterioris, ibi est imperfectio; si ergo Deus quibusdam limitibus circumscriberetur, esset imperfectus; sed dicere Deum esse imperfectum, est blasphemia; ergo nullis limitibus circumscribitur; ergo est ubique præsens ratione substantiæ; ergo dici non potest illum esse limitibus circumscripsum.

Insuper vel ubique est præsens ratione substantiæ, vel quibusdam locis tantum, vel nulli loco: atqui duo posteriora dici nequeunt: 1º dici non potest Deum quibusdam locis tantum esse præsentem; nulla enim est ratio cur his potiusquam illis adsit, et tamen nulla causa extranea illum sic restringere potuisse. 2º Dici

non potest illum nulli loco esse præsentem; nam si nullo loco sit præsens, nullibi existit: atqui nullibi existere, et non existere sunt quid unum et idem.

Aliunde, Deus ubique cognoscit et operatur vel operari potest: porrò ipsius scientia et operatio à substantiâ separari non possunt; ergo ubique est præsens ratione substantiæ.

Solvuntur objectiones. — Obj. 1° : Deus est simplex: atqui non potest esse simul simplex et ubique præsens; ergo, etc. — Resp. Nego min.; Deus, è contra, non potest esse corporeus et ubique præsens: nam si corporeus esset, una pars substantiæ ejus uni loco responderet, et altera pars alteri loco, et sic nullo loco totus esset præsens: atqui tamen, cùm non possit esse divisus, totus est ubique præsens; ergo nedùm ipsius simplicitas immensitati noceat, ad illam necessario prærequiritur.

Inst. : Deus singulis locis præsens esse non potest, quin aliquo modo eis respondeat: atqui substantia simplex locis compositis respondere non potest; ergo, etc.

Resp. Dist. min. : Locis compositis respondere non potest ad modum corporeum, conc.; modo spiritibus proprio, nego minorem. Corpora respondent locis per materialem extensionem, ita ut una pars corporis uni parti loci, et altera pars alteri parti loci respondeat. Certum est substantiam simplicem hoc modo oculis correspondere non posse: sed inde non concludendum est quòd nullo modo locis correspondere valeat; cùm enim naturam substantiæ simplicis et essentiam loci non nisi imperfectè noscamus, imprudenter affirmaremus nullam inter utrumque possibilem esse relationem. Quare enim substantia simplex modo sibi proprio locis adesse non posset? nullam sanè validam rationem afférre possemus; ergo, etc. Imò evidentibus rationum momentis adstrinxitur Deum esse simplicem; ex altera parte demonstratur illum ubique esse præsentem: unde concludere debemus substantiam simplicem modo nobis imperio locis compositis præsentem esse posse.

Philosophi autem varia excogitârunt systemata, ut explicarent modum quo Deus sit simplex et immensus. Aeriter circa hoc punctum inter se disputant Thomistæ et Scotistæ. Thomistæ, sicut dicti à S. Thomâ Aquinato, enijs doctrinam se profiteri gloriabantur, dicebant Deum esse virtualiter extensem, id est, ita in se divisum et unicum, ut omnibus tamen responderet locis, sicut simplicissimum sphæræ

centrum cunctis tamen radiis, licet numero infinitis, respondet. Asseruant verò Scotistæ, à subtili doctore Scot sic vocati, immensitatem Dei non esse distinctam à spatio in quo recipiuntur corpora, eamque incorporaliter esse extensam, et sic universis rebus, tum existentibus, tum possibilibus, correspondere.

Sed in primâ opinione noui explicatur quomodo Deus omnibus locis realiter sit præsens; in secundâ non sufficienter intelligitur quid sit extensio incorporea et indivisibilis. Nonne melius est ignorantiam nostram consideri, quâm rem obscuram intricatis suppositionibus explicare?

Audiamus clarissimum Fénelon, pag. mibi 554 : « Il n'est pas plus (Dien) dans un certain lieu précis qu'il n'est dans un certain temps: car il n'a, par son être absolu et infini, aucun rapport aux lieux et au temps, qui ne sont que des bornes et des restrictions de l'être. Demander s'il est au-delà de l'univers, s'il en surpassé les extrémités en longueur, largeur, profondeur, c'est dans un sens faire une question aussi absurde que de demander s'il était avant que le monde fut, et s'il sera encore après que le monde ne sera plus. Comme il ne peut y avoir en Dieu ni passé ni futur, il ne peut y avoir aussi en lui ni au-delà ni en-deçà. Comme la permanence absolue exclut toute mesure de succession, l'immensité n'exclut pas moins toute mesure d'étendue. Il n'a point été, il ne sera point, mais il est: tout de même, à proprement parler, il n'est point ici, il n'est point là, il n'est point au-delà d'une telle borne; mais il est absolument. Toutes ces expressions qui le rapportent à quelque terme, qui le fixent à un certain lieu, sont imprudentes et indécentes. Où est-il donc? il est, et il est tellement qu'il faut bien se garder de demander où. Ce qui n'est qu'à demi, ce qui n'est qu'avec des bornes, est tellement une certaine chose, qu'il n'est que cette chose précisément; pour lui, il n'est précisément aucune chose singulière et restreinte. Il est l'Être, ou pour dire encore mieux, en disant plus simplement, il est; car moins on dit de paroles, plus on dit de choses. Il est, gardez-vous bien d'y rien ajouter. »

Obj. 2° : Repugnat Deum esse præsentem in locis sordibus, pollutis et in flagitiosissimis peccatoribus; ergo non est ubique præsens.— Resp. Nego aut.; nam Deus prorsus impas-

sibilis est ; nullum igitur patitur detrimentum, nec ullo modo maculatur, quamvis sit *substantialiter* præsens in locis pollutis et in peccatoribus fœtidis. Sic radii solis foedissima illuminant loca, nec idèo cessant esse mundi, puri et nitidi ; ergo, etc.

P. S.

De immutabilitate Dei. — Etsi immutabilitas negativum aliquid videatur significare, positiva nihilominus sensu philosophico in Deo proprietas est, per quam scilicet idem semper permanet : multòque magis mutabilitas et inconstantia defectus constantiae est et immutabilitatis, quām constantia defectus mutabilitatis.

PROPOSITIO.

Deus est immutabilis.

PROBATIO. — 1º Quidquid mutatur, vel mutatur à causâ externâ, vel à causâ internâ. Atqui Deus experiri mutationem à causâ externâ non potest, cùm sit independens, singularis et disjunctus ab omni aliâ re, nullique externae impressioni obnoxius. Non ab internâ causâ ; nam nulla alia concepi potest divinæ existentie, ejusque modorum, quām necessitas absoluta existendi; quæ cùm sit eadem semper et uniformis, exigit ut Deus semper idem sit in omni tempore. 2º Deus est ens infinitè perfectum. Atqui tale ens nullam accipit mutationem, quia nullam de novo aquirere perfectionem potest, cùm jam omnes habeat : neque ullam deperdere, cùm sint omnes indissolubili nexu conjunctæ, nec una esse possit sine aliis. Vel sic confice : Deus est immutabiliter talis, qualis est necessariò. Sed est necessariò in formâ perfectissimâ. Est ergo immutabiliter in illâ formâ. 3º Quâ in re experiri mutationem posset ? An ratione existentiae ? sed illa necessaria est. An ratione loci ? Sed immensus est. Omnia in ipso vivunt, moventur et sunt. An ratione temporis ? Sed immobiliariter æternus est, et in stante suâ æternitate omnes temporum differentias continet. An ratione cognitionis ? Sed quid latere potest infinitam scientiam ? An ratione consiliorum ? Sed à perfectissimâ mente omnis abest animi levitas, quæ ex ignorantia aut incognititia in ipsis hominibus proficitur (1).

In hâc denique sententiâ summa semper fuit omnium philosophorum conuersio, scilicet et illam necessariò existentem essentiam Dei,

(1) An ab aliquâ exequendi difficultate ? Sed est omnipotens.

P. S.

« quæ est ipsa æquabilitas, ipsa pulchritudo, ipsa singularitas, quæ est ipsum ens, nullam experiri posse mutationem. » Plato in Phædone. — Aliquam habet difficultatem attributi hujus cum libertate et variis divinæ providentiae actibus conciliatio, de quâ vide art. de Libertate Dei.

De unitate seu singularitate Dei. — Per unitatem intelligimus, non solum illam singularitatem, quæ excludat omnis alterius entis æqualis et earundem perfectionum consortis existentiam, sed et omnis alius naturæ necessariæ et à se existentis seu independentis consortium. Adeoque veram naturæ divinæ unitatem negarunt,

1º Quotquot duas naturas ab æterno existentes, nempe materiam et Deum admiserunt, quicque sic duo rerum principia, alterum efficiens, alterum quod fingeretur, docuerunt. Illoc dogma Academicis, Peripateticis et Stoicis tribuit Tullius in Acad. Quæst. : « Naturam divinæ debant in res duas, ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ex quâ efficeretur aliquid : in eo quod efficeret, vim esse censebant; in eo quod efficeretur, materiam quamdam (1). » At juxta eundem philosophi hi duo ista rerum principia sic commiscebant, ut reipsa nonnisi una fierent eademque natura, « in utroque tamen utrumque, pergit Cicero, neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nullâ vi contineretur; neque vim sine aliquâ materiâ : nihil est enim, quod alicubi non esse cogatur. » Imò Stoici has res multò magis confundebant; docebant enim rem efficientem materiam esse, igneique aliquem subtilissimum. Sed quidquid sit de horum opinione, certum est fuisse quamplures philosophos, qui simplices et spirituales mentes professi, duo diversa rerum principia ab æterno simul extitisse assuerunt, materiam videlicet, et Deum segregatum ab omni concretione corporeâ. Sic Anaxagoras sensit, sic Archelaus, sic Atticus, sic plures alii. Pythagoram quoque in hac sententiâ fuisse Numenius auctor est. Platonem id est, ratio, materiam format. Sen. Ep. 63.

(1) Dicunt Stoici nostri duo esse in rerum naturâ, ex quibus omnia sunt, causam et materiam. Materia jaect iners, res ad omnia parata, cessatura si nemo moveat. Causa autem, id est, ratio, materiam format. Sen. Ep. 63.

Jamblicus, Proclus et Simplicius, etsi docuerint Deum caput esse atque causam rerum omnium, tamen putaverunt materiam esse aeternam. Quorum omnium atque suam sententiam sic exponit Plutarchus (1): « Præstat igitur Platonis (quām Ileraeliti) sententiam sequi, atque hoc dicere et canere, mundum à Deo esse factum. Nam et mundus omnium operum est pulcherrimum, est Deus omnium causarum præstantissima. Substantiam autem et materiam, ex quā factus est mundus, non natam, sed semper subjectam opifici disponendam se atque ipsius similitudine, quantum fieri potest, effluggendam sese præbuisse. Non enim ex nihilo extitit mundus, sed ex eo quod nou pulchrè, non rectè, nec perfectè, sese haberet, quomodo sunt dominus, vestis, statua. » Imò verò quidam viri doctissimi hanc opinionem attribuunt omnibus generationi antiquioribus sapientibus. Vide ed. lat. *Cudworthi* eum notis et diss. doctissimi interpretis, et *Beausobre* in *Historia Manicheismi*.

Iloe dogma tenuerunt olim etiam multi Christiani (2), qui ideceter *Materiarii* vocati sunt, inter quos *Hermogenes* celebris fuit, quem præsertim ex origine mali disputasse legimus apud Tertullianum l. contra Hermog., p. 158. « Præstruit, ait Tertullianus, Dominum aut de semetipso fecisse euneta, aut de aliquo... Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia partes ipsius fuissent, quæcumque ex semetipso fecisset Dominus; porrò in partes non deveuire, ut indivisibilem, et indemutabilem, et eundem semper, quā Dominus. Ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum et optimum definiens Dominum, qui bona et optima tam velit facere, quām sit; imò nihil non bonum atque optimum, et velle eum et facere. Igitur omnia ab eo bona et optima oportuisse fieri secundū conditionem ipsius. Inveniri autem et mala ab eo facta, utique non ex arbitrio, nec ex voluntate, nihil incongruens et indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex viu alienus rei factum: ex materia esse sine dubio. »

2º Præter hanc aeternam et necessariam materiam, et Deum, multi olim quasi tertium

(1) Tom. 2, op. p. 1014.

(2) Auctor per istos Christianos intelligit hæreticos, de quibus vid. Bergier, Diction. verbo *Matiérialisme*, *Matiérialistes*.

quoddam principium excoxitarunt; quippe cùm non inteligerent quomodo sub regimine Dei summè boni malum oriri potuisse, et vanam ineptamque ducerent opinionem, quæ materiam qualitatis omnis et virtutis vacuam causam mali faciebat, quod esset inobsequens voluntati Dei; putarentque in illo systemate malum non in materiam, sed in Deum ipsum refundendum esse; huic materiae aeternae adiuxerunt naturam seu vim quamdam ratione carentem et maleficam, inordinatis ac turbulentis motibus materiam perpetuò cidentem: hanc naturam Plutarchus vocat « animam contraria et contrariorum opificem; animam incompositam, turbulentam et mente vacuam: » nominat quandoque necessitatem, eò quod sine consilio agat; atque eam ipsum esse fatum asserit, de quo poetæ et philosophi tam multa scripsere. Hi philosophi igitur sic explicant originem rerum, ut nihil omnino productum fuerit ex nihilo, neve bonum, neve malum; ac juxta eos Deus, cùm mundum condere voluit, haec effecit: Primò materiam digessit et suum elemento euilibet locum assignavit. Deinde ne recte constituta denud convellerentur, mundi animam emendavit, quantum potuit, ejusque inordinatos ac turbulentos motus temperavit. Et tandem de suâ propriâ substantiâ partem addidit, quæ varios ejus motus sic dirigeret, ut haec rerum omnium pulchritudo nascietur. Quidquid ergo mali est in mundo, originem habet ab illâ maleficâ animâ, quam Deus omnino corrigere non potuit: quidquid verò boni, ab illâ parte divinâ, quæ principatum obtinet, et æquabili lege omnia continet. Ut mundus universus, sic homo quisque, ex tribus istis partibus componitur, nempe materiali, vi inordinata et aurâ cœlesti. Illic ultimæ opinioni valde deditus fuit Plutarchus, qui summo studio conatus est in illius patrocinium trahere omnes præclarissimos philosophos. Vide Syst. Intell. Cudw. Historiam Manichæismi. Manichæsmum ante Manichæos.

3º Superioris sententiae amplificatio quædam fuit Manichæorum doctrina. Hi etenim in hoc solùmmodo à recensis philosophis differebant, quod existimarent, juxta veterem quamdam Chaldaeorum, Phœnicium et Persarum aliquorum opinionem (1), in istâ aeternâ materiâ naturaliter gigni variis generis animantia, et dæmones malos, unumque aliorum principem: duoque sic statuerint imperia aeterna, aliud

(1) Vide Hist. Manich.

lucis repletum infinitis beatis spiritibus, in quo regnaret Deus optimus maximus; aliud tenebrarum, in quo imperitaret princeps dæmonum, Hyle dictus, cum suis consortibus. Audiamus ipsum Manichæum (1): « In exordio fuerunt duæ substantiæ, à sese divisæ: et luminis quidem imperium tenebat Deus pater, in suâ sanctâ stirpe perpetuus, in virtute magnificus, naturâ ipsâ verus, aeternitate propriâ exultans, semper continens apud se sapientiam et sensus vitales: per quos etiam duodecim membra luminis sui comprehendit, regni videlicet proprii divitias affluentes. In unoquoque autem membrorum ejus sunt recondita millia innumerabilium et immensorum thesaurorum (2). Ipse verò pater in suâ laude præcipuus, magnitudine incomprehensibilis, copulata habet sibi beata et gloria secula (æonas): neque numero, neque prolixitate aestimanda, cum quibus idem sanctus atque illustris pater et genitor degit: nullo etiam in regnis ejus insignibus aut indigente aut infirmo constituto. Ita autem fundata sunt ejusmodi splendidissima regna super lucidam et beatam terram, ut à nullo unquam aut moveri aut conceuti possint. Juxta verò unam partem ac latus illius illustris ac sanctæ terræ, erat tenebrarum terra profunda, et immensâ magnitudine, in quâ habitant ignea corpora, genera scilicet pestifera. Hinc infinitæ tenebræ ex eâdem manantes naturâ inæstimabiles cum propriis fetibus, ultra quas erant aquæ coenosæ ac turbidæ cum suis inhabitatoribus, quarum interius venti horribiles ac vehementes cum suo principe et genitoribus. Rursùm regio ignea et corruptibilis cum suis ducibus et nationibus. Pari more introrsum gens caliginis ac funi plena, in quâ morabatur immanis princeps omnium et dux, habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo; hæque fuerunt naturæ quinque terræ pestiferæ (3). » Hæc regna per infinita secula separata sic manserunt, neque Deus bonus dignum se judicabat, quidquam in imperio tenebrarum moliri aut ex materia quidquam fingere: principatus verò tenebrarum appetitu quidem prædicti, at ratione destituti imperium lucis nesciebant. Verum tandem, vel quod nimium multiplicati

(1) Apud S. Aug. I. contra Ep. Man. c. 15.

(2) Vide explicationem hujus mystici sermonis in hist. Mai.

(3) Apud S. Aug. ibid. c. 15.

sedes migrare voluerunt (1), vel quod exerto inter illos bello, qui devicti sunt, vincentium furorem longius fugientes ad terminos regni lucis pervenerunt (2): hic tum victores, tum victi capti pulchritudine lucis, pace compositâ, regnum cœleste invadere meditati sunt. Deus verò, à quo nullum malum existere potest, bellum declinans, hanc arripuit occasionem corrigendi aliquatenus tenebrarum perversam substantiam, mundique hujus aspectabilis efformandi. « Bonus ergo potestatem quamdam mittit, custodituram scilicet præscripta, re autem verâ futuram ipsi materiæ illecebri et invitamentum ad moderationem, ejus à voluntate alienam. Hanc conspicatâ materiâ, amore exarsit, sibi eam conjungere concupivit, improvidèque devoravit. Sic quodammodo tanquam bellua ligata est. » Hæc Titus Bostrensis, qui videtur melius perspectam habuisse Manichæorum doctrinam. Idem addit Manichæos usos esse hoc exemplo « tanquam cantione missæ potestatis materiam sopitam fuisse. » Ex commixtione ergo duarum naturarum, non solùm hominem, sed universum mundum, quem in omnibus partibus animatum putabant, generatum docebant.

Hæc Manichæi; at inter Persas aliosque Orientales plures extiterunt, qui malo principio excellentiores dotes majoremque virtutem concessisse videntur, et duos quodammodo deos aeternos et inimicos constituisse: nisi decepti fuerint Plutarchus et alii Græci, et per Græcos etiam quamplurimi Latini, quod extra omnem verisimilitudinem non est. Sed de horum omnium doctrinâ alias erit fortassè dicendi locus.

4º Divinæ naturæ unitatem negaverunt illi ethnici, qui multos deos æquales et indipendentes agnoverunt: sed profectò res est valde

(1) « Erat, inquit Manichæus, tempus cùm materia sine ordine cerebatur, et generabat et crescebat ac multas potestates producebat. Aucta igitur evehebatur, nesciens substantiam boni. Postquam verò magis erecta novit terram et lumen boni, nitebatur ascendere ad ea quæ non erant propria. » Titus Bostrensis.

(2) Explanant autem modum seditionis hujus. « Qui, inquit Manichæus, ex eâ nequitia (nequitia autem Satanæ est) nati sunt, se mutuo insectati sunt et devoraverunt, dura et gravia passi, neque prius destiterunt in seipso moveri, quam lumen sero tandem viderent (his enim verbis utitur), et à se enim ipsi exagitati, cùm aliqui nescirent, ita tamen ausi sunt ad lumen accedere. » Idem,

ambigua, an veteres eodem sensu istam vocem dii semper acceperint ac nos nunc accipimus: aut potius certum videtur eos per illam vocem, ubi illam pluribus tribuebant, nequaquam intellectu esse entia perfectissima, neque entia necessaria, neque primas causas rerum omnium, sed inferiores aliquis deos indigetas, gentilitas, locales, tutelares, celestes et mundanos, quos tanquam primae et universalis causae administratos spectabant. Quod cum aliquā diligenter effectui sumus, ut vis sua constet argumentis supra allatis ex notione immensi, omnipotentis et omnipotentis Dei omnium hominum mentibus impressa.

PROPOSITIO PRIMA.

Unicum esse Deum, seu unicam primam causam rerum omnium, sine aequali, ratio evidenter demonstrat; philosophi omnes theisticē docuerunt; omnes retinacissime gentes semper agnoverunt: adeoque unitas pertinet ad notitiam veri et summi Dei animis hominum insitam.

Probatur prima pars.

Unitas Dei ratione conficitur. — 1º Deus est ens summum. Atqui repugnant plura summa, quia id tantummodo summum est, quod neque maius quidquam, neque par agnoscat. Sic Tertullianus: « De isto convenit apud omnes, ut Deus sit summum magnum et summā, et ratione, et vi, et potestate.... Quae erit jam conditio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adaequetur, id est, ut non sit aliud summum magnum, eversa conditione et, ut ita dixerim, lege, quae summo magno nihil sinit adaequare. »

2º Deus est ens infinitè perfectum, cui nulla deest perfectio. Atqui non potes ponere duo entia summe perfecta, quin eodem tempore statuas utrumque carere aliquā perfectione. Nam illa duo entia A et B, à se invicem aliquā re distinguuntur et differunt: scilicet attributis suis vel causā formalē existentiae suae: nam si A et B habeant eamē causam formalem existentiae suae, eamē naturam et eadem attributa, certe ex nullā parte differunt: porrò id per quod distinguerentur perfectio esset, et illā perfectione alterum careret. Ergo. Neque dicas per existentiam, quam habet quodque speciale, utrumque ens satis distingui. Nam existentia supponit res distinctas, et ubi nulla est distinctio, absurdē singitur separata existentia: sic suppone Petrum et Paulum non distingui neque per naturam, neque per cau-

sam suam, videlicet deeretur divinæ voluntatis. Certè Petrus et Paulus entia duo esse non possunt, nec separata habere existentiam. Argumentum hoc subtile scholasticorum est.

3º Dens est ens necessarium. Atqui entia plura necessaria esse non possunt. Nam illud ens tantum est necessarium, quod non possumus cogitare non existens, seu cuius non existentia involvit contradictionem. Atqui omnia entia praeter unum possumus cogitare non existentia: pone, verbi gratiā, deēm, facile concipimus ex istis deēm, novem esse prorsus inutilia et posse non esse.

Deinde ens necessarium illud est quod existit ex interiore et absoluta necessitate, quam necessitatem aliquā ratione, ut antecedentem et internam seu formalem causam existentiae Dei cogitamus. Atqui illa absoluta et uniformis necessitas unius et singularis naturae perfectissimae causa interior esse tantum potest: unius immensitatis, unius aeternitatis, unius potentiae, unius intelligentiae, etc., nec unitatem ab illius ideā disjungere valens: eur duorum vel trium entium, vel quinque, vel viginti, etc., causa sit, non videmus: ubiunque numerus singitur, ibi est arbitrium, non necessitas; quia quicunque alius numerus æquè possibilis est. Rationem hanc benè exposuit Clarkius.

4º Deus est ens infinitum, ens cuius attributa omnia sunt infinita. Atqui unicum tantum potest esse ens, enīs attributa omnia sint infinita: quia omnia attributa infinita necessariō singularia sunt. Primò immensitas postulat dependentiam omnium aliarum rerum. Nam quod immensum est, à nullā re aliā debet excludi. Atqui si essent duo entia aequalia et à se mutuo nullo modo dependentia, à se mutuo excluderentur. Deus ideo tantum in creaturis existere concepitur, quia per ipsum et in ipso existunt, seu earum existentia et conservatio fluit ex perpetuā Dei actione. Sed si illas divinas virtus non fecisset, nec existerent per Deum, nec in Deo, Deus ab illis excluderetur. Secundò duplex omnipotētia repugnat: nam illa potentia infinita non est, quae experitur contrariam, immo aequalē in alio ente. Et cum his duobus attributis intercūnt omnes aliæ perfectiones. Scientia infinita nulla est, siquidem ille nouit omnia, qui ab aliquā re excluditur, non novit naturam, vim, consilia illius aequalis entis et independentis. Sapientia nulla est, nec bonitas, nec justitia. Siquidem ille

non potest sapienter, justè et benignè cum ali-
quā fidentiā et securitate agere, qui experiri
potest aliam naturam consilia contraria machi-
nantem. Si dicas mendicare posse unum Deum
ab alio veniam agendi, sustulisti entis indepen-
denteris et perfecti et infiniti notionem. Tandem
perit etiam Dei felicitas summa, quae in volun-
tate omnipotente, liberrimā et sibi sufficiente
posita est.

5º Denique omnia in mundo conuxa sunt,
et ordo unus ex omnibus existit; ergo unico
consilio mundus constitutus est: cuncta in eo
placide summāque cum constantiā et æquabilitate,
juxta easdem leges feruntur; ergo unica
est administrationis ratio. Atqui ex unitate
consilii in constitutione mundi benē colligitur
illius unum esse architectum, et ex unitate pro-
videntiae benē efficitur unum esse rectorem.
Tanta pax et coneordia hanc universitatem non
contineret, si turba quædam Deorum per se
existentium et æqualium, nee ullius supremi
numinis jussis parentium, rerum administra-
tioni præsideret.

Probatur secunda pars.

Consensio philosophorum circa uitatem Lei summi. — Omnes illi, qui primis Religionis christianæ temporibus adversus gentiles scri-
pserunt, hoc sibi probandum suscepserunt, ma-
ximi nominis philosophos, non secūs ac Christia-
nos, unum rerum omnium parentem ac
Deum professos esse. Hoc argumentum tractā-
runt Clemens Alexandrinus in Strom. et in
Cohortatione ad gentes; Athenagoras in apolo-
giā pro Christianis; Theophilus Antiochenus
in libris ad Autolicum; Cyrillus Alexandrinus
l. 1 contra Julianum. Et inter Latinos, Tertul-
lianus in Apologetico c. 24, Minucius Felix in
Octavio cap. 19, Arnobius l. 1 adversus gentes,
Laetantius Inst. l. 1, c. 5, 6, 7. Horum secentus
est vestigia Huetius in Aluetanis quæstionibus;
sed omnium copiosius de hac philosophorum
consensione disservit Cudworthus in systemate
intellectuali. In re tam apertā congerere testi-
monia supervacaneum videtur, adeòque unum
appellabimus Onatum ex scholâ Pythagoræ
philosophum, cuius apud Stobæum hæc sen-
tentia legitur: « Neque mihi unus videtur
Deus, verū unus quidem maximus ac sum-
mus Deus, rerum universitatem gubernans;
alii autem præterea multi, diversis virtutibus
prædicti. Imperat autem omnibus Deus is, qui
in obore, magnitudine, virtute præstat. Ille
ille Deus est, qui universum mundum areet,
moderatur et continet. Reliqui verò dii sunt,

qui per eælum codem, quo tota rerum uni-
versitas, motu decurrunt, primum et intelli-
gibilem illum Deum ordine sequentes. »
Hanc sententiam expressè aliis philosophis om-
nibus attribuit S. Cyrillus, l. 1 c. Jul. « Manife-
stum est, ait, etiam græco more philosophan-
tibus, unum censeræ in confessu esse Deum
universi conditorem et naturā omnes supe-
rantem, à quo facti sunt et produci ad gene-
rationem alii deinceps dii sub intellectum
et sensum, ut ipsi loquuntur, cadentes. »
Et certè ne unus quidem inter omnes veteres
sapientes landari potest, qui plura erediderit
numina æterna, et per se existentia: imo
Cicero seripsit Tuse. disput. l. 4: « Deus alio
modo intelligi non potest, nisi ut mens so-
luta et libera, segregata ab omni concretione
mortali, omnia sentiens et movens, ipsa
prædicta motu sempiterno (1). »

Probatur tertia pars.

Consensio nationum omnium circa uitatem Dei summi. — Cum asserimus hanc fuisse communem omnium populorum fidem, unum esse
suprenum Deum optimum, maximum, patrem
deorum atque hominum; non hoc assumimus
probandum, nullum fuisse ex imperiā multi-
tudine, qui hæc non fuerit ambitus opinione,
sed hoc solummodò demonstrare contendimus
nullam fuisse gentem in quā doctos inter et
indoctos publica et communis doctrina non
fuerit, unum esse Deum summum, qui cunctas
res hominumque deorumque moderetur. Hanc
partem confirmabimus: 1º Optimorum testimoniū
auctoritate. 2º Poetarum, qui religiones popu-
lorum suis carminibus celebrarunt, evidentissi-
mis testimoniosis. 3º Speciali consideratione
variarum religionum. Et 4º denique com-
munibus apud vulgus opinionibus et consuetu-
dinibus.

1º Hæc assertio firmatur auctoritate optimo-
rum testimoniū. Aristoteles, de Rep. l. 4, c. 43,
p. 510, t. 5, op. seribit: « Omnes homines
affirmant deos esse sub imperio. » Hoc est,
nam esse regem et dominum, qui diis omnibus
imperet. Maximus Tyrius, diss. 1, p. 4

(1) Est enim notatu valde dignum (ut benè
observat Cartesius resp. ad secund. obj. post
medit.) quod omnes metaphysici in Dei attributis
(iis scilicet que per seipsum rationem hu-
manam cognosci possunt) describendis unani-
miter consentiant, adeò ut nulla sit res physica,
nulla sensibilis, nulla ejus idem maximè
crassam et palpabilem habeanus, de ejus natu-
rā non major opinionum diversitas apud phi-
losophos reperiatur.

et 5 : « Quod si conceionem cogas, omnesque simul artes uno decreto convenire jubeas ac de Deo ex iis quæras, putasne aliud pietatem, aliud statuarium, aliud poetam, aliud dicturum esse philosophum? Imò ne Seytha quidem, et Græcus, et Persa, et Hypercuboreus. Verum enim in aliis videbis alia, neque unquam eadem statuere homines. Nec enim bonum idem omnibus, nec idem omnibus malum, nec idem turpe aut honestum. Ut de legibus taceam, quæ pro enjusque placito in omnes ita partes distrahuntur, ut non modò gens cum gente, sed nec urbs cum urbe, nec familia cum familiâ, nec homo cum homine, nec unus aliquis interdùm secum ipso consentiat... In hac tantâ pugnâ, contentione atque opinionum varietate, in eo leges ubique terrarum atque opinione convenire videbis, Deum esse unum regem omnium et patrem, huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius filii sint et quasi in imperio collegæ. In eo Græcus cum Barbaro, Mediterraenus cum insulano, sapiens consentit cum stulto. » S. Augustinus, cùm Faustus Manichæus objecisset Christianos mutuatos esse à gentilibus fidem in unum supremum Deum, haec respondet : « Discat ergo Faustus monarchiæ opinionem non ex gentibus nos habere, sed gentes non usque ad eò ad falsos deos esse delapsas, ut opinionem amitterent unius veri Dei, ex quo est omnis qualiscumque natura. »

2º Eadem assertio confirmatur auctoritate poetarum omnium, qui eloquentiæ et artis suæ luminibus populorum religiones exornârunt et vates propterea theologique gentilium nuncupati sunt. Haud diffitemur quidem illorum carminibus multa ridicula, contradictoria et planè abhorrentia, tum à ratione, tum à pietate acceptissime auctoritatem, et depravasse eos in multis populorum animos, propterea que à Platone rectè ablegatos fuisse à suâ républicâ : tamen certissimum est eosdem, in istâ fabularum colluvione, semper servavisse dogma istud de unitate Dei summi et æterni. Justinus martyr testatur se librum de monarchiâ Dei eo consilio scripsisse, ut insitam à naturâ, sed à pravâ consuetudine obliteratam de Deo uno sententiam resuscitaret ex poetarum scriptis. » D. Chrysostomus or. 56, p. 447, scribit : « Poetae omnes primum principemque Deum universè parentem appellant rerum omnium ratione prædictarum, nec non regem eamdem, cui poetarum doctrinæ morigeri

homines Jovi regi altaria dedicant, neque vereatur eum patrem appellare. » Quædam afferamus exempla.

Orpheus, poetarum Græcorum, quorum ferruntur carmina aliqua, antiquissimus, qui propter multa egregia de theologiâ scripta, constitutam apud Thracas religionem, et instituta mysteria, theologus à veteribus dictus est; ex cuius quoque præceptis non medioarem sapientie sue partem hausisse putantur celeberrimi olim philosophi Pythagoras et alii : Orpheus hic, licet multos deos coluerit, colendosque illos esse populos docuerit, tamen certissimum est, unum tantum supremum Deum admisisse. Hoc testantur antiquissimi scriptores ; hoc confirmingant illa carmina, quæ sub ejus nomine feruntur ; quæ si fortè genuina non sint, tamen sunt antiquissima, ejusque doctrinam continere non dubitant eruditæ. Inter multa ejus pulcherrima laudata à veteribus, ea solum describemus, quæ Proclus servavit :

Primus, postremusque Jovis, qui fulmine candet;
Ille caput mediumque simul, cui cuncta creantur ;
Ille solum ac cœli stellatos sustinet axes ,

Rex idem, rerumque parens et originis auctor,
Unica vis, dæmonique unus, qui cuncta gubernat.

Sophocles in tragœdiâ, quæ publicè agebatur, hæc scriperat, testibus S. Justino et Clemente Alexandrino :

Unus profectò est, unus est tantum Deus
Qui cœlum et amplum condidit terræ globum ,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrûm, mente sed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu inali solatium ,
Cum saxa atque acerna consecravimus ,
Sive auricas eburneasque imagines ;
Saceris et istos colimus, his festos dies
Agimus : pios hoc esse nos remur modo.

Multa similia habent. Eschylus, Aristophanes, Menander, aliquique græci poete, quorum carmina omnium, etiam artificum, manibus terebantur. Neque minus communis est apud Latinos doctrina. Ennius, tametsi deos omnes inferiores Erebo et Nocte natos esse doceat, seu quod idem est, ex chao generatos, unum tamen Deum cæteris omnibus majorem et præstantiorem laudat, qui

Divumque hominumque pater rex
ipsi dicitur. Quæ denominatio nullius esse potest, nisi ejus qui universam naturam fabricatus est, cùmque ipse ortu careat, deos una cum mundo ex chao finxit.

Plauti quoque hæc verba clara sunt in Ru-

dente, ubi deos ut Jovis angelos exhibet :

Qui gentes omnes mariaque et terras moveret,
Ejus sum civis civitate cœlitum.
Qui est imperator divum atque hominum Jupiter,
Is nos per gentes alium alio disparat,
Hominum qui facta, mores, pietatem et fidem
Noscamus.....
Qui falsas lites falsis testimoniis
Petunt, quique in jure abjurant pecuniam,
Eorum referemus nomina exscripta ad Jovem.

Valerii Sorani poetæ vetustissimi versus hos servavit Varro :

Jupiter omnipotens regum rex ipse, Deumque
Progenitor, genitrixque Deum, Deus unus et omnis.
Apud Virgilium, l. 1 Aen. sic Jovem compellat
Venus :

O qui res hominumque Deumque
Aternis regis imperiis et fulmine terres.

et alibi :

O pater ! o hominum divumque aeterna potestas !
Divumque aeterna potestas, inquit Servius, propter aliorum numinum discretionem, quæ scilicet aeterna non sunt, sed ex Jove generata et edita. Horatius, l. 1, ode 12, habet :

Quid prius dicam solitis parentis
Laudibus ? qui res hominum et deorum,
Qui mare et terras variisque mundum
Temperat horis.
Unde nil majus generatur ipso,
Nec viget quidquam simile aut secundum.
Proximos illi tamen occupavit
Pallas honores.

« *Nihil Jori est secundum*, inquit J. Bond, quia « nullus ordo esse potest inter infinitum et finitum. »

Accedat locus alius ex l. 3, ode 4 :

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventosum, et urbes regnaque tristia,
Divos mortalesque turmas
Imperio regit unus aequo.

Apollo, quæ per oracula prædicebat, à Jove prius acceperat, Aen. l. 3, v. 251 :

Quæ Phœbo pater omnipotens, mibi Phœbus Apollo
Prædictus, vobis furiarum ego maxima pando.

Notandum Apollinem, inquit Servius, quæ dicit, ab Jove cognoscere. Hæque constans poetarum theologia est. In hymno in Apoll. ipse de se canit Apollo : « Oraculaque edam
hominibus, Jovis verum consilium. » Unde rectè scribit Suidas, Apollinem « Jovis esse interpretem. »

Rem nostram etiam hoc maximè conficit quod veteres omnes, seu poetæ seu philosophi,

deos mundi æquales fixerint et apud eos theogonia seu generatio deorum par sit cosmogonie seu generationis mundi. Ilæc doctrina valdè clarè exponitur ab Ovidio, qui Hesiodi et aliorum secutus est vestigia. Is in initio Metamorphoseon docet mundum aliquando cœpisse et ex chao generatum esse :

Aute mare et terras et quod tegit omnia cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixerat chaos.

Deinde post generatum mundum tradit conditos fuisse deos :

Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cœlestè solum, formæque deorum.

Tandem non fortuito et temerario concursu partium materiæ, sed unitæs supremi Dei ingeni et æterni voluntate cuncta constituta doceat; qui singulis mundi partibus propria tribuit animalia, mare pisibus replevit, terram hominibus incolendam dedit, cœlum deorum voluit esse domicilium :

Hanc Deus et melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras et terris abscidit undas,
Et liquidum spissò secrevit ab aere cœlum.

Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille deorum,
Congeriem secuit, sectamque in membra redigit.

Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei.

Ovidius in istis versibus unum tantum mundi opificem melioremque naturam nominat, at idem tamen ubi hominum ortum describit, ex more gentilium, à Deo quidem unico genus esse conditum mortalium fatetur, verum in effigiem moderantium cuncta Deorum. Atque consentienter huic poetarum doctrinæ, quæ communis apud paganos fuit, scribit Cicero « mundum conditum fuisse hominum deorumque causâ et esse commune deorum et hominum domicilium. » Multa quidem sunt hisce in speciem repugnantia apud eosdem poetas, sed nemini oportet theologiam poetarum esse colluvionem quandam sensuum naturalium, quibus omnes homines informantur, et seitorum philosophorum, et traditionum antiquarum, et fictionum allegoricarum, et fabularum popularium; et propterea poeticum sermonem nullo modo secum consistere. Sic, verbi gratiâ, ille Jupiter erit ex sensu naturali optimus, maximus, mundi metioris origo, divum hominumque pater rex; erit ex traditione filius Saturni; erit juxta cosmogoniam philosophorum ex chao generatus; erit juxta fictio-

nem allegoricae aer, quo circumfunduntur. Sed in hâc summâ confusione eminet theologia ex sensu naturali oriunda, etsi exprimatur ambiguo et corrupto sermone: nec dubium est quin majorem etiam in populorum animos habuerit vim. Hi fictiones allegoricas non intelligebant; cosmogonias et theogenias philosophorum non curabant; ab illis traditionibus, quae Jovem aliosque deos homines esse fecerant, tanquam ab impis commentis abhorrebat; ideoque hoc eolum reliquuntur, ut crediderint juxta sensum naturalem et opinionem optimorum philosophorum unum esse supremum Deum, et plures inferiores, quibus præsentim sni cura commissa esset.

3º Si populorum religiones et instituta sigillatim recenseamus, inveniemus ferè omnes idolis, brutis, animantibus, astris, mortuis hominibus, et infinitæ deorum multitudini supplicasse, et tamen mansisse in communii omnium gentium lide unum esse supremum Deum omnium rerum parentem. Primo. Hanc fuisse perpetuam fidem gentis Hebrææ et ejus progenitorum ab origine mundi ex antiquissimo historico Moyse compertum habemus, qui in operis sui exordio sine ullâ hæsitatione Deum omnium rerum conditorem prædicat; et hanc sententiam viguisse docet apud Noem posteros in terra Chanaan usque ad Abrahami tempora, ubi erat Melchisedech, sacerdos Dëi altissimi. Neque solum ex Moyse, sed ex vetustissimo libro Job, et aliorum scriptorum antiquorum fragmentis, quæ idolatriæ et ethnicarum superstitionum origines et progressus memoriae prodiderunt, in aliis quoque locis unus Dei fidem communem fuisse discimus. Post Abramum peculiaris certè laus gentis Hebrææ fuit, quod nullos deos præter supremam et universalem causam agnoverit, et à Moysis temporibus habuerit constitutionem civilem istius doctrine conservativicem, enjus lex fundamentalis erat: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus nunc est.* Secundò. Chaldaeorum doctrinam his verbis tradit Berossus, antiquissimus scriptor: «Chaldi dæi docent tempus fuisse olim, cum nihil esset præter tenebras et aquam... Belum verò, quem Jovem interpretantur, medias divisisse tenebras, separassæ invicem eorum et terram, et hâc ratione mundum condidisse... Hunc etiam Belum sidera, solem, lunam et quinque stellas erraticas comparasse.» Tertiò. Ægyptii, etsi deorum multitudine et superstitionibus omnes alios populos vicerint, tantæ tamen deorum turbae unum

excellentius omnibus, celsissimumque numen pra posuisse noviū. Id constat ex eo quod Græci philosophi et legislatores, qui mysteria apud Græcos et alios populos instituerunt, ut Orpheus, Pythagoras, etc., hanc doctrinam secum in patriam ex Ægypto asportarint. Plutarchus totò de Iside et Orlide libro Ægyptios numen unum agnoscere, et principem Deum appellasse docet. Idem tradit Jamblœus, qui Ægyptiorum religiones cum summâ diligentia explicavit. Hanc doctrinam continent libri Hermetici, qui quamvis genuini non sint, repræsentare tamen creduntur in multis partibus Ægyptiorum dogmata. Præterea nulla gens firmius et tenacius adhæsit vetustissimæ traditioni de mundi generatione, quæ sanè concipi nequit sine Deo supremo. Denique insigne etiam argumentum suppeditat præstantissimum illud antiquitatis Ægyptiacæ monumentum, quod Plutarchus et alii posteritati conservaverunt; illa videlicet inscriptio templi, quod erat in Saide: *Ego sum omne quod existit, est et erit; mecumque peplum nemo adhuc mortalium detexit.* Cujus inscriptionis hunc esse sensum cum multâ eruditione defendit Cudworthus: «Tota rerum natura nihil est, nisi ipse ego, verum populo circumdatus; at splendorem meum nudum, neque ullo velo tectum nemo ullus mortalium, aut oculis contueri, aut mente comprehendere potest.» Quartò. De Æthiopibus scribit Strabo: «Deum putant alterum immortalem, alterum mortalem; immortalem quidem cum qui rerum omnium causa sit. Mortalis verò apud eos incertus est et nomine caret, sed frequenter eos à quibus beneficium accepunt, et reges pro diis habent.» Quintò. Antiquissima gens Persarum nullis olim utebatur templis, neque idolis, sed in locis altissimis, sicut facere consueverunt patriarchæ, sacra faciebant: eos unum agnoscere tantum Deum supremum, qui Oromazez dicebatur, testantur sacra eorum monumenta; adstruit auctoritas scriptorum Arabum; probat hodieræ recentiorum Persarum, qui contempto Mahumète, veteres suæ gentis doctores sequuntur, consuetudo. Hanc reliquerat Zoroaster, Persarum legislator, Dei summi descriptionem: «Ense est primum, aeternum, immortale, sine socio aut æquali, omnis pulchritudinis fons, integrum, bonorum optimum, prudentium prudentissimum, legum æquitatis et justitiae parens, à seipso doctum, à se existens, perfectum, » etc. (1). Inò clarissimus auctor (1) Vide Eusebium in Præp. ev. I. 1.

Thomas Hyde, i. de Rel. vet. Pers., contendit adversus scriptores Graecos cultum ignis atque astrorum apud illam gentem nunquam sacram fuisse et latricum, sed tantèm modò civilem et relativum. Baylius quidem asseruit post alios, plurimos Persas agnoscisse præter Oromazan Deum bonum, alium Deum, æternum et inge-nitum mali principium, sed haue esse vanam calumniam videre licet apud T. Hyde ibid. Cudw. in Syst. intell. et Beausobre in Historia Manicheismi. Ipsi Manichæi duos Deos non ad-mittebant, ut patet ex hac contestatione Fausti Manichæi apud S. Aug. l. 21: « Nunquam in nostris quidem assertionibus duorum deo-rum auditum est nomen. » Sextò. Sabæi qui gravissimè accusantur à Maimanide, quod nullum Deum præter stellas agnoscant, et solem pro Deo maximo habeant, ab Abulpharagio doctissimo viro, et qui optimè perspectam habuit eorum doctrinam, planè absolvuntur: docet quidem eos unicum Deum summum agnoscere, quem Dominum dominorum vocant, et ar-gumenta eorum ad probandam Dei unitatem firmiora esse: spiritus cœlestes hominibus Deum supremum adiuturis, mediatorum loco esse, quorum ope beneficia sua illis communicaat, et voluntatem suam patefacit. » Vide Pocock Specimen hist. Arab. p. 143. Septimò. Græcorum et Romanorum qui sensus fuerint, satis liquet ex iis quæ jam laudata sunt ex eorum oratoribus, poetis et philosophis: hoc solùmmodò addemus quod Jovem dicere solerent optimum maximum, et in cultu solemnii hæc uti formulâ preceandi: *Kyrie, eleyon;* quodque *Dens ignotus*, cui ara Athenis dicata fuit, quique apostolo Paulo in exordio sui sermonis ad Areopagum occasionem præbuit conciliandi animos Atheniensium, sibi verisimiliter fuerit Deus maximus supra omnem *sensem et intellectum* positus, et idèo *ignotus* dictus. Cui interpretationi facient haec Apostoli verba: *Quem vos ignorantes colitis* (id est, quem sub ignoti Dei nomine invocatis) *hunc ego annuntio vobis. Deus qui fecit mundum, et omnia que in eo sunt*, etc.

Denique, qui nostris temporibus falsis numinibus sacra faciunt, Indi omnes, Sinenses, Sianitæ, Africani et Americani, tenent unum esse summum maximumque Deum quem variis designant nominibus: ita testatur Jos. Acosta: « Hoc, ait, commune apud barbaros est, ut Deum quidem omnium rerum supremum et summè bonum fateantur; spiritum vero quorundam perversorum non obscura opinio sit. Igitur et quis ille summus, idemque

sempiternus rerum omnium opifex, quem illi ignorantibus colunt, per omnia doceri debent, mox quantum ab illo, illiusque fideli-bus ministris angelis, absint gens pessima cacodæmonum. » Vide Rochefort, Histoire des Caraïbes, l. 4, c. 13; Du Tertre, Histoire nat. des Antilles p. 7; Sagard, Histoire du Canada; Purchas t. 4, l. 40, c. 5, Recueil de lettres édifiantes, etc.

4ª Tandem ex communibus vulgi opinio-nibus et consuetudinibus colligitur hæc uni-versalis hominum non omnino ratiōni consensio in agnoscendā suprēmi numinis unitatē. Nam primò, omnes populi semper existimārunt Deum esse ubique, et intervenire ipsis cogitationibus: quod de mortali vitâ functo, vel de gentilitiis diis intelligere non potuerunt, sed de unico rerum omnium auctore. « Unum quiddam, ait Plotinus, idemque numero esse simul ubique totum communis indicat mentis humanæ conceptio; quando omnes naturali quodam instinctu clamant in unoquoque nostrum esse Deum: adeò ut unus in omnibus, idemque sit Deus. » Secundò. Usitatis-simi moris erat apud paganos nōmen *Deus*, usurpari in singulari numero; ex quo conclu-dunt veteres scriptores christiani naturæ fini-mæ adjunctam esse unius Dei cogitationem. Vulgus, inquit S. Cyprianus tract. de Van-idolorum, in multis Deum naturaliter confite-tur, cùm mens et anima sui auctoris vel principiis admonetur, dici frequenter audimus: « O Dens! et, Deus videt; et, Deo commendo; et, Deus mihi reddet. Has voces vocat Tertullianus et testimonium animæ naturaliter chri-stianæ. » Tertiò. Hoc concluditur ex Epicureo-rum disputationibus contra Dei existentiā. Quem enim Deum illi impugnabant? Num Jovem Cretensem, aut Saturni filium, aut alium quem-quam Deum gentilitium? Nequaquam certè: sed impositum cervicibus suis sempiternum Domini-num; quem dies noctesque timérent: omnia ad se pertinere putant, curiosum et plenum negotii Deum. » Sic enim describitur ab Epicureo apud Ciceronem et adversus hunc sempiternum et unicum Dominum sem-per argumentatur. Ut etiam Lucretius se-quentibus versibus:

Quis regere immensi summam, quis habere profundi
Eundo manu validâ potis est moderanter habenâ?
Quis pariter cœlos omnes convettere et omnes
Ignibus æthereis terras suffire feraces,
Omnibus inque locis esse omni tempore priestâ?

Denique ex eo colligitur paganos unum su-

premium Deum agnovisse, et si solummodò cultu prosequerentur deos gentilitios et inferiores, quòd post introductam religionem christianam, et disputationes exortas inter Christianos et ethnicos, ne unus quidem in tantà hominum multitudine extiterit, qui plures deos independentes et aeternos unquam defenserit : imò injuriam sibi fieri clamarunt, si hac ratione religio sua intelligeretur, et circa unitatem primae causæ et principis Dei se esse concordes professi semper sunt. Quæ unanimis attestatio conjuncta cum illis omnibus quæ haec tenus allata sunt, omnino conficit unitatem in animis hominum semper fuisse conjunctam cum idea veri et magni Dei.

(*Annotatio*, auctore P. S.)

Ejusdem facti perplurima congessit testimonia eruditissimus Bellet, quatuor orbis partes dispositè percurrento : quæ hic referre operæ pretium est.

EUROPE.

GAULOIS.— Saint Clément d'Alexandrie dit que la religion des Perses était une religion de philosophes; nom honorable que ce saint docteur n'a sûrement pas donné au polythéisme, ou à l'idolâtrie. Pline assure que les Bretons ont des cérémonies si semblables à celles des Perses, qu'il semble que ceux-ci les ont reçues d'eux. *Britannia hodièque eam attonitè celebrant tanis ceremonis, ut dedisse Persis videri possit.* Tacite nous apprend que la religion des Bretons était celle des Gaulois : *In Britannia Gallorum sacra deprehendas.* D'où il suit évidemment que la religion des Gaulois était la même que celle des Perses; qu'elle était comme celle-là une religion de philosophes. Celse, dans Origène, dit que les Druides des Gaulois, qu'il appelle une nation très-sage, ont les mêmes sentiments sur la divinité que les Juifs, l. 1. Les Romains ayant pénétré dans les Gaules, y portèrent leurs dieux : ce fut seulement alors que l'on entendit parmi les Gaulois les noms de Jupiter, de Mercure et de Mars.

Le Dieu que les Celtilériens adoraient, n'avait point de nom : preuve certaine qu'il était unique ; car on ne donne des noms propres que lorsqu'il faut distinguer plusieurs êtres semblables. Il est fort croyable que ce Dieu unique était le vrai Dieu adoré par les Celtes, qui ayant passé en Espagne et s'étant unis avec les Ibères, avaient formé la nation des Celtilériens.

ITALIENS.— Les Italiens dans les temps les

plus reculés n'ont adoré que le vrai Dieu; ce qui se prouve, parce que l'Italie ayant été peuplée par les Gaulois et les anciens Grecs, qui ne reconnaissent que le vrai Dieu, leurs descendants auront sûrement conservé, du moins pendant quelques siècles, la religion de leurs ancêtres. Ce n'est pas ici une conjecture, c'est une vérité historique attestée par Plutarque. « Numa Pompilius, dit cet écrivain, défendit aux Romains de s'imaginer que Dieu eût la forme d'homme ou de bête, et il n'y avait parmi eux ni statue, ni image de Dieu. Pendant les cent-soixante premières années ils bâtirent des temples et autres lieux saints; mais ils n'y mirent jamais aucune figure de Dieu, ni moulée, ni peinte, estimant que c'était un sacrilège de représenter par des choses périsposables et terrestres, ce qui est éternel et divin, et qu'on ne pouvait s'élever à la divinité que par la pensée. »

J'ajoute que lorsqu'ils ont adoré plusieurs dieux, ils ont toujours cru qu'il y en avait un qui était supérieur à tous les autres, qu'ils ont nommé Jupiter, et qu'ils appelaient *Deus optimus maximus*.

GERMANS.— Cluvier a prouvé que les Germains, les Illyriens, les Gaulois, les Espagnols et les Bretons n'avaient originairement qu'une même langue; d'où il a conclu avec raison, que ces différents peuples n'étaient que des rameaux ou des essaims d'une même nation. Si tous ces peuples n'ont été originairement qu'une même nation, on en doit inférer qu'ils ont eu originairement les mêmes moeurs et la même religion, et qu'ainsi ils ont tous anciennement adoré le vrai Dieu, comme les Gaulois et les Bretons. En effet, les Germains, au temps de Tacite, conservaient encore de précieux restes de cette religion primitive. « Ils ne croient pas, dit cet auteur, qu'il soit de la grandeur des dieux de les peindre comme des hommes, ou de les renfermer dans des temples; mais ils se contentent de leur sacrer des bois, dont le plus caché est ce qu'ils adorent, et qu'ils ne voient que de la pensée. » *Cæterum nec cohære parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur, lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud quod solù reverentiā vident.*

PEUPLES DU NORD.— L'Edda est un poème islandais qui nous a transmis l'ancienne croyance des peuples du Nord. On y lit qu'il y a un

Dieu suprême, maître de l'univers, auquel tout est soumis et obéissant, qu'il est l'auteur de tout ce qui existe, l'Éternel, l'Être vivant et terrible, le scrutateur des choses cachées, l'immuable, qu'il a une puissance infinie, une science sans bornes, une justice incorruptible. Il est défendu de représenter la divinité sous une forme corporelle; on n'y permet pas qu'on la renferme dans une enceinte de murailles; on y enseigne que ce n'est que dans des bois consacrés qu'on peut la servir dignement. L'Islande, les anciens Goths, et les autres peuples septentrionaux, ont tous reconnu un Étre suprême; ce qui n'empêche pas qu'ils n'aient adoré aussi trois dieux principaux, que l'on pourrait mettre en parallèle avec autant de divinités grecques ou romaines; savoir : Thor, qui est le Jupiter des Romains; Othin, Oden, ou Whoden, qui est leur Mars; et Friga qui est leur Vénus. Les Scirfinnes, à présent Lapons-Danois, les Finlandais et les Lapons ordinaires adoraient autrefois Jumala comme dieu souverain; et Jumala parmi ces peuples est encore aujourd'hui le nom de Dieu.

« Tous les païens qui sont dans l'empire de Russie reconnaissent un Étre éternel qui a tout créé, et qu'ils adorent sous différentes idées et représentations : les uns adressent leur culte à toutes sortes d'images; d'autres aux animaux, aux oiseaux, aux astres, etc. Ils choisissent pour les sacrifices qu'ils font au ciel, certains lieux sacrés, des arbres, du feu, d'autres éléments, » etc.

« Les païens qui sont dans l'empire russe sont des Lapons, des Finlandais, des Samoïèdes et des Tartares. »

« Les habitants de la Nouvelle-Zemble nomment le dieu qu'ils adorent, Tuira, c'est-à-dire Créateur. »

« PANNONIE, aujourd'hui HONGRIE.— Il y avait des Celtes ou Gaulois établis le long du Danube, depuis la forteresse de Carnute jusqu'au Pont-Euxin. Il y en avait des deux côtés de ce fleuve; sûrement ils avaient porté dans ce pays la religion de leur patrie. »

« POLONAIS.— Pline, Solin et Ptolomée, comptent la Vistule parmi les fleuves de la Germanie. La plus grande partie de la Pologne était donc anciennement renfermée dans ce pays; elle avait par conséquent le même culte. On adorait dans la Sarnogicie un grand nombre de dieux, mais le plus grand de tous était Auxthéias Vissagistis, c'est-à-dire, le Dieu Tout-Puissant. »

« Le premier des dieux des Polonais se nommait lassem. Les Polonais descendant des Sarmates, qui étaient un essaim des Seythes connus aujourd'hui sous le nom de Tartares. Yassa en tartare, signifie ordonnance, commandement; ainsi il est vraisemblable que lassem signifiait en sarmate le maître, le commandant; aussi Cromer, le plus savant des historiens de Pologne, rend le terme lassem par celui de Jupiter, qui était, comme on le sait, dans la mythologie païenne, le roi et le maître des dieux et des hommes. »

« SELAVES ou ESCLAVONS. — Les Selaves ou Esclavons et les Antes n'adoraient encore au sixième siècle qu'un seul Dieu, Seigneur de toutes choses, et qui lance le tonnerre, auquel ils immolaient des bœufs et d'autres victimes. C'est ce qu'atteste Procope, qui écrivait sous l'empire de Justinien. Ces peuples faisaient partie des Seythes. On sait que la première de ces deux nations a occupé la Bohème, la Pologne, l'Esclavonie et la Russie, et qu'elle n'embrassa le christianisme que quatre ou cinq cents ans après le temps dont il est ici parlé. »

« La crénéec d'un seul Dieu, lorsqu'elle n'est pas transmise par la tradition, ne peut être le fruit que d'une raison cultivée par l'étude. Le polythéisme, au contraire, et l'idolâtrie sont l'ouvrage de l'imagination et des sens, qui ont sur nous un si puissant empire; d'où je conclus qu'à la vérité quelques philosophes élevés dans le polythéisme auraient bien pu par la force du raisonnement s'élever jusqu'à la connaissance d'un seul modérateur de cet univers, ainsi qu'il est arrivé chez les Grecs; mais que jamais un peuple par lui-même et sans aucun secours étranger ne passera du polythéisme et de l'idolâtrie au culte d'un seul Dieu. L'histoire est en ceci d'accord avec le raisonnement. Elle ne parle d'aucune nation où l'on ait vu un changement pareil. N'a-t-il pas fallu, après la venue de Jésus-Christ, trois cents ans de miracles pour rappeler les peuples à la foi d'un seul Dieu? J'enfère de là que les Esclavons n'avaient jamais adoré qu'un seul Dieu, maître du monde, puisque telle était leur religion au sixième siècle. J'en infère encore que tel avait été originièrement le culte de tous les Seythes, dont les Esclavons étaient un essaim, n'étant pas croyable que la même nation ait eu dans ses premiers temps des religions différentes. »

« GRECS. — Il est vraisemblable que les premiers Grecs avaient le même culte que les

autres peuples de l'Europe. 1° On lit dans Théophraste, que la religion dans ses commençements était fondée sur des pratiques très-pures ; qu'on n'adorait alors aucune figure sensible ; qu'on n'offrait aucun sacrifice sanglant ; qu'on n'avait pas encore inventé les noms et les généalogies de cette foule de dieux qu'on connaissait de son temps ; qu'on rendait au premier principe de toutes choses des hommages innocents en lui présentant des herbes et des fruits pour reconnaître son souverain domaine. Ce que cet auteur dit en général des premiers hommes, doit à plus forte raison être entendu des premiers Grecs, dont cet écrivain savait sûrement mieux l'histoire que celle des autres nations. 2° Hérodote écrit que les Pélasges, un des premiers peuples de la Grèce, ne donnaient ni nom, ni surnom aux dieux qu'ils adoraient. Cet auteur, en s'exprimant ainsi, ne parle pas selon la vérité, mais selon l'usage reçu de son temps ; car si les Pélasges avaient adoré plusieurs dieux, il aurait fallu qu'ils les distinguaient par des noms : ce n'est que lorsqu'on adore un Dieu unique qu'on n'a pas besoin d'un nom propre pour le désigner. 3° Pausanias remarque qu'il n'y avait aucune image dans quelques anciens temples qu'il avait vus à Haliarté, ville de Bécotte. 4° Les Grecs, du temps d'Homère, n'avaient point de temples. Le silence de ce poète en est une bonne preuve ; s'il y en avait eu, il n'aurait pas manqué d'en décrire quelqu'un dans son Iliade ou dans son Odyssée, ainsi que Virgile a décrit avec beaucoup d'art le temple que Didon bâtit dans Carthage à Junon. Ce sont là de précieuses traces de la religion primitive, qui supposent qu'elle a été originairement pratiquée par ce peuple. 5° Les Grecs, dans le temps de leur idolâtrie et de leur polythéisme, ont toujours attribué la suprême puissance à Jupiter, qu'ils regardaient comme le maître des dieux et des hommes. Le nom qu'ils lui donnaient ne peut convenir qu'au vrai Dieu : ils l'appelaient *Zeus*, qui veut dire vivant ; c'est par ce titre que les prophètes désignent le créateur de l'univers. »

ASTÉ.

« CHANANÉENS ou PHÉNICIENS. — Les Chananéens adoraient le vrai Dieu, lorsqu'Abraham vint dans leur pays. Ce que la Genèse raconte de Melchisédech, roi de Salem, et d'Abimélech, roi de Gérara, ne permet pas d'en douter. Lorsqu'ils tombèrent dans le polythéisme,

Philon de Biblos atteste qu'ils avaient un Dieu nommé Elioun, terme qu'il rend par celui de Très-Haut.

« ARABES. — Job, les rois, ses amis, Jéthro, beau-père de Moïse, reconnaissaient le vrai Dieu ; preuve certaine que telle était en ce temps la religion des Arabes, parmi lesquels ils vivaient. Lorsque Mahomet s'érigea en prophète, les Arabes ne reconnaissaient encore qu'un Dieu suprême, créateur et maître de l'univers ; mais ils honoraient les étoiles fixes, les planètes, les anges et leurs images, comme des divinités inférieures dont ils imploraient l'intercession, les regardant comme des médiateurs auprès de Dieu. C'est de cette idolâtrie, de ce culte des divinités inférieures, que Mahomet détourna ses compatriotes, établissant chez eux le culte du seul vrai Dieu.

« ASSYRIENS. — Les Assyriens reconnaissaient le vrai Dieu, puisque, touchés des menaces qui leur furent faites de sa part par le prophète Jonas, ils firent pénitence.

« CHALDÉENS. — Les Chaldéens faisaient profession de croire qu'il n'y avait qu'un seul premier principe de toutes choses, existant par lui-même, plein de bontés et de lumières.

« PERSES. — Hyde a prouvé fort au long que les anciens Perses ont adoré le vrai Dieu, de même que les Guébres, qui sont leurs descendants, l'adorent encore aujourd'hui. Zoroastre, un de leurs principaux instituteurs, parle ainsi dans Eusèbe : « Dieu est le premier des êtres incorruptibles ; il est éternel, non engendré, exempt de parties ; il n'a rien de semblable ou d'égal, il est l'auteur de tout bien, le plus excellent des êtres excellents, la plus sage de toutes les intelligences. Il est le père de la justice et des bonnes lois, savant par lui seul, se suffisant à lui même, premier auteur de la nature. »

« CARAMANIENS. — Strabon écrit que les Caramaniens, qui sont un peuple belliqueux, n'ayant point de chevaux, se servent d'ânes à la guerre ; qu'ils sacrifient un de ces animaux à Mars, qui est le seul de tous les dieux que les Perses révèrent. On vient de voir que les Perses n'adoraient que le Créateur de l'univers ; il faut donc penser de même des Caramaniens, qui faisaient alors partie de cette nation. Strabon, qui était grec, appelle ce dieu Mars, parce que chez les Grecs, tel était le nom de la divinité qui présidait à la guerre.

C'est par la même bâve que la plupart de nos voyageurs ayant observé quelque peuple qui offre des sacrifices à une divinité dont il craint de recevoir du mal, ils disent que cette nation adore le diable, parce que parmi nous ce malin esprit est censé la cause de la plupart de nos maux.

« Dans les pagodes de l'île de Kismis dans le Golfe Persique, il n'y a ni statues, ni idoles. Strabon, I. 15, assure que les Indiens croient un Dieu qui a créé le monde, qui le gouverne, et qui est présent à tout. Ce grand peuple a conservé cette crâance jusqu'à nos jours, ainsi que nous l'apprenons des voyageurs. Abraham Roger, qui a demeuré dix ans dans la presqu'île en deçà du Gange, à qui un brahme a découvert la crâance des Indiens, et tout ce qui est contenu dans le Vedam, assure que, quoique ce peuple adore plusieurs dieux, il n'en reconnaît qu'un seul souverain, lequel a donné à Brama la puissance de créer le monde. Le P. Bouchet, jésuite missionnaire dans la même contrée, atteste que le commun des Indiens reconnaît un Être infiniment parfait, éternel et souverain Seigneur des dieux inférieurs qu'ils adorent avec lui, et des hommes. M. Marshal, dans une lettre où il décrit les mœurs des Brachmanes, ou Bramines, dit qu'ils croient l'existence d'un Dieu tout-puissant, créateur du monde. Il ajoute que ces philosophes conservent un des plus anciens livres du monde, qui a été composé par leurs premiers maîtres, dans lequel on ne parle que d'un seul Être suprême (ce livre est le Vedam). Preuve certaine que ce peuple n'adorait originairement que le Créateur de l'univers. On lit dans l'histoire de la mission danoise dans les Indes-Orientales, que le commun des païens de cette contrée reconnaît un Dieu souverain, maître de tout, duquel tous leurs autres dieux ont tiré leur origine. Au rapport de Mandelslo, le peuple de Gurazate reconnaît un Dieu créateur et conservateur de l'univers.

« Le Samorin, les autres princes de Malabar, la noblesse qui consiste dans les Nairos, et le peuple même, ont comme un rayon de connaissance de la haute majesté de Dieu, mais rien de plus. Ils sont conformes en beaucoup de choses aux idolâtres Benjanes : ils croient, comme la plupart des autres Indiens, qu'il y a une Divinité suprême qui a créé le ciel et la terre, et tout ce qu'elle contient. Mais ils obscurcissent et gâtent cette première notion par tant de fables, de puérilités, d'erreurs abominables,

nables, qu'ils font bien connaître qu'ils n'ont aucune véritable connaissance de la Divinité, et que le prince des ténèbres a entièrement obscurci leur entendement. « Ils disent pourtant que Dieu jugera les hommes, qu'il les récompensera ou les punira et leur enverra des afflictions selon les bonnes ou les mauvaises œuvres qu'ils auront faites : mais que comme le gouvernement du monde ne lui laisserait ni repos, ni plaisirs, il en donne la direction à d'autres dieux qui ont un empire souverain avec lui. Ceux-ci en cette qualité et comme ses plénipotentiaires pour administrer aux hommes les châtiments et les récompenses, peuvent punir et affliger dans ce monde, de même que bénir et conserver qui il leur plaît. Sous ces dieux souverains, ils en établissaient un grand nombre d'autres qui leur sont inférieurs, à qui ils donnent des titres, ils attribuent des qualités, ils rendent des honneurs, selon que leur imagination leur suggère qu'ils en méritent. Ces dieux supérieurs et inférieurs sont représentés par les idolâtres Malabares, sous de terribles et monstrueuses figures. Ils leur font des têtes affreuses, de grands yeux flamboyants, des gueules béantes, des griffes de diable. Il y a quelques-unes de ces idoles qui ont quatre cornes sur la tête, des oreilles d'ânes, des museaux de singes ou de chiens. Enfin tout ce que les hommes peuvent s'imaginer d'horrible, ils en font les symboles de leurs divinités mêmes. »

« Tous les gentils du Malabar connaissent qu'il y a un Dieu, mais ils disent qu'étant bon, il ne le faut point prier ni adorer, puisqu'il ne fait point de mal. Les habitants de Calicut croient un Dieu créateur du ciel et de la terre, et première cause de tout ce qui existe. Les Canarins adorent une statue toute nue, qu'ils tiennent pourtant pour une idole, et non pour un Dieu; car ils ont une idée qu'il y a un Dieu qui régit l'univers, de même que tout ce qu'il contient. Les Canarins ont la même religion que les Décanins.

« La religion de l'île de Ceylan est l'idolâtrie; ils adorent plusieurs dieux et démons, et ils leur donnent des noms par lesquels ils les connaissent. Ils en reconnaissent un qui est par-dessus tous les autres, qu'ils appellent Ossa, Polla, Maups Dio, qui signifie le Créateur du ciel et de la terre, et c'est lui qui gouverne l'un et l'autre. Ils tiennent que ce souverain Dieu envoie d'autres dieux

« sur la terre, pour y faire exécuter ses ordres, et que ceux-ci sont les petits dieux et les inférieurs : ce sont, disent-ils, les âmes des hommes de bien qui vivaient autrefois sur la terre. »

« Jean Ribeyro rend le même témoignage au peuple de l'ile de Ceylan. Il dit qu'il adore le vrai Dieu créateur du monde, qui a quantité d'autres dieux au-dessous de lui, à chacun desquels il assigne un emploi. Le roi de Candy, dans l'ile de Ceylan, montrant aux Hollandais son palais et sa ville : C'est Dieu, dit-il, qui m'a donné tout cela.

« Les Maldives ont été peuplées par les Chin-gulais ou habitants de l'ile de Ceylan ; elles ont donc eu originairement la même religion, qu'elles ont quittée depuis quelques siècles pour embrasser le mahométisme. Les peuples de Goleonde croient qu'au commencement il n'y avait qu'un seul Dieu, qui s'en est depuis associé d'autres, les choisissant entre les hommes qui ont vécu sur la terre. Ils bâtissent des temples ou pagodes en leur mémoire, et leur adressent leurs prières dans leurs nécessités. Les peuples du royaume de Narsingue croient premièrement en un Dieu, Seigneur de l'univers, puis aux démons auteurs de tout le mal. Les peuples de Maduré croient qu'il y a trois principes de toutes choses, savoir, Dieu, qu'ils appellent Pady ; la matière nommée Paju, de laquelle ils disent que les âmes sont faites ; et le troisième Passan, qui est la matière dont les corps tant simples que composés sont formés. Les habitants du royaume de Bisnaga confessent un Dieu souverain, qui gouverne toutes choses ; mais avec cette créance ils font de grandes dépenses à bâtir des temples, qui sont pleins d'idoles monstrueuses.

« Mandelslo écrit que dans le Bengale on adore un Dieu souverain, auteur de tout bien, qui a sous lui plusieurs dieux inférieurs.

« AVA. — La religion d'Ava et du Pégu est presque la même.

« PéGU. — Les Péguans croient que comme Dieu est l'auteur de tout bien, le diable est aussi auteur de tout le mal qui arrive. Les peuples des royaumes de Pégu et d'Ava disent qu'il règne au ciel un grand Seigneur, tout sage, tout-puissant et immortel ; mais ils ne lui rendent aucun culte, parce que le diable leur fait croire qu'il ne le veut pas. Ces païens croient encore que ce grand Seigneur

qui a plusieurs dieux sous lui, est auteur de tout le bien qui arrive aux hommes ; mais qu'il laisse la disposition de tout le mal au diable, pour lequel ces misérables ont plus de vénération que pour Dieu, parce qu'ils croient que l'un ne leur fera point de mal, et qu'il faut adorer l'autre afin qu'il ne leur en fasse point.

« LANGIENS. — Les Langiens ou peuple du royaume de Laos ont vécu long-temps en forme de république dans la pratique des lois naturelles, plutôt que de celles des Chinois leurs voisins, qu'ils suivaient en partie avant qu'ils eussent des rois et qu'ils se fussent assujettis à leur empire. Le culte des idoles leur était inconnu, et les différentes doctrines étrangères n'avaient pas encore infecté ni corrompu leur royaume. Le ciel serein et découvert comme il était, était leur temple ; un je ne sais quoi, qu'ils estimaient sur toutes choses, était leur Dieu qu'ils adoraient sous le nom de Mandin.

« SIAM. — Les Siamois adorent un Ètre souverain qu'ils nomment Pra.

« Les Siamois adorent un Dieu ; mais ils entendent par ce grand nom, un être composé d'esprit et de corps, dont le propre est de secourir les hommes ; ce secours consiste à leur donner une loi, à leur prescrire les moyens de bien vivre, à leur enseigner la véritable religion, et les sciences qui sont nécessaires à leurs besoins. Les perfections qu'ils lui attribuent sont l'assemblage de toutes les vertus morales dans le degré le plus éminent. Il a le pouvoir de se montrer ou de se rendre invisible aux yeux des hommes. Dans un instant, par la seule force de ses désirs, il peut se transporter d'une extrémité du monde à l'autre. Il sait tout, et cette connaissance universelle est attachée à son état. Elle ne consiste pas dans une suite de raisonnements, mais dans une simple vue des choses, qui lui représente tout d'un coup les préceptes de la loi, les vices, les vertus, les secrets les plus cachés de la nature, le passé, le présent, l'avenir, etc. Dans la ville de Patane, les Siamois ont trois pagodes, dans lesquelles il y a une idole. Les Hollandais étant curieux de savoir ce que c'était que ces statues, un prêtre siamois leur dit que c'était le grand Dieu. Les titres que prend le roi de Siam, sont ceux de Préchau Saleu, ce qui signifie à peu près sacré membre de Dieu.

« CAMBOIE.—Le fond de la religion du peu-

ple de Camboie, revient presqu'à la croyance des Siamois. On dit qu'ils adorent le Seigneur souverain du ciel et de la terre.

« **TONQUIN.** — La religion des Tonquois est la païenne, et ils sont de grands idolâtres. Ils ne laissent pas néanmoins de reconnaître un pouvoir suprême, infini, qui gouverne tout, qui les voit, et eux, et leurs actions, et qui en prend assez de connaissance pour récompenser les bons et punir les méchants dans un autre monde. Car ils croient l'immortalité de l'âme. »

« **COCHINCHINE.** — Deux mahométans auxquels Antoine de Faria demandait quelle était la eréance des Cochinchinois , lui répondirent : *Qu'ils tenaient la vraie vérité de toutes les vérités, et qu'ils croyaient qu'il n'y avait qu'un seul Dieu tout-puissant , lequel ainsi qu'il avait tout créé, il conservait tout ; mais que si notre entendement parfois s'embarrassait dans le désordre et dans le discord de nos désirs, ce n'était pas de la part du véritable créateur, en qui ne se pouvait trouver aucune imperfection, mais que cela provenait seulement du pécheur, lequel pour être impatient, jugeait selon la mauvaise inclination de son cœur.* »

« Les peuples de la Cochinchine adorent surtout les âmes de ceux qui étaient tenus pour saints, pendant qu'ils vivaient sur la terre. Les pagodes sont ornées des idoles de ces heureux. Ces idoles sont rangées à droite et à gauche dans la pagode, les plus petites les premières, les moyennes ensuite, après celles-ci les plus grandes, de sorte qu'elles ressemblent assez bien à des tuyaux d'orgues. Cet ordre marque le mérite et la distinction des âmes. Au milieu de ces deux rangs d'idoles, il y a un vide, et ce vide est l'endroit le plus honorable de la pagode. « *On n'y voit qu'une niche profonde et obscure, qui fait entendre, dit le jésuite italien, que le Dieu qu'ils adorent, et de qui dépendent toutes les pagodes, qui ont été hommes comme nous, est d'une essence invisible.* »

« On voulut, continue notre voyageur, faire voir aux Cochinchinois que tant d'idoles étaient inutiles, puisqu'il n'y a qu'un seul Dieu. Les Cochinchinois répondirent : *Nous sommes de votre avis; mais vous devez supposer avec nous que ces idoles rangées aux deux côtés du temple, ne sont point les créateurs du ciel et de la terre, mais des hommes distingués par leur sainteté, que nous honorons de la même*

façon que vous honorez vos saints, vos apôtres, vos martyrs et vos confesseurs. On leur défère plus ou moins d'honneur, selon le degré de vertu que l'on reconnaît en eux. » Par la suite du discours ils déclarèrent encore mieux au missionnaire qu'ils concevaient Dieu comme un Être invisible, qui n'est point soumis à nos sens, et qui ne se peut représenter, ni par images, ni par figures ; que le vide et l'obscurité qu'on voyait entre les deux rangs d'idoles, marquait l'incompréhensibilité de la nature divine ; et enfin, que toutes les idoles qui l'environnaient, étaient autant d'intercesseurs auprès de l'Être suprême.

« **CHINE.** — Le père du Halde, si instruit de tout ce qui regarde la Chine, écrit que les Chinois ont reconnu et adoré plus de deux mille ans l'Être souverain sans aucun mélange d'idolâtrie. Bardesane, dans Eusèbe, avait déjà observé qu'il y a une loi parmi les Sères (on croit communément que ce sont les Chinois), par laquelle le meurtre , l'impudicité , le vol et tout culte des idoles est défendu. Les Chinois croient qu'il y a un Dieu au ciel, mais que c'est un Être trop sublime pour se mêler de ce qui se passe sur la terre et parmi les hommes ; qu'il y en a un autre au-dessous de lui, qui est chargé du gouvernement du monde, et c'est celui-là qu'ils servent et qu'ils adorent. Les Chinois reconnaissent qu'il y a un Dieu créateur du ciel et de la terre, qui est le principe de tout bien, mais à cause de cela ils s'imaginent qu'il est inutile de le craindre.

« Le principal objet du culte des Chinois est l'Être suprême, qu'ils regardent comme le principe de toutes choses. Ils l'adorent sous les deux noms de Chang-ti, qui signifie souverain empereur, ou de Tyen, qui revient à la même signification dans leur langue. Tyen, suivant leurs interprètes, est l'esprit qui préside au ciel, parce que le ciel est le plus excellent ouvrage de la première cause. Cependant il se prend aussi pour le ciel matériel, et le sens est déterminé par le sujet auquel ce terme est appliqué..... Il paraît par les livres chinois, surtout par le Chu-King, que ce Tyen, ou ce premier Être , est le créateur de tout ce qui existe; qu'il est indépendant est tout-puissant; qu'il connaît tout, jusqu'aux plus intimes secrets du cœur; qu'il veille sur la conduite de l'univers, où il n'arrive rien sans son ordre ; qu'il est saint, qu'il ne considère que la vertu dans les hommes; que sa justice est sans bornes, qu'il exerce des punitions signalées sur les mé-

chants, sans épargner les rois, qu'il dépose dans sa colère; que les calamités publiques sont des avertissements qu'il emploie pour exciter les hommes à la réformation des mœurs, mais qu'il y fait succéder encore des actes de bonté et de miséricorde; que les prodiges et les apparitions extraordinaires sont d'autres avis, par lesquels il annonce aux empires les malheurs dont ils sont menacés, afin que les hommes reviennent à lui par le changement de leurs mœurs, qui est la plus sûre voie pour apaiser son indignation. On cite plusieurs passages des livres chinois où ces principes paraissent bien établis.

« Il est fort remarquable qu'on ne trouve dans les livres canoniques des Chinois aucune trace d'idolâtrie, jusqu'à ce que la statue de Fo fut apportée à la Chine plusieurs siècles après Confucius.

« CORÉENS. — La doctrine de Confucius est fort estimée des Coréens. Ils ne souffrent dans leurs villes aucune sorte de pagode.

« JAVA. — Les grands et les personnes riches de cette île sont mahométans, mais le peuple se borne à reconnaître un Dieu qui a créé le ciel et la terre, et qui est si bon qu'il ne peut causer aucun mal. Mais ils admettent aussi un diable, qui est le principe de tout mal, et si porté à nuire, qu'ils se croient obligés de lui rendre autant d'adoration pour calmer son humeur maligne, qu'à Dieu pour obtenir ses bienfaits. Les Jayans idolâtres reconnaissent un Dieu créateur de l'univers; cependant ils rendent hommage à un être visible, ils le prient, ils s'adressent à lui l'offrande à la main, afin qu'il ne leur fasse point de mal. Selon Réland, à Serembay, dans la grande Java, on adore Dieu sans aucune image ni représentation.

« SUMATRA. — La plupart des habitants de l'île de Sumatra ont embrassé le mahométisme depuis environ deux siècles. Ils avaient auparavant la même religion que les Indiens de la terre ferme; et il y en a encore au milieu de l'île qui l'ont conservée.

« BORNÉO. — Les Beajons qui sont les habitants de l'île Bornéo, n'adorent point d'idoles, et les sacrifices qu'ils font de bois de senteur et de parfums, sont offerts à Dieu seul, qu'ils croient devoir récompenser les bons dans sa gloire, et punir les mauvais dans l'enfer.

« MOLUQUES. — Le mahométisme est généralement la religion de ces îles: cependant on y trouve encore des païens, et même dans le

mahométisme on remarque des restes de l'ancienne idolâtrie. On rapporte que les idolâtres adorent l'air, ou le *démon de l'air*, sous le nom de Lanthila. Tous leurs *Nitos* (ce nom, à ce qu'on dit, signifie un mauvais esprit) sont soumis à un Être supérieur qu'ils appellent *Lanthila*, et ce Lanthila n'est lui-même que le lieutenant de *Tauay*. Chaque ville a son Nito.

« MANILLES ou PHILIPPINES. — Les seules lumières qu'on ait tirées des îles Philippines sur leur religion, leur sont venues par une espèce de tradition, dans des chansons qui vantent la généalogie et les faits héroïques de leurs dieux. On sait qu'ils en avaient un pour lequel ils avaient un respect singulier, et que les chansons tagales nomment Barbala-May-Capal, c'est-à-dire, Dieu fabricateur. Ils adoraient les animaux, les oiseaux, le soleil et la lune. Il n'y avait point de rocher, de pierres, de cap et de rivières qu'ils n'honorassent par des sacrifices, ni surtout de vieil arbre, auquel ils ne rendissent quelques honneurs divins, et c'était un sacrilège de le couper.

« Parmi les dieux des Philippines, Batala se fait distinguer chez les Tagais. Batala signifie le Dieu créateur. Chez les Bisaias, ce Dieu supérieur porte un nom qui signifie le temps.

« Dans quelques îles voisines des Philippines, on ne trouve d'autres signes du culte religieux, que des mains jointes et des yeux tournés au ciel; quand on y parle de l'Être supérieur, ces insulaires le nomment Abba.

« FORMOSE. — Les habitants de l'île Formose reconnaissent un Dieu très-saint, auteur de tout le bien qui arrive aux hommes.

« JAPON. — On lit dans les annales de la Chine, qu'en l'année 4196 avant Jésus-Christ, les Tartares commencèrent à peupler les îles de la mer orientale. Ces îles sont celles du Japon. Les Tartares n'adoraient alors que le Créateur de l'univers (voyez Tartares). A Méaco, on mena les ambassadeurs des Provinces-Unies dans un temple qui est consacré au Créateur de toutes choses. Les Japonais disent que les diables ont fait autrefois de grands efforts pour empêcher le Créateur de créer ce qui est au monde; que leurs efforts furent inutiles, mais qu'ils ne laissent pas d'être fort puissants: c'est pourquoi on ne manque pas de faire tous les ans, au commencement du printemps, des processions à leur honneur, et de leur offrir des présentes des fruits de la terre, afin de les induire à ne leur faire point de mal.

« TARTARES. — En 1246, le pape Innocent IV envoya Jean de Plano Carpini, et Benoit, Ptolomais de nation, tous deux religieux de l'ordre de S. François, en ambassade au grand Khan. Voici ce que Carpini écrit de la religion des Tartares : « Ils croient un Dieu créateur de toutes choses visibles et invisibles, qui récompense et punit les hommes selon leurs mérites ; mais ils ne le prient, ni ne l'honorent, ni ne lui rendent aucun culte extérieur. Ils ont des idoles de feutre et de forme humaine, qu'ils posent à l'entrée de leurs habitations, qui servent à les défendre, qui sont aussi les dieux tutélaires de leurs troupeaux, et qu'ils honorent en leur offrant le premier lait de leurs brebis et de leurs jumeaux, et le premier morceau de ce qu'ils mangent à leurs repas. » Le même Carpini dit que les Kitayens, peuple tartare, sont idolâtres, qu'ils ont des histoires de leur pays, des hermites, des couvents, des saints, auxquels ils rendent un culte, qu'ils reconnaissent un seul Dieu, qu'ils croient un état futur.

« S. Louis, en 1253, envoya un religieux de S. François, nommé Guillaume de Rubruquis, en ambassade au grand Khan. Ce religieux nous apprend que les Jugurs, peuple tartare, ne reconnaissent qu'un seul Dieu. Du moins les prêtres firent cette réponse aux questions de Rubruquis. Ils ajoutèrent qu'il est Esprit, sans aucun mélange de matière, et qu'il n'a jamais pris de forme humaine ; que les statues qu'on voit dans leurs temples représentaient, non pas la divinité, mais des personnes de distinction de l'un et de l'autre sexe, dont leurs parents et leurs amis veulent honorer la mémoire. Rubruquis ajoute que les Mongols ont tiré des Jugurs la croyance d'un seul Dieu et l'usage des statuettes. Le grand Khan fit dire à Rubruquis qu'ayant à sa cour des Chrétiens, des Mahométans et des Tuins ou idolâtres, il souhaitait qu'ils disputassent en sa présence, afin qu'il pût juger quelle religion était la meilleure. Ce religieux raconte qu'il confondit l'avocat des Tuins. Cet infidèle reconnaissait à la vérité un seul Dieu suprême ; mais il admettait dix ou onze divinités inférieures. Le grand Khan déclara qu'il était de la religion des Tuins, et fit ainsi profession de foi : « Les Mongols croient qu'il n'y a qu'un Dieu, et lui adressent des vœux sincères. » Le grand Khan donna à Rubruquis une lettre pour S. Louis, qui commençait par ces termes : « Voici le commandement du Dieu éternel. Comme il n'y a qu'un

Dieu éternel dans le ciel, qu'il n'y ait qu'un Seigneur souverain sur la terre. »

« En 1272, Marc Paul, Vénitien, nommé plus communément Marco-Polo, alla en Tartarie dans le dessein d'y commercer. Voici ce qu'il écrit de la religion des Tartares : « Ils reconnaissent une divinité, et le mur de leurs chambres n'est jamais sans une tablette, sur laquelle on lit en gros caractères : *Le grand Dieu du ciel*. Ils brûlent chaque jour de l'encens devant cette espèce d'autel ; et levant la tête ils grincent trois fois les dents, en priant ce grand Dieu de leur conserver la santé et la raison. C'est à quoi se bornent leurs demandes. Ils ont un autre Dieu qu'ils nomment Notigay, et dont ils reconnaissent l'empire sur les choses terrestres, sur les familles, leurs troupeaux et leur blé. Ils le représentent, lui, sa femme et ses enfants, par des figures de feutre qui sont placées debout, sa femme à gauche et ses enfants devant lui. Les honneurs qu'ils lui rendent ne sont pas différents de ceux qu'ils adressent au Dieu du ciel. Ils lui demandent du beau temps, des fruits, des enfants et d'autres biens. »

« Les Moal-Tartares ne croient qu'un Dieu, auteur de la vie et de la mort, qu'il est permis d'honorer et de servir de plusieurs manières différentes. Mangu-can, dans Purchas, justifiait cette pluralité des cultes en comparant l'Être suprême à la main qui a plusieurs doigts.

« Voilà ce que les anciens voyageurs nous apprennent des Tartares ; écouteons les modernes. Les Tartares aujourd'hui sont ou mahométans ou idolâtres ; nous ne parlerons ici que des derniers. On a déjà vu que les Tartares païens qui sont dans l'empire de Russie reconnaissent un Être éternel qui a tout créé. Les Tartares Czeremisses croient un Dieu immortel, auteur du bien ; et les démons qui affligent et tourmentent les hommes pendant cette vie : aussi leur sacrifient-ils pour les apaiser. Les sacrifices qu'ils font à Dieu consistent en un bœuf ou un cheval. Les Tartares Jakuts croient qu'il y a un Dieu au ciel, qui leur donne la vie, la nourriture, une femme et des enfants.

« M. Isbrants demanda aux Tartares de Sibérie s'ils n'avaient aucune connaissance de Dieu ; s'ils ne croyaient pas qu'il y eût dans le ciel un Être suprême, créateur de toutes choses, qui gouverne le monde par sa providence,

qui donne la pluie et le beau temps. Ils répondirent que cela pourrait bien être, puisque le soleil et la lune, ces beaux lumineux qu'ils honorent, et les autres astres, étaient placés dans le ciel, et qu'il y avait une puissance qui les gouvernait.

Les Tartares Tunguses, croient qu'il y a un Dieu au ciel, auquel ils ne rendent cependant aucun honneur, et à qui ils n'adressent aucunes prières. De même que les Tunguses, les Wogultzes ont connaissance d'un Dieu qui a créé toutes choses. Ils croient même une résurrection des morts, avec une récompense du bien et un châtiment du mal après cette vie. Le culte public consiste à s'assembler une fois l'année, vers la fin de l'été, pour sacrifier dans un bois une bête de chaque espèce; après quoi on pend les peaux de ces bêtes immolées aux plus beaux arbres de la forêt, et l'on se prosterne devant ces peaux. La fête finit en se régalaient de la chair des sacrifices; et en retournant chez soi, on se déclare quitte de prières et de cérémonies pour toute l'année. Les Tartares Burates reconnaissent un Ètre bon et tout-puissant, qu'ils disent avoir créé toutes choses. Les Tartares Moungales, ou Mongoles, connaissent un Ètre suprême. Les Tartares Tunguses ont la même religion que celle des Moungales. Le Kouthaysa ou grand Khan des Tartares professe la même religion que les Tunguses et les Moungales. Les rives de l'Oby sont habitées par un peuple tartare nommé Ostiaques, qui adorent des idoles, et reconnaissent cependant qu'il y a un Dieu au ciel, auquel ils ne rendent aucun honneur. Les Samoièdes sont idolâtres comme les Ostiaques : ils adorent le soleil et la lune, et leur associent quelques idoles si grossières, qu'il faut deviner qu'ils ont voulu leur donner la figure d'homme. Ces idoles, ils les tiennent dans leurs huites, ou aux environs, ou les pendent à des arbres. Un Samoiède dit à Corneille le Bruyn « qu'il croyt avec ses compatriotes qu'il y avait un ciel et un Dieu, qu'ils nomment Heiha, c'est-à-dire déité ; qu'ils étaient persuadés qu'il n'y a rien de plus grand ni de plus puissant que Dieu, que tout en dépend ; qu'Adam le père commun de tous les hommes, avait été créé de Dieu ou en était provenu. »

Les Tartares du Thibet reconnaissent un Dieu sous le nom de Konchok. Quelquefois ils nomment Dieu Konchok-chik, c'est-à-dire le seul Dieu. On adore aussi dans ce pays un être nommé Urghin, né depuis environ 700 ans,

Lorsqu'on demande à ses adorateurs s'il est homme ou Dieu, ils répondent qu'il est l'un et l'autre, qu'il n'a eu ni père ni mère, et qu'il a été produit par une fleur. Ils ont des saints auxquels ils rendent un culte.

Dans les voyages de Mendez-Pinto, les Indiens de la presqu'île en delà du Gange, les Javanais, les Chinois, les Tartares, les Japonnais, de tout état et de tout ordre, reconnaissent dans leurs discours le Dieu souverain créateur du ciel et de la terre, dont la Providence gouverne le monde, et qui, après cette vie, punit le crime et récompense la vertu. A une connaissance si lumineuse du vrai Dieu, ils joignent le polythéisme et l'idolâtrie. On a placé Mendez-Pinto parmi les voyageurs qui composent l'histoire générale des voyages ; bien plus, on y fait l'apologie de sa fidélité ; c'est ce qui nous a déterminé à employer son témoignage. Si quelque critique trop sévère veut le rejeter, nous ne le défendrons pas, parce qu'il nous est surabondant.

AFRIQUE.

Egyptiens. — On craignait Dieu en Egypte, lorsqu'Abraham y alla et que Joseph y fut conduit par des Ismaélites. Lucien assure que les Egyptiens n'avaient anciennement point de statues ou d'idoles dans leurs temples. Il ajoute qu'il a vu plusieurs anciens temples de la Syrie, où l'on ne voit pareillement aucun simulacre. Plutarque écrit que les Thébains ne reconnaissaient aucun Dieu mortel, qu'ils n'admettaient point d'autre premier principe que le Dieu Cneph, qui est sans commencement, et qui n'est point sujet à la mort. Les prêtres Egyptiens interrogés par César sur le culte qu'ils rendaient aux animaux, répondirent qu'ils adoraient en eux la Divinité dont ils étaient les symboles. La vérité de cette réponse paraît par ces paroles de Synésius : « En Egypte les prophètes (ce sont les prêtres) ne permettent à nul artisan de représenter les dieux, de peur qu'il ne s'écarte trop de l'idée qu'il en faut avoir ; mais ils savent bien se jouer du peuple ; au moyen des becs d'éperviers et d'ibis qu'ils font représenter en relief au-devant des temples, tandis qu'ils s'enfoncent dans des recoins sacrés pour dérober à la vue de tout le monde les mystères qu'ils célèbrent devant des globes, qu'ils ont encore soin de couvrir de machines, qu'ils appellent *komarteria*. Le soin

« même qu'ils prennent de couvrir ces globes, est afin de ne pas révolter le peuple : car tout ce qui est simple, il le méprise ; et il faut pour l'amuser, des objets qui le frappent et le surprennent : autrement on ne gagne rien ; c'est là son caractère. » Ajoutons à tout cela le témoignage de Jamblique, qui s'exprime en ces termes : « Selon les Egyptiens le premier des dieux a existé seul avant tous les êtres. Il est la source de toute intelligence, et de tout intelligible. Il est le premier principe, se suffisant à lui-même, incompréhensible, le père de toutes les essences. »

« NOMADES. — Les Scythes, les Nomades dans la Libye, les Sères au second siècle de l'Eglise, n'avaient encore ni temples, ni autels, ni simulacres.

« NIGRITIE. — La Nigritie comprend les états de Gualata, Genehoa, Tombut, Melli, Sousos, Mandinghe, Sanfara, les royaumes de Sénégal, de Gambie, etc. Ces peuples sont idolâtres, mais on assure qu'ils croient l'unité d'un Dieu tout-puissant. La religion des Nègres de la Gambra ou de la Gambie, consiste en diverses sortes d'idolâtrie. Ils reconnaissent un Dieu ; mais ils sont livrés à toutes les superstitions de la sorcellerie. Cela est tiré de la seconde navigation de Cadamosto. Jobson observe dans son voyage, que les habitants naturels de la Gambra adorent un seul Dieu sous le nom d'Al-lah ; qu'ils n'ont point de peintures, ni d'images à la ressemblance de la Divinité.

« HABITANTS DES ILES DU CAP-VERT. — La plupart des habitants des îles du Cap-Vert sont idolâtres. Quelques-uns adorent la lune, et d'autres le diable, qu'ils nomment Camamate. Lorsqu'on leur demande pourquoi ils adorent le diable, ils répondent que c'est parce qu'il leur fait du mal, mais que Dieu ne leur en fait point.

« GUINÉE. — La Guinée se divise en méridionale et en septentrionale : celle du midi comprend les contrées de Biafra et de Benin, la côte des Esclaves, la Côte-d'Or, la Côte-d'Ivoire et la Côte de Malaguette ; celle du nord s'étend de là jusqu'au Sénégal. Ces peuples ont une notion assez juste du souverain Être, qu'ils croient invisible et tout-puissant. Ils l'appellent *Orissa*, et lui attribuent la création du ciel et de la terre, et l'empire absolu du monde ; mais parce qu'il est infiniment bon et incapable de faire du mal, et que d'ailleurs nos hommages ne peuvent rien ajouter à sa grandeur, on ne lui rend aucun culte. Au

contraire, on honore le diable, parce qu'il est capable de faire du mal. Ils ont des divinités subalternes, que l'on a appelées Fétiches.

« Les Nègres reconnaissent un seul Dieu Créateur de toutes choses, mais auteur particulièrement des Fétiches, qu'il a mis sur la terre pour le service des hommes. Ils disent que c'est à ces Fétiches, qu'ils ont l'obligation de tout le bien qu'ils reçoivent en cette vie, et qu'il ne dépend que d'eux de leur faire tout le mal possible. Tous les matins ils font à Dieu cette prière en élevant les mains et les yeux au ciel : « Mou Dieu, donnez-moi aujourd'hui du riz et des ignames, donnez-moi de l'or et de l'aigris, donnez-moi des esclaves et des richesses, donnez-moi la santé, et faites que je sois léger et dispos. » Voilà tout le culte qu'ils rendent à Dieu. Ils ne croient pas qu'il puisse leur faire jamais de mal, persuadés qu'il est naturellement si bon, qu'il ne saurait leur en faire, parce qu'il a donné son pouvoir aux Fétiches, et ne s'est presque rien réservé pour lui.

« SIERRA-LEONA. — Les Nègres de Sierra-Leona ne reconnaissent qu'un Dieu créateur de l'univers, auquel ils donnent le nom de Khanu. Ils croient un état futur, et ne rendent de véritables adorations qu'à l'Être tout-puissant, qui est capable de les récompenser ou de les punir.

« QUOJAS. — Les Quojas reconnaissent un Être suprême, un Créateur de tout ce qui existe ; et l'idée qu'ils en ont est d'autant plus relevée, qu'ils n'entreprennent pas de l'expliquer. Ils appellent cet être Kanno. Ils lui attribuent un pouvoir infini, une connaissance universelle, et l'immensité de nature qui le rend présent partout. Ils croient que tous les biens viennent de lui.

« NÈGRES DE LA CÔTE-D'OR. — Tous les Nègres de la Côte-d'Or croient un seul Dieu, auquel ils attribuent la création du monde et de tout ce qui existe ; mais cette croyance est obscure et mal conçue. Tous les habitants de la Côte-d'Or dans la Guinée, croient qu'il y a un Dieu leur auteur et celui de tout ce qui existe. Leur sentiment est, qu'au commencement Dieu créa les Nègres aussi bien que les Blancs..... Il n'y a guère de village qui n'ait un bosquet ou autre endroit public pour le culte divin, où les principaux habitants vont dans des jours nommés pour faire leur offrande.

« Une idolâtrie mêlée d'une insinuité de su-

perstitions que l'avarice des Marabous entretient, est la religion dominante des Nègres de la Côte-d'Or. Il est difficile de donner une idée un peu distincte de leur culte. Ils savent en gros qu'il y a un Dieu, créateur du ciel et de la terre, qui est bon, et qui comble de bien ceux qui le connaissent et qui l'adorent ; ils l'appellent le Dieu des Blancs. Ils croient que les âmes ne meurent pas, mais leurs sentiments sur la nature des âmes sont des plus grossiers, puisqu'ils supposent que les âmes ont faim et soif, et qu'elles souffrent encore les besoins de cette vie; du reste leur ignorance fait pitié.

Leur culte est tout entier pour les Fétiches, ce sont leurs dieux ; ils les craignent et ne les aiment pas ; ils les prient pour éviter d'en être maltraités ; car ceux qui ont un peu plus d'esprit que les autres, conviennent qu'ils n'en peuvent attendre aucun bien. Ces Fétiches n'ont aucune forme ou figure déterminée, c'est un os de poulet, une tête sèche d'un singe, une arête de poisson, un caillou, un noyau de datte, une boule de suif dans laquelle on a lardé quelques plumes de perroquet, un bout de corne plein de diverses ordures, et mille autres choses semblables. Ce sont leurs Marabous qui leur vendent ces dieux ridicules, en l'honneur desquels ils les obligent à certaines observances, dont il y en a de très-difficiles, et auxquelles cependant ils n'oseraient manquer, dans la crainte de mourir sur-le-champ. Il y en a à qui il est défendu de manger du bœuf, d'autres qui ne peuvent manger du cabri, de certains poissons ou oiseaux, ni boire certaines liqueurs ; ils se laisseraient plutôt tuer, que de faire le contraire. Ces Fétiches ne sont que pour les particuliers ; les rois et les pays en ont d'autres qu'ils appellent les grands Fétiches, qui conservent le prince ou le pays : telle est quelquefois une montagne, un gros rocher, un grand arbre, quelque gros oiseau. Si quelqu'un par accident ou autrement tuait un de ces oiseaux, sa vie serait fort en danger ; si au contraire il vole dans le jardin d'un particulier, il s'imagine que c'est un présage de bonne fortune, et ne manque pas de lui apporter à manger.

Les montagnes les plus hautes, et sur lesquelles on sait que le tonnerre a tombé plusieurs fois, sont respectées de ces peuples, et regardées comme la demeure de leurs Fétiches ; et comme ces pauvres dieux peuvent avoir des besoins pressants dans ces lieux dé-

serts et incultes, ils ne manquent pas d'aller leur porter au pied de ces montagnes du riz, du mil, du maïs, du pain, de l'huile de palme, du vin, en un mot de tout ce qu'ils peuvent avoir besoin pour boire et pour manger.

Les peuples qui habitent vers Cabodelmonte, ne reconnaissent qu'un Dieu. Ils croient qu'il récompense les gens de bien, et qu'il punit les méchants. Ils ont aussi quelque idée d'un dernier jugement, et s'imaginent que les âmes des morts prennent connaissance des affaires de ce monde : aussi leur adressent-ils des prières, des vœux et des sacrifices.

NÈGRES DE JUIDA. — Bosman paraît convaincu que les Nègres de Juida ont quelque faible idée du véritable Dieu, auquel ils attribuent la toute-puissance et l'ubiquité. Ils sont persuadés qu'il existe un Ètre dont l'univers est l'ouvrage, et qui mérite par conséquent d'être préféré aux Fétiches, qui sont eux-mêmes ses créatures. Mais ils ne le prient point et ne lui offrent point de sacrifices. Ce grand Dieu, disent-ils, est trop élevé au-dessus d'eux pour s'occuper de leur situation. Il a confié le gouvernement du monde aux Fétiches, qui sont des puissances subordonnées, auxquelles les Nègres doivent s'adresser. Enfin il paraît clairement, comme Loyer l'observe aussi avec plus d'étendue, qu'ils ne prennent les Fétiches, que pour des substances matérielles, revêtues par l'Ètre suprême de certaines vertus pour l'avantage du genre humain. Des Marchais prétend que les Nègres les plus sensés de Juida, du moins entre les grands, ont une idée confuse de l'existence d'un seul Dieu, qu'ils placent dans le ciel. Ils lui attribuent le soin de punir le mal et de récompenser le bien. Ils croient que le tonnerre vient de lui. Les grands de Juida les plus spirituels ont quelque idée confuse de l'existence et de l'unité d'un Dieu. Ils le placent dans le ciel ; ils disent qu'il récompense les bons et punit les méchants ; que c'est lui qui fait gronder le tonnerre ; que les Blancs qui le connaissent et qui le servent, sont plus heureux qu'eux, qui servent le diable, qui est naturellement mauvais, et qui ne fait que du mal... Les quatre principales divinités du pays sont le serpent, qui tient le premier rang ; les arbres, qui occupent le second ; la mer, qui n'a que le troisième, et Agoye, qui est au quatrième. Le père Labat raconte que le père Braguer,

son frère, étant dans le royaume de Juida, sur la côte de Guinée, demanda à un prêtre du pays pourquoi ils adoraient le serpent. Ce prêtre lui répondit que le culte qu'ils rendaient au serpent, n'était qu'un culte relatif à l'Être souverain dont ils étaient les créatures.

« NÈGRES D'ARDRA. — La plupart des Nègres d'Ardra, quoique plongés dans une entière idolâtrie, et sans aucune notion de l'immortalité de l'âme, ne laissent pas de se former quelque idée confuse d'un Être suprême, puisqu'ils reconnaissent un pouvoir qui règle le temps où chacun d'eux doit arriver au monde, en sortir, y retourner, et qui arrange à son gré les autres événements de la vie.

« DAHOMAYS. — Snelgrave demanda au colonel des Dahomays quelle opinion il se formait de Dieu. Il n'en tira qu'une réponse confuse, mais dont il crut pouvoir recueillir que ces barbares reconnaissent un Dieu invisible qui les protège, et qui est subordonné à quelque autre Dieu plus puissant. Ce grand Dieu, lui dit le colonel, est peut-être celui qui a communiqué aux Blancs tant d'avantages extraordinaires ; mais puisqu'il ne lui a pas plu de se faire connaître à nous, nous nous contentons, ajouta-t-il, de celui que nous adorons.

« BENIN. — Dapper dit que ceux de Benin adorent le démon, et qu'ils lui sacrifient des hommes et des bêtes ; mais qu'ils reconnaissent pourtant un Dieu, créateur de l'univers, et avouent même qu'il le gouverne. Cependant ils ne lui adressent ni vœux, ni prières ; car, disent-ils, pourquoi prier un Être naturellement bon, et qui par conséquent est incapable de faire du mal ? Il n'en est pas ainsi du démon : ils tâchent de l'apaiser par des sacrifices, à cause du mal qu'il leur fait et qu'il peut leur faire. Outre cela, ils ont chacun leurs Fétiches et leur Fétisso, qui est une espèce de prêtre directeur, par lequel on consulte le Fétiche dans le besoin.

« Nyendal rapporte que les habitants de Benin prennent tout ce qu'ils voient d'un peu extraordinaire pour autant de divinités, jusqu'aux crânes et aux squelettes des morts. Cependant ils les considèrent comme des divinités subalternes, qui servent de médiateurs entre eux et le Dieu principal, dont ils ont une idée moins grossière : ils le croient immatériel et tout-puissant ; et dans la persuasion qu'il n'a pas de corps, ils regardent comme une absurdité de le représenter par des images sensibles.

« Les habitants de Benin croient en Dieu comme la cause efficace de toutes choses.

« Avant que l'Évangile eût pénétré dans le Congo, les habitants de ce grand pays croyaient que, quoique Dieu, qu'ils appellent *Nzambian-pungu*, soit un en lui-même et tout-puissant, il y a cependant un nombre d'autres dieux, qui, pour lui être inférieurs, ne méritent pas moins que lui leur culte et leur adoration. On trouve même parmi les infidèles qui sont encore dans cette région, une secte particulière qui nie la pluralité des dieux, et qui fait son principal de n'en reconnaître qu'un seul, à qui elle donne deux noms. Ils le nomment *Deus caca*, c'est-à-dire, Dieu seul, et *Desu*, c'est-à-dire, Dieu du ciel.

« LOVANGO. — Les habitants du royaume de Lovango, dépendant du Congo, ont plusieurs divinités et plusieurs idoles ; ce qui ne les empêche pas de reconnaître un Dieu souverain, dont ils ne s'embarrassent guère, soit que cela vienne d'une profonde ignorance, ou d'une opinion qui ne leur est pas particulière, c'est que Dieu gouverne le monde par des vicaires et des intendants, auxquels par conséquent il faut s'adresser, comme l'on s'adresse aux ministres, quand on demande quelques grâces aux souverains.

« CAFFRES. — Quoique les Caffres n'aient aucune trace de culte religieux, on croit qu'ils reconnaissent un Être souverain, mais ils ne pensent guère à lui rendre le moindre hommage. Ils poussent néanmoins des cris vers le ciel, lorsqu'après un mauvais temps ils voient que l'air commence à devenir plus doux ou plus serein.

« HOTENTOTS. — Je me suis assuré par mille recherches que j'ai faites chez les Hottentots, et par mille déclarations expresses qu'ils m'ont faites à moi-même, qu'ils croient un Dieu suprême créateur, que ce Dieu est l'arbitre de l'univers, et que c'est par sa toute-puissance que tout ce qui existe a la vie et le mouvement. Ils croient aussi que cet Être suprême possède des perfections et des attributs incompréhensibles. Ils l'appellent *Gonja*, ou *Gonja Ticqva*, c'est-à-dire, Dieu des dieux. Ils disent qu'il ne fait jamais de mal à personne, que personne n'a lieu de redouter son pouvoir, et qu'il habite fort au-dessus de la lune. »

« MONOMOTAPA. — Les habitants du Monomotapa reconnaissent un Dieu, créateur du ciel et de la terre, qu'ils nomment *Mozimo*,

Les habitants du Monomotapa adorent un seul Dieu, sous le nom de Mezimo, et ne connaissent ni images ni statues. Tous les peuples de l'empire du Monomotapa sont idolâtres ; mais ils reconnaissent un Dieu créateur de l'univers, qu'ils nomment Maziri, ou Mozumo, et Atuno.

« Quelques peuples voisins, ou dépendants de l'empereur du Monomotapa, n'ont qu'une connaissance confuse de l'Être suprême, qu'ils appellent Molungo ; mais ils ne lui demandent rien, et par conséquent ils ne lui adressent ni vœux, ni prières. »

« Quelques-uns des peuples qui s'étendent depuis le fleuve Quillimanca, jusqu'au Cuama, vers la côte de Sofala, n'ont point d'idoles ; et on ajoute qu'il s'y en trouve qui n'adorent qu'un seul Dieu, qui croient sa providence divine, sa bonté et l'immortalité de l'âme.

« SOFALA. — Les peuples du royaume de Sofala ne croient qu'un Dieu, qu'ils appellent Mozimo ou Guignimo, et n'ont point d'idoles.

« ÉTHIOPIENS. — On lit dans Strabon, que les Éthiopiens reconnaissent deux dieux, l'un immortel, qui est la cause de toutes choses ; l'autre mortel.

« MADAGASCAROIS. — Les Madagascarois adorent les grillons. Un Français ayant demandé à un de leurs savants sur quoi il fondait l'adoration d'un si vil animal, il lui répondit fort gravement, que *dans le sujet il respectait le principe, et qu'il fallait déterminer un sujet pour fixer l'esprit.* Oléarius, Schouten et les voyageurs hollandais écrivent que les Madagascarois, de même que les habitants de la côte de Malabar, connaissent un Être supérieur, duquel toutes choses dépendent. M. de Flacourt, qui a commandé pour le roi pendant plusieurs années dans cette île, écrit dans l'histoire qu'il en a composée « que tous les Madagascarois ensemble croient qu'il y a un Dieu, qu'ils honorent, dont ils parlent avec respect, qui a tout créé : le ciel, dont ils en comptent sept, et la terre, dont ils en comptent aussi sept, et toutes les créatures et les anges qui sont sans nombre. »

AMÉRIQUE.

« Ramnusio assure que tous les Américains croient l'existence d'un premier moteur, tout-puissant, éternel, invisible.

« Les anciens idolâtres ont tous en des dieux

subalternes qu'ils reconnaissent pour vicaires, ou lieutenants d'un Dieu suprême. Ce sentiment, moins extraordinaire que l'athéisme, a passé jusqu'aux idolâtres les plus sauvages. Les voyageurs assurent que les peuples du Canada, et les autres sauvages de l'Amérique septentrionale, craignent le diable, et qu'ils reconnaissent des génies jusque dans des choses inanimées ; cependant ils croient un Dieu « qui a créé toutes choses, quoiqu'ils disent qu'outre ce Dieu, il y a un fils, une mère et le soleil ; ce qui fait quatre. Dieu, disent-ils encore, est par-dessus tout. Le fils et le soleil sont bons ; mais la mère ne vaut rien, et les mange ; le père n'est pas trop bon. » Les Virginiens, qui croient aussi plusieurs dieux de diverses conditions, les soumettent à un dieu supérieur. Il semble que les Floridiens reconnaissent le soleil pour le Dieu suprême, en quoi leur culte se rapporterait à celui de plusieurs gentils, qui l'ont regardé comme le plus grand et le plus puissant de tous les êtres. Les Zemès des Indiens de l'île Espagnole étaient soumis à un Être éternel, immuable et infini.

« Tous les sauvages soutiennent qu'il faut qu'il y ait un Dieu, puisqu'on ne voit rien parmi les choses matérielles qui subsiste nécessairement et par sa propre nature. Ils prouvent son existence par la composition de l'univers, qui fait remonter à un être supérieur et tout-puissant ; d'où il s'ensuit, disent-ils, que l'homme n'a pas été fait par hasard, et qu'il est l'ouvrage d'un principe supérieur en sagesse et en connaissance, qu'ils appellent le grand esprit, ou le maître de la vie, et qu'ils adorent.

« LES ANTILLES. — Les habitants des îles Antilles ont un sentiment naturel de quelque divinité ou de quelque puissance supérieure et bienfaisante qui réside aux cieux ; ils disent qu'elle se contente de jouir en repos des douceurs de sa propre félicité sans s'offenser des mauvaises actions des hommes, et qu'elle est douée d'une si grande bonté, qu'elle ne tire aucune vengeance de ses ennemis ; d'où vient qu'ils ne lui rendent ni honneur, ni adoration, et qu'ils attribuent ces trésors de clémence qu'elle déploie si libéralement envers eux, et cette longue patience dont elle les supporte, ou à une impuissance, ou à une indifférence qu'elle a pour la conduite des hommes.

« ILE ESPAGNOLE. — Les habitants de l'île Espagnole avaient plusieurs divinités ; ils les

nommaient Chemis ou Zemez. Ils les faisaient de craie, de pierre ou de terre cuite. Ils ne leur attribuaient pas le même pouvoir. Les unes présidaient aux saisons, d'autres à la santé, à la chasse, à la pêche; et chacune avait son culte. Cependant quelques écrivains assurent que les Zemez ne passaient que pour des divinités subalternes, et pour les ministres d'un Ètre souverain, unique, invisible, tout-puissant, auquel on donnait une mère qui portait cinq différents noms, mais qu'on ne rendait aucun culte à ce Dieu suprême, ni à sa mère. L'historien de Christophe Colomb raconte, d'après un missionnaire, dont il adopte les Mémoires, que les Zemez étaient comme les esprits tutélaires des hommes, et que chaque insulaire s'en attribuait un. Un Cacique de l'île de Cuba parla ainsi à Christophe Colomb: « Tu es venu avec de grandes forces dans cette terre, que tu ne connaissais point, et tu y as répandu une grande terreur. Mais tu sauras que nous croyons ici qu'après cette vie, il y en a une autre, et que toutes les âmes au sortir de leurs corps ne vont pas au même endroit. Que celles qui ont bien vécu, et surtout qui ont bien aimé la paix et le repos des peuples, sont reçues dans un lieu de délices, où elles jouissent de l'abondance de toutes sortes de biens; que les autres qui n'ont pas eu une conduite régulière, qui ont aimé le désordre, et qui ont troublé le repos des peuples, sont précipitées dans un lieu ténébreux, où il y a beaucoup à souffrir. Si donc tu crois mourir un jour, et que Dieu rend à chacun le bien et le mal qu'il aura fait, tu te donneras bien de garde de nuire à ceux qui ne t'offenseront point. »

AMÉRIQUE SEPTENTRIONALE.—Les Sauvages de l'Amérique septentrionale reconnaissent un premier Ètre. Ils s'accordent généralement à le regarder comme le premier esprit, le maître et le créateur du monde. Entre le premier Ètre et d'autres dieux qu'ils confondent souvent avec lui, ils ont une infinité d'esprits subalternes, ou de génies bons et mauvais, qui ont tous leur culte. « La plupart des sauvages de l'Amérique septentrionale, du moins de ceux dont je parlerai dans la suite, croient qu'il y a un Dieu créateur du ciel et de la terre, qui est le premier et le maître de tous les autres esprits; car ils croient qu'il y a encore d'autres divinités; le soleil, la lune et le tonnerre en sont du nombre. Michipisi est en grande vénération parmi

eux, c'est le Dieu des eaux qui excite ou apaise les tempêtes. Météomek, le dieu des glaces. Mais les dieux qu'ils invoquent à tout moment, et avec plus de ferveur, sont les diables et les esprits de l'enfer, qu'ils craignent et croient être tout-puissants pour leur faire du mal. Je ne parle point d'une infinité d'autres petites divinités. Ils ont particulièrement les dieux du songe qui leur sont propices ou funestes dans la guerre, la chasse et la pêche. »

BAIE D'HUDSON.—Les habitants de la baie d'Hudson reconnaissent un Ètre d'une bonté infinie, qu'ils nomment Vkeouma, c'est-à-dire, dans leur langue, le grand chef. Ils le regardent comme l'auteur de tous les biens dont ils jouissent; ils en parlent avec respect, ils chantent ses louanges dans un hymne, d'un ton fort grave et même assez harmonieux; mais leurs opinions sont si confuses sur la nature, qu'on ne comprend rien à cette espèce de culte. Ils reconnaissent de même un autre être, qu'ils appellent Ouitikka, et qu'ils représentent comme la source et l'instrument de toutes sortes de maux.

CANADA.—Les Sauvages du Canada n'ont aucun culte réglé de religion; ils reconnaissent néanmoins un premier esprit, et des génies tutélaires; chacun a le sien. Leurs traditions sur la création du monde, sur l'origine des hommes, sur les esprits, sont fort confuses et mêlées de fables grossières; mais on y trouve des traces de la religion naturelle. Ils ont une idée du déluge; ils croient qu'il y a un lieu où les âmes vont après leur séparation des corps, et où les unes vivent dans les plaisirs, et les autres sont tourmentées; ils font aux esprits des oblations et quelquefois des sacrifices.

Nos Hurons et nos Canadiens semblent n'avoir aucune pratique, ni exercice de religion que nous ayons pu découvrir; car encore bien qu'ils avouent un premier principe et créateur de toutes choses, et par conséquent une divinité, avec le reste des nations, si est-ce qu'ils ne le prient d'aucune chose, et vivent presque en bêtes, sans adoration, sans religion et sans vaine superstition sous l'ombre d'icelle. De temples, ni de prêtres, il ne s'en parle point entr'eux, non plus que d'aucunes prières publiques ni communes; et s'ils en ont quelques-unes à faire, ou des sacrifices, ce n'est pas à cette première cause ou premier principe qu'ils les adressent; mais à de certains esprits puissants

qu'ils logent en des lieux particuliers. Un Canadien interrogé pourquoi il ne priait point Dieu, et ne lui offrait point de sacrifices, répondit qu'on laissait à un chacun le soin de rendre intérieurement à Dieu le culte qui lui était dû.

« MARYLAND. — Les Indiens de Maryland croient qu'il y a plusieurs dieux, qu'ils nomment Montaac, quoiqu'ils n'en reconnaissent qu'un éternel, qui a fait les autres pour s'en servir à créer le monde.

« VIRGINIE. — Les Virginiens adorent un Dieu grand et principal, par qui tous les autres dieux ont été faits. Un Anglais, né dans la Virginie, demanda à un Indien des plus honnêtes et des plus sensés de sa colonie, quel était le dieu des Indiens, et quelle idée ils en avaient. « Il me répondit naturellement qu'ils croyaient un Dieu plein de bonté, qui demeurait dans les cieux, et dont les bénignes influences se répandaient sur la terre. Je lui dis qu'on les accusait d'adorer le diable; le voyant balancer, je lui demandai pourquoi ils n'adoraient pas plutôt ce Dieu bon qu'ils reconnaissent auteur de tous les biens; il me répondit qu'à la vérité, Dieu était auteur de les biens, mais qu'il ne se mêlait pas de les distribuer aux hommes; que les abandonnant à eux-mêmes, il leur laissait la liberté d'user des biens qui étaient son ouvrage, et de s'en procurer le plus qu'ils pouvaient, et par conséquent qu'il était inutile de le craindre et de l'adorer : au lieu que s'ils n'apaisaient pas le mauvais esprit, que j'appelais le diable, il leur enlèverait tous ces biens que Dieu avait donnés à la terre, et leur enverrait la guerre, la famine et la peste; que pendant que Dieu jouissait de son bonheur dans le ciel, ce méchant esprit était sans cesse occupé de leurs affaires, qu'il les visitait souvent, et qu'il était dans l'air, dans le tonnerre et les tempêtes. »

« Quelques peuples de la Virginie croient que Dieu, qu'ils supposent éternel, ayant résolu de créer le monde, créa d'abord une classe de dieux subalternes, qu'il établit ensuite pour gouverner l'univers, après avoir emprunté leur secours à le créer. Après cela il créa le soleil, la lune et les étoiles. Ceux-ci sont d'un rang inférieur aux autres dieux. La première chose que les dieux créèrent, ce fut l'eau. Ils en tirèrent toutes les créatures tant visibles qu'invisibles. La femme fut formée avant l'homme. Elle eut commerce avec un de ces dieux créa-

teurs, et mit les hommes au monde. Voilà l'origine du genre humain.

« ILE FOUNDLAND. — Les habitants de l'île de Foundland disent qu'après que Dieu eut fait toutes choses, il prit un certain nombre de flèches, et les lança sur la terre, d'où sortirent premièrement les hommes et les femmes, et d'où ils se sont multipliés dans la suite. Un Samagore étant questionné sur la Trinité, répondit qu'il y avait un Dieu, un fils, une mère et le soleil, qui étaient quatre, et que Dieu était sur tout.

« LOUISIANE. — M. le Page, auteur de l'histoire de la Louisiane, raconte qu'il voulut savoir du gardien du temple, ce que lui et ses compatriotes pensaient de Dieu; il lui répondit que Dieu était si puissant, que toutes choses n'étaient rien auprès de lui, qu'il avait fait tout ce que nous voyons, ce que nous pouvons voir, et tout ce que nous ne pouvons point voir; qu'il était si bon, qu'il ne pourrait faire du mal à quelqu'un quand même il le voudrait; qu'ils pensaient que Dieu avait fait toutes choses par sa volonté; que cependant les petits esprits qui étaient les serviteurs de Dieu, pouvaient bien, par son ordre, avoir fait dans l'univers les beaux ouvrages que nous admirons; mais que Dieu lui-même avait formé l'homme de ses propres mains.

« Un ecclésiastique, établi dans la Louisiane, ayant demandé à un sauvage s'il avait quelque connaissance de la manière dont son pays avait été fait, ainsi que le premier de ses ancêtres, le sauvage répondit, que pour ce qui était du premier homme, il ne pouvait lui en rien dire; qu'à l'égard de celui qui avait fait tout, c'était le grand esprit, *Minguo-Chitou*; qu'il était bon, et ne faisait de mal à personne; que quand même l'homme serait méchant il lui pardonnerait toujours. L'ecclésiastique sur cette réponse crut l'occasion favorable pour lui parler de Dieu, et pour lui faire connaître que ce grand esprit qui était si bon, ayant créé toutes choses, il avait par conséquent fait l'homme, et que celui-ci par reconnaissance devait le prier et l'invoquer. « Bon ! pourquoi le prier, repeat le sauvage, puisqu'il est la bonté même, et nous donne tout ce dont nous avons besoin? Celui qu'il faut prier, c'est le petit esprit, *Minguo-Pouscoulo*, qui est méchant, puisqu'il peut nous faire mourir, nous rendre malades et gâter nos biens par des orages et des tempêtes; c'est celui-là qu'il faut invoquer, afin qu'il ne nous fasse point de mal. »

« FLORIDE.—Les Floridiens adorent, sous le nom de Toia, le mauvais principe qu'ils opposent à leur suprême divinité. Persuadés que cette dernière puissance ne saurait leur nuire, à cause de la bonté dont elle est douée, ils tâchent d'apaiser l'autre, dont, à ce qu'ils disent, ils sont si cruellement tourmentés.

Les habitants de la Floride n'adorent qu'un Dieu, créateur de toutes choses, qu'ils appellent Okée..... Ils sacrifient aux malins esprits, qu'ils croient être des dieux inférieurs.

« NOUVELLE-ANGLETERRE.—Winslow, un des premiers Anglais qui passa dans la Nouvelle-Angleterre, apprit des habitants de ce pays qu'ils reconnaissaient un Dieu suprême, et plusieurs au-dessous de lui ; ce qui lui fit corriger ce qu'il avait écrit d'eux auparavant, qu'ils n'avaient point de dieu ; ce qu'il s'était persuadé parce qu'il ne leur voyait point de culte public.

« CAROLINE.—Les peuples de la Caroline adorent un seul Dieu, créateur de toutes choses, à qui leur grand pontife offre des sacrifices ; mais ils ne croient pas que les affaires des hommes méritent ses soins. Ils disent qu'il commet des divinités subalternes et inférieures au gouvernement de ce bas monde, c'est-à-dire, qu'il le laisse à la disposition des bons et des mauvais esprits, à qui les prêtres d'un rang inférieur font des sacrifices et autres dévotions.

« MEXICAINS.—Joseph Aeosta écrit que lorsque les Mexicains eurent trouvé le lieu où ils devaient, selon l'oracle, bâtir la ville du Mexique, il y eut alors de grands cris, des démonstrations, des actions de grâces au Créateur et à leur grand dieu Vitzilipuztli. Solis prétend que malgré la multitude des dieux du Mexique, que les premières relations font monter jusqu'à deux mille, on ne laissait pas de reconnaître dans toutes les parties de l'empire, une divinité supérieure, à laquelle on attribuait la création du ciel et de la terre ; mais que cette première cause de tout ce qui existe était pour les Mexicains un Dieu sans nom, parce qu'ils n'avaient point dans leur langue de terme pour l'exprimer. Ils faisaient senlement comprendre qu'ils la connaissaient, en regardant le ciel avec vénération. Cett' idée, ajoute le même historien, servit peu à peu à les désabuser de l'idolâtrie. Il fut impossible de leur persuader tout d'un coup que le même pouvoir qui avait créé le monde, fut capable de le gouverner sans secours. Ils le croient oisif dans le ciel. Herrera dit que les Mexicains confessaient un Dieu suprême,

et que c'était le principal point de leur croyance ; qu'ils lui donnaient les noms de créateur et d'admirable ; mais qu'outre leurs idoles, ils adorent le soleil et la lune, l'étoile du jour, la mer et la terre.

« Les Californiens disent qu'il y a dans le ciel un être extrêmement puissant qui a créé l'univers, qui pourvoit à la subsistance de toutes les créatures.

« PEUPLES DE LA NOUVELLE-GRENADE.—Trois de ces nations ont un terme pour exprimer et nommer Dieu, et nous espérons que le temps fera découvrir la même chose chez d'autres, qui jusqu'à présent n'ont point de nom, ni d'expression pour désigner l'être suprême. Mais on n'a point reconnu de culte extérieur, ni chez les uns ni chez les autres, et les noms qu'ils donnent à Dieu dans leurs langues, ne sont ni assez individuels ni assez certains pour que nous ayons pu nous assurer de leur vraie signification ; et c'est ce qui fait que dans les catéchismes que nous avons traduits en leur langue, nous nous servons du mot *Dios*. Les Caribes, qui sont la nation la plus nombreuse du pays, appellent Dieu *Quaymocon*, c'est-à-dire notre Grand-Père. Mais on ne sait pas encore s'ils veulent désigner par là la cause première, ou le plus ancien de leurs ancêtres, d'où vient que nous n'usons point de ce terme. Les Salivas disent que le Puru a fait tout ce qu'il y a de bon, qu'il vit dans le ciel, et que son fils tua le serpent qui détruisait les peuples, et l'on entrevoit en cela des vestiges de la vérité. »

« GUIANE.—Les habitants de la Guiane adorent un Dieu auteur et modérateur de toutes choses. Ils croient qu'il ne lui faut rien demander, parce qu'il est plus porté à faire du bien aux hommes, que les hommes ne le sont à s'en procurer.

« Les Nouragues, les Acoquas, les Galibis reconnaissent un Dieu sans l'adorer. Ils disent que sa demeure est dans le ciel ; mais ils ne savent pas si c'est un esprit : ils semblent croire qu'il a un corps. Les Galibis appellent Dieu d'un nom qui signifie l'ancien du ciel.

« PÉROU.—Les Indiens n'ont pas seulement adoré le soleil comme un Dieu visible, en lui offrant des sacrifices, et en célébrant de grandes fêtes à sa gloire, mais de plus, les rois *Incas* et leurs *Amauta* qui étaient des philosophes du pays, éclairés de la lumière naturelle, ont eu quelque idée du vrai Dieu, notre souverain Seigneur, qui a créé le ciel et la terre. C'est

ce que nous allons voir par les arguments et les sentences que quelques-uns d'entre eux ont laissés de la majesté divine , qu'ils ont appelée *Pachacamac*. Ce nom est composé de *Pacha*, qui signifie le monde, et de *Camac*, qui est un participe du temps présent, du verbe *Camar*, qui signifie *animer*, lequel tire son étymologie du nom *Cama*, qui veut dire l'âme ; de sorte qu'en joignant ces deux significations ensemble, le mot de *Pachacamac* désigne *celui qui est l'âme de l'univers, ou bien celui qui est à l'univers ce que l'âme est au corps.....* Ce mot leur était en si grande vénération, qu'ils n'osaient le proférer ; mais si la nécessité les y obligeait, ils le prononçaient avec de grandes marques de respect et de soumission ; car alors ils resserraient les épaules, ils baissaient la tête et tout le corps, ils levaient les yeux vers le ciel, puis tout d'un coup ils les baissaient vers la terre ; ils portaient les mains ouvertes sur l'épaule droite et donnaient des baisers à l'air. Toutes ces choses étaient parmi les *Incas* et leurs vassaux des marques d'une souveraine adoration et d'un respect extraordinaire ; et ils s'en servaient lorsqu'ils nommaient *Pachacamac*, qu'ils adoraient le soleil , et révéraient le roi. Cependant ils allaient en ceci par degrés, et ils en faisaient plus ou moins selon la qualité des personnes. Ils pratiquaient une partie de ces cérémonies envers ceux du sang royal, et en faisaient de beaucoup moindres aux autres seigneurs, tels qu'étaient les Caïques. On voyait sensiblement qu'ils avaient plus de vénération dans leur âme pour *Pachacamac* que pour le soleil , puisqu'ils n'osaient proférer le nom du premier, au lieu qu'ils nommaient l'autre à tout moment. Si quelqu'un leur demandait qui était *Pachacamac*, ils répondraient que lui seul donnait la vie à l'univers, et le faisait subsister ; qu'ils ne l'avaient pourtant jamais vu, qu'à cause de cela ils ne lui bâtiisaient point de temples et ne lui offraient aucun sacrifice; mais qu'ils l'adoraient dans le fond de leur cœur et qu'ils le regardaient comme le Dieu inconnu. Augustin de Carate, l. 2, chap. 5, rapporte que le R. P. F. Vincent Valverde dit au roi Atahullapa que notre Seigneur Jésus-Christ avait créé le monde, et que l'*Incas* lui répondit là dessus, *qu'il ne savait rien de cela ; qu'il ne croyait pas même qu'un être, excepté le soleil, put créer quelque chose ; qu'il le tenait pour Dieu, et la terre pour mère, avec leurs Guaccas ; qu'au reste Pachacamac avait tiré ce grand monde du*

néant, etc. On voit par là que les Indiens le regardaient comme le souverain créateur de toutes les choses d'ici-bas.

« MOXES.—Les Moxes ne rendent aucun honneur à Dieu, ni aux démons, quoiqu'ils aient une idée assez formée du souverain Ètre.

« BRÉSIL.—Coréal prétend que les Brésiliens ne sont point dans une ignorance absolue de la divinité, et leurs fêtes ne lui laissent aucun doute qu'ils n'aient la connaissance d'un être ou d'un principe supérieur à la race humaine. Les Brésiliens reconnaissent un premier et souverain Dieu, qu'ils appellent *Tupa* et *Typana*.

« CHILI.—On n'a jamais trouvé dans le Chili, ni temples, ni vestiges d'idoles.

« PATAGONS.—Les Patagons ont quelque faible notion de la Divinité.»

His tam multis testimoniis addere licet aliud cætera vincens auctoritate, nempe ex auctore sacro depromptum. Quippe in lib. 4 Reg. cap. 17, legimus Samaritanos seu populos ex variis regionibus jussu regis Assyriorum Samariam, loco Israelitarum, missos, veri Dei cultum cum idololatricis variis suis conjunxisse superstitionibus : *Unaquaque gens fabricata est Deum suum : posueruntque eos in fanis excelsis quæ fecerant Samarie, gens et gens in urbis suis, in quibus habitavit..... Et nihilominus colebant Dominum.... et cum Dominum colerent, diis quoque suis serviebant juxta consuetudinem gentium de quibus translati fuerant Samariam.* De eodem argumento vid. etiam P. Ant. Valschi de fundamentis Religionis, lib. 1, c. 8, 9 et 10.

(*Explicit annotatio P. S.*)

Objicies : Nihil adeò certum videtur in totâ retrò antiquitate, quā agnoscis omnes gentes Deos innumerabiles, atque hanc fuisse gentis Judaicæ peculiarem gloriam, quod Deum unicum agnoverit et coluerit. Ergo imperitè satis pro Dei unitate ex consensu nationum argumentum petitur. — Respondeo, distinguo antecedens. Certum est gentes omnes plures deos coluisse, id est, homines in cœlum, ut putabatur, receptos; vel hujus mundi partes: vel dæmones genitos; vel virtutes; vel tutelares, gentilitios et locales deos, concedo. Plures deos summè perfectos, ingenitos, à se existentes, causas primas rerum omnium, totius naturæ moderatores, aut præter gentilitios deos nullum alium, saltem speculativè, agnoscis, nego. Omnes igitur dii, quos coluit antiquitas, certis classibus comprehendendi possunt. 1º Dubio caret multos corum homines fuisse vitâ functos,

seu animas heroum, quos virtus ad sidera tulisset : hinc docet Cicero cœlum genere humano ab antiquis repletum fuisse. Tales erant Hercules, Castor et Pollux, Æsculapius, Quirinus, et alii. Etiam majores gentium deos, uti Jovem, Mercurium, etc., homines fuisse multi probare conati sunt. Ob hanc causam creditur ab aliquibus Moysen despectus causâ vocâsse sacrificia gentilium, sacrificia mortuorum. 2º Alteram veterum deorum classem majores et nobiliores partes universi constituunt, quibus anima inesse credebatur : sol nimirum, luna, stellæ, et ipsa quoque terra, quam variis nominibus Vestæ, Cybeles matris deorum, etc., insigniebant. Certè horum deorum nullus credi potuit per se ab omni æternitate extitisse, cùm Aristoteles I. de Cœlo c. 10, scribat ante suam ætatem ab omnibus receptum fuisse totam hancce universitatem ortum aliquando habuisse. 3º Aliam eorum familiam componunt illi, quos dæmones, genios, et lares, sive deos aethereos, arios vocabant : quos excellentioris quidem naturæ esse quâm homines, at infra tamen cœlestes mundanosque deos positos esse arbitrabantur. Hæc quoque numina, quandoquidem partes tantum erant, neque præcipue etiam, totius universitatisquâm ceppisse credebant, sine ullo dubio inter deos genitos numerabant. 4º Deorum quartum genus affectionibus constabat, sive rerum proprietatibus : in his virtus erat, pietas, felicitas, veritas, fides, spes, justitia, clementia, amor, desiderium, sanitas, pax, honor, fama, libertas, memoria, somnus, nox, pluresque aliæ ; quibus omnibus superstitionis aras et delubra olim consecraverat. Ista, quæso, numina quis sanus credere potuit per se existere? Qui istis numinibus aras dedicarunt, testari voluerunt suum erga istas virtutes devotum animum. 5º Restat una deorum classis, qui tametsi nomina habeant personis propria, tamen censeri originis expertes aut independentes nullo modo potuerunt, ob hanc evidenterissimam causam, quod omnes hi dii certis munieribus, officiis, locis atque provinciis alligati essent, neque illis migrare fines suos licetum esset, ne aliorum rationes perturbarent. Unus ex his diis cœlo præsidebat, alias aerem moderabatur, tertius maris gubernabat motus, quartus terræ atque inferorum imperium sustinebat. Hic deus vel dea sapientia et eruditiois tutelam gerebat, ille eloquentia habebat administrationem, alius justitiam et leges civiles enrabat. Hic belli dux erat, ille deliciarum et voluntatis custos, alias terræ frugibus præpositus.

Unus Romam, alius Carthaginem tuebatur. Hidij quomodo æterni et ingeniti haberi potuerunt? Certè apud veteres poetas et theologos, illorum ortum et natalia deprehendimus. Aliunde tamen certissimum est gentiles agnovisse Deum ingenitum et æternum, causam primam et universalem rerum omnium, quod modò confecimus. Hi ergo characteres cùm non convenientiæ ulli ex memoratis diis, necesse planè est confiteri, agnovisse eos supremum quendam Deum, qui ut hominum, sic quoque deorum pater, rex et æterna potestas esset.

Ex his omnibus perspicuum esse videtur, non id multorum deorum cultoribus criminandum, quod multis supplicaverint diis ex infinito tempore existentibus, nullique causæ subjectis; sed sunt graviter vituperandi quod cultum summi rerum omnium conditoris, cum conditarum et genitarum rerum cultu confuderint: vel potius quod, contempto vero Deo vel præterhabito, impensè creaturas adoravrent, ut illis exprobrat divus Paulus in Ep. ad Rom.: *Revelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent; quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit: invisibilia enim ipsius à creaturâ mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspicuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas. Ita ut sint inexcusabiles, quia cùm cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt* (1).

Si quæras unde ortum habuerit hæc incredibilis paganorum superstitione, respondeo illius causam nullam aliam querendam esse, præter naturalem vulgi levitatem et credulitatem. Quotquot verò philosophicè polytheismi originem explicare conati sunt, etsi vera multa dixerint, tamen in multis etiam recedunt à veritate. Hæc fuerunt magis celebratae apud veteres sententiae :

Primò. Multi hanc deorum multitudinem inde profectam existimabant, quod putarent veteres religionum inventores, aut totum mundum animatum esse ac ipsum esse supremum Deum, adeoque omnes mundi partes totidem esse viventia Dei, membra aut saltem existimarent orbem hunc speculum esse divinitatis,

(1) Sed tamen summum Deum cùm et philosophi et poete et ipsi denique, qui deos colunt, sæpè fateantur, de cultu tamen et honoribus ejus nemo unquam requisivit, nemo disservit, illâ scilicet persuasione, quâ semper be. eficac., incorruptumque eridentes, nec irasci eum eniquam, neque ullo cultu indigere arbitrantur. Lact. de Irâ Dei c. 11.

seu spectabilem invisibilis Dei imaginem; diuersas ejus partes, omnesque naturæ effectus tot esse declarationes et simulacra divinæ potentiae et providentiae, et judicarent nobis mortalibus fas non esse, omnem illam, quam divinæ nature debemus, reverentiam hæc unâ generaliori neque satis explicatâ professione concludere, esse numen aliquod supremum, sed omnia in quibus divina virtus hominibus sese spectandam et admirandam præbuerit, separatim considerari debere, divinique honoris partem aliquam suo jure poscere. Quod ut commodiūs præstarent, placuit illis ex hujus universitatis partibus totidem confidere personas. Hæc sententia Stoicorum fuit et fusè exponitur à Cicerone I. 2 de Nat. deorun.

Sed explicatio hæc nimium subtilis habita est ab ipsis veteribus paganis, ut patet ex ejusdem Ciceronis libro tertio. Gravius etiam antiqui Ecclesiæ christianæ doctores, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Augustinus, et alii in has ineprias invicti sunt, et certè illi benè nosebant religionis, quæ ab infantiâ imbuti fuerant, genium et naturam.

Secundò. Alii docuere ista varia, quæ usurabant veteres, deorum nomina, unum summum Deum exprimere, et illi tot nomina imposita fuisse pro multifariis ejus virtutibus in orbe conspicuis, et beneficiis ac donis, quibus homines cumulavit; atque sub his nominibus eidem Deo creatori varios honores decretos fuisse: hinc etiam evenisse aiunt, ut multæ res per se minimè subsistentes in deos tamen et personas à veteribus commutarentur, ac tanquam totidem nomina et notiones unius supremi numinis religioso cultu afficerentur. « Quoties voles, inquit Seneca de Benef. I. 4, c. 7, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. Tot appellations ejus esse possunt, quot munera; hunc et Liberum patrem, et Herculem, et Mercurium nostri putant; sic hunc naturam voca fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei sunt variè utentis suâ potestate. » In hæc sententiâ fuere fortassis quidam inter ethnicos philosophi; sed quieunque vel leviter versatus est in antiquitate paganâ, optimè novit hanc non fuisse communem populorum opinionem; neque etiam doctos esse ausos mentem suam aperire, aut id non fecisse impunè. Alij tandem cum Euhemeris, qui de hæc re librum seripsit, contenderunt totam deorum turbam, homines esse mortuos, sed ab istâ opinione tanquam ab inexpiabili blasphemia abhorruere, qui inter ethnicos pii

et religiosi erant, prædictumque auctorem propterea severè reprehendit Plutarchus (1).

PROPOSITIO II.

Abhorret ab omni ratione portentosa veterum quorundam, uti fertur, de dñobus dñis contrariis aternis et independentibus doctrina, quæ vulgo tribuitur Manichæis.

PROBATIO. — 1º Repugnat notio entis summi mali: nam per principium malum, vel intelligitur ens infinitè contrarium bono principio in omni re, ut tenebræ opponunt luci: vel intelligitur principium consors earumdem perfectionum, solù excepta benevolentia. Atqui in utroque sensu repugnat principium malum. Si sit ens infinitè contrarium in omni re, est solummodò infinita non entitas, et debet continere negationem earum omnium perfectionum, quæ sunt in Deo; intelligentiae, potentiae, et universæ realitatis: sieut tenebræ, quo nomine designabatur malum principium, sunt negatio lucis. Jam verò hoc idem est ac si diceres existere nihilum infinitum et necessarium et malum. Deinde si intelligas naturam participem divinarum perfectionum, intelligentiae, potentiae, etc., sed malevolam, constabit illud ens attributis repugnantibus. Nam primum non intelligitur, quomodo à choro aliarum virtutum voluntas recta abesse potest, quia quæque res vult et propendet juxta suam naturam: cùm igitur supponatur illud ens esse intelligens, id est, id quod rectum est, videre et probare per intellectum, non intelligitur quomodo rectum aversetur per voluntatem, aut rectum non prosequatur. In istâ saltem hypothesi interire concipitur omnis illius entis felicitas, siquidem perpetuò secum divisum et

(1) Hand improbabile ex pluribus causis pro variis regionibus et circumstantiis natum esse Polytheismum. Duas præsertim mirè describit auctor sacer, lib. Sapient. e. 15 et 14, quod scilicet naturæ illecebris male capti homines, creaturas, earumque confictas imagines, pro Creatore colerint; quod etiam divini honoribus homines defunctos impiâ charitate vel adulatione fuerint prosequenti. Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi rapti filii fecit imaginem: et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpít, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia. Deiade, interveniente tempore, couralescente iniquâ consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, et tyramorum imperio colebantur figura. Et hos, quos in palam honores honorare non poterant propter hoc quod longè essent, è longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt, ut illum qui aberat, tanquam presentem colerent suâ sollicititudine, cap. 14, 15, 16, 17.

P. S.

miserè in partes contrarias distractum est, ipsamque suam naturam odio habere probatur. Tandem non intelligitur, quomodo ens intelligens capere possit mala consilia, nisi ex ignorantia recti, vel utilitatis alicujus spe, quod rectum cernit et necessariò probat, nec à recto avocatur utilitatis alicujus consideratione, rectum necessariò sequitur. Atqui ens quod æternum, et independens, atque infinitè intelligens supponitur, rectum ignorare nequit, et sibi sufficiens nullius utilitatis consideratione à recto avocari potest. Ergo malum prosequi nequit. Vide infra ubi de voluntate Dei.

2º Positâ existentiâ entis mali et independentis, tollis Deum. Deus enim, ut supra declaravimus, est ens summum et perfectissimum, et necessarium, et infinitè intelligens, et infinitè potens, et immensum, etc. Atqui in hypothesi duorum deorum intereunt hæc omnia attributa. Non est summus, qui habet æqualem et socium. Non est necessarius, qui non est singularis et unicus, quia non existentem possumus cogitare. Non est immensus, excluditur enim ab illo ente maligno independente (1). Non est infinitè intelligens, non noscet quippe consilia illius entis, à quo abest et à quo natura dividitur. Non est infinitè potens, cum experriatur hostem æquè potentem. Non est sibi sufficiens et felix, cum spe suâ sæpè fraudabitur et irritos sentiet conatus suos.

3º Ridiculè et sine causâ inventa est duorum deorum hypothesis, quia inepta est ad explicandam mali originem. Nam vel supponitur illa duo principia coæterna agere ex necessitate naturali, uno perpetuò et necessariò bonum operante; altero necessariò operante malum: vel supponitur illa duo principia consultò et liberè agere ex pacto fœdereque inito. Atqui in neutrâ hypothesi explicatur origo mali. Primò. Si ponas illa duo principia agere ex necessitate naturali, ipsam mali moralis notio nem sustulisti: omnia enim tunc contingent ex efficaciâ naturali illorum duorum principiorum, quam frangere nec nos mortales nec illi dii poterunt, et proinde nullus erit locus libertati, sine quâ nihil morale esse potest. Deinde verò

(1) « De summo et vero Deo, utrum sit finitus necone, si queritur, de hoc boni et mali contrarietas breviter poterit edocere, quandoquidem, si non est malum, profectò infinitus est Deus. Habet autem finem, si malum est. Non igitur infinitus est. Illic enim esse mala incipiunt, ubi bonorum est finis » Faustus Manicheus apud S. Augustinum. Nihilominus afferebant Manichei Deo omnia alia attributa præter immensitatem.

in istâ hypothesi sic licet confidere: Vel inæqualis est duorum principiorum potentia, vel æqualis. Si inæqualis, coerebit necessariò unum alterum; bonum, si prævaleat, malum bacchari non sinet, nec sinere poterit. Si malum viribus superius sit, nullum erit bonum, et erit semper quantitas liquidi boni vel mali pro excessu virium aut unius aut alterius. Si æqualem tingas utriusque vim, inde tantum oritura est summa confusio et inconstantia, uno perpetuò destruente alterius opera, vel potius nihil oritur, cum ex contrariis viribus nascatur quies. Neque dicas orituram æqualem mixtionem bonorum et malorum: nam illa non concipitur mixtio, nisi ponas duo principia concurrere ad ejusdem rei productionem, uno quædam liquida bona suppeditante, et alio mala infundente æquali mensurâ. Sed hic nulla est pugna, sed potius fœderis cuiusdam imago, quod jam considerandum est. Secundò. Non melius explicatur origo mali, si ponas illa principia liberè agere et post expertas mutuas vires fœdera iniisse, ut ponit Baylius. Nam primum in hæc hypothesi non minus auctor mali Deus bonus constituitur, quâm in communi et pervulgatâ opinione. Nam sic supponitur Deum bonum tolerare malum, quia ad id fœdere adstrinxit, sese eo fine, ut aliqua etiam bona existerent. Sed sic malum liberè et ex fœdere tolerando auctor mali invenitur, eodem modo ac in pervulgatâ opinione. Nam æqualiter mali auctor censeri debet is, qui creaturam suam exponit ludibrio et malitiæ entis maligni, ac is qui creaturam mali capacem generat. Si Deus potuerit consentienter suæ bonitati producere res, quas genii mali furoribus obnoxias fore cognovit intuitu illius boni quod illis induturus erat, potuit etiam creaturas producere consentienter suæ bonitati, quas ex naturæ suæ imperfectione miseriis obnoxias futuras præscivit, propter illud bonum, quod cum istâ imperfectione conjunctum futurum erat. Nam còdem planè redit, nec magis nec minus distat à bonitate, consentire, ut creaturæ malis naturalibus implacentur ex internâ naturæ constitutione, an ex efficaciâ externæ causæ: atqui si satius fuit hominem existere obnoxium malitiæ principii mali quâm omnino non esse, satius etiam certè fuit hominem in hæc mortali conditione cum vita miseriis et peccandi libertate existere, quâm omnino non esse. Deinde illa hypothesis experientiâ confutatur nam si fœdere res inter duos deos composite fuissent, æquæ esse debuissent conditiones,

et in omni re æqualem vim utrumque principium exercere et æquale habere imperium debuit. Sed rem aliter contingere experimur. Quia notum est ex uniuscujusque hominis prudenteria, consilio et industriâ pendere magnâ ex parte felicitatem suam; et miseras non tam fatali lege, quâm ex imprudentia et intemperantia oriri: quod ostendit non ex fœdere duorum principiorum extitisse præsentem rerum ordinem, sed unius entis consilio, quod nostram fortunam propriæ industrie et prudentiae magnâ ex parte opus esse voluit. Præterea non intelligitur, qui in fœdus coire tam contraria principia potuerint et in eadem refinem suum obtainere: videtur certè hâc conventione utrumque spe suâ fraudatum esse; nam bonus Deus absolutum et liquidum bonum naturâ prosequitur; malus verò Deus malum absolutum. Neutrum tamen hâc ratione contingit, cùm mali pondus suspendat æqualiter bonum, et irriti siant utriusque naturales conatus. Deinde mali principii ingenio satis bene congruisse videtur omnium rerum summa perturbatio, et ut nihil esset constans et permanens; qui ergo ordinis introductioni consentire potuit? Infinita alia hujus opinionis absurdâ consecutaria enumerare licet, si operæ pretium esset, inter quæ hoc unum est, quòd manifestè tollat omnem religionem, nullum relinquens spem in boni Dei præsidio, aut in mali genii placabilitate.

Ab hâc tam absurdâ doctrinâ longissimè disjunctos fuisse omnes veteres philosophos, omnesque antiquissimas gentes calumniatas à Baylio, demonstrârunt Cudworthus in Syst. intell. Hyde de Rel. vet. Pers. et Beausobre in Historiâ Manichæismi.

PROPOSITIO III.

Dens eo sensu unicus est, quòd solus necessariam et æternam habeat existentiam: nec materia ullo modo in hujus necessariæ existentiae participationem venire potest.

PROBATIO. — 1º Hoc conficiunt illa omnia quæ supra disputata sunt in argumentis physicis, ubi conclusum est materiam esse effectum arbitrarium entis à materiâ disjuncti. Illa quoque, quæ de entis necessarii et independentis summâ et absolutâ perfectione dicta sunt. Et tandem illæ rationes huc conferri possunt, quibus modò divinæ naturæ unitatem probavimus. Adeoque hic expendemus solummodò contrarie sententie tam communis apud veteres philosophos, fundamenta.

2º Ob duplicem causam ista hypothesis in-

venta fuit. Primum, quia difficultè concipitur creatio, et quia apta visa est ad explicandam mali originem. Primum fundamentum vanum esse superiùs ostensum est. Et profectò tam obscura et difficultis est cogitatio quomodo Deus regere possit rem necessariam et à se naturâ independentem, ac quomodo creare possit: hucque recurrent illæ Epicureorum non leves quæstiones: Quæ molitus? Quæ ferramenta? Qui vectes? Quæ machine? Qui ministri tanti operis fuerunt? Quæ nullâ aliâ ratione eludi possunt, nisi faciendo materiam divinæ potestatis effectum. Secundum ergo fundatum expendamus. Vel enim dicendum erit cum Stoicis materiam carere per se omni qualitate et esse ad omnem usum aptissimam; vel cum Plutarcho et aliis philosophis materiæ inesse naturaliter motum inordinatum et vim quamdam maleficam. Sin prius eligas, confutaris hâc Ciceronis argumentatione:

« Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod Deus efficere non possit, et quidem sine labore ullo: ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsâ ac voluntate moveantur, sic numine deorum omnia singi, moveri, mutarique posse. Materiam enim rerum ex quâ et in quâ omnia sunt, totam esse flexibilem et commutabilem, ut nihil sit, quod non ex eâ subito singi convertique possit: ejus autem universè rectricem et moderatricem divinam esse providentiam: hanc igitur quocumque se moveat, efficere posse quid velit. Itaque aut nescit quid possit, aut negligit res humanas, aut quid sit optimum non potest judicare. » De Nat. deor. I. 5. Sin secundum eligas, communis etiam recurret objectio, quam sic urget Tertullianus contra Hermogenem cap. 40: « Aut enim potuit Deus emendare materiam, sed noluit; aut voluit quidem, verum non potuit infirmus Deus. Si potuit et noluit, malus et ipse, quia malo favit, et sic jam habetur ejus assessor, licet non instituerit: quia tamen si noluisset illud, non esset, ipse jam fecit esse, quod noluit non esse: quo quid turpius? Si voluit esse, quod ipse noluit fecisse, adversus semetipsum agit, cùm et voluit esse quod noluit fecisse, et noluit fecisse quod voluit esse... Invenietur Deus egisse malè, si per voluntatem; turpiter, si per necessitatem; aut famulus erit mali Deus, aut amicus. »

Deinde in hâc hypothesi non erit auctor boni Deus, magis quâm mali. Nam in materiâ vel

nihil erat nisi malum, vel erat mali et boni quædam permixtio. Si nihil præter malum, non potuisset ex eâ bonum elicere, ejus siquidem æternam et necessariam naturam mutare non potuit. Si malum et bonum simul extitère, ergo Deus non magis est auctor boni quâm mali. Sed, inquies cum Plutarcho, Deus inordinatos motus æternæ materiæ temperavit, et ita ex malo bonum produxit, adjectaque partem suæ substantiæ, quæ quasi rectrix et moderatrix in eâdem temperatione materiam contineret. Sed vana hæc est responsio: nam si Deus aliquod malum tollere potuit, totum eur non tollere potuisset? Cur materiæ inordinatos motus ex omni parte non temperavit? Præterea adjectione istius portionis divinæ substantiæ, à quâ bonum omne fluit, reverâ mali omnis auctor extitit Deus. Nam malum morale in illâ sententiâ in eo positum est, quòd vis malefica, naturaliter insita materiæ, partem cœlestem superet, illamque subigat et impotenter ferat in omne malum: adeòque Deus similis est patris, qui filium patitur descendere equum rabidum et frena renuentem, qui per precipitia raptabit et elidet, quod maximè abesse videtur à parentis optimi benignitate.

Tandem in hâc opinione, ut in illâ superiore duorum deorum, nullo modo potest religio consistere: hæc omnis posita est in eo, quòd ex divino præsidio malorum omnium liceat sperare liberationem et ex divinâ iracundiâ mala multa nostris capitibus impendeant. At qui in hâc hypothesi Dei præsidio vitandi mala spes nulla affulget; malum quippe ex constitutione naturali exoritur, aliâs non absolvitur Deus: et nihil à Deo metuendum nobis est, qui nihil mali facere potest, nec punire debet ob malum ex rerum naturali constitutione ortum.

ARTICULUS II.

DE ATTRIBUTIS DEI COMMUNICABILIBUS.

Hactenùs illa attributa exposuimus, quæ propria sunt supremi numinis et includuntur in conceptu entis necessarii, neque ullo modo communicari possunt naturis finitis. Hic ea nobis evolvenda sunt, quæ ad ens necessarium pertinent quatenùs vitâ præditum, quæque mentes finitæ aliquâ ratione participant, qualia sunt, vita, scientia, potentia, voluntas, libertas, felicitas.

De vitâ Dei. — Per vitam entis alicujus generatim intelligitur ille motus, vel illa actio seu vis interior, quâ explicantur ejus facultates atque virtutes. Vocis istius insinua acceptio est, cùm tribuitur rebus, quæ in permanenti

statu servantur per motum sibi proprium: hoc sensu dicimus aquas viventes. Proximus gradus vitæ illorum entium proprius est, quorum partes ita sunt comparatæ, ut capaces sint nutritionis et incrementi: talia sunt lapides et fossilia omnia, sed præscriptum plantæ atque arbores, quæ in se abdita continent vegetatio-nis principia, et certis anni tempestatibus induunt se sponte suâ in florem, ac folia fructusque explicant. In animalibus organa et officia vitæ magis sunt exquisita, spontaneo feruntur motu; pascuntur quoque sponte suâ et speciem propagant: in iisdem clara habemus sensuum et passionum indicia, nec eorum motus ad mechanicas leges revocare possumus. In homine vitæ principium excellen-tius est; per illam enim facultatem, quam intellectum nominamus, quæque fluit ex ejus vitâ vel vitæ ejus pars est, non solùm de rebus judicat, deliberat, ratiocinatur, quod non faciunt animantes, sed se immiscere toti rerum universitatî, ipsum cœlum et Deum mente adire, et omnes rerum ordines perserutari potest. Puriores esse spiritus auguratur ipsa ratio, in quibus vitæ vividum principium magis viget, qui que non tantum habent facultates nostras in perfectiori gradu, sed fortassè continet eorum vita vires novas, quarum nullam ideam informare animo valemus.

Ex his creatarum rerum vitis aliquam infor-mare notionem possumus istius vitæ, quæ omnium aliarum fons et principium est. Sed meminerimus eam semper esse distantiam inter vitam excellentissimam rerum creatarum et vitam numinis, quanta est inter finitum et infinitum, inter ens necessarium et contingens, inter ens independens et naturam precariam; Deum non tantum continere illas vires, quas in creaturis experimur, in summo gradu et sine adjunctâ aliquâ imperfectione, sed infinitas alias vires ejus vitæ appendices esse, quas omnino ignoramus. Ille solus propriè continet vitam in semetipso, propriè habet immortalitatem: omnia alia entia ejus vitæ participatione vel efficientiâ vivunt, *in ipso vivimus, movemur et sumus*. Propter hanc immortalem semperque actuosam vitam, solebat Plato Deum appellare *naturam pervigilem*, utpote quæ nunquam dormit aut cessat, sed perpetuâ et nunquam interruptâ activitate viget. Idecèo etiam Aristoteles appellabat Deum *energiam*, seu *vim essentialiæ et substantiæ*: ut nempe exprimeret perpetuum et infinitum vigorem supremi numinis. In hoc igitur differt vita Dei ab aliis

attributis , quod latius pateat et sit complexio omnium virium istius entis infiniti ; non tantum earum , quae à nobis cognoscuntur , sed earum etiam quae in Deo abditæ sunt.

De scientiâ Dei. — Esse Deum intelligentem conficiunt ea omnia argumenta , quae supra attulimus ad conficiendam ejus existentiam . Nullum est inter argumenta seu moralia , seu physica , seu metaphysica , quod huc conferri non possit . Adeoque hic solummodo breviter declarandum est , quoisque sese extendat hæc Dei scientia .

I. « Deus scipsum perfectissimè novit . » Quia primò cùm sit ens perfectissimum , non potest carere cognitione objecti præstantissimi . Quia secundò non concepitur quomodo Deus aliter intelligens esse possit , quām scipsum comprehendendo . Nam cùm præter Deum nihil perse existat , vel cognitio Dei est comprehensio sui ipsius aut nihil . Sed non est comprehensio nihil : cùm comprehendere nihilum et non comprehendere sint quid unum atque idem . Quia tertio Deus est ens intelligens et sibi in timè præsens ; ergo habet sui conscientiam .

II. « Deus novit omnes rerum essentias , omnesque rationes , quæ sunt inter illas essentias , id est , omnem veritatem . » Nam Deus est sempiterna et incommutabilis natura , ea omnia quæ incommutabiliter vera sunt continens ; seu essentiae rerum et earum rationes nihil aliud sunt quām modi mentis divinæ , ut supra effectum est .

III. « Deus novit omnia entia possibilia seu omnia , quæ extra Deum existere possunt . » Primò , Deus cognoscit seipsum et consequenter potentiam suam : cognoscit etiam rerum omnium essentias rationales et metaphysicam earum possibilitatem . Atqui entia possibilia sunt res quibus divina potentia dare potest existentiam . Deinde mens infinitæ perfectionis id omne complecti notitiâ suâ debet , quod est in rerum intelligibilium genere . Atqui res possibles tales sunt . Denique Deus potest res possibles ad existentiam perducere , quia omnipotens ; et multas revera produxit . Atqui Deus non posset velle producere res possibles , nisi easdem ante cognosceret . « In sapientiâ Dei , inquit S. Aug. de Civ. Dei , l. 11 , sunt infiniti thesauri rerum intelligibilium , in quibus sunt omnes invisibles et incommutabiles rationes rerum , etiam visibilium et mutabilium , quæ per ipsum factæ sunt : quoniam Deus non aliquid nesciens fecit , quod nec de quolibet homine artifice dici potest . Porrò si sciens fe-

cit omnia , ea utique fecit quæ noverat , ex quo occurrit animo quoddam mirum , sed tamen verum , quod iste mundus nobis notus esse non posset , nisi esset : Deo autem nisi notus esset , esse non posset . » Hæc scientia dicitur a scholasticis *scientia simplicis intelligentie* .

IV. « Deus novit omnia existentia , etiam minutissima , et ipsas hominum cogitationes . » Primò . Omnia quæ sunt , in Deo vivunt , mouentur et sunt ; seu per omnipotentem ejus efficiaciam existunt , agunt et diriguntur . Atqui Deus novit ea quorum ipse auctor , conservator et moderator est . Deinde Deus illa omnia novit quibus intimè præsens est ; atqui omnibus rebus præsens est per immensitatem . Hæc duo argumenta pulchre conjungit David . Ps. 139 : *Quò ibo à spiritu tuo , quò à facie tuâ fugiam ? Si ascendero in cælum , tu illic es ; si descendero in infernum , ades . Si sumpero penas diluculo (vel diluculi seu lucis) et habitare in extremis maris , etenim illuc manus tua deducet me , et tenebit me dextera tua .* Denique Deus creaturis suis intelligentibus concessit facultates videndi , audiendi et variâ ratione percipiendi . *Sed qui plantavit arem , ipse non audiet ? Qui fixit oculum non considerat ? Qui docet hominem scientiam , ipse non intelliget ?* Ps. 94 .

V. « Deus novit etiam ab æterno futura omnia , seu necessaria , seu libera . » Nam primò , Deus est ens infinitum et perfectissimum , cui nihil accidere potest de novo , enjus scientia nulla inermenta capere potest . Sed si Deus non cognosceret res omnes futuras , non haberet cognitionem perfectissimam et singulis diebus ejus scientia amplificaretur . Quod longissimè videtur abhorrire à dignitate entis infiniti . Secundò . Sublatâ Dei scientiâ futurorum , tolliter divina providentia cum attributis moralibus . Nam ille non potest universitatem sapienter , bene et justè ordinare , qui non novit omnes suarum operationum exitus et consequencias , et consequenter ignorat , quæ mala oriri possint , aut quæ remedia sint malis nascientibus afferenda ; qui perpetuò et singulis momentis manum operi suo emendatricem admoveare propter mala non prævisa cogitur , haud secùs ac artifex , qui horologii à se constructi motus omnes non prævidisset , nunquam sanè certus esse posset illud fini ad quem destinavit inservire posse . Tertiò . Omnis opifex , qui operis alienus inventor , et etiam creator atque unicum adminiculum est , qualis est Deus , non potest non cognoscere interius opus

suum , illius omnes motus perspicere , illiusque fortunam omnem prævidere . « Nota est diis , ut ait Seneca de Benef. l. 4 , c. 52 , operis sui series . Omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est : nobis ex abdito subit , et quæ repentina putamus , illis provisa veniunt et familiaria . » Quartò . Deus in summo gradu possidet id omne quod nos aliquà ratione participamus : itaque si nos ipsi cœci mortales aliquam probabilem conjecturam ex rerum circumstantiis et cognitis imperfectè hominum indole , propensionibus et cognitionibus capere possimus de futuris etiam liberis actionibus , et eò securius judicare possimus , quò perfectius illa omnia novemus ; Deus ergo cognitis perfectè omnibus omnino actionum principiis habere potest actionum liberarum certissimam præscientiam . Quintò . Denique id efficitur ex vaticinationibus olim factis afflante Deo , quibus prædicti sunt non tantum eventus ex causis naturalibus et necessariis , sed etiam ex causis liberis procreati , qualia sunt fata imperiorum , humana consilia , hominum virtutes et vitia . Præscientia ergo Dei tot habet testes , quot fecit prophetas . Hæc scientia vocatur in scholis *scientia visionis* .

Iisdem rationibus efficitur Deum nōsse omnia etiam futura conditionata , id est , ea quæ futura essent , si haec aut illa poneretur conditio : quam scientiam conditionatorum Molina et ejus discipuli vocant *medium inter scientiam simplicis intelligentie, et scientiam visionis* . Sed qui S. Augustini et Thomæ nominibus sese nuncupârunt , scientiam conditionatorum ubi conditio non est ponenda , sed possibilis tantum , revocant ad *scientiam simplicis intelligentie* , quæ versatur circa res possibles ; ubi conditio ponenda est , revocant ad *scientiam visionis* .

Objicies : Scientia illa futurorum liberorum cum humanâ libertate nequit consistere . Nam id , quod certò præscitum est , certò est futurum . At quod certò futurum est , id non contingens , sed necessarium est . — Respondeo : Nego minorem . Fateor quidem nihil certò præsciri , quod non sit certò futurum ; sed nego nihil certò futurum esse , quod non sit necessarium . Magnum esse disserim inter rei certitudinem atque rei necessitatem , vel ex copiatet , quòd plures quotidie cernamus effectus causarum contingentium et liberarum , qui certò sunt , etsi potuissent non esse , et consequenter non sunt necessarii . Nam quodcumque est , id certò

est , licet non necessariò : sic etiam quod certò nunc est , certò erat futurum , quamvis non necessariò . Eventus tantum hic necessarius est , qui habet causam necessariam ; sed eventus omnis certus est , qui certò est futurus , quamvis pendeat à causâ partice libertatis . Ergo si id quod liberè fit , certò nihilominus futurum est , et quod certò futurum est possit certò præsciri , manifestum est præscientiam involvere quamdam eventus certitudinem , nequam verò necessitatem . Et verò præscientia non assert majorem necessitatem rebus præscitis , quā scientia rebus cognitis . Nam præscientia in Deo nihil aliud est quā scientia cui cuncta futura sunt præsentia : sed nemo dixerit scientiam esse causam rerum cognitionum , nec visionem esse causam rerum vi-
sarum .

Instabis : Id non contingens , sed necessarium est , quod non potest non evenire . Sed quod certò futurum est et certò præscitum , id non potest non evenire . — Respondeo : Distingu minorem . Quod certò futurum est et certò est præscitum , id non potest non evenire in sensu composito , concedo : in sensu diviso , nego . Propositio sumpta in sensu composito hunc habet sensum : quod certò futurum supponitur et certò præscitum , non potest supponi non eventurum . Quæ propositio valde clara est . Eiusdem minoris in sensu diviso intellectæ hic sensus est : quod certò futurum est et certò præscitum , id in nullâ hypothesi potest non evenire , sed est necessarium et habet causam necessariam . Quæ propositio falsa est , quia futura libera et contingentia , ut mox diximus , possunt certò præsciri , quamvis non sint necessaria . Idem argumentum afferri potest ad conficiendum omnes quas cernimus hominis actiones esse necessarias ; sic enim possis conficere : Id non contingens est , sed necessarium , quod non potest non esse ; sed quæ cerno oculis non possunt non esse ; ergo sunt necessaria . Manifestum est ad hanc argumentationem afferendam esse præcedentem distinctionem sensu compositi et divisi : verum quidem est repugnare , ut id quod cerno , dum id cerno , non existat ; sed falsum est , ex eò quod aliquid videam , id habere causam necessariam .

Instabis : Ex concessis actiones creatæ voluntatis non possunt non evenire in sensu composito præscientiae divinæ : ergo necessitas existendi conjuncta est cum præscientiâ Dei . Distingu consequentiam ; ergo necessitas ex-

stendi hypothetica et consequentiae, ut aiunt, conjuncta est, etc., concedo. Ergo conjuncta est necessitas antecedens et consequentis, nego. Si dixero, v. g.: Deus prævidet hoc anno in aliquibus partibus seu Europæ, seu Asiae exarsurum esse bellum; ergo bellum exarsurum est, consequentia quidem est necessaria, et existit hypothetica quædam necessitas: nam non potes tollere quod semel posuisti. Posuisti bellum exarsurum esse, Deum id præscisces, non potes ergo contrarium ponere. Sed tamen consequens est contingens, non necessarium, quia id non continget ex causâ aliquâ necessariâ, sed liberâ aliquorum principum determinatione. Profectò haud magis Dei scientia affert voluntati principum necessitatem, quâm mea probabilis conjectura, quæ certè nullo modo eorum afficit voluntatem.

Solent theologi scholastici hoc loco fusè disputare de modo scientiae divinæ et mediis in quibus Deus res omnes videat. Satis unanimiter definiunt Deum semetipsum cognoscere sine medio: res omnes possibles in essentiâ et omnipotentia suâ; omnes res existentes, in decretis suis et operationibus. Sed quod speat res futuras in magnâ sunt dissensione. Thomistæ, præmotionis physicæ defensores, contendunt Deum futura omnia seu necessaria, seu libera videre in decretis suis absolutis et physicè præmoventibus ac prædeterminantibus. Juxta alios Deus eadem futura novit in suâ essentiâ tanquam specie intelligibili in repræsentando infinita: supposito tamen decreto, seu positivo, seu permissivo de eorum futuritione. Juxta alios, Deus res futuras cernit in earum eum æternitate divinâ coexistentiâ. Tandem alii sunt, qui docent Deum futura omnia cernere in proximis eorum causis: futura necessaria in causis necessariis; libera in hominum voluntatibus per eminentissimam quædam cognitionem liberi arbitrii. Sed ne nos hisce inextricabilibus quæstionibus implicemus, vetat auctoritas S. Augustini, qui in Ps. 49, nobis præceptum et exemplum reliquit his verbis: « Non audeam dicere quomodo Deus novit. Non hoc à me, fratres, expectetis, ut explicem vobis quomodo cognoscat Deus. Hoc solùm dico: Non sic cognoscit ut homo: non sic cognoscit ut angeli: et quomodo cognoscit dicere non audeo, quoniam et scire non possum. » Suadent etiam inter scholasticos sapientissimi, qui confitentur omnem hanc disputationem nisi conjecturis. Et profectò res aliter esse nequit. Nam non possumus nobis

aliquam informare notionem divinæ intelligentiae quâm ex nostris facultatibus, quæ vel hoc solo infinitè distant à virtutibus divinis in modo existendi, quôd nos nihil possideamus per nosmetipsos, habeamus precariam scientiam, precariam vim, precaria omnia et aliunde advenientia: Deus verò cuncta quæ habet in se et per se possideat et nihil emendicet à suis creaturis, non ipsam cognitionem earum existentia.

De voluntate Dei. — Nulla vox est magis in sermone communi familiaris, nulla etiam quam philosophi et theologi sæpius usurpent, quâm ista vox *voluntas*; nulla tamen magis ambigua, quæ ambiguitas fortè multarum disputationum causa extitit. Quandoque per voluntatem intelligitur divinæ naturæ potentia, et hoc sensu dicitur, voluntatem Dei esse omnipotentem. Aliâs per voluntatem intelligitur divina libertas, et hoc sensu dicitur voluntatem Dei esse liberam. Sed profectò valde impropriè, quasi verò una facultas haberet aliam facultatem ac facultas voluntatis dici possit habere facultatem libertatis. Melius diceretur: Divina natura est omnipotens, est libera, etc. Sæpissimè etiam tum philosophi, tum theologi per voluntatem intelligunt inclinationem versus bonum, cui propensioni concipimus esse in Deo aliquid analogum, quod amorem quoque nuncupamus: manifestum est hunc vocis sensum multùm differre à libertatis vel potentiae notione, et hæc est in præsenti loco vocis illius acceptio. Voluntatem ergo definimus propensionem in bonum seu amorem boni.

I. « Deus summâ voluntate seu amore se ipsum, suasque perfectiones prosequitur. » Nam primò enti perfectissimo nulla deesse potest vera perfectio, cuius possessione melior aliqua natura esse possit. Atqui amor sui ipsius objecti videlicet optimi, et propensio in id omne quod pulchrum est atque bonum, est vera perfectio, quâ si singas Deum carere, eum imperfectum statim cogitabis. Sieut enim concipiimus scientiam præstare potentia, cuius cæcos impetus præcipitesque conatus temperat: sic quoque insita est omnium animis, ut loquuntur Plato et Aristoteles, divinatio quædam atque præsensio, aliquid melius et excellentius existere ipsâ scientiâ, aliisque omnibus perfectionibus. Est hic amor recti fundamentum omnium perfectionum Dei moralium, veracitatis, bonitatis, justitiae et sapientiae, etc., quæ aliter concepi nequeunt, quâm ut exercitationes ad extra istius amoris et propensionis in se,

ipsum et id omne quod bonum est. Sine illo amore habebis in potentia et scientia divinam causas cur metus et verear Deum; cur diligas et fiduciā plenus complectaris, nullas prorsus causas animadvertis. Ergo hanc perfectio- nem Deo denegare non possumus. Secundum. Deus creaturis rationalibus, quas ad sui imaginem fixit, indidit illum amorem et inclinationem versus bonum et rectum, et erexit illa propensio pro naturae dignitate. Ergo in Deo qui summum gradum omnis perfectionis tenet, et cuius naturae summa dignitas est, debet idem amor summus et infinitus esse. Hoe quoque agnoverunt omnes philosophi. Plutarchus in vita Aristidis p. 322, t. 1, scribit: « Et quidem Deus tribus praecellere videtur, immortalitate, potentia et virtute: inter quas summam majestatis et divinitatis virtus. Nam vacuum quoque et elementa aeterna sunt: vim vero terrae motus, fulgura, ventorum procellae, aquarum impressiones ingentem obtinent: at juris rectique ne Deus quidem, nisi sapiendo et ratiocinando venit in consortium. Quare cum tria quoque sint, quibus affectum erga Deum vulgus est, quod eum beatum putet, timeat et honoret, beatum ducere videtur, quia immortalis est nec interit; exhorrescere et metuere ob vim et potentiam; diligere et honore et venerari justitiae causam. » Plato in libris de Rep. ubi de virtute disserit, docet summum bonum neque voluntatem esse, neque intelligentiam et scientiam, sed amorem recti. Ideo apud Platonicos virtus, qui est in homine constans voluntas legibus aeternis parendi, vocatur *imitatio divinitatis*; hincque patet quam consentiens verae philosophiae sit illa divinae naturae descriptio apud beatum Joannem sub notione charitatis: *Deus caritas est; et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Quam divina etiam sit illa Apostoli Pauli sententia: *Si linguis hominou loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum quasi as sonans et cymbalum tintinnans.* Si habuero prophetiam, et novero omnia mysteria et omnem scientiam..... Charitatem autem non habuero, nihil sum....., charitas nunquam excidit..... major autem horum est charitas. Cor. 1 Ep. c. 13.

II. Deus voluntate seu amore naturali nihil prosequitur praeter semetipsum. At, ut infra explicabimus, liberè sese determinando ad creaturarum productionem, exicit in se amorem liberum erga creature. Nam Deus id solum naturali et necessario amore prosequitur, quod solum habet bonitatem absolutam. Sed Deus

TA. II.

solis sine consorte bonus est et solus ab aeterno extitit. Deinde si Deus necessario et naturali amore diligenter creature, essent planè necessariae et ex divinâ naturâ per quamdam emanationem à totâ aeternitate fluxissent, uti docuerunt recentiores Platonici.

De potentia Dei. — Per potentiam intelligimus generatim vim efficiendi, et per potentiam infinitam vim efficiendi omnia possibilia, seu potentiam cui nulla adjuncta est imbecillitas. Hujus perfectionis notionem aliquam informamus ex illo dominio, quo animus gaudet in corpus suum, et ex omnibus aliis etiam quibuscumque motionibus et effectibus. Adeò ut hanc ex naturâ rerum tollere nemo unquam in mentem sibi induxit. Spinoza et alii athei dum Deo hanc denegant, materiae attribuunt. Paucis igitur, quae ad presentem quæstionem pertinent, absolvemus.

Deus habet potentiam infinitam, 1º quia Deus est ens perfectissimum, cui nullam denegare possumus perfectionem et nullam adjungere imperfectionem vel imbecillitatem. 2º Quia nos participamus illam vim, et ens infinitum et perfectum in summo et infinito gradu possidet omnem nostram perfectionem. 3º Is est omnipotens, qui potest efficere quidquid est possibile, seu quidquid esse potest. Atqui negari non potest sine contradictione Deum non posse facere quidquid est possibile: nam in istâ hypothesi res essent possibles et non possibles: possibles ut supponuntur; impossibles certè, quod sine potentia Dei esse non possint. 4º Illius potentiam illimitatam atque infinitam cogitare debemus, qui hanc rerum immensam molem sustinet, animat, regit cum summâ facilitate: nam nihil est in rebus possibilibus, quod majorem difficultatem contineat. Qui potest ex nihilo substantias producere, vires et facultates iisdem addere, easdem vires et facultates moderari, omnia certè potest, quia his tribus omnis potestas continetur.

De libertate Dei. — Libertas (libertas potest definiri *facultas eligendi*) melius conscientiam intelligitur, quam definitur; nam nullam habemus vocem clariorem, vel aliquam ideam sensumve, qui nobis sit interior. (Vide infra de Libertate humana.) Cum Spinosâ presertim nobis est in hoc loco disputatio, qui negat esse ullam vim sui determinatricem in ullâ re: asseritque omnia in Deo, considerato sub formâ extensionis, contingere ex serie impulsuum quorum unus alterius causa sit; et similiter omnia in eodem Deo, considerato sub attri-

buto cogitationis, contingere serie quādam et nexu cogitationum et volitionum, quarum posterior immediatè precedentis effectus existat. Propterea in asserendā Dei libertate quibusdam uteatur rationibus, quæ efficiunt solummodo immunitatem à coactione.

Deus est summè liber. Nam 1º Deus est ens summè et infinitè perfectum, cui nullam adjunctam imperfectionem cogitare possumus: si ergo libertas sit perfectio verè compatibilis cum aliis Dei perfectionibus, erit in Deo libertas infinita. Atqui libertas est naturæ rationalis summa perfectio; hoc certè conscientia nos docet cum majori vi atque auctoritate, quām quæcumque ratiocinia: illa etiam tam cognata est cæteris Dei perfectionibus, ut vix ulla sine libertatis notione concipi possit. 2º Deus omnes habet perfectiones eminenter et in summo gradu, quas possident ejus creaturæ. Atqui nos habemus illam libertatem et consistit tota vita in ejus usu, nec ullo modo istâ perfectione privari vellemus, quia non posset à nobis tolli, quin ipsi à nobis ipsis quodammodo tolleremur. 3º Est in Deo libertas, si sit in Deo consilium et agat ad fines certos obtinendos: nam consilium et sapientia posita est in electione mediorum ad finem; qui necessariò agit et à se non determinatur, nulos certè fines sibi præscribere potest. Hoc agnoscit Spinoza, et ideo confidenter asserit naturam finem nullum sibi præfixum habere, et omnes causas finales esse humana figura. Atqui causas omnes finales tollere, negareque oculum esse factum ad videndum, aut dentes positos esse in ore ad masticandum, insanire est. Cum sapientiâ divinâ intereunt etiam veracitas, bonitas, justitia, et omnia Dei attributa, quæ si abessent ab ente necessario, quām longè distaret à perfectione! 4º Libertas etiam includitur in ideâ omnipotentiæ. Nam potentia activa sine libertate concipi non potest, nec potentia infinitè activa sine absolutâ libertate. Ens cuius potentiae activæ nulos cogitamus limites, illius etiam arbitrio nulos positos esse intelligimus, quidvis potest eligere et quidvis facere. Fac, verbi gratiâ, animum non esse liberum ad movendum corpus, perit statim omnis idea activae potentiae in corpus suum. 5º Deus est ens intelligens. Atqui sine libertate sumptâ generatim pro vi sui determinativâ, nulla esse potest in Deo propriè dicta intelligentia. Nam intelligentia in Deo non potest esse passio ab extrinseco adveniens, seu conscientia passionis, cuius est aliqua causa exterior, cùm præter

Deum nulla alia causa agnoscî possit; sed est necessariò actio interior naturæ divinæ. Atqui omnis actio Deo interior, et cuius principium est ipsa natura Dei, arguit libertatem sumptam pro facultate agendi sine alterius determinatione. Eodem modo confidere possis ex naturâ voluntatis divinæ, qui est amor activus. 6º Si prima causa careret libertate, seu esset agens necessarium, cuius omnes actus sint tam absolvè et physicè necessarii ac ipsius existentia, sequeretur id omne quod non existit, esse non potuisse, et id omne quod est, non potuisse non esse. Sequeretur omnes modos rerum et omnia quæ eveniunt, aliter contingere non potuisse. Hoc confitetur Spinoza. Atqui abhorret à communis sensu asserere nihil esse contingens, modos entium non potuisse esse aliter quām sunt. Nam experientiâ compertum habemus et omnium intelligentiæ obvium est cuncta è contrario esse effectus arbitrarios; motum videlicet cum omnibus suis adjunctis, determinatâ velocitate, directione, etc., leges omnes seu gravitatis, seu cohesionis, etc., numerum et ordinem corporum cœlestium, etc. Quæ necessitas, v. g., fuit ut sistema solare septendecim astris constaret? Ut Mercurius, Venus et Mars nullam lunam seu satellitem haberent, terra verò haberet unam, Jupiter quatuor, Saturnus quinque? Ut tam inæqualis esset orbitalium excentricitas aut tam diversa earum ad eclipticam inclinatio? Ut eam, quā feruntur, velocitatem haberent, tum circa axem suum, tum circa solem, cùm omnis alia æquè esset possibilis? Omnia etiam quæ in terrâ sunt ad arbitrium composita videmus, in plantis, in animalibus, in hominibus. Quæ necessitas fuit ut colorum numerus ad septem primitivos definiretur? etc. 7º Nisi prima causa seu Deus esset ens liberum, existeret progressus causarum in infinitum sine ullâ causâ primâ. Nam si nullum ens sit sui ipsius determinativum, seu liberum, nullum erit propriè activum, nullum primum movens, nullum primum cujuscumque seu cogitationis seu volitionis principium; quidquid existit erit passivum et determinatum, seu effectus. Hoc sæpius videtur agnoscere Spinoza. (Prop. 53.) Atqui repugnat planè progressus causarum in infinitum sine ullâ causâ primâ, ut per se patet et supra conjectum fuit. Ergo.

Objicies cum Spinosâ: 1º Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis sequi debent. Hoc pertinet ad divinæ naturæ perfectionem; proinde nullus est locus libertati (Cor,

ad prop. 47). 2º Si res alterius naturæ potuis-
sent esse, vel alio modo ad operandum deter-
minari, ut naturæ ordo alius esset, Dei etiam
natura alia esse posset, quæ nunc est. (Prop.
55, et parte 2, prop. 45, lem. 5.) 3º Qui ne-
gant ex necessitate divinæ naturæ omnia ne-
cessariò fluere, Dei omnipotentiam negare vi-
dentur; coguntur enim fateri Deum infinita
creabiliæ intelligere, quæ nunquam creare po-
terit: nam aliás, si scilicet omnia quæ intel-
ligit crearet, suam juxta ipsos exhaustiret po-
tentiam et scipsum imperfectum redderet. Ut
igitur Deum perfectum statuant, cò redigun-
tur, ut simul statuere debeant ipsum non posse
omnia efficere, ad quæ ejus potentia se exten-
dit. (Prop. 46.)

Respondeo primam rationem esse manifes-
tam petitionem principii. Naturam infinitè per-
fectam producere posse infinita infinitis modis
certum est, sed debere eamdem necessitate
naturali infinita infinitis modis producere nullo
modo sequitur, nisi primum ponas illam na-
turam necessariò agere secundum vim suam
infinitam, quod est positum in controversiâ.
Secunda ratio quoque ridicula est: nam nullo
modo sequitur mutari naturam divinam, si
varia diversis temporibus, et diversis modis
producat juxta decreta immutabilia et æterna
sui arbitrii. Äquo jure et meliori concludere
possemus Deum in hypothesi Spinosæ, ex eo
quod producat omnes possibles rerum diffe-
rentias, ideò ejus voluntatem et naturam esse
semper necessariò variam et suì dissimilem.
Tertia ratio ejusdem generis est, ac si quis
hoc argumento divinam æternitatem tollere
velit: si æterna duratio seu omnis possibilis
duratio non sit actu exhausta, nunquam pote-
rit exhaustiri. Ergo nulla est Dei æternitas. Sic
Spinoza per id tolli vult divinam omnipoten-
tiæ, per quod Deus constituitur omnipotens.
Sicut ergo Deus æternus est, quia ejus dura-
tio exhaustiri non potest, sic ideò etiam est
omnipotens, quia ejus potentia non potest
exhaustiri, nec omnia creari possibilia queunt.

Objiecit 2º: Deus est ens necessarium et
immutable. Atqui tale ens non potest esse li-
berum. Nam entis necessarii et immutabilis
modi omnes sunt necessarii et immutabiles; et
ens non potest esse liberum, quin habeat mo-
dos contingentes, siquidem unaquæque voli-
tio et actio est entis modificatio, et unaquæque
volitio libera est modificatio contingens. — Re-
spondeo 1º: Quamvis immutabilitatem Dei non
possemus conciliare cum libertate, hoc non

minueret vim rationum, in quibus utraque
Dei perfectio posita est. Nam multa sunt cer-
tissima, quæ explicare non possumus. V. g.,
demonstrant geometræ lineam diagonalem
quadrati esse incommensurabilem cum lateri-
bus ejusdem quadrati; neque quomodo id fieri
possit, ullo modo explicant. Præterea diffi-
cultas hæc non nos solos attingit, sed Spinosam
quoque et omnes atheos, qui in suâ materiâ
necessariâ perpetuam modorum mutationem
agnoscunt.

2º Ab hâc difficultate satis benè expedient
sese qui existimant libertatem in Deo esse qui-
dem immunitatem ab omni coactione et physi-
ca necessitate, at benè consistere cum necessitate
moralis. Nam moralis necessitas æquè ad-
junctam habet immutabilitatem, ac necessitas
physica. Sie si supponas à totâ æternitate
menti divinæ præsentes fuisse omnes mundos
possibles: si deinde ponas Deum inter mundos
possibles eligere perfectissimum ex neces-
itate quâdam morali, ortâ ex infinitâ ejus sa-
pientiâ et bonitate; et tandem ponas hanc
Dei electionem esse efficacem, in hâc hypothe-
si omnes hi modi, nempe intelligentia rerum
possibilium, volitio, actus sunt aliquo modo
necessarii et immutabiles. Intelligentia fluit
ex naturali et essentiali energiâ naturæ divinæ,
electio ex intelligentiâ fluit moraliter et ex elec-
tione operatio. At in hâc sententiâ dicendum
est libertatem in Deo esse vim suâ determinati-
vam ex motivis rationabilibus inclinantibus eum
morali necessitate, quam definitionem ample-
cti non possumus (1).

3º Quidam theologi existimant pertinere
quidem ad naturam entis necessarii et immu-
tabilis, ut omnes ejus modi perfectivi sint ne-
cessarii et immutabiles; necesse autem non
esse, ut defendant omnes modos minimè
perfectivos, quales sunt volitiones liberæ et
omnes ad extra operationes, esse necessarios
et immutabiles. Immutabilitatem naturæ Dei
propriam salvam consistere putant, quandiu
non acquiritur nova perfectio aut aliqua de-
perditur. Sed hæc responsio multa habet in-
commoda et parùm consentit cum iis que à
nobis supra disputata sunt in tertio argumento
physico pro existentiâ Dei, ubi ex modis mate-
riae contingentibus et mutabilibus conclusimus

(1) Reprobanda est omnino ea opinio quâ
libertas cum necessitate morali conciliari posse
dicitur. Eam confutabimus cum systemate
Leibnitii infra ubi de Optimo quæstio age-
tur.

materiam esse ens contingens; et simul asseruimus modum existentiae necessariae esse necessarium.

¶ Satis aliis philosophis et theologis visum est negare volitiones et operationes liberas esse propriè modos naturæ divinæ, quatenus liberæ et contingentes sunt: multamque operam posuerunt theologi scholastici, ut rem planè superantem intellectum humanum explicarent. Docent volitionem Dei spectari posse duobus modis: primò ratione substantiæ seu entitatis divinæ, quatenus est intra Deum et ejus modificatio; secundò ratione terminationis ad creaturas, quā ex parte omnino libera est. Igitur putant id quod actus Dei liber supra necessarium ponit, esse duntaxat habitudinem seu respectum ad creaturas. Attamen quoniam actus liber Deo internus est, etiam quatenus liber est, pro conditione libertatis quæ ei est intrinsecæ, et aliunde tamen actus liber, quatenus liber, potest esse vel non esse, ut explicient quonodò aliquid in Deo liberum et internum possit esse vel non, distinguunt in prædictâ terminatione ad creaturas quasi dupicum respectum; unum ex parte Dei, et sub eâ ratione intrinsecum, ordinem tamen et habitudinem dicentem ad extrinsecum, nempe creaturas; alterum ex parte creaturæ, et sub istâ ratione purè extrinsecum, creatum et defectibilem. Hocque modo exponunt quonodò eadem semper immotâ remanente Dei substantiâ et entitate, actus liber Dei sit internus et contingens: non quidem ratione entitatis, neque etiam ratione solius puræ terminationis extrinsecæ, quæ actum liberum intrinsecum constituere non posset, sed ratione terminationis intrinsecæ ad extrinsecum. Haec et multa alia subtiliora habent quām plurimi; ex quibus fortassè difficultior et obscurior facta est immutabilitatis et libertatis conjunctio, quām ante visa fuerat. (1)

(1) Sequentia forsitan difficultatem elucidabunt. Actus contingentes in Deo seu Ente necessario non repugnant, in genere scilicet volitionum. Sed, inquit adversarii, actus liberi vel perficiunt Deum, et sunt necessarii, vel non, et eos inutiles est dicendum: Resp. Dist. Actus liberi in genere et quatenus actus liberi, sumptu cùm libertatem in Deo ac proinde perfectionem arguant, eum certò perficiunt, et sub illo respectu absolutè sunt necessarii. Seorsim verò habiti, nempe ut tales actus, v. g., decreta creationis, Dei non sunt perfectivi, sed contingentes in Deo, minimè necessarii. Neque ideo aliquid inutile in Deo admitti concludas: quippe actus liber determinatus, si ut talis simuatur, inutulis certè dicendus; nullate-

De felicitate Dei. — Ea est illarum rerum sors, quæ per se claræ sunt, ut definiendo vel describendo nullam illis lucem afferre possumus: inter hujusmodi res principem locum tenet felicitas. Dicitur à nobis non tantum bonum, sed summum bonum: in eam ferimur naturali inclinatione: est omnium actionum nostrarum finis et objectum: hanc intelligi-

nus verò, si ut liber actus. Liberorum igitur actuum contingentia ex ipsamlibertate, ac proinde ex ipsa, ad quam ea pertinet libertas, natura divina, oritur. Nemo est præterea qui non videat eam contingentiam ex principatu Dei in suos actus ad extra natam, Deum manifestare independentem atque illo sub respectu perfectum. Ut verò magis directè conciliari inter se immutabilitatem et libertatem ostendamus, sic respondemus: Deus ut liber tali decreto determinato antecedenter, id est, non habito, carere potest; ut verò immutabilis, immutabilitate scilicet consequenti, seu consiliorum (non enim hic agitur de perfectionibus divinis), decreto semel lato rescindere nec ullo modo valet mutare. Porrò haec inter se minime pugnant. Evidem Deus nunc suam exercere nequit libertatem, quam, velut alia attributa, ab aeterno pro suo beneplacito revera exercevit, quippe aliud non competit exercitium Enti perfecto.

Alia etiam objici solent, quæ suam habent difficultatem. Si Deus sit liber, inquit, decreta ejus, utpotè aeterna et libera, aeternam electionem exhibent; atqui hujusmodi repugnat electio; namque electio essentialiter tempus requirit antecedens, quo scilicet eligens alii potuerit anteponere: id verò tempus anterioris aeternitas electionis tollit. Ergo.—Resp. Neg. min. et ejus probationem, nempe electio non essentialiter tempus antecedens requirere. Vera enim electio id solum postulat, ut nimirum ens eligens adeò liberè sece determinet, ut alii pre alio sumere verè potuerit. Porrò determinatio illa tempus certè requirit in ente imperfecto ad inquisitionem motivorum et ponderationem; nullum verò in Deo omnisciencie et perfecto quem indeterminatum delibera temque nefas est supponere. Unde liquet humanum eligendi modum ad divinum in objectione malè transferri.

Sed, inquit, electio, seu actus liber dicendus est effectus cuius Deus sit causa: atqui causa necessario antecedit effectum; ergo iterum electio aeterna repugnat. — Resp. causam non essentialiter anterioritate temporis, sed aliquando, ut in divinis operationibus, sola rationis prioritate effectum praecedere, cùm scilicet causa semper prior cogitetur, etiamsi snum essentialiter primo instanti produxerit effectum. Sed ipsis dilucenda est difficultas adversarii in Deo decreta aeterna adiutentibus. Haec probabilitas sunt, quorum tamen clara intellectio captum humanum superat. — Plura insuper ex objectis evanescunt in sistmate saltem valde probabili aeternitatis simplicis, cùm nihil tunc sit praeteritum, nihil futurum, antecedens aut consequens, sed omnia Deo semper praesentia.

mus adjunctam esse proprietatem omni intel- ligenti et conscientiae naturae, ut felix esse velit, et revera sit, vel è contrario infelix. Est ergo felicitas solida quædam res; illam ergo et Deo debemus attribuere.

Deus habet summam et infinitam felicitatem.

Nam 1º Deus est ens perfectissimum, cui nihil deesse potest ad naturae suæ perfectissimum statum, et quod continere debet omnem reali- tatem. Atqui felicitas est maximum naturae cuiuslibet complementum, est vera realitas. 2º Id in se habent entia omnia cogitantia, quod propriarum virtutum et recte factorum con- scientia recrurent, et ex sui amore et appro- batione enascatur magnus felicitatis sensus. Si in entibus imperfectis, quales nos sumus, qui- bus tanta ex omni parte imbecillitas adjuncta est et quos miseriarum cohors obsidet, quo- rum etiam finitus sui amor est, id contingit; Quantò magis in ente summo, cui naturalis est summa perfectio et infinitus in seipsum amor; qui possidet omnia, quæ possit et velit possi- dere aut amet; infinitam scientiam, quæ omnia novit; infinitam potentiam, quæ omnia valet consequi, ceteraque omnia quæ desiderii vel voluntatis objecta esse possunt? felicitas certè est gaudium quod naturaliter nascitur ex pos- sessione perfectæ illius quod unicè diligimus. 3º Deus fecit nos beatos, multa dedit felicitatis adminicula; potest etiam, ut clarè intelligimus, hanc perfectionem, ut alias omnes, amplificare et intendere in infinitum. Ergo possidet ipse illam in summo gradu. 4º In hac re omnium unanimis consensio semper fuit: Cicero ge- neratim promuntiat naturam quæ nobis indidit esse deos, eamdem animis nostris indidisse eos esse beatos et æternos. Hinc maximè usitata eorum appellatio semper fuit illa *beatorum deorum*. Ipsi Epicurei non aliam sibi notio- nem fixerunt, et existimârunt sibi licitum esse ab isto, quod ab omnibus concedebat- tur, eorum attributo argumentari adversus Dei providentiam. Ita Lucretius sequentibus versibus:

Omnis enim divum per se natura necesse est,
Immortali ævo summi cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus se juncta que longè.
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostrî,
Nec benè pro meritis capitur, nec tangitur ira.

De moralibus Dei perfectionibus modò dice- mus.

SECTIO TERTIA.

DE PROVIDENTIA DEI.

Dei providentia potest sub duplici respectu considerari, ut est in mente divinâ, et ut est in creaturis. « Priori sensu considerata est ipsa mundana idea; seu illa infinita et efficax mentis divinæ cogitatio, quæ continet et de- terminat ordinem et statum rerum omnium; complectens omnia tempora, omnia entia, omnes eventus; unamque componens im- mensam et cohærentem seriem, quam tem- pus fluendo et labendo perpetuò explicat et in æternum explicabit. » Posteriori sensu accepta est ipse universalis ordo rerum seu ipsa natura et definiti potest: « Cursus tem- poralis rerum creatarum, cum omnibus earum conversionibus et vicissitudinibus, juxta leges ab initio positas perpetuò proce- dens. » Sic autem describitur et dividitur providentia à Boetio l. 4 Consol. philosophie prosâ 6 pag. 955: « Providentia est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit.... Quæ cùm in ipsâ divinæ intelligentiæ puritate conspi- citur, providentia nominatur: cùm verò ad ea, quæ movet atque disponit, refertur, fa- tum à veteribus appellatum est; ut sit fa- tum inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quæque necit ordinib- us. »

Priori sensu hic à nobis accipitur; sub quâ consideratione tres habere partes concepitur, creationem, conservationem et gubernationem. De creatione satis dictum est in argumentis physicis, et in articulo de unitate Dei, quibus locis probatum est præter Deum nihil existere ab æterno, et consequenter providentiae divinae primum actum fuisse rerum omnium creationem. Creatio duplex distinguitur, prima et se- cunda. Prima est effectio rerum, quæ antea nullæ fuerant, et videtur solius Dei esse opus. Secunda dicitur creatio, quæ materiæ primas induxit formas, et ex materiâ per se brutâ et inutili species effecit. Per conservationem verò non intelligimus illud presidium, quod Deus præbet creaturis suis, seu illam procreationem, quâ illa omnia quæ sunt conservantia carum statûs, præparat, et quæ sunt noxia removet; siquidem haec Dei operatio pars est gubernationis, sed intelligimus vim illam, quâ perpe-

tùò rerum omnium vires et ipsum esse producunt. Qualem autem Dei vim exigant res creatæ, ut permaneant, non unanimis est philosophorum opinio. Disputant videlicet an eādem vi continuā egeant, quā et esse cōperunt, an verò ea stabilitas ipsis tributa sit, ut durare per se possent, nisi divinā vi rursus intereant. Disputant etiam circa rerum creatarum operationes, an ex vi quādam divinā, vel concorrente, vel praeveniente efficiantur : an contra rebus creatis à primo ea vis tributa sit et cum ipsis conservata, ut per se operari possent. De quibus questionibus breviter nostram sententiam dicemus.

In primis hoc omnino certum est, Deum, qui esse rebus dedit, posse eas cū velit perdere ; et consequenter in quāvis opinione earum durationem et vim omnem Deo acceptam esse referendam. Deinde cū in argumentis physicis existentiae Dei supra concluserimus, vires naturæ materialis nihil aliud esse nisi divinam efficaciam, quæ sese juxta certas leges exercit, et omnes substantias divinæ potentiae adminiculo indigere, si consentientes nobis ipsis esse velimus, hic definiendum est, conservationem esse perpetuam creationem, aut saltem operationem æquivalentem perpetuae creationi : nam parvum refert vocetur creatio neene. Quæ opinio his etiam rationibus confirmari potest. Primo. Quodcumque non existit ex necessitate naturæ suæ, existit in omnibus momentis durationis sue contingenter, precariò et ex sola virtute causæ suæ. De primo momento nullum dubium est; sed neque de secundo major videtur dubitandi ratio, quia secundum momentum nullam habet necessariam connexionem cum primo; non ex eo fluit necessariò, sed est æquè contingens et precarium, quia etiam creatura non magis per se servare existentiam potest in secundo momento, quā sibi dare in primo; notio quippe creaturæ per se non existentis includere videtur dependentiam non tantum ad esse, sed quoque ad perseverandum in esse; et si sine divinā virtute perseveraret, esset in secundo momento independens. Secundò. Nullo modo concipitur, quonodò sublatā illā vi, quā aliquid existit, id possit servare suum esse. Num radius solaris existere potest sine sole? Num motus sine vi motrice? Num cogitatio sine vi cogitandi? Tertiò. Deus annihilare potest creaturas suas : sed annihilationis non videtur actus positivus divinæ virtutis, sed potius virtutis, quā quid subsistebat, subtractio : nam positivi actus effectus aliquis est

realis; at in annihilatione effectus nullus realis est.

Altera quæstio, videlicet an sit quædam Dei actio seu *concurrēns* seu *præmorens*, in omnibus creature operationibus distincta ab illā actione, quā Deus conservat res et earum vires; an verò vires à Deo conservatae sine novā ex parte Dei actione interpositā sint activæ, magnas habet difficultates et obscuritatem nimiam. Nullatenus dubitamus quin saltem actione Dei *concurrēns* sit necessaria; sed ab his et similibus questionibus tam subtilibus que longam postulant disputationem, in hoc compendio libenter abstinemus.

De tertiā ergo parte divinæ providentiæ, videlicet *administratione* rerum, hic disputatio instituitur. Namvis universus rerum ordo sit fortassè in mente divinā sistema unum, cuius omnes partes connexæ sunt, tamen quia universam hanc designationem viarum Dei non possumus nos mortales cogitatione complecti, necesse est illam in varia systemata distinguere, et tria generaliora, videlicet :

Unum purè *spiritale*, quod componitur ex spiritibus ab omni corporeā mole segregatis; qui *angeli* nuncupantur ab officio, quo in hac corporeā universitate funguntur, dum Dei iussa exequuntur. De mundo hoc spiritali quantumvis disjunctus videatur à nostris sensibus, ingentia volumina quidam scripsere. Docent non modò quot ordinibus constet hoc systema: sed etiam quā in re ordines discrepent; quænam sint spirituum dotes, qualis vita et conversatio, quid ab initio illis contigerit aut obventurum est. At hæc amplissima scientia, si pauca excipias, quæ in divinā revelatione fundamentum habent, conjecturis nititur quibusdam ingeniosis, vel conclusa est ex quādam analogiâ cum mentis nostræ naturâ et virtutibus. Hæc teneamus quæ docet fides. 1º Esse angelos; 2º eos esse variis ordinibus distinctos; 3º illos fuisse primum, saltem aliquam eorum partem eum quā nobis est quædam communio, in statu probationis constitutos; 4º illorum partem in bono perseverasse, aliam verò partem peccâsse et à statu, in quo fuerant constituti, in perpetuum excidisse: illos angelos, hos *dæmones* dicimus; 5º Deum utrisque uti administris in suâ rerum humanarum administratione, angelis in bonorum distributione et enjusque hominis custodiâ; dæmonibus in vindictam scelerum.

Aliud systema prorsus *corporeum* est, quod componitur ex variis corporibus, quæ dum se

mutuò librant et in se mutuò agunt, efficiunt hunc admirabilem conspectum rerum, quo fruimur. Cùm materiæ nulla esse possit vita, nisi illa cuius motus principium est, natura hujus systematis gubernatrix est vis motrix certis legibus definita. In hoc immenso corporeo systemate variæ partes distinguuntur, quæ totidem sunt systemata particularia, et hæc alia intra se continent, et hæc rursùs alia in indefinitum; quorum omnium fata planè ignoramus, neque multùm nostrâ refert scire nisi nostræ telluris conversiones, quæ propriùs cum nostris fortunis sunt conjunctæ. Hæc ex sacrae et profanae historiæ auctoritate quatuor generales, aut fuerunt, aut futuræ sunt: videlicet ejus ex chao origo, ejusdem per diluvium corruptio, conflagratio futura, et postea renovatio.

Tertium denique sistema distinguere debemus mixtum, seu *corporeo-spirituale*, quod illa entia complectitur, in quibus est admirabilis animi et corporis conjunctio, quales sunt homines. Quod ad animantia spectat, haud nostrum est in eorum vitæ conditionem curiosius inquirere, nec quidquam in hâc re vel conjecturâ consequi valemus; adeò ut haud defuerint philosophi, qui omnes animantes automata esse statuerint sine sensu; dùm è contrario allii fuerint, qui temerè ipsis animas humanas, aut etiam angelicas, quarum transmigrationem finixerunt, concesserint. Sed multùm nostra refert scire, quæ sit humanæ naturæ sors, quid humano generi olim acciderit, aut Deo providente obventurum sit, et hæc Dei in homines providentia hujus disputationis futura materies est. Providentia hæc duabus partibus constat, una quæ *naturalis* dici potest, quam experientiâ et ratione intelligimus; alia *supernaturalis* dicitur, quam nobis divinitus accepta revelatio aperuit, quæ ad restitutionem generis humani in primævum perfectionis et felicitatis supernaturalis statum, Christi Filii Dei mediatione et Spiritus sancti administratione procedit. De hâc providentiâ Dei supernaturali fusè infra in hoc volumine dicturi sumus, adeòque de naturali tantum inquirendum est an sit, qualis sit, seu quæ sint illius attributa; eur et quomodo seu iuxta quas leges procedat. In totâ hâc disputatione solâ uteatur ratione, secuti S. Augustinum contra Manichæos, Theodoreum in libris suis de Providentiâ, et theologos qui de possibiliitate *statis naturæ puræ* scripserunt: haud nescii nos magnam lucem afferre posse

quæstioni de origine mali ex revelata religione, quæ nos docet mala graviora quæ vitam humana vexant, non esse ex primo Dei consilio, sed pœnam peccati.

ARTICULUS PRIMUS.

DE EXISTENTIA DIVINÆ PROVIDENTIÆ, SEU DEI IN CREATORIAS IMPERII.

Dei providentia ita est conjuncta cum ejusdem existentiâ, ut nullus unquam fuerit, qui, admisso Deo, seriò Dei providentiam negaverit: ideòque omnes philosophi veteres non dubitârunt confidenter asserere, Epicurum tollendo providentiam, re sustulisse deos, et ideò tantum nomen reliquiss, ut fucum faceret imperitis, et atheisticæ impietatis infamiam aliquatenus vitaret. Adeòque non attingeremus hunc locum, nisi nobis præberet opportunitatem refellendi ea, quæ ab antiquis quibusdam atheis et recentioribus audacioribus hominibus scripta sunt, quæque in hoc opere nondùm sunt confutata. Divinum imperium duplex est, aliud *physicum* seu *naturale* per leges physicas, cui imperio omnis natura obtemperat: aliud *moralē* in creaturas rationales et liberas per leges morales, quarum omnis vis est in sensu quodam animis insito ad certaine vitæ rationem impellente et in sanctione præriorum ac pœnarum, nullam afferente voluntatibus necessitatem. De priore præcipue hoc loco agitur; de altero in totâ secundâ infra parte disputabitur.

PROPOSITIO.

Deus cunctas universi res ditione suâ continet et providentiâ moderatur.

PROBATIO. — 1º Id conscientia argumenta omnia, quæ supra pro Dei existentiâ allata sunt, præsertim moralia atque physica.

Argumenta siquidem moralia petita fuere ex utilitate, ex auctoritate hominum, ex interiori nature voce, ex fide historiarum. Sed hæc omnia non probant Deum otiosum in intermundiis Epicuri positum, sed providum et nostri sollicitum. 2º Nullam habet utilitatem otiosi numinis agitio, nec ad privatum cuiusque solatium, nec ad societatis naturalis præsidium, nec ad civitatum salutem. 3º Omnes homines consenserunt in fidem deorum optimè de nobis meritorum, ad quos precibus et sacrificiis confugiendum est. 3º Illa interior naturæ vox, quid obmurmurat, nisi sempi-

ternum esse Dominum, qui legibus aequis omnia temperat, qui nos praeceptis moralibus adstrinxit, in cuius potestate etiam post mortem erimus? Tandem fides historiarum non otiosum Deum refert, sed plenum negotii, dum testatur illum rebus humanis saepè intervenisse, praesentiamque suam declaravisse miraculis, vaticiniis atque subitis et inopinatis præter omnem expectationem rerum conversionibus. Argumenta physica petita fuere ex admirabili pulchritudine universi et motuum naturalium constantia; ex rerum naturalium operationibus, vi motrice et vi cogitandi; ex ipsarum substantiarum, materiae videlicet et spiritus naturis. Atqui haec eadem conficiunt Dei providentiam cum eadem vi et auctoritate ac illius existentiam. 1º Admirabilis rerum pulchritudo, ut casu oriri non potuit, ita nec sine eadem causâ quæ fecit, potest casu consistere. Nullus omnino ordo esse potest sine ratis legibus. Casus, ut leges nequit ponere, sic nec servare potest. 2º Rerum præsertim corporearum vires, cum nihil aliud esse ostensum sit, quam ipsam divinam efficaciam, quæ sese juxta certas leges exercit, nullumque esse propriæ cursum naturæ seu causarum secundarum, divinae certè naturali providentiae perpetuum et visibile præstant testimonium. Denique cum ipsarum etiam substantiarum attributa omnia et proprietates maximè essentialis sint arbitrarii effectus voluntatis divinae, probant, quamdiu durant, illam eandem permanere Dei voluntatem, quâ sublatâ, privarentur unico suo adminiculo et in nihilum necessariò deciderent.

2º Hisce argumentis haec alia adjungi possunt ex divinae naturæ consideratione.

Deus est perpetuus mundi à se conditi rector, si ad tenenda mundi gubernacula, creaturasque suas legibus moderandas, naturæ suæ determinatione quodammodo adstringatur; nec imperio abdicare se possit, quin ipse se deneget et naturam suam aspernetur. Atqui, etc. Nam certè divina sapientia, quæ Dei lex est et regula, de quâ modò dicemus, committit Deo imperii habenas: quippe sapientia dicit ab eo cuncta debere gubernari, qui fines optimos novit, mediaque ad fines optimos obtinendos aptissima: non fortunæ aut cœco casui sapienter committeretur imperium. Atqui Deus is est, qui optimos fines novit, mediaque ad eosdem obtinendos aptissima. Nullus alias præter ipsum auctorem mundi satis habet exploratas et voluntati suæ subditas naturas

rerum, motus cogitationisque principia, ut queat causarum vim suspendere vel dirigere; cordibus hominum consilia, seu indere, seu eximere; appetitum vim frenare; imperiorum fata nunc sustinere, nunc inclinare; cavere ne quid detrimenti ex partium damnis vel erroribus immensa rerum summa capiat, ac efficere ut ex ipso malo bonum oriatur et ex ipso discordie sinu admirabilis ordo. Ergo ipsi Deo sapientia divina tradit habemas regui; recteque conclusit Cicero: « Deo nihil præstantius; ab eo igitur necesse est mundum regi. »

Deus seipsum amat necessariò, atque suas perfectiones ipse veneratur et colit, ut dictum est. Ergo non potest mundum, qui impressum gerit characterem istarum perfectionum, quas amat et in quibus gloriatur, alienum à se putare. Ut architectus aliquis cum pulchrum, commodium atque excellentis architecturæ ædificium construxit in opere suo complacet sibi et gloriosum reputat, quia peritiae suæ testimonium continet et fert notas illius artis, quam ipse colit ac diligit et in quâ gloriatur, nec potest illud ædificium alienum à se putare propter illum suum, suæque artis cultum et amorem: sic neque Deus cum seipsum amet, et illam artem quâ mundum condidit, et illas perfectiones quas in mundo expressit, non potest in opere suo sibi non complacere, non potest in illo non gloriari, ullo modo illud à se alienum putare.

Deus bonus est, neque alijs ullâ ratione illum adductum ad creandum cogitare possumus, quam ex bonitate. Atqui alienum est ab illâ bonitate creatoris non quærere creaturarum suarum perfectionem et felicitatem, et eas temeritati seu fortunæ committere. « Quis operat negligat operis sui curam? Quis deserat aut destitutus, quod ipse condendum putavit? Si injuria est regere, nonne major injuria est fecisse, cum aliquid non fecisse, nulla injustitia sit, non curare quod feceris, summa incepsit (S. Ambrosius l. de Offic. c. 13)? Propterea irritet Epicurum Cicero, quod cum optimam et præstantissimam naturam Dei diceret esse, negaret idem esse in Deo gratiam, tolleretque id quod maximè proprium est optimæ præstantissimæque naturæ. Quid enim melius, aut quid præstantius bonitate et beneficentiâ? Quâ cum carere Deum vultis, neminem Deo charum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. (De Nat. deor. l. 1, c. 43.)

Vel sic confici potest argumentum : Si Deus mundum non regit, causa est vel in se ita, vel impotentia, vel voluntatis defectus. Atqui Deo omniscienti nihil occultum est, omnipotenti nihil difficile, optimo nulla ignavia inest, quae ne in stupidissimas quidem pecudes cadit, nam et illæ suos fœtus curant, nec ita delicatae sunt, ut viliiores aspernentur. (Vide Simp. in Enchir. Epict. c. 58, qu. 2.)

Objicies cum Epicureis : 1º Haudquaquam intelligitur, qui Dei cogitatio tantam rerum multitudinem simul complecti possit; aut qui valeat ejus potentia ad res omnes etiam minutissimas pertingere; aut qui in tanti negotiis ullam liquidam gustare queat voluptatem. « Si in mundo, inquit Epicureus apud Cicero- nem de Naturâ deor. l. 1, Deus inest alius, qui regat, qui gubernet, qui cursus astro- rum, mutationes temporum, rerum vicissi- tudines ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda vi- tasque tueatur; nœ ille est implicatus moles- tis negotiis et operosis. » 2º Dei majestate planè indignum videtur sese dimittere ad om- nium rerum etiam viliorum procreationem : Minora dii negligunt, nec agellos singulo- rum, nec viticulas prosequuntur; nec si uredo aut grando, quidpiam nocet, id Jovi animadvertisendum fuit. »

Respondeo duas illas rationes rusticorum potius esse, quæm philosophorum. Nam, 1º summæ inscientiae et stupiditatis est, velle Dei, infiniti et summè perfecti vires expendere ad modulum imbecillæ nostræ naturæ: longè majus spatium est illud, quod patet ab homine ad Deum, quæ id quod ab animantibus ad nos patet. Sed quæ multa facit homini- nis industria, quæ si conjecturam caperemus ex notitiâ illarum tantum facultatum, quibus naturæ animantes ornavit, impossibilia vide- rentur. Præterea non desunt nobis in rerum naturâ symbola et expressæ imagines divinæ naturæ, quibus ad divinæ scientiæ notionem informandam animis aliquatenus pervenire valimus. Sol, quo orbis noster illustratur, si ani- mal esset, vitaque ejus tam latè pateret, atque lux et radii patent, haud dubiè omnes mate- riæ particulas, quas radii ejus longè latèque fusi attingunt, sentiret ac videret. Jam verò quot sunt res à Deo condite, illæ certo quo- dam sensu sunt radij divinitatis seu ejus effi- caciæ termini; ex quo intelligitur Deum non posse non videre et percipere omnia que ex potentia suâ sic fluxerunt. Deinde verò ipsi

homines multa simul negotia variis in locis animadvertere ac sine magnâ perturbatione et molestiâ gubernare possunt. Quæm immensa oculi humani àries, quæ universa fermè sidera comp̄ectitur? Quæm infinita notionum multi- tudo in mente nostrâ recondita est, inter quas nulla viget contentio? Si ergo imbecilla hu- manæ mentis natura, quæ per exigui corpusculi foramina quædam prospicit, tantam rerum multitudinem complecti valeat, non ha- bere debet admirationem nostram quod Deus, ante quem *orbis terrarum est tanquam momen- tum stateræ et tanquam gutta roris antelucani, que descendit in terram*, et qui omnibus rebus substantiæ et virtute præsens est, cum summâ facilitate cuncta provideat et dexterâ verset ac gubernet. Ita argumentatur Socrates apud Xenophonem (L. de Dictis et Factis memora- bilibus Socratis, p. 576) : « Animadvertis men- tem tuam, etiam dum inest in corpore ex ar- bitratu suo corpus gubernare. Quamobrem existimandum est sapientiam illam, quæ est in hoc universo, sic omnia regere, quemadmodum ipsi gratum est. Num tuus oculus ad multa usque stadia pertingere potest, et non potest Dei oculus simul omnia intueri? Numque tuus animus tum de rebus, quæ hic accidunt, tum de illis quæ in Ægypto sunt et Siciliâ cogitare potest: et non potest Dei sapientia simul om- nium habere curam? »

Secunda etiam ratio vanissima est: nam pri- mū non magis indignum Deo est minora curare, quæm fecisse. Deinde ita sunt cum grandioribus naturæ partibus conjuncta mi- nora, ut nullo modo possint illa adminis- trari à Deo, quin et horum habeat rationem. Nam, ut animadvertis Plato, « lapides magnos sine parvis collocari rectè posse negant ar- chitecti. » Certum etiam est nec imperato- res, nec patres familias, nec navium guber- natores, nec machinarum fabros suâ arte aut officio benè fungi, nisi æquâ lege et majores res et minores ingenio comprehensas habeant, suisque consiliis et rationibus temperent. « Ca- veamus ne Deum, ait Plato, l. 10 de Leg. p. 671, mortalibus opificibus viliorem pute- mus: isti sanè quantò peritiores sunt, tantò arte suâ et parva simul et magna exquisi- tiùs absolutiusque perficiunt. » Tandem quæ naturæ pars vilis dici queat? Num minima? Sed ut à Plinio Hist. nat. l. 11 notatum est, rerum natura usquā magis quæm in minimis tota est: « In magnis siquidem corporibus facilis officina sequaci materiae fuit. In his

« tam parvis, atque tam nullis, quæ ratio,
« quanta vis, quam inextricabilis perfectio?...
« Ubi tot sensus collocavit in culice? Et sunt
« alia dictu minora. Ubi in eo visum præten-
« dit? Ubi gustatum applicavit? Ubi odoratum
« inseruit? Ubi verò truculentam illam et
« portione maximam vocem ingeneravit? Quâ
« subtilitate pennas annexuit; prælongavit
« pedum crura; dispositus jejunam caveam, uti
« calvum avidam; sanguinis et potissimum hu-
« mani sitim accendit? »

Multum ergo errabant et illi (1) qui providentiam Dei cœli orbibus includebant, nec ad res terrenas demittebant: quasi verò non abhorret à bonitate divinâ illi creationis parti præsidium denegare, quæ plus illo indiget propter varias mutationes et conversiones quibus terra obnoxia est, et appetitum passionumque procellas, quibus ejus incolæ perpetuò jactantur: quasi verò non sint ordinati ipsi astrorum cursus ad usum hominum, et æquum non sit, ut magis curetur id, cuius gratiâ est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

Non minus falluntur, qui universalia à Deo curari volunt, ut creaturarum species et hominum imperia, non individua et singularia. Nam genera non subsistunt nisi in singulis, ita ut si singula perire possent deserta à Deo, possent et ipsa genera: et certè generum seu imperiorum conservandorum nulla alia Deo causa esse potest, quam benefica ejus in singulos voluntas.

ARTICULUS II.

DE DIVINÆ PROVIDENTIÆ ATTRIBUTIS.

Attributa divinæ providentiæ illa sunt quæ in administratione mundi existere deprehendimus, et quibus omnis rector et præsertim summus carere non potest; nempe sapientia, sanctitas, justitia, bonitas, etc. Perfectiones illæ vulgò dici solent morales, quia quamdam earum conformitatem cum regulâ seu lege æternâ concipiimus. Possunt eadem dici etiam attributa relativa, quia dicunt respectum ad creaturas, vel attributa secundaria, quia reverâ nihil aliud sunt quam exercitatio ad extra Dei attributorum naturalium; quæ attributa naturalia nullam accipiunt mutationem ex hac exercitatione.

De sapientiâ Dei. — Inter scientiam atque

(1) Ille fuit sententia Aristotelis ref. à Plint. de Placitis philosophorum l. 11, c. 5; et Attico apud Eus. de Præp. evang. l. 5, c. 5.

sapientiam Dei hoc discrimen intercedit, quod scientia versari nobis videatur in rerum omnium speculatione; sapientia verò practicasit, et versetur in rebus agendis. Scientia in Deo est speculativa cognitio omnium rerum, omniumque rationum, quæ sunt inter res possibles; sapientia est constans voluntas agendi juxta dictata suæ infinitæ intelligentiæ, id est, consilium firmum utendi suâ omnipotentiâ ad fines optimos obtainendos per media optima.

PROPOSITIO PRIMA.

Deus in administratione rerum est summi sapiens, seu est in Deo constans voluntas utendi omnipotentiâ suâ ad obtainendos fines optimos per optima media.

PROBAT. — 1º Deus est ens perfectissimum, cui nihil laude dignum et bonum deesse potest. Atqui sapientia, seu constans voluntas prosequendi fines optimos per media optima, est perfectio: immo nostro concipiendi modo omnium maxima, quæque nos homines maximè dividit ab animantibus. 2º Deus indidit hominum mentibus istius perfectionis portionem aliquam: non dubitamus, quin alia entia existant nobis perfectiora, quæ cum majore inclinatione voluntatis et constantiâ prosequuntur fines optimos, mediaque ad obtainendos fines suos maximè idonea: et facile concipimus hanc perfectionem posse augeri in infinitum. Atqui Deus continet eminenter eas omnes perfectiones, quibus suas creaturas ornavit: sedet in summo gradu infinitæ scalæ perfectionum. 3º Deus naturali inclinatione fertur in seipsum, suasque perfectiones amat necessariò, et proinde in agendo Deus non potest aspernari naturam suam, suasque perfectiones denegare. Atqui si Deus posset finem minus bonum prosequi atque media eligere minus apta, denegaret sua attributa, aspernaretur dictata infinitæ suæ intelligentiæ, quæ monstrat illi fines optimos et media ad fines istos obtainendos aptissima; v. g., dictat divina intelligentia hominem meliorem esse plantâ et magis convenire ut planta ordinetur ad usum hominis, quam ut homo ordinetur ad usum plantæ; vel esse inter plantam et hominem rationem inegalitatis, quam si Deus non sequeretur in agendo, perverteret res et earum rationes, nec servaret illum æternum ordinem quem continet ejus intelligentia. 4º Nulla alia causa inveniri potest, cur ens intelligens non sequatur æternum ordinem rerum, aut non querat

fines præstantissimos per optimæ media, præter has : vel id non facit quia nescit, qui sint optimæ fines et media aptissima ; vel quia , etsi cognoscat et possit eligere fines optimos et optimæ media , tamen inclinatione naturali ad electionem finium et mediorum minùs perfectorum ; vel denique, quia ad hoc aut illud eligendum liber est. Atqui nullum horum dici potest : non primum ; certè novit qui sint fines optimi, quæque media magis sint apta ad illos consequendos, cùm habeat infinitam scientiam, quæ complectitur omnes rerum convenientias et inconvenientias. Non secundum : cùm potentia Dei infinita sit, æquali cum facilitate prosequi potest finem perfectissimum per optimæ media , ac finem minùs perfectum per media minùs apta. Non tertium, quia voluntas divina non fertur naturali inclinatione in id quod minùs perfectum est, sed è contrario potius in id quod magis est perfectum , quia nihil aliud esse videtur voluntas Dei, quām amor perfecti et summè boni. Non denique quartum, quia etsi Deus liber sit et possit agere vel non agere, tamen ex hypothesi quòd agat, necessariò agit ut Deus, id est, secundūm dictata infinitæ suæ intelligentiæ et inclinationem suæ voluntatis, non verò contra utriusque facultatis dictata seu inclinationem (1). 5º Tandem Dei sapientia evidentissimè efficitur à posteriori ex rerum creatarum pulchritudine et legum, quibus omnia continentur, aptitudine , quæ tanta est, ut nihil in rerum naturâ ullenùs mutari possit, sine magno totius damno. Hunc locum jam attigimus supra , et modò defendemus.

Ex hoc præsertim attributo, ut infra dicemus, oritur jus imperii in Deo; ex eodem coniuncto cum Dei potentia pendet divinæ providentiae inerrantia seu infallibilitas : *Sapiens corde est et potens robore; quis resistit ei et pacem habuit? Attingit à fine ad finem fortiter et disponit omnia suaviter.*

De sanctitate Dei. — Inter Dei attributa moralia nullum est, quod adeò moveat reverentiam nostram , ac illud quod sanctitas dicitur , quæ à nobis concipitur, ut excelleus quædam puritas, quâ ab omni mali morali seu peccato infinito distat intervallo : quæ excludit umbram omnem seu malitiæ, seu invidiæ, seu inimicitiæ, seu vindictæ, seu crudelitatis, seu in-

justitiae, seu falsitatis, et cujuscumque denique defectus moralis. Manifestum est hanc Dei sanctitatem reverà non distingui à Dei voluntate, seu ex illâ derivatam esse ; voluntas siquidem illa Dei est naturalis inclinatio seu amor adversù seipsum et suas divinas perfectiones ; sanctitas verò est amor rectitudinis et boni moralis in creaturis suis, et aversatio omnis impunitatis.

PROPOSITIO II.

Dei proridentia sancta est.

PROBATIO. — 1º Si Deus sit ens perfectum, cui nullus gradus perfectionis deesse possit, certè erit sanctissimus, seu ab omni impuritate et nequitia longissimè distabit, quâ naturam quamlibet rationalem maximè deprimi naturaliter putamus. 2º Sanctitas continetur in illo amore, quo Deus fertur in semetipsum et suas infinitas perfectiones : ex illo enim nascitur necessariò ille amor ordinis in rebus externis, in quo posita est sanctitas. 3º Certum est nos esse naturaliter sanctos hoc sensu, quòd inditus sit naturis nostris recti et mali, honesti et turpis sensus, qui nullis præjudicis aut passionibus extingui, cuius sanctissimum judicium nullis præmiis corrumpi potest. « Placet, ut ait Seneca, suâp̄te naturâ virtus, adeòque gratiosa est, ut insitum sit malis probare meliores. » Atqui cùm Deus omnes possideat creaturarum suarum dotes eminenter, necesse est, ut etiam hanc habeat in perfectissimo gradu. 4º Nullam in Deo causam cogitamus, quâ à sanctissimis consiliis unquam abducatur. Nulla in illo est temeritas, vel levitas, vel indigentia, vel cupiditas, quæ in vitia homines solent impellere. 5º De Dei naturâ ejusque providentiâ certum ferre possumus judicium ex regni ejus legibus moralibus. Sed leges illæ, quas indidit hominum omnium mentibus, sunt sanctissimæ, ut infra docebimus, et nimilum sanctas esse conqueri solent homines improbi.

Et verò adversus divinæ providentiae sanctitatem, nihil objiciunt athei, nisi permissionem peccati ; sed haec objectio est ob hanc causam maximè ridicula, quòd nisi Deus libertatem hominibus concessisset et peccandi potestatem, nullus existere posset probationis et disciplinæ status, nullæ arduæ virtutes; non ista heroica sanctitas, quæ in superandis difficultatibus et tentationibus exercetur. Quid ergo ? De naturâ sanctitatis est, haec omnia tam admirabilia sanctitatis specimina è mundo tollere?

(1) In propositione atque præsertim in hac probatione quartâ, ancor Mallebranchii de Optimosistema tueri videtur, quod infra, art. 3, quæst. 2, refellendum curabimus. P. S.

De justitia Dei. — Justitia Dei latè sumpta non distinguitur à Dei sapientiâ, sanctitate, veracitate et cæteris perfectionibus, et est constans voluntas sequendi immutabilem rerum ordinem, seu agendi juxta immutabiles rerum rationes. Strictè sumpta respicit solummodo creaturarum rationalium felicitatem et miseriam, et præmiorum atque pœnarum distributionem: quo sensu definiti potest constans voluntas tribuendi præmia vel supplicia unicuique pro meritis.

PROPOSITIO III.

Dei providentia justa est.

PROBATIO. — 1º Si careret Deus hâc virtute, multum distaret ab illâ entis perfecti idéâ, quam animis informatam habemus. 2º Indidit Deus animis nostris justitiae elementa; propendens naturaliter in eos qui benè agunt, ac laude præmiisque dignos naturaliter judicamus: è contrario malos aversamur et indignatione naturali excitamur ad eosdem vituperandos et malè accipiendos. Atqui nihil habent creature perfectionis, quod in summo gradu non habeat communis parens. 3º Ille non est sapiens legislator, qui legum suarum observationi non prospicit, qui se subditorum contemptui exponit, qui non vindicat majestatem imperii sui. Ille non est sanctus in administratione rerum, qui non testatur odium peccati et amorem virtutis. Ille non est bonus, qui leges bonas et ad totius universitatis salutem planè necessarias sanctione aliquâ non confirmat. Atqui si ab administratione rerum abasset justitia, et leges divinae non confirmarentur sanctione præmiorum et pœnarum, Deus non vindicaret majestatem imperii sui, sese subditorum contemptui exponeret; deinde in divinâ administratione nulla essent indicia sanctitatis, cùm nulla ratio haberetur virtutis et vitii; denique leges optimas et necessarias ignavè perverti sineret. 4º Dens justitiam reverâ exercet in hâc vitâ, quantum rerum conditio patitur, et sanctionibus præmiorum et pœnarum leges suas confirmavit. Nam primò experientiâ habet quisque comptum virtutem esse tutissimam ad felicitatem viam et naturalia esse ipsi adjuncta præmia: conscientiæ pœcem, aliorum hominum existimationem et benevolentiam. E contrario experimur improbitatem, tum angores procreare conscientiæ, tum provocare naturali efficientiâ aliorum hominum odia, indignationem, vindictam, et

multas esse proprias cuique vitio pœnas. Sed hæc sunt manifestissima divinae justitiae indicia. Si in civitate aliquâ constitutus aliquis esset, quanvis nunquam legisset tabulas legum, carumque sanctiones, nec judicem in tribunal sedentem vidisset, tamen si animadverteret malas actiones vituperari constanter et puniri, bonas laudari et præmiis remunerari, certò concluderet constitutam esse æquis legibus illam civitatem, esequi in illâ rectorem et judicem justum. Idem ergo de constitutione rerum naturali concludendum est, etsi ipsum judicem Deum non cernamus, nec sanctiones legum naturalium descriptas in chartâ vel in ære legerimus.

Deinde Deus suâ efficit providentiâ, ut civitates ubique constituerentur, legibusque civilibus virtus defenderetur, vitium contra reprimeretur.

Præterea historias evolvere non possumus et monumenta temporum, quin apertissima advertamus Dei judiciorum exempla, insignium sceleratorum tragicos exitus; criminum secretissimè admissorum detectionem et pœnam; gentium dum probitati et virtuti studueront felicitatem, carumdem in vita prolapsarum ruinam et interitum; hæc sæpè tam miris modis, tamque contra omnem expectationem contingunt, ut non sine numinis interventione accidisse deprehendantur.

Denique Deum esse justum probant illæ omnes naturæ humanæ insitæ propensiones et affectus, quibus adstruitur futurum post hanc vitam Dei judicium: certum est, in bonorum animis sponte exoriri spem immortalitatis beatæ; terrores suppliciorum animos occupare impiorum, neque hos ullâ ratione præfocari posse. Ergo divinae justitiae indicia infinita sunt.

De bonitate Dei. — Dei bonitas illud attributum est, quod solum nos Deo conciliat, movetque nostros tenerrimos adversus eum effectus. Attributa illa incomunicabilia, æternitas, immensitas, etc., superant vires mentis humanæ; illa quibus ad nos propius accedit, infinita scientia, sapientia, omnipotential, habent quoque admirationem nostram; infinita Dei sanctitas et intemerata puritas, etsi mirabiles suî amores excitaret clarè perspecta, nostros tamen oculos nimio fulgore obtundit; immensa Dei majestas quasi instructa justitiâ reverentiam et metum jubet: sed bonitas Deum amabilem et parentem in nos propessimum exhibens, omnes amoris,

gratitudinis, spei et pietatis sensus excitat. Per bonitatem intelligimus non solutam omni lege benignitatem, sed constantem voluntatem beneficiandi seu communicandi felicitatem suis creaturis sentientibus, quantum patiuntur earum finitae naturae, et sapientissimi fines, quos Deus sibi proposuit. Haec divina bonitas varia accipit nomina pro variis creaturarum, quas afficit, conditionibus, quando creaturis non merentibus bona dividit, *gratia* est; quando creaturis malis et habentibus mala merita tribuit bona, *misericordia* est; ubi homines malos punire tardat, *tonganimitas* est.

PROPOSITIO IV.

Deus bonus est, seu beneficâ voluntate moretur erga omnes suas creatureas.

PROBATIO. — 1º Certè bonitas est res per se laudanda et summa eujuslibet naturae intelligentis præstantia et perfectio; ergo ab ente infinito abesse nequit. 2º Deum esse bonum, colligitur ex eo quod soli boni sint beati; quodque ipsa benevolentia sit maxima beatitudinis illi naturae cui inest, causa. 3º Idem efficitur ex eo quod naturae præstantissimæ et nullius rei indigè nulla occurrere possunt in contrariam partem incitamenta: homines ipsi, qui rationem vitae ducem faciunt, nihil mali agunt; sed illud omne semper oritur, vel ex cupiditate, vel metu, vel irâ, vel vindictâ, quarum passionum imbecillitas principium est. 4º Dei bonitas seu propensio ad beneficiendum suis creaturis derivata fluit ex illâ naturali propensione, quâ fertur in semetipsum et infinitas suas perfectiones: haec efficit, ut non possit non diligere expressas imagines suorum perfectionum, et objecta in quibus creandis et moderandis exercet non solum potentiam, sed sapientiam aliaque attributa sua. 5º Tota mundi constitutio benigno consilio comparata est; nullum est machinationis invidæ aut sœvæ vestigium, quod sub numinis non boni imperio sœpius in mundo cernere licuisse. Quantam earum rerum copiam suppeditat natura, quæ ad vitam commodè et jucundè agendam inserviant (!) ! Ut hominum et animalium omnium sensus sunt comparati, ut salutaribus recreantur, noxia et pestifera illis molesta sint! Ut omnes à naturâ insiti appetitus ad individui aut totius systematis conser-

vationem aut felicitatem utiles et necessariae sunt! Ut acri quodam decori et honesti sensu, una cum affectibus benignis incitantur homines, ut alii aliis prodesse velint! Ut lætissimo sensu remunerantur hi qui aliorum felicitati consuluerunt!

Sed sunt etiam mala: at qualia? Quæ non in ipsâ rerum machinatione destinata videntur tanquam ipsius finis proprius, verum ex materiae imbecillitate, inferiorum agentium errore, eveniunt, juxta eas leges quæ omnino sunt utiles et necessariae. Mala sunt; sed sine quibus nullae essent leges generales; quæ leges tamen necessariae sunt, ut locus sit consilio, prudentiae et industriae, ut homines rationes suas possint instituere et ex certis actionibus certos sibi polliceri effectus et consequentias. Mala sunt; at sine quibus abessent commiseratio, beneficentia, liberalitas, fortitudo, æquanimitas, patientia, lenitas, et officia omnia gratuita, quorum sensus longè est omnium lætissimus et memoria jucundissima. Quis omnem sublatum vellet dolorem quo de pravo corporis habitu admonenur, aut labore, ad sanitatem et vires corporis animique tam necessarium? Quis contra naturæ studia tantum obduriuit, ut illos sensus nostros, licet molestiam quandoque ferant, vituperet, quibus aliorum infortunia deploramus, quibusque ad opem ærumnosis ferendam incitamus, aut illum animi morsum seu angorem, quo elidimus ex criminum nostrorum aut culparum conscientiâ, et quem vitiorum medicinam esse voluit benignus Deus? Mala sunt; sed non totum rerum ordinem cogitatione complectitur humana mens. Exigua est haec mundi pars, quam cernimus, et pro brevi temporis spatio; si plurima ergo in hoc ævo mala magnas afferre videamus utilitates, scilicet quod hominum scelerâ sœpissimè cohibeant et impediunt, prolorum virtutes exerceant et augeant, hominum mentes à rebus externis et vilioribus voluptatibus ad interna et vera bona convertant, hinc certè fit verisimilium, ea etiam mala (si qua sint) quorum nullum nunc cernimus usum, ad totius systematis in partibus à nobis remotioribus aut seculorum futurorum felicitatem et perfectionem fuisse destinata; ex iis certè neutquam efficitur mundi administrationem esse invidam aut malignam.

OBJECTIONES contra divine providentie attributa expenduntur.

Objicitur 1º generatim: Illud sistema rerum

(1) « Non necessitatibus tantum nostris provisum est, usque ad delicias amamur. » Seneca.

dici nequit sapientissimum, neque sanctissimum, neque justissimum, neque optimum, in quo multa sunt, quae contraria nobis videntur tum sapientiae, tum sanctitati, tum justitiae, tum bonitati. Certè de universo sistente non aliter judicare possumus, quā ex illis partibus, quae nobis cognitae sunt; quae si abhorreant ab istis perfectionibus, concludendum est systema universum non esse sapiens, etc. Atqui multa sunt, quae nobis videntur multū distare à sapienti et bonâ rerum administratione, quorum consideratione adducti sunt quamplurimi philosophi ut causam aliquam mali à Deo independentem admitterent.

Responsio generalis. Nego majorem: nam sistema mundi etsi sapientissimum, nobis videri non potest in multis abhorre à sapientia. Quod ut intelligatur, duo generatim conficiemus. 1º Quòd mundi sistema sit planè incomprehensibile. 2º Quòd hæc incomprehensibilitas efficiat, ut nequaquam apti simus ad ferendam de illo sententiam. Has duas partes cum aliquā diligentia explicabimus, quia continebunt generalē et optimam responsonem ad omnes quaecumque atheorum objectiones.

1º Systema divinæ providentiæ incomprehensibile est, idque ob multiplicem causam. Primò. Quia illud invenit infinita sapientia cuius hoc proprium est superare in effectibus suis humanæ mentis sagacitatem. Nam experimur in omni re sapientiam atque artem, quòd magis imperfecta est et ad nostram accedit nativam prudentiam, eò magis à nobis intelligi; quoque magis distat à perfectione, eò semper evadere admirabilorem. Sic præclara humani ingenii inventa et regum consilia à brutis hominibus non intelliguntur, ab animantibus intelligi non possunt. Manifestum tamen est artem humanam, quae sapiens est homini literato, non esse propterea insipientem, quia illam non capit idiota, vel quia animantia illam omnino non comprehendunt. Si divina ars soli Deo, qui sese comprehendit, quā sapiens illa sit, quā sancta, quā bona, quā justa, videri potest: imperfectis creaturis semper erit locus admirandi, quia semper superabit eam intelligentiam: et propterea valde stultum foret tribuere insectiæ vel temeritati illam inscrutabilitatem, quam sapientiae proprium esse characterem necessarij agnoscimus. Prima ergo ratio, cur exaltata sint cogitationes et viæ Dic à cogitationibus et viis hominum, haec est maximè obvia, quòd Dei sapientia infinitè distet à prudentiâ humanâ. Secundò. Providen-

tiae divinæ systema incomprehensibile est, nec de illo ullum ferre judicium possumus, quia respectu nostri, immensum, aeternum et infinitum est. Per systema divinæ providentiæ, cuius summam ex omni parte sapientiam et bonitatem defendimus, non intelligimus historiam et fortunam alicujus singularis entis, aut alicujus speciei entium, aut alicujus orbis; sed divini imperii universitatem, ejusdemque imperii undequaque connexioni vices omnes. Adeò ut providentiæ divinæ idea sit complexio omnium operationum Dei ad extra per totam aeternitatem, continens omnia tempora, omnia entia atque omnes eventus: ex illis omnibus conficiens coherentem et indefinitam seriem, quam tempus labendo perpetuò explicat. Jam verò in hæc concatenatione immensa, cursuque rerum aeterno, quantula pars est vita hæc eujusque nostrum? Ex quā tamen de Dei infinitâ illâ providentiâ conjecturam capere oportet nos mortales.

Sed finiatur divinum regnum nostri orbis limitibus, nullum aliud exercitat imperium morale, quā in homines: nullum physicum, nisi in hoc orbe ad cuius conspectum admittimur. In hoc utroque ordine cuius partes sumus et in utriusque coniunctione omnia sunt inscrutabilia. Primò physica rerum administratio non per voluntates particulares et decreta inter se nullatenus connexa procedit: sed est manifestè constitutio, cuius partes omnes sibi invicem respondent, et se mutuò suspendunt, idque non in corporibus tantum observatur, sed in animantibus. Nempe eujusque speciei individua multas habent inter se naturales habitudines, ut homines cum hominibus; species etiam integræ cum aliis speciebus, ut animantes cum hominibus; quedam animantium species cum aliis animantium speciebus: nescimus certò quoque haec relationes pertingant, atque si ex analogiâ judicandum sit, illis omnes hoc modo conjunctas esse concludemus. Sic quoque nullus est eventus qui non habeat aliquem respectum ad alios omnes eventus praeteritos qui ejus causæ extiterunt, et aliquem etiam cum futuris omnibus quorum causa aliquatenus futurus est. Imò animadvertisimus res quandoque levissimas esse necessarias conditiones sine quibus res maximi momenti non contingissent. Cum igitur per tam stupendam connexionem rerum et subordinationem perpetuam innumerabilium causarum et effectuum progrediatur naturæ cursus, manifestum est

nullum mortalem ullius rei rationem pervidere posse accuratâ descriptione ejus causarum, finium, antecessionum, adjunctorum et consequentiarum; aut certò pronuntiare quemcumque eventum etiam levissimum non esse in concatenatione rerum planè necessarium. Administratio etiam moralis sine dubio ejusdem generis constitutio est, et omnes ejus partes, videlicet virtutis exercitationes in hoc statu militiae et probationis, vitiis data licentia, tempora exercendis Dei judiciis statuta, prædestinata divinorum judiciorum instrumenta, præmiorum et pœnarum distributiones, atque omnes actus justitiae et bonitatis possunt eos habere inter se respectus, ut ordinem confiant undequaque connexum; et cuius omnes partes non tantùm aptè cohærent, sed sint in systemate planè necessariæ, et ad bonum commune præordinatæ.

Non tantùm, tum universum sistema divinæ providentiae, tum administratio physica et moralis quæ nos propiùs attingit, nobis perspecta non sunt, sed non pervidet quisquam nostrum propriam suam fortunam, nec quæ pars illius sit præsens nostra vita. Exitere summi philosophi, qui decreverunt nos in statu alio meliori primùm creatos fuisse et in hunc statum, quasi purificationis, devenisse ad luendas pœnas peccatorum in præcedendi admissorum: hos nunquàm ex solâ ratione redarguent athei. Ignoramus etiam statum futuræ vitae in quem commigraturi sumus post hanc mortalem sortem; sine cujus tamen cognitione manifestum est nos parùm æquos esse divinorum erga nos judiciorum aestimatores. Si de Josepho nihil aliud relatum fuisset, nisi quòd venditus à fratribus fuerit, deportatus in Ægyptum, et ob injustam accusationem conjectus in carcерem, severitate erga eum usam esse providentiam divinam putaremus: sed ubi intelligimus hosce omnes eventus fuisse totidem gradus ad imperii summam in Ægypto obtinendam et ad salutem generis sui, sortem Josephi nequaquàm miseramur. Si consideremus soluminodò partem illam vitæ humanæ, quâ per novem menses utero materno includimur, parùm speciosa videbitur; illam tamen non ita agrè ferimus, ut præparationem ad hunc admirabilem conspectum rerum. Sic quoque sit hæc vita mortalís minus quoque speciosa, tamen si totum illud spatiū, quod patet ab infantia ad senectutem, est respectu alterius vitæ, quod novem illi menses respectu vitæ præsentis, manifestum est nos de sorte nostrâ

et divinis erga nos judiciis nullam ferre posse sententiam ex hujus ætatis consideratione. Est ergo ex omni parte et illa, quæ nos propiùs attingit, divina providentia, planè incomprehensibilis.

Tertiò. Divinæ providentiae rationem nullus investigare potest et de illâ sententiam ferre, nisi qui rerum naturas perfectè cognoscat. Nam hoc generale principium est in administratione rerum, quoniamlibet regendam esse pro suâ naturâ seu gubernationis leges debere attemperari rerum naturis. Atqui nihil in totâ naturâ comprehendimus, nec materiae et motûs indolem, nec quæ vires sunt necessariæ, nec qui fines sunt prosequendi, nec quibus mediis fines obtineri possint, nec quæ sint sapientissimæ regiminis leges: multò magis fugiunt captum nostrum natura animi, ejus naturales vires, libertas, etc. Qui fieri potest, ut sine harum rerum cognitione judicemus de utilitate permittendi mali seu physici seu moralis; aut de modo, quo Deus versat corda hominum, consilia regit, omnia providet, etc., quidquam sapienter pronuntiemus, cùm ignoremus, quî animus cogitet, aut agat, aut deliberet, aut reminiscatur? etc. Quartò. Sapiens mundi administratio postulat vias secretas et occultas, ob multiplicem causam. Quia magis habet admirationem nostram illa divinæ providentiae ratio, in quâ omnia fugiunt nostri intellectus aciem; et in quâ nec qui fines quærantur, nec quæ media ad fines obtainendos adhibeantur, pervidemus. Solent quidem homines parvi pendere ea quæ obvia sunt, ea verò multùm suspicere, quæ sunt à communi hominum sensu valde disjuneta: inter scientias aestimamus præser-tim eas quæ sunt magis recondite. Nihil igitur ad excitandam admirationem nostram, sibique conciliandam reverentiam melius facere potuit Deus, quâm providentiae sue partes omnes ita obtegendo, ut nihil omnino cerneremus, ac perpetui eventus inopinati, quorum causas, antecessiones, præparationes ignoraremus, tenerent nos attonitos. Experimur nullâ re adeò commoveri hominum erga Deum pietatem, quâm cùm inexpectatâ conversione rerum, mala, quæ nostris capitibus impendebant, in eorum auctorem præter spem retorquentur. Quia sine incerto exitu rerum humanarum et occultâ divinæ providentiae ratione nullus esset loens probationi hominum, neque exercitio summarum virtutum, fidei, spei, fiduciae et devotione erga Deum voluntatis. Non fuisset, v. g., tam admirabilis Jobi patientia et fides, si an-

tea intellexisset brevissimas suas ærumnas ipsi allaturas esse majora præmia, vitam longiorem, sobolem numerosiorem, majores divitias atque famam. Quia ista divinæ providentie ratio melius est accommodata naturæ hominum, qui libertate utuntur. Si Deus tam evidenter discriminasset bonos atque malos in hoc mundo, ut boni prosperè semper uterentur fortunâ omnibusque rebus abundarent, et mali è contrario malis omnibus obnoxii viverent, haud magis esset locus optioni, an vellent boni vel mali esse, quæm utrûm beatè vivere vel miserè eligerent. Sed ubi eventus incertus est, deliberationi locus invenitur; spes hinc, inde metus sollicitat: quibus passionibus suspenduntur vel inclinant voluntates libere hominum, et merito locus invenitur. Quia hæc administrandi ratio optima est, si homo ad immortalitatem destinatus sit: abducit enim à rebus hujus vitæ, cujus voluptates et illecebræ nimium nos detinerent, si constantem virtutis assecram experiremur felicitatem, nec quidquam nobis invitis praeter spem accideret: excitat etiam perpetuum futuræ vitæ desiderium.

Est ergo divinæ providentie ratio ob multas optimas causas planè incomprehensibilis.

2º Dico hanc incomprehensibilitatem elevare omnes objectiones atheorum. Nam ex hæc inscrutabilitate divinæ providentie manifestè sequitur, primò: Nos errare in multis, et posse res sapientissimas nobis videri alienas à sapientiâ. Efficit namque, ut partes sumamus prototo, et desideremus in parte totius pulchritudinem et convenientiam. Ut si quis admitteretur tantum ad videndam magni et pulcherrimi ædificii culinam, aliasve partes usibus vilioribus destinatas, certè non videret ædificii pulchritudinem, nec architeeti artem multum miraretur, quæ tamen maxima esse potest. Ergo illa omnis objectio, quæ ex hoc fonte oritur, vel orta supponi potest, vanitatis convincitur. Hæc eadem providentie inscrutabilitas efficit, ut media non dividamus à finibus; et in mediis desideremus finium excellentiam. Ut si quis videret hominum multitudinem oecupatam in congerendis lapidibus et gypso, terrâque ex uno loco in alium carris transferendâ, et ignoraret hos esse magni ædificii apparatus; labor hic vanus et inutilis videtur. Ergo quæcumque objectio solvi potest, supponendo illam partem, quæ in divinâ providentiâ accusatur, esse præparationem ad aliam partem augustiorem, vana quoque

est (1). Hæc eadem inscrutabilitas efficit, ut ignorremus, quid cujusque rei naturæ conveniat, et quibus legibus quæque res gubernari et possit et debeat; proindeque vana est illa omnis objectio, quæ ex hoc principio solvi potest; quod res vituperata pertineat ad rei naturam. Secundò. Divinæ providentie inscrutabilitas Deum absolvit in illis omnibus providentiae partibus in quibus nihil intrinsecè malum reprehendimus. Illa omnia quæ in mundo contingere videmus, si modò sapienter et justè in hypothesi aliquâ fieri possint, credere debemus illa à Deo ob sapientes et justas causas permissa esse, quamvis illas causas ignoremus. Jam verò negamus atheos posse ullam rem indicare, quæ in nullo casu et in nullis circumstantiis sapienter et justè à Deo permitti possit. Pleraque objectiones atheorum petuntur à bonis atque malis, quæ contingunt vel hominibus privatis vel publicis societatibus; sed quis audeat dicere nullas esse posse justas causas horum eventuum, manifestum certè est externos quoscumque eventus justos esse vel injustos, non in se, sed relativè ad varias circumstantias temporis, loci et personarum; proinde etiam evidens est nos non posse de eorum justitiâ vel injustitiâ ferre judicium, quin perfectè cognoscamus omnes circumstantias. Tertiò. Inscrutabilitas divinæ providentie absolvit Deum in illis etiam omnibus actibus, qui dici possunt supremæ auctoritatis, qui nempe continentur intra limites justi et recti, quorum nullam aliam rationem querere debemus præter Dei arbitrium et beneplacitum. Quamvis Deus non possit aspernari suam naturam et justitiae quidquam contrarium agere, tamen intelligimus multa esse Deo possibilia quæ nullâ lege determinantur, sed unicam habent causam in liberâ Dei electione: v. g., Deus in Scripturis sacris nullam causam nobis assert supernaturalis sue in genus humanum oeconomicæ et inæqualis distributionis gratiæ præter beneplacitum, quia manifestum est hanc rerum dispensationem et ea omnia quæ ad istam pertinent ex gratuitâ Dei voluntate omnino pendere, nec jure non posse quidquam vindicare. Sic etiam divina justitia exigit ut Deus obstinatos puniat peccatores, tamen exerceat judicium cum supremâ et liberâ auctoritate,

(1) Ita ordinantur omnia officiis et finibus suis in pulchritudinem universitatis, ut quod horremus in parte, si in toto consideremus, plurimum placeat. S. Aug. de verâ Rel. Ep. 70.

id est, non alicui tempori, vel loco, vel modo puniendi alligatus est, uti inferiores sunt judices, qui præscriptas regulas superioris sequuntur, sed pro liberâ suâ voluntate malos aut seriùs vel citius, publicè vel privatim et quâcumque velit ratione, punit.

Sed inquires, hâc responsione nulla sunt consilia, quantumvis perversa, quæ defendi non possint cum fictâ erga Deum reverentiâ; v. g., sic credere poterimus, ut multi theologi docuerunt, Deum propterea condidisse homines, ut in paucis glorificaret misericordiam suam quos prædestinavit ad gloriam, et ut in aliorum æternâ damnatione ostenderet justitiam suam. — Respondeo viarum et judiciorum Dei inscrutabilitatem Deum tantum absolvere ab omni injustitiâ in eventibus, qui habere justissimas causas possunt, vel qui ex divinâ pendent supremâ auctoritate, Deum non absolvere in illis consiliis capiendis, quæ adversâ fronte pugnare intelligimus cum justitiâ et bonitate. Multum discrepant hæ duæ quæstiones: an eventus aliquis possit conciliari cum divinâ justitiâ, et hæc altera, an administrationis leges injustæ possint defendi, illas reji-ciendo in divinum beneplacitum. Difficultas quam invenimus in componendis eventibus cum divinâ justitiâ oritur omnino ex nostrâ ignorantia, sed conciliare non possumus injusta consilia cum ideâ Dei propter evidenter repugnantiam iniquitatis cum divinâ naturâ (1). Vide Sherlock de Providentiâ Dei. Butler Analogy of religion natural and revealed to the course and constitution of na-

(1) In hâc responsione generali videtur auctor Providentiae inscrutabilitatem exaggeravisse, seu divini operis obscuritatem. Distinguendum esse ducimus: cognoscimus hunc præsen'tem rerum ordinem, inadæquatè, et sufficienter ad id certè promittiandum, eum scilicet esse cum summâ intelligentiâ et sapien-tiâ conditum; concedimus: cognoscimus adæquatè, negamus: quæ tamen adæquata cogni-tio requireretur ad certè judicandum de his quæ male ordinata primâ fronte videntur.

His jam pœclarè ab auctore dictis plurima solutionis principia haud frustra superadden-tur, quasi in unum coadunata, atque sequenti-bus objectis diluendis premissa.

1º *In genere bonitas, sapientia et justitia legisla-toris atque per leges de se et de facto ad commu-nitatis bonum vergentes salvantur.* Nam eo ipso regi-men ita institutum ad omnium individuum bonum tendit, atque evincit eam fuisse legisla-toris, voluntatem. Quod si tamen quedam indi-vidua interdum ledentur, id per accidens fieri, præter vel etiam contra legislatoris inten-

ture, id est, Analogia religionis naturalis et revelatæ cum constitutione naturæ.

Objicitur 2º: *Ex malo defectis.* — Sunt in naturâ multæ res imperfectæ, et videmus alias aliis imperfectiores: materia perfectione cedit animantibus, animantes hominibus, homines angelis. Atqui magis decuisset Deum omnia creare perfectiora sine imperfectionibus, et in eodem omnia statu perfectionis: certè fuisset universitas rerum pulchrior et Deo dignior, si nos homines dotes haberemus angelorum. Ergo rerum universitas neque pulcherrima, neque Deo dignissima dici potest. — Respondeo: Nego minorem quoad utramque partem: aut Deum decuisse res perfectiores creare sine imperfectione, aut omnes æqualiter perfectas, etc. Primò. Certè id facere Deum non oportuit, quod planè repugnat. Atqui repugnat creatura perfectior sine imperfectione. Omnis creatura, utpote finita, necessariò imperfecta est et distat infinito intervallo à naturâ perfectissimâ, semperque habebit sibi superiores creaturas possibles in infinitum. Jam verò cum creatura omnis necessariò sit imperfecta, aut omnino non creare Deum oportuit, aut imperfectas naturas creare: si imperfectas creare dignum Deo fuit, in quo gradu consisteret, determinare sola ejus voluntas potuit. Quid si ab ipsis imperfectissimis intelligentiis exordium sumpsisset, et suâ potentia effecisset ut illæ imperfectissimæ naturæ per totam æternitatem nova perfectionis et felicitatis incrementa perpetuò acciperent? numquid non illud sistema rerum nobis magnificum et gloriosum Deo, atque etiam propter nativam menti nostræ ambitionem jucundissimum vi-tionem, eique proinde non esset imputandum.

Evidem ubi agitur de Providentiâ divinâ, Deus debet etiam, in institutione rerum, ad singula attendere; sed illud divinis potius exigitur attributis, quam naturâ creaturarum, quasi id eis deberetur; porrò principium supra expositum, sufficit ad retundendas murmura-tions hominum in accidentibus, quæ Deus omnia impeditre non tenetur.

2º *Deus ad manifestanda sua attributa non tenetur*, ac proinde ea si tunen voluerit mani-festare, id eo gradu qui ipsi placuerit, perficiet. Hinc infra concludemus, *Deum ad optimum absolutum non teneri*, nec idèo contra ejus provi-dentiam valeret, si quid melius præsenti ordine excogitaretur. Ad eamdem è contra justificandam satis esset nihil certè et clare divinis repugnans attributis in mundo reperi. At verò

3º *Deus ad optimum relativum tenetur*, ut infra dicemus. Hinc quilibet in mundi institu-tione de regimine nonnisi inepte correc-tio de-sideraretur et immutatio.

deretur? Numquid non Deo gratum quoque futurum cogitamus, videre mundum suum perpetuā pulchritudinis accessione splendescerent et ad suam similitudinem gradibus semper accedentem?

Secundò. Neque debuit Deus omnes creaturas æqualiter perfectas creare ob multiplicem causam. Quia primò in omni systemate rerum illud est impossibile. Nam omne compositum partes habet, haec partes alias, et sic in infinitum. Sed partes habere non possunt perfectionem totius, cuius sunt partes: manus habere nequit perfectionem totius corporis, nec homo unus perfectionem totius generis humani, nec genus humanum perfectionem totius systematis entium spiritualium, cuius pars quædam est. Huc ergo reddit objectio, an indignum Deo fuerit sistema rerum instituere in quo naturæ variis relationibus et subordinatione quâdam sibi mutuò conjungerentur, ut factum videmus in hâc universitate; vel an necesse fuerit, ut Deus creaturas æqualiter perfectas sine illâ subordinatione coordinata crearet. Quod jam considerandum est. Secundò. Dico rationem nullam afferri posse, cur Deus systema rerum non institueret in quo inæqualiter divideret dotes et perfectiones creaturæ suis. Nam, ut modò diximus, divina attributa non exigunt, ut Deus unum potius gradum perfectionis creaturæ suis tribuat, quâm alium. Deinde entia minus perfecta conjuncta in systemate cum perfectioribus non impediunt horum existentiam, nec minuunt felicitatem, è contrario verò illis inservire possunt; ut materia, quæ omnium naturarum imperfectissima est, nedum noceat naturis sentientibus seu animantibus, præbet illis fertile solum; ut animantium genus non nocet hominibus, sed eorum usibus inservit. Tertiò. Tandem tam parùm repugnat sapientiæ et bonitati divinæ ercare naturas perfectione inæquales, easque in unum sistema variis nexibus conjungere, ut nihil magnificenter à Deo fieri posse existimemus, quâm si diffusione perpetuâ bonitatis, intelligentiæ et potentiarum naturas possibiles cum infinitâ varietate

4º In ejusdem constitutione mundi unitas rerum invenitur et mediorum simplicitas. Hinc iterum nulla pars mundi inordinata potest probari, quin totum innotescat. Namque in toto rectè composite partes mutuis colligatæ relationibus, ac secessu supponentes, sufficienter seorsum explicari nequeunt. Hinc etiam sola mundi consideratione, nullus homo præsentem mundum non esse de facto omnino optimum jure pronuntiabit.

produceret. Nihil sapientiæ suâ dignius aut admirabilius, quâm si illam infinitam varietatem naturarum in unam quasi rem publicam coactam imperio æquabili et generali civitatis universæ rector administraret. Pulchrè de hâc re disputavit multis in locis S. Augustinus.

« A terrenis usque ad cœlestia, et à visibilibus usque ad invisibilia, sunt aliis alia bona meliora; ad hoc, inæqualia ut essent omnia, » l. 41 de Civ. Dei. « Quidquid tibi verâ ratione melius occurrit, scias fecisse Deum, tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratio, sed invidiæ infirmitas, cum aliquid melius faciendum fuisse cogitaveris, jam nihil aliud inferius velle fieri; tanquam si perspecto cœlo nolles terram factam esse, iniquè omnino. » Idem de lib. Arb. l. 3, c. 3. « Et tibi Deus omnino non solùm tibi, sed nec universæ creaturæ tuæ, quia extra te non est aliquid quod irrumpat ordinem quem posuisti ei. In partibus autem ejus quædam quibusdam, quia non convenient, mala putantur, et in semetipsis bona sunt; et omnia hæc quæ sibi in vicem non convenient, convenient inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cœlum suum, nubilosum atque ventosum, congruum sibi. Et absit jam ut desiderem non esse ista, quia etsi sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed jam etiam de solis istis laudare te deberem, quoniam te ostendunt laudandum de terrâ dracones et omnes abyssi, ignis, grando, etc. Cum verò etiam de cœlis te laudent, Deus noster, in excelsis omnes angeli tui, sol et luna, stellæ, etc., non jam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam: et meliora quidem superiora, quâm inferiora, sed meliora omnia quâm sola superiora, judicio sa niore pendebam. » Idem Conf. l. 7, c. 3. Quæ in cœlo et in terrâ corpora, non solùm illi à quo sunt condita, sed nec inter se oportebat esse æqualia, et ideò sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora; et bonitas inferiorum additur laudibus meliorum; et in rerum bonarum inæqualitate ip-

5º Ens finitum non potest judicare adæquatè de ente infinito, de ejus proinde attributis, consiliis et operibus.

6º Præscientia non tollit libertatem.

7º Veritas veritati opponi nequit: hinc jure nulla sunt objecta contra propositionem evidenter stabilitam, et à fortiori, propositio positivè demonstrata incertis non impugnatur seu dubiis objectionibus.

P. S.

¶ sa est jucunda gradatio, ubi minorum compariatio ampliorum est commendatio. » Idem cont. adv. legis et proph. l. 4, c. 4.

Objicitur 5º : *Ex malo physico*. — Sunt in mundo mala multa physica; sunt partes multæ inutiles et noxiæ; existit omnium rerum corruptio; in animalibus verò mors; in iisdem dum vivunt sunt molesti sensus famis et sitis, incubitusque laboris necessitas. Ut morbis laborant! Generis propagandi quām incommoda ratio est, et spatia vitæ quām varia et iniqua sunt, infantia, juventus et senectus! Ut homo ignorantiae et errori obnoxius est! Ut passionibus eliditur! Atqui hæc omnia deberent abesse ab opere divino. — Respondeo : Nego min. : Haud magis mala hæc physica abesse debent à Dei creaturis quām illa mala defectus, de quibus modò diximus : ut illa ex naturali conditione omnis creaturæ, quæ ex nihilo oritur, derivata pendent, sic hæc ex materiae et motū naturali quoque conditione fluunt. Præterea quatenus vexant vitam humanañ pœnæ sunt peccati, ac pœnæ salutares, sine quibus in degeneri hoc statu deterior esset hominum conditio, adeòque cum justitiâ Dei cluent, etiam in his, bonitas et misericordia. Primò, negamus in hæc omni universitate rerum ulla esse partes inutiles. Nos nequaquam esse utilitatis rerum idoneos judices jam confectum est supra, ex eo quòd rerum inter se relationes et necessitudines non cognoscamus. Ut res aliqua absolutè non censeatur inutilis, sufficit, quòd seipsa frui possit; adeò nullum animal quod habet vitam et sensum dici potest inutile. Omnium rerum imperfectissima est materia; verùm non satis admirari possumus quantâ cum solertiâ res illa stupida et in se inutilis, facta sit omnibus animantibus utilissima atque ad contemplationem pulcherrima. « Si dici posset, inquit S. Aug. Conf. I. 12, c. 6, nihil aliiquid est et non est, hoc eam (materiam) dicere: et tamen jam utecumque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas. » Res autem noxiæ in se pulchræ sunt, universitati rerum, pro suis portionibus, decoris multum tanquam in communem rempublicam conferunt: nobis ipsis, si eis congruenter utamur, commodatis aliiquid attribuunt: unde nos admonet divina providentia, non res insipiente ritupare, sed utilitatem rerum inquirere et ubi nostrum ingenium deficit, credere occultam. Ipsa utilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio est, aut elationis attritio. Verba sunt S.

Augustini. Secundò, corruptiones rerum sequuntur ex naturali conditione hujus mundi. Quid est enim corruptio, nisi partium dissolution seu aliarum ab aliis avulsio? Atqui hic est necessarius effectus contrariorum motuum. Sed, inquires, cur contrarios motus in opere suo esse voluit parens naturæ? Quia mundum hunc voluit, qui sine istis contrariis motibus esse non potuit. Hic est modus ejus. Fac universam inolem corpoream in unâ massâ torpere, non habes mundum. Fac materiam omnem moveri in lineâ rectâ cum eâdem motû velocitate, non etiam habes mundum. Fac partes materiæ ita sese librare, ut in perfecto sint æquilibrio et quiete, non habes mundum. Omnis igitur mundi pulchritudo et admirabilis rerum varietas, non ex quiete, non ex partium æquilibrio, non ex conspirantibus motibus, sed ex motu opposito, ex interrupto æquilibrio, ex rerum pugnâ, omnis enascitur. Necesse fuit ut lux, ignis, aer, aqua, et omnia elementa non separata et divisa in suâ quæque regione manerent; sed ut commixta secum invicem contendenter, et his admirabilibus atque mixtis concretionibus originem darent, videlicet plantis, corporibus organicis, etc. Tam necesse itaque fuit, ut esset hæc elementorum contentio, substantiarum heterogenearum fermentatio, concretiones et dissolutiones, quām necesse fuit ut ipse mundus existeret. Hoc solummodo à divinâ mente postulare debemus, ut certis legibus iisque aptissimis regat et temperet hanc elementorum contentionem; quod à Deo effectum est cum tantâ sapientiâ, ut nullas leges sapientiores cogitare possimus.

Pulchra sunt in harum rerum commendationem verba S. Augustini Conf. l. 4, c. 10 : « Etenim omnia senescunt, et omnia intereunt. Ergo cùm oriuntur et tendunt esse, quòd magis celeriter crescunt, ut sint, ita magis festinant ut non sint. Sic est modus eorum: tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cuius partes sunt. Ecce sic peragitur, ut sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cùm sonuerit partes suas, ut succedit aliud. » Idem l. 12 de Civ. Dei, c. 4, habet : « Cæterum vitia pecorum et arborum, aliarumque rerum mutabilium atque mortalium, vel intellectu, vel sensu, vel vitâ omnino carentium, quibus eorum dissolubilis natura corrumpitur, damnabilita-

putare ridiculum est ; cùm istæ naturæ eum modum nutu creatoris acceperint, ut cedendo ac succedendo peragant infirmam pulchritudinem temporum, in genere suo istius mundi partibus congruentem. Neque enim cœlestibus fuerunt terrestria coæqua : aut ideò universitati deesse ista debuerunt, quoniam sunt illa meliora. Cùm ergo in his locis, ubi talia esse competebat, alia aliis deficientibus oriuntur et succumbunt minora majoribus, atque in qualitates superantium superata vertuntur, rerum est ordo transeuntium. » Vide I. 3 de lib. Arb.

Tertiò idcirco mors in se spectata malum non est, sed imperfectio una ex illis quæ ex materiâ atque motu oriuntur. Est quippe dissolutio corporis organici, vel animæ et corporis separatio, ex dissolutione corporis consequens. Sed nullo modo corpus organicum in hæc terrâ nostrâ naturaliter gaudere potest immortalitate; quia, sicut aliæ omnes concretiones, continet elementorum commixtionem atque humorum discordantium pugnam. Hæc mortis defensio est quoque morborum omnium, qui ex iisdem principiis orti, illam solent præcurrere. Ex gratuitâ Dei bonitate aberant mala hæc à primâvâ hominum conditione. Quòd jam illis sint iidem obnoxii, etiam magnæ misericordiae est : quanta incrementa acceptura esset ex immortalitate et perpetuâ sanitate hominum improbitas, quam mortis perpetuus terror et morbi non cohibent, facilè intelligitur. Bonitatis est igitur in Deo erga malos, quòd nec hoc malitiæ augmentum, nec eos in æternum sceletatâ mente vivere sinat; bonitatis est erga bonus, quòd eos ab immortalibus tyrannis vexari non permittat, atque ad meliorem sortem vocet.

Quartò, quod attinet famem, sitim et laborem, in illis quoque multùm eluet benigna Dei providentia. Inprimis, cùm corpora nostra sint ex partibus heterogeneis composita, quæ in perpetuâ sunt fermentatione; sitque tum fluidorum, tum solidorum maximus motus; hinc partes fermentatione illâ et attritione minuuntur; ex quâ diminutione, nisi aliquod afteratur remedium, citò consequerentur interitus et dissolutio totius fabrieæ. Necessæ igitur est ut perpetua damna alterius materiæ substitutione resarciantur, et ad illa damna reparanda interioribus sensibus excitemur, ex quo existit utilitas famis et sitis. Deinde verò cùm animalium corpora singularem habeant texturam atque habitum, qui postulat convenientia

alimenta, jam variis coctionibus digesta, idque quotidie : hinc existit labor in conquirendis et præparandis alimentis.

Illi sensus, hic labor in primævo statu voluptates erant. Etiam in hoc corrupto statu multiplicem habent non solum utilitatem, sed et jucunditatem. Illi sensus famis et sitis multò melius nos de corporis inedia admonent, quam si jam rationi res permetteretur. (Vide Malebranche, Recherche de la Vérité.) Quâm benè institutum est, ut lentos et remissiores stimularent atque cogerent, nec molesti esse desinerent, donec opem corpori necessariam tulissent! Quâm benignè provisum, ut iudem intemperandâ siti atque fame experientur voluptatem, operæ in propriâ sui conservatione positæ mercedem! Quæ sanè voluptas, ubi suppetunt alimenta, multùm vincit molestiam illam, quam fames aut sitis solet procreare. Laboris etiam sua utilitas est et jucunditas. Utilitas quidem : nam multùm conductit ad bonum corporis habitum, nec parùm etiam ad facultates animi confirmandas : avocat à vitiis naturæ tam inimicis, quorum omnium mater est otiositas. Jucunditas etiam : nam ita sumus à naturâ comparati, ut appetat semper animus aliquid agere, grataque omnis illi sit materia excitandi sese abstrahendique; et non sine tedio et ægrâ otii patientiâ possimus conquescere. Præterea labor et industria hominum conciliatrix est præcipua humanæ societatis : nihil adeò conjungit homines cum hominibus, quam permutatio officiorum et commercia; quæ omnia posita sunt in illis emolumentis quæ præstare aliis suo labore et industriâ homines possunt, aut ab aliorum labore et industriâ expectare.

Quintò, in ipso etiam dolore ingratisque sensationibus, quæ aberant à primâvâ hominum conditione, conspicua sunt divinæ bonitatis argumenta. Dolor quippe ex ipsâ naturâ vitæ animalis seu conjunctione animæ et corporis corruptibilis naturaliter sequitur : neque illum unquam frustra sentimus. Illa enim conjunctione animæ atque corporis postulat, ut illæ duæ substantiæ agant reciprocè in se mutuò : ut cogitationes animæ varios excitent in corpore motus, et vicissim variii corporis motus variè afficiant animam : ut jueundis sensationibus excitetur appetitus ad res bonas et salutares capessendas; contrariis verò sensationibus à noxiis et pestiferis avocetur. In primævo quidem statu dolor aberat, quia peculiari providentiâ cavebat Deus ne quid corpus exteriùs

kederet; et arboris vitæ fructus interioris omnis ægritudinis causas impeditiebat. At profectò sine dolore, in præsenti mortali statu, nullo modo vitam servare possemus. Deus quidem hoc evitare potuisse, si effecisset ut anima corporis motibus non afficeretur, vel si instituisset, ut omnes corporis motus excitarent jucundam sensationem. Sed nemo non intelligit, quām periculorum futurum esset mortalibus tale beneficium. Si nullam ingenerasset natura animis aversionem mortis, nec ullā molestā sensatione nos certiores fecisset illius adventantis, in mortem, quasi in somnum, incideremus; et si animal quodque cum eādem voluptate moreretur, cum quā reparat corporis sui damna comedendo, illam quereremus. Molestæ ergo illæ sensationes doloris ex conditione animalium corruptibilium sequuntur et planè utiles sunt in statu præsenti ad conservationem vitæ.

Sed, inquies, sine molestiis illis sensationibus potuisse nos natura admonere de corporis statu et excitare ad afferenda remedia, vel clarā cognitione mali, vel diminutione voluptatis, quā ante fruebamur. — Respondeo hanc constitutionem rerum (nisi multa alia immutarentur et in statum primitivum restituerentur) non futuram meliorem: nam primum non intelligitur, qui animus possit habere perspectum malum imminens corpori et in periculo versari, sine tristitia; et nisi hæc tristitia vim haberet parem dolori et ingratis sensationibus, non sufficeret: cùm sæpius has impares esse experiamur cogendis nobis, ut à pestiferis abstineamus. Diminutio verò voluptatis, quæ secundo loco proponitur, nobis majorem procuraret molestiam, quam afferunt illæ sensations, de quibus instituitur querimonia. Nam satius plerūque ducimus tolerare dolorem, quām privari voluptatibus: verbi gratiâ, etsi podagra acerbissimos dolores creet, tamen nemo vellet privari sensu tactûs et voluptatibus cum illo sensu conjunctis, ut illo malo liberaretur. Multi homines optimè sciunt certorum ciborum conesturâ se aucturos esse mala sua, et tamen anteponunt voluptatem illam, quam experiuntur ex cibo et potu nimio, immunitatibz ab isto malo. Tandem sic licet argumentari: Vel illa diminutio voluptatis erit majus malum vel minus, quām molestia quam experimur ex ingratis sensationibus. Sin primum, nihil sanè lucraremur per commutationem: sin secundum, non haberet sufficientem vim ad nos inclinando ad remedia malis præsentibus affer-

renda, cùm quotidiè experiamur ingratas hasce sensations et præsensionem futurorum dolorum non habere parem vim ad suspendendam levem aliquam voluptatem.

Sed, dices, illæ molestæ sensations sæpius prorsus sunt inutiles; podagra et alii dolores acutissimi nullum habent usum nec conducunt ad producendam vitam. — Respondeo illos morbos esse pravos habitus corporis, qui naturaliter contrahuntur et ex motu fluidorum concretionibusque oriuntur. Quæstio igitur hic est, utrum utile nobis sit certiores fieri istorum morborum, neene. Sed nullum est dubium quin melius sit admoneri, et ita admoneri, ut necesse sit afferre remedium. Nam si febri correptus quis vel podagrâ, non admoneretur de pravo corporis habitu, non vitaret ea quæ febrim accenderent, nec ea quæ sunt apta ad eamdem temperandam arriperet, sive subito et inopinatò moreretur. Jam verò inter omnes morbos, quibus affligimur, illos horrere sollemus magis, qui subito opprimunt: quænam ergo esset sors nostra, si hæc esset morborum omnium natura? Quantum tandem inserviant dolores ad hunc optimum suum, nempe ad deprimendam hominum superbiam et vanitatem, ad abducendos à rebus terrenis eorum animos atque ad coelestia transferendos, dicere necesse non est (1).

Sextò, quod spectat generis humani propagationem et ætates varias vitæ, quæ cum illâ connexæ sunt, nedum ex hæc constitutione peti possit argumentum adversus Dei providentiam, è contrario maxima sapientiae indicia continet. Ex eâ pendet generis humani societas. Vinculum quippe societatis omnium arctissimum in ipso conjugio est, quod ad speciei propagationem initur; proximum est sanguinis, quo continentur primum liberi, deinde fratres, postea sobrini et consobrini, deinde consanguinei: et hæc ratione, quia omnes homines sunt iisdem parentibus prognati, unam magnam conficiunt familiam, et homo quisque benè moratus humani nihil à se alienum putat. Præterea hæc constitutio efficit, ut officia mu-

(1) « Si l'homme pouvait vivre dans ce monde exempt de toute espèce de malheur, il finirait par s'abstraire au point d'oublier complètement toutes les choses célestes et Dieu lui-même. Comment pourrait-il, dans cette supposition, s'occuper d'un ordre supérieur, puisque dans celui même où nous vivons, les misères qui nous accablent ne peuvent nous désechanter des charmes trompeurs de cette malheureuse vie? (Soirées de Saint-Pétersbourg, 8e Entretien.)

tua hominum inter se sint planè necessaria, et sic arcta magis efficiatur humani generis communitas : filii etenim per longa temporis spatia indigent parentum ope, et parentes vieissim ope filiorum. Si singulas ætates vitæ particulatim consideremus, inveniemus nullam esse prorsùs ærumnosam et quæ non afferat varia commoda. Infancia primùm, euris et sollicitudinis vœa est. Præterea in præsentibus hominum circumstantiis ad eorum vitam conservandam, excolendamque necessarie sunt artes plurimæ : non enim illos ut cætera animantia vestivit aut armavit natura; aut illis omnia ad pastum idoneum et copiosum præparavit, aut animos disciplinis et scientiâ instruxit. Hinc provido consilio institutum est, ut hominum soboles tenera et imbecillis diutius maneret, sedulâ indigens curâ, et disciplinæ patiens, atque antea variis imbueretur artibus et scientiis, quâm vires intractabiles adipisceretur. Senectus cùm iisdem mortalibus afferat vitæ fastidium, morti præparat, atque sic efficit ut sine multo dolore ex hâc scenâ rerum discedant, quam in aliâ ætate tristiores reliquissent. Parturientium dolores, et graviora mala quæ has ætates varias jam comitantur, aberant à primævo statu, suntque reverâ peccati poene.

Septimò, ignorantia rerum maximi momenti ad vitam benè instituendam labes est sine dubio et pœna peccati : ignorantia autem reruin non necessariarum non tam malum est, quâm imperfectio, quam velle abesse à creaturis nimirum absurdum esset. Quod cùm ita sit, quem haberemus scientiæ gradum solum determinare potuit liberrimum Dei arbitrium. Deinde verò error ex nostrâ ignorantia fluit, et easdem habet causas. Magna pars scientiæ humanæ nititur testimonio hominum et in fide aliorum posita est, ut illa omnis quam de rebus civilibus, in quibus præsertim versamur, habemus : jam verò quamdiù in his nos fallere poterint homines, necesse est, ut simus deceptioni obnoxii. Magna etiam pars scientiæ humanæ nititur relatione sensuum, qui nobis rerum solummodò apparentias indicant, non ipsam interiorem naturam. Sed res, quæ naturis valdè dividuntur, easdem habere possunt apparentias, in quo etiam casu fallamur necesse est. At profectò illa nostra nativa ignorantia et errores involuntarii, qui ex illâ fluunt, nulla habent gravia incommoda, imò utilitates multis. Nam primùm earum rerum scientia, quæ non sunt conjunctæ cum præsenti nostro

statu, levissimam haberent utilitatem seu potius nullam : ad nihil quippe inserviret, (quoniam homines non possunt pluribus rebus simul intendere) quâm ad eos abdueendos à rebus et officiis necessariis. Parùm etiam prodesset vel potius obcesset cognitio earum rerum mundanarum, quæ non conferret ad benè agendum et recta capienda consilia : verbi gratiâ, parùm prodesset scire quot sunt mundo astra, quæ cujusque magnitudo, quænam sint omnium motuum naturalium principia : talis scientia nullum relinqueret locum inquisitionibus philosophicis, quæ sunt oblectamenta otii. Obcesset multò magis rerum humanarum amplior scientia : quis enim vellet habere omnium sensuum suorum interiorum, omniumque cogitationum testes quasi oculatos omnes homines ? Quis vellet fortunas suas et fatalem illum diem mortis semper habere ante oculos ? Tolleretur uno verbo ex vitâ humanâ spes omnis, unicum in malis solatum et felicitatis magnum principium. Tolleretur metus, quo avocamur à flagitiis, si prævideremus quâm benè succederent.

Quod verò errores speat, illi quidem qui sunt voluntarii, in quos incidunt ex negligentiâ vel temeritate, valdè fatales habent quandoque consequentias, sed sunt propriè peccata et mala moralia. Illi qui sunt naturales et in quos incidunt ex naturæ nostræ imperfectione parùm plerūmque minuant felicitatem nostram. Imò eadem causa quæ efficit ut multarum rerum ignorantia utilis sit, efficit etiam ut error, ignorantiae soboles, suâ utilitate non caret. Quâm benè provisum fuit, ut spe vitæ conservandæ, spe recuperandæ sanitatis, spe mutandæ fortunæ semper deluderemur ! Quâm benè constitutum quoque est, ut aliorum hominum externo habitu inclinaremur ad officia erga eos præstanda, quæ non præstaremus si interiores eorum sensus perspicceremus ! Sed, inquietus, in rebus multis erramus, quæ multum removent nos à felicitate, multasque res ignoramus, quas scire multum prodesset. Respondeo illos errores removere quidem nos ab ideâ absolutæ felicitatis, quam animo habemus comprehensam, non removere ab illâ felicitate quæ est propria præsentis statûs et ad quam nati sumus. Neque possunt illi errores exprobri Dei providentiaz, nisi omnino miseram efficiant vitam humanam, sine ullâ in aliâ vitâ compensatione.

Octavò, quod verò passiones attinet, et dicendum, inquit S. Thomas, quod illæ, in

« quantum sunt præter ordinem rationis, in-
« clinant ad peccatum : in quantum autem
« sunt ordinatæ à ratione, pertinent ad virtu-
« tem. » Quòd verò animum humanum sic
perturbent et tanto rapiant ad illicita impetu,
naturæ nostræ depravatio est, non primæva
ejus conditio. Necesse enim fuit, quoniam in
eam conditionem devenire debeamus, in quā
nobis ad conservationem vitæ multa essent ar-
ripienda et prosecunda, ut naturalibus incli-
nationibus ferremur ad ea quæ nobis utilia et
salutaria sunt, et aversaremur noxia et lethi-
fera. Necesse fuit etiam cùm ad societatem
quoque nati sumus, ut aliquibus vinculis con-
jungeremur cum aliis hominibus. Atqui hoc
sieri meliùs non potuit, quā naturalibus illis
inclinationibus et aversionibus, quas passio-
nes vel affectiones vocamus. Quam enim pas-
sionem naturalem tollere velis ? num amorem
vitæ eorumque quæ sunt conservantia nostri
statūs, aut illas affectiones, quæ ex illo fluunt ?
Sed necessariæ sunt ad conservationem indi-
vidui. Num cupiditatem scientiæ seu naturalem
curiositatem, quā excitatur animus ad inquisi-
tionem veritatis ? Num philanthropiam ? Num
charitatem patriæ ? Num paternos affectus aut
pietatem filialem ? Num amicitiam ? Num com-
miserationem, aut alias, quæ vincula sunt
societatis ? Num angorem internum et podo-
rem post malè acta ? Num bonæ famæ et lau-
dis cupiditatem, quā ad præclaræ facinora
ingenuus quisque stimulatur ? Num indigna-
tionem ex malorum prosperâ fortunâ sponte
subnascentem ? Manifestum est nullam ex iis
omnibus, quas veteres philosophi et theologi
revocabant ad appetitum concupisibilem aut
irascibilem, indigitari posse, quæ meliùs ab-
esset à naturâ hominis. Sed omnes modum
suum prætergredi possunt et sæpissimè præ-
tergreduntur; hincque existit nimius sui amor,
nimium pro patriâ studium, ambitio, iracun-
dia, invidia, intemperantia, avaritia, cæteræ-
que vitæ humanæ pestes. At hæc vitia arbitrii
crimina sunt, non naturæ primordia. « Veri-
tatem divinorum dogmatum, inquit Theodore-
tus sermone 3 Therap. de Naturâ hominis ,
perdiscite, corporis divinam plasmationem ,
animæ naturali immortalē, hujusque partem
rationalem affectibus imperantem, et affectus
ipsos naturæ utiles ac necessarios. Nam et con-
cupiscendi vis utilissima est, et huic opposita
irascendi facultas similiter. Per illam siquidem
et divinas res appetimus, et contemptis visi-
bilibus intelligibilia cogitatione animoque ver-

samus : atque in terrâ degentes, Dominum qui
in celis est videre cupimus, virtutemque desi-
deramus. Hæc ipsâ vitam tucmur, et cibum
potumque sumimus, et legitimâ liberorum pro-
creatione genus propagatur. At irascendi vis
socia data est rationi, ut immoderatam cupiditi-
atem coerceat. Quoniam enim ultra positos
limites transilire illa contendit, iracundiam illi
creator, quasi pullum quemdam copulavit, qui
eam retrahat, quando ultra quā opus est
progredi conatur : ac veluti calida frigidis qui-
deni sunt contraria, inter se tamen permixta
temperationem optimam efficiunt; sic cupiditas
et iracundia invicem admixtæ mutuâ castiga-
tionem optimam faciunt virtutis commixtionem.
Est autem agendarum rerum penès rationem
vis et potestas, ut hanc contineat, et illam im-
pellat, vel illam inhibeat, et hanc excitet. Sistit
enim nimiam iracundiam cupiditas, et iracun-
dia rursùs inexplabilem cupiditatem castigat.
Hæc autem perfectissimè geruntur, dùm ratio
habenas scitè moderatur. Quòd si molli ac lu-
brico cupiditatis sensu delinita, vel cum ex-
sultante iracundiâ intempestivè fines egressa,
laxiùs quā par sit habenas remiserit, illæ
quidem præter modum, equorum instar fren-
num mordentium, excurrunt, hæc verò vi
tracta rapitur, risumque præbet spectantibus
cum opprobrio : atque ita poenas luit, ut quæ
sponte suâ hoc damnum subierit. Nam humanæ
leges eos qui delinquunt poenis coercent, et
Deus peccantibus ignem inextinctum commi-
natus est. Deus autem cùm sit bonus et justus,
ab iis poenas non exigeret qui contra leges vi-
tam ducunt, si necessariò delinquerent : ne-
que hominum sapientissimi ejuscemodi leges
unquā tulissent, si compertum illis fuisset,
non animi arbitrio humana facinora perpe-
trari. »

Concludamus cum codem Theodoreto : « Ita-
que mala non sunt mors, paupertas, servitus,
segritudo, sed vocantur à stultis mala ; benè
autem utentibus bona sunt. » Vide S. Thomam
prinæ secundæ quæs. 24 ; Cartesium de Pas-
sionibus ; Malebranche de Inquisitione veritatis.

Objicitur 4º : *Ex malo morali.* — Saltem
nullo modo conciliari potest cum perfectioni-
bus Dei malum morale, seu prave creaturarum
intelligentium electiones. Nam in hâc quæstio-
ne non possunt afferri cædem responsiones,
quæ modò allatae sunt objectionibus ex malo
defectus et naturæ. Mala enim imperfectionis
et naturalia excusantur, ex eo quòd sint natu-
rales rerum appendices, vel poenæ, et utilitate

non careant; non item mala moralia: nam nec natura hominis aut ejus naturalis conditio exigit ut malè eligat, nec prava electio bonum universi vel privatorum auget. Respondeo 1º objectionem hanc ex malo morali affirri quidem posse ad ostendendam humanae mentis imbecillitatem, si res certissimè existentes, providentiam et malum morale, conciliare nequirit: sed valde ridiculè affertur ab atheis ad tollendam Dei providentiam: ob hanc evidentiissimam causam, quia id supponit objectio, quod tollere vult. Nam cùm malum morale seu peccatum sit libera legis divine bonæ atque justæ transgressio, sine libertate in creaturæ, et providentiâ bonâ et justâ in Deo, cogitari nequit. Adeoque in hâc obcurissimâ quæstione de mali moralis origine sine ullo causæ nostræ detimento constiteri nostram ignorantiam possumus. Ut habet Arnobius l. 2 adversus gentes, « responsionis necessitas nulla est. Sive enim possumus d.cere, sive minus valemus, nec possumus, utrumque apud nos parvum est, nec in magnis ponderibus ducimus, vel ignorare istud, vel scire, unum solum posuisse contenti, nihil à Deo principe, quod sit non cens atque exitiale, proficiisci. » 2º Mala moralia sunt propriè mala defectus, et eorum possiblitas sequitur ex conditione hominum. Multiplicem quoque certissimè habent utilitatem: « neque, ut ait S. Augustinus, Deus omnipotens, cùm sumumè bonus sit, ullo modo sineret mali esse aliquid in operibus suis; nisi usque adeò esset omnipotens et bonus, ut benè faceret etiam de malo... melius judicavit de malis benefacere, quam mala nulla esse permittere. » Enchir. c. 11, 17.

At, inquires, congruebat bonitati divinæ mala haec impedire, cùm hoc fieri facillimè potuerit et sine ullis incommodis, idque tribus modis. 1º Si funestum libertatis dolum Deus non concessisset. 2º Si omnipotentiam suam interposuisset, et voluntatem in se liberam à prava electione continuisset. 3º Si mutato rerum praesenti statu, homines in aliud transtulisset, ubi præcisus errorum causis nihil occurreret, quo ad malè eligendum moverentur. Respondeo, Deum quidem impedire posse mala moralia, et reverè impediisse in superioribus creaturæ in ordinibus (1); at non propterea debuisse continere à pravis electionibus homines, vel

(1) Hui non videtur auctor sibi consentire, cùm ex una parte admittit mala moralia in superioribus creaturarum ordinibus fuisse impe-

tollendo libertatem, vel interponendo omnipotentiam suam, vel mutando humani generis statum. Et 1º quidem sublatâ penitus libertate facilè intelligitur pejorem futuram mundi conditionem, tum respectu Dei, tum respectu creaturæ. Respectu Dei, quia 1º, sublatâ agentibus liberis, mundus universus mera machina esset digito Dei duertilis, et, ut patet, multum amitteret dignitatis suæ. Quia 2º sublatâ libertate nullum esset Deum inter et creaturam fœderis et amoris commercium, nulla libera gratiarum actio, quam tamen Deo gratiorem esse et præstare omnibus materiae lusibus facilè sentiet, qui ineminerit quantum interest inter puerum patri blandientem et machinam manu artificis circumactam. « Tales servos suos, ut ait S. Augustinus, meliores esse Deus judecavit, si ei servant liberaliter: quod ullo modo fieri posset, si non voluntate, sed necessitate servirent, » et alibi percunctanti Evodio cur dedisset Deus liberum arbitrium, quod si non accepisset homo, non peccasset, respondet: « Satis causæ est cur dari debuerit, quoniam sine illâ libertate homo recte non potest vivere, et poena injusta esset et præmium, si homo voluntatem non haberet liberam: debuit autem et in suppicio et in præmio esse justitia, quoniam hoc unum est bonorum, quæ sunt à Deo. » De lib. Arb. l. 1, c. 4. Quia 3º sublatâ creaturis liberis non adeò in administratione rerum elucerent divinæ perfectiones. Nam in gubernatione rerum carentium libertate magis elucere videtur potentia, quam sapientia: hæc multò magis enitet, cùm tot agentibus liberis à dominio suo quodammodo manumissis et suspenso potentiae exercitio, solâ providentiâ fines assequitur, efficitque ut tot discordes voluntates in bonum universi conspirent. Præterea in hâc administratione morali eluent sanctitas, justitia, cæteraque omnia his connexa attributa; quorum in fatali rerum omniū et ferrea concatenatione nullum indicium esse potest.

Respectu etiam creaturæ, quia 1º, sublatâ libertate, cæteræ præclarissimæ mentis nostræ dita, et quidem non concessâ eis libertate, ut jam supra in procœdio de Providentiâ partim de angelis affirmat; dum ex alterâ ea congerit libertatis heminibus negatæ incommoda quibus etiam superioribus creaturis negandam esse constaret: v. g., mundo universo diminutam dignitatem, Morales Deum inter et creaturam relationes sublatas, etc. Reverè dicendum ex communī sententiâ omnes angelos libero arbitrio donatos ipsos in statu probacionis seu viatores primū extitisse, atque nunc fidelitatis sue præmio gaudere. P. S.

dotes tollerentur : verbi gratiā, si intellectum seu vim cogitandi haberemus sine libertate, vel nobis esset de eādem re perpetua cogitatio, vel series cognitionum necessariarum perpetuò sese obtrudentium : in quo statu certè nullus relinquitur rationi locus, nec consequenter illis deliciis, quas ex liberis inquisitionibus, ex inventis, ex inceptis, ex vitæ nostræ rationibus institutis, ex oratione et collocutione hominum, etc., accipimus. Quia 2º, careremus etiam illis voluptatibus interioribus, et magis exquisitis, et magis permanentibus, quæ virtutis præmia sunt : quæ manifestè habent fundamentum in libertate et sunt grati sensus recti exercitii nostrarum facultatum. Quia 5º, sublatâ libertate, careremus illâ omni felicitate quam parunt ipsæ electiones liberæ circa res etiam indifferentes; quæ certè in vitâ maxima est : nam si quis seipsum tentare velit, inveniet illam vim esse libertatis, ut grata nobis eliciat omnia quæ eligimus ; etiam si ante electionem essent maximè indifferentia, inò etiamsi reverà mala sint physica et habeant dolorem adjunctum. Sic illius ope supra fortunam tollimur et rebus adversis impediti solatiū intra nos ipsos quærere possumus ; novaque nobis proponere studia, quæ oblectamento suo necessariæ in præsenti statu ærumnas multùm lenient.

2º Deus in suâ potentia media habet efficissima, quibus, prout vult, flectere possit voluntates liberas hominum. At illis uti necesse non fuit, de quâ re ingeniosè disputat S. Augustinus de lib. Arb. I. 3, c. 42 : « Naturas igitur omnes Deus fecit, non solùm in virtute atque justitiâ permansuras, sed etiam peccaturas; non ut peccarent, sed ut essent ornaturaे universum, sive peccare, sive non peccare voluissent. Si enim rebus decessent animæ, quæ ipsum fastigium ordinis in universâ creaturâ sic obtinerent, ut si peccare voluissent, infirmaretur et labefactaretur universitas, magnum quiddam decesset creaturæ ; illud enī decesset quo remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur : tales sunt optimæ et sanctæ et sublimes creaturæ cœlestium et supereœlestium potestatum, quibus solus Deus imperat, universus autem mundus subjectus est. Sine istarum officiis justis atque perfectis esse universitas non potest. Item si decessent, quæ sive peccarent, sive non peccarent, nihil universitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum decesset. Animæ sunt enim rationales, et illis superioribus officiis quidem impares, sed natu-

râ pares, quibus adhuc inferiores sunt multi et tamen laudabiles à summo Deo constitutarum rerum gradus. » Ibid. Tertullianus lib. 2 contra Marcionem sic disputat : « Si enim homini semel permiserat (Deus) arbitrii potestatem et libertatem, et dignè permiserat, utique fruendas eas ex ipsâ institutionis auctoritate permiserat ; fruendas autem quantum in ipso secundum ipsum, id est, secundum Deum... quantum verò in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstet ei, cui quid semel frui præstat, ut pro animo et arbitrio suo fruatur ? Igitur consequens erat, ut Deus secederet à libertate semel concessâ homini, id est, contineret in semetipso et præscientiam et præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo malè libertate suâ frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiserat. Denique puta intercessisse... Nonne exclamaret Marcio : O Dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit ! Cur permiserat liberum arbitrium si intercedit ? Cur intercedit, si permisit ? Eligat ubi semetipsum erroris notet, in institutione, an in rescissione. »

3º Denique non necesse fuit ut Deus hominem alibi collocaret. Nam primum qui hoc volunt, volunt omnino hominum ordinem non esse; nam creatura rationalis in cœlo posita et in aliâ vitæ conditione diversi esset ordinis ab homine animali terrestri. Audiamus S. Augustinum de lib. Arb. I. 3, c. 5 : « Si te delectet creatura, quæ perseverantissimâ voluntate non peccat, non est dubitandum, quod eam peccanti rectâ ratione præponas. Sed sicut eam tu cogitatione præponis, sic eam creator Deus ordinatione præponit. Crede esse talem in superioribus sedibus et in sublimitate cœlorum. Habet illa sublimis perpetuam beatitudinem suam, in perpetuum fruens creatore suo, quem perpetuâ tenendæ justitiæ voluntate promeretur. Habet deinde ordinem suum etiam ista peccatrix, amissâ in peccatis beatitudine, sed non dimissâ recuperandæ beatitudinis facultate, quæ profectò superat eam, quam peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam et illam priorem permanentem in voluntate justitiæ, hæc medietatem quandam demonstrat, quæ prætendi humilitate altitudinem suam recipit. Nam neque ab illâ creaturâ, quam præscivit Deus non solùm peccataram, sed etiam in peccandi voluntate mansuram, abstinent largitatem bontatis suæ, ut non eam conderet : sicut enim

melior est vel aberrans equus, quam lapis, propterea non aberrans, quia proprio motu et sensu caret; ita est excellentior creatura, quae liberâ voluntate peccat, quam quae propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem... Propterea jam non te moveat, quod vituperantur animæ peccatrices, ut dicas in corde tuo: Melius fuisset, si non essent. In suâ enim comparatione vituperantur, dum cogitatur quales essent, si peccare noluisserint. »

Ex his omnibus patet solutio huic objectioni quam proponit Cotta apud Ciceronem, l. 5 de Nat. deor.: « Si medieus, inquit, sciat eum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sumpturum statimque peritum, magnâ sit in culpâ: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos sci- verit cùm perversè et improbè usuros. » Manifesta est istius comparationis vanitas. Potest enim æger sine vino vivere, imò et convalescere. At homo sine ratione esse non potest. Nec minh̄ distant peccare et perire. Verum est quod nemo vinum sumere ægrotum voluerit, quo peritum sciverit; quilibet tamen prudens medicus ægro cibum sumere permittet, sine quo certò peritum novit, etiamsi febrim eo sumpto auctum iri præviderit. Sic Deus rationem hominibus, sine quâ homines non essent, dedit, etiamsi quedam inde mala oritura prævideret. Deberet ergo ratio comparari cum vitâ, mala mortalia cum morbo: proindeque si Deus rationem auferret, ne homines malè illâ uterentur, similis esset ejus qui occideret filium, ne ægrotaret. At, inquies, bonitatis pars esset in parte occidere potius filium, quam permettere ut insanabiliter decumbat. Si hoc sit patris officium, non est provisoris generalis, « ad cujus providentiam, ait S. Thomas, pertinet et boni productio et permissio mali, ut non impediatur bonum universi perfectum. » Eadem vanitas est omnium exemplum, seu olim à Manichæis et Epicureis, seu nuper à Baylio, allatorum: hic verò in similitudine matrisfamilias præsertim delectatur, quæ cùm certa sit filiam suam pudicitiae jæturam facturam esse, si certis illam perditorum hominum circulis et ludis interesse sinat, tamen permittit, ne filia libertatem tollere videatur: hanc verò matrem cùm omnes facilè concedant imprudentem et in filiam reverâ sub benignitatis specie sàvam esse, ejusdem planè imprudentiæ et sævitiae Deum argendum esse pronuntiat. Sed hæc comparatio ob multiplicem cau-

sam distat à præsenti quæstione. 1º Quia præsentia filiæ istis circulis res necessaria non est: mater impedire potest ne illa intereat sine ejus interitu; sed libertas contrarietatis pertinet ad statum hominis. Quærendum est igitur an matrem bonitas excitare debeat ad filiam occidendam, ne pudicitia audeat periculum. 2º Quia mater malo filiæ nullum remedium afferre novit; nec ex illo, vel sibi, vel filiæ, vel familiæ, vel patriæ utilitatem aliquam arripere potest. Deus verò efficere potest et reverâ efficit, ut peccatum sibi prosit ad manifestationem suorum attributorum; ut peccatori nisi volenti non obsit aut etiam prosit, cùm per salutares pœnas non tantum ad primam, sed majorem perfectionem et felicitatem illum si velit perducat; ut toti civitati utile sit, cùm paucorum infortium exemplo aliis esse possit quo in officio contineantur.

Ex iisdem principiis solvitur illa adeò nota objectio Epicuri, quam Lactantius proponit his verbis: « Deus aut vult tollere mala et non potest; aut potest et non vult: aut neque vult, neque potest. Si vult et non potest, imbecillis est, quod in Deum non cadit. Si potest et non vult, invidus, quod æquè alienum à Deo. Si neque vult neque potest, et invidus et imbecillus, ideòque neque Deus. Si vult et potest, quod solùm Deo convenit, unde sunt mala? Aut cur non tollit? Ex quatuor illis membris sumebant olim Manichæi et Stoici primum: illi flingebant propter vim et potentiam mali principii Deum bonum non posse efficere quod velit. Hi verò voluntatem divinam frustratam dicebant, incorrigibili naturâ materiæ aut animæ maleficæ insitæ in materia. Alii secundum eligunt propter diversas rationes: « Deus inquit Lactantius, potest quicquid velit, et imbecillitas vel invidia in Deo nulla est; potest igitur mala tollere, sed non vult; nec ideò tamen invidus est; idcirco enim tollit, quia sapientiam simul tribuit, et plus est boni et jucunditatis in sapientiâ, quam in malis molestiæ. Sapientia enim facit, ut etiam Deum cognoscamus et per eam cognitionem immortalitatem assequamur, quod est summum bonum. Itaque nisi prius malum agnoverimus, nec poterimus agnoscere bonum; sed hoc non vidit Epicurus, nec alius, si tollantur mala tolli patriter sapientiam, nec ulla in homine remanere virtutis vestigia, cuius ratio in sustinendâ et superandâ malorum acerbitate consistit. Igitur propter exiguum compendium sublatorum malorum, maximo et vero et proprio nobis

bono eareremus. » Leibnitzius quoque dicendum existimat Deum mala tollere potuisse, sed noluisse propter hanc optimam rationem, quod simul bona sustulisset, et plus boni quam mali. Clericus et alii multò melius respondent, et huic responsioni inhærendum est, Deum potuisse mala tollere, sed non voluisse: quia Deus in dividendis donis suis creaturis nullam aliam legem habet præter arbitrium, ut supra diximus ubi de malo imperfectionis. Si ad aliquid procreandum teneretur bonitas infinita, teneatur ad perfectissimum, sed perfectissimum repugnat. Necessitas ergo est, ut bonitas quamvis infinita in aliquo gradu finito perfectionis et felicitatis consistat. Sed estne gradus ullus finitus, cui Deus adstrictus sit? Manifestè nullus est. Ergo bonitas quamvis infinita in quocumque gradu perfectionis et felicitatis consistere potest. Ergo in eo qui est proprius hominum in præsentí conditione (1).

(1) Gravissima ex malo morali difficultas est multorum hominum, præviso libertatis abusu, perditio: ex quo adversarii concludunt vel Deum non esse sapientem, si, præviso abusu, bonum usum, id est, finem non assequendum atque in hypothesi cognitā impossibilem intenderit; vel Deum non esse bonum, si non intenderit bonum usum libertatis, salutemque hominum. — Respondeo Deum intendisse bonum usum, *liberum* essentialiter, libertatis, ac proinde non absolute, sed conditionatē hominum salutem. Ea igitur intentio importat essentialiter possibiliter abusus: porrò *possibili posito in actu, nil sequitur absurdum*. Hinc videre est in eo totam esse quæstionem, utrum hujusmodi intentio sit bona sapiensque, necone. Si prius admittatur, jam certe non potest mala fieri et insipiens per ipsum abusum, quem possibilem essentialiter supponit; posterius verò falsum esse facilè evinceretur. Neque enim sapientiae, neque bonitati ac sanctitati divinæ repugnat, Deum homini dare libertatem, quā concessā, suum iste creatorem glorificare, merita comparare, assequi præmia possit, perire verò nequeat, nisi pessimè ipse sese perdere voluerit.

Inst.: Majora mala quam bona ex libertate sequuntur, cum plures sint qui pereant quam qui salventur homines; ergo sapientiae ac bonitatis erat ab hujusmodi dono abstinere, si Deus ad bonum generis humani concedere libertatem voluisse. — Respondeo: Nego consequiam, quia majora illa mala non ex ipsa libertate, sed ex ejus abusu, oriuntur, nonnisi que prava voluntati eorum ipsorum qui pertinet sunt imputanda. Justi autem non debebant maximis libertatis commodis propter iniqas malorum dispositiones privari. Deus à fortiori non delinit earere gloriā quam ex bono libertatis usu percipit, ob eandem percutiunt liberam depravationem. Quod si diceretur eam gloriam uno tantum peccato destrui, reponeamus negando, quia licet suis virtutis acti-

Objicitur 4º: *Ex inæquali distributione præiectorum et pœnarum.* — Justa rerum administratio postulat ut præmia et pœnae dividantur promeritis. Atqui in administratione divinâ boni ærumnis sœpè conficiuntur, dum impiis afflat fortuna.

Unde Ovidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso
Sollicitos nullos esse putare deos.

Notus est etiam elegantissimus Claudiani locus in Ruff. l. 4 :

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, et incerto fluenter mortalia casu.
Nam, cum dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasei. . . .
Sed cum res hominum tantæ caligine volvi
Adspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rursus labefacta cadebat
Religio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuræ
Fortunæ, nou arte, regi, quæ numina sensu
Ambiguo, vel nulla putat, vel nescia veri.

Respondeo: Distinguo majorem: Justa administratione postulat ut præmia et pœnae dividantur pro meritis in statu finali, concedo; in statu probationis et militie, qui via est ad alium statum, nego. Esse quidem inæqualem distributionem præiectorum et pœnarum facilè concedimus; nonnisi serò Dei vindicta assequitur malos, quandoque in hac vitâ nullatenus; boni è contrario propter ipsam suam virtutem malis multis opprimuntur. Sed hæc forma regiminis cum Dei justitiâ optimè consistit, ob duplicum hanc præcipue rationem.

Primò. Quod Deus utpote omnium supremus Dominus pro suo beneplacito possit differre malorum supplicium et honorum præmia, si id ad bonum aliquod consequendum possit inservire, Hoc jus ipsis regibus et magistris nostris non denegamus; si è re reipublicæ sit differre malefactoris supplicium vel bonæ

bus homines justi injuriam Deo per peccatum illatam nunquam adæquare possint, gloria quam illi præstant, peruanet, atque Deus suam gloriam habet ex ipso peccato, nempe manifestando suam indulgentiam erga pœnitentes, et in impœnitentes justitiam. P. S.

actionis remunerationem, hoc regi licitum esse nemo negabit. Ad absolvendam ergo Dei justitiam moderatricem mundi sufficit, quod aliquando malos capiet sue improbitatis poenitentia et boni invenient praemia virtutis; veniamque tempus quando bonos non poenitebit dilati præmii: nec mali poterunt gloriari de dilato suppicio; quandoquidem Deus ipsius moræ et dilationis in puniendo et remunerando habebit rationem. Secundò. Præsens mundi conditio postulat hanc inæqualē distributionem: nam primum hominum conditio est status probationis et militiae, in quo ad exercitationem virtutis oportet bonos viros molestias multas perferre: oportet etiam malos uti prospera fortuna, ut probetur bonorum constantia, quandoque ad ulciscendam improborum hominum impietatem, ut iidem sint illustria exempla in infasto exitu divinæ ultionis. Deinde verò divina justitia rerum humanarum moderatrix talis esse non debet, quæ omnia statim destruat, sed quæ potius mundum conservet in conditione quæ potest optimam. Jam verò si Deus sederet in tribunali ad serendam ultimam sententiam, judiciumque æquum dieceret in hac vitâ, in omni ætate destrueret maximam partem generis humani: et quid simile experiremur istius calamitatis quæ in diluvio contigit, si hic habitare nullis liceret nisi bonis. Cum igitur Deus velit servare mundum, necesse est ut malos vivere patiatur et id solūmodò agat, ut legibus suis et judiciis quandoque severioribus coercent hominum perversitatem. Denique manifestum est iuxta cursum rerum ordinarium sine perpetuis miraculis exerceri non posse illam strictissimam justitiam: conditionem quoque generis humani illam non ferre; ita quippe vineulis amicitiae, sanguinis et commodorum colligantur inter se homines, ut mali acerba pati non possint, quin in partem infortunii veniant etiam boni. Quæ esset, v. g., pars liquidæ voluptatis in parentis optimi vitâ, qui sibi divino iudicio eruptos charissimos liberos lugeret (1) ?

(1) Ilæc vera sunt nec impediunt quin tamē, prætermissâ futurâ præsentium malorum compensatione, non vero hujus compensationis ideo et spe, longè majorem bonorum summam justos manere de facto in hac vitâ quam ini quis. Quod triplici sub respectu constare videtur, si nempe civilem pœnarum animadversionem institutionem, si morbos, si denique stimulos conscientiae.

1º *Civilis pœnarum institutio*. In societate, in naturali proinde hominum statu, aperiè existit et essentialiter civilium institutio pœnarum,

ARTICULUS III.

DE MOTIVO, FINIEBUS, PERFECTIONE ET MODO DEI PROVIDENTIE.

QUESTIO PRIMA.

Quo motivo Deus excitatus fuerit ad creandum, et quem finem in agendo spectaverit?

Confundunt saepius theologi et philosophi motivum divinarum operationum ad extra cum carumdem fine: et ex duabus illis questionibus, quas titulus exhibet, unam valde æquivocam effecere: ex quo evenisse videtur, ut etsi reapsè sint concordes, tamen in varias discesserint opiniones: v. g., quidam, inter

quibus plectantur mali, quasque non ita effugiunt, quam primum rerum suadet aspectus. Imò nullus eas scelestus planè declinat, si perpetuas eorum anxietates, dum liberi sunt, vitamque profugam pensamus.

2º *Morbi*. Neminem latet morbos plerosque ex culpâ, utque consecratio peccati oriri. Intemperantia sola eos iam ferè omnes secum importat. *Innumerabiles*, inquit Seneca, *esse morbos miraris? coquos numera*. Hinc effatum vulgare: *Plus hominum occidit esca quam gladius*. Quid verò de morum depravatione, quæ ut specie humanae crudelissima inimica ubique et semper habita fuit!

3º *Stimuli conscientie mentisque inquietudines*. Omnis vera felicitas, id est, pax interna à malis penitus exulat. Continuò conscientiae aculeis velut furiis domesticis cruciantur scelesti. Mens eorum extra ordinem delicto projecta, atque à sua vitâ, id est, à Numine disjuncta, quasi membrum à suo loco avulsum, multa certè et dura patitur. Foris autem non parùm etiam vexantur: quippe libidinosi ac improbi suis habent laxantes cupiditatibus, plerumque offenduntur ab omnibus, denique et opprimuntur; nec ullum itaque sive in se, sive in aliis, aut in Numinis ideâ solatium habent. Hinc eorum in Providentiam querelæ seu blasphemiae; hinc desperationes, etc.

E contra omnino viri probi ac pii pace internâ fruentes, serenatâ fronte conspicui, suis in desideriis moderati, rariùs ideircò alios experintur sibi adversarios, multumque aliunde levantur in calamitate, in persecutionibus, etc., recordatione Dei, patris providi, optimi, transitorios aternis præmis dolores compensantis; imò et in pœnis acerbioribus, vel rebus in adversis tantâ spe beatificantur. Hinc isti in quilibet sorte constituti, divinam providentiam agnoscunt, adorant et mirantur.

Itaque res ita in mundo componuntur, ut justi jam feliores existant et mali infeliores, priusquam utrique suam admodum diversam sortem in futurâ vitâ subeant; et quidem tam miris modis, ut neque libertas, neque virtus, neque ordinis moralis quilibet pars aliquid patiatur detrimenti, nec aliud quodcumque incommodum sequatur!

De providentiâ in terris justificata vide potissimum egregium opus D. de Maistre, inscriptum: *Soirées de Saint-Pétersbourg*. P. S.

quos Estius est, negant dici posse Deum aliquem finem sibi proposuisse in condendo mundo; quia, inquit, Deus perfectissimus est et nullius indigens; et sicut sufficientem causam non habet, ita nec finalem. Haec opinio seu potius forma loquendi valde dissona est, nec satis abhorret ab atque sermonem, qui omnia propter nullum finem temerari ac inconsultum actione entis aeterni et necessarii constituta pronuntiant. Quid est agentem carere fine, nisi agere temerari et inconsultum? Tamen manifestum est hos theologos non nisi verbis ab aliis differre, quia per finem intelligunt non finem operis, sed motivum quo Deus inclinatus est ad operandum: fatentur etenim rerum a Deo creatarum esse aliquem finem, gloriam videlicet Dei; fatentur etiam inter res creatas alias esse, quae condite sunt propter alias, v. g., solem ad illustrandas lumine suo planetas. Nos ergo adhibitum distinctione statuemus enim Estio Deo nullum fuisse motivum naturale agendi ad extra; deinde verò cum aliis, Denique liberam voluntate ad agendum determinatum sibi proposuisse finem, v. g., gloriam suam et creaturarum bonum.

PROPOSITIO PRIMA.

Nec gloria Deo ex universitate rerum redundatura, ut quidam putant, nec bonitas creaturarum, nec inclinatio aliqua benevolentiae erga creaturas, aut aliud quodvis motivum, Deum impulit ad agendum ad extra: sed Deus seipsum liberè determinavit, et volendo creaturarum existentiam, eas fecit et bonas et gratias sibi.

PROBATIO. — 1º Gloria ex universitate redundatura non potest dici motivum, quo Deus ad agendum determinatus fuit. Nam gloria haec est res externa et adventitia. Atque Deus a re externa ad agendum moveri nequit: qui enim determinatur ad extra, pendet ab ea re a qua determinatur, passim se habet, agitur, non agit. Quae omnia de Deo affirmari nequeunt. Deinde verò ens sibi sufficiens, nullaque re indigens nihil diversum a se appetit; cum ipsa alicuius rei appetitio indigentiam significet. Et propterea tali enti indifferens esse debet, eni scilicet rei finita et externae existentia. Sed gloria ex universitate redundatura, res est finita et externa. Denique, si esset in Deo aliqua glorie appetitio independenter a liberam voluntatis determinatione, esset illa appetitio naturalis, et idcirco aeterna et necessaria, et consequenter ab aeterno excitata;

fuisse Deus ista appetitione ad creandum, quod tamen omnes negant. Ergo.

2º Deus dici non potest excitatus ad creandum creaturarum bonitate. Nam primum ante liberam Dei electionem creaturarum bonitas nulla est. Num bonitas absoluta seu realis perfectio aliqua? Sed rei non existentis nulla bonitas est absoluta, nulla realis perfectio. Num bonitas relativa? Sed haec sine existentiā concipi nequit: et relativè ad Deum infinitum nihil extra se, naturā suā et independenter a voluntate divinā, bonum et conveniens esse potest. Deinde si Deus bonitate externā creaturarum inclinaretur ad operandum, omnes indiscriminatim creaturas possibles produxisset: nulla est ratio, eur creaturas alias discriminaverit, cum omnes aequaliter habeant illam objectivam bonitatem, quā Deus inclinatus supponitur. Denique cum bonitas creaturarum sit respectu Dei res externa, huc referri possunt omnes modō allatæ rationes, quibus efficiemus gloriam externam non fuisse divinarum operationum motivum.

3º Propter easdem rationes nulla concipitur in Deo ante liberam voluntatis determinationem, benevolentiae inclinatio erga creaturas seu naturalis appetitio.

4º Restat ergo quod dīvina voluntas liberè sese determinaverit ad operandum ad extra. Nam nulla causa distineta a voluntate singi potest; et cum nullam habeant creaturæ, dum sunt possibles, bonitatem, nec absolutam, nec relativam, necesse est divino fiant bona decreto. Atque revera existentia perfectio est absoluta et ceterarum fundamentum: earumdem conformitas cum divinā voluntate ceterisque ejus attributis, bonitas etiam relativa est, quam utramque creatione acquirunt. Tandem Deus volendo concipitur eas sibi gratas facere et in se quādam earum voluntariam appetitionem excitare: dum enim erant tantummodi possibles, nullamque haberent bonitatem nec absolutam, nec relativam, gratae ipsi propriè esse non potuerunt: sed cum volendo ipsis existentiam destinaverit, propter bonitatem tamen absolutam, tum relativam diliguntur (1).

(1) Qui querit, quare Deus voluerit mundum facere, causam querit voluntatis Dei. Sed omnis causa efficiens est; omne autem efficiens maius est, quam id quod efficitur. Nihil autem maius est voluntate Dei. Non ergo ejus causa querenda est. S. Aug. I. de Civ. Dei c. 28. Deus vult hoc esse propter hoc, sed non propter hoc vult. S. Thom. part. prim. q. 19.

Objicies 1º : Si ab effectis suæ omnipotentiae et decretis suæ voluntatis nihil gloriae Deus expectaverit, quo excitaretur ad res creandas, cur creavit ? Cur non otiosus mansit ? — Respondeo non plus afferre Deo molestiae voluntatem creandi, quām otium : proinde ad velle et non velle prorsus indifferentis Deus fuit. Tam igitur quæri potest cur non creaverit, quām cur creaverit, atque propter hanc indifferentiam summè liber intelligitur, utpote qui nullo modo naturā inclinatus, potest agere vel non agere.

Objicies 2º : Nullo modo intelligitur quomodo ens aliquod possit sese ad agendum determinare nullā causā, nullā ratione inclinatum. — Distinguo antecedens : Non concipi mus modum quo ens aliquod scipsum determinat ad agendum, seu vim illam determinatricem, concedo. Non concipi mus rem ita esse, nego. Fatemur quidem nos nullam habere ideam claram potentiae seu visi sui motricis et activæ, nec modum quo sese exerit intelligere ; sed esse entia prædicta tali vi certò scimus : quia certò novimus progressum infinitum in causis esse non posse, et consequenter sistendum esse in aliquā causā, quæ vim habeat sese determinandi. Quām multa sunt hujusmodi quæ negare non possumus, etsi quomodo sint non intelligamus : scimus lucem à sole derivatam nervorum pulsatione sensations lumenis et colorum excitare; scimus membra nostra cogitatione vel desiderio moveri, at quomodo id fiat nullo modo concipi mus. Fortassè si qui penitus rem hanc expendere velit, inveniet nos non clariū apprehendere, qui aliquid ab alio moveatur, vel quoquo modo afficiatur, quām qui seipsum moveat et afficiat : saltem multò difficiilius intelligitur quomodo motus vel cogitatio esse possit sine principio, quām quomodo ab agente incipiat. Fallunt nos in hac parte entia corporea inter quæ versamur, quæ exempla nobis passionis exhibent, actionis verò nulla; at si nulla essent corpora, et cum mente nostrâ, ejusque interioribus facultatibus conversaremur, nescio an non obscurior esset cogitatio passionis, quam actionis. Hoc certum est nullam esse posse passionem sine actione et multò obscuriorem esse cogitationem, quomodo volitiones mentis sint natae ex impressionibus extrinsecus acceptis, quām quid sint naturæ cuiusdam per se activæ operationes (1).

(1) Salvâ reverentiâ, videtur naturalius dicere Deum sese liberè determinâsse ad creandum ex motivo non necessitante, petiū à fine contingente ad quem creavit. P. S.

Ab hujus quæstionis solutione pendet etiam illa omnium aliarum similium : *Cur Dens ci-tius non creaverit ? Cur præcisè in hâc spatiâ in-finiti (si quod sit) parte creaverit ? Cur plura entia non produixerit ? Vel cur alias dotes crea-turis non addiderit ? Responsio generalis hæc est : Quia noluit.*

PROPOSITIO II.

Divinarum ad extra operationum finis est vel gloria Dei (1); vel bonitas divina creaturis communicanda (2); vel divinorum attributorum exercitatio; vel Dei perfectionum in creaturis expressio (3).

Hæ omnes formæ loquendi probantur à gravissimis auctoribus, tum veteribus, tum recentioribus; et reverè eodem omnes redeunt. Nam expressio Dei perfectionum ad extra, est ipsa exercitatio suorum attributorum; voluntas verò exerceendi sua attributa et communicandi suas perfectiones, quid aliud est quām divina bonitas ? Et denique gloria Dei, in quâ re potest consistere, quām in dictâ attributorum suorum exercitazione vel suarum perfectionum in creaturis expressione, atque illa complacentia quæ hinc in Deo enascitur ? Sic certè mentem suam explicavit Mallebranchius, quem calumniant Baylius et alii benè multi, dùm stupidam et ridiculam illi tribuunt opinionem, quid Deus egerit ex vanâ gloriâ, ad aucupandam famam et existimationem hominum, quain sententiam è contrario confutat in disputacionibus metaphysicis. *Entret. metaph. p. 349.*

QUESTIO II.

An providentia divinae systema dici possit per-fectissimum.

Veteres omnes philosophi *Platonici, et Stoici*, et alii asseruisse videntur mundum hunc cum omnibus suis imperfectionibus atque malis esse tamen perfectissimum; eorum omnium mentem expressit *Balbus Stoicus* apud Ciceronem, I. 2 de Nat. deor. his verbis : « Ex iis naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, esse

(1) Universa propter semetipsum operatus est Deus, *Prov. 16*; in laudem gloriae suæ, *S. Paulus.*

(2) Bonitate Deus præstabat, bonus invidet neinini. Itaque omnia sui similia generavit. *Plato in Timœo.* Hæc justissima mundi condendi causa fuit, ut à Deo bono bona opera fierent. *S. Aug. l. 11 Conf. c. 21.*

(3) Satis liquet quid intuitu primariae et universalis rationis hominem Deus creaverit ob seipsum, snamque et bonitatem et sapientiam, quam facile in omnibus perspicias. *Athe-nagoras de Resurrectione c. 11.*

ctum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo unquam docebit: et si quis corrigeret aliquid volet, aut deterius faciet, aut id quod fieri non potuit desiderabit. » Quidam etiam Ecclesiae Patres, qui Platonis philosophiae addicti fuerunt, docuerunt mundum hunc perfectum esse (1): non eo quidem sensu, quod Deus perfectorem creare non possit; sed quod partes respectu totius sie aptae sint, ut melius esse non potuerint. *Theodoreetus* qui majorem operam quam alius quisquam posuit in illustrandâ et defendendâ Dei providentiâ expressè probat *Platonicorum* doctrinam (2).

Cum *Baylius* in Dictionario suo historico-critico multa adversus providentiam Dei ex consideratione mali physici et moralis disputasset, hoc sibi negotii dari crediderunt præclarissimi philosophi recentiores, ut religionem contra illius hominis objectiones vindicarent; neque aliam tutiorem viam ingredi posse se multi putaverunt, quam si absolutè pronuntiant mundum hunc cum omnibus malis suis

(1) *Justitiâ summi Dei factum est ut non modò sint omnia, sed etiam sic sint, ut omnia melius esse non possint.* S. Aug. *l. de Quant. anime.* Quidquid tibi verâ ratione melius occurrerit, scias fecisse Deum tanquam bonorum omnium conditorem, idem *l. 5 de lib. Arb. c. 5.* Aut verò usque adeò decipendum est ut homo videat aliquid melius fieri debuisse, et hoc Deum vidiisse non putet: aut putet vidisse, et credet facere noluisse, aut voluisse quidem, sed minimè noluisse. Idem *c. Adver. legis et prophetarum c. 14.* Necesse est omnia, quæ Dei providentiâ sunt, secundum rectam rationem et optimam et Deo decentissima fieri, et ita ut nequeant meliora fieri. *Damascenus de orthod. Fide c. 19.*

(2) Post hæc quorundam refellit insaniam (*Plotinus*) qui quasdam mundi particulas reprehendere conabantur, sic loquens: Totum enim quoddam fecit, omni ex parte pulchrum et sibi sufficiens, amicum sibi suisque partibus, tum principalioribus tum minoribus, tanquam ipsi magis congruentibus. Qui ergo à partibus totum accusat, hujus sue accusationis causâ insulssimus est. Nam et partes considerare oportet ratione totius, utrum sint illi consonæ ac conformes: et qui totum considerat, non ad minutiores quasdam partes respicere debet. Hoc enim non sit mundum reprehendentis, sed quædam illorum seorsum capientis; ut si quis ex toto animali crinem inspiciens, imosque pedum ungues, totum hominem, propè divinam visionem, non euret inspicere..... Quando igitur quod factum est, universus est mundus, qui hunc contemplabitur, dicentem fortassè audiet: « Deus me fecit; et ego inde sum factus ex animantibus eunctis perfectus, meipso potens mihi sufficiens et rei nullius indigens: quoniam in me sunt omnia, et plantæ, et animalia et generum omnium natura. » *Serm. 6 Therap.*

physicis et moralibus esse tamen perfectissimum, neque Deo licuisse condere perfectorem; proindeque aut Deo fuisse temperandum à creatione, aut mundum hunc, uti nunc est, condendum fuisse. Sed inter hos magna extitit contentio, unde repetenda sit operis divini perfectio: alii cum *Leibnitzio* mundum hunc ratione perfectionis suæ absolutæ, et independenter à viis simplicioribus, ordinem esse inter omnes possibles prorsù optimum arbitrantur, neque posse tolli malum quin simul tollatur et bonum. At *Mallebranchius* ordinis hujus perfectionem summam ex dupli fonte repetit: nempe primùm à viis generalioribus et simplicioribus, quibus in condendo mundo Deum usum esse asserit: magis dignum fuisse Deo statuit illum mundum præ cæteris omnibus eligere, qui viâ simpliciori creari, conservari ac gubernari poterat; etsi magis abundaret viis, quæ ex ipsâ legum simplicitate procederent. Secundò ab incarnatione Verbi divini, quæ mundum ad eum extulit dignitatis et perfectionis gradum, ut dignus esset in quo condendo et administrando Deus occuparetur. Clarissimus King in ingenioso opere *de Origine mali* ab utroque in multis discessit: summam systematis mundani perfectionem repetit ex convenientiâ ejus cum voluntate divinâ, et ex eo quod nulla pars mutari possit nisi in deterius; quod sic conficit: Si aliqua pars mundi melior effici possit relativè ad totum, id triplici tantum ratione fiet: Velaugendo numerum individuorum in aliquâ parte existentium; vel majorem inducendo specierum varietatem; vel intendendo sensus et appetitus animantium. Atqui qui harum mutationum consequentias in hac tellure nostrâ perpendere velit, inveniet plus incommodi ex illis esse oriturum, quam commodi: et per analogiam idem de cæteris omnibus partibus concludit. Non negat tamen hic auctor quin Deus infinitos alios mundos eodem sensu perfectissimos creare potuerit.

Cum tota hæc quæstio metaphysica sit et nostrum intellectum supereret, quid nos de illâ sentiamus brevissimè aperiemus. Dico 1º mundi hunc esse perfectissimum ratione illius *finis*, quem Deus sibi proposuit; saltem asseri non debere aliud perfectiorem esse possibilem. Nam hic finis est gloriæ Dei et perfectionis ejus manifestatio. Dico quoque esse perfectissimum ratione *mediorum* ad hunc finem. Nam juxta nostrum concipiendi modum sapientia posita est in electione mediorum aptissimorum ad fines suos consequendos; isque

parùm prudenter agere censetur, qui relictis mediis magis idoneis, iis utitur, quæ sunt minùs idonea: verbi gratiâ, si quis ad solertiae suæ specimen, machinam, cum magno sumptu, valdè compositam faceret, ad obtinendum finem, quem assequi potuisset simplici rotâ et sine sumptu; rideremus certè illius artificis imperitiam: sic haud scio an non jure desideraremus in opere Dei sapientiam, si finem suum quæreret per media minùs apta. 2º Etsi Deus necessitate morali teneatur ad prosequendum finem optimum, nempe gloriam suam, et ad assumenda media ad illum finem aptissima, tamen cùm ille finis, qui *specie* est in diuinâ actione necessarius, *gradu*, ut ita loquar, sit arbitrarius, quippe Deus tenetur ad manifestationem suorum attributorum, sed non ad infinitam manifestationem, quæ est impossibilis. Si ad finitam tantum, quandoquidem in finito innumerî gradus sint et nullus summus existat, solum Dei arbitrium, in quo gradu et quâ mensurâ manifestaret sua attributa, determinare potuit. Siecne ex finium possibili multiplicitate et varietate intelligimus multos mundos possibles esse, eosque omnes reverâ perfectissimos hoc sensu, quòd in omnibus Dei gloria obtineatur per media optima. 3º Dico confutari non posse argumento à posteriori veteres et recentiores philosophos, qui asserunt mundum hunc esse absoluè perfectissimum, si per mundum intelligas ordinem infinitum et eternum rerum omnium praeteritarum et futurarum, quæ ab aeterno fuit, est, et erit divinæ complacentiæ objectum. Quia dicere possunt hujus immensi ordinis nullos limites esse, Deum novas res cum indefinitâ varietate semper producere et totum systema, saltem rerum spiritualium, perpetuò in statum progredi perfectiorem et ire de virtute in virtutem. Si talis esset rerum constitutio, intelligitur nullum datum perfectionis actualis et fixæ statum, cum illâ esse comparandum, id est, esse omnino perfectissimum: tum respectu Dei, cuius gloriæ in hâc hypothesi indefinita est manifestatio; tum respectu creaturæ, quia nulla est rationis compos quæ non satius duceret in hâc depressâ mortalis conditionis sorte exordium existentiae capere, si per omnes temporum periodos nova intelligentia et laetitia incrementa capere deberet; quâm nasei in quocumque dato gradu perfectionis stabilis et nullius capacis incrementi. Juxta hanc ideam universitas rerum si in aliquâ aetate infinitæ suæ durationis spectetur, vel si per partes

consideretur, non erit perfectissima *absolutè*, cùm pars non possit habere perfectionem totius, et concipiatur totam constitutionem perfectionibus novis perpetuò amplificari: sed si consideretur cum omnibus suis partibus et omnibus suis evolutionibus, uti mundi idea existit in mente divinâ, erit perfectissima, tum ratione gloriæ Dei, cuius est aeterna, immensa et infinita explicatio, tum ratione bonitatis seu perfectionis communicandæ creaturis. Erunt quoque partes perfectissimæ *relativè* ad totum ordinem, quia quamvis non habeant in se summam perfectionem, sunt tamen partes systematis optimi, cuius indefinita perfectio est.

Verùm quamvis Deus sensu exposito sistema perfectissimum condere voluerit et indefinitam gloriæ sue manifestationem sibi propo-suerit, tamen initium systematis hujus perfectissimi ab aliquo gradu finito perfectionis summendum fuit, ibique erat locus arbitrio. Quapropter calculis omnibus subductis videtur adhærendum esse huic principio, quòd si Deus liber fuerit ad errandum, liber etiam fuit circa majorem vel minorem operis sui perfectionem: si non omnino manifestare attributa sua potuit, nullam creaturis tribuere perfectionem, et ex solo arbitrio id fecerit: certè arbitrium solum figere potest limites, intra quos in exercitio suorum attributorum et bonorum distributione sese contineat.

Annotatio, auctore P.-S.

In hoc articulo 5, satis subtiliter quandoque disserit auctor de motivo, fine, et perfectione creationis; neque omnia æquè nobis patent. His igitur ab ipso dictis, non abs re erit sequentia addere, velut appendicem de Libertate Dei circa Optimum.

Multum inter philosophos ea quæstio, an Deus sit liber circa *optimum ad extra* producendum, agitata fuit. Sed primùm in hâc controversiâ duplex optimum distinguendū esse nobis videtur.

1º Optimum *absolutum* quod ita omnium optimum foret, ut nihil perfectius in eodem genere existere posset.

2º Optimum *relativum*, quod ita se habet relativè ad nos, ut quamvis esset aliquid in eodem genere melius re ipsâ, nihil tamen perfectius ratio nostra evidenter posset excogitare. De utroque autem seorsim dicendum.

§ 1. *De Optimo absoluto.*

Utrum mundus præsens sit omnium opti-

mus nemo hominum argumentis ex ipsius mundi constitutione deductis definire valet, quia nimis id tum optimi mundi tum praesentis generalem et perfectam notionem, duo videlicet nobis impossibilia, requireret. Imo eamdem ob nostram ignorantiam homines praeviam hanc aliam questionem, an possibilis sit mundus absolutè optimus, intrinsecis et directis argumentis solvere impares esse videntur.

Horum tamen solutio, si dari posset, nostram praesentem questionem non attingeret. Id enim tantum queritur an Deus potuerit ab optimo creando abstinere? quam questionem ex dictis videre est nonnisi rationibus metaphysicis definiri posse.

In illa autem disputatione Leibnitium praesertim et Mallebranchium adversarios habemus, quorum systemata brevi sermone expoundenda sunt.

1º SENTENTIA LEIBNITZII. — Celeberrimus ille Germaniae philosophus contendit Deum semper in agendo *ratione sufficienti* moveri, ac proinde in eligendo semper ad melius determinari, eamque agendi rationem perfectè sapientis esse dicit. Illic concludit Deum ad mundum omnium optimum eligendum suā sapientiā fuisse necessitatum. Non ideo tamen divinam labefactari libertatem censet Leibnitzius, eam videlicet necessitatem de morali, non autem de necessitate metaphysicā, seu absolutā intelligendo. Imo, juxta ipsum, non aliter sapientis libertas conciperetur. Quibus positis, sic ratiocinatur:

Infiniti numero mundi sunt possibles. Unus autem ceteros suā excellentiā praeceperit. Nunquam enim Deus inter aequales mundos, deficiente ratione sufficienti, potuisset eligere. Atqui Deus certè et infallibiliter, vel necessariō necessitate morali ad eum praeceplentem seu omnium optimum eligendum suā sapientiā fuit inductus. Alium eligere, non solum absque ratione sufficiente, sed et contra rationis consilium agere fuisset: quod in homine sapiente, et à fortiori in Deo infinitè perfecto repugnat.

2º SENTENTIA MALLEBRANCHII. — Clarissimus noster philosophus, Deum, in hypothesi in qua sese ad creandum determinet, ad optimum teneri propugnat. Ratio præcipua est quia opus optimum solum ente sapientissimo dignum censeri debet, quia insuper Deus cum suam ob majorem gloriam agat, eam non nisi ex optimo percepit opere.

Cæteri ferè omnes philosophi Deum neque ad creandum, ut sequitur ex Leibnitzi sistente, neque ad optimum creandum mundum teneri, ut ait aperte uterque philosophus, defendunt. Quibuscum sit sequens

PROPOSITIO.

Deus est liber circa optimum absolutum creandum. — Prob. 1º generatim. Deus perfectè sibi sufficiens, nullatenus perficitur externā suarum perfectionum manifestationē quālibet, etiam in optimo creando: decretum autem vel de non creando, vel de creando optimo, vel etiam de creando minūs perfecto, in Deo arguit perfectionem, nempe libertatem. Plena est ergo et absoluta ratio cur Deus liberè quem voluerit mundum ediderit.

2º Specialiter contra Leibnitium. Hujus philosophi sententia libertatem Dei, quam tamē nobiscum admittit, penitus evellit. Namque, juxta Leibnitium, melius non assumere quid irrationalib[ile] in Deo fuisset: porrò Deus essentialiter perfectus absolutè necessariō rejecit irrationalib[ile]; ergo necessariō absolutè Deus et creavit, siquidem ex Leibnitziā sententiā melius erat creare quā non creare, et optimum creavit.

Nec dicat Leibnitzius eam necessitatem de necessitate morali esse intelligendam, quæ cūm non impedit quin actus non electus in se possibilis sit, libertatem non labefactat; imo libertatem constituit sapientis. Namque libertas, vera et merito eo nomine appellata, essentialiter requirit ut eligens verē et efficaciter actum omnissimum eligere, et electum committere antecedenter potuerit. Itaque necessitas moralis vel solum de *majori difficultate* est intelligenda, ut par est, et minimè Leibnitziā opinioni favet, vel de verā necessitate, et tollit libertatem, ac proinde ab ipsomet Leibnitziō cest rejicienda.

3º Specialiter contra Mallebranchium. Contendit nobiscum egregius ille philosophus Deum liberè sese determinasse ad creandum. Ergo, juxta ipsum, Deus non tenetur ad suas perfectiones manifestandas. Ergo à fortiori eas in maximo gradu manifestare non tenetur; ergo, etc.

Sed, inquit, entis sapientissimi est melius anteponere; ergo, etc. — Resp.: Dist. anteced. Auteponere in *appreciatione*, conceed.; in *determinatione*, neg. Id est, entis sapientissimi est majus bonum melius in se judicare; sed idem ens opus minūs perfectum eligere

potest, si perfectiore non indigeat, nec perficiatur.

§ 2. *De optimo relativo.*

Deus ad optimum relativum tenetur. Prob. Si Deus non teneretur ad optimum *relativum*, potuisset igitur ita mundum instituere, ut juxta notiones ordinis ab ipso Deo nobis inditas, perfectiorem concipere, operaque in genere perfectiori quam ipse mundus effingere possemus; adeò ut nostræ ideæ de ordine, omni relatione cum ordine praesenti destitutæ, nullatenus ex operibus Dei exercitium ac evolutionem haberent, magisque ad divinum opus corrigendum quam ad agnoscendum mirandumque viderentur nobis traditæ; atqui haec absurdia sunt; ergo, etc.

Nostra propositio agendi ratione firmatur hominum, qui ubique naturaliter et confidenter naturam physicam, v. g., mirantur, eamque ducem ac regulam suis in propriis operibus sequuntur.

Nec obstant quedam inordinationes apparentes, de quibus passim disserit auctor.

Objicetur forsan quod ex propositione nostra sequeretur vel principia ordinis, quibus mens nostra informatur esse relativa tantum, non autem essentialia, quod falsum esset, vel mundum praesenti meliorem repugnare, siveque libertatem divinam circa optimum absolutum evelli.— Resp. neg. utramque consequentiam. Nostra enim propositio non impedit quin alia superiora ordinis principia, non verò nostris contradictoria existant, vel nostra ipsa magis evoluta ad perfectiones applicationes convertantur.

Itaque mundus praesente melior possibilis concipitur, qui vel ex principiis nostris perfectius explicatis et applicatis, vel ex aliis ordinis sublimioris constaret. (Explicit annotatio. P. S.)

QUESTIO III.

An divina providentia legibus generalibus procedat, sintque illae leges prorsus mechanicae.

Si animus esset omnia, quæ ad hanc questionem pertinent, referre, et philosophorum veterum recentiorumque opiniones varias et discordes expendere et diligentius confutare, naucti sumus hic locum ad dicendum amplissimum: sed cùm operis hujus ratio sit, non curiosè res reconditas investigare, sed religionis principia exponere et defendere, non nisi leviter hanc partem attingemus.

Quæri potest 1º an universa natura et singule ejus partes legibus fixis et ratis procedat,

evolvatur et gubernetur, an non voluntatibus, ut aiunt, particularibus Deus sine aliquo certo tenore cuncta immediatè producat. — Respondeo nullum dubium esse debere, quin Deus agat juxta *leges naturales*, 1º quia nisi cuncta sic procederent, nullo modo esse posset in creaturis prudentia, seu consilium, nullæ scientiae et artes, nulla industria, nulla certa ratio instituendæ vitæ, nulla stabilis methodus vel corporum curandorum, vel animorum perficiendorum: quæ omnia manifestissimè pendent ex constantiâ legum, quâ fiat, ut calculos inire possimus, futura prospicere, certos effectus et consequentias ex certis actionibus expectare, facilèque totum vitæ cursum instituere. 2º Quia experientiâ compertum habemus reverà cursum omnem nature sic per leges generales procedere: verbi gratiâ, in orbe corporeo ubique et semper obtinent eadem leges gravitatis, cohesionis, elasticitatis, percusionis, etc.; in mundo corporeo spirituali eadem sunt leges in omnibus hominibus, quibus animi cum corporibus conjunguntur: inditi sunt omnium mentibus iidem sensus, eadem propensiones, eadem vivendi præcepta. Ex his cognitis naturæ partibus, earumque legibus, per analogiam rectè concludimus partes alias abditas magis et quarum administrationis ratio obscurior est, legibus quoque ratis et fixis gubernari. 3º Idem colligitur etiam à priori: quia illa ratio administrationis sine dubio obtinet, in quâ magis eluent divinæ perfectiones, scientia, consilium et potentia; id est, quæ Deo omni ex parte dignior est. Sed majorem habet notam sapientiæ et potentia cuncta unico intuitu ab origine rerum prospicere et perpetuo tenore ex legibus generalibus evolvere, quam minutatim et per partes novarum legum institutione producere.

Quæritur 2º quibus legibus natura tota ejusque partes gubernentur. — Respondeo magnam esse philosophorum in hac re dissensionem. 1º Fuit olim communis valde et pervagata opinio affectionem seu tactum siderum causam esse omnium eventuum sublunarium, etiam actionum humanarum. Ilujus opinionis defensores dicere solebant, cœlum magnum quadam volumen esse, in quo Deus mundi historiam et cuiusque fortunas descripsit; cœli efficaciam hanc, alii repetebant ex tactu physico astrorum; alii sidera non causas physicas, sed morales vel occasioales eventuum faciebant; Deumque certa lege pro diverso eorum situ, cursuque eventus producere. Vanam et

anilem superstitionem hanc, quæ tamen ultimo seculo in totâ Europâ vigebat, et apud orientales adhuc viget, sustulit restauratæ philosophiae lux. Vide Barclaii Argen. lib. 2. 2º Stoici olim defendebant cunctas omninores, eventusque omnes fato evenire: per fatum verò quamplurimi intelligebant ferream rerum omnium concatenationem seu necessariam et invariabilem causarum inter se aptarum et nexarum seriem ac successionem æternam: cui fato dii ipsi subjecti erant. « Eadem necessitas, ait Seneca, et deos alligat; irrevocabilis divina pariter et humana cursus vicit. » At multi etiam inter ipsos extitère, qui per fatum intelligebant Dei providentiam in rebus externis consideratam et cum fato libertatem conciliabant, ut patet ex hoc loco Ciceronis de Fato, c. 18: « Chrysippus autem cùm et necessitatem improbat, et nihil vellet sine præpositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat, et retineat fatus. Causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ et principales, aliæ adjuvantæ et proximæ: quinobrem cùm dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis et principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus et proximis, » etc.

Ab opinione priorum Stoicorum vix differre videtur sententia recentiorum philosophorum, inter quos eminet Leibnitius, qui, sublatâ omni physicâ necessitate, moralē non mihius incluctabilem, ejus loco posuerunt. Prædictus philosophus docet Deum ad mundum hunc creandum necessitate morali adiuctum fuisse, neque alium condere potuisse, quia ad optimum quodque semper tenetur. Mundum hunc duplii parte constare, corporeâ et spirituali; utriusque verò hanc esse naturam atque leges. Corpoream complexionem esse substantiarum simplicium, quas monadas vocat, quibus inest illa ad motum tendentia, eaque vires, ex quibus naturaliter et necessariò nascuntur motus omnes, qui mundum hunc aspectabilem efformârunt; mundi autem formati status omnes esse necessitate mechanicâ connexos, et unumquemque subsequentem ex præcedenti necessariò consequentem esse. Partem mundi spiritualem, ut animos hominum, docet totidem etiam monadas esse, seu substancialias simplices, alias viribus instructas, in quibus naturaliter nascitur series cogitationum, voluntatum et appetituum sibi invicem succedentium et sese continuò producentium sine

vi ullâ sui determinatrice, quam valdè irridet. Has verò monadas materiales seu moventes, et spirituales seu cogitantes, negat agere in se mutuò aut omnino ex ullâ parte à se mutuò dependere: ita tamen hasce monadas spirituales à Deo provido comparatas esse, ut earum cogitationes, appetitiones et voluntates perfectè respondeant motibus certarum materiæ combinationum, quas corpora humana vocamus: quæ propterea à Deo cum iisdem materialibus machinis copulatae sunt. Eodem momento, verbi gratiâ, quo monas spiritualis vult ambulare, eodem præcisè collectio monadum materialium seu corpus mechanicè ambulat. Adeoque animus et corpus in homine relationem secum invicem habent, non per actualem unionem, vel reciprocam actionem seu physicam, seu moralem, sed tantum per constantem correspondentiam motuum corporis cum cogitationibus animi. Hoc systema vocatur, systema harmonizæ præstabilitæ: quod certè satis divinam commendat industriam, sed omnem tollit libertatem, seu divinam seu humanam, et consequenter morale Dei in homines imperium.

5º Alii philosophi Deo et mentibus creatis relinquentes libertatem, statuunt saltem ordinem totum physicum mechanicis legibus omnino permitti, nec unquam Deum intervenire: duas tantum leges postulant Cartesius et Malebranchius, nempe primam quæ jubeat, « conservari motum in linea rectâ; » secundam quæ præcipiat, « ut quantitas motus communicetur pro quantitate molis corporum impingentium. » Alii plures concedi sibi volunt. Ex his generalibus et ratis legibus derivant mundi formationem et conservationem; quidam corporum organicorum artificium; quidam illos eventus, qui contra leges naturæ accidere videntur, et propterea miracula dicuntur; quidam hiisce legibus sine particulari interventione Dei remunerari justos, puniri nocentes; hominum devotè supplicantium vota perfici; ea denique omnia peragi, quæ Deus factu necessaria judicaret, si particularibus uteretur voluntatibus. Hujus opinionis commendatio est simplicitas et exquisita quam Deo attribuit solertia.

Verum ex materiâ, et motu, et ejus legibus mechanicis, nec mundum oriri, nec conservari, nec corpora organica formari, nec ullum naturæ phænomenon explicari, jam fermè omnes philosophi consentiunt, et tota illa philosophia posita fuit à Cartesio in principio falso: videlicet esse semper in mundo eamdem

motūs quantitatē, quem reverā interire omnes nunc physici agnoscunt. Igitur inveniendae sunt vires vivæ motūs productrices, quas materiae inesse non posse supra ostendimus: et hæc si materiae inessent, nisi illas etiam facias intelligentes, prædictorum omnium effectum causæ esse non possunt. Quis enim ingenio valeat consequi, quomodo vis motrix, certa lege cæque invariabili definita, attemperare sese possit statui creaturæ liberæ et mutabilis, nunc sævam sese erga peccantem præbere, et statim ex pœnitentiâ mansuescere et vota supplicantium cumulare? Potestne, v. g., pestilens vapor hunc corripere, ut dignum morte; alium præterire precantem, et sic in eodem cursu suo eum quādam arbitrii specie dividere vitam et mortem pro meritis, rationem habere sacrificantis et non sacrificantis? Nisi tamen mechanicæ vires hæc exequantur, tollit hæc opinio omnem Dei cultum, omnem in divinâ ope spem, aut iracundiæ divinæ metum. Quod verò attinet illam rationem ex hujus systematis simplicitate et solertiae charactere, illa sine dubio auctoritatem cuicunque systemati assert: sed in primis considerandum est, quis machinæ finis, quis usus sit: nam si hi tales sint, ut obtineri nequeant, nisi admoveatur opificis manus, non esset sapientiæ pars manum non admoveare; v. g., horologium, quod singulis diebus indiget manus applicatione, rectèque indicat horas, multò præstat alio, cui applicaretur manus singulis mensibus, sed nunquam vel rarò rectè horas indicaret. Sic quoque si hæc machina mundi destinata fuerit ad bonorum remunerationem et malorum punitionem, ad pœnas post pœnitentiam removendas et iterum post relapsum removendas, cùm materia harum vicissitudinum, variis animorum statibus correspondentium, nullo modo capax videatur, aut adhibenda manus est, aut optimus finis atque usus machinæ est deferendus. Jam verò abesse à sapientiâ videtur frustrari optimis finibus et machinæ suæ usibus propter viarum simplicitatem; sed nullo modo defectus in Deo est, quod materia capax non sit arbitrii et libertatis.

4º Quidam cùm varia naturæ phænomena, præsertimque corporum organicorum admirabilem structuram legibus mechanicis explicari nullo modo posse censerent, neque divinâ majestate dignum putarent omnia minutissima corpora propriis quasi manibus fabricare, statuerunt esse in mundo genitricem quandam naturam, quæ, tanquam instrumento, divina

providentia utatur in disponendâ ordinandâ que materiâ: illam includi in materiâ, spiritualem tamen esse et viâ ac methodo progredi, licet consilio, intelligentiâ et conscientiâ careat. Hanc sententiam confirmant ex eo quod gradatim, tardè ac lente cuncta fiant in rerum naturâ, et quod varia in ea vita et errores notentur. Hæc significare putant causam immediatè dirigentem motus materiæ, non esse infinitâ potentia præditam.

At novæ et incomprehensibilis naturæ, plasticæ seu fictricis comminiscendæ rationes non sufficientes sunt. 1º Ratio petita ex molestiâ quam Deo facessit rerum minutarum procreatio validè vana est, ut supra dictum fuit. Præterea Deus in hac opinione non solvit omni curâ: invigilare quippe debet ne natura genitrix in vita incurrat graviora: oportet eum corrigeret et emendare, quæ quandoque pravè operatur natura hæc. Uno verbo docent hujus sententiae patroni sublimiori quādam providentiâ regi et gubernari naturam hanc, quia ita constituta est, ut cum judicio et consilio nihil agere possit. 2º Ratio ex tarditate operationum naturalium vana quoque est: nam etsi Deus operaretur immediatè, posset sine dubio efficere propter sapientissimas causas, ut naturales operationes tardè conficerentur; neque, quia habet ille infinitam potentiam, ullo modo sequitur teneri cum momentaneâ actione ad perfectum statum rem quanque adducere. 3º Tandem ratio levis est. Nam si Deus semper videt quid agat natura, si actiones ejus moderatur, si cavit ne desciseat à normâ, si denique corrigit opera ejus, quæ omnia admittuntur à defensoribus hujus sententiae, certè rerum omnium, quas hæc natura peragit, causa et ratio ad ipsum Deum postremò referenda erit. Isne Dominus, qui servum nunquam ex oculis dimittit, modumque ponit laboribus ejus, reus esse non videbitur vitiorum, quibus hic sese adstringit?

5º Nos tandem existimamus cum multis gravissimis viris: 1º nullas esse causas mechanicas, seu causas secundas propriæ dietas, si per illas intelligas vires aliquas insitas in materiâ, quia harum omnium virium incapacem esse materiam, nec per se legib[us] parere, jam probavimus: nullas igitur alias causas secundas vel mechanicas esse, quām vim divinam, quæ materiam immediatè ciet ratione constanti et invariabili, juxta ratas et fixas leges, solas substantias spirituales vi motrice donari posse aut legibus parere. 2º Putamus illas vires, earum-

que leges, quas Deus corporum motibus vel spirituum cogitationibus fixit, non leviter vel temerè turbari: attamen quia mundus corporeus cum morali conjunctus est, ita ut efficiatur unum systema, et attemperandus sit naturæ corporeæ cursus creaturarum liberarum meritis, solas vires motrices fixa et invariabiles nullo modo sufficere arbitramur propter rationes modò expositas: adeòque Deuni vel per se vel per alia agentia libera intervenire, vires illas motrices st̄epiùs dirigere, quandoque suspendere; sed tamen fortassè juxta leges æquè constantes ac sunt illæ, quibus reguntur vires mechanicæ. Quas si sciremus, varii eventus, etiam illi qui prodigiis habentur, non majorē haberent admirabilitatem, quām cursus solis atque astrorum aut suspensio virium mechanicarum, v. g., gravitatis, ex viribus humanis. Nullà aliâ philosophandi ratione in tuto consistere religionem existinamus, quæ omnis posita est in divinæ providentiæ nobis semper invigilantis, rationem habentis meritorum et vota rectè supplicantium exaudientis, sensu et persuasione.

Annotatio, auctore P.-S.

Hactenùs auctor de Deo ejusque providentiâ disseruit, nempe de primo atque fundamentali religionis objecto; quo semel stabilito, jam de religionis constitutione et existentiâ speciaлиius dieere aggreditur. Verùm suo ex peculiari intento, plures ibi de actibus humanis et officiis in parte theologicâ morali tractandis congerit quaestiones, aliis planè desiderandis prætermisis, quas ex probatis auctoribus addere ut licebit curabimus. Haud semel inde continget ut quæstio jam à doctissimo Hook delibata, iterum in citandis eorum auctorum locis eadem tractata recurrat; neque id injucundum æstimabimus vel frustraneum, quoties aliis modis æquè egregiis sic denuò reperiemus veritatem.

Si numinis existentia religionis primum sit dogma, jam secundum istud erit, nempe hominem esse ens morale, quod lex debeat regere; atque id maximè ex ejus fit libertate. Igitur hie primum de libertate humanâ erit disserendum.

De libertate humana.

(Auctore J.-B. Duvoisin.)

Homo considerari potest vel ut intelligens, vel ut volens, vel ut sensuum impressionibus obnoxius.

Objectum intellectus est verum, seu reale, seu apparenſ; falso enim quā falso mens adhærere nequit, nec veritati cognitæ et perceptæ intellectus obsistere potest. Hinc ubi evidētia affulget, assensus mentis liber non est. Hinc etiam pro certo et indubitate habere non possumus id quod veluti probabile solummodo percipitur: hæc omnes fatentur. Verùm quæstio est, 1º utrum vim intelligendi quā pollemus ad hujus vel illius objecti considerationem determinare possimus, adeò ut aliquando saltem à nobis pendeat, hanc vel illam ideam advocare ac menti præsentem sistere. 2º Utrum quando è duabus propositionibus contradictoriis neutra evidens appareat, possimus assensum pro nutu suspendere, et in eas ulteriùs inquirere, donec evidētæ aut majoris probabilitatis perceptio nos in hanc vel illam opinionem inclinet. 3º Utrum in agendo voluntas semper et necessariò sequatur id quod intellectus ut verum aut verisimilius exhibet.

Objectum voluntatis est bonum, seu reale, seu apparenſ. Malum enim quā malum amplecti et bonum quā bonum aversari non possumus. Hinc nulla in nobis libertas, tum circa studium proprie felicitatis, tum circa amorem boni supremi, quod ut tale cognosceretur, tum circa mala quædam particularia, in quibus nullam boni neque præsentis neque futuri rationem admixtam deprehenderemus; hucusque consentiunt omnes. Verùm quæritur, 1º num sit in nobis vis quædam sui determinatrix quā possimus eligere inter duos actus qui ad felicitatem nostram promovendam, aut nullam omnino, aut valde exiguum efficientiam haberent, sedere, verbi gratiâ, aut deambulare. 2º Utrum etiam pro nutu et arbitrio voluntatis eligere possimus inter varias actiones quibus ut aliquid commodi, ita etiam aliquid incommodi adjunetur, cuiusmodi sunt ea ferè omnia de quibus deliberamus. 3º Utrum præsenti commodo ita afficiatur voluntas, ut illud semper ac necessariò prosequatur, num verò liberum sit, illud prætermittere intuitu futuri, inò incerti alienus majoris commodi.

Postremò unio mentis et corporis hominem dolori et voluptati obnoxium facit. Jam vero constat, 1º hominem liberum non esse, sive ut præsentibus objectis, sensations quarum illa occasiones sunt, non experiatur, sive ut illas pro libitu jucundas efficiat. Constat 2º iis sensationibus excitari in voluntate propensiones aut aversiones erga objecta sensibilia, prout ex

iis voluptas aut dolor percipi solet, qui quidem voluntatis motus, omnem libertatis, in modo et rationis usum plerumque anteveruntur. Constat 3º nullam esse libertatem, seu vim sui determinatricem in iis quorum cerebrum ita vitiatum est, ut planè interruptum sit naturale corporis et animae commercium, quales sunt ebrii, phrenetici. Verum quæritur 1º, utrum penes hominem sit sese versus hoc potius quam illud objectum flectere, sive hanc potius quam illam sensationem sibi comparare. 2º Utrum indeliberatis iisce propensionibus quæ ex fugâ doloris et voluptatis amore consequuntur, semper et necessariò obtuleremus. 3º Denique, utrum homo sanus et vigil eos in cerebro suo motus producere possit, quibus rerum nonnullarum ideæ certique corporis motus existentur.

Porrò non una est philosophorum opinio circa varia haec capita ad quæ controversia omnis de libertate revocari potest. 1º Nullam in homine, non modo libertatem, sed etiam vim agendi propriæ dictam agnoscit auctor Systematis naturæ. Et reipsa cum doceat mentem nihil esse aliud quam cerebrum, cuius variæ modificationes omnes ex variis corporum externorum motibus enascuntur, consequens est ut anima nostra non magis determinationum suarum causa et principiū sit, quam corpus aliquod ab alio corpore impulsum causa est et principiū sui motus. Libertatem etiam negant materialistæ omnes, et plerique athei, in modo nonnulli theistæ, qui voluntatis humanæ determinationes ex decretis Dei necessariò prædeterminantibus repetunt. Si omnes necessitatem inducent voluntati extrinsecam.

2º Alii rejectâ omni necessitate extrinsecus adveniente, existimant nullam esse actionem humanam quæ non habuerit antecessiones in animo planè necessarias, et continuatione seu serie causarum inter se connexarum non contigerit. Videlicet putant unumquemque nostrum certainam et determinatam indolem à naturâ accepisse; juxta hanc indolem affectiones varias excitari ab illis boni et mali imaginibus quæ menti juxta fixas et ratas leges occurruunt; judicia etiam et opiniones secundum oblatâ boni et mali indicia pro variâ mentis sagacitate semper formari; tandem volitiones et actiones ex his animi judiciis et affectibus semper et necessariò profluere; ideoque causas illas dicunt liberas quæ agere possunt quod volunt, et abstinere ab iis quæ nolunt, utcumque ad volendum aut nolendum motæ fuerint.

Ita inter alios *Collins Paradoxes métaphysiques sur la Liberté*, Helvétius de l'Esprit, et alii, à quibus non multum recedit Leibnitzius, qui è solemnî totius philosophiae sue principio, *nihil fieri absque ratione sufficienti*, inferre videtur nullam esse voluntatis seu divinæ, seu humanae determinationem, cuius non detur causa aliqua ab ipsius voluntatis arbitrio distincta. Evidem retineri à se libertatem putat, quia causa illa non aliam necessitatem inducit quam moralem, ut vocat. Verum causa omnis sensu Leibnitii sufficiens, eo ipso necessaria est, nec in illius principiis repugnat minus voluntatem aut sine ratione sufficienti, aut contra rationem sufficientem agere, quam dari triangulum in quo summa angulorum duobus angulis rectis non æquipolleat. In illâ sententiâ homo immunis non est à necessitate internâ, et notio omnis libertatis ad meram spontaneitatem reducitur.

3º Plurimi docent dari in homine libertatem indifferentiæ, ut aiunt, et æquilibrii, quam voluntas solâ suâ vi in hanc vel illam partem sese determinat. Sententiam illam præ ceteris illustravit Guillelmus King, episcopus anglicanus, libro quem de Origine mali versus initium hujus seculi edidit. Statuit primò libertatem esse facultatem naturâ suâ indeterminatam, id est, quæ non objectum aliquod potius quam aliud necessariò respiciat: in quo differt ab aliis facultatibus quæ singulæ determinatam et proprium objectum habent: oculis, verbi gratiâ, præter colores, auris præter sonos nihil percipit; at libertati non aliud objectum præ alio naturaliter convenit, sed id maximè congruit cui actu applicatur. Statuit secundò non posse ejusmodi facultatem determinari aut bonitate in objectis præexistente, aut molestiâ è rebus oriundâ, aut intellectu ipsius judicio. Cum enim facultas haec respectu objectorum indiferens sit, nihil ipsi bonum est nisi quod eligit, nihil malum, nisi quod respuit: ipsa sibi motiva agendi erat, ipsa sibi ratio est et causa sufficiens suarum determinationum. Utitur tamen intellectu, sed tanquam face ut possibilia ab impossibilibus seernat; utitur etiam sensibus tanquam exploratoribus qui rerum naturalium referant. Doct tertio posse appetitus omnes facultate illâ superari. Nam appetitus omnes finiti sunt: at potentia haec modum non habet, nihil est in quo sibi placere non possit, si modo ad id sese determinaverit. Hujus exercitium adeò gratum est, ut res maximè indifferentes solâ electione suâ jucundas

efficiat : ubi determinatur ad ea quae naturalibus appetitibus congruant, auget voluptatem iis adjunctam ; si verò illam his appetitibus contradicere acciderit, molestiam minuit, imò tollit, aut etiam in voluptatem vertit.

4º Illam libertatem indifferentiae et æquilibrii permulti rejiciunt, negantque quidquam ab homine fieri cuius præparationes seu præ-determinationes in intellectu, vel in voluntate non sint. Verùm illæ prædeterminationes non sunt necessitantes, sed inclinantes tantum, neque tanta est earum vis, ut actus necessariò sequatur, quia quandiu homo sui compos est, quamvis vehementissimè vel intellectus judicio, vel appetitu inclinetur, semper tamen aliqua existit ratio cohibendi actum, ubi evidenter bonus non est, donec attentiùs consideraverit eujus naturæ judicium mentis sit ; an rectum an falsum, vel cujus generis appetitus sint, vel quænam esse possint actionis suæ consecutio-nes. Cùm enim inter objecta particularia quæ nobis proponuntur, nullum sit ab omni ratio-ne aut specie mali purum et secretum, voluntas non fertur necessariò versùs hoc vel illud, quia in nullo eorum finem suum necessarium, seu rationem summi boni reperit. Juxta opinionem hanc libertas posita est in facultate deliberandi.

Quænam ex duabus istis opinionibus potior sit non expendimus, neutram improbamus, quia in utraque salvum manet dogma libertatis, de quo solo adstruendo adversus impios solliciti sumus.

PROPOSITIO.

Est in homine libertas, seu vis activa vero et proprio sensu sui determinatrix.

Probatur multiplici arguento. — Argumentum primum, *ex testimonio sensis intimi*. Quicumque in seipsum descendere tentaverit, animadvertiset profectò, aut potius intimè sentiet, se in plurimis rerum adjunctis ita ad agendum vel non agendum, ad agendum hoc vel illud determinari, ut potuisse, vel non agere omnino, vel aliter agere. Quin etiam illius in determinationes nostras potestatis non modò consciit sumus quo tempore agimus, sed etiam actiones nostras in antecessum decernimus atque prædicimus, imò et causas actionum et volitionum nostrarum planè arbitrias ponimus, constituimusque id vel illud à nobis efficiendum fore, si es vel ille casus acciderit, si is vel ille, hoc vel illo modo acturus sit. Hac potestate motus cupiditatum vividissi-

mos coercemus et superamus : hujus sui in proprias actiones imperii certus et securus, vir probus constanter asseverat nullà se ratio-ne à recto quem iniit virtutis tramite averti posse ; hæc suâ energiâ voluntas sæpissimè vincit motiva maximè naturalia, amorem voluptatis, imò vitæ ipsius ; verbo, nemo est qui non intimè sentiat se determinationum suarum dominum et arbitrum esse. Porro sensus ille est sensus veræ et propriè dictæ libertatis, et libertatis ejusdem argumentum certissimum. 1º Quidem sensum hunc esse sensum libertatis non meræ spontaneitatis, ex eo patet quod longè aliter sese habeat respectu determinationum voluntatis, et respectu amoris felicitatis quem omnes cordi impressum geremus. Illo amore nihil spontaneum magis, nec tamen existimamus illum esse in nostrâ potestate, et oriri ex determinatione et electione voluntatis ; propensionem hanc naturalem esse, ineluctabilem, divinitùs nobis inditam omnes sentiunt, nemoque sibi persuadet liberum se esse ut scipsum amore prosequatur : in quo certè apparet quantum differat sensus meræ spontaneitatis à sensu veræ et activæ libertatis. Simile discrimen sese prodit inter motus indeliberales voluntatis, qui rationis animadversionem et usum præveniunt, quosque minimè liberos existimamus, et actiones illas deliberales quas ita admisisse credimus, ut eas potuisse omittere. 2º Sensus ille quem experimur certissimum est libertatis argumentum. Non minus enim valet ad efficiendum nos liberos esse, quām sensus intimus existentiae, intelligentiae, doloris, etc., ad probandum nos existre, intelligere, dolere, etc. Et certè ens quod reverè liberum foret, sensum libertatis vividiorem et magis intimum non experiretur : quare igitur negant adversarii hominem liberum esse, quem fateri coguntur sensum illum habere qui ex libertate sequeretur ? Vel sensus quem experimur argumentum est libertatis homini insitæ, vel, ut cæteræ nostræ omnes affectiones juxta adversarios nobis imprimitur actione objectorum voluntatem nostram necessariò determinantum. Atqui profectò absurdum est actione necessariâ causarum mechanicarum, effici in nobis non solùm ideam et opinionem, sed intimam conscientiam libertatis.

Argumentum secundum, *ex sensibus cum exercitio libertatis conjunctis*. Vel fatendum est nos liberos esse, vel contendere debent adversarii totam hominis naturam mendaciis et

rroribus constare : omnes quippe sensus quos à naturā accepimus, et à quibus pendet vita omnis et inter homines societas, totidem sunt consecaria et argumenta libertatis.

1º In communi omnium hominum opinione positum est, ut unusquisque se suarum actionum auctorem agnoseat, ita ut illas earumque consequentias sibi imputari velit. At si tollatur libertas, jam homines non sunt suarum actionum auctores; nullusque relinquitur imputationi locus, cùm in eorum potestate non sit agere vel non agere, sed causarum necessariò agentium impulsum ac determinationem sequantur. Nemini imputari potest actio-aliena: porrò actio hominis necessariò ad agendum determinati, non est sua, sed causæ illius quā determinatur: ipse nihil aliud est quā instrumentum vi alienā et insuperabili aetum. Nec juvat dieere hominem quemvis in agendo necessitatū, cognitione tamen præditum esse, immo et spontaneā voluntatis determinatione ferri ad hanc vel illam actionem. Quid enim, si horologium vi cognoscendi instrumentum esset, nōsetque se modò hanc, modò illam horam indicare, et huic indicationi lubenter acquiesceret, num ideò minus mera machina esset, agentis nomine prorsus indigna? Unanimis est omnium vox, nemini posse imputari actionem à quā abstinere non potuit; hinc infantibus, dementibus, somniantibus actiones alioquin male et damnosæ erimini non revertuntur. At in adversariorum hypothesi, nullum est quoad imputationem inter hominem sanum sive ratione utentem, et infantes dementes discrimen.

2º In omnium hominum naturā etiam positum est, ut si quis propriā electione actionem admirerit, unde incommodum aliquod secundum sit, tum pœnitentiae sensus remordentesque conscientiae seipsam accensantis stimulos invitus experiat. Cùm verò eadem aut etiam graviora incommoda vi alienā aut naturae necessitate incumbunt, dolemus quidem sortem nostram et de fortunā querimur, sed abest omnis conscientiae objurgatio, et pœnitentiae sensus. Si tamen liberi non simus, vanum est disserimen illud inter pœnitentiā et dolorem, culpam et infortunium, quandoquidem eventuum omnium una eademque causa existit, nempe physica et ineluctabilis naturae necessitas. Illius ē contra disserimini, illorum sensuum rationem reddit libertas: nos enim pœnitere oportet actionis nocivæ à quā abstinere potuissemus, non verò eventus quem in nostrā

potestate minimè positum fuisse intelligimus. 3º Hominibus ipsa suadet natura, ut existiment aliquid inter virtutem et vitium interesse, ut virum officii sui observantissimum laude et amore, hominem verò scelestum contemptu et indignatione prosequantur; et diversi illi erga utrumque affectus in opinione libertatis utriusque fundantur; nec enim solummodo illum veluti nobis utilem amamus, hunc verò veluti nocivum odio habemus; sed bonum alium, alium malum pronuntiamus, quia uteque vi propriā et sine ullā necessitate in agendo determinari creditur. Atqui, si libertatis notio nem sustuleris, sensus illi vanitatis ac mendacii pleni sunt, nihiloque sapientiores sunus, cùm virtutem probamus, vitium vituperamus, quā si ignem laudaremus cùm nos opportunè calefacit, eidemque cùm importunè nos urit succenseremus. Nam qui virtuti operam dat, is causis quibusdam necessariis determinatur, et qui vitio se permittit, ab aliis causis non minus necessariis impellitur; uteque suo modo naturae leges sequitur, neuter laude aut vituperio dignus est.

4º Amicitiae, benevolentiae, grati animi sensus, vel falsi et inanes sunt, vel agnoscendum est liberum arbitrium cui sensus illi innituntur. Nulla est ratio eur amicum redamare studeam, si in amore illo quo me prosequitur nulla sit electio, nullum judicium, meritum nullum. Parenti verò eur benē vellem, si illius in me charitas non minus necessaria sit, quā necesse est lapidem sursūm projectum in tellurem recidere? Benefactori eur gratias repperderem, si ille non magis à beneficio in me conferendo abstinere potuit quā sol à colustrandā terrā? Dicent adversarii recognosci à nobis debere accepta amicitiae et benevolentiae testimonia, quia grati animi sensus plurimam vim habere solent ad nutriendam augendamque benefactoris in nos voluntatem, atque ita etiamsi nulla beneficījam accepti ratio habenda sit, habendam tamen esse beneficīi accipiendi. Verū qui ita loquuntur, amicitiam quæstum faciunt, pervertuntque communem vocum acceptionem; callidus enim, et ad rem suam attentior, non verò gratus et beneficīi memor dicitur, qui futuri beneficīi spe duntaxat, acceptum rependit. Uno verbo, sensus illi omnes qui morales dicuntur, ita pendet ab ideā et opinione libertatis, ut ipsæ voces quibus exprimuntur, vel exulet à sistente fatalistarum, vel in eo locum servare non possint, nisi postquam à communi et

nuinā significatione, ad alienum sensum detortae fuerint.

5º Nulla est natio, nulla unquā extitit hominum societas, in quā leges institutae, et supplicia adversus legum infractores decreta non fuerint. Porro et legum institutio, et suppli- ciorum irrogatio cum sensu et opinione libertatis manifestō conjunctae sunt. « Quis enim (verba sunt D. Augustini, de Fide contra Manich. cap. 10) non clamet stultum esse præcepta dare ei, cui liberum non est quod præcipitur facere, et iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa compiere? » Evidem, juxta fatalistas, etiam si homines liberi non sint, non ideo nulla est utilitas legum et suppliciorum quae motiva saltem exhibent quibus hominum voluntas determinari solet. Verum motiva illa, ut consilia, preces, minæ et cætera ejusmodi, voluntatem sollicitant et inclinant, at eorum efficacia tandem proficiscitur ab ipsâ voluntate. Non sunt physica et necessitantia, sed moralia et quibus homines resistere possint, et sæpiissimè resistant. Quo solo probatur ea proponi entibus liberè, non necessariò agentibus; et reipsà nunquā existimaverunt legum latores eamdem esse legum suarum vim ad determinandas voluntates, quæ est in causis physicis ad determinandos motus corporum. Quoad supplicia attinet, constat illa non solum, ut volunt adversarii, ad exemplum et terrorem infligi, sed iis etiam in modò potissimum intendi poenam et vindictam sceleris. At sublatâ libertate, nullum est scelus, et supplicium omne injustum est. Neque oponant adversarii belluus ipsi, quamvis libero arbitrio careant, poenæ irrogari solere. Nam quæ vulgo veluti poenæ belluus inflictæ habentur, nihil sunt aliud quā media physica quibus earum inclinationes et habitus in usus nostros inflectere conantur. Nemo belluuum actibus aliquam moralitatem inesse supponit, nemo existimat eas benè aut malè agere: sed cùm dolorem naturaliter aversentur, efficiunt ut ab illis motibus abstineant quibus doloris alienus sensum sæpè adjunximus. Eadem fermè est matrum et nutricum erga infantes agendi ratio, nec tamen, si propriè loqui velimus, infantes præmiis vel pœnis digni sunt.

Argumentum tertium, *ex diversâ hominum et belluarum naturâ*. Quamvis non nisi per conjectationem et analogiam cognoscere valeamus quæ sit natura belluarum, vix tamen dubitari otest quin illæ necessariò plerūmque deter-

minentur, adeò similes sibi sunt in iisdem circumstantiis: saltem illas necessitatì parere non negabunt adversarii qui homini ipsi vim liberi arbitrii denegant. Jam verò si necessitate eâdem homines et bruta animantia regerentur, necessitas illa in hominibus et brutis per effectus similes, similemque agendi rationem sese proderet; sin verò longè alii sint mores hominum et animantium, concludendum erit diversum etiam esse actionis principium. Atqui longè alia et diversa est in hominibus ac brutis animalibus agendi ratio, sive individua spectennus, sive species integras. Ac 1º quidem si individua consideraverimus, in unoquoque animali singularem observabimus vitæ et morum constantiam: quam à primis annis secutum est naturâ ducere vivendi normam, eamdem adultum et senescens retinet; iisdem semper pabulis utitur, iisdem tenetur studiis, eadem singulis diebus et eodem modo semper repetit; extra naturæ fines nunquā egreditur. Hominè è contra nihil levius, nihil instabilius est. Homo, ait poeta,

Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

Centies opiniones easdem induit et exuit, iisdem cupiditatibus modò servit, modò repugnat, naturæ perpetuò vim infert, sive cùm perniciosas voluptates sectatur, sive cùm dolori aut etiam morti sese lubens objicit: vix unquā sibi similis existit. Ex quo manifestè sequitur, id esse inter hominem et belluam discriminis, quod hæc in omnibus naturam ipsam cui repugnare nequeat, ducem ac preceptricem nacta fuerit, dum ille rationis compos et eligendi facultate prædictus sibi suoque arbitrio permissus est. 2º Si varias animalium species consideraverimus, deprehendemus eas sibi perpetuò constantes existere. In omnibus ejusdem speciei animalibus eamdem indolem, easdem dotes, industriam eamdem observamus; non ut in hominibus sit, longo et improbo labore comparatur industria unicuique animanti propria, sed in ipsis quodammodo nascitur, atque sponte suâ et nullo magistro sese explicat. Insuper lapsu temporis neque perficiuntur, neque degenerant variae animalium species: eadem est etiamnum quæ semper fuit avibus nidorum snorum ædificandorum ratio, tam constans inter varia ejusdem generis individua, quā diversa inter species diversas. At contraria iis omnibus in humano genere observantur. Si enim excipias corporis configurationem et sensus quosdam, quos omnibus communes natura fecit, nihil

est quod ab homine tam discrepet quam homo alter. Cujus quidem rei non alia afferri potest ratio, nisi quod homo libero arbitrio instructus est, quo seipsum modificare, et quem voluerit efficere valeat.

Argumentum quartum, *ex universalis generis humani consensione*. Quin ubique receptum fuerit dogma libertatis, ne, ut arbitror, adversarii ipsi negare audebunt: id quippe non solum ostendunt religiones apud populos omnes institute, quarum libertatis opinio fundamentum est, sed etiam probant quaecumque tum in ordine publico, tum in familiari et domestico hominum commercio fieri videmus. Hinc quippe, ut supra dictum est, pendent legum institutio, præmiorum et pœnarum sanctio legibus addita, contractuum fides, jurisjurandi religio, receptæ ubique probitatis, honoris et infamie notiones: que omnia cum libertatem evidenter supponant, admitti non potuere, nisi inter eos quibus hominem liberum esse persuasum erat. Jam vero summa est in hujusmodi controversiâ humani generis auctoritas, tum quia si homini de iis que in seipso sentit et experitur testanti fides adhibenda sit, à fortiori credendum est universis secum consentientibus; tum quia ratio apparet, eur omnes liberos sese dicant, si reverâ liberi sint, contra, si liberi non sint, nihil causæ esse videtur eur omnes unanimi errore liberos se existiment. Neque vero vim tanti suffragii suspendere potest adversarierum reclamatio. Nam illi pauci admodum sunt, et nos totum genus humanum sumus: deinde suspicari licet eos vel nobis, vel sibi ipsis mentiri, cùm negant se libertatis suæ sensum et certissima argumenta habere. Certè naturæ ipsi que omnium hominum ore loquitur repugnant, illiusque voce et intimis sensibus nihil opponunt præter argutias quasdam ex vanâ et subtili philosophandi ratione petitas. Neque ipsi suis argumentis credunt. Ubi disputandum est, libertatem præfRACTe negant: at si agendum sit, factis ostendunt se cum cæteris hominibus sentire. Quis enim inter eos qui fatalistæ audiunt volunt, non interdùm deliberat, laudat, vituperat, irascitur? quem non actionum quarundam pœnitit? quis non vitæ fortunæque suæ non prospicit? quis non pericula declinat? etc. In iis ipsis librís quibus liberum arbitrium impugnat, ita loqui coguntur fatalistæ, ut facile appareat eorum mentibus hæc penitus intimam libertatis persuasione. Sic toto suo opere satis prolixo, auctor n

Systematis naturæ præceptis, cohortationibus, objurgationibus uititur, ut nos ad suam sententiam adiueat. Ea est vis conscientiae, ut ipsum fatalistam ad eos sensus invitum revoeat qui ex libertate nascuntur, et sine libertate stare nequeunt.

Objicies 4º: Quidquid existit, ideò existit, quia est ratio sufficiens eur existat. At quidquid habet causam sufficientem existentie suæ, id non potest non existere, quemadmodum existere non potest, id quod nullam habet causam sui sufficientem. Igitur nulla est voluntatis determinatio quæ causam suam non habeat; tamque repugnat ut, vel præsente causâ non existat determinatio, vel causâ absente determinatio existat, quam repugnat causam necessariam ab effectu, vel effectum à causâ necessariâ dividi. Vel itaque fatendum est determinationes nostras liberas non esse, vel dicendum eas existere absque ratione sufficienti, quod absurdum est. Profectò non aliunde oritur notio illa libertatis quam ex ignoratione causarum quibus moveri et determinari solemus, quas hominum vulgus quia non percipit, ideò nullas esse sibi persuadet. Si vero tota causarum series perspecta nobis esset, videremus nos à causis illis machinarum instar impelli, resque innumeræ quas ne minimum quidem advertimus, eam omnem in nos quam nobis adscribimus potentiam habere.

— Resp.: Distinguo primam minorem propositionem. Quidquid habet causam sufficientem existentie suæ, id non potest non existere, si agatur de causis et effectibus mechanicis et necessariis, verum est; at falsum, si quæstio sit de causis et effectibus liberis. Evidem in mechanicis, ubi supponitur adesse causam aliquam parem effectui producendo, effectum obtinere necesse est, quia causæ illius determinationem et energiam nihil immutare vel suspendere valet. At principium illud transferri non potest ad causas illas de quarum libertate controvertitur, quin ponatur instar axiomatis, id ipsum quod in quæstionem venit. Eo enim ipso quo defendimus animam libertate prædictam esse, eo ipso dicimus eam esse determinationum suarum causam sufficientem, nee tamen necessariam, cùm possit hoc vel illo modo vim suam exercere. Adversariorum error ex eo proficiscitur quod de naturâ activâ eodem modo pronuntient, ac de materiali inerti, cuius motus omnes externam causam postulant. Verum, ut egregie observat Tullius,

libro de Fato : « Ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. Motus voluntarius eam naturam in se ipse continet, ut sit in nostrâ potestate, nobisque pareat; nec id sine causâ, ejus enim rei causa, ipsa natura est. » Cæterum istius objectionis et similium vanitas hinc patet, quod non solum impetum libertatem humanam, sed eò etiam tendat ut nullum dari posse ens liberum efficiat. Verum, si non agnoscatur saltem prima aliqua causa libera, admittenda erit series infinita causarum necessariò agentium, quod, ut non semel jam diximus, manifestè repugnat.

Obj. 2º : In variis humanæ mentis operationibus nullus relinquitur libertati locus. Nam operationes omnes mentis humanæ ad has quatuor reduci possunt, perceptiones, judicia, propensiones, volitionesque ex iis consequentes. Atqui in iis omnibus nulla esse potest libertas. Non in perceptionibus : nam objecta percipimus prout se sensibus offerunt; non in judiciis : nam prout objecta percipimus, de iis etiam judicamus; non in propensionibus et volitionibus, quæ judicium intellectus necessariò consequuntur.

— Resp. 1º : Nego majorem propositionem prioris argumenti, in quâ vitiosa virium animi enumeratio instituitur. Nam præter facultates percipiendi, judicandi, volendi, est in homine vis viva sese commovendi, cogitationes, propensiones et actiones imperandi, est liberum arbitrium quod cæterarum facultatum exercitium regit ac moderatur. — Respondeo 2º : Nego minorem ejusdem argumenti. 1º Falsum est nos objecta tantum percipere quæ sese offerunt, quippe positum est in nostrâ potestate, ut mentis attentionem quod voluerimus convertamus, sieque ideam hujus vel illius objecti pro arbitrio in nobis excitemus, prout constat ex uniuscujusque sensu intimo. 2º Falsum est nos necessariò judicare ex primâ objectorum specie. Nam persæpè de objectorum naturâ et effectibus deliberamus, et pendente deliberatione varia et nonnunquam opposita judicia ferimus. Evidentia sola ubi percipitur necessarium mentis assensum rapit, quanidù illa menti non affulget possumus assensum colibere, rem ad examen vocare, novas rerum ideas comparare, tandem judicium ferre in quo libertas magnam partem sibi vindicabit. 3º Falsum est nos velle necessariò prout judicamus, nisi voluntati sese offerat bonum aliquod purum et sine ullâ malâ

vel realis vel apparentis admixtione, remanet in nobis potestas deliberandi et eligendi. Ut enim intellectus soli evidentiæ perceptæ, ita voluntas soli bono supremo cognito cedit. Pleaque determinationum nostrarum objecta sub diversis respectibus considerata aliquam boni aut mali rationem adjunctam habent, atque idcirco voluntatem necessariò non inclinant. Quinimò ipsi etiam rationi contradicere nos posse quotidiana docet experientia, et nemo est qui cum Medeâ illâ Ovidienâ dicere non possit :

Me trahit invitam nova vis, aliudque cupido,
Mens aliud suadet: video meliora proboque,
Deteriora sequor.

Equidem vulgatum est scholasticorum axioma, voluntatem semper sequi ultimum judicium intellectus; sed ultimum illud judicium intellectus nihil est aliud quam ipsam libera voluntatis determinatio. Dicti illius sensus est, mentem, cùm omnino determinata est, necessariò determinatam esse, cùm aliquid vult et efficit, id necessariò velle et efficere : quæ necessitas ipsam determinationem et volitionem non antecedit, sed consequitur.

Obj. 3º : Leges unionis animæ et corporis nullum libertati locum relinquunt. In eo consistit, juxta omnes philosophos unio animæ et corporis, quod singulis animæ modificationibus certa quedam partium cerebri dispositio respondeat. Supponamus itaque duplē simul et æqualem in cerebro motum, seu dispositionem oppositam existere, quarum unâ ad vitium, alterâ ad virtutem animo sollicitetur. Hâc factâ hypothesi, vel anima potest sese ad partem alterutram determinare, vel non potest. Si prius, ergo determinationes animæ omnino independentes sunt à dispositionibus cerebri, quandoquidem ipsa sese determinare supponit dūm cerebri dispositiones æquales et oppositæ ad indeterminationem tendunt; ergo inest animæ vis sui determinatrix, quæ motus omnes cerebri superare valeat. Nam, si inter duas vires æquales et oppositas colleata, anima ad unam potius quam ad alteram partem sese flectere possit, poterit eadem energiâ vim quantamecumque ejusdem generis superare. Quemadmodum si corpus bilibre vi quedam secretâ instructum esset quâ pondus sibi æquale vincere et attollere posset, posset etiam vi eadem vincere pondus centum librarum. Igitur, juxta priam responsionem, quâ nempe dicitur animam in hypothesi factâ sese determinare posse, animæ determinationes à cerebri dispositionibus nunquam penderent,

proindeque anima in omnibus omnino circumstantiis libera esset. Si posterius dicatur, nimis posita hæc duplii cerebri dispositione æquali et contrariæ, animam neutram partem sequi valere; ergo anima ubi paribus librata est ponderibus seipsum mouere non potest, neque verò movebitur, nisi pondus unum alteri prævaleat; ergo vis illa quā anima sese ad vitium aut virtutem determinare valet, omnino pendet à dispositionibus cerebri, seu petiū ipsi nulla inest vis propriè determinatrix, sed fortioribus cerebri motibus necessariò obtemperat. Igitur, juxta secundam responsonem, voluntas humana nunquā libera est. Itaque pro duplii respondendi modo dicendum est animam vel semper, vel nunquā esse libera: non datur medium. At constat, fatenturque ipsi libertatis defensores, animam non semper liberam esse: liberi enim non sunt infantes, dormientes, phrenetici, etc. Ergo falsa est prima responso ex quā sequitur hominem semper liberum esse, ac proinde vera responso altera ex quā sequitur hominem nunquā esse liberum. Ita auctor anonymous scripti cui titulus: *Traité de la Liberté*, celeberrimo Fontenelle vulgo attributi.

— Respondeo: Non disitemur quin singulis animæ modificationibus respondeant certæ quædam cerebri dispositiones. Verum dubitari potest num illæ cerebri dispositiones, modifications animæ semper præcedant et producent, num verò actio ipsius animæ interdum saltem causa sit dispositionum cerebri. Primum supponit anonymous, at perperam: ita quippe corpus et anima secum copulata sunt, ut sua cuique sit in alterum efficientia. Itaque dicimus voluntatem plerūque liberam esse, ut sese vel ad virtutem, vel ad vitium determinet, sive inter æquales, sive inter inæquales cerebri dispositiones collocata paribus aut inparibus momentis ad vitium aut ad virtutem sollicitetur. Ea quippe voluntatis determinatio effectus est illius energie, quam animæ competere ostendimus. Quia tamen juxta leges unionis utriusque substantiæ, vis illius determinaticis exercitium pendet à certo quodam cerebri statu, quem perturbare et destruere possunt motus nimium vividi, fatentur fieri aliquando posse, ut hoc suo in cerebri dispositiones imperio anima spoliatur, quo posito voluntas libera non erit. Sic liberi non sunt infantes, phrenetici, dormientes, quia organum cogitationis et actionis, cerebrum videlicet, in illis aut nondum formatum, aut vitiatum

est, aut suspensa est animæ in illud actio. At si quis ex iisce exemplis inferret varios cerebri status volitionum nostrarum omnium causas esse, is eodem modo ratiocinaretur, ac si contendeter omnem musici scientiam in instrumento suo contineri, quia fracto instrumento suam artem exerce: e nequit. Igitur vera non est propositio illa disjunctiva, actiones nostras aut semper, aut nunquā esse liberas; quippe constat illas plerūque liberas et aliquando necessarias esse. Cæterum, ipsa quæ objicitur infantium, somniantium, lymphaticorum conditio, argumentum est libertatis nostræ, cùm eorum status penitus differat à conditione hominis sani et vigilis. Hujus enim discriminis quæ potest esse ratio, nisi quòd illi machinarum instar moventur, hic verò seipsum movet ac determinat? Denique ad rem non pertinet comparatio ducta ex ponderibus. Evidem pondus bilibre pondere centrum librarum non superabitur, si vi quādam minimè mechanicā instructum quatuor libris aequipondare possit: at quamvis anima instructa sit vi quādam activa et sui determinatrice, quā vincere posset quantamcumque cerebri dispositionem mechanicam, hanc tamen vim exercere nequit, nisi supposito, ut diximus, certo quodam cerebri statu, mutuis corporis et animæ functionibus idoneo.

Obj. 4º, cī m eodem scriptore: Præscientia divina cum humanâ libertate consistere nequit. Astronomi eclypses post longam annorum seriem futuras certò et infallibiliter præviderunt, eorumque prævisio à præscientiâ Dei non differt, nisi quia Deus auctor, astronomi verò meri spectatores sunt ordinis quem sequuntur corpora cœlestia; et insuper præscientia divina accuratissima est, dum astronomi circa tempus et locum eclypsium interdum falluntur. At prior illa discriminis ratio nihil refert ad veritatem prædictionum astronomicarum; posterior verò evanesceret, si, ut supponere licet, anomalias omnes motuum cœlestium edocti essent astronomi, et præterea instrumentis perfectissimis uterentur; tumque eadem foret tum astronomorum, tum Dei circa eclypses præscientiæ natura et certitudo. Verum, si vel soli, vel lunæ inesset vis quædam arbitaria, quā sine ullâ causâ et ratione à cursu deflectere valerent, jam ab astronomis prævideri non possent solis et lunæ deliquia, isque præscientiæ astronomicæ defectus ex eo oriretur, quòd motus cœlestes constantem ratumque ordinem non servarent. At eadem mo-

tuum inconstantia tolleret etiam præscientiam divinam, quam ab astronomiæ nihil differre vidimus. Ergo Deus prævidere infallibiliter non potest id quod à certo et invariabili ordine non pendet; ergo Deus præscire non potest actiones causarum illarum quæ liberae dicuntur; ergo, vel non dantur cause hujus modi liberæ, vel carum determinationes Deus non prævidet.

—Resp. 1º, difficultatem hanc, etiamsi responsione directâ solvi non posset, non ita idecò valere, ut nos de libertate nostrâ dubios efficiat. Namque petitur illa ex re valdè obscurâ, vide-licet ex naturâ scientiæ divinæ, quæ cùm infinitè distet ab intelligentiâ nostrâ, nihilque forsan cum eâ commune habeat, nequaquam à nobis comprehendî potest. Contra verò argumenta quibus hominem liberum esse probavimus, omnia proficiscuntur à principiis notissimis, quæ vel ad naturam, vel ad intimam hominis conscientiam pertineant. Quapropter dubitare non debemus quin præscientia divina stare queat cum hominiis libertate, etiamsi nulla nobis ratio suppeteret intricatissimum hunc nodum dissolvendi; ut enim fert tritum, sed sapientissimum axioma, certa pro incertis, clara pro obscuris rejicienda non sunt. 2º Non omnia scientiæ astronomicæ et prævisionis divinæ disserimina in objectione assignata fuerunt. Unum pratermissum est, quo posito nulla inter utramque comparatio institui potest. Nimirum astronomi futura sois aut lunæ deliquia prædicunt, quia necessarias eorum phænomenorum causas neverunt. Si propriè loqui velimus, eclyses non prævident existentes, sed exituras esse judicant. At verò Deus res cognoscit non solum in suis causis, sed etiam in seipsis, et ob id solum quod sunt. Repugnat quippe aliquid esse reale et cognoscibile, et non cognosci ab ente summè intelligenti. Igitur si supponeretur varios siderum motus, nullâ lege constanti et invariabili determinari, incerta quidem, seu potius nulla

efficeretur omnis astronomorum scientia, at suam servaret infallibilitatem præscientia divina. Cæterū non expendimus utrū in aliquo, et quoniam in medio res liberè futuras Deus prævideat. Notæ nimis sunt Thomistarum et Molinistarum dissensiones, quibus turbatae nunquāt fuissent scholas theologicæ, si D. Augustino nemo doctior esse voluisse. « Non audeam dicere quomodo Deus novit, inquietus eximius ille docto in psalm. 49; ne hoc à me fratres expectetis, ut explicem vobis quomodo cognoscat Deus. Hoc solum dico: Non sic cognoscit ut homo, non sic cognoscit ut angeli; et quomodo cognoscit dicere non audeo, quoniam et seire non possum. »

Homo igitur liberi arbitrii potentia donatus, obligationis moralis atque religionis proinde capax existit. Quām verò sit in se necessaria seu entium moralium naturis fundata religio, quām necessaria etiam tum societati, tum privatis, jam ex dictis sive ab auctore, sive in annotationibus, supra, ubi de nefandis atheismi consecrariis dictum est, cuique legenti patebit.

Nunc ipsa illa religio exponenda est, atque primùm eam in dupli statu considerandam habemus, nempe in statu primitivo, et in statu revelationis evangelicæ. In priori statu, religio ex naturali maximè constat lege, cui tamen duo positivi articuli adjuncti fuere, nempe *fides Redemptoris et sacrificiorum ritus fidem exprimentes*, ut ipse infra in proœmio religiosis revelatae ait auctor. Quòd isti duo articuli alia quām revelationis viâ non potuerint innoscere, nemo ambigit, atque ad religionem ut revelatam quācum essentialiter connectuntur, remittendi. Superest igitur, ubi de religione primitivâ, notiones ad legem naturalem spectantes exponere, quatenus ea lex animis insita lumine naturali agnoscatur, etiamsi ipsa de facto homini revelata fuerit. Quā de re auctor noster eruditè suo more disserit. — (*Explicit annotatio P. S.*)

DE LEGE NATURALI.

ARTICULUS PRIMUS.

De juris seu legis naturalis existentiâ et in omnes homines diffusione.

Jus naturale in Digestis lib. 1, tit. 1 de Jus-
titiâ et Jure sic describitur: « Jus naturale

est, quod natura omnia animalia docuit; nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terrâ, quæ in mari nascuntur, avium quoque commune est. » At hæc descriptio nimis generalis est, et per jus naturale intellegi illud jus quod

jurisconsultis Romanis vocatur jus gentium, quodque ab ipsis definitur in Institutis lib. 1, tit. 2: « Id quod naturalis ratio inter homines constituit. » Per jus igitur naturale intelligimus « certa vivendi praecepta, quæ singulis hominibus dat ipsa natura hominis rationalis: quæ, ut ait orator, non didicimus, accepimus, aut legimus, sed ex naturâ ipsâ arripimus, expressimus, hauiimus; ad quæ non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. » Quæ præcepta cùm sint rationis dictata rectè scholastici legem naturæ in ratione posuerunt, Ciceronem sequi qui legem naturalem sic definit: « Est enim ratio, mensque sapientis ad jubendum et deterrendum idonea. » Quibus consonat Grotius, juxta quem jus naturale est « dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui ex ejus convenientiâ cum ipsâ naturâ rationali inesse moralem turpititudinem vel necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi. » Jus hoc in rationis dictatis positum dicitur naturale ob duplice causam: primùm quia naturalibus hominis facultatibus innotescit atque ab ipsâ quodammodo naturâ promulgatur. Deinde etiam quia jus naturale in rerum naturis fundatum est, nec suam habet obligandi vim ex arbitrariâ et positivâ legislatoris voluntate: in quo jus naturale differt à jure voluntario seu positivo, etiam divino: nam hujus præcepta in se indifferentia, vim habent obligandi ex positivâ Dei institutione; et quâ auctoritate lata sunt, eâdem possunt immutari. Cùm legis strictè sumptæ, ut supra notatum est, tres sint præcipue proprietates, nempè ut sit regula agendorum clara et apud omnes promulgata; ut sit profecta à voluntate superioris; ut tandem sit sanctione penarum et præmiorum confirmata, illas præceptis naturalibus convenire sequentibus artieulis adstruemus. Jam olim illas rationi adscripsit Cicero in illo puleherino loco, quem ex libro de Republicâ deperditio servavit Lactantius Instit. divin. lib. 6, quem hic describere operæ pretium est, cùm ea omnia contineat quæ sunt à nobis in hâc secundâ sectione disputanda. « Est vera lex, ait, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ voet ad officium jubendo, vetando à fraude deterreat; quæ tamen neque probos frustra jubet et veat, nec improbos jubendo aut vetando movet. Iluic legi nec obrogari fas est, nec derogari ex hâc aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec verò aut per senatum, aut per popu-

lum solvi hâc lege possumus, neque est quærendus explanator aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit; unusquisque erit communis quasi magister et imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, disceptator, lator; cui qui non parchit ipse se fugiet et naturam hominis aspernabitur; hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia, quæ putantur, effugerit. »

Fuere inter vetustissimos philosophos non pauci qui ab opinione jus omne ortum existimârunt, nullum esse inter bonum et malum morale dicimen putârunt, negâruntque quidquam naturâ justum vel injustum, honestum aut turpe esse. Callicles apud Platonem sic Socratem alloquitur: « Veritas, ô Socrates, ita sese habet; luxuria, intemperantia, licentia, modò facultas suppetat, virtus est atque felicitas. Cætera verò ista speciosa præter naturam ad inventa, hominum deliramenta sunt, nugasque penitus contemnendæ. » Doebat etiam Carneades, jura sibi homines pro utilitate sanxisse: scilicet varia pro moribus et apud eosdem pro temporibus sœpè mutata, jus autem naturale esse nullum: omnes et homines et alias animantes ad utilitates suas, naturâ dueente ferri, prouindeque aut nullam esse justitiam, aut si sit aliqua, summan esse stultitiam; quoniam sibi noceret alienis commodis studens. Ita etiam disputabant Archelaus, Aristiphus, Epicurus, Pyrrho et alii plures, quos recentiores quidam nostris temporibus seculi sunt.

4º Spinosa in tractatu theologico-politico, c. 16, habet: « Per jus et institutum naturæ nihil aliud intelligo quam regulas naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque ut naturaliter determinatum concepiimus ad certo modo agendum et operandum. Exempli gratiâ, pisces à naturâ determinati sunt ad natandum, magai ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aquâ potiuntur et magni minores comedunt... Nec hîc ullam agnoscamus differentiam inter homines et reliqua naturæ individua, neque inter homines ratione prædictos et inter alios qui veram rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes et sanos. Quod enim unaquæque res ex legibus suæ naturæ agit, id summo jure agit, nimisq; quia agit prout ex naturâ determinata est, nec aliud potest. Quare inter homines, quamdiu sub imperio solius naturæ

vivere considerantur, tam ille qui rationem nondum novit, vel qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quām ille qui ex legibus rationis vitam suam dirigit: hoc est, sicuti sapiens jus summum habet ad omnia quae ratio dictat, sive ex legibus rationis vivendi, sic et ignarus et animi impotens summum jus habet ad omnia quae appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi... Jus itaque naturale uniuscūque hominis, non sanā ratione, sed cupiditate et potentia determinatur... Quidquid itaque unusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi utile vel ductu sanæ rationis vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturae jure appetit, et quācumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quo cumque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet; et consequenter pro hoste habere illum qui impedit vult quominus animum explet suum. » Proindeque juxta hunc auctorem, ut et ipse alio loco scripsit, « bonum et malum nihil positum in rebus indicant; sed homines illas boni et mali, ordinis et confusionis notiones sibi efformarunt, postquam sibi persuasissent omnia quae sunt propter ipsos fieri: tunc in unā quāque re praeципum judicare debuerunt, quod ipsis utilissimum, et illa omnia præstauissima aestimare, à quibus optimè afficiebantur. » Hæc Spinoza, quem ideò primum nominavimus, quoniam omnes alios temeritate et insanī vincit.

2º Hobbius, quem in multis imitat̄ est Spinoza, ad tollendas leges naturales aliam viam secutus est. In initio libri sui qui de Cive inscribitur, negat hominem esse animal politicum seu ad societatem aptum natum: « eorum, inquit, qui de rebus publicis aliquid conscripserunt, maxima pars vel supponunt, vel petunt, vel postulant, hominem esse animal aptum natum ad societatem; coequo fundamento ita superaedificant doctrinam civilem tanquam ad conservationem et totius generis humani regimen nihil aliud opus esset, quām ut homines in paeta et conditiones quasdam, quas ipsi tum leges appellant, consentirent. Quod axioma, quanquam à plurimis receptum, falsum tamen, errorque à nimis levi naturae humanæ contemplatione profectus est. » Si Hobbius per societatem nihil aliud intelligeret, nisi confederationes civiles et politicas, ut in notā ad hunc locum se intelligere simulat, minùs alienus esset à ratione: sed ipsius ratioe in omnem omnino tollunt inter homines naturalem

conjunctionem, mutuaque omnia officia. Nam 1º docet homines naturaliter sibi invicem esse infestos: « Voluntas Icedendi, ait, omnibus inest in statu naturæ. » Imò homines vult esse naturā ferociores lupis, ursis et serpentibus; ideoque eorum statum naturalem esse statum belli, omnium contra omnes; singulos in istā conditione perpetuò intentos esse in aliis, seu fraude, seu vi, seu quovis alio modo præoccupandis, « quia, ait, securitatis viam meliorem habet nemo anticipatione; » vel, ut alibi seribit: « spes uniuersique securitatis conservationique suæ in eo sita est, ut viribus artibusque propriis proximum suum palam vel ex insidiis præoccupare possit. » 2º Asserit consequenter ad hæc principia, in illo statu naturæ lieuisse cuilibet facere quocumque et in quocumque libebat, neque lege ullā impeditam fuisse libertatem; adeoque nihil fieri potuisse injustum, nemini inferri injuriam. 3º Statuit primam et fundamentalem naturae legem hanc esse, propter sui conservationem querendam esse pacem, ubi haberi potest; quæ cūm juxta illum auctorem non nisi pacis iniri queat, « lex naturalis est, ait, pacis standum esse et fidem servandam. » Ex quo, 4º concludit regulas boni et mali, justi et injusti, honesti et turpis, esse leges civiles: quod legislator præceperit id pro bono, quod vetuerit id pro malo habendum esse; « ideoque, ait, si lex civilis jubeat invadere aliquid, non est illud furtum, adulterium, » etc. Imò civitati in omnibus obediens quisque tenetur, sive in iis quæ spectant cultum divinum, vel vitæ institutionem, aut etiam speculativas opiniones: « quoniam ad civitatem, ait, pertinet etiam christianam, quid sit justitia, quid injuria determinare. » Hinc et aliud ejus dictum: « Nulla lex injusta esse potest. »

Tota hæc Hobbiī doctrina inventa olim fuit à vetustissimis atheis, ut videre licet apud Platonem de Rep. lib. 11, p.558, edit. Ficini p.422.

5º Horum insistens vestigiis auctor libri recentioris, qui inscribitur: Apum fabula, demonstrare summo studio comatus est virtutem nequaquam esse naturalem hominis habitum, neque illam esse ex omni parte utilē humanæ societati, sed « privatorum vitia publica esse beneficia. » Etenim contendit virtutem à politicis et artificiosis hominibus primū introducetam esse, ut homines naturā disjunctos neque aptos societati in unum colligerent et copularent: ad informandos autem virtutum notionibus hominum animos adulatioē usos esse pr-

mos legislatores, et persuasisse hominibus esse se naturā à bellūis multūm separatos, ac naturā humanā excellentiam non in appetitu, qui sibi cum bellūis communis est, sed in ratione et virtute positam esse: verè excellentis naturae eos esse et omni laude dignissimos, qui appetitus coercent, et postpositis propriis utilitatibus stuperent publicis communis; fortiorē esse, qui se quām qui fortissima vincit mōnia; atque in hāc sui ipsius despiciētiā positam esse animi excelsitatem. Propter hanc quam sibi fixit auctor hic virtutis originem, illam vocat & superbiae ex adulatio-
ne conceptam prolem. Existimat omnes homines in has fictas notiones consensisse variis adductos motivis: sapientes verò et peritos, quōd illas necessarias putarent ad recipublicæ pacem et incolumentem; multitudinem simplicem et rudem, quia reverè delusa est; improbos etiam, quia inter communtes hasce virtutum notiones privata sua commoda feliciter modo religionis originem explicaverat Sextus Empiricus.

4º Horum omnium principia complexus est auctor libri illius famosi qui inscribitur *de l'Esprit*, cuius jam injecta mentio est, nbi de existentiā Dei: sed cuius hoc loco praelestim ratio haberi debet, quōd omnes omnium actatum minutos philosophos impietate, audaciā, contumeliosis in omne genus hominum insectationibus longissimè post se reliquerit. In novae, quam proponit, ethices elementis, docet hic (1) moralem disciplinam, quae ab origine mundi apud omnes populos quoad præcipua capita obtinuit, eamque ipsam, quam nationes christianæ tanquam divinitū traditam tenent, scientiam esse vanam et inutilē, à primis hominibus, qui in societatem convenerunt, moresque sibi fixerunt, temerē conditam, ita ut vera ethica etiamnum in incunabulis vagiat infantiae oboluta fasciis; eos omnes, qui ha-

(1) Sequens systematis nefandi idea descripta est ex determinatione facultatis theologiae Parisiensis super isto libro, editā anno 1759. Propositiones ex dicto libro extractas, quae ibidem exhibentur, brevitatis causā omittimus, ut minus necessarias, cùm earum sensus cum summā fidilitate repræsentetur: paginas ergo libri solummodò indicabimus, ubi lector eas invenire poterit et codem quo referuntur ordine. Censuram addemus, quōd illa non nudam condemnationem, sed brevem et luculentam contineat propositionum confutationē viris doctis satis amplam, et quam in sequentibus evolutam et confirmatam juniores theologi inveniant,

etenūs explicandis hominum officiis operam dederunt, humano generi nihil opis attulisse; introducendam ergo esse ethicam experimentalem, quae factis tantūmmodo nitatur et à gestis perditorum hominum (ut ab allatis ab auctore exemplis patet) repetatur; et omnes veteris doctrinæ retinentes, obsistentesque hujus novae ethice introductioni, tanquam impios, fanaticos, insigniter improbos, generis humani hostes infensissimos, stupiditatis fautores, sceptrum ignorantiae tenentes quo populis hebetibus imperent, habendos, et ut tales apertè infamandos (1); præsentem mundi corporei ordinem ex sola vi materiæ primum indita, post irregularē concretiones innumerās, tandem prodiisse; parique ratione in mundo morali omnia quæ contingunt, videri ex unico etiam exoriri principio, nempe sensibilitate physicā, quā sola impellente homines ad implenda Dei consilia cæco impetu aguntur; futurumque est ut voluptatis et doloris custodiæ commissi, postquam fuerint diu et temerē errorum, passionum et furorum omnium ludibrio jaectati, postquam multa absurdā tum de moribus, tum de legibus effulerint, incident aliquando in vera et simplicia tum ethices, tum legislationis principia ex quibus evolutis pendent ordo et mundi moralis felicitas (2); in voluptate et dolore sensibili posita esse principia et causas omnium affectuum motuumque animi humani; nec ullo alio desiderio quam voluptatis corporeæ homines inclinari posse; ex his duobus, voluptate et dolore, ita fluere omnes actus humanos, ut aliunde exoriri nequeant actiones generosæ, nec magis potis sit homo amare bonum propter

(1) Vide pp. 222, 223, 226, 228, 258 et 259, 219 et 220 præfati. 4 et 2, 296, 154. *Censura*: Ille propositiones sunt falsæ, absurdæ; actiones humanas, que ad regulam morum sunt componendæ, pro morum regulâ perversè constituent; Dei creatoris providentia, quatenus primos homines sine lege sibi relictos fingunt, impiè detrahunt; in homines de genere humano optimè meritos, et in ipsum genus humanum impudenter sunt contumeliosæ; ministris Ecclesiæ et magistratibus christianis procaciter injuriæ; in Dei Prophetas, in Apostolos et in ipsum Christum blasphemæ; furoris et dementia plene.

(2) Vide pag. 322. *Censura*: Ille propositio est falsa, absurdæ; mundi genesis temerē deformat, et magnâ ex parte Deo abjudicat systemate atheis acceptissimo, coque vanissimo; mundum moralem et totam actionum humanaarum seriem necessitati et fatalismo subjicit; Deumque ipsum omnium errorum, scelerum, furorum auctorem apertè declarat, proineque, impiè et cum blasphemia providentiam Dei moralem prorsus tollit; omni atheistice impie-

bonum, quām malum propter malum; homines, quidquid agunt, non esse malos nec virtuperandos, sed tantū commodis suis mancipatos; voluptatis et doloris sensu, tanquām unico cardine, volvi totum mundum moralem; adeò amore sui ad sola sensibilia inclinabili, quasi unico fundamento, omnem superstruendam morum institutionem (1); hominem « ex solo suo commodo personali » actionum omnium pretium unicè aestimare, atque hoc uno quemlibet metiri alterius virtutem et probitatem; eodemque modo à sodalitatibus et à civitatibus probitatem dijudicari; civitatis nihil aut ferè nihil interesse civium erga sese invicem probitatem; civilis verò probitatis, que sola vera probitas est, et virtutis nomen promeretur atque apud omnes obtinet, finem et objectum (communem nempe utilitatem) fixum quiddam esse et immotum; at media in hunc finem, actiones videlicet humanas, commutabilia esse; omnes ergo actiones in se moraliter indifferentes, ex diverso civitatis statu, nunc utiles, nunc noxiæ, ex turpibus honestas, et ex honestis turpes evadere; ideò munus esse legislatoris, ut punetum temporis observet et sigat, quo unaquæque actio priùs honesta in vitiosam, et priùs vitiosa in honestam convertatur; moralē disciplinam frivolum quid esse nisi cum legislatione confundatur; utilitati civili sic serviendum, ut, ipsa exigente, omnes affectiones naturales, ipsummet qui dieitur humanitatis sensum exuere parati simus; nullam existere posse erga universum genus humanum probitatem, cùm nullæ possint esse actiones omnibus practicè utiles; sieque demùm demonstrari

tatis virus, quantum spectat ad mores continet. Quatenus autem eadem propositio innuit, « principia in opere tradita, illa ipsa esse, ex quorum evolutione tandem efflorescat felix mundi moralis status, » incredibilem auctoris vanitatem et arrogantium arguit, quā universi generis humani sapientie et ipsius Dei legislationi novam suam ethicam audet anteferre.

(1) Vide pp. 566, 526, 230, 52 et 46 notā (b): 73, 75, notā (a). *Censura*: Haec propositiones sunt false, intimos decori et honesti sensus eneant; innatam hominibus erga se invicem benevolentiam, omnes bonitatis, gratitudinis, æQUITATIS, miserationis, obsequientiae, denique humanitatis p̄focant affectus, qui virtutum moralium semina sunt et necessitudinis ac pacis humanæ vineula; solam relinquunt cupiditatem dissidiorum omniumque vitorum fontem; sublatâque vi voluntatis, ejus est sensitivum appetitum frenare, hominem Deo natum et spiritualium capacem ad conditionem belluarum dejiciunt; et omnia societatis et religionis officia in ipsis primis elementis pervertunt.

ex sensibilitate physicâ oriri primum commodum personale, deinde ex studio commodi personalis ortas esse societas, à societatibus politicis et conventionibus civilibus ortum esse commodum nationale, quod quidem originem præbuit nominibus justi et injusti, honesti et turpis; consequenter omnem justitiam et honestatem ad sensibilitatem physicam tanquam ad fontem esse referandas (1); omne virtutum et vitorum genus à passionibus ortum ducere, et generale felicitatis desiderium constanter resolvi in voluptatem corpoream; ex sola passionum vehementia, quarum impulsu non solum pericula, dolores, mors temnuntur, sed ipsum etiam cœlum lassentur, prorumpere ea facinora quæ omni ævo rapuere admirationem; inter omnes passiones eminere amorem mulierum, quo solo fermè moventur nationes omnes legibus excultæ; hinc homines neque ad eximias cuiusvis generis dotes informari, neque ardua quæ audere posse, nisi effervescente juventâ, quâ ætate hujusc libidinis stimulo magis punguntur; hujus solius sensu molestum vitæ onus et iniquam existendi necessitatem suaviter allevari; hominibus, fidei lumine non illustratis, nihil cultu et adoratione dignius quam elegantem mulierum formam; consequenter legislationis perfectæ artem in eo sitam esse, ut, propositis in præmium, pro meriti ratione, voluntatibus corporeis, cives ad præclarâ gerenda incitentur, cùm eò virtus acrius inardescat, quò vividior pro mercede proponatur voluptas (2); exceptis maximi momenti actionibus, quas rationi subjicere nihil

(1) Vide pp. 440 et 441, 47 et 48, 34, 75, 419, 31 et 82, 155 et 154, 168, 161, 81 et 82, 240 et 241, 276. *Censura*: Propositiones istæ sunt falsæ, absurdæ, clarissimis mentis notiōnibus et generosissimis animi affectibus contrarie; boni et mali moralis disserimen, in immutabilibus rerum essentiis positum et revelatione divinâ comprobatum, tollunt, vint omnem sensum moralis, rationis et religionis, contra cupiditates, obtundunt; ad omnem pravitatem occultam, ad omnia seclera elanculum perpetrandâ invitant, imò ad omnia facinora, vi aut dolo, in privatos quosque et in ipsam rem publicam apertâ admittenda, quotiescumque spes affulget optata consequendi et penas civiles declinandi; ac proinde sunt privatis et societatibus extitiales, juris omnis, naturalis et divini, destructive, impia, nefaria, blasphemæ.

(2) Vide pp. 257, 258, 259, 73 notā (b), 296, 298, 564.... 5.... 6, 559 et 540, 565 et 564, 565. *Censura*: Propositiones istæ sunt falsæ, insulse, impia, turpes, à furore libidinoso afflata; rationem, animi partem nobiliorem et ad imperium natam, è solio dejiciunt, ut in eo appetitum sensitivum, sine more modoque de-

vetat, cæteras vitæ partes uniuseu jusque arbitrio et passionibus esse temerè permittendas; passionum moderationem exitiosam fore civitatis; prudentiam, si apud omnes obtineret cives, fatale munus toti fore nationi; ipsamque rationem parvi faciendam; ex levitate atque inconsiderantia regnorum et universi orbis conservationem pendere; indolem semel consuetudine flexam ad improbitatem in melius non posse relecti; non minus esse deridendum virum moderatum si ambitioso insuraret: Ex ne ambitionis sensus, quām medieum si ægrotanti obganniret: Ne febricites; multorum felicitatem alligatam esse passionibus ex quibus sunt miserrimi, qui tamen insanirent si plus sapere vellent; imò quosdam ita infeliciter à naturā factos, ut beati esse nequeant, nisi sceleris committant capitalibus expianda suppliciis (1); pudorem esse artem quamdam amoris et exquisitoris voluptatis, idque ab institutoribus morum tradendum esse; solutam omni lege et vagam libidinem præjudicatae quidem, at non sinceræ virtuti opponi, et, sub theologicā solū consideratione, non philosophicā vel politicā, depravationem diei posse (ad eoque contra honestatem non esse, cūm juxta auctoris placita ethica cum politicā sci-

bacehantem, reclamante ipsā naturā, monströsè constituant; summum bonum animi rationalis, immortalis et ad Dei fruitionem facti, ponunt in fluxis et caducis voluptibus, quas aspernantur nobiliores animi sensus, et in quibus nullum est contra corporis dolores, mentis ægritudines et fortunæ gravioreas casus solatium; infame malè cohærentis et absurdæ legislationis formam effingunt, in quā præstantiores vires, post exanthatos pro patria labores, nulla manerent præmia, ad mortem pro salute publicæ oppetendam nullum esset incitamentum: in quā perpetua et intestina de iisdem bonis aut præmis occupandis orirentur dissidia, eō societati magis extialia quō cupiditates in singulis essent ardenteres, et laxioribus frenis evagarentur; fas jusque omne prouulcant, nec satis gravi notā inuri possunt; ostenduntque quām vana ingenia, quāmque foeda sint inventa hominum à religione aver-sorum.

(1) Vide pp. 618, 164, 582 et 583, 575 et 574, 571. *Censura:* Sunt hæ propositiones stultitiae et impudentiæ plenæ; non modò exprimunt fatalismum omni religioni, fatente auctore, pestiferum, sed unum quoddam ex iis quea fatalismus in morum perniciem invehit, aperte enuntiant, scilicet sponte eundum quod rapit indoles etiam maximè depravata; scelerum et sceleratorum omnium apologiam continent; saluti private et publicæ ex aequo sunt exitiosæ; in Deum legislatorem et scelerum vindicem blasphemæ, ab omnibus detestandæ et execrandæ.

tia confundenda sit); sumptus, quos in suī cultum faciunt mulieres voluptuarie, piarum eleemosynis esse utiliores; admissâ mulierum communitate, ruptisque omnibus consanguinitatis vinculis, plurimū inde commodi et utilitatis reipublicæ accessurum; qui vitæ per-tæsus mortem sibi consciscit, hunc sapientis non minus quām viri fortis, nominibus insigniendum (1).

PROPOSITIO.

Est lex naturæ nostræ congruens, diffusa in omnes, quæ vocat ad officium jubendo, retando à fraude deterret.

PROBATIO. — ARGUMENTUM PRIMUM.

Ex sensibus, affectionibus et facultatibus naturæ humanæ.

1º Est quidam justi et iniqui sensus omnium hominum animis à naturā insitus, ut supra notatum est: nam est quædam vitæ ratio quam necessariò probamus; sunt quædam vivendi principia tam evidentis aequitatis et sapientiae, ut ab illis admittendis temperare nemo possit, quæ temporum omnium et locorum omnium communia sunt, quæ doctis et indoctis sponte innotescunt. Qualia sunt illa: *Suum cuique tribuendum, fidem servandum, beneficiis gratum animum deberi*: « *Quæ autem natio, ut ait Cicero, non comitatem, non benignita-*

(1) Vide pp. 159, 141, 146, 150, 157 et 158, 146 et 147, 75, 45. *Censura:* Sunt false, turpes, contrarie sensibus naturalibus; respectivè, pudorem seu verecundiam, omnis honestatis custodem, pravorumque appetitum moderatorem à naturā constitutum cynicè impudentes abiciunt; vagam libidinem turpiter commendant, stabiliq; et individuæ conjugum felicitati, ac filiorum procreationi et educationi lascivam voluptatem, patribus et matribus ex æquo detestandam, prolique susceptæ exitiosam, antepount; opum vana perversaque dispendia pauperum sustentationi, vanitatem charitati et honestæ liberalitati crudeliter præferunt; conjugi et sanguinis vincula artissima, humano generi conservando necessaria, penitus resciendunt; cum societatis domesticæ mutuis officiis illam simul vitæ suavitatem, quæ in iisdem præstantiis posita est, auferunt, et in parentibus et filiis præcipua laboris et industriae incitamenta præfocant; furorem hominum de vitâ suâ statuentium, quem sui amor et prudentia, in patriam charitas, Dei voluntas tan naturali quām revelatâ lege manifestata, cohibere debent, et quem ex ignaviâ et animi infirmitate natum docuerunt philosophi vel ethnici, sapientie et fortitudini absurdissimè adscribunt; denique vitæ private, domesticæ et civilis officia, qualibet jure consignata, nefariè pervertunt.

tem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? Quæ superbos, quæ maleficios, quæ crudeles, quæ ingratos non aspernatur, non odit? » Sensus hunc moralem nobis inesse conscientiâ intelligitur, argumentis demonstrare vanè contenderemus: est quippe analogus illi intuitivæ veritatis perceptioni, quæ omnis est scientiæ fundamentum; aut illi gustûs sensationi, quâ cibos distinguimus; ac sicut sublatâ illâ intuitivâ veritatis perceptione, nullam haberemus veritatis et falsitatis notionem; neque sine illâ gustûs sensatione essent ulli sapores: sic sublato illo justi atque iniqui, honesti et turpis sensu, nulla esset vocabulorum illorum vis et potestas: hic sensus tam naturalis est, tam constans et uniformis, ut nullis possit præfocari præjudiciis, aut passionibus extingui; ejus sanctissimum judicium nullis præmiis corrumphi potest; viget in sceleratissimis hominibus, quibus ita gratiosa virtus est, ut invitè probent meliores.

2º Ratio habet potestatem legis propriè dictæ: nam ad hoc duo requiruntur, ut sit ratio cuique homini in actionibus suis perpetuus et domesticus monitor, et ut moneat eum auctoritate. Atqui primò ratio quemque in insti-tuendâ vitâ et in singulis fermè actionibus monet: quia hujus facultatis vi quisque vel invitus percipit rerum relationes ac suarum actionum effectus et consequentias, earumdemque cum finibus, quos sensus naturales proflant, convenientiam vel disconvenientiam. Haec nisi quisque perciperet non esset rationalis, ageret impetu cæco, more belluarum, sine consilio. Si autem has convenientias percipit, ergo ratione dirigitur, cùm dirigi, sit doceri quibus mediis fines attingi possunt, quos sibi aliquis proponit. Secundò verò, ratio monet cum auctoritate, seu, quod idem est, rationis dictata necessariò et naturaliter approbamus, quia haec approbatio à perceptione convenientiæ actionis alienus cum finibus nostris, v. g., cum felicitate separari nequit; tunc enim idem sensus qui probat finem, necessariò etiam probat media ad finem conducentia. Quapropter quoties homo propter animi perturbationem non agit juxta perceptas rerum relationes, secum ipse divisus est; ex partibus quodammodo dissidentibus compónitur, ex quarum conflictu angores sequuntur et aegritudines animi. Ergo cùm homo rationis monita nequeat contemnere, quin naturam hominis aspernetur et ipse se fugiat, est naturæ lex ratio, quæ

vocat ad officium jubendo, vetando à fraude deterret (1).

3º Est in singulis hominibus conscientia, per quam intelligimus non justi et iniqui apprehensionem, neque judicia rationis, sed meriti et demeriti sensum, innocentiae et delicti conscientiam; suavem illam jucundamque voluptatis affectionem, quæ vitam juxta rationis dictata institutam comitatur semper, terroresque illos et metus graves, quibus perturbantur et eliduntur ii, qui magistrum vitae rationem sequi recusant. Ilanc innocentiae et delicti conscientiam inesse singulis hominibus neque ab ipsis impiis et atheis abesse confitetur Lucretius in his sequentibus versibus, initio libri tertii :

Nam quòd sèpè homines morbos magis esse timendos
Infamemque ferunt vitam, quām tartara lethi,
Et se scire animi naturam sanguinis esse;
Nec quidquam priors nostræ rationis egere,
Hinc licet advertas animum magis omnia laudis,
Aut etiam venti, si fert ita fortè voluntas,
Jactari causâ, quām quòd res ipsa probetur.
Extorres fidem patriâ, longèque fugati
Conspicu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumanis affecti denique vivunt;
Et quocumque tamen miseri venere parentant,
Et nigras mactant pecudes, et manibus divis
Inferias mittunt, multòque in rebus acerbis
Acrius adverturnt animos ad religionem,
Quò magis in dubiis hominem spectare periclis
Convenit, adversisque in rebus noscere qui sit;
Nam veræ voces tum demùm pectore ab imo
Ejiciuntur, et eripitur persona, manet res.

(1) Haec non intelligenda, mē saltem sententiâ, independenter ab existentiâ Dei, seu summi Legislatoris, à quo si abstraheretur, jam ratio ipsa fieret inexplicabilis, ejusque dictamen, etiam inclinabile, quid vanissimum. Evidet, ut iterum ac ultimum eâ de re mentem aperiam, obligatio, sensus moralis, conscientiae dictamen, in rerum essentiis fundantur, nec à liberâ Dei voluntate pendent; et verò ita cum ejus necessariâ voluntate connectuntur eadem, ut sine Deo concepta jam impossibilita atque absurdâ intelligantur. In Deo sunt substantialiter eeu in archetypo essentiae rerum, absque Deo nullæ. In hypothesi quidem atheismi, notiones morales concepiantur, sed modo abstracto atque in se repugnante, quasi in eâdem hypothesi creatrix fingeretur potentia. Igitur Deus est non arbitrarius, sed essentialis omnis præcepti naturalis legislator, omnis obligationis auctor. Ergo Deus, ipsi legi aeternae adstrictus, sibi met imponet præceptum. Illa devinctorum Dei legi aeternæ, illud præceptum immerito sic dictum, nil aliud sunt quam essentialis et necessaria Dei conformitas ordini qui ipse est, nil aliud in Deo quam secum consensio.

P. S.

Malos igitur, confiteente atheismi defensore, insectantur furiae, non ardenteribus tædis, ut in fabulis, sed angore conscientiae et fraudis cruciatu; dumque omni metu solutos se prædicant, et induunt personam, quæ in rebus acerbis eripitur. Atqui hæc involuntaria sui condemnatio arguit inter bonum et malum morale discrimen ab ipsâ naturâ positum: aliás cur homines mali proprias condemnarent actiones et sibi ipsis irascerentur? Cur suppositâ futurâ vitâ arbitrantur sibi potius pertimescendum, quam bonis; se potius divini numinis iracundiam experturos, quam pios et honestos? Unde horum fiducia, illorum diffidentia? Cur non suspicantur mali Deum ipsis favere, et honestos peenis esse affecturum? Si illi, quos dicimus malos, vivant sapienter, si naturæ pareant, si rationi, uti contendunt, obtemperent sua querentes commoda, cur tantæ ægritudines, tantæ anxietates? Certò credant Deum nedum ipsis succenseat, potius esse remuneratum. Sed si cogitare nequeamus Deum honestis inimicum, malorum patronum, ergo dividit et separat malos à bonis hominis natura, et consequenter etiam actiones hominis naturâ ipsâ dijudicantur.

4º Sensui interno, rationi et conscientiae consentiunt naturales hominis propensiones. Nam si particulatum consideremus omnia vitæ officia, sive adversus Deum, sive erga nosmetipos, sive erga alios, nullum est quod aliquâ propensione naturali nobis non sit commendatum. Primo nequimus cogitare excellentissimam Dei naturam et perfectiones infinitas, quin admiratione teneamur, et ad augustissimi numinis adorationem sponte procumbamus: nec liberalem ejus et effusam in creaturas suas bonitatem, quin gratos experiamur pro beneficiis acceptis sensus: nec præsidem Deum supra et circa nos stare, factorum dictorumque censorem sine observantiâ et reverentiâ: aliás unde factum est, ut omnes gentes in colendo Deo consenserint? Sic etiam secundò insitis naturæ affectibus cum aliis hominibus conjungimur et ad mutua officia inclinamur. Inest omnibus hominibus generalis benevolentia et gratuita bonitas, cuius tanta vis est, ut ignotis periclitantibus ultrò succurramus et naturali commiseratione in omnium miserorum opem commoveamur. Ilunc sensum omnibus inditum esse probat plausus ille, quo in theatro romano exceptum fuisse legimus hunc poete comicus versiculum: *Homo sum, humani nihil à me alienum puto.* Præterea pro'is amor in parentibus

et liberorum mutua pietas, amor patriæ, amicitia, gratitudo, et aliæ omnes benevolæ affectiones, in quibus est posita omissis vitæ felicitas, ad officia nos ducunt gratuita, etiam cum jacturâ nostrorum commodorum et vitæ quoque periculo. Hisce affectionibus nullo modo contrariae sunt cæteræ omnes, ut pudor et verecundia, honoris sensus, existimationis et gloriae cupiditas, ex malorum prosperâ fortunâ indignatio, immo verò confirmant naturalia officia. Tertiò denique, quemque sibi commendari à naturâ, et excitari ad quærenda ea quæ sunt conservantia sui statûs et ejusdem perficiencia, nullus dubitat. Ergo nullum est officium, quod nobis non commendetur, non solum à ratione, sed ab appetitu; nullus est naturæ instinctus, vel inclinatio, vel passio, quæ si sit temperata, vitæ humanæ non afferat utilitatem; non sit sensui morali, rationi, conscientiae congrua, et cum honestate conjuncta.

Et verò lex naturæ omnis charitate in omnes diffusa continetur, rationisque dictata omnia, diligere alios et benefacere præcipiunt. Atqui ad diligendum et benefaciendum inclinare maximè propensiones naturales, ex eo patet quòd mentem quâdam profundant suavitate et per se ac suâ sponte comprobentur omnes motus benigni. In iis quisque sibi placet; lubens iisdem, tanquam naturæ accommodatis, indulget, et similes quoque in aliis comprobat et veneratur: contrariorum autem motus, ut ira, odium, invidentia, ultiōis appetitio et malevolentia omnis, sunt proximè et perse molesti; in iis recordandis nemo sibi placet, aut similes in aliis comprobare potest. Præterea, ut observavit Cartesius in tract. de *Passionibus*, amor ad optimum corporis habitum multūm conducit: odium quædam tristitia est inimica naturæ, quæ cor contrahendo liberum sanguinis fluxum impedit.

5º Tandem, ipsæ corporis habilitates et motus spontanei indicant, quid naturæ congruat, quid non congruat. Quanta vultui venustas accedit ex amicâ letitiâ, sociâ hilaritate, letâque sympathiâ et gratulatione! Quanta pulchritudo ex animo sedato et constante, sibi recte concio, atque ex internâ sui comprobatione! In amici vultu ejusque qui grato beneficii sensu movetur, quæ gratia, quamque mitis flamma ex benignis emicat oculis! Si è contrario intentetur injuria, ubi ejusdem propulsandæ spes est, in vultu torvo se prodit ira, trucibus ex oculis ignes coruscant terribiles; si mali aver-

tendi spes nulla est , quantâ eloquentiae vi instruxit natura non homines solum, sed et muta animantia, premente tristitia, dolore, vel metu graviore ! Qualis illa vox flebilis et querula, qualis vultus oculique moestia et dejecti, suspiria, lacrymæ, gemitus ! Quanta eorum omnium vis ad commiserationem apud omnes excitandam, quò promptius opem ferant vel ab incep̄ta injuria abstineant ! Nulla ergo pars est humanæ naturæ, ex quâ leges naturales non possimus colligere.

ARGUMENTUM II.

Ex observatione in aliorum hominum ingenium et mores.

1º Certissima est illa Socratis et Platonis observatio, nullum esse juvenem rudem et omni vacuum prejudicio , qui, si recte et methodice seu de rebus speculativis seu de practicis morum regulis interrogetur, non aptè respondeat : ex quo experientia alii concludebant scientiam esse reminiscientiam ; alii verò concludunt veritates primas , tum eas quæ ad vitam pertinent humanam innatas esse et à primâ origine insitas : hoc saltem sequitur, esse rerum relationes in ipsâ naturâ fundatas, carumque convenientias et disconvenientias non ex alicuius arbitrio singi, sed ab ipsâ naturâ edoceri . 2º Constat experientia perditos homines, qui sua commoda sine honestate et pudore prosequuntur, æquum ferre judicium de aliorum hominum actionibus : ex quo concludit Plato lib. 2 de *Legibus*, « divinam esse virtutis vim, quæ nullâ vinci potest morum perversitate. » 3º Experimur flagitosos et sceleratos homines aliquam virtutis rationem habere : « Nam, ut ait Cicero, qui est aut quis unquam fuit, aut avaritiam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eamdem istam rem, quam adipisci seclere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate propositâ, sine facinore quam illo modo pervenire ? » Ergo improbitatem refutit vel ipsa natura corruptissima. 4º Nullus est qui suas actiones etiam turpissimas defendere non studeat et illis recti speciem induere. « Impiorum nemo, ut habet Cicero, tanq; audax unquam fuit, quin aut abnucret esse commissum à se facinus, aut justi sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris à naturæ jure aliquo quereret. » Rationes has pulchrè complexus est Seneca de Ben. l. 4, c. 17 : « Placet, inquit, suæ naturæ, adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliores. Quis est qui non beneficu-

videri velit ? Qui non inter scelera et injuriás opinionem bonitatis affectet ? Qui non ipsis quæ impotentissimè fecit , speciem aliquam induat recti ? Velit quoque iis beneficium dedisse, quos læsit ? Gratias quoque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur, bonosque se ac liberales singunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti et per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contraria quærere et nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa verò odio pudorique est : neque quisquam tantum à naturali lege descivit, et hominem exuit, ut animi causâ malus sit. Dic ergo cuiilibet ex istis qui rapto vivunt, an ad illa quæ latrociniis et furtis consequuntur, malint ratione bonâ pervenire ? Optabit ille, cui grassari et transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae præmiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen sauni præmittit : etiam qui non sequuntur illam vident. »

ARGUMENTUM III.

Ex testimonio hominum.

Populorum consensio naturæ vox est ; sapientum omnium auctoritas maximum veritatis argumentum est. Sed esse legem naturalem et insitas à naturâ justi et injusti notiones omnes populi agnoverunt, omnes sapientes et legislatores putarunt. « Hanc , video, inquit Tullius de *Legibus* lib. 2, sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenii excoigitatam , nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientiam. » Plura testimonia ex philosophis et poetis congerere, in re tam clara supervacaneum videtur.

CONFUTATIO SCEPTICORUM. — Objicies cum Sexto Empirico et scepticis : Est jus omne non à naturâ, sed ab opinione ortum , et illa vivendi præcepta, morumque principia , quæ naturæ leges dicuntur, ad naturam minimè pertinent, nihilque aliud sunt quam prædicatae infantie et educationis opiniones, ad quas docti et instituti sumus. — Respondeo, prudentem et sedulam institutionem multum valere ad explicandas leges quibus à naturâ imbuti sumus , ad evolvendas complicatas animi notiones; multum conferre ad primarum intelligentiarum et scientiarum incrementum : « Doctrina sanè vim promovet insitam , rectique mores pectora roborant. » Sed si nulla sit naturæ vis,

qui fit ut notiones justi et iniqui tam generales sint, tam altè mentibus insideant, ut extirpari nequaquam possint? Nam « opinionum commenta delet dies, naturæ tantum judicia confirmat. » Exuuntur certè à viris philosophis, quæ nonnisi ab infantia ac institutione vim acceperunt opiniones, sed ista naturæ præcepta quò magis exequuntur et ponderantur à viris attentis et meditationi assuetis, cò magis sese illis commendant, cò solidioribus nixa fundamen-tis altiusque infixa mentibus deprehenduntur.

Instabis: Si essent ullæ naturæ leges, essent illæ ab ipsâ mentis origine animis nostris innatae, essent universales et omnibus hominibus per se notæ; essent ubique et semper uniformes atque constantes. Nam quod naturale est hisce dignoscitur criteris: ab ipsâ rei origine in illâ appareat et conspicuum est: omnibus convenit naturæ individuis seu planè universale est: immutabile est, naturamque semper eodem modo afficit, nec in diversis dispar et dissimile esse potest: sic, v.g., feli naturale est muribus infestum esse; naturale est malo aureæ ferre mala aurea; naturale est homini videre, sentire. Atqui nullum est vitæ moralis principium, cuius semper consciit fuiimus, de quo inter omnes convenit, quodque ubique et semper, constanter et uniformiter receptum fuit. Sunt quippe quidam homines, qui ferarum more nihil aliud habent in animo quam ut vitam corpusque tueantur, et qui de Deo et religione, de virtute et vitio nunquam cogitârunt. Richier in ep. quæ est inter epistolas Calvini 257, de Brasiliensibus scribit: « Bonum à malo non secernunt; vitia, quæ natura in cæteris gentibus arguit, loco virtutis habent; saltem virtiorum turpititudinem non agnoscent, adeò ut hæc in re à brutis parùm differant. Cæterum, quod omnium perniciosissimum est, latet eos an sit Deus, tautum abest ut legem ejus observent, vel potentiam et bonitatem ejus miren-tur. Quò fit ut sit nobis prorsus adempta spes luerificandi eos Christo, quod ut omnium est gravissimum, ita inter cætera maximè ægrè ferimus. » Legimus etiam apud Thevenotium quemdam esse Asiæ populum, apud quem statim ac desperatus est ægrotorum status et morti proximi creduntur, mos est illos extra domum projicere, ubi aeris iulementiæ expositi miserè intereunt: memorantur et alii populi, qui feminas bello captas pro concubinis servant et liberos ex illis genitos ad quinque usque decimum tertium saginatos, tandem matetare et manducare consueverunt; eamdemque

sortem experientur miseræ matres, ubi libe-ros gignere desinunt. Alia multa ejusdem ge-neris, nec minùs à nostris usibus abhorrentia apud historicos et peregrinatores legi possunt. Nulla sunt ergo præcepta vivendi, quæ ad na-turam humanam pertinent, sed opiniones omnes animis nostris adhuc teneris instillantur et con-suetudine roborantur. — Respondeo 4º: Nego majorem. Negare quippe licet illa naturæ crite-ria ut sunt in objectione exposita, quòd scilicet quodcumque naturale est, illud debeat in re origine deprehendi; esse omnibus sine ullâ exceptione per se notum, aut esse omnino constans et uniforme.

1º Enim sunt plura insita in naturâ, quæ non nisi post certas temporum periodos expli-cantur, adolescent et conspicua evadunt: sic arbores non statim folia, flores et fructus ex-plicant; nec nisi post confirmatam ætatem stir-pem: nemo tamen negaverit fructus cujuslibet arboris proprios illi esse naturales. Multæ sunt etiam in hominibus sicut in cæteris ani-mantibus propensiones, quæ in primo ortu conspicuae nequaquam sunt, quæ tamen laben-tibus annis nascuntur et quamdam accipiunt maturitatem. Quamvis ergo præcepta vivendi menti nostræ non innotescant, nisi post confir-matam annis ætatem, non minùs nota natura-liter dicenda sunt.

2º Id omne quod naturale est, non propterea est omnibus sine exceptione per se notum: quamvis nulla esset opinio, nullum vitæ morali-s principium, in quo omnes convenienter, tamen ex eo minimè sequitur non esse legem naturæ nostræ congruam, et principia vitæ morali-s naturalia. Nam ut non discedamus ab exemplo jam proposito et ad elucidandum hanc materiam aptissimo, certè naturale est malo aureæ ferre mala aurea; sed si plantetur in septentrionalibus Europæ plagi, non gemma-bit, nou induet sc in florem, non fructum dabit; in Galliâ nostrâ cum magno cultu fructus feret mediocres: sed in Lusitanâ sponte et sine culturâ fructum explicabit pulcherri-mum. Itaque licet ad naturam illius arboris per-tineat mala ferre aurea, tamen ad florū fructusque explicationem conferunt soli hu-mor, cœli temperies, hominis labor et cultura. Idem dicendum est de mente humanâ: parvulos dedit nobis natura igniculos, ut loquitur Cicero, quos multi malis moribus et opinioni-bus depravatis sic restinguant, ut nusquam naturæ lumen appareat. Fovenda sunt quæ dedit natura scientiæ semina, attentione et

meditatione explicanda sunt; tum adolescere illa videmus et perfectam assequi ætatem.

5º Ut aliquid naturale censetur non debet esse omnino constans et uniforme (1) : quamvis enim divini numinis cultus varius sit apud varias gentes, varia sit apud varios populos forma regiminis, non exinde sequitur nos ad cultum religiosum et societatem civilem non esse naturaliter inclinatos. Quid tam naturale quā oratio? Quā diversa tamen apud varios populos obtinuit! Ergo potest esse aliquid naturale, quod ab origine non fuit conspicuum, quod ab omnibus sine exceptione cognitum non fuit, nec in omnibus est uniforme.

Sed quoniam hoc ex opinionum varietate argumentum adversariis nostris videri solet palmare et invictum, fusiū discutiendum est, monstrandumque unde oriatur hæc opinionum varietas et in hominum moribus et institutis dissensio. Accepit enim à naturā homo, non solū sui corporis conservandi curam, sed etiam ornandi animi; nam ut corpus naturā imbecillum est, et non nisi exercitiis cibisque convenientibus roboratur, sic et animus angustis à naturā primū constrictus limitibus, meditatione cogitationes profert, nutritur veritatis studio, contentione et ingenii exercitationibus confirmatur. Si vitam agimus more belluarum subitis sensuum acti impulsibus, sine ullâ de vitæ summâ deliberatione, nulla erit in vitâ constantia, et figura magis quā vitæ ratio nos ab animantibus dividet. Mens humana itaque in ortu primo tabula est ferè rasa, quam sculpere debemus; terra est, ferax quidem, veritatis atque virtutis sata seminibus, sed quam fodere atque exereere oportet. Non sunt certè sic inuatae omnium hominum animis ideæ aut ingenita vivendi principia, ut eadē omnium hominum mentibus sponte obversentur, sed rerum notiones successivè ex usu facultatum et ex meditatione accipimus: illæque ideæ solū sunt omnibus hominibus communes, quæ per sensus irruunt quodammodo in animos; illæ verò quas ex meditatione accipimus, possunt quampluriimis nunquām innotescere: ex. gr., qui rebus mathematicis nunquām dederunt operam, nullam habent cognitionem proprietatum parabolæ aut hyperbolæ, atque illa propositio eviden-

(1) E contra dicendum omnē naturale constans esse et uniforme. Quod si sint varia, vel ea habenda sunt ut non naturalia, puta ex causis accidentalibus liberis nata, vel ut individuis seu speciebus diversis propria. P. S.

tissima: *In circulo linea ordinata ad diametrum est media proportionalis inter duas diametri abscissas*, nullam habet significationem pro innumeris heminibus, qui de diametro, abscissâ, et mediâ proportionali non audierunt: nec intellectis terminis veritas hæc statim innotescit. Possunt alii rerum multò magis evidenter ignorante laborare: sic quamvis vix ulla veritas sit, quæ clarius est entis summè perfecti et infiniti existentiâ, tamen ille qui rebus intenderet, nisi quantum ad vitam tuendam inservire possunt, neque admirabilem rerum ordinem et divini consilii vestigia, neque sui animi virtutes et abstractas notiones contemplaretur; diù vivere posset sine distinctâ cogitatione entis perfecti. Neque solū homines quandoque non consequuntur cognitionem illarum veritatum, quæ quamdam idearum scriem et complexionem postulant: sed nec duarum simplicissimarum convenientiam cernunt, quia ipsis nunquām accidit duas illas ideas secum componere et uno complecti cogitat. Sic quamvis naturalis sit et valde evidens scientia numerorum, tamen memorantur aliqui populi, qui ad numerum vigesimum vel decimum calculos tantum inire solent. Quamobrem si qui homines sint aut integræ etiam nationes, qui rationem haudquām coluerunt, admirationem nostram habere non debet, quod multa ignorent moralis philosophiae principia, seu speculativa, seu practica. Verūtamen sicut non minus pertinet ad naturam soli feracis, ut arboribus nutriendis aptum sit, licet subactum esse debeat, ita neque ad hominis naturam minus pertinent leges naturales, quod non nisi illis mentibus innotescant, quarum facultates meditatione vel doctrinâ sunt explicatae. Ut principia quædam vitæ moralis dici possint naturalia, sufficit ut attentas mentes suâ percellant evidentiâ, et ut illis semel perceptis constanter, et immobiliter ab omnibus adhæreatur: ridiculè certè ex hominum ignorantia ducitur argumentum; et ut aliquam possit habere vim ad convellendam nostram conclusionem opinionum inter homines varietas, ostendendum esset dissensionem non minorē esse inter eos, qui ad veritatis investigationem animos ingenuos et veri cupidos contulerunt. Ut ait Aristoteles l. 2 Pol.: *Quid naturale sit spectandum in his qui bene seundūm naturam se habent, non in depravatis.*

— Respondeo 2º: Nego minorem. Multa enim à veritate valde remota narrare solent itinerum

scriptores; neque facilè crediderim uspiam esse mortalem aliquem omni sensu honestatis vacuum aut divini numinis metu solutum. Illi quorum testimonio nituntur assertiones in objectione positæ, temerè plerūmque pronuntiant de illis populis, quorum sermonem et mores, animique cogitata intelligere non potuerunt; aut etiam eos malitiosè calumniati sunt, quod supra confecimus ubi de consensu nationum circa Dei existentiam. Legimus ipsos Judeos et Christianos, quorum disciplina cæterarum gentium religionibus sanctitate tantoperè præstat, à multis olim gentilibus atheisticae impietatis et maximorum seclerum accusatos fuisse. Pleraque ille etiam consuetudines, quæ ab æquitate et humanitate nobis alienissimæ videntur, recta quidem principia supponunt, sed perperam et contra omnem rationem ad rem aptata. Sic qui ægros morti proximos atque desperatos aeris exponunt inclemenciarum, aut, quod verius est, in suis tuguriis deserunt, sic agunt ex humanitatis et commiserationis sensu, ipsis ægris rogantibus, ne scilicet eorum languor producatur, finemque citius doloribus insanabilibus imponant. Quod de feminis bello capti, eorumque liberis ad cædem et epulas saginatis refertur, valde est incredibile, eoque magis quòd ex aliis relationibus neverimus plerisque barbaros, qui hostium carne vescuntur, illas ingratas epulas sine voluptate parare, ultionis causā et ex vanâ gloriā, ut par hostibus referant. Præterea fortassis apud illos populos, qui omni carent industria et arte, difficilè vicitus comparatur atque ad sustentandam suam et suorum vitam hæc in hostes crudelitas quodammodo necessaria est. Quid non suadet dira famæ?

Instabis 2º: Atqui non solum apud barbaras gentes obtinet illa opinionum varietas et persiceras morum, sed etiam in illis regionibus, quæ legibus gubernantur, magna est in religione et institutis diversitas: imò etiam in iis ubi artes et scientiarum maximè floruerunt, in Græciâ scilicet et romanâ republicâ, ubi tot ac tanti viri in rerum divinarum investigatione et recludendis doctrinæ moralis fontibus assidue laborârunt, fuerunt tamen tam variae tamque discrepantes sententiae circa Dei naturam, summum bonum et alia morum fundamenta, ut illas dinumerare molestum sit, et Ciceron concluserit prudenter à rebus tam incertis Academicos assensionem colibuisse.—Respondeo in illis gentibus, quæ legibus gubernantur illam varietatem opinionum non esse plerūm-

que circa moralis vitæ principia practica; vel si fuerunt quædam perversa apud quasdam gentes instituta, uti apud Carthaginenses, qui liberos suos diis immolare solebant, ex populi stupiditate et ignorantia primùm orta, consuetudine robur acceperunt. Sicut enim malos corporis habitus ex aliorum imitatione contrahimus, ita quoque et pravi habitus cogitandi quandoque ingenerantur, ideasque sociamus, quæ nullam habent convenientiam, quia sic sociatas à magistris vel parentibus accepimus. Rarò vulgus hominum suum adhibet judicium, sed id habet ratum, quod ab iis quos probat judicatum videt. Ut habet Cicero, « multi ante tenentur adstricti, quām quid est optimum iudicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut unā alienigena quem primum audierunt oratione capti de rebus incognitis judicant: et ad quamecumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam quasi ad saxum adhærescent.» Certè falsa erat illa divine justitiae notio in illis hominibus, qui illam cæde hominum placari estimabant, sed hunc errorem cum lacte suxerant, neque cum ad examen revocare unquam in mentem incidit, aut vetabat superstitione. Attamen illæ falsæ idearum conjunctiones fortuitæ omnino sunt, constantes esse nequeunt; veritas sola immota est, sola est naturalis, cùm in rerum fundata sit naturis, et ab eâ semel percepta nequaquam divelli possimus.

Quod verò attinet philosophos et legislatores, constat eos non nisi circa res obscuriores dissensisse. Nam non sunt omnes vitæ regulæ æqualiter certæ; justi et æqui limites quandoque difficulter determinantur. Sunt quædam vitæ instituta, quæ primo intuitu vel naturæ nostræ congruentia et æqua videntur, vel ab omni ratione aliena: neque confundi magis possunt opposita hæc vivendi principia, quām duo vividissimi colores. Sed in rebus minoris momenti et conclusionibus magis remotis à generalibus morum principiis magna potest esse ambiguitas: ut si duos vel tres colores misceas, tandem efficies ex æquali ferè illorum mixturā colorem medium, in quo nequaquam poteris deprehendere quinam è duobus vel tribus coloribus majore copiâ contineatur. Sunt quædam certè quæstiones de quibus variè statuerunt legislatores: v. g., de uxoris repudiandæ libertate, de consanguineorum matrimonii, de pecunie locatione et usurâ, de vi jurisjurandi per vim extorti, et cæteris hujusmodi, quia habent hæc quæstiones varios aspectus, neque omnino

videns est quid semper et in singulis circumstantiis præscribat ratio, aut quid magis conferat ad societatis communem utilitatem: sed primum et fundamentale vitæ civilis principium, nempe querendum esse bonum publicum; et officia omnia justitiae et charitatis à legislatoribus omnibus commendata sunt. Lex illa spartiaca, quam afferre solent in exemplum adversarii, quæ permittebat junioribus fraude subripere aliorum res, præsertim edulia, data à Lycurgo ad excitandam civium vigilantiam et adolescentium acuendam industriam, et ut discerent à pueritâ noctu vigilare, interdib falso, struere insidiias, exploratores habere, et sic adulti bello essent utiliores, quantumvis sit ridicula, injusta tamen non fuit; nam leges circa bonorum proprietatem non sunt immutabiles, nec illæ subdolæ subreptiones crimen habebant furii, cùm lex ista facta fuerit consensu civium, unusquisque de suo jure cessisse putandus est. Sed nunquā fuit lege aliquā permissum rapere, et bona sua tuerentur occidere. Nunquā lege licuit fidem violare, pacta pro lubitu rescindere. Quandoquidem igitur dividit communis hominum intelligentia bonum et malum morale in aliquibus casibus, in rebus etiam minoris momenti discrimen esse colligendum est, licet propter rationis imbecillitatem illud cernere non valeamus; nedum concludere debeamus, ex eo quod non nisi difficilè determinentur conclusiones à principiis remotæ, idèò ambigua esse principia.

Quod verò spectat eos, quos Cicero vocat minutos philosophos, atheos omnes, scepticos, epicureos, quanta sit horum auctoritas supra expendimus, ubi de existentiâ Dei.

CONFUTATIO SPINOSÆ. — Objicies 2º cum Spinosâ: Jus naturale uniuscujusque non tam sanâ ratione quā cupiditate determinatur. Quidquid unusquisque sibi utile, vel ductu sanæ rationis, vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturæ jure appetit, et quācumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quoconque demùm modo facilius poterit, ipsi capere licet. Nam per jus et institutum naturæ nihil intelligi potest, quā regulæ naturæ uniuscujusque individui, secundūm quas unumquidque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo agendum. Atqui determinamur ad agendum ex appetitu et juxta leges appetitus, etiam majori vi, quā ex sanâ ratione aut juxta leges sane rationis. Ergo jus naturæ cupiditate potius quā rectâ ratione determinatur. — Respondeo: Nego antecedens: duplex

quidem est vis animorum, ratio et appetitus; sed ea est facultatis utriusque natura, ut ad rationem omnis pertineat auctoritas, appetitum verò illius imperio subditum esse necesse sit. Quippe ratio naturâ suâ dominium exercet, cuius vim in imperando tollere nequeas, quin etiam ipsam sustuleris: appetitus verò ubi affectat imperium naturam omnem pervertit; illius commotiones eae sunt impetus, qui ad fines etiam versus quos inclinant obtinendos ducere nequeunt; oportet illos coerceri quasi freno, ne fines omnes prætergrediantur. Ab appetitu etiam, ut notat Cicero, « non modò animus perturbatur, sed etiam corpus: licet ora ipsa cernere iratorum aut eorum, qui aut libidine aliquâ aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt, quorum omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur. Ex quibus illud intelligitur, appetitus omnes contrahendos, sedandosque, excitandamque animi animadversionem diligentianque, ut ne quid temerè, fortuitò inconsideratè, negligenterque agamus. » Appetitus igitur regere rationis officium est, jus est à naturâ ipsâ concessum; et quoties ullius appetitus impetu contra ejus nitimur vetitum, regem et à naturâ datum ducem vite deserimus, partesque sequimur usurpatoris violenti, cui nulla competere potest auctoritas; cuius cùm nulla sit gubernandi ars et prudentia in certam abripiet ruinam. — Ad confirmationem antecedentis respondeo: 1º Nego majorem: nam per jus et institutum naturæ humanæ non intelliguntur regulæ secundūm quas homines ad agendum determinantur, sed regulæ secundūm quas inviti agnoscunt se agere debere: non intelliguntur motiva electionis seu motiva omnia voluntatem ad agendum excitantia, quæ sèpè militant adversus rationem, sed motiva approbationis, quæ omnino diversa sunt. Haec pertinent ad intellectum, sunt rationis judicia et dictamina conscientiae, tam sancta quidem ut nullis possint corrumphi præmiis; quorum tanta vis est, ut impotenti appetitus commotioni parere sine angore non possumus et inviti dicamus:

Video meliora proboque,

Deteriora sequor.

Motiva contra electionis, quæ militant adversus rationem, eae sunt impetus, quibus mentes et corpora perturbantur, morbi sunt potius quā vivendi regulæ. Quid enim tam absurdum est quā regulam appellare, rem tam variam et multiplicem, quæ nunquā sibi constat et quā perpetuò in contrarias partes dis-

trahimur. Certè de naturâ regulæ est, ut sit uniformis, constans, flecti nescia, et haec qualitates solis dictatis rationis in rerum positis naturâ conuenire possunt.

—Respondeo 2º: Distinguo minorem: Determinamur naturaliter ad agendum ex appetitu et juxta leges appetitūs, id est, à principio verè naturali, et naturam sequimur minùs principalem quæ magistra vitae esse nequit, concedo: determinamur ad agendum ex appetitu et juxta leges appetitūs, naturaliter, id est, à facultate cui à naturâ data est auctoritas, et agimus secundūm naturam perfectam aut adæquatè spectatam, nego. Ideòque aliquid dici potest naturale et fieri secundūm naturam diverso sensu. 1º Naturale illud dicitur, quod ab interno principio oritur, quo sensu iracundia, invidia, et vitia omnia naturalia sunt: et hoc sensu homo eodem tempore secundūm et contra natrnam agere potest, nam sæpè duabus passionibus in contrarias partes impellitur. 2º Naturam dicimus illas propensiones, quæ majorem habent vim in homine; quæ cùm plerūmque vitiosæ sint nisi ubi adjuvat divina gratia, dicimus naturâ mali, naturâ filii iræ. Juxta has duas acceptiones manifestum est naturam diei non posse legem. Sed 3º alio prorsus sensu dicere solebant Stoici supremum hominis finem esse naturam sequi atque in hoc virtutem positam esse: alio omnino sensu dicebat S. Paulus, *gentes naturaliter ea que legis sunt fecisse et ipsos sibi esse legem*. Scilicet intelligebant naturam ad quam necessariò pertinueret ratio et in quâ principatum obtineret: quæ propria est et adæquata humanæ naturæ notio. Nam per humanam naturam non est intelligenda quædam affectio particularis, neque etiam complexio promiscua et inordinata seu chaos quoddam diversarum facultatum, sensuum et affectionum: sed sicut in ideâ civilis constitutionis includitur partium subordinatio, ita et humana natura systema est facultatum diversarum habentium functiones, et secum perfectè consentientium, inter quas ratio solium occupat: atque sicut destruitur civilis constitutio, sublatâ vel partium mutuâ concordia et subordinatione, vel auctoritate gubernante, sic etiam sublato variarum naturæ humanæ virium conceetu, et in omnes auctoritate rationis, evertitur nature humanæ constitutio.

Juxta hanc acceptiōem naturæ patet commotiones appetitūs contra rationem, in solo naturaliter collocatam, seditiosas esse et ab humanae naturæ constitutione naturali esse pror-

sùs alienas, ejusque perturbatrices; rectèque Stoicos dixisse vitia magis esse humanæ naturæ contraria, quā sunt tormenta aut eruciatus, aut etiam mors: illa contra principalem hominis naturam sunt, ista inferiorem attingunt. Haec omnia exemplo elucent. Si animal aliquod brutum illecebrâ inescatum in apertam ruat perniciem, juxta naturam suam agit, quia naturalem sine providentiâ secutum est propensionem: sed si animal sagax et prouidum, uti est homo, in pœnas ruinam se rapi patitur, numquid humano ageret modo? An non potius modo abhorrenti à suâ naturâ, seu, quod idem est, minime naturali? Ut ergo consistat Spinosæ dogma, ponendum est nullatenus esse homines à belluis naturâ disjunctos, illis non esse impositam ab ipsis naturâ personam, magnâ cum excellentiâ præstantiâque animantium reliquorum.

Instabis cum Spinosâ: Saltem potentia et cupiditate determinatur jus naturale, si non sapientium, eorum certè, qui rectam rationem ignorant et habitum virtutis nondum habent. Atqui haec conditio est plerorumque hominum. — Distinguo majorem: Potentia et cupiditate determinatur jus eorum qui carent ratione, aut ejus dictata ignorantia naturali et invincibili, aut qui virtutis habitum neque habent neque habere possunt; concedo. Potentia et cupiditate determinatur jus eorum qui rationis sunt participes, aut qui ejus dictata ignorantia vincibili; aut qui virtutis habitum non habent, quia habere nolunt; nego. Est enim, ut ait Cicero, unum jus quo devincta est hominum societas et quod lex constituit una; quæ lex est recta ratio imperandi atque prohibendi, quam qui ignorat, is injustus est. — Certè si ignoret invincibiliter dictata rationis, neque virtutis habitum habere possit, homo non est; et ejus ut animantium ferocia vi subienda erit.

CONFUTATIO EPICURI ET HOBBII. — Objicies 3º: Nullæ sunt naturæ leges, si nulla sit hominum naturalis conjunctio, nec ad mutua officia à naturâ inclinentur. Atqui benè negavit olim Epicurus homines ad societatem natos esse; ejusque discipulus Hobbius rectè initio libri sui de Cive seripsit: « Illud axioma, hominem esse animal politicum seu ad societatem natum, à plurimis receptum, falsum est; errorque à nimis levi naturæ humanæ contemplatione profectus est. » — Respondeo: Nego minorem: egregium certè impii systematis fundamentum! quod omnium philosophorum

et sapientum unanimis consensus, omnium seculorum experientia, omnes cuiusque hominis sensus atque facultates falsissimum ostendunt.

1º Enim omnes è Lyceo, ex veteri Academiâ et ex Porticu philosophi omnes qui de officiis aut re politica seripserunt, hoc assumpserunt, esse hominem ad societatem natum: hoc posuerunt juris fundamentum, quod homines sint propensi ad se mutuo diligendos.

2º Ille hominum congregationem naturalem atque necessariam efficit, hominis non tantum in ortu, sed in totâ vita conditio. « Quid est homo, inquit Seneca? imbecillum corpus et fragile, nudum, suâpte naturâ inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cùm benè lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victimâ, » etc. « Quo alio tibi sumus, inquit alio in loco, quâm quod mutius juvamus officiis? Fae nos singulos: quid sumus? præda animalium et victimæ, vilissimus et facillimus sanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelâ sui satis virium est: quæcumque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas eingit; non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum et infirmum societas munit. Duas res dedit natura, quæ illum obnoxium ceteris validissimum facerent, rationem et societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si didiceretur, rerum potius; societas illi dominium omnium animalium dedit, hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Ille fortis nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tollere, et unitatem generis humani, quâ vita sustinetur, sciundes. »

3º Experienciam constat nullos uspiam fuisse à societate omni alienos: illa ad convictum et consociationem propensio, vel à teneris annis in pueris maximè conspicua est; adeò adhæret naturæ, ut Cicero affirmare veritus non sit, neminem esse, qui in solitudine vitam agere velit, ne cum infinitâ quidem voluptatum abundantia (1). « Nec verum est quod à quibusdam dicitur, propter necessitatem vitae, quod, quæ

(1) Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi et pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundissima fuisse, si aliquem cui narraret habuisset. Cicero de Amic. Nec me ulla res delectabit, licet eximia sit et salutaris, quam milihi uni sciturus sim. Si eum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam. Nullius boni, sine socio, jucunda possessio est. Sen. Ep. 6.

natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus, idecò initam esse cum hominibus communitatem et societatem: quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut aiunt, suppeditarent, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione et scientiâ collocaret. Non est ita; nam et soliditudinem fugeret, et socium studii quæreret: tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere » (de Offic. lib. I, c. 44). « Quin etiam si quis è asperitate est et immanitate naturæ, ut congressus et societatem hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus, tamen is pati non possit ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbatis sue » (de Amic.).

4º Ratio, confidente Hobbo, naturæ humanae proprietas est, inò libro de Cive c. 2, art. 1: « Est, inquit, lex quædam ratio, quæ cùm non minus sit pars humanae naturæ, quâm quælibet alia facultas vel affectus animi, naturalis quoque dicitur. » Sed rationis ea vis est, ut ostendat homini fines præstantissimos, mediaque ad fines consequendos aptissima, nihilque aliud est, quâm vitæ ars et prudentia. Præterea Hobbo quoque confitente, societas omnium bonorum fons est, et unicum malorum remedium quod suadeat prudentia. Ergo homines, si prudentes, si sapientes, si rationales naturâ sint, ad societatem ineundam esse naturâ pronos necesse est; sibique contradixit apertissimè, dum homines naturâ rationales, dixit ad societatem proclives non esse. Oportebat certè non rationem, sed dementiam, sed furorem naturæ humanae dicere proprietatem (1).

5º Insitus hominum omnium animis naturalis justi atque iniqui sensus, meriti et demeriti conscientia ad promovendum aliorum hominum bonum naturaliter inclinant. Generosas et beneficas actiones tum in nobis, tum in aliis sponte probamus et laudamus: erudeles et inhumanas, quæcumque ex illis arripiamus emolumenta, nequaquam probare possumus. « Quo fit certè ut detrahere aliquid alteri magis contra naturam sit, ut dicebant Stoici, quâm mors, quâm paupertas, quâm dolor, aut

(1) Natura vi rationis hominem conciliat homini, et ad orationis et ad vitae societatem: ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos qui procreati sunt: impellitque ut hominum euctos et celebrationes, et esse, et à se obiri velit: ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent et ad cultum et ad victum. Cic. de Off. I. 1.

cætera que possunt corpori accidere aut rebus externis. Multò magis secundūm naturam excelsitas animi et magnitudo est, itemque comitas, justitia, liberalitas, quām voluptas, quām vita, quām divitiae, quæ quidem contemnere et pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi et excelsi est. Itemque magis est secundūm naturam pro omnibus gentibus, si fieri possit conservandis, aut juvandis, maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in consilium cœlestium collocavit, quām vivere in solitudine non modò sine ullis modestiis, sed etiam cum maximis voluntatibus, abundantem omnibus copiis. Quocirca optimo quisque et splendidissimo ingenio longè illam vitam huic anteponit. Ex quo certè efficitur hominem naturæ obedientem, homini nocere non posse. » Cum hoc sensu honesti et decori conjunctæ sunt propensiones et affectiones generosæ et gratuitæ, quibus impelli-mur sine ullâ nostræ utilitatis consideratione ad beneficiendum.

6º Ad bonum societatis promovendum inclinat ipsa philautia, seu suī ipsius amor. Interest quippe omnium rectè facere et aliorum studere commodis, uti jam notatum est, et tertio articulo mox demonstrabimus. Hie tantūm observabimus utilitatem cum honestate contendere non posse. Nam cùm nihil tam contra naturam sit quām turpitudo, quām crudelitas, nihilque tūm secundūm naturam quām utilitas ad quam quodammodo rapimur, certè in cādem re, sub regimine atque constitutione entis sa-pientissimi et optimi, utilitas et turpitudo esse non possunt.

7º Denique omnes etiam corporis facultates hominem ad societatem natum esse manifestissimè ostendunt. Figuram corporis habilem et aptam humano ingenio dedit natura, et cùm cæteras animantes abjecerit ad pastum, solum hominem quasi ad amplexus erexit. Tum speciem ita formavit oris, ut in eo penitus reconditos sensus detegat: oculi nimis arguti quemadmodūm animo affecti simus loquuntur, et is qui appellatur vultus, qui nullo in animante esse præter hominem potest, indicat mores. Mirà etiam naturæ nostræ fabricâ plerique aliorum hominum affectus et passiones contagione quādam similes etiam in nobis excitare solent affectus. Multæ quoque sunt opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderatio vocis, orationis vis, quæ omnes humanæ societatis maximè conciliatrices sunt.

Instabis cum Hobbio 4º: « Societas civiles sunt federa quibus sanciendis fides et pacta necessaria sunt: horum ab infantibus quidem et indoctis, vis; ab iis autem qui damnorum à defectu societatis inexperti sunt, utilitas ignoratur; unde fit, ut illi, quia quid sit societas non intelligunt, eam inire non possint; hi, quia nesciunt quid prodest, non curent. Manifestum ergo est omnes homines cùm sint nati infantes ad societatem ineptos natos esse; permultos etiam, fortassè plurimos, vel morbi animi, vel defectu disciplinæ per omnem vitam ineptos manere: habent tamen illi, tam infantes quām adulti, naturam humanam. Ad societatem ergo homo aptus, non naturā, sed disciplinā factus est. Porrò tametsi eā conditione natus esset homo ut societatem appeteret, non sequitur eumdem ita natum esse ut societati incundæ sit idoneus; alia res est appetere, alia capacem esse. Appetunt enim illi, qui tamen conditiones æquas, sine quibus societas esse non potest, accipere per superbiam non dignantur. » Hæc ex notulâ descriptissimus, quam Hobbius primo capiti de Cive affixit ad temperandam duriorem illam sententiam hominem ad societatem aptum non esse.

2º Si esset quoddam societatis inter homines naturale vineulum, esset illud mutua benevolentia. Sed nulla est talis in hominibus affectio. « Nam si homo, inquit Hobbius, hominem amaret naturaliter, id est, ut hominem, nulla ratio redi posset, quare unusquisque unumquemque non æquè amaret, ut æquè hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate, ipsi potius quām aliis defertur honor et utilitas. Non socios igitur, sed ab illis honore, vel commodo affici, naturā quærimus; hæc primariò, illos secundariò appetimus. »

3º « Quo consilio homines congregentur ex iis cognoscitur, quæ faciunt congregati. Si co-ecant enim commercii causâ, unusquisque non socium, sed rem suam colit: si officii causâ, nascitur forensis quedam amicitia, plus habens mutui metus quām amoris; unde factio aliquando nascitur, benevolentia nusquam: si animi et hilaritatis causâ, solet maximè per placere sibi unusquisque in iis rebus quæ risum excitant, unde possit (prout est natura ridiculi) comparatione turpitudinis, vel infirmitatis alienæ, ipse sibimet commendatior evadere. Etiamsi autem hoc innocuum aliquando et sine offensâ sit, manifestum tamen est, delectari eos non prius societate, quām gloriâ

suā. Cæterū plerūmque in hujusmodi congresibus leduntur absentes, eorum tota vitæ ratio, dicta, facta examinantur, judicantur, condemnantur et dieteriis traducuntur; neque pareatur ipsim confabulantibus, quin idem patientur simul atque è consessu exierint; adeò ut non absurdum fuerit consilium ejus, qui à scenā confabulantum exire novissimus solebat. Atque hæ veræ sunt deliciae societatis, ad quas naturā, id est, ab affectibus omni animali insitis ferimur... Denique, ut loquar de iis qui profitentur præ cæteris sapere, si philosophiae gratia coeat, quot homines tot sunt qui cæteros docent, nempe tot volunt magistri haberi; alioqui socios non modò, ut alii non se amant mutuò, sed odio prosequuntur. Claram adeò est experientiā omnibus, qui res humanas paulò attentiùs considerant, quòd congressus omnis spontaneus, vel egestate mutuā conciliatur, vel captandā gloriā.

4º Idem quoque colligitur ex ipsis definitionibus voluntatis, boni, honoris, utilis. Cū enim societas voluntariò contrahatur, in omni societate queritur voluntatis objectum, hoc est, id quod videtur unicuique congradientium bonum sibi. Quidquid autem videtur bonum, jucundum est, pertinetque ad organa vel ad animum: animi autem voluptas omnis, vel à gloriā est (sive benè opinari de seipso), vel ad gloriam ultimò refertur; cætera sensualia sunt, vel ad sensuale conducentia, quæ omnia commodorum nomine comprehendi possunt. Omnis igitur societas vel commodi causā vel gloriæ, hoc est, sui, non sociorum amore contrahitur.

5º Non solum homines naturā conjuncti nequaquam sunt, nec propensi ad se diligendos; verū etiam sibi invicem naturaliter inimici sunt, statusque hominis naturalis est status belli, in quo homines in se invicem palam aut ex insidiis p्रœoccupandis perpetuò intenti sunt. Bellum enim hoc naturale exoritur à tribus causis: 1º à competitione seu plurium appetitione unius rei; 2º à defensione, seu metu, ne ali nos aut res nostras invadant; quo metu impellimur ad alios vi et dolo p्रœoccupandos; securitatis viam meliorem novit nemo anticipatione; 3º à gloriæ cupiditate, quā propensi sunt homines ad belligandum, ad comparandam rebus gestis famam. Ita enim disputat Hobbius in Lev. c. 45.

Respondeo inter illa Hobbi argumenta alia ridicula esse, alia à re suā prorsū aliena, alia verò sibi potius quam nobis contraria: singu-

lis eā quā poterimus brevitate respondebimus. Primum Hobbi argumentum petitum ex eo quòd homines nascantur infantes, pluresque ex ipsis morbo animi societatis nec cupidi nec idonei sint, ridiculum profectò est. Efficere sic potuissest etiam hominibus non esse naturalem rationem aut generandi vim: in infantibus quippe involuta sunt istae facultates, amentes verò et steriles illis per totam vitam carent. Cū enim dicimus ins.tam esse à naturā omnium hominum animis vitæ regulam, homines adulos intelligimus, quorum mens sana est in corpore sano.

Secundo arguento nulla prorsū subest vis: licet enim homines mutuā adunentur benevolentia et naturaliter propensi sint ad se mutuò diligendos, tamen ille naturalis amor augeri variis modis potest erga aliquos ex familiaritate, ex communibus studiis, ex conjunctionibus naturalibus et propinquitate, ex acceptis beneficiis, ex virtutis opinione, denique ex variis relationibus, quas cum ipsis habere possunt, quæ infinitæ sunt: hinc amor conjugalis, parentum in filios propensa voluntas, liberorum pietas, amicitia, commiseratio, etc., quibus ita homines adunantur, ut in alicuis timeant periculis, in rebus aliorum secundis lætitia gestiant; nunc aliorum pudeat, alias eorumdem factis superbiant. Nedūm certè illa in diligendis hominibus diversitas nullam esse ostendat in homine philanthropiam, maximum est illius indicium; nam nisi insita esset naturæ ad alios diligendos propensio, non exardesceret pro aliis studium ex levissimis causis, uti fit; ideoque Hobbianæ assertioni hanc oppono veritatem, nullum esse, tam obduratae naturæ, qui hominem, quatenus hominem, odio habeat: frui improbitatis et injusticie fructibus possumus; improbitate, crudelitate delectari non possumus (I).

Quæ arguento tertio continentur levia profectò sunt, et si in accuratâ et diligentî naturæ humanae exploratione in illa solummodò argumenta incidit Hobbius, ridiculè asseruit philosophos ante se omnes temerè pronuntiassè hominem ad societatem natum esse: ipsis certè perspecta erant humanæ naturæ virtus; sed existimârunt absurdum esse, in iis affectibus ponere moralis disciplinæ fundamenta, qui à rectâ ratione improbabantur, omnibusque

(1) Si nihil existinas contra naturam fieri hominibus violandis, quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollit? Cic. de Offic.

etiam sceleratis sunt odiosi et pudendi. Praeterea sunt à re suā omnino aliena, et nequam evineunt hominem societati aptum non esse : nam sic hoc argumentum conclusit, « Clarum adeò experientiā quòd congressus omnis spontaneus vel egestate mutuā conciliatur vel captandā gloriā. » Esto : ergo etiam vitia humanae naturae societatis vincula sunt, et homines à sapientiā et virtute alieni ad congregationem et communitatē propensi sunt.

Quarto arguento eadem respondenda sunt. Concedimus Hobbio homines summo studio sua prosequi commoda, et confitemur jura civilia partim metu injusti inventa fuisse? num ex eo sequitur homines esse naturā ferociores lupis, ursis et serpentibus; eorum statum naturalem esse statum belli? inò rem nostram suā conclusione adjuvat Hobbius, ut in superiori arguento, dūm definit societatem contrahi, tum commodi causā, tum gloriæ. At nullo modo concedimus Hobbio nullum aliud esse bonum jueundum : aut si hoc concedere libeat, negabimus omne bonum jucundum contineri bono sensuali et gloriā seu vanā de se opinione. Existit enim bonum honestum, quod specie suā ipsum per se delectat : jucunda in Deum pietas est; jucunda est in alios charitas; lætissimus sensus est beneficentiae, clementiae, commiserationis, fidei, justitiae, magnanimitatis; officiorum hisce subjectorum jucundissima est memoria. Virtus omnis etiam deserta à voluptate, inter labores, molestias, pericula, sibi sufficit, scipsā contenta est : inò,

Per damna, per eædes ab ipso
Dicit opes, animumque, ferro.

Denique ad quintum arguento respondeo, illud falsò supponere, in statu naturae fore inter omnes homines competitionem, aut tantum metum et diffidentiam, aut tantam gloriæ cupiditatem. Deinde dato, quòd istis passionibus omnes homines commoverentur, nego tamen ex illis bellum esse inter homines oriturum. Denique dato etiam quòd ex illis contrariis appetitibus oriatur bellum, nego in illo bello omnia licere, nihil fieri posse injustum.

Primò. In statu naturae non est naturalis et necessaria competitio nec mutui metus, nee in alios dominandi cupiditas. Non competitio : nam illa juxta Hobbiū ex eo oriretur quòd unusquisque omnia appeteret; sed ad omnia appetenda nequaquam inclinamus à naturā, ut mox dicemus ad proximam objectionem. Et ut ipse dixit, « modesti hominis est et vires suas

rectè æstimantis, permettere cæteris omnibus eadem omnia quæ sibi. » Deinde non ab hominibus homines naturaliter sibi metuant, sed tantum ab improbis et quorum improbitas atroci aliquo facto comperta sit. Parcit enim naturaliter cognatis maculis similis fera, Indica tigris rabida cum tigride habet pacem, sævis inter se convenit ursis : homines naturaliter lupis, ursis et serpentibus ferociores esse non concedimus. Primi navigatores invenerunt populos barbaros mites et mansuetos; quique hodiè nondū experti sunt nostram aut vicinorum sævitiam, à calliditate, à suspicione, à persidiā, à crudelitate gentium ad civilem cultum deductarum, quām multū distant! Infinita exempla sunt. Denique omnibus hominibus naturalis non est cupiditas gloriæ et dominii in cæteros omnes : ambitio nonnisi post constitutos honoris et dignitatis gradus incessit hominum mentes : in statu verò naturae ubi hominum nulla erat nisi in propriis viribus fiducia, spes dominii nunquam ulli affulsit (1).

Secundò. Dato quòd unusquisque omnia appeteret, ab omnibus metueret (2), dominium in omnes ambiret et gloriæ cupiditate duceretur, nego tamen oriturum inter homines bellum. Nam certum est quòd oppositis affectibus ad pacem fortius inclinentur homines, quām his ad bellum. Dūm igitur Hobbius ex harum affectionum consideratione pronuntiavit bellum inter omnes oriturum esse, æquè ineptè et temerè conclusit, ac si quis bilancis inclinationem determinare vellet, cognitis solùmmodo ponderibus, quæ unicam ejus lanceam premunt. Nos verò putamus abundè constare ex iis quæ supra dicta sunt, hominis facultates omnes atque propensiones majori vi ad pacem ducere quām ad bellum : præcipue cùm in bello, fatente Hobbio, sit mortis violentæ periculum præsens et perpetuum, vita solitaria, indiga, bruta et brevis, adeòque in quā nullæ voloptates nec etiam salus sperari possit (3). Sed, inquit Hobbius, dūm aliorum studemus

(1) Le désir que Hobbes donne d'abord aux hommes de se subjuger les uns les autres, n'est pas raisonnable. L'idée de l'empire et de la domination est si composée, et dépend de tant d'autres idées, que ce ne serait pas celle qu'il aurait d'abord. *Esprit des Lois*, I. I, c. 2.

(2) L'homme dans l'état de nature ne sentirait d'abord que sa faiblesse. Dans cet état chacun se sent inférieur; à peine se sent-il égal. On ne chercherait donc point à s'attaquer, et la paix serait la première loi naturelle. *Ibid.*

(3) Au sentiment de sa faiblesse, l'homme joindrait le sentiment de ses besoins... Il y serait porté d'ailleurs par le plaisir qu'un animal

commidis, nostra amittimus; dum cum aliis benevolè vivere volumus, securi nequaquam esse possumus: « securitatis viam meliorem novit nemo anticipatione, » Falsae sunt hæc Hobbiī assumptiones et ab omni sensu alienæ. Major securitas est inter amicos, quam inter hostes, inter eos qui ex beneficiis gratos habent erga nos animos, quam inter eos, qui injuriis affecti vindictam querunt. Sed actus benevolentiae, comitas, benignitas, beneficentia, aliorum naturaliter provocant amorem, amicitiam conciliant, gratos excitant animi sensus, ex quibus affectibus magna exsurgit securitas. Contra actiones alii noxiæ, malevolentia, invidia, crudelis Hobbiī anticipatio concitant omnium odia et ad vindictam provocant; inter quos aliorum erga nos sensus nulla certe esse potest securitas.

Tertiò denique, etiamsi in statu naturæ ex hominum perversis affectibus oriretur bellum, falsò assumpsit Hobbius omnia in illo bello licita fore: nam inter potestates etiam belligerantes sunt servandæ leges naturales, quæ nunquam silent et ad quas armorum strepitum nunquam obsurdescere debemus, ut infra ostendemus.

Objicies 4°, cum eodem: Non est jus naturæ, sed pactis constitutum: « Ubi non præcessit pactum, nihil fieri potuit injustum, nec cuilibet inferri injuria; et vocabula *justum* et *injustum* ante potentiam civilem, quæ violationem pactorum ulcisci posset, usurpata non fuerunt. » Lev. c. 45. Ex quo principio concludit regulas boni et mali, justi et injusti, honesti et dishonesti esse leges civiles: idèque quod legislator præceperit, id esse bonum; quod vetuerit id malum esse, legemque nullam iniquam esse posse; quoniam leges quæ imperant, justa faciunt imperando; quæ vetant vetando injusta. De Civ. c. 12. — Respondeo cum Cicerone: Si populorum jussis, si principum decretis, si sententiis judicium jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adultereare, testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, et scitis multitudinis probarentur. Quòd si tanta potestas est stultorum sententiis atque jussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur, cur non sanciunt, ut quæ mala pernicioaque sint habeantur pro bonis et salutibus? Aut cur cùm lex ex injuriâ jus facere

sent à l'approche d'un animal de même espèce... Outre le sentiment que les hommes ont d'abord, ils parviennent à avoir des connaissances. Ibid.

possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam à malâ, nullâ aliâ nisi naturæ normâ dividere possumus: neque solùm jus et injuria naturâ dijudicantur, sed omnino omnia honesta ac turpia; nam et communis intelligentia nobis notas res efficit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia; ea autem in opinione existimare, non in naturâ posita, dementis est. » Deinde si nulla sit lex civilibus legibus anterior, quo nitetur fundamento principum auctoritas, quidve subditos, qui impunè contemnere principis imperia poterunt, coget ad obsequium? Quænam esse potest perduellium et fœdisfragorum culpa? « Pacientes, inquit Hobbius, proprio facto, propriâ voluntate obligantur: » certè remanet ipsis arbitrium et libertas suis viribus et facultatibus utendi quomodo libuerit; fac illos velle ea pacta rescindere et violare, quæ ante inierant; quid impediet si possint impunè? Audite ingeniosissimum philosophum: li qui pacta violent sibi contradicunt et id faciunt quod absurdum in scholis vocatur. « Est enim, inquit Lev. c. 14, in controversiis hominum injustitia similis ejus, quam in scholis absurditatem vocant. Sieut enim in iis, quæ initio supposita erant contradicere, absurdum, ita quod faciendum voluntariè suscepéris irritum facere, injustum appellatnr. » Et cap. 3 de Cive: Est, inquit, injuria absurditas quedam in conversatione, sicut absurditas injuria quedam est in disputatione. » At cur sibi aliquis non contradicet? « Quia hoc in sermone indignum est personâ disputantis, et in civitate ei non nimis conveniens est, qui civitatis membrum haberi vult. » Numquid non magnum reperit legibus civilibus præsidium? At hoc ipsum præsidium est à lege naturæ, adeoque incredibilis est hujus auctoris vanitas: apud eum ex lege civili omnis nascitur obligatio; deinde docet leges non esse violandas propter legem naturæ absurditatem prohibentem; postremò ad vim magistratum recurrat et eorum leges, ut valere possint tum pacta civilia, tum lex rationis. Vide Ciceronem I. 4 de Leg.

Instabis eum eodem: Natura dedit unicuique jus ad omnia, unde nulla inferri potest injuria: nam jus nihil aliud est quam potentia, seu libertas suis viribus et facultatibus utendi; ad id ergo omne extenditur, quod quis facere potest: quod adeo verum est, ut Deus ipse nullum habeat jus nisi ex omnipotentiâ. — Respondeo aequè ridiculum esse illam Hobbiī assertionem, « unicuique competere jus in

omnia, » ac si diceret, aliquid simul esse et non esse, aut partem esse toto aequalem, aut hominem esse posse simul in omnibus locis. Quandoquidem dicere hominem jus habere completum ad aliquid, quod jure ad alium pertineat, est asserere jura esse posse contraria, seu quod eodem redit, idem posse esse rectum simul et non esse rectum. Nam jus completum unius in suo conceptu includit negationem juris in quolibet alio; verbi gratia, si unusquisque jus habeat ad propriam vitam et ad se tuendum, ergo nulli competere jus potest vitae illius auferendae. Uno verbo contra jus nihil jure fieri potest, sicut quod veritati repugnat verum esse nequit. Præterea, ut notat Cumberlandius de Leg. nat. pag. 217, « si impossibile sit singulis omnes et omnia sibi subjicere, ratio que hunc finem proponit singulis, qui uni tantum contingere potest, saepius quam millies proponeret impossibile et semel tantum possibile. » Longissime vero distare notiones juris et potentiae, et jus regnandi in Deo non esse in omnipotentiâ, sed in sapientiâ etiam et bonitate situm supra diximus: ergo jus est libertas agendi, quam ratio probat.

Instabis cum eodem: Jus ex concessis est libertas agendi juxta rectam rationem. Atqui ante constitutionem civilem in statu naturæ ratio recta unicuique concedebat jus in omnia. Nam in statu naturæ jus erat unicuique, seu licuit unicuique omnia habere et facere, quæ unusquisque ad sui conservationem necessaria judicaret. Sed omnia habere et in omnes omnia facere unusquisque ad suam conservationem in statu naturæ necessarium judicabat. — Major hujus ultimi syllogismi sic ab Hobbo confirmatur: Unicuique jus est omnia possidere et facere in omnes, quæ judex et arbiter ad vitæ eiusque conservationem necessaria judicaverit. At quæ unusquisque in statu naturæ necessaria judicaverit, ea judex ad illius conservationem necessaria judicat: ipse enim in illo statu est judex solus de necessariis ad suam conservationem. — Minorem vero satis confirmasse se putat Hobbius dicendo, « ferri unumquemque in appetitionem ejus quod sibi bonum est, idque naturali necessitate, non minori quam lapis deorsum fertur. »

— Respondeo: Nego tum majorem, tum minorem: 1º enim major propositio falsa est, quoniam justum et injustum, ut toties probavimus, non ex arbitrio pendet, sed in ipsâ rerum naturâ positum est. Potest igitur homo in statu naturæ falso et temere pronuntiare, ea neces-

saria esse ad suam conservationem, quæ reverâ necessaria non sunt: ejusque judicium non magis ea reddit justa quam reddit necessaria. Si quis in statu naturæ cicutam herbam esse utillem, aut etiam necessariam ad corporis sui nutritionem judicaverit; atque ejus succo copiosè se ingurgitaverit, non ideo salubre fiet alimentum, sed repugnante licet, illius judicis sententiâ illi mortem afferet. Nec minus constans vis est eorum, quæ ad moralem vitam pertinent, nec mutantur sententiis hominum. Demonstrandum foret Hobbo in statu naturæ nullam esse judicij normam; nam si sit quædam ejusmodi norma, quodecumque judicium ab illâ dissentiet falsum erit, et actio consequenter injusta. Jam vero talem esse normam confiteri visus est ipse Hobbius, ubi jus definit, libertatem agendi secundum rectam rationem (1).

Ridicula est majoris propositionis confirmatione ducta ex comparatione status civilis et status naturalis: in illo quidem sententiis judicum adhaeremus, non quod semper rectæ sint aut iniquæ esse non possint, sed quod ad finem litibus imponendum et servandam pacem tales aestimari eas necesse sit; et quoniam illud malum privatum quod ex iniquis judiciis exoritur longè eo minus est, quod oriretur si bello lites dirimerentur. At certè sententia nec judicis nec principis eò usque valet ut rerum vertatur natura.

2º Neganda est etiam minor propositio, cuius falsitas jam satis ostensa fuit in responsionibus ad superiore objectionem. Ad confirmationem vero dico, omnes quidem homines querere beatam vitam, tamen nequaquam ex eo effici unumquemque judicare omnia sibi esse necessaria. Certè ipse Hobbius cap. 1, 64, concedit nonnullos non esse ita ad omnia rapienda propensos. « Alius enim, inquit, secundum æquabilitatem naturalem permittit ceteris eadem omnia quæ sibi, quod modesti hominis est, et vires suas rectè aestimantis. » Certè si secundum rectam rationem statuat, qui aliis sibi paria permittit, nullum jus sibi acquirere potest ex irrationali suo judicio, quisquis sibi omnia, velut ad suâ conservationem necessaria, arrogaverit. Quin etiam si singuli homines in statu naturæ judicarent omnia sibi esse necessaria, licet inde concludere rem ita esse: recta

(1) Est lex naturalis dictamen rectæ rationis circa ea quæ agenda vel omittenda sunt ad membrorum conservationem, quantum fieri potest, diuturnam. De Cive c. 2.

enim ratio non errat: sed contra experientiam constat, et Hobbius concedit omnia non esse necessaria; ergo recta ratio id non judicat; et cum jus sit libertas agendi juxta rectam rationem, nullum ad omnia jus esse potest.

ARTICULUS II.

De legis naturalis divinâ origine et immutabili naturâ.

Hoc articulo duo disputanda sunt: primò utrum lex naturalis diffusa in omnes accipiat divinam auctoritatem ab auctore Deo, quae quaestio est de causâ legis naturalis efficiente; deinde utrum illa sit voluntatis divinæ arbitria constitutio; quae secunda quaestio est de essentiâ ejusdem legis. Prima disquisitio parùm habet difficultatis; nam cum lex naturalis ad naturam rerum à divinâ voluntate profectam pertineat, divina dici debet, sicut divina est omnis alia naturæ constitutio. Deinde à priori, ubi de Dei providentiâ, confectum est Deum esse sapientem, bonum atque justum creaturarum omnium moderatorem, maximè entium rationalium: adeoque legis naturalis, quae ad sapientiam bonitatem et justitiam instituit, certissimè inventorem et latorem esse. Secunda quaestio magni quidem momenti est, quod ex legis naturalis immutabili naturâ pendeat omnium entium rationalium communio et quaedam cognatio: quippe si lex naturæ sit arbitraria constitutio, non erit necessariò in omnibus entibus uniformis; quod nobis justum, aliis iniquum esse poterit. Sed de cå hoc loco breviùs disseremus, quia multa jam à nobis disputata fuerunt ad illam pertinentia, in ultimo argumento pro Dei existentiâ, in quo contra Protagoram, aliasque, æternas et immutabiles rerum naturas, earumque rationes defendimus.

PROPOSITIO PRIMA.

Unus est communis magister et imperator hominum Deus; ille legis naturalis lator; et laesæ Dei majestatis rens est, qui illam contemperit.

PROBATIO. — 1º Argumentari licet à priori, ex omnibus Dei attributis, sapientiâ, bonitate, justitiâ et sanctitate, quibus imponitur Deo necessitas gubernandi suas creaturas modo naturis suis accommodato: neque imperio se abdicare potest, quin seipsum deneget et naturam suam aspernetur, uti confectum alio loco est, ubi de Dei providentiâ.

Confidere etiam à priori possumus ex legum

TR. II,

naturalium convenientiam, tum respectu Dei, cui dignum est exercere in homines morale imperium, propterea quod in hac administratione rerum magis elucceant divinæ perfectiones, præsertim morales; quod in hac solâ administratione locus sit mutuo fœderi inter Deum et creaturam, religioni, pietati, et cæteris virtutibus moralibus, quæ Deo in opere suo gratissimæ esse debent (quæ etiam argumenta ibidem attigimus); tum etiam respectu hominis, cuius multum interest vivere sub imperio Dei morali, ob triplicem causam, nempe propter actionum humanarum naturalem efficientiam, arbitrii humani naturam et legum maximam utilitatem. Primò morale Dei imperium postulat natura actionum humanarum. Si illæ essent indifferentes, neque ullius boni aut mali efficientes, essent quidem leges quibus regerentur inutiles: at, ut constituta est rerum natura, omnes et singulæ actiones humanæ physicè sunt bonæ vel malæ, id est, naturali vi producent bonum vel malum physicum, videlicet perfectionem et felicitatem, vel imperfectionem et miseriā, sive suam, sive alienam, ut supra confectum est, ubi de qualitate actionum humanarum. Secundò leges morales postulat natura humani arbitrii: non essent quidem illæ necessariæ, si ea esset arbitrii humani natura, ut in illâ semper ferret sese quæ sunt optima, et quibus potiri potest; sed si arbitrii licentia longè major sit, possit ferre sese ad impossibilja, seu ea quæ attingi nequeunt; si possit rejectis salutaribus pestifera querere, planè necessaria est illi regula quædam, quâ possibilia ab impossibilibus distinguat, ne perpetuò frustretur; et ut mala à bonis secernat, ne iucantè perniciem sibi accersat. Atqui ex iis quæ supra disputata sunt de libertate, patet illam esse licentiam arbitrii ut possit sese ferre ad impossibilia, et ad pestifera æquè ac ad salutaria, propter illam quam habet in agendo facilitatem et voluptatem; imò quoque ferre sese contra ipsa legum præcepta et terrores. Tertiò bonum et conveniens homini est vivere, non in statu tumultuario et incerto, sed in ordine optimo et pulcherrimo, in quo rationes suas valeat deducere, prospicere futura, et cursum vitæ cum prudentiâ instituere. Atqui ordo rerum nullus, neque naturalis, neque moralis, esse potest sine legibus et imperio. Tolle leges illas motus, quibus cohærei sistema mundi, tota moles ruet, evanescetque ominus decor et pulchritudo universi: sic quoque nisi legibus quibusdam vita

humana moderaretur, quæ essent in omnibus hominibus uniformes, nulla esse posset in vita humana constantia: nullum inter homines vinculum, nullus concertus, nulla etiam fermè naturæ similitudo, quæ nonnisi ex legum naturalium in omnium hominum voluntates uniformi influxu oriri potest. Imò vero nulla est, neque concipi potest natura ad actionem nata sine legibus naturæ sue convenientibus. Corpora parent legibus motū. Belluae sensationibus ducuntur, et quia in illis nulla est eligendi facultas ex objectorum impressionibus, juxta leges ab auctore naturæ positas necessariò determinantur. Creaturae vero liberae sors non patitur, ut belluarum more necessariò ad agendum inclinetur; sed tamen in tali indifferentiâ constitui non potuit, ut nulla esset ei vivendi ratio commendata à naturâ. At si sit quædam vivendi ratio, quam natura commendat, erit naturali lege devincta. Adeòque cum Cicerone concludamus: « Nihil tam aptum est ad jus conditionemque naturæ, quam imperium, sine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. »

Tertium argumentum à posteriori. Primò, intellectus hominis est facultas merè passiva, ejusque judicia non ex arbitrio pendent, sed divini sunt quodammodo afflatus: nam, ut ait auctor sacer, *inspiratio Omnipotentis dat intellectum*; si igitur ratio sit vera lex, ejusque dictata sint vera præcepta, erit certè ratio lex divina. Atqui præcedenti articulo demonstravimus rationem habere vim et potestatem legis, cui qui non paret ipse se fugit et naturam hominis aspernatur. Secundò, colligitur à posteriori Deum regnare in homines per leges naturales ex multis divinae gubernationis signis, præsertim ex manifestis Dei judiciis, et legum naturalium sanctionibus, de quibus articulo sequenti dicemus. Idem tandem colligitur ex omnim hominum consensione et insito animis divinae gubernationis sensu; de cuius argumenti auctoritate diximus, nbi de existentiâ Dei. Canamus ergo cum Sophocle in OEdipo :

Leges

Excelsæ, cœlitus genitæ,
Quarum Olympus pater solus,
Neque illas mortalis
Natura hominum peperit;
Magnus est in illis Deus,
Neque senescit.

Objicies 1º, cum Hobbio : Lex divina est vox Dei imperantis clarè prolata vel scripta, ita ut omnes qui obedire teneantur sciant vocem ejus esse. Atqui dictata rationis seu leges naturales non sunt vox Dei neque prolata neque scripta, nisi quatenus eadem à Deo in Scripturis saeris latæ sunt. Nego minorem. Nam dictata rationis seu præcepta naturalia sunt vox naturæ; naturæ vero vox est vox Dei, non quidem que insonet auribus, sed que tamen clarissimè audiatur et ad quam obsurdescere nequeamus. Imò hanc vocem Deo acceptam referunt sponte et naturaliter omnes homines; ipsum imperitantem et communificantem audire sibi videntur; credunt omnes virtutis patronum esse et remuneratorem futurum, seclerum vero æquissimum vindicem. Neque sanè Hobbii levitatem satis mirari possumus, qui postquam c. 3, l. de Cive, ea posuisset, ex quibus confecta est objectio, c. 4, hæc habet: « Quæ naturalis et moralis, eadem et divina lex appellari solet, nec immerit: tum quia ratio, quæ est ipsa lex naturæ, immediatè à Deo unicunque pro suarum actionum regnâ tributa est; tum quia vivendi præcepta, que inde derivantur, eadem sunt quæ à divinâ majestate pro legibus regni cœlestis per Dominum nostrum Jesum Christum, ac per sanctos Prophetas et Apostolos promulgata sunt. »

Objicies 2º cum eodem : Doctrina hæc sedidiosa est, et reipublicæ quatit fundamenta. 1º Quia civium erga principes obsequium minuit. Omne enim imperium civile metu et terrore, quem incutit imperantium potestas, constat et conservatur. Sed admisso regno Dei in homines per leges alias naturales, minuitur hic metus civilis imperii: metus et reverentia erga excellentiorem potentioremque naturam tollit metum et reverentiam erga potestatem inferiorem. 2º Quia jus principum nimium circumscribit. Omnis quippe dominatus ejus est naturæ, ut dividi non possit. Si finibus non caret, nullus est. Sed si sint leges aliquæ divine diverse à legibus civilibus, potestas civilis non est sine finibus. 3º Quia tollit unitatem voluntatis et concordiam in civitate prorsùs necessariam. Omne enim corpus civile, omnisque res publica unus est homo arte factus ex multis constans hominibus naturalibus unicapii subjectis, in quo una communis ratio est, una voluntas, conscientia una. Atqui doctrina de regno Dei per leges naturales privatum introduceit de eo quod justum aut injustum est judicium; tot constituit conscientias

et voluntates, quo^t sunt civitatis membra (1).

Respondeo haec omnia esse vanissima, nullamque ē contrario disciplinam aptiorem esse ad minuendam principum auctoritatem et ad excitandas, fovendasque seditiones, quām est illa *Hobbii*, omniumque atqueorum. Nam juxta horum placita hoc unum jubet natura, ut quisque omni arte, omni modo vitam suam atque membra conservet. Lex quippe naturae est « dictamen rectae rationis circa ea, qua agenda vel omittenda sunt ad membrorum conservationem, quantum fieri potest, diuturnam. » Ad hanc membrorum conservationem constitutae sunt civitates, quarum nullus aliis finis est. Sceleratus ergo quisque, si illi poene capitales à principe propter admissa crimina intententur, poterit consentienter legi naturae rempublicam totam miscere, principem interficere et quoquinque modo suae saluti consulere : « querenda sunt, ut idem Hobbii habet, belli auxilia, si pax haberet et vita conservari nequeat. » Et profecto legis primariae, qua jubet conservationem membrorum, ex quā reliquæ omnes fluxere, major vis et potestas sit, necesse est ; neque secundarie ullæ leges sanctæ esse possunt, nisi quādiū principem legem munient. Quo principio nihil civitati perniciem magis excogitari potest.

Ad primam verò rationem respondeo primò, non solo metu imperantium contineri civile imperium : continetur scilicet lege naturae, qua civibus obedientiam et magistratibus justitiam imperat, cuius sine ullâ divinâ ratione quædam auctoritas est (2) : continetur metu et pietate adversus Deum, cuius personam sustinent principes. Tolle hæc imperii adminicula, solumque metum legum et judiciorum relinque, à nullo exigere poteris, ut pro salute principis vel reipublicæ se morti objiciat :

(1) Opinio eorum qui docent peccare subditos, quo^t mandata principiū suorum, quæ sibi injusta videntur esse, exequuntur, et erronea est, et inter eas numeranda, quæ obedientiae civili adversantur. De Cive c. 12. Civitati universaliter et in omnibus obedire obligatur. Ibid. c. 14. Si queratur an obedientium civitati sit, si imperetur Deum colere sub imagine, coram iis qui id fieri honorificum esse putant, certè faciendum est. Ibid. c. 15. Sequitur ergo legibus illis, non occides, non mactaberis, non furabere, parentes honorabis, nihil alius præcepisse Christum, quām ut cives et subditi suis principibus in quæstionibus omnibus circa meum, tuum, suum, alienum, absolutè obedientiēt. Ibid.

(2) Virtutis et vitiuum sine ullâ divinâ ratione grave ipsius conscientiæ pondus est. Cic. I, 3 de Nat. deor.

nullum vinculum retinebit eos, quī peccare poterunt impunè. Falsum quoque properea est, quod religio minuat obsequium erga principes, cùm ē contrario cives illis adjungat et contineat in officio, quando eorum majestas contemni et violari posset. Ergo sine dubio causam principum agimus, ubi docemus non solo terrore et violentiâ eos regnare, sed primum æquitate naturali, deinde Dei metu eorum imperia firmata esse. Ad secundam verò rationem dico primò, jus infinitum, quale principi tribuit Hobbii, esse nullum, non in ipso Deo. Scilicet quod jure fit, id justè fit, seu æquitati consonat. Sed æquitas res est certis finibus conclusa. Si enim sit aliquid naturâ suâ justum et rectum, necesse est aliquid esse injustum et pravum, quod idcirò nulla auctoritas aliis jure præscribere potest. Ipsa Dei omnipotens voluntas æquitate vallata est : *Justitia ante eum ambulabit, et ponet in viâ gressus suos: justitia et iudicium præparatio sedis ejus.* Deinde nullum est jus principum ubi nulla est in subditis obligatio, hæc enim sunt duo correlata : sed absurdissimum est defendere subditos teneri ad infinitam obedientiam. Tandem ad quam rem utile esse potest, hoc infinitum jus concedere principi ? Ut possit nulla non scelera admittere et universum populum suo regimini commissum vexare vel delere. Ad tertiam autem rationem respondeo religionem homines consociare, Hobbii doctrinam eosdem dividere. Nam ut observavit Plato, « quod commune et publicum est, id conjungit et consociat ; quod privatum, dividit et dissolvit. » Jam verò religio proponit hominibus commune bonum, docet anteponenda esse publica commoda privatis utilitatibus, pro salute imperii periculis et morti occurrentum esse, obtemperandum esse decretis judicium etiam cum snorum fortunarum ruinâ. Ex alterâ parte Hobbii negat ullum esse prosecundum enique commune bonum, negat ullo officio homines esse inter se devinctos, omnia ad privatam utilitatem et libidinem refert, nullam aliam legem novit nisi eam quæ jubet membrorum conservationem : ex quibus sequitur quemque judicem esse eorum omnium quæ ad se pertineant, et jure posse tentare quæcumque sibi expedire judicaverit, veneno vel gladio tollere inimicos, rempublicam turbare. Uno verbo, quādiū cives religionis præceptis parebunt, ex unanimi boni publici prosecutione summus consensus efflorescat : quādiū juxta præcepta Hobbii sui

studebunt utilitatibus, summa vigebit contio; neque unquam ab illis expectanda erit illa legibus civilibus obedientia, quam conscientiae dictatis denegant; aut illa erga principem devota voluntas, quam Deo praestare nolunt.

PROPOSITIO II.

Lex naturalis, secundum essentiam considerata, sempiterna est et immutabilis, atque, ut loquitur Cicer, æterna mens est omnia ratione cogentis Dei (1).

Lex naturalis est sempiterna et immutabilis, si illius præcepta sint posita in naturis rerum, naturæ verò rerum sint sempiternæ et immutabiles: atqui 1º legis naturalis præcepta in rerum naturis posita sunt; nam nihil aliud sunt quam dictata rationis seu judicia intellectus de rerum præceptorum convenientiâ atque disconvenientiâ, ejusdem prorsus generis, ejusdem certitudinis et evidentiæ, ac arithmeticæ et geometricæ veritatis aut conclusiones quævis scientificæ. Nam in hâ parte non differt moralis disciplina seu ethica, quæ in evolventiis officiis versatur, à quâcumque aliâ scientiâ. Arithmeticæ, v. g., versatur circa ideas numericas et in deprehendendis numerorum rationibus tota posita est: geometria extensio- nis modificationes et abstractas corporum figurae contemplatur, et in earum similitudine aut dissimilitudine, æqualitate vel inæqualitate, proportionibus et mensuris inveniendis, occupatur: sic etiam physica in potentiarum et causarum naturalium vires inquirit, earumque cum affectibus et naturæ phænomenis proportionem seu connexionem investigat: nulla denique est scientia inter eas, quæ magis certæ et evidentes habentur, quæ in rerum considerandis relationibus non occupetur. Si igitur moralis disciplina, quæ in deprehendendis actionum humanarum regulis versatur, in componendis rerum ideis claris tota sit, idealrumque moralium convenientias et disconvenientias tam feliciter investiget, quam scientiæ

(1) Sapientia vapor est virtutis Dei et emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei sincera.... Candor est lucis æternæ et speculum sine macula Dei majestatis et imago bonitatis illius. » Sap. c. 7. « Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum et ex antiquis, antequam terra fieret: nondum erant abyssi, et ego concepta eram.... Quando preparabat cœlos aderam.... Cum eo eram cuncta componentes.... Et delicie meæ esse cum filiis hominum. Nunc ergo audite me: Beati qui custodiunt vias meas. » Prov. c. 8.

mathematicæ, erunt certè rationis judicia circa res morales, seu præcepta vivendi, ejusdem certitudinis et tam in rerum naturis posita, quam conclusiones quælibet scientificæ. Atqui 1º ideæ morales sunt æquè claræ atque distinctæ, ac ideæ numericæ aut geometricæ: distinguimus, v. g., amorem ab odio, gratitudinem ab ingratitudine, fidem à perfidia, et cætera ejusmodi tam evidenter ac circulum à triangulo, aut numerum ternarium à binario. 2º Idearum moralium convenientias aut disconvenientias multas intuitivè apprehendimus; sicut illarum idearum, quæ objecta sunt matheseos: sic, v. g., intelligi enti sapienti bono et omnipotenti obtemperandum esse; beneficiis gratum animum deberi, cum fido amico non esse perfidè agendum. Non minor est disconvenientia inter injuriam et beneficium, quam inter duos numeros aut duas diversas figuræ: haud minus peccat contra rerum relations, qui non colit Deum, vel non honoret parentes, vel qui innocentij injuriam infert, quam qui in computandis numeris scriberetibis duo facere quinque. Ergo præcepta moralia ejusdem naturæ sunt ac veritates mathematicæ, et æquè posita in naturis rerum.

Præterea actiones humanæ circa quas versatur moralis philosophia, sunt causæ physicæ boni vel mali naturalis, et cum certis finibus necessariam habent connexionem: atque eorum effectus tam clarè et certò cognoscuntur quam effectus potentiarum naturalium: sic, v. g., æquè certum est temperantiam conferre ad bonum corporis habitum conservandum, meditationem ad explicandas animi vires, fidem, gratitudinem, beneficentiam ad generis humani tuendam societatem, ac compertum est mechanicis pondera manere in æquilibrio cum suspenduntur ad distantias à fulcro ponderibus reciprocè proportionales: nihilque certè impedit quominus leges naturales enuntientur ut totidem theorematum sub hâ formâ: « Actus hic humanus ad felicitatem meam aliorumque communem præ reliquis eodem tempore possibilibus maximè conduceat. » (Vid. Cumberland, de Legibus naturali.)

2º Naturæ rerum metaphysicæ, quæ ratione apprehenduntur sunt æternæ et immutabiles. Nam manifestum est res omnes cuiuscumque sint generis, seu mathematicas seu morales, tales esse naturâ suâ, non alicujus entis voluntate, neque posse omnino tolli à re aliquâ essentiam suam. Nam quomodo rem sine propriâ essentiâ cogitabimus? Quomodo, verbi

gratiā , rem rotundam sine rotunditate, circumulum sine æqualitate radiorum à centro ad circumferentiam , actionem bonam sine bonitate, honestam sine honestate ? Potestne omnipotentis Dei voluntas hoc efficere? Et verò existit mens æterna et immutabilis , nempe Deus. At qui mentem æternam et immutabilem cogitatione complecti non possumus, quin simul cogitemus æternas et immutabiles rerum essentias , atque necessarias earum rationes : nam illas tollere nequeas, quin simul sustuleris cognitionem et intelligentiam omnem , quæ nihil aliud esse potest in Deo quām harum æternarum et immutabilium essentiarum , atque eamdem rationum perceptio : qui ergo ponit essentias rerum esse arbitrarías et relativas suppositiones , quæ cognitionis principia esse non possunt , qui omnem scientiam cum Hobbo revocat ad sensum et experientiam , certè nullam relinquit æternam et immutabilem veritatem , nec consequenter mentem æternam.

Objicies : Justum et injustum non sunt in rerum naturis posita. » Nam , ut ait Puffendorfius , honestas et turpitudo sunt affectiones actionum humanarum ortae ex convenientiā aut disconvenientiā cum normā seu lege. At qui lex omnis est voluntaria superioris constitutio. Ergo honestas et turpitudo actionum humanarum oritur à voluntariā legislatoris constitutione , non in naturis rerum posita est. » Respondeo , nego minorem : nam est lex æterna , constans et immutabilis , independens ab arbitrio divino , orta simul cum mente divinā , posita in incommutabilibus rerum relationibus , quæque nihil aliud est quām ipsa Dei sapientia. Ut enim sapientia divina dici possit et sit vera lex , sufficit quod ipsius dictamina habeant præceptorum vim , à quibus nequeat divina voluntas deflectere : « non enim requiritur ad essentiam hujus legis ut à superiore feratur , aut ut præmiis et suppliciis confirmetur ; nam extrinseca legis commendatio ab auctore tunc non potest esse necessaria, ubi intrinseca ejus perfectio est absoluta , pertinetque necessariò ad naturam perfectissimam ; neque egent dictamina divini intellectūsanctione per poenas et supplicia , quæ propter intrinsecam voluntati divinæ ad bonum propensionem violari nequaquam possunt. » Est igitur æterna lex in dictaminibus divini intellectū posita , ad quam non tantum creaturarum rationalium actiones expendi possunt , et accipere ex suā convenientiā aut disconvenientiā cum normā illā denominationes varias et oppositas ; sed

etiam ipso actus divini , quoniam huic legi conformes sunt , dicuntur justi et honesti : nam tolle hanc legem et tinge Deum cum Spinosā præditum infinitā potentiā , sed temerē et sine lege operantem , nulla esse poterit in illius entis actibus honestas. Hanc fuisse veterum philosophorum sententiam docet Cicero l. 2 de Leg. « Hanc video , ait , sapientissimum fuisse sententiam , legem neque hominum ingenii excogitatum , nec scitum esse aliquod populorum , sed æternum quiddam , quod universum mundum regeret , imperandi prohibendique sapientiam : ita principem legem illam et ultimam, mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei.... Neque enim esse mens divina sine ratione potest , nec ratio divina non hanc vim in rectis pravisque sanciendis habere... Nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris , idcirco non contra illam legem semipernam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ attulit : erat enim ratio profecta à rerum naturā et ad rectè faciendum impellens et à delicto avocans ; que non tūm demūm incipit lex esse cùm scripta est , sed tūm , cùm orta est ; orta autem simul est cum mente divinā. Quamobrem lex vera atque princeps , apta ad jubendum atque vetandum , ratio est recta summi Jovis. »

Instabis 4º : Atqui denominantur actiones honestæ vel dishonestæ ex convenientiā vel disconvenientiā cum legibus voluntariis et positivis. Nam honestas et turpitudo nascitur ex obligatione quæ per legem inducitur ; illud honestum dicitur quod licitum est , quod debitum , quod officii est. Atqui omissis obligatio imponitur voluntate superioris imperantis , nec ulla cogitari potest sublatō superioris imperio; sic tolle Deum , nulla est legum naturalium obligandi vis. Ergo . — Nego minorem : est quippe quædam naturalis obligatio fundata in ipsis rerum naturis , quā devinetum cogitamus Deum ipsum , et quā sublatā nullam oriri potuisse , nisi externam , intelligimus , ex arbitrariā entis cuiuscumque institutione. Posset quidem ens viribus præpollens cogere ad obsequium , posset præmiorum pollicitatione et comminatione pœnarum ad obedientiam adducere ; sed coactio non est propriè dieta et perfecta obligatio , ut supra dictum est : atque illa obligatio exterior , quæ ex spe præmiorum aut suppliciorum metu oritur , ab utilitate uniuscujusque propriæ et amore sui naturali potius repetenda foret , quām ex voluntate imperantis ; quia si nulla esset antecedens natu-

ralis obligatio voluntati illi obtemperandi , nonnisi propriâ utilitate conuoveremur , nullatenus ex offici sensu. Igitur , si diligentius obligationis originem et causas exploremus , deprehendemus quôd in illis etiam legibus , quæ positivæ dicuntur ratione materiae , seu quibus res naturâ indiferentes præcipiuntur , non sola legislatoris voluntas efficiat , ut quæ illis rogata sunt justa fiant et debita , aut ut obligatio aliqua interna et propriæ dicta inducatur ; sed naturalem potius justitiam alteri quidem jus et auctoritatem imperandi jubendi que res indiferentes conferre , alteri officium obediendi imponere. Atque idcirò nunquam fuit lege aliquâ rogatum , ut hæc vel illa res justa vel injusta fieret , aut ut homines ad obediendum obligati essent ; sed jubent ut hoc vel illud aut fiat aut omittatur : nunquam legislator aliquis jus suum imperandi , civiumque parendi officium lege constituit arbitriâ. Nam foret prorsùs ridiculum ejusmodi edictum , quia aut cives ante legis illius rogationem obligatione devineti erant , aut nullâ omnino tenebantur : sin primum , lex inutilis est ; sin secundum , nullam vim habebit lex ad obligandum , cum nulla sit in latore auctoritas. Quamobrem patet solam legislatoris voluntatem obligationis causam non esse , ejus originem altius esse repetendam et in ipsis quærendam rerum naturis (1).

Instabis 2º : Evertitur in præcedenti response discrinem ab omnibus juriseconsultis positum inter jus naturale et voluntarium. Illud in rerum naturis fundatum dicitur , hoc voluntate determinatur : scilicet omnes consistentur res prorsùs indiferentes ante legis positivæ rogationem fieri ex mandato legitimo justas vel injustas. — Respondeo , nullam legem positivam , à quoemque fuerit legislatore , facere posse ut res quædam bona vel mala fiat , justa vel injusta , quam non ipsa natura talem fecerit. Etenim res indiferentes , tametsi lege præcipiantur , etiam divinâ , ipse tamen in se idipsum manent quod antea fuerant ; quoniam , ut ait Aristoteles , « voluntas mutare nequit naturam » : quæcumque naturâ suâ sunt indiferentia , ea talia sunt æquè constanter et perpetuò ac ea quæ justa vel injusta sunt. Omnis

(1) Illa obligatio , naturalis quidem et necessaria , reverâ nonnisi ex voluntate necessariâ atque necessariâ sapientissimâ Dei , simulque vel eo ipso ex rerum essentiis seu naturâ suam ducit originem. Alter si quando intelligatur , id fit per modum abstractionis , ex quo nihil ad realem existentiam concludere licet. — P.S.

laus , omnis justitia , omnis virtus eorum , qui positivis legibus libenter obtemperant , resque ab aliis institutas observant , quia jubentur à legitimis superioribus , non à materiâ ipsarum actionum proficisciuntur , sed ab earum formâ , seu ex eo quôd justè imperanti libenter et sponte obsequuntur : sicut ille qui rem aliquam , de quâ nihil jure naturali sancitum est , propterea facit , quia vel pacto , vel promisso semet ipsum obligavit ; non ideò laudabilis est , quôd illam actionem perficiat , sed hoc unicè nomine quôd fidei datae memor sit. Quapropter voluntas legislatoris cùm leges rogat positivas , vel propria nostra voluntas cùm pollicemur aliquid , non novam aliquam rem moralem producit , sed legem ipsam naturæ quæ impunit civibus parendi officium , quæque violare fidem datam vetat , diversâ ratione moderatur et applicat. Proindeque nec aliena nec nostra voluntas nova justa et debita parit , sed impellit nos tantum ut in talibus actionibus promissis nostris vel legitimis aliorum mandatis obsequiamur , quod impetrare à nobis debet naturalis justitia , quæ profectò si nulla esset , nunquam ex lege positivâ fieri posset ut res ulla esset bona vel mala , aut ulla alia moralis nasceretur obligatio , nisi illa exterior ex præmiis et poenis. Ex his , quæ duabus propositionibus probata sunt , sequitur quamdam esse inter homines et Deum societatis communio nem , civesque esse nos magnæ reipublicæ ; cuius reector est et gubernator Deus , juxta magnificam Platonis et Stoïcorum doctrinam , quam pluribus in locis exposuit Cicero præsertim lib. 4 de Legibus. « Est igitur , ait , quoniam nihil est ratione melius , eaque et in homine et in Deo , prima hominis cum Deo rationis societas : inter quos autem ratio , inter eosdem ratio communis est. Quæ cùm sit lex , lege quoque consociati homines cum diis putandi sumus : inter quos porrò est communio legis , inter eos communio juris est ; quibus autem hæc sunt inter eos communia et civitatis ejusdem habendi sunt. Si verò iisdem imperiis et potestatibus parent , multò etiam magis parent huic coelesti descriptioni mentique divinæ et præpotenti Deo ; ut jam universus hic mundus , una civitas Deorum atque hominum existimanda , et quod in civitatibus ratione quâdam agnationibus familiarum distinguuntur status , id in rerum naturâ tantò est magnificientius tantòque præclarus , ut homines Deorum agnatione et gente teneantur. »

ARTICULUS III.

De legis naturalis sanctione.

Articulo primo ostendimus esse legem naturae nostrae congruentem et diffusam in omnes, cui qui non paret ipse se fugit et naturam hominis aspernatur: ex quo conelusimus nos ad virtutem à naturâ excitari et etiam interius obligari independenter à consideratione legislatoris Dei, aut poenarum et præmiorum legibus naturalibus adjuncrorum. Ex iis quæ secundo articulo disputata sunt, magna accessit vis legibus naturalibus, scilicet, cùm demonstratum sit jus naturale à Deo constitutum esse, neque ab arbitrariâ illius voluntate profectum, sed aeterni numinis mentem esse immutabilem, ad illius observationem inclinare debet erga supremum civitatis moderatorem pietas et reverentia, impellere etiam propriæ excellentiæ cogitatio: nam, ut ait Cicero, « quis cogitare potest aliquid se habere divinum ingeniumque in se suum sicut simulacrum aliquod dedicatum esse, quin tanto Dei munere dignum aliquid semper, et faciat, et sentiat? » Verum potissimum ex iis, quæ hoc articulo à nobis disputanda sunt, pendet legis naturalis, non quidem obligandi vis moralis et interior, sed cogendi vis physica et obligatio exterior. Inquirendum scilicet est in sanctionem legi naturali adjunctam, seu quænam sit illius ad beatam vitam efficientia.

Omnes homines naturali propensione sua student felicitati, et in omni vita ratione instituenda, quantumvis variâ atque dispari omnes beatam vitam querunt; idque faciunt, non quia depravati, sed naturâ incorruptè atque integrè judicante. Quocirca si lex naturalis non efficeret beatam vitam et ad solidam felicitatem duceret, ejus præcepta etsi divinâ confirmata auctoritate amitterent vim, et à creaturis naturaliter ad quæstum voluptatis inclinatis semper contemnerentur, atque naturâ à nobis ipsis dissidentes in contrarias partes distraheremur. In hoc igitur articulo ostendere debemus in honestate et pietate sitam esse omnem vitæ prudentiam; virtutem unicam esse ad felicitatem viam. Cum vario et multum inter se dissidente hominum genere nobis hic erit disputandum; cum Aristippo primùm et suis, contra quos statuimus etiam in hâc vitâ querendam esse in virtute summam felicitatem; deinde eum Stoicis, contra quos assereamus virtutem ad beatam vitam in hâc præsenti conditione scipias non esse contentam, in modo ad ærumnas quandoque et miserias ducere;

tandem cum Deistis quibusdam, contra quos consciemus non esse hujus conditionis mortalis limitibus circumscriptam vitam hominum, sed post mortem sua manere virtutem præmia, vitium autem supplicia.

PROPOSITIO PRIMA.

Leyes naturales præmiorum et pœnarum sanctione ita sunt à legislatore Deo confirmatae, ut etiam in hâc vita salutaris virtutis efficientia valde evidens sit et hominum intersit illi sese addicere.

PROBATIO. — Nam virtus seu constans legum naturalium observatio est omnis boni aut immediata et per se effectrix, aut illius ab aliis meritoria: vitium verò è contrario naturali efficientiâ ducit ad ærumnas et miserias. Omne quippe bonum nostrum atque felicitas oritur vel ex conscientiâ vacua omni ægritudine, gratisque animi affectionibus; vel ex jucundis sensationibus seu propriâ, seu alienâ operâ excitatis: mala autem omnia ad angores mentis revocantur et ingratas sensationes, quas nostra imprudentia, aut aliorum malevolentia nobis procreat. Atqui 1º quid virtus conciliat conscientiae pacem et tranquillitatem, mentemque jucundissimâ perfundat suavitate: quid vitium naturaliter generet angores mentemque exdat ægritudinibus, omnibus experientiâ notum et in confessu est: neque mirum profectò, cùm virtus nihil aliud sit quam constans voluntas rationi et dictaminibus conscientiæ obtemperandi, sibique propterea virtutis assecula semper constet; è contrario vitium nihil aliud sit, quam contra rationem et conscientiam agere, vitioque mancipatus secum ipse divisus sit, et ex partibus dissentientibus compitus. Jam verò quam gravia supplicia sint mentis ægritudines, sequentia sapientum testimonia comprobabunt: « Animus impurus, ait Seneca, diis hominibusque infestus, nec vigiliis nec quietibus sedari potest: ita conscientia mentem excitam vastat. » « Scelerum in homines, ait Cicero, atque impietatum nulla expiatio est: itaque poenas luunt non tam judiciis, (quæ quondam nusquam erant, hodiè multifariam nulla sunt, persæpè falsa sunt) ut eos agitant insectanturque furiae, non ardenteribus tædis, ut in fabulis, sed angore conscientiæ fraudisque cruciati. » Juvenalis verò satyrâ 15:

Cur tamen hos tu
Evasisse putas, quos diri conscientia facti
Mens, habet attenitos et surdo verbero cædit,
Occultum quatiiente animo tortore flagellum?
Poena autem vehemens ac multò sævior illis,

*Quas aut Cædittis gravis invenit aut Rhadamanthus
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.*

*Ipsum etiam impurissimæ Epicuri scholæ
patronum Lucretium consentientem habemus,
qui inipios etiam atheos negat esse gravissimis
conscientiae angoribus solutos :*

*Extorres iidem patriâ longèque fugati
Conspicu ex hominum, fœdati criminè turpi,
Omnibus ærumnis affecti denique vivunt.*

Imò Epicurum ipsum dicere solitum fuisse legimus, felicitatem à virtute separari non posse: ille in extremis positus gloriabatur, « se vesicæ et exuleerati ventris tormenta tolerare ulteriore doloris accessionem non recipientia; esse nihilominus sibi illum diem beatum propter animi lætitiam è memoriam rationum inventorumque suorum natam. » Quòd si tantus fuerit huic philosopho lætitiae sensus ex vitâ ad sobrietatem institutâ et ex recordatione suorum inventorum, quantis deliciis perfundi oportet eos, qui ad divini numinis voluntatem se studiosè composuerunt, expectantque à benefico remuneratore bonorum operum maxima præmia? Ex his saltem sequitur justum hanc semper consequi felicitatis partem, quòd mente gaudeat pacatâ et tranquillâ; quam pacem impii et scelerati habere non possunt, quia ut civitas in seditione beata esse non potest, nec in discordiâ dominorum domus, multò minus animus à seipso dissidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis potest.

2º Virtus propriâ et naturali efficientiâ nostra promovet commoda, sive consideretur quatenus in vitâ privatâ instituendâ occupatur, sive quatenus instituit vitam hominum ad statum civilem et religionem. Nam primò virtus quatenus in vitâ privatâ moderandâ occupatur, nihil aliud est quam prudentia et constans studium propriæ perfectionis et felicitatis: sic temperantia virtutis habitus est, quia ad sanitatem servandam corporis producendamque vitam multum conduceit: intemperantia vitium est, quia corporis habitum vitiat, morbos generat, vitam efficit breviorem. Sic etiam gravitas habitus virtutis est, quia multum conduceit ad felicitatem deliberatio et maturum in agendo consilium: levitas contra vitium est, quia dum temerè et inconsideratè ferimur, sæpè impingimus et in mala non prævisa ruimus. Sunt ergo actus virtutis in vitâ privatâ felicitatis et perfectionis cause immediatae; vitium in ipsâ suâ notione includit vim nocendi, seu noxiū naturâ est.

Deinde actus virtutis quatenus alios respiciunt, naturali quoque efficientiâ nostra promovent commoda. Inprimis quia virtute stat hominum societas; illâ sublatâ hominum cœtus nullus esse potest: sunt ergo in virtutem refundenda magna et multa societatis commoda. Deinde virtutis est conciliare sibi animos hominum et ad usus suos adjungere: nam ex opinione virtutis nascuntur in aliis hominibus illi sensus, quibus naturaliter propeusi sunt ad eos diligendos et honorandos qui virtutem colunt: « Beneficâ voluntate, ut scribit Cicero, benevolentia movetur, etiamsi res fortè non suspetit: vehementer enim amor hominum solet commoveri ipsâ famâ et opinione liberalitatis, beneficitiæ, justitiæ, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum et ad facilitatem. Etenim illud ipsum quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet, animosque omnium naturâ suâ et specie commovet, idcirco illos in quibus eas virtutes esse remur, à naturâ ipsâ diligere cogimur. » Fides quoque, sine qua nulla potest esse familiaritas aut societas, virtute conciliatur, justitiâ maximè: illis enim solummodò nos committimus nostrasque fortunas, in quibus nulla est fraudis aut injuriæ suspicio. Denique laus, honos, gloria, virtutibus præsentim comparantur; nam illos solent laudare homines et honore dignos putare, quos suscipiunt et in quibus existimant se excellentes quasdam et singulares virtutes perspicere. Longè diversi ex vitii et injustitiæ opinione nascuntur sensus, odium scilicet et metus, quibus homines commoventur ad suam querendam salutem in eorum, quos oderunt, interitu: « Quem metuunt oderunt, quem quisque odit perisse expetit, » ut dicebat Ennius. Vitium quoque consequuntur infamia et contemptus.

3º Virtus nobis conciliat Deum, à quo omnino pendet sors nostra et conditio, virtutisque actus esse erga Deum merita naturaliter putamus. Jam verò quamvis vanum esset illud naturale augurium seculorum futurorum, in quibus bonis gaudia, et malis supplicia reposita sint; tamen illa præsensio et expectatio maximam habet vim ad efficiendam beatam vitam. Contra verò, quamvis futurae poenæ tantum ut possibles considerentur, ingens tamen remanet periculum, tantumque illud est, ut etsi in hac vitâ omnia alia mala virtutem comitarentur, voluptates omnes vitium stiparent; relinqueret tamen illa spem æternæ et infinitæ felicitatis, quam hoc auferret; tolleret illa pe-

riculum magnæ et interminatæ miseriæ, quod hoc relinquaret. Insanum esse oportet eum, qui in eam partem non inclinaretur, in quâ nullum mali periculum, imò boni maximi expectatio, vel qui anteponeret fluxas et cadueas voluptates cum periculo interminatæ misericæ conjunetas, minoribus deliciis spem infinitæ felicitatis relinquenterbus (1).

Objicies 1º: Si majora essent virtutis præmia, quæm vitii, aut si virtus naturali efficien-
tiâ tam salutaris esset, vitium tam noxiū, affluenter boni semper deliciis, mali ærumnis conficerentur. Atqui experientiâ omnibus nouum est homines improbos abundare sæpè omnibus copiis, summisque frui voloptatibus, dûm boni malis omnibus afflicti vivunt. — Respondeo. Distinguo majorem: affluenter de-
liciis semper boni, et mali ærumnis conficerentur, si nulla essent fortunæ bona vel mala, si nostra felicitas ab aliis hominibus, persæpè improbis, non penderet, concedo; secùs, nego. Igitur præter animi letitias et illa bona, quæ virtutis præmia naturalia esse diximus, alia sine dubio sunt vera bona, quæ nullâ industriâ aut consilio à bonis acquiri possunt: sunt etiam præter naturales criminum poenas mala quædam, quæ nullâ arte vitari possunt. Hæc quo-
niā ex divinâ providentiâ contingunt juxta leges nobis ignotas, fortunæ adscribuntur. Talia sunt paupertas, ignobilitas, humilitas, graves dolores corporis, infirma valetudo, debilitas, cæcitas, amissio suorum, interitus patriæ, servitus, etc. Sed hæc fortunæ mala et contraria bona, quæ honestis et improbis indiscriminatim obtingunt, non sunt hic computanda, sed ea tantum quorum vitium aut virtus per se effectrix est. Adeoque non est confe-
rendus impius, cui afflavit fortuna, cum honesto viro fortunæ malis omnibus affecto: sed uterque, si vim virtutis et vitii ad efficiendam beatam vitam intelligere velis, iisdem donan-
dus aut privandus fortunæ bonis et in eadem collocandus conditione. Nego in hâc hypothesi improbum feliciorem fore quæm bonum. Præ-
terea animadvertisendum est ad virtutem propriæ pertinere ea bona, quæ mali virtutis simulaione sibi comparant, videlicet aliorum hominum benevolentiam et existimationem: Hæc etenim non consequuntur quatenus impii et inhonesti sunt, sed propter externam virtutis speciem; consequenter virtuti non vitio tribuuntur. E contrario illa mala quæ bonis

(1) Vide Isocratem orat. de Permut. Juvenalem sat. 15. Arn. l. 2, init. p. 21, ed. in-fol.

obtingunt ex calumniâ, aut ex falsâ vitii opinione, ad vitium pertinent; nam ab ejus spe-
cie accepta ad illud referri debent.

At, inquires, ad virtutem via ardua et disli-
cili ab omnibus habetur, in prærupti montis apice collocatur, ad vitia verò plana via est et facilis. Deinde virtus avocat à voluptate: illius alumni appetitum inprimis moderari student, cupiditatibus modum ponere: vir bonus non sibi vivit, sed aliis, et aliorum causâ non solùm voluptatibus valedicit, verùm in se molestias maximas suscepit; constitutum est apud eum famulari virtuti etiam inter scopulos et fluctus vocanti: malus verò sibi res, non se rebus subjungere conatur. — Respondeo viam ad virtutem respectu eorum, qui vitiorum habitus contraxerunt, arduam quidem esse; non verò difficultem esse respectu eorum qui nondùm sunt depravati, et benè Seneca scripsit de Irâ l. 2, c. 15: « Non ut à quibusdam dictum est arduum in virtutes et asperum iter est: plano adeuntur. Non vauæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modò bonis auspiciis, ipsisque diis benè juvantibus. Multò difficultius est facere ea quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid irâ laboriosius? Quid clementiâ remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occu-
patissima est. Omnium denique virtutum tu-
tela facilior est: vitia magno coluntur. » Deinde falsum est virtutem avocare à letitiis et jucunditatibus, imò multa nobis conciliat à quibus removere vitium solet. Quos in hâc controversiâ appellare judices doceat? An sapientes, quorum rectum judicium et sana mens? An illum

Cui stupet insanis acies fulgoribus, et cui
Acclinis falsis animus meliora recusat?

Si sapientes, ut par est, omnes cum Socrate execrantur eum qui primus utilitatem ab honestate sejunxit, pronuntiantque luxuriosos et flagitiosos pessimos esse rerum aestimatores, et arithmeticæ imperitissimos; clamabat ipse Epicurus, « non posse jucundè vivi, nisi sapienter, honestè, justèque vivatur: nec sapienter, honestè, justè, nisi jueundè ». Ilujus tam communis apud omnes sententiae causæ in promptu sunt. Scilicet aliae sunt voluptates animi, aliae corporis: ad animum pertinent illæ omnes letitiae, quæ ex pacatâ conscientiâ, ex honestis officiis, ex bonis studiis, ex nostrorum meritorum opinione, et ex aliorum existimatione oriuntur: ad corpus pertinent ille voluptates, quæ in sensuum commotione

positæ sunt. Animi verò lœtias potiores esse probat apud Ciceronem Torquatus Epicureus, quod trium temporum particeps animus sit: corpore autem præsentia solum sentiantur. Quod etiam confirmari ex eo potest, quod animus in homine præcipua pars sit et in præcipuâ cujusque animantis parte ponenda sit ejus perfectio et felicitas: quod in voluptate corporis essent omnia, longè multumque superaremur à bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varièque abundantes nihil laborantibus; nobis autem vix suppetunt multo labore quærentibus. Jam verò vir bonus, uti ex supra dictis satis patet, gaudet maximè animi deliciis; malus solas habet voluptates cum bestiis communes, quæ humiles sunt suâ naturâ et sèpè celandæ, quæ citò fluunt, quas excipit satietas et tedium, quarum insuavis est recordatio, quæ nihil habent nobile et gloriosum quo graviora vitæ incomoda aut ærumnæ compensentur. Falsum quoque est luxuriosos magis abundare corporis voluptatibus, si hoc admittatur verissimum principium, eas voluptates vera esse mala, quæ majoris doloris efficientes sunt; eos contra dolores bona esse, quæ majoris voluptatis causæ futuræ sunt: nam reverà boni lege naturali avocantur solummodò ab iis voluptatibus, quæ amaræ sunt, quæ sine interior ægritudine, sine ignominia gustari nequeunt, vel quæ fatales futuræ sunt. Ideò quamvis exercitationes virtutum in juventute molestæ essent, propter mirificos quos afferunt in ætate magis proiectâ fructus, suscipiendæ sunt: et intemperantia, cùm effectum corpus tradat senectuti, sine dubio fugienda est: hocque ipsi confiteri solent libidinosi et intemperantes.

Cùm lapidosa chiragra
Fregerit articulos veteris ramalia fagi,
Tunc crassos transiisse dies, lucemque palustrem,
Et sibi jam seri vitam ingemuere relictam.
(Pers. sat. 5.)

Concludamus igitur cum Tullio: « Pervertunt homines ea quæ sunt fundamenta naturæ, cùm utilitatem ab honestate sejungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est qui utilia fugiat? Aut quis potius qui ea non studiosissimè persecutatur? Sed nusquam possumus, nisi in laude, decore, honestate utilia quærere. »

Opjicies 2º cum auctore libri qui inscribitur *Apum fabula*. Non tam virtute stant et florent

respublicæ, quām civium intemperantia; experientiā cùm compertum habemus privatorum vitia publica esse beneficia et ad vires ac potentiam imperii promovendam multum conferre: illud enim est utile societati et reipublican florentem efficit, quod illius auget vires ac redditus, promovetque industrias. Atqui vitia augent reipublicæ redditus, videlicet profendo commercia, et celeriori mercium consumptioni occasionem præbendo; v. g., bibendi intemperantia quām multis prodest civibus? Vinitoribus qui colunt vineam, nautis, et rheardiis qui advehunt, cauponibus qui vendunt, publicæ rei cujus auget redditus. Sic quoque luxus magnatum mercatorum ingentem numerum ad coas et occiduas oras ire cogit. — Respondeo inauditam hanc recentioris auctoris assertiōnem, non impiam magis, quām ab omni ratione esse abhorrentem. Qui enim melius quid reipublicæ prosit, quidve ob sit judicare poterint, quām legislatores, qui illas constituerunt, et historici, qui imperiorum conversiones varias intuentes, carum causas diligenter explorarunt? Sed nullus unquam fuit legislator, qui virtuti non sit suis legibus patrocinatus, qui vitia coercere legibus dubitaverit. Nullus historicus reperietur, qui imperiorum incrementa et prosperitatem virtuti non adscripserit, eorumdemque occasum et interitum contrariis causis acceptum non re-tulerit. « Post subactam Græciam, inquit Sallustius, primum fractæ cœperunt res Romanæ in pejus ruere, quia ibi insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pietas, vasa cœlata mirari, ea privatim et publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. » Ut ait Juvenalis sat. 6, 292:

Sævior armis

Luxuria incubuit, victumque nescitur erem.

Neque omnia certè, quæ promovent industrias, aut quæ præbent occasionem celeri mercium consumptioni, sunt reipublicæ utilia. Si ita res esset, sceleratus incendiarius, qui hanc regni metropolim incenderet, maximè promoveret reipublicæ commoda; nam celerrimæ certè mercium consumptionis causa existaret, et industrias in redificandâ urbe egregiè promoveret. Eadem ergo esse videtur vitii et incendiis ad reipublicæ utilitatem efficientia, quia utrumque eodem modo promovet industrias, videlicet inutiliter merces consumendo. Igitur non ea, quæ magnam mercium consumptionem efficiunt,

conferunt ad reipublicæ augendam potentiam, sed quæ reddit cives numerosiores, robustiores et meliores : publicum bonum à privatorum bono sejunctum esse non potest, nec vigere corpus si langueant membra; quod clariū patebit, si consideremus reipublicam omnem, quantumvis opibus florentem, habere rationem familiæ : quā, quæso, ratione in familiâ intemperantia et licentia eorum, qui illam componunt, ad ejus opes promovendas possunt conducere?

Præterea, vitia non promovent industrias, neque augent reipublicæ vires atque redditus, etiam multū consumendo. Nam, v. g., bībendi intemperantia habitum corporis corrumpit, vitam reddit breviorem; et nullo modo fieri potest, ut ebriosus, cuius infirma valetudo et vita brevis, plus consumat, quā vir frugi, qui longævam sanus assequitur ætatem. Et numquid non si ille ebriosus illam nimiam quam hausit vini quantitatem pauperibus civibus largiisset, eadem fuisse vini consumptio, cum hoc solummodò discrimine, quōd suam ipse valetudinem non immuniisset, aliorum confirmavisset. Idem de luxu in omni re dicendum, in cuius ipsa notione includitur inutilitas et vis noxia. Nihil quippe aliud est luxus, quā abusus bonorum naturalium, vel ad proprieæ valetudinis aut fortune iuminutionem, vel ad aliorum hominum, quibus optulari tenetur, detrimentum. Tolle hanc noxiā qualitatem et finge usum pecuniae suæ, aut cuiuscumque alterius rei, neque sibi, neque sue familie, neque patriæ noxiū esse, non erit amplius vitium et in eo quisque sibi indulgere poterit. Tunc tantū usus rerum damnatur et accipit luxūs appellationem, quando est perniciosus reipublicæ aut ejus membris. Jam verò contradictionem involvit, ut quod in suā notione perniciosum est civitati, unquam possit esse utile. Hæc omnia facile cæteris omnibus vitiis possunt applicari.

PROPOSITIO II.

Virtus ad beatè vivendum seipsā non est contenta, ut gloriabantur Stoici, sed multoties aerumnis implicat gravissimis.

PROBATIO. — Nam primò virtus propter fortunæ varia tormenta, propter hominum levitatem vel perversitatem sua amittit præmia: præbet quidem semper conscientiae pacem, sed graves dolores corporis non semper sedant temperantia et sobrietas. Justitia, fides, cæteræque virtutes, quandoque aut non satis animadvertisuntur ab hominibus, aut etiamsi

percellant aliorum oculos, illis non donantur honoribus, quos merentur; et virtus laudatur et alget. » Deinde vitium maximè naturales non semper effectus habet: intemperantia et incontinentia, etsi soleant corpus effœtum senectuti tradere cum morbis insanabilibus et intolerabilibus doloribus tamen quandoque propter fortuitam corporis firmitatem hæc efficientiæ carere videmus. Quidam etiam vel ex tarditate ingenii, vel occæcati cupiditatibus, pravi rectique dissermina non satis cernunt et omnem fermè conscientiæ sensum præfocant. Tandem multi improbi sunt, qui propter externam virtutis speciem debita virtuti præmia possident, benevolentiam et existimationem aliorum; aut propter dvitias et potentiam non solum effugiant scelerum poenas, sed sibi hominum obsequia conciliant (!): dum ex altera parte boni innumeris, onerati falsis criminibus, scelerum quæ non commiserunt poenas luunt aut improborum etiam propter ipsam virtutem experiuntur sævitiam. In exemplo est Socrates; exemplo etiam esse possunt veteres Christiani, et quotquot pro justitiæ et veritate animas dederunt. « Omnia in futurum servantur incerta, eò quod universa æquè eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, iminolanti victimas et sacrificia contemnenti..... Vidi et velocium non esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum dvitias, nec artificium gratiam, sed tempus easumque in omnibus. » Eccl. c. 9.

PROPOSITIO III.

Vita hominum non circumscribitur hujus conditionis mortalis limitibus, sed post mortem manent virtutem prævia, vitium verò supplicia à judge omnium Deo certissimè retribuenda.

PROBATIO. — ARGUMENTUM PRIMUM. *Ex consideratione divinarum perfectionum.*

Mundus intellectualis Dei præstantissimum opus est et totius creationis finis. Sunt quippe entia rationalia tam excellentis naturæ, ut cum nullo alio nisi cum ipso Deo comparari queant: tolle hanc creationis partem, erit orbis corporeus, eremus, magna, immensa solitudo, compages exanimæ, quæ nec auctoris sui potentiam, sapientiamve cognoscere, aut experiri bonitatem, aut personare laudes poterit. Proindeque mundus intellectualis ea pars divini

(1)

Multi

Committunt eadem diverso crimina fato:

Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema.

((Juv. sat. 13.))

operis est, de quā maximē sollicitus esse debet universi artifex; et moralis providentiae ratio perfectius exprimere divina attributa, sapientiam, bonitatem et justitiam debet, quām rerum ordo naturalis. Uno verbo, in spirituum gubernatione magis quām in aliā quāvis re agnoscere debemus rectorem sapientem, parentem bonum, æquum sanctumque judicem. Atqui si hujus vitæ limitibus circumscriberetur vita hominum, nullo modo habere videtur morale Dei imperium in omnibus partibus colorem proprium numinis aut divinorum attributorum notas, non ordinis et sapientiae, sed confusionis et imperitiae; non bonitatis, sed malitiae; non æQUITATIS, sed INJUSTITIAE et perversitatis.

1º Morale Dei imperium non semper ferret sapientiae signa. Non est certè legislatoris sapientis leges ferre et earum non prospicere observationi: non est rectoris prudentis subditorem contemptui se obnoxium præbere: finis siquidem quem in ferendis legibus intendit legislator, ad eas sanciendas præmiis et suppliciis determinare debet; neque ullus inter homines princeps extitit, tantæ imprudentiae et stultitiae reus, ut quas rogavisset leges ad reipublicæ salutem, easdem poenias non sanxerit. Atqui sublatâ legum naturalium sanctione per poenas et præmia in futurâ vitâ Deus leges tulisset, nec earum observationi satis prospexisset, se suamque auctoritatem contemptui exposuisset; siquidem sublatis illis futuris præmiis atque poenias nulla esset obligatio completa seu moralis necessitas servandi illas leges ex motivo propriæ felicitatis; è contrario ex insuperabili quo movemur felicitatis amore, sèpè fortius inclinaremur ad contemnendas leges divinas, quām ad illas observandas; et proinde naturalibus affectionibus non tam ad obsequium auctori nostro debitum, quām ad inobedientiam astringeremur; quo nihil absurdum magis aut ab omni sapientiâ alienum. Ergo sub regimine entis sapientis, quod nequit se contemptui obnoxium facere, quod suas creaturas legibus devinctas esse vult, quod gubernationis suæ honorem et dignitatem vindicare debet, virtus et felicitas separari non possunt. Ergo cùm in hac vitâ non semper consocientur, erit altera in quā hac obtinebit tam naturalis concordia.

2º Non semper haberet moralis Dei imperii ratio notas bonitatis, sine quā nulla majestas est. Nam vita hæc mortalís, nisi consideretur ut via ad beatorem, ut stadium in quo decer-

tamus, ut quidam militiae et probationis status, divinæ benevolentiae illam acceptam vix referre possumus; neque illius providentie ratio ullo modo boni legislatoris esse videtur. Nam quid tam alienum à bonitate, quām creaturas suas infinitis malis implicate, illasque ad malum innumeris tentationibus allucere, nullo constituto victoribus præmio, sed ut cùm exantlavrent infinitos labores, et ad virtutem per molestias et ærumnas summo studio contendent, incident in mortis malum sempiternum? Profectò si ex benevolentia Deum excitatum fuisse intelligimus ad creandum multò magis ad conservationem suarum creaturarum illum inclinare debet eadem in eas propensa voluntas. Nam accepta semel existentiâ quoddam comparatur ad illam jus, beneficium est quod auferri nisi ab ingratiss non debet: *Turpius ejicitur, ut fert adagium, quām nou admittitur hospes.* Deinde estne boni legislatoris ferre leges beatam vitam non efficientes, aut subditos devincere institutis quæ ad ærumnas ducunt et miserias? obedientia voluntati legislatoris sapientis et in bonum suorum subditorum propensi necessariò beatos efficiere debet legibus obtemperantes. Sed si non sit altera post hanc conditionem mortalem vita, in quâ Deus se absolvat, videbitur tulisse leges felicitatem suarum creaturarum nullo modo efficientes: reperiatur obedientiam divinæ voluntati ad ærumnas sèpè et miserias ducere; religiosos propter pietatem in Deum infelices esse, improbos propter impietatem suas utilitates consecutos.

3º Divina administratio aliena esset ab æquitate et justitiâ. Nam justitia generatim nihil aliud est quām æqua voluntas, id est, constans propositum agendi juxta æternum ordinem in rerum naturis fundatum. Atqui si nulla esset post hanc conditionem mortalem vita, in quâ bonos præmia, poenæ santes manerent, divina administratio aliena esset ab immutabilibus rerum naturis, neque ullo modo æterno ordini consona. Etenim, ut jam confectum fuit, inter bonum et malum morale est discribenre esse in rerum naturis positum, illaque dividit communis Dei et hominum intelligentia: bonum naturali pulchritudine decorum est et amabile, provocatque sponte suâ omnium rationalium studia: vitium contra ex propriâ fœditate turpe est et odiosum. Atqui nisi Deus se absolveret in alterâ vitâ, ageret ab iis rerum naturis modò valde abhorrenti: ex ejus gubernationis ratione

judicandi locus esset, nullum esse ejusmodi naturale inter bonum malumque discrimen, cùm ipse omnium parens et legislator bonorum et malorum non haberet rationem : nullo modo ex ejus regiminiis formâ concludere possemus illum virtutibus hominum delectari, aut ab improbitate aversum esse; bonos siquidem et malos eodem tractaret modo : imò illum constituisse ordinem in quo majora quandoque essent vitii quām virtutis præmia.

Præterea ubi erunt divinae immutabilitatis signa? Certè si Deus sit ens immutable, neque temerè et sine consilio agat, fixa atque constans esse debet illius voluntas, hancque ejus constantiam experiri debent præstantissima ejus opera. Sed quid tam inconstans, tam à consilio et omni gravitate alienum, quām in destruendis creaturis perpetuò occupari, et id ipsum agere quod exprobare solemus homini levi et inconstanti, qui *diruit, adificat, mutat quadrata rotundis?* Deinde ex æternitate suā pendet omnis rationalis naturæ dignitas; « nisi ad contemplandas res divinas admitterer, non erat operæ pretium nasci : quid enim erat cur in numero viventium me positum gauderem? An ut cibos et potionē percolarem? Ut hoc corpus causarium et fluidū peritumque, nisi subinde impleatur, farcirem et viverem aegri minister, et mortem timerem cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum immortalitatis, non est vita tanti ut sudem, ut æstuem. Quām contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! » Imò monstruosus naturæ partus homo esset, si ejus vita hujus conditionis limitibus finiretur, affectionibus commoveretur naturalibus sine causâ, futuron seculorum terroribus vanis frangeretur, vel spe deluderetur bonorum que nunquam esset consecuturus : quid tam informe et disjunctum à Dei sapientiâ cæterisque perfectiōibus?

At, inquires, hæc parùm consentire videntur cùm iis quæ supra confecta sunt, videlicet, Dei sapientiam, bonitatem et justitiam in rerum administratione evidentissimè elucere. — Respondeo has Dei perfectiones elucere quidem, et quantūm decet in statu militiæ et probationis; non verò quantūm deceret in statu finali et in ultimâ scenâ. Deus certè leges sanxit sapientissimas, illas poenis et præmiis confirmavit; et bona multa nostris usibus paravit, ut facile agnoscere possimus illum rebus interesse humanis, virtutis patronum esse et vindicem scelerum: satis, ut concludere possimus

illum aliquando homines in judicium adducturum esse, sed non satis ad vindicandas suas perfectiones. Quippe non possumus aliter absolvere divinam providentiam, nisi cogitemus illam extra hujus vitæ limites excurrere, hanc conditionem mortalem statum esse militiæ et probationis, in quo decertandum sit, superandæ variae difficultates; in quo magis promissis divinis ad virtutem accedimus, quām propter virtutem remunerarum; in quo vitium non tam divinis castigatur judiciis, quām gravissimis comminationibus et terroribus coeretur: nempe animadvertere licet impios non tam luere poenas scelerum suppliciis, quæ sepiùs nulla sunt, quām metu suppliciorum; bonos non tam frui voluptatibus, quibus sæpè nunquam potiuntur, quām quādam jueunditate ex spe felicitatis. Ergo quoniā in hæc vitâ habemus spem et expectationem præmiorum aut suppliciorum, in aliâ illa retribui necesse est. Ita certè conclusum fuit etiam à paganis philosophis, inter quos illi solummodò interire funditus animum in morte judicârunt, qui negabant Deum habere ullam rerum humanarum procreationem. Unius hic uteatur auctoritate Plutarchi qui in libro *de iis qui serò à numine puniuntur*, scribit: « Pugnat anima sicut athleta in vitâ; postquām verò certamen peregerit, accipit quæ ipsi convenient. » In codem libro demonstrat immortalitatem animarum in iisdem planè rationibus fundari, in quibus fundatur ipsa Dei providentia. Ex quibus observationibus hoc aliud nascitur argumentum.

ARGUMENTUM II.

Ex præsenti rerum administratione.

In superiori disputatione confessum est Deum in hoc mundo personam judicis sustinere; judiciumque, quantum convenit rerum humanarum præsenti sorti, severum exercere: ostensum est virtutis exercitio conjuncta esse præmia multa naturalia, quæ probos beatos efficerent, si nulla essent fortunæ tormenta, et inter malos non versaremur; vitio adjunctas esse poenas, quæ nisi suspenderentur corporis voluptatibus, variisque fortunæ bonis, malos miserè cruciarent: uno verbo, demonstratum est Deum exercere morale imperium per leges naturales sanctione præmiorum et poenarum confirmatas. Jam verò quôd Deus exerceat morale imperium in hæc vitâ, id arguento est in vitâ alterâ futuram ejusdem imperii moralis continuationem. Cur abdicabit se hoc imperio? Cur personam judicis deponet? Quæ causa suspicandi esse potest, virtutem amissuram

salutarem suam vim, aut vitium noxiā suam naturam? Potestne hæc tanta mutatio consistere cum divinā constantiā?

At, inquies, sit constans divinæ administrationis ratio: ex eo solummodò concludere licet partem divinæ administrationis futuram, extra conspectum nostrum jam positam, consentientem et analogam fore cum administratione præsenti, in quā alget virtus et letos eernimus florere nocentes. — Respondeo administrationem dici posse constantem dupli modo; primò si iisdem causis perpetuò et sine mutatione agentibus iisdem semper consequerentur effectus; alio etiam sensu administrationem diei posse unam et constantem, nempe unitate consilii et finis, cùm omnia ad finem aliquem ordinata sunt: sic cùm architecti saxa secant, machinas admovent, tabulata ad fornicum constructionem conficiunt, quoniam hæc ad ædificium construendum necessaria sunt, suum propositum prosequuntur et constans habetur eorum agendi ratio. Jam verò divina administratio dici non potest una atque constans priori sensu, cùm hominis conditio à primâ conceptione multas experitatur mutationes et insignem expertura sit, ubi positis corporis exuviis mundum hunc relinquet; quia præterea experimur animum humanum ad eapienda scientiæ et felicitatis incrementa aptum natum esse: ergo una et constans tantum esse potest Dei moralis administratio ratione finis et consilii. Sed quis est finis imperii Dei moralis? An ut felicitas vitii merces sit, miseria effectus virtutis? Nullatenus: nam huic fini opposita est utriusque efficientia naturalis, neque in hæc perturbatione rerum is est exitus. An ut omnia sint semper incerta, et nunc virtus, nunc virtuti temere famuletur felicitas? Nequaquam: quia experimur felicitatem esse virtutis naturalem appendicem, hancque salutarem ejus vim nonnisi contingentibus causis et in hoc præsenti statu operantibus suspendi: experimur quoque vitio, utpote naturæ rationali contrario, naturaliter adjunctam esse aegritudinem, et nonnisi accidentalibus causis deliniri improbos. Uno verbo, ubi virtus est infelix et vitium felix, violentus status est, rerum naturis repugnans, Deo hominibusque invitus; qui ideo perdurare non potest: neque in præsenti vitâ obtinet aliquando nisi ob sapientissimas causas, quarum alias etiam nobis non difficile est intelligere. Placuit parenti optimo nos in statu probationis et disciplinæ collocare; cuius ratio postulat, ut boni

per aliquod tempus difficultates experiantur, et severiorem adhibeant disciplinam, ad virtutis perfectum statum, seu acquirendum, seu conservandum. Sed unde novimus statum hunc esse statum probationis et disciplinæ respectu alterius vitæ? Hoc primum concludimus ex divinarum perfectionum, quas aliter absolvere non possumus, consideratione: deinde etiam cùm unicuique experientiâ suâ et observatione constet nos esse in statu probationis et disciplinæ respectu felicitatis hujus vitæ, quæ maximâ ex parte pendet ex eiusque prudentiâ et in moderandâ vitâ industriâ, per analogiam concludimus in eodem esse nos respectu felicitatis futuræ. Cum argumento hoc sequens conjungendum est.

ARGUMENTUM III.

Ex hominis naturâ morali.

1º In omni sapienti rerum administratione hoc principium fundamentale est, quamque rem regendam esse pro suâ naturâ: multòque magis hanc legem sequetur omnium naturarum parens: sic intelligimus Deum à belluis non esse postulatum rationem operationum suarum, quia cognitionis et libertatis expertes in judicium adduei non possunt: propter eamdem rationem si homines ad rationem reddendam sint à naturâ comparati, benè auguramur illos esse vocando aliquando in judicium: cur enim eos tractaret modo naturæ suæ non convenienti? Atqui homo est reverè comparatus à naturâ ad reddendam rationem suarum actionum: nam rationis particeps scienter agit, liberè etiam et ad arbitrium vivit, præterea lege devincitur, denique agnoscit superiorem et judicem. Nec solùm propter hanc naturalem conditionem rationis reddendæ par est, verùm insuper videmus eum semper paratum esse ad defendendum sese aut accusandum, quasi ante tribunal judicis stare: nam sese turpiter agentem dannat, et etiam in tenebris ignavi pudet facinoris: si qui testes fuerint in honestæ actionis, rubore suffunditur, aut defensionem suscepit facinoris. Ille sensus non solùm intimis hominibus insunt, sed ipsos principes, à quibus nulla ratio in terris exigi potest, afficiunt. Cùm ita igitur simus comparati, ut non modò rationis reddendæ pares, sed etiam motu quodam naturali inclinemur ad illam reddendam omnibus quorum interest, nullum dubium est quin supremo rerum omnium rectori ratio nobis aliquando reddenda sit.

2º In omni disputatione proficiscendum est ab hoc principio, quod omnis naturalis sensus necessariò verax sit; à Deo quippe insitus naturæ illius quodammodo momentis vox est. Quod verò insitæ sint ab ipsâ naturâ omnium animis expectatio futuri Dei judicii et quædam præsensiones futurorum seculorum, colligimus ex eo quod h̄i sensus universales sint; quod sponte et naturaliter sine institutione et doctrinâ exoriantur in hominum animis; quod ita inhærent, ut nullâ industriâ possint extirpari. Primò certè illi sensus generales sunt. Nam habemus in hâc parte consentientes omnes antiquissimos populos, Hebreos, Ægyptios, Chaldæos, Indos, Persas, Getas, Gallos, Græcos et Romanos, omnemque antiquitatem: priscis illis omnibus insitum fuisse legimus apud Herodotum, Pausaniam et alios, esse in morte sensum, neque excessu vite sic deleri hominem ut funditus interiret: idque eum multis aliis rebus, tum è pontificio jure, quod ubique obtinuit et cæremoniis sepulchorum intelligi licet, quas tantâ curâ non coluisserunt omnes populi, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quamdam quasi migrationem, commutationemque vitae. Hinc quoque totum propè cœlum à priscis populis genere humano completum est, et primus derivatus fluxit idolorum cultus. Veteribus populis consentiunt omnes, qui hodiè sunt terræ incole, Mexicanî, Peruviani, Brasilienses, etc. Denique si speciem naturæ eujuslibet à naturâ optimâ sumendum sit, uti possumus auctoribus præclarissimis ingenii summisque philosophis in omni gente, Confucio, Zoroastre, Socrate, infinitisque aliis, quorum extant gravissimæ de hâc re sententiæ. Secundò. Illa opinio non est institutis et legibus confirmata, non illam communem fecit collocatio hominum, sed ipsa vox naturæ. Spontè enascitur sine doctrinâ in animo quædam magnifica de se opinio: cogitare quippe non possumus animum nostrum nobis ingeneratum esse, instar salis, ad arendam à corpore putredinem. « Quid multa? ait Tullius, sic mihi persuasi, sic sentio; cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorum providentia, tot artes, tantæ scientiae, tot inventæ; non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortale. » Deinde, ut ait idem Cicero, « maximum argumentum est naturam ipsam de

immortalitate animorum tacite judicare, quod omnibus curæ sint, quæ post mortem futura sunt; quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulchorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare?... Nonne in his ipsis libris, quos scribunt philosophi de contemnendâ gloriâ, sua nomina inscribunt? Quod si omnium consensus naturæ vox est, et omnes qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vitâ cesserint, nobis quoque idem existimandum est. Et, si, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia naturâ optimâ sunt, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cum optimus quisque maximè posteritatem serviat, esse aliquid ejus is post mortem sensum sit habiturus. » Denique homines boni in maximis molestiis et ærumnis gravissimis spe futurorum honorum naturaliter confirmantur: impii è contrario quamvis afflet fortuna et abundant voluptatibus, tamen in illâ suâ copiâ metuunt, perturbantur et ægritudinibus exeduntur. Tertiò. Illi de immortalitate animorum sensus nullo modo extirpari possunt, sicut experientiâ constat: et uti possumus auctoritate ipsius Epicuri, qui docebat non posse jucundè vivi, nisi honestè vivatur, quod ea quæ sunt luxuriosis efficiunt voluptatum metus injiciant graves Deorum à quibus nullâ industriâ liberari possunt. »

At, inquires, prædicti sensus ex quibus petitur argumentum omnino vani sunt: illa suæ excellentiæ opinio animi plus a quo superbientis inanis elatio est. Desiderium immortalitatis nihil aliud est quam suæ conservationis studium; vivere ambimus, interitum reformidamus; vite idecirò limites ambitiosè nimis proferimus. Metnimus etiam futuras pœnas, sicuti in tenebris lemures, sicut horrebat olim totum humanum genus tricipitem Cerberum, Coeyti fremitum et furias anguibus terribiles. Humana vanitas, ut observat Plinius, in futurum etiam se propagat, et in mortis quoque tempore, ipsa sibi vitam mentitur, aliás immortalitatem animæ, aliás transfigurationem, aliás sensum inferis dando et manes colendo, Deumque faciendo, qui jam etiam homo esse desierit. — Respondeo, si anima ad immortalitatem genita sit, sapienter factum esse, ut hujus destinationis

conscia magnificè de se existimet , sin mortalis sit , cur tantoperè superbiat nullam causam esse. Nos ergo naturæ partes tñemur , et pñstat certè tueri , cùm nullam aliam nacti sumus pñceptricem. Deinde desiderium immortalitatis longè distat à studio proprieæ conservationis : divisos enim sèpè experimur istos sensus ; mali optant interitum sempiternum , dñm ardentissimè suæ student conservationi : boni vitam facile profundunt propter immortalitatis spem. Sed demus immortalitatis desiderium spontè nasci ex suæ conservationis studio : ergo ambimus naturali inclinatione æternam vitam , aequè constanter et necessariò ac conservationem vitæ. Quid porrò tam certò expectandum , quàm quod natura duce necessariò appetimus ? Denique spes immortalitatis beatæ et metus futurorum suppliciorum cum vanis terroribus confundi non possunt , quia formidines vanæ , quatenus distinguuntur ab ipsâ voce naturæ , neque universales sunt , neque spontè nascuntur et facile extirpantur ; phantasiæ fœtus sunt et fictæ à poetis imagines , non rationis secum ipsa deliberantis judicia : quam verò habent constantiam , eam omnem mutuantur à sensibus naturalibus , quibuscum consociatae sunt et quodammodo confusæ.

ARGUMENTUM IV.

Ex natura animorum immortali.

Idecircò futurorum post mortem judicium incredibile quibusdam videtur , quòd difficile sit cogitatione comprehendere , qualis animus sit vacans corpore ; magnum ergo pondus superioribus argumentis addemus , si conficerimus animum esse à corpore diversum ex natura suâ immortalem. Jam supra ubi de existentiâ et immensitate Dei , plures demonstrationes propositæ sunt , quibus efficitur substantiæ cogitantis simplicitas , segregata non tantum ab omni concretione corporeâ , sed etiam ab omni extensione : adeoque hic solummodo observabimus , quantum distat vita animi à vita corporis , ut arripiamus occasionem confutandi varias rationes , quibus animi immortalitas impugnari solet et quas nondum attigimus. Animus ea est hominis pars , quæ intelligentiâ et ratione valet , quæ doloris et lætitiae sensus experitur , quæ suorum actuum arbitra vim continet movendi sese. Atqui hæc pars naturæ erit corpori superstes , quia hæc vita spiritualis animi est omnino diversa à vita corporis , quia cum eâ

nullam etiam habet necessariam conjunctiōnem , nec ab eâ pendet ullo modo , quia cogitatione comprehendere non possumus quomodo animus possit interire.

Primò vita animi multùm disjuneta est à vita corporis. Etenim corporis vita in organisatione posita est , id est , in quodam partium coherentium contextu et motu , legibusque nascitur et viget mechanicis. Illius origo minutum semen est , aut ovum , aut si velis animalulum , quod evolvitur ut arborum et fructicum semina , calore nempe et nutritione intus suscepitâ. Omnes quibus constat partes , unde nascantur cerno : sanguinem , bilem , pituitam , ossa , nervos , venas , cerebrum et omnem denique membrorum et totius corporis figuram , videor posse dicere unde concreta et quomodo facta sint. Continuis mutationibus obnoxium est , singulis ferè septenniis , totum perit et renascitur. Quid contra animus est ? Ens cuius primarium attributum individua cogitatio est : non porrigitur in longitudinem et latitudinem , non dividitur , non ponderat , non cohaesione vel motu partium consistit ; non pulsu agitatur externo , sed affectibus ; suarum operationum arbitra commovet se sponte suâ , exercetque in corpus dominium. Manet mens amputatis membris integra , diffluente corpore immota , mutato alternis annis corpore eadem. Nihil intelligimus in animo quod ex terrâ fieri esse videatur : nihil aut humidum , aut stabile , aut igneum : his enim in naturis nihil inest , quod vim memorie et cogitationis habeat , quod præterita teneat , futura prævideat et complecti possit præsentia. Concludendum igitur est cum Platone , cæterisque omnibus gravioribus philosophis singularem esse naturam et vim animi longissimè sejunctam à natura corporis quam entelechiam vocabat Aristoteles , quasi quamdam continuatam motionem et permanentem.

Secundò . Quantacumque sit communio inter corpus et animum , manifestum est nullam esse inter utramque substantiam connexionem ; ac etiamsi anima nihil aliud sit quām atomus quedam materiæ , tamen ejus vitam spiritalem independentem esse à vita corporis organici. Nam si hæc vis spiritualis ab organicâ dispositione corporis ullo modo pendret , vel penderet à partium numero , vel ab eorum figurâ , vel ab eorumdem motu et contextu. Sed profectò viginti partes per vim cohaesionis vel gravitatis connexæ non sunt ad cogitan-

dum aptiores quam decem; neque pars sanguinis velociter agitata sapientior est alia parte minore acta velocitate, neque pars rotunda triangulari felicior ullo modo esse potest. Pone ergo vim cogitandi materiae insitam esse, fac animum igneum cum Stoicis, vel cum aliis aereum et spirabilem, erit aeternus: quia cum non vigeat, neque figura motu partium, sed divino munere; nunquam interire poterit nisi Deo reposcente munus concessum. Optimè ergo concludit Cicero: « Anima sit animus, ignisve nescio; eum tamen jurarem esse divinum. Et si animus ignis est, idem esse et Deus poterit: nam qui siderum conversiones, omnesque motus animo vident, is docuit similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in celo; cum enim Archimedes lunæ, solis et quinque errantium motus in sphæram illigavit, effecit idem quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis Deus, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio: quod si in hoc mundo fieri sine Deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. »

Tertiò. Nullo modo cogitatione comprehendere possumus mortem animi, quia mors seu interitus est discessus et diremptio carum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. Sed in animis nihil admixtum, nihil coagmentatum, nihil duplex cogitamus, quod secerni aut dividi possit. Deinde hæc propria natura animi est, quod seipsum moveat, quod vi quâdam interiori et suâ cogitet, propendeat, agat, ut supra confectum est. Ergo nunquam moveri et seipsum cire desinet, quia hoc fieri non potest quin à seipso deseratur. Sic concludit acutè Cicero post Socratem et Platonem: « Sentit animus se moveri; quod cum sentit, illud unâ sentit, se vi suâ, non alienâ, moveri, nec accidere posse ut ipse à se unquam deseratur. » Tusc. l. 1.

At, inquires, singularem illam substantiam nullo modo licet complecti cogitatione; nec qualis sit, nec ubi sit, omnino intelligere. Deinde nullo modo concipitur quâ ratione cum materiâ conjungi possit: nam, ut ait Lucretius l. 4:

Quippe etenim mortale aeterno fungere, et unâ Consentire, putare et fungi mutua posse, Desipere est.

Respondeo primò nobis fortasse æquè no-

tum esse animum ac corpus: nam utramque substantiam ex attributis solummodo intelligimus: in corpore extensionem, figuram, motum et qualitates sensibiles percipimus; quæ omnia si tollas, nulla restabit materiae notio: sic in animo cogitationem, vim memorie, inventionem, affectiones varias cogitamus, atque ex his attributis æquè clare quid sit animus intelligimus, quam ex supra memoratis corpus cognoscimus. Et verò Deus rerum omnium parens et moderator intelligitur à nobis: « Alio tamen modo intelligi non potest, nisi ut mens soluta quædam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens. » Verba sunt Ciceronis. Deinde gratis assumitur à Lucretio natum simplicem materiae conjungi non posse: non intelligo quì id fiat, sed si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, tamen iis uti licet quæ habeo. Sentio animi vim ad movendum corpus; sentio quoque illam vim ad movendum in corpore esse non posse: restat igitur ut animus, licet singularis naturæ, cum corpore conjungi possit. Et certè Deum naturæ motus moderantem non video, ubi habet nescio, quomodo agat ignoro: tamen certò intelligo tam ratos siderum motus, tantæ molis ordinatissimum cursum procedere divinae legis imperio. Sic mentem hominis quamvis non videamus, ut Deum non videmus; tamen ut Deum agnoscamus ex operibus ejus, sic ex memoriâ rerum et celeritate cogitationis vim divinam mentis agnoscere debemus.

Objicies: Quæcumque sit animi natura, concludere debemus illum experturum esse sortem corporis, quia ad illius societatem unicè factus à naturâ videtur. Nam 1º animus diffusus in corpore quodam modo eum illo confunditur: propterea memoriam in cerebro, intelligentiam in arce capitidis, in corde affectiones naturaliter collocamus:

Sic anima atque animus per se nil posse videntur.
Nimirum quia per venas et viscera mixtim
Per nervos atque ossa tenentur corpore ab omni.

Inde pedes et crura mori: post inde per artus
Ire alias tractim gelidi vestigia lethi. (Lucret. l. 3.)

2º Corporis ope cogitat, omnis cognitio est ex sensibus, et multum refert quali in corpore animi locati sunt; multa è corpore existunt, quæ acuunt mentem, multa quæ obtundunt:

Si immortalis natura animai est,

Et sentire potest secreta à corpore nostro,
Quinque, ut opinor, eam fatendum est sensibus aucto-
ram.
Lucret. I. 3.

3º Omnes corporis vices experitur animus; cum corpore nascitur et evolvitur; corpore aestuante aut languente aestuat aut languet mens; corpore senio confecto senilis mens desipit: somno vel lethargo oppresso corpore sensus nullus est: qui igitur dubitare possumus sensum in morte nullum esse, cum in somno, ejus simulacro, videamus esse nullum sensum?

Præterea gigni pariter cum corpore, et una Crescere sentimus, pariterque senescere mentem. Nam velut infirmo puer teneroque vagatur Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis. Inde ubi robustis adolevit viribus ætas, Consilium quoque majus et auctior est animi vis. Post ubi jam validis quassatum est viribus ævi Corpus, et obtusis cederunt viribus artus, Clandicat ingenium; delirat linguaque mensque, Omnia deficiunt atque uno tempore desunt. Ergo dissolvi quoque convenit omnem animali Naturam, eeu fumus in altas aeris auras. Et quoniam mentem sanari, corpus ut ægrum, Cernimus, et effecti medicinâ posse videmus, Id quoque præsagit mortalem vivere mentem.

Ibid.

Nego antecedens. Confitemur quidem animum humanum posse à Deo post corporis interitum ad nihilum redigi, posse etiam suspendi ejus vires; sed negamus ex phænomenis naturalibus confici illum delendum, aut ejus vires suspendendas. Nam nedùm vis illa divina cogitationis pendeat à corporis artificio et organis, nullo modo cogitatione consequi possumus quomodò fieri possit, nisi ex omnipotentiissimâ Dei voluntate, ut tam intima sit duarum rerum adeò diversarum communio; quam voluntatem si tollas, intelligimus nullam fore amplius inter corpus et animum connexionem, et utramque à se invicem disjunctam propriâ naturæ suæ vi potituram esse: ac nedùm eventurus sit animi interitus, è contrario corporis artificio, quo circumseptus erat, quasi carcere liberatus et spatia ingressus liberiora, multò puriora et dilucidiora cernet, quām nunc, per foramina illa quæ patent ad animum ē corpore. « Mihi quidem, inquit Cicero, naturam animi intuenti multò difficilior occurrit cogitatio, multòque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam in alienâ domo, quām qualis cum exierit et in liberum cœlum quasi domum suam venerit. »

Ad primam verò rationem respondeo, tam arctam quidem esse animi et corporis conjunctionem, ut animus in corpore quodammodo diffusus et ad omnes oras pertingere videatur, scilicet propter leges ab auctore naturæ positas, hujus necessitudinis causas; quibus legibus efficitur, ut motus quosdam corporis comitentur in mente cogitationes aut affectiones, quasi ab illis motibus excitatae; et vieissim animi desideria corpus certo modo afficiant: animum tamen cum corpore confundere multa vetant. 1º Quia evidentissimum est illas corporis commotiones non posse esse veras causas efficientes et physicæ cogitationum et sensationum, sed tantum occasioales: quis enim non videat variam nervi vibrationem esse rem planè diversam à sensu coloris, vel soni, vel voluptatis, aut à quâcumque ideâ, nec ejus causam propterea esse posse: nam motu nihil generatur nisi motus. 2º Quia apertissimum est animum in corpore non diffundi, nec ipsi esse ullo modo commensuratum: cum amputatis membris integer manet animus, et illius solummodo coaretetur imperium; cum maximi sint in corpore motus, quorum animus non est conscientia; qualis est motus sanguinis, stomachi, cæterorumque musculorum: cum saepius accidat ut manu abscessâ dolorem tamen sentiat animus, quasi in digitis, qui jam non sunt sui corporis: quod probat certè animam sentire posse etiam in illis partibus ubi diffusa non est. Notum quoque est, quod ligaturâ aliquâ sic compresso nervo ut motus perduci ad cerebrum non possit, non sentiat animus illius nervi vellicationem. Propter quas omnes rationes vulgo creditur animum esse in arce capitis collocatum, corpus autem esse organum nervis, quasi fidibus, intentum, cuius pinnæ ab objectis percussæ excitant tremores, quibus ad animi sedem productis, ut totidem nuntiis, mens admonetur et variâ ratione afficitur. Potuisse certè eadē planè ratione, si rerum omnium parenti placuisse, cum universâ naturâ conjungi animus humanus, præsensque ubique adesse, sicut adest in corpore humano.

Ad secundam verò confirmationem respondeo, nullo modo confici quod animus corporis ope egeat ut cogitet, quasi verò sine corpore intelligere et cogitare non possit. Nam duas quasi vitas ægere videtur homo in corpore, unam spiritualem, sensualē alteram: suas habet ultraque leges, suas lœtias, suas tristitia; neque à se invicem pendere videntur,

Sic cùm ex sensuum commotionibus afficiuntur, agimus vitam istam sensualem, et illam interituram esse cum sensibus facile concedimus. Sed ubi nullà re sensus vellicante animum ad seipsum advocamus et à corpore abducimus, cogitamus, argumentamur, atque afficiuntur proprià et interiori vi; haec vita sensuum exteriorum ope non vigeat, neque cum illis interire experientiā deprehendimus: nam sine oculis, sine auribus, inò paralysi dissoluto toto corpore, vigeat animus, eamdem vim servat quandoque memoriae et rationis, eosdem sensus amoris et odii, spei et metus. Sed demus propter illam arctam corporis et animi necessitudinem vix ullam esse in animo cogitationem, quam non comitetur aliquis in corpore motus. Attamen principium motus esse in animo sentimus, eique competere vim sese excitandi corpusque suum variâ ratione afficiendi, ex quo efficitur non esse semper motum in corpore causam primam cogitationum et affectionum animi: nam quod principium motus est, à motu pendere non potest, quia causa non potest debere existentiam suo effectui. Præterea commotiones sensuum excitant quidem in animo affectiones, sed ille affectiones nullam habent cum illis motibus proportionem: verbi gratiâ, quam proportionem habet contumelia in sermone alieni illata cum illâ excandescentiâ quam solet excitare? Inò experimur verbum temerè ab aliquo prolatum et sine offensionis studio, vel litteris consignatum, quod certè levissimè oculorum aut aurium nervos vellicat, in furorem tamen quosdam quandoque agere. Tantæ perturbationis causa esse nequit commotio organi ab objecto extero.

Ad tertiam rationem respondeo, pròpter illam arctam, quam esse voluit Deus inter corpus et animum necessitudinem, experiri hunc illius vices, illudque prorsùs esse necessarium quamdiù manebit hæc consociatio. Nam ut continuetur illud commercium, opus est organis, canalibus, fibris, etc. Si quid horum impeditum sit, vel corruptum, tum commercium ipsum aliquid detrimenti capiat aut etiam abruinatur omnino necesse est. Sed profectò illa organa tam sunt ab ipso animo distincta, quam vitrea illa perspicilla quibus utuntur myopes: sunt enim oculi, sicut illa instrumenta, viæ quedam: neque magis concludere possumus animum non esse ab organis distinctum ex eo quòd oculo malè sano non videamus, quam liceret concludere ex eo quòd per

perspicillum fuco illitum non perspicceremus, idèo animum non esse ab illo instrumento disjunctum. Idem dicendum de cæteris sensibus, quos nihil aliud esse, quām vias ad animum perfucatas, extra omnem controversiam est, qui proinde possunt mutari aut omnino interire, sine animi aut mutatione aut interitu. Deinde falsum est animum evolvi cum reliquo corpore et ejus vices experiri: nam non cibis alitur, sed meditando vires explicat et ingenii exercitationibus confirmatur; corpus quotidiè mutatur, mens eadem manet. Denique somnus et lethargus nedum probent animum cum corpore interiturum esse, contrarium evincunt: nam nobis exhibent animum, quasi in statu mortis vigentem nec ullam passum ex tanto corporis morbo mutationem; si post mortem et lethargum maneat facultas cogitandi eadem, cur non post mortem? Si maneat facultas, quis audeat dicere illam nullam habituram actionem? Concludimus ergo hoc argumentum pulcherrimis verbis Senece: « Dies ille, quem tanquam extremum reformidamus, æterni natalis est: hora illa non est animo suprema, sed corpori: quidquid extra te jacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta. » Paulò ante dixerat: « Cùm venerit ille dies, mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc ubi inveni relinquam, ipse me diis reddam.... Per has mortalis ævi moras illi meliori vitae longiorique præluditur: quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus et præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere et in aperto durare; sic per hoc spatiū quod ab infantia patet ad senectutem, in aliud nature suminur partum, alia origo nos expectat, alias status. »

Imponamus finem gravissimæ huic controversiæ quibusdam observationibus in « minitorum philosophorum » incredibilem imprudentiam. Omnibus opibus elaborant, ut divinæ providentiae cogitationem, justi et injusti sensum, delicti et innocentiae conscientiam, futurorum seculorum præsensionem exuant. Cur hoc tentant, qui constantes et animosi dici amant? Quia metuunt. Arcanum hoc prodidit Lucretius.

Et metus ille foras præcepis Acherontis agendum
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo.

Videretur igitur timorem potius sustulisse Deos, quam fecisse. Decetne sapientem metuere et horrere parentem naturæ, et quærere in

omnium rerum perturbatione solatium? Possuntne « minuti philosophi » in extirpandis funditus hisce sensibus succedere? Id paucis aut nullis contingere fatentur scholae magistri Epicurus et Lucretius: vanus ergo labor est. Si feliciter succederent, quis esset quæstus? Praeclarum hoc adepti erunt, quod credent se totos esse in æternum perituros: quid ista res lætabile habet aut gloriosum? Fingamus omnes reipublicæ cives factos subitò « minitos philosophos », atque perfectionis apicem adeptos, id est, omni vacuos esse erga Deum et homines reverentiâ, omni sensu honoris et justitiae, omni pudore, quis erit exitus? Existet, ut posuit Hobbius, bellum omnium adversus omnes, in quo omnia licebit vi et dolo tentare: atque ad communem salutem necesse erit per leges et poenas civiles homines reluctantem adigere ad illam temperationem morum, ad quam ex naturalibus sensibus sine labore singuntur; et ad illa invitè præstanta officia, quæ imbuti naturalibus sensibus cum jucunditate obirent.

Finge jam aliquem minutum philosophum inter homines imbutos sensibus prædictis degentem, eosdem sensus exuere et consentienter suis principiis vivere, quis exitus erit? Ipse omnium hostis constitutus, omnes experietur hostes, et ut immanis bellua, cuius feritas tolerari nequit, citò exterminabitur. Pulchra sanè philosophandi ratio, quæ publicè recepta communem, privatim admissa privatam operatur ruinam! Quis erit philosophiæ hujus fructus post mortem? Si Deus nullus sit, bene est: sed si forsitan sit aliquis mundi arbiter, et humanarum censor actionum (1).....

(1) Hactenus de lege naturali. Eam verò potius in formâ legis quam Religionis consideravit auctor, officia nostra erga Deum breviter exponens, specialem de cultu silens quæstionem. E contra ad eandem istam referunt quidquid propè de primitivâ ut naturali religione disserunt hodierni scholastici, quorum unum Theologum scilicet Rotomagensem citabimus, ad calcem voluminis § 3, De Lege naturali.

P.-S.

Dissertatio prima.

DE IMPERFECTIONE ET OBSCURITATE LEGIS NATURALIS,

ET DE REVELATIONIS POSSIBILITATE, UTILITATE ET NECESSITATE.

Legem naturalem hactenùs defendimus; illam naturæ nostræ congruentem, diffusam in omnes, à Deo auctore divinam, inò in rerum positam naturis immutabilem esse et semperitnam, eamdemque sanctione premiorum et poenarum, tum in hac, tum in futurâ vitâ, confirmatam esse probavimus. Deinde philosophiâ duce illius tabulas evolvimus et varia erga Deum, erga nosmetipsos, erga alios homines officia descripsimus. Vicimus, puto, quos habuimus adversarios, Scepticos, Epicureos, Hobbianos, Spinosianos, cæterosque omnes qui boni et mali diserimen non naturâ sed opinione dijudicari, docuerunt; aut qui Dei in creaturas rationales morales imperium negaverunt; aut qui censoris et judicis æqui in remunerando et puniendo personam tribuere Deo recusârunt. At ne in commendâ, illustrandâque naturæ lege nimium tribuisse rationi credamur, aut videamur oblitii multorum et maximorum beneficiorum, quæ huma-

no generi attulit divinum revelationis munus, nunc justissima instituenda venit rationis et naturæ humanæ in hac, quâ versamur, pravitate, accusatio. Cui nostro consilio novi obsistunt hostes, Deistæ nempe, quorum alia pugnandi ratio, diversum armorum genus. Nostri siquidem, quas contra superiores retulimus, victoris, quasi suis successibus superbiant, propriisque nos aggrediuntur armis: causam naturalis religionis à nobis jam aliquâ ex parte desertant sustinent, nosque ignaviae arguunt et inconstantie, quod relictâ hac simplicissimâ atque excellentissimâ vitae regulâ vanarum religionum defensionem suscipiamus. Legem hanc naturæ perfectam esse clamitant; esse illam divini throni assistricem sapientiam, nobis communicatam; ejus tabulas omnium hominum mentibus exhiberi integras, atque in tam perspicuâ luce, ut qui percurrit, legerit eas; ita esse easdem immutables, ut alia nulla præcepta illis adjici possint ex positivâ Dei insti-

tutione : proindeque revelatas leges hoc ipso non solum inutiles esse et supervacaneas, sed omnino impossibilis. Hæc placita præsertim exposita et confirmata sunt ab auctore libri, cui titulus est : *Christiana religio mundi æqualis*, cuius pressit vestigia scriptor libri qui inscribitur *Les mœurs*. Omnis dictorum librorum doctrina, quantum ad rem nostram præsentem pertinet, ad tres sequentes propositiones commodè revercari potest. Prima est : Lex naturæ tam perfecta est, ejusque præcepta omnia tam evidenter et omnibus etiam rudibus sunt obvia, ut ad instituendam rectè vitam, omnis revelatione inutilis et supervacanea sit, et solummodo ad proereandas lites accommodata : adeoque revelatione, qnamvis esset solummodo promulgatio externa ipsius legis naturalis, est Deo indigna. Secunda est : Lex naturæ tam perfecta atque integra est, ut per illam unicuique hominum innotescant omnia officiorum suorum principia; ita ut revelatione nihil doceri possint, in rebus ad religionem et mores pertinentibus, quod ratione non assequantur. Unde sequitur quodecumque supra rationem est, idem esse contra rationem; neque ullis posse homines devinciri officiis, nisi quæ ex præsentis suæ conditionis consideratione ratio detegere valeat. Tertia est : Lex naturæ ita est completa et immutabilis, ut illius præceptis nulla adjici possint mandata positiva, quæ omnia sunt contraria bono publico et divinâ constantiâ indigna; ex quâ sequitur religionem, tum Christianam, tum Judaicam, quæ abundant præceptis positivis, divinas esse non posse, et hominibus esse perniciosas (1). Quas propo-

(1) Eamdem doctrinam secutus est auctor libri, qui inscribitur *Emile seu de Educatione*. Docet tom. 3, pag. 150, 152, præter religionem naturalem, nullam aliam revelatam seu necessariam, seu utilem esse; Deum omnia ad religionem et bonam vitam spectantia offerre omnium hominum oculis, conscientie, iudicio; per revelationem nihil hominibus innotescere posse ad gloriam Dei et hominum utilitatem, seu publicam, seu privatam pertinens, quod lex naturalis non præserbat; nullamque virtutem ex supernaturali cultu posse oriri quod ex cultu naturali non consequatur; » ideo omnem revelationem, quæ religioni naturali esset superaddita, supervacaneam esse et inutiliem. — Docet p. 177, naturam librum quemdam esse oculis omnium patentem et omnibus intellectu facilem, in quo quisque etiam extra societatem humanam in insula desertâ positus, facile per facultates solas naturales omnia ad cultum Deo debitum et proximi amorem spectantia legere potest, ita ut quidquid præterea docere queant homines, illud fini huic asseundo nihil prospicit; non cerni revelationis

nes tribus articulis refellemus. In primo statuemus legem naturalem, qualis inest in plerisque aut etiam in omnibus hominibus, nullo modo sufficere ad instituendos eos perfectè ad religionem et bonam vitam : ex quo consequetur revelationem valde expetendam esse, quamvis nihil contineret nisi præcepta naturalia, et esset quædam promulgatio clarius ipsius legis naturæ. In secundo efficiemus legem naturæ utilitatem; Deum, quæ ab hominibus exigit, non docere per alterius hominis ministerium, sed ea cuique interius revelare et cordi unicuique inscribere; ideo promulgationem externam ipsius legis naturalis nullam habere posse utilitatem. — Docet p. 155, 154, non opus esse revelatione, ut homines eum discant modum quo Deus coli vult, nullamque esse probationem, que ad id adstruendum affertur, petitam ex diversitate cultuum insulorum, quos varij institerunt populi; sine tantâ divinitate potentie molitione, id est, sine divinâ revelatione posse induci et servari uniformitatem cultus, nempe religionem à ritibus sacerdotum; hanc in intimo cordis cultu sitam esse, qui si sincerus sit, semper est uniformis, adeo ut nunquam nisi una fuisset religio, si quod singulis in pectoris recessu monet Deus, homines auscultassent; rituum autem seu cultus externi uniformitatem, si societati est necessaria, ad politiam civilem attinere, que sola sine revelatione illi instituenda ac fovenda sufficit; sed statim atque populorum animos subiicit hæc cogitatio loquentem Deum esse inducendum, tunc ad iniucujusque corum arbitrium loquentem esse inductum, et quæ singulis illis placita fuere, hæc divinis dictis fuisse ab iis annumerata. Ex censurâ sacrae Fac. Paris.

Quantù sapientius decrevit aliis ex eâdem secta philosophus : « Pour la possibilité, d'une révélation divine, l'homme dont il est question (le déiste ou l'homme raisonnable) l'admettra sans difficulté. Il ne trouvera pas étonnant que la Divinité s'intéresse pour l'homme, qui est son ouvrage; que par ce même endroit elle mette en œuvre différents moyens pour le former et le perfectionner, tels que peuvent être les soins d'un père pour former et perfectionner ses enfants; qu'ayant placé l'homme au milieu d'une infinité d'objets différents, elle prenne soin de l'avertir ou de l'instruire de l'usage qu'il en doit faire; que le laissant jouir de la vie si peu de jours, elle l'avertisse encore de ce qui l'attend au-delà, suivant l'emploi qu'il aura fait de ce temps. L'homme que nous supposons conviendra non seulement de la possibilité de la chose, mais il pensera même qu'il serait à souhaiter qu'elle fut : il comprendra que si l'intelligence, que l'homme a reçue, a besoin de quelque secours pour se développer, de quelque instruction venant du dehors, aucune ne pourrait être aussi avantageuse que celle qui lui serait dispensée par l'auteur de son être. Voilà déjà la possibilité et même l'utilité de la chose reconnue. » Religion essentielle à l'homme, c. 7, p. 75.

lem, qualis per rationem evolvitur (1), multò minus dici posse perfectam, eo sensu quòd per eam innescant omnes seu Dei perfectiones, seu inter nos et Deum aliaque entia rationalia relationes; ex quo efficietur supernaturalem dispensationem, quæ nobis aperiat rerum ordinem rationi impervium, queque nos supernaturalibus devinciat officiis, esse possibilem. In tertio conficiemus legem naturalem non esse illo sensu immutabilem, ut nulla præceptis naturalibus adjici possint mandata positiva, atque hæc præcepta positiva multiplicem habere utilitatem: quæ tria continebunt generalem defensionem Religionis christianæ, quæ non est tantum promulgatio legis naturæ, sed est essentialiter supernaturalis institutio, officia imponens supernaturalia, vires præbens supernaturales, et ad finem ducens supernaturalem; quæque confirmata est legibus positivis, aptis ad honorificentissimum Dei cultum, hominumque sanctificationem.

ARTICULUS PRIMUS.

De summâ utilitate revelationis, quatenus est externa promulgatio legis naturæ.

Per legem naturalem, quo nomine hic intelligimus legem rationis, vel intelligitur ratio cuiusque hominis propria, seu illa collectio præceptorum, quam apud quemque promulgat propria sua conscientia, aut quam sibi proprio marte potest confidere; et hæc est accuratissima notio legis rationis, quæ cuique non est lex, nisi quatenus facultatibus naturalibus, et communi institutione innescit, aut cum morali diligentia innescere potest: vel intelligitur per legem rationis, ratio exculta philosophorum excellentissimorum, seu ratio quasi communis generis humani, id est, ea collectio

(1) Quatenus per rationem evolvitur. Scilicet per legem naturalem philosophi, tum veteres, tum recentiores et etiam theologi, non semper intelligunt illam legem seu præceptorum collectionem, quam enique homini promulgat propria cuiusque conscientia, quæ varia est et magis aut minus extenditur pro scientiâ cuiusque: sed intelligunt legem illam principem, immutabilem et æternam, idèo naturalem dictam, quia in immutabilibus rerum naturis et convenientiis posita est. Hanc Cicero post Platonem definivit rationem summi Iovis, natam simul cum mente divinâ. Scholastici vulgo appellant legem æternam; at in communi sermone et apud omnes scriptores reuinet sæpè nomen legis naturalis: v. g., ubi dicimus omnia præcepta legis naturalis non esse ohvia cuiusque hominis menti, absurdum esset intelligere per legem naturalem illam collectionem præceptorum quam enique promul-

præceptorum, quæ in variis cætibus à diversis philosophis inventa, videtur posse, doctrinâ et institutione, aliorum hominum animis inculcari. Negamus legem rationis ullo sensu perfectam esse, ut summa non sit et semper fuerit revelationis utilitas, et homines in summa non sint ejus indigentia.

PROPOSITIO PRIMA.

Lex naturalis, quatenus per rationem cuique hominum innescit, non est par et sufficiens ad eos instituendos perfectè ad religionem et bonam vitam, ita ut inutilis censeri possit revelatio.

PROBATIO.—Legis cuiusque duplex pars est, præceptum, quo indicatur quid faciendum sit, omittendumve; et sanctio, quâ imponitur negat propria conscientia: intelligitur regula uniformis et fleeti nescia, nec commensurata majori aut minori cuiusque hominis scientie. Hæc lex cùm complectatur omnes rerum convenientias et ex illis nascentia officia, evolutor magis aut minus, magis etiam vel minus distincte, pro majore cuiusque illustratione, seu interiori per rationem, seu exteriori per doctrinam; et illa etiam supernaturalis revelatio, quanu continent libri nostri sacri, officiaque omnia christiana ex illâ pendentia, pertinent sine dubio ad illam legem naturalem, æternam et immutabilem. Cùm Tindallus in libro modò memorato multis laudibus extulisset legem naturalem, nuncupassetque divini throni assistricem sapientiam, hanc notionem non repudiârunt quotquot adversus eum pro revelatione scripserunt, praesertim vir doctissimus Conybeare, nunc apud Anglicanos episcopus, sed monuerunt illam legem esse infinitam et soli Deo perfectè cognitam; ejus notitiam creaturis intelligentibus nonnisi per partes communicari, et pro spirituum majori aut minore perfectione majorum esse aut minorem ejus evolutionem; legem naturalem naturæ humanae propriam esse illam divinæ sapientiae partem cum hominibus communicatam, aut, ut verbis Ciceronis utar, esse « divinam rationem in hominib[us] mente confirmatam et confectam, » etc. Si ergo in illâ propositione tot doctorum virorum censuris famosâ: *Religio revelata neque est, neque esse potest a'ia à lege naturali magis evoluta, ponas à lege æternâ magis evoluta, quæ vox eundem habet sæpè sensum, carebit omni vitio, et episcopus Antissiodorensis, qui multis verbis et crudite demonstravit omnes leges quascumque esse ex lege æternâ derivatas, atque ejus evolutiones, invenietur ejusdem propositionis sic intellectæ veritatem demonstrâsse: hanc observationem necessariam judicavimus, ne contra auctoris mentem quibusdam ejus verbis falsus sensus affligatur. Vide legis divisiones supra allatas, et propositionem 2 de orig. Legis naturalis et quæ modò dicimus de christianæ Religionis principiis et præceptis in articulo secundo hujus dissertationis. Ipse episcopus Antissiodorensis de Lege naturali hæc habet: « De tous les philosophes du paganisme, Cicéron est*

cessitas moralis parendi praecepto; in lege perfectâ, utraque pars perfecta esse debet, et ratio cujusque hominis lex perfecta dici nequit, nisi clare de rebus ad Religionem et mores pertinentibus, saltem gravioribus, præcipiat; et ea simul proponat motiva, quæ aptiora sunt ad inclinandos homines ad præstandum legibus naturalibus obsequium. Sed sub neutro respectu ratio cujusque hominis lex perfecta dici potest.

1° Ratio cujusque hominis propria non est perfectè præceptrix. Id primum apparet ex omnium seculorum experientiâ, quâ compertrum habemus, nullum unquam omnes ad vitæ optimam institutionem necessarias veritates comprehendisse. Videmus barbaras et efferatas gentes in vitæ ratione parùm à belluis abhorre; atque apud omnes gentes ad civilem cultum deductas, quæ neque Moysem, neque Christum institutorem habuerunt, magnam deprehendimus opinionum perversitatem. Etiam inter ipsos philosophos nullum reperimus, qui universam de Deo et moribus doctrinam complexus, omnia vitæ et religionis præcepta docuerit; imò qui veris falsa non miscuerit. Exempla perversarum apud barbaras et ethnicas gentes opinionum recensere nimis longum foret (1). Ex tam constanti experientiâ concludit Cotta apud Ciceronem l. 5 de Naturâ deor. rationem homines ducere non posse ad sapientiam. « Nam si consensu omnium philosophorum, ait, sapientiam nemo assequitur, in summis malis omnes sumus, quibus vos optimè consultum à diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil interest utrùm nemo valeat, an nemo possit valere; sic non intelligo quid intersit utrùm nemo sit sapiens, an nemo esse possit. » Nos verò non è usque progredimur, quia ad rem nostram necesse non est; quisque fortassè olim potuit et nunc potest ad sapientiæ et virtutis apicem pervenire; at saltem ex omnium, qui revelationis luce caruerunt, ignorantia et pravitate concludere licet, opem Dei supernaturem, et hominibus validè utili, et homines in magnâ ejus indigentia extitisse.

Deinde quicunque attendere voluerit ad

« celui qui a parlé d'une manière plus solide et plus lumineuse de la LOI NATURELLE. Cette loi, dit-il, est universelle, invariable, éternelle... l'univers entier lui est soumis, » etc. Numquid non hic conlunditur lex naturalis cum lege aeternâ?

(1) Vide Sextum Empiricum, *Locke de Intel. hum.* l. 1. Bayle *Lettre sur la comète et a un prov. Lettres édifiantes. Voyages*, etc.

ingenium, indolemque multitudinis, puto, deprehendet illam tot tantisque causis avocari ab investigatione officiorum, ut nulla spes sit illam proprio marte in tali inquisitione multum profecturam. Afferenda est primùm non levis attentio et in querendâ veritate sedula diligentia; multa quippe ponderanda sunt, quæ sit natura Dei, quæ hominis conditio, quæ inter scipsum et Deum aliosque homines relationes existant, quæ sit actionum humanarum efficientia, et ex hisce principiis officia religionis et vitæ per seriem quandoque argumentorum difficultem, colligenda sunt. Secundò, afferendum est ad considerationem rerum sanum rectumque judicium, liberum à præjudicatis opinionibus: ut in physicis rebus necesse est perpetuò errare eum, qui falsis imbutus principiis et acri parùm prædictis ingenio rerum naturalium investigationem tentat: sic in moralibus errores innumeros vitare nunquam poterit, qui officiorum indagationem ratione debili et errori assuetâ, aut judicio præconcepis opinionibus vitiato, aggreditur. Tertiò, afferendus animus pacatus et magna constanza: nam quem immoderata rerum terrenarum cura sollicitat, aut æstus abripit cupiditatum, hic parùm idoneus est philosophiae studio. Libido caliginem mentibus offundit; universum statum interiorem immoderatâ suâ vi perturbat, sensus omnes corrumpit, efficitque ut acclimatis falsis animis meliora recuset, rationemque velut ingratam præceptricem aut accusatricem inimicam exhorreat.

Atqui hæc omnia ab hominum vulgo nullatenus speranda sunt. Paucissimi sunt, qui ad principia Religionis et morum attendant, qui satis ingeniosi sunt aut satis vacant, ut scientiae sese dedere possint. Plerique, contentioñis omnis incapaces, res extra sensum positas vix cum præceptore assequi valent. Sed pauciores sunt quibus rectum sit sanumque judicium, et qui benè utantur ratione in inquisitione veritatis. Corrumput enim judicium præconceptæ opinione, quibus omnes fernè homines, qui sedulâ et diligentî institutione caruerunt, ab ipsâ pueritiâ mancipantur, et per totam vitam, quasi ad saxum, adhærescent. Ciceronem audiaimus: « Si tales nos natura genuisset ut eam ipsam, intueri et perspicere, cæque optimâ duce cursu vite confidere possemus, hanc esset sancte quod quisquam rationem et doctrinam requireret... nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati sic restinguimus, ut

nusquam naturæ lumen appareat. Simil atque in lucem editi et suscepti sumus, in omni continuo pravitate et in summâ opinionum perversitate versamur; ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cùm verò parentibus reddit, deinde magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas et opinioni confirmatae natura ipsa cedat... Cùm verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister populus et omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, à naturâ que ipsâ desciscimus (1). » Denique quâ pauci sunt, qui rei familiaris sollicitudine non detineantur, aut perversis cupiditatibus non avocentur ab hâc veritatis inquisitione (2) !

2º Lex naturalis, sumpta pro ratione ejusque hominis propriâ, non habet sanctiones perfectissimas, seu non proponit hominibus ea motiva, quæ satis potentia sint ad inclinandos homines ad præstandum obsequium præceptis naturalibus. Hoc etiam confirmare possumus omnium temporum experientiâ : in quibus omnibus dicere potuit Juvenalis :

Egregium sanctumque virum si cerno, bimembri
Hoc monstrum puer, vel miranti sub aratro
Piscibus inventis, et fœtæ comparo mulæ. (Sat. 13.)

De hâc hominum perversitate conquesti sunt in omni ætate legislatores, philosophi, historici, poetæ et oratores. In hâc eâdem pravitate

(1) « Rien n'obseureit tant les idées de vertu, que la nature avait gravées dans nos âmes en nous formant, que les faux dogmes et les lois d'état, qui sont contraires à la pureté de la loi naturelle. On a trouvé en naissant ces lois tout établies, elles sont munies du sceau respectable de la religion et de l'autorité souveraine : le moyen de soupçonner, que ce qu'elles ordonnent soit un crime, ou ce qu'elles défendent une vertu ! Que de peuples, même policiés, ont poussé la barbarie, par principe de religion, jusqu'à immoler des hommes à la Divinité ! Tant que le crime passe pour un attentat contre la police établie, il ne tire pas à conséquence, et rarement le criminel se croit-il innocent. Mais est-il acrédié par une loi ou par un usage universellement reçu, c'est alors qu'il entame les cœurs par l'endroit le plus important, ne se contentant pas de leur enlever leur innocence ; mais, ce qui est mille fois pis encore, les rendant incapables de repentir. » Les Mœurs, p. 21. Nonne hæc olim fuit conditio populorum omnium, et etiamnum eorum quos lux Evangelii non collustravit ?

(2) « Il y a dans le cœur deux régions distinctes : l'une est une île un peu plus qu'à fleur-d'eau ; l'autre est l'eau même qui baigne l'île. La première a une surface plane, dure et blanche, comme serait une table du plus beau

causæ suæ arem posuerunt athei. Ad frenandam hanc eamdem intemperantiam hominum inventæ sunt civitates et leges in ultionem criminum latæ. Videtur ergo satis constare experientiâ rationem per se non esse optimam ad virtutem adhortatricem, seu non proponere hominibus motiva apta ad suspendendam vim immoderatam appetitus et causas ad vitium sollicitantes.

Idem constabit, si perpendere voluerimus naturam illarum sanctionum, quæ adjunctæ sunt legi naturali. Etenim inclinamur ad virtutem sensu morali, quo percipitur virtutis pulchritudo et fœditas vitii; conscientiâ delicti, quæ angit malos, vel innocentiae, quæ remunerat pios ac bonos viros; et ratione, quæ percipitur felix virtutis ad promovenda nostra commoda efficientia et contraria vitii natura. At 1º sensus moralis honesti et decori, quamvis à nullo prorsù absit, tamen minimam vim in plerisque hominibus habere experimur; in illis solunimodò mirabiles sui amores virtus excitat, qui divino munere nati ingenui, optimam sortiti sunt institutionem, et qui se à cupiditatibus liberos servârunt. Majorem quidem habent vim illi metus naturales et ægritudines, quibus avocamus à vitiis; sed etiam ad hæc naturæ monita, nescio quomodò, obsurdescimus ; atque illis terroribus potius pœnas luiimus post admissa facinora, quæ à patrandis criminibus cohibemur. Ex alterâ parte illæ causæ, quibus ad vitia sœpissimè sollicitamur,

marbre de Paros. C'est sur cette surface que sont gravés les saints préceptes de la loi naturelle. Près de ces caractères est un enfant dans une attitude respectueuse, les yeux fixés sur l'inscription, qu'il lit et relit à haute voix : c'est le génie de l'île ; on l'appelle l'amour de la vertu. Pour l'eau dont l'île est environnée, elle est sujette à de fréquents flux et reflux ; le plus doux zéphir suffit pour l'agiter ; elle se trouble, mugit et se gonfle. Alors elle surmonte l'inscription, l'on ne voit plus les caractères, l'on n'entend plus lire le génie. Mais du sein de l'orage renait bientôt le calme, la surface de l'île sort du gouffre plus blanche que jamais, le génie reprend son emploi. » Ibid. Utinam ut bellè conficta, sic ad veritatem esset hæc imago composita ! Suntne ergo mentis tabulis insculpta claræ sanctæ legis naturalis præcepta ? Viginti in animis genus virtutis, ad leges inscriptas attentus, easdemque perpetuò relegens ? An ea plerorumque hominum tranquilitas interior est, ut sœpè ne levissima aura passionum animos commoveat ? An ullo tempore maxima pars vacat ab ambitione, à cupiditate gloriae, ab invidiâ, ab odio, à spiritu vindictæ, ab avaritiâ et libidine ? Unde ergo tanta et tam constans, tam confessa et deplorata ab omnibus plerorumque cœcitas et depravatio ?

sensus omnes tangunt, altâ voce vocant et invitant, continuis assultibus fatigant. Ut ait Seneca Ep. 59 : « Vitia de mercede sollicitant, avaritia pecuniam promittit, luxuria multas et varias voluptates, ambitio purpuram et plausum, et ex hoc potentiam, et quidquid potentia ponit. » Imò tanta est cupiditatem vis, ut non tam invitare, quam homines abripere videantur; illarum enim æstu plerique sic perturbantur, ut naturali quâdam cedant inclinatione, quam ii solùm, qui in virtutis palestrâ sunt exercitati, sistere nôrunt. Videamus jam quod et quale præsidium habeat virtus in ratione. Docet quidem ratio per virtutem tutissimum esse iter ad felicitatem, neque dubium ullo modo esse potest diligentierum æstimatori, quin homines boni majori, quam improbi, potiantur solidâ felicitate. At quam sàpè contingit, ut virtus careat justissimâ mercede suâ? Quam sàpè accidit, ut ipsa sua simplicitas atque candor bonis causæ sint ærumnarum et ruinæ fortunarum suarum? Dùm ex alterâ parte scelere consequuntur improbi utilitates suas; unoque facinore eam opum vim et potentiam comparant, quibus in tuto collocentur. Hoc animadvertisit ratio imbecilla, passionibus plerùmque delinita, nunquam earum satis severa judex; lucroque appetitus apponitur. Apparet quoque rationi virtutis præmia incerta et remota: virtus laudatur et alget: adest ante oculos criminis merces, semperque improbi illam spectant ut malarum suarum actionum certissimam consequentiam. Virtus ergo in nullâ re sufficiens habere præsidium videtur.

Objicies 1º: Lex naturalis seu ratio hominibus data est à Deo ad eorum vitam regendam, neque frustra à Deo sapienti et bono data fuit. Atqui nisi esset perfecta et contineret omnia præcepta ad institutionem optimam vitae pertinentia, non responderet huic fini. — Respondeo 1º argumenta metaphysica contra facta clarissima nullam habere vim. Eodem planè ratiocinio concludere licet, nullos homines nasci cum membris ad functiones suas inutilibus; v. g., nullos nasci surdos vel cæcos. Nam oculus datus est à Deo ad res videndas, neque vanè à Deo sapienti et bono datus est. Conflicteret etiam nullum esse in mundo malum neque physicum neque morale, quia hæc nobis non consentire videntur cum Dei summâ bonitate. Respondeo 2º: Distinguo majoren: Lex naturalis à Deo hominibus recens conditis data, naturâ adhuc

integrâ et incorruptâ, erat perfecta et apta ad perfectam vite informationem, esto. Lex naturalis ut in præsenti conditione naturæ humanae cuique homini per facultates naturales innotescit, nego. Confitemur igitur libentissimè Deum dedisse homini legem relativè ad conditionem suam perfectam, aptam ad perfectam ejus informationem. Certum quoque videtur primam Dei progeniem non fuisse cæcam, neque surdam, sed certum est quoque rationem cujusque hominis illam perfectionem jam non habere. Certum est aliquos nasci cæcos et surdos. Quid igitur concludendum nisi hominem ex eo statu, in quo primitus conditus est, aliquo modo excidisse? Non est hæc duplicis status distinctio petitio principii, sed conclusio evidentissima ex duabus præmissis, quarum primam accipimus à Deistis, altera in experientiâ posita est.

At, inquires, distinctio hæc duplicis status non elevat omnem difficultatem, neque Deum absolvit. Nam est Dei voluntas etiam in hoc præsenti statu, ut homines omnia præcepta servent, quæ ipsis imposita primitus fuerunt; ad eadem officia obligantur. Jam verò estne Dei boni eadem omnia exigere ab hominibus ægrotantibus et graviter lœsis, quæ sani solummodo præstare potuerunt? — Duo in hæc objectione nobis imputantur, quæ apud nos dogmata nullo modo sunt, et de quibus putamus pronuntiandum non esse. Primum est, quod Deus ab hominibus malè sanis illa omnia exigat, quæ ab hominibus sanis exigebat. Sine dubio creditor æquus est parens optimus, non vult metere ubi non seminavit, usuram talenti commodi tantummodo repetet, si amplius voluerit et vires dabit ampliores. Secundum est, quod naturalia officia, quæ homines olim præstabant, nunc non possint præstare, à quâ assertione puto etiam abstinentem, quia nescimus quousque laudabiles hominum conatus, quos Deus adjuvare paratus est, pertingere possunt. Hoc certum est homines esse in summâ difficultate veritatis inveniendæ et virtutis exercendæ; hancque difficultatem tantam fuisse, ut vix ulli extiterint olim sapientes et benè morati viri. Ille tanta difficultas sufficit, ut dicere possimus legem rationis esse imperficiam et homines esse in magnâ indigentia opis alienujus supernaturalis. Si Deus hominem ad terram aridam incolendam damnasset, quæ fruges non nisi maximo labore exercita funderet, eujus laboris homines impatientes vesci noxiis potius herbis sponte nascentibus elige-

rent, nonne hæc hominis conditio deterior esset quam nunc existit? Nonne in summâ indigentia essent divinae opis, summumque æstimaretur beneficium, quidquid hunc laborem minueret?

Objicies 2º : Lex omnis naturalis paucissimis veritatibus simplicissimis continetur, scil. notitiâ existentiæ et perfectionum Dei, et quod ad primum attinet, seire oportet honorandum diligendumque esse rerum omnium parentem Deum, et benevolentiam prosequenda esse omnia entia rationalia cum quibus est nobis juris communio. At hæc duo principia omnibus obvia et nota sunt, in omnibus mentibus sunt uniformia. — Respondeo 1º hæc principia paucissima, præsertim ea quæ spectant naturam divinam, ante propagationem Religionis christianæ non esse visa Ciceroni tam obvia, tamque uniformia in omnium mentibus. Sie enim orditur libros suos de Naturâ deorum : « Cùm multæ res in philosophiâ nequaquam satis adhuc explicatae sint, tum per difficulteris, Brute (quod tu minimè ignoras), et per obscuram quæsio est de naturâ deorum : quæ et ad agnitionem animi pulcherrima est, et ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum tamque discrepantes sententiae, ut magno arguento esse debeat causam, id est t. principium philosophiæ esse scientiam, prudenterque Academicos à rebus tam incertis assensionem cohibuisse(1).»

(1) « Il y a de dangereux sophistes qui font de Dieu une image bien étrange : il y a des impies qui reconnaissent une divinité oisive et dédaigneuse, qui, de crainte de troubler son repos, n'entre pas dans le détail des affaires de ce bas monde, qui ne se tient pas offensée des injustices des hommes, ni honoree par leurs hommages. » Les Mœurs, ibid.

Auctor libri qui inscribitur *Emile*, scribit tom. 2, p. 352 : « Il est clair que tel homme parvenu jusqu'à la vieillesse sans croire en Dieu, ne sera pas pour cela privé de sa présence dans l'autre vie, si son avènement n'a pas été volontaire, et je dis qu'il ne l'est pas toujours. Vous en conveaez pour les insensés, qu'une maladie prive de leurs facultés spirituelles, mais non de leur qualité d'homme, ni par conséquent du droit aux biensfâts de leur créateur. Pourquoi donc n'en pas convenir aussi pour ceux qui, séquestrés de toute société dès leur enfance, auraient mené une vie absolument sauvage, privés des lumières qu'on n'acquiert que dans le commerce des hommes? Car il est d'une impossibilité démontrée qu'un pareil sauvage puisse jamais éléver ses réflexions jusqu'à la connaissance du vrai Dieu. » Et pag. 344 : « Le polythéisme a été la première religion des hommes, et l'idotatrie leur premier culte. Ils n'ont pu reconnaître un seul Dieu que quand, généralisant de plus en plus leurs idées,

2º Fatemur omnia legis naturalis præcepta, quæ vitam humanam spectant, contineri in illo principio, quod benevolentiam generali omnia entia rationalia complecti debeamus, sed continentur tanquam conclusiones in principiis. Non simul cum ipso principio intuitivè apprehenduntur, sed evolvenda sunt per argumentationem et per difficultem quandoque consecutiorum seriem. Pauca etiam sunt eaque obvia matheseos axiomata, ex quibus immensa deducitur disciplina à vulgi intelligentiâ longè disjuncta. Nisi etiam moralis disciplina haberet difficultatem aliquam, tantam laudem non comparavissent Socrates et alii, qui in eâ expli- canda ingenium exercuerunt. « Ex philosophis, inquit Cicero Tusc. qu. I. 5, nonne optimus et gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare; multa sibi etiam atque etiam esse discedenda? » Si philosophi optimi et gravissimi tantas in investigandis veritatibus difficultates experiantur, quantò magis abest rudis plebs ab hæc officiorum perfectâ comprehensione!

5º Fortasse homines, veritatis detegendæ cupidi et vacui à præjudiciis, poterunt invenire illas omnes veritates, in quibus vita præsertim vertitur. Attamen ideò dicimus hoc à multitudoine non esse expectandum, quia leves sunt plerūque homines, quia desides, quia impatientes laboris et contentionis, quia pravis sunt imbuti opinionibus. « Multis signis, inquit Cieero de Amicitia, natura declarat quid ve- lit.... Obsurdescimus tamen nescio quomodo nec audimus. » « Mihi autem, inquit idem, non modò ad sapientiam cæci videatur, sed ad ea ipsa quæ aliquâ ex parte cerni videantur hebetes et obtusi. » « Sicut in luce solis vespertilionum oculi, habet Aristoteles, ita in rebus clarissimis mens humana. » « Mihi semper, inquit Plato in Epinomide, semper visum est et etiam nunc videtur, alias omnes artes non admodum difficiles esse; hominum verò ad rem vitam institutionem omnium longè diffi- cillimam(1). » Et 2de Leg. dicit raro evenire,

ils ont été en état de remonter à une première cause, de réunir le système total des êtres sous une seule idée et de donner un sens au mot de substance, laquelle est au fond la plus grande des abstractions. Tout enfant qui croit en Dieu est donc nécessairement idolâtre, ou du moins anthropomorphite. » Quam hæc parvum consequuntur cum iis quæ supra ex eodem descripta sunt col. 465 et 466!

(1) Haec verba Platonis ad difficultates sacri ministerii tradaxisse videtur S. Gregorius Magnus, cuius dictum hoc per celebre est : Ars artium regimen animalium. P. S.

ut vel in senectute homines sapient, rectasque habeant rerum notiones. Multa de difficultate inveniendae in rebus divinis et moralibus veritatis habent etiam recentiores philosophi, ut Lockius in libro inscripto *le Christianisme raisonnable*. Imò copiosè in hoc argumento versari solent minuti quidam philosophi, à religione revelatâ multùm alieni, et respectu primorum principiorum legis naturalis nimis exaggerant mentis humanae cæcitatem. Et profectò etiamsi summi inter ethnicos philosophi et propemodùm omnes contra rationem sententiam non dixissent, ea que nbiique olim obtinuit rerum divinarum ignorantia, vanissimæ paganorum religiones et infamia instituta summiæ temeritatis Deistas arguant. Quippe si officia religionis tam essent in aperto constituta, ut facile et sine labore ab omnibus etiam ruditibus perfectè cognoscerentur, quomodo, quæso, factum est, ut tam ridiculas circa deos opiniones tenuerint? ut ne fortuitò quidem in rationabilem Dei cultum inciderint, sed spiritus immortalis loco, sol, luna, astra, fluvii et quæcumque inanima divinos acceperint honores? Qui factum est, ut bobus, crocodilis et vilissimis animalibus condita fuerint tempa splendidissima (1)? Sua etiam habuerint delubra, non solum virtutes, sed fortuna, sed febris, sed metus et ipsa impudentia (2)? In cultu externo quām multi ritus ridiculi sacerdotum ministerio perficiebantur? Quām vana augurum et aruspicum disciplina et omnis veterum divinatio? Quām multa scelera et flagitia diebus festis admissa erant et religione publicâ consecrata? Illic litabatur humano sanguine; illuc scortationibus et impudicitiis numen colebatur, vel bæchantum furoribus. Neque apud unum aut alterum populum hæc

(1) Firmiores videoas apud eos (Ægyptios) opiniones de bestiis quibusdam, quām apud nos de sanctissimis templis et simulacris deorum. Etenim fana multa expoliata, et simulacula deorum de locis sanctissimis ablata vidimus à nostris; at ne fando quidem auditum est crocodilum aut ibin, aut felini violatum ab Ægyptiis. Cie. de Nat. deor. I. 1.

(2) Nam illud Athenis quod, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt contumelias funum et impudicitiae... araque vetus stat in palatio, febris: et altera Esquilina male fortunæ, detestateque. Cie. de Leg. I. 2. Cupidinis et voluptatis et luxuriantiae Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium. Idem de Nat. deor. I. 2. Tantus error fuit, ut perniciiosis etiam rebus non modò deorum nomen tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Idem de Nat. deor. I. 3.

impura instituta obtinuerunt, sed apud omnes propemodùm; non tantum apud barbaras et efferatas gentes, sed apud exultissimas, in quibus scientiae et artes floruerunt; neque solum ad breve tempus, sed ab antiquissimâ ætate: nam ethnica superstitionis apud omnes populos, quantumvis temporis et loci longinquitate divisos, invaluit. Soła illa gens, quæ Deum verum habuit appropinquantem sibi, à quo acceptam legem gloriatur, à communi contagione libera, rectè de Deo et officiis sensisse comprehenditur (1).

PROPOSITIO II.

Generis humani, in omnem errorem et pravitatem prolapsi, reformationi philosophia praesidere non potuit.

PROBAT. — Nam 1º philosophiā duce nunquam confici potuit præceptorum perfecta collectio. 2º Illa ipsa qualiscumque præceptorum summa, quam ex philosophorum scriptis confere licuit, nunquam potuit humanâ doctrinâ et institutione apud vulgus promulgari.

I. Philosophia quidem in summam redigere omnia præcepta religionis et vitæ non potuit, ob has evidentissimas causas. Primò Quia philosophorum nulla schola totam veritatem tenuit: illæ quæ de disciplinâ morali optimè meritæ sunt, ut Academia, Lyceum, Porticus, in absurdissimas opiniones alierunt. Multi numerantur divini Platonis, Aristotelis et Zenonis: etiam in rebus moralibus errores (2). Neque facile alicui fuisse potest veritatem sparsam per sin-

(1) Vide de toto hoc argumento eximum opus et omni refertum eruditione Joannis Leland cum hoc titulo: *Utilitas et necessitas Religionis christianaæ, demonstrata ex consideratione statū religionis olim apud gentiles.*

(2) Plato uxorum communitatem commendabat; concubitus vagos seu fornicationem permettebat; infantium expositionem tam crudelē et à parental affectione tam abhorrentem, non modò non improbarit, sed commendavit quidem, ubi non essent henè conformati; in festis Bacchi ebrietatem non dannat. Aristoteles tam obscüræ de Deo scripsit, ut atheus à multis habitus sit; quām ineptis argumentis confirmat novam suam opinionem de mundi æternitate! partum abactio[n]es non condemnat, neque in infantes crudelitatem; turpes et lascivas deorum imagines approbat. Stoici maximè erant in scriptis obscēni; ipsis Dens igneus erat; plerique fatalem rerum concatenationem defendebant, fornicationem probabant universi, ipse etiam Epctetus: incestum etiam à naturâ maximè abhorrentem patris et filii, matris et filii concubitu[m] non horrebant: quām absurdâ sunt eorum dogmata! Patria sunt peccata; est aliiquid quo sapiens antecep-

gulos in summam redigere. « Facile est docere, ut ait Lactantius lib. 7 div. Instit. penè universam veritatem per philosophos et sectas esse divisam..... nullamque sectam fuisse tam deviam, nec philosophorum quemquam tam inanem, qui non viderit aliquid ex vero. Sed dūm contradicendi studio insaniunt, dūm sua etiam falsa defendunt, aliorum etiam vera subvertunt, non tantū elapsa illis veritas est, quam se quærere simulabant, sed ipsi eam potissimum suo vitio perdiderunt. Quòd si extitisset aliquis, qui veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam, colligeret in unum ac redigeret in corpus, is profectò non dissentiret à nobis. Sed hoc nemo facere, nisi veri péritus ac sciens, potest. » Secundò. Philosophi clarissimi plerūmque anxii et dubii extiterunt circa ipsa religionis et morum fundamenta. Audivimus jam supra Ciceronem dicentem : « Cùm multa sunt in philosophiā nequaquam satis explicata, tum per difficilem et per obscuram quæstionem esse de Naturā deorum. » Idem philosophus disserens de altero vitæ moralis principio, videlicet animi immortalitate : « Ea quæ vis, inquit Tusc. lib. 4, ut potero explicabo; nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa quæ dixerō; sed ut homunculus unus ē multis, probabilia conjecturā sequens : ultra enim quò progrediar, quām ut verisimile videam, non habeo. » Ibidem scribit : « Nescio quomodò dūm lego (ea quibus conficitur immortalitas animi) assentior; cùm posui librum et mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. » « Credebam facilē, ait Seneca, opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quām probantum. » Ipse Socrates, qui in morali philosophiā totam ætatem consumperat, in ultimo quem habuit ad amicos sermone dubitanter de vitâ futurâ locutus est, quod Tertulliano occasionem præbuit hæc scribendi : « Adeò omnis illa tunc sapientia Socratis de industriâ venerat consultæ æquanimitatis, non de fiduciâ compertæ veritatis. » Jam verò confidente ipso Cicerone, « nisi hæc pro certis habeantur, necesse est homines in maximarum rerum ignoratione versari, quibus sublatis (vel in dubium vocatis) nulla potest esse pietas, nulla sanctitas, nulla religio; et perturbatio vitæ sequitur,

dat Deum, quia Deus naturæ beneficio, non suo sapiens est; Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate : si cui virtus animus in corpore præsens, hic deos æquat.

magnaque confusio; fides etiam et societas humani generis et una excellentissima virtus iustitia tollitur. » Tertiò. Quia philosophi neque cognoverunt, neque potuerunt cognoscere omnem veritatem ad perfectam religionis et morum informationem pertinentem. Quid enim ad religionem tantum attinet, quantum cognitionis viae et modi, quo peccata expiari possint; et placari infensum sceleribus numen? que quæstio in totâ philosophiâ est momenti majoris et ad hominis tranquillitatem et salutem? Cùm quis in civitate aliiquid adversus leges admisit, de re nullâ tam sollicitus est, et esse debet, quām ut primū discat, quæ pœna legis violationi adjuneta sit; deinde quæ via ad veniam obtainendam minuendam pœnam pateat: sic quoque in civitate Dei, quam novimus legibus æquis temperatam esse, nihil tantum interest hominum peccantium (et omnes sumus) quām scire quæ impendeant nostris capitibus à justo judice infligenda mala, et quomodò possint averti. At dūm malum aperiebat ratio, minitabatque conscientia, remedium nullum afferebat philosophia. Docebat quidem illa Deum bonum non solū erga bonos, sed erga malos quoque; quandoquidem patientem eum et in puniendis sceleribus tardum observabat: verū ut patientem, bonum et misericordem, sic sapientem, justum, sanctumque demonstrabat; misericordiam nihil posse detrahere justitiæ, neque posse exerceri nisi juxta sapientiæ et sanctitatis leges incommutabiles. Pœnitentia nunquā visa est philosophis neque videri debuit expiatio criminis sufficiens ad ulciscendum legum divinarum contemptum, ad vindicandam imperii divini majestatem, ad manifestationem divinæ sanctitatis, uti alio loco fusiū conficimus. Hincque sine dubio ad sacra omnis generis et expiatoria sacrificia veteres ubique configerunt, et ipso humano sanguine litaverunt, rati pœnitentiæ esse aliquid adjiciendum. Quæ tamen sacrificia sapientiores haud multum probabant et parū apta putabant expiandis sceleribus; expectandumque ducebant, donec ipse Deus significaret hominibus quo cultu vellet honorari.

II. Quamvis philosophi confidere potuissent collectionem perfectam præceptorum, eam apud vulgus per disputationem philosophicam promulgare nunquā potuissent. Primiò. Quia homines erudiendi philosophiæ addiscendæ nequaquam apti sunt. Oportet philosophiæ auditores esse veritatis studiosos, nam doceri non possunt, qui nolunt discere; esse quoque at-

tentos, alieujus contentionis capaces, in prosequendā veritate constantes; esse etiam prædictos acuto satis ingenio, rectoque judicio, ut unā cum præceptoribus religionis et vitæ moralis principia et officia evolvere valeant. Atqui ex perimur homines primū esse à doctrinā alienos, tædet eos discere, deinde esse leves, nec attendere rebus clarissimis, quæque incurrit quodammodo in oculos; eosdem esse onnis contentionis incapaces, nec habere satis otii, ut vacare possint addiscendæ philosophiæ; paucos tandem pollere ingenio satis acuto, sa- noque judicio, ut philosophorum rationes capere possint. Præterea vivendi scientiam in omni ætate et in omni conditione vitæ necessaria est; institutione ergo à primā pueritiā vel auctoritate inculcanda est, et ut habet Lætantius Inst. div. lib. 5, c. 46: « Adjicienda est omnis philosophia, quia nou studendum est sapientiæ, quòd fine et modo caret; sed sapiendum est, et quidem maturè. Non enim nobis altera vita conceditur, ut cùm in hæc sapientiam quæramus, in illâ sapere possimus: in hæc utrumque fieri necesse est: citò inveniri debet ut citò suspici possit, ne quid pereat ex vitâ, cuius finis incertus est (1). » Secundò. Ut philosophi docere possent humanum genus omnem veritatem, requirebatur, ut plurimi essent philosophi generis humani verè amantes, qui cæteros docere ea studerent, quæ philosophiæ duce cognovissent: pauci tanto operi parres non extitissent. Jam verò paucissimi semper fuere veri philosophi, qui religionis et morum legibus investigandis seriò allaborarint; qui

(1) Sequerentur tria inconvenientia, si hujusmodi veritas solummodo rationi inquirenda relinquetur. Unum est quòd paucis hominibus Dei cognitione, saltem accurata, inesset: idque tum ob tardum multorum ingenium, qui ad sciendum naturaliter indispositi sunt, tum ob necessitatē rei laudariis, tum denique ob pigritudinem. Secundum inconveniens est, quòd illi, qui ad predictæ veritatis cognitionem vel inventionem pervenirent, vix post longum tempus pertingerent, tum propter veritatis profunditatem, tum propter multa quæ præ-exiguntur; tum quòd tempore juventutis, dñi diversis motibus passionum anima aestuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem. Tertium inconveniens est, quòd investigationi rationis humanæ pleruinque falsitas admisceatur propter debilitatem intellectus nostri in judecando et phantasmatum permixtionem; et ideo apud eos in dubitatione remanerent ea, quæ sunt etiam verissimè demonstrata, dñi vim demonstrationis ignorant et præcipue cùm videant à diversis, qui sapientes dicuntur, diversa doceri. S. Thomas lib. 4 contra gent. cap. 4.

superstitionibus et præjudiciis popularibus non sint obsecuti. Sapientissimis non tantoperè cordi fuit generis humani ad veritatem institutio, ut ad hanc procurandam molestias et labores in se voluerint suspicere. Socrates, Plato, Cicero, quibus nihil divinus novit ethnica antiquitas, quos privatim irridebant deos, colebant publicè: docebantque uno ore, in iis quæ de religione constituta sunt, nihil esse immutandum, neminemque sanæ mentis id unquam suscepturum (1). Imò apud ipsos receptum fuit, expedire falli in religione civitates (2). Hinc cùm Cicero multa in libris suis adversus religiones paganorum scripsisset, monet illa non esse vulgò disputanda, ne susceptas religiones disputatio talis immutet. Mirari se cum Catone, ait de Div. lib. 2, quòd non rideat aruspex, aruspicem cùm videret: jubet tamen ut in religione instituta pontificum et aruspicum serventur. An idonei censeri possunt veritatis magistri illi philosophi, qui illam in injustitiâ detinebant, quique cùm cognoivissent Deum, non sicuti Deum glorificaverunt, sed ea fecerunt, quæ faciebant illi, quos stultissimos confitebantur? Tertiò. Oportebat philosophos doctores gaudere quâdam apud vulgus auctoritate ex virtute et doctrinâ: nisi enim apud plebem in honore haberentur, suspicerenturque ut singulares viri, et hæc eorum reverentia frangeret vim sensuum, cupiditatum, præjudicatarum opinionum et malæ consuetudinis, paucissimi illis docentibus præbuissent benignas aures, quamvis aperta et clara protulissent. At quæ philosophorum apud plebem auctoritas esse potuit (3)? Inter se perpetuò divisi

(1) Socrates probabat illud oraculi Delphici responsum, *Deos ex instituto civitatis colendos esse*, et morti proximus rogavit familiares suos, ut Esculapio gallum quem voverat pro se sacrarent. Cui consentit Cicero lib. 2 de Leg. « A patribus acceptos Deos placent coli.... illud ex institutis pontificum et aruspicum non mutantur est, quibus hostiis immolandum cuique Deo. » Seneca apud S. Aug. de Civ. Dei lib. 6, c. 10: « Omnem istam ignobilēm deorum turbam, quam longa superstitione congesit, sic adorabimus, ut meminerimus cultum istum magis ad morem quam ad rem pertinere. » Et alibi: « Quæ omnia sapiens servabit, tanquam legibus iussa, non tanquam dii grata. »

(2) Expedire existimabat Scævola pontifex maximus falli in religione civitates. S. Aug. de Civ. Dei lib. 4, c. 10. Varro de religionibus loquens evidenter dicit multa esse vera, quæ vulgò sciri non sit utile; multaque, quæ tametsi falsa sint, aliter existimare populum expediat. Hic certè totum consilium prodidit sapientum, per quos civitates et populi regerentur. »

(3) Nullam fuisse apud plebem philosopho-

de omni re litigabant : et præterea suā vivendi ratione præceptis omnem vim adlinebant. Virtus hominum carpebant vitiis ipsi mancipati , quod illis exprobat Tullius Tusc. lib. 2: « Ille eadem (morum regulas) num censes apud ipsos philosophos valere nisi admodum paucos , à quibus inventa , disputata , conscripta sunt? Quotus enim quisque philosophorum invenitur , qui sit ita moratus , ita animo et vitâ constitutus , ut ratio postulat : qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ , sed legem vitae putet ; qui obtemperet ipse sibi et decretis suis pareat ? videre licet multos libidinum servos , » etc. (1).

PROPOSITIO III.

Legis naturalis externa per revelationem promulgatio aptissima via est ad homines erudiendos et ad virtutem excitandos , proindeque hominibus utilissima.

PROBATIO. — 1º Per revelationem externam clariūs , breviūs et perfectiūs doceri possunt homines rudes ea quæ pertinent ad religionem

rim auctoritatem fatetur Cicerο : « Est philosophia paucis contenta iudicibus , multitudinem consulti fugens , eique ipsi suspecta et invisa : ut vel si quis universam velit vituperare , secundo id populo facere possit. » Tuseul. disp. lib. 1. Ibid. lib. 5. c. 2.

(1) Je consultai les philosophes , je feuilletai leurs livres , j'examinai leurs diverses opinions ; je les trouvai tous fiers , affirmatifs , dogmatiques , même dans leur scepticisme préférant , n'ignorant rien , ne prouvant rien , se moquant les uns des autres ; et ce point commun à tous , me parut le seul sur lequel ils ont tous raison . Triomphants quand ils attaquent , ils sont sans vigueur en se défendant . Si vous pesez les raisons , ils n'en ont que pour détruire ; si vous comptez les voix , chacun est réduit à la sienne ; ils ne s'accordent que pour disputer : les écouter n'était pas le moyen de sortir de mon incertitude . Je conçus que l'insuffisance de l'esprit humain est la première cause de cette prodigieuse diversité de sentiments et que l'orgueil est la seconde ... Quand les philosophes seraient en état de découvrir la vérité , qui d'entre eux prendrait intérêt à elle ? Chacun sait bien que son système n'est pas mieux fondé que les autres ; mais il le soutient , parce qu'il est à lui . Il n'y en a pas un seul , qui , venant à connaître le vrai et le faux , ne préférât le mensonge qu'il a trouvé à la vérité découverte par un autre . Où est le philosophe qui , pour sa gloire , ne tromperait pas volontiers le genre humain ? Où est celui qui , dans le secret de son cœur , se propose un autre objet que de se distinguer ? Pourvu qu'il s'élève au-dessus du vulgaire , pourvu qu'il efface l'éclat de ses concurrens , que demande-t-il de plus ? L'essentiel est de penser autrement que les autres . Chez les croyants il est athée , chez les athées il serait croyant . Emil. lib. 1. p. 27.

et bonam vitam : imò verò fides sola via est apta erudiendis rudibus . Nam experientiā constat præcepta vivendi facilis mentibus hominum inculcari , ut articulos fidei , quām ut scientificas conclusiones : multos ubique invenimus qui fide imbuti veritatibus receptis ex auctoritate constanter adhærent ; paucissimos qui in philosophiā versati per causas didicērunt ; pauciores qui proprio studio valeant ratione veritatem consequi . Non solū in rebus ad religionem pertinentibus , sed in omni vitâ civili homines fide ducuntur : panca perfectè nōrunt , plura credunt ; nulli fermè sunt , qui suum adhibeant judicium et qui id non habeant ratum , quod judicatum vident ab iis quos maximè probant (1) ; et ubi judicandum est , magis sunt à naturâ comparati ad recta de factis ferenda iudicia , quām ad argumentorum vim explorandam ; certitudinis moralis , quām metaphysicæ , meliores aestimatores . Præterea revelatio medetur illis omnibus incommode supra enumeratis . Ideò vulgus hominum incapax est addiscendæ philosophiæ , quia rude caret ingenio satis acuto , quia caret otio , quia leve præceptionibus philosophorum rarò aures benignas accommodat ; quia pervicax ad quacumque disciplinam fuerit fortuitò delatum , illi quasi affixum saxo adhæreseat . Jam verò testante Deo , non est opus inquisitione , neque acri et perspicaci ingenio , neque multo otio ; quia per revelationem sine labore ea innotescunt omnia etiam pueris , quæ non nisi post adultam ætatem et post longa studia consequuntur philosophi . Ad divinam vocem arrectas aures habere homines solent , atque eorum animis impressa manent mandata cœlestia , dum elaborantur humana . Denique præceptionibus divinis mentem submittimus , neque contumaciter cum omnipotente contendere audemus . Imò ipsi philosophi in externâ promulgatione legum naturalium sine dubio multa invenirent adjumenta scientiæ et veritatis adminicula . Nam philosophi quocumque polleant ingenio , non apprehendunt intuitivè omnia præcepta naturalia , sed eadem ratiocinando concludunt : proindeque illud omne , quod investigationem veri feliciter promovere potest

(1) Hujus rei evidentissimam continent demonstrationem pervagata olim apud omnes gentes de religione et sacris absurdâ dogmata , quæ nullam habebant ex ratione commendationem fatentibus philosophis omnibus , sed temerè et gradatim introducta usu iuso convalescerunt , et per traditionem et institutionem majorum propagata sunt .

Sunt ab errore revoçare, maximè utilitatis est. Atqui complexio legum naturalium per revelationem promulgata multùm juvaret etiam perspicacissimos: primò oculis exhibendo eas veritates, ad quarum demonstrationem mentem conferre deberent. Sic, v. g., si haberemus solunmodò enuntiata theorematum in libris mathematicorum contentorum sine ulla demonstrationibus, facilius certè mathematica disciplina inveniretur, quām si illis careremus enuntiatis. Idem de morali disciplinā verum est (1); et quia hāc caruerunt veteres philosophi, « errarunt velut mari magno, ut habet Laetantius, nec quō ferrentur intelligebant: quia nec viam cernebant, nec ducem sequabantur. » Recentiores Deistæ perfectiorem complexionem legum naturalium confecerunt; an quia Pythagoram, Socratem, Platonem vincunt ingenio et gravitate? An non potiūs propter illam ipsam revelationis lucem, quam integrati aspernantur? Secundò, si veteres habuisserant p̄eceptorum collectionem, quam à Deo accepissent, non fuissent profectò in rebus maximi momenti tam dissentientes, tantisque implicati erroribus. Tertiò, vox divina omnem sustulisset anxietatem et dubitationem, quam in animis philosophorum relinquere videtur ratio, etiam circa res gravissimas, easque maxime confirmatas.

2º Per revelationem externam non solum clariūs, breviūs et sine erroris admixtione docemur p̄cepta vitæ et religionis, sed additur etiam p̄ceptis auctoritas, quā fortius ad obsequendum inclinentur homines. Sic quamvis quisque investigare posset omnem moralem disciplinam, multò tamen idem efficaciū commoveretur ad officia exequenda, si eadem illi à Deo ipso externè injungerentur et miraculorum splendore confirmarentur (2). Et verò, quod maximum est per divinam revelationem in clariori luce constitui possunt futura virtut-

(1) « Nam neque tam est aeris acies in naturis hominum atque ingenii, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. » Cic. de Orat. I. 3.

(2) « Dei p̄cepta quantum valeant in animis hominum quotidiana experimenta demonstrant. Da mihi virum, qui sit iracundus, maleficus, effrenatus, paucissimis Dei verbis tam placidum quām oves reddat. Da cupidum, avarum, tenacem, jam tibi eum liberalē dabo, et pecuniam suam plenis manibus largiem... Nam quis huc philosophorum aut unquam præstis, aut præstare, si velit, potest. » Lact. de falsa Sap. I. 3.

tis præmia et vitio destinata supplicia. Nam eti ratione confici possit manere animos post mortem et experturos esse pro meritis bona vel mala, tamen quoniam imperfectè apprehenditur futuræ vitæ conditio et sibi singunt homines quidquid velint, non satis solent futurorum bonorum vel malorum expectatione commoveri. Sed si Deo adiuvante intelligamus paratum esse bonis regnum, ubi admissi ad intuitivum Dei conspectum consequenti sunu immensum et inenarrabile gloriæ pondus; et ex alterā parte impios horrenda manere supplicia, vermem nunquam moriturum, ignem inextinguibilem: quis dubitet, quin majorem habituræ sint vim ad impellendos nos ad virtutem vel coercendos à flagitiis hæ expressæ denuntiationes, quām fictæ camporum Elysiorum et Stygis imagines?

Propter hanc revelationis utilitatem maximam, videmus summos philosophos illam ardentibus votis expetiisse et etiam aliquibus spem affulsisse tanti à Deo muneric. Certè Plato in *Epinomide*, postquam docuit pietate nihil majus inter homines esse, subjungit: « docere eam neminem posse nisi Deus, quasi dux et magister, præiverit. » In ejusdem Platonis *Alcib.* 2, postquam docuit Socrates justitiam ac sapientiam apud homines sanā mente præditos in summo pretio esse, sapientes verò ae justos illos esse, qui intelligunt quid facendum, dicendumque sit apud deos et apud homines, tum fatetur ignorare homines quid diis gratum sit, ideoque concludit « nihil tutius atque consultius esse, quām quiescere et expectare donec aliquis didicerit, quo animo et erga deos et erga homines esse oporteat. » Sic etiam in *Phaedone*, qui dialogus est de Immortalitate animæ, postquam Simmias dixit idem sibi videri quod Socrati, nempe de hujusmodi rebus certam ratamque cognitionem habere aut pluē esse impossibile, aut supra modum esse difficile, monet humanarum rationum quæ melior sit, id est, quæ minùs refutari possit, eam eligendam atque tuendam, « nisi quis firmiore quodam vehienlo, aut verbo quodam divino transveli possit. »

Objicies: Si aliquam afferre posset hominibus utilitatem revelatio, vel ad certiorem vel ad faciliorē officiorum cognitionem. Atqui tunc certius, tum facilius ratione, quām quovis alio modo cognoscuntur. Certius quidem, quia certitudo quam parit ratio est metaphysica et demonstrationi initititur: certitudo quam parit auctoritas est ad summum moralis, sed illa

hanc vincit. Præterea ea est natura certitudinis moralis, ut perpetuò minuatur donec tandem evanescat. Nam ut observavit Lockius *t. 4 de Intell. hum. c. 16*, etsi instrumenti apographum signatum testibus fide dignis in foro fidem faciat, tamen exemplum apographi, quæcumque confirmatum auctoritate, nullius est ponderis. Sic quoque homini, cuius probitas comperta est, dicenti se vidisse, fidem facile addimus; sed si referat se ab alio accepisse, minus firma est assensio. Deinde facilior quoque via est ad veritatem per rationem, quam per auctoritatem: nempe difficilior est dijudicare revelationem veram à falsâ, quam naturâ due pervenire ad veritatem, idque ob multiplicem causam: in primis ob varietatem prætensarum revelationum, cum nulla gens unquam fuerit, quæ diis acceptam religionem suam non retulerit. Imò hæc varietas sufficiens argumentum videtur ad refellendas quaecumque probationes, cum ostendat plebem ad res miras cum summâ credulitate suscipendas propensam semper fuisse, et extitisse in omni ætate veteratores, qui populos in religionibus fallerent. In omni religione per traditionem propagata multa in dies immutantur, tolli solent vetera instituta, ut novis locus fiat: adeoque longè major est illius labor, qui præcepta vivendi ex auctoritate, potius quam ex ratione accipere velit.

Respondeo: Nego minorem, quoad utramque partem. 1º Fateor quidem quod si præcepta morum et religionis forent per se evidenter et eorum veritas intuitivè apprehenderetur, illa tunc certius cognosci non posse; sed quia paucissimi homines eà pollent ingenii facultate, ut illas sibi possint confidere demonstrationes, manet revelationis summa utilitas respectu multitudinis. Manet etiam respectu sapientum, quævis in minori sint illius indigentia: quia externa promulgatio præceptorum naturalium, confirmata miraculorum et prophetiarum splendori, confirmat animos jam veritate per rationem imbutos, efficitque magis constantes, dubiis et suspicionibus minus obnoxios: est lucis quoddam augmentum, quia hæc externa promulgatio magis auctorativa est, quam ea quæ fit per rationem; et cum omnes sensus feriat, attentionem majorem provocat. Deinde, quod spectat moralem certitudinem, constat in vita civili eam eamdem vim habere ad persuadendos homines, quam habet certitudo metaphysica, imò esse ingenii hominum magis accommodatum. Adhibemus fidem sensibus et testimoniis hominum sine ullâ errandi formi-

dine. Cui enim philosophico principio firmius adhæremus quam factis positis in consensione omnium? Prius dubitaremus de æqualitate trium angulorum in triangulo et duorum rectorum, quam de existentiâ Henrici quarti et ejus infelici exitu. Sic quamvis immortalitas animi optimis rationibus fuerit à Platone et aliis demonstrata, tamen Cicero scripsit, quod multi experintur: « Dùm lego, assentior; cùm posui librum, omnis illa assensio elabitur. » Atque ad persuadendum quemcumque hominem, non solum rudem, sed etiam philosophum, nullum esset argumentum magis accommodatum quam mortui sepultique amici frequens apparitio et de rebus hujus et alterius vitæ sermo gravis et constans, in iis circumstantiis cum omnes sensus sine ullâ perturbatione essent liberrimi. Quocumque igitur nomine vocetur certitudo quam parit ratio et illa quam pariunt sensus et consensio hominum, certum est hanc illi nullo modo, quoad vim et efficaciam ad persuadendum, concedere.

Ad id quod additur ex Lockio respondemus reetè esse constitutum ut non valeat exemplum apographi, licet valeat ipsum apographum, non quia certi esse non possumus exemplum esse accuratè descriptum, sed quia nulla ratio est cur non audeatur ipsum instrumentum: rejici debet testimonium magis remotum, cum aliud minus remotum haberi possit. Sed si aliquo casu instrumentum ipsum primum interiisset, sine dubio apographum locum ipsius instrumenti teneret, ex quo postea alia apographa valerent. Sic in religione tradi, cum vetustate consumpta sunt prima instrumenta, regula juris non vetat quin valeant antiquissima et fide dignissima apographa et ex illis nova descripta.

2º Valde absurdum est asserere homines facilius invenire posse per rationem vitæ præcepta, quam eadem per revelationem accepta magistrorum institutione addiscere: cum experiamur nullos planè priori modo informari, totum genus humanum institutione à parentibus, magistris et publicâ fide acceptâ, ubique reipsâ eruditiri, videtur ex eo sequi homines facile institui, difficile philosophari. « At extiterant in omni ætate impostores, qui populos fallerent, et idecò probandi sunt spiritus utrum ex Deo sint; atque hoc examen difficilior est, quam ipsam veritatem per rationem invenire? » Nequaquam: non est difficilior primò maximè rudibus et ad omne examen ineptis, his enim omnia æqualiter sunt difficilia;

et summa eorum felicitas est , si sorte nascendi hoc summum acceperint à divinâ providentiâ beneficium , ut cum laete suscipient veritatem , cuius inveniende pares non fuissent. Aliis supra horam conditionem positis facilis est factum dijudicare , quām philosophicā disputatione veritatem invenire ; quia experimur hos ad ratiocinia quamvis ineptos , tam benē contexere narrationem facti , cuius ipsi testes fuerunt , et rectè judicare de aliorum relationibus. Quod spectat prudentiores et doctiores , qui solent præsidere ceterorum hominum religionibus et opinionibus , nullum dubium esse potest , quin summas inveniant utilitates in religione revelatâ propter rationem multiplicem supra allatam. Uno verbo sit facilis , quantum velis , exploratio veritatis , revelatio divina eamdem veritatem exponens et confirmans , affret sine dubio adjumenta scientiae et consequenter erit valdè utilis.

« At , inquis , religio traditione propagata immutari potest , libri quibus continetur possunt interpolari et adulterari. » Hoc è numero rerum possibilium est : sed ex hâc generali observatione non sequitur quamecumque religionem reverâ mutationi obnoxiam fuisse , omnesque libros esse corruptos. Si postulent à nobis deistæ , ut librorum sacrorum vindicemus integritatem , non feremus ægrè , id nobis sine dubio incumbit : sed ex vanissimâ suspicione contra nos concludere , uti solent , temeritatem habet maximam. « At quomodo vulgus hominum , qui neque sermonem , in quo scripti fuerunt libri sacri , intelligunt , sensum verum certò poterunt exprimere , cùm translationibus uti cogantur? » Poterunt novisse illas translationes accuratas esse ex consensione omnium seculorum et publicâ fide , ex consensione ipsorum deistarum , qui hoc seriò negare non audent.

« Sed populus semper avidus fuit novarum revelationum , » esto ; ergo nulla vera : quām ridicula conclusio ! Unde orta est hæc populi ad recipiendam revelationem propensio , nisi ex conscientiâ suæ ignorantiae et sensu illius indigentiae , in quâ erant constituti , aut ex antiquissimâ traditione acceptâ à communibus parentibus , quâ sciebant Deum olim cum hominibus locutum esse. Generalis hujus effectus generalis aliqua causa assignari debet , et præter illas duas vix aliquam , quæ communis sit , poteris invenire. Sed si illa omnium hominum olim credulitas orta sit ex sensu suæ ignorantiae et indigentiae summae , in quâ erant reve-

latae religionis , ergo contra communem hominum sensum negant deistæ revelationem esse utilem , et depreecant munus ab omnibus expeditum. Vel si omnes olim crediderint Deum curare res humanas , et homines alloqui non dignari ex veteri traditione ergo manebit existentia revelationis confirmata unanimi totius humani generis fide et persuasione , nedum propterea haberí possit incredibilis (1).

(1) Auctor libri dicti *Emile* multis verbis disputationavit contra ea , que modò confecta sunt , quorum hæc summa est : affirmat ad cognoscendam revelationem , eique prudenter assentendum , infinitis opus esse disquisitionibus et immensâ eruditione , ut remotissimarum antiquitatum memoria altius repetatur ; ut propheticæ , revelationes , facta , monumenta tidei omnia et ceterum tempora , loca , auctores et occasiones expendantur ; ut instrumenta authentica à suppositiis secernantur ; ut versiones cum scriptis primigeniis conferantur ; ut judiceetur utrum nihil in iis suppressum fuerit , nihil additum , nihil transpositum , nihil mutatum , nihil adulteratum , nihil contradictionis supersit ; an testes sinceri , prudentes , intelligentes , nec partium studio abrepti ; cuius ponderis sit adversariorum silentium circa facta adversus eos prolata , etc. Præterea cùm ex variis religionibus que pro revelatis venditantur et sese inutuò excludant , una tantum sit vera , si qua tamen vera sit , universas , ut omnis à judicio temeritas absit , esse ab unoquoque sedulò examinandas ; non unius solum , sed omnium religionum doctores esse audiendos ; si quis de hoc argumento libris doceri querat , ei omnes per mundum sparsos legendos esse libros et omnes addiscendas linguis ; neque id satis esse , cùm plures extant nationes numerose apud quas libri non eduntur , neque nostri leguntur ; cùmque sententia libris expressa sèpè scriptoris menti non consonet , cuius habetur exemplum in libro Bossueti inscripto *Expositio doctrinæ Ecclesiae catholicæ* , in quo doctrina exhibetur longè distans ab eâ quā populis suis pastores catholicæ tradunt ; ut certum de religione aliquā feratur judicium , populos qui hanc sequuntur esse inviendos , et apud eos eamdem esse inspicienda , quod per totum orbem peregrinandi imponit necessitatem ; non esse veritatis argumentum , quod rationi conformis nobis appareat cultus quem Deo impendimus , siquidem apud varias nationes inveniuntur viri cordati , judicio prædicti et veritatis amantissimi , qui pariter cultum suæ nationi proprium , quantumlibet nobis insultus et aliis absurdus videatur , sentiant cum ratione et veritate consentire ; revelationes Judæicam et Christianam , ut et Mahometanam , scriptas esse linguis quas jam populi eis adhaerentes nesciunt ; istud autem , nempe Deum ad homines docendos uti sermone eis ignoto , certè non esse viam eos docendi simplicem ; versos quidem esse libros sacros , sed neminem esse sponsorem interpretationes esse , aut etiam posse esse accuratas , nec quid causæ esse cur Deus interprete indigeat ; à Catholicis frustra ostentari Ecclesiæ auctoritatem , quippe

ARTICULUS II.

De revelatâ religione quatenus est dispensatio supernaturalis.

Religio christiana non est solunimodò promulgatio externa legis naturæ, quæ nos docet clarè ac sine ambiguitate, cum magno compendio, sine ullius erroris admixtione et cum summâ auctoritate omnia principia et officia religionis ac vitæ moralis: sed est etiam supernaturalis dispensatio, quæ novum aperit rerum ordinem rationi non investigabilem, institutum ad reparationem humani generis per peccatum lapsi et depresso, procedentem auctoritate Christi mediatoris et Spiritus sancti ministerio; quæque propter nova hæc beneficia ordini naturali superaddita homines fortius devincent officiis amoris, gratitudinis, fiduciae, devotionis, cæterisque omnibus, etiam erga

qui ad hanc asserendam non minori opus habent apparatu, quam aliae sectæ ad suam doctrinam directè adstruendam, et qui, nisi ve-
lint in hac inani probatione consistere: Ecclesia definitivit sibi ius esse definiendi, revocantur ad omnes memoratas disquisitiones, etc. Ex censurâ Fac. jam laudatâ.

Certè admirationem cuiusque habere debet quomodò vir ingeniosus et sagax sic sophistam agere potuerit. Novit ipse bene plerasque prædictas observationses esse planè inanæ, ferè omnia quæ objectat non modò non esse incerta, sed esse extra controversiam, esse notoria, habere evidentiam facti. Et quam absurdum est asserere, nos non posse esse certos de authenticitate, integritate, et sensu saltem in principiis librorum novi Testamenti, aut securos de auctorum bonâ fide, quin utrumque polum, et duos Indos aedamus et omnium hominum sensus exploremus! Quæ probatione aliquâ egebunt, ea in sequentibus confirmabuntur; hoc loco superiori declarationi hanc solunimodò opponemus simplicem propositionem: »Resurrectio Christi, aliaque facta historica in quibus ponitur divina Christi legatio, habent summam moralem evidentiam, et consequenter veritas Religionis christianæ in illis factis, aliisque argumentis internis posita, sese hominibus doctis offert cum summâ auctoritate; atque etiam in regionibus christianis sese offert etiam rudibus cum majore auctoritate quam est ea, quâ in rebus civilibus inclinantur. » Hujus propositionis veritatem totius operis tenor comprobabit. Sed absurdum aliunde est velle probare id fieri non posse, quod reverâ factum est. A mille et octingentis annis ingens hominum multitudine constantissimè adhæret Religioni christianæ, pars evidenter adducta argumentis; pars altera prudentissimè auctoritate societatis seu Ecclesie christianæ inclinata: et qui hanc Religionem puram non servârunt, ut hæretici, imò et ipsi Mahometani, imò et deiste, summam tamen ex eâ perceperunt utilitatem. Rei ergo experimento refelluntur inania auctoris nostri contra revelationis utilitatem ratiocinia.

hos patronos suos. Non pertinet ad præsens nostrum institutum hanc dispensationem fusiū evolvere aut defendere; animus est solunimodò generatim ostendere ejusmodi supernaturalis dispensationem non esse impossibilem nec inutilem dici posse.

PROPOSITIO.

Revelatio considerata ut nova dispensatio et manifestatio mysterii supra rationis captum positi, possibilis est et exoptanda.

PROBATUM. — Nam si revelatio hoc sensu intellecta esset impossibilis, vel quia religio naturalis ea omnia complectetur quæ sciri possunt, tum de Dei naturâ, tum de hominis conditione, tum de divinis in hominem consiliis; et proinde nulla esset revelationis materies, vel quia Deus non potest nos docere de rebus incognitis, aliter quam per rationem et argumentationem ex primis principiis: sive omnis revelatio externa esset quoadmodum impossibilis; vel quia talis revelatio humano generi inutilis foret, et propterea divinâ sapientiâ indigna: atqui 1º absurdum est dicere religionem naturalem, quatenus per rationem humanam innotescit, complecti ea omnia quæ sciri possunt, vel circa Dei naturam, infinitasque ejus perfectiones, vel circa hominis conditionem, seu primævam, seu præsentem, seu futuram, vel circa divinæ in nos providentie consilia, ut satis patet. Docet Religio christiana esse in divinâ naturâ distinctiones personales; hominem primitus immortalem conditum fuisse, auctum gratiæ donis indebitis, atque ad interiorem in statu supernaturali cum Deo conjunctionem destinatum fuisse; eumdem nunc nasci filium iræ, ejusque facultates passas esse gravem mutationem, neque pristinam excellentiam propriis viribus recuperare posse; quemque in magno esse periculo æternæ damnationis (1). Hæc omnia impossibilia esse non demonstrant deistæ, et revelationis supernaturalis materies esse possunt. 2º Revelatio divina continens mysteria inscrutabilia, quoadmodum non est impossibilis, quia infinitis modis auctor naturæ suam nobis mentem manifestare potest, vel clarâ voce sicut Moysi ex rubro ardente, sicut Judæis in Sina monte legem dedissemus. Potest etiam prodigiis

(1) In ordine morum, consilia evangelicata ecclesiæ perfectionis, voluntatem humanam perficiens, sicut intellectum dogmata christiana, aequæ sunt supernaturalis revelationis materies.

et virtutibus oculis ipsis obviam facere voluntatem suam. Potest denique qui nos variis imbut cognitionibus, et intuitivam concessit primorum principiorum cognitionem, codem modo illustrare mentes hominum circa eas res, quae jam ipsi imperviae sunt: neque creator naturae caret illâ illuminandi facultate, neque humanus intellectus illustrationis istius inca pax est. 3º Revelatio illa non foret inutilis, ac consequenter indigna divinâ majestate. Nam illud non est inutile quod hominem perficit, et novis excitat ad pietatem momentis: sed ex revelatione quâ homo illustraretur circa eas res quarum notitiam assequi ratione non vallet, profectò sapientior et perfectior evaderet, atque ex ampliore divinæ naturæ et sue conditionis cognitione nova exorirentur motiva pietatis. Ergo ex nullâ parte revelatio, considerata ut nova dispensatio supra rationem, impossibilis est, aut divinâ majestate Indigna.

Objicies: Illa dispensatio planè inutilis est, sine quâ rectè vivitur; que negligi potest, et tamen ad virtutem pervenitur. Atqui sine revelationâ religione per solam legem naturalem cognosci possunt omnia necessaria præcepta ad institutionem religionis et vitae. Revelatio mysterii absconditi nullum novum imponit hominibus officium, necessarium ad rectam vitæ institutionem. — Respondeo, nego minorem: non est hæc recens seu nova adversus religionem revelatam argumentatio; legimus apud sanctum Augustinum paganos ita disputasse adversus Christianos. « Invenis multos, ait Enarratione in Ps. 51, propterea nolle fieri Christianos, quia quasi sufficiunt sibi de bonâ vitâ suâ. Benè vivere opus est? Quid mihi præceptorus est Christus? Ut benè viyam? Jam benè vivo. Quid mihi necessarius est Christus? Nullum homicidium, nullum fur tum, nullam rapinam facio, res alienas non concupisco, nullo adulterio contaminor. Nam inventiatur in vitâ mēa aliquid quod reprehendatur, et qui reprehenderit faciat Christianum. » Sed profectò in re gravissimi momenti multùm aliena est à ratione hæc in propriis suis meritis securitas; ea est auctoritas Dei, ut ad ejus verba aut etiam quameumque revelationis suspicionem arrectas aures semper habere debamus, neque ullo modo circa ea quæ ad cultum Dei pertinent nobis licet esse incuriosis; etiamsi non cerneremus ejus essent utilitatis ea quæ cœlitus dicuntur revelata. Verum si vel leviter attendamus ad illam revelationem, quam Judei et Christiani sibi factam

esse asserunt, deprehendemus vel primo intuitu illam multa continere quæ maximi sunt momenti, et quorum incuriosi sine crimine esse non possumus. Novum nobis aperit ista revelatio divinæ providentiæ ordinem, nostrarumque rerum procurationem à Deo Patre commissam esse docet duobus quasi administris, *Filio Dei mediatori*, et *Spiritu sanctificatori*; quibus multa et innumera fluxerunt in homines beneficia, quique jam promovent eorum salutem. Consequenter ad hanc novam et ignotam antea supernaturalem Dei providentiā jubentur Christiani baptizari non solum in nomine *Patris*, sed etiam in nomine *Filiī* et *Spiritus sancti*, novisque erga has duas personas devincuntur officiis. Jam verò hæc officia maximi sunt momenti, nec sine magnâ temeritate aut etiam impietate contemni possunt: non enim sunt illa positiva quædam præcepta, instituta arbitrariâ voluntate, sed post supernaturalis ordinis manifestationem, æquè in rerum naturis et convenientiis posita sunt, ac aliud quodecumque naturale officium. Sicuti ratione naturali nobis revelatur illa habitudo seu relatio, quam cum Deo rerum omnium parente ac domino habemus, atque ex hæc relatione exoriuntur omnia officia religionis naturalis: sic quoque per revelationem christianam innotescunt novæ relationes, ex quibus eodem planè modo nascuntur christiana officia. Statim atque constat *Filiū Dei* esse hominum apud Deum mediatorem, *Spiritu* ejus *sanctum* esse hominum *sanctificatorem*, non magis quærendum est, cur in nomine *Filiī* et *Spiritus sancti* baptizemur, aut cur erga istas personas reverentiae, amoris, gratitudinis, timoris et spei sensus foveamus, vel cur in cultu externo habeamus rationem illarum durarum personarum, quâm quærendum est, cur iisdem officiis prosequamur rerum omnium parentem Deum. Hæc posteriora ad legem naturalem semper pertinuerunt, quia relationes, in quibus posita sunt, semper fuerunt lumine naturali perspectæ: illa verò nova post factam revelationem æquè fundata sunt in rerum convenientiis, tamque reus est læsæ divinæ majestatis, qui officia hæc revelatione coguita contempserit aut illa explorare neglexerit, quâm ille qui religionis naturalis officia discere, aut ad ea mores componere recusaverit. Præterea si vera sit christiana Religio, Christus est unus Dei et hominum mediator; solius Spiritus sancti auxiliis rectè vivere possumus; soli fidei et mediis à Christo institutis

illa auxilia adjuncta sunt, proindeque nihil tam temerarium est, quām has novas dispensationes, nisi falsa demonstrentur, non curare. Ista breviūs hic attingimus, quōd de mysteriis aliis erit dicendi locus.

ARTICULUS III.

De revelatione, quatenus est positiva constitutio.

Religio christiana spectari potest ut *constitutio positiva*, quae originem dedit novae societati, quae *Ecclesia* dicitur, ab omni alia legibus peculiaribus, cultu externo et ministerio publico distincta; cuius præsertim institutionis positivæ præsidio diffusa est per omnes nationes Evangelii prædicatio et per omnia secula propagata. Habetne revelata religio sub hac formā quidquam divinā constantiā indignum? Nullanee hominibus afferre poterit utilitatem?

PROPOSITIO.

Revelatio considerata ut positiva constitutio, et ut complexio legum positivarum, non modò possibilis est, sed hominibus utilissima esse potest.

PROBATIO. — Nam 1°, positiva præcepta multū conferre possunt ad decentiam et uniformitatem cultū extermi, qui pars religionis naturalis est: cultus enim externus sine ritibus et cærenoniis perfici nequit; nec decenter et uniformiter perfici ab hominibus potest, nisi in iisdem ritibus et cærenoniis homines consentientes sint. Si igitur ordo in divino officio, si consociatio hominum in præstandis Deo solemnibus deceat, et res optanda sit; ergo ad hunc finem præcepta positiva dari possunt: præsertim cùm cultus externus aliter determinari convenienter nequeat. Si ille relinqueretur proprio cujusque hominis arbitrio, tot essent colendi ritus, quot homines. Nec etiam religiones populorum magistratum determinacioni permittere satius fuisset (1): tum quia nec in optimas aut numini acceptissimas ipsi incidissent; tum quia eorum in hac re constitutiones non receptæ fuissent euni cādem reverentiā, quā divinæ recipiuntur; nec cum eo studio et alacritate perficerentur: certè magnum est incitamentum, cogitare nos non modò in divino cultu honorare Deum, sed etiam illum colere eo modo, qui ipsi acceptissimus

(1) « Il fallait un culte uniforme... Le culte que Dieu demande est celui du cœur; et ceci lui-là, quand il est sincère, est toujours uniforme... Quant au culte extérieur, s'il doit être uniforme pour le bon ordre, c'est purement une affaire de police; il ne faut pas de révélation pour cela. » Emile t. 3, p. 154.

sit. 2° Præcepta positiva conducere multū possunt ad fovendos internos religionis sensus, ad excitandam et promovendam virtutem; idque dupli ratione: primò avocando à temptationibus, si videlicet ea præceptis positivis prohibeantur, quibus plerūmque abutimur; et propter hanc rationem sine dubio multæ datæ olim sunt Judæis præceptiones positivæ. Profectò si parens bonus suos liberos illis rebus possit interdicere quibus prævidet abusuros, quidni etiam supremus hominum parens ac magister eādem gaudebit auctoritatē? Secundò, præcepta positiva excitant pietatis sensus, illico obtemperando ad arduas virtutes eruditur. Si homines perfecti essent, si laboris patientes, si ad præstanta officia prompti, hæc auxilia externa supervacanea essent: sed quia è contrario leves sunt et oblivious, certis regulis indigent, quibus de officiis perpetuò moneantur; quia minimis franguntur difficultatibus, necesse est ut assuescant virtutum exercitationibus et ad pugnam erudiantur. Jam verò melius est uti Deo institutore, quām suopte ingenio vel alieno.

3° Multū conferre possunt præcepta positiva ad imprimendum animis nostris vividum divinæ auctoritatis sensum, hocque titulo nobis à Deo imponi. Nam præcepta positiva eo ipso quōd in rerum naturis fundata non sint, ut sunt moralia præcepta, significant fortius et efficaciū supremi numinis imperandi jus, nostramque dependentiam; et hujus dependentiæ sensum efficaciū excitant: atque nobis subministrando opportunitatem agendi ex nullo alio nisi pietatis motivo, illam in Deum pietaten fovent et augent.

Et verò opinio Deistarum, asserentium leges positivas inutiles esse hominibus et Deo indignas, contraria est sensui omnium hominum: nam videamus omnes populos, qui religiones suas diis acceptas retulerunt, servasse multa positiva præcepta. Ex quo certè efficitur tum eos qui religiones illas invenerunt, tum eos qui easdem suscepserunt, nunquām dubitasse quin Deus illas jubere possit et sint hominibus utiles.

Objicies 1°: Deus in agendo sequitur necessariò æternum rerum ordinem; æterna sapientia divinæ voluntatis regula est à quā nequit deflectere: haec Deo ostendit quædam naturā bona esse, et ideo jubenda; quædam mala esse, et ideo prohibenda; alia esse indiferentia, nec jubenda nec prohibenda. Atqui si Deus injungeret hominibus præcepta positiva,

non sequeretur hunc rerum ordinem, sed ageret arbitrariè et tyrannicè : imperium exerceret nullà alià nisi imperitandi causà, quod in hominibus culpari solet et alienum duci à sapientià, bonitate et justitià.— Nego minorem : aliquis dici potest agere arbitrariè diverso sensu, qui multiplex sensus sedulò notandus est. 1º Agere arbitrariè sàpè significat agere contra rerum æternum ordinem : sic principem agere arbitrariè dicimus, cùm aliquid contra jus statuit : sine dubio Deus non potest hoc sensu agere arbitrariè. 2º Agere arbitrariè significat agere temerè, inconsideratè, sine consilio : hoc etiam sensu Deus agere non potest arbitrariè. 3º Significat agere ex propriâ sui arbitrii determinatione, quando rerum naturæ regule esse nequeunt : cùm, v. g., ex duabus mediis ad finem aliquem obtinendum æquè aptis unum præ altero liberè et arbitrariè eligimus. Hoc ultimo sensu Deum agere ex arbitrio contendimus, siue sese determinâsse ad creandum mundum, ad creandum in illo præcisè temporis puncto, vel in illo spatii immensi, si quod sit, loco. Non tamen in hisce casibus Deum egisse inconsideratè aut sine consilio dici potest : est generalis agendi ratio, licet nulla sit particularis ratio agendi hoc vel illo modo, id est, possunt esse rationes determinantes ad speciem actus, licet nullæ sint determinantes ad individuum : res indifferentes factæ ex præscripto divino possunt conferre ad exercitationem virtutis, ad fovendos pietatis sensus, ad decentiam et uniformitatem cultus externi, ad conservandam factorum memoriam ; et hæc generalis ratio est, cur res indifferentes à Deo jubeantur. Sed penè divinum arbitrium est hunc vel illum ritum ad hos fines instituere (1).

Objicies 2º : Religio vera quæ Deo grata est et homini necessaria, fundatur in æternis rerum relationibus, non in rebus indifferenteribus : immutabilis est, non varia aut aliquando inventa : debet esse objectum rationis et omnibus creaturis ratione utentibus obvia. Atqui si religio poneretur in rebus indifferenteribus, non esset res sempiterna et immutabilis, non esset objectum rationis : sed in arbitrio divino posita mutabilis esset, nec nisi per revelationem posset innotescere (2).

(1) Quòd sint leges positivæ, id ipsum ex naturâ est; ipsæque leges positivæ principiis naturalibus suo modo connectuntur, si ponantur sapienter.

P. S.

(2) « Mais qu'est-ce que la vertu ? C'est la

Respondeo veram religionem fundatam esse in rerum naturis, ideòque sempiternam esse et immutabilem, Deum non posse ei derogare vel abrogare, hominem ejus observantem necessariò Deo gratum esse. Proindeque positiva præcepta per se partes religionis neque necessariae nec essentiales sunt, nec injungi possunt, nisi ad confirmandam legem illam principem in naturis rerum positam, excitandosque homines ad exercitium virtutis; nec possunt sine impietate ritus aliqui anteferri officiis naturalibus (1). Consequenter concedimus eam religionem falsam esse in quâ cæmoniae quedam locum virtutum tenerent, et non tanquam media ad virtutem spectarentur. Attamen quamvis religio non consistat necessariò in præstandis positivis præceptis, tamen illa exequi religio jubet, quia ad obtemperandum divinis mandatis lege devincimur naturæ. Ex quo etiam sequitur religionem veram semper objectum esse rationis. Homines nullis deviciuntur institutis positivis, quamdiù eadem sine culpâ ignorant : ubi nôrunt, ad ea ratio ne obligantur.

Objicies 3º : Institutiones positivæ pugnant cum divinâ bonitate. 1º Per positiva præcepta hominum minuitur felicitas, quia per illa cohibetur libertas naturalis, in quâ magnâ ex parte sita est felicitas. 2º Manifestum est per injunctionem novorum præceptorum nec necessariorum, homines majori periculo peccandi exponi. — Respondeo 1º institutiones positivas coercendo libertatem hominum non minuere eorum felicitatem : nam præcepta positiva communiter facilia sunt, eaque homines diligenter observant quâ ea que pertinent ad legem naturalem : quotidiè etenim videmus

fidélité constante à remplir les obligations que la raison nous dicte. Vous me demandez peut-être encore, quels sont ces devoirs ? Quelle est la loi qui les prescrit ? Je réponds que la loi qui les prescrit est la volonté immuable de Dieu, à quoi la droite raison nous avertit de nous conformer, et que c'est dans cette conformité que consiste la vertu. Toute loi qui a commencé dans le temps et qui peut cesser d'être en vigueur, n'est point celle qui constitue la vertu : le Créateur n'avait pas astreint les hommes au nouveau joug qu'elle impose, mais il les avait certainement créés pour être vertueux. » *Les mœurs.*

(1) Euntes discite quid est : Misericordiam volo et non sacrificium. *Math.* 9 et 12. Si ergo offeras munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo ; et tunc veniens, offeres munus tuum. *Ibid.* c. 5, v. 23.

eos, qui officiis naturalibus malè funguntur, positivis tamen constanter adhærere. Præterea nedūm positiva præcepta hominis felicitati noceant, illam è contrario certam magis et majorem efficiunt: scilicet ubi sunt virtutis adjumenta, vel promovent commoda et utilitates naturales: tune enim non libertas in quā posita felicitas est, sed licentia tollitur, quæ ærumnarum mater est. Insuper quamvis libertatis cupidissimi simus, tamen ex ejus exercitio non tam multæ et magnæ oriuntur jucunditates, quam ex exercitio libertatis juxta divinam voluntatem, propter conscientiam suæ erga Deum devotionis et opinionem divinæ erga se benevolentiae.

2º Negamus etiam quòd per positiva præcepta homines in deteriori conditione constituantur propter majus peccandi periculum: nam ex eādem argumentandi ratione sequeretur pejorem esse sortem hominum doctorum quam rudium: quia nempe illi cernunt multa acutiæ, pluribusque devincuntur officiis, proindeque doctrinam esse inter mala recensendam. Sed revera nedūm deterior evadat propter positiva præcepta hominum conditio, è contrario multa suppeditant adjumenta virtutis, in quā solā posita est vera hominis præstantia. Si officia plura sint, sunt etiam ex præstatione officiorum multæ et magnæ percipiendæ utilitates; si peccato locus sit, est etiam meritò; si pœnitis magis obnoxii et variis virtutum adminiculis efficiamur, ubi illam non ampleximur, majora etiam præmia divinis præceptis obtemperando et facilius etiam consequi possumus. Uno verbo cùm illa præcepta positiva apta sint, uti ostendimus, ad fovendos pietatis sensus, ad exercendos homines ad virtutem, non possunt esse hominibus noxia, nisi quoque pietas et virtus deteriorem efficiant eorum conditionem.

Objicies 4º: Positiva præcepta apta tantum sunt ad præfocandam veram virtutem: nam 1º per ea animus à præceptis naturalibus et à verâ virtute avocatur: sicut corpus onustum cibis deficit, ita mens occupata ritibus et vanis cæremoniis minùs cogitat de iis quæ sunt necessaria et officii naturalis, quibus tamen totam mentem debemus. 2º Præcepta positiva superstitioni homines obnoxios efficiunt et ad illam semper inclinant, quia ubi ratio sola duxit non est, sed quidam ritus in se planè indifferentes in religionem introducuntur, homines proni fiunt ad eos perpetuò multiplicandos, neque unquam consistunt donec supersti-

tiosis ritibus omnino occupentur: præterea cùm videbunt illas cæremonias à Deo ipso institutas, existimabunt eas esse bonas naturâ suâ et ad religionem essentialiæ pertinere; ex quâ opinione infinita sequuntur incommoda, odia et dissensiones privatorum, aliquando etiam bella civilia. Nego antecedens. Et ad primam rationem dico, fieri posse ut nūmrio rituum numero mens à magis necessariis officiis abducatur; eosdem ritus noxios esse posse quando apti non sunt ad significandos sensus religionis, illosve excitandos; vel cùm non sunt accommodati conditioni eorum quibus præscribuntur. Sed ex eo quòd positivæ institutiones esse possint noxiæ, possintque multiplicitate suâ vel naturâ ob officiis magis necessariis avocare, non sequitur omnes ritus vanos esse: in illis circumstantiis cæremoniæ nocent, non quia positivæ, sed quia multiplices et superfluae, vel quia non sunt idoneæ. Certè pars magna naturalis religionis in cultu externo posita est: aliis hominibus nostros in Deum sensus oportet testari et exemplis accendere ad cultum divinum: quod cùm nequeat fieri sine cæremoniis, seu externis signis, manifestum est illas esse planè necessarias; et propterea ubi Deus non præscripsit hos ritus, videmus homines tales sibi constituisse.

Ad secundam rationem dico homines abuti sæpius positivis institutionibus; sed rebus etiam optimis abutuntur, proindeque satis non est probare homines abuti institutionibus positivis, et ad superstitionem esse propensos; sed demonstrandum est positiva mandata ad superstitionem homines inclinare. Jam verò certum est hanc non esse naturalem efficientiam præceptorum positivorum. Superstitione quippe consistit vel in tribuendo cæremoniis propriam aliquam et interiorum excellentiam, vel in iis recipiendis tanquam divinis quæ humanæ sunt, vel tandem in nūmrio rerum indifferentium studio. Atqui certè ex eo quòd positiva instituta sanctiat Deus, non idcirò docemur illis aliquam tribuere propriam excellentiam, quam retineant ubi absunt veræ virtutes; neque docemur humanis adhaerere inventis, vel illa nūmrio studio prosequi ad injuriam legis naturalis. Quomodo ergo præcepta positiva ad superstitionem inclinent non intelligimus: observare positiva præcepta ex pietate, quia jussa sunt à Deo, non hominis superstitionis, sed sapientis est, legique naturæ obsequantis.

(*Annotatio*, auctore P. S.)

Eam doctrinam in hâc primâ dissertatione

propugnatam, doctè evolut eruditus Fr. Antonini Valsecchi, atque stabilivit in suo opere egregio de *Fundamentis Religionis*, cuius auctoris è de re argumenta, fusiora ut referantur, ad hujus calcem voluminis remittimus. Id verò dictis nostri auctoris addendum censemus, scilicet non tantum moraliter, sed et absolutè in praesenti rerum ordine necessariam esse revelationem, tum quia fides necessaria est ad religionem, neque, sublatâ revelatione externâ, daretur in rebus moralibus auctoritas ulla, ac proinde principia cultûs, morumque, virtutis notiones, honoris, etc., à singulis privatis penderent, ex quo nullam notionem esse certam, omnia denique discordantia ac perturbata in ruinam abire; tum etiam quòd universæ ordinis moralis partes intimas cum revelatione habeant connexiones, cùm scilicet, v. g., Deus lege ordinariâ et generali nonnisi ministris mediantibus sua hominibus documenta, sua beneficia in ordine morali communicet; idem etiam fluit inde quòd inventio verbi humanis facultatibus impervia, jam Deum cum nostris primis parentibus collquentem prærequirat, seu revelationem.

Cæterum ex ipso divinæ existentis revelationis facto, jam spontè eam revelationem possibilem esse, bonam, convenientem, perutilem sequitur; neque quid ultra desiderent Deistæ, nos advertimus.

Nunc operæ pretium est, priusquam ipsas quibus sit recognoscenda genuina revelatione exquiramus notas, ejusdem investigandæ revelationis rationem expendere, quod quidem breviter, egregiè tamen, hoc modo apud D. Liebermann factum reperimus. (Explicit annatio P. S.)

De veræ revelationis indagatione in genere.

Duplex deistarum error est. Primum religiones omnes quæ se revelatas dicunt, ut indifferentes habent, dummodò religio naturalis servetur, cui soli ab omnibus obsequendum esse contendunt. Deinde volunt, in revelationis indagatione primum veritates, quæ credendæ proponuntur, ad rationis tribunal vocandas esse et examinandas, neque ulterius procedendum, nisi perspecta sit earum intrinseca cum ratione conformitas, quod certissimum esset non inveniendæ sed destruendæ revelationis medium.

PROPOSITIO PRIMA.

Quando religio aliqua ut divinitus revelata proponitur, hominem non licet esse indifferentem.

Prob. 1°: Ex dictis patet revelationem non

exoptabilem tantum esse, sed etiam aliquo modo necessariam, quia homines hâc luce substituti nunquàm potuissent se ab innumeris erroribus, quibus implicati erant, expedire et quidem in rebus maximi momenti. Cùm ergo hominis ante omnia intersit, in rebus ad ejus felicitatem quàm maximè pertinentibus non falli, profectò indifferens manere non potest, cùm revelatio aliqua ut divina ipsi proponitur.

Prob. 2°: Si Deus religionem aliquam revelavit, necessariò ab hominibus exigit obsequium; ergo qui se indifferenter haberet, conjiceret se in periculum divinae voluntati non obtemperandi, adeòque salutem suam in summum discrimen adduceret quo nihil est à verâ sapientiâ magis alienum.

Prob. 3°: Indifferentia religionum supponit absurdum; supponit enim omnes religiones esse æqualiter veras, quod nemo sanæ mentis asserere potest, siquidem tum in dogmatibus, tum in præceptis invicem opponuntur.

Confirmatur. Indifferentismus non tantum injuriam Deo, hominique perniciem infert gravissimam, sed etiam pestis est societatis. Supponatur enim religionem spectari ut medium in officio continendi et principes et populos; numquid efficax esse poterit medium hoc, nisi Religionis cultoribus persuasum sit, eam verè divinam esse, neque posse se prohibitu ab ejus obsequio se eximere? Sed hæc cum Religionum indifferentiâ consistere non possunt.

PROPOSITIO II.

Optima veræ revelationis indagandæ ratio est examen auctoritatis, non philosophica rerum et veritatum, quæ revelatae dicuntur, disquisitio.

Prob. Via philosophicæ disquisitionis nec religioni convenit, nec religionis indagatoribus; è contra utrique parti quàm maximè convenit examen auctoritatis. Ergo, etc.

Prob. ant. pars prima. Non convenit religioni, ex triplici ratione: 1° quia revelatio ex parte Dei est actus liber, qui rationibus metaphysicis probari non potest. 2° Quia revelatio est factum; factum autem argumenta externa tantum admittit. 3° Quia Deus potest revelare mysteria, ut alibi probatum est; atqui ineptum esset veritates rationi impervias ad rationis tribunal adducere. Ergo, etc.

Non convenit religionis indagatoribus. Nam cùm religio res sit maximi momenti, et bonum

aliquid omnibus hominibus commune, necesse est, ut ad eam perveniri possit viâ tutâ et facili; verum nec tuta nec facilis est investigatio-
nis philosophicae via. Ergo, etc.

Prob. Min. Non est tuta. Cùm enim religio multa continere possit rationi impervia, facil-
limum esset errorem pro veritate amplecti. Quis porrò nescit, rationem humanam, cùm sibi relieta est, ferè semper præjudiciis et cu-
piditatibus famulari, et crebris discussionibus dubia non tolli, sed augeri? Quis nescit etiam philosophos in omnibus, quæ sue rationi et inquisitioni subjecerunt, semper in varias easque absurdissimas sententias abiisse? Quod in primis in religionis indagatione conspicitur, cùm omnes illi qui eam ex proprio componere voluerunt, ita semper diversis et pugnantibus rationibus implicati fuerint, ut nunquām potuerint solidum religionis systema construere.

Non est facilis. Illa enim methodus opus est difficillimum, quod longè vires excedit, non tantum illitteratorum, qui partem hominum efficiunt longè maximam, et nec vim habent ingenii satis acutam, nec tempus tam operosæ inquisitioni impendere possunt; sed et eorum qui etatem suam in studio philosophicæ conti-
nunt, et qui, cùm religionem solâ ratione investigant, omnia confundunt, et tam parvum novas veritates inveniunt, ut etiam eas, quas tenuerunt, amittant.

Prob. pars secunda ant. Via auctoritatis 1º convenit religioni, ut patet ex precedente probatione. 2º Convenit Religionis indagatori-
bus, quia et tuta est et facilis: nam motiva habet certa, quibus securè quilibet etiam in rebus maximi momenti fidere possit; siquidem credere Deo revelanti tutissimum est, scire autem an Deus revelaverit facillimum, cùm motiva credibilitatis obvia sint et omnium aptui accommodata, ut ex sequentibus patebit. Ergo, etc.

PROPOSITIO III.

*Ad amplectendam religionem revelatam exami-
nanda sunt credibilitatis motiva.*

Prob. Vera est propositio, si 1º homo non potest revelationem amplecti sine examine, si 2º aliud examen instituere non potest, quā illud motivorum credibilitatis; atqui utrumque verum est; ergo, etc.

Prob. min. 1º Homo non potest revelationi firmum præbere assensum, nisi de illius divinitate intimè persuasus sit; persuasio autem necessariò argumenta supponit, et argumen-

torum cognitionem. Ergo, etc. 2º Deus infi-
nitè justus et sapiens non potest ab homine exigere, ut revelationi se subjiciat, quam divinam esse scire non potest: atqui ut illud sciat, examen adhuc necessere est; vel dicen-
dum esset Deum hominem per internam inspi-
rationem instruere; quod falsum esse omnium hominum experientia probat. Ergo, etc. 3º Experienciam certum est diversas esse reli-
giones, quæ revelatae dicuntur; cùmque non omnes possint simul esse veræ et divinæ, necesse est veram à falsis discernere; atqui hoc sine examine fieri non potest. Ergo, etc.

Prob. secunda pars. Si examen necessariò instituendum est, illud versari debet, vel circa intrinsecam veritatem rerum, quæ credendæ sunt, vel circa auctoritatem, cui credendum est; atqui primum fieri non potest ex rationibus in prop. secundâ allatis. Ergo manet secundum.

SOLVENTUR OBJECTA. — Objiciunt contra primam propos.: Cùm de revelatione agitur, inquisitio homini est impossibilis; ergo potest manere indifferens. — Resp.: Neg. ant. Non enim requiritur examen veritatum, ut diximus; quod non tantum omnibus ferè hominibus esset impossibile, sed etiam plenam convictionem nunquām generaret, in primis quando hominis interesset non credere. Verum agitur hic de examine auctoritatis, ut constet Deum esse locutum; quod argumentis perficitur exteris omniumque hominum ingenio accommo-
dati, tamque obviis et splendidis ut facillimè cognosci possint ab iis, qui sensum communem habent et animum ad obsequendum divinæ voluntati paratum.

Instant 1º: Facilior est via ad veritatem per rationem, quā per auctoritatem. Nam ut revelationem aliquam factam esse cognoscam, eique assentire possim, non tantum examinanda sunt facta, miracula, prophetiae, etc., quibus revelatio probatur, sed et testium auctoritas, librorum in quibus ea continentur authenticitas et veracitas; determinandus est genuinus librorum sensus. Imò cùm plures religiones se revelatas dicant, omnes executi-
dae sunt, argumenta ponderanda, objecta examinanda, cum aliorum responsis conferenda. Sed in his omnibus labor est infinitus, et plerorumque hominum vires excedens. Ergo, etc. Ita Rousseau, Emile, tom. 5. — Resp. 1º: Hoc argumentum nimis probaret; sequeretur enim neminem Deum unicum colere, justum ab injusto secernere, neminem mentem humanam immortalem credere posse, nisi omnes philo-

sophos inter se dissidentes legerit et argumenta in utramque partem pugnantia perpenderit, aut novos humani generis præceptores ipse audierit. Sequeretur opifices et agricultorës totam vitam legendò, meditando, discurrendo, transigere debere. Quod sanè ridiculum est. Jam verò si absurdæ consequentiae principiū falsitatem evidenter probent, quilibet intelligere potest, quid censendum sit de ridicule illâ Rousseau argumentatione. — Resp. 2º: Religionis christianæ veritas iis innititur argumentis, quæ nulli sincere mentis hominis incerta esse possunt, cùm sint notoria, habeantque evidentiam facti; talia sunt splendida quædam miracula Christi, imprimitis ejus resurrectio, insignes utriusque Testamenti prophetiae, christianæ religionis per orbem propagatio, etc. Qui autem planè rudes sunt, iis semper manet motivum, quo etiam doctissimi carere non possunt, nempe societatis christianæ seu Ecclesiæ auctoritas, quâ prudentissimè ad credendum inclinantur.

Instant 2º: Ut indifferentia circa religionem posset in vitium verti, debuissest Deus veræ religioni tam certos et conspicuos characteres imprimere, ut quilibet etiam rudit homo eam facilius à falsis discernere posset; atqui tamen res aliter se habet. Ergo, etc. — Neg. min. Manifestum est Religionem christianam tam splendidis fulgere characteribus, ut eam ab aliis secernere difficile non sit; quamvis fateamur, tantam non esse vim luminis, ut etiam nolentes cogat ad assensum, nullumque libero voluntatis obsequio locum relinquat. Quod disponente benignissimâ Providentiâ ita factum est, ut ad veritatem pervenire possint, qui eam recto corde inquirunt, et tamen fides non sit sine merito. Adest lux clarissima, quâ frui possunt omnes venientes in hunc mundum; sed manet etiam tenebris locus, ut possint in umbrâ mortis permanere, qui tenebras magis diligunt, quâ lucem. Vid. *Pensées de Pascal*, chap. 18.

Objiciunt contra secundam propos. Omnis revelationis probatio necessariò reducitur ad testimonium hominum; atqui ex hominum testimonio nunquam tam certum elicetur argumentum, quâ ex philosophicâ demonstratione, quæ veritates ex primis principiis deducit. Ergo melior et tutior est rationis via quâ auctoritatis. — Resp. 1º: Nego min. Quamvis diversa sint certitudinis genera, propter rerum, quæ probande sunt, diversitatem, non sequitur diversos etiam esse certitudinis gradus, ac

si daretur certitudo certitudine major. Ea certè, quæ ex generali et constanti hominum testimonio comprobantur non minùs certa sunt, quâ demonstratio quævis geometrica, magis enim valent ad convincendos animos, ad excludendam omnem errandi formidinem. Principia, quibus innituntur demonstrationes metaphysicæ ab ingeniosis tantum hominibus cognoscuntur, neque ab omnibus etiam philosophis pro veris habentur. At principia moralia, quæ fundamentum sunt moralis certitudinis, tum auctiorum, tum tardiorum consensum habent. Atque ubi semel hæc certitudo adest, tanta est tamque perfecta mentis adhæsio, ut novis accendentibus argumentis augeri non possit. Sie homo quadraginta annorum circa solis ortum et occasum, lunæ tum crescentis, tum d̄ crescentis mutationes, miram rerum terrestrium, animalium, arborum, fluminum varietatem tam certus est, ut etiamsi vitam ad 100 annos protraheret, toties repetitâ experientiâ, majorem certitudinem non acquireret. Quis non de pugnâ Waterslaviensi ita nunc certus est, ut quæ ultra accedere possunt testimonia, firmiorem reddere non valeant assensum? Resp. 2º: Etiam si major esset certitudo metaphysica quâ moralis, non sequeretur illud quod in minore propositione asseritur; probandum enim esset, philosophicas veritatum probatio-nes reetam viam esse, quâ ad certitudinem metaphysicam perducimur. Verum quis hæc audeat asserere? Au non potius revelatæ veritates hæc methodo in philosophicas opiniones transirent, quibus nihil est in mundo incertius, nihil mutabilius? Nam quæ à philosophis ut certa hodiè predicanter, ut evidentia veritatum principia, novo succidente systemate ut vana exploduntur et absonta. Præter mathematicas conclusiones et principia quædam metaphysica, nihil est de quo non disputent. Quin etiam geometria principia, ut diximus, à mathematicis nonnullis in controversiam vocata sunt, cùm in iis quæ sensus percipiunt, cùm in factis historicis quâ plurimis tam concors, tam firma sit totius humani generis persuasio.

Resp. 5º: Neg. conseq. Etiam si admittetur 1º certitudinem metaphysicam esse morali certitudine majorem; 2º ex philosophicis rationibus oriri posse metaphysicam certitudinem, adhuc confecta res non esset; sed probandum esset eos, qui convincendi sunt, hujus discussionis esse capaces, et res ipsas tales esse, quæ eiusmodi discussiones admittant. Contrarium ex probatione patet.

Pauci sunt qui veritatem ratiocinando asse-
qui possunt, neque id ignorant philosophi, qui
ideò tantum Dei auctoritatem eripere volunt
hominibus, ut suam imponant. Quid autem
volunt, cùm de rerum seu veritatum indaga-
tione loquuntur? An non sophisticam suam
philosophandi rationem consultò cum mathe-
matica demonstratione confundunt? Aut an
seriò contendunt, veritates religionis mathe-
maticè demonstrandas esse? Sed quis nescit
ejusmodi demonstrationes nonnisi ad res mere
theoreticas et abstractas pertinere? Ita quidem,
ut cùm ad res physicas geometriæ vel arithme-
ticæ regulæ applicantur, ad eas transferri non
possit mathematica evidentia? Qui agros, v. g.,
juxta geometriæ regulas metandos susciperet,

metaphysicè quidem de regulis suis certus
esset; de rectâ autem agrorum partitione cam
certitudinem non haberet. Jam, cùm religio
omnis et revelatio res sit ad hominis vitam
quàm maximè pertinens; cùm non de fideis
agatur, rebusque possibilibus, sed de eo quod
à Deo ipso profectum dicitur, et homini ad
æternam salutem datum, stultum esset genus
aliquid certitudinis requirere, quod ad rem,
de quâ agitur, pertinere non potest. Æquè
ridiculus esset qui facta vellet metaphysicis
demonstrationibus probare, et domi sedens,
abjectis librís, meditando et ratiocinando histo-
riam componere, quâ qui theorema aliquod
geometricum ex historiâ probaret. (Lieber-
mann, Instit. theol., t. 1, p. 105, sect. 4.)

Dissertatio secunda.

DE NOTIS DIVINÆ APUD HOMINES LEGATIONIS, PRÆSERTIM MIRACULIS ET PROPHETIIS.

In primis apud omnes certum est et in con-
fesso, revelatam doctrinam cum ratione pu-
gnare non posse. Etenim cùm *inspiratio Dei*
det intellectum, sitque ratio communicatio quæ-
dam cum hominibus sapientiae divinae; si ra-
tio et revelatio secum non consentirent, Deus
secum ipse divisus esset; tolleretur quoque
omnis veritatis principium, nec ipsius revela-
tionis certitudo ulla esse posset, ad quam cre-
dendam ratione ducimur. Verum cavendum
est ne doctrina supra rationis captum, con-
traria rationi putetur; sive omnis veritatis
normam faciamus illam, quâ nos dignatus est
Deus, lucis ingenitam scintillam. Secundò,
nulla posterior revelatio priori opposita esse
potest, quia verum cum vero pugnare nequit.
Possunt quidem positivæ leges in temporum,
locorum et personarum circumstantiis positæ,
mutari, et aliae aliis succeedere, aut obseura
revelatio per aliam explicari; at nulla in tali-
bus dispensationibus cernitur contradicatio.
Tertiò, suspicio gravis est, non esse doctrinam
aliquam à Deo revelatam, quæ non insigni
quâdam præstantiâ se commendet, quâ non
promoveatur Dei gloria et vera hominum felici-
tas; aut illum non esse verum prophetam,
qui non affert hominibus nuntium à Deo valde

utile aut necessarium. Quartò, vix credibilis
erit illa revelatio, quæ ad homines deferetur
per viros nullatenus pietate et virtute conspicuos:
decere videtur divinam sapientiam, aut
uti sanctis viris ad officium reformationis ho-
minum, aut sui communicatione cosdem san-
ctos efficer, né quædam scandalosa existat
morum et prædicationis discordia. Attamen
fieri sine dubio potest in certis circumstantiis,
ut Dens impios quoque cogat ad veritatis de-
clarationem. Verum hæ notæ sunt tantum-
modò conditions, sine quibus nulla est vera
revelatio; at statim ubi hæ sunt omnes, non
est propterea vera Dei legatio, cuius nullum
aliud signum directum et positivum esse po-
test præter divinæ voluntatis, extraordinariam
significationem, per miraculum, aut propheta-
tiæ (1).

(1) Eas notas vocat naturales, tum negativas,
tum positivas D. Liebermann; de quibus tam
in verba Theologi Rotomagensis invocabimus,
nec non et de signis supernaturalibus, nempe
de miraculis et prophetiis, quæ merito atten-
tionem sibi conciliant longè maiorem. Porrò
de illis insufficienter omnino disserit Hoock,
fusè autem et luculentè auctor prælatus, cuius
dissertationem ad calcem voluminis reperiet
lector.

CAPUT PRIMUM.

DE NATURA ET AUCTORITATE MIRACULORUM.

§ 1. *Miraculi varie definitiones.*

Miraculum à mirando dicitur, cui respondet vox græca ὅτικα; unde juxta nomen significat id omne quod vel magnitudine, vel novitate, vel raritate, vel propter causæ occulte ignorantiam, habet admirationem hominum. Septem celebrata olim humanæ industriae opera vocabantur miracula, ut in hoc Martialis versu :

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis.

At magis propriè significat idem vocabulum eventus prodigiosos, qui extra ordinem causarum naturalium producuntur, per interventionem entis invisibilis et intelligentis, supra humanam sortem potentis. Eamdem potestatem habent apud auctores veteris et novi Testamenti voces hæc, *mirabilia, signa, virtutes.*

Miraculum variè definitur à philosophis et theologis. Est juxta Lockium miraculum, « operatio sensibilis quæ excedens captum spectatoris et cursui naturæ contraria credita, ab eo divina judicatur. » Èodem redit hæc S. Augustini generalis descriptio : « Miraculum voco quidquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis appareat. » Habent sæpè hanc significationem voces prædictæ, *miracula, signa, virtutes*, tum apud profanos, tum apud saeros scriptores : sed ad nostrum usum in hæc theologicâ dissertatione non est satis accurata ista descriptio. Nam juxta illam effectus verè supernaturales, quique omnem vim creatam superant, non essent miracula, si talia non haberentur à spectatoribus : et ex alterâ parte fraudes et præstigiæ essent vera miracula, ubi à spectatoribus divinâ virtute admissæ crederentur ; imò idem effectus esset simul miraculum et non esset, si diversa de eo judicia ferrentur à diversis spectatoribus. In hæc ergo definitione non exprimitur natura miraculi, quæ ex opinione spectatoris pendere non potest. Miraculum definitur à S. Thomâ, « id quod fit præter ordinem totius naturæ creatæ, sub quo ordine continetur omnis virtus creata. » Sine dubio ea opera, quæ sunt præter ordinem totius naturæ, sunt vera miracula, at hæc definitio angustissimis limitibus materiam omnem miraculorum concludit. Juxta eam Deus non potest uti naturali efficaciâ angelorum ad patranda propriæ dicta miracula : multaque prodigia relata in veteri et in novo Testamento : quæ certissimè

habent vim argumenti, esse præter ordinem totius naturæ creatae demonstrare non possumus. Idecèò alii definiunt miraculum, « operationem sensibilem supra facultatem et vires ejus, à quo præstari videtur, vel ad cujus arbitrium fit. » Sic oratio, quæ naturalis est homini, miraculosa est in asino ; et ea, quæ naturalia sunt spiritibus homine excellenteribus, sunt miraculosa, ubi admittuntur ad imperium hominis. Juxta hanc definitionem ea omnia opera, quæ superant naturalem virtutem causarum visibilium et corporalium, sunt respectu hominum miracula. Hanc loquendi rationem probare videtur S. Augustinus contra Faustum, lib. 26. « Contra naturam, inquit, non incongruè dicimus aliquid Deum facere, quod facit contra id, quod novimus in naturâ. Hanc enim appellamus naturam, *cognitum nobis cursum, solitumque naturæ*, contra quen Deus cùm aliud facit, magnalia et miracilia operatur. » Non distat ab hæc sententiâ ipse S. Thomas qui definit miraculum, ut ait largè, « id quod excedit humanam facultatem, et considerationem, et sic dæmones possunt facere miracula. » Sed audiamus eminentissimum S. R. E. cardinali de Lamberdinis, nuper sanctissimum totius Ecclesiæ Papam, eruditè et accuratè hanc quæstionem discentiem in immortalí opere, jam non semel à nobis laudato, *de servorum Dei Beatificatione, et beatorum Canonisatione*, l. 4, p. 1, n. 14 : « Quæres, an ad constituendum miraculum necesse sit, ut aliud excedat vires et facultatem naturæ, tum invisibilis et incorporeæ, tum visibilis et corporeæ? quod est idem ac quærere, an si aliud excedat tantum vires naturæ visibilis et corporeæ, et sit arduum, et insolitum, et admirandum, miraculum dici possit, etiamsi non excedat vires naturæ invisibilis et incorporeæ, hoc est, angelii, juxta doctrinam S. Thomæ, p. 1, qu. 110, art. 4, videtur negandum. Ibi enim docet, miraculum esse, quando aliud fit præter ordinem totius naturæ creatæ, et sic tum visibilis et corporeæ, tum invisibilis et incorporeæ. Idem antem S. doctor in cit. qu. 110, art. 4, *ad secundum*, docet, non omnem virtutem naturæ creatæ esse nobis notam, et sic miraculum esse quoad nos, cùm aliud fit præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ per virtutem creatam nobis ignotam : quod ipsum docuerat l. 3 contra gentes, c. 105, ubi utentibus angelis rebus nonnullis naturalibus, tanquam instrumentis, ait sic effecta, quamvis miracula

simpliciter dici non possint, reddi tamen nobis dupliciter mirabilia; uno modo ex hoc, quod per spirituales substantias tales cause modo nobis inconsueto ad proprios effectus apponuntur, et alio modo ex hoc, quod causae naturales apposita ad effectus aliquos producendo aliquid virtutis sortiantur ex hoc, quod sunt instrumenta spiritualium substantiarum, et hoc magis accedit ad rationem miraculi. Ex his autem inferri posse videtur effecta insolita et admiranda, quae excedunt vires et facultatem naturae creatae visibilis et corporae, nobis nota, miracula esse, sed minoria miraculis, quae excedunt vires et facultatem naturae etiam invisibilis et incorporeae. Eminentissimus auctor hanc suam determinationem confirmat multis allatis scholasticorum testimoniiis, inter quae est hoc Suarezii ex l. 4 de Angelis, c. 59, n. 10. « Ut sint vera miracula necessarium et sufficiens est, ut supereant omnem naturalem virtutem causarum naturalium visibilium et corporalium.

§ 2. Variae de miraculorum natura sententiae.

1. Prima est eorum, qui nulla planè admittunt miracula propriæ dicta, sed omnia evenire credunt, juxta ratas et constantes naturae leges: quorum duplex classis est.

Alli nempe cum Spinosâ ferream inducentes necessitatem, negant quidquam reverâ fieri, aut fieri posse contra naturae corporæ leges, quas nullatenus arbitrarias, sed in corporum naturis positas arbitrantur. Spinoza hanc opinionem his confirmat rationibus: « Quod haec leges sint deereta divina ex necessitate, et perfectione divinæ naturæ profluentia: adeoque si quid contingaret, quod repugnaret Dei naturæ, aut si operaretur contra has leges, contra suam naturam ageret. Addit potentiam naturæ esse ipsam Dei potentiam; potentiam autem Dei esse ipsam Dei essentiam, cui nihil contrarium existere potest: proindeque quidquid fit, id fieri secundum leges, quae æternam necessitatem et veritatem involvunt. Unde concludit nomen *miraculi*, non nisi respectivè ad hominum opiniones intelligi posse, nihilque aliud significare, nisi opus quod ab iis, à quibus refertur, explicari non potest, seu cuius causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non potest is qui miraculum scribit vel narrat. » Ilos jam supra confutavimus, ubi ostendimus omnes naturae corporeæ leges esse arbitrarias, eas posse mutari vel suspendi pro Dei beneplacito, cursumque naturæ nihil aliud reverâ esse, quam voluntatem Dei, secundum

leges constantes, quas sibi liberè præscripsit, agentem, et contra has leges in miraculis agere Deum, non mutabili, sed æterno consilio.

Alii verò, quanvis non inducant fatalem rerum concatenationem, tamen existimant Deum nunquam in rebus bujus mundi modo extraordinario intervenire; sed ita cuncta ab initio constituisse, ut ex legibus positis sponte oriantur ea, quae mira nobis videntur. Hanc sententiam plures nostris temporibus philosophi defendebunt, inter quos eminet abbas de Houville, qui illam præsertim commendavit argumentis à priori, ductis ex Dei sapientia, quæ juxta alibi, administratione rerum uti debet causis universalissimis et simplicissimis. Hanc quoque sententiam exposuimus et confutavimus alibi quod rem, uti videtur, planè impossibilem credendam nobis proponat, nempe perfectam cursus rerum mechanicæ attemperationem voluntatibus liberis et meritis creaturarum spiritualium, non verò quod multum minuat auctoritatem miraculorum. Nam si mundi machina fuerit ab initio sic constituta, ut illo anno, exempli gratiâ, quo Moyses liberavit populum Israel ab Ægyptiorum servitute, omnia relata in Exodo prodigia evenirent, tam certum est Moysem fuisse legatum, consiliumque Dei fuisse ut illis prodigiis eteretur ille dux ad confirmandam suam legationem, quam certum est Deum cum providentiâ mundum condidisse. In hac hypothesi eamdem vim in hominum mentes servant miracula, propter singularitatem et disjunctionem à consueto cursu rerum, aut propter causas reconditas, et non investigabiles. Ut huic vi resistere quis prudenter posset, deberet esse saltem aliquis suspicandi locus, tum nullum fuisse Dei in sic temperandis causis naturalibus consilium, tum hominem naturali sagacitate illas causas reconditas, et ex illis oritura phænomena detegere potuisse, cui suspicioni nullus locus est in circumstantiis non modò plagarum Ægyptiacarum, sed nec ullius miraculi, sive veteris, sive novi Testamenti.

2. Secunda sententia ea est, quam Jacobus Serecs ingeniosè defendit speciali de miraculis tractatu. Illic omnem potestatem immutandi, suspendendi, aut ullo modo intervertendi leges naturæ Deo reservat; adeoque rotundè negat spiritus homine superiores ullâ præditos esse ad miracula edenda potestate, et omnia, quæ feruntur, dæmonum mirabilia veteratorum fraudi et artibus accepta refert. Hujus sententiae commendatio est quod simplex sit et aperta,

sine ulla ambagibus, quòd soli Deo asserat omnium rerum immediatam administrationem : quòd in eâ summus sit miraculorum splendor et auctoritas, summa populorum securitas , in discriminandis veris et falsis miraculis nulla difficultas. Illam ergo libentissimè amplectere-mur, si illam conciliare possemus cum omnium seculorum fide.

3. Samuel Clarkius, illustris apud Anglos philosophus, contrariam amplexus est sententiā, in opere de *Religionis naturalis et revelatae argumentis*. Hie observat primò, nullas res, respectu Dei, magis vel minùs esse difficiles ; opera naturalia et supernaturalia eamdem requirere virtutem ; adeòque miracula non esse distinguenda per majorem, vel minorem difficultatem. Illoc puto ab eo notatum, quòd à plerisque scholasticis miraculum dicatur opus arduum. Observat secundò, nos determinare non posse, quâ virtute naturali prædicti sint boni et mali angeli ; nec qui limites eorum potestati positi sint à Deo : pauca esse miracula in Scripturis recitata, ad quorum productio-nem necessaria videatur originaria illa, prin-ceps et absoluta Dei omnipotentia , quòd etsi demones non essent ingenio et industriâ hominibus præstantiores, tamen propter invisibili-lem eorum agendi modum patrare eos posse magna signa et prodigia. Adeòque negat miraculum definiri debere, « opus quod solà Dei potentia effici possit. » Observat tertio, non modò angelorum potestatem esse aliquam na-turalem, cujus limites figere nequeamus ; sed probabile esse Deum uti eorum ministerio in gubernandâ hâcce rerum universitate. Cur-sum rerum materialium nihil aliud esse, quâm ipsam, seu Dei, seu agentium spiritualium infe-riorum, perpetuam efficaciam, juxta leges cer-tas sese exerentem ; proindeque non esse Deo neque angelis difficiliorem legum naturae sus-pensionem, quâm conservationem : malè ergo definiri miraculum, « id quod est contra po-tentiam omnis naturæ creatæ, » si intelligas ipsas causas, non consuetum operandi modum. Observat quartò, quosdam effectus nobis exhibere constantem et uniformem voluntatis di-vinæ efficaciam, in quibus elucent numinis sapientia, potentia, bonitas et cætera attributa : alios arguere occasione interventiones, seu Dei ipsius, seu aliorum entium spiritualium , qui vi activâ prædicti sunt : esse difficile ex ipsâ re distinguere inter effectus divinæ actionis, et opera potestatis angelicæ : nullam esse ratio-nem cur credamus omnia opera mirabilia, quæ

à dæmonibus patrata leguntur, non fuisse veras et reales in rebus externis mutationes, seu alteraciones, sed tantùm meras præstigias : præ-terea præstigias illas, quibus afficiuntur vel unius, vel plurium hominum omnes sensus , ex omni parte habere rationem mutationum realium ; nec minorem requiri ad eas producendas potestatem, nec minorem illis inesse persuadendi vim ; quia eòdem redit, quantum ad persuasionem spectatoris attinet, an prodigiū revera fiat, an fieri videatur; v. g., fuerit, Aegyptus ranis repleta , an omnibus incolis ple-na rana visa fuerit, nihil interest ; imò fortassè non requiritur minor potentia ad perturbandos omnes sensus universæ nationis Aegyptiacæ , quâm ad multiplicandas ranas. Concludit ergo sextò quosdam regulas statuendas esse , quibus opera divina seccernantur ab operibus dæmonum, notasque hujus discriminis repetit ex doctrinâ ad quam confirmandam fiunt miracula..... Doctrinæ manifestò falsæ aut impie nulla miracu-la conciliare possunt auctoritatem; è contrario talis doctrina quocumque mirabiles effectus arguit fraudis diabolice..... Si doctrina apta sit ad promovendam Dei gloriam, hominumque sanctitatem et felicitatem, nec tamen demonstrari possit; vel si sit indifferens, id est, cujus utilitas non satis cernatur, in eo casu, si ad ta-lem doctrinam confirmandam edantur miracu-la , et nulla sit miraculorum contentio, habebit illa doctrina testimonium divinum, quia fieri non potest ut Deus malis angelis permittat homines sic deludere, ut error ipsis sit ineluctabilis : hoc eòdem rediret, ac si Deus ipse ad homines decipiendos faceret miracula..... Si autem talis doctrina sit, ut ratio dijudicare nequeat vera sit, an falsa, et sit miraculorum quadam contentio , attendendum erit ad splendorem et numerum miraculorum. In hâce quoque sententiâ salva est miraculorum auctoritas, et ad eam confirmandam argumen-ta non spernenda afféruntur ex Scripturis, ex sanctis Patribus, et ex factis historicis, quæ memoriæ prodita sunt à scriptoribus, seu profanis, seu sacrâ. Unde non mirum est quòd approbata fuerit à viris valde ingeniosis, tum apud protestantes, tum apud Catholicos.

4. Quarta tandem sententia est inter illas duas quasi media, que relinquunt malis angelis naturalem potestatem mirabilia opera faciendi, sed divino imperio sic subordinatam, ut illam nunquam exerant ad consilia divina evertenda, aut religionem in animis hominum labefactan-dam ; verum illâ uti quandoque Deum, vel ad

explorationem pietatis suorum, vel justissimo judicio in eos qui ad vocem veritatis diu ob-suduerunt; tuncque divinam bonitatem cavere ne prodigia edita à veritatis inimicis, noceant bonis, qui malis permixti vivunt, electosque suos confirmare, ne sint deceptioni obnoxii (1).

(1) Hanc sententiam, quam nos modò defen-densuam suam fecit eminentissimus cardinalis de Lambertinis, operis supra laudati l. 4, p. 1, c. 5: « Omnis virtus et potestas, inquit, operandi ad extra actione transeunte et corporali, quæ angelis est naturalis, manut integræ in dæmoni-bus post peccatum: cùm per peccatum non fuerint in angelis naturalia diminuta, nedum amissa, ut est axioma theologorum cum D. Thomâ 1 p. qu. 65, art. 4. Licet autem virtus ipsa in se non fuerit diminuta, propter ordi-nem nihilominus gratiae, et supplicium culpe, subjectio illius fuit aliquo modo immutata. Po-test angelus superior naturaliter in naturali perfectione cogere inferiorem, aut resistere ne suâ virtute exteriùs operatrice utatur, quia si-cut est naturâ superior, ita etiam agendi vi et facultate. Ordo hie autem non est mutatus in dæmonibus inter se, sed respectu sanctorum an-gelorum est immutatus, quia licet angelus bonis sæpè sit inferior in naturâ, minimus nihilominus sanctus angelus potest cogere summum dæmo-nem, et ei efficaciter præcipere, cùm tunc non operetur solâ virtute naturali, sed ut minister Dei, sine cuius nutu et voluntate nihil intentat. Communis est hæc theologorum sententia, quâ premissâ ad institutum nostrum venimus. Quæ-rit S. Thomas 1 p. qu. 114, art. 4, utrum dæmo-nes possint homines seducere per aliqua mira-cula, et respondet vera ab iis propriâ virtute edi miracula non posse, cùm miraculum propriè sit illud quod sit præter ordinem totius naturae creatæ, sub quo ordine omnis natura creata continetur; posse tamen à malis angelis al-iqua fieri, quæ humanam facultatem et con-siderationem excedunt, et sic que largè et im-propriè miracula dici possunt. Idem doctor in quæst. disput. qu. 6 de miraculis art. 5, docet: Sicut angelî boni per gratiam aliquid possunt ultra naturalem virtutem, ita angelos malos minus posse ex divinâ providentia eos reprimere, quā posse secundum virtutem naturalem, et eos quædam non posse, etiamsi agere permittantur, quia naturæ modus eis præstitus hoc non permittit: et concludit id-circò ipsos vera miracula facere non posse, quod nulla detur eis à Deo potestas quoad illa, quæ sunt supra facultatem naturæ, quia cum operatio miraculosa sit quoddam divinum testi-monium indicativum divine virtutis et veritatis, si dæmonibus, quorum est tota voluntas ad ma-lum, aliqua potestas daretur faciendi miracula, Deus falsitatis eorum testis existeret, id quod divi-nam bonitatem non decet. Quæcumque ergo dæ-mones insolita et admiranda in rebus corporeis operantur, triplici modo operantur juxta do-ctrinam S. Thomæ 1 p. qu. 114, art. 4, vel per illusionem sensuum, tam interiorum, quām exteriorum, quibus objiciunt vel immitiant species et phantasma earum rerum, quæ aus-quām sunt, vel non sunt præsentes: vel per summam atque imperceptam celeritatem, sub-

PROPOSITIO.

Deus solus, ob sapientissimos fines, causarum na-turalium ordinem per seipsum, aut ministerium angelorum, intervertit: dæmonum quæcumque naturalis vis sit, nulla est licentia; ac ubi se nostris rebus immiscent, divinorum judiciorum sunt ministri, non suo arbitrio unquam relin-quuntur, neque unquam per eorum ministerium in confirmationem falsi miracula patruntur.

PROBATIÖ.— Consideremus primò, quæ argu-menta à priori suppedet ratio sejuncta ab ex-perientiâ et auctoritate, quid Deo dignum videatur; deinde quam confirmationem ab ex-perientiâ et auctoritate accipiant rationis decreta.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Ex ratione. — I. Demonstratum est su-priùs, Deum cunetas res ditione suâ continere, et moderari providentiâ, pro-curationemque peculiarem habere rerum humanarum: ad hanc administrationem universalem illum ad-stringere omnia sua attributa, nec posse sa-pienter, benignè, justè, casui vel temeritati habenas regni relinquere. Ergo multò minùs habenas regni committere potest in ullâ parte impuro spiritui: si solo descendere non po-test, neque in eo dæmonem collocabit. Atqui dæmoni facultatem concedere suspendendi leges naturæ, aut naturales vires solummodo dirigendi, esset illi permittere arbitrium rerum mundanarum, saltem in aliis. Nam impe-rium in hoc uno positum est. Teneamus ergo hanc conclusionem etiam paginæ theologiae: « Deo nihil præstantius; ab ipso ergo necesse est mundum regi; » non in unâ parte, sed

lato aliquo corpore, et alio in ejus locum sub-stituto, uti subitò generatum videatur; vel applicando activa passivis, ut vel generetur aliiquid novum et insolitum, vel aliiquid solitum quidem et vulgare, sed novo et inusitatō atque hominibus incognito generationis modo.

Quod si quis ex hucusque adductis inferre vellet, à dæmonie suâ naturali virtute miracula fieri posse excedentia vires et facultatem naturæ visibilis et corporeæ, aperte falleretur: cùm aliud profectò sit, Deum operâ dæmonis aliquando usuu esse, et uti posse in patratione miraculorum, aliud dæmonem facere miracula: cùm juxta nostrum loquendi modum et communem intelligentiam ille dicatur facere miraculum, qui opus aliquod extraordinarium efficit pro confirmatione veritatis, quan præ-di-caleat; aut ille, ad cuius intercessionem aliiquid mirandum à Deo fit, ut de ejus sanetitate apud homines constet... Quamvis in punitione im-piorum gloria divina reluceat, et ipsi sint ejus ministri, sunt tamen ministri reluctantæ, et in malo obstinati, qui gloriæ Dei inviti ser-viunt, sed eam nec exoptant, nec querunt.

ubique; non in unā re, sed in universis: sapientia ipsi committit imperium, quia fines optimos novit, et media ad fines obtinendos magis idonea. Fert mundus impressum characterem divinarum perfectionum, in eo propterea sibi Deus complacet; negligere ergo non potest, aut impuro spiritui tradere deformandum.

Deinde providentia hæc sancta est, aliena ab omni malitiâ, invidiâ, crudelitate, injustitiâ, falsitate et quocumque morali defectu. Sanctitas est amor rectitudinis et boni moralis, et aversatio omnis impuritatis et peccati. Hæc sanctitas exprimi debet in universo opere divino. Jam verò veniat in partem aliquam administrationis rerum humanarum impurus et mendax spiritus, malitiâ et invidiâ tunnens, habebitne in illâ parte administratio rerum notam sanctitatis? an ex iis quæ in illâ parte aget dæmon arbitrio suo permisus, licebit colligere virtutes Dei morales?

Deus veritas est; *vult omnes homines ad agnitionem veritatis venire; illuminat omnem hominem venientem in huic mundum; ad eum finem ab initio habuit inter homines Prophetas, aut interpretes suæ voluntatis, quibus virtutem suam dedit ad veritatis confirmationem et abolitionem erroris: facit Deum commodâsse etiam dæmoni potestatem suam ad confirmationem errorum, ad simplices decipiendos, quid tam leve et sibi contrarium, quâm sigillum suum ad contrarios fines concedere?* Est certè miraculum Dei sigillum, ob hanc evidentissimam causam, quod Deus omnipotens nullo testimonio quidquam apud homines confirmare possit, quod efficacius sit attestatione miraculorum, et propterea vim miraculi ex comparatione sigilli benè exposuit Bellarminus de Sacramentis in genere I. I, c. 44: « Eadem est vis sigilli et miraculi. » Semper etenim sigillum regium notius est et firmius quâm litteræ regis. Sigillum enim omnes norunt discernere, litteras non omnes discernunt, et sigillum sine litteris auctoritatem habet, litteræ sine sigillo non habent. Sic etiam miraculum notius est et efficacius quâm prædicatio; omnes enim qui vident cæcum illuminari, aut mortuum excitari, intelligunt illud esse opus supernaturale et divinum, et proinde moventur ad credendum id, quod tali testimonio confirmatur: non autem omnes qui audiunt prædicantem, continuo intelligunt illa esse verba Dei. » Dei providentia justa est, et hujusce justitiae

argumenta sunt, ut supra suo loco expusimus, primum ille ordo naturalis juxta quem virtù quæque propriam habent adjunctam pœnam, virtutem aliqua semper præmia renumerantur, deinde justorum Dei judiciorum extraordinaria exempla. Fac dæmonem bona et mala dividere pro arbitrio, omnis hic ordo intervertetur et in rerum gubernatione in justitiæ plura extraordinaria signa quâm justitiae reprehendemus.

Deus bonus est, et hujus bonitatis argumentum est à posteriori, quod tota mundi constitutio et administratio benigno consilio comparata sit, nullumque existat machinationis invidiæ aut sœvitiae vestigium. Sed fac dæmonem contra Dei consilia per interruptionem legum naturæ machinari, eripietur nobis sine dubio hoc tam illustre et solatii plenum divinæ charitatis argumentum.

At, inquires, Deus quamvis providus sit, causarum naturalium, seu materialium, seu spiritualium, efficaciam non suspendit, ad mala avertenda: quamvis sapiens sit et fines optimos prosequatur per optima media, creaturas tamen patitur sequi adinventiones suas: quamvis sit sanctus et verus, improborum hominum dolos et fraudes non impedit: quamvis sit ipse bonus ac justus, multa tamen sub ejus imperio fiunt mala et iniqua. Quidni ergo et dæmonem, saltem aliquando, non sinet uti potentia, quâ naturaliter instructus creditur, ad explendum infensum Deo et hominibus animum? — Respondeo, Deum quidem ob sapientissimas causas, supra expositas ubi de Dei providentiâ, permittere ma' multa physica et moralia, que in ipsâ rerum machinatione non fuerunt destinata tanquam finis ipsius proprius, sed quæ eveniunt juxta generales leges, quæ sunt valde utiles: in ipsis etiam malis omnibus conspicuum esse Dei benignitatem, cæterasque perfectiones morales. At licentia dæmonum in homines, ad confirmationem erroris et virtutis extinctionem, non est lex generalis, eujus aliqua sit utilitas; neque in tali imperio, concessò impuris spiritibus, ullo modo cernere liceret notas divinæ bonitatis, cæterarumque virtutum.

Permittit Deus ut homines hominibus dolos struant, et se mutuò decipient: at ad hunc eundem finem, nunquam patietur dæmonem naturam perturbare, aut bona et mala hominibus dividere, ob has præsertim rationes: Primò humanas fraudes examinare et detegere non est res admodum difficilis, atque excusari

non potest is qui arte aliquā humanā in gravem errorem induci se patitur. Sed invisi-
biliū spiritū, quibuscum nobis nulla est
vitæ societas, machinationes investigare non
licet. V. g., sacerdotum Aesculapii artes per-
viderunt olim omnes cordati viri; illi soli
decepi fuerunt, qui inconsulto superstitioni
mancipati, ratione uti noluerunt: at si dæmon
reverā à morbis insanabilibus supplices suos
supernaturali virtute liberāsset, dolum neque
simplices, neque ingeniosi suspicari potui-
sent; neque ab ullo idiotā saltem et simplice
contēnni potuisset tam salutaris potestas. Se-
cundō, homines astuti quæcumque faciunt, ea
agunt sine auctoritate ullā; illis pares nōrunt
cæteri homines, judiciumque de iis sibi per-
missum: at dæmones agerent in homines per
miracula eum imperio et auctoritate, siquidem
legum naturalium interruptio, vel cau-
sarum secundariarum directio est providentiae
munus et ejus Dei, qui causas illas constituit,
illisque leges dedit. Quid enim tam divinum
est, quām naturæ cursum suspendere aut quō
velis flectere? quām bonam et m̄lam valetu-
dinem miseris hominibus dividere? quām aeris
præsidere tempestatibus? quām principum
cordibus cogitationes et consilia indere vel
auferre, eorum appetitus accendere vel extin-
guere, sive imperiorum fata sustinere vel in-
clinare? Hæc concede dæmoni, quid Deo pro-
prium servāsti? Deinde nulla veritatis confir-
matio, ut modō diximus, major esse potest
attestatione miraculorum: ergo necessariō ut
divina habetur. Nulla alia omnipotenti sup-
petit; nemo ergo cogitare potest illam dæmoni
permissam; et propterea nullus etiam est, qui
huic mente in submittere non teneatur. Idque
sic situm est in communī omnium sensu, ut
tum omnes veri Dei prophetæ, tum impostores
in hoc miraculorum testimonio, tanquam fir-
missimo fundamento omninem auctoritatem suam
posuerint; populique omnes tanquam auctorita-
tis infallibilis legitimū adminiculum semper
hoc idem miraculorum testimonium admis-
sint. Magnum ergo ex hâc parte discrimen est
inter fraudes humanas, et seductiones dæmo-
num miraculis commendatas. Tertiō, homines
parū se mutuō suspiciunt; imò, qui in alios
imperium arrogare volunt, eos experientur
parū ad obtemperandum promptos; at quantū
iidem contēnnunt ejusdem naturæ consor-
tes, tantū verentur invisibles potestates: ad
levissimam earum præsentia suspicionei tre-
pidant, et spiritus illis executitur. Unde non in

magnō periculo sunt ex fraudibus veteratorum,
nisi qui sensibus et ratione uti nolunt: at
spiritum invisibilium impressioni nequit vul-
gus resistere. Fac dæmonem simplices homines
beneficiis demereri posse, et eosdem terrere
pœnis, cūm in his duobus imperium omne con-
sistat, necesse est ut ei tanquam Domino spe
et metu adjungantur: v. g., si in templo
Aesculapii ægri confecti intolerabilibus dolo-
ribus sanitatem recuperabant, fierine potuit
ut illi miseri ejus opem supplices non efflagi-
tarent, et post expertam gratis non prosequen-
tentur salvatorem? Si Gallorum exercitus, et
Brennus dux Apollinis ultionem cum tanto
suo damno senserunt, qui fieri potuit ut Gal-
lorum reliquiæ, cæterique tantæ eladis spe-
ctatores non timerent Apollinis iram, eum-
demque Delphici impensiū non colerent?
Maximum ergo ex omni parte discrimen est
fraudes inter humanas et diabolicas, nec quia
illas, sic has permittere Deus potest.

II. Illæ omnes modō allatae rationes nullā
contrariā suspenduntur; unde nascitur aliud
argumentum, quod quamvis negativum, aptum
est ad conficiendum. Nam tunc nullus est
dubitandi locus, ubi nulla est argumentorum
contentio. Atqui pro potestate dæmonum nul-
lum planè est argumentum ex ratione peti-
tum. Nullum aliud afferunt adversarii, præter
hoc ratiocinimm: « Dæmonum naturam atque
vires non habemus exploratas, adeòque ea,
quæ nobis sunt admirabilia, illis esse possunt
facilia; vixque fortassè ulla operatio est præ-
ter creationem ex nihilo, quæ ipsis compe-
tere non potest. » At si nobis rem ex ra-
tione dijudicantibus valdè benè cognita sit Dei
creatoris virtus, et dæmonis potentia nullatenus
sit perspecta, omnis sine dubio, ut ita
loquar, præsumptio est ex parte Dei, et pro-
visorie supernaturalia omnia opera ei adjudica-
canda sunt.

III. Contrariæ sententiae defensores infinitis
se implicant ambagibus, ex quibus expedire se-
se non res facilis est. Quid enim? ex physicis
miraculi circumstantiis plerūmque ejus natura
nequit dijudicari, sed ex moralibus tantū,
præsertim ex doctrinâ, ad cuius confirmatio-
nem patratratur? Si doctrina, aiunt, sit consen-
tientis pietati, de divinâ miraculi origine non
erit dubitandum; si doctrina repugnet veritati,
aut naturaliter notæ, aut ex precedente reve-
latione cognitæ, erit prodigium in ejus gratia
patratum, dæmoni tribuendum; si tan-
dem fuerit indifferens, seu media, cuius nempe

veritatem, vel falsitatem, ratio certò nequit determinare, miracula ad illam confirmandam edita Dei operā censebuntur; et si sit miraculorum contentio, adhærendum erit prophetæ miraculorum splendore et numero vincenti.

1º Deus omnipotens nullum habet suae voluntatis apud homines gravius testimonium attestacione miraculi; tamen in hâc sententiâ, si excipias mortuorum suscitacionem, et ea opera quæ supponunt vim creatricem, miracula sunt testimonia respectu nostri æquivoca, et in patrocinium erroris æquè ac veritatis patrari possunt. Nam quantumcumque discrimen sit inter modum operationis divinæ et operationis diabolicæ, cùm nos mortales illud discrimen explorare non possimus, et cernamus solummodo effectum externum, qui in miraculis Dei et dæmonis idem supponitur, manifestum est auctoritatem miraculorum ex aliâ re, quâm ex ipsis miraculis, pendere in prædictâ sententiâ, quod grave incommodum est.

Excipliunt vulgò adversarii, ut modò diximus, mortuorum excitationes, quas extra potestatem dæmonis positas asserunt. At S. Hippolytus, et alii SS. Patres, quorum auctoritate sequuntur, haec etiam prodiga saltem simulatè à dæmonie patrari posse putârnunt. Atque reverà si dæmon hominibus creare possit morbos omnis generis, eos orbare visu, vel auditu, vel loquelâ; eorum membra contrahere, vel solvere, etc., ac deinde eosdem sanare: cur etiam omnem motum in corpore sistere non possunt per aliquot horas, ut mortuus aliquis videatur, et detur Apollonio alicui occasio excitandi puellam elatam, et conciliandi tanto prodigo sibi famam virtutis divinæ, aut auctoritatem celestis legationis?

2º Sic sunt homines comparati à naturâ, ut levissimâ manifestatione supernaturalis virtutis maximè commoveantur: deorum vox, simulata olim ab impiis et ambitiosis sacerdotibus, hominum genus detrusit in tristissimam servitutem; rationis lumen extinxit; impulit ad facienda natorum sacrificia, nequicquâm repugnantibus omnibus sensibus naturalibus. Tamen in hâc sententiâ permittit Deus, ut tanta hominum imbecillitas ludibrio sit malitiae diabolicæ; et ut ad homines ad omne nefas trahendos naturam dæmones perturbent, et miseros mortales ad omnem repentinum sonum trepidantes supernaturalib[us] circumdenter undique terroribus. Grande incommodum.

3º Dæmones possunt facere miracula in confirmationem idololatriæ, omniumque errorum;

non possunt (juxta Clarkium) miracula facere in confirmationem veri, neque etiam in confirmationem doctrinæ indifferentis et mediae. Estne hæc decisio ex rationis principiis petita? An non ideò inventa, ut pateat aliquis exitus ex angustiis, quò se conjecterunt oppositæ nobis sententiæ defensores? propterea hæc Clarkii determinatio ab omnibus, qui ejus principia sequuntur, non admittitur; alii contrarium docent, nempe posse dæmonem, ut melius homines decipiatis, se transformare in angelum lucis, et veritatis quandoque patronus videri.

4º Dæmon quamvis innumerabilia miracula patraret in confirmationem erroris, eaque maxima, nihil proficeret; illa omnia nullam, inquiunt adversarii, haberent vim argumenti. Principium hoc sine dubio verum est, hypothesis solummodo possibilem negamus, et inter alias rationes propter hoc incominodum. Quia si esset possibilis, ac si Judeus vel Mahumetanus sibi persuaderet doctrinam de sanctissimâ Trinitate, vel peccato originali, esse contrariam rationi, ejus esset insanabilis error; neque miraculis adduci posset ad captivandum intellectum in obsequium fidei, quibus tamen usi sunt Christus et Apostoli ad frangendam omnem pervicaciam, deprimendamque omnem altitudinem extollentem sese adversus scientiam Dei.

5º Jubetur idiota nullam fidem miraculis concedere, donec expenderit doctrinam, ad quam confirmationam patrantur: id est, negligere Moysem Ægyptii iure poterant, donec de petitionis Mosaicæ justitiâ consilium habuissent; Christum Dominum contemnere licebat Judæis, donec, benè expensâ ejus doctrinâ, illam cum lege consentientem invenissent. Sed hujus discussionis plerique homines sunt planè incapaces, ii præsertim ad quorum utilitatem miracula comparata sunt, ex hâc siquidem discussione orta est incredibilis doctorum discordia. Negabant pontifices maximi, sacerdotes, scribæ, universa synagoga, Jesum ferre notas Messie, aut ejus doctrinam revelationi Mosaicæ esse congruentem; si nulla sit per se miraculorum auctoritas, cui adjungere se debebat multitudo, Caiphæ, an Domino nostro?

6º Moyses dicebat se cum potestate miraculorum ad Israelitas missum esse, ut cognoscerent quod Jehova esset Deus, et non esset alius præter eum. Christus dicebat se patrare miracula, ut scirent homines quod pater in eo esset, et ipse in patre, et omnes honorificent filium, si-

cut honorificant patrem. At in sententiâ adversariorum, miracula Moysis non probabant directè unitatem Dei, nec miracula Christi probabant ejus divinitatem; sed ideò miracula prioris pro divinis habenda erant, quia afferebat doctrinam rationi consentientem; et posterioris, quia afferebat doctrinam medium, de cuius veritate et falsitate ratio dijudicare non poterat. Non est certè adversariorum nostrorum forma loquendi consentiens in hâc parte Scripturis.

7º Supponunt adversarii dæmonem cum Deo miraculis contendere, et eodem tempore doctrinas oppositas prodigiis confirmari posse: atque in illo casu splendidioribus adhærendum esse docent. Ecce novæ ambages! quis ignorat nunquam magis discordes esse hominum sententias, quam ubi agitur de æstimandâ rerum præstantiâ? Apud adversarios nostros excitatio mortui summum miraculum est, et quidam inter eos docent ex Lazari excitatione derivatam præcipue in cætera Christi miracula lucem, quam eorum conspicua erat divina origo. At si eodem tempore extisset aliquis pseudo-propheta, qui ignem cœlo descendere jussisset ad confirmandum synagogæ judicium, nescio an non in factiones scissi fuissent Judæi utriusque miraculi testes, totque falsus vates habuisset sectatores, quot Dominus noster. Vel supponamus cum multis adversariis nostris vera fuisse miracula Apollonii Thyanæi, Vespasiani, Æsculapii, Apollinis apud Delphos, aliaque quæ passim leguntur apud ethnicos scriptores, et esse judicium ferendum inter paganam superstitionem et religionem Judaicam, vel Christianam, ex miraculis inutrâque societate factis; nescio an paganus contumaciter contendere non posset, splendidiora et plura apud suos fuisse divinæ præsentiae et favoris indicia quam apud populum Dei. Habuerunt Æsculapii opem perpetuam, et in ejus templis sationes morborum innumeræ; severissimæ judicia in deorum hostes exercita; auxilia divinitus piis adoratoribus præstata. Habuerunt quoque mortuorum plurimorum excitationes; quid non? hæc quidem posteriora miracula ab adversariis nostris planè negantur; at profectò cætera admissa multum conferrent ad horum fidem adstruendam, præsertim apud homines in paganâ superstitione natos et educatos. Atque si ipsis objiceretur religionis absurditas, responderet Porphyrius, vel Plotinus, neminem cor-datum tenere vanas populorum opiniones, neque in ullâ societate ex superstitionibus plebis

de summâ religionis judicium esse ferendum.

ARGUMENTUM II.

Ab experientiâ. — Quantumcumque sit prædictorum argumentorum pondus, confitendum tamen est illa nou constituere opinionem nostram extra omnem controversiam; imò multum cavere debemus ne absolutum feramus de divinâ administratione judicium, ex nostræ sapientie modulo et rationibus aliquibns à priori; siquidem potest Deus multas alienus rei permittendæ causas habere que nos omnino lateant, multa in ordine tum physico, tum morali eveniunt, quæ humanam rationem confundunt. Hoc igitur solunmodò præcedente argumentatione consequi voluimus, scilicet, magnam esse ex ipsâ ratione pro nostrâ sententiâ præsumptionem; at ex auctoritate et experientiâ querenda est quæstionis certa solutio. Quod experientiam attinet, ex eâ nulla certitudo metaphysica oriri unquam potest, sed tantum physica in ullâ re. Illic ergo nulla alia expectanda est; id est, miraculorum in confirmationem falsi non tam impossibilitatem, quam summam improbabilitatem confidere licebit.

Jam verò in rebus physicis hoc commune principium est ab omnibus admissum, id certissimum esse, quod constat ex perpetuâ experientiâ sine ullâ à mundi origine oblatâ exceptione. » Sie certò novimus gravitatem esse generalem corporum omnium affectionem, legemque hanc obtinere in omnibus nostræ teluris partibus, quia ab origine mundi nullum corpus inventum est, quod non gravitaret; imò et per analogiam certò etiam concludunt physici eamdem legem, in sole, lunâ, et omnibus sideribus obtinere, et varias partes, ex quibus astra illa componuntur, in globos solidos constringere. Sic novimus legem esse generalem, ut terra volvatur circa axem suum spatio 24 horarum, ut planetæ moveantur circa solem; neque ullam esse in naturâ vim, quæ hos motus possit suspendere. Si ergo experientiâ æquè constanti compertum sit, nunquam nisi in Dei creatoris nomine, et ad ejus gloriam promovendam, homines mortuos fuisse ad lucem revocatos, aut præscientiam rerum futurarum aliquibus concessam, aut claudos, paralyticos, cæcos, demum quocumque modo ægrotantes subito, et sine mediis naturalibus sanatos fuisse: tam certò constabit nullam esse ad hæc omnia perficienda dæmonum ordinariam virtutem, quam certum est nullam esse

in naturā vim parem suspendendis siderum motionibus. Atqui reverā dæmones nunquām mortuos suscitārunt; nunquām prophetas futurūm præseos inter homines habuerunt; nunquām cæcos, surdos, claudos, paralyticos, aut quemvis morbum unquām subitō per efficiaciam spiritualem sanārunt. Ille conficiens alibi, ubi de confutatione paganæ superstitionis. Dicemus ergo contrarie sententiae defensoribus: « Ostendite, quòd benè aut malè unquām fecerint dii gentium aut dæmones, nisi ex Dei imperio, et ad Dei gloriam promovendam, et sciemus quia aliqua est dæmonum licentia: Ecce illi ex nihilo, et opus eorum ex eo quod non est. »

ARGUMENTUM III.

Ex auctoritate. — Haec omnia summam habere videntur confirmationem ex scriptorum sacerorum apertissimis testimoniiis, quæ omnia ad quatuor capita revocabimus: primò describemus ea loca, in quibus Deus sibi soli arrogat rerum planè omnium arbitrium et præserit miraculorum potestatem; secundò exhibebimus illos textus, in quibus omnis denegatur diis gentium potestas ad bonum vel malum faciendum; tertiò ostendemus miracula in Scripturis repræsentari, ut certissima divinæ voluntatis signa, quibus non fidem addere maximum peccatum sit; quartò denique repræsentabimus loca illa, in quibus promptissimum piorum hominum obsequium maximè commendatur.

I. Describenda esset tota Scriptura vetus et nova, si exhibere vellamus omnia loca, in quibus Deus sibi soli vindicat rerum planè omnium arbitrium; unum ergo aut alterum laudâsse satis erit, quæ alia in memoriam revocabunt. Deut. 52 in pulcherrimo cantico quod incipit: « Andite, eccl., que loquor, » canit Moyses v. 57: « Et dicit (Deus): Ubi sunt dii eorum in quibus habebant fiduciam? de quorum victimis comedebant adipes, et bibebar vinum libaminum; surgant et opitulentur vobis, et in necessitate vos protegant. Videte quid ego sim solus, et non sit aliis Deus præter me: ego occidam, et ego vivere faciam; pertentiam te, et ego sanabo; et non est qui de manu meâ possit crux. » Isaiae cap. 45, v. 10: « Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi, ut sciatis et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque

me salvator. » Ibidem cap. 48: « Audite hæc, domus Jacob... Scivi quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua; et frons tua ærea. Prædixi tibi ex tunc, antequām venirent indicavi tibi, ne fortè dieeres: Idola mea fecerunt hæc, et sculptilia mea, et conflatilia manda-verunt ista... Propter me, propter me faciam, et gloriam meam alteri non dabo. » Salvatores ergo et protectores nunquām extiterunt dii gentium Apollo et Æsculapius: hic in templis suis non præstittit unquām miseris salutem, nec ille ab exercitu Gallorum liberavit Delphos; uno verbo nullus ex gentilium diis potestatem ullam liberam in homines exercuit. In aliis locis disertè declaratur Jehova solum facere mirabilia, ut Ps. 71, v. 18: *Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus;* eadem habet Ps. 76, v. 15, unde Jehovah appellatio propria in toto veteri Testamento est *faciens mirabilia.* Vide Ps. 83, 10; et 155, 4; et Dan. c. 6, v. 27. Libro quarto Regum cap. 5, cùm rex Syriæ misisset ad Joram regem Israel litteras in hæc verba: « Cùm acceperis epistolam hanc, scito quid miserim ad te Naaman servum meum, ut cures eum à leprâ suâ. Cùmque legisset rex Israel litteras, scidit vestimenta sua, et ait: Numquid Deus ego sum, ut occidere possim et vivificare, quia iste misit ad me, ut eurem hominem à leprâ suâ? animadvertisse et videte, quid occasiones querat adversum me. » Dei ergo ex consentienti voce omnium sacerorum scriptorum est *facere mirabilia;* et inter hæc mirabilia Deo propria, est *leprosi curatio,* ac consequenter morborum omnium sanationes.

II. Hæc maximam confirmationem accipiunt ex aliis locis, in quibus omnes dii gentium infirmitatis arguantur, ipsisque denegatur omnis benè vel malè faciendi potestas. Vocantur passim in veteri Testamento אלְלִילim, id est, res nibili; vel אֶבֶל Ebel, quæ vox significat vanitatem; vel שִׁירִים Sehirim, id est, hirci pilosi; vel tandem שָׁדִים Shadim, cuius vocis propria significatio ignoratur, vertitur à 70 interpretibus et in vulgaritâ per hanc, *dæmonia.* Universè pronuntiat David: *Omnes dii popolorum Elilim.* Propter hanc infirmitatem suam confunduntur cum idolis simulacris suis, et cum iis deridentur à Davide et Prophetis: ut Ps. 115: « Simulacula gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent et non loquentur, oculos habent et non videbunt... Similes illis sicut qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. » Similiter libro 3

Reg. c. 48, v. 27 : « Quācumque esset jam meridies, illudebat (sacerdotibus Baal) Elias, dicens : Clamate voce majore : Deus enim est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut itinere, aut certè dormit, ut excitetur. » Isaiae c. 41, v. 25, Deus causam suam agens contra Deos gentium, ait : « Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus, quia dii estis vos : benè quoque aut malè, si potestis, facite; et loquamur, et videamus simul. Ecce vos ex nihilo ; et opus vestrum ex eo quod non est : abominatio est qui elegit vos. » Ibidem c. 44 : « Quis similis mei ?... plastae idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, confundantur... Artifex lignarius succidit cedros, tulit ilicem et querum, quæ steterat inter ligna saltus : sumpsit ex eis, et calefactus est, et succendit, et coxit panes ; de reliquo autem operatus est Deum, et adoravit, fecit sculptile, et curvatur ante illud, et adorat illud, et obsecrat dicens : Libera me, quia Deus meus es tu. » Jeremiæ c. 10 : « Ille dicit Dominus : Juxta vias gentium nolite discere... quia leges populorum vanæ sunt; quia lignum de saltu præcidit opus manūs artificis in ascia ; argento et auro decoravit illud ; clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur. In similitudinem palmae fabricata sunt, et non loquentur : portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec malè possunt facere, nec benè. » Apud Danielem c. 2, declarant regi Nabuchodonosor sapientes et magi Chaldæorum, nullum mortalem ei posse indicare somnum suum : « Non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, possit implere; sed neque regum quisquam magnus et potens verbum hujuscemodi seiscitatur ab omni ariolo, et mago, et Chaldæo : sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis est, nec reperietur quisquam qui indice illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio. » Demùm Barich, ut deterreat Judeos Babylonem deportatos ab idolorum cultu, pluribus demonstrat eorum cultores nihil quidquam nec boni nec mali inde consecutos esse. « Neque dare divitias, inquit c. 6, v. 54, possunt, neque malum retribuere ; hominem à morte non liberant, neque infirmum à potentiori eripiunt : hominem cæcum ad visum non restituunt, de necessitate hominem non liberabunt... neque pluviam hominibus dabunt... quia nihil possunt sicut corniculæ

inter medium cœli et terræ. » Juxta hæc clarissima testimonia dii gentium non possunt indicare somnia, ignorant futura, neque queunt ullo modo benè vel malè facere : non possunt ergo homines morbis affligere, quia hoc malum est; nec infirmam valetudinem restituere, quia hoc bonum est, et salvatoris officium, quod in prædictis locis ut suam propriam gloriam sibi vindicat *Jehova*. Hæc duntaxat de idolis dici, suadere volunt potentiae dæmonum defensores, non verò de dæmonibus, qui idolis præsidebant : at vanum est effugium. Nam ratione infirmitatis hujus, nullo modo dividunt prophetæ eos, quos vocant **שְׁהִירִים** *Sehirim* et **שְׁדִים** *Shedim* (quæ voces vertuntur *dæmones*), ab idolis : hi omnes in numero vanitatum et rerum nihili reponuntur. Aliunde, quomodo concludere posset Deus se solum esse salvatorem, sibi soli competere potestatem bonum vel malum faciendi, si dæmones idolorum præsides, et quos per idola colebant ethnici, possent quoque benè vel malè facere, quamvis simulacra id non possent ? Ut valeat argumentum, et ut conclusio non latius pateat quam præmissæ, in istis locis necesse est universos gentilium deos significari : eos omnes provocat, ut dent aliquod indicium, si possint, suæ potentiae; appellat fidem populi sui, quòd illos semper infirmos expertus sit. Pone, v. g., Iudeos Babylonem deportatos vidisse in templo Beli, hujus idoli cultoribus divitias largâ manu suppeditatas, contemptores verò malis omnibus afflictatos, infirmos sanitati restitutos, cæcos visu donatos, pluvias hominibus concessas, etc., qui id, quæso, cum Baruchi verbis conciliare potuissent ? Præterea non ii erant pagani, qui simulacra sua nudè et abstractè considerata cultu aliquo prosequerentur; sed existimabant, vel deos suos ea incolere, vel in divinam quamdam naturam ea transformari : hinc magno cæremoniâ et sacrificiorum apparatu statuas suas consecrabant (1), ac proinde quæcumque bona suis in templis consecuti fuissent, ea omnia idolis suis accepta retulissent.

III. Miracula ubique exhibentur ut divinæ voluntatis signa et legationis cœlestis sigilla. Sic Gen. c. 4, v. 15 : *Posuitque Dominus Cain signum, ut (quod) non percuteret eum ullus qui invenisset eum.* Cujus loci sensus esse videtur, quòd Deus Cainum dejectum et desperantem facto miraculo erexerit et confirmaverit. Gen.

(1) Vide Arnob. lib. 6, p. 203, 207. Orig. c. Cels. lib. 7. Soz. hist. eccl. lib. 7.

c. 15, promissiones factæ Abrahæ , et prædictiones de sorte gentis suæ , confirmatae sunt miraculo , v. 17 : *Cum ergo sol occubuisse, facta est caligo tenebrosa, et apparuit clibanus fumans, et lampas ignis transiens inter divisiones illas.* Exodi c. 4, Moysi expostulanti et neganti suæ legationi Israelitas fidem habituros , respondit Deus miracula futura signa evidencia , quibus essent obtemperaturi : *ut credant quod tibi apparuerit Dominus Deus patrum suorum.* Miracula verò quæ Moyses ut missionis suæ certissima pignora edere eò loci jubetur , non alia sunt quam virgæ in serpentem mutatio , manus lepræ affligenda et modica aquæ quantitas in sanguinem convertenda : et reverè illis permoti Israelitæ crediderunt. Num. c. 16, cùm Core , Dathan , Abiron , et ducenti quinquaginta viri proceres rebellassent adversus Moysem et Aaron , ac contentio esset de imperio et sacerdotio , res miraculo dirimenda permissa est : « Manè notum faciet Dominus , ait Moyses , qui ad se pertineant , et sanctos applicabit sibi , et quos elegerit appropinquarent ei... In hoc scietis quod Dominus miserit me ut facerem universa quæ cernitis , et non ex proprio ea corde protulerim : si consuetà hominum morte interierint , et visitaverit eos plaga , quā et cæteri visitari solent , non misit me Dominus . » Ibidem c. 17, sacerdotium miraculo tanquam certissimo signo Aaroni confirmatur : « Quem ex his elegero , ait Deus v. 5, germinabit virga ejus , et cohibebo à me querimonias filiorum Israel , quibus contra vos murmurant . » Tandem Moyses singulis paginis recitat miracula suo imperio patrata ad Israelitarum provocandum obsequium , negat talia unquam patrata fuisse , affirmat ea esse per se certissima signa divinæ virtutis. Deut. 4, 32, habet : « Interroga de diebus antiquis , qui fuerunt ante te , ex die quo creavit Deus hominem super terram , à summo cœlo usque ad summum ejus , si facta est aliquando ejuscemodi res , aut unquam cognitum est , ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis , sicut tu audisti et vidisti , si fecit Deus ut ingredetur , et toleret sibi gentem de medio nationum , per tentationes , signa atque portenta... ut scires quoniam Dominus est Deus , et non est aliis præter eum . » Libri Josue c. 3, Deus mandata dans de transitu Jordanis , ait ad Josue v. 27 : « Hodiè incipiam exaltare te coram omni Israel : ut sciāt quod sicut cum Moyse fui , ita et tecum sim . » Judicium c. 6, duplex accipit signum Gedeon : primum , ut certior fieret suæ

divinæ legationis : « Da mihi signum , quod tu sis qui loqueris ad me... Extendit angelus summitatem virgæ , quam tenebat in manu , et tetigit carnes , et panes azymos ; ascenditque ignis de petrâ , et carnes azymosque panes consumpsit : angelus autem Domini evanuit ex oculis ejus. » Alterum , ut confirmaretur fides et spes victoriæ reportandæ adversus hostes Israel ; v. 56 : « Si salvum facis per manum meam Israel , sicut locutus es , ponam hoc vellus lanæ in arcâ ; si ros in solo vellere fuerit , et in omni terrâ siccas , sciām quod per manum meam , sicut locutus es , liberabis Israel. Factumque est ita. » L. 1 Reg. c. 12, Samuel miraculo convincit Judæos peccati , quo se obstrinxerant petendo sibi regem ; et illud miraculum nihil aliud fuit , quam improvisa et subito exorta tempestas. Denique , ut plura alia prætereamus , insignis est locus l. 3 Reg. c. 18, ubi Elias miraculo definiendam relinquit Mosaicæ religionis veritatem : accedens Elias ad omnem populum , ait : « Usquequod claudicatis in duas partes ? si Jehova est Deus , sequimini eum : si autem Baal , sequimini illum... Ego remansi propheta Domini solus ; prophetae autem Baal quadringenti quinquaginta viri sunt. Dentur nobis duo boves , et illi eligant sibi bovem unum , et in frusta cædentes ponant super ligna , ignem autem non supponant : et ego faciam bovem alterum , et imponam super ligna , ignem autem non supponam. Invocate nomina deorum vestrorum , et ego invocabo nomen Domini , et Deus qui exaudiens per ignem , ipse sit Deus. Respondens omnis populus , ait : Optima propositio . »

Ex his colligere licet nullam esse daemonis ordinariam potentiam , vel virgam in serpentem vel aquam mutandi in sanguinem , vel ignem cœlo demittendi , vel tempestatem excitandi , vel aquas dividendi , aut virgam ab arbore deicasan viridem reddendi , aut aliud quodcumque ex supradictis prodigiis patrandi.

2º Eadem est consentanea doctrina novi Testamenti : Christus Dominus ejusque Apostoli auctoritatem suam in miraculis ponunt. Joan. 3, 36 : « Ego autem habeo testimonium , ait Christus , majus Joanne. Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea , ipsa opera , quæ ego facio , testimonium perhibent de me , quia pater misit me. Ibidem , 10, 37 : « Si non facio opera patris mei , nolite credere mihi : si autem facio , etsi mihi non vultis credere , operibus credite , ut cognoscatis et eredatis quia pater in me est , et ego in patre. » Vide

Matth. 4, 11. Marci 16, 17. Joan. 20, 50. Act. 4, 5, ad Heb. 2, 3. Passim legimus haec verba: Contestante Deo signis et portentis; vel, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. Propterea miracula vocantur per antonomosiam opera Dei, Joan. 11, 5. Brachium Dei, Joan. 12, 38. Signaculum Dei, Joan. 6, 27. Marci 2, cùm dixisset Christus paralytico: « Fili, dimittuntur tibi peccata tua : et murmurarent scribae intra se dicentes : Blasphemat ; quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? *Dixit Christus ad eos* : Quid est facilius dicere paralytico : Dimittuntur tibi peccata, an dicere : Surge, tolle grabatum tuum et ambula? Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata (ait paralytico) : Tibi dico : surge, tolle grabatum tuum, et vade in dominum tuam. » Erat ergo sanatio paralyticus certissimum, quòd haberet potestatem dimittendi peccata, et eum divinâ ageret auctoritate.

IV. Miracula ut divinæ auctoritatis signa apud omnes cordatos habita sunt. 5 Reg. 18, postquam populus viderat victimam Eliæ igne cœlitùs delapso consumptam, cecidit in faciem suam, et ait: *Dominus ipse est Deus, Dominus ipse est Deus.* 4 Reg. 5, 15, cùm Naaman Syrus mundatus fuisse ab infirmitate suâ, reversus est ad Eliseum cum universo comitatu suo, et ait: *Verè scio quòd non sit aliis Deus in universâ terrâ, nisi tantum in Israel.* Sic quoque in novo Testamento laudatur eorum fides, qui sine ullâ morâ miraculis convicti Christo adhaeserunt. Joan. 5, 2, Nicodemus Pharisæus et princeps Iudeorum ad Christum ait: « Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister : nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. » Ibid. 2, 25: « Cùm esset (Jesus) Jerosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus videntes signa ejus, quæ faciebat. » Ibid 7, 51: « De turbâ autem multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cùm venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? » Ibid. 9, 52: « Non est auditum à seculo, quia quis aperuit oculos cæci nati, nisi Deus esset cum eo. » Ibid. 4, 52, regulus, cuius filium febricitantem subito sanavit Christus, laudatur, quia credidit ipse et dominus ejus tota. Vide Act. 8, 6, et 9, 53, et 13, 12, et 14, 10. Imò gravissimi peccati arguit eos Christus, qui fidem statim non dabant: Math. 11, 20: « Tunc cœpit reprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia

non egissent pœnitentiam. Væ tibi, Corozain; vae tibi, Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis. Et tu, Capharnaum, » etc. Et capite sequenti declarat « reos blasphemiae in Spiritum sanctum (quæ non remittetur neque in hoc seculo, neque in futuro) illos Pharisæos, qui dicebant: Hic non ejicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. »

Objectiones. — At sunt apud Moysem et in Evangelio monita quædam contra pseudo-prophetas, sunt et facta historica, quæ minuere multis videntur nostrarum rationum vim, quæ jam expendenda sunt.

Objicies 1º: Deut. 15, 4, Deus sic admonet populum suum: « Si surrexerit in medio tuî prophetæ, qui somnium vidisse se dicat, et prædicterit signum atque portentum, et evenierit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus et sequamur deos alienos, non audies verba prophetæ illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde et in totâ animâ vestrâ. » Jeremiæ c. 23, v. 52: « Ecce ego ad Prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo et in miraculis suis. » Matthæi 24, 25, monet suos Christus: « Surgent enim pseudo-christi et pseudo-prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. » 2 Thess. c. 2 de anti-christo scribit Apostolus: « Et tunc revelabitur ille iniquus..... cuius erit adventus secundum operationem satanae in omni virtute, et prodigiis, et signis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis. » Apocalypsis c. 13, prophetia est de bestiâ de mari ascendentे septem capitum et decem cornuum, decemque diadematum, cui dedit draco virtutem suam et potestatem magnam: « Huius caput unum occisum est in mortem, et plaga mortis ejus curata est. » Et de secundâ bestiâ cùm duobus cornibus, quæ « facit signa magna, ut etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum..... et datum est illi ut daret spiritum imagini bestiæ, et ut loquatur imago bestiæ: et faciat ut quicumque non adoraverint imaginem bestiæ, occidantur..... Et seduxit habitantes in terrâ propter signa: et adoraverunt bestiam oinnes qui inhabitabant terram; quo-

rum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni, qui occisus est ab origine mundi. » Jam autem hæc vulgo intelliguntur de anti-christi miraculis.

Respondeo 1º, in primo loco ex Deut. c. 15, vocem *prodigium* non significare propriè dictum miraculum, seu opus præter naturæ leges, sed rem mirabilem, quæ vel humanâ sagacitate præsciri, vel casu prædicti potest: hanc quippe significationem sæpè habet illa vox (1).

Illa verba: *Quia tentat vos Dominus Deus vester*, innuere viderentur Deum ipsum futurum istius prodigii auctorem: at revera indignum Deo videtur pervertire naturæ cursum, ut experiatur hominum pietatem. Homines tentat Deus, cùm permittit fraudes et præstigias deceptorum. Præmunit igitur hoc in loco Moyses Israelitas contra ea prodigia, quibus astrologi, divini et pagani sacerdotes cultum deorum propagarunt, somniorum nimirūm, portentorum, aliarumque id genus rerum mirabilium, licet merè naturalium, interpretatione. Ille namque à diis immissa existinuārunt, et id in se sumpserunt ut ea interpretarentur, sique eventuum futurorum prædictionem sibi vindicarent (2). Moysis itaque verborum hic sensus esse videtur: Si quis vobis proposuerit aliquod signum in falsorum deorum gratiam, et ex eo futurum eventum prædicere contenterit, eaque res postea evenerit, non idecircò existimate aliquid ibi miraculi inesse, nec in animum inducite, propterea teneri Deum auctoritatem suam interponere, ne res illa contingat: hæc enim Deus permittit ad vestram fidem explorandam; si namque vos patimini ob incertas et æquivocas istiusmodi prædictiones à cultu Dei divelli, erit id certum indicium, non esse vos in ejus fide et amore constantes, cùm vos non lateat quænam nuper prodigia

(1) Voces vel hebraice בָּהַר oth signum, מֹפְתֵּח mopheth prodigium, vel græce iis respondentes σημεῖον et τέρας, licet sæpè, non tamè semper significant opus verè miraculosum. Etenim בָּהַר oth, signum quodcumque denotat Gen. 17, 11. Ex. 12, 15. Josue 2, 12, 20, 12. Similis est sensus vocis σημεῖον tum in locis citatis, tum in nov. Testam. Matth. 26, 48. Lue. 11, 12. Rom. 4, 13. Iterum בָּהַר, mopheth nequit miraculum significare Ps. 71, 7. Is. 20, 5. Ezec. 12, 5, etc., quæ loca 70 interp. verterunt per τέρατα. Imò oth et mopheth adhibentur Is. 20, 3. Ez. 12, 6, 24, 27, de rebus quæ fulnros eventus præsignificant, quo etiam sensu hæc à Moyse illa accipi contendimus.

(2) Vid. Ilom. II, 1, v. 62 et II, 2, v. 308, 324. Herod. Eut. c. 2

effecerit, ut vos Aegyptiacā à servitute liberaret, seque totius naturæ Dominum esse demonstraret.

Quòd verò hic non agatur de miraculis ope dæmonis factis, satis patet ex eo quòd per talia prodigia nunquā tentaverit populum suum Deus, sæpè autem id fecerit permittendo pseudo-prophetarum artes: quòd etiam in alio loco hoc veri prophetæ criterium det Moyses, et prophetæ post eum: *Si evenerit, quod prædixerit ille propheta*; quòd denique Moyses et prophetæ, ut ex superioribus patet, omnem potestatem et scientiam futurorum dæmoni denegent. Jam verò non est credibile Deum monita dedisse contra rem non eventuram, et quam evenire non posse, et ipse et prophetæ post ipsum vindicentur satis claris verbis asseruisse.

Dici quoque potest verba Deuteronomii continentia hypothesim impossibilem, ita ut sensus sit: Etiamsi, quod est impossibile, aliquis propheta prædixerit signum atque portentum, etc., quomodo Apostolus, Gal. 4, 8, ait: *Licet angelus de cælo evangelizet vobis, præterquā quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* 2º In textu Jeremiæ vox, quam vulgatus interpres vertit in *mīraculīs*, significat *in temeritate suā*, vel *in instabilitate suā*: ita transtulit paraphrastes Chaldæns, et 70 interpretes habent, *in erroribus suis*. 3º In capite 24 S. Matthæi prædictit Christus excidium Jerosolymitanum, et ejus omnes circumstantias. Unde agitur de miraculis impostorum tunc temporis, qui, ut scribit Josephus, « turbas illectas post se trahebant in solitudines, dicentes se eis ostensuros manifesta prodigia et signa. » Sed referente eodem historicō nulla vera miracula ediderunt, et qui eos secuti sunt stultitiae suæ pœnas dederunt. 4º Obscurus nimis est Apostoli textus laudatus ex Ep. 5 ad Thess., quām ut ex eo quidquam contra nostram conclusionem confici possit. In summā sunt discordiā interpres, quid intelligendum sit per illam *discessionem*, de quā vaticinatur S. Paulus; aut quid sit illud *mysterium iniquitatis*, quod in Apostolicā ætate jam inchoatum erat; aut quis ille *homo peccati*, in templo Dei sessurus, tanquam sit Deus, et quem Dominus Jesus interfectorus est illustratione adventus sui. Unde alii quidem de *anti-Christo* hæc interpretantur; alii autem *Catigulam* vel *Neronem* intelligunt, et defectionem gentium ab imperio romano; alii rebellionem Judæorum aduersus Romanos, et scelera ac flagitia, quæ in ultimo excidio Jerosolymitano commissa sunt à Zelatoribus; alii *Simonem magum*,

Barchochebam, Mahumetum, aliosque pseudoprophetas, vel hæresiarchas, qui seculorum deenrus ab Ecclesiâ deficient. At quicunque sit illius loci verus sensus, nusquam efficietur ex eo dæmonem posse facere miracula, cùm Apostolus disertè appellat signa pseudo-prophetarum *signa mendacii seu falsitatis*; id est, *signa mendacia seu falsa*. Sicut in eodem capite, homo peccati est homo peccator, filius perditionis est filius perditus, mysterium iniquitatis est mysterium iniquum, efficacia erroris est error efficax, seductio iniquitatis est seductio iniqua. 5º Tota beati Joannis oratio c. 15, metaphorica est, et illam exposuerunt præclarissimi interpretes non de *anti-christo*, ejus miraculis et persecutione, sed de imperio Romano, persecutionibus imperatorum et eventibus, in quibus nulla fuit legum naturalium sensibilis eversio. Eorum varias interpretationes hic referre, nec vacat, nec necesse est.

Objicies 2º : Quamplurima facta sunt in utroque Testamento memorata, ex quibus colligitur magnam esse dæmonum ad patranda prodigia potestatem. 1º Gen. c. 3, dæmonem serpentis organo usum esse ad primos parentes decipiendos, docet Moyses. Serpentem certè cum homine colloqui et ratiocinari magnum prodigium fuit. 2º Exodi c. 7, legimus magos imitatos esse tria priora Moysis miracula; convertisse virgas suas in dracones, aquam in sanguinem, atque ranarum ingentem multitudinem procreasse. 3º In libro Job plura exempla habemus virtutis et furoris diabolici. 4º L. 4 Reg. c. 28, legimus mulierem pythonissam, quæ artes magicas exercebat, rogatam à Saûle, evocasse ex inferis animam Samuelis, illudque spectrum prædixisse cladem exercitus Israelitici, mortem regis et filiorum ejus; quòdque hæc die proximâ essent eventura. 5º Matth. c. 4, narratur translatum à dæmone fuisse Christum Dominum super pinnaculum templi, et deinde super montem excelsum, ei-que à malo spiritu monstrata esse omnia regna terra.

Respondeo, nos nullo modo negare quin dæmones multa mirabilia facere possint, permittente Deo; neque etiam negamus quin sæpè rebus humanis sese immiscuerint, Deo jubente, sive ad bonorum probationem, sive ad castigationem malorum: negamus solummodo illos unquam naturæ cursum intervertisse ad erroris confirmationem, ut supra exposuimus: neque certè allata exempla contrarium efficiunt. 1º Nimis obscura est historia

tentationis primorum parentum, quā ut ex eâ argumentum confici possit. Erant Adamus et Eva in conditione vite multū à nostrâ miserâ sorte discrepante, et quod ad eos tentandos permittere potuit divina sapientia, ad nos trepidos mortales in errorem præcipitan-dos non sinet. Deinde non videntur primi parentes multū fuisse stupefacti serpentis loquelâ, aut id miraculi loco habuisse; neque ipse dæmon illâ virtute suâ, quâ animalis corpus agitabat, tanquam signo ad confirmandas falsas promissiones suas, utebatur: nullam quippe fingebat legationem divinam, sed divinorum mandatorum contemptum palam præ se ferebat. 2º De prodigiis magorum Pharaonis dicemus loco magis idoneo, ubi de divinâ Moysis missione: illa tribuit ipse Moyses *arcaniis quibusdam et incantationibus Aegyptiacis*, non diabolo, cuius in totâ illâ Moysen inter et magos contentione nulla planè mentio est. Nihil innuitur, unde suspicari datur diaboli operâ magos usos esse: istos repræsentat Moyses ut meros circu-latores, qui arcaniis suis artibus et indu-striâ similia quædam atque ipse, facere co-nati sunt. Contra dæmonum fraudes, neque hic nec alibi (1), Hebræos præmuniunt, seu

(1) Si excipias Gen. c. 3, dubitari potest, an in toto Pentateucho diaboli mentionem Moyses injecerit. Quæ enim leguntur vel Levit. 27, 7: *Et nequaquam ultra immolabunt hostias suas demonibus cum quibus fornicati sunt*; vel Deut. 32, 17: *Immolarerunt demonis et non Deo*, diis quos ignorabant: novi recentesque venerant, quos non coluerunt patres eorum; ea neminem morabuntur, si consulatur textus Hebreus: in priori enim textu legitur pro dæmoniis שְׂדֵךְ, sehirim, τοῦ παταγίου, rebus vanis, juxta 70. Vox por-rò שְׂדֵךְ, sehir, in singulari significat, vel pilo-sum, hirsutum, Gen. 25, 25, et 57, 11; vel hircum, Levit. 4, 24, et 16, 9, et innumeris aliis in locis: in plurali, hircos Levit. 16, 7, 8. Num. 7, 87. Hinc Isaiae cap. 15, 21, et 54, 14, prædicetus destructionem Babyloniae et Edom: *Tri-pudiabunt*, inquit, ibi שְׂדֵךְ sehirim, seu hirci sylvestres (*). Istud verò animalium genus in magnâ olim veneratione et omnis generis spurciis cultum erat apud Aegyptios (*): quorum impuris ritibus deditos jam tum fuisse Israelitas patet ex Jos. 24, 14. Ez. 20, 7, 23, 2, 3, ut mirum non sit Moysem tale eis præ-

(*) Quod verò comminiscuntur quidam interpretes, satyrorum et faunorum specie dæmones olim apparuisse, eadēmque idcirco sub figurâ fuisse repræsentatos, nullam habet ex Scripturis probationem.

(**) Clariss. Boch Hieroz. lib. 2, c. 53, fusè probat sacra omnia Aegyptiorum animalia fuisse pilosa, et hircum præcipuo in honore ipsis semper habitum.

Moyses seu prophetæ : quod cùm in præsenti discriminine, tum aliis in locis, fuisse in sententiâ adversariorum omnino necessarium. Ex tribus enim miraculis, quæ juxta adversarios diaboli ope magi perfecerunt, duo planè similia jam antea coram Israelitis fecerat Moyses, ut cum potestate divinâ missum se comprobaret : eaque dederat ipse Deus ut legationis divinæ certissima testimonia. Ex. 4. Prophetæ autem in nullo alio argumento sæpius versantur, quâm in exponendâ deorum gentilium vanitate, imbecillitate et omni omnino, seu ad bonum seu ad malum, impotentiâ. 5º Ex nullâ Scripturæ sacræ parte melius intelligimus, quâm ex libro Job, nullam esse dæmoni concessam in res naturales potestatem ordinariam : nihil in sanctissimum virum agere potuit nisi priùs impetrât speciali Dei veniâ; neque quidquam factum ab eo est ad erroris alicujus confirmationem : ipse Job calamitates suas acceptas refert Deo : *Manus Domini tetigit me: Dominus dedit, Dominus abstulit.* 4º Alienum quoque est à nostrâ causâ exemplum tentationis Christi Domini : nempe sicut in illâ primi parentis Adami, dæmon inimicitiam cum Deo præ se tulit, sic quoque in hac; neque per demonstrationem divinæ virtutis in errorem inducere unum aut alterum conatus est, sed pollicitatione præmiorum à vero et recto cognito avertere satagebat. Præterea notandum

ceptum dedisse Aegypto mox profectis. Hæc confirmationem habent ex 2 Par. 11, 15, ubi Jeroboam dicitur sibi constituisse sacerdotes excelsorum, et sehirim חִירֵי שׁ, hircorum et vitulorum quos fecerat. Non fecit profectò dæmonia Jeroboam : sed totus in id, ut Israelitas à veri Dei cultu abstraheret, hircorum cultum, quem mutuaverat ab Aegyptiis quibusq; diu vixerat, 5 Reg. 11, 40, apud suos propagavit. In textu autem posteriori pro dæmonis legitur בְּנֵי שׁ, shedim, quæ vox non occurrit, si agatur de idolis, nisi hic et Ps. 106, 36; derivatur autem à בְּנֵי שׁ, destruxit, vastavit; innuitque prætensam indolem eorum idolorum aut deorum, qui sanguinis humani effusione delectabantur; dicuntur hi dii novi et recentes respectu Israëlitarum, quos alloquebatur Moyses, quia hoc idolorum genus non coluerunt nisi sub ingressum terræ Chanaan. Hæc omnia lucemi accipientex præfato Ps. 106 : *Et initiati sunt Beelphægor, et comedenter sacrificia mortuorum (seu hominib; mortuis oblata), et commixti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum, et factum est illis in scandalum, et immolaverunt filios suos et filias suas בְּנֵי שׁ, shedim, diis istis vastatoriis, et effuderunt sanguinem iucentem : sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. Demum quos Moyses vocat v. 17 בְּנֵי שׁ, shedim, eosdem appellat v. 21 הַבְּלִים, vanitates, mera idola.*

est post multos sanctos Patres et doctissimos Scripturæ interpres, Christi assumptionem in templi pinnaculum, et postea in montem excelsum sine miraculo verisimiliter peractam fuisse, cùm S. Lucas scribat diabolum *duxisse* (1) Dominum nostrum in templum, quæ vox nullo modo innuit Christum per aera à dæmone fuisse translatum : neque is est sensus, qui necessariò affligi debet voci, *assumpsit*, quâ utitur S. Matthæus. 5º Quod attinet historiam pythonissæ Endorensis, Jacobus Serces in tractatu de Miraculis, et Alphonsus Turretinus in dissertationibus de Veritate christianæ Religio-nis, magnam industriam contulerunt, ut efficerent totam rem fraudulenter gestam fuisse, et astutam anum regi superstitionis et pavido imposuisse. Cui sententiae facilè subscribemus, nisi vetaret nos auctoritas Siracidis, qui Ecclesiastici c. 46, v. 23, de Samuele scribit, ad hanc historiam alludens : *Et post hoc dormivit, et notum fecit regi, et ostendit illi fiuem vite suæ; et exaltarit vocem suam de terra in prophetiâ, detere impietatem gentis suæ.*

Longius tamen absumus ab eorum sententiâ, qui putarent animam Samuelis evocatam fuisse virtute magiæ alicujus, in quâ anus Endorensis esset perita. Piorum virorum ac propheta-rum animæ dæmonis certè imperio ac ludibrio à Deo suorum amante non sic permittuntur, ut ad votum præstigiatricis è domicilio suo in has terras transferantur. Neque probare magis possumus eorum sententiam, qui putant non ipsam Samuelis animam apparuisse, sed oblatum fuisse spectrum, cuius organo usus est dæmon ad prædicenda Saülis et liberorum fata. Quæ opinio multa et magna habet incommoda : primò, non satis convenit textui sacro et Siracidis testimonio, in quibus Samuel apparuisse dicitur. Secundò, unde constat dæmoni competere potestatem spectra quædam excitandi, eaque adhibendi tanquam instrumenta ad loquendum, ad terrendum, et ad quos lubet usus? Denique cùm dæmonis nulla sit futurorum scientia, prævidere non potuit futuram mortem regis et filiorum ejus, nisi ex conjecturâ, quod et mulier potuit sine dæmonis monitis.

Unde constituendum est, artem magicam, quam exercebat mulier Endorensis, vanissi-

(1) Vox παρεπιδημέων, quâ utitur S. Matthæus, tum apud profanos auctores, tum apud ipsum S. Matth. et alios N. T. scriptores significat, unâ secum ducere. Vid. Math. 17, 1, 20, 17, Marc. 5, 40, Luc. 9, 10. Act. 21, 26, etc.

mam fuisse. At in alio casu , cùm ipsa sese ad fraudes pararet , Dei voluntate reverà apparuissé Samuelem , et futura prædixisse; hinc mulieris summa extitit perturbatio ; et hinc tanta eventus cum prædictione consensio : neque profectò hic tam extraordinarius eventus , quo fortassè pythonissa ad meliorem vitam conversa est, ullam magiae conciliavit auctoritatem , aut in eo præstigiatrixis se famulum gessit Deus , quod affirmare solent oppositarum sententiarum defensores . Poena præterea in Saûlem promptissima satis avocabat superstitiones à regis imitandâ stultitiam et impietatem .

Ex his omnibus colligere licet sine ullis ambigibus : 1° quamlibet legum naturalium perturbationem indicare divinam manum , vel terrentem et punientem , vel consolantem et remunerantem , suorum pietatem explorantem vel patientiam exerceantem , falsitatem refellentem vel veritatem confirmantem : atque ubi hæc perturbatio sit ex imperio prophetæ alienus in nomine Creatoris ad alicujus doctrinæ , vel revelationis eujuscumque confirmationem , præter ipsum miraculum nullas alias notas requiri ; id est , physicas miraeuli circumstantias per se sufficere . 2° Colligitur cursus naturæ , leges naturales cognosci certò ex perpetuâ experientia , sine ullâ oblatâ ab origine mundi exceptione , uti cognoscitur lex , quæ cursus solis diurnum et annum regit . vel lex gravitatis , vel lex permutationis motus in collisione corporum , et aliae physicæ notissimæ . Nascitur ex hâc experientia divine constantia certitudine physica , cui homo sapiens in rebus physicis assentitur , sicut in metaphysicis certitudini metaphysicæ , et in moralibus certitudini morali . Unde effectus novi ac stupendi , ut cometarum apparitio , eclypses solis et lunæ , pulverispirii vis , phænomena materiæ electricæ , etc. , cùm primùm observati sunt , non habuerunt rationem miraculorum , quamvis eorum causæ ignorarentur . Nam in illis omnibus , quæ lex naturæ suspensa est , ejus efficiaciam constante ab origine mundi senserunt homines ? Nihilominus vir sapiens inquiret sedulò in morales miraculorum circumstantias , in prophetæ thaumaturgi vitam , doctrinam , ejusque doctrinæ fructus , ex quibus omnibus maximam confirmationem accipit physicarum circumstantiarum momentum et auctoritas (1).

(1) Dùm hæc typis mandarentur , accepit auctor has anonymas litteras , in quibus cùm docte et ingeniosè disputatione contra ordinariam illam dæmonibus vulgo attributam pote-

CAPUT II.

DE PROPHETIE NATURA , FINE , MODO , ET
AUCTORITATE.

§ 1. *Definitio et nomen prophetiæ.*

Prophetia nomine intelligimus « præsensionem et prædictionem futuri alicujus eventus , qui in causis naturalibus non sit prævisus . » Dicimus 1° , prophetiam esse præsensionem futuri eventus , ut excludamus temerarias prædictiones casu quandoque veras , sed factas sine ullâ præscientiâ . Dicimus 2° , prophetiam præsensionem et prædictionem futuri eventus , ut amoveamus omnes rerum , seu præteritarum , seu abditarum declaraciones , quæ propriè dieuntur revelationes : latiore sensu quidam nomen prophetiæ accipiunt pro divinâ inspiratione , « quâ eventus rerum procul à nobis distantiam (sive sint

statem , quâ rebus hujus mundi aspectabilis intervenire ex arbitrio suo creduntur , et etiam contra hypothesim ablatâ de Hontteville ; eas hic exhibendas ducit , certus eas futuras ut sibi , sic lectoribus gratis imas... Après avoir rapporté la définition de S. Thomas, vous ajoutez, Monsieur, qu'elle renferme toute la matière des miracles dans des bornes bien étroites; que, cette définition n'a pas été admise, Dieu ne pourrait pas employer la puissance naturelle des anges, pour opérer des miracles proprement dits... Il est, ajoutez-vous, plusieurs prodiges rapportés dans l'ancien et le nouveau Testament , qui ont certainement force de preuve , quoique nous ne puissions pas démontrer qu'ils sont au-dessus de l'ordre de toute nature créée . Cette réflexion m'a paru faire entendre que , selon vous , Monsieur , on ne peut pas démontrer que les anges n'ont pas la puissance naturelle d'opérer de vrais miracles . Pour vous exposer mon doute sur ce point , permettez-moi de rapprocher quelques observations presque toutes puisées dans votre ouvrage .

1° Tout vrai miracle est un événement , ou une opération sensible . Il doit donc renfermer une production ou une détermination , une cessation , ou une interruption d'ordre ou de mouvement dans le monde visible . Je donnerais plus de développement à cette observation , si je ne parlais à un homme en état de la saisir beaucoup mieux que je ne saurais l'expliquer .

2° Un événement sensible , pour être véritablement miraculeux , doit être au-dessus des lois générales que Dieu a établies pour le gouvernement du monde visible et l'arrangement de ses parties . Je discuterai plus bas l'hypothèse de M. Hontteville , et j'écarte les objections sur ces expressions *super* , *præter* , *contra ordinem* , etc.

3° Dieu peut-il se servir du ministère des esprits créés , comme de purs instruments entre les mains de sa toute-puissance , comme de causes *occasionnelles* , pour déroger à ces lois générales ? Ma difficulté ne roule pas sur cette

« præteritæ seu præsentes) aut per dicta aut per facta immobili veritate et maximâ cùm certitudine annuntiantur. » Ita ferè Cassiodorus præf. in psalmos. Sed ut habet S. Tho-

question; je ne sais même s'il est possible de la proposer sérieusement, et de balancer sur l'affirmative.

4° Mais est-il impossible de démontrer que, par sa nature, un esprit créé, quel qu'il soit, dès là même qu'il est créé, n'a pas la puissance de déroger, comme cause efficiente, aux lois constantes et générales établies par le Créateur, pour l'ordre et la marche de la nature corporelle? Voilà ma difficulté.

5° Proposer cette question, c'est demander si un esprit créé peut, ou ne peut pas, par le seul mouvement de sa volonté, déroger à des lois qu'il n'a pas établies; troubler ou suspendre un arrangement qui lui est totalement étranger; arrêter ou accélérer, suspendre ou interrompre, anéantir ou produire des mouvements qui sont des résultats nécessaires de ces lois générales établies par la seule volonté du Créateur, aussi indépendantes de tout esprit créé, aussi supérieures dans leur exécution à toute activité créée, que la volonté souveraine qui en est le principe, et dont elles empruntent toute leur stabilité, toute leur force.

6° Pour simplifier, et peut-être pour éclaircir davantage ma pensée, je demande s'il y a, s'il peut même y avoir, et s'il ne répugne pas qu'il y ait un rapport physique et naturel, le rapport d'une cause proprement dite avec son effet, entre la volonté actuelle d'un pur esprit, et un événement contraire ou derogatoire aux lois constantes et générales du monde visible. Le plus parfait des esprits créés dira, par exemple: Je veux que les tours de Notre-Dame se transportent à Pontoise, que le dôme des Invalides s'éroule, qu'un rocher se soutienne en l'air sans appui, que le soleil s'arrête, etc., et la chose arrivera en vertu de l'ordre donné, si Dieu ne suspend l'exercice de la puissance productrice, de l'activité naturelle à cet esprit.

7° Un habile homme à qui je proposais cette question, a cru que, dans les termes où je la réduisais, elle laissait subsister tout entière la difficulté sur le pouvoir et l'influence des esprits créés, par rapport aux miracles. En effet, disait-il, que l'esprit créé soit véritablement la cause productrice du miracle, ou qu'il n'en soit que la cause purement occasionnelle, on demandera toujours si le démon peut faire de vrais miracles, et cette question renfermera toujours la même difficulté.

8° Je pense que la question proposée n'est embarrassante que parce qu'elle est équivoque. S'il est démontré, ou si l'on peut démontrer que, par ses forces naturelles, un esprit créé ne peut pas véritablement produire un miracle, alors la question se réduit à savoir si Dieu peut se servir du ministère d'un esprit créé, bon ou mauvais, comme d'un pur instrument, d'une cause occasionnelle que sa puissance emploie, pour déroger elle-même aux lois qu'elle a établies. Or, dans la question ainsi proposée, je ne pense pas qu'un esprit tant soit

mas, « ad prophetiam propriissimè pertinet revelatio eventuum futurorum; unde et non men prophetæ sumi videtur. » Dicimus 3°, prophetiam præsensionem eorum, quæ in

peu éclairé, puisse trouver une difficulté raisonnable.

9° A la vérité, je ne sais pas l'étendue, le degré de puissance ministérielle et précaire que la Providence a donné, ou qu'elle a pu donner aux esprits créés, sur les différentes parties de l'administration du monde visible. Je n'ai pas même besoin de le savoir, pour voir clair sur la question des miracles: il suffit que je sache, et je crois le savoir, que, par ses propres forces, par son activité naturelle, un esprit créé, parce qu'il est créé, ne peut pas plus produire, contre les règles constantes et générales, le mouvement d'un atome, qu'il ne peut lui donner l'existence. Il n'y a pas moins de distance de l'acte de sa volonté, comme cause efficiente, au mouvement de cet atome, comme effet naturel, qu'à sa création. Cette distance ne peut donc être franchie que par la seule volonté du Créateur, qui seul peut donner le mouvement et la vie aux parties du monde visible, comme seul il peut leur donner l'être. *Je veux, et le corps existe; je veux, et le corps est mu;* entre la cause et l'effet énoncés dans ces deux propositions, s'il s'agit d'une production véritable, la distance est égale: la volonté qui, dans son propre fonds, trouverait une force suffisante pour remuer un atome, contre les lois constantes et générales du mouvement dans le monde corporel, pourrait arrêter le soleil, éteindre sa lumière, bouleverser toutes les parties de l'univers.

10° Le commerce du corps et de l'âme, la réciprocité de leurs opérations ne me paraît pas fournir la matière d'une difficulté sérieuse; 1° il est démontré que l'impression des sens, ou le mouvement des organes, n'est que la cause occasionnelle des sensations de l'âme. 2° Il n'est rien moins que prouvé que la volonté de l'homme soit la cause véritablement productrice des mouvements du corps. La bonne physique qui calcule moins, pour étudier davantage la nature, sait aujourd'hui à quoi s'en tenir sur cet objet. 3° Dans ces opérations réciproques, rien qui exige dans l'âme, non plus que dans le corps, une force véritablement productrice; rien d'ailleurs qui ne soit soumis aux lois constantes et générales du monde visible, dont l'homme est la plus noble partie.

11° D'après ces notions, que je me contente d'esquisser, parce que, beaucoup mieux que moi, vous saurez en apprécier la valeur et en développer l'étendue; j'entre avec la plus grande facilité dans la pensée de Benoit XIV, que vous citez. « Si quelqu'un, dit ce savant pontife, concluant des principes rapportés ci-dessus, que les démons peuvent, par leur vertu naturelle, faire des miracles qui surpassent les forces et la faculté de la nature visible et corporelle, il se tromperait bien certainement. Autre chose est, continue-t-il, que Dieu se soit servi quelquefois, et qu'il puisse se servir du ministère du démon dans la production des

causis naturalibus non sunt prævisa, ut physi-
corum, medicorum et politicorum præcognitiones, sæpè probabiles, aliquando etiam certas, rejiciamus. Èodem redit divinationis defi-

miracles, et autre chose, que ce soit le démon qui fasse des miracles. »

12° Si donc l'on m'objecte le miracle du reptile qui parle à Eve, les prodiges des enchanteurs de l'Egypte, ou l'évocation de Samuel par la pythonisse, etc., les faits étant incontestables, j'avoue qu'ils sont miraculeux, je les envisage d'abord dans leur *être physique*, et j'y reconnaiss l'action de Dieu qui déroge à ses lois par le ministère de ses créatures bonnes ou mauvaises. Done, envisagés dans leur *être moral*, ces miracles sont aussi la voix de Dieu qui parle à l'homme pour l'instruire, pour l'éprouver, ou pour le punir, par un moyen extraordinaire. Quelle que puisse être la vue de l'agent subalterne dont il emploie le ministère pour l'opérer, jamais il ne se servira d'un être malfaisant, ou imposteur, pour faire un miracle dans des circonstances où il serait impossible à un homme tant soit peu attentif, de discerner le langage de la Divinité, de la voix de l'imposture. Le discernement était facile à faire dans les exemples que j'ai cités, et dans les autres faits qu'on a coutume d'opposer.

13° Vous dites, Monsieur, que vous embrasseriez très-volontiers ce sentiment, si vous pouviez le concilier avec la croyance de tous les âges; vous faites plus: après l'avoir prouvé par les passages les plus formels, vous l'appuyez sur l'expérience constante de tous les siècles.

14° La raison, l'expérience et l'autorité sont donc sur ce point dans le plus parfait accord. La raison me paraît répandre autant de lumières sur les arguments que fournissent l'expérience et l'autorité, que celles-ci donnent de force aux preuves appuyées sur la raison.

15° Mon doute ne tombe donc que sur le jugement que vous portez de la définition du miracle donnée par S. Thomas, adoptée par Benoit XIV, et suivie, je crois, par le grand nombre. En conséquence de ce jugement, vous dites que les preuves par vous puisées dans les lumières de la raison, ne mettent pas ce sentiment hors de toute controverse; par elle-même, la raison ne vous paraît fournir qu'une forte présomption en sa faveur: c'est dans l'expérience et l'autorité qu'il faut en chercher des preuves certaines..... Paris, 3 mai 1773.

Vous m'encouragez, Monsieur, par le favorable accueil que mes premières observations ont éprouvé de votre part. Vous en ferez tel usage qu'il vous plaira. Je les ai pleinement soumises à votre jugement; je les abandonne entièrement à votre bon plaisir. Il est de la bonne foi de vous prévenir que, pour la plupart, elles ne sont pas à moi. Celles dont je ne vous suis pas redevable, je les ai presque toutes empruntées d'un recueil de lettres adressées à M. Houtteville, et imprimées en 1722. On m'a toujours dit que le P. Tournemine en était l'auteur. Quoi qu'il en soit, vous ne pensez pas que l'hypothèse de M. Houtteville dimi-

nitio apud Ciceronem, juxta quem « est ea-
rum rerum, quæ fortuitæ putantur, præ-
dictio et præsensio. »

Propheta apud Hebræos triplici nomine ap-

nue beaucoup la force des preuves que les miracles fournissent pour établir la vérité de la Religion. Quelques écrivains modernes paraissent en avoir porté le même jugement. M. de la Chambre n'a osé prononcer entre M. Houtteville et M. Clarke; il est même impossible, selon lui, de prendre un parti sur le différend qui les partage. Cette décision ne m'a pas empêché de regarder jusqu'ici le système de M. Houtteville comme insoutenable, soit que l'on considère le miracle dans l'ordre physique, ou dans l'ordre moral. Je ne dirai pas avec l'auteur des lettres, que ce système me fait horreur, qu'il a révolté tous les lecteurs, qu'il s'est attiré autant d'ennemis qu'il y a de chrétiens dans l'univers; mais je pense qu'il altère la nature du miracle, et qu'il en atténue la force.

J'observe d'abord une différence essentielle entre l'hypothèse de M. Houtteville et l'opinion du P. Mallebranche. Celui-ci, à la vérité, n'admet en Dieu qu'une volonté simple, unique et générale pour tous les effets ordinaires et miraculeux; mais, selon lui, les miracles sont toujours au-dessus de toutes les forces et de toutes les lois de la nature: quoiqu'ils n'aient pas pour principe des volontés particulières, ils n'en sont pas moins des dérogations au cours ordinaire. Mais, dans le système de M. Houtteville, le miracle est un résultat de l'ordre général de la mécanique du monde, et du jeu de tous ses ressorts. C'est une suite de l'harmonie des lois générales que Dieu a établies pour la conduite de son ouvrage; mais c'est un effet rare, surprenant, qui n'a point pour principe les lois générales, ordinaires et connues, qui surpassent l'intelligence des hommes, dont ils ignorent parfaitement la cause, et qu'ils ne peuvent produire par leur industrie.

Dans ce passage de M. Houtteville, qui embrasse tout son système, je trouve beaucoup d'embarras sur les lois générales de la nature, et peu de concert avec les lumières ordinaires de la raison. Le miracle est un *résultat de l'ordre général, une harmonie des lois générales*. Cependant il n'a pas pour principe *les lois générales, ordinaires et connues*. Je le demande, y a-t-il donc dans la nature, peut-on même raisonnablement supposer qu'il y ait des lois générales *inconnues et extraordinaires*, qui produisent des effets contraires aux résultats des lois générales, *ordinaires et connues*? La mécanique du monde roulerait donc sur des lois opposées, dont les unes, accessibles à nos recherches, seraient combattues par d'autres absolument inaccessibles à notre intelligence. Toute cette théorie, monsieur, m'a bien l'air de n'être qu'un pompeux jeu de mots, ou un fatras inintelligible. Que ne dit-on que ces lois générales, *inconnues et extraordinaires*, sont des lois dérogatoires au cours ordinaire de la mécanique du monde? alors on se ferait entendre; mais on rentrerait dans la voie commune.

pellabatur: רֹהֶה, Rohe, id est, *videns*; צָהֵז, Choze, quæ vox eamdem habet significationem; sed sapientis נָבִי, Nabi, quod vocabulum juxta verisimilem conjecturam Salomonis Jarchi derivata.

Supposerait-on que les lois ordinaires et connues se prêtent à des combinaisons singulières, à des résultats impénétrables à l'esprit humain, pour produire des effets rares, singuliers, et absolument éloignés de la marche générale dans la mécanique du monde? Cette supposition serait peut-être admissible pour quelques circonstances particulières, où les hommes ont dû voir une maladie désespérée se guérir, un ciel serein s'obscurcir, des nuages se former sur-le-champ, et se fondre en pluies abondantes aux ordres d'un thaumaturge, ou aux vœux d'un peuple. C'est ici le cas de dire que les lois du mouvement sont susceptibles d'une infinité de combinaisons et de rapports, dont il est impossible de saisir tous les résultats.

Mais je demande avec l'auteur des lettres, par quelles modifications naturelles du mouvement, la ville de Jérusalem a-t-elle pu voir autrefois sept pains se multiplier assez abondamment pour rassasier un peuple nombreux? Par quels rapports secrets aux lois de l'équilibre des liquides, les Apôtres ont-ils vu leur maître marcher sur la surface des eaux, et se faire suivre par l'un de ses disciples? Par quelle harmonie astronomique des planètes, qui ne doivent être opposées l'une à l'autre, que dans des temps mathématiquement définis, peuvent-elles sans forcez leur marche naturelle, et sans déroger aux lois qui les régissent, s'arrêter, ou s'éclipser extraordinairement, et mettre en défaut tous les principes et tous les calculs de l'astronomie? par quelles combinaisons une âme retourne-t-elle dans un cadavre déjà glacé, déjà infect, déjà livré à la pourriture, pour lui rendre le mouvement et la vie, sans violer les lois générales de la nature, et sans éprouver la plus légère opposition de sa part? Proposer ces questions, n'est-ce pas démontrer l'absurdité du système qui les occasionne? Ce qui est physiquement absurde, la métaphysique la plus raffinée a-t-elle droit de le supposer naturellement possible?...

Parmi tous les miracles de l'ancien et du nouveau Testament, ne s'en trouvât-il qu'un seul qui résistât invinciblement à cette hypothèse, il suffirait pour la renverser de fond en comble. Non, personne ne connaîtra jamais, jamais personne ne pourra connaître tous les rapports, tous les résultats possibles. Mais depuis le plus ignorant des hommes jusqu'au plus savant des philosophes, est-il quelqu'un qui ne sente, qui ne saisisse la vérité de cette assertion: La résurrection d'un mort est un effet au-dessus de toute la force, de toute l'énergie des lois connues et inconnues, générales et particulières de la nature. Si les apôtres du déisme avaient avancé cette hypothèse, je ne sais comment elle aurait été accueillie dans le sein du Christianisme.

Jusqu'ici je n'ai envisagé les miracles que dans l'ordre physique relativement aux principes de M. Houteville, et c'est sous le même

tur à radice בְּנֵי Noub, eloqui, et consequenter propriè significat oratorem, seu concionatorem. Hujus ultimæ vocis variæ sunt acceptio[n]es. 1º *Nabi*, est futurorum prænuntius. 2º *Nabi*, est

rapport que vous avez solidement combattu son système dans votre premier volume. Toute ma difficulté roule donc sur le jugement que vous en portez, monsieur, en le considérant dans l'ordre moral, je veux dire, sous le point de vue où le miracle est pour nous le langage de la Divinité, et le sceau authentique qu'elle appose à la doctrine qui nous est annoncée de sa part. Sur quoi voici les doutes qui me sont venus, et les reflexions qui les ont fait naître. Dans le système de M. Houteville, le miracle est un effet rare, singulier, impénétrable des lois générales; mais il en est un effet, un résultat fondièrement naturel. Voilà sa nature physique, je n'y vois pas encore le langage de la Divinité. Eh! à quel signe pourrais-je reconnaître que Dieu veut m'instruire d'une manière extraordinaire, par un événement purement naturel? serait-ce parce que cet événement est singulier, qu'il est rare? Mais combien de maladies rares et singulières, qui épousent toutes les ressources de l'art, qui déconcertent toutes ses lumières, qui échappent à toutes ses recherches? J'en appelle aux mémoires des académies de Paris, de Leipsick, etc. Mais ces miracles surpassent toute la portée de notre intelligence... Je le veux, et je conclus que j'en ignore le principe. Or, de l'aveu sincère de mon ignorance, au langage extraordinaire de la Divinité, l'induction ne me paraît ni directe, ni prochaine, ni nécessaire dans l'ordre des événements les plus singuliers, dès qu'on les suppose naturels.

D'ailleurs, si les miracles ne sont que des résultats extraordinaires, des combinaisons inconnues, des lois générales, dans quelles sources vont-ils puiser toute leur force pour établir la vérité d'une Religion surnaturelle? Elle ne peut partir que de leur concours avec le moment où le thaumaturge en invoque le témoignage en faveur de la doctrine qu'il annonce; concordanter de l'événement rare et singulier avec la prédication d'une doctrine extraordinaire, incompréhensible, proposée par un homme qui se dit l'envoyé de Dieu, et qui le prouve par cet événement. Je suppose qu'il savait que le miracle devait arriver au moment où il prédit qu'il arrivera. Cette connaissance surpassait toute l'intelligence de l'esprit humain, je l'accorde, et alors je conçois que la prévoyance certaine et l'annonce précise de l'événement miraculeux seront le langage de la Divinité; mais j'en conclus aussi que l'événement prévu et annoncé ne prouvera rien par lui-même dans les principes de M. Houteville. Toute la preuve qu'il offrira aux yeux d'un philosophe imbue de son système, ne viendra ni de la singularité, ni de la rareté de l'événement, mais du surnaturel de la prédiction, ou de l'annonce faite par le prédicateur, ce qui enlève au miracle toute sa force, pour confondre la preuve qu'on en tire, avec la preuve appuyée sur la prophétie: ce n'est plus comme thaumaturge,

ōraeulorum et decretorum divinorum internūtius. Ex. 7, 1 : *Dixitque Dominus ad Moysem: Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit Nabi tuus.* 3º ΝΒΑ, *Nibba*, seu prophetare, significat aliquando *fure*. 1 Reg. 18, 10 : *Invasit spiritus Dei mahn Saul, et prophetabat in medio domis sua.* 4º *Nibba*, est laudes divinas canere. 1 Reg. 19, 23 : *Fuctus est etiam super eum spiritus Domini, et ambulabat ingrediens, et prophetabat usque diu veniret in Naioth, in Ramathah.....* Unde et exivit proverbium : *Num et Sūn inter Prophetas?* Eodem sensu sumitur 1 Paral. 23, 1 : *Igitur David et magistratus exercitis segregaverunt in ministerium filios Asaph, et Heman, et Idi-thun, qui prophetarent in cytharis, in psalteriis, et cymbalis.* 5º Quia latronis cadaver injectum sepulcro Elisæi vitam recepit, ideò dicitur Eccl. 48, 14 : *Et mortuum prophetavit corpus ejus* (Elisæi). 6º *Nibba*, significat *divinare*, seu rem occultam aperire, ut 1 Reg. 9, 7. Tandem in novo Testamento est *Scripturas interpretari*, vel populum hortari ad pietatem, 1 Cor. 14, 5 : *Nam qui prophetat, homiūibus loquitur ad ædificationem, et exhortationem, et consolatiō-nem.* Scilicet ut habeat Maimonides in More Nevochim 1. 2, c. 45 : Secundus prophetiae gradus est, cùm homo in se sentit rem vel facultatem quamplam exoriri, et super se quiescere, que eum impellit ad loquendū, ita ut loquatur vel de scientiis et artibus, vel psalmos et hymnos, vel utilia ac salutaria rectè vivendi præcepta, vel res politicas et civiles, vel denique divinas, et quidem inter vigilandum, et in vigore sensuum or-

c'est comme prophète, que l'envoyé de Dieu prouve la divinité de sa mission.

Je suppose qu'un philosophe, partisan du système de M. Houtteville, lise le livre de Josué; que trouvera-t-il dans le commandement que l'homme de Dieu fait au soleil et à la lune de s'arrêter dans leur course? Tous les autres lecteurs y aperçoivent une prière que Dieu exaucé, et un ordre que le ciel respecte; ils voient avec admiration un Dieu qui obéit à la voix de son ministre, et toute la majesté du spectacle que l'Ecriture lui présente, le frappe, le saisit. L'énergie des traits qui composent ce magnifique tableau se soutient, se sent, se concçoit, dans les principes qui admettent une véritable dérogation aux lois générales de l'astronomie; mais tout cela disparaît aux yeux du philosophe: il ne voit qu'un événement rare, singulier, surprenant, inexplicable, à la vérité, mais naturel, mais nécessaire, puisqu'il résulte d'une combinaison particulière des lois générales: le ciel et ses astres obéissent, non à la voix de l'homme, mais aux lois de la nature; l'ordre, la prière de Josué ne sont phy-

« dinario. Et hic est de quo dieitur, quòd lo-
« quatur per Spiritum sanctum. »

Apud Graecos duplex præsertim nomen erat ejus, qui res futuras prædicebat; προφήτης propheta nempe, et μάντις mantis: prius derivatur à radice quæ significat prædicere. At in vulgari sermone illo nuncupabantur quicumque occulta rei divinatores, oraculorum interpres, et sacrorum antistites. Secundum, scilicet μάντις mantis (unde μαντεία, manteia, et μαντεῖα, mantiche, prophetia) est à radice μαν-
τεύειαι, mainomai, quæ significat *fure*, per epenthesim litteræ τ, quia per *furorem* reddebantur oraenla. Apud Latinos variis nominibus appellabatur areanorum *revelator* et *interpretes*. 1º Dicebatur *divinus*, quia divi proprium videtur occulta revelare, neque sine Dei interventu futura prænoscuntur. 2º *Vates*, quasi à fando, mutando litteram *f* in *v*. Vatis erat, deorum effata proferre ac interpretari. 3º *Præ-sagus*, à sagiendo: sagire autem, teste Ciceroe I. 1 de Div. significat acutè sentire: unde saga anus, id est, vetula sacrorum perita. 4º *Ariolus*, quasi satiolus, à fando dictus, vel ab aris, quòd esset illis addictus. 5º *Fatidicus*, quòd fatum, seu futuram hominum sortem prædicaret. Dicebatur etiam ex modo vaticinandi auspex, augur, aruspex, extispex, sortilegus, astrologus, et Chaldaeus.

§ 2. Propheticum apud Judæos munus.

Propheticum munus apud Hebreos pars erat theoeratiae, in quâ formâ regiminis Deus ipse, extraordinariâ et supernaturali ratione, reipublicam gubernabat: prædictum in Ba-

siquement ni la cause, ni l'occasion de l'événement: l'apostrophe au soleil et à la lune devient même un appareil inutile: si le philosophe n'a pas raison d'y trouver le langage de l'imposture, lui démontrerait-on qu'il a tort d'y trouver le ton de la fanfaronnade? N'est-ce pas jusqu'à un certain point en imposer, sinon sur le fonds, au moins dans la forme et l'appareil de l'événement, que de commander au soleil d'interrompre sa course au moment où l'on sait, par révélation, qu'il doit la suspendre, en vertu des lois générales? Je pourrais pousser plus loin cette induction, et l'étendre sur tous les faits miraculeux qui se sont opérés par la voie du commandement. Si les Juifs, du temps de J.-C., avaient connu le système de M. Houtteville, ils n'auraient pas dit: Quel est celui-ci? les vents et la mer obéissent à sa puissance! Ils auraient dit: Que cet homme est éclairé! les événements les plus singuliers, les plus surprenants, les plus éloignés de la marche ordinaire de la nature, les plus incompréhensibles combinaisons des lois générales, n'échappent pas à sa connaissance!...Paris, 17 juin 1773.

laami oraculo est , futuros apud Israel divinatō voluntatis internuntios : *Nou est augurium in Jacob , nec divinatio in Israel ; temporibus suis dicetur Jacob , quid operatus sit Deus ; et lege Moysis cautum fuit ut prophetis obtemperaretur.* Erant ergo prophetae à Deo ipso electi et ejus quasi à latere legati , divinoque afflato ad munus suum obeundum instructi . Ex eorum tamen numero plerūmque assumpti erant , qui ab ineunte ætate in convenientem disciplinam traditi et ad sacra ministeria prius instituti fuissent : ideò Judæi negare solent Davidem , Salomonem , Danielem prophetas propriè dictos esse ; ideò Amos , cùm non esset è prophetarum collegio , dicebat : *Nou sum propheta , nec filius prophetæ , sed armentarius ego sum.* Constat ex multis sacrae historiæ locis à primis reipublicæ Hebrææ temporibus fuisse quædam prophetarum collegia , in quibus semoti ab hominum frequentiâ prophetici munera candidati studiis et exercitationibus sacris vacabant . Horum singulis præcerat vates aliquis summâ auctoritate , et Spiritus sancti instinctu eximiè præditus , universi cœtūs moderator et præceptor . Tempore Eliae et Elisæi in magnum numerum exeverant hæc collegia , et illis opponebant impii principes sub insigni aliquo pseudo prophetâ magnas quandoque sodalitates ; cùm Elias interfici euraverit , uti narratur , Reg. I. 5 , e. 48 , ejusmodi seductores octingentos quinquaginta .

Quanquam de eorum institutis et disciplinâ pauca tantummodo atque obiter mentionem faciat sacra Scriptura , nihilominus in eo sæpè multumque occupatos fuisse intelligimus , ut hymnis et carminibus cum fidium et tibiarum cantu et symphoniâ Dei laudes celebrarent . Legimus Sam. 10, 5 , Saüli jam regi designato et solenni unctione jussu Dei jam consecrato obviâ factum esse , ut prædixerat Samuel , cœtum prophetarum descendantium de monte Dei (id loci nomen , in quo situm erat sacrum collegium) et præcedentibus nabliis , tympanis , tibiis , eitharisque , vaticinantium : quibus auditis ipse rex protinus , cœlesti etiam Spiritu instinctus , unâ vaticinabatur . Idem illi evenit , ejusque etiam nuntiis Naiotham missis ad capiendum Davidem , qui cum prophetas viderent vaticinantes , et præsidentem choro Samuelem , afflato divino pariter correpti unâ vaticinati sunt , id est , Deo laudes sancti Spiritus instinctu carmine cantuque celebrabant . Eorumdem ergo erat in usum Ecclesiæ , et carmina condere , et edere oracula ; neque id

quidem dubium est , quin magna pars hymnorum sacrorum vaticinia sint propriè dicta , nec quin ex vaticiniis nonnulla reverè sint hymni . Imò ex universâ sacrorum voluminum serie constat , eventuum futurorum significaciones ferè semper versu et numeris enuntiari ; et ejusdem fuisse spiritus rerum præsensionem suo afflato impertire , iisque magnificos poeseos sensus et carminis ornatum inducere , ut eum rebus ipsis , longè humanos conceptus superantibus , quadam etiam eloquii divinitas consentiret . Et certè cùm is esset initio præcipius poeseos finis , ea singularis utilitas , ut dicta sapientium ad mores vel ad fidem pertinenter in animis hominum altè imprimeret , et ad posteritatis memoriam commendaret , nemini mirum id videri debet , si prophetia , quæ in eo genere principem locum obtinet , maxime est momenti , ejus operam noluerit repudiare et ministerium ad usus suos præcipue accommodatum aspernari . (Vide Lowth de sacrâ Poesi Hebreorum præl. 48.)

§ 5. Varii modi prophetandi , seu futura præsentandi .

Cùm Deo rerum omnium creatori , adminiculo perpetuo et gubernatori , nota necessariò sit operis sui series , prophetæ possibilitas manifesta est , modò possit Deus scientiam quam habet rerum futurarum cum hominibus communicare . Jam verò id fieri posse et factum esse docent Scripturæ quatuor modis . Prinò , per immmediatum afflatum et inspirationem , qualem promittit Christus Matth. 10, 19 : « Cùm autem tradent vos , nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : dabitur enim vobis in illâ horâ , quid loquamini . Non enim vos estis qui loquimini , sed spiritus patris vestri , qui loquitur in vobis . » Et Luce 21, 14 : « Ponite ergo in cordibus vestris , non præmeditari quemadmodum respondeatis . Ego enim dabo vobis os et sapientiam , cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri . » Et qualem experti sunt Apostoli in die pentecostes , Act. 2, 4 : « Et repleti sunt omnes Spiritu sancto , et cœperunt loqui variis linguis , prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis . » Et Stephanus disputans cum Judeis , ibid. 6, 10 : « Et non poterant resistere sapientiae et spiritui qui loquebatur . » Certè Deus omnium nostrorum facultatum auctor , qui intuituam primarum veritatum cognitionem hominum mentibus inspiravit , quidni cädem

ratione eosdem certiores facere potest cuiuscumque alterius veritatis? Secundò, revelatio divinorum consiliorum et eventuum futurorum liebat per claram vocem et familiare allocutum: sic cum Adamo et Patriarchis conversatus Deus legitur; sed præsertim cum Moyse, qui cùm ingredetur tabernaculum foederis ut consuleret oraculum, audiebat vocem locutus ad se de propitiatorio, quod erat super aream testimoniij inter duo Cherubim: unde et loquebatur ei, » Num. 7, 89. « Loquebatur autem Dominus facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum, » Ex. 15, 11. Unde in ejus landem ipse Deus pronuntiavit, Num. 12, 6: « Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo meâ fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei, et palam, et nou per ænigmata et figuras Dominum videt. » Tertiò, revelatio liebat per visionem, quando scilicet vigilante prophetâ, at sopitis sensibus, ejus imaginationi representabantur res futurae, ut præsentes; res remotæ, ut in conspectu; res absconditæ, ut patentes. Sic describitur visio, Num. 24, 15: « Dixit Balaam filius Beor; dixit homo, cuius obturatus est oculus; dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam Altissimi, et visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos: Videbo eum, sed non modò. » Et Act. 22, 17: Factum est autem revertenti mihi (Paulo) in Ierusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis, et videre illum (Jesum) dicentem mihi: Festina et exi velociter ex Ierusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me, » etc. Visiones ejusmodi innumeræ recitantur in veteri et novo Testamento. Quartò, revelatio liebat per somnia. Jobi 55, 15: « Per somnum in visione nocturnâ, quando irruit sopor super homines, et dormiunt in lectulo, tunc aperit Dominus aures viorum, et erudiens eos instruit disciplinâ. » Et Joel c. 2, 28: « Et erit post haec: effundam spiritum meum super omnem carnem; et prophetabunt filii vestri et filiae vestræ; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. » Illiusmodi etiam somniorum divinorum infinita exempla sunt.

§ 4. Notæ veræ et falsæ prophetie.

Quomodo autem divini afflatus ab humanis cogitationibus, vel visa divina per vigiliam et

quietem secernantur à visis lymphaticorum et somniantium ludibriis, ii soli nôrunt, qui experti sunt. Claret sane intelligimus Deum omnipotentem suæ præsentiae signa dare evidenter posse, et in prophetarum mentibus eos sensus excitare, quibus sine ullâ dubitatione secernant vocem divinam à quâcumque aliâ interiore commotione; quibusque omnino subigantur intellectus et voluntas prophetæ. Atque illam efficacissimam vim expertos esse Prophetas legimus Jer. 20: « Factus est mihi sermo Domini in opprobrium et in derisum totâ die, et dixi: Non recordabor ejus neque loquar ultra in nomine illius; et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis: et defeci, ferre non sustinens; » et c. 23, 25: « Audivi quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: Sonnavi, sonniavi... Quid paleis ad triticum, dicit Dominus? Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malus conterens petram (1)? »

Cum prophetæ Dei nomine fiant eâ intentione, ut ab hominibus pro Dei verbo habentur, necesse est dari signa quædam, quibus veri prophetæ a falsis dignoscantur. Prophetæ post eventum nullâ aliâ probatione indigent, nisi eventus cum prædictione convenientiâ. Si prædicta fuerit res, quæ in causis naturalibus prævideri non potuit, et in casum non possit prædictio refundi, qui illam rem prædixerit, ille post rei prædictæ eventum habebitur ut verus propheta: si res non evenerit, falsus erit. Deut. 18, 20: « Quod si tacitâ cogitatione responderis: Quomodo possum intellegere verbum quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum: Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit et non evenierit, hoc Dominus non est locutus, sed pertinorem animi sui propheta confixit. » Jerem. 28, 9: « Propheta, qui vaticinatus est pacem, cùm venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in veritate. » Prophetia, ante compertam ejus per eventum veritatem, nullum aliud habere potest signum

(1) « Spiritus quoque levavit me et assumpit me, et abiit annarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum. » Ezech. 3, 14. « Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti et auri, non potero præterire sermonem Domini mei, ut vel boni quid, vel mali proferam ex corde meo, sed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar. » Num. 24, 13.

veritatis, præter auctoritatem prophetæ pie-tate suâ, miraculis et vaticiniis jam completis confirmatam. Sic primò si quis aliquid suadet contrarium pietati, aut legis divinæ fundamentalibus principiis, is habendus esset pro falso prophetâ non expectato eventu. Deut. 15 : « Si surrexit in medio tui prophetes, aut qui sonum vidisse se dicat, et prædicterit signum atque portentum, et evenerit quod locutus est, et dixerit tibi : Eamus et sequamur deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis, non audies verba prophetæ illius aut somniatoris... Prophetæ autem ille aut sictor somniorum interficietur. » Apost. 1 Cor. 12, 5 : « Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu. » Et ad Gal. 1, 8 : « Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. » Quia scilicet Deus sibi contrarius esse nequit. At cùm Deus in veteri Testamento usus est Balaamo licet impiò ad prophetandum, et Christus Matth. 7, 22, declaraverit reprobando esse multos, qui in die judicii dicent illi : « Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus ? » Ideò, ut vitae apparen-s sanctitas non est certum signum divini afflatûs, sic nec improbitas aut perversitas morum semper prophetas falsitatis arguit : licet probabilis conjectura ex moribus capi possit, quia rarò improbis utitur Deus.

§ 5. Finis et usus propheticæ.

Manifestum est prophetiae et totius Dei prævidentie supernaturalis finem nullum aliud esse posse, quā in veræ religionis conservationem et hominum per eam salutem ac felicitatem. Et reverè in Scripturis sacris nulla alia ratio exhibetur omnium prophetiarum, sive res temporales et statum nationum politicum spectantium, sive earum quæ spirituales res, regnumque Christi Domini cœlestis adumbrabant. Prima omnium prophetia data est primis parentibus lapsis et desperantibus ad excitandam in illis spem futuri liberatoris et victoriæ in serpentem reportandæ, quæ esset omnis religionis fundamentum. Ad eamdem spem, religionemque in eo positam confirmandam factæ sunt Patriarchis tot repetitæ de *semine benedicto* promissiones. Et cùm sub impiis principiis numerus eorum augeretur, qui irridenter istam expectationem, et qui dicerent : « Festinet et citò veniat opus ejus, ut videa-

mus, et appropiet, et veniat consilium sancti Israel, et sciemus illud, » Is. 5, 19, bonos clarioribus prophetiis confirmabant quamplurimi prophetæ : « Audite, inquit Isaías c. 66, 5, audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus. Dixerunt fratres vestri odientes vos, et abjicientes propter nomen meum : Glorificetur Dominus. Videbimus in lætitia vestrâ, ipsi autem confundentur. » Ac deinde de Messiâ et ejus Ecclesiâ vaticinatur.

Idem etiam erat finis fœderis temporalis cum Abraham initi, ac postea solemniter in monte Sinâ confirmati, omniumque vaticiniorum temporalium ad illud pertinentium : vocatus enim Abraham dicitur cùm diis servaret alienis, « ut Deus statueret pactum cum semine ejus in generationibus suis, ut esset Deus illius et seminis ejus post eum. » Et contractus initi in monte Sinâ hæc verba sunt : « Deus elegit te hodiè, ut sis populus peculiaris, in laudem, et nomen et gloriam tuam. » Per hæc oracula non vanam curiositatem alebat Deus; sed primò Judæis ostendebat suâ ditione omnes gentes contineri, eos avocabat ab ineundis cum exteris gentibus fœderibus. Deinde avocabat etiam à consulendis ethnicorum oraculis; idèo jussus est Elias obviam ire legatis regis Ochoziae 4 Reg. 1, 3 : « Angelus autem Domini locutus est ad Eliam Thesbitem, dicens : Surge et ascende in occursum nuntiorum regis Samariæ, et dices ad eos : Numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub Deum Accaron? quonobrem hæc dicit Dominus : De lectulo, super quem ascendisti, non descendes, sed morte morieris, » Hunc finem suum esse declarat etiam Deus apud Is. 48, 5 : « Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et auditæ feci ea : reperit opera-tus sum et venerunt. Scivi enim quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua ærea. Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi, ne fortè diceres : Idola nica fecerunt hæc, et sculptilia mea, et conflatilia mandaverunt ista. » Tertiò, prophetæ hæc temporales, quæ res mox futuras prænuntiabant, ubi eventu complebantur, pignora erant futuri complementi earum, quæ ad res post plura secula futuras pertinebant : eujusmodi erant oracula de Christi adventu, de conversione gentilium ad veri Dei cultum, de propagatione christianæ religionis. At si hæc omnia vaticinij tantam habuerint vim sub

V. T. ad excitandam fidem atque spem hominum ab ipsa mundi origine, et in mundo idololatrio veram religionem semper conservaverint; multò magis eadem confirmant animos post eventum, et veram religionem usque ad finem mundi conservabunt.

§ 6. De claritate et obscuritate prophetice.

Prophetia dici potest clara aut obscura, vel ratione sui et terminorum, quibus res futuræ enuntiantur, vel ratione objecti, vel respectu diversorum hominum.

Prophetia in se clara ea est, quæ nudam ac simplicem significationem habet, qualis est illa Osee 3, 4: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.* Et profectò de essentiâ prophetice nullo modo est, ut sit obscura. Nam tam clarè licet de rebus futuris loqui, quâm de præteritis, et reverà de imperiorum futuris fatis locuti sunt Prophetæ, tanquām historici. At prophetice obscuritas oriri potest ex multiplice re: 1º ex metaphoris, parabolis et allegoriis, ex meditatâ confusione, ex typis et prophetiis duplēcē habentibus sensum congruentem et analogum; unum proximum, alterum remotum. Talium prophetiarum exempla plura alibi proponentur, quando rationes afferentur, cur Prophetæ obscuritatem illam tanquām velum suis vaticinationibus obduxerint. Verūm hæc quarundam prophetiarum obscuritas longissimè differt ab oraculorum ethniconum absurditate, quorum alia concipiebantur terminis non intelligibilius, alia sic erant ambigua, ut sensus admitterent planè contrarios; quæ æquivocatio omnem illis vim prophetice adimebat. Prophetia clarâ ratione objecti ea est, quæ rem verisimilem et humanæ rationi probabilem prænuntiat. Obscura verò est, quâ res prædicta in speciem absurda et impossibilis: talis illa Isaiae 7, 14: *Ecce virgo concipiet et pariet filium, sensu litterali intellecta.* Tales quoque illæ erant, quæ de Christi morte et sempiterno regno, opprobriis et gloriâ editæ sunt. Hanc obscuritatem tollit eventus. Prophetia tandem clara vel obscura dici potest respectu diversorum hominum, scilicet respectu ipsius prophetæ, aut eorum qui prophetiam audiunt ante eventum; vel respectu eorum qui prophetiam executiunt, postquam completa est. Ac 1º certum est Prophetas ipsos non semper intellexisse prophetias illas, quæ visis symbolicis et ænigmatis constabant. Dan. 42, 8: «*Et ego au-*

divi et non intellexi; et dixi: Domine, quid erit post haec? Et ait: *Vade Daniel, quia clansi sunt signatique sermones usque ad præfinitum tempus.* » In primis tempora eventuum, quos prænuntiabant, clarè et distinctè non cognoscebant: ideo Judæi exprobraabant illam temporis diuturnitatem 12, 27: «*Eece domus Israel dicentium: Visio quam hic videt, in dies multos: et in tempora longa iste prophetat.* » Quæ exprobratio abierat in proverbium, ut scribit propheta ibidem v. 22: «*Quod est proverbium istud vobis in terrâ Israel, dicentium: In longum differentur dies, et peribit omnis visio?* » Unde et in novo Testamento de Prophetis legimus 1 Pet. 1, 11, quod fuerint «scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, et posteriores glorias, quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, volvis autem ministrabant ea, » etc. Si hæc prophetice quandoque respectu ipsorum Prophetarum obscuræ erant, multò minus illas perfectè intelligebant Judæi, in quibus generalem tantummodò spem in Messiam fovebant. 2º Etiam respectu nostri quamplurima vaticinia servant multam obscuritatem; ea scilicet, quorum obscuritas oritur ex metaphoricâ oratione, ex allegoriis, ex meditatâ confusione, ex dupli sensu, vel ratione typicâ: hæc quippe omnes causas obscuritatis non tollit eventus.

§ 7. Diversa genera prophetiarum.

Duplex generatim prophetice genus apud Hebrewos fuit; aliæ verbis et sententiis continentur, aliæ rebus, nempe figuris: «*Seimus, ait Tert. l. de Resur. carnis, ut vocibus, ita et rebus prophetarum.* » Est autem figura, quæ *typus* græcè dicitur, «*persona, res, vel eventus analogiâ quâdam aliam personam, rem, vel eventum ex intentione et consilio Dei præsignificans.* » Jam verò tota vetus dispensatio erat novi apparatus: in eâ, Dei apud Judæos officia præsentabant officia Messiae patris futuri seculi; constitutio civitatis iudaicæ formam Ecclesiæ; fata populi israelitici fortunam populi christiani; cultus mosaicus in omnibus suis partibus, templo, sacerdotio, saeculariis, religionem christianam, personæ præcipue Messiae quoque typi fuere, et in ipsis denique eventibus insignioribus præsignificati fuerunt eventus evangelici. Ex hæc typorum institutione sponte natæ sunt allegorice mysticæ, seu prophetice duplēcē habentes sensum; nam statim

atque David, Salomon, Zorobabel, aliique assumpti sunt in typum futuri ducis Messiae, promptum erat antitypi recordari, atque statim ac illorum injecta erat mentio, hunc quoque cogitatione complecti, ejusque effigiem generalioribus saltem lineamentis adumbrare (1). In hujusmodi prophetiis pertinentibus ad Messiam, aliæ sunt quæ duplum habent sensum litteralem, fermè æquale obvium; aliæ directè referuntur ad Christum, ad alia verò obliquè; aliæ contra allegoriæ pertinent ad Christum; juxta obviam et simplicem significacionem aliò spectant. Prioris generis est illud vaticinium de statu judaici interitu, Matth. 24, quod congruit etiam litteraliter futuræ consummationi totius seculi. Secundi generis ea est, quæ habetur in vicesimo primo psalmo, quamque adnotarunt Evangelistæ: *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Hoc enim reverà et secundum litteram Christo configit, ad Davidem autem obliquè refertur. Tertiī generis hoc exemplum suppeditat idem psalmus: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te;* quæ de se David secundum litteram, de Christo secundum figuram prædixit. Quanquam et secundum litteram potest in Christum congruere. Ille propheta duplex inest futurorum indicium, seu bis vaticinia hæc rem præsignificant: primùm quidem, cùm ipsum editur oraculum; secundò, cùm in eo exitum habet quem directè spectavit. Exemplo erit Nathanis vaticinium, quo Davidem Deus sic compellat: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse aedificabit domum nomini meo.* Cùm ea enim ad Salomo-

(1) Sed magna est varietas in usu et tractatione allegoriæ hujus mysticæ; in modis quibus disponuntur binæ imagines inter se convenientes, quibusque earum altera alteri substinentur. Interdum sic appetat atque eminet imago proxima, tantumque in vocibus et dictiōnibus dominatur, ut a grē patiatur interlucere remotiorem: contra interdum, idque multò frequentius, tam perspicue tantoque verborum splendore effulget remotior, ut proximam suo lumine penè obruat et extinguat. Alias perpetua et æquabilis quādam luce et satis apertā, intento quidem oculo sese conspicieundam exhibet imago præcipua; alias nec opinantem prestringit, et subtilis atque improvisis quibusdam coruscationibus quasi è nubibus fulgur, erumpit. Quandoque tandem, et is certè modus maximam habet elegantiam et prælebitudinem, cùm per totum poema geminae imaginis, pariter conspiciæ, ac quasi parallele conscient, sibi invicem aperit respondentes, seseque mutuò illustrantes. Vide Lowth de saerā Poesi Hebræorum, præl. 11.

nem directè, obliquè ad Christum spectent; per verba hæc Christus primum prædictus est tum, cùm vaticinum ipsum edidit Nathan; iterum quoque prædictus est Christus cùm ortus est Salomon, ad quem directè spectaverat Nathanis oraculum, et cùm templum construxit, quod Ecclesiæ à Christo aedificatae imago fuit.

§ 8. Varia prophetiarum interpretatio.

Hinc prophetiarum sensus duplex distingui debet, nimis litteralis et mysticus. Sensus litteralis est ille, quæ verba accepta sive propriè, sive metaphoricè, primò et immediatè significant. Ideoque sensus litteralis alias proprias, quæ verba significant sine tropo vel figurâ; alias metaphoricus, quæ verba exhibent translatâ in alienam significationem; sic illa Isaiae: *Habitabit lupus cum agno, pardus cum hædo cubabit..... pro salu incedet abies, et pro articâ crescat myrtus:* vel hæc Joannis Baptiste de Christo apud Matth. c. 3, 42: *Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili;* sumi nequeunt sensu litterali proprio, sed eorum verus sensus litteralis est sensus metaphoricus. Sensus mysticus est ille, qui non proximè et per voces, sed mediatiè et remotè, mediantibus scilicet rebus per voces sensu litterali significatis, indicatur. Sensus hic mysticus semper supponit sensum litteralem; at metaphoricus sensum litteralem proprium excludit.

Gravis est inter theologos controversia, utrum idem Scripturæ textus habere possit plures sensus litterales; affirmant S. Thomas, Tostatus, Gregorius de Valentia, Salmero, Lud. Molina, Cornelius à Lapide, Joannes Mariana, Bonfrerius, Bellarminus, Melchior Canus et alii plures. Ad eamdem sententiam accedere necesse est eos, qui duplum sensum in quibusdam Scripturæ locis ita adiungunt, ut primarius sit imperfectus: cùm enim omnis Scripturæ locus habere debeat sensum litteralem perfectum, necesse est ut iidem statuant duos esse nonnunquam sensus litterales. Prioribus ergo accensendi sunt Jansenius Gandavensis, Lucas Brugensis et in numeri alii. Negant verò Alensis, Albertus Magnus, Michael Medina, Ribera. Ad quam etiam sententiam accedere videntur quicunque theologi duos sensus solummodo, unum prius, alterum secundarium distinguunt:

nam per primarium intelligunt litteralem, per secundarium, mysticum et allegoricum. Sed de his alio loco fusiū dicemus.

§ 9. Auctoritas prophetarum.

PROPOSITIO.

Neque præsciri, neque etiam casu prædicti à creaturis possunt, 1º ea omnia quæ præter naturæ ordinem divinâ et supernaturali virtute contingunt, ut miracula et divinorum decretorum manifestationes; 2º futuri post longa intervalla temporum mundi physici successivi status; 3º futura hominum consilia et fata imperiorum.

PROBATIO. *Ab experientiâ.* — 1. Manifesta est ex ipsâ experientiâ propositionis veritas. Scilicet in rebus physicis, et ubi de potentius naturalibus agitur, summa est auctoritas constantis et perpetuae experientiæ, sine ullâ oblatione ab origine mundi exceptione: sic certum est extra omnium hominum naturam positum esse volare, vel etiam uno saltu decem expedias transgredi: qui contrarium assereret, insaniret. Sed neque homines, neque ulli alii spiritus, quibus est eum hominibus commercium, futura illa prædixerunt, nisi ad id fuerint à Deo ad homines legati.

Ex ratione. — 2. Ratio manifestè demonstrat ea omnia cuique creaturæ inscrustabilia esse. 1º Miracula et decreta divina in causis naturalibus videri nequeunt, cum sint præter ordinem naturæ; nec in divinâ voluntate, eujus consilia, nisi Deo prodente, innotescere non possunt. Si ex divinæ potentiae effectibus, quos experimur, ad divinorum consiliorum investigationem assurgere non possumus, quantò minus eadem in antecessum præsagiemus? 2º Mundi quoque physici status successivi, non nisi Deo patent; quia mundus constitutio est, in quâ cause sunt inter se nexæ innumerabiles, quæ mentis aciem tenuitate effugiant, et numero ac varietate exceedunt; illæ omnes sibi invicem respondent et se mutuò librant, ideoque omnes uno intuitu comprehendere necesse est; nec tantum præsentem earum statum pervidere oportet, sed successivos omnes usque ad prædictum eventum status. Si levissima pars fugerit attentionem, si concatenatio imensa et perpetua non fuerit accuratissimè evoluta, et collectæ omnes antecessiones, totâ numeratione erratur. Quæ mens creata universitatis immensitatem complecti, aut cogitationis celeritate assequi eurus naturæ potest?

3º Multò magis extra mentis creatæ cognitionem posita sunt futura hominum ignotorum consilia liberrima, et multò quidem magis, quæ pendent ex innumerabilium voluntatum consensione, earumdemque cum infinitâ serie causarum physicarum conjunctione: qualia sunt imperiorum fata remotissima. Is solus, qui ordinem physicum et moralem instituit, nexusque miro copulavit, tanti operis seriem, eurusque rerum æternum investigare valet. Si quæ ergo ab hominibus aut creaturis quibuscumque naturali sagacitate prædicta sunt, ea jam in causis cognitis continebantur. Sic prædicimus vicissitudines temporum anniversarias, ortus, occasus, conjunctiones et eclipses planetarum. Sic ex ægrorum symptomatibus morbi exitum colligunt medici; sie uberem oleorum proventum anno proximo futurum ex quibusdam indiciis Thales, et ex seaturiginum et aquarum subterranearum inusitato sapore instantem terræ motum Pythagoras, augurari potuerunt.

Sed si hæc omnia extra mentium creatarum aciem sunt, haud magis in casum refundi possunt. Nam quamvis prædictiones quædam easu et fortuitò veræ esse possint, certe tamen sunt notæ, quibus temeraria vaticinatio secernatur ab eâ, quæ à divinâ scientiâ proficiscitur. Primum, cùm evenit res prædicta ejusmodi, ut vero sit valdè absimilis sive ratione sui, sive ratione adjunctorum, veritas illius prædictio in casum refundi non debet, resque dicenda est non prædicta solùm, sed etiam prævisa: multò quidem magis si res prædicta mediis naturalibus contingere non potest. Sic olim veri Dei cultum toto orbe per aliquot homines propagandum ac idolatriam prorsus profligandam, res erat in se et ratione sui valdè à verisimilitudine remota: eujus prædictio fortuita esse non potuit. Idem verò perficiendum à paucis ex infirmâ plebe hominibus idiotis, omniisque præsidio humano destitutis, per crucis Christi prædicationem, inter gravissimas persecutions, et cum incedibili celeritate, res erat ratione horum adjunctorum multò magis abhorrens à verisimilitudine. Ejusdem generis sunt prædictiones pleraque inferiùs recitandæ quæ compleri non potuerunt, nisi interveniente divinâ virtute. Secundò, cùm evenit res prædicta ejusmodi, ut ipsa quidem sive ratione sui, sive ratione adjunctorum, nihil habeat à vero alienum, sed ita sit naturâ suâ incerta, ut illius prædictio sit supra modum mirabilis, tunc

etiam casu vero dici non debet. Sic olim futurum hominem nomine Cyrus, qui Judæos captivos in patriam ex Babylone remitteret, res erat nec ratione sui, nec ratione adjutorum à verò abhorrens; sed quia tunc temporis Judæi in florentissimo statu erant, nec quidquam à Babyloniis metuebant, qui cæteris gentibus opibus et potentia non præstabant; quia Persarum res parvæ erant; deinde, quia appellatio et nomen est aliquid valde arbitrarium, incertum et infinitum, idecò nemo jure prædictionem illam Isaie ad casum referre potest. Adjuneta illa, seu circumstantiae loci, temporis et personarum, tam variae esse possunt, ut contra probabilitatem infinitam sit, ut quis temerè et sine prævisione benè conjectet. Tertiò, cùm multa ab aliquo prædicta sunt, eveniuntque omnia, prædictiones illæ omnes in casum refundi non possunt, imò nullæ. « Neque, ut habet Cicero, casu facta dici possunt, quæ habent in se omnes numeros veritatis. Quatuor tali jacti casu venereum efficiunt: num etiam centum venereos, si quadraginta talos jeceris, futuros putas? Aspersa temerè pigmenta in tabulâ oris lineamenta effingere possunt, num etiam Veneris Coæ pulchritudinem effingi posse aspersione fortuitâ putas? Sus rostro si humi litteram A impresserit, num propterea suspicari poteris Andromacham Ennii ab eo posse describi? Sic enim se profectores habet, ut nunquā perfectè veritatem casus imitetur (1). »

Ex auctoritate. — Futurorum præcognitio nem certam ad Deum solum pertinere constans et perpetua omnium vox ac sententia semper fuit. ^{1º} Hæc sacrorum apud Judæos scriptorum doctrina fuit: Moyses Deut. 18, 20, hoc inter divinum et falsum vatem discrimen ponit, quod,

(1) Parùm ergo scitè scripsit auctor libri, qui inscribitur *Emile* t. 3, pp. 156, 157: « Je dis qu'aucunes prophéties ne sauraient faire d'autorité pour moi, parce que pour qu'elles le fissent, il faudrait trois choses dont le concours est impossible, savoir : que j'eusse été témoin de la prophétie, que je fusse témoin de l'événement (sufficit ut moraliter certum sit utrumque), et qu'il me fût démontré que cet événement n'a pu quadrer fortuitement avec la prophétie : car fût-elle plus précise, plus claire, plus lumineuse qu'un axiome de géométrie, puisque la elarté d'une prédiction faite au hasard n'en rend pas l'accomplissement impossible, cet accomplissement, quand il a lieu, ne prouve rien à la rigueur pour celui qui l'a prédit. »

que ille prædixit reipsa certòque eveniant; alterius autem prædicta plerūmque eventu careant: « Si tacitè cogitatione responderis, quod modò possum intelligere verbum quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum: « Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit. » Sie Jeremias quoque 28, 9: « Propheta qui vaticinatus est pacem, cùm venerit verbum ejus scietur propheta, quem misit Dominus in veritate. » Idem hunc proprium veri Dei characterem esse affirmant, ut sit præscius futurorum, Is. 41, 33: « Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dñi estis vos. » Et 4, 6: « Ego primus et ego novissimus, et absque me non est Deus: quis similis mei? vocet et annuntiet, et ordinem exponat mihi, ex quo constitutum populum antiquum: ventura et quæ futura sunt annuntient eis. » Ibid. v. 24: « Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram, et nullus mecum. Irrita faciens signa divinorum et ariolos in furorem vertens, convertens sapientes retrorsum, et scientiam eorum stultam faciens; suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum compleans. » Et c. 25, 21: « Annuntiate et venite, et consiliamini simul: quis auditum fecit hoc ab initio, et tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me. » Negant iidem quemquam præter Deum hominum cogitationes secretas et consilia præsentia scrutari posse. 3 Reg. 8, 39: « Tu nōsti (Deus) solus cor omnium filiorum hominum. » Jerem. 17, 9: « Pravum est cor omnium et inscrutabile: quis cognoset illud? Ego Dominus scrutans cor et probans renes: qui do uniuersique juxta viam suam, et juxta fructum adiventionum suarum. »

^{2º} Ab hâc doctrinâ non deviârunt Ecclesiæ christianaæ doctores. Tertullianus in Apologético ait dæmones æmulari divinitatem, dum furantur divinationem; et c. 20, « Idoneum, inquit, testimonium divinitatis est veritas divinationis. » Auctor quæstionum et responsorum ad orthodoxum, resp. ad qu. 146: « Penè hunc (Deum) humanarum rerum est prædictio juxta et eventus. » Minutius Felix in Octavio: « Oracula efficiunt (dæmones) falsis pluribus involuta: nam et falluntur, et fallunt, ut et nescientes sineceram veritatem, et quam siunt in perditionem suî non confitentes. »

S. Hilarius l. 9 de Trinitate : « Proprium Deo quid aliud est, quam cognitio futurorum ? » S. Augustinus l. de Divinatione dæmonum c. 5 : « Quæ cùm ita sint sciendum est, quoniam de divinatione dæmonum quæstio est, eos ea plerūmque prænuntiare, quæ ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sèpè potestateim, et morbos immittere, et ipsum aerem vitiando morbidum reddere..... Aliquando autem non quæ ipsi faciunt, sed quæ naturalibus signis futura prænoscent, quæ signa in hominum sensus venire non possunt, ante prædicunt..... Aliquando et hominum dispositiones non solim voce prolatas, sed etiam cogitationes conceptas, cùm signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, perdiscunt, atque hinc etiam multa futura prænuntiant... In cæteris autem prædictionibus suis dæmones plerūmque, et falluntur, et fallunt. Falluntur quidem, quia cùm suas dispositiones prænuntiant, et improviso desuper aliquid jubetur quod eorum consilia cuncta perturbet... Fallunt autem etiam studio fallendi, et invidâ voluntate, quâ hominum errore lætantur. Sed ne apud cultores suos pondus auctoritatis amittant, id agunt ut interpretibus suis, signorumque snorum conjectoribus culpa tribuatur, quando decepti fuerint, vel mentiti. » Universi etiam Patres negant dæmonem secretarum cogitationum, quarum nullum proditum est signum exterius, habere notitiam, atque Christi Domini divinitatem ex eo colligunt, quòd ipsi paterent mentium interiorum recessus. Jam verò sine hac scientiâ, nulla est prævio futurorum etiam proximorum, quæ ex hominum pendent voluntatibus.

3º Neque vates ipsi paganorum, augures, aruspices, astrologi, aliunde quam à Deo ipso futurorum cognitionem ad se pervenire gloriabantur. Omnis enim divinationis auctoritas in hoc ratiocinio fundabatur : « Si sunt dii, neque ante declarant homini quæ futura sunt, aut non diligunt homines; aut quid eventurum sit ignorant; aut existimant nihil interesse hominum scire quid futurum sit; aut non censem esse suæ majestatis præsignificare hominibus, quæ sunt futura; aut ea nequidem dii significare possunt. At neque, non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici. Neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta et designata sunt. Neque nostri nihil interest scire ea quæ eventura sunt: erimus enim cautores, si sciemus. Neque hoc alienum ducent majestate suâ: nihil est enim

beneficentia præstantius. Neque non possunt significare. Est igitur divinatio. »

Observatio.

DE NATURA ET AUCTORITATE CERTITUDINIS MORALIS.

Occasio sèpius extitit, existetque in hoc opere disserendi de fidei humanae et traditionis auctoritate, in quâ ponitur omnis factorum certitudo: adeòque de cùm fusam instituere disputationem planè supervacaneum est: hic igitur paucis observationibus generalia in hac materiâ principia brevissimè complectemur.

I. « Res æqualiter veræ, et certæ respectu nostri, esse possunt, quæ non habent ejusdem generis evidentiam. » Exempli gratiâ, regnasse in Galliâ Henricum IV, æquè verum est, et certum respectu nostri, ac verum et certum est, solem hesterno die cursum consuetum ab oriente in occidentem confecisse; aut tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis: quamvis prioris propositionis certitudo posita sit in testimonio hominum; secundæ, in testimonio sensuum externorum; tertiae, in testimonio sensus exterioris.

Sunt hæc tres propositiones æqualiter veræ, quia veritas non recipit majus et minus. Sunt etiam æqualiter certæ certitudine, ut dicitur, subjecti; quia homines sani æqualiter illis adhærent sine ullâ errandi formidine. Sunt denique æqualiter certæ certitudine motivi, quia earum certitudo in idem principium resolvitur, nempe in divinam veracitatem... Etenim certitudinis metaphysicæ immediatum principium est clara perceptio convenientiæ vel disconvenientiæ inter duas ideas per sensum interiorum: et hujus sensus interioris auctoritas oritur ex eo, quòd præceptor nobis datus sit à naturâ, seu potius à Deo auctore naturæ, à cuius judicio ad aliud tribunal provocare non possumus; à quo naturaliter inclinamur ad assentiendum; adeòque si nos falleret, falleret natura, falleret Deus naturæ institutor; error esset perpetuus et invincibilis... Certitudinis physicæ principium est clara, et uniformis perceptio rerum sensibilium per sensum externos: et horum sensuum auctoritas in eo sita est, quòd sicut sensus interior datus est ad dignoscendas affectiones animi et abstractas veritates, ita sensus externi dati sunt ab auctore naturæ tanquam rerum sensibilium

nuntii : hi quoque naturaliter extorquent omnium assensum ; si fallerent, falleret Deus ; error esset perpetuus et ineluctabilis... Certitudinis moralis principium est, clara perceptio facti alicujus per attestationem hominum circa eamdem rem consentientium, cuius attestationis nulla alia causa esse potest, nisi facti realitas vel communis delusio : et hujus attestationis auctoritas summa est, quia hominum consentientium fides solum medium est datum ab auctore naturae ad res absentes vel praeteritas cognoscendas : haec fides impetrat naturaliter assensum ; ac si falleret uniforme hominum testimonium, falleret Deus, et error in factis (atque in his vertitur vita hominum) esset perpetuus et ineluctabilis. Verum quidem est, quod veritates abstractae et metaphysicae versentur circa objecta necessaria et immutabilia ; veritates autem physicæ et morales, circa objecta contingentia : at haec diversitas objectorum nullo modo afficit certitudinem, ut dicitur motivi : quia haec in omni veritate, quocumque donetur nomine, posita est in necessitate hypotheticâ et consequente, hoc est in necessariâ connexione inter perceptionem claram, seu per sensum intimum, seu per sensus externos, seu per testimonium hominum, et veritatem rerum metaphysicarum, physicarum et moralium. Ideò etiam omnis certitudo diei potest metaphysica.

II. « Ideò certitudo summa in unâquaque re existit ubi motiva, quibus inducimur ad assentiendum, vel supponunt rei veritatem, vel deisionem in auctorem naturae refundendam.

— Exempli gratiâ : si tres anguli in triangulo non essent æquales duobus rectis, existeret in animo sensus interior falsus, à Deo insitus. Si sol cursum suum hesterno die non confecerit, fuerunt homines ab auctore naturae delusi. Si nulla sit urbs Roma, si consensionem generalem non peperit urbis existentia, exstitit communis deceptio, à bis mille quingentis annis ; cuius nulla alia causa esse potest praeter universalem causam : quæ enim alia fingi potest ?

Harum ergo veritatum et aliarum similium summa certitudo est. Ejusdem generis certitudo nascitur ex uniformi depositione plurium hominum de facto publico et sensibili ; ubi sunt illi homines studiis divisi : atque in illo easu nulla est necessitas inquirendi in testium bonam fidem, quia statim intelligitur homines studiis, commodis et propensionibus divisos in fraudem consentire non velle. Certum quoque moraliter censeri debet factum aliquod, quod testantur plures viri probi, si eorum sic nota sit probitas, ut uniuscujusque testimonium rem valde probabilem redderet, quia nulla potest esse suspicio eos consentire voluisse ad fraudem hominibus sine causâ imponendam. Probitas autem cognoscitur ex infinitis indiciis. Item certum erit moraliter factum, quod testabantur plures homines, quorum dubia est probitas, vel etiam nota improbitas, si factum habeat multa adjuncta ; et seorsim interrogati convenientia omnes testentur ; et aliunde certum sit eos convenire inter se de responsionibus non potuisse ; atque etiamsi inter se convenire potuerint, eorum fraudem, si quæ uti velint, facilè plerumque detegit solers interrogator, si de levibus circumstantiis interrogaverit, et testes eorumdem omnium se memores aut oblitos esse profiteantur. Haec certitudo tanta est, ut in judiciis, apud omnes gentes, duorum hominum convenientibus testimoniis gravissimæ causæ determinentur. Et rectè quidem, quia haec omnia convenientia testimonia et responsiones considerari debent, ut totidem effectus, quorum aliqua causa assignari debet, quæ saepissimè nulla alia esse potest, nisi facti veritas.

III. « Non est necesse ad impetrandum assensum, ut motiva credendi habeant hanc summam evidentiam : *securitas* existit, ubi ad-sunt omnes rationes credendi, quæ in simili causâ adesse solent ; et quæ solæ adessent, si res credenda exstisset, vel etiam ubi rationes multæ ad assentiendum inclinant, nulæ animum in contrarium partem trahunt. »

PRO O E M I U M .

Antequâm hanc adversus deistas disputationem aperiamus, visum est à re nostrâ non alienum brevem totius œconomiae divinæ de-

scriptionem et successivam illius diversis temporibus hominibus factam à Deo dispensationem præ oculis ponere : tum quia solent ad-

versarii magnis clamoribus efflagitare, ut antequam ad rationes nostras expendendas vocemus eos, non dedignemur rem in controversia positam exponere: quasi verò talis esset divina œconomia, cuius cœlestem originem prædicamus, quæ apertam lucem ferre non posset, manifestasque haberet notas falsitatis; tum etiam quia nihil ad doctrinam utilius dari à me posse putavi brevi illà scientiæ christianæ complexione, ex quâ totius providentia Dei supernaturalis ratio possit intelligi.

Praeterea arripiems opportunitatem eas ponderandi impiorum hominum rationes, quas etsi vendant ut invicta argumenta, quibus sapiens avocari debeat etiam ab examine nostrorum rationum, vix tamen *præsumptiones* nuncupari possunt; quæque cùm totam divinæ œconomiae formam impugnent, idcirò ad nullam operis partem commodè revocari potuerunt.

I. — *Religionis revelatiæ summa.*

Post perfectam totius mundi fabricam, hominem formavit Deus, iisque cumulavit ingenii et corporis dotibus, ut procreatorem suum in orbe corporeo exprimeret, et ejus quasi vicarius esset. Animus rerum cognitione et scientiâ amplissimâ instructus, nullis commovebatur perturbatis motibus, nec appetitus aut pœcurrebat temerè rationem aut ignavè sequebatur: habuit homo vitæ arborem, immorta itatis alimentum; nec experturus erat, quandiu innocens et rectus permansisset, vel dolores, vel interitum: divinam in eo venerabantur bestiæ omnes imaginem, fundebatque tellus facilem jucundumque victum. Habuit quoque vitæ interioris et spiritualis principium supernaturale, gratiam sanctificantem et inhabitantem in se spiritum Dei. In tam felici statu constituti humani generis auctores, ad probationem obedientiæ et virtutis facillima jussi exequi mandata, eaque salutaria, videlicet quibus parendo perfectionis et felicitatis incrementa mereri, et ad stabilem pervenire perfectionis et felicitatis supernaturalis conditionem potuissent, haud tamen obtemperârunt, sed obliti divinorum munerum et beneficiorum, maligni spiritus consiliis, quem species tegebat serpentis, divina ausi sunt monita minasque contemnere. Carpsère lethalis arboris mala, quibus illos interdixerat optimus parens, et quorum mortiferum virus docuerat. Quoniam perfecta felicitas et iniqüitas in constitutione entis sanctissimi nequeunt consociari, quasi

veneno lethifero tacta caro confestim exarsit, motuque agitata perturbato similes in animo perturbationes excitavit: obnubilata mentis acies cœpit hebescere; corporis motus jam pulsabat temerè animum, nec expectabant rationis imperium; solioque ferè deturbavit ducem illam vitæ et reginam appetitū vis immoderata. Amisit etiam homo cum originali justitiâ et naturæ suæ optimo statu corporis augustam speciem et dignitatem, nec illius aut formam amplius animantes tremebant aut vocem agnoscebant. Exclusus tandem paradiso, hortisque illis divinâ manu consitis, in terram incultam ejectus est ad labores et ærumnas eas quas experimur, quas tamen hominis malitia graviores fecit, quam natura.

Homini lapsò et divinæ facto obnoxio iracundiæ nullus erat poenitentiæ locus, nec læsæ potuit Dei majestati satisfacere, nec ulla potuit industria pristinam recuperare felicitatem; proscriptus à Deo filiosque generans ærumnis et miseriis iisdem obnoxios, paterni reos criminis, damnationis et maledictionis ejus hæredes; sique res humanæ in pejus semper ruissent, ac animæ immortales solutæ corporibus in æternâ morte cum dæmonibus permanissent. Hæc in ordine à Deo primùm constituto erant delicti proto-parentis nostri stipendia, generisque Deo invisi naturalis conditio. In hâc luctuosâ sorte constitutum humanum genus divinam denuò expertum est, quam non meruerat, benevolentiam. Non est passus Deus interire hominem, sed stupendo charitatis mysterio, in quo verè *justitia et pax osculate sunt*, nihilque derogatum est divinæ majestati et sanctitati, consuluit ejus, posterorumque saluti. Homo in gratiam recipitur, capit sententia in exilio pœnam muatur propter merita futuri liberatoris ex semine mulieris oriundi: hujus seminis Benedicti mediatione novum sancitur pactum, verè *pietatis magnum sacramentum*, cujus hæc fuere fundamenta, hæc conditiones.

Unigenitus filius Dei, factus propensissimâ in nos suâ et patris voluntate hominum patronus, totam gentem humanam sibi cogitatione conjugere, assumptâ nostrâ ex virgine naturâ, decrevit, et carne indutus eam offerre Deo plenissimam satisfactionem, quam reddere ipsi homo naturâ filius iræ et debitor non potuit. Ita factus propitiatio pro delictis totius mundi delevit chirographum, quod erat contrarium nobis, expeliacit principatus et potestates, atque ab æternâ morte humanum genus liberavit: *quoniam quidem per hominem mors, et per*

hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes viviscabuntur. Hac ratione empto humano genere, non corruptilibus auro et argento, sed pretioso sanguine suo, imperium in homines obtinuit a Deo Patre, qui propter passionem mortis exaltavit illum et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, omnemque dedit potestatem. Ille nomine novi foederis ab initio mundi auctor et mediator fuit, quod foedus gratiae rectissimè dicatur, quo Deum obstrinxisse erga homines intelligentitur et homines erga Deum. Pactus est pro hominibus apud Patrem, ut eis ea impertiretur gratiae auxilia, quibus dignè ei servire etita placere possent; atque in filios adoptionis et cohæredes regni eos assuneret, qui fide ac charitate illi coniungerentur: cùmque jam homines majoribus obnoxii tentationibus ingentes difficultates in exercitatione virtutum experiantur, primævæ legis, juxta quam peccatum erat humanis viribus irreparabile et ejus stipendum mors, rigorem temperavit; et pro nobis etiam peccatoribus ea stipulatus est gratiae dona, quibus poenitere, Deoque conjuncti Christo satisfacere possemus. Denique in bonorum operum mercedem maxima præmia obtinuit. Ex altera parte quoniam mediator Dei est apud homines, patrisque sui dignitati debet consulere, lege evangelicâ hominibus strictissimè injungit unius veri Dei cultum, religionis naturalis strictissimam observantiam, et, ut fide ipsi adhærent, ipsiusque freti meritis Deum audeant interpellare, variasque insuper addidit conditiones temporum circumstantiis convenientes. Eu brevis et imperfecta divinæ economiæ descriptio, quam nequaquam habemus totam cogitatione comprehensam: illius jam successivæ dispensationis historiam instituamus.

II. — Religionis revelatae successiva evolutio.

Primitus nostris parentibus, statim post experientiam tristem illam ex inobedientiâ calamitatem, benignissima sua in eos, eorumque genus omne, consilia Deus patefecit: venturum aliquando liberatorem monuit ex semine mulieris, qui serpentis antiqui caput contereret, veniam peccatis hominum mereretur, et cohæredes regni sui eos efficeret, qui fide ipsi conjuncti piè et rectè viverent; pollicitusque est propter hujus seminis benedicti merita se humano generi non defutorum. Utque hujus liberatoris memoria diutiis vigeret, mactationibus bestiarum coli voluit, quibus clarè significabatur homines morti destinatos, agni

immaculati cruento sacrificio aliquando fore liberandos. His duobus, fide redemptoris et sacrificiis fidem exprimentibus, continebatur omnis primorum hominum legi naturali superaddita religio, et ex his fontibus, sed variâ ratione corruptis, fluxere vetustissimæ gentilium religiones (1).

Beati et felices homines, si tantæ benignitatis memores retulissent gratiam, divinisque benè usi auxiliis fuissent! Sed citò omnis earo corrupit viam suam, cùque proiecta est hominum impietas, ut generali diluvio ulcisci eam divina justitia decreverit.

A communī generis humani naufragio erexit Noe cum suā familiâ, benignissimè suis promissis Deus consolatus est, eique et filiis legis naturalis præcepta positivè suā voce tradidit, et auctoritate sancivî, quorum præceptorum memoria semper apud Hebræos fuit. Cepit denuò homines oblivio tum divinorum judiciorum, tum præceptorum: passim erat spatio quadringentorum annorum memoria ferè deleta; Deum non mente, sed oculis quærere homines cœpere, solem et stellas colere alii, demortuos alii parentes et reges adorare, alii muta et frigida simulacula venerari.

Evanescenti jam verae religioni rursùm succurrit Dei benignitas, decernitque unam à nationibus cæteris gentem segregare, cuius ipse esset quasi gentilitius et tutelaris Deus, quanque singulare curâ tegeret, augeret, institueret. In hanc adoptionis gratiam assumpsit Abraham, dūm diis serviret alienis, jussumque ē familiâ suâ et terrâ egredi, ita tuitus est, ut inter extraneos et invidos opibus, gloriâ et auctoritate valuerit. Pactum cum eo inivit, quod solemnī ritu et jurejurando sanctum voluit, quod his verbis in Religionis annalibus describitur Gen. cap. 17: « Postquam nonaginta et novem annorum esse cœperat (Abraham), apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Dominus omnipotens; ambula coram me, et esto perfectus; ponamque fœdus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis... erisque pater multarum gentium... faciamque crescere te vehementissimè, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur, et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis foedere sempiterno, ut sim Dens tuus et semini tui post te; daboque tibi et semini tuo terram peregrinacionis. »

(1) De religione primitivâ, vid. ad calcem hujus voluminis, § 3.

« nationis tuæ, omnem terram Chanaan, in possessionem æternam, eroque Deus corum. » Dixitque iterum ad Abraham : « Et tu custodi dies pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris, tam ver naeulus quam emptitus circumcidetur, et quicunque non fuerit de stirpe vestra : erit que pactum meum in carne vestra in foedus æternum. Masculus cujus præputii caro circumcisæ non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. » Iterum propter fidem et obedientiam Abrahæ eadem pollicitus est Deus cum juramento his verbis c. 22, v. 16 : « Per memet ipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli et velut arenam quæ est in littore maris ; possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. » Pactum hoc confirmatum fuit Isaac et Jacob, neque Deus omnipotens dignatus est appellari *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob*. Duplex igitur fuit hujus pacti pars: alia temporalis pertinebat ad progeniem carnalem et terram Chanaan; alia spiritualis spectabat semen benedictum et universam gentem humanam (1).

(1) Has varias factas Patriarchis promissiones intelligunt quamplures recentiores Judæi, et cum his quidam judaizantes Christiani, de multiplicatione solùmmodò sobolis et de prosperitate gentis Israeliticæ temporali; quæ tanta promittitur futura, ut reliquæ gentes sibi mutuò benedicant, sumptâ ab Israelitis similitudine et quasi per proverbium dicant : « Deus vestram gentem multiplicet, ut semen Abrahæ, Isæaci et Jacobi multiplicavit; vel benedicant sibi ipsis dicentes : Benedicat nobis Deus, sicut benedixit Abrahæ. » Hanc expositionem avidè amplectuntur omnes nostræ Religionis adversarii. Alii Judæi etiam hæc intelligunt de felicitate temporali afferendâ omnibus populis per Messiam regem suum, qui omnes gentes suo imperio subjecturus est.

At omnes ferè interpretes Christiani concordes sunt in exponentibus predictis locis de promissâ spirituali benedictione in omnes gentes diffundendâ per Messiam, seu Christum, ex semine Patriarcharum oriundum; atque in hæc suâ interpretatione habent auctores SS. Petrum et Paulum. Prior etenim Act. 3, v. 25, hæc verba fecit ad populum judaicum : « Vos estis filii Prophetarum et testamenti, quod disponit Deus ad patres nostros, dicens ad Abra-

Cùm statim post Jacobi mortem gens electa divinis auspiciis multùm crescere deberet, nec sine constitutione aliquâ civili populus ille posset contineri, sapientissimo consilio Jacobum cum familiâ suâ in magnum regnum translitul Deus, ubi augeri per ducenta circiter annos sine invidiâ proximarum gentium potuit, et sine civili constitutione propriâ consistere. Ne tamen gens Abrahamicæ Ägyptiorum usibus et institutis se accommodaret, neve amitteret memoriam divinorum promissorum, illa filiis suis diligenter exposuit Patriarcha Jacob morti proximus et oratione rhythmicâ suæ familiae ventura fata cœcinit : neque solùm suam stirpe fore aliquando ingentem populum admonuit filios, sed certiores eos fecit, non au-

tem : *In semine tuo benedicentur omnes familiae terræ. Vobis primùm Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia suâ.* » S. autem Paulus in Ep. ad Galatas c. 3, v. 16, scripsit : « Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus; non dicit : *Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : et semini tuo, qui est Christus.* » Deinde pergit Apostolus his verbis : « Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo : quæ post quadringentos et trintia annos facta est lex non irritum facit ad evançandam promissionem. Nam si ex lego hereditas, jam non ex promissione : Abrahæ autem per re-promissionem donavit Deus. Quid igitur lex? propter transgressiones posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris.... Lex ergo adversus promissa Dei? absit... prius autem quam yeniret sides sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat. » Idem Apostolus ad Gal. c. 4, v. 22, habet : « Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancillâ et unum de liberâ. Sed qui de ancillâ secundum carnem natus est, qui autem de liberâ per re-promissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo Testamenta: unum quidem in monte Sinâ in servitutem generans, quæ est Agar..... nos autem, fratres, secundum Isaacum promissionis filii sumus. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persecutatur eum, qui secundum spiritum: ita et nunc. » Ex quibus locis ac multis aliis, quæ afferre licet, manifestum est Apostolum, in promissionibus factis Abrahamo, Isaaco et Jacobo duplē partem distinxisse: unam minùs principalem, quæ pertinebat ad progeniem carnalem, ad possessionem terræ Chanaan et prosperitatem judææ gentis temporalem; quæ habuit complementum per pactum initum in monte Sinâ per mediátorem Moysem, et Dei supernaturalem in gentem judaicam usque ad Christum providentiam; aliam spiritualem, spectantem ad semen benedictum et universam gentem humanam, quæ in eo benedicenda prædictur: hæc completionem habuit in Christo Domino, quod his rationibus conficitur.

ferendum sceptrum de Juda et ducem de femore ejus, donec veniret Messias, gentium omnium expectatio. Utque altius insideret animis hæc ex Ægypto transmigratio, ultimo testamento

1º Hæc promissio : *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ*, propria fuit Abrahamo, Isaaco, Jacobo, et ab ea exclusi sunt Ismael et alii Abrahami filii, sicut et Esaü, filius Isaac et frater Jacobi. Atqui tamen hi participes fuerunt promissionis, quæ continebatur prosperitas temporalis. Ergo singularis illa et eximia spectans ad omnes gentes, de prosperitate temporali nequit intelligi. Major certa est : nam hæc promissio facta Abraham, Isaac et Jacobo dicitur per antonomasiam *fædus Dei*, *pactum meum tecum*, *pactum meum inter me et te*, et ab eo cæteri omnes disertè et expressis verbis excluduntur, uti patet ex hoc loco Gen. 17 : « Dixitque Abraham ad Deum : Utinam e Ismael vivat coram te. Et dixit Dominus : Verè Sarai uxor tua pariet tibi filium.... vocabisque nomen ejus Isaac, et constituam pacatum meum illi in fœdus sempiternum, et semini ejus post eum. » Pactum ergo Dei speciale includens benedictionem omnium gentium, cum Ismaele non fuit constitutum, sed cum Isaac. — Minor quoque certa est. Nam prosperitas temporalis ad Ismaelem pertinuit juxta sermonem angeli ad Agar, Gen 16, 10 : « Multiplicans multiplicabo semen tuum, et non numerabitur præ multititudine. » Et Gen. 17, post verba supra relata addit Deus : « Super Ismael quoque exaudivi te. Ecce benedicam ei et angebo eum et multiplicabo eum validè : duodecim duces generabit et faciam illum in gentem magnam; pactum verò meum statnam cum Isaac. » Itaque illa promissio, quæ *fædus seu pactum Dei* dicitur cum Isaac tantum à Deo confirmatum est, quamvis felicitas temporalis etiam Ismaeli communis fuerit. Ergo in promissione factâ Abrahamo duo distinguenda sunt, scilicet sobolis multiplicatio cum temporali prosperitate, et præterea pactum Dei sempiternum, quo promisit in semine Abrahami et Isaaci benedictum iri universas nationes terræ. Ergo in his verbis, *benedicentur in te*, etc., non significatur felicitas temporalis Israelitarum, sed felicitas spiritualis per Messiam afferenda.

Sic quoque promissio facta Isaaco quoad fecilitatem temporalem communis erat Jacobo et Esaü, et ad utrumque effectus pertinuit. Sed super caput Jacobi mansit specialis illa benedictio spiritualis, quam hæreditaverat Isaac præ Ismaele, ut constat ex cap. 27 Genesios. Nam legitur Isaac eum his verbis benedixisse Jacobo : « Det tibi Deus de rore cœli, et de pinguedine terræ abundantiam frumenti et vini, et servantib[us] populi, et adorent te tribus : esto dominus fratrib[us] tuorum, et incurvant ante te filii matris tuae. Qui malexerit tibi, sit ille maledictus : et qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. » Et cum accessisset Esaü postea benedictionem paternam petens, respondit Jacob respiciens ad principalem prærogativam : « Benedix ei (Isaaco) et erit benedictus... Dominum tuum illum constitui, et omnes fratres ejus serviti tibi illius subjugavi : frumento et vino stabi-

præcepit filiis, ut corpus suum deferrent ad sepulcra patrum suorum; et eodem consilio Josephus ossa sua servari jussit, aliquando ex Ægypto à nepotibus deportanda, perpetuum

livi eum, et tibi post hæc, fili mi, quid faciam? » Sed cum instaret Esaü et diceret : « Num unam tantum benedictionem habes, pater? Mibi quoque obsecro ut benedicas. » Scilicet quamvis præcipuam benedictionem sibi eripuerat Jacob, illam quam præ Ismaele hæreditaverat Isaac, reliquam tamen esse novit aliam benedictionem, quæ Ismael non caruit : et reverè votis annuit Jacob et dixit : « In pinguedine terræ et in rore cœli desuper erit benedictio tua. Vives in gladio et fratri tuo servies : tempusque veniet cum excutias et solvas jugum ejus de cervicibus tuis. » Quibus verbis continetur prosperitas temporalis.

Et certè si attenderimus ad Jacobi fortunam, dum viveret, et ejus posteriorum; nullo modo specialis prærogativa, quæ ei concessa est, de felicitate temporali intelligi potest. Statim post acceptam patris benedictionem fugit è domo paternâ timens Esaü, et in exilio plures annos vixit non sine magnâ trepidatione et metu. Redux in patriam terram omni arte conciliare sibi Esaü animum studuit, munera ad ipsum misit, se vocat servum ejus, et congressus septies pronus in terram ipsum adoravit, dominum vocavit, et obsequium et reverentiam professus est et vovit. Sic enim dicebat : « Vidi et faciem tuam, quasi viderem vultum Dei : esto mihi propitius.... Præcedat dominus meus et ante servum suum ; ego sequar donec veniam ad dominum meum in Seir. » Jam verò quod spectat utriusque patriarchæ posteros, intelligimus ex libro Genesios c. 36, Idumeos Esaü prognatos ditionem et imperium habuisse diu ante Israelitas. V. 31, habemus : « Et isti reges qui regnaverunt in terrâ Edom antequâ regnaret rex super filios Israel. » Cùm postea in terram Chanaan inducti sunt Israelites, nullum in posteros Esaü jus obtinuerunt : nam Deut. 2, 4 : « Dixit Dominus ad Moysem : Et populo præcipe, dicens : Transibitis per terrinos fratrum vestrorum filiorum Esaü, qui habitant in Seir, et timebunt vos. Videte ergo diligenter ne moveamini contra eos. Neque enim dabo vobis de terrâ eorum quantum potest unius pedis calcare vestigium, quia in possessionem Esaü dedi montem Seir. Cibos enetis ab eis pecuniâ et comedetis, aquam emptam hauietis et bibetis. » Verum est quod sub Davide debellati fuerint Idumæi (2 Reg. 8, 20); at sub Joram (4 Reg. 8, 20) libertatem recuperârunt, et regem sibi constituerunt, et tempore Achaz regis Judæ percusserunt multos de Judâ et coperunt prædam magnam (Paral. 2, c. 28, v. 17). Ergo prærogativa singularis et eximia, quæ appellatur *fædus Dei*, quæ ab Abraham defluxerat in Isaacum, non in Ismaelem, postea defluxit in Jacobum, non in Esaü, non erat sobolis multiplicatio et felicitas temporalis, et consequenter erat benedictio spiritualis per Christum, quem omnes tribus adorant et in quo omnes gentes juxta fidem nostram benedieuntur.

2º Sic argumentari licet : Vel ista verba :

seilicet istius expectationis monumentum.

Elapsis ducentis circiter et quindecim annis, cùm iam immensa Israelitarum multitudo excitaret Aegyptiorum invidiam, parque esset occupanda terra Chanaan, populum suum Deus, duce Moysè, in brachio extento liberavit, totamque naturam voci hominis obedientem fecit: non solum tunc eorum gentilitins et tutelaris Deus esse voluit, sed etiam insuper reipublicæ regimen in se suscipere dignatus est. Solemni ritu et communi suffragio populi in regem electus fôdere sibi Ilebræos obstrinxit, eujus conditiones his verbis expressit Moyses: «Jehovam elegisti hodiè, ut sit tibi Elohim (id est, dominus, imperator), et ambules in viis ejus et custodias cæremonias illius, et mandata atque judicia, et obedias ejus imperio: et Dominus elegit te hodiè, ut sis ei populus peculiaris sicut locutus est tibi, et faciat te excelsorem cunctis gentibus quas creavit, in laudem, et nomen et gloriam suam.» Statim hæc instructus auctoritate politicæ, jure regio leges civiles sancivit Deus, nunquam ab ullo homine abrogandas, judices et magistratus vicarios suos ordinarios constituit, reservatis sibi causis difficultioribus. Ferre voluit in republicâ judaicâ omnes regiae potestatis notas: tabernaculum splendidissi-

Benedicentur in te omnes cognationes terre, vertenda sunt enim Ilebræis quibusdam: In te benedicent se omnes gentes, dicendo scil.: «Utinam sim tam felix et benedictus quam fuit Abraham! ad quem sensum hunc locum verit Sanctes Pagninus: Vel per ea intelligendum est cum Judæis plerisque ex prosperitate temporali posteriorum Abrahæ nascituram tempore Messiae prosperitatem et felicitatem temporalem omnium nationum terre, vel sensu Christianorum ea intelligenda sunt de benedictione spirituali, quòd per Christum omnes gentes ad cognitionem veri Dei et justificari debeant. Atqui primosensu verba accipi nequeunt: quia verbum hebreum *Nibrechu* purè passivum est, scil. conjugationis passivæ dicta *Niphâl* apud Hebreos, proprieque significat *benedicentur*. Nullo modo significat actionem reflexam agentis in seipsum, scil. *benedicent se*: hoc enim significatur conjugatione ultimâ diétâ *Hithpael*, hicque dicendum fuisse, *Hithbarachu*. Aliunde septuaginta interpres, Chaldaeus paraphrastes, versiones Sauritanæ, Syriaca, Arabica, S. Paulus, quem à communis Judeorum sensu recessisse nulla ratio probat, omnes vertunt, *benedicentur*, non vero, *benedicent se*. Præterea falsum est usurpatum fuisse unquam istud proverbiū apud gentes: «Siun tam felix quam fuit Abraham;» vel: «Dens mihi benedicat, sicut benedixit semini Abrahani, Isaaci et Jacobi!» Neque minus usurpari potuit de Ismaelitis aut Idumæis, quorum non minor fortassis fuit multiplicatio sobolis aut felicitas

mum erigitur, ad cujus portas, tanquam ad fores palati magni regis excubiae peragebantur; certus ministrorum numerus regis servitio dicitur, qui publicis aluntur impensis; vectigal in auctoritatis testimonium exigitur. Denique omnibus apud populum hunc regiae dignitatis officiis perfunctus est Deus; ducet exercitus, dividebat jura, præmia et supplicia tribuebat; et peculiari postea providentiâ sic semper rexit, ut salus publica et reipublicæ incolumentis cum pietate et obedientiâ divinis legibus fuerit conjuncta, desolatio et afflictio adversus Deum rebellionem semper sit insecura; hæc ratione apud populum durissimæ cervicis servata semper est vera religio. Sed in hæc re id præcipuum et maximè animadvertisendum est, quod in ipsâ fundatione reipublicæ, in legum constitutione, ita omnia instituerit et disponuerit, ut ea quæ acciderent typi et figuræ essent rerum futurarum, sitque historia iudaica tota prophætica et quædam actio prævia historice evangeliæ. Tandem ut nihil omitteretur, quo expectatio futuri redemptoris semper vigeret in Judæorum animis, significavit Deus in ipsâ lege venturum aliquando prophetam similem Moysis, id est, legislatorem et mediatorem Testamenti, cui parere deberent; atque per continuam prophetarum successiōnem, quod propiora erant Messiae tempora, cò temporalis quam Israelitarum. Imò majora imperia ex posteris Ismael orta sunt quam ex Israelitis. Non possunt eadem verba intelligi de prosperitate temporali omnium nationum, oriundâ ex dominio universalis Israelitarum in omnes gentes. An ergo tanta felicitas est, excidere libertate suâ et in servitutem unius gentis redigi! Soli Judæi hujus statûs felicitatem percipere valent; cætere gentes illam summis votis deprecarentur. Aliunde agitur de felicitate communicandâ cum gentibus, ita ut sit earum propria sicut et Israelitarum, que nullam refinquit umbram dominationis unius gentis in aliam, nec possibilis est nisi sensu spirituali. Ergo de benedictione spirituali intellegi ista verba necesse est.

3º Denique hæc nostra explicatio habet connexionem cum prophetâ jam expositâ, contentâ in sententiâ adversus serpentem, cuius quædam evolutio est. Nam illud semen in quo benedicendâ sunt omnes cognationes terre, aliud esse non potest ab eo, quod conterere debebat caput serpentis et homines ad pristinam justitiam et felicitatem revocare. Quamdiu enim mors et peccatum et diabolus regnarent in gentes, gentes nullo modo benedici potuerunt. Benedictionis auctor ille est, qui solvit maledictionem et conterit caput inimici, qui auctor maledictionis extitit. Habet etiam eadem prophetia necessariam connexionem cum omnibus consequentibus prophetiis, à quibus summam lucem acceptura est.

clariū illius personam, munera, vitamque omnem expressit (1).

Advenit tandem tempus cùm Deus, qui multifariam multisque modis nobis locutus fuerat in Prophetis, loqui nobis voluit in filio: nascitur virgine matre, stirpe davidicā, in urbe Bethlehem, templi dominator et angelus testamenti; ab angelis annuntiatur pastoribus; sidere Magis innotescit; voce clamantis in deserto hominibus demonstratur, et etiam claram voce de cœlo delapsā. Post hanc demissam de cœlo vocem: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipsum audite, legationis suæ munere fungi incipit: quod juxta Prophetas triplici constabat officio, propheticō, sacerdotali et regio. Propheticum obiit munus quamdiū inter homines versatus est; hocque nomine nobis divinam patefecit voluntatem, doctrinam suam à Deo profectam miraculis comprobavit, virtutum exemplis illustravit, sanguine suo obsignavit, abrogatāque veteri lege, cuius ipse complementum fuit, novae legis mediator extitit. Sacerdotale munus duabus partibus constabat, oblatione donorum et sacrificiorum pro peccatis, et intercessione apud Deum: Christus, sacerdos factus secundūm ordinem Melchisedech, obtulit holocaustum*

(1) Prophetias de Messia in lege contentas claudit illa celebris Balaami, Num. 25 et 24, cuius cùm nulla mentio in sequentibus sit, ejus brevem hic expositionem offerenus. Accersitus Balaam divinus seu ariolus à Balae, rege Moabitum, ad maledicendum filiis Israel, Dei spiritu actus prorupit invitus in variis benedictiones temporales et spirituales, quæ pulcherrimo carmine continentur; et tandem in hæc verba: « Dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam Altissimi et visiones Omnipotenti videt, qui cadens apertos habet oculos: Videbo eum (‘), sed non modo: intuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Jacob et consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumaea possessio ejus; hereditas Seir edet iniiciis suis; Israel verò fortiter aget; de Jacob erit qui dominetur et perdat reliquias civitatis. » (Fortè pro בָּשֵׁם legendum שְׂמִיאֵל, et perdet reliquias Seir.) Denique post quorundam eventuum particula-

(*) Hebraicè habetur אַרְאֵב וְלֹא עֲדָה, videbo eum, non nunc. Affixum, בְּ, eum, pertinet ad דָּם, Deum, et ad אֱלֹהִים, altissimum, quæ nomina mox antecesserunt. Ex quo sequitur, aut Balaam nihil sentire, quanquam Deo afflante, extulisse, aut vaticinatum fuisse venturum esse in terras Deum altissimum; et velamen habuisse super eorū Judæos, qui noui videbant in sacris Scripturis eum quem expectabant, regem Messiam, fore non modo hominem, sed Deum.... דָּרְךָ בְּנֵבֶן יְהִצְקָה, progreditur stella ex Jacob. Est parallelum verbum stellæ verbo שְׁבַט

perfectissimum Domino, victimam impollutam corpus suum, in quo peccata nostra pertulit: et in arâ crucis positus, fundens preces, exauditus est pro suâ reverentiâ, sedensque nunc in dextris Dei, non cessat interpellare pro nobis; sieque transtulit sacerdotium Aaroniticum. Denique propter passionem mortis gloriâ et honore coronatus, et summâ rerum potitus, sancivit auctoritate regiâ novam legem, constituit Ecclesiam, instituit ministros, Spiritum sanctum illiusque dona distribuit, et

rium prædictionem, nempe interitū Amalekitarum, et captivitatis Cinœorum ab Assyriis, sic fatidicum sermonem concludit: « Assumpta paraboliter locutus est: Heu! quis victimus est, quando ista faciet Deus? Venient in tremibus de Italiâ (כִּתְמִים, de latere Cithim), superabunt Assyrios, vastabuntque Hebreos, et ad extremum etiam ipsi peribunt. » Habemus in illâ antiquissimâ prophetiâ, editâ mille quingentis fermè annis ante Christum, non tantum Hebreorum et vicinorum populorum fata, sed et Assyriorum et Romanorum, quorum imperia nondum nata erant: adeò ut omnes que postea editæ sunt ab Isaïâ, Daniele et cæteris prophetis prædictiones fuerint solùmmodo hujus evolutiones. Verbis illis: *Orietur stella ex Jacob, etc., prænuntiatum fuisse Messiam communis fuit olim Judeorum sententia, ut ostendit insignis illius impostoris tempore Adriani vesania, qui Messian præ se ferens, appellari voluit Barcoeba, filius stellæ; et consentiens interpretatio Onkelosi, Jonathani, interpretis Hierosolymitani, R. Mosi Hadarsan et Maimonidis. R. quidem Maimonides prædictam prophetiam bilariam divisit, ita ut pars prior ad Messiam, secunda ad Davidem referretur; cuius auctoritatem sententus est Huetius. At reverâ de uno eodemque principe sermo est, cuius imperium universale et in omnes gentes latè diffusum esse oportebat: qui character nec Davidi, nec ulli quamvis Messiae conuenit. Id clarè perspexit Grotius, et ideo ut hanc prophetiam Davidi applicaret sensu historico, et Messiae solùmmodo sensu typico, lingere necesse judicavit, aliquem ex ducibus Moab nomine Seth donatum fuisse tempore Davidis, et ejus subditos dictos fuisse filios Seth.*

virga, quo utroque verbo ille demonstratur, qui vulneratus sit duces Moab. Itaque idem ille hic significatur adventurus, quem jam advenire stella Magis monstravit, non autem ipsa illa stella, quam in oriente Magi viderant, quamque nemo dixerit ortam fuisse ex Jacob. Significat Balaam regni Moab fore debellatorem eum ipsum regnum, qui sit in terras adventurus, eamdem notans utrōque Christi Domini personam, non verò idem tempus et adventus ejus, et regni Moab debellati. Nam per ejus Dei potentiam fuerunt devicti reges regno Israel iniicii, qui Deus postea in terris apparuit et cum hominibus conversatus est. Et ejus virgá utebantur Israelitarum reges ii, qui et Amalec et Moab suo imperio subjecerunt. Vide cursus Script. sacrae, t. 7, dissert. in proph. Bal.

aliquando venturus est cum gloriâ judicare vivos et mortuos. Habetis breviem economiæ divinæ descriptionem, ejusque historiam. Jam verò quām fieri possit brevissimè, ostendamus primò exteriorem christiane religionis formam pulchram esse, invitareque homines ad diligentiores tantæ rei investigationem: deinde ponderemus rationes generaliores, quibus alienari se à doctrinâ revelatâ deistæ dicere consueverunt.

III. — *Præjudications pro religione revelatâ.*

Multis certè sibi conciliare debet hominum animos Religio christiana, antiquitate, uniformitate seu constantiâ illorum qui in omni ævo eam propagârunt, singulare in Deum pietate, rerum denique magnitudine et doctrinæ puritate. Namque primò, christiana Religion non solùm antiquissimis orta est temporibus, sed ipsius mundi æqualis, habet suos annales à primâ rerum constitutione ad hæc usque tempora perpetuâ serie sine interruptione ullâ decurrentes. Illius monumenta antecedunt imperiorum, quorum forma ad nos pervenit, originem, urbium antiquissimarum fundationem, artium inventionem: quæ omnia in æra christianæ Religionis collocari possunt et solent. Quid hæc antiquitate venerabilius? quid ad commovendam hominum reverentiam potentius? Antiquior sine dubio omnibus est veritas, ac quò minus homines aberant à primo ortu, eò melius vera ernebant.

Est aliud non leve divinæ illius originis indicium, doctrinæ christiane in omni ætate uniformitas et constantia. Continetur illa libris, qui licet à variis scripti auctoribus, magnis temporum intervallis divisis, omnes inter se consentiunt. Scriptor quisque posterior in superioribus divinam vocem agnoscit, et quasi in eâdem scholâ institutus eadem tradit præcepta. Hanc ab antiquissimis temporibus Religionis christianæ perpetuam successionem non sine Dei procuremente evenire potuisse facilè intellegit, quicumque humanarum rerum instabilitatem consideraverit, et ut ex levissimis causis maximæ contingent mutationes. Nihil autem aliud nobis exhibet historia, nisi theatrum ingens conversionum invicem semper succedit, sive in imperiis, sive in hominum moribus, institutis, opinionibus, rerumque seriem tam mirabiliter variam, ut fingere ausi sint poetæ deam quamdam oculis captam et insanam, cui rerum humanarum committerent habenas. Tam raram igitur Religionis nostræ constan-

tiam divinæ curæ adscribet æquus rerum æstimator, cùmque humana omnia temporis motui obsequantur, divinum esse oportere judicabit illud institutum, quod illius nequaquam videt mobilitati obnoxium.

Quantam etiam religioni afferre debet auctoritatem singularis Prophetarum, qui in omni ætate Religionis christianæ doctores et assertores fuere, virtus et integritas! Non contulere animum ad scribendum inanis gloriæ cupiditate et conciliandæ existimationis hominum gratiâ, non ad divulgandam apud exteris gentis suæ famam, quam sëpissimè onerant opprobriis, nullo alio motivo excitatos, nisi pietate in Deum et charitate in concives, clarè perspicimus. Non more philosophorum disputant, haerent, conscient; sed divino correpti spiritu fundunt oracula, veritatis securi, vitamque plerique ad doctrinæ suæ defensionem posuère. Cui dabimus fidem, si non pietati in Deum, charitati in patriam, integratî vitæ, rerum humanarum contemptui?

Quartò, religionem revelatam homini sapienti commendabit doctrinæ puritas, et, ut ita loquar, excelsitas. Dùm enim totum humanum genus in supinâ rerum divinarum ignoratione versaretur, et ipsi etiam philosophi, qui se ad studium sapientiæ totos conferebant, aberrarent à vero, variisque se opinionum erroribus implicarent, in nostris tantummodo annalibus invenimus doctrinam sanam puramque, dignam Deo afflatis scriptoribus. In primâ collectionis paginâ ea depingitur, quâ homini licet, gravitate creatoris virtus: illius omnipotentia, cui omnia parent, sapientia summa, et effusa bonitas, ita vividè exprimuntur, ut nescias an plus reverearis potentiam, quām sapientiam admireris et bonitate commovearis: dignum tanti operis exordium! Ac in illâ ætate cùm omnes homines ad muta idola procumberent, haberentque locales deos, quos secum portarent, negant hi divinæ naturæ nomen esse ullum, aut aliam esse informandam animo notionem numinis, nisi entis sibi sufficientis, quod per se existens omnia sustinet, quod cœlum terraque immensitate compleat, quod futuras omnes temporum periodos scientiâ complectitur, quod cum summâ æquitate res temperat humanas. Quis unquam philosophus Deum expressit tam magnificè? vitæ moralis fontes, quos philosophi frustra plerique quæsiere, recludunt; hominem ad imaginem Dei factum docent, ad immortale ævum destinatum, in pietate et virtutis exercitatione positam esse

hominis excellentiam. Denique qui etiam doctrinæ christianæ eam partem, quæ solâ ratione haud intelligitur, cogitatione complexus expendere voluerit, sentiet illam, non ab hominum ingenii excoigitatam, sed à sanctissimo numine ortam esse. At de illius in omnibus suis partibus consonantia, et ad hominis perfectam institutionem aptitudine infra dissimus. Si non exuisserint ministri nostri philosophi candorem, ipsos judices appellare hic possemus, remque eorum arbitrio relinquemus: utrum religio mundi æqualis, constanti et perpetuâ traditione ad nos pura et incorrupta decurrens, singulari doctrinæ puritate suspicienda, præceptis morum optimis abundans, commendata nobis in omni ætate à viris insigni præditis pietate, nostram excitare non debeat attentionem et etiam reverentiam. Videamus ergo an has generaliores considerationes suspendere valeant rationes illæ, etiam generales, quibus avocari solent Deistæ à Religionis nostræ etiam expendendis fundamentis.

IV. — *Prætensæ adversus religionem revelatam præsumptiones.*

Ex illis quidam legis naturalis defensionem magno studio aggressi sunt, doceruntque illam ita esse omnibus numeris perfectam, ut nihil ad Religionem et mores pertinere possit, quod quisque etiam idiota non pervideat: et ab hoc profecti principio omnem revelationem inutilem, et propterea Deo indignam conluserunt. Multi sunt etiam parùm solliciti de Religionis revelatæ veritate aut falsitate, quod habeant fixum in animo, virtute solâ delectari supremum numen, et quæcumque institutionem etiam cœlestem huic fini subservientem esse oportere; existimantque sequi posse se virtutem sine fide christianâ. Quid interest, aiunt, si quis pius in Deum, benignus in proximum, sobriusque sit, motivis excitatus naturilibus, an fide christianâ?

Verum desideramus magnoperè in istis hominibus candidum atque æquum animum. Quis enim bonâ fide tueri potest hominem unumquemque in quæcumque positum vitæ conditione, omnia habere ad Religionem et vitam rectè instituendam adjumenta? Quis unquam philosophus officiorum vitæ et Religionis summam sine maximorum errorum admixtione confecit? Quotusquisque eorum fuit animo ita comparatus, ut ratio præcipit, et disciplinam suam non ostentationem potius

scientiæ quam legem vitæ putavit? Si ratione duce, vitam perfectè instituere quisque valeat, qui factum est, ut ne una quidem gens in veri Dei cultum inciderit? Qui contigit ut sola gens judaica veri Dei notitiam habuerit? Religio revelata profuit hominibus etiam quatenus continet legem naturalem: 1º quia est quædam externa promulgatio legis istius sine erroris et superstitionis admixtione, et continet summam præceptorum quam philosophi nunquam potuerunt disputando confidere; 2º quia est promulgatio nova auctoritatem afferens legibus naturalibus: novis quippe argumentis, iisque ad vulgi captum valde accommodatis, confirmantur præcepta naturalia in Religione christianâ, miraculis, etc.; 3º quia est constans et perpetua vita regula, flecti nescia, nec ingenii hominum accommodanda. Sed de hac refusiis in aliâ parte hujus operis disputavimus; ubi etiam ostendimus quantum à ratione et pietate abhorreat aliorum securitas, qui suis meritis confisi, religionis revelatæ partem supernaturalem sine examine aspernantur.

Secundò, revelationem incredibilem pronuntiare solent quidam, vel hoc solo, quod medium sit ad instituendos homines extraordinarium; quod œconomia revelata ipsis disjuncta videatur à naturali constitutione; quodque necessariò fundari debeat in prodigiis, quibus fidem addere credulitas est. Sed præsumptionis contra ejus veritatem fundamentum ignorantia nostra esse nequit: quam multa in rerum naturâ, in ordine providentiae Dei naturalis, oculorum fugiunt et mentis aciem, quæ ineptè incredibilia pronuntiaremus, quia extraordinaria! Non est Religio christiana incredibilis, si rerum ordinem singularem et disjunctum à constitutione naturali exponat? Quia haec singularitas adversus revelationem præsumptionis fundamentum esse non potest, nisi ratio sit aliqua, eur œconomia divina et constitutio naturalis consentire debeant: nam earum rerum contentio, quæ non ostenduntur debere consentire, alteram non demonstrat incredibilem: præterea modò ostendemus divinam œconomiam cum rerum ordine naturali majorem habere connexionem, quam solent Deistæ suspicari. Non tandem Religio christiana incredibilis est, quia in prodigiis fundata est: nam si miracula sint possibilia, eaque patrandi causa sit legitima, quæ, queso, est ista adversus eam præsumptio? Levissima profectò, quam elevat levissimum argumentum,

Siamenses qui nunquam aquam frigore constrictam viderunt, rem incredibilem pronuntiant potiori jure quam Deistæ miracula esse decernunt incredibilia; quia illud Siamensium judicium nulla ratio ipsis cognita elevat, legibus naturæ ipsis cognitis phænomenon istud non videtur consentire; contra autem revelationem probabilem, et consequenter miracula, sine quibus revelatio non habet auctoritatem, credibilia facit, diviuæ opis hinc necessitas, illinc divina bonitas, quibus permoti inter ethnicos sapientissimi hanc à Deo gratiam et petierunt, et expectaverunt.

Tertiò, quibusdam magnum adversus revelationam œconomiam argumentum visum est, quod cum unico momento ab initio mundi evolvi et ad exitum perduci potuerit, tamen non nisi gradatim et per varias successivè dispensationes fuerit explicata.

At qui haec objiciunt, non intelligunt quanta sit in hac parte inter providentiam naturalem et supernaturalem analogia. Verum quidem est œconomiam divinam non esse rerum ordinem fixum et consistentem, sed progressivum; cum certum sit magnum opus redēptionis naturæ humanæ inchoatum à constitutione mundi non esse omnino perficiendum, nisi in fine seculi, quando revocabuntur homines ad vitam immortalem, et destruetur præsens mortis imperium. Sed eamdem esse rationem ordinis naturalis necesse est confiteri; nam videmus in omni re providentiam naturalem non nisi per multa media et longas ambages fines suos consequi: omnis natura est series actionis ordinata ad fines aliquos, qui non subito attinguntur, sed post temporis intervalla et longas quandoque moras: quidquid oritur in mundo non subito maturum est, sed gradatim à parvo initio incrementa capit, adolescit, et maturam tandem, aliud citius, aliud seriū assequitur ætatem. Vita ipsa humana ab infantia ad juventutem, à juventute ad virilem ætatem, à virili ætate ad senectutem progreditur; illaque interior et naturalis revelatio veritatis, quæ ratio dicitur, non statim perfecta est: primas dat nobis natura intelligentias, quæ doctrinæ et meditatione evolvuntur; nec nisi post longum tempus et multam experientiam, satis didicit homo ad moderandam rectè vitam. In vita etiam quasi generis humani easdem mutationes et progressus deprehendimus, seu in historiâ mundi gens humana nobis exhibetur in successivis statibus infantiae, adolescentiae, etc.; siquidem fuit aliquando hominum genus

sine illis artibus et instrumentis, ex quibus vite nunc comparantur maximæ commoditates: novimus quæ urbes primum conditæ, quæ civitates constitutæ fuerunt, et qui primi extiterunt legislatores; scimus quibus præclarissima inventa in mathesi et in philosophiâ debeat: uno verbo omnes scientiæ et artes ab initio mundi cœperunt successivè incrementa et sine dubio capient apud posteros. Cum ergo in constitutione rerum naturali naturæ parens methodum hanc secutus sit, quis audeat dicere sequi eamdem ipsum non debuisse in ordine gratiæ?

Quartiò, criminis vertunt deistæ Religioni christiane, quod illius dispensatio ad omnes homines non pertinuerit, et in hoc argumento cum magnâ solent fiduciâ et jucunditate versari. Revelatio, inquit, judaica in Arabiæ desertis data dicitur et ad unius populi beneficiorum divinorum indignissimi usum concessa fuit: christiana etiam doctrina in Judæâ solunmodò à Christo fuit prædicata; unde etsi in variis mundi partibus fuerit sensim propagata, tamen innumeris sunt, et fuerunt populi in omni ætate, qui nullam habuerunt Evangelii notitiam. Jam vero quid tam alienum ab ideâ entis optimi, patris suorum amantissimi, quam haec inæqualis donorum distributio? Quis in animum sibi poterit unquam inducere, Deum totius gentis humanæ regem et moderatorem, cuius imperium omnes mundi fines complectitur, unius populi Deum gentilitum et tutelarem esse voluisse, neglectis reliquis ditionis suæ partibus? Quid tam abhorret ab effusâ Dei in omnes charitate, quam haec personarum acceptio?

Ucumque videri poterit quibusdam argumentum istud luculentum, idem vanissimum dicere haudquam dubitamus: nimirum quippe principio, quod falsissimum probat, tum ratio, tum divinæ providentiæ naturalis ordo; supponit enim teneri Deum omnibus ea impetriri dona, quæ aliquibus concedit: num Deum arguent ergo injustitiae minuti philosophi, quod hominibus negaverit eas dotes, quas concessit angelis? num reum agentem Deum, quod alteri concederet ingenium excelsius, alteri indolem meliorem? quod quosdam in iis nasci voluerit regionibus, in quibus multa invenirent ad instituendam pię et rectè vitam adjumenta, quibus alios carcere permisit? quod eundem hominem in variis vitæ statibus fecerit sui ipsis dissimilem, neque æqualiter aptum ad moderandam vitam suam? sed si

Deus suas creaturas, immo et homines similitudine naturae conjunctos variis distinguere dotibus potuit, iisque varia dare adjumenta virtutis et sapientiae adminicula, quae ad informandos animos religione multum conferunt; quidni haec eadem facere poterit supernaturali sua providentia? quando Deistae istius varietatis in rebus humanis causas exposuerint, cur alii hebetes vel dementes, alii ingeniosi, alii imbuti nativam quadam prudentiam, alii leves et inconsiderati; alii humani et benigni, alii crudeles et ad malum propensi nascantur? cur alios bonis fortunae, optimam institutione, omnibus bonae beataeque vitae adminiculis adjuverit, alios in adversis fortunam sine iisdem reliquerit, vel etiam permisericet ut ab infantia traducerentur dominis flagitiis, qui ad omne scelus eos erudirent (1)? Tunc et nos ex iisdem principiis explicabimus, cur in oeconomia revelata eadem facta sit hominum distinctio et discretio. Nihil est in hac agendi ratione alienum a justitia: nam ille injuste facit qui alterius violat jus; cum igitur revelatio sit gratuitum Dei beneficium, sicut quaecumque alia dona naturalis, quam praestamus ceteris creaturis, sine ullius injuria aliquibus illam negare potuit; sicut eas, quas antecellimus, creaturas sine ullius injuria nostris dotibus earere voluit. Idecirò non est personarum acceptor Deus; nam accipere personam est uni detrahere, ut alterius melior sit conditio: nihil detrahit Deus hominibus in statu naturali relictis; dedit unicuique suum talentum, et pro ratione quam illo usus fuerit a Deo aequissime excipietur: nihil aliud efflagitare possumus.

Præterea hic non præterendum est, divinam oeconomiam Adamo fuisse revelatam, et ejus institutione filiis ac nepotibus innotuisse, illiusque memoriam fuisse hominum culpam delatam. Iterum facta est oeconomia divinae revelationis Noe, ejusque filiis, cuius multa reperimus in traditione omnium gentium vestigia, que infra indicabimus: oblitterata iterum hominum culpam et deleta ferè Religio fuit. Tandem non statuimus solos Judæos et Christia-

(1) « Multis talis educatio et constitutio contigit, ut ne imaginari quidem sinantur boni quidquam; sed statim a primâ aetate hominibus luxu, libidineque perditis, aut heris suis sunt in deliciis, aut alio quopiam infortunio gravante nequeunt animi oculos attollere. Harum rerum causas omnini verisimile est esse in providentiae rationibus, tametsi non facile cadant in cognitionem hominum. » Origenes lib. 3 contra Celsum.

nos divinae gratiae participes factos esse; sententia vera est, profluxisse in omne genus hominum media ad comparandam mercede Christianis piis destinatam sufficientia: multa circa efficaciam mortis Christi Domini et interiorem Spiritus sancti administrationem nos latere nullus dubitat Christianus (1). Præterea numquid non manifestum est, in primis omnem illam, quae jam viget apud Christianos eujuscumque nominis, apud Judæos, apud Mahometanos, Dei et ejus attributorum claram certamque notitiam; sicut et immortalitatis animæ persuasionem apud eos firmam; naturalis etiam legis perfectiorem evolutionem, esse ex revelata, quam defendimus, religione derivatam? Deinde possuntne probare Deistæ eas religiosas veritates, quas olim ipsi gentiles tenuerunt, pleraque etiam cultus externi apud eos instituta, v. g., sacrificia, non fuisse ex traditione a primis parentibus, in omni ætate hominibus commendata, et consequenter revelationi esse accepta referenda?

(1) Multum elaborare solent Deistæ ut doctrinæ christianæ atrocitatis notam inurant, atque in hunc finem et supponunt aut etiam affirmant, inquit sacra facultas Parisiensis in censurâ latâ contra librum qui inscribitur Emile p. 61, crimen esse juxta Religionem christianam aeternam dignum suppliciis, quod quis fide careat, qui de revelatione divina nihil omnino audivit; secundum hanc Religionem plures homines propterea hisce suppliciis reverâ addici, ita ut Deus eos puniat, quia in tali regione nati sunt, atque in hujus doctrina ab omni humanitate abhorrentis defensionem ab aliis singi Deum injustum esse, qui innocentes propter parentis crimina aeternis suppliciis afficiat; ab aliis autem ridiculè singi mittendum à Deo angelum ad eos docendos, qui legis naturalis observantes sunt. » Quibus criminacionibus haec respondet S. F.: « Haec propositiones nihil nisi falsam et adulteratam obtrudunt fidei christianæ et doctrinæ theologicæ expositionem; sunt in Religionem christianam et theologos catholicos summè injuriosæ et calumniosæ; produnt auctorem mala fide scribentem aut blasphemantem quod ignorat. Atque hoc primo falsum est, nempe crimen aliquod secundum fidem christianam dignum penitus aeternis in eo esse situm, quod quis careat fide, qui tamen nihil didicit, nihil omnino unquam audivit de revelatione divina. Ita non docet fides. Quisquis in invincibili veritatum fidei ignorantia versatur, nunquam idcirco est nocens, aut puniatur a Deo quod eas veritates non crediderit. Haec est doctrina christiana et catholica. Nemo quidem sine fide salvabitur; sed aliud est eundem puniri, quia lumine naturali et auxiliis ad legem naturalem sequendam quibuslibet sibi concessis male usus est: aliud est eundem puniri, quia non credit quod invincibiliter ignoravit, adeoque non potuit

Ergo ab effectibus et experientia satis probatur revelationis nostrae magna et diffusa apud varias gentes utilitas.

Quintò, non leve quibusdam Deistis visum

credere. Deus impossibilia non jubet, sed summe justus et aequissimus usuram solummodo talenti commissi exacturus est. Secundò, tenet quidem Ecclesia catholica tanquam dogma fidei, omnes homines, excepta B. Mariæ Virgine, nasci peccato originali coquinatos, et filios iræ. At liberam facit Ecclesia catholica potestatem sentiendi cum S. Thomâ neminem propter solum originale peccatum plecti poenâ sensus positivâ, sed tantum privari intuitivâ Dei visione, quæ beneficium est gratuitum, supernaturale et creature rationali prorsus indebitum : in quo ne umbram quidem iustitiae et tyrannidis unquam exegitabit vel depravata Delistarum ratio. Neque ipsa porrò eorum sententia, qui infantes sine Baptismo decedentes poenâ sensus esse afficiendos opinantur, ea horret barbarie et immanitate, quam auctor christianæ fidei exprobaret. Hancce opiniōnēm qui contra Pelagianos disputans protulit S. Augustinus non modò censem ejusmodi infantes « in damnatione omnium levissimâ futuros, » verū addit istud Evangelii : *Melius erat homini illi non nasci*, non de quibuslibet peccatoribus, sed de secestissimiis à Domino esse dictum, atque nescire se utrum infantibus illis « potius expediret ut nulli essent, quam ut ibi essent. » Verba S. doctoris integra referamus. « Ego, inquit, non dico « parvulos sine Christi Baptismate morientes « tantâ poenâ esse plectendos ut eis non nasci « potius expediret, cùm hoc Dominus, non « de quibuslibet peccatoribus, sed de secestissimiis et impitissimiis dixerit. Si enim « quod de Sodomis ait, et utique non de solis « intelligi voluit, alius alio tolerabilius in die « judicii punietur, quis dubitaverit parvulos « non baptizatos, qui solum habent originate « peccatum, nec ullis propriis meritis aggravantur, in damnatione omnium levissimâ « futuros? Quæ, qualis et quanta crit, quamvis definire non possim, non tamen audeo dicere, quod eis, ut nulli essent, quam ut ibi essent, potius expediret. » L. 5, c. Jul. c. 11. Tertiò qui cum S. Thomâ aiunt, Deum potius miraculum patraturum esse, v. g., mittendo angelum, quam ut permetteret eum in peccato originali sine fide in Christum et charitate à vivis exceedere, qui, opitulante Dei gratiâ, legis naturals præcepta servasset, hoc unum volunt, « Deum esse in omnes homines sumum providum et bonum, eorum salutem sincerè intendere, nec decesseret ipsi media quibus hanc salutem cuique etiam infideli possibilem faciat. Media hæc se plerūque ignorare profitentur; quæ enim omnes novit rationes quibus Deus potest agere erga unumquemque hominum? Pensitemus quid eorum verba sonent: Deus ab iis dicitur angelum potius missurus, miraculum potius patraturus, ut significant Deum tam certò, tam benignè esse auxiliaturum homini qui ita vixisset, ut, si fieri posset ipsum mediis ordinariis carere, atia ad id adhiberet insolita et miraculosa, quorum usus ei perinde est facilis. » Ibid. p. 62, 63,

est alind argumentum natum ex defectu, ut aiunt, evidentiæ et certitudinis revelatæ Religionis. Quippe, inquiunt, si Deus voluissest hominibus mentem suam significare, eosque ad veram religionem et ad bonam vitam institue-

64. Praeterea quamvis major theologorum pars hoc disserimen ponere soleat inter tempora, quæ Christi incarnationem præcesserunt, atque ea, quæ eamdem subsecuta sunt, quod in illis implicita in Redemptorem fides sufficeret, in his requiratur explicita ad saltem; tamen quamplurimi duarum ætatum in hac parte eamdem esse rationem statuerunt, quorum testimonia aliqua collecta videtur licet apud Thomassinum theolog. dogmat. t. 3, p. 614. Adeò ut priorum sententia ad fidem non pertineat, testibus Haberto theol. mor. t. 2, p. 52; Sylvio I. 5, 2, 5, art. 8, conc. 4, et conc. 6. Gamachao in 1^{am} 2^{am} q. 2, t. 2, p. 503, et aliis. Uti etiam declaravit S. F. Par. in censurâ latâ anno 1767 in librū inscriptum *Bélisaire*, his verbis p. 22 : « Enimvero quamvis distincta et explicita in Christum et ejus mysteria fides, quæ semper aliqui donati sunt, dici queat unicuique non fuisse priscis temporibus necessaria, fide tamen catholicâ id tenendum est, nullum sine ejusmodi mysteriorum fide, saltem implicitâ, olim etiam esse justificatum et salvatum, et à quo tempore lex evangelica promulgata fuit, neminem justificari et salvati, qui « ex sua culpâ et negligentiâ addiscendi, » fide explicita in Christum filium Dei, Deum et hominem, ac hominum morte suâ redemptorem earuerit, quacumque alioqui polleat fide explicitâ in Deum num et remuneratorem, ac implicitâ in Christum. » Non insci sumus quid « præterea de eadē explicitâ in Christum, neconon in Trinitatem, ex quo Evangelium sufficienter promulgatum est, fide necessariâ, ut aiunt, necessitatē mediâ, id est, ita necessariâ, ut qui eam re ipsa non habuerit ad salutem non perveniat, complures optimæ notæ theologi statuant, et quantum in Scripturis hæc eorum sententia fundamentum habeat, ut et in SS. PP. Scriptis præsentim S. Augustini; sed in præsentiarum iis nos immorari prestat, quæ fide catholicâ continentur. » Quid autem per fidem implicitam redemptoris intelligent theologi explicabit sequens textus S. Thomæ, 2-2, q. 2, art. 7, ad 3um : « Si qui salvati fuerunt quibus revelatione non fuit facta, non fuerunt salvati absque fide mediatoris, quia etsi non habuerint fidem explicitam, habuerunt tamen implicitam in divinâ providentiâ, credentes Deum esse liberatorem hominum secundum modos sibi placitos et secundum quod aliquibus veritatem cognoscentibus spiritus revelasset ('). »

(') De necessitate fidei explicitæ pro temporibus à Christo incarnato elapsis sic ait Berger : « En général il faut se dénier de toute doctrine qui donnerait lieu au incrédules de conclure que depuis la venue de J.-C., le salut est plus difficile aux païens qu'il ne l'était auparavant, et que son arrivée a été pour eux un malheur. » Diction., verbo *Foi*.

re, iis usus fuisse mediis quibus nulla potuerit subesse vanitas. Attamen talia sunt argumenta, quibus Religionis christiana et judaeæ veritas effici solet, quæ nonnullam relinquant dubitationem: videmus certè multos doctos et sapientes viros, qui post multam positam operam in explorandis fidei christianaæ fundamentis assensum denegant: imò Evangelium totius gentis judaicæ testimonio refellitur. Quis credere possit Deum parcè et avarè contulisse beneficia, aut ad homines legatos voluisse unquam mittere sine clarissimis legationis sue signis et indiciis?

Respondemus nullum dubium esse quin directi à Deo ad homines legati ferre debeant manifestissima suæ missionis signa, et contendimus Moysem et prophetas, Christum et apostolos, clarissima habuisse missionis suæ argumenta; eos solos de veritate œconomiae divinæ dubitare posse, qui argumentis attentam mentem denegant, aut qui majorem adhibent diligentiam ad inveniendas difficultates, quām in ponderandis rationibus. Res non idē certæ sunt minùs, quæ à talibus non admittuntur. Præterea sapientissimè actum est, ut Religionis splendor omnium oculos haud statim ferret, ut libera essent judicia, et ut sermo Evangelii (verba sunt Grotii) tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Neque profectò, in ordine naturali, Dei natura atque providentia, vel humanæ vitæ principia suâ evidentiâ ita percellunt hominum mentes, ut ad assensum necessariò cogantur: numquid enim non videmus ea omnia quæ in philosophiâ sunt certissima, cum magnâ dissensione in scholis veterum fuisse ventilata, et totum genus humanum abductum in gravissimos errores circa divinam naturam et religionis naturalis principia? siquidem insevit natura humanis mentibus solummodò scientiæ et virtutum sentiuia, scientiam ipsam et virtutem nondedit: hæ industrie et meditationis fructus sunt aut liberalis institutionis, quibus mediis carentes homines illos naturæ igniculos sic quandoque extinguunt, ut nusquam naturæ lumen appareat. Ex quo tamen non sequitur vanam esse scientiam et virtutem. Et verò ea ex quibus in vitâ civili ad agendum inclinatur, multò minùs sunt evidentiæ, vixque quandoque probabiliæ: tamen stultum judicaremus eum, qui nihil ageret in vitâ, eò quod certissimè non haberet compertos exitus suarum actionum. Voluit verisimiliter Deus, dum judicia libera fecit, et

scientiam atque fidem laboris et sapientis curæ fructum, ut locus esset merito, in recto usq; omnium facultatum, non minùs carum quæ sunt intellectus propriæ, quām in exercitio earum quæ sunt voluntatis. Nulla causa fuit cur Deus illarum facultatum usum et exercitationem tolleret, harum reliqueret: nulla causa fuit cur homines in multa mala propter negligentiam in discendo, et culpabilem legis ignorantiam non inciderent, quām propter peccata contra cognitam legem admissa: ac reverè experimur pares lermè esse in hac vitâ exitus actionum humanarum, fuerintne admissæ, neque, cum conscientiâ delicti: tam diræ quandoque sunt consequentiae incogitantiæ et imprudentiæ, quām malitiæ: quamvis apud æquos judices et ad tribunal Dei in alterâ vitâ magnum inter errores et crimina ponatur discrimen.

Sextò, conqueruntur quoque adversarii nostri quod homines malè utantur revelatâ Religione, quod occasio extiterit multarum calamitatum, quodque, ut ipsis videtur, levis sit ejus efficacia ad temperandas hominum passiones. — At pervertunt homines et malè utuntur, non solum divine œconomie, sed Dei prævidentiæ naturalis munieribus; nec abusus Religionis christianaæ, ac levis, quam habere supponitur, efficacia ad temperandas hominum passiones adduci potest in objectionem adversus ejusdem veritatem, nisi in principiis atheorum. Nam illa revelatio veritatis, quæ per rationem, seu per lumen naturale, omnibus hominibus fit, et quæ data est à nomine ad moderandam hominum vitam, multò leviorum efficaciam habere deprehenditur, quām habet christiana fides: proindeque absurdum est afferre adversus veritatem Religionis christianaæ argumentum, quod majorem vim habet adversus legem naturalem. Proficisci debent Deistæ, sicut et nos, ab isto principio, non esse judicandum de divinis institutis ex moribus hominum, sed ex legum scopo. Ratio et fides admonent quid faciendum, et fides melius monet. Utraque multa habet ad virtutem incitamenta, at fides habet potentiora. Sed neutra cogit ad amplectandam virtutem, neutra tollit arbitrii libertatem.

Septimò, præcedentibus objectionibus alia affinis et cognata ducitur à Deistis ex obscuritate revelationis. Primum, inquiunt, Deus illam obscurissimè hominibus exposuisse initio prohibetur, nec alio nomine illis Christus mediator et sacerdos cognitus fuit, nisi illo futuri liberatoris: deinde variis incrementis aucta

traditur ista dispensatio : tandemque ita res tota per mediatorem ipsum exposita est, ut magnum tamen adhuc remanserit arcanum, nullaque sit oeconomiae divinæ pars, quæ innumeris non sit obnoxia difficultatibus : quasi verò Deus invideret hominibus claram earum rerum uotitiam, quas reseire ipsorum maximè interest ? Haudquaquam difficultem divinam oeconomiam fuisse usque ad Christi Domini ætatem *mysterium absconditum à seculis in Deo*, nobis ipsis imperfectè cognitum , ac variis obnoxium esse difficultatibus. Verùm negamus hanc obscuritatem vel levissimè immuinuere debere Religionis christianæ certitudinem. Nam quod, quæso, in totâ philosophiâ dogma non patet objectionibus? tantas visa est quibusdam pati difficultates naturalis providentia, ut Deum ex naturâ tollere voluerint. Quid mirum itaque si supernaturalis ordinis quasi syst ma comprehensum non habeamus , cùm nequaque nobis perspecta sit ordinis naturalis ratio ? Certè non minùs nostrâ refert hunc per videre, quam alterum. Afferant igitur Deistæ rationem aliquam, eur Deus voluerit ordinem naturæ nobis esse haud comprehensum ; eadem rem nostram conficiet : ad nostram forsan probationem et exercitationem, ita res constituit naturales, ut eas exploratas habere non possemus ; quidni etiam eamdem methodum in ordine supernaturali sequi potuit ?

Igitur cùm difficultates, quas afferre solent Deistæ contra revelatam Religionem, orientur ex eodem fonte, unde nascuntur illæ quibus impugnatur Religio naturalis, ex nostrâ scilicet ignorantia, eodem modo solvi possunt (1). Respondere solemus atheis, ordinem naturæ nobis perfectè notum non esse , et partem solummodò nostro conspectui offerri; nos nequaque posse media à finibus dividere, et ea quæ mala essent si finium haberent rationem, bona esse, si tanquam media considerentur fini alieui convenientia; quòd denique ordo naturalis legibus gubernetur generalibus. Itaque si divinæ oeconomiae ratio similis et analoga sit naturali providentiae, si sit etiam rerum ordo imperfectè cognitus, si in illo mediis utatur Deus ad fines aliquos inservientibus, si legibus etiam generalibus procedat, certè in simili materia eas-

(1) Gravis est et plena sapientiâ hæc Origenis observatio : « Oportet eos, qui Scripturas ab auctore naturæ profetas putant, esse persuasos et certiores, illas esse obnoxias iisdem difficultatibus, quibus ipsam naturalem constitutionem obnoxiam experimur. » Philocal. p. 25, ed. Cantab.

dem afferre responsiones licebit. Sed primò manifestum est, et puto, in confessu apud omnes, divinæ oeconomiae mysterium, *in quod desiderant angeli prospicere*, nequaquam nobis esse perfectè cognitum; nec Christi munera officiaque explorata habemus, neque invisibilem cooperante Spiritu sancto gubernationem intelligimus : omnia fermè velo obdueuntur. In supernaturali quoque ordine rerum, plura sunt instituta tanquam media ad fines aliquos : hoc omnes Christiani fatentur. Denique quòd Dei supernaturalis providentia legibus generalibus, quas Deus initio sapientissimè instituit, perpetuò decurrat, non quidem clarum est ; verùm id iisdem ferè rationibus conficitur, quibus probatur rerum ordinem naturalem ita procedere. Novimus leges naturæ quasdam , juxta quas corpora moventur, motumque permutant; sed omnino ignoramus illas, ex quibus pendent innumera phænomena, tempestates, procellæ, motus terræ, fames, pestilentiae, quibus ad ueliscenda hominum crimina divina uti solet providentia : nescimus ex quibus legibus oriantur diversa hominum ingenia, indoles, vires, aut excitentur in mente cogitationes, quæ magnorum sunt quandoque eventuum causæ. Hæ leges ita sunt incognitæ , ut eventus ex illis pendentes fortunæ soleamus adscribere ; sed cùm sors et casus sint vocabula vana , eas res haud dubitamus ex legibus generalibus oriri, quia in partibus naturæ cognitis, res ita regi videmus. Sie etiam ex analogiâ , si non possimus certò concludere, saltem ostendimus non repugnare, quominus ordo etiam supernaturalis legibus procedat generalibus ; illaque Religionis revelatæ ab origine mundi derivatio, variae diversis temporibus dispensationes, miracula, gratiarum distributiones, et omnia quæ spectant ad hunc ordinem suo tempore evenient, uti ordo initio constitutus postulabat.

Octavò, si in hisce, quas confutavimus civilizationibus Deistarum unus aut alter immoratus est, omnes conjunctis viribus elaboraverunt, ut oeconomiae divinæ rationem omnem alienam à sapientiâ ostenderent : supponit, aiunt, christiana Religio hominem à statu quodam perfectionis et felicitatis lapsum , in præsentis ævi labores et ærumnas , non suo , sed parentum peccato devenisse. Quæ doctrina tam divinæ sapientiæ, justitiæ et bonitati videtur repugnare, ut neque prophetis , neque miraculis , neque ullo prorsùs vindicari queat arguento. Deinde methodus reparandi humani generis per mediationem Filii Dei incarnati tam singularis

est et absona, ut refugiat mens sana, nec fidem addere possit. Quod si verum sit, ineptè postulant Christiani attentam mentem suis argumentis; nam ut doctrina probari possit, certè debet esse probabilis: hæc omnem respuit probationem.

Non vos tædeat si in re tam seriâ expendendâ paululùm vos detineam. Pudet hæc opprobria nobis, et dici potuisse et non potuisse reselli. Doctrina christiana, hoc reponite parentibus, plena dignitatis, plena sapientiae est; quod aliquando, Deo juvante, pro nostris viribus ostendemus: hic solummodò efficiamus nequaquam esse illam alienam à naturali Dei providentiâ; quam cùm admittant Deistæ, vanitatis convincuntur, dùm has calamias imponunt supernaturali rerum ordini.

Primò quòd Deus hominem primitus creaverit multis, quibus nunc caret, instructum dotibus; quòdque ejus conditio felicior fuerit, id olim ex traditione communi et constanti acceptum omnes gentes crediderunt, quam populorum opinionem poetæ in suis de aureo seculo carminibus nobis reliquerunt; et ipsi etiam philosophi sapientiores, Pythagoras, Plato et alii, sortem hanc non primævam hominis, sed calamitatis propter peccata expertæ putaverunt: habet ergo doctrina christiana in hâc parte consentientem, tum veterum traditionem, tum philosophorum maximorum sententiam.

Secundò, quòd hæc funesta mutatio in humana conditione contigerit ex culpâ primorum parentum negari etiam non potest: nam certè non solum credimus, sed experti tenemus homines à primis parentibus traxisse originem et semper in hâc conditione à primâ suâ ex illis nativitate fuisse. Sententia philosophorum veterum, Pythagoræ, Platonis et aliorum, qui ad tollendam omnem difficultatem (nisi fortasse allegoricè nostram doctrinam exposuerint), finixerunt animas omnium hominum, ante nativitatem in terris, vitam vixisse beatam, et ad luendas propter peccata in priori illâ vitâ admissa poenas, in corpora tanquam in carceres detrusas fuisse, caret omni fundamento. In hâc etiam parte nihil reverâ ponit Religio christiana, sed factum, quod omnes experimur, declarat: non enim Religio christiana facit nos miseros aut malos, non in causâ est eur trahimus originem à primis parentibus in Deum rehellibus, sed rem quæ satis perspicua est, et quæ agnita olin fuit ab omnibus fermè populis, confirmat. Præterea ista divinæ providen-

tiae ratio, juxta quam derivatur in posteros parentum poena adhuc aliquatenus obtinet: numquid non liberi quotidiè multorum malorum originem trahunt à parentibus, infirmam valetudinem, morbos et pravos habitus? numquid non deprehendimus diversas esse validè generationes hominum; quasdam olim longius vitam produxisse, quam nunc solet produci; quasdam experiri morbos, quos præteritæ ignoravere; quasdam ignorantia torpere, cùm in iisdem locis artes omnes et scientie olim floruerint? Quam diversa est eorum hominum sors, qui in quibusdam orbis regionibus sine civili cultu vivunt, à conditione eorum qui in hâc Europæ luce degunt? sunt tamen ejusdem naturæ, et ista omnis varietas orta non est ex præsentis ætatis culpâ, sed præcedentium generationum bonis vel malis moribus et infortuniis. Profetò luctuosa magis profluxit ex primorum parentum peccato calamitas posteriorum, quam nunc potest derivari; sed plura habebant primi parentes quæ amitterent; et eò lapsus gravior esse solet, quòd altior fuerit statio: universum etiam genus humanum repræsentabant et continebant, ideòque ad omnes homines pertinebant eorum actus. Non necesse est ut probeamus pares nunc esse respectu posteriorum effectus vitiorum in parentibus, sed solummodò in divinâ administratione naturali, cuius nunc testes sumus, hujus legis deprehendi vestigia quædam.

Tertiò, quòd per poenitentiam nequaquam possint homines afferre malis suis remedia, manifestum est; id nou efficit Religio christiana, sed planam rem, et quam experientiâ nimis habemus compertam, docet; exempli gratiâ, poenitentia non reddit firmiorem valetudinem iam infirmam; non medetur morbis seu corporis seu animi; quotidiè enim videmus quosdam quibus natura dederat ingenium liberale, optimum corporis habitum, bona etiam fortunæ et omnia beatæ vitae adjumenta, tamen hæc omnia suâ culpâ disperdere, et agere tristem ac æruginosam vitam cum insanabilibus morbis et doloribus intolerabilibus: neque ullâ poenitentiâ posse liberari ab iis malis, quæ sibi peperere. Deinde verò ad naturalem providentiam pertinet constitutio civilis, et in societate civili poenitentia nunquam visa est sufficiens criminis expiatio; sed ad vindicandam auctoritatem legum poenæ repetuntur in vindictam scelerum, nullâ habitâ ratione poenitentie ejus, qui crimen admisit; et hæ poenæ quandoque universam familiam omnesque posteros malefactoris attingunt. Cùm igi-

tur quotidiè videamus quòd juxta providentiam Dei naturalem in hác vitâ, in irreparabilia mala incurvant homines, quorum non tantum tristes effectus avertere non possunt, sed ex quibusdam quandoque ipsæ facultates tum animi, tum corporis multùm depravantur: quo fundamento negligimus hanc administrationis rationem locum habuisse in initio mundi aut habituram etiam in vitâ futurâ? A quo profecti principio asseremus æterna non esse futura illa, in qua sponte et culpâ nostrâ incidimus infortunia? inò verò quo nixi fundamento asserere possumus non ita esse mutandas hominum facultates, ut emendationi suæ naturæ studere non possint, cùm id quandoque contingere in hác vitâ deprehendamus?

Quartò, methodus reparandi generis humani per mediationem Fili Dei incarnati, si generatim consideretur, nequaquā est dissentanea naturali rerum ordini, sed illi validè analoga: nam in ordine naturali nostra perfectio et felicitas, magnū ex parte, ab aliorum hominum mediatione pendet. Parentum mediatione nascimur et educamur; magistrorum mediatione explicantur facultates; omnes vitæ voluptates, omnes jucunditatis per aliorum hominum mediationem accipimus: ex sapientiâ imperatoris vel administrî pendet reipublicæ salus et incolumenta: si igitur methodum hanc sequi in ordine naturali Deus potuerit, quidni etiam in supernaturali constitutione, et consulere hominum salutem mediatione auctoris nostri Filii sui? Inò etiam hanc methodum exactam ad rationis trutinam, esse sapientissimam facilè ostenderemus, nullamque aliam excogitari posse, in quâ tam elucercent divine perfectiones, et quæ majoribus non esset obnoxia difficultatibus; sed hæc disquisitio ad aliud locum pertinet: hic solum observabimus nequaquā posse Deistas sine maximâ temeritate sententiam in mediationem Christi ejusque varia in divinâ oœconomia munera ferre. Nam ut dijudicarent utrùm sit methodus parùm idonea, multa scire deberent. quæ nos prorsus latent, v. g., quæ sint vitii naturales consequentiae; quibus mediis haec consequentiae averti possint; quæ sint vires hominis naturales post peccatum; quibus rationibus inclinetur Deus ad punienda peccata; quæ bona ex mediatione Filii Dei oriri possint: qui hæc nesciens illam damnare audet, certè impiè et ineptè facit (1).

(1) Qui variis hisce considerationibus atten-tam mentem præbuerit, facilem, puto, inve-niet responsonem communibus et generaliori-

Confutatis vanis deistarum adversus christianam Religionem presumptionibus, ex analogiâ cum rerum administratione naturali, ad diligentiores rerum considerationem, et ad expendendas nostras rationes eos jure vocare possumus, nullam reliquimus certaminis detrectandi causam. Non ii sumus, ut falsò calumniantur deistæ, qui homines ab inquisitione veritatis ad cæcam abducamus credulitatem: didicimus antiquitùs à magistris, paratum esse oportere unumquemque nostrum semper ad satisfactionem *omni poscenti nos rationem de eâ, quæ in nobis est, spe.* Oportet in eâ re maximè, ait, Lactantius l. 2 div. Instit., in quâ vitæ ratio versatur, sibi quemque confidere, suoque judicio ac propriis sensibus niti ad investigandam et perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi tanquam ipsum rationis expertem: dedit omnibus Deus pro virili portione sapientiam, ut et inaudita investigare possent et audita perpendere. » Certi et securi sumus coelestem doctrinam suæ originis notas clarissimas ferre: et sine dubio causâ cecidimus, si in divinâ oœconomia quidquam invenerint minuti philosophi aut alienum à ratione, aut inutile et Dei constantiâ atque majestate indignum; aut si in iis non fundetur rationibus, quæ ad faciendam certissimam fidem sufficient. Sed in re tam seriâ jocos, quibus libenter utuntur, prorsus aspernamur, illisque dicemus quod eorum majoribus dicebat pulchrè Tullius: *clta salem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere: meherculè, si me audiatis, ne experiamini quidem: non deceat, non datum est, non potestis.* » Nos ergo eam in revelationis causâ defendendâ adhibebimus diligentiam, quam poseit rei dignitas, nec verebimur ne longior et prolixior quandoque videatur oratio, in eâ disputatione, quam qui leviter attingunt, causam produnt magis quam defendunt. Non obliviscemur tamen operam nostram tironibus esse commodatam, ac propterea à quæstionibus chronologicis et criticis, atque omni eruditio-nis ostentatione multùm cavebimus. Faxit

hus illis objectionibus, invectivebusque adversus revelationem, in quibus exultare solent deiste; et quas sibi contra propria præcepta permisit auctor libri dicti *Emile seu de Educatione*, in hoc certè parùm sibi constans. Illius auctoris, ubi occasio erit, majorem in sequentibus rationem habebimus, quam alterius ejusdemque, quòd ingenii et eloquii singularis vis majorem ei apud ignaros et incertos conciliasse videatur auctoritatem.

Deus ut in tam gravi tractandâ materiâ semper menti obversetur hæc Salviani sententia, non minus vera quâm pia : « tantam esse majestatis saceræ et tam tremendam reverentiam, ut

non solùm ea quæ ab impiis hominibus contra Religionem dicuntur, horrere, sed etiam quæ pro Religione nos ipsi dicimus, cum grandi metu et disciplinâ dicere debeamus. »

RELIGIONIS REVELATÆ PRINCIPIA.

Quoniam jam in proœmio breviter exposuimus revelatæ Religionis summam, ejus ab origine mundi traditionem, ac generaliores quibus conspicua est divinæ originis notas; confutavimus quoque generaliores adversariorum nostrorum objectiones, quibus Religionis christianæ incredibilitatem suadere, quasi à priori, posse se confidunt; jure eos vocare jam

possimus ad nostrarum rationum considerationem. Jam verò Religionis revelatæ veritas ex cœlesti Moysis atque Christi Domini legatione pendet; in duas ergo partes tribuemus librum hunc : in primâ de Moyse et lege Judaicâ disputabimus; in secundâ de Christo Domino et lege evangelicâ disseremus.

Pars prima.

DE LEGIS JUDAICÆ

DIVINA ORIGINE ET NATURA.

Hanc de lege Judaicâ disputationem quinque articulis concludemus. In primo quinque librorum Moysis seu Pentateuchi, quo continetur religio et omne jus Judaicum, antiquitatem atque integratatem vindicabimus. In secundo divinam Moysis legationem ex notis externis, præsentim miraculis et vaticiniis, demonstrabimus; et quâ singulari curâ reipublicam Judaicam usque ad Christum Deus semper tuitus sit dicemus. In tertio reipublicæ Judaicæ formam, legisque sanctionem aperiemus, et ejusdem legis cœlestem originem ex notis internis, nempe ex constitutionis Judaicæ singulari formâ, conficiemus. In quarto legum Judaicarum fines explicabimus, et cum quantâ fuerint sapientiâ omnes, sive morales, sive politicae, sive ceremoniales instituta, ostendemus. In quinto de reipublicæ Judaicæ occasu, legumque Mosaicarum abrogatione perpetuâ disseremus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE ANTIQUITATE ET INTEGRITATE QUINQUE LIBRORUM MOYSIS SEU PENTATEUCHI.

De antiquitate Pentateuchi quæstio primùm diligenter enucleanda venit : est enim totius

hujus disputationis fundamentum, quod si posuerimus, causâ cadere deistas omnino necesse est, idque ob duplē causam : tum quia hæc volumina ita referta sunt prodigijs præter naturæ vires et leges omnes, quæ describuntur non solùm ut facta publica cum omnibus suis circumstantiis, sed ut facta præsenta, quæ Judeorum unusquisque expertus esset; ut si vanitatis tempore Moysis argui potuissent, dixissent contra scipsa sententiam, neque unquam fidem in gente Judaicâ et auctoritatem obtinuissent; tum quia constitutâ librorum illorum ætate, divini afflatûs notâ, quæ ex tot rerum futurarum vaticiniis eluet, nequaquam poterit ullâ arte aut industria obscurari.

Omnes qui de Hebræorum rebus scripsérunt, sive Judæi, sive Christiani, sive ethnici usque ad Spinosam, de Pentateuchi antiquitate nullum dubium significaverunt, si exceptiam illius in plerisque magistrum (Lev. p. 3) Hobbiūm, Pereirium (Syst. theol. ex Prædām. hyp.), fortassè etiam Aben-Ezra, virum non integræ apud Judeos famem, in eujus obscuris sententiis patrocinium querit ille atheus, atque quosdam vanissimos olim

hæreticos (1). Sed fuit hujus hominis fortuna, ut semper in omni re quod maximè abhorret à veritate, id defendaret, et idecò in illà colluvione absonarum opinionum, quæ inscribitur *tractatus theologico-politicus*, ubi in unum conjectit animi non sani deliria, ubi Deum ex naturâ et hominem ex homine sustulit, antiquitatem librorum sacrorum quoque impugnatam deprehendimus. Pentateuchum non à Moyse, sed ab alio, qui multis postea annis vixit, quique veris falsa plura admiscerunt, scriptum asserit, quibus nixus rationibus modò videbimus: sed audiamus hominis confessionem: « Hæc emendare, inquit c. 8, fundamenta cognitionis Scripturarum ad meum institutum pertinet; at vereor ne nimis serò hoc tentare aggrediar; res enim eò jam fermè pervenit, ut homines circa hoc non patientur se corrigi. Ut ea autem ordine ostendam, à præjudiciis circa veros scriptores librorum incipiam, et primò de scriptore Pentateuchi, quem ferè omnes Moysen esse crediderunt; imò adeò pertinaciter defenderunt Pharisæi, ut eum hæreticum habuerint, qui alius visus est sentire, et hæc de causâ Aben-Ezra, liberioris ingenii vir et non mediocris eruditioñis, qui primus omnium quos legi hoc præjudicium animadvertisit, non ausus est mentem suam apertè explicare. »

Sententiam huic cognatam amplexus est vir quidem eruditus, sed novarum opinionum nimium studiosus, Richardus Simon in criticâ suâ veteris Testamenti historiâ; quæ etsi non prorsùs tollat Pentateuchi auctoritatem, illam tamen haud parùm minuit. Existimat scriptor ille Moysen commentaria de rebus suo tempore gestis scripsisse, vel describi curavisse et instituisse in republicâ ordinem virorum, qui scribarum monere fungerentur, quique res gestas in publica commentaria referrent: hanc verò Scripturarum, quæ nunc extat, collectionem non continere ipsa genuina scripta tempore Moysis edita, verùm breviarium quoddam et epitomen esse auctorum publicorum, adornata m post captivitatem et publicâ confirmatam auctoritate. Pentateuchi denique auctorem Samuelem existimat Newtonus in suo in Daniele commentario.

(1) Apud S. Epiphaniun, Ptolomæus hæreticus Pentateuchi quædam tribuit Deo, alia Moysi, alia senioribus populi. Apud cumdem Nazaræi asserunt, Moysen aliam accepisse ac scripsisse legem diversam ab eâ quæ nunc extat. Multas etiam Pentateuchi partes à Moyse scriptas negabant Manichæi quidam: in eodem errore fuit auctor Clementinarum homiliarum.

Contra hos omnes hæc instituitur disputatio, quam unicâ propositione concludemus, in quâ Pentateuchum, qualis nunc extat, coëvum esse reipublicæ Hebræorum et ipsum Moysis genuinum opus consciemus. Haud innorabimur, ut quidam faciunt, in probandâ Moysis olim existentiâ, quia nemo unquam extitit qui eam seriò negavit; et profectò si quis inter adversarios studio contradicendi abreptus, suspectam sibi esse etiam Moysis personam significavit, vel potius simulavit, talis opinio è numero earum est, quæ cum risu et contemptu excipiendæ sunt; quarum seilicet periculum faciunt Religionis revelatæ contemptores, ut major difficultatum numerus appareat: suspicari poterunt æquo jure vel nullos esse in mundo Judæos, vel eos nunquam rempublicam habuisse, vel illam rempublicam caruisse legibus, vel illas leges à nullo latae fuisse; nam per Moysen intelligimus auctorem earum legum quibus initio constituta fuit res publica Judæorum, quorum posteri etiam in inter nos versantur.

PROPOSITIO.

Codex legum Judaicarum, qui Pentateuchus dicitur, coëvus est reipublicæ Hebræorum, et ipsum est Moysis genuinum opus.

PROBATIO. — ARGUMENTUM PRIMUM. *Ex fidie publicâ.* Fides publica alia, ut ita loquar, vocalis est posita in omnium perpetuâ et consentiente voce atque opinione: alia realis est, posita in publicis temporum monumentis et ipsis rebus. Atqui antiquitas Pentateuchi constat tum ex perpetuâ et consentiente hominum voce, tum ex monumentis temporum et rebus ipsis.

1º Constans semper fuit et consentiens de hæc re hominum vox ab hæc nostrâ ætate ad remotissima Moysis tempora. Ita etenim credit ætas Christiana, id est, à dissolutione reipublicæ Judaicæ omnes non solum Judæi et Christiani, quorum magis intererat, sed etiam ethnici, ut Appion, Celsus, Porphyrius, Julianus, qui omnes contra Judaicam et Christianam religionem scripsere. Ita credit etiam ætas Hebræorum pontificia, id est à reædificatione urbis usque ad interitum reipublicæ omnes Judæi et alienigenæ. Inter Judæos testantur hoc Philo, Josephus, paraphrastæ Chaldaici; antiquissimi scriptores Judæi, ex quorum operibus componitur Mischna Judæorum; auctor secundi libri Machabæorum, qui c. 7 laudat locum Deuteronomii; 70 Interpre-

tes qui in Græcum sermonem, regnante Ptolomæo Philadelpho, libros Moysis verterunt; quibus etiam addendi sunt Christus Dominus ejusque Apostoli. Ilorum omnium fidem expressit Josephus his verbis: « Infiniti libri non sunt apud nos discordantes et sibimet repugnantes, sed solummodò 22 habentes temporis totius descriptionem, quorum justè fides admittitur. Ilorum quinque sunt Moseos, qui nativitates continent et humanae generationis traditionem usque ad ejus mortem. A morte Moseos usque ad Artaxerxem Persarum regem, qui fuit post Xerxem, Prophetæ suorum temporum res gestas conscriperunt in 13 libris; reliqui verò 4 hymnos in Deum et vitæ humanae præcepta noseuntur continere. Ab Artaxerxe ad nostrum tempus singula quidem conscripta, non tamen cum prioribus simili fide habita, eò quòd non fuerit certa successio Prophetarum; palam nempe est, istis operibus quemadmodùm propriis litteris credimus: tanto namque seculo Prophetarum jam præterito, neque adjicere quidquam aliquis, nec auferre, nec transformare præsumpsit» (contra Appion). Inter alienigenas plures laudare possumus scriptores ethnicos, quorum fragmenta nobis servarunt Justinus martyr, Clemens Alexandrinus, Eusebius et alii (vide Huetium prop. 4, c. 2): sed solos vocabimus ad fidem faciendam Samaritanos, testes profectò maximè auctoritatis. Hui quippe, etsi gererent cum Judæis gravissimas inimicitias, sibi relictas ab Israelitis prioribus regionis suæ incolis; etsi ad summum exarsisset invidia, postquam Esdras eosdem communim et societatem Judæorum appetentes repulisset, et deinde urbis instaurationem impedientes devovisset, atque infames esse jussisset, hui tamen Pentateuchi semper agnoverunt antiquitatem, et repudiatis exeteris recentioribus Judæorum libris, huncce semper suspexerunt et venerati sunt, nobisque illum tradiderunt antiquis Phœnicum litteris exaratum. Quod profectò non fecissent, si ab eorum hoste infensissimo Esdrà fuisset conscriptus aut digestus, aut ipsis non fuisset relitus ab Israelitis ut genuinum opus legislatoris Moysis. Cùmque etiam à tempore Jeroboam, quo auctore secessio Israelitarum facta est, nullus amor populis fuerit, valdè evidens est illum librum antiquitate superare Jeroboam vel etiam Salomonis et Davidis tempora, erga quos reges nullam gerebant Israelitæ reverentiam, et quorum omnia spreverunt instituta.

Constat igitur ab Esdræ temporibus, neque diffidentur plerique adversarii, existere Pentateuchum, qualis nunc est, et communi omnium voce Moysi tributum fuisse, appellatumque le gem Moysis. Si igitur constet à Moyse usque ad Esdram ex eādem fide publicā, servatum fuisse opus genuinum Moysis et commune semper atque in omnium manibus fuisse, Pentateuchum esse istud opus necesse erit. Atqui hoc quoque certum est.

Certum est ex ipso Pentateucho Moysen librum aliquem seripsisse qualis est Pentateuchus. Nihil enim aliud continent libri quos Moysi tribuimus, saltem quatuor posteriores, quorum exordium et proemium quoddam est Genesis, nisi sermones Dei ad Moysen, descriptionem mansionum in deserto, bella cum vicinis populis, denique breviarium legis in Deuteronomio. Sed hæc omnia manu Moysis descripta fuisse intelligimus ex ipso Pentateucho. Primum quotquot leguntur in cc. 20, 21, 22 et 23 Exodi sermones Domini ad Moysen, scripti ab ipso dicuntur; c. 24, v. 4: *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini*, et ibidem v. 7, hæc habentur: *Assumensque volumen foederis legit, audiente populo, quā dixerunt: Omnia quæ locutus est Dominus faciemus*. Et c. 34, v. 27, sic Moysen alloquitur Deus: *Scribe tibi verba quibus tecum et cum Israel pepigi fædus*. Deinde mansiones etiam populi Israelitici in deserto ab ipso Moyse descriptæ dicuntur Num. 33: « Ille sunt mansiones filiorum Israhel, qui egressi sunt de Agypto per turmas suas in manu Moysi et Aaron, quas de seripsit Moyses juxta castrorum loca, quæ Domini jussione mutabant.» Tertiò, bella quoque descripta fuisse legimus à Moyse Ex. 17, ubi hæc habemus occasione belli contra Amalec: *Dixit Dominus ad Moysen: Scribe hoc in libro, et trade auribus Josue*. Denique totius legis breviarium, quale est Deuteronomium, conscripsisse Moysen legimus Deut. c. 31, et simul jussisse ut editum à se volumen in arcā reponeretur à Levitis, et septimo quoque anno corā omnibus legeretur: *verba sunt v. 9: Scripsit itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam foederis Domini, et eunctis senioribus Israhel, præcepitque eis dicens: Post septem annos, convenientibus cunctis ex Israhel, leges verba legis hujus;* et v. 24: *Postquam seripsit Moyses verba legis hujus in volumine atque complevit, præcepit Levitis, qui portabant arcam foederis Domini,*

¶ dicens : Tollite librum istum et ponite in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri. » Alio in loco jubet Moyses regem olim Judæis præficiendum Denteronomium à sacerdotibus acceptum describere ; yetuit etiam ne quidquam legi suæ unquam aut adjiceretur, aut detraheretur. Hæc sanè valdè clara sunt, neque eujusquam habere debet admirationem, quod dux et imperator bella et itinera populi sibi commissi scripsit, quod primus gentis Judaicæ legislator leges suas scriptis mandaverit, quod propheta Dei suis reliquerit Dei sermones : hæc omnia si tollas, sustulisti totum Pentateuchum.

Extabant illi libri Moysis tempore Josue, uti colligitur ex his verbis Dei ad Josue c. 1 : ¶ Confortare igitur, et esto robustus valdè, ut custodias et facias omnem legem, quam præcepit tibi Moyses servus meus. Ne declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta quæ agis. Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia quæ scripta sunt in eo. » Colligitur etiam ex his verbis c. 8 : « Tunc ædificavit Josue altare Domino Deo Israel in monte Hebal, sicut præceperat Moyses famulus Dei filiis Israel, et scriptum est in volume legi Moysis. Altare verò de lapidibus impolitis quos ferrum non tetigit; et obtulit super eo holocausta Domino, immolavitque pacificas victimas, et scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysis, quod ille digesserat coram filiis Israel. » In illo textu distinguitur lex Moysis tradita à Deo in monte Horeb, quæ simpliciter appellatur lex Moysis et ex quâ citatur caput Exodi 20, ubi aram de sectis lapidibus ædificari vetitum est, à secundariâ lege, seu Deuteronomio legis, quod in altari descriptum fuit. Idem Josue morti proximus sic affatus est Israëlitæ : *Estote solliciti ut custodiatis cuncta que scripta sunt in volumine legis Moysis*. Extabant iidem libri Moysis in omnibus succendentibus ætatibus usque ad captivitatem Babyloniam, et post illam captivitatem. Nam laudantur ab omnibus saeris scriptoribus, sive prophetis, sive psalmographis, sive historicis, ut in responsionibus ad objectiones fusius modò conficiens.

Esdras ipse quem suspicatur Spinoza auctorem Pentateuchi, se nuncupat scribam velocem in lege Moysis, narratque c. 6, quod ante quā ipse protectus esset Jerosolymam, constituti fuerant sacerdotes in ordinibus

¶ suis et Levitæ in vicibus suis, super opera Dei in Jerusalem, sicut scriptum est in lege Moysis. »

In libro Nehemiacæ, qui non solum post captivitatem Babyloniam, sed etiam post dedicationem templi scriptus est, sæpius libri Moysis mentio est; et c. 15, hæc legimus : « In die autem illo (dedicationis templi) lectum est in volumine Moysis, audiente populo; et inventum est scriptum in eo, quod non debant introire Ammonites et Moabites in ecclesiam usque in æternum, eò quod non occurrerint filiis Israel cum pane et aquâ; et conduxerint adversum eos Balaam ad maleficendum eis : et convertit Deus maledictionem in benedictionem. » Atqui hæc conceptis verbis c. 25 Deut. leguntur; sic ibid. c. 9 : « Et legerunt in volumine legis Domini Dei sui quater in die, » et c. 10 : « Ut ambularent in lege Dei, quam dederat in manu Moysi servi Dei. » Denique Malachias prophetarum ultimus, qui tantum 400 circiter ante Christum annis vaticinatus est, sic prophetiam concludit : « Mementote legis Moysi, scripsi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et iudicia. » Constanti ergo et consentienti omnium scriptorum voce certum est Moysis genuinam legem ab origine reipublicæ usque ad Esdram, Nehemiam et Malachiam semper communem fuisse et in manibus omnium : constat etiam ab Esdræ temporibus Pentateuchum quem hodiè legimus extitisse semper et Moysis opus genuinum à Judæis et Samaritanis, à Christianis et ethnici habitum esse. Ergo perpetuâ traditione constat semper extitisse Moysis genuinum opus et Pentateuchum esse istud opus.

2º Antiquitas Pentateuchi constat ex rerum ipsarum fide. Nam monumenta publica ab origine reipublicæ à Moyse constitutâ ita cum historiâ descriptâ in Pentateuco concordant, ut efficiant perfectam istius narrationis quodammodo imaginem, nullaque sit res gesta alienus momenti scripta in libris Moysis, quæ non sit etiam symbolis et institutis expressa ; v. g., festum azymorum, agni paschalis ritus, primogenitorum omnium redemptio, consecratio Levitarum servitio divino, loco primo genitorum, ab initio reipublicæ clarè significabant imperfectos fuisse Ægyptiorum primogenitos, populum Israel ab hac plágâ immunem reliquisse Ægyptum cum præcipitatione. Tabulae legis jussu Dei in arcâ servatæ, quæque ibi permanseré usque ad captivitatem Babyloni-

nicam, res ad montem Sinai gestas confirmabant. Mensura mannae ad latus areæ etiam reposita populum cibo de cœlo delapso per quadraginta annos alitum fuisse ostendebat. Virga Aaronis induta foliis et ibidem reposita confirmatum à Deo Aaroni ejusque posteris sacerdotium demonstrabat. Lamine aureæ altari affixa Levitarum cum Core, Dathan et Abiron rebellantem interitum, in cujus rei memoriam collocatae fuerant, in perpetuum designabant. Serpens æneus, qui ad Ezechie usque tempora servatus est, alias partem Pentateuchi confirmabat. Uno verbo tabernaculum, arca fœderis, sacerdotum consecratio, vestes et varia munera, sacrificiorum cæremoniæ, purificationes, familiarum genealogiæ, tribuum Ruben et Gad cum dimidiâ tribù Manasse habitatio trans Jordanem, divisio terræ Chanaan, diei initium à vespere sumptum, asyla et aliae constitutiones, quæ omnes coævæ reipublicæ certissimè fuerunt, ita totum Pentateuchum, saltem quatuor ultimos, exponunt et complectuntur, ut nulla sit istius historiæ pars, quæ ex hisce monumentis maximam non accipiat auctoritatem; immo ut necesse sit legem scriptam et consuetudines illas æqualis esse antiquitatis. Ergo ex ipsarum rerum fide efficitur Pentateuchi antiquitas.

Jam verò hæc publica fides summae est auctoritatis, et ex illâ eluet maxima moralis evidentia, idque ob multiplicem causam. 1° Quia traditio perpetua semper et unanimis fuit, nullusque auctor gravis per plura annorum millia vel levissimam fraudis suspicionem significavit. 2° Quia gentis magnæ tabularia fidem faciunt, in quibus constat Pentateuchum tanquam autographum Moysis servatum fuisse. 3° Quia monumenta ab origine reipublicæ extantia accuratam totius illius libri picturam efficiebant. 4° Quia liber ille tanquam divinus in omni ætate semper habitus est, et ideo cum summa curâ ac diligentiâ servatus. 5° Quia Pentateuchus non paucorum aliquorum, sed omnium Judæorum manibus terebatur; ad illius præscripta omnes mores vitaque civilem et domesticam componere oportebat, adeoque omnes reipublicæ cives testes proferimus. 6° Denique, quia fuerunt in omni ætate multi quorum maximum intererat fraudem, si qua esset, detegere: quales erant in ætate Christianæ Celsus, Appion, Porphyrius, Julianus et alii Religionis nostræ hostes; ante æram Christianam Sarmatiani, et tempore Antiochi Judæorum persecutores; ante captivitatem Babyloniam Jero-

boam, regesque impii, qui adeò erant à legisbus Mosaicis aversi, quique religionem patriam mutare conatisunt. Qui hæc diligentius expenderit, inveniet vix ullum esse librum, cuius antiquitatem cum majoriadstruat auctoritate fides publica. Aeneidem, v. g., Virgilio tribuit fides publica, cuius auctoritati non subscrivere insania habetur. Verùm antiquitatem Æneidos non adstruunt gentis Romanæ tabularia. Non est in monumentis illius fabula expressa, poema illud non continet jus romanum, et sine eo poterat respublica consistere. Non excitabat propter opinionem cœlestis originis omnium Romanorum attentionem; non commovet omnium civium, sed litteratorum solummodò studia. Nullius denique intererat libri illius antiquitatem negare.

Objicies cum Spinosâ: Ex publicâ fide non efficitur Pentateuchum esse genuinum Moysis opus, nisi ostendatur scriptores ante captivitatem Babyloniam et Esdram per librum *legis Moysis* intellexisse Pentateuchum. Atqui id non potest effici, immo contrarium patet.

1° Id nullo modo efficitur. Nam cùm de libro Moysis loquuntur, non designant librum quem hodie vocamus Pentateuchum: nec illius partem aliquam, ut Genesim, vel Exodum, vel Leviticum. Atqui tamen sine tali designatione temerè concluditur librum dictum *legem Moysis* esse ipsum *Pentateuchum*. 2° Contrarium planè efficitur; nam libri, quos certò constat à Moyse scriptos fuisse, hi sunt: videlicet liber Bellorum Domini, laudatus Num. c. 31, qui sine dubio ille liber est in quo Moyses descripsit bellum contra Amalec, quod describere in libro jussus fuit Ex. c. 17, et præterea castrametationes omnes quas etiam auctor Pentateuchi Num. c. 33 testatur à Moyse descriptas fuisse. Secundus liber à Moyse editus laudatur Ex. c. 54, et vocatur *liber pacti seu volumen fœderis*, quem librum coram Israelitis legit Moyses, quando primum cum Deo pactum inierunt. 3° Constat ex Pentatencho, anno 40 post exitum ex Ægypto, Moysen leges omnes quas tulerat explicasse, populunque denuò his obligasse, et tandem hunc librum qui has leges explicatas, novimque hoc pactum continebat, scripsisse: qui vocatus est *liber legis Dei*, quem solum cum cantico jussit servari. Atqui hi tres libri prorsus diversi sunt à Pentatencho ejusque partibus. Nam 1° liber Bellorum Domini nullam habet similitudinem cum Genesi, ant Exodo, ant Levitico; non est etiam liber Numerorum, cùm in illo citetur. Nullam habet etiam similitudinem secundus ille liber, qui

volumen fœderis dicebatur. Nam liber ille pauca admodum continebat, videlicet leges sive jussa Dei, quæ narrantur à versu 22, c. 20 Exodi usque ad c. 24 ejusdem libri. « Quod nemo inficias ibit, inquit Spinoza, qui sano aliquo judicio et sine partium studio prædictum caput legerit : narratur enim ibi quod simul ac Moyses sententiam populi intellexisset de inēndo cum Deo pœto, statim Dei jussa scripsit, et matutinā luce quibusdam cæremoniis peractis coram universâ concione, pœti ineundi conditiones prælegit, quibus prælectis et sine dubio ab universâ plebe perceptis, populus se pleno consensu adstrinxit. Quare tam ex temporis brevitate, quo descriptus fuit, quād ex ratione pœti ineundi, sequitur hunc librum nihil præter pauca ea, quæ modò dixi, continuisse. » Denique non est Pentateuchus tertius ille liber, qui dicebatur liber legis Dei. Nam librum legis Dei postea Josue auxit narratione pacti, quo suo tempore populus se de integro obligavit, quodque cum Deo tertio initivit (vide Jos. c. 24). Sed nullum habemus librum, qui hoc pactum Moysis et pactum Josue contineat. Ergo necessariò concedendum est hunc etiam librum legis Dei interisse. Præterea ille liber traditus fuit à Moyse sacerdotibus, eosque iussit ut ipsum certis temporibus omni populo prælegerent, quod ostendit hunc librum longè minoris molis fuisse quād est Pentateuchus, siquidem illud unā concione ita perlegi poterat, ut ab omnibus intelligeretur. Adde etiam quod præceperit Moyses, ut lex sua inscriberetur altari erigendo in monte Iebal, quod perfectum à Josue legimus; jam verò juxta traditionem Rabbinorum constabat idem altare duodecim tantum lapidibus, quibus profectò totus Pentateuchus inscribi non potuit. Ita disputat Spinoza in tractatu theologicο-politico, c. 8.

Respondeo : Nego minorem. Et ad primam istius minoris partem dico nullam esse rationem dubitandi qui scriptores ante captivitatem Babyloniam per librum legis Moysis intellexerint Pentateuchum. Primùm, quia certum est hæc voce designatum fuisse Pentateuchum post captivitatem Babyloniam. Nam juxta Spinosam extabat Pentateuchus, quando scripti sunt Paralipomenon, Esdras, Nehemias et illi alii, qui vocantur Deuterocanonici. Atqui in his omnibus Pentateuchus appellatur liber legis Moysis, et simpliciter solet à Judæis vocari etiamnum *תורה*, id est, *lex*; ergo cùm eadem semper fuerit appellatio, rectè concludimus rem semper eamdem fuisse. Secundò, quia certum

est per librum legis intellexisse scriptores ante captivitatem librum, qui non solùm contineret leges et statuta, ut vult Spinoza, sed qui completeretur etiam gentis historiam, bella Domini, eaque omnia quæ nunc in Pentateuchō reperiuntur. Nam in libris historicis, in prophetiis, in canticis, omnia in Pentateuchō relata facta sœpius laudantur, tanquam in lege contenta, et etiam nihil in iisdem libris ex lege Moysis citatur, quod in Pentateuchō non inventamus : ex quo manifestum est eos præ manibus habuisse Pentateuchum et ipsummet librum esse, quem *legem Moysis* solebant appellare.

Ad secundam minoris partem ejusque confirmationem respondeo, nequaquam efficere Spinosam libros à Moyse editos diversos fuisse à Pentateuchō ejusque partibus. 1º Quod spectat librum Bellorum Domini, fateor equidem illum interisse, si aliquis sub hoc titulo fuerit à Moyse in lucem editus; sed reverè ex v. 24, c. 21 Num. nullo modo effici potest Moysen librum aliquem scripsisse cuius titulus fuit liber Bellorum Domini : quod ex variis illius loci versionibus clarissimè patebit. Illum nempe locum quem vulgata editio sic vertit : « Unde dicitur in libro Bellorum Domini, « sicut fecit in mari Rubro, sic faciet in torrentibus Arnon, » verterunt septuaginta interpres hoc modo : « Propterea dicitur in libro, bellum Domini ipsam Zoob inflammavit et torrentes Arnon. » Multi reddunt, nec malè, « dicetur, non dictum est, » quia verbum est futuri temporis; et hic sensus igitur erit : « Dicetur in commemoratione bellorum, « sive cùm bella Dei commemorabuntur, recensentur à posteris, quæ bella pro Israel ad mare Rubrum gesserit Deus, et quæ ad torrentes Arnon. » Alii non librum intelligunt, sed carmen, quo victoria celebratur, statim post pugnam conditum, quod in rei testimonium laudat Moyses. Gratis omnino sumpsit Spinoza in libro Bellorum Domini descriptum fuisse bellum contra Amalec et varia Hebræorum castra : id sanè nullibi invenit. Legimus solummodo Moysen illa descriptisse in libro, ex quo testimonio magna accedit auctoritas Pentateuchō, quia ex eo constat Moysen præter leges et constitutiones reipublicæ scripsisse etiam jussu divino rerum gestarum historiam et quasi diarium, quod cùm in Pentateuchō Moysis nomine semper nuncupato continetur, nullum dubium est quin sit ille liber à Moyse, jubente Deo, exaratus. Præterea, etsi scripsis-

set Moyses librum Bellorum Domini, in quo fusiū res narravisset, non sequitur Pentateuchum non esse etiam Moysis opus. Quae est ista argumentandi ratio? Moyses scripsit librum Bellorum Domini; ergo non scripsit librum Exodi aut Levitici. *2º Liber fæderis*, ut docet ipse Spinoza, charta solummodo erat, et continetur in Ex. à v. 22 c. 20, usque ad c. 24. Est ergo pars Pentateuchi. *3º Liber legis Dei*, in quo continetur tertium pactum, reverā extat. Nam nullus alius est nisi Pentateuchus vel Deuteronomium cum illis incrementis, quæ Josue addidit, seu Pentateuchus auctus libro Josue, in cuius ultimo capite illud tertium pactum invenitur. *Liber* verò *legis* qui prælegebatur in solemnitate tabernaculorum erat Deuteronomium, quod unā concione facilē legi potuit. Præterea, unde hausit Spinoza quòd illud volumen legeretur in unicā concione? Certè solemnitas tabernaculorum non uno die finiebatur. In arā quoque Hebalitanā inscriptum est solummodo *Deuteronomium legis* (Jos. 8, 32), quod facilē inscribi potuit duodecim prægrandibus lapidibus, etiamsi spatum sex linearum cuique litteræ concedatur, ut inveniet quicunque calculum inire velit. Sed sine ullo fundamento asseritur illam aram ex duodecim tantum lapidibus compositam fuisse. Somnium est Rabbinorum. Ingentes erant hujusmodi aræ in monumenta erectæ, et ad eas gradibus pluribus ascendebatur (1).

ARGUMENTUM II.

Ex manifestā contrariā sententiā vanitate.

Pentateuchus certissimè in nullā aliā aetate nisi in origine reipublicæ in lucem prodire potuit, neque ab ullo alio quām à Moyse vulgari. Nam in hypothesi adversariorum duo evenissent, quæ neque contigere, neque contingere potuerunt: scilicet 1º periisset genuinum opus

(1) Plurimis argumentis probat clarissimus Kennicott in arā illā aliud nihil quām Decalogum, seu decem mandata, inscriptum fuisse: et reverā textus Samaritanus, summe profectō auctoritatis, id expressè dicit Exod. 20, 19. Samaritano textu consentit omnium quas habemus versionum, judicibus Waltono, Montfauconio et aliis eruditis, antiquissima versio Samaritana: idem fert versio textus Samaritani Arabicæ valdē antiqua. Vide prælaudati scriptoris dissertationem secundam de textu hebræo. Nec est quòd reponas legi apud Josue c. 8, v. 32: *Et scripsit ibi* (Josue) *super lapides Deuteronomium legis Moysis*. In textu quidem hebræo habetur: *Et scripsit ibi super lapides exemplar legis Moysis* בְּשָׁנָה תְּרוּתָה בְּשָׁנָה. Lex verò Moysis cō quidem loci, ut alibi sæpè, non alia est, ut fusè idem probat, quām Decalogus.

Moysis in quo leges civiles et religionis cæremoniæ ab ipso institutæ continebantur; nam profectō eo extante aliis liber illi suffici nō potuit. 2º Pentateuchus Moysis legi deperditæ suffictus populo inscio fuisse; nam Judæi semper in eā fuerunt opinione extare apud se libros à Moyse traditos, ut liquet ex modō prolati testimoniis. Atqui neutrum contigisse, neque potuisse contingere apertissimum est.

Primò quidem liber Moysis seu legis authenticum exemplar nunquām interierit, neque potuit interire. Nunquam quidem interierit. Nam in nullam aetatem rejici potest cum aliquo fundamento hæc legis jactura quām in aetatem Nabuchodonosor, scilicet in excidio urbis et templi. Atqui quòd volumen legis illo tempore perierit nullam aliam afferunt rationem adversarii, nisi quòd magna tunc contigerit rerum mutatio et confusio; at major et luctuosior contigit sub Vespasiano et Tito; libri tamen non sunt deperditi. Præterea, constat regem illum Babylonis rempublicam dissolvisse, religionem verò nullatenus immutasse. Constat populum adductum in captivitatem suos principes servavisse, qui jus dividebant secundum legem Moysis. Constat Danielem legem Moysis et Jeremiæ prophetiam legere in Babylone consueuisse, ut patet ex c. 9: «Omnis Israel, inquit, prævaricati sunt legem tuam et declinaverunt ne audiunt vocem tuam, et stillavit super nos maledictio et detestatio quæ scripta est in libro Moysis servi Dei, quia peccavimus ei, » etc. Baruch quoque, qui tempore captivitatis vaticinatus est, meminit legis Moysis c. 1 et 2. Constat Jeremiam cum incolis terræ in Judæā permansisse, quem caruisse libro legis suspiciari non datum est. Eamdem illam legem tunc temporis venerabantur ex Israelitis in captivitatem abductis quām plurimi viri pii, ut exemplo Tobiae patet. Tobiae consanguineo Saram despondisse se ait Raguel, *ut conjungeretur cognationi sue, secundum legem Moysis*.

Denique Samaritani hujus calamitatis Judæorum spectatores fuere otiosi, et apud illos tunc valebat legis Moysis auctoritas. Nam, cùm rediissent Judæi, «accesserunt, ut scriptum est in c. 4, 1. Esdræ, Samaritani ad Zorobabel et ad principes patrum et dixerunt eis: *Adhuc licet nobiscum, quia ita ut vos querimus Deum vestrum. Ecce nos immolavimus victimas à diebus Assaraddan regis Assur, qui adduxit nos hinc.* » Quod confirmatur ex c. 17, 1. 4 Reg., ubi legimus missum fuisse à Salmanazar, rege Assyriorum, unum de sacerdo-

tibus Israelitarum qui doceret novos incolas, quomodo colerent Deum et legitima Dei terrae. Præterea parum verisimile est universos colonos terræ Israel, nullis exceptis, abductos fuisse in captivitatem: aliás, cur Cuthai sese accommodaverunt veteribus Israelitarum litteris, si nulli fuissent Israelitæ qui uterentur illis literis? Quomodo etiam gloriari potuerunt se ortos esse ex Israelitis, et habere parentes Abraham et Jacob? His rationibus freti jure vanitatis damnatus eorum sententiam, qui scripsere allatum fuisse Samaritanis Pentateuchum temporibus Alexandri Magni, videlicet cum Manasses Jaddi pontificis frater, sacerdotio exauctoratus (quod contra legem matrimonio sibi conjunxisset filiam Sannaballat Samariae praefecti), ad sacerdotum confugit, et templo in monte Garizim extructo pontificem se gessit. Cujus sententiæ hoc præcipuum fundamentum est, quod Samaritani usque ad hæc tempora idolatriæ addicti fuerint; quasi vero admirationem eiusquam habere possit, quod gens paganis orta majoribus ritus idololatricos cum Moysis institutio iibis conjunxerit (1): cum inoseamus hoc ab ipsis Judæis ante captivitatem Babyloniam sœpius factum esse. Profectò nisi jam assueti fuissent Samaritani institutionibus Mosaicis, non tam facilè apud eos religio immutata fuisse, nec tam subito Judæorum diligentiam superassent. Imò nullam causam dubitandi video, quin eo tempore in PentateUCHO Samaritano Deut. c. 27, legeretur præceptum de ædificando altari in monte Garizim, non in monte Ilebal, ut fert hebreus textus; et ejusdem loci sanetitate fuerint adduci principes Samaritanorum ad ædificandum in illo monte templum. Si à Judæis exemplar suum sumpsissent, illud ædificassent in monte Ilebal, qui non longè distat, neque librorum sacrorum corruptionem sine causâ et tam apertè tentassent: hoc confirmatur ex eo quod post 150 annos, coram Ptolomæo Philometore Ægypti rege, constanter defenderint contra Judæos se legem Moysis secutos esse, et templum suum ædificasse in loco à Moyse designato (Joseph. Antiq. I. 15, c. 6); id profectò non ausi fuissent, si constaret apud omnes se seculo precedenti accepisse à Judæis codices suos, eosque de industria correpisse. Ergo lex Moy-

(1) « Unaquæque gens fabricata est Deum summi; nihilominus colebant Dominum.... et cùm Dominum colerent, diis quoque suis serviebant juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant Samariani, » lib. 4 Reg. c. 17.

sis non interit in excidio Jerosolymitano. Addo librum Moysis nunquam interire potuisse ob multiplicem causam, quia 1° constat illum librum à perpetuâ prophetarum serie commendatum fuisse populis, uti Evangelium à nostris concionatoribus; eosdemque omni studio elaborasse, ut ad illius legis observantiam populos excitarent. 2° Quia lex Moysis reverè omnium manibus terebatur; tradebatur enim illius authenticum exemplar principibus et pontificebus, statim post eorum inaugurationem. Illo carere judices et sacerdotes inferiores non poterant, cùm contineret regulas juris et cæremonias religionis: singulis septenniis in solemnitate tabernaculorum coram universo populo legebatur: perpetuae illæ exhortationes quas in prophetis ad populum invenimus, quibus plebem excitant prophetæ ad observationem præceptorum moralium, monentque omnem pietatem non esse ponendam in ritibus et cæremoniis legis (1), clarissimè profectò efficiunt librum legis communem semper, et etiam rituale ejus partem à Judeis plerisque diligentissimè servatam fuisse. 3° Quia omnium intererat librum hunc servare. Intererat enim judicium et principum; nam legum unicus codex semper fuit in republicâ, juxta quem judicium exercere oportebat et consueverant. Intererat sacerdotum et levitarum; continebat enim eorum privilegia, et religionis, eujus erant ministri, ritus et cæremonias. Intererat omnium Judæorum, qui hunc librum tanquam divinum, et Dei erga se benevolentiae pignus suscipiebant. Uno verbo ad hujus libri conservationem excitabantur omnes ordines, omnes familiæ, cives omnes, motivis efficacissimis, ex pietate in Deum et ex propriæ utilitatis studio. Ergo interire non potuit.

2° Pentateuchus à nullo nisi à Moyse, neque alio tempore nisi post exitum ex Ægypto vulgariter fuit, aut vulgari potuit. Primi neminem invenire potuit Spinosa, quem hujus libri auctorem faceret, nisi Esdram; atqui evidenter esdram illius auctorem nequam fuisse, tum ex historiæ fide, tum ex tem-

(1) « Quò mihi multitudinem vietimarum vestiarum, dicit Dominus? Plenus sum: holocausta arietum et adipem pinguium et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui... Ne auferatis ultra saeculicum frustra. Incensum abominationis est mihi: neomeniam et sabbatum et festivitates alias non feram.... Lavamini, et mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, » etc. Isaiæ c. 2.

pórum circumstantiis. In primis quidem historiæ fides negat Esdram esse hujus libri inventorém; nam legiūs in libro primo Esdra statim post redditum à captivitate, ubi templum absolutum fuit, sacerdotes et levitas singulos in officiis suis institutos fuisse *secundum legem Moysis*, antequām ipse fuisse profectus Jerosolymam. Præterea ex edicto Artaxerxis clare intelligitur legem Moysis illo tempore extitisse, et omnibus Judæis fuisse cognitam. Illius enim hic tenor est: «Artaxerxes rex regum Esdræ sacerdoti, scribæ legis Dei cœli doctissimo, salutem. A me decretum est, ut cuicunque placuerit in regno meo de populo Israël et de sacerdotibus ejus et de levitis ire in Jerusalem, tecum vadat. A facie enim regis et consiliatorum eius missus es, ut visitas Judæam et Jerusalem in lege Dei tui quæ est in manu tuâ.... Tu autem, Esdra, secundum sapientiam Dei tui quæ est in manu tuâ constitue judices et præsides, ut judicent omni populo qui est trans flumen, his qui noverunt legem Dei tui, sed et imperitos docere liberè. » Ex quibus manifestum est cognitam tunc fuisse legem Moysis, nullamque aliam accepisse potestatem scribam illum, nisi res constituendi juxta veterem illam legem Moysis omnibus cognitam, quæ erat in manu ejus. Deinde verò circumstantiae temporum ab omni fraudis vel novitatis suspicione Esdram plus quam alium quemlibet absolvunt, non solum quia Samaritani, quos rebus Judæorum sese miscere volentes summam affecit injuriæ, et qui propterea capitale gerebant adversus eum odium, ejus fraudem, si quâ usus fuisse, detexissent, notamque fecissent omnibus: sed quia habebat multos etiam inter Judæos inimicos et invidos, quos invitòs legibus Mosaicis parere coegit.

Secundò non solum neminem invenire possunt adversarii, quem cum levissimo fundamento auctiorem Pentateuchi pronuntiare queant, verum etiam ex naturâ rei clarissimè demonstratur nullo modo potuisse Esdram aut alium quemquam Pentateuchum supponere post captivitatem Babyloniam, idque ob multiplicem causam. 1º Quia in istâ hypothesi defendere necesse est omnes propheticos libros, omnes historicos, omnes psalmos fuisse etiam ab eodem impostore confectos: nam in omnibus istis libris nulla est pagina, quæ possit separata à Pentateuco consistere: ubique Moyses interpellatur; lex à Moyse data ubique indigitatur; prodigia in Pentateuco relata

ubique laudantur; omnia denique sunt in hoc fundamento posita. Credant igitur Deistæ ab uno homine tot scripta ingenii et stíli varietate distincta subito fuisse conficta: sani hominis tanta credulitas non est. 2º Debuisset persuadere idem ille Esdras, aut quisquis alius omni populo Pentateuchum à se modò confictum, et alios Scripturæ libros ea esse ipsa volumina quæ semper veneratione summâ prosecuti fuerant, et singulis septenniis publicè legi solita, id est, persuadere debuit principibus et judicibus, leges, sui ingenii fœtus, eàs esse constitutiones secundum quas semper judicaverant; sacerdotibus et Levitis, ritus et cæremonias modò à se excogitatas, eas ipsas esse quas semper observaverant; omni verò plebi, novas prophetias, novosque psalmos, quos ipse modò consecraret, esse vetera vaticinia et antiqua cantica quæ omnes semper habuerant in ore: et inter hos oportuisset lingere ipsam Jeremiæ prophetiam, suadere populo se vidisse hunc prophetam, et in expectatione liberationis ab ipso prædictæ totam vitam vixisse, cùm reverè nullus unquam fuisse ante Jeremias propheta, et à se modò excogitatum nomen, et inventa prophetia fuisse. 3º Denique, si Pentateuchus sit impostoris opus et fabula à recentiore aliquo post Moysen inventa, oportuisset etiam subito omnia monumenta publica constituere, quibus historiam Pentateuchi confirmatam supra diximus, suadereque populo illa monumenta à Moyse olim constituta fuisse: id est, oportuisset sumnum sacerdotem creare, illique et omnibus persuadere ab Aarone continuâ successione in ipsum fuisse illud officium derivatum; Levitas à cæteris Israelitis separare, persuadereque omni plebi à Moysis temporibus saeris addictos fuisse, habuisseque in suâ custodiâ tabernaculum, arcam foederis, etc., cùm reverè Levitarum nulla fuisse ante illum impostorem munera, nec ista extitissent monumenta. Pudet profectò in istis confutandis opinionibus immorari, quæ tam sunt ab omni verisimilitudine disjunctæ, ut Spinoza ipsum vanus non fuerit ut putaret hos libros ex integro ab Esdrâ aut alio quopiam confectos: sed veteres ab eodem digestos, et in variis partibus immutatos arbitratur. At cur hos libros immutaret Esdras? An quia libri, quibus haec tenus usi fuerant Judæi, erant nimis breves? An quia nimis longi? Si erant breves, eò magis erant ad vulgarem usum accommodati; illos ergo relinquere et commentariis suis illustrare potuisset, ut apud nos quamplurimi

fecerunt. Si erant nimis longi, quomodo ergo sine ullo incommodo per mille annos publicis inservierant usibus? Cur etiam facta epitome necesse fuit veteres libros omnino delere? Cur tam vanus ille Esdras, aut quisquis alius fuit, ut scriberet in mandatis reliquise Moysen, ut ne quid legi suae adjiceretur aut detraheretur; eo ipso tempore quo illud mandatum ipse tam impudenter violabat? Sed si benè intelligere quis volet hujus suppositionis absurditatem, singat aliquem hoc apud nos Christianos, aut hodiernos Judæos tentare, et apud se reputet quām feliciter tale inceptum succederet. An suspicari datum est nullam in animis Judæorum erga Moysen fuisse reverentiam, nullum antiquitatis studium, nullum sensum pietatis, ut novi hominis scriptis permutare vellent sacra Moysis et Dei ipsius eloquia, quibus innixa tamdiu steterant res publica et religio, divini favoris pignora, omnis gloriae, dignitatisque suæ monumenta.

Objicies: Nedum efficiatur libros Moysis interire non potuisse, illisque alias suffici, è contrario ipsa historia Judæorum fidem facit non semel memoriam eorum deletam fuisse, et sub Moysis nomine libros prorsus ignotos prodiisse. 1º Legimus in libro 4 Reg. c. 22, et in 2 Paralip. c. 54, Helciam pontificem, cùm sarta tecta templi restitueret, librum legis in domo Domini reperiisse: quem ad se missum cùm Josias rex legisset, « scidit vestimenta sua, et præcepit Heleiae sacerdoti dicens: « Ite et consultite Dominum super me, et super populum, et super Israel de verbis voluminis istius quod inventum est: magna enim ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri hujus, ut facerent omne quod scriptum est nobis... et misit rex, et congregati sunt ad eum omnes senes Juda et Jerusalem, ascenditque rex templum Domini, legitque, cunctis audiencibus, omnia verba libri fœderis qui inventus est in domo Domini, stetique rex super gradum, et fœdus percussit coram Domino, ut ambularet cum Domino, et custodiret præcepta ejus et testimonia et cæremonias in omni corde et in totâ animâ, et suscitaret verba legis quæ scripta sunt in libro illo: acquievitque populus pacto. » Ex quo loco sic licet argumentari: Liber inventus ab Helciâ pontifice in templo erat lex Moysis. Atqui libri illius memoria omnino deleta erat, et, cùm editus fuit à rege Josiâ, erat omnibus ignotus. Nam ad illius lectionem summus pontifex et

princeps, qui legem, si qua fuisset, nescire non poterat, obstupuerunt: illius verba nunquam audierant patres eorum; ejus verba de integro suscitavit Josias, adstringendo populum novo sacramento ad illius observationem. 2º In libro 4 Esdræ c. 14 legimus Esdram divino spiritu afflatum sacra volumina penitus consumpta reparasse: cujus scriptoris auctoritas tanta visa est sanctis Patribus, ut in illam opinionem non pauci concesserint; Irenæus, Clemens Alexandrinus, Chrysostomus, Theodoreetus, et alii plures. 3º Quod volumina legis ab impio Antiocho concissa et combusta fuerint, memorie proditum est in libro 1 Machab. c. 1, ubi hec legimus: « Et libros legis Dei combusserunt igne, scidentes eos; et apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, trucidabant eos. »

Respondeo ex his locis nequaquam effici librum legis interisse unquam, imò non confici semper non fuisse communem: et, ut ab ultimo arguimento incipiám, locus ex libro 1 Machab. laudatus, efficit quidem conquisita fuisse ab impio Antiocho sacra volumina, usque eorum prohibitam et morte punitam; verum absurdé concluderetur illa abolita fuisse; quasi verò quia omnes legis codices conquirebat Antiochus, omnes invenerit, nec in totâ passim Judæ latebræ ullæ fuerint, in quibus tñtoccultari potuerant volumina sacra, quasi non in exoticis bibliothecis, et Alexandrinâ præsertim quæ erat extra ditionem Antiochi, extiterint codicum sacrorum exemplaria, et septuaginta Interpretum versio! quasi verò Judeis, qui tunc temporis apud alienigenas morabantur, et Israelitis quos sedibus suis movebat Salmanazar, penitus exciderit Scripturæ sacrae studium, omnesque hi codices suos abjecerint! Fuorem præterea Antiochi aliqua librorum exemplaria evasisse indicat idem ille scriptor libri 1 Machab. ubi ait: *Jejunis mace-ratos Judeos, indutos ciliciis, cinere conspersos, vestibus laceros, expandisse libros legis, in epistolâ etiam ad Spartiatas solatio sibi fuisse libros sanctos scribunt Jonathas et populus universus Judæorum.* 2º Fusè satis in conclusione jam ostendimus in excidio urbis et templi combustos non fuisse omnes sacros codices; quæ argumenta nullo modo elevat opinio scriptoris libri 4 Esdræ, hominis malè et ineptè fraudulenti, cujus nulla prorsus est auctoritas. Patres quidem haud paucos in suam adduxit sententiam: sed cùm hi incon sideratè illi fidem derint, eorumque suffragia omnino nitantur

istius inepti impostoris mendaciis, nullum opinioni pondus adjecerunt. 5º Locus laudatus ex libro 4 Reg. nedum nobis contrarius sit, reni nostram haud parum adjuvat. Nam ex illo intelligimus, legis authenticum exemplar ipsa Moysis manu exaratum, semper permansisse in capsâ ad latus arcæ à Moysis temporibus, à quo ibi collocatum fuit, usque ad Josicæ atque Helciæ tempora, qui arcam leguntur dimovisse ex loco suo, dûm sarta tecta templi instruerentur: quo eventu profectò illis temporibus antiquitas et integritas libri legis fuere extra omnem controversiam positæ (Prideaux, Newton, etc.).

Sed quoniam multos etiam viros doctos in errorem induxit ille locus, qui temerè pronuntiârunt nullum aliud fuisse tunc temporis exemplar legis, præter illud repertum ab Heliçâ, aut saltem quod notum esset regi et pontifici, in elucidando illo textu paululum immorabimur, hæcque duo conficiemus: 1º certissimum esse librum legis Moysis fuisse semper, stante republicâ, valdè communem; 2º contrariam opinionem ex illo Scripturæ loco nullo modo confici.

Primò certissimum est librum legis Moysis in omni ætate usque ad Josiam semper communem fuisse propter hanc evidentissimam rationem, quòd semper fuerit unicus legum codex, juxta quem jus dividebatur populis, unica cultus divini regula, juxta quam ritus religionis perficiebantur, quique proinde interire non potuit sine interitu politiae et religionis. Certum tamen est, nihilque certius in totâ historiâ Judaicâ, politiam et religionem institutas à Moyse nunquam fuisse abrogatas; judices et reges post illum legislatorem, nullas novas leges propriæ dictas rogavisse, sed legem Mosaicam semper obtinuisse etiam sub imperio illorum principum, qui in vitæ ratione, longius à vero recesserunt, quod ex brevi et compendiosa historiâ populi Judaici clarissimè patet.

Ab ætate Moysis usque ad Davidem regem nullâ aliâ lege utebantur duo-decim tribus nisi Mosaicâ, neque profectò judices potestatem legislativam unquam sibi arrogârunt: Judic. c. 5: « Dimisitque eos ut in eis experiretur Israelem, utrum audiret mandata Domini, quæ præceperat patribus eorum per manum Moysis, an non. » Sub Saüle eodem modo quo sub judicibus cuneta administrabantur; Davidis verò temporibus stabilem magis formam accepit respublica, et religionis cæremoniæ

cum majori apparatu perficiebantur, sed omnia fuere secundum legem Moysis constituta, pro quâ lege vehementissimum studium suum in psalmis ubique expressit regius propheta, et illius moribundi hæc novissima verba fuere ad filium suum Salomonem: « Ego ingredior viam universæ terre, confortare et esto vir, et observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, et custodias cæremonias ejus et præcepta et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysis. » Tempore Salomonis hæc sollemmodo facta mutatio fuit, quòd cum majori sumptu ritus religionis perficerentur juxta legem Moysis. Eadem omnia sub Roboamo servata fuisse constat, ex eo quòd Jeroboam, qui à rege defecrat, necesse ad conservandam auctoritatem suam duxerit avocare decem tribus, quæ ipsi adhæserant, à templo Jerosolymitano: « Si ascenderit, dicebat, populus iste, ut faciat sacrificia in domo Domini in Jerusalem, convertetur cor populi ad dominum suum Roboam interficiantque me, et revertentur ad eum. » Roboamo successit Abias, post cuius administrationem, quæ trium tantum annorum fuit, Asa accepit regnum, illudque rexit 41 annis, de quo legimus libro 5 Reg. c. 15: « Verumtamen cor Asa erat perfectum cum Domino cunctis diebus suis, fecit quod bonum et placitum erat in conspectu Dei sui, et subvertit altaria per egrimi cultus, et præcepit Iudeæ, ut quæreret Dominum Deum patrum suorum, et facerent legem et universa mandata. » Asæ successit Josaphat, et regnavit 25 annis, cujus pro lege studium summum fuit: « Ambulavit in viâ patris sui Asa, inquit auctor sacer, nec declinavit ab eâ, faciens quæ placita erant coram Domino. Tertio autem anno regni sui, misit de principibus suis ut docerent in civitatibus, et eum eis Levitas et sacerdotes, docebantque populum in omni Iudâ habentes librum legis Domini, et circuibant cunetas urbes Iudeæ, et erudiebant populum. » Ex quo loco clare intelligimus in libro legis Moysis, qui tunc temporis exstebat, omnia ad instituendos homines ad religionem et vitam civilem necessaria, contenta fuisse. Idem princeps, ut legitur 1. 2 Par. c. 19, « egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim (id est, omnia regni sui loca invisit), et revocavit eos ad Dominum Deum patrum suorum, constituitque judices terræ in cunctis civitatibus Iudeæ munitis per singula loca, et præcipiens judicibus: Vjdete, ait, quid

¶ faciatis ; non enim hominis exercetis iudicium , sed Domini. In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas et sacerdotes et principes familiarum ex Israel , ut judicium et causam Domini judicarent habitatoribus ejus , praecepitque eis dicens : Sic agetis in timore Domini fideliter et corde perfecto ; omnem causam quæ venerit ad vos fratrum vestrorum qui habitant in urbibus , inter cognationem et cognationem , ubiqueunque quæstio est de lege , de mandato , de ceremoniis , de justificationibus : ostendite eis ne peccent in Dominum... Amarias enim sacerdos et pontifex vester in his , quæ ad Dominum pertinent , praesidebit : Zabadias filius Ismael , qui est dux in domo Iudæ , super ea opera erit quæ ad regis officium pertinent ; habetisque magistros Levitas coram vobis : confortamini et agite diligenter , et erit Dominus vobis in bonis . » In hac igitur rerum instauratione factâ à Josaphat , certum est nullum tribunalium inferiorum , quæ erant in urbibus , neque supremi senatus Jerosolymis constituti , aliam regulam fuisse juris dicendi præter legem Moysis , cuius variae partes designantur iisdem nominibus legum , mandatorum , judiciorum , ceremoniarum , justificationum . Regem optimum excepti pessimus filius Joram , qui post octo annos reliquit imperium Ochosiae : quo primo anno regni sui interfecto , solium occupavit Athalia mater , tenuitque annis sex ; sed per hos quindecim annos , neque publicus ordo , neque cultus divinus interruptus fuit , Joiadâ viro piissimo pontificatum tenente , idque patet ex iis quæ gesta sunt , ubi Joas in solium patris restitutus fuit. Præterea impius Joram ab Eliâ prophetâ per litteras graviter objurgatus fuit , et post mortem , quamvis successisset filius ejus Ochosias , sepulturâ regiâ caruit , sine dubio ex senatus supremi et pontificis auctoritate. « Initio regni Joas pepigit Joiada foedus inter se universumque populum et regem , inquit auctor saec , ut esset populus Domini , et ingressus omnis populus domum Baal , destruxerunt eam et simulacra illius confregerunt : Mathan quoque sacerdotem Baal interfecerunt ante aras . » Hujus regis tempore instauratum est templum Domini ex oblationibus , omniaque restituta ad pristinum splendorem juxta dispositionem David , et diligenter servata fuerunt , procurante Joiadâ , usque ad ultimum circiter annum regni Joas , qui post mortem summi illius viri obsequiis aulicorum delinitus recessit

à Domino , et occidit Zachariam filium Joiadæ sacerdotem : sed in illius sanguinis ultionem citò occisus est rex à servis suis. Joasum exceptit Amazias , rex legis Moysis servantissimus , de quo leguntur hæc libro 4 Reg. c. 14 : « Cùm obtinuisset regnum , percussit servos suos , qui interfecerant regem patrem suum ; filios autem eorum , qui occiderant , non occidit , juxta quod scriptum est in libro legis Moysis , sicut præcepit Dominus , dicens : Non morientur patres pro filiis , neque filii morientur pro patribus , sed unusquisque in peccato suo morietur . » Reverè ista lex legitur Deut. c. 24 , v. 16. Amazias verò post regnum 19 annorum reliquit imperium Azariæ seu Ozie , cui nullum peccatum reprobat Scriptura , nisi quod adolere incensum in templo Domini voluerit , quod munus erat sacerdotale. Huic post regnum 50 annorum successit Joathan , qui patris et avi per sexdecim annos vestigia secutus est. Achaz ejus filius à patrum suorum pietate multum abfuit , sed postquam annis sexdecim regnasset , reliquit Ezechiae regnum , qui eo studio res divinas promovit juxta dispositionem et legem Moysis hominis Dei , ut testetur auctor sacer , à temporibus Salomonis non fuisse cum tanto apparatu celebratas solemnitates. Novimus etiam ex c. 26 Proverb. regem habuisse seribas , qui in describendis libris sacris erant occupati. Ergo à Moyse usque ad Manassem , Ezechiae filium , in libro Moysis semper posita fuit reipublicæ constitutio et religionis forma omnis , et proinde semper communis fuit iste Moysis liber.

Videamus igitur an cum levissimâ probabilitatis specie dici possit deperdita fuisse , regnante Manasse , omnia legis volumina , in quâ lege constat usque in hunc diem omnia posita fuisse politiae et religionis fundamenta. Legimus quidem impium illum principem reges impiissimos dementiâ et superstitione esse prætergressum , adeò ut in ipso templo Domini collocaverit sculptile idolum , et seduxerit populum ut faceret malum super gentes , quas contrivit Dominus à facie filiorum Israel. Verum nullo modo existimare licet omnia legis exemplaria , cui paucis antea annis adeò addicti erant Judei , fuisse deperdita , idque ob multiplicem causam : 1º quia intelligimus ex sacris Scripturis impia regis consilia multorum honorum commovisse studia , et complures pro religionis defensione animas profudisse. Nam legimus sanguinem innoxium fudisse Manassen multum nimis , donec impleret Jerusalem usque ad os ,

Jam verò is solet esse persecutionis exitus, ut ardentiori studio homines divinæ legi adhærent; nec suspicari datum est, nullum fuisse veri Dei servum superstitem, qui legis codicem servaverit. 2º Quia accepimus ex iisdem libris sacris, complures fuisse illis temporibus prophetas, qui cum magnâ constantiâ impium illum principem reprehendebant: « Locutus est que est Dominus, inquit auctor sacer, in manu servorum suorum prophetarum dicens: Quia facit Manasses rex Iuda abominationes istas pessimas super omnia quae fecerant Amorrhæi ante eum, et peccare etiam fecit Iudam in immunditiis suis, propterea hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego inducam mala super Jerusalem et Iudam, ut quicumque audierit, tinniant ambæ aures ejus, et extendam super Jerusalem funiculum Samariæ et pondus domus Achab, et delebo Jerusalem sicut deleri solent tabulæ, et dolens vertam, et ducam crebriùs stylum super faciem ejus. » Certè qui hæc regi et populo annuntiabant, legis erant studiosi; nec potest singi illos omnes Moysis libros igni tradidisse. 3º Quia non legimus tempore illius principis deletam fuisse politiam Judeorum; judicia eodem quo antea modo in urbibus exercabantur: sed usque ad hunc regem, politiam omnem semper positam fuisse in libro Moysis ostendimus. 4º Quia impia Manassis consilia frère juvenilis ætatis errores, quos citò pœnitentiâ eluit. Nam adductus fuit in captivitatem, juxta sententiam doctorum Hebræorum, quam probat Usserius, vigesimo secundo regni sui anno, ætatis verò suæ trigesimo quarto: proindeque, non nisi per annos circiter quatuordecim, impium se gessit. Nam verisimile est sanctissima Ezechia patris sui instituta non fuisse à filio statim immutata, quandiu vigebat memoria illius principis Deo dilecti et hominibus, et nondūn assecutus fuisse Manasses vigesimum ætatis annum. A captivitate verò suâ usque ad mortem, per annos triginta tres Manasses, ut verbis auctoris sacri utar, « egit pœnitentiam valdè coram Deo patrum suorum, et abstulit deos alienos et simulacrum de domo Domini, aras quoque quas fecerat in monte domus Domini et in Jerusalem, et projecit extra urbem. Instauravit altare Domini et immolavit super illud victimas et pacifica et laudem, præcepitque Iudei ut serviret Domino Deo Israel. »

Manassi successit Amon filius, qui post duos annos regnum reliquit Josiæ octo annos nato,

et quamvis Amon pater ejus presserit Manassis vestigia, tamen Josiæ institutio commissa fuit viris sanctis et legis Dei observantissimis. Nam ex octavo anno regni sui, inquit auctor sacer, cùm adhuc esset puer, coepit quærere Deum patris sui David, et duodecimo anno postquam regnare coepérat (ætatis vigesimo) mundavit Judam et Jerusalem ab excelsis et lucis, simulacrisque et sculptilibus, et non nisi anno hujus principis decimo octavo inventum est volumen legis ab Heliæ in templo. Ergo luce ipsâ clarius est à Moyse ad Josiam regem nunquā deletam fuisse in Iudâ legis Mosaicæ memoriam. Imò verò in regno Israel, ubi perpetua ferè fuit series regum ab institutis Mosaicis aversorum, semper fuisse constat prophetas, qui reges atque populos objurarent et ad observantiam legis revocarent. Et testificatus est (inquit auctor sacer lib. 4 Reg. c. 17), Dominus in Israel et in Iudâ per manus omnium prophetarum et videntium, dicens: Revertimini à viis vestris pessimis et custodite præcepta mea et cærimonias juxta omnem legem quam præcepit patribus vestris, et sicut misi ad vos in manu servorum meorum prophetarum. » Neque solum fuisse prophetarum continuam successionem, qui populos instituerent secundum legem Moysis, constat; verum etiam certum est politiam semper fuisse etiam in regno Israei positam in legibus Mosaicis. Nam etsi Joroboam quedam instituerit legibus istis contraria, tamen legem ipsam tollere nunquā ausus est, et Achad, rex impiissimus, qui venundatus erat ut faceret malum coram Domino, ut loquitur Elias, tamen contra legis præscriptum cogere Naboth ad venditionem vineæ suæ non potuit, sed factio blasphemie criminis, capite damnavit secundum ipsam legem Moysis. Ex quibus omnibus certius est legem Moysis nunquā interisse, quān certum est duodecim tabulas à decem viris sancitas, semper viginis in republicâ Romanâ, quod facilè deprehendet qui utriusque facti rationes conferre velit.

S eundò, ex loco libri 4 Reg. in objectione laudato, nullo modo colligi potest non aliud superstes fuisse legis exemplar, præter istud in templo inventum: nihil aliud profectò in illo loco legitur, nisi quod Moysis autographum repertum fuerit in templo ad latus arcæ, ubi positum fuerat à Moyse. Nam constat ex cap. 53 Paralipomenon, Heliæ pontificem dimovisse aream ex loco suo; quod summus ponti-

sex venerandum illud volumen ad regem statim miserit : quod rex pietate motus voluerit legem ex illo sacratissimo volumine audire ; quod idem princeps Moysis vaticiniis et comminationibus attentiorem mentem præbens (videbatur enim sibi audire ipsum Moysem loquenter), perterritus fuerit, quæsieritque in pietate et studio legis remedium malis presentibus ; quod denique ad exitandam populi pietatem sanctum inierit consilium recitandi ex illo volumine eoram tota multitudine verba legis. Falsò igitur supponitur in objectione, lege inventâ, stupore percusso fuisse summum pontificem et regem ; imò ex narratione potius sequitur non obtigisse rem inexpectatam. « Dixit autem Helcias ad Saphan scribam : « Librum legis reperi in domo Domini, dedit que Helcias volumen Saphan, qui et legit illud. Venit quoque Saphan scriba ad regem, et narravit regi dieens : Librum dedit Helcias sacerdos mihi, quem eum legisset Saphan coram rege, et audiisset rex verba legis Domini, seidit vestimenta sua. » Non ergo libri inventio, sed verba legis commoverunt regem, neque latitiâ, sed terrore affectus fuit. Deinde non dixit Josias, ut in objectione supponitur : « Stillavit super nos magnus furor Domini, eò quod non noverint patres nostri verba Domini, sed quod non custodierint patres nostri verba Domini, ut facerent omnia quæ scripta sunt in isto volumine. » Ex quibus verbis sequitur potius cognita fuisse patribus suis verba voluminis istius; alias profectò inobedientiae rei non fuisserint. Denique ex eo quod rex novum foedus hâc occasione percusserit, et adjuraverit populum ut suscitaret verba legis, non sequitur legis memoriam nullam fuisse; nam idem præstitere Josaphat, Joas et Ezechias, quorum temporibus ineptè diceretur legem oblivione deletam fuisse. Regis igitur terror ortus est ex diligentiori consideratione vaticiniorum Moysis, qui cunctas abominationes Manassis avi sui et Amon patris prædixerat. Nam hi principes ea omnia fecerunt, quæ erant lege prohibita; ædificaverunt excelsa, erexerunt aram Baal, fecerunt lucos, adoraverunt omnem militiam cœli, transire fecerunt filios suos per ignem; observabant somnia, sestabant auguria, maleficiis inserviebant, etc. Timuit ergo Josias, non sine causâ, ne suo tempore ingruerent ea omnia mala, quæ in pœnam istorum scelerum pronuntiata à Moyse audiebat ; et verisimiliter hoc præcipue versculo Deuteronomii commotus fuit, ubi fata

successorum Josiae clarè prædictit Moyses : « *Ducet te Dominus et regem tuum, quem constitueris super te, in gentem quam ignoras tu et patres tui, et servies ibi diis alienis, ligno et lapidi, et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis ad quos introduxerit te Dominus.* » Summo studio igitur omen avertere conatus est pius princeps, omnia instituendo accuratissimè juxta exemplar legis ipsâ Moysis manu exaratum. Duxi operæ pretium diligentius hanc objectionem expendere et confutare, quod exquisitissimi judicii vir Prideauxius in historiâ suâ Judaicâ contraria amplectus sit sententiam, aliosque in errorem traxerit, quem equidem censeo gravissimum, quia si ullam haberet verisimilitudinem, non parùm elevaret pondus et vim nostrarum rationum.

ARGUMENTUM III.—*Ex antiquissime ætatis notis internis.*

Liber ille notas omnes habet scripti authentici et Mosaicæ ætatis, in quo antiquissimè illius ætatis mores, factaque historica continentur, et in cuius contextu nihil planè inventitur quod recentiorem sapiat ætatem; qui nullas apud Judæos leges aut consuetudines exhibet, quæ Moysis ævo non obtinnerint; in quo legum omnium atque consuetudinum rationes sunt admodum convenientes, et ut vulgo dicimus, naturales, quales institutorem Moysem afferre decebat; cuius ipse stylus indicia multa habet ætatis antiquissimæ, et universus contextus longissimè distat ab omni vanitatis specie. Impossibile planè est ut in his omnibus recentior aliquis impostor non prodat fraudem et falsitatem suam. Atqui primò in illo libro perfectè referuntur mores illius ætatis antiquissimæ, et omnia facta historica accipiunt ex profanis scriptoribus confirmationem. Plurima ibi leguntur de variorum populorum originibus, de eorumdem migrationibus, de imperiorum et urbium exordiis; multa quoque geographicâ, itinera et mansiones patriarcharum; quæ omnia censoriae animadversioni vastissimum campum aperint, in quibus tamen omnibus nihil castigatione dignum reperias, uti cum summâ doctrinæ et eruditio[n]is laude confecit Bochartus in Geographiâ sacrâ. Quæ ibidem referuntur de vetustissimorum hominum simplici vitæ ratione, de eorum hospitalitate, de conviviis atque dapibus, de mulierum in vita domesticâ officiis, de vestibus, de funeribus et sepulturæ ritibus, de anni atque mensium

divisione, de monumentis et columnis, de armis et belli universo apparatu, de foederum cæremoniis, de altaribus, de sacrificiis, aliisque ritibus sacris; quæ speciatim narrantur de Ægypto et illius gentis opibus, potentia ac consuetudinibus; omnia hæc ex Homero, Hesiodo, aliorumque vetustissimorum auctorum fragmentis; ex Herodoto, Diodoro Siculo et cæteris historicis confirmantur, uti quamplurimi demonstrarunt. Illane singula cum tantâ diligentia, tamque accuratè describere potuisse auctor recentior? (Vide Jacquelot, *de l'Existence de Dieu.*) Secundò nihil planè in ejusdem libri contextu est, ex quo conjectura ulla capi possit illum librum à recentiore aliquo, non dicam conscriptum, sed ne interpolatum quidem: verbi gratiâ, nihil de Jerosolymis, nec de monte Sion, nec de templo; nihil de duabus regnis Judæ et Israel, nec de illis imperiis, cum quibus postea bella et foedera habuere Hebræi; sed de tabernaculo, de arcâ foederis, de instrumentis omnibus saeris, fusè scriptum est, ut decebat in commentariis illius eujus jussu erant fabricata. Sic etiam ordo, quem in metandis castris et perfectionibus duodecim tribus servare oportebat, diligenter definitur, ut necesse fuit, in constitutionibus illius, qui istas tribus ex Ægypto duxerat. Ibidem diarium quoddam habemus rerum gestarum in solitudine, ut conveniebat maximè in commentariis ejus, qui per annos quadraginta Israelitis in deserto præfuit. Hisce omnibus tamdiu non immoratus fuisse recentior aliquis impostor, et alias historiæ Judaicæ artes, v. g., historiam judicum, tam mutilam, sine dubio amplificasset. Tertiò consuetudines omnes, legesque variae, quæ in Pentateucho legituntur, reverè servatae fuerunt ab ætate Moysis ad ultima reipublicæ tempora; neque una lex est, eujus recentiorem originem evincere possunt adversarii; inò ne hoc quidem tentarunt, sed universi militant sub Marshami et Spenceri signis, contenduntque illos omnes legis Mosaicæ ritus ab Ægyptiis aliisque populis usurpatos Moysis temporibus fuisse, ut nempe concludant Moysem illas gentes esse imitatum. Sed profectò ex hæc ipsâ eorum sententiâ argumentum nos arripimus pro earumdem legum et consuetudinum antiquitate. Quartò origines omnes, atque rationes legum ita sunt convenientes, et ut ita dicam, naturales, ut à recentiore aliquo, quantumvis ingenioso et diligenter, excogitari nequaquam potuerint: vel ita cum institutis ipsis congruit institutorum historia, ut nequa-

quam dividi possint. Quid, quæso, significare poterunt lex de primitiis, ritus agni paschalis, tabernaculum, arca foederis, etc., præter id quod in Pentateucho scriptum est? Cur Ruben, Simeon et Levi jure primogeniturae privantur, nisi propter causas ibidem relatas? Et tamen hæc eorum omnium significatio talis est, ut à recentiore aliquo vix ex conjecturâ tam accuratè inveniri potuisse. Quintò ipse stylus multas habet notas antiquissimæ ætatis: nam multæ formæ loquendi novæ, quas usurparunt scriptores sub Davide et Salomone, quæque occurunt in posterioribus Scripturæ libris, nusquam in Pentateucho reperiuntur: et etiam plures voces sunt in Pentateucho usurpatæ, quæ posterioribus ætatibus exoleverunt. Plura exempla nōrunt hebraicæ linguae periti, qui varios Scripture libros secum invicem contulerunt. Præterea in Pentateucho, cur tam sæpè leges et præcepta singula inculcantur? Cur præter legem habemus breviarium legis? Cur præter historicam legis datæ narrationem, habemus quoque luculentum Moysis ad populum sermonem, nisi quia opus est illius, qui per annos quadraginta omni ope elaboravit, ut has leges Judæorum animis altius infigeret, eorumque usui familiari accommodaret? Sextò denique tota orationis series Pentateuehum authenticum pronuntiat, et ab omni absolvit suppositionis suspicione: in illâ quippe eluent candida simplicitas, pietas in Deum sincera, summum virtutis stadium: admiratur in illo libro singularem in confitendis principiū et plebis peccatis ingenuitatem, et in reprehendendis sanetam severitatem; nullum est dissimulationis vestigium, nulla adulatio aut assentatio ad captandam hominum benevolentiam, nulla ad excitandos vulgi plausus orationis vanitas; quæ partes esse solent impostoris.

Objicies 1º: Pentateuehus nequaquam habet notas libri authentici, et multa probant scriptum non fuisse à Moyse. 1º Auctor Pentateuchi de Moyse ita loquitur, quasi alia persona sit. Utitur nempe tertia personâ, ut facere solet is qui alterius vitam scribit. 2º In Pentateucho Moyses variis ornatur elogiis: legimus enim quod fuerit vir mitissimus, homo Dei, propheta, cum Deo quam familiaris: quæ Moysem de seipso scribere modestia vetuisset. 3º Multa in Pentateucho occurunt, vel obscura, vel inordinata, vel mutila, multa brevius narrata quæ coœvus scriptor sine dubio clarius et fusiùs retulisset. 4º In textu mutata sunt multa; nam variae sunt et diversæ lectio-

nes; exemplum *Judaicum* differt in aliquibus ab exemplo *Samaritano*: praeterea antiquissimae illius libri versiones haud parum discrepant. Ergo non constat, nec illius libri authenticitas nec integritas.

Respondeo nihil tantam afferre causæ nostræ auctoritatem, quantum afferunt vanissimæ illæ objectiones adversariorum, quas cum eadem quâ exposuimus, brevitate refellemus. 1º Si suppositionis indicium sit quando auctor de se ipso tanquam de alienâ personâ loquitur; suppositiis igitur dicemus et Cæsaris commentarios, et Cyri expeditionem adornatam à Xenophonte, et Josephi libros de bello *Judaico*, et Procopii historiam, nec non omnes fermè novi Testamenti codices, in quibus omnibus Cæsaris, et Xenophontis, et Procopii, et Matthæi, et Lucæ, et Joannis, etc., mentio fit in tertiatâ personâ, tanquam diversarum ab ipsis scriptoribus personarum. Negabunt sine dubio adversarii; sed quam, quæso, singularem vim adversùs *Mosaicum Pentatheueum* habet istud argumentum? 2º Moyses quidem dixit se hominem mitissimum, dixit se prophetam, sicut aliis in locis, pro suo candore, errata sua agnoscit: sed nullo modo à modestiâ abest, ad se defendendum aliquando verba facere in commendationem sui, præcipuè cùm necesse est multitudinis habere existimationem. Hoc egit Paulus Apostolus, qui ab existimatione hominum per vanitatem orationis captandâ maximè abhorruit, et cuius hæc est adversus vanam gloriam sapientissima sententia: *Quid habes quod non acceperisti? Si autem acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Sic Josephus historicus Judæorum omnium prudentissimum esse se quandoque significat, neque idecò ab eo libros ipsius abjudicet. 3º Multa sine dubio in istis libris obscura sunt, quæ in illis non invenirentur, si recentioris essent ætatis, si à perito aliquo impostore fuissent confecti, si aliquid ad tollendas difficultates adjicere religio, quâ colebantur isti libri, non vetusset. Sunt itaque difficultates, sed quas parit longa ætas, cùm locorum nomina mutata sunt, quando nulla fermè remanet temporum memoria, neque corrigi possunt errores quos in exemplis conficiendis amanuensium haud rarò parit negligentia. Sed obscuritas illa tangitne ipsam historiæ et religionis quasi substantiam? nequaquam: omnia optimè cohærent. Quod igitur obscurum est in libris sacris eorumdem antiquitatem præstat magis venerabilem. Quæ etiam brevius sunt narrata, ea in Genesi præsertim reperiuntur,

et Moyses, non ut coævus scriptor, sed ex traditione illâ memorie prodidit. Atqui hæc ipsæ breviores annotationes novum argumentum suppeditant pro ejusdem libri antiquitate, quia de illis nunquam cogitasset recentior aliquis scriptor. Verbi gratiâ, Gen. c. 11, v. 29, notatur quòd *Aran fuerit pater Jeschæ*: neque ullam causam videmus cur inter omnes alias mulieres hujus mentio facta sit. Ibid. c. 56, v. 24, de Ana hæc legitur observatio: *Iste est Ana qui iivenit aquas calidas (Jamin juxta Chaldaicam paraphrasim), in solitudine, cùm pasceret asinos Sebeou patris sui.* Ibid. v. 57, in catalogo regum Idumæorum uxor solius Adar nominatur; et appellabatur uxor ejus Meetabel, filia Matred, filie Mezaab. Anne hasce annotationes, pluresque ejusdem generis apposuitset Esdras post captivitatem? Annon manifestum est factas esse à Moyse, quòd hæc nomina suo tempore magis essent apud Judæos celebrata? 4º In textu hebraico variae sunt lectiones, versiones non consonant, exemplum *Judaicum* et *Samaritanum* discrepant. Ergo, aiunt adversarii libri suppositiæ sunt, vel quod eodem redit, corrupti. Inepta profectò conclusio! Illæ variae lectiones num rem afficiunt principalem? Numquid non eadem historia in omnibus exemplaribus, eadem leges, eadem vaticinia, eadem doctrina? « Hoc ipsum affirmare possum (inquit ipse Spinosa c. 9) me nullam animadvertisse mendam, nec lectionum varietatem circa moralia documenta, que ipsa dubia reddere possunt (1) » Quid amplius ad hominum informationem necessarium fuit? Quid amplius à divinâ providentiâ efflagitare possumus? Parum profectò nostrâ refert, his in tuto positis, illa lectionum varietas. Deinde istæ variae lectiones, unde natæ sunt nisi ex antiquitate libri, quem multoties in tot seculis describere necesse fuit? Imò ostendunt illæ potius Judæorum erga hunc librum religiosum animum, quia probant illos nunquam ausos esse aliquid ex conjecturâ corriger, sed secutos esse scrupulosè fidem exemplorum: proindeque efficiunt contra Deistas, à Judæis nihil unquam fuisse in istis libris immutatum. Quod ad versiones

(1) Non minùs ex iis, quæ supra disputata sunt, plenum est id quod statim libri primi initio monuimus, et saepius toto opere inculcavimus, varias lectiones levissimi esse ac penè nullius momenti, ut parum admodum intersit, aut verò perinde omnino sit, utram sequareis, sive hanc, sive illam. Lud. Capellus, *Crit. sacr.* l. 6, c. 2.

attinet, quæ, quæso, nota suppositionis et notitatis est, quòd lingua Hebraica tam antiqua sit, ut vocum potestas et proprietas, aut sententiarum elegantia verti accuratè nequeat? Denique differentia inter exemplum Judaicum et Samaritanum, quid aliud apud æquum rerum estimatorem efficiet, nisi unum ab altero postremis temporibus non fuisse desumptum?

Objicies 2º: Illorum librorum auctor esse Moyses nullo modo potest, in quibus plurima occurunt locorum nomina, post Moysis tempora, iisdem locis imposita; plura etiam historicæ facta Moysis ævo recentiora, et quorum præterea auctor satis clarè significat se vixisse in terrâ Chanaan, quam nunquam ingressus est Moyses. Atqui, etc. 1º Quidem plurima sunt in Pentatecho locorum nomina, quæ fuere illis locis imposta post mortem Moysis. Geneseos c. 10, mentio fit Niuite: *De terrâ illâ, inquit scriptor, egressus est Assur, et ædificavit civitatem Niuite;* atqui illam urbem non nisi post Moysis obitum à Nino, Assyriorum rege, nomen istud accepisse scribit Strabo in Geographicis. Eiusdem libri c. 14, nomen occurrit Chaldaeorum. Atqui istud nomen erat ignotum ante Moysem. Tunc enim regio Chaldaeorum dicebatur Pada Aram, ut patet ex Geneseos c. 25 et 28. Aliunde, juxta Dicearchum, sic vocati sunt Chaldaei à Chaldaeo, decimo quarto post Numinum rege. Ibidem c. 14, legimus Abrahamum persecutum esse reges, qui captivum Loth abduxerant, usque Dan. Atqui istud nomen urbi priùs Lais dictæ datum est post mortem Josue, quando scilicet capta fuit à sexcentis viris de tribu Dan. *Hanc rursùm extrnentes,* inquit auctor libri Iudicium c. 18, *habitaverunt in eâ, vocato nomine civitatis Dan, juxta vocabulum patris sui, quem generat Israel; que priùs Lais dicebatur.* Ibidem c. 22, mons Moria, in quo Deus jubet Abrahamum immolare filium suum, vocatur mons Dominus videt; atqui mons ille tunc demùm sic dictus fuit, quando templum ibi conditum est. Ibidem c. 55, commemoratur civitas Hebron, quæ nomen istud accepit ab Ilebrone, filio Caleb, post mortem Moysis, cùm antea Cariath Arbe vocaretur, uti colligitur ex libri Josue c. 14: *Benedixit ei Josue et tradidit ei Hebron in possessionem: atque ex eo fuit Hebron filio Jephone usque in præsentem diem, quia secutus est Dominum Deum Israel: nomen Hebron ante vocabatur Cariath Arbe.* Ibidem cap. 40, Josephi alloquens eunuchum Pharaonis vocat regionem Chanaan terram Hebraeorum. Atqui hæc formâ loquendi, neque Joseph, neque

Moyses uti potuit, cùm nondùm essent Hebræi potiti illâ terrâ et unicâ tantùm domo tempore Josephi continerentur. Deuteronomii c. 41, legitur nomen Galgala, quo donatus est locus ubi circumcisio sunt Israelitæ, qui in terram Chanaan ingressi fuerant post mortem Moysis: *Postquā omnes circumcisi sunt, inquit auctor libri Josue c. 5, manserunt in eodem loco donec sauerentur; dixitque Dominus ad Josue: Hodiè abstulit opprobrium Ægypti à vobis. Vocatum est nomen loci illius Galgala usque in præsentem diem.*

2º Pentateuchi auctor quamplurimos eventus qui post mortem Moysis contigere, narrat. Geneseos c. 42 et 13, observat auctor illorum librorum tempore Abrahæ Chananæos in terrâ Chanaan fuisse: *Chananæus autem tunc erat in terrâ ait, c. 12. Eo autem tempore Chananæus et Pherescus habitabant in terrâ illâ,* ait c. 13. Ergo quo tempore scribebat, pulsi jam ex terrâ suâ fuerant Chananæi; aliás inutilis prorsus et supervacanea fuissest præfata observatio, sed nonnisi post mortem Moysis deleti sunt Chananæi, aut pulsi terrâ suâ. Eiusdem libri c. 36, recensentur octo reges Idumæorum, qui regnaverunt in terrâ Edom, antequam haberent regem filii Israel; deinde undecim numerantur duces, qui ejusdem terræ incolis præfuerunt ad illud usque tempus procul dubio, quo Idumæam universam ditioni suæ subjecit David. Nam Idumæi non habuere duces, nisi post mortem Moysis; et etiamsi habuissent, tot habere non potuissent à tempore Esaü usque ad Moysis ætatem; et præterea illa verba, *antequām haberent regem filii Israel,* clarissimè conficiunt illa scripta fuisse, cùm jam haberent regem filii Israel. Exodi c. 16, indicatur tempus, ad quod usque manna comedenterunt Israelitæ: *Fili Israel, inquit auctor, comedenterunt manna quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem; hoc cibo aliti sunt usquequò tangerent fines terræ Chanaan.* Atqui etiam post obitum Moysis manna comedenterunt filii Israel, et nonnisi post circumcisionem peractam tempore Josue in Galgalis terræ frugibus uti cœperunt. Deuteronomii c. 2, haec leguntur: *In Seir priùs habitaverunt Horrhai, quibus expulsis atque deletis habitaverunt filii Esaü; sicut fecit Israel in terrâ possessionis suæ, quam dedit illi Dominus.* Jam verò terra possessionis Israclitarum est terra Chanaan, in quâ, vivente Moyse, nunquam habitaverunt. Eiusdem libri c. 5, Og regis Basan ingens statura ex ejus lecti ferrei magnitudine à Pentateuchi auctore probatur: *Solus quippe,*

inquit, *Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum; monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus.* Quo tempore gigantis illius lectus sic monstrabatur, jamdudum ipse procul dubio fato functus fuerat: sed Moysis coevis fuit rex ille Basan, et omnes Israelitae illum post victoriam prostratum viderant. Unde etiam factum est, ut lectus ille, non in Basanitide terrâ viseretur, sed in urbe Ammonitarn Rabbatha, nisi ex temporis longitudine quæ omnia mutare consuevit? Ibidem v. 44, legimus: *Jair filius Manasse possedit omnem regionem Argob, usque ad terminos Gessuri et Machati, vocavitque ex nomine suo Basan Haroth-Jair, (id est, villas Jair) usque in praesentem diem.* Quæ ultima verba significant hæc scripta fuisse longo post Moysem tempore. Ejusdem libri capite ultimo referuntur Moysis obitus, sepultura, Hebraeorum luctus, susceptaque à Josue Hebraicæ reipublicæ administratio; quæ omnia à Moyse scribi profectò non potuerunt.

5º Denique auctor Pentateuchi, satis clarè significat Deut. e. 1, se in terrâ Chanaan versari, Moysem verò in campestribus Moab trans Jordanem populum allocutum esse: *Hac sunt verba quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordauem, in solitudine campestri.*

Respondeo 1º: Distinguo majorem: illorum librorum auctor non est Moyses, in quibus primitus consribendis quedam loca iis donata nominibus fuerunt, quæ non nisi post ejus mortem habuerunt, et commemorata nonnulla facta historica ejusdem Moysis ævo recentiora, concedo. In quorum jamdudum editorum exscribendis exemplaribus nova in lectorum commodum addita sunt, aut in veterum locum substituta locorum quorundam nomina, et inserta quedam ad narrationis perfectionem atque expositionem historica facta Moysis ævo recentiora, subdistinguо: Tot nova addita sunt, ut ex iis additionibus maximâ ex parte constare videantur dicti libri, et idecò simpliciter et absolutè dici possunt diversi à libris legis in origine reipublicæ editis, concedo: paucissima tantum addita sunt, nego. Demus igitur pauca quedam à posterioribus Prophetis addita esse libris Moysis, sed quæ, queso, sunt istæ additiones? Num aliqua lex aut constitutio nova, an ritus aliquis? An dogma, an miraculum, an prophetia aliqua? Nequaquam: talis mutationis nullum vestigium. Quid igitur additum est? Adiecta est libris Moysis illius

mortis descriptio, et brevis eximii viri laudatio, ut in infinitis aliis factum videmus: urbium nominibus jam exoletis, recentiora nomina quandoque substituta sunt, qualia sunt juxta aliquos ista *Dan et Galgala*: quædam alia per parenthesim, quæque nullam habent enim historiæ necessariam conjunctionem, inserta quibusdam videntur à recentiori manu, ut illa: *Chananæus tunc erat in terrâ... filii Israel comedierunt mama quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem; hoc cibo aliti sunt usquequò tangerent fines terræ Chanaan...* *Monstratur lectus ejus ferreus, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus.* Quasi verò una aut altera istiusmodi annotatio vel parenthesis in margine librorum verisimiliter scripta primùm, et deinde in textum ab amanuensibus inserta ullam habeat vim ad convellendam libri antiquitatem, tantis confirmatam rationibus. Multorum certè judicio novum suppeditant argumentum non fuisse ab impostore sub Moysis nomine confictum Pentateuchum. Quis enim tam parùm sibi constans supponi potest, ut inutilis quasdam inserat notationes, quæ fraudem suam omnibus patefaciant? Præterea animadvertisendum est additiones istas antiquissimas esse, nec fuisse factas ab Esdrâ: nam reperiuntur in Pentatecho Samaritano, quo utebantur Israelitæ post secessionem à familiâ David, proindeque ante Roboami tempora jam factæ fuerant.

Respondeo 2º: Nego minorem, et dico cum multis eruditis viris ea omnia loca, quæ afferruntur tanquam recentioris ætatis indicia, potuisse ab ipso Moyse describi.

Et 1º quidem illa omnia vocabula in objectione laudata, etiam tempore Mosis usitata fuere. Quæ de Ninive ab auctoribus profanis narrantur ea sunt valde incerta, nec in rebus historicis ulla est scriptorum ethnicon, ubi cum Moyse dissentunt, auctoritas, ut sequenti articulo conficiemus. Deinde nulla est in hæc parte Moysis et profanorum scriptorum dissensio. Nam juxta celeberrimos chronologos Eusebium et Petavium, Ninus vixit temporibus Abrahæ.

Falsum quoque est Chaldæorum nomen ante Moysem notum non fuisse; Chaldeamque eo tempore vocatam esse Padan Aram. Nam certum est per Padan Aram designari solummodo apud Moysem Mesopotamiam Syriæ, non Chaldæam: et Genesis c. 22, v. 2, legimus quod Nachor et Melcha filium habue-

rint cognomine Chased, quod nomen idem est in Hebreo ac nomen Chaldæorum : nam Hebræi Chaldæos vocant *Chasdim*, quæ vox est numerus pluralis vocis *Chased*, à quo propagati fuere Chaldæi. Ad id quod additur ex Dicearcho, dieo illum dubitanter loqui; utitur enim voce, *ferunt*, et verba facere præterea de Chaldæâ meridionali, Moysem verò de septentrionali, ut ex utriusque verbis patet. Nomen autem *Dan* vetustius Mose est; nam Moysis temporibus nomen Jordan erat impositum fluvio ad cuius ripas cum Israelitis consedit, sed ex Josepho et sancto Hieronymo discimus istud vocabulum *Jordan* compositum esse ex duobus vocabulis *Jor* et *Dan*, quibus duo fontes fluvii nuncupabuntur. Id si sit, certè antequam urbi Lais nomen *Dan* indidissent Danitæ, alter fontium Jordanis *Dan* nomen habuit. Hunc ergo *Dan* fontem significare potuit Moyses, cùm dicceret Abrahamus usque ad *Dan* hostes esse persecutum.

Falsum est civitatem illam, quæ Cariath Arbe vocata olim fuerat, Hebronis nomine donatam fuisse à filio Caleb, quippe quæ sic appellata dicitur Josue c. 11 et 12, priusquam ab illo Moysis successore eidem Caleb traderetur. Imò longè verisimilius videtur traditæ sibi urbis nomen uni è filiis suis imposuisse Caleb, quemadmodum et alios ejus nepotes, ceterarum ab Israelitis tunc temporis expugnatarum civitatum nominibus, Ephrata, Bethleem, Cariathiarim, Bethgader appellatos legimus libro 1 Paralipomenon c. 2: *Hi erant filii Hur, primogenitus Ephrata, Sabal pater Cariathiarim, Salma pater Bethleem, Hariph pater Bethgader,* et sanè c. 45, Hebron dicitur condita septem annis ante Tanim, urbem Ægypti antiquissimam. Potuit igitur per plurima secula Cariath Arbe vocari, et ante Moysis ætatem aut ejus ævo nomen Hebron sortiri. Quod verò spectat ad montem Moria, cui nomen *Dominus videbit* à templo inibi condito adeoque post Moysis tempora impositum dicitur, negamus montem illum sic appellatum unquam fuisse. Certè tale ei nomen inditum fuisse neque alibi neque etiam hinc affirmat Scriptura. Textus enim Gen. c. 22, v. 14, qui in vulgatâ versione aliquatenus obscurior est, verti, ut probat Cl. Honibantius, ex Hebræo hunc in modum potuisse: *Appellavitque Abraham, nomen loci illius, Dominus videbitur* הָרֶבֶת חַדְשָׁה, dixit enim: *Hodiè in monte Dominus videbitur.* Adeò ut, ut idem diligens scriptor acutè observat, fuerit mons ille ab Abrahamo idcirco appellatus, *Do-*

minus videbitur, quòd eodem ipso in monte omnibus se videndum præbiturus esset Dominus, pro genere humano victima olim futura, cuius insignem typum in immolatione Isaac mox viderat. Hanc interpretationem eò libentius amplectimur, quòd non modò omnem tollat difficultatem, sed quòd ea, quæ de antiquitate Religionis christianæ inferiùs dicturi sumus, mirum in modum confirmet: de istâ explicazione plura infra diceamus. Joseph etiam terram Chanaan nomine terræ Hebræorum jure potuit appellare. Nam Abrahami filii et nepotes qui Hebræi erant et dicebantur, et in terrâ illâ sedes fixerant, jam in magnum exereverant numerum, et vicinis gentibus eo nomine cogniti erant; et cùm terram Hebræorum diceret Joseph, ignorare non potuit princeps Ægyptius quam terram significaret; perindeque ipsi fuit ac si dixisset Joseph: *Furto sublatus sum de terrâ in quâ postremis hisce annis sedes posuere viri Transeuphratenses seu Hebræi.* Denique, quod attinet nomen Galgala, nullo arguento efficitur locum hoc nomine donatum à Moyse in Deuteronomio eundem esse cum illo, qui sic postea dictus est à Josue: ex eo quòd Josue hoc nomen loco dederit, non sequitur non fuisse aliud locum eodem nomine olim dictum.

2º Pentateuchi auctor nullas res post Moysis obitum gestas narrat. Id non efficitur ex istâ annotatione c. 12 Genesis: *Chananus tunc erat in terrâ.* Nam istius sententiae hic sensus est, Chananæos jam tunc fuisse in illâ terrâ. Fatetur ipse Aben Ezra, quem in causæ suæ patronocinium solum laudat Spinoza, hunc sensum verbis tribui posse. Neque enim sine causâ notavit Moyses Chanaanitidem terram jam tunc invasisse Chananeos ante Abrahæ adventum. Quippe id ignorare poterat chronologicæ rei imperitus lector, cùm paucissimi Chananæorum inter et Abrahami adventum intercesserint anni: qui nisi monitus fuisse cum quâ deinceps gente victorus esset Abraham, obscuram tantum et implicitam rerum habuisset notitiam. Id non efficitur ex Gen. c. 36, ubi recensentur reges et duces Idumæorum. Illi enim omnes qui ibi numerantur reges atque duces, vel Moysis aquales fuere, vel ante ipsum vixerant: nam intervallo 200 annorum, qui ab Esaï Idumæorum patre usque ad Moysis ætatem elapsi sunt, octo certè reges imperare potuerunt, et juxta ordinarium naturæ cursum regnare debuerunt, præsertim cùm non hæreditario jure principatum obtinuerint, sed ex di-

versis regionibus vel familiis oriundi ad regnum assumpti sint vel illud invaserint. Legimus enim quod Bela mortuo, non filius, sed Jobab successerit: mortuo Jobab suscepit fuit Husham de terrâ Themanorum, et sic de ceteris. Undecim verò duees qui ibidem numerantur, non alius post alium universis terræ Edom incolis, sed simul omnes variis provinciis præfuisse significatur his verbis: *Hæc nomina ducum Esaū in cognationibus et locis et vocabulis suis; versu ultimo: Hi duces habitantes in terrâ imperii Edom.* Fuerunt ergo fortassis Idumæorum illi duces regum successores, et omnes Moysis æquales: vel fortasse, ut alius placet, suas familias vel provincias sub imperio regum administrabant. Falsò asseritur in objectione Idumæos non habuisse duces nisi post mortem Moysis. Nam eorum mentio est in cantico Moysis post transitum maris Rubri composito: *Tunc conturbati sunt principes Edom.* Denique ubi dicitur *reges plures regnasse in terrâ Edom antequam Israelite regem haberent;* sensus non est illos reges regnavisse ante Davidem, sed antequam solutâ captivitate Ægyptiacâ in unius reipublicæ corpus Judæi adunarentur, et à Moyse, cuius regimen monarchicum fuit (quippe rex dicitur Deut. c. 33 v. 5) regerentur.

Id non efficitur ex c. 16 Exodi, ubi filii Israel dicuntur comedisse manna quadraginta annis, usque diu venirent in terram habitabilem, et tangerent fines terræ Chanaan. Ille enim à Moyse scribi potuerunt etiam sine prophetia facultate. Nam reverà per quadraginta annos, vivente Moyse, in deserto manna comedenter Israelitæ, neque dicit Moyses in illo loco manna isto tempore, quo scribebat, jam defecisse. Præterea rem post obitum suum statim evenitam et optimè sibi compertam scribere potuit Moyses. Sciebat enim statim post obitum suum introducendos esse Israelitas à Josue successore suo in terram Chanaan, et illum eibum cœlitus delapsi, datum solummodò fuisse ob deserti sterilitatem. Id non efficitur ex istis verbis c. 2 Deut.: *In Seir autem primò habitaverunt Horræi, quibus expulsis atque deletis habitaverunt filii Esaū, sicut fecit Israel in terrâ possessionis suæ, quam dedit illi Dominus.* Nam vivente Moyse, tribus Ruben et Gad ac dimidia tribù Manasse regiones illas jam occupabant, quas, devictis Amorræis et Basanitis, ditione suæ subjecerant Israelitæ (1), juxta illud Deut. cap. 3, v. 12: *Terram possedimus tempore illo*

(1) Unde sic potest reddi textus hebreus: *Sicut fecit Israel in terrâ possessionis suæ, quam*

ab Aroer, quæ est super ripam torrentis Arnon, usque ad medianam partem montis Galaad, et civitates illius dedi Ruben et Gad, reliquam autem partem Galaad et omnem Basan regni Og tradidi mediæ tribui Manasse, omnem regionem Argob.

Nullius habere debet admirationem quod Moyses regis Og ingentem staturam ex lecti ejus magnitudine probet. Nam etsi Israelitarum magna pars regem Og vel vivum vel cæsum spectasset, tamen plures ex ingenti eorum numero, pueros, senes, feminas, ægrotos, absentes spectaculo huic non interfuisse, verisimile est. Præterea non suæ solùm cœtatis Hebreis historiam scribebat Moyses, sed eorum posteris; hos ergo, ut de portentosâ gigantis illius mole faceret certiores, quæ creditu difficiliserat, lectum ejus prostrare scripsit in Rabbath. Neque etiam admirari quis debet, quod illius gigantis lectus jam tempore Moysis illuc delatus fuisse ex Basanicâ regione: nam Og præliatus adversus Israelitas, et eventum reformidans, domesticum instrumentum et pretiosam supellectilem in tuto colligere potuit apud Ammonitas, quos sciebat Israelitarum armis fore intactos: vel post victoriā, ex venditione, ad Ammonitas fortassis translatus est cum aliis rebus lectus ferreus (1). Istius phrasis, usque in hodiernum diem, quæ in eodem cap. Deut. reperitur, non ea vis est apud Hebreos ut significet diuturnum jam elapsum temporis intervallum, ut patet ex his aliis ejusdem libri locis: *Cognoscite hodiè quæ ignorant filii vestri signa et prodigia quæ fecit in medio Ægypti Pharaoni regi et universæ terre ejus, omnique exercitu Ægyptiorum, equis ac curribus; quomodo operuerint eos aquæ maris Rubri, cùm vos persequerentur, et deleverit eos Dominus usque in presentem diem.* Sic quoque sanctus Matthæus eadē phrasim utitur cùm rem suo tempore gestam narrat: etenim postquam retulit principes sacerdotum triginta argenteos insumpsisse in emendo agro in sepulturam peregrinorum, hæc addit: *Propter hoc vocatus est ager Haceldama, hoc est, ager sanguinis usque in presentem diem.* Ex quibus locis patet illam phrasim idem significare ac ista, ab illo tempore.

nunc dat illi Dominus: quo posito difficultas nulla erit.

(1) Cùm referatur capite præcedenti Deut. 2, 21, quosdam gigantes fuisse ab Ammonitis devictos, non mirum est regem Og, Ammonitarum vicinum fuisse ab ipsis prælio aliquo superatum, lectumque ejus ferrenum fuisse inter prædas Ammonitarum. Vid. clariss. Houb.

Quod ad interitatem Moysis, ejusdem sepulturæ, et Hebræorum luctus narrationem attinet, nemo efficiet illa ab ipso Josue non fuisse conscripta; vel initium non esse ipsius libri Josue: certè benè terminatur Deuteronomium per benedictiones et precationes à summo illo legislatore pro duodecim tribubus fusas, quas legimus capite penultimo ejusdem libri, atque caput Deut. ultimum aptum exordium est libri Josue, quem nisi ab isto capite ordiamur, habebit satis abruptum exordium à particulâ copulativâ, et: abstractum fuit hoc exordium libri Josue, et adjectum fuit Deuteronomio, libro manuali, quem nocturnâ diurnâque manu versare tenebantur Israelitæ, ut complementum aliquod libro Moysis adderetur, et haberet quisque universam Moysis historiam.

5º Malè colligeretur ex ipsis verbis Dent. cap. 1: *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordanem*, scriptorem versatum esse in terrâ Chanaan, nam vox Hebræa בְּנֵי בְּנֵי Beheber, quæ vertitur in Vulgatâ editione, *trans Jordanem*, significat *in transitu*; quandoque ceteriora, quandoque ulteriora designat, ut nōrunt omnes qui addiscendis litteris Hebræis operam dederunt. Hincque in ipso Deuteronomio sèpè ad tollendam ambiguitatem adjiciuntur hæc alia verba, *ad orientalem vel occiduam partem*. Deut. cap. 5, Moyses res gestas Israelitarum narrans ait: *Tulimus in illo tempore terram de manu duorum regum Amorrorum qui erant Beheber Jordan*, id est, *cis Jordanem*: nam Og, rex Basan, et Sehon, rex Hesebon, Amorrhæi erant ex eādem Jordanis parte cum Moyse (1). Retorqueri etiam potest argumentum, ut notavit Huetius: etenim postremo Genesis capite hæc habemus: *Venerunt ad aream Atad, quæ sita est trans Jordanem*; et deinde: *Et idcirco locatum est nomen voci illius planctus Aegypti, qui est trans Jordanem*. Si Pentateuchum scripsit Esdras in Chananæa ad occasum Jordanis, ut vult Spinosa, loca hæc ad orientem Jordanis quærenda erunt, quæ tamen ad occasum Jordanis sita esse constat. Contra verò si Moysem libri auctorem dicamus,

(1) Præsentem expedit difficultatem alio modo Cl. Bonhig. Bib. heb. t. 4, pag. 559, בְּנֵי בְּנֵי Beheber Haïarden, id est, *ad ripam Jordanis*. Nam ea est hoc quidem loco, vis præpositionis בְּנֵי Beheber, quæ non habet ripam, nec ceteriorem, nec ulteriorem, sed tantum ripam, quia tangit Jordanis, non ut trajectus, aut ut trajicendus, sed ut proximus. Res est tam plana, ut non mirari non possis tergiversatos esse hæc interpretes, et nodum in scirpo quæsiisse.

cùm hæc scripserit nondùm transmisso ab Hebræis Jordane, loca hæc ad occasum Jordanis assignavit, ut debuit. Ergo cùm ambiguae planè significationis sit vocabulum *Beheber*, idèo solùmmodò verterunt septuaginta interpres et auctor vulgatae editionis, *trans*; quia habitâ ratione terræ sanctæ, juxta quam Judæi solent consignare plagas et situs locorum, campestria Moab trans Jordanem erant.

ARTICULUS II.

DE NOTIS EXTERNIS DIVINÆ ORIGINIS LEGIS JUDAICÆ.

§ 1. *De divinâ Moysis legatione.*

Ex demonstratâ Pentateuchi antiquitate, hæc jam certa sunt: primò Moysem omnem suam auctoritatem et leges suas omnes in iis prodigiis olim posuisse, quæ sine vi divinâ patrari non potuisse facilè concedet æquus disputator: secundò Judeos Moysis imperio atque institutis subjecisse sese propter innumera miracula, quæ omnibus sensibus eorum unusquisque expertus fuerat: tertio vaticinatum esse Moysem quamplurima, quæ præter omnem spem et expectationem contigerunt. Ex quibus videretur colligi posse Moysem Dei legatum apud Judæos fuisse. Hanc tamen necessariam consequentiam agnoscere nolunt revealatæ religionis contemptores, ob duplē causam, primò quia illa prodigia et vaticinia, etsi humanas vires et scientiam superent, dæmonum virtuti adscribi possunt. Secundò quia nequaquam certum est illa prodigia reverâ evenisse, etsi sint à Moyse litteris mandata, credita ab Israelitis, illaque facta fuerint constitutionis, legumque Judaicarum principia et fundamenta.

Prima hypothesis tam aliena est à communi hominum intelligentiâ, ut nequaquam possim inducere in animum illam seriò ab aliquo propugnatam fuisse. Qui, quæso, poterant Hebræi Moysis aspernari auctoritatem, quem vitæ et necis arbitrum experiebantur, enjus imperio subdita cernebant elementa et naturæ vires omnes? neque sanè puto minitos nostros philosophos, qui tantam gloriabantur constantiam animi, pectorisque robur, sine perturbatione ad montis candentis infima stare, divinamque vocem audire potuisse, aut tristem et luctuosam sortem Dathan et Abiron, dehiscente terrâ absorptorum, experiri voluisse. Quis tam alienus est à ratione, ut arbitrari possit Deum sapientem, sanctum, bonum, genio alicui malit-

gno eam unquam concessisse potestatem, quā naturae fundamenta concutere, quā homines demererī summis beneficiis, suppliciis terrere gravissimis, et ad sui obsequium atque cultum omnino cogere queat; atque relictis habenis regni sui, illas tradidisse impuro spiritui ad veritatis et virtutis ruinam. Præterea causam supremi Dei rerum omnium creatoris atque moderatoris egit Moyses; illa omnia prodigia peracta sunt benignissimo sanctissimoque consilio ad populum gravissimā et iniquā servitute oppressum libertati restituendum, cumdemque ab idolatria avocatum ad unius Dei cultum mancipandum, ut seirent quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius praeter eum. Hoccine impuri spiritū, Dei et hominis inimici, consilium esse potest (1)? Secundam igitur hypothesis convellere animus est quam solam seriō increduli defendant. Haud pauci inter illos vietū iis, quæ modō protulimus argumentis, Pentateuchi antiquitatem agnoscere videntur, sed in isto libro nihil vident nisi consilia hominis ambitiosi, atque ad quidlibet audendum projecti, nihil nisi artes et fraudes hominius callidissimi: quorum sententiam accuratiū exponere non pīgebit. Existimant igitur hi Pentateuchum poema quoddam esse, in quo facta historica poeticè memorantur, iisque ornantur fictionibus, quæ ad excitandam rudis atque rerum incredibilium avidæ plebeculæ admirationem aptissimæ videbantur: proindeque detrahenda esse pigmenta illa, si veritatem puram et illibatam detegere velimus.

Abraham (sic enim narrationem solent instituere, vide librum qui inscribitur, *Philosophus moralis*), gentis Hebræorum parens, domo et familiā patris sui, à cuius Religione abhorrebat, expulsus, in terram Chanaan et Ægyptum profectus est, nullo modo divinitus adnominatus nisi in somnio vel aliquo eventu, quem vir pius et simplex divinæ voluntatis significacionem putabat. In terrā Chanaanœ-

(1) « Qu'un homme vienne nous tenir ce langage : Mortels je vous annonce la volonté du Très-Haut ; reconnaisez à ma voix celui qui m'envoie : j'ordonne au soleil de changer sa course, aux étoiles de former un autre arrangement, aux montagnes de s'aplani, aux flots de s'élever, à la terre de prendre un autre aspect : à ces merveilles, qui ne reconnaîtra pas à l'instant le maître de la nature ? Elle n'obéit pas aux imposteurs ; leurs miracles se font dans des carrefours, dans des déserts, dans des chambres, et c'est là qu'ils ont bon marché d'un petit nombre de spectateurs déjà disposés à tout croire. » Emile t. 3, p. 154.

rum potissimum commoratus est, non ob aliam causam, nisi quia in Ægypto sedem sīgere, uti meditaverat non potuit. Illa obsequiosa nimium vel potius superstitionis animi propensio maximi secleris fermè causa extitit, atque ad filium immolandum imprudenti consilio impulsit. Isaac et Jacob paternæ pietatis et simplicitatis hæredes divinæ voluntatis signa etiam arbitrabantur somnia et quoscumque extraordinarios fortunæ casus, posterisque illos tradiderunt tanquam certissima Dei monita. Verum etiam est, quod Joseph filius Jacob summam rerum sit potitus in Ægypto, sed que circumstant hanc historiam partes, vel falsi rumores sunt quos collegit Moyses, vel ejusdem scriptoris commenta. Josephi auctoritate in uberrimā Ægypti parte constituti Hebræi, publica etiam munera obtinuerunt; eoque citò evasit eorum potentia, ut in se Ægyptiorum invidiam atque odia concitaverint. Hi igitur arreptis armis post longa bella, quorum meminere historici profani, munieribus tandem extraneos spoliārunt, ex oppidis munitis ejece- runt, et in eam regionem, quæ ipsis olim fuerat concessa, compulerunt. Dedit etiam rex plura adversus eos crudelissima edicta, quæ tamen executioni demandata non fuerunt.

In hac gentis suæ calamitate nascitur Moyses, filia Pharaonis commissariatione servatus, in palatio educatur, scientiis liberalibus imbuitur, post quadraginta actos in aulā inter sacerdotes et magnates annos, propter facinus commissum fugere cogitur; in Madianitatem regionem se recipit, ubi filiam Jethro illius gentis principis atque sacerdotis sibi matrimonio conjungit. In hoc exilio populi judaici liberationem et reipublicæ constitutionem, collatis cum socero consiliis, meditatur. Opus meditatum jam post quadraginta annos deleta facinoris sui memoriā, adjuneto sibi fratre, demum aggreditur; utque apud superstitionem populum feliciter succederet, singit se Dei legatum esse, vi instructum divinā, factamque olim Abraham donationem terræ Chanaan, quā essent ejus posteri post 400 annos potituri, communis sic. Conciliatā sibi his artibus multitudinis gratiā, sistunt se Aaron et Moyses coram Pharaone, veniamque sub prætextu religionis abeundi petunt, mox post peracta sacrificia reddituri. Suspicatus dolum Pharao copiam negat abeundi: instant hi et magice virgā multa et varia operantur, quorum quedam imitati sunt magi. Nulla Pharaonem et Ægyptios commoverunt: proindeque in plagarum Ægy-

piacarum descriptione licentia usus plusquam poeticā Moyses censendus est. Actus in furorem Pharaon Moysis pertinaciā et populi seditionibus gentem exercitu internectione delere statuit; de quo certior factus Moyses praecepiti fugā cum suis noctū evasit, Aegyptiis ipsis ex commissione impellentibus et viatica suppedantibus: sieque anteverit Pharaonis exercitum et ad rupes subductique maris sinus citius pervenit. Exercitus Pharaonis persecuti destitut, sive quod dissolutus aliquo modo fuerit, sive quod inter saxa et arenas eum curribus et equitatu sequi non potuerit: Moysesque populo in solitudinem ducto, metuque omni liberatus, rem totam poeticē, more solito, ornavit, divinæque virtuti tam felicem eventum adscripsit. In solitudine verò omnem scientiam, omnemque industriam contulit ad fallen-dum incautum atque rudem populum: illis persuasit fontes, qui manabant ex rupibus, quoniam in Aegypto nihil tale viderant, magiae sue virgine percussione scaturisse; coturnices, quæ erant in illis plagiæ frequentes, suā voce appellatas circa castra decidisse, et alia id genus. Voluit statim post datam legem populum adversus Chananæos ducere, sed commisso cum Amalecitis prælio, tam parum felix exitus fuit, ut divinis promissionibus, quas venditabat imperator, nequaquam voluerint amplius Ilebræi confidere; coactusque fuerit Moyses populum ad belli artem atque disciplinam per quadraginta annos erudire atque ad legum suarum observantiam supplicii adigere. Hæc deistæ. Dixisse hanc historiam temerè et ineptè excogitatum esse, refutasse est: verum quoniam gravissima est hæcce controversia, et in hac ætate adversus omnem hostium impetum paratum esse oportet unumquemque, fusè hanc fabulam refellemus quatuor propositionibus, in quibus Moysis divinam legationem confirmabimus: 1º ex miraculis; 2º ex vaticiniis eventus, enjus minister extitit, prænuntiis; 3º ex ipsis Moysis prophetiis; 4º ex præclaris istius legislatoris virtutibus, quæ eundem absolvunt ab omni doli et vanitatis suspicione.

PROPOSITIO PRIMA.

Moysen Dei legatum fuisse miracula evidentissime efficiunt.

PROBATIO. — Nam quæ in Pentateuco memorantur gesta in Aegypto, ad mare Rubrum, et in solitudine, superant vim artemque humana, nec sine Deo patrari potuerunt. Atqui illa omnia miracula, prout ibi leguntur, revera-

ad Moysis imperium facta sunt. Hujus assumptionis veritas clarissimè patebit, si hæc duo confecerimus: 1º quod illa prodigia tanquam facta historica Moyses retulerit, iisdemque Israelitæ fidem adhibuerint. 2º Quod Moysis in illis referendis gravitas, populique fides certissimè efficiant illa prodigia revera fuisse pra-trata.

1º Moyses prodigia in Pentateuco descripta non poeticè, sed historicè retulit, fidemque Israelitarum habuit. Memorantur profectò historicè, idque cum summâ sermonis gravitate: simplici usus est legislator oratione, non inflata; tempus, locum, personas, omnesque, quæ circumstant partes, accuratissimè descripsit; in illis fundavit constitutionem reipublicæ; in illis leges omnes seu morales, seu civiles, seu rituales posuit; eorumdem prodigiorum commemoratione ad pietatem perpetuò excitat populum. Sed audiamus ipsum Moysem, cuius in dicendo gravitas in ejus oratione melius quam ex nostris observationibus elucebit. Sic Deut. cap. 11 populum alloquitur: « Ama itaque Dominum Deum tuum, et observa præcepta ejus et ceremonias, iudicia atque mandata omni tempore. Cognoscite hodiè quæ ignorant filii vestri, qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, magnalia ejus, et robustam manum, extenuisque brachium, signa et opera quæ fecit in medio Aegypti, Pharaoni regi et universæ terræ ejus, omniisque exercitui Aegyptiorum et equis ac curribus: quomodo operuerint eos aquæ maris Rubri, cum vos persequerentur, et deleverit eos Dominus usque in præsentem diem: vobisque quæ fecerit in solitudine, donec veniretis ad hunc locum, et Dathan et Abiron filii Eliab, qui fuit filius Ruben; quos aperto ore suo terra absorbuit cum domibus et tabernaculis et universa substantia eorum, quam habebant in medio Israel. Oculi vestri riderunt omnia opera Domini magna quæ fecit. » Profectò desperata causa est, ad quam defendendam tueri necesse sit, hæc poeticè relata esse: parem ubique magnitudini rerum deprehendimus sermonis gravitatem: ne verbum quidem ullum vanè ad oblectationem, sed euneta serio ad persuationem sunt composita.

Deinde non minùs est certum Judeos fidem illis prodigiis adhibuisse. Id constat primùm ex Moysis relatione, et in referendo fidentia et securitate: sic enim concludit narrationem rei gestæ ad mare Rubrum: « Et viderunt Israelites Aegyptios mortuos super littus maris, et manum magnam quam exercuerat Dominus

contra eos, timuitque populus Dominum et crediderunt Domino et Moysi servo ejus. » Deut. c. 5, his verbis secundò legem moralem promulgavit: « Audi, Israel, cæremonias et iudicia quæ ego loquor in auribus vestris hodiè: discite ea et opere complete. Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Horeb, non cum patribus nostris fecit pactum, sed nobiscum qui impræsentiarum sumus, et vicinus; facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis. » Ibid. cap. 4: « Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die quo crevit Deus hominem super terram à summo cœli usque ad summum ejus, si facta est aliquando hujusmodi res, aut unquam cognitum est, ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti et vixisti: si fecit Deus ut ingredetur, et tolleret sibi gentem de medio nationum per tentationes, signa atque portenta, per pugnam et robustam manum, extentumque brachium et horribiles visiones, juxta omnia quæ fecit pro vobis Dominus Deus vester in Aegypto, videntibus oculis restris, ut scires quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alias præter eum. » Sic populum alloqui, quid aliud est quam cives singulos in testimonium proferre? Ibid. cap. 6, eorum fidei securus, sic præcepit: « Narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens, et ligabis ea quasi signum in manu tuâ, eruntque et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine et in ostiis domus tuæ... Cùmque interrogaverit te filius tuus eras, dicens: Quid sibi volunt testimonia hæc, et cæremoniæ, atque iudicia quæ præcepit Dominus Deus noster nobis, dices ei: Servi eramus Pharaonis in Aegypto, et eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti: fecitque signa atque prodigia magna et pessima in Aegypto contra Pharaonem et omnem domum illius in conspectu nostro, et eduxit nos inde, » etc. Siccine populum incredulum alloqui potuisset Moyses? — Constat deinde Israelitarum fides ex ipsis rebus et eventibus: Hebrei se Moysis regimini fermè inviti commiserunt: eodem duce Aegyptum, cuius tenebantur amore, reliquerunt; religionem, cui erant addictissimi, deposuerunt; legem sibi imponi passi sunt, rituum multitudine præceptorumque difficultate molestissimam: quo, queso, ducti motivo nisi opinione coelestis ducis sui et legislatoris legationis? — Constat denique ex posteriorum suorum constantiâ in servandâ lege, cui nunquam

apud ipsos vel derogatum vel obrogatum est: summam erga legem suam in omni ætate observantiam testati sunt, dùm cæteras constitutiones perpetuis vicissitudinibus obnoxias fuisse videamus. Illustrè est Hecatæ de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuère, testimonium, quod nobis libro contra Appionem Josephus servavit: « Quare, inquit, quanquam et maledictis impeti solent à vicinis advenisque, et injuriosè sèpè tractati sunt à persicis regibus ac satrapis, non possunt à sententiâ deduci, sed pro cå palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. » Quod profectò evidentissimè etiam adstruitur ex totâ judæica historiæ serie. Cùm igitur hæc omnia, posteriorum studium et perpetua in servandâ lege constantia, Judæorum coætaneorum obsequium, Moysis in testandâ Judeorum fide fidentia et securitas, rem in controversiâ positam cum summâ adstruant vi et pondere, quæ vis nullâ ratione contrariâ suspenditur, tam certum est Judeos Moysi credisse, quanquam potest quidquam esse certum. Ergo 1º Moyses prodigia historicè ad fidem faciendam, non poeticè ad oblectationem descripsit; fidemque iisdem adhibuerunt Israelitæ.

2º Ex Moysis in describendis illis prodigiis gravitate, populique fide, illa patrata fuisse divinâ virtute clarissimè efficitur. Primò id efficitur ex Moysis in describendis prodigiis gravitate, fidentiâ et securitate: nam Moysi, utpote quem res gestæ et pulcherrima scripta magnum virum ostendunt, illud consilium tribui nequit, quod inauditam argueret perturbationem mentis, stultitiam incredibilem: atqui si Moyses suam auctoritatem in illis prodigiis à se conficiet ponere tentavisset, incredibilis stultitiae argumentum edidisset: reliquisset quippe artes illas omnes, quibus solent uti, qui populos fallere student, eamque methodum secutus fuisse, quâ necessariò contemptum atque ignominiam sibi peperisset, omniumque commovisset indignationem. Siquidem impostoris callidi partes sunt, miracula venditare clam et paucis testibus patrata, fidem apud eos, quos decipere studet, alieno impetrare testimonio; sua instituta non in illis omnino ponere, sed solummodo confirmatam ex illis velle auctoritatem suam; non in illis perpetuò commemorandis versari, sed vereri maximè ne fraudis oriatur suspicio: cautos quippe solet efficere fraudis conscientia. Jam verò Moysem contrariam et oppositam methodum secutum videmus: non

recitat prodigia privatum facta , sed in apertâ luce edita ; non præterita , sed præsentia ; non momentanea , sed permanentia ; non quæ alieno indigeant testimonio , sed quæ singuli Ju-dæi sensibus omnibus experti essent , fidem quippe appellat oculorum atque aurium ; non unius aut alterius , sed omnium civium ; omnem suam auctoritatem ex illis prodigiis derivatam vult ; omnia instituta etiam maximè invidiosa ex divinâ illâ vi quâ valebat , confir-mat ; illa perpetuò inculcat ; utitur nunc tan-quâm beneficiis ad stimulandos ad virtutem ex grato sensu animos ; utitur aliâs ad avocandos à flagitiis populos propter expertam in illis Dei iracundiam ; ipsi haud raro reprobrandi opportunitatem et eos afficiendi contumeliam præbent . Quædam ex illis miraculis æternam opprobrii notam quarundam familiarum principibus in-urebant ; ipsique Aaronis familie damnosa et probrosa erant , ut interitus Nadab et Abiu , qui igne alieno usi fuerant , lepra quâ Aaron et Maria soror divinitus affecti sunt . Illis denique eâ ratione utitur , quæ ad excitandam in se uniuscujusque indignationem aptissima erat , atque ad alienandos à se suorum animos . Cui tale arridere possit consilium , non dicam hominem ineptissimum , sed prorsus extra humanam sortem dementiâ suâ positum .

Deinde etiamsi Moyses tam demens fuisset , ut ei tale consilium potuisset arridere , nunquâ certè res ex sententiâ successisset , nam Judæi homines erant ; homines autem ii di-cuntur , qui habent vim cogitandi , videndi , audiendi : atqui tamen si illa prodigia non contigerint , ut illa Moyses persuasisset Judæis , oportuisset illos carere sensibus , vel sua-rum sensationum conscientiâ ; inò debuissent contra communem oculorum , aurium , cæ-torumque sensuum fidem affici . Nam persua-sisset Hebraëis , audivisse sese Aegyptios de plagis multis , quibus eos Moyses affecerat , conquerentes ; inò eosdem vidisse summis allietos calamitatibus , cùm reverâ illos ketos et in rerum omnium copiâ reliquissent ; se inter suspensos hinc et inde fluctus , nube lucidâ iter collustrante , incessisse , vidisse que proximo mane in littore corpora Aegyptio-rum , cùm per subducti maris sinum incessis-sent ; se cibo de cœlo delapso non uno die , sed per annos quadraginta alitos fuisse , cùm baccis sylvestribus et radicibus vitam susten-tassent ; se ad cendentis et fumanis montis infima fulguribus et voce divinâ perterritos stetisse , cùm nihil experti fuissent singulare

et inusitatuum : se iisdem vestibus et calceamentis per quadraginta annos usos fuisse , cùm illas mutare sæpiùs coacti fuissent : se ad serpentis ænei aspectum valetudinem recuperâsse , cùm illius nulla reverâ fuerit efficacia ; se in unum congregatos , nunc aquam abundanter ex rupe scaturientem virgæ percus-sione vidisse ; aliâs ad tempus præscriptum terram dehiscentem atque ignem subito erumpentem ad perduellium punitionem conspexisse . Hæc enim nullis sunt machinis imitanda ; vi opus est non inclusâ in homine , vel in instrumento aliquo , sed cœlum , terram , mare atque omnia pervadente : at si nec facta nec facta fuere , sine naturæ humanæ pertur-batione , homines ad cœdendum adduci nequiv-erunt . Ergo etiamsi Moysi tam insanum arri-sisset consilium , fidem illis prodigiis facere nunquâ potuisset .

Expendamus jam breviter facta hæc ad di-ligentioris critices regulas ; majorem adhibe-a-mus severitatem , quia facta sunt extraordina-ria . Notæ et characteres , quibus facto certa fides fieri potest , hi sunt : 1º si factum sit grave et momentosum , aptum ad excitandam hominum attentionem ; 2º si sit publicum et sensibile , de quo propterea nullus error esse potest ; 3º si sit aptum et cohærens cum reli-quâ historiâ ; 4º si tale factum momentosum , publicum et cohærens cum cæteris historiæ partibus , referatur ab auctore non inepto neque fraudulentio , sed ab eo qui compertam habuit rei veritatem ; 5º si sit confirmatum numero testimoni idoneorum , quorum neque suspecta sit fides , nec scientia , ac si nullo contrario testimonio refellatur ; 6º si hoc factum fuerit memoriae proditum in monu-mentis authenticis , tum in libris , tum in institutis . Aut nulla facta certa sunt , aut illud erit quod his omnibus rationibus munietur . Atqui prodigia in Pentateucho relata , 1º facta sunt in se summi momenti , ex quibus scilicet pendebat religio , politia , fortuna universæ gentis hebreæ , in quibus quarundam tribuum et familiarum , atq[ue] invidiose , prærogativæ positiæ erant . 2º Erant eadem facta publica et sensibilia , circa quæ falli ne idiota quidem vel infans potuit . Quisque profectò sciebat quo cibo per annos quadraginta alebatur , et ubi illum inveniret . 5º Ita apta sunt cum reliquis historiæ partibus , ut illa tollere nequeas quin universam tollas historiam ; neque ea quæ gesta sunt in solitudine , consistere possunt sine iis quæ gesta sunt in Aegypto : neque ea

quæ sub Josue acciderunt sine iis quæ in solitudine; neque ea quæ sub Judicibus sine iis quæ sub Josue. Uno verbo constitutio reipublicæ, cæteroniam religionis, monumenta omnia sic in prodigiis posita sunt, ut hæc tollere nequeas, quin tota moles corruat: universi eventus posteriores sine prioribus non extitissent. *Cum interrogaverit te filius tuus eras, quid sibi volunt testimonia hæc, etc., dices ei: Servi eramus Pharaonis in Aegypto, etc.* Hæc apta, hæc unica responsio est, nec alia singi potest. 4º Nemo, puto, negaverit quin Moyses compertam habuerit illorum factorum veritatem, quorum minister extitit: nec ineptus est historicus, nec appareat ex ullâ re fuisse fraudulentum. 5º Profert Moyses testes innumeros, omnes Hebræorum principes et universum populum, qui tam certò compertam habebant illorum factorum veritatem, quam ipse Moyses, quia oculis et auribus opus fuit, et nullâ aliâ ingenii facultate: neque hi omnes tantum voce hæc facta comprobârunt, sed obsequio suo et universâ postea agendi ratione; etiam ipsi familiarum principes quorum, quia in munerum distributione præterhabiti sunt, intererat ut quædam miracula non crederentur. Tandem fuerunt hæc facta sine ullâ immutatione posteritati tradita, ut jam confessum est, cùm fuerint libris consignata, quorum integritas est certissima, et insuper expressa in monumentis, quæ omnibus consentib⁹, temporibus Mosis coœva sunt. Quid ad hæc omnia minut⁹ nostri philosophi? Facta hæc sunt extraordinaria, quasi verò facta extraordinaria non possint esse momentosa, vel sensibilia, vel certò aliquibus comperta, aut non possint in libris et monumentis authenticis posteritati commendari. Imò verò hæc omnia adjuncta multò magis habere possunt, quam ordinaria facta, propter majorem quam dignunt attentionem, et in conservandâ eorum memoriâ religionem. Sed facta extraordinaria sunt per se incredibilia. Cur, quæso, incredibilia? Suntne omnipotenti Deo impossibilia? Nullane causa justa esse potest, cur admittantur? Quam parū formidandi, quam contempnendi hostes sunt, qui talibus lacessunt armis.

Objicies 4º adversus miracula patrata in Aegypto: Illa phænomena quæ ante exitum Hebræorum in Aegypto contigerunt, quæque vocari solent *plagæ Aegyptiacæ*, nullatenus divinam arguunt virtutem.

4º Plagæ Aegyptiacæ causis naturalibus ad-

scribi possunt: nam si excipiamus primum prodigium quod imitati sunt magi, conversiōnem videlicet virgarum in serpentes, cætera phænomena fuisse videntur varii ejusdem pestilentiae effectus. Quæ primùm orta in flumine pisces omnes cum crocodilis, hippopotamis, cæterisque majoribus animalibus fluxu sanguinis corripuit, quo decolorata fuit aqua fluminis. Aquarum infectio ranas, amphibium genus, in terras expulit. Ciniphum exorta deinde multitudo inusitato aeris calorí et ovorum in pulvere delitescentium copiæ debebatur, sicut et muscarum, quæ quia maiores erant non tam citò maturam ad volandum assecutæ sunt ætatem. Pestis gravis, quam postea insecuram legimus, ejusdem pestilentiae jam firmiora animantium corpora tentantis progressio fuit. Insecuta deinde est pulveris pluvia quædam hand inusitata in illis regionibus torrenti soli subjacentibus, quæ vi valde naturali ulcera et pustulas in jumentis hominibusque procreavit, et sævientem jam pestem auxit. Hanc grando exceptit ingens, quod profectò nihil prodigiosum sonat. Locustas, quæ postea depopulatæ sunt omnem regionem levavit ventus urens, qui totâ die atque nocte duravit, et ventus contrarius sustulit: sed legimus apud Plinium l. 11, 26:

«Locustas quandoque gregatim sublatas vento in maria aut stagna decidere.» Illæ quæ subsecutæ sunt tenebrae nihil aliud fuere, quantum ex descriptione Mosis conjectare licet, nisi spissa et tenebrosa nebula: nam fuere tam densæ, ut palpari possent, quod optimè convenit nebulae et caligini, tenebris nequaquam. Denique eadem lues, quæ primùm pisces in flumine afficerat, deinde attigerat jumenta, tandem homines afflixit, præsertim juniores, quos primogenitos appellat Mosis, multosque sustulit. En vera plagarum Aegyptiacarum historia, quam Moyses poeticè exornavit (1). Hanc exitiale Aegyptiis calamitatem suæ virtuti falsò adscripsit, quod

(1) Si igitur quædam in sacris litteris reperiantur quorum causas reddere nescimus, et quæ præter, imò contra ordinem naturæ videntur contigisse, ea moram nobis injicere non debent; sed omnino credendum, id quod revera contigit, naturaliter contigisse; quod etiam confirmatur, quod in miraculis plures circumstantiae reperiuntur, quamvis tamen non semper narrantur, præcipue cùm stylo poetico canantur; circumstantie, inquit, miraculorum clare ostendunt, ipsas causas naturales requirere: nempe ut Aegypti scabie infestarentur, opus fuit, ut Moses lavillam in

certè facilè potuit sine invidiâ, cùm apud suos solummodò hæc venditaret; et etiam cum fiduciâ, quoniam illis loquebatur, qui harum rerum testes non fuerant, utpote qui in terrâ Gessen nihil tale fuerant experti; et qui ignorantis rerum ordinem naturalibus causis, iisque ratis procedere, omnia phænomena et causas non usitatos supernaturali vi adscribere consueverant.

2º Tria prima miracula, scilicet conversio virgarum in serpentes, ranarum procreatio, aquarum mutatio in sanguinem, facta etiam à magis fuere, confitente Moyse, quos narrat *similiter fecisse*. Jam verò magi hæc perfecrunt efficaciâ quâdam naturali per *incantationes Ægyptiacas et arcana quedam*, iisdem utentes quibus Moyses instrumentis, virgâ videlicet magicâ, neque certè vi supernaturali fecisse se illa miracula unquâm professi sunt: atqui ejusdem effetūs eadem causa assignari potest; et cuius causæ adscribi possunt magorum prodigia, eidem non temerè Moysis miracula adscribemus. Ejusdem prorsus generis sunt *cum tribus prioribus sequentia* Moysis prodigia, in quibus viciisse se magos in scriptis reliquit: neque ullo modo intelligitur, cur per incantationes Ægyptiacas imitari etiam ea magi non potuerint: nam eadem vis quæ virginem in serpentem mutare, aquam potuit in sanguinem, et procreare ranas, potuit etiam certè muscas et grandinem producere. Ergo ex imitatione magorum, qui sine Deo sua miracula perfecrere, clarè effector necesse non esse divinæ virtuti Moysis prodigia adscribere.

3º Hæc omnia phænomena causis naturalibus adscripta reverè fuerunt ab iis omnibus apud quos contigere: nam fieri nullo modo potuit ut rex Pharaon tot expertus calamitates, quas certò sciret sibi divinitus inflictas, tamen divinis non obtemperaret mandatis: certè non solum contra rationem sed etiam contra omnem hominis sensum est, Deo resistere tam mirabiliter operanti. Et etiamsi eò dementiæ rex devenisset, proceres et omne Ægyptiorum vulgus in illo præsenti periculo veniam abeundi, quam negabat Pharaon, ipsi concessissent, nec in apertam perniciem propter ejus stolidam et insanam pertinaciam ruere voluissent. — Deinde historici omnes profani aerem sursùm spargeret, locustæ etiam ex mandato Dei naturali, nempe ex vento orientali integro die et nocte flante Ægyptiorum regionem petierunt, et vento occidentali fortissimo eamdem reliquerunt, etc. Spin. tract. theol. pol. cap. 9.

TH. II.

diversam valde instituerunt relationem; nullus horum signorum meminit tanquam divinitus infectorum: verùm unanimi voce memorie prodiderunt Hebreos ex Ægypto expulsos fuisse propter morbos apud ipsos frequentes. Denique ex ipsâ Moysis narratione planè colligitur Pharaonem nunquam fuisse convictum cœlestis Moysis legationis, aut quod illa quæ operabatur prodigia evenissent ex divinâ virtute. Nam legimus Pharaonem misisse in terram Gessen ad videndum utrum easdem calamitates non fuissent experti filii Israel, et ingratavatum fuisse eorū ejus. Certè si prodigia illa per se vim divinam arguisserent, non fuerat necesse nittere in terram Gessen ut exploraret quid ibi contigisset; putabat igitur fuisse naturales calamitates, quibus æqualiter omnes suæ ditionis partes afflictabantur. Ergo ab ipsis prodigiorum testibus illa adscripta fuere causis naturalibus. Ergo non demonstratur illa prodigia, quæ vocantur *plagæ Ægyptiacæ*, divinâ vi contigisse.

Respondeo. Nego antecedens, et ad primam confirmationem dico 1º nullatenus adscribi posse plagas Ægyptiacas causis naturalibus, quamvis absolutè et seorsim ab omnibus circumstantiis considerentur. Nam nulla causa naturalis est, quæ valeat universas regionis alieujus etiam profluientes aquas in sanguinem convertere; aut eam procreare ranarum, ciniphum, muscarum multitudinem quâ afflictata fuit Ægyptus. Nam in rebus physicis argumentum certissimum præbet constans experientia, sine ullâ unquam oblatâ ab origine mundi exceptione. Cùm ergo hæc tantæ calamitates, tanque universales, nunquam nisi eo tempore contigerint, quo Moyses liberavit populum Israel à durissimâ Ægyptiorum servitute, sequitur easdem extraordinariæ et supernaturali virtute inflictas esse. Dico 2º quod etsi daremus plagas aliquas Ægyptiacas, si in se absolutè considerentur, et independenter à circumstantiis, non fuisse præter naturæ vires; ranarum, muscarum, locustarum, et grandinis procreationem non superare naturæ efficiaciam: eadem illa phænomena arguerent tamen viam divinam in Moyse propter modum et limites ex consilio arbitrario positos. Fuerunt quippe illæ plagæ à certis personis aut excitate aut predictæ, ad certum temporis spatium determinatae, et ad certa loca definitæ, idque certè præter naturæ leges omnes. Primum cause naturales, si illis tribuere libeat ista phænomena, non nisi significante Moyse,

21

vim suam exercabant, vel futurum ex causis naturalibus eventum solus Moyses prænuntiabat : jam verò præter leges naturæ est, ut unius hominis voci obtemperent clementia, vel ut nascituros ex iis certò præsciat effectus. 2º Erant plagæ Ægyptiacæ ad certum temporis spatum præter naturæ leges determinatae : si illa omnia phænomena unius anni spatio contigissent, fuissest profectò annus ille propter innumeras istas calamitates inter omnes memorabilis ; sed quòd ea omnia contigerint sex hebdomadarum vel unius mensis spatio (vide Usserii annales pag. 14, Hist. univ. tom. 2), planè singulare fuit et prodigiosum : præterea erat illarum calamitatum duratio accuratissimè à Moyse ad diem atque horam determinata, quod certè hominis non est. 3º Fuerunt plagæ ad certa loca præter omnes naturæ leges definitæ; dùm enim tota Ægyptus grandine, locustis, peste, etc., afflictaretur, terra Gessen in medio posita immunis erat ab istis calamitatibus, neque erat infirmus in tribubus Israel. Certè non nisi divinitùs contigit, ut tempestas grandinis prætervolaverit habitationes Hebræorum, aut ventus locustis gravidatus eorum regionem non perflaverit. Conjectum igitur fuit cum naturalibus causis entis supra creaturæ sortem potentis et sapientis consilium, qui illis modum finesque præscribebat, hocque demonstrâsse satis est. Ut efficiatur illas plagas non fuisse miracula, non solum ostendendum est ex causis naturalibus illa phænomena absolutè oriri posse independenter à circumstantiis, sed nullum etiam fuisse præter mechanicam rerum dispositionem entis sapientis in illis causis certâ ratione moderandis consilium, atque potuisse Moysem naturali sagacitate præscire illa phænomena.

Ad id verò quod in objectione additur, Moysem potuisse cum fiduciâ illa prodigia multùm augere apud suos, utpote qui illa experti non essent, respondeo illud ineptè dici : quasi verò nulla essent istis temporibus Israelitas inter et Ægyptios commercia ; quasi verò suspicari datum sit Israelitas fuisse incuriosos earum rerum quæ pro suâ liberatione à Moyse peragebantur, et quas apud suos ante prædicaverat. Præterea Moyses non descripsit plagas Ægyptiacas tanquam facta, quorum ipse faceret certiores Israelitas, sed quasi res publicè gestas et quas unusquisque perspectas et exploratas haberet; verba ad populum faciens affirmat ea omnia in eorum conspectu peracta esse.

Ad secundam confirmationis partem respondeo magos Pharaonis nequaquam patravisse eadem quæ Moyses miracula, neque profectò id confitetur Moyses. Nam ille reverè mutavit virgam suam in colubrum, qui prolatos à magis serpentes voravit : regem in suo palatio et magos decipere non potuit. Reverè etiam mutavit divinâ vi aquam in sanguinem : omnes simul Ægypti aquas attingere et turbare alieujus rei admixtione certè non potuit. Ranas quoque divinâ ope produxit : nam nullâ arte aut industriâ humanâ universam Ægyptum illis complere quivit. Sed è contrario multa probant magos eadem prodigia reverè nou fecisse (1). Primùm quia negat Moyses eos supernaturali vi egisse, sed usos esse scribit *arcans quibusdam et incantationibus Ægyptiacis*; quibus verbis satis significavit magos usos esse artificio, et miracula reverè ab illis non fuisse patrata : nam illa prodigia imitari vel simulare per arcana quædam et artes Ægyptiacas, non erat certè illa miracula, quæ superant omnem artem humanam, patrare. 2º Confessi sunt magi post tentatum frustra quartum miraculum divinâ virtute egisse Moysem ; dixerunt : *Digitus Dei hic est*, quibus verbis fatebantur ea quæ ipsi fecissent naturali efficientiâ effecta fuisse, non deorum suorum ope (2), et proinde non nisi dexteritate quâdam adstantes decepisse. 3º Tria priora miracula imitati sunt magi solummodò in palatio Pharaonis vel saltem coram illo principe, ubi ad decipiendum multa habere potuerunt adjumenta : arcans quippe suis usi sunt dùm adhuc duraret inflicta à Moyse calamitas, totamque affligeret Ægyptum. 4º Imitati sunt magi solummodò faciliora, quæ quivis circulator facile poterit imitari : quid enim tam facile quâm aquam in scypho vel vase aliquo contentam pulveris admixtione colorare; quâm serpentem vel ranam simulato virginæ jactu in medium aream projicere, præcipue multis adjuvantibus ministris (3)? 5º

(1) Vide Jos. Ant. l. 2, c. 15. Just. Mart. Qu. orthod. 16. Tertull. de Animâ. Greg. Niss. Amb. Hieron. contra Jovin. l. 2, p. 214, l. 4.

(2) Imò in totâ controversiâ nulla mentio deorum est : nec ipsorum opem efflagitâsse, nec pro eis pugnâsse referuntur magi; istos hâc unâ de causâ convenisse videtur Pharaon, ut certior fieret an ea prodigia, quibus Moyses Deum Hebræorum esse Dominum universæ terræ probare contendebat, humanam industriam superarent necne : Moysis idcirò miracula non destruere, sed imitari tantummodò conati sunt.

(3) Huetius certè refert quæst. Aln. l. 2, p. 155, apud Sinaç rem valde communem esse,

Corporis organisati ex ligno procreatio solā Dei virtute fieri potest; nulla fortassē mens creata exquisitum artificium organici corporis comprehendere, multò minùs exequi valet. Hinc plerique qui dæmonem intervenisse existimant, ne hic creator serpentium esset, statuerunt, illum circulatorē egisse, et illam artem exercuisse quā usos esse magos existimamus, nempe surripuisse celeriter magorum virgas et serpentes in medium attulisse. Ubi igitur Moyses scribit magos *similiter fecisse*, significat eos simulāsse Aaronis externam speciem, id est, virginis quoque usos esse et imitatos etiam in movendis virginis, quod clarissimè patet ex versiculo 18, c. 8 Exodi, ubi eodem verbo utitur Moyses, etsi magos fefellerit evenitus: *Et fecerunt similiter, inquit, magi incantationibus ut educerent cinipes, et nou potuerunt* (1). Erat ergo in actione externā similitudo quædam, nulla in opere: ab Aarone projecta virga in serpentem reverā mutata est, à magis simulatā virgē projectione serpens reverā, in medium, projectus fuit, idque ex Moysis narratione colligi posse videtur: primum sine vi divinā fieri non posse manifestissimum est, secundum faciliū dexteritate et arcanis Ægyptiacis (2).

ut circulatorē virgam in serpentem convertere in se suscipiant.

(1) Ob hanc igitur rationem verba illa, *et fecerunt similiter*, intelligenda necessariō sunt de conatu quodam ad Moysis miracula facienda... et reverā, ut observant Clericus in Ex. c. 8, v. 18, Calmetus in Jonam c. 1, v. 16, et sacerdotiū claris. Houbigantius, Hebrei ad conatum notandum verbis iis utuntur, quæ rem effectam significant: id cùm aliās, tum verò evidenter patet ex Gen. cap. 57, 21: *Audivit autem Rubeū et eripuit eum* (Josephum) *de manib⁹ eorum נָתַתִּי וְכָתַבְתִּי*, cùm tamen, ut ex verso subsequenti patet, eum eripere conatus solummodò sit. Præterea vulgari sermone receptum nihil magis est, quām ea circulatorib⁹ tribuere, quæ efficiere videntur, re verò ipsā non efficiunt. Sic Apuleius metamp. I. 1: *Circulatorē, inquit, aspexi equestrem spatham percutiam mucrone infesto devorasse: ac mox eumdem venatoriam lanceam in ina viscera condidisse.*

(2) Certè parūm sibi ipse constaret Moyses in hypothesi corum qui dæmonem hic intervenisse existimant: quippe qui Ex. 4, 2, et 7, 17, repræsentat conversionem aqua in sanguinem ut certissimum signum missionis divinæ: *In hoc scies quod sim Dominus* (Jehova hebraicè); *ecce percutiam virgā, quæ in manu meā est, aquam fluminis, et vertetur in sanguinem*. Præterea quo pacto nobis demonstrabunt adversarii difficultius esse unum serpentem è virgā creare, modicam aquam in sanguinem convertere, quām mille serpentes, quam totum oceanum. Deinde nunquā appellat Moy-

Deinde verò quamvis intervenerit in patrandis magorum prodigiis dæmonis virtus, Deo sic in illo speciali casu permittente, non minor erit ad probandum miraculorum Moysis auctoritas cùm splendore et numero miraculorum suorum tantò superaverit dæmones Hebræorum dux, et adegerit ad hanc confessiōnem: *Digitus Dei hic est*: haec qualisemque dæmonum cum Moyse contentio illustriorem solummodò efficit hujus vim et potestatem. Neque suspicari licet Moysem etiam dæmonibus potentioribus usum esse, tum propter illam tantam, quam exercuit sive ad demerendos sibi Israelitas, sive ad affligendos Ægyptios, potestatem, quām maligno genio concedere alienum esset ab omnibus Dei virtutibus: sic enim abdicasset sese humanarum rerum administratione, dæmonique quodammodo in solio suo collocato habenas regni sui commisisset; tum etiam quia hæc omnia peracta sunt ad vindicandum ab injustâ servitute et ab idolatriâ populum Hebreum, eumdemque consecrandum cultui unius supremi Dei rerum omnium creatoris; *ut scirent quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius præter eum*; atque ut imis sensibus hoc præceptum combiberent: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex totâ animâ tuâ*.

Ad tertiam confirmationis partem respondeo, prodiga à Moyse patrata in Ægypto fuisse fortassē à Pharaone et quibusdam aulicis temerē et contra omnem rationem tributa causis naturalibus, nullo modo ab omnibus testibus aut à Pharaone cum levissimā rationis specie. Rationes in objectione allatæ efficiunt quidem Pharaonem et aulicos de verā causā istorum prodigiorum quandoque stolidè dubitasse, in justo retinendi Hebræos studio obsecratos, neque unquam fortè divinæ Moysis legationis penitus et constanter convictos fuisse: sed ex eo quod stulte tribuerit Pharaon illa Moysis opera causis aliquibus naturalibus, ex. gr., astrorum influxibus, et existimaverit Moysem propter summam in astrologiâ vel magiâ peritiā illos effectus prædicere potuisse, non sequitur nos eodem modo debere argumentari,

ses ad miraculorum suorum numerum vel splendorem: singula profert ut totius controversie decisiva, virgē, v. g., sue in serpentem mutationem (Ex. 7, 9), non verò subsequentem virgarum vorationem. Demum nec Ægyptios, nec populares suos de dæmonis interventu monet. Vide quæ de hoc arguento jampridem diximus.

qui vana astrologorum figmenta aliasque superstitiosas opiniones, quibus dediti erant illis temporibus homines, videmus. Præterea experientia quotidiana constat rem esse operosam et difficultem persuadere hominibus, et præser-tim principibus, ea quæ eorum gloriam videntur minuere. Suspendere solent levissimæ rationes, rem gratam confirmantes, gravissima motiva contra voluntatem nitentia. Sed si Pharaeo ejusque adulatores, vanas querentes causas, cor suum induraverunt et inconsideratè Moysis sprevère auctoritatem, fecrè fidem eadem prodigia apud Israelitas, apud plerosque Ægyptiorum, apud gentes etiam longè dis-sitas. Et primùm certè illis sibi conciliavit Moyses Hebraeorum animos, siquidem illis permoti sese suaque omnia ejus regimini comi-niserunt; et adeò profectò securus fuit Moyses eorum fidei, ut non dubitaverit totam illam historiam, tanquam omnibus cognitam, accuratissimè describere, in illis ponere legum suarum auctoritatem et plura etiam instituta sancire illorum in perpetuum commemorative; inter alia paseha suo nomine semper significa-vit illud prodigium ad cuius memoriam conservandam institutum fuit: et ille quæ comi-tabantur cærenonie et circumstantiæ; ini-tium anni ductum ab illo mense, qui antea septimus erat; agnus occisus 14 lunæ; san-guis in domos aspersus, panes azymi, corporis in comedendo situs erectus, baculi, cingula, etc., omnem rem gestam accuratissimè de-scribeant, et fuere in omni ætate monumen-tum historiæ veritatis et ejusdem notorietatis. Adhibuisse etiam fidem Ægyptiorum plerosque probat illorum erga Israelitas mox discessuros liberalitas, quæ modum nesciebat; ex eâ li-quet eos Moysis prodigiis valde territos fuisse, et magnam concepisse animo de isto populo ex conspicuâ Dei protectione existimationem. Deinde etsi historici profani nequaquam cum Moyse consentiant, confirmant tamen magis quam elevant eorum historiæ Moysis narrationem. Magnam calamitatem illis temporibus expertos esse Ægyptios scribunt historici, illam contagionem in eos ex Israelitarum sedi-bus derivatam; hosque propterea terminis Ægypti pulsos fuisse: quis non videt nullam esse inter Moysem et historicos profanos de re ipsâ contentionem? hosce verò eas detraxisse solummodò circumstantias, ex quibus non pa-rum videbatur minui suæ gentis gloria, et pro-supernaturali virtute, naturalem morbi com-municationem invenisse? Sed de auctoritate

profanorum historicorum modò dicemus. De-nique non solùm Ægyptii et Israelitæ fidem illis prodigiis dedere, sed omnes vicinos po-pulos commoverunt: Gabaonitæ illorum famâ perterfacti sponte se Hebræis subjecrere: et apud sacerdotes Philistæos 1 Reg. c. 6, eorum memoria quadringentis postea annis vigebat.

Objicies 2º contra miraculum patratum ad mare Rubrum. Multa totam illam historiam à Moyse adornatam vanitatis condemnare viden-tur, nihilque præter communis naturæ leges contigisse. 1º Quia altum est de illâ calamitate apud historicos silentium, nec profectò tam memorabilis eventus, si reverà contigisset, unquam ex memoriâ Ægyptiorum excidisset: è contrario memoriæ proditum erat, ut ex Justino accipimus, ducem Hebraeorum Moy-sem sacra Ægyptiorum furto abstulisse, eaque repetentes armis Ægyptios domum redire fuisse tempestatibus coactos.

2º Quia incredibile est multitudinem im-mensam cum rege Pharaone cò devenisse insaniae, ut cùm suspensos cernerent ex utroque latere fluctus, sese tamen mari committerent; quasi verò ipsi soli periculum non viderent, soli non obstupescerent rem tam admirabi-lem.

3º Quia memoriæ proditum est, non divi-sum mare, sed per sinum subducti maris à Moyse ductos fuisse Israelitas: Artapanus ethnicus scriptor hoc modo rem gestam expo-nit: « Judeos multis ab Ægypto cùm poculis, tum vestibus corrogatis, aliâque multiplie gazâ, trajectis Arabiæ fluminibus, magnoque confecto itinere, ad mare Rubrum tertio demùm die pervenisse, atque à Memphitis qui-dem ita rem narrari, Moysem totius regionis scientissimum, reciprocantis aestus tempore, sicco mari universam multitudinem transmis-sisse. » Et profectò duo annotanda sunt, quæ hanc historiam Memphitarum verisimilimam efficiunt. Primum est, quòd eo mense, quo reliquerunt Ægyptum Hebræi, aestus maris maxi-mi essent, illosque præterea augeret ventus vehemens. Secundum est, quòd noctu iter per-egerint, et propterea facile ex unâ parte potuit Moyses rudibus Hebræis persuadere di-visas esse aquas, cùm reverà per arenas ex maris refluxu nudatas incessissent: et ex alterâ parte potuit Ægyptiaci exercitûs pars, studio persequendi accensa et luce destituta se inconsideratè arenis implicare, ex quibus expedire sese ante alluentis maris aestum non valuit: et horum corpora proximo mane visa

in littore Moysi præbuere opportunitatem glo-
riandi, quasi deletus universus fuisse. Pharaon-
is exercitus. 4º Denique quia Josephus institu-
tam à Moyse narrationem suo calculo com-
probare ausus non est, etsi fuerit patriæ
religioni addictissimus; his quippe verbis suam
narrationem concludit: « Nemo autem mirari
debet tanquam incredibile si priscis hominibus
et ad malitiam rudibus de salute periclitantibus
via per mare patuit sive Dei voluntate, sive
sponte naturæ, quandoquidem heri et nudius
tertius Alexandri ductu Macedonibus Pamphi-
lium mare cessit, et aliam viam non habentibus
illæ iter aperuit, cùm Deus ejus operæ ad
destruendum Persarum imperium uti decre-
visset, id quod omnes testantur qui res gestas
illius regis scripto prediderunt. Sed de his, ut
cuique libet ita sentiat. »

Respondeo nullomodo ex illis rationibus
elevari auctoritatem institutæ à Moyse narrationis
rerum gestarum ad mare Rubrum. 1º Ratio illa ducta ex silentio historicorum vana
est et ridicula: esset alicujus ponderis, si ha-
beremus aliquos istorum temporum historicos
coætaneos, si memoria antiquissimæ illius æta-
tis non esset apud Ægyptios sicut apud alias
gentes prorsus deleta. Quòd Manetho, qui mille
et centum annis post Moysem scripsit ad di-
vulgandam suæ gentis famam, aliisque recentio-
tiores illum eventum non retulerint, nulla
certè causa est admirandi, cùm videamus eos
nihil certum referre potuisse de maximis et
potentissimis Ægyptiorum regibus præter eo-
rum nomina. Præterea vanitatem profanarum
historiarum modò ostendemus. 2º Dico nequa-
quam esse incredibile Pharaonem ejusque
exercitum, persequendi studio accensum et
luce destitutum, sese arenis inconsideratè in-
plicuisse: non suspicatus est Pharao eam viam
per quam incedere Israelitas exploratores re-
tulerant sibi esse negatam; et sine dubio ex
refluxu maris putavit illam viam patuisse: sic-
que in perniciem, ut sæpè fit, præcipitem il-
lum egit cum exercitu nimius in Hebreos fu-
ror. 3º Traditionem traditioni opponimus:
nam si sit memoriae proditum à Memphitis
Moysem regionis scientissimum Israelitas du-
xisse per sinum subducti maris, mansit in
memoriâ Heliopolitanorum juxta eundem Ar-
tapanum reverâ divisum fuisse mare: post
verba in objectione laudata hæc legimus:
« Ab Heliopolitanis verò secùs; quippe regem
abeuntes Judeos, quæque ab Ægyptiis mutuo
aceperant secum auferentes, ingenti exercitu

persecutum esse: at Moysem, uti virgâ mare
percuteret, divinitus admonitum aquam virgâ
tetigisse, ac discedentibus illiè flutibus co-
pias sicco tramite deduxisse: eamdem porrò
viam tentantibus ac fugientium terga premen-
tibus Ægyptiis tum adversum repente ignem
coruscasse, tum ipsam quoque patentem semi-
tam refluxentibus undis obruisse, itaque par-
tim igni, partim æstu maritimo Ægyptios, ad
unum omnes periisse. » Hæc prædictus histori-
cus. Ichthyophagi occidentalis littoris incole
etiam referente Diodoro Siculo l. 5, narrabant
mare Rubrum olim vehementi vento divisum
fuisse.

Deinde negamus traditionem Memphitarum
verisimilitudine vincere hanc Heliopolitanorum
et Ichthyophagorum aedè consentientem
cum historiâ Moysis, aut ullo modo posse cum
rei gestæ circumstantiis consistere. Et primùm
quis sibi potest inducere in animum Pharaonem
ejusque populum omnino inscientem
fuisse æstuum maritimorum, solum Moysem
eorum scientem fuisse? quasi verò ignorare
possent Ægyptii quid continget quotidie in
suis littoribus, quid in illo mari quod sine du-
bio piscatorum et mercatorum navibus tegeba-
tur: nam illis antiquissimis temporibus nume-
rosissimam fuisse et potentissimam Ægyptio-
rum gentem et apud eos scientias atque artes
floruisse multis efficere licet. 2º Si Moyse ar-
ripiisset opportunatatem refluxus maris, certè
illa pars maris, que versus Suez jacebat, arida
fuisse, et Pharao ubi sensit affluens mare,
æstum antevertere cum equitatu potuisset et
Suez incolumis pertingere: præsentim cùm
juxta peregrinatorum relationes, mare recedens
non nisi trecentos passus versus Suez per bre-
vissimum temporis intervallum siccos relin-
quat, quos sanè cum equitatu confidere unico
momento potuisset Pharao. 3º Observandum
etiam est quòd per tam angustum tramitem,
qui supponi potest ad summum ducentis pas-
sibus per sex horas latus, nullo modo potuerit
Moyse vigesies centena hominum millia cum
jumentis et apparatu omni unâ nocte transmit-
tere. 4º Illa verba Moysis, quibus significat
Deum usum esse vento vehementi ex orientis
plagis ad maris divisionem miraculum potius
confirmant, nedùm contraria opinio ex illis
vini accipiat. Nam mare Rubrum non est pro-
tensus ab oriente in occidente, sed à se-
ptentrione in meridiem; proindeque illo vento
orientali refluxus maris augeri non potuit: sed
transversum mare perflavit, illudque reverâ

divisit in partes duas, quarum una versus meridiem et oceanum refluxit, altera versus septentrionem ad Suez prolapsa est. Quod ignorans Pharao, et existimans maris solummodo usitatum refluxum contigisse, Israelitas persecui non dubitavit. 5º Si aestus maris affluentis Aegyptios occupavisset, tulisset corum cadaverataque arma versus Suez et septentrionales plagas maris Rubri, versus quas mare istud prolabitur affluo: fieri certe nullo modo potuisset ut illa versus littus Arabiae ex adverso Beelzephon projicerentur; nam id factum fuisse contra totius maris affluentis impetum. Denique quis putet summum illum ducem Moysem tam insanum fuisse, ut ad viandas asperas in montibus Arabiae vias, in quibus contra equitatum et currus Pharaonis defendere sese potuisset, voluerit omnem spem suam in opportuno maris refluxu ponere: nesciebat profecto an non attingeret Hebreos Pharao mari affluente æquè ac refluxente, et ex historiæ revera colligimus ita accidisse: saltem certum est totum istum sinum aquis plenum fuisse, nam, cùm appropinquavisset Pharao, levantes filii Israel oculos viderunt Aegyptios post se, et timuerunt valde et dixerunt ad Moysem: *Forsitan non erant sepultra in Aegypto, ideò tulisti nos ut moreremur in solitudine?* Ex quibus clamoribus manifestum est eos de salute desperasse quòd inter mare et Aegyptios conclusi essent; etiam ex responso divino, quod sibi factum scribit Moyses, patet sinum maris aquis plenum fuisse, ubi illos attigit exercitus Aegyptiorum. Nullo igitur modo nacti sunt Hebrei opportunitatem refluxus maris; nec, si nacti fuissent, evasissent: nam post proximum aestum eos sequi potuisset Pharao et citò cum equitatu antevertere: ut evadere potuerint necesse omnino fuit, ut communi ruinâ exercitus Pharaonis deleretur, quod certe ex refluxu maris contigisse, putare dementis est.

4º Denique ad ea quæ ex Josephio laudantur respondeo, nequaquam effici ex ejus oratione celebrem illum historicum fidem patriis antiquitatibus non dedisse: è contrario multa probant, quæ hic referre nimis longum foret, illum non solum fuisse gentis suæ institutis addicitionis, sed etiam cœlestis eorum originis omnino convictum. Verum iis temporibus vivebat, in quibus celandum illud pro patria studium existimabat. Respublica Judaica tunc prorsus eversa erat, summas calamitates experta fuerat tota gens et in praesenti versa-

batur extirpationis periculo; summum erat adversus eos gentium omnium odium, non tam propter repetitas adversus imperium Romanum rebelliones, quām propter religionis suæ ab omni aliâ dissoecationem. Omnes apud paganos superstitiones amico scedere coniungebantur, et omnes gentiles dii consanguinitate et cognitione quādam tenebantur: Iudaeorum verò Deus omnes alios aspernabatur, abhorrebatque illius cultores à paganâ quāvis superstitione. Hinc de Judeis scripsit Tacitus: « Apud ipsos lides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium: » hincque exarsit gentium omnium in eos invidia. In hisce positus Josephus circumstantiis non ausus est inculcare prodigia, quæ in gentem suam providentiam peculiarem ostendebant, aut saltem concludere religionem suam omnibus tenendam esse: è contrario videmus illum historicum ubique occupatum in celandâ illâ populi Judaici erga alienigenas inimicitâ, et nullam præterire opportunatatem minuendi illam paganorum invidiam. Inter leges Moysis hanc etiam recenset: « Nemo blasphemet deos, quos aliae civitates deos aestimant; nec spolianda fana peregrina, nec donarium deo cuiquam dicatum auferendum. » Certè hæc lex inter Mosaicas non legitur, imò toto cœlo abhorret à Moysis præceptis. Sic eodem studio valde temperat Josephus responsum datum Samaritanis postulantibus, ut societate cum Judeis ex Babylone reversis coniungerentur. Juxta sacros codices hæc fuit Iudaorum responsio: *Dixit eis Zorobabel et Josue et reliqui principes: Non est vobis et nobis ut adificemus domum Deo nostro, sed nos ipsi soli adificabimus Dominu Deo nostro.* Et ad eosdem respondit Nehemias: *Deus cœli ipse nos juvat, et nos servi ejus sumus: vobis autem non est pars et justitia et memoria in Jerusalem.* Josephus verò ne opinionem gentilium confirmaret, sic reddidit illum locum: « Dixerunt, inquit, quòd non esset in suâ potestate illis uti sociis ob decreta Cyri et Darii, quibus templi ædificatio sibi solum permitta fuit. Verumtamen ipsis licere preces in templo fundere, neque cuiquam ad colendum Deum accedenti se negaturos esse templi aditum. » Si hæ rationes valcent ad vindicandam contra Deistas Josephi auctoritatem, quam nobis eripere certant, non absolvunt certe eundem historicum ab ignavâ et multum damnandâ erga ethnicos obsequentiâ et quādam religionis suæ proditione.

Objicies 3º contra prodigia patrata in deserto : Non efficitur illa prodigia fuisse præter natureæ vires, idque multiplicem ob causam, 1º quia eorum nulli alii testes fuere quam Ju-dæi, quorum certè parùm secura fides; nullus alius illa retulit nisi Moyses, cuius in pingendis rebus et falsis ornandis coloribus ingenium habile fuit. 2º Non videtur populum unquam fidem Moysiplenam et integrum dedisse, et sine suspicione fraudis Dei legatum putavisse : si enim ita existimavissent, non toties eos expertus fuissest parùm dociles et rebelles : quæ enim gens est quantumvis barbara et imman-sueta, quæ stupendis et inauditis prodigiis, qualia referuntur in Pentateuco, non tangeretur, summamque gereret erga eum venerationem, quem Dei ministrum certò cognoscerent? 3º Prodigia in deserto patrata sunt facta valde naturalia quæ Moyses poeticè descripsit et per orationis vanitatem divinæ virtutis adscripsit; v. g., quod aquæ fontanæ quorundam lignorum admixtione et arte aliquâ amarum depo-suerint saporem, nihil sonat prodigiosum nisi apud imperitos. Deinde Hebræi omnium hominum maximè rudes, qui nunquam in Ægypto viderant fontium scaturientes, facile di-vinâ virtute effectum crediderunt, quod nun-quam fuerant experti : petra certè parùm apta videbatur imperito illi populo, ex qua aqua dimanaret. Observandum etiam est man-sisse memoriæ proditum, ut ex Tacito discimus, asini agrestis vestigiis insistentem Moy-sem fontem illum reperiisse, quem virgæ suæ percussione scaturisse scribit : « Nihil aequè « Hebræos, inquit ille scriptor, quam inopia « aquæ fatigabat. Jamque haud procul exitio « totis campis procubuerant, cùm grex asino-« rum agrestium ex pastu in rupem nemore « opacam concessit, secutus Moyses conjecturâ « herbidi soli largas aquarum venas aperit. » Eodem modo dum viveret in aliis rebus per quadraginta annos rudem et stolidum illum populum artibus suis decepisse videtur.

Respondeo, vanissimas et planè ridiculas esse prædictas rationes. 1º Verum quidem est, quod eorum miraculorum testes alios non ha-beamus præter eorum effectorem Moysem et plusquam sexcenta hominum adulorum millia qui arbitrabantur vidisse se, et omnibus sensibus explorata habuisse eadem miracula, qui que illis adducti fuerunt, ut sc̄e submitterent Moysis administrationi et institutis, licet diffi-cillimis atque molestissimis. Sed horum fidem securam valde contendimus, quia dementis et

delirantis profecto est existimare Judæos cum Moyse inire potuisse consilium posteros fallen-di et sibi talibus fabulis gloriam apud exteroros conciliandi : rara esse solet decem vel viginti hominum in fraude consensio ; totius populi, infinitæ multitudinis ad fallendum concordia, nec unquam fuit, nec esse potest. Inter Hæ-bræos nullus fuit, qui exploratam non haberet narrationis Mosaicæ falsitatem, si vana narret, quique impudentem Moysis fallaciam posteris detegere non potuerit : qui factum est ut nullus vel ingenii levitate vel animi candore in tantâ multitudine non contradixerit? Deinde certè si in fraudem consenserint sexenta hominum millia, id fecissent propter utilitates alias et ex spe emolumenti ex istâ fraude reportandi : verum è contrario in hypothesi adversariorum id fecissent ad confirmandam legem duram, quam in levissimis violare sine vitæ dispendio non licet. Sed fortassis in fraudem omnes consenserunt ex gloria cupiditate, et ad conciliandam exterorum existimationem : at quâ, quæso, arte atque indu-striâ melius sibi parere potuissent omnium hominum contemptum, atque indignationem excitare? quo animo legisset Ægyptii institutam à Moyse plagarum Ægyptiacarum historiam? Inventæ saepius fuere apud varios populos fabulas ad commendandam gentis antiquitatem nobilitatemque generis; sed scena in remotissimis ætatibus collocata semper fuit et involuta temporum obscuritate commenta illa. Verum eas fabulas pro factis historicis tradere, quæ propter compertam omnibus vanitatem fidem nequeunt obtinere, nemo unquam seriò cogitavit. Et, ut utar exemplo usurpato à viro ingenioso, si, exempli gratiâ, Mauri Hispaniæ pulsi commenti fuissent se divinâ virtute ab Hispanorum servitute liberatos, et reduces in Africam gloriati fuissent multas et gravissimas calamitates expertos esse Hispanos; mare Medi-terraneum in duas partes divisum ad iter faciendum arenas nudavisse, et Hispanorum exercitum in aquis interierisse, projectaque fuisse in Afriæ littus eorum corpora, certè non admirationem sed risum aut indignationem moveret mendacii impudentia, et stolida eorum vanitas. Aequè vanum et ridiculum fuissest Moysis et Judæorum consilium, si ad aucupandam exterorum existimationem, istam narrationem licet falsam instituissent. Neque certè putandum est illudere hominibus illis antiquioribus temporibus, rem facilem fuisse. Nam etiam Moysis temporibus, homines oculis

utebantur atque auribus, eadem studia habebant, commercia etiam inter se agitabant. Præterea si ad aucupandam famam in hanc fraudem omnes consenserint, qui factum est, ut voluerint etiam referre quamplurima facta, quæ æternum generationi illi opprobrium innurunt? quam gloriari tribus Ruben ex supplicio Dathan et Abiron, aut filii Core ex parentis sui morte infami acquirere potnèr? Gloriosum profectò fuère illis familiis monumentum laniæ aureæ altari affixa ad memoriam supplicii illis divinitùs inflicti! Lepidè etiam ad conciliandam exterorum existimationem excogitata historia vituli aurei, repetitarum murmurationum et variarum calamitatum, quibus in solitudine castigati à Deo fuerunt, et præcipuè illa in omnem istam generationem lata à Deo sententia, quā exclusi terrā promissionis ad vitam in solitudine asperam per quadraginta annos damnati sunt propter stolidam diffidentiam et perversitatem!

2º Propter rationes jam allatas absurdum est asserere Judeos non dedisse fidem Moysis prodigiis. Nam dementis est non dare fidem facto, quod eā demonstratur evidentiā quā major esse nequit. Expertus est Moyses Judeos sæpius rebelles: sed quis tam parūm novit multitudinis indolem, qui admiretur illam fame et inediā tangi magis quām aliā quāvis re? Principes etiam populi adversus Moysē conjuravère occasione electionis Aaronis in sacerdotem; sed quotidiè videamus ambitionem præcipites agere in perniciem magnates. Exstīmare potuerunt Moysē quidem Dei legatum fuisse ad liberandum populum, sed proprio marte arrogavisse familie suæ sumnum sacerdotium. Fateor etiam singularem perversitatem demonstravisse populum in confundo post datam in monte Sinā eum tantā majestate legem vitulo aureo; sed multitudinem vento leviorem, commutabilem et ad opposita extrema unā horā ferre sese quotidiè experimur. Quidam putārunt non certum omnino esse populum in hāc occasione descivisse à Deo Moysis ad deos Ægyptiorum: nam idolum scuptile dicatum fuit Jehovæ, et festum quod celebratum est in dedicatione idoli dicitur solemnitas Jehovæ et illius Dei qui eduxerat eos de terrā Ægypti: attamen nobis dubitandi nullus locus videtur, quin vitulus ille fuerit imago Apis Ægyptiorum dei, cui nomen incomunicabile Jehovæ dederunt, et quin malā consuetudine depravati aversi sint cordibus suis in Ægyptum. Act. c. 7, v. 59.

3º Denique negabimus Moysē in istis prodigiis, quæ patrata sunt in solitudine, delude-re potuisse Israelitas, donec ostenderit deista-rum aliquis in quā arte mechanicā efficerit, ut manna per quadraginta annos in cœlo con-cresceret et in terram ante solis ortum eaderet, putresceret proximo quoque die, excepto die sabbati; quo instrumento usus terram ape-ruerit ad absorbenda tabernacula et universam substantiam Dathan et Abiron; vel quā usus solertiā vestimenta et calceamenta Israelit̄rum per quadraginta annos deteri non sit passus; vel denique si hæc non efficerit, qui naturam omnem humanam perturbaverit, atque effece-rit ut ea sensibus experientur Judei, quæ reverā sensus non afliciebant? Vanas in objec-tione propositas explicationes et fabulam ex Tacito descriptam confutare operæ pretium non est, cūm nihil levius proferri queat; mo-nebo solummodò ea quæ de Judeis scripsit Tacitus omnium iudicio multū minuere illius auctoritatem: haud pauca de illorum ori-gine et institutis habet, sed in omnibus fermè supinam prodidit ignorantiam, illique, nescio quo fato, contigit nihil vix referre, quod non distet à veritate.

PROPOSITIO II.

Deus multis ante Moysē annis eventum omnem, cuius minister exstitit, prænuntiarit.

PROBATI. — Nam hoc ita est, si relata Ge-nesis cap. 15 historia vera sit, nec fuerit à Moysē conficta: Factus est sermo Domini, inquit Moyses, ad Abram per visionem dicens: Noli timere Abram, ego protector tuus et mer-ces tua magna nimis. Dixitque Abram: Domi-ne Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis... mihi autem non dedisti semen: ecce vernaculus meus hæres meus erit. Statimque sermo Domini factus est ad eum dicens: Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem. Eduxitque cum foras et ait illi: Suspicere cœlum et numera stellas si potes, sic erit semen tuum. Credidit Abram Deo, et reputatum est illi in justitiam, dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldaeorum, ut darem tibi terram istam et possideres eam. At ille ait: Domine Deus, unde scire possum, quid cam possessurus sim? Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vacan̄ triennem, et capram trimam, et arietem annorum trium, turturem et columbam. Qui tollens universa hæc divisit ea per me-dium, et utrasque partes contra se altrinsecus

posnuit : aves autem non divisit. Descenderuntque volucres super cadavera et abigebat eas Abram. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, et horror magnus et tenebrosus invasit cum, dictumque est ad eum : Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum in terrâ non suâ, et subjicent eos servituti et affligenit quadringentis annis : verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo ; et post hæc egredientur cum magna substantia. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bonâ ; generatione autem quartâ revertentur huc, nequum enim completæ sunt iniuritatem Amorrhaeorum usque ad præsens tempus. Cum ergo occubuisse sol, facta est caligo tenebrosa, et apparuit elibanus fumans et lampas ignis transiens inter divisiones illas. In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens : Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Aegypti usque ad fluvium magnum Euphratem, Cinaeos et Genesæos, Cedmonæos et Hethæos, et Pheresæos, Raphaim quoque et Amorrhaeos, Chanaeos et Cergesæos et Jebusæos. Si, inquam, historia illa fabula non sit, à Moyse inventa post rerum eventum, omnino rem nostram conficit, quia singula de venturis fatis Hebraeorum in ea contenta vaticinia, de nativitate inexpectata Isae, de stupenda multiplicatione gentis, de Hebraeorum peregrinatione et servitute, de eorum liberatione post quadringentos annos, de judiciis in Aegyptios exercendis, de divitiis Israelitarum, de occupatione terræ Chanaan, plenissimam sortita sunt completionem. Atqui historia illa vera est, non à Moyse conficta, ut in responsionibus ad objectiones demonstratur sumus.

Objicies : Illa vaticinia non efficiunt coelestem Moysis legationem, que 1º non probantur à Moyse non fuisse conficta ; 2º quæ eventu caerule. Atqui 1º Non efficit illa vaticinia non fuisse à Moyse conficta ad accendendos suorum animos, sibique conciliandam auctoritatem. Certè illa fingere ipsius intererat maximè : et præterea multa suadent illa vaticinia ante Moysem nullatenus cognita fuisse. Nam legimus Abrahamum descendisse in Aegyptum statim post relictam domum patris sui, nec ex illo regno rediisse in terram Chanaan, nisi quia in Aegypto sedem ponere non potuit à rege expulsus ; legimus Isaac tentasse etiam sedem figere in Aegypto, sed frustra ; et denique ubi Jacob ejusque filii sedem ibi auctoritate et gratiâ Josephi invenissent, videmus eos nullo

modo desiderâsse illam relinquere, donec se verius fuissent ab Aegyptiis tractati : imò ita eos ceperat terræ promissæ oblivio, ut ex Aegypto inviti prorsus, eti gravi premerentur servitute, adducti fuerint.

2º Eadem illa vaticinia non fuere eventu completa. Nam juxta illa vaticinia debebant Hebrei 1º terram Chanaan occupare post quadringentos annos et statim post liberationem à servitute Aegyptiacâ. 2º Debebant universam regionem subigere à fluvio Aegypti usque ad magnum flumen Euphratem. Atqui primò post annos quadringentos illam terram, Moyse duce, non subegerunt, sed in deserto per quadraginta annos commorari coacti sunt. Deinde terram universam Abrahæ promissam nunquam subegerunt, siquidem Chananaei multi, cæterique in eoque devoti capitali supplicio in terrâ ipsâ Chanaan mansere, et in florentissimo regni Judaici statu imperium finiebatur longè citra Euphratem, neque ultra Dan ad septentrionem protendebatur. Audiatur S. Hieronymus in Epistolâ ad Dardanum : « Respondeant mihi qui hanc terram, quæ nunc nobis Christi passione et resurrectione terra repromotionis effecta est, possessam putant à populo Judæorum, postquam reversus est ex Aegypto, quantum possederit ? Utique à Dan usque Bersabee : quæ vix centum sexaginta millium in longum spatio tenditur. Neque enim David et Salomon potentissimos reges, exceptis iis quos post victoriam in amicitiam receperunt, plus tenuisse Scriptura testatur ; et hoc dico ut taceam Palestinae civitates, Gazam, Ascalonem, Geth, Accaron, et Azotum : Judeos quoque à meridianâ plagâ vix septuaginta quinque millibus à Jerosolymâ separatos ; Arabas et Agernos, quos nunc Saracenos vocant, in viciniâ Iherusalem. Pudet dicere latitudinem terræ repromotionis, ne ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur : à Jope usque ad viculum nostrum Bethleem quadraginta sex millia sunt, cui succedit vastissima solitudo, plena ferocie barbarorum, de quibus dicitur : *Contra faciem omnium fratrum tuorum habitabis...* Illoc est, Judæi, tuarum longitudo et latitudo terrarum, in his gloriaris, super his te per diversas provincias ignorantibus jactitas. Ad populum Phaleras : Ego te intus et in eute novi. Quod si objecceris terram repromotionis dici, quæ in Numerorum volumine continetur..... et ego fatebor hæc tibi repromissa, non tradita. »

Respondeo : Negominorem quoad utramque

partem. Et 1º quidem certissima est illa historia relata Gen. c. 15, et generatim tota illa instituta à Moyse de Patriarchis narratio. Primum etenim illa historia refertur ab auctore ferè coætaneo qui perspectam habuit historiæ illius veritatem : nam Moyses eum Amram patre suo longo tempore vixit, qui Josephi ejusque æqualium familiaritate uti potuit : Josephum verò et fratres ignaros fuisse earum rerum, quæ patri et avo contigerant, suspicari non possumus. Præterea non certò constat Moysem illa omnia ex solâ traditione accepisse. Usus fortassè est scriptis aliquibus, quæ in familiâ Hebræorum servabantur et in quibus cum genealogiis res maximè memorabiles, et præser-tim quæ ad religionem spectabant, memoriae prodebandunt.

Secundò illa historia refertur stylo simplici et ingenuo sine ullâ levissimâ specie vanitatis : omnes, quæ circumstant illum eventum memorabilem, partes accuratè describuntur, idque cum maximâ sidentiâ et securitate, ut narrari solent historiæ quarum certa fides est : nullatenus illa videtur assuta, sed necessariam potius cum antecedentibus et consequentibus connexionem habere.

Tertiò illam historiam invenire Moyses non potuit, fidemque apud Hebræos facere, qui exploratam habere debebant illius historiæ veritatem vel falsitatem. Siquidem Hebræorum Moysis æqualium parentes cum Josepho, Judâ, Simeone et aliis fratribus familiariter vixerant et optimè certè sciebant utrùm ulla fuerit unquam in gente suâ istarum rerum memorabilium fama, ut cum maximâ securitate tradit Moyses. Præterea intererat quamplurimorum ex Judæis illam historiam vanitatis convincere et impedire ne fidem obtineret : nam Moyses in Genesi non solùm ea narrat, quæ ex divinâ providentiâ patribus Hebræorum feliciter ob-tigerant et ex quibus augeri posset gentis gloria ; sed etiam illa recitat, quæ pluribus tribubus contumeliosa erant : v. g., ut cætera taceam, narrat tres primogenitos Jacobi filios Ruben, Simeon et Levi jure primogenituræ à patre privatos fuisse : « Ruben, primogenitus meus... effusus es sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, et mœulasti stratum ejus. Simeon et Levi vasa iniuritatis bellantia : in concilium eorum non veniat anima mea... et in cœtu ilorum non sit gloria mea.... maledictus furor eorum... di-vidam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. » Jus primogenituræ his ablatum Judæ

concessum fuisse tradit Moyses : *Juda, te laudabunt fratres tui, adorabunt te filii patris tui.* Et iuxta hanc dispositionem patriarchæ Jacob', inter tribus Israel prima semper incedebat et agmen ducebat illa Iudea, tempore Moysis et Josue, qui principatus nulos excitavit in castris tumultus. Jam verò quis in animum sibi inducit Moysem inire potuisse consilium contumeliâ afficiendi et æternō opprobrio onerandi tres istas tribus, suam etiam familiam, eo præcipue tempore cùm illorum sibi animos conciliare omni arte oportuisset ? Quis credat istas tribus tam insignem calumniam ignavè tolerare voluisse aut tam iniquæ constitutioni morem gerere, si omnibus esset exploratum fabulam illam invidiosè inventam fuisse à Moyse ?

Quartò signis et monumentis publicis illa historia Patriarcharum tempore Moysis confirmata erat. Ritus ille circumcisionis, qui observabatur apud omnes Abrahæ posteros, Ismaelitæ, Idumæos, et Hebræos, signum erat profectò perpetuum fœderis illius, quod cum Abraham pepigit Deus, neque aliam tam singularis observantiae originem excogitare possumus. Veritatem ejusdem historiæ Mosaicæ confirmabant sepultra Patriarcharum et uxorum suarum, putei ab ipsis excavati, altaria ad per-agenda sacrificia ædificata, loca ubi fixerunt tentoria, etc. Cùm hæc avorum suorum vestigia in terrâ Chanaan ubique invenirent Hebræi, quomodò suspectam habere potuerunt historiæ Moysis fidem ? et cùm certum sit suspectam illis non fuisse hanc historiam propter hæc argumenta, illam nunc suspectam habere insanum foret. Non solùm inanima illa monumenta ab avis suis erecta, sed ipsæ gentes quæ illas terras incolebant, Ismaelitæ, Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, aliæque familiæ magnam auctoritatem scriptis Moysis afferebant, in quibus earum omnium narrantur origines, texuntur genealogiæ et describuntur hæreditates.

Quintò denique illa vaticinia, quæ describuntur cap. 45 Geneseos, habent cum factis certissimis necessariam connexionem. Certissimum est, v. g., Josephi ossa servata fuisse in urnâ, quamdiu commorati sunt Hebrei in Ægypto, eaque translata fuisse ejus jussu à Moyse in terram Chanaan et ibi sepulta. Certissimum est etiam corpus Jacobi ad sepulera Abrahæ et Isaac à filiis suis post ejus mortem delatum fuisse, et ejus exequias ibi cum tantâ pompa et apparatu celebratas ab Ægyptiis qui Josephum comitabantur, ut locus postea nuncupatus fuerit Luctus Ægypti. Certissimum est

illum sermonem propheticum quem legimus Genesis c. 49 à patriarchâ Jacob morti proximo editum fuisse : illum certè à Moyse inventum credere dementis est propter rationes modò allatas. Denique certum est Patriarchas Abraham et Isaac et Jacob peregrinatos esse in terrâ Chanaan , neque sedes fixas habuisse. Atqui hæc omnia facta necessariam habent connexionem cum promissionibus factis Abrahæ Genesis c. 15. Primum quidem ossa Josephi servata in loculo ab Hebræis, monumentum fuere perpetuum , quòd expectarent eventum divinarum promissionum et quòd benè nōscent in Ægypto non semper sibi permanendum esse: quam aliam causam fingere possumus cur illius servata ossa fuerint et in terram Chanaan delata, nisi quia moriens, ut tradit Moyses Gen. 50, præceperat et adjuraverat filios Israel dicens : Post meam mortem visitabit vos Dominus et ascendere vos faciet de terrâ istâ ad terram quam juravit Abraham, Isaac et Jacob : asportate ossa mea vobiscum de loco isto? Secundò cur Jacob moriens sepeliri voluit in terrâ Chanaan , nisi quia reversuros in illam regionem filios suos ex oraculis divinis noverat? Si putavisset filios suos semper in Ægypto permansuros, elegisset potius condi inter posteros, quam in terrâ alienâ quâ potiebantur inimici ejus. Sed unde hoc scire potuit nisi ex illis promissionibus factis avo, patri et sibi? videbat etenim moriens filios suos in florentissimo statu ex gratiâ et auctoritate Josephi constitutos et valdè acceptos Ægyptiis; quâ prævidere sagacitate potuit fortunam eorum aliquando immutandam esse? Tertiò in sermone illo Jacobi ad filios suos, benedictiones, quas in liberos fundit adeò clarè futura gentis Hebrææ fata annuntiant, ut qui factas à Moyse promissiones dixerit, factas etiam benedictiones illas dicere cum necesse sit : sed cùm hoc sine dementiâ dici non possit, non datum est illas promissiones in dubium revocare. Denique patet ex eo quòd Abraham Isaac et Jacob nullam sedem fixam habuerint in terrâ Chanaan, nullas urbes ædificaverint, nec ullas terras, nisi prout præsens postulabat necessitas, coluerint; liquet, inquam, eos memoris fuisse illorum vaticiniorum : nam quis putet familiam illam opibus et potentiâ florentem nullam ditionem propriam habere voluisse per annos plusquam ducentos, nisi hæsisset fixum in animis Patriarcharum illam terram sibi non illo tempore permissam? Fide igitur, ut ait Apostolus Heb. c. 2, demorati sunt in terrâ re-promissionis tanquam in alienâ in casulis habi-

tando : *juxta fidem defuncti sunt, non acceptis promissionibus, sed à longè eas aspicientes et habitantes et confidentes, quia peregrini et hospites erant super terram.*

Et certè nihil tantam affert nostræ sententiæ vim quam vanissimæ illæ considerationes in objectione expositæ. Ex eo quòd multùm ea vaticinia Moysis augerent auctoritatem, non intelligo quâ industriâ erui possit, illa non fuisse ante Moysem edita ; eadē argumentandi ratione concludere etiam licet fluxisse Moysem miracula in Pentateucho relata, quòd illa non parùm firmarent ejus auctoritatem. Verùm sicut ad elevandam horum vim, ostendendum deistis incumbit non esse expertos Judæos illa prodigia, sic ad elevandam vim argumenti ex istis vaticiniis demonstrandum est illa Israelitis ignota ante Moysem fuisse. At, inquis, Abraham, Isaac et Jacob descendenterunt in Ægyptum, et ibi commorati sunt eorum posteri per ducentos et amplius annos : ergo nullas accepserant promissiones de possidendâ terrâ Chanaan post quadringtonos annos. Quam benè, quam ingeniosè conclusum! Concluderem profectò melius : Ergo prohibuerat Deus ne sedem in terrâ Chanaan tunc figerent; ergo benè sciabant se non esse illam terram nisi post quadringtonos annos possessuros, et confitebantur se esse peregrinos et hospites super terram illam.

2º Illa omnia vaticinia quæ c. 15 Geneseos referuntur, reverâ adimpta fuerunt, idque non sine speciali Dei procuratione : de singulis pauca dicemus. Primum continetur hisce verbis : *Non erit Damascus Eliezer hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo ipsum habebis hæredem.* Quæ promissio multoties facta Abrahæ adimpta fuit tandem in nativitate Isaac, quem peperit Sara sterilis et vetula, sexdecim annis post factam primam promissionem. Secundum vaticinium comprehenditur his verbis : *Suspice cœlum et numera stellas si potes, sic erit semen tuum.* Quæ promissio primò facta Abrahæ fuit, ubi divino mandato reliquit domum suam, et postea sæpius confirmata est, ut legimus c. 13, 17, 18 et 22. Atque propter hanc causam mutantavit Deus nomen istius patriarchæ qui prius Abram vocabatur, cùm nondùm ullum filium genuisset, dicens : *Ego sum, et pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium, nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te. Faciam te crescere vehementissimè, et ponam te in gentibus, et reges ex te egredientur.* Consententer huic promissioni videmus filios

omnes Abrahæ, tum eum quem ex Agar ancillâ habuit, tum eos quos peperit Cettura, numerosæ progeniei parentes fuisse, et uniuscunusque stirpem in gentem magnam evasisse: sed præcipuè in domo Isaac plenissimam sortita est completionem illa prophetia. Nam mortuo Jacob stupenda cepit incrementa familia istius patriarchæ, qualia nunquām experta est quævis alia gens: etenim philosophicæ naturalis studiosi observant non nisi centum viginti annorum spatio, juxta cursum naturæ ordinarium, gentem aliquam duplicari, et tamen constat Hebraeorum familiam quamdiu in Ægypto fuit, singulis quindecim annorum periodis fuisse duplicatam: quod certè fuit prorsus singulare, nec sine Deo potuit contingere; adeoque rectè scripsit Moyses eos quasi germinantes multiplicatos esse. Post exitum ex Ægypto multūm quidem absuere Hebræi ab hac inusitatâ multiplicazione propter varia in Deum suum crimina et frequentes in ultionem scelerum illis inflictas calamitates; sed tamen numero superavere quamvis aliam familiam, et etiam hisce temporibus inter tot nationes diversis prognatas parentibus, hanc solam à cæteris omnibus distinctam durare et completere omnia loca cernimus, et si nulla unquam fuerit tam invisa cunctis populis, tot afflicta cladibus et tam diuturnis vexata infortuniis.

Tertia prophetia hisce verbis continetur: *Dictumque est ad Abraham: Scito prænoscens quid peregrinum futurum sit semen tuum in terrâ non sùa, et subjicient eos servituti et affigent quadringentis annis.* Duas habet partes ista prophetia: prima, spectat conditionem posteriorum Abrahæ; secunda, tempus quo in istâ conditione permansuri erant; utraque eventu comprobata fuit. Nam primò post diuturnam in terrâ Chanaan peregrinationem, in Ægypto tandem servitute gravi oppressi fuerunt. Secundam etiam partem completam fuisse novimus ex v. 40, c. 12 Exodi, ubi juxta exemplar Samaritanum et versionem septuaginta Interpretum legimus: *Habitatio filiorum Israel, quâ mauserunt in Ægypto et in terrâ Chanaan, ipsi et patres eorum, fuit quadringentorum et triginta annorum, à quibus si demas triginta circiter annos, qui effluxerant à vocatione Abrahæ usque ad nativitatem Isaac, habebis numerum quadringentorum annorum: prophetia etenim spectat peregrinationem seminis Abrahæ, nec includit triginta illos annos, quibus jam peregrinatus fuerat Abraham antequâm haheret semen.* Quarta prophetia sequentibus verbis

continetur: *Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo. Quæ completa fuit cùm Pharaonis contumacia tot plagarum et calamitatum causa Ægyptiis extitit. Quintum sequitur vaticinium his verbis expressum: Post hæc autem egredientur cum magnâ substantiâ, quod etiam completum est in spoliatione Ægyptiorum: magnum certè pondus auri et argenti, ingentemque pretiosarum rerum supellectilem secum ex Ægypto Hebræos abstulisse constat ex magnificâ et sumptuosâ tabernaculi ejusque partium singularum constructione. Sextum habemus vaticinum in his verbis: Generatione autem quartâ revertentur huc: nondum enim completæ sunt iniuriae Amorrhæorum. Quod etiam adimpletum discimus ex libro Exodi: Nam quatuor numerantur generationes eorum qui in Ægyptum descendenterunt. Levi, ex. g., jam mediæ assecutus ætatem descendit in Ægyptum; filius ejus Caath secundam generationem constituit, Amram filius Caath tertiam, et Moyses, Aaron ac Maria soror quartam. Sic etiam Phares filius Judæ medie ætatis erat, utpote qui jam filios generat, Hesron et Hamul; à Phares secundus numeratur Hesron, tertius Segnb, quartus Jair. Sic denique si à Ruben numeremus, secundus Pallu fuit, tertius Eliab, quarta generationis pars erunt Dathan et Abiron, qui adversus Moysem rebellârunt.*

Septima et ultima prophetia spectat terminos futuræ Hebraeorum ditionis, et his verbis continetur: *In illo die pegigit Dominus fædus cum Abram dicens: Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem, Cineos et Cenezæos, Cedmonæos et Hethæos et Pheresæos; Raphaim quoque et Amorrhæos, Chananæos et Gergesæos et Jebusæos.* Hæc prophetia partim completa fuit tempore Moysis, qui Amalecitas prælio expugnavit et ante mortem suam totam orientalem Jordani partem, subegit; deinde sub Josue, cùm ejus armis devicti fuerunt Chananæorum reges triginta et unus, quorum ditiones inter tribus Israel sorte divisæ sunt. Sed plenissimam habuit completionem tempore Davidis et Salomonis, qui imperii Judaici fines usque ad Euphratrem reverâ protulere: de primo enim legimus libro 2 Reg. c. 8: « Percussit David c. Philisthiim, et humiliavit eos, et tulit David c. frenum tributi de manu Philisthiim, et percussit Moab... factusque est Moab David c. serviens sub tributo. Et percussit David c. Adarezer filium Rohob regem Soba, quando profectus est ut dominaretur super flumen

« Euphraten.... Venit quoque Syria Damasci ut præsidium ferret Adarezer regi Soba ; et percussit David de Syriâ viginti duo millia virorum : et posuit David præsidium in Syriâ Damasci, factaque est Syria serviens sub tributo. » De Salomone verò scribitur l. 5 Reg. c. 4 : « Salomon autem erat in ditione suâ habens omnia regna à flumine terræ Philisthiim usque ad terminum Ægypti , offerentium sibi munera , et servientium ei cunctis diebus vitæ suæ.... Ipse enim obtinebat omnem regionem, quæ erat trans flumen à Tapsa usque ad Gazam , et cunctos reges illarum regionum, et habebat pacem ex omni parte in circuitu. »

Exutiamus nunc breviter quæ adversùs hanc prophetiarum nubem afferre solent dei-stæ. « Israelitæ, inquiunt, non penetrarunt in terram Chanaan nisi quadringentis quadraginta annis post natum Isaac : ergo vanitatis convincitur illa prophetia quæ ad quadringtonos annos subactionem terræ Chanaan definit. » Benè profectò, si ulla inter supra expositas esset, in quâ id prænuntietur : prædicatur solummodò semen Abrahæ peregrinum futurum in terrâ non suâ, et deinde captivum in terrâ Ægypti, et liberandum tandem esse post quadringentos annos ab istâ durissimâ servitute, quæ omnia contigère. Terram Chanaan statim post elapsum istum annorum numerum ab ipsis subigendum nullibi prædictum est. Dicitur sanè : *Generatione quartâ revertentur huc*, id est, ad terram Chanaan, et revertâ reversi sunt, eorumque adventum cum magno suo damno sensere Amalecitæ ; neque certè mirari satis possum deistarum vanitatem, qui ex unâ parte supponunt vaticinia illa à Moysi conficta fuisse, et ex alterâ parte non fuisse impleta; quasi verò adeò hebes et demens quisquam esse potest ut vana et temerè excogitata, vaticinia quæ eventu caruere, non modò referat, sed perpetuò inculcat : si even-tus non respondisset, silentio potius fraudem suam posteros celavisset Moyses.

Verùm additur : « Nec Josue duce armis uni-versam regionem promissam subegere. » Haud diffitemur, sed nec id prædictum fuit. Certè Moyses et Josue prophetæ illius sensum (multò magis si, ut placet deistis, ab ipsis conficta fuit) novisse censiendi sunt : videamus igitur quomodò isti illam intellexerunt. Moyses Exodi c. 20, v. 29, negat Israelitas esse subacturos omnem terram Chanaan statim vel spatio unius anni : sic enim Deum loquentem intro-

ducit : « Non ejiciam eos à facie tuâ anno uno , ne terra in solitudinem redigatur et crescant contra te bestiæ : paulatim expellam eos de conspectu tuo , donec augearis et possideas terram. » Item Deut. c. 7, v. 22, sic Israelitas affatur : « Deus consumet nationes has in conspectu tuo paulatim atque per partes : nou poteris eas delere pariter, ne fortè multiplicentur contra te bestiæ terræ. » Et Josue morti proximus dicere tamen potuit : « En ego ingredior viam universæ terræ et toto animo cognoscitis quid de omnibus verbis, quæ se Dominus præstiratum pollicitus est, unum non præterierit incassum. »

Sed præterea objicitur « non solùm illam omnem regionem, quæ describitur in prophe-tiâ factâ Abrahæ, non fuisse sub Moyse et Josue subactam , sed etiam quādiū stetit respublica terminos imperii valdè distâsse ab Euphrate. » Hoc etiam fatentur cum sancto Hieronymo interpres multi : negant tamen frustratas fuisse divinas promissiones eventu suo. Deus, inquiunt, Israelitis fines diversos pollicitus videtur; alios , qui non ultra eum locum prope Dan , qui introitus ad Emath dicebatur, extendebantur ad septentrionem ; alios verò , qui ulteriùs ad Euphratrem usque excurrebant. Illis quidem augustioribus pri-mùm contentos vivere Israelitas voluisse Deum aiunt , donec magis magisque propagati spatio ampliore opus haberent : cùm verò freti Deo illos universos occupassent, neque impiis Deoque invisib⁹ gentibus quidquam illic reliqui fecissent, tum deniū fore tempus quo pos-sent ultra progredi et ad Euphratrem usque omnia loca diitioni suæ adjicere , sibique ut hæreditatem suo jure vindicare, si tamen per-petuâ adversus Deum pietate dignos se ampliore ejus liberalitate præstitissent. Ita S. Hieronymus, cuius haec sunt verba statim post illa in objectione citata : « Si observâsses mandata Dei, et si in præceptis ejus ambulaßes ; si non pro omnipotenti Deo coluisses Beelphégor et Baal , Beelzebub et Chamos : quos quia prætulisti Deo, omnia, quæ tibi promissa fuerant, perdidisti ; et mihi in Evan-gelio promittuntur regna cœlorum, quæ in-strumentum vetus omnino non nominat ; sed si non fecero quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui pro-missum accipere non merui : ubi enim optio proponitur ad eligendum , qui operari renuis, frustra cupias quod promissum. » Hanc S.

Hieronymi explicationem confirmant innumera illa loca, in quibus Dei nomine significavit Moyses Hebræos non tantum non esse devicturos hostes suos, si alienorum moribus assuecerent, verum ab ipsis fore extirpandos: unde colligere licet illam promissionem, quæ spectat gentis felicitatem et amplitudinem, conditionatam fuisse. Amplectimur tamen sententiam S. Augustini, qui fretus illis quæ supra laudavimus testimoniis ex libro Regum, non dubitat asserere prophetiam illam Moysis plenissimum habuisse completionem tempore Davidis et Salomonis.

Sed, inquies, terra ista promissionis, cuius Moyses miram fertilitatem toties extollit, quamque ubique depingit ut lacte et melle manantem, est omnium, quas in Asiâ novimus, provinciarum, ut liquet ex viatorum relationibus, maximè sterilis: pluvii non irrigatur, fluminibus non alluitur: est ejus solum omnino saxosum et omnis culturae impatiens: montibus aridis et præruptis rupibus ita abundant, ut meritò possit cum Helvetiâ comparari, cuius incolæ, ut olim Judæi, patrium solum, ut habeant unde nutriantur, vertere coguntur. Ita deistæ quidam.—Resp. Nihil magis à veritate distare quām hanc quorundam modernorum objectionem: atque ad ejus falsitatem aperiendam, testes appellare sufficiat, tum veteres, tum recentiores historicos et viatores: inter veteres quidem Hecataeum (1), Plinius (2), Tacitum (3), Solinum (4), Animianum Marcellinum (5), S. Hieronymum (6), qui

(1) Hic apud Josephum contra App. l. 4, c. 22, affirmat « gentem Judaicam populo maximè abundasse, atque optimum et feracissimum habuisse solum. » Vide quæ de Joppe habentur apud Strabonem l. 16, p. 4100, ed. Amst.: « Locus hic (Joppe) adeo hominibus abundavit, ut ex Jamnia proximo vico et circumvicinis habitationibus quadraginta hominum millia armarentur. »

(2) L. 43, c. 4: « Judæa verò inclyta est vel magis palmis, » etc.

(3) Hist. l. 5, n. 4: « Rari imbræ, uber solum, exuberant fruges nostrum ad morem, præterque eas balsamum et palma. »

(4) C. 48: « Judæa illustris est aquis.... Jordanis, amnis eximiæ suavitatis, regiones præterfluit amoenissimas.... In hâc terra tantum balsamum nascitur....»

(5) L. 14, c. 8: « Palestina per intervalla magna protenta, cultis abundans terris et nitidis, civitates habens quasdam egregias, nullam nulli cedentem, sed sibi vicissim velut ad perpendiculum aenulas. »

(6) Com. in Isai. c. 5: « Nihil terræ promissionis pinguis, si non montana quæque atque deserta, sed omnem illius latitudinem consideres, à rivo Aegypti usque ad flumen ma-

sine dubio istius regionis indolem optimè compertam habuit. Inter recentiores verò ejusdem veritatis fidem faciunt Villamont, Pietro della Valle, Eugenius Rogerus, Maundrellus, Thevenotius, Morisonius, Shawius et alii, quorum testimonia descripta videre est apud doctis. Bullet, *Réponses critiques*. Aliunde quis ignorat regiones olim uberrimas, quæque multis habitantium millibus abundant fruges suppeditabant, steriles evadere, aut videri ex defectu culturae? in exemplo est ipse ager Romanus.

Sed si pertinaciùs defendere velint deistæ terram Judææ non esse naturâ suâ uberem, cùm ex alterâ parte constet illam olim, dum eam tenerent Israelitæ, fuisse parem alendis hominum myriadibus, certè concludemus pristinam illam tantam ubertatem Dei supernaturali virtuti acceptam esse referendam (1).

PROPOSITIO III.

Plura edita à Moyse vaticinia prophetam fuisse divino spiritu afflatum ostendunt.

PROBATIO. — Prima et maximè insignis prophétia Moysis illa est, in quâ Judæis legem observantibus semper præsentem ad futuram divinam opem spopondit; contemnentes verò afflictos et oppressos fore prædicti. Inter innumera Pentateuchi loca, in quibus has promissiones et comminationes legimus, unum illum selegimus Lev. c. 26: « Custodite sabbata mea, et pavete ad sanctuarium meum. Ego Dominus. Si in præceptis meis ambuletis et mandata mea custodieritis et feceritis ea: dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germin suum, et pomis arbores replebuntur.... Dabo pacem in finibus vestris... persecutum inimicos vestros et corruent coram vobis. Persequentur quinque de vestris centum alienos, et centum de vobis decem millia.... Quod si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea, si spreveritis leges meas, et judicia mea contempseritis, ut non faciatis ea, quæ à me constituta sunt, et ad irritum perducatis pactum meum: ego quoque hæc faciam

gnum Euphratem contra orientem, et ad septentrionalem plagam usque ad Taurum montem et Zephyrium Cilicie, quod mari imminet. » Vide enimdem ad cap. 36.

(1) Vid. etiam opus inscriptum: *Recherches sur la Judée, considérée principalement par rapport à la fertilité de son terroir, depuis la captivité de Babylone jusqu'à notre temps; ad calcem vol. 3 operis cuius titulus: Lettres de quelques Juifs; edit. Paris 1817.*

¶ vobis : Visitabo vos velociter in egestate et ardore, qui conficiat oculos vestros et consumat animas vestras : frustra seretis semen tem, quæ ab hostibus devorabitur. Ponam faciem meam contra vos, et corruetis coram hostibus vestris, et subjiciemini his qui oderunt vos... disperdamque terram vestram, et stupebunt super cā inimici vestri, cūm habitatores illius fuerint. Vos autem dispergam in gentes, et evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta et civitates vestre dirutæ... peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet; quòd si de iis aliqui remanserint, tabescant in iniquitatibus suis in terrā inimicorum suorum, et propter peccata patrum suorum et sua affligerentur: donec nec confiteantur iniquitates suas et majorum suorum.... donec erubescat incircumcisus mens eorum: tunc orabunt pro impietatibus suis, et recordabor fœderis mei, quod p̄ pigi cum Jacob, Isaiae et Abraham: terræ quoque memor ero..., et tamen etiam cūm essent in terrā hostili, non penitus abjeci eos, neque sic despexi ut consumerentur, et irritū facerem pactum meum cum eis. Ego sum Dominus Deus eorum, et recordabor fœderis mei pristini, quando eduxi eos de terrā Ægypti in conspectu gentium, ut essem Deus eorum: ego Dominus. » Vide etiam Ex. c. 19, et Deut. 28. Quis in historiā Judaicā tam peregrinus est, qui non pervideat divino illi legislatori futura gentis suea fata remotissima perspecta fuisse? Ilarum tamen prophetiarum adimpletionem paragrapho sequenti in magnâ luce collocabimus, ubi asseremus perpetuum Dei et supernaturale in tuendā republīcā Judaicā præsidium.

Secunda prophetia legitur Num. 14; cūm Israelitæ, decem exploratorum relatione teriti, divinis noluerunt parere mandatis, hanc tulit propheticam sententiam Deus per vatem suum Moysem: « Dixitque Dominus: Vivo ego et implebitur gloriā Domini universa terra..... Usquequò multitudine hæc pessima murmurat contra me? Querelas filiorum Israel audivi: die ergo eis: Vivo ego, ait Dominus; sicut locuti estis, audiente me, sic faciam vobis: in solitudine jacebunt cadavera vestra; omnes qui numerati estis à viginti annis et supra, et murmurāstis contra me, non intrabitis terram, super quam levavi manum meam, ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, et Josue filium Nun. Parvulos autem vestros, de quibus dixisti quòd præde hostibus forent,

introduceam ut videant terram quæ vobis displicuit. Vestra cadavera jacebunt in solitudine: filii vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, et portabunt fornicationem vestram; donec consumantur cadavera patrum in deserto juxta numerum quadraginta dierum, quibus considerāstis terram; annus pro die reputabitur: et quadraginta annis recipietis iniquitates vestras, et scietis ultionem meam, quoniam sicut locutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimæ, quæ consurrexit adversum me: in solitudine hæc deficiet et morietur. »

Cujus prophetiæ adimplectionem legimus c. 26, ubi post initam populi recensionem, hæc scripta sunt: « Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt à Moyse et Eleazarо sacerdote in campestribus Moab supra Jordanem contra Jericho: inter quos nullus fuit eorum qui numerati sunt à Moyse et Aaron in deserto Sinai. Prædixerat enim Dominus quòd omnes morerentur in solitudine: nullusque remansit ex eis, nisi Caleb filius Jephone et Josue filius Nun. » Vide ejusdem libri c. 52; item Deut. c. 2: « Tempus autem, inquit Moyses, quo ambulavimus de Cadesbarne usque ad transitum torrentis Zared, triginta et octo annorum fuit: donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut juvaverat Dominus; cuius manus fuit adversus eos, ut interirent de castrorum medio. » Vide etiam Josue c. 14.

Jam verò eventus ille non solùm nullā sagacitatem humanā præsciri potuit, verùm etiam sine numine non contigit: nam primò quā arte præscire potuit Moyses ex tot hominum millibus duos solummodò fore superstites, Josuam et Calebum? Cur hos potius permanuros quālii alios conjectaret, nulla profectio ratio fuit. Non erant cæteris juniores, nam ætate vincebant plura Judæorum millia. Non minora adibant pericula, erant semper isti duo in fronte aciei. Habebant forsitan corporis habitum valentiore, sed qui id potuit habere Moyses exploratum? Si hodiè decem hominum millia ad bellum proficiserentur, prænuntiaretque aliquis duos solummodò quos nominatum designaret reversuros esse salvos et incolumes; protectò virum illum non sine Deo locutum esse putaremus, præsertim si duo illi iisdem sese objecissent periculis: verūm non ex decem, sed sexcentis hominum millibus Josuam et Calebum appellavit Moy-

ses. Ergo nisi Deo manifestante hunc even-
tum præscire non potuit. — Deinde verò
nonnisi Deo agente contra consuetum naturæ
ordinem potuit eventus ille contingere : patet
profectò multùm abesse à consueto naturæ
cursu, ut ex infinità hominum multitudine
omnes sine bello immaturâ morte tollantur; et
ut nullus eorum, qui viginti annos natus fuerat,
sexagesimum attingat : rectèque sanè
scripsit Moyses, « manum Dei fuisse adversum
eos ut interirent de castrorum medio : »
agnovitque Caleb Jos. c. 14 non sine mani-
festâ Dei providentiâ se servatum fuisse :
« Concessit Dominus vitam mihi, sicut polli-
citus est, usque ad præsentem dien. Qua-
draginta et quinque anni sunt ex quo locu-
tus est Dominus verbum istud ad Moysem,
quando ambulabat Israel per solitudinem :
« hodiè octoginta quinque annorum. » Neque
distat à verisimilitudine scriptum fuisse à
Moyse ad deplorandam hanc calamitatem Psalmum 89, qui ejus nomine semper nuncupatus
fuit. « Deficimus, inquit v. 7, in irâ tuâ et in
furore tuo turbati sumus. Posuisti iniquitates
nostras in conspectu tuo, seculum nostrum
in illuminatione vultûs tuî.... anni nostri
sicut aranea ineditabuntur (Heb. absolvimus
annos nostros, ut sermonem) : d.es anno-
rum nostrorum in ipsis septuaginta anni;
si autem in potentatibus, octoginta anni, et
amplius eorum, labor et dolor; quoniam
supervenit mansuetudo et corripiemur. »

Tertia prophetia legitur Num. 25, v. 10,
ubi stirpi Phinees in perpetuum promittitur
sacerdotium : « Dixitque Dominus ad Moy-
sen : Phinees, filius Eleazari, filii Aaron
sacerdotis, avertit iram meam à filiis Israel :
quia zelo meo commotus est contra eos, ut
non ipse delerem filios Israel in zelo meo.
Idecò loquere ad eum; ecce do ei pacem
federis mei, et erit tam ipsi quām semini
ejus pactum sacerdotii sempiternum, quia
zelatus est pro Deo suo, et expiavit scelus
filiorum Israel. » Cujus prophetiae mentio
fit Ps. 105, v. 30; Eccl. c. 45, v. 28; et
Mach. 1, c. 2, v. 54. Hique omnes auctores
prophetiae completionem testantur. Sed præ-
terea ex historiâ compertum habemus à Phi-
nees usque ad Azariam, qui summus pontifex
fuit cùm templum edificavit Salomon, duo-
decim fuisse pontifices de stirpe Phinees (vide
Paral. I. 4, c. 6). Ab Azariâ usque ad captivitatem
Babylonicam ex eâdem gente novem
fuisse ibidem legimus. A captitate usque ad

tempora Antiochi Eupatoris quindecim à Ju-
dæis pontifices numerantur, quorum postremus
Onias à Lysiâ fuit interfactus, ex quibus
sex nominantur in libro Nehemie. Post Oniam
verò sacerdotio functi sunt octo de domo
Assamoneorum, qui erant de stirpe Phinees ;
horum ultimus Aristobulus fuit ab Herode
interfactus. Exinde Herodes et Romani con-
stituebant ex arbitrio pontifices, sed semper,
quantum appetet, ex eâdem gente.

Fuit quidem hæc successio brevissimo tem-
pore aliquo modo interrupta, cùm Heli ejus-
que liberi, qui erant de stirpe Itamar, sacer-
dotio fungerentur (propter quam causam non
est memorie proditum) : verū non constat
penitus à pontificatu exclusos fuisse nepotes
Phinees, et tam brevi tempore obtinuit ista
mutatio; ut ullo modo impeditat perfectam
prophetæ completionem.

Quarta prophetia legitur Dent. 18, v. 15 :
« Prophetam de gente tuâ et de fratribus tuis,
sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus ;
ipsum audies : ut petisti à Domino tuo in
Horeb, quando concio congregata est, at-
que dixisti : Ultra non audiam vocem Do-
mini Dei mei, et ignem hunc maximum
amplius non video, ne moriar. Et ait
Dominus mihi : Prophetam suscitabo eis de
medio fratrum suorum similem tuî, et po-
nam verba mea in ore ejus, loqueturque
ad eos omnia quæ præcepero illi : qui au-
tem verba ejus, quæ loquetur in nomine
meo, audire noluerit, ego ultor existam. »
Hæc enim sive intelligatur de magno illo pro-
phetâ, uovi Testamenti mediatore Christo,
de quâ quæstione infra dicemus; sive de pro-
phetis, qui in omni ætate in republieâ Ju-
dæicâ fuere, plenissimam habuit completionem.

Quinta prophetia legitur Num. 20, v. 12.
Postquam bis virgâ percutserat Moyses petram
diffidens, hanc tulit in eum sententiam Deus :
« Dixitque Dominus ad Moysem et Aaron :
« Quia non credidistis mihi ut sanctificaretis
me coram filiis Israel, non introducitis hos
populos in terram quam dabo eis. » Et reverâ
mortui sunt ambo trans Jordanem, etiamsi
summo illius trajiciendi desiderio tenerentur,
et precati sint Dominum ut sententiam mu-
taret. Plura sunt alia in libris Moysis vaticinia,
sed quædam indicasse satis est.

PROPOSITIO IV.

Moyses in omni vitâ et sermone viri optimi speciem tulit, dignusque est propter præclaras suas virtutes cui fides habeatur.

PROBATIO. — Nam viri probi partes sunt pietas in Deum, studium virtutis, ingenuitas in confitendis suis et suorum erroribus, in iisdem reprehendendis et castigandis sancta severitas, in omni re candida nec fucata simplicitas: contra verò viri improbi et impostoris est, malè tegere impietatem suam, virtutem parùm eurare, propriis utilitatibus publica commoda postponere, assentatione atque adulacione captare hominum benevolentiam, dissimulare proprios errores, orationis vanitate plausus vulgi quærere. Atqni Moyses illarum virtutum exemplum fuit absolutissimum, et ab his vitiis alienissimum se in scriptis ostendit.

I. Singulæ Pentateuchi paginæ spirant terrimam in Deum pietatem. Opus suum exorsus est à divina sapientia, bonitatis et potentiae laudatione, quas in creationis descriptione tam magnificè expressit, ut omnium semper habuerit admirationem. Totius constitutionis Judaicæ legem primariam et fundamentalem esse hanc voluit: « Audi, Israel, « Dominus Deus noster Dominus unus est. « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex totâ animâ tuâ et ex totâ fortitudine tuâ; eruntque verba hæc in corde tuo, et meditaberis in eis sedens in domo tuâ et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. » Cum summâ ubique dignitate et orationis vi Dei causam apud populum solet perorare. 2º Magnum, quo incendebatur, virtutis studium probant illæ omnes leges, quas pro extirpandis vitiis sanxit; probant patheticæ illæ ad populum orationes, quibus ad patientiam, ad fiduciam, et ad omnes virtutes excitabat: nihil toto opere inventitur, quo possit effici causam virtutis illi non fuisse charissimam. 3º Moyses neque affectavit imperium, neque ulla dedit notas ambitionis: nunquam publicas utilitates privatis postposuit. Populi liberationem contra omnem humanam spem suscepit, cogente Deo; in totâ vitâ nihil nisi molestias pertulit et ærumnas; sacerdotium, summum in republicâ munus, Aaroni fratri ejusque filiis in æternam dedit hereditatem; Josuam, virum ex alia tribu, ducem populi constituit, propriis filiis in Levitarum plebem redactis. 4º Ab assentatione et adul-

tione maximè abhorruit: nam cum singulari constantiâ ac magnanimitate populo et principibus errores reprobrabat, et in propriam familiam severissimè animadvertebat, nec eas prætermisit historias, quæ hand parùm gentis suæ et atavorum famam lœdunt. 5º Nullà usus est dissimulatione: admirabili simplicitate propria narrat peccata, nec quidquam de se aliud fermè, nisi peccata: etenim juxta publicam fidem gloriòsè per longum tempus versatus fuerat in aulâ Pharaonis, et erat potens, ut loquitur S. Stephanus, in verbis et operibus suis; imò duxerat juxta veterem traditionem Ægyptiorum contra Æthiopas exercitus (Artapanus apud Eus. Præp. evang. l. 9, c. 27); hanc tamen vitæ partem obruit silentio: Ægyptium à se occisum narrat sine ullâ facti defensione; deinde fugam suam in Madianitidem regionem refert, cum Deo expostulationem, concitata in se propter omissionem circumcisioñis ritum numinis iram; diffidentiam denique et poenam à Deo impositam: uno verbo eam de se instituit narrationem, ut si ab alio facta fuisset, scripta invidiosè vide-retur, tam parens ubique est in laudando sese, tam in reprehendendo severus. Denique in totâ suæ historiæ complexione nihil ad famam sibi comparandam dictum, imò honiinem sui oblitum invenimus, solius Dei rebus intentum: nec fucatâ aut illecebrosâ uitetur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet, sed simplici et ingenuâ.

Objicies 1º ex repugnantia Pentateuchi cum antiquissimis historiis: Ille scriptor vanitatis convincitur, qui cum nullo consentit historico, sed instituit narrationem planè diversam ab annalibus vetustissimorum populorum. Atqui Moyses in Pentatecho instituit narrationem omnino abhorrentem ab annalibus vetustissimorum populorum, et præcipue Ægyptiorum. Narrat quippe Ægyptios, cùm ab Israelitis beneficia multa accepissent, invidiâ motos siue ullâ legitimâ causâ in illos sœviisse, cùm constet eos bella longa et crudelissima cum Ægyptiis gessisse. Narrat regem Pharaonem et Ægyptios noluisse Hæbraeos dimittere, cùm reverâ inviti expulti ab incolis fuerint. Narrat Ægyptios tabe et ulceribus divinitùs inflictis oportos miserè periisse; cùm reverâ ipsi Ju-dæi propter illam ipsam vitiliginem, quâ vexatos Ægyptios scribit, fugati fuerint. Plurimi auctores consentiunt, inquit Tacitus l. 5 Hist. c. 3, ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora foedaret, regem Oechorim, adito Iammonis

oraculo, remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum (Judeos) ut invisum diis, alias in terras avehere jussum. Sic conquistatum collectumque vulgus postquam vastis locis relictum sit, cæteris per lacrymas torpentibus Mosem unum exsulum monuisse, ne quam deorum hominumque ope exspectarent, ab utrisque deseriri, sed sibi metu duci coeli cederent. Ita Trogus Pompeius et ex eo Justinus 2, 53, c. 4. Ptolomæus Alexandrinus Hephaestionis filius apud Photium cod. 19. Lysimachus, Chæremon, Manetho, etc.

Distinguo majorem: Ille scriptor vanitatis convincitur, qui instituit narrationem diversam ab annalibus vetustissimarum gentium, si annales isti ullam fidem mereantur et non sit auctoritas scriptoris aliunde comprobata, C. Si annales isti nullam prorsus mereantur fidem et sit summa scriptoris auctoritas, N. Profanorum igitur historicorum cum Moyse dissensio nullatenus minuit Judaicarum antiquitatum auctoritatem, ob hanc duplē rationem, quod historici profani nullam mereantur fidem, Moysi verò illam denegare omnino non licet.

I. Historicci profani, ubi cum Moyse non convenient, nullam fidem merentur, idque ob triplicem causam: primum, quia eorum relationes non sunt æquales temporum de quibus instituitur narratio, nec innituntur monumentis authenticis atque certis. Secundò quia confusæ, ambiguæ et incertæ sunt eorum historiæ, nec inter se convenientes. Tertiò quia partium studio et ad divulgandam gentis suæ famam omnes scripserunt, qui nobis adversantur.

1° Historicorum profanorum, quorum potest nobis objici auctoritas, nullus fuit æqualis temporum, de quibus instituit Moyses narrationem. Nam omnium antiquissimus est Sanchoniathon, cuius fragmentum apud Eusebium reperitur in Præp. ev. l. 4, c. 9; hunc scriptorem nulla ratio efficit Davide vetustiorem fuisse, ut demonstravit Josephus Scaliger, eumque Porphyrius antiquiorem Trojano bello pronuntiare ausus non est: porrò Moses 300 ante bellum Trojanum annis duxit ex Ægypto Hebræos. Præterea hujus vetustissimi auctoris fragmentum magis Moysis confirmat, quam elevat auctoritatem; et Porphyrius illius veracitatem ex convenientiâ rerum ab ipso relatarum cum historiâ Moysis efficere conatus est. Primus igitur opponitur nobis Manetho Ptolomæi Philadelphi temporibus, id est, annis post Moysem 1100, sacerdos Heliopolitanus,

qui illius principis jussu conscripsit Ægyptiorum historiam, quam in tres tomos divisit, quorum prior 11 dynastias deorum continebat; secundus 8 dynastias; tertius 12, quæ omnes iuxta hujus auctoris fabulam annos consciunt 53,533: harum dynastiarum epitomen habemus in chronicâ Eusebii. Ad fidem historiæ suæ conciliandam narrat scriptor ille, descripam illam rerum seriem fuisse ex columnis quibusdam positis in Seriadicâ terrâ, quas in sculpsérat Thoyth, qui primus Hermas fuit, saerâ dialecto et figuris hieroglyphicis; quæ columnæ post diluvium ex saerâ dialecto in Græcum sermonem etiam in figuris hieroglyphicis transcriptæ fuerunt, et depositæ ab Agathodæmone (qui secundus Hermas fuit) patre Tat, in bibliis servatis in adytis templorum. Sed profectò ille scriptor paucissimis hisce verbis aut suam fraudem aut nimiam credulitatem ostendit, nisi multiplex in textu menda sit. Nam primum de Seriadicâ terrâ nullus unquam audivit: deinde verò qui fieri potuit, ut Hermas primus, qui initio primæ dynastiæ vixit, subsequentium dynastiarum historiam in columnis inscripscrit? Tertiò quænam est illa veterum hieroglyphicorum translatio in Græcum sermonem per alias figurâs hieroglyphicas? certè si in alias figurâs, ergo non in Græcum sermonem; nam vocum hieroglyphica nulla unquam fuere. Denique ineptè scribit statim post diluvium illa sacra hieroglyphica vertisse secundum Hermam in Græcum sermonem, cùm ex Herodoto et Diodoro constet nullum habuisse Græcos cum Ægyptiis commercium ante ætatem Psammetichi, id est, ante vigesimam sextam dynastiam Manethonis et centum circiter annis post institutas olympiadas. Præterea in dynastiis nullus ordo, nulla series, quandoque principum nomina apponuntur, quandoque tacentur, ita ut à viris eruditissimis Marshamo, Pezronio et non ita pridem Fourmondo ad determinatas regum successiones revocari non potuerint nisi arbitriarum suppositionum, translationum, reversionumque ope. Eadem dynastiæ tam variè ab Eusebio, Africano, Syncello referuntur, ut ab illis quoque eas ad libitum immutatas fuisse probabiliter conjiciatur. Novius insuper Cambysem Persarum imperatorem, Ægyptum devastantem, vetera commentaria concremari jussisse; quibus sine dubio postea alia substituta sunt, partim vera, partim falsa et ad ostentationem conficta. In alio veteri chronicâ seriem dynastiarum habemus, quæ durasse di-

cuntur annis 36,525, qui numerus non tam ut chronologiae calculus haberi debet, quam ut productum numeri 1461 per numerum 25 multiplicati, celeberrimam in Ægyptiacis, Græcisque tabulis Zodiaci revolutionem designans.

Non majorem fidem merentur Chaldaeorum antiquitates descriptæ à Berozo, ubi cum Judaicis dissentiant: nam et ille scriptor vixit circa tempora Ptolomæi Philadelphi et quibus usus sit monumentis planè ignoramus: præterea nihil in illius fragmentis reperitur quo minuantur Moysis auctoritas; è contrario plura confirmat in Pentatecho à Moyse relatæ (1).

Quod spectat verò antiquitates Græcorum, sunt istæ omnium vanissimæ. Constat enim primos eorum scriptores poetæ fuisse, qui

(1) Assyriorum imperium et antiquissimum fuit et celeberrimum. Eorum historiam Abydenus, Berosus, Agathias, aliquique complures scripsierunt; sed eam fusiùs adornavit Ctesias. Eam quoque fuisse Herodoti mentem, ut res Assyriorum gestas describeret ex libro ejus primo colligitur. Eo loco occupatum ab Assyriis Asiae superioris imperium per annos 520, antequām Medi rebellarent, asserit; ex alia parte scribit Ctesias imperium illud per annos 1360 durasse. Cui adhibenda sit fides inter eruditos disputatur. Obscuri fortassis, infirmique diu manusre reges, idéoque ignoti fuerunt Herodoto, quos Ctesias longa serie enumerat. Quidquid sit, et quantumvis in aliquibus suis partibus intricata sit Assyriorum historia, nihil habet Mosaicæ chronologiae contrarium. Illius imperii fundatorem Assur, Nimbrodi cœstantem, Moyses affirmit. (Neque Bocharto assentiri possumus, qui malè intellecto Geneseos textu Assur, non hominis, sed regionis esse nomen arbitratur.) Sed nihil quod Assur sit antiquius scriptores ulli de Assyriis proferunt. Ex Justino l. 1, annis 1500; ex Ctesiâ annis 1560; ex Velleio l. 1, c. 6, 1700, aut ut Lipsio visum est 1250; ex Africano 1184, et Syncello 1360; ex Eusebio 1240, Assyriorum stetit imperium, ita ut ad summum et juxta laxiorem chronologiam citra annos ante Christum 2500 prima ejus epocha figi debeat.

Eadem, et ex Moyse et ex profanis historicis, Babyloniorum, quæ Assyriorum antiquitas est: inquit unum euindemque populum primitus eos fuisse ejusdem regis Nimbrod imperio subditos, nonnulli supponunt. Sanè declarande Babyloniorum antiquitat id unum ceteris omisssis sufficit, quod ad Aristotelem olim seripsum Callisthenes, extare apud Babylonios seu Chaldaeos observationes astronomicas annorum ante captiæ ab Alexandro Babylonem 1905. Unde veram esse, quam statuit Moyses, aedificatae à Nimbrod Babylonis epocham, aut certè nihil illi in Chaldaicis antiquitatibus contrarium reperiiri concluditur. Vide Sevini ac Frereti disquisitiones t. 3 et 5 Reg. Inscr. Academiae.

omni arte utebantur ad captandos rudium hominum plausus, apud quos res miræ melius vendi solent quam veræ. Constat etiam fatenibus Græcorum sapientissimis primos eorum historiographos, qui solutæ oratione res gestas memorie prodiderunt, fuisse poetarum in comminiscendo æmulos: præterea pauca vel nulla horum vetustissimorum scriptorum fragmenta extant; nec ullum est apud Græcos historiæ monumentum, quod Cyri et Cambysis ætatem antiquitate superet; ut demonstravit Vossius in opere de historicis Græcis. Denique celeberrimi Græcarum rerum scriptores, ut Thucydides et Plutarchus ingenue confitentur antiquorum temporum memoriam prorsus esse apud ipsos deletam, et qui remotioris ætatis historiam confidere voluerunt, ut Herodotus, Ctesias, aliquæ, vanitatis ab omnibus eruditis convincuntur (1).

Secundò nullam fidem merentur historici profani etiam propter hanc rationem, quod eorum relationes magnâ laborent obscuritate, ambiguitate et incertitudine, et parum inter se convenient, ut satis liquet ex citatorum in objectione veterum scriptorum locis, quæ referre nimis longum foret. Si quid, ut habet Josephus, veritatis subasset, impossibile erat in tantum eos diserepare: at qui mendacia componunt, non aliorum scriptis consona scribunt, sed quæ ipsis libet configunt. Manetho regis cupiditatem videndi deos ejicendis leprosis occasionem dedisse ait, Chæremon autem suum de Iside somnum. Finxit ille Amenophin consilium dedisse regi: hic verò Phritiprantem. Ille octoginta millia leproso-

(1) Nihil etiam continent Sinarum antiquitates quod ullo modo contrarium sit Mosaicæ chronologiae, præsertim si calculos 70 Interpretum recipiamus. Nam etsi inter Sinenses quidam snarum rerum imperiti multis ante Fohi seculis imperii Sinici originem fixerint, Fohi tamen primum imperii fundatorem esse, et eruditæ omnes consentiunt, et ipsa magna sinarum historia declarat. Jam verò quod Fohi inter et Yao effluxerint anni, dignosci certò non potest, sed ab Yao ad hec usque tempora ordinata Sinæ regum chronologia fluit, nihilque ant ferè nihil gravioris momenti eorum historia tradit, quod satis probatum non videatur. Itaque ab Yao ad Christum annos circiter bis mille trecentos numerandos esse penè res certa est. Quibus si addas annos quingentos nonaginta quinque, qui effluxerint inter Fohi et Yao, si fidem habeamus Nankien, qui istorum temporum historiam adornavit, habebis summam annorum 2,895. Qui quidem numerus, si cum Hebraicis calculis non consentiat, non excedit limites chronologice septuaginta Interpretum.

rum , iste ducenta quinquaginta millia numerat. Manetho primùm ad lapidicinas relegatos leprosos , deinde ad Avarim habitandam deductos , ac reliquā Ægypto bello vexatā , tum demūn auxiliares copias Hierosolymis accivisse ; Chæremon Ægypto decadentes circa Pelusium invenisse triginta octoginta millia hominum ab Amenophi relicta , ac cum illis rursùm Ægyptum invasisse et Amenophin in Æthiopiam fugisse. Denique Josephum quasi eodem tempore expulsum Chæremon adjunxit , annis ferè centum septuaginta ante Moysem vitâ funetum. Lysimachus ab utroque in pluribus discrepat. Alium scilicet regem , Bocchorim nomine , invenit ; pro somnio et vate Ægyptio Ammonis oraculum interrogatum narrat. Trogi verò Pompei et Taciti historiæ sibi prorsus admunt fidem , adeò scatent erroribus. Vide Josephum contra Appionem.

3º Nullam merentur fidem auctores profani propter hanc aliam rationem , quòd manifestum sit eos contulisse sese ad scribendum , ut propagarent gentis suæ famam , et in hunc finem multa esse mutuatos ex aliorum populorum historiis , ut rerum admirabilium copiâ magis eluceret historia patria. Nullum dubium est quin Manetho eâ mente suas antiquitates adornaverit , ut Judæorum libris , tempore Ptolomæi Philadelphi in Græcum sermonem conversis , aliquid opponeret : eodem tempore et eodem studio verisimile est Berosum suas edidisse antiquitates Chaldaicas. Ergo nullam prorsus , ubi cum Moyse dissentiant , fidem merentur profani scriptores.

II. Propter contrarias rationes omnis Moysi debetur fides : nam 1º illa historiæ pars , quæ quatuor ultimis Pentateuchi voluminibus continetur , quæque ad rem nostram præcipue pertinet (1) , est ipsius Moysis vita. Ea solummodo in istis scripsit Moyses , quæ perspecta habuit et quorum pars maxima fuit : opus istud diarium est rerum publicè gestarum , ipso viente editum , et apud eos vulgatum , qui omnes res gestas exploratas habebant. Cæterarum quoque omnium rerum in Genesi relatarum constans esse potuit apud Hebræos traditio , etiamsi nulla habuissent commentaria scripta. Nam Amram pater Moysis cum Levi cæterisque Jacobi filiis familiariter vixerat ; hi à Jacobo instituti sunt , Jacobus ab Isaæ , qui Semum videre potuit. Semus verò per annos centum

(1) Vid. ad calcem dissertationem specialem de veracitate libri Geneseos.

eum Mathusala vivere potuit , qui Adamum audierat. Ab Adamo ergo ad Moysem sex tantum numerare necesse est , per quos traditio antiquissima est propagata.

Deinde verò in istis omnibus libris , præsertim quatuor posterioribus , clarè et cum maximâ securitate cuncta referuntur : omnes circumstantiae casum insignium , ex quibus confirmari potuit legum auctoritas , accuratisimè describuntur. Nulla ambiguitas , nullum incerti animi vestigium , nulla inter Judæos scriptores contentio.

Denique non profectò Moyses contulit animum ad scribendum , ut divulgaret gentis suæ famam aut ut assentatione et blanditiis captaret suorum benevolentiam ; è contrario credentes profectò fuisse ejus consilium invidiosum , et voluisse æternam genti suæ opprobrii notam inurere , exponendo eorum varia delicta , infidelitatem et erga Deum optimum ingratum animum et perversum. Imò tam accuratè descripsit patriarcharum et filiorum Jacob non solum leviora peccata , sed graviora delicta sine ullâ excusatione , ut clarissimè pateat aliam non fuisse Moysis mentem in scribendo , quam ut numinis partes defenderet , ejusque extolleret singularem benignitatem erga obstinatum et ad malum semper propensum populum ; nec certè dubitavit sine ullis ambagibus ipsis declarare esse illos populum durissimæ cervieis ; neque propter numerum eorum aut virtutes elegisse eos Dominum. Sed quantum abhorreret ab omni dissimulatione , plusquam aliud quidquam profectò efficit , quòd in libro suo non solum labem illam inustam familie suæ ex cæde Sichemitarum memorie prodiderit , sed etiam maledictionem in Levi pronuntiatam à patriarchâ Jacob proximo morti fideliter retulerit.

In hoc quoque distat Moyses ab omni fraudis suspicione , quòd non , u. lli fecrè , quæsierit præsidium historiæ suæ in infinitâ generationum multitudine aut temporis longinquitate , sed facta fundamentalia , mundi nempe nativitatem , et post diluvium restitutionem , intra brevissimos limites contraxerit. Nova societatis humanæ origo post diluvium non nisi octo seculis Moysis ætatem antecessit , vel ad summum juxta calculos septuaginta Interpretum seculis septemdecim : adeò ut si Moysis ætate uila familia vel gens fuisset , quæ alium à Noemo parentem agnosceret ; si monumenta ulla antiquiora ullibi terrarum extitissent , funditus Moysis chronologia conveltebatur. Has ta-

men epochas aliaque cum illis connexa facta , non dubitans , sed rem simpliciter narrans et dicti sui securus , Moyses determinat. Tandem omnia fermè apud Moysem relata ex profanis scriptoribus habent confirmationem , ut vide- re licet apud Grotium de veritate religionis Christianæ et in notis Joannis Clerici ibidem.

Objicies 2º : Multa dedit Moyses improbitatis specimina , Deumque optimum eorum fecit facinorum auctorem , quæ ab honestate viden- tur distare longissimè. 1º Quid tam ab æquitate et à grato animo distat , quā illos injuriā afficere , qui benè de nobis meriti sunt ; quā illis inferre damnum , qui benignum erga nos animum ostenderunt , et ad id ipsā eorum uti benignitate ? Atqui , Moyse suadente , Hebrei Ægyptios , qui in commodandis rebus suis pretiosissimis propensissimam erga ipsos vol-untatem significaverant , non sine perfidiae specie spoliaverunt. 2º Etsi laudem affectaverit Moyses viri mansuetissimi , crudelem tamen valdē fuisse demonstrare videtur consilium illud delendi internecione Chananæos omnes , ut eorum regione potiretur et illam servaret tūtiūs. — Respondeo facta illa primo intuitu speciem quamdam ferre nequitia et crudelitatis : verū , re vel leviter consideratā , citò absolvitur summus iste vir , et clarè perspicimus nihil factum nisi piè et justè esse.

1º Negamus Israelitas quidquam alienum egisse ab honestate , dùm Ægyptiorum res pretiosas abstulerunt. Nam primò ex Moysis relatione nobis evidens videtur istas res fuisse non mutuo , sed donatione acceptas : *Vocatis* , inquit Moyses Ex. c. 12 , v. 31 , *Pharao Moyse et Aaron nocte , ait : Surgite et egredimini de populo meo vos et filii Israel..... Urgebantque Ægyptii populum de terrâ exire velociter. Fe- runtque filii Israel sicut præceperat Moyses , et petierunt ab Ægyptiis vasa argentea et aurea , vestemque plurimam. Dominus autem dedit gratiam populo coram Ægyptiis ut COMMODARENT eis , seu ut dono darent eis : vox etenim hebræa ἤνω , quæ bis in hoc versiculo reperitur , in conjugatione *Kal* significat petere , mendicare , quo sensu sumitur Ps. 2 , v. 8: *Postula à me , et da- bo tibi gentes hæreditatem tuam* : in conjugatione dicta , apud Hebræos *Hiphil* , significat do- no vel mutuo dare. Sensus igitur est , sicque hunc Scripturæ locum interpretatur Josephus , populum Ægyptiacum propter antiquam cum Hebræis familiaritatem , et Deo sic volente , misericordiā motum , vel ut citius discede-*

rent , rebus omnis generis eos onerasse , quibus in itinere indigere possent. Et certè illa , quam semper servaverunt Hebrei erga Ægyptios , propensio probat illos expertos fuisse plebem Ægypti in discessu benignam et liberalem. Præterea satis patet Ægyptios sine recupe- randi spe res suas dedisse , nec Judæos redeuntes expectavisse : alijs certè plurimam ve- stem , quæ ipsis potius oneri fuisse in itinere , non dedissent , nec eos abeentes persecutus fuisse Pharao. Idem confirmatur ex his verbis c. 14 , v. 4 : *Nuntiatum est regi Ægyptiorum , quod fugisset populus : immutatumque est cor Pharaonis et servorum ejus super populo et dixerunt : Quid voluimus facere ut dimitteremus Is- rael ne serviret nobis ? Ergo omnino illos dimi- serat Pharao ne servirent Ægyptiis. Secundò , etiamsi concederemus Ægyptiorum bona mu- tuu tantū accepisse Hebræos , sine dubio , Deo jubente , ea servare potuerunt , cujus est omnium rerum dominium. Adde quòd in Ægypto aedes suas , arva et bona multa reliquerint Israelitæ , quæ mutuo data ab Ægyptiis com- pensabant : erant etiam eadem illa bona justissima merces laborum ab Israelitis in Ægypto peractorum.*

2º Quod attinet Moysis in subigendâ terrâ Chanaan consilium et internecione delendis habitatoribus , fatemur quidem ausum esse im- mane facinus si divino mandato non fuerit ad bellum inferendum incitatus , si evidentissima non habuerit divinæ voluntatis signa : verū contendimus in iis , in quibus positus erat Moyses circumstantiis , severitatem illam , quā in Chananæos usus est , nullatenū minuere illius auctoritatem. Provecta fuerat apud istum populum ad sumnum impietas , quam splen- didè ulcisci Deus decreverat : eodem tempore à cæteris nationibus segregaverat gentem , quam in rem publicam propriis utentem legibus formare volebat , in quā unius Dei veri notitia inter homines semper conservaretur. Hunc igitur populum honoris sui vindicem constituit atque simul expressis verbis declaravit infligetiam velle se isti populo tantam calamitatem propter immania ab illis commissa scelerā : ad- monuit etiam Israelitas sortem eamdem exper- tuos esse sese , quotiescumque ab ejus legibus descentent. Quā , quæso , arte et industriā effi- caciūs à similibus sceleribus suos potuit deter- rere ?

Antequām igitur ex hâc historiâ divinam Moysis legationem impugnare possint Deistæ , demonstrandum ipsis est ex his tribus unum :

vel non consentire cum ideâ Dei æqui et sapientis, rerum omnium moderatoris, gentem impiam et perversam punire et delere ; vel non posse Deum ad ulciscendam illius impietatem alterius populi armis uti ; vel non licere alicui populo etiam cum Dei imperio et auctoritate ejusmodi rem in se suscipere. Sed profectò primum nequaquam à Dei sapientiâ ant æquitate abhorret, gentem impiam non solùm punire, sed etiam omnino delere. Quis enim audiat Deo criminis vertere, quòd fame, pestilentiâ, bello nationes quandoque in vindictam scelerum depopuletur ; quòd olim Sodomam et Gomorrham igne cremaverit ; vel quòd totum genus humanum communis ruinâ aquis involverit ? Sed si vitae parentem et supremum arbitrum propter istas calamitates toties infelicitas humano generi damnare non licet, cur, obsecro, parcendum fuit Chananæis hominum impiissimis, qui non solùm idolatriæ, sed criminum foedissimorum arguntur Lev. c. 18 et 20 ? Temporibus Abrahani justissima sua judicia in eos exercere coepérat Deus, quinque urbibus igne cœlitùs delapso prorsùs deletis, reliquos per quadringentos annos patientissimè pertulit, dans locum et tempus pœnitentiæ, donec tandem, ut loquitur Moyses, terra polluta evomuerit habitatores suos. Deinde si non abhorreat ab æquitate divinâ gentem aliquam propter scelera et impietatem delere, ad ipsum certè pertinebit mediis illis uti, quibus lubet : non video sanè cur suæ gloriæ defensionem populo alicui committere non possit (1). Quotidiè auctoritate magistratūs homines in socios sœviant et principis imperio bellum infertur exteris : num igitur Deus carebit potestate illâ, quam in regibus agnoscimus ? Num supremus rerum omnium Dominus judicium in homines per homines exercere non poterit ? — Denique si Deus jure uti possit hominibus ad aliorum ruinam et perniciem, nescio certè qui defendi possit non licere hominibus Deo obtemperare.

(1) Paulus AEmilius, vir ille tot laudibus clarus, nonne septuaginta hominum millia apud Epirum inopinatò oppressit, trucidavit, postquam se in fidem Romanorum dederant, et ab ipsis recepti fuerant, ut scil. tutiū regionem subactam conservaret ? Nonne ex Tacito discimus Germanicum vicos Marsorum ferro flammisque vastasse, additurque : « Non sexus, non ætas miserationem attulit ? » Nonne Titus Judeorum etiam pueros et feminas in spectaculo feris laniando proposuit ? Et tamen hi tres ingenio minimè sœvo fuisse creduntur, et virtutis famam apud homines conservarunt.

Si perduellis est qui patriæ aut principi jubenti non obtemperat, quo nomine nuncupabimus eum, qui divina mandata audebit contemnere ? Ergo cùm manifestissimum sit homines Deo parere oportere, ejusque in omnibus subditos esse imperio, cùm etiam constet Deum quibus volet mediis ad ulciscendam hominum impietatem uti posse, ex Moysis in Chananæos severitate nihil adversus divinam illius legationem concludi potest.

Objicies 3º : Moyses in constitutione recipublicæ Judaicæ publica commoda privatis postposuit, et valde ambitiosum prodidit apimum. Nam res ita est si legislator ille suis legibus sibi suæque familie omnem in republicâ auctoritatem arrogaverit, si suos contribules muneribus, honoribus à cæteris omnibus disrevererit, si denique tribui Leviticæ immodicas opes contulerit, universamque gentem Levitis servam fecerit : atqui, etc. 1º Moyses sibi suæque familie omnem in republicâ potestatem arrogavit : nam sacerdotium præcipuum munus contulit in Aaronem fratrem suum, ejusque posteris hæreditario jure idem munus concessit : simulque sacerdotes regni administratos constituit sauxitque, ut ad summum pontificem fieret ultima in omnibus causis appellatio, uti patet ex hac lege Deut. c. 17 : *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram : et judicium intra portas tuas videris verba variari, surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem qui fuerit illo tempore ; quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem, et facies quodcumque dixerint qui presunt loco quem elegerit Dominus, et docuerint te : quòd nempe sacerdotes ordinarios regni judices constituere, et iis primam regendi potestatem tradere decrevisset.* 2º Variis privilegiis et honoribus erant Levitæ à cæteris Judæis discreti : nam præter alias immunitates, nec domi suspicere officia civilia, nec militiæ arma ferre cogebantur, nec obnoxii erant vectigalibus. 3º Denique immodicas illis opes contulit : nam ex recensione initâ post exitum ex Aegypto constat tribum Leviticam nonnisi quadragesimam partem fuisse totius gentis ; nihilominus videtur Moyses huic tribui liberaliter concessisse tertiam ferè partem totius redditus terræ ab ipsis subigendæ. Dedit siquidem 1º decimas omnium rerum tritici, vini, olei, frugumque omnium atque animalium, quas percipiebat Levitæ sine labore ullo, ullisve impensis :

deinde dedit ipsis frugum primitias, primumque omnium bestiarum foetum: 2º multæ erant mulctæ lege constitutæ et oblationes pro pollutionibus et morbis quibusdam etiam involuntariis, quæ valdè augebant Leviticæ gentis redditus: 3º denique etiamsi nulla pars terræ Chanaan ipsis sorte obtigerit, tamen urbes 48 omnium amplissimas ipsis concessas fuisse legimus. Qui harum rerum omnium accuratum inire calculum vellet, inveniret profectò quadragesimam illam populi partem accepisse ex liberalitate Moysis tertiam ferè omnium rerum partem, ex quâ institutione necesse est ut omnes alii Israelitæ fuerint quasi coloni et servi Levitarum: ergo, etc.

Respondeo vanissimum esse illud crimen ambitionis Moysi à deistis impactum, eumque sese planè ab illo absolvisse; nam quid tam distat ab ambitione, quām privatam suam dominū omnīnō negligere, nullamque habere propriæ prolis rationem? Moyses cùm pro auctoritate suā præclarissima quæque reipublicæ munera suis filiis concedere aut hæreditario jure relinquere potuisset, in Levitarum tamen plebem illos rededit, et sanctuario sine honore, sine dignitate et sine privilegio mancipavit: et idcirco nullam fieri corum mentionem reprehenditur, nisi in recensionibus populi; verum quidem est quodd̄ tribum, quā erat ipse oriundus, saeris addixerit, fratremque suum summum sacerdotem constituerit, sed profectò si id fecisset ex ambitione et augendæ familiæ suæ studio, non ab omni dignitate propriis liberis, suamque doinum in perpetuum exclusisset. Erat præterea ratio optima, cur præ cæteris omnibus tribubus sacris manciparetur Levitica, quodd̄ esset omnium minis numerosa, nec quadragesima ad summum totius populi pars: decebat certè illam portionem potius avocare ab officiis cœilibus et à miliū, quæ dedicata Deo minis esset allatura reipublice detrimenti, quæque eodem tempore ad varia religionis munera sufficeret. Ad ea verò quæ in confirmationem afferuntur, respondeo:

4º Falsum esse omnem in republicā auctoritatem fuisse concessam sacerdotibus: contrarium patet ex historiā Judaicā, ex ipsis Moysis variis institutis et illo ipso loco in objectione laudato. Ex historiā quippe Judaicā intelligimus nunquā pontificem dignitatis suæ jure tenuisse habendas reipublice. Nam Moyses etsi constituisset Aaronom summum sacerdotem et religionis antistitem, tamen ipse quamdiu vixit gubernavit rempublicam; moriens

verò non Eleazarum, sed Josuam ducem populi et successorem suum constituit: deinde per 40 circiter annos rexere rempublicam princeps et seniores tribuum, inter quos judices duo solummodò ex Leviticā gente fuere, Heli videlicet et Samuel: post judices nulla ratio habita fuit generis Leviticī, sed Sauli de tribu Benjamin delatum sceptrum est, quod postea Davidi concessum in ejus familiā mansit usque ad captivitatem Babyloniam. Hi omnes, Moyses, Josue, Judices, Reges eum plenissimā auctoritate, non ad arbitrium pontificis, rexere rempublicam. Habebant soli confederativam reipublicæ potestatem: nam motu proprio bellum indicebant, et iniabant pacem. Habebant etiam executivam omnem potestatem et legum observationi soli invigilabant, et legimus Salomonem ipsum summum pontificem Abiatharem jure regio exauctorasse. Habebant etiam omnem, quā in republicā uti licebat, auctoritatem legislativam: nam si quid consti-tuere necesse erat ad reipublice commoda, vel etiam ad religionis pompam, id sancitum regiis mandatis, non pontificis, fuisse legimus.

Deinde idem constat ex ipsis Moysis institutis: nam varia instituit tribunalia, in quibus non solum Levitæ, sed electi ex omnibus tribubus jus diebant. Prima judicium inferiorum institutio faeta fuit ante legem datam ex consilio Jethro soeri Moysis, qui cùm vidisset generum suum per totam diem in dirimendis litibus occupatum, sic admonuit: *Esto tu populo in his que ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum: ostendas populo cæren-nias et ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, et opus quod facere debeant. Provide autem de omni plebe viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas et oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinqueagenarios et decanos, qui judicent populum omni tempore: quidquid autem majus fuerit referant ad te.... Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat, et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, qui judicabant plebem omni tempore. In quo loco videmus primos à Moyse constitutos judices ex omni plebe et ex cuneto Israel desumptos fuisse. Secunda judicium institutio est Num. c. 11, ubi legimus senatum 70 senioribus constantem à Moyse constitutum fuisse, qui in causis difficilioribus ipsi assiderent. Cùm enim Moyses dixisset Deo: Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi; sin-*

aliter videtur, obsecro ut interficias me, et inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. Dixit Dominus ad Moysem: Congrega mihi 70 viros de senibus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint ac magistri... et auferam de spiritu tuo, tradamque eis ut sustentent tecum onus populi. Supremus igitur ille senatus erat ex principibus populi universi compositus; præterea omnes Judæi unanimi voce contendunt supremum concilium, quod vocabatur Sanhedrim, non ex solis Leviis et sacerdotibus constitutum, sed ex viris in lege peritissimis, et civibus nobilissimis fuisse; immò Maimonides omnium Judæorum sapientissimus negat in illo tribunalii unquam sedisse summum pontificem jure dignitatis vel muneris sui, et asserit sedere non debuisse nisi scientia dignum se illo loco præstisset: quidquid sit, nulla erant apud Judæos ecclesiastica tribunalia ad exercenda judicia, nec sortiti sunt religionis ministri ullam jurisdictionem separatanam à politico regimine, ut fusè demonstravit Seldenus lib. 2 de Synedriis.

Denique ex Deut. c. 17, nullo modo efficitur summum pontificem primum fuisse in republika judicem, sed solummodo in quibusdam causis difficultibus legis interpretem et doctorem, et in eo ipso loco mentio est alterius judicis à summo pontifice diversi, à quo verisimiliter sententia pontificis confirmabatur. Judicibus enim præcipitur in lege Moysis, ut sine ullâ personarum acceptione jus populo dividant; et Exodi c. 21, v. 14 hæc verba legimus: *Si quis per industriam occiderit proximum suum et per insidias, ab altari meo avelles eum, ut moriatur.* Quem locum ita explicant inter Hebræos doctissimi, quasi sensus esset, oportere sacerdotem jam sacra parantem ab altari ad supplicium trahere: et Targum Jerosolymitanum expressè dicit ipsum summum pontificem duendum esse ab altari et morte puniendum. Immò nedum à legis jurisdictione immunes fuerint Levitæ, constat jure Hebræo summum pontificem non supremi tantum senatus judicio obnoxium fuisse, verùm etiam sententiæ infimi tribunalis, quod *Trium* vocabatur, in causis illi tribunalii jure publico assignatis: falsum est etiam Levitas fuisse immunes factos à Moyse à vectigalibus: nulla etenim exegit legislator ille, neque leges de illis ulla sanxit; at cùm regum tempore exacta fuere, illa Levitas etiam præstisset deprehendimus, adeoque ab illis solummodo muneribus erat soluta Levitica gens, quæ à rebus sacris eos

avocavissent, et à quibus vacabant apud omnes alias gentes religionis antistites.

5º Denique quod attinet leviticos redditus, negamus prorsus eos fuisse immodicos, nec longum inire calculum ad id conficiendum necesse est. Nullibi quippe legimus Leviticum genus opibus fretum aliquid in rem publicam ausum esse, aut sibi arrogare auctoritatem conatum esse; nullibi legimus conquestos esse unquam Judæos de immodicis sacerdotum et Levitarum divitiis; è contrario Salomon in Proverbiis et auctor libri Ecclesiastici maximè adhortantur Judæos ad solvendas sacerdotibus decimas et primitias, et Philo testatur eum summo studio et alacritate munera debita sacerdotibus solvere consueuisse populum: ex quo certè clarissimè patet nunquam visa esse hæc munera onerosa. — Præterea si naturam eorum bonorum precariam consideraverimus, nequaquam eorum utilitatibus Moysem consuuisse, sed religionis potius conservationi deprehendemus. Nulos prorsus agros tenere ipsi licetum erat, neque etiam urbes suas ultra angustissimos limites amplificare; sed ex populi pietate et assiduo suo apud sanctuarium ministerio omnino pendebant eorum commoda: quæ institutio, si efficerit Levitas in populo instituendo fungendisque muneribus diligentes, multum profectò absuit ab illorum potentia vel opibus immodicè augendis, cùm eos fecerit omnino ex aliorum voluntate dependentes. — Et profectò absurdâ prorsus est illa deistarum quorundam assertio, tribum scilicet Leviticam tertiam habuisse partem reddituum totius gentis. Si quis enim calculum inire vellet, hæc eum oportet observare: 1º Levitas urbes 48 solummodo accepisse, quæ non videntur effecisse duodecimam urbium partem; nam in tribibus Judæ, Simeonis, et Benjamin 153 urbes numerantur in libro Josue, quarum tredecim datae fuere Levitis, quæ pars est circiter duodecima; sed notandum etiam est, incertum valde esse an omnes tribuum illarum urbes recenseantur in libro Josue, constat sanè aliarum tribuum urbes cunctas non numerari. In aliis tribibus eadē servata est proportio quam in istis duabus: nam præceperat Moyses Num. c. 34, ut singula tribus darent oppida Levitis juxta mensuram hæreditatis suæ. Notandum est præterea urbes istis temporibus parum amplas fuisse, et prohibuisse Moysem, ne extenderet Levitæ suburbana, nisi ad mille cubitos à muris civitatis, neve plusquam bis mille cu-

bitos latos agros circùm urbes possiderent, id est, ne ab urbis mœnibus, nisi circiter tertiam partem leueæ tam pro suburbanis, quam pro agris tenerent. Illa verò tribus in quâ sitæ erant urbes Leviticæ omnes pagos et circumjacentes villas habebant. 2º Oportebit observare eum, qui leviticos redditus nôsse velit, illos non habuisse decimas omnium rerum: v. g., non decimabant immunda animantia, camellos, equos, asinos, etc., nec singulis annis mundorum animantium decimam partem aecipiebant, sed solummodò inermenti, agnorum videlicet, vitulorum et hædorum: neque unum horum aecipiebant, nisi ab illis qui habebant plusquam decem, neque duos, nisi haberent plusquam viginti. 3º Observandum etiam erit, non nisi primum fœtum, si esset masculini generis, Levitis lege datum fuisse, et post octavum diem illis tradi potuit: immundorum animantium fœtus redimere potuerunt agno octo dies nato: ex quibus appareret non magnum fuisse ex hac lege Levitarum proventum. Denique oblationes, quæ siebant occasione immundorum morborum, vel pollutionum, minimi erant valoris, et maxima illarum oblationum pars igne cremabatur. Qui harum et aliarum exceptionum in calculis incundis rationem habuerit, inveniet profectò validè absurdam esse deistarum assertionem, et Levitas non nisi eos redditus habuisse, ex quibus par eorum redde-retur cum cæteris Israelitis conditio. Denique quantum à veritate abhorreat illa deistarum assertio, quâ contendunt tertiam ferè rerum omnium partem aecipisse Levitas, patet cùm ex aliis locis tum ex Num. c. 31. Hoc nimis in capite agitur de dividendâ inter Israelitas immensâ illâ prædâ, quam in Madianitas mox fecerant: tantum verò abest ut tertiam ejus partem Levitæ acceperint, quin pars dñntataxat ipsis quinquagesima, quingentesima verò sa-cerdotibus tribueretur. Vide Leland., c. mo-ralem Philosoph.

§ 2. De extraordinariâ et supernaturali Dei in rempublicam Judaicam providentiâ.

Demonstratâ coelesti Moysis legatione et divinâ reipublicæ Judaicæ constitutione, jam à priori confecta est supernaturalis Dei in Judæos providentia, cùm ista constitutio in hoc fœdere posita fuerit: *Jehova elegisti hodiè ut sit tibi Elohim* (id est, Dominus, dux, imperator), et ambules in viis ejus, et custodias ceremonias illius, mandata atque judicia: et Dominus elegit te hodiè, ut sis ei POPULUS PECULIARIS, et

faciat te excelsiore cunctis gentibus quas crearit in laudem et nomen et gloriam suam. Adeoque præter illam propriam evidentiam, quam ha-bent posteriorum ætatum miracula, prophetæ et extraordinarii præter omnem spem et expe-ctationem eventus, magnam quoque accipiunt ex ipsis Moysis miraculis et prophetiis, tan-quam ex fundamento, quo innituntur, firmitatem. At est etiam supernaturalis procuratio speciatim evolvenda, ut, reperecessâ quodammodo luce, in majore claritate sit vicissim constituta Moysis divina legatio, et ex super-structæ molis firmitudine intelligatur fundamen-ti soliditas.

PROPOSITIO.

Deus fœderis Mosaici conditiones semper servavit, rexitque rempublicam providentiâ extraordi-nariâ et supernaturali.

PROBATIO. — ARGUMENTUM PRIMUM. — Ex Ju-deorum sensu et persuasione.

Ex duplie solûm fonte peti possunt hujus divinæ procurationis argumenta, scilicet ex opinione et sensu Judæorum ab initio ad ultima reipublicæ tempora, et ex illius populi historiâ. Atqui primò semper insedit Judæorum animis constans et vividus divinæ provi-dentiae rebus suis specialiter invigilantis sensus. Si omnia, quibus hoc efficere licet, testimonia laudare vellem, nullum exitum in-venirem hujus probationis; nam describendæ essent singulæ Scripturarum lineæ: libri Moy-sis, Josue, Judicum, Regum et Prophetarum nihil continent nisi perpetuam nec interrup-tam divinæ in illâ regendâ republicâ specialis providentiae historiam: nihil aliud in iis in-venimus nisi aut beneficia ipsis ob pietatem divinitus facta, aut judicia in eos exercita ad morum perversitatem uilescendam. Ex loco Ezechielis c. 25, colligitur Judæos gloriari solitos fuisse quod soli inter omnes homines à Deo tuerentur speciali curâ, et gentes etiam id confessas esse aliquando: *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixerunt Moab et Seir: Ecce sicut omnes gentes domus Juda, ita circò ecce ego*, etc. Id etiam coram Holoferne cum magnâ constantiâ affirmâsse Achio em Anumonitarum ducem legimus in libro Judith: « Ubicumque, dicebat, ingressi sunt sine areu et sagittâ, et absque scuto et gladio, Deus eorum pu-gnavit pro eis et vicit, et non fuit qui insul-taret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui.... Quotiescumque autem præter Dominum Deum suum alterum

coluerunt, dati sunt in prædam et in gladium et in opprobrium; quotiescumque posuerunt se, dedit eis Deus cœli virtutem resistendi. Deum igitur præsentem semper reipublicæ rebus non solùm Judæi semper tenuerunt, sed etiam alienigenæ confitebantur. Hincque profluxit illa in calamitatibus singularis fiducia, quam nunquā ulla alia gens testata est. Tempore Jeremiæ etiamsi admoniti fuerint ab eo, aliisque prophetis de proximo excidio urbis et templi, tamen illi ipsi qui impietate suâ divinam in rempublicam iram provocaverant, nunquā in mentem sibi inducere potuerunt Deum unquā permissum, ut tantum contingenter infortunium, omnemque spem suam ponebant in eo, quod haberent apud se templum Domini. Idem contigit in ultimo excidio sub Tito; nunquā credidere Deum passurum ut templum destrueretur, donec reverè flammis concrematum viderent, atque inter ipsas flamas cum incredibili constantiâ memoria templi defenderunt.

Objicies: Ex opinione et scriptis Judæorum nihil confici potest: nam illa forsitan loquendi ratio, quā utebantur, erat hyperbolica; constat quippe non tantum Judæos, sed et Orientales omnes supernaturalibus causis effectus naturales tribuere solitos esse: quæ loquendi forma orta primū est ex hominum ignorantia, qui nescientes cursum naturæ constitutis initio, ratisque legibus procedere, omnes extraordinarios fortunæ casus numini alicui adscribant. Deinde si reverè Judæi fuerint in istâ opinione à Deo suam rempublicam specialiter regi, nihil aliud profectò censuerunt quā alia omnes nationes. Quæ gens deos gentiliacos et tutelares non habebat, quorum præsidio cives se tutos putabant? Apud quem populum non siebant preces ad divinam opem implorandam, aut gratiarum actiones ob res feliciter gestas, aut expiatoria sacrificia ad placandos deos? Si Judæi majorem in extraordinariâ providentiâ fiduciam posuerint, quid aliud concludi potest, nisi quod fuerint magis superstitionis? — Respondeo, nec hyperbolicam fuisse illam loquendi rationem, nec superstitiones mentis vanum delirium illum sensum extraordinarie providentiæ. Et 1° quidem non hyperbolica ratio loquendi: nam nulli unquā scriptores majori sermonis gravitate vel simplicitate usi sunt quā auctores Judæi in rebus historicis, nec illa objectio ab ullo fieri potest qui vel lippis oculis legerit sacra volumina. Inutile est pluribus refellere rationem,

quam ipsa libri inspectio elevat: unum tamen observabo quod non parùm confirmat veterum Judæorum bonam fidem. Quererem à deistis, qui factum est ut scriptorum sacrorum sermo prorsùs diversus fuerit post captivitatem Babyloniam? Si olim consuevissent Judæi uti hyperbolicâ locutione, quī factum est ut illâ usi non sint in ultimâ ætate sue reipublicæ, quā tenacissimi erant sue religionis, et in totâ gente maximum erat pro patriâ et patriis institutis studium? Quare conticuerunt apud eos oracula, eo præcisè tempore quo vigere maximè debebant ex causis naturalibus, atque in eâ ætate, quā fidem facilius obtinere impostores poterant? Quare pauca recitant miracula? Apud alias gentes hæc semper et uniformiter obtinuerunt, quia fraudis et fanatici furoris soboles erant; hæc mutatio igitur apud Judæos in opinionibus et sermone probat contigisse reverè mutationem in divinâ erga eos providentiâ, quæ post captivitatem Babyloniam non adeò conspicua fuit, et posteriorum modestia avorum probat bonam fidem.

Ad secundam verò rationem respondeo levem illam valdè esse: promptè et facilè dicitur Judæos cæteris hominibus superstitiones magis fuisse; sed afferant adversarii causam aliquam probabilem tante in Deo fiduciæ, quam superstitionem amant nuncupare. Qui factum est, ut abhorrentes ab omni aliâ praxi superstitionis, carentes auguriis, aruspiciis, magicis artibus etc., in hac solummodo specie superstitionis, ut adversariorum verbis utar, nempe singulare fiduciâ in Deo suo, cæteros omnes populos vicerint? Optimè intelligimus, quī ex divinæ tutelæ experientiâ hunc sensum hauserint: nam positâ illâ Dei procreatione, naturaliter oriri in eorum animis debebat; sed si ordinariæ Dei providentiæ permissi fuerint, nec magis habuerit Deus eorum quā cæterorum hominum rationem, cur tam ambitiosè se extulerint et inaviter, certè nullam causam inventimus. Singularis igitur ista fiducia in Deo nata est ex expressissimis Moysis promissionibus, quarum veritatem infinita exempla confirmaverant. Negamus ullam unquā fuisse gentem, quæ tam singularem posuerit in diis suis fiduciam, qui non in curribus et in equis, sed in nomine Dei sui unicè confusa sit. Preces, gratiarum actiones, expiatoria sacrificia, actus religionis sunt apud omnes gentes et apud nos usurpati, nec ullo modo arguunt fidem supernaturalis Dei providentiæ. Uno verbo gentes omnes expericbantur inæqualem valdè

esse Dei providentiam, et de hâc inæqualitate instituere semper querimonias: Judæos contra unanimi voce affirmantes deprehendimus fuisse æqualem ab initio apud eos procurationem numinis, saltem quoad publicas civitatis res.

ARGUMENTUM II.—*Ex miraculis.*

Ex certissimis historiæ monumentis constat illum sensum non temerè conceptum fuisse, sed reverà speciali et extraordinariâ providentiâ Deum illam rempublicam rexisse. Nam præter multa alia signa, quæ modò enumera-bimus, Deus perpetuâ miraculorum serie non tantum in origine recipublicæ ad conciliandam legi suæ auctoritatem, sed in subsequentibus ætatibus oculos Judæorum in se convertebat, eosque ad obtemperandum præceptis suis excitabat. Sic temporibus Josue, quoniam sine divinâ ope terram Chanaan occupare non potuerunt, et stimulandi erant certâ successus spe, Jordanis primùm alveum siccavit, effe-citique ut donec exercitus universus transisset, aquæ versùs fontes refluentes cumulatæ consi-sterent; ad sonitum buccinarum vociferationemque populi muros urbis Jericho dejecit; quinque regum exercitum fusum à Josue propè Gabaon lapidibus de cœlo missis obruit; co-demque die ad imperium Josue solem et lunam stœre coegit; tempore Judicum, quotquot rem-publicam capessabant, divinitùs excitabantur, eorumque victoriæ totidem erant miracula: majestatem arcæ, quam symbolum esse volebat Deus suæ apud Judæos præsentie, vindicavit diris exercitis in Philistæos, qui illam ceperant, iudiciis; et violatam à Bethsamitibus ingenti eorum clade ultus est. Post consecratum à Salomone templum et introductam arcam in sanctuarium, diffusâ per totam domum nebulâ, præsentiaæ suæ argumentum dedit. Jeroboamum altare in Bethel contra legem impio consilio consecranti coram omni populo castigavit, et altarc ad vocem prophetae concussum in duas partes disruptit. Achabo et Jezabele in prophetas veri Dei sœuentibus, religionem tuitus est ministerio Eliæ, totamque naturam illius prophetæ voci parere jussit: cuius virtute postea insignis Elizæus fuit. Ad preces Ezechiae regis et prophetæ Isaiae universus fermè Assyriorum exercitus urbem obsidens divinitùs interemptus est. Denique, ut innu-mera alia omittam, in Babylone, impietatis et idololatriæ sede, ea in gratiam populi sui patravit prodigia, ut à superbissimis imperatori-bus Nabuchodonosore et Dario confessionem suæ potentiæ extorserit.

¶ At, inquieris, non certum est illa miracula reverà patrata fuisse, aut non contigisse ex naturalibus causis. — Respondeo utrumque certum esse: 1º certum est illa miracula non fuisse temerè conficta; illa quippe facta certa sunt, quorum adstruunt fidem ex unâ parte evidentissimæ rationes, nullæ omnino elevant, tunc enim nulla esse potest contentio. Sed talia sunt miracula prædicta. Facta erant pu-blica in conspectu universi populi admissa, et maximi momenti, ita ut ex rumoribus populi accepta ea fuisse dici nequeat. Descripta sunt ab auctoribus vel temporum æqualibus, vel ex commentariis coetaneis desumpta sunt. Narrantur stylo simplici nullatenus ad vanitatem composito, cum summâ securitate, tanquam res ignotæ nemini, cum scrupulosâ circumstantiarum descriptione. Connexa ita sunt cum antecedentibus et consequentibus, ut tolli nequeant, quin omnis tollatur partium historiæ conjunctio. Referuntur ab auctoribus propter pietatem et propensum ad virtutem animum fide dignissimis. Plerorumque memoria monu-mentis publicis conservabatur. Denique continentur libris quos tota gens Judaica tanquam divinos suspexit, et diligentissimè servavit. Ut verbo dicam, æquè certa sunt illa miracula ac alia facta historica: æquè certum est exercitum Sennacherib divinitùs percussum fermè totum interiisse, ac certum est illum regem Assyrio-rum obsidione cinxisse Jerusalem: utrumque factum in eodem omnino ponitur fundamento et eadem omnino nititur auctoritate. Idem de cæteris omnibus fermè miraculis in Scripturâ relatis dici potest. Nulla contraria nostræ asser-tioni hypothesis conficta fuit unquam, quia quis cum levissimâ attentione non deprehendet esse vanissimam (1). 2º Ex illis miraculis quædam per causas naturales explicare tentavit Spinosa, in hâc re ut in omni aliâ vanissimus: ad miraculum à Josue in statione solis et lunæ patratum hec annotavit: « Diuturnioris istius lucis causam veram iguoravit Josue, ac putavit illo die solem aliquandiu stetisse, nec attendebat, quod ex niniâ glacie, quæ tunc temporiis in regione acris erat, refractio solito major

(1) « Miracula in bibliis relata, non sunt ut apud Titum Livium, facta disjuncta ab historiâ civili, que sine iisdem enudem habeat te-norem. Sed miracula historiae judaicæ sunt interiùs connexa cum rebus civilibus, suntque ejus necessaria et inseparabilis pars: tota historia in illis ponitur; in illis referendis tota fermè est, et si non contineret eorum narrationem, esset historia nihil. » Bolingbroke Op. posthum. v. 3, p. 279.

oriri potuerit. » Egregium Scripturæ interpres tem! Cœlum ergo multâ glacie obnubilatum et obscuratum denso grandine produxit lucem spatio unius diei! Sed non tantum ridicula est Spinosæ explicatio, quod nulla radiorum solarium refractio producere queat lucem spatio unius diei; sed quod narrat Scriptura solem stetisse *cum esset in medio caeli*, quo tempore minima est radiorum refractio. Ad miraculum ab Isaiâ factum tempore Ezechiæ regis in retrocessione umbras super horologium Achaz hæc observavit idem oculatissimus philosophus: « de parhelii sorte nunquam nec per somnum cogitavit. » Quæ Spinosæ observatio hominis est cum scientie affectatione stolidissimi. Anne ergo parhelii aderant sine miraculo ad jussum prophetæ et in quâ volebat coeli parte? anne eorum splendor jubar solis obscurare poterat? Hæc duo igitur miracula visa sunt Spinosæ inter alia ad explicandum faciliora, et in his quam felicem habuit exitum!

ARGUMENTUM III. — *Ex oraculis et prophetiis.*

Deus rexit olim Judæos providentia extraordinariâ et supernaturali, dando responsa ex oraculo apud eos constituto, divinitus excitando apud eos viros ad capessendam rempublicam bellaque gerenda idoneos, Prophetas mittendo qui legatorum Dei munere fungebantur. Nam cùm Deus in ecclesiæ Israeliticæ primordiis regis politici partes titulumque sibi sumere dignatus fuerit, ut modò exponemus, necessitas inde facta est, ut medium aliquod esset quo de voluntate et consilio suo regio, in omnibus regni arduis subinde nascentibus certò et perpetuò constaret; et ut publicum aliquod sacri hujus imperii pignus extaret et testimonium. In hunc igitur finem Urim et Thumim instituit, genus oraculi de cuius naturâ multum dissentient eruditæ (1); illius tamen usum hunc fuisse certò novimus, ut Deus per illud placita sua populo annuntiaret, et judicium ferret in casibus rempublicam spectantibus,

(1) De hoc oraculo sic disputat claris. Houbig. ad Exod. c. 27, v. 50. *הָאַרְוִים וְתְּהִ�מִּים Urim et Thumim.* De his verbis conjecturam nostram breviter exponemus, si prius viderimus aliorum opiniones quam insinuæ sint. Nam 1º ii nihil agunt, qui Urim et Thumim promiscue habent cum ipso pectorali: nam tum hoc loco, tum Levit. c. 8, v. 8, unum alteri imponitur, neque adeò utrumque idem est. Nec audiendus Braunius, qui in libro suo de Vestitu sacerdotum accipit Urim et Thumim pro gemmis illis duodecim, que pectorali adhærebant, ejusque pars erant. Nam neque hic, neque loco parallelo c. 39 vocantur duodecim

militaribus, ut videtur, in primis, seniorum vel judicis judicio non facilè determinandis. Hoc oraculum ab Israelitis consultum sèpius responsa dedisse legimus apud Moysen, et in

lapides Urim Thumim. Imò tanguntur separatè Urim, Thumim et duodecim lapides, neque usquâ quidquam legitur, ex quo confici possit non fuisse eas res genere toto dissimiles. Denique Lev. c. 8, v. 8, Moyses Aaronem vestiens induit eum primum pectorali, deinde pectorali imponit Urim et Thumim. Ex quo liquet non intelligi in Urim et Thumim, duodecim gemmas, quæ gemmæ in pectorali ante inclusæ fuerant, quam Aaron vestiretur, quæque à pectorali non dimovebantur: v. 17, et confer v. 28. Etiam maximè adversatur Braunio hic ipse locus, cùm v. 29 sic dicatur: *Portabit Aaron nomina filiorum Israel in pectorali;* et v. 30: *Pones super rationale Urim et Thumim.* Nam utrōbique aperte distinguuntur Urim et Thumim non modò à pectorali, sed ab ipsis gemmis nomine filiorum Israel inscriptis. Denique Braunio aperte contradicit Samaritanus codex, in quo sic legimus: *Et facies Urim et Thumim, et dabis Urim et Thumim ad pectorale.* Nam in iis verbis, et facies, docetur aliam rem esse Urim et Thumim, quam pectorale. Jam Clericus postquam adversus editorem Josephi Oxoniensem, Braunii imitatorem, eo ferè modo, ut nos supra, disputavit, novam hanc inducit sententiam, fuisse Urim et Thumim collare, quod ad pectus usque Aarenis penderet, quodque gemmis rutilantibus ut constabat, ita vocabatur *אֲזֹבֶן, luces, et חַמִּים*, margaritæ, ex *תּוֹם* vel *תּהָמָם*, arabico verbo. Quam sententiam due res: infirmant una, duas res esse Urim et Thumim, non unam, ut significatur in conjunctione, etc.; cùm contra collare sit unum, non duæ res diversis notandæ nominib; altera, collocari in pectore sacerdotis (*בְּלַע*) Urim et Thumim, nou in collo: in pectore, inquam, eo modo, ut pectorali esset applicatum, non ut ex collo pendulum; ergo viam verbis afferri, nec ipsum Clericum de virginum monilibus, quæ in pectus ipsarum pendent, dicturum fuisse virgines annexere solere monilia in pectorale; non igitur consentaneum esse, ut scripsit Moyses, quomodò ipse Clericus scribere nollet. Nos quidem de Urim et Thumim conjecturam talēm instituimus: 1º Revocanda esse in contextum hæc verba: *Et facies Urim et Thumim*, quæ Samaritani non omittunt, ob eam causam quod sint Urim et Thumim sacerdotalium vestium pars una et separata, ut liquet ex locis mox allegatis: nam de vestibus, aut de vestium partibus separatis, nunquam omitti, ut dicatur: *Et facies...* sic vel sic. 2º Esse et *חַמִּים* ipsas litteras, quibus hæc verba constarent, in tæniâ binâ contextas, aut in laminâ binâ insculptas et collocatas, vel inter gemmarum ordines, vel super oras pectoralis, quomodò lamina in cedaris fronte *sanctum Domino* insculpta. Erat tale ornamenti ejusdem generis, cuius ipsi pectoralis lapides, lapidumque uti quedam inscriptio, in quâ demonstrabatur, eum nomina filiorum Israel gemmis inscripta essent, monebanturque duodecim tribus, ut moribus suis id referrent, quod et litteris et gemmarum

libris Josue, Judicium et Regum. Post mortem Josue, cùm bellum cum Chananæis gerendum esset, nec satis constaret quænam è tribibus prima incedere deberet, *interrogaverunt Domini*, inquit textus sacer Judicum c. 1, v. 1, hoc est, juxta interpretes, consuluerunt Urim et Thumim, ut de voluntate Dei certiores fieri possent. Cùm autem prælium cum Benjaminitis ineundum esset, et dubium haud multùm dissimile subortum fuisse, Deum interrogârunt dicentes: *Quis in exercitu nostro erit princeps certaminis contra filios Benjamin?* Saül, cùm instarent Philistæi, videns partes suas in discrimine versari, consilium à Deo per Urim petisse dicitur lib. 1 Reg. c. 28, v. 6. Davidem etiam militarem, quid sibi in re dubiâ et trepidâ agendum esset, sæpè Deum per Ephod, seu Urim et Thumim, interrogâsse legimus 1 Reg. c. 23, v. 2 et 9; 2 Reg. c. 5, 19; 1 Paralip. c. 14, v. 14.

Deinde apud Judæos divinitus excitabantur viri prudentiâ et fortitudine præcellentis ad res reipublicæ domi militiaeque gerendas. De medio rubi aidentis Moysen appellaverat Deus; Josuam deinde constituit ducem exercitus; postea suscitavit judicum seriem qui eos de manu hostium liberarent, et quasi dictatorio jure regerent: designavit tandem Saïlem regem, et postea Davidem per prophetam Samuelem. Cùm ex his plerique nec potentia, nec opibus floruerint, et parùm ambitiosum habuerint animum, ut patet ex eo quòd regnum recusaverint hæreditarium, necesse est confiteri eos fuisse reverâ divinitus excitatos et divinæ legationis suæ signa tulisse valdè conspicua; et præterea perpetui successus corumdem judicium, præter omnem humanam expectationem, evincunt eos non sine Deo suscepisse reipublicæ habenas. Denique constans fuit successio Prophetarum, qui apud Ilebraeos Dei legati fuere, quique futura reipublicæ et aliorum etiam imperiorum fata prædicterunt, quæ nullâ potuerunt prænoscî sagacitatem humanam; suas prophetias non aestuentes fanatico spiritu, sed sine ullâ perturbatione divinitus admoniti ediderunt; et denique divinis legatis nihil indi-

luce ac nitore adumbrabatur. Denique, cùm Deus uno verbo tangat Urim et Thumim, neque subjungat cuius hæc formæ esse debeant, satis intelligitur, non agi talēm vestem, aut talēm vestis partem, quæ describi indigat, sed Deum omnia dixisse, quæ dicenda erant, nominatis iis litteris, quibus duo hæc verba constant, quia nimirū litteræ ille una aguntur, pectoralis, sic tanquam numismatis, explicatrices... »

gnuni gessere, imò suis virtutibus digni erant, qui apud homines Dei legatione fungerentur.

Verùm, inquies, Prophetarum vaticinia pleraque sunt valdè obscura et ambigua, generalia et indeterminata. Quæ clariora et determinata sunt magis, nihil continent, quod humana sagacitas facilè non potuerit prævidere: talia sunt illa de futurâ captivitate decem tribuum, et postea Judæorum. Tandem aliae prophetiæ licet temerè editæ, quandoque cause eventuum extiterunt, ut illa prophetia de altari erecto in Bethel à Jeroboamo, quæ à pio principe Josiâ adimplita fuit, haud illius ignaro.

Respondeo pleraque apud Prophetas vaticinia, nec esse obscura et ambigua, nec generalia et indeterminata: clarè et determinatè prænuntiata fuerunt omnia gentis illius fata per varios Prophetas à tempore Abrahæ usque ad excidium reipublicæ per Romanos. Clarè et determinatè prædicti fuerunt eventus quidam particulares cun omnibus circumstantiis loci et personarum. Clarè et determinatè etiam externorum imperiorum fata, conversiones seu revolutiones à Prophetis annuntiatæ sunt. Nequaquam ducimus à re nostrâ alienum hæc vaticinia fusiùs exponere, utpote ex quibus eluet maximè divina in Judæos supernaturalis providentia.

VATICINIA DE REIPUBLICÆ FATIS.

Auspicabimur hoc loco Israeliticæ gentis fata à morte Moysis, nam ea jam supra evolvimus quæ posteriorum Abrahæ fortunas ad istud usque tempus continebant. Primus qui se offert post mortem Moysis in historiâ Judaicâ eventus, est terræ Chanaan occupatio, ejusque divisio inter Israelitarum tribus. Qui eventus, ut supra vidimus, sæpè et clarè patriarchis Abrahæ, Isaæ, Jacob et Joseph, revelante Deo, innotuit: et à Moyse sexcenties prædictus fuit, cum eâ fiduciâ et securitate, quasi oculis cerneret sub eorum potestate jam redactam terram illam: descriptis quippe ante mortem suam terræ quam erant occupaturi limites, vivensque eos nominavit, qui subactam illam populo dividerent.

2º Historia Judaica ob oculos ponit frequenter populi ab institutis Mosaicis ab idololatricos vicinarum gentium cultus defectionem, et statim insecura infortunia; eorum deinde ad Deum conversionem et subsecutam liberacionem. Jam verò hæc omnia clarè et determinatè sine ambiguitate ullâ à Moyse et Josue prædicta fuere, idque certè præter omnem huma-

nam expectationem. Nam si attenderimus ad ea, quae Deus tempore Moysis in gratiam Ju-dæorum egit, ad illam majestatem, cum quâ leges in monte Sina promulgavit; ad illas pro-missiones, comminationes et blanditiæ quibus ad observantiam legum suarum Judæos excita-vit, res prorsus singularis nobis videbitur, qui à lege divinâ descire Hebrei potuerint; et certè si quisquam nostrum in Moysis vel Josue circumstantiis constitueretur, de futurâ populi obediencie nequaquam ambigeret: tamen Moyses Deut. c. 51 et 52 eorum perversitatem et abominationes describit, quasi obversarentur ante oculos. Nec minus præter spem prædictis subsecuturas mox ex illâ defectio-ne corum calamitates: quis enim putavisset tunc præcipue Israelitas extrema ab aliis populis passuros, cùm eorum mores studiosius æmulabantur et amicitias colebant? Tamen Moyses hoc sæpiissimè prædictis sine ambiguitate ullâ, et post eum Josue c. 25, v. 12, hisce verbis: « Quòd si volueritis gentium harum, quæ inter vos habitant, erroribus adhærere, et cum eis connubia atque amicitias copula-re, jam nunc scitote quòd Dominus Deus vester non eas delectat ante faciem vestram, sed sint vobis in foveam et laqueum et offendiculum ex latere vestro, et sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terrâ hinc optimâ quam tradidit vobis. » Non minus enucleatè Moyses sæpius prædictis Israelitarum resipiscientiam et subse-quentes victorias, sieque cantico suo propheticæ finem imposuit: « Laudate, gentes, populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur, et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terræ populi sui. »

3º Post judicium tempora mutata est forma publicæ administrationis; regimen quod plures inter se dividebant in unum regem transfertur. Non latuit Moysem eventus ille, sed quasi jam constitutum regem oculis cerneret, varia dedit c. 17 Deut. præcepta de electione regis, ejus-que officiis: « Cùm ingressus fueris terram, inquit, quam Dominus dabit tibi, et possede-ris eam, habitaverisque in illâ et dixeris: Constituam super me regem, » etc.

4º In historiâ regum Judæ et Israel, even-tus maximè memorabilis fuit utriusque regni dissolutio, captivitas populi, et dispersio in omnes gentes: ex quo rerum exitu pronum fuisset concludere eos nequaquam fuisse sub speciali Dei providentiâ constitutos, nisi declarasset Deus ista obvientura ad eorum ulci-

scendam impietatem: et reverâ de nullâ re sæpius vel clarius locuti sunt Prophetæ omnes. Illud infortunium prædixerat in ipso initio reipublicæ Moyses Deut. c. 28: *Filios genera-bis, inquit, et filias, et non frueris eis, quoniam ducentur in captivitatem... Disperget te Dominus in omnes populos.* Idem prædixerat Josue c. 25, et etiam Salomon præsenserat, ut patet ex ipsius oratione in dedicatione templi. Specia-liter verò captivitatem decem tribuum prædi-kerat Osée, cuius hæc sunt inter alia multa verba non obscura c. 9: « Noli lætari, Israel... non habitabunt in terra Domini... abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, et erunt vagi in nationibus... Non revertetur Ephraim in terram Ægypti, et Assur ipse rex ejus: quoniam noluerunt, etc. » Prædixerat etiam Amos, cuius non minus perspicua sunt hæc verba c. 5: « Audite verbum istud, quod ego levo super vos planetum: domus Israel cedidit, et non adjiciet ut resurgat... quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs de quâ egrediebantur mille, relinquuntur in eâ centum, et de quâ egrediebantur centum, relinquuntur in eâ decem in domo Israel... et nolite querere Bethel, et in Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis... Migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus. » Ita etiam Michæas c. 1.

Judæ præterea captivitatem clarè prædixere Habacuc toto 1 cap. Sophonias etiam c. 1. Isaías 130 annis ante eventum, cùm missis à rege Babylonis nuntiis Ezechias ostendisset thesauros suos, admonuit regem his verbis: « Audi verbum Domini exercitum: Ecce dies venient et auferentur omnia quæ in domo tuâ sunt: et quæ thesaurizaverunt patres tui usque in diem hanc in Babylonem, non relinquetur quidquam, dicit Dominus; et de filiis tuis, qui exhibunt de te, quos genueris tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. » Vide Jeremiam c. 13, et Eze-chielem c. 12. Prophetæ istæ omnes completæ fuerunt, cùm Theglatphalasar, Assyriorum rex partem nationis Israeliticæ duxit captivam, ut legimus lib. 4 Regum c. 13; et deinde Sal-manasar, expugnatâ post trienni annum obsidionem Samariâ, totam gentem illam transtulit in alias terras trans Damascum. Et tandem Nabuchodonosor, rex Babylonis, bis obsessam Jerusalem expugnavit, populumque fermè omnem Judeorum Babylonem abduxit.

Neque solùm clarè hunc eventum prænun-

tiavere Prophetæ, sed etiam omnes eventus circumstantias : prædixerat, v. g., Moyses Deut. c. 28, v. 27, non fore occidendos eorum reges, sed in captivitatem cum populo abducendos, ut contigit Manassi, Joachimo, et Sedeciae. Prædixerat etiam nationem, cui essent servituri, non futuram ex vicinis ullam, aut Ægyptiacam, sed quam nunquam neque ipsi neque patres eorum cognovissent, quales erant Babylonii. Imò Isaías, Ezechiel, etc., Chaldæos et Babylonios nomine designarunt. Jeremias etiam Nabuchodonosorem victorem ante eventum declaravit. Idem propheta ad 70 annos tempus captivitatis definivit, ut ex Danielis c. 9 discimus, et ex clarissimis ipsius verbis c. 25 :

¶ Hæc dicit Dominus exercituum : Pro eo quod non audistis verba mea, ecce ego mittam et assumam omnes cognationes aquilonis, et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eos super terram istam.... et erit universa terra hæc in solitudinem, et in stuporem, et servient omnes gentes istæ regi Babylonis 70 annis. Cumque impleti fuerint 70 anni, visitabo super regem Babylonis. » Scriperat Moyses quod præ fame manducaturi erant parentes proprios liberos in obsidione urbis, ut reverè contigit primò, regnante Achab, in obsidione Samariae; deinde oppugnante urbem Jerosolymitanam Nabuchodonosor; et tertio obsidente Tito. Nec solum hæc in parte, sed in omnibus mirè consentiunt Jeremiae lamentationes, in quibus populi calamitates luget, cum Moysis declaracionibus toto cap. 28 Deut. Prænuntiaverat idem legislator Moyses quod non in unam eamdemque terram erant transferendi, sed dispergendi per omnes gentes; quod completum fuit, cum Salmanasar Israelitas duxit in Iala et Iabor et civitates Medorum, et Judæi ipsi coacti fuerunt inter Tyrios, Moabitas, Ammonitas, Edomitas, et alios populos habitare : vide Amos c. 1, Jeremiam c. 40 et 45. Denique Moyses Deut. c. 28 deseripsit Israelitarum in terrâ alienâ conditionem verbis istis : « In gentibus quoque non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum, et animam consumptam mœrore, et erit vita tua quasi pendens ante te; timebis nocte et die, et non eredes vitæ tuæ. » Quæ etiam verba non temerè dicta sunt : nam semper apud exteris incerta fuit et parum secura Judæorum conditio. Tempore Amam et alias saepissimè in praesenti fuerunt extirpationis periculo, et nunquam

sine maximis terroribus ; imò verò saepius gravissima passi sunt, et internecione deleti apud exteris, ut tempore Nabuchodonosor in Ægypto contigit, quod fugerant reliquæ Judæ, et prophetam Jeremiam invitum duxerant, dira et vera tamen minitantem : « Assumam dicebat Dei nomine, reliquias Judæ qui posuerunt facies suas ut ingredierentur terram Ægypti et habitarent ibi; et consumentur omnes in terrâ Ægypti : cadent in gladio et in fame; consumentur à minimo usque ad maximum, et erunt in jusjurandum, et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium. » Eamdem calamitatem præsenserat Ezechiel, ut constat ex c. 29.

5º Post 70 annos Hebræi apud Babylonios captivi à Cyro rege Persarum patriæ restituuntur; honoriscentissimè cum munieribus et templi vasis dimittuntur, suisque etiam permittuntur legibus. Eventus, si in se spectetur, singularis est, et divini favoris luculentissimum argumentum; sed multò magis admirabilis quod ab omnibus prophetis fuerit prænuntiatus cum omnibus circumstantiis temporis et personarum. Osee post interminatas maximas calamitates, hæc promissione c. 14 suam concludit prophetiam ; cùdem promissione suas absolvunt Amos, Michæas et Sophonias ; saepius illam rerum conversionem prædictis Jeremias ut c. 50 et 51, 50 et 51. Item Ezechiel c. 26. Unum laudabimus, scilicet Isaiam, qui 200 annis ante eventum vixit, cuius celeberrima prophetia legitur c. 44 : « Hæc dicit Dominus redemptor tuus.... convertens sapientes rotorsum, et scientiam eorum stultam faciens : suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum compleans; qui dico Ierusalem : Habitaberis; et civitatibus Juda : Ædificabimini : et deserta ejus suscitabo... qui dico Cyro : Pastor meus es et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem : Ædificaberis; et templo : Fundaberis. » Et c. 45, pergit propheta : « Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes.... ego ante te ibo.... ut scias quia ego Dominus qui voco nomen tuum, Deus Israel: propter servum meum Jacob, et Israel electum meum, vocavi te nomine tuo; assimilavi te, et non cognovisti me. » Et paulò post : « Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam; ipse ædificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in munieribus,

« dicit Dominus Deus exercituum. » Ut enim intelligatur quām accuratē completa fuerit prophetia, conferre solum necesse erit cum istis prophetae verbis Cyri edictum, eujus hic tenor est : « Hæc dicit Cyrus rex Persarum : « Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, et ipse præcepit mihi, ut ædificarem ei domum in Jerusalem, quæ est in Judæa. « Quis est in vobis de universo populo ejus ? « sit Deus illius cum ipso : ascendat in Jerusalem quæ est in Judæa, et ædificet domum Domini Dei Israel; ipse est Deus, qui est in Jerusalem. Et omnes reliqui in cunctis locis, ubicumque habitant, adjuvent eum viri de loco suo, argento et auro et substantiâ et pecoribus, excepto quod voluntariè offerunt templo Dei quod est in Jerusalem. » 1 Esd. c. 1, 2.

6º Post urbis atque templi restorationem fortunata valde per 300 circiter annos fuit reipublicæ Judaicæ sors, et quamvis caruerint multis signis divinæ præsentiae, tamen religioni et institutis divinis addictissimi fuere, nec per totum illud spatium ulli fuerunt apud eos pseudo-prophetæ. Qui eventus sæpè et clarè et determinatè à pluribus prophetis prænuntiatus fuit, quorum verba recitare nimis longum foret, loca solunmodò indicabimus : vide Isaiae c. 41, 43, 49, 52, 54, 55, 60, etc.; Ezechielis c. 56 et 48; Zacharie c. 15; Jeremiah solùm verba laudabimus c. 46, v. 27 : « Et tu ne timeas, serve meus Jacob, et ne paveas, Israel : quia ecce ego salvum te faciam de longinquò et semen tuum de terrâ captivitatis tue : et revertetur Jacob et requiescat, et prosperabitur, et non erit qui exterreat eum. Ego consumam cunctas gentes ad quas ejeci te; te verò non consumam, sed castigabo te in judicio, nec quasi innocentia parcam tibi. »

7º Quæ secutæ sunt longam illam pacem calamitates, ex intestinis Judeorum dissidiis et Antiochi furoribus, clarissimè descriptæ sunt apud Zachariam c. 4, et Danielem c. 7 et 8 : de quibus prophetiis pauca modò dicemus. Denique non minùs clarè secundum urbis excidium, dissolutio reipublicæ, et quæ subsecuta sunt infortunia prædicta à prophetis fuere, et præcipue à Daniele, ut alio in loco ostendemus.

VATICINIA QUÆDAM PARTICULARIA.

Ne in immensum crescat hæc vaticiniorum expositio, præteribimus illam quasi segetem, quam continent patriarchæ Jacob benedictiones

Gen. c. 49, et Moysis Deut. c. 53, multaque alia quæ passim libris sacris inveniuntur, et duo vel tria solunmodò exempla seligemus. Post destructam urbem Jericho Josuam ita esse imprecatum legimus in libri sui c. 6 : « Male dictus vir coram Domino, qui suscitaverit et ædificaverit civitatem Jericho : in primo genito suo fundamenta illius jaciat, et in novissimo liberorum ponat portas ejus. » Quam imprecationem non irritam fuisse discimus ex l. 3 Reg. c. 16, v. 54 : « In diebus Achab, inquit scriptor sacer, ædifieavit Hiel de Bethel Jericho : in Abiram primitivo suo fundavit eam, et in Segub novissimo suo posuit portas ejus, juxta verbum Domini quod locutus fuerat in manu Josue, filii Nun. » Cùm Jeroboam impio consilio altare consecraret in Bethel contra legis præscriptum 3 Reg. c. 13 : « Ecce vir Dei venit de Judâ in sermone Domini in Bethel, Jeroboam stante super altare et thus jaciente ; et exclamavit contra altare in sermone Domini, et ait : Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce filius nascetur domini David, Josias nomine, et immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura suecedunt, et ossa hominum super te incedet ; deditque in illâ die signum dicens : Hoc erit signum quod locutus est Dominus, ecce altare scindetur et effundetur cinis qui in eo est. » Post elapsos 350 annos accuratissimè completa est ista prophetia, ut constat ex l. 4 Reg. c. 23, v. 15, ubi hæc legimus : « Insuper (Josias rex) et altare quod erat in Bethel, et excelsum quod fecit Jeroboam filius Nabat, qui peccare fecit Israel, et altare illud et excelsum destruxit, atque combussit, et comminuit in pulverem. Et conversus Josias vidit ibi sepulera quæ erant in monte, misitque et tulit ossa de sepulcris et combussit ea super altare, et polluit illud juxta verbum Domini, quod locutus est vir Dei, qui prædixerat verba hæc. Et ait : Quis est titulus ille, quem video ? Responderunt que ei cives urbis illius : Sepulcrum est hominis Dei qui venit de Judâ et prædictit verba hæc, quæ fecisti super altare Bethel, et ait : Dimitte eum, nemo commoveat ossa ejus. »

Cùm consternatus rex Ezechias propter blasphemias Sennacherib regis Assyriorum et Rabsacis ducis ejus, qui vastatâ totâ Judæa, cum ingenti exercitu ad urbem maturabat, ad Isaiam prophetam misisset divinum petens consilium in tantis angustiis, respondit pro-

pheta his verbis c. 57: « Hæc dicit Dominus Deus Israel : Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum, hoc est verbum quod locutus est Dominus super eum. De spexit te, et subsannavit te, virgo filia Sion... Cui exprobasti et quem blasphemasti, et super quem exaltasti vocem, et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad sanctum Israel. In manu servorum tuorum exprobasti Domino, et dixisti... Cùm fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas : ponam ergo circulum in naribus tuis, et reducam te in viam per quam venisti... Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum : Non intrabit in civitatem hanc, non jaciet ibi sagittam, et non occupabit eam clypeus, et non mittet in circuitu ejus agerem; in viâ quâ venit, per eam revertetur. » Quod vaticinium contra omnium expectationem et spem impletum accuratissimè fuit : « Nam factum est in nocte illâ, ut verbis utar auctoris sacri, venit angelus Domini, et perecessit in castris Assyriorum 185 millia. Cùmque diluculò surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum : et recedens abiit, et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et mansit in Ninive, et post paucos dies cùm adoraret in templo Nezroch Deum suum, Adramalech et Sarazar filii ejus percusserunt eum gladio. » Vide non minus singularem Elizei prophetiam l. 4 Reg. c. 7, quam etiam Deus insigni miraculo præter omnium spem complevit.

Dixerat Deus Jeremiæ querenti quôd annuntians verbum Dei passus fuisset opprobrium, et in præsenti esse vitæ periculum : « Dabo te populo huic in murum æneum fortē, et bellabunt adversum te et non prævalebunt, quia ego tecum sum ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus; et liberabo te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium. » Quod promissum suum præstitit Deus valdè singulari modo contra omnium vota : populus quippe illum prophetam dignum morte declaravit; principes adversus eum conjuraverunt; rex Joachim illum vivum igni tradere voluit; in foveam demissus, luto immersus diù sine cibo mansit; eversâ tamen civitate, abductis in captivitatem inimicis suis, ipse securus mansit in Judæa. Prophetæ Ezechiel, ut patet ex c. 12, Sedecie regis miseram sortem præsensit, atque declaravit illum oculis privatum abducendum esse Babylonem; verba prophetæ sunt : « Et dux, qui est in medio co-

rum, in humeris portabitur, in caligine egredietur : facies ejus operietur ut non videat oculo terram... Et adducam eum in Babylōnem, et ipsam non videbit, ibique morietur. » Quæ verba ubi ab Ezechiele prolatæ sunt videbantur parùm cohærere et hominis insanientis deliria; accuratissimè tamen adimplæta fuere.

VATICINIA DE IMPERIORUM EXTERNORUM FATIS.

Deus volens Judæos convincere suâ ditione non solùm Judæam, sed totum orbem contineri, dignatus est eos non solùm certiores facere per vates suos de venturis gentis suæ fatis, sed etiam de suis circa alia imperia consiliis. Nihil enim aptum magis erat ad augendam eorum in se fiduciam, eosque avocandos à sanciendis cum exteris foederibus. Propter hanc causam referta sunt scripta Prophetarum vaticiniis pertinentibus ad vicinas gentes, Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Syros, Tyrios, Assyrios, etc., ex quibus ea solùm indicabimus, quæ ad majora spectabant imperia, et quorum auctoritas etiam ex profanâ historiâ adstruitur.

INTERITUS NINIVE ET IMPERII ASSYRIORUM.

Anno ante Christum 626, (vel ut mavult Prideauxius 612), Nabo-Pollassarus Babylonius à Saraco sive Chynaladano Assyriorum et Chaldaeorum rege exercitui præfensus, et Astyages à patre Cyaxare Medie satrapâ constitutus, attinitatem ineuntes (Amyiti, Astyagis filiâ, Nabuchodonosori filio Nabopolassari desponsatâ) junetis viribus Niniven, et in eâ Saracum regem expugnârunt; immensamque illam civitatem, quæ 1500 annos imperii Assyriorum sedes fuerat, quæque juxta Diodorum Sieulum et Strabonem viginti leucarum ambitu continebatur, solo æquârunt, regnumque inter se partiti sunt. Illam calamitatem plusquam 120 annis ante exitum præsenserat Nahum propheta, et clarissimis verbis prædixerat in totâ suâ prophetiâ, quam inscripsit : Onus Ninive : idque eo tempore, quo maximè florebant Assyriorum res. His verbis utitur c. 5 : « Væ civitas sanguinum.... propter multitudinem fornicationum... ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum.... et projiciam super te abominationes, et contumelias te afficiam, et ponam te in exemplum; et erit, omnis qui viderit te resiliet à te, et dicet : Vastata est Ninive... Dorunitaverunt pastores tui, rex Assur; sepelientur principes tui; latitavit

populus tuus in montibus, et non est qui congreget: non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua. Omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te; quia supra quem non transiit malitia tua semper?

Eundem eventum non minus clarè prænuntiavit Sophonias paucis annis ante exitum: Horribilis Deus... inquit c. 2, extendet manus suam super aquilonem, et perdet Assur; et ponet speciosam in solitudinem et in invium, et quasi desertum, et accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiæ gentium.... hæc est civitas gloria habitans in confidentiâ, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me nou est alia amplius; quomodo facta est in desertum, cubile bestiæ? Omnis qui transit per eam sibilabit, et movebit manus suam.

INTERITUS TYRI.

Anno ante Christum 586, Nabuchodonosor rex Babylonis, opulentissimum mundi imperium Tyrum obsedit, et tandem post tredecim annorum obsidionem expugnavit. Nondum expugnatâ urbe cùm res suas in discrimine summo versari viderent Tyrii, bona sua et maximam populi partem transtulerunt in insulam dimidiâ parte milliaris à veteri Tyro distantem; ita ut Nabuchodonosor spe frandatus in vacuam urbem iram effuderit, illamque funditus diruerit; reliquæ istius urbis Pakætyri nomen acceperunt. Istam calamitatem ante obsidionem prædictis Ezechiel, ut patet ex c. 26: « Et factum est, inquit, in undecimo anno (deportationis Jechoniae) primâ die mensis, factus est sermo Domini ad me dicens... Pro eo quod dixit Tyrus de Jerusalem: Euge, confractæ sunt portæ populorum, conversa est ad me; implebor, deserta est. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te, Tyre, et ascendere faciam ad te gentes multas, siue ascendit mare fluctuans, et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus, et radam pulverem ejus de ea, et dabo eam in dissimilam petram.... Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis.... circumdabit te munitionibus.... unguis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas, populum tuum gladio cædet, et statuæ tuæ nobiles in terram corruent. Vastabunt opes tuas, et destruent muros tuos et domus tuas præclaras subvertent, et lapides tuos et ligna tua et pulverem tuum in medio aquarum

ponent.... Et descendens de sedibus suis omnes principes maris... et induentur stupore: in terrâ sedebunt, et attoniti super repentina casu tuo admirabuntur; et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo periisti, quæ habitas in mari, urbs inelyta, quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis quos formidabant universi?.... Quia hæc dicit Dominus: In nihilum redigam te et non eris; et requisita non invenieris ultra in sempiternum, dicit Dominus. » Deinde idem propheta post enumeratas toto c. 27 opulentissimæ illius urbis mereces et defletam ruinam, toto c. 28, eum eadem fidentiâ et sermonis gravitate vaticinatur contra regem Tyriorum, cui varias reprobat iniurias. Vide etiam Joel. c. 3, et Amos c. 1.

ÆGYPTIACI IMPERII FORTUNA.

Apud prophetam Ezechielem c. 29, hæc verba legimus: « In anno decimo, decimo mense (id est, ante Christum 589), factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis, pone faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti, et prophetabis de eo, et de Ægypto universâ. Loquere et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Pharao, rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dicis: Meus est fluvius, et ego feci memetipsum. Ponam frenum in maxillis tuis... et projiciam te in desertum.... pro eo quod fuisti baculus arundineus domui Israel... et erit terra Ægypti in solitudinem... à turre Syenes usque ad terminos Æthiopiarum... non habitabitur 40 annis... post finem 40 annorum congregabo Ægyptum de populis, in quibus dispersi fuerant, et reducam captivitatem Ægypti, et collocabo eos in terrâ Phathures, in terrâ nativitatis suæ: et erunt ibi regnum humile: inter cætera regna erit humillima, et non elevabitur ultra super nationes et immixtum eos, ne imperent gentibus, neque erunt ultra domui Israel in confidentiam, docentes iniuriam, ut fugiant et sequantur eos. » Vide etiam c. 50, 51, 32, in quibus contra regem Ægypti eadem vaticinatur cum magnâ orationis vi ac perspicuitate, et regem Nabuchodonosor Ægypti victorem futurum annuntiat. Eadem prænuntiavit Jeremias c. 35, anno ante Christum 587, et etiam c. 44 et 46. Unum tantum versiculum ex hoc propheta laudabimus, qui particularem circumstantiam continet: « Hæc dicit Dominus, in-

quit v. 30 : Ecce ego tradidam Pharaonem Ephree, regem Ægypti in manu inimicorum ejus, et in manu quærentium animam illius, sicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, inimici sui et quærentis animam ejus. » Omnia illius prophetiae verba vera et accuratissimè impleta fuisse discimus ex historiâ profanâ.

1º Arguit propheta Pharaonem Ephree superbiæ et arrogantiæ. Habet in hac parte consentientem Herodotum, qui narrat Apriem, (sic enim vocat Pharaonem Ephree) eò arrogantiæ et impietatis devenisse, ut negaret in deorum positum potestate ipsum solio deturare; quæ arrogantia et impotens superbia orta est ex secundâ fortunâ, quâ usus fuerat per viginti primos regni sui annos, in quibus Cyprios, Sidonios et alios armis superaverat. Imò in illius potentia tantam fiduciam habuerunt Judei, ut Jeremias minitanti aures præbere recusaverint, illumque prophetam invitum secum in Ægyptum transtulerint. 2º Consentienter illi vaticinio Nabuchodonosor, seditionis arreptâ opportunitate, vel fortasse ab Amasi invitatus, in Ægyptum cum exercitu perrexit, et projecto Aprie in desertum, ut loquitur propheta, id est, sui regni finibus pulso, omnia depopulatus est. 3º Apries collecto post discessum Nabuchodonosor exercitu, et cum Amasi, relicto pro rege, commiso prælio fusus, captus et in proprio palatio consentienter verbis Jeremias interfactus est. 4º Juxta Herodotum et Diodorum Steulum annis 40 regnum obtinuit Amasis, et 40 anni intercesserunt à subactione Ægypti usque ad Cyrus, qui Ægyptios etiam liberos dimisit sicut et Judeos. Receté igitur 40 annos captivitatis Ægyptiorum numeravit propheta, 5º Humile postea fuit Ægyptiorum regnum. Nam constat ex libro octavo Xenophontis de Institutione Cyri, et ex totius operis prologo, Ægyptum sub ditione suâ habuisse Cyrus : à Cambyses ejus filio postea subacta fuit, et exinde semper mansit sub Persarum, vel Græcorum, vel Romanorum, vel Saracenorum, vel Torcarum imperio.

BABYLONICI IMPERII INTERITUS.

Anno ante Christum 539 eversum est à Medis et Persis duce Cyro imperium Babylonicum, 209 annis postquam constitutum fuit à Nabonassare; quem eventum, 200 circiter annis antequâm contingere, prædixerat Isaias sex integris capitibus, videlicet 13, 14, 21, 43, 46,

47. His verbis ultur in hoc ultimo capite : « Descende, sede in pulvere, virgo filia Babylon, sede in terrâ, non est solum filiae Chaldaeorum... Sede tacens, et intra in tenebras, quia non vocaberis ultra domina regnorum. » Idem prædixerat Ilabacue c. 7; Jeremias c 51, nec solùm absolutè, sed cum omnibus circumstantiis. Isaias c. 44, v. 28, ut supra vidiimus, Cyrus victorem Babylonis nomine designavit : idem propheta c. 13 et 21, Persis adjungit confederatos Medos, sicut et Jeremias c. 51, v. 28 : « Sanctificate, inquit, contra Babylonem gentes, reges Mediæ, duces ejus, et universos magistratus ejus, cunctaque terram potestatis ejus. » In eodem capite v. 46, Jeremias prænuntiat Babylonios accepturos esse nuntium adventantium hostium diù ante obsidionem : Veniet in anno auditio et post hunc annum auditio, et reverà ex historiâ profanâ accipimus Cyrusi 21 annos in subiugendis Asiae principibns Babyloniorum confederatis posuisse, et cum Babylonem versus moveret castra, ad flumen Gyngim cum exercitu anno integro manere coactum fuisse, donec variis canalibus immunitâ aquæ altitudine exercitum vado transmisisset, et ibi completa partim fuere ista verba Isaie : Dico profundo : Desolare, et flamina tua arefaciam. Jeremias v. 27, prædicti exercitum Chaldaeorum obviâm Cyro iterum, et tanquam mulieres recepturum sese intra mœnia : « Levate signum de terrâ, clangite buccinâ... adducite equum... cessaverunt fortes Babylonis à prælio, habitaverunt in præsiis, devoratum est robur eorum, et facti sunt quasi mulieres. » Rem ita evenisse testantur omnes scriptores profani.

Isaias et Jeremias prædixere flumen Euphratem siccandum esse : Flumina tua arefaciam, ait Deus apud priorem; apud alterum verò c. 50, v. 58 : Siccas super aquas ejus erit, quod adimpletum fuit, cum Cyrus in latos profundosque canales et receptacula aquas fluminis ex alveo deduxit. Jeremias c. 51, v. 51, scribit : « Currens obviâm currenti veniet et nuntius obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas à summo usque ad summum; et vada præoccupata sunt, et paludes incense sunt igni, et viri bellatores conturbati sunt. » Urbis expugnationem clarius describere non potuisset si admissus fuisse ad videndum. Cyrus quippe, ruptis nocte fluminis obicibus, aquas subito in præarata receptacula deduxit, simulque per

duas extremas partes introduxit exercitum in urbem, itinere facto per alveum fluminis, dum rex inter proceres cum maximâ securitate epularetur. Ita narrant cum Daniele Herodotus et Xenophon.

Istud etiam convivium, cui indulgebat rex Babylonis, prædixerat Jeremias eodem capite v. 59 : « In calore eorum, inquit, ponam potus eorum, et inebrabo eos, ut sopiantur et dormiant somnum semipernum, et non consurgant, dicit Dominus. » Idem propheta v. 41, his verbis utitur : « Quomodo capta est Sesac et comprehensa est inclita universæ terræ? Quibus etiam anni tempus designassè videtur : nam convivium illud magnum, quod fecit Balthazar rex, erat in honorem Sesac dæ Babylonis, eujus annum festum tunc celebrabatur.

Denique non tantum urbis expugnationem, modum, tempus, etc., accuratissimè prædixerunt Prophetæ, sed etiam subsecitura ejus fata : « Non habitabitur, inquit Isaías, c. 15, v. 20, usque in finem, et non fundabitur usque in generationem et generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi; sed requiescent ibi bestiæ, replebuntur domus eorum draconibus. » Et Jeremias c. 50, v. 59 : « Habitabunt in eâ struthiones : non inhabitabit ultra usque in sempiternum, nec extruetur usque ad generationem et generationem. » Quæ omnia gradatim quidem, sed ad litteram tamen adimplæta fuere. Nam primò ruptas fluminis ripas non reparavit Cyrus, quo effectum est ut flu men longè latèque campos circumjacentes inundaverit, ita ut in alveo fluminis non remanaserit aquæ copia par ferendis cymbis levissimis ; rectè ergo seripsit propheta futuram *in paludes aquarum*. Deinde Cyrus, retento nomine regis Persarum, Babylonem viduam effecit et jure Persico uti jussit. Postea Darius Histaspis muros urbis rebellis dejecit ; et cùm Alexander Magnus sedem imperii ibi ponere constitisset, immensosque suscepisset labores, immaturâ morte ante opus absolutum præreptus est. Postea Seleucus Nicanor locupletissimos cives cum opibus abduxit Seleuciam, 50 mil liaribus à veteri Babylone distantem, quæ nunc Bagdad nuncupatur. Tandem Parthi reliquias nobilissimæ istius urbis transtulerunt Ctesiphontem, ita ut tempore Adriani imperatoris nihil ibi præter murorum reliquias cerneretur, inter quos fere servabantur ad ludos et venationem. Sed hodiè, ut refert Benjamin Barjona

in Itinerario, etsi quædam supersint vestigia palati Nabuchodonosoris, tamen nemo audet accedere serpentum ibi latitantum et draconum metu.

IMPERIORUM SUBSEQUENTIUM, PERSICI, GÆCI ET ROMANI, FATA A DANIELE PRÆNUNTIATA.

Memoriæ proditum est à Megasthene, antiquissimo scriptore ethnico, Nabuchodonosorem regem Babylonis ante obitum sui regni interitum prænuntiassè his verbis : « Imminentem ḥ Babylonii, vobis calamitatem prænuntio; Persicus veniet mulus, qui daemonum vestrorum usus auxilio, durum cervicibus vestris jugum imponet; atque hujus cladis auctor etiam Medus erit, quo ante Assyrii magnoperè gloriabantur. » Magnam accepit ista vetus traditio auctoritatem ex scriptis Danielis, quibus constat illum regem reverâ divinitus admonitum fuisse in somniis de fortunâ, non tantum sui regni, sed etiam subsequentium imperiorum. Somnium quod ex memoriâ regis exciderat, his verbis indicavit, et exposuit Daniel : « Tu, rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis, et intuitus ejus erat terribilis. Hujus statuæ caput ex auro optimo erat, pectus autem et brachia ex argento : porrò venter et femora ex aere, tibiae autem ferreae ; pedum quædam pars erat ferrea, quædam autem fictilis. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos : tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum et aurum, quæ raptæ sunt vento, nullusque locus inventus est eis ; lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et impletivit universam terram. Illoc est somnium ; interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex. Tu, rex regum es : et Deus cœli regnum et fortitudinem et imperium et gloriam dedit tibi... Tu es ergo caput aureum. Et post te consurget regnum aliud minus te, argenteum, et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ : et regnum aliud erit velut ferrum ; quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. Porrò quia vidisti pedum et digitorum partem teste siguli et partem ferream, regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur. Secundum quod vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, et digitos pedum ex parte ferreos et ex parte fictiles, ex parte regnum erit solidum, et ex

• parte contritum. Quòd autem vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum, suscitat Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; communuet autem et consumet universa regna hæc et ipsum stabit in æternum. Secundùm quod vidisti, quòd de monte abscissus est lapis sine manibus, et communuit testam et ferrum et æs et argentum et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea; et verum est somnium et fidelis interpretatio ejus. »

Et reverà eventus fidelem esse istam interpretationem demonstravit. Babylonicum imperium, per caput aureum expressum, fuit omnium opulentissimum, et Babylon spoliis Assyriorum, Ægyptiorum, Tyriorum, Judæorum, vicinorumque omnium populorum ditata, omnes urbes opibus superavit. Secundum imperium, quod pectore et duobus brachiis argenteis significatum fuit, Cyri Persæ imperium fuit, extentum magis, sed minus opulentum, compositum scilicet ex Babylónico, quod pectus exprimebat, et Medorum Persarumque imperiis, quæ duobus brachiis adumbrabantur. Illud regnum exceptit Macedonicum, quod significabant venter et femora ærea, priore quidem potentius sed opulentum minus, idèoque per æs significatum. Duo femora ex ventre æreo derivata significabant dividendum esse illud imperium in duas præcipuas partes, septentrionalem unam, meridionalem alteram. Romanorum imperium illud Græcorum exceptit, benè per ferrum expressum, quod significabat invictam illius populi virtutem, et divinarum apud eos contemptum, quas ante domitam Asiam nec habuere, nec cupiere. Pedes et digitæ ex ferro et testæ compositi significabant, ut ipse docet Daniel, Romanum imperium tandem inter plures dividendum esse, quod reverà contigit: nam post Marcum Aurelium et Ælium Verum administratum est à pluribus consortibus, qui diversas ditiones accipiebant, et post Constantinum in duas partes orientalem et occidentalem divisum fuit. Sed plenissimam habuere completionem ea verba, cùm irrumpentibus undique barbaris gentibus decem constituta sunt regna, decem digitis adumbrata: quæ sic enumerat Machiavellus, auctor in hac re non suspectus; pri-

mum est Wandalorum qui Africam tenebant; secundum Suevorum et Alanorum, in Vasconia et occidentali Hispaniae parte; tertium Visigothorum, in Gallia meridionali et Cataloniâ; quartum Burgundorum in Burgundiâ; quintum Francorum in Gallia; sextum Anglorum et Saxonum in Britanniâ; septimum Ostrogothorum, in Pannoniâ, protensum à Rhaetiâ ad Moesiam; octavum Gepidarum, quibus annumerantur Longobardi, protensum ab Austrâ et Pannoniâ inferiore usque ad Sirmium ad Danubium; nonum Hunnorum in Hungariâ; decimum Herulorum et Turingorum, qui sub Odoacro Italiam invaserunt. Hæc regna paulò aliter numerantur ab aliis, et ita ut residuum regni Romani occidentalis sit unum ex decem regnis prædictis à Daniele.

Sequentia verba hæc: *Quòd autem vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, adimpleta fuère, cùm affinitatibus conjuncti fuerunt principes Romanorum Cæsar et Pompeius, Octavius et Antonius, et posteriores imperatores: vel cùm ipsi eorum imperatores, post duodecim Cæsares ex omni gente sumebantur; centum quippe anno-rum spatio, quod antecessit Constantini imperium, præter Italos septem nationes dederant principes Romano imperio; vel cùm foedera cum barbaris gentibus inita sunt. Addit propheta: Et non adhærebunt sibi, ut significaret non fore diuturnam illam Romanorum cum alienigenis societatem, et Romanis non esse illos principes cooptatos adhæsuros: ut cætera exempla taceam, Constantinus Magnus sedem imperii transtulit Constantinopolim, quæ exinde urbs regia appellata est. Denique per lapidem abscissum sine manibus intelligitur Christi regnum sine prudentiæ humanæ consiliis, et sine potentia militari stabilitum. Lapis ille reverà confregit pedes statuæ: nam coepit occidente imperio Romano regnum Christi, et paulò ante interitum istius regni imperatores ipsi Christo nomen dederunt. Tunc etiam apotheosis abolita est, et imperatoria potestas legesque civiles multùm immutatae fuere, et in alio posite fundamento, scilicet in Christi legibus. Confregit etiam partes æreas, argenteas et aureas, et crevit in montem immensus regnum Christi, cùm Religio christiana ubique Romanam, Græcam, Persicam et Babyloniam superstitionem superavit, onnesque illos populos Christo subjicit. Duravit jam illud regnum plusquam 1700 annis, et æternum esse eventus comprobabit.*

Huic illustri vaticinio aliud ex eodem prophetā adjungere non pīgebit propter claram ac simplicem rerum futurarum descriptionem; quo permotus Porphyrius librum Danielis non propheticum, sed historicum, et post rerum eventum scriptum asseruit. Legitur c. 8 : « Anno tertio regni Baltassar regis, visio appariuit mihi... et ecce aries unus stabat ante paludem habens cornua excelsa et unum excelsius altero, atque succrescens. Postea vidi arietem ventilantem contra occidentem et contra aquilonem, et contra meridiem, et omnes bestiae non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus, fecitque secundū voluntatem suam, et magnificatus est, et ego intelligebam. Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terrae et non tangebat terram; porrò hircus habebat cornu insigne inter oculos suos, et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, et eueurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. Cùmque appropinquasset propè arietem, efferratus est in eum, et pereussit arietem, et communuit duo cornua ejus, et non poterat aries resistere ei : cùmque cum misisset in terram, conculeavit, et nemo quibat liberare arietem de manu ejus. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis, cùmque crevisset, fractum est cornu magnum, et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos cœli. De uno autem ex eis egressum est cornu unum modicum, et factum est grande contra meridiem et contra orientem et contra fortitudinem, et magnificatum est usque ad fortitudinem cœli, et dejicit de fortitudine et de stellis, et conculeavit eas, et usque ad principem fortitudinis magnificatum est, et ab eo tulit juge sacrificium et dejicit locum sanctificationis ejus. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata : et prosternetur veritas in terrâ, et faciet et prosperabitur. Et andivi unum de sanctis loquenter; et dixit unus sanctus alteri nescio cui loquenti : Usquequò visio et juge sacrificium et peccatum desolationis quæ facta est, et sanctuarium et fortitudo conculeabitur? Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti; et mundabitur sanctuarium. » Cuius visionis hanc accepit explanationem idem propheta Daniel : « Aries quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. Porrò hircus caprarum,

rex Græcorum est, et cornu grande quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. Quòd autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus. Et post regnum eorum, cùm creverint iniquitates, consurget rex impudens facie et intelligens propositiones, et roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis; et supra quām credi potest, universa vastabit, et prosperabitur, et faciet; et interficiet robustos et populum sanctorum secundū voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus, et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. Et visio vespere et mane, quæ dieta est, vera est; tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. »

Hæc prophetia in omnibus suis partibus, factente, ut jam diximus, Porphyrio, accuratissimè adimplēta fuit: vidit propheta arietem duo cornua habentem, quibus, ut ipse docet, significabatur Persicum imperium cum duobus regibus Mediæ et Persidis, Dario scilicet et Cyro; cornu succrescens excelsius altero factum significabat Persicam potestatem, quæ in obsidione Babylonis et vivente Dario, Medorum rege, secundas partes egit, superaturam sub Cyro Medorum atque Darii potentiam, quod revera accedit; nam mortuo Dario, utroque regno potitus est Cyrus Persa, et Ægyptum totam multasque alias gentes suæ ditioni adjectit. Hircus caprarum, qui, interprete Daniele, rex Græcorum erat, rectè dicitur ab occidente advenire; nam Græcia ad occidentem jacet respectu imperii Persici. Dicitur venisse super faciem totius terræ, id est, totum imperium Persicum, ut contigit Alexandro. Dicitur non tetigisse terram, ut significaretur Græcorum et Alexandri celeritas, quæ planè erat singularis; nam uno fermè anno totum subegit Darii imperium; propterea etiam in alio vaticinio c. 7, designatur per leopardum quatuor alis instruetum. Dicitur appropinquasse propè arietem, ut significaretur Alexandrum cum Græcis in interiorum imperii Persarum sinum penetraturum. Rectè etiam dicitur neminem potuisse liberare arietem de manu ejus, nam etsi Darius exercitum 400,000 militum opposuisset, fusus tamen fuit.

Hircus cùm magnus factus esset nimis et crevisset, cornu magnum fractum est, et revera interiit Alexander sebri correptus statim post constitutum imperium Græcorum, anno ætatis 33, post suscepsum bellum adversus Persas 8.

Orta sunt, fracto cornu magno, quatuor cornua subter illud per quatuor ventos; nam mortuo Alexandro, etsi duces exercitūs in multis ditiones imperium partiti sint, tamen citō in quatuor imperia omnes provinciæ redactæ fuerunt. Ptolomaeus Ægyptum, Libyam, Arabiam, Cœlo-Syriam, Palestinam occupavit; Græciam et Macedoniam Cassander; Thraciam, Bythiniam, Asiam-Minorem Lysimachus; Syriam et reliquas provincias Seleucus. Ili quatuor reges Græci fuere secundūm quod scriptum est: *Quatuor reges consurgent de gente ejus.*

Post eorum regnum (id est, paulò antequām Romani illa imperia everterent, vel potiùs quo tempore imperium Macedonicum, devicto Perseo rege, Romani everterunt), et postquām creverunt iniquitates Judæorum, consurrexit rex impudens facie Antiochus Epiphanes, et intelligens propositiones, id est, astutus et dolosus. Hujus regni initia infirma fuère, sed postea grandis factus est contra meridiem, et contra orientem, et contra fortitudinem; nam contra Ægyptum et Syriam, Babyloniam, Armeniam et Judeam feliciter arma movit. Dejicit de fortitudine et de stellis, et conculcavit eas; nam plures ex Judæis patria instituta mutare coegit. Roborata fuit fortitudo ejus, sed non in viribus suis; nam Deus ulcisci volens peccata populi sui, Eumènem et Attalum confederatos dedit, et præterea ex duobus summis sacerdotibus, qui de pontificatu litigabant, unus ut alterum deturbaret, portas civitatis perfidè aperuit. Contra principem principum consurrexit, prostrata est veritas in terrâ, sublatum juge sacrificium, et conculeatum est sanctuarium; nam rex ille impius conquisitos diligenter sacros codices igne eremavit; mores et religionem Judæorum omni arte munitare conatus est, loco altaris aurei aliud constituit, super quod more ethnico sacra fecit. Diebus 2,500 prævaluit; nam ab expeditione in Ægyptum, in quâ consilium initii Judeam occupandi, usqne ad mundationem sanctuarii, sex anni circiter intercessere. Sine manu denique contritus est; divinitus inflicta plaga, post diros cruciatus miserè periit, putrefactus et à vermis vivus exesus. Idem propheta Daniel multa alia reliquit vaticinia non minùs clara, in quibus regum illorum Syriæ et Ægypti, successorum Alexandri, bella, fœdera et affinitates præsignavit: de quibus vide Prideauxii historiam Judaicam. Certè hec omnia non incerta sunt aut ambigua, nec generalia et indeterminata fuere.

I. — *Prophetæ naturali sagacitate futura non præviderunt.*

Ex hâc prolixâ responsione ad primam in objectione propositam rationem, sequitur vanissimam esse secundam ibidem allatam; neque fieri ullo modo potuisse, ut illa omnia naturali sagacitate et meditatione prophetæ præsenserint. Qui enim fieri potuit, v. g., ut Isaías naturali sagacitate conjiceret, ducentis postea annis nasciturum regem Persarum, Cyrus nomine, qui liberaturus esset Judæos, qui ejus tempore in florentissimo statu versabantur, à captivitate Babyloniorum, qui eodem tempore cæteris nationibus, nec opibus, nec potentia præstabant?

II. — *Vaticinia non casu et fortuitò eventum sortita sunt.*

Sequitur non minùs temerè asseri à Deistis Prophetarum vaticinia, causas eventuum extitisse; hoc etenim forsitan dicere possunt de uno aut altero vaticinio, sed ad istam multitudinem explicandam non sufficit ista ratio. Præterea hic notare licet Prophetas non tantum non studuisse suis vaticiniis tumultus et bella excitare, sed contra multam studuisse ne sua propria vaticinia eventum consequerentur; v. g., Jeremias, etsi contra regem Sedeciam, urbem atque templum, tam dira vaticinatus fuisset, dedit tamen regi hoc consilium c. 38, v. 17: « Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas haec non succendetur igni; et salvus eris tu et domus tua: si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas haec in manus Chaldæorum, et succendent eam igni, et tu non effugies de manu eorum. » Profectò impostoris non sunt ista verba; tali nihil tam stultum visum fuisset quād dare consilium, quo sua vaticinia eventu frustrarentur. Imò verò post prophetias absolutè editas, in quibus rem certò eventuram predixerat Jeremias, videtur etiam non parùm abhoruisse à prudentiâ ita regem admonere. Sed vir ille divinorum consiliorum particeps, sciebat Dei decreta in præscientiâ rerum posita esse, et æqualiter certum esse ex una parte Sedeciam spontaneâ dedicatione sui ipsis sese et urbem servaturum, et ex alterâ obstinatam illins resistantiam sibi et civitati maxima infortnia reipsâ allaturam.

III. — *Objectiones Spinose refelluntur.*

Spinoza et post eum alii multa contra Prophetarum vitam, mores, ingenium, scripse-

runt; verum adeò fuites sunt eorum objectiones, ut si illas diligenter et seriò ad examen revocare vellemus, tempus terere meritò vide remur: v. g., Spinoza spiritum propheticum eiususque prophetæ indoli et ingenio accommodatum fuisse scripsit; eos quorum jecur bile tumebat, semper dira prædixisse; alios hilares magis, fausta omnia et fortunata; eos qui meliorem sortiti sunt institutionem, cum majori majestate locutos, humiliorem esse aliorum stylum, etc. Sed est ista observatio priuò falsa: nullus omniniò est propheta, qui dira simul et fausta non prænuntiaverit, et illi qui maxima mala prædixerunt, tenerrimam in patriam pietatem testati sunt. Est etiam inepta è ridicula; nam, ut fidem faciat Spinoza, laudat exemplum Jeremiæ, quem idèò dira prædixisse dicit, quia ingenio et temperamento tristis erat: quasi verò eo tempore, quì patriæ suæ imminabant maximæ calamitates, fausta prædicere debuerit ille propheta; quà enim in re distabat Jeremias à pseudo-prophetis, nisi quòd ille mala imminentia præsignaverit, hi temerè fausta prædixerint? Deinde diversum esse stylum Prophetarum concedimus, quemque illorum imaginibus uti sibi sueque conditioni familiaribus; at ex eo nihil aliud concludi potest, nisi hoc unum, illas prophetias esse genuina opera eorum, quibus constanti Judæorum traditione tribuuntur, nec esse posse unius et ejusdem impostoris opera. Profectò ex eo quòd Isaías regi stirpe oriundus magnifica magis utatur oratione, Amos pastor boum humiliori, nullomodò sequitur utrumque non fuisse à Deo afflatum.

IV. — *Prophetæ rebus civilibus haud temerè se miscuerunt.*

Prophetas etiam calumniari solent Deistæ, quòd rebus civilibus sese immiscuerint: Samuelem damnant, quòd vivente Saüle, unxerit in regem Davidem; Ahiam, quòd Jeroboamo decem partes pallii sui dederit, significans illum regem decem tributum futurum; Eliam, quòd Achab et Jezibeli non fuerit obsecutus, et populum excitaverit ad occidendos trecentos sacerdotes Baal; Elizeum, quòd Jehu per ministrum unxerit in regem, eique præceperit familiam universam Achab delere, etc. Hæc à privatis sine auctoritate committi sine ermine non potuisse facilè concedimus; sed efficiendum est eos viros privatos sine auctoritate ullā, nec legatos Dei fuisse; nam si reverè excitati divinitùs hæc patraverint, non tantum divinis

parentes jussis nihil mali egerunt, sed etiam nihil contra constitutam reipublicæ formam, quia agebant nomine et auctoritate principis et supremi magistratū contra perduelles: erat siquidem, ut modò ostendenins, Deus in republiç rex, et reges solùm vicarii, atque lege regali et fundamentali cautum erat, ut Prophétis obtemeraretur.

V. — *Prophetarum actiones symbolicæ, nec ridiculae, nec indecoræ.*

Offenduntur etiam Deistæ nonnullis Prophetarum actionibus quas ridiculas et ludicas, imò indecoras et turpes existimant. Ezechiel, v. g., c. 12, scribit se jussu divino comparavisse vasa transmigrationis; bona sua et universam suppellectilem exportassé ad vesperam, perfodisse parietem domū suæ et noctu egressum esse per foramen velatā facie, portatum in humeris virorum. Idem jussu Dei pilos capitis et barbæ abrasos partim cremavit, partim gladio secuit, partim dispersit in ventum. Capite suæ prophetæ quarto panem suum super simo bovis coquere jussum se narrat. Isaías divino mandato per tres annos nudus ambulavit, et Osee sibi meretricem matrimonio conjunxit. Hæc certè, inquiunt adversarii, fanatici furoris, potius quām divini afflatū indicia sunt. Neque solùm Deistis visa est gravis hæc accusatio, sed et Judæis et Christianis quibusdam. Inter priores Maimonides, doctor præclarissimus, negat hæc reverè peracta fuisse, sed contigisse solummodò in somniis, seu Prophetis visum esse hæc à se facta; cuius sententiam defendit Joannes Smith in dissertatione de Prophetiâ et Prophetis. Sed utriusque falluntur et hi et illi. Ili quidem: nam nihil evidentius esse potest quām quòd reverè Prophetæ acceperint in mandatis illas actiones, coram omni plebe peragere; et cum eadē constat evidentiâ ex textu sacro illas à Prophetis peractas esse: patet quoque eas non ad privatam prophetæ, sed ad populi totius eruditio nem destinatas. Vanæ sunt etiam Deistarum cavillationes, cùm certissimum sit illas actiones non proprio consilio, sed à prophetis re nuentibus Dei jussu peractas, propter accuratam earum cum eventibus quos significabant convenientiam: v. g., ineptè disputatur utrūm consentienter suæ gravitati Ezechiel ea omnia fecerit quæ cap. 12 narrantur, si ista suâ actione reverè præsignaverit ea omnia quæ postea contigere; sed res ita est; nam migratio sua captivitatem Judæorum, et eorum ex urbe discessum luculentissimè ostendit.

debat. Egressus per foramen parietis noctu denotabat fugam regis Sedeciae per murum horti sui. Per velatum faciem, regis cæcitatem significavit; nam in fugâ captus rex Sedecias à Babyloniis oculis privatus est. Sic etiam ridiculè carpitur ista alia prophetæ actio, cùm pilorum capitî et barbæ partem eremavit, aliam gladio secuit, aliam in ventum dispersit, si hâc symbolicâ actione rem verissimam demonstraverit, scilicet Judæos partim flammis, partim gladio interituros, et tertiam partem eorum in gentes dispergandam esse. Quod spectat ad præceptum quo jubetur propheta panem suum super fimo bovis coquere, et quo multùm offendì Deistæ nostri videntur, id nullius habebit admirationem, si attendatur, 1º in toto Oriente iisque præsertim provinciis, quæ magnâ ligni penuriâ laborant, nihil communius esse quâm ut fimo boum et vaccarum ad solem indurato panis subcinerieius coquatur: quâ etiamnùm materiâ in Armoricâ et nonnullis Angliæ provinciis furnus defectu ligni accendi à pauperibus consuevit; 2º tale Deum mandatum prophete dedit, ut significaret ad quas angustias et miserias Judæi brevi redigendi essent: quas ut vividiùs exprimeret, primùm eum jubet, stercore humano, quo ne pauperrimi quidem in eum finem uti solebant, panem suum coquere; quod cùm ægrè se ferre propheta significasset, præceptum Deus emolliit, et jussit eum boum stercus, quod in magnis angustiis adhibebatur, ad panem suum coquendum assumere; 3º non fuisse prophetam jussum stercore humano pane in suum operire, et sic opertum comedere, ut singunt Deistæ. Nam textus Hebreus sie verti potest: *Cibo uteris ita cocto, ut coquitur hordeacus, cum demque in conspectu eorum stercore humano coques.* Quod manifestè etiam patet ex sequentibns his verbis: *Ecce dedi tibi simum boum pro stercoribus humanis, et facies (id est, coques) panem in eo.* Ubi Isaías nudus incessisse dicitur, non est intelligendum illum toto corpore discooperto ambulâsse, sed depositâ veste exteriore, tunicâ usum esse breviore, qualem gestare solebant servi et mancipia, ut designaret Judæos servos futuros; non esse ad litteram accipiendum verbum istud *nudus*, patet duobus exemplis Saülis et Davidis, quorum alter dicitur *nudus* prophetâsse, et alter quamvis induitus ephod, nudus saltâsse coram arcâ Domini. Denique Osee cùm matrimonio sibi conjunxit meretricem, nihil peccavit certè in bonos mores avocando illam à crimine, nec id fecit ad

explendam libidinem, sed ut populum in peccatis dormientem illâ suâ actione suæ stupiditatis admoneret, et simul Dei benignitatem et patientiam adumbraret (1).

VI. — *Actiones symbolicæ Prophetarum non abhorrebant à moribus illorum temporum.*

Præterea si rem penitùs expendamus, inventiuimus Prophetas nihil egisse alienum à moribus istorum temporum, nec illis actionibus ullam malam notam inuri posse. Oratio cùm initio humani generis parùm esset copiosa, necessitate coacti fuere homines uti sapè ad suos conceptus exprimendos actionibus et signis externis. Hæc ratio colloquendi ex necessitate orta primùm, obtinuit diù, postquam desierat necessitas, præcipuè apud Orientales, quorum ingenium vividum ad motum et actionem propensum magis erat (2). Præter allata supra exempla plura alia sunt in Scripturis, quorum unum solùm laudabimus ex libro 3 Regum c. 22, ubi legimus pseudo-prophetam et regi Israel charissimum, ut designaret excidium proximum Syriæ, afflisis ad frontem ferreis cornibus, arietâsse versus Syriam. Nec solùm Judæi hâc loquendi ratione usi sunt, sed etiam ethniei, et multa exempla suppeditat profana antiquitas. Ex sententiâ quæ He-

(1) Quod verò legitur in Vulg. interprete: *Sume tibi uxorem fornicationum, et fac tibi filios fornicationum, quia fornicata fornicabitur, terra à Domino,* quasi juberetur Osee adire ad mulierem meretricem et suæcipere ex eâ filios adulterinos, textus hebraicus cum quo concordant omnes veteres versiones simpliciter habet: *Vade, sume tibi uxorem meretricem, filios ejus adulterinos, quandoquidem recessit à Domino terra, ut moxcharetur: mandatum nimis accipit Osee a cipere pro uxore mulierem, quam noverit fuisse meretricem, et ducere domum suam non modò uxorem, sed etiam ejus filios adulterinos, ut per matrimonium tam singulare demonstraret non Dei esse filios regni Israel eives, quomodò non erant Osee filii spuria hac soholes, quam uxor ejus dominum suum introdubebat. Itaque נָשָׁה non significat fornicabitur, sed fornicata est, et particula יְהִי convertit, ut sapè aliâs, futurum in præteritum. Quomodò enim nata erat spinaria proles, cùm Osee duxit uxorem, ita significatur, regni Israel eives esse jam filios adulterinos, non autem fore. Status eorum præteritus ac præsens exhibetur in filiis jam natis: futurus status demonstrabitur in filiis nascendis.* Vid. Houbig.

(2) Apud antiquos nondum captabatur planis oratio. Illi qui simpliciter et probandæ rei causâ loquebantur, parabolis referuntur sunt, quas existimo necessarias, non ex eâdem causa quâ poetis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, et disserentem et audientem, in rem præsentem ducant. Seneca.

raelito tribuitur, discimus prima eorum oracula, non verbis, sed signis edita fuisse: ait quippe regem qui in Delphis est nec loqui, nec tacere, sed signis mentein significare. Et apud Clementem Alexandrinum legimus hæc verba: « Ferunt Idanthuram, Seytharum regem, Dario Istrum transeunti bellum nimitantem, symbolum misisse pro litteris murem, ranam, avem, sagittam et aratum. » Igitur iste loquendi modus nec erat illis temporibus singularis, nec ridiculus, cùm ad excitandum populum, eumque graviter commovendum appetissimus esset. Nam

Segniū irritant animos demissa per aures,
Quām quæ sunt oculis subjecta fidelibus.

Tandem non minùs ridiculè versantur deistæ in elevandâ librorum propheticorum authenticitate; iisdem quippe argumentis eorum firmiter auctoritas, quibus illani Pentateuchi supra effecimus: nihil afferunt quod immunit vim argumenti sumpti ex perpetuâ iudaicæ gentis traditione, aut obscurat innumeras notas antiquitatis quas præ se ferunt isti libri; nec tempus quo inventi sunt figere, nec auctorem cui illos tribuant invenire, imò nec demonstrare possunt possibilitatem fraudis. Præterea in quācumque nati fuerint ætate, necessariò divini sunt; fac Esdras eos invenisse; erit iste impostor Esdras vir divinus, idque efficient innumera completa post ejus mortem vaticinia (1).

(1) Quoniam verò Daniel deistis quibusdam non videtur futura prædictisse, sed narrasse præterita, (S. Hieron. coim. Dan. proœmio) atque tempore Machanæorum sub involucri prophetiarum conscripsisse historiam persecutionis Antiochi Epiphanis, ipsi antiquitatem suam et genuinam auctoritatem paulò fusiùs asseremus. Inprimis igitur constat Danielis librum partem fecisse canonis Scripturarum tum apud Judæos, tum apud Christianos, à Christi tempore usque ad hodiernum diem. Ipso deinde Christi tempore, non minùs pro propheticò habebatur. Patet ex Evangelii Judeos multas de Messia dispensatione notiones ex Daniele desumpsisse. Nomina quidem *Messie* et *fili hominis*, quibus liberorum adventurum appellare solebant, ex Danielis libro hauserant. Ex eodem regnum Dei, futuri liberatoris in nubibus adventum, Messiam omne iudicium sibi assumptum, et resurrectionem adventui illi conjungendam, expectabant (couler S. Matth. 26, 65, 64; S. Luc. 17, 50; S. Joan. 12, 23, 32, 34). Non erat proinde Judæus novum, audire Christum laudantem Danielis tanquam prophetæ auctoritatem. (S. Matth. 24, 15.) Certe id opprobrio Christo vertissent, si librum spurium tanquam canonicum citasset, aut pro prophetâ laudasset auctorem, cuius nomen non occurrebat in

ARGUMENTUM IV. — *Ex extraordinariis præter spem eventibus.*

Etsi Deus perpetuâ miraeulorum serie Juðæorum animos stupore percusos ad se non bibliorum exemplaribus, quæ manu assiduâ versabant. Unde etiam universalis illa tempore Christi adventantis Messiae expectatio, nisi ex prophetiâ Danielis? Cùm autem per totam Juðæam vigerent hæc notiones, prohant Danielis librum pro canonico habitum fuisse longè ante Christum, quandoquidem non nisi magno temporis intervallo omnium mentes imbuere poterant. Videmus profectò Mattathiam, Machabæorum patrem, exardescente Antiochi Epiphanis persecutione, celebrare liberacionem Danielis de ore leonum, et trium sociorum ejus de flammâ, quò Judæos ad avitam fidem imitandam accenderet (1 Machab. 2, 55, 60). Et cùm hanc liberationem cum aliis ex Scripturâ sacrâ desumptis conjugat, haud dubium est quin hujus quoque memoria, litteris olim prodita, in canone continetur. Idem legimus in precatione Eleazarî 5 Machab. 6, 3, 4, 5, adeò ut certum videatur librum Danielis, qui ab Ezechiele propter pietatem et rerum futurorum prudentiam celebratus fuerat, à semetipso vel ab aliquo aequali conscriptum statim in canonom Scripturarum fuisse receptum. Quàm quidem de re nunquam dubitârunt antiqui Judæi, teste Josepho. Fidem sue gentis pluribus in locis exhibit celebris ille historicus Antiq. l. 10, c. 41, n. 7: « Omnia, inquit, ipsi (Danieli) tanquam universum maximis præter opinionem prosperè cesserunt... Libri enim, quotquot à se conscriptos reliquit, leguntur hodièque apud nos; atque ii nobis fidem faciunt, Danielem cum Deo colloquia habuisse. Non enim futura solùm, quemadmodum et alii vates, prædicere solebat, sed et tempus, quo hæc eventura essent, præfinivit: cùmque alii vates mala prænuntiarent, propterea que regum et vulgi odia in se concitarent, istis Daniel erat bonorum prænuntius, adeò ut ob faustum quidem omninationem sibi omnium benevolentiam conciliariet; ex eventuum verò certitudine non solùm in veridicis, sed et in divinis habitus fuerit à populo. Scriptis autem ea consignata reliquit, ex quibus licet perspicere summae fidei esse ejus vaticinia, rataque et immutabilitia. » Vide l. 12, c. 7, n. 6, edit. Ovoniensis. Mos autem erat Prophetarum libros non minùs quam legem coram populo, seu cum publicâ auctoritate legere; quoniam igitur etiam Josephi ait, επι τοις νομοις, palam legeretur liber Danielis, habemus hic probationem publicam quâd cum veneratione suscipiatur, et quid in collectione Prophetarum canonica semper habitus fuisset. Neque in hoc Josephi testimonio fraudem suspicari licet. Falli non poterat, quippe sacerdos erat et monachus patriorum peritisimus, Antiq. 20. § 9; nec fallere, quippe Prophetarum, non minùs quam legis exemplaria tum in omnibus synagogis, tum in societatibus Essenorum servabantur, quorum nonnulla in manus Romanorum et gentium vicinarum inciderunt. De Bello Jud. 7, 24. Ex his fraudis, si quam in-

convertisset, etsi nulla dedisset oracula, nec misisset ad Judæos Prophetas qui eos de suis in rem publicam consiliis admonerent, tamen eventus plurimi planè singulares et præter omnem expectationem clarissimè ostenderent divinam in tuendo illo populo curam. Quid enim ab initio ad finem usque nobis exhibet historia judaea, nisi subitas et inopinas rerum conversiones, ad quas explicandas ad divinam vim recurrere necesse est? Illas hic evolvere angusti, quos nobis præscripsimus, limites et ratio instituti operis non sinunt: est propriè historicorum ista disquisitio, ad quos pertinet eventuum causas detegere: quædam

vexisset, ab invidis sibi popularibus facilè convinci poterat.

« At Josephus exhibebat sui temporis traditiones; suam de libri Danielis auctoritate proferebat opinionem. » Quasi verò nesciret temporum præcedentium fidem! Adde Josephum, qui inter libros canonicos Danielem recenset, asserere canonem Scripturarum perfectum fuisse tempore Artaxerxis (contra Ap. 1), adeò ut fabellas pro Scripturâ sacrâ divulgandi locus non relinqueretur. Sed ut effugium omne præcludamus deistis, qui contendunt librum Danielis sub nomine celebris illius apud Babylonios administrati conscriptum fuisse sub Machabæis post Antioch. Epiphani, ostendentes nullum ab Antioch. Epiphani, ad Christum usque tempus esse fraudi inveniæ congruum. Cùm in Judæos ab Epiphani. sacerdos cœptum est, libri legis Domini plurimorum manib[us] terebantur, 1 Machab. 1, 57; et cùm mors decreta fuerat in eos qui libros sacros non prodebat, p[ro]i inter Judæos secum eos asportarunt in montes, legem et prophetas, quibus se consolarentur. 1 Machab. 42, 9; et 2 Machab. 8, 25; et 15, 9. An viri, qui zelo librorum sacerorum conservandorum omnia perdiderant, librum sacram fabricari, aut ab aliis fabricatum admittere auderent? Age porrò fabricati fuissent: in canonem tamen inducere non potuissent. Nam tribus tantum annis elapsis Jerusalem recuperata est, ubi ipsis juncti sunt fratres apostatae. Eorum è numero plures erant sacerdotes, qui fraudem aliquam à Machabæis excoigitatai lubentes detexissent, ut ipsis sumnum sacerdotium eriperent, sibique, nam id a. e. bant, adipiscerentur. Rebus vix tandem sedatis post persecutionem Antiochi Epiphani, in varias religionis et reipub. factiones scindebantur Judæi; quibus difficultius evasit novum Scripturis sacris additamentum, in seculis iis qui innovationi hand dubio obstinissent. Homines sane qui novas traditiones orales ex Scripturâ, enī unice studebant, oppugnare solebant, non tacuisse invento integro libro scripto. Pharisæorum consilia observabant Scribe. Saducei decipi non poterant libro qui favebat resurrectioni mortuorum, quod dogma aspernabantur. Scribas ac Saduceos nimis odio prosequabantur Pharisæi, quām ut sinerent novum ab iis fabricatum librum pro-

solummodo exempla indicabimus. Prima istius populi ætas ab Abrahami vocatione ad Jacobi descendens in Ægyptum subministrabit illius specialis providentiae exemplum primum. Discimus ex historiâ sacrâ per annos 230 vagos errasse patriarchas sine fixâ sede apud alienigenas, et non solùm absque ullius invidiâ, sed cum honore et reverentiâ per totum illud tempus ab incolis exceptos fuisse, etiam si quædam quandoque egissent quæ in se aliorum concitare odia potuerunt, ut cùm Abraham nocte oppressit quatuor regum exercitum redeuntem cum spoliis Sodomorum et vicinæ gentis; et ubi Simeon et Levi, Jacobi filii, tam crudeliter in Sichimitas sacerditerunt. Certè in

verbo Dei venditari. Esseni demùm, qui extra urbes majores agebant vitam, et tempus plerisque libris et hymnis sacris pervolvendis impendebant, ut novo prophetæ discriminando, ita falso convincingo pares erant. Omnes porrò sectæ, si Essenos excipias, nominq[ue]nā potestatem, semper voluntatem habebant adversarii nocendi, eorumque (vid. 1 Machab. 7 et 9; 2 Machab. 14) tollendi opiniones. Nonne igitur novi libri sacri fraudem criminis sibi invicem vertissent? Duo Simonis Machab. successores impensè favebant Scribis, et Pharisæos persequebantur. Pone Pharisæos librum commentos esse, nonne fraus detecta fuisset à Scribis? Mortuo Alexandro Jannæo, suprema potestas in manus Pharisæorum translatâ apud eos mansit usque ad Herodem. Pone Scribas librum conscripsisse, nonne fraudem detexissent Pharisæi? Quin inò si liber in Judæa confisus fuisset, Judæi, qui apud Babylonios manserant, fraudem detexissent.

Post tempus autem Alexandri M., ac præcipue post Antiochum Epiphanem, tot Judæi per Ægyptum et Asiam-Minorem dispersi erant, ut necessum sit totam gentem in fraudem conspirasse; alioquin inducta ab aliquibus fraus, ab aliis sublata fuisset. Nec præterea mus Joseph. Antiq. 11, § 8, referre, Alexander, Jerusalem ubi pervenit, eam hujus libri partem ostensus esse, in quâ prædictebatur fore ut Græcorum rex Persas superaret: quod quidem vaticinum in semetipso adimplendum esse interpretatus est. Sunt sanè qui hanc historiam, tanquam patriæ laudibus avidius studentis commentum deri leant: at licet inter eruditos non conveniat quo tempore Jerusalem profectus sit Alexander, haud satis intelligo quare flocci faciamus Josephi auctoritatem.

Evidentiae huic externæ antiquitatis et genuinae Danielis auctoritatis addi potest et evidentiæ internæ, ex ipso libro elucens. Nempe, ut vidimus, Daniel prædicti fata regnorum seriemque rerum, diù post Epiphanis tempora adunplata. Quin inò novum rerum ordinem pandit, cœcinitque imperium illud verè sine fine, quod à Deo erectum, propagatum, confirmatum nec metas habet nec tempora, ut infra videbimus. Vide vindicatione of the defence of Christianity.

hâc patriarcharum in terrâ alienâ per tam longum tempus secundâ fortunâ et Josephi postea exaltatione apud Agyptios , divini numinis in illam gentem benigna consilia adeò clara sunt, ut facta negare omnino necesse sit, aut confiteri hæc evenisse in adimplectionem istius divinæ promissionis : *Noli timere, Abraham; ego protector tuus sum.*

Secunda ætas in Agypto transacta secundum suppeditat exemplum in prodigiosa populi multiplicatione. Descendit Jacobus cum filiis et nepotibus in regnum florentissimum, et illis temporibus jam potens et afluens rebus omnibus: et tamen post 150 circiter annos adeò aucta fuit ista familia, ut compleverit totam regionem, et regi graves incusserit terrores. Eadem familia 215 circiter annis post ingressum , etsi per 100 ultimos annos graviora passa sit ex invidiâ Agyptiorum, constabat sexcentis millibus hominum bellatorum, id est, militiae aptorum, præter parvulos, mulieres et senes, quorum numerus plusquam ter superare debet bellatorum numerum. Profectò, etsi Deus non dixisset Jacobo, ut narrat auctor sacer: *Noli timere, descend in Agyptum, quia in gentem magnam faciam te tibi*, divinam tamen providentiam satis ipsa testaretur rei singularitas.

¶ Tertiò in exemplum specialis providentie affero terræ Chanaan occupationem. Erat multis munita præsidiis Chananæorum regio, erant ipsi bellis assueti, abundabant equis et curribus ferreis: jam verò nullus est, qui rei militaris levissimam habet notitiam, qui non fateatur rem esse prorsùs impossibilem exercitu ad militiam rudi et pedestri subigere bellicosam gentem præsidiis munitam et abundantem equitatu. Quartu[m] exemplum est reipublicæ ipsius conservatio, à Moysis temporibus ad Vespasianum. Qui factum est nisi divinitus, ut cùm per illud temporis spatium, maximas vicissitudines, et interitum experta sint cætera imperia atque civitates, illa sola respublica permanserit, etsi saepius intestinis graviter commota dissidiis, saepè ab externis hostibus violenter impugnata, saepè etiam dissoluta prorsùs et vastata fuerit? Quintum exemplum est constans legis et religionis judaicæ fortuna. Data primùm fuit lex illa populo addictissimo superstitionibus aliarum gentium, et recepta tamen ; propensissimus semper mansit populus erga ritus idolatricos; servavit tamen lex suam auctoritatem; fuerunt multi principes à Mosaiis institutis aversi maximè, qui exemplis

suis populum in idolatriam pertraxerunt, nee quidquam tamen in legem unquam sanxerunt. Cujus ergo auctoritate lex sine mutatione servata fuit contra populi propensionem et affectus, contra principum vota, nisi ipsius Dei ? Sed nihil sine dubio magis nostram habere debet admirationem quam gentium ad cognitionem Dei Israel vocatio. Res est extra omnem controversiam Hebreos ab Abrahami temporibus in hujus eventu expectatione vixisse : at quo tempore illius spes minor fuit, quam in reipublicæ interitu, quando exarsit omnium gentium adversus eos invidia ? Erat hæc maxima invidia ex eo concepta, quod Judæi religione divisi à cæteris populis, abhorrent ab omni gentili superstitione : unde factum est, ut hæc eadem invidia, civili statui tam fatalis, religionis veræ propagationem promoverit, efficeritque ut vaticinia complerentur (1)? Verum de hoc eventu alius erit dicendi locus.

Objicies: Nedum ex eventibus concludi possit Judæorum gentem sub speciali Dei providentiâ constitutam fuisse, contrarium omnino colligitur : nam quod spectat publicas res, videmus eas semper in misero statu fuisse. Errant vagi inter alienigenas eorum parentes sine fixâ sede. Serviunt deinde Agyptiis eorum posteri. Egressi ex Agypto per annos quadraginta durissimam agere vitam coguntur in deserto, ibique omnes intereunt. Post mortem Josue subacti ab aliis successivè gentibus genuint sub gravissimo hostium jugo. Post constitutos reges, nunc civilibus, nunc ab externis illatis bellis conficiuntur. Tota regio ab Assyriis et Chaldeis vastatur; Judæique omnes in remotissimas terras captivi abducentur. Patriæ restituti non sui juris fiunt, sed Persis, Græcis et Romanis subditi vivunt. Tandem patriâ pulsi per orbem vagari coguntur. Si enim hæc sunt divinae specialis providentiae argumenta, satius fuisset divino carere favore.

Respondeo ex Judæorum infortuniis potius confirmari divinam in gentem illam providentiam, nec in illâ re adeò conspicuam esse hanc numinis procurationem, quam in calamitatibus huic populo infictis. Non enim sce-

(1) Atque utinam nunquam **Judæa** subacta fuisset Pompeii bellis imperioque Titi !

Latiū excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

(Rutilius Itiner. 393.)

Victi victoribus leges dederunt.

(Seneca apud S. Aug. de Civ. Dei l. 6, c. 11.)

dere inito in monte Sinâ se Deus adstrinxerat ad tuendum semper et beneficiis afficiendum illum populum; sed moderator et judex gentis constitutus est, cuius est munus punire et castigare, non minus quam defendere; atque ita certè federis conditiones intellexit illius mediator Moyses, qui clarissimè et cum maximâ gravitate eos de futuris calamitatibus admonuit. Vagi fuerunt per 200 annos eorum parentes apud Chananæos, fateor: sed opibus inter illos valebant, divinâ præsentia et sermone sæpius recreati sunt, et per totum illud spatium familia illa valde prosperè egit. In Ægypto post mortem Josephi gravi servitute oppressi ab Ægyptiis fuere, sed hanc meruerant calamitatem, suâ ad Ægyptiorum superstitiones defectione. Et præterea ob multas alias causas id sapienter permisit Deus, ut illa severitas Ægyptiorum eos separaret et divideret magis ab incolis; ut locus esset illis judiciis, quæ postea exercuit Deus in Ægyptios eorumque reges; ut non adeò amore illius telluris tenerentur Judæi: si enim vix ex Ægypto compelli potuerint, cùm ibi gemuissent sub jugo durissimo, quantâ pertinaciâ ei regioni adhaesissent, si ibi egissent beatam vitam? Mortui sunt etiam spatio quadraginta annorum in deserto omnes egressi ex Ægypto præter Caleb et Josue, sed in punitionem rebellis illius generationis sententiam illam Deus tulerat: et uno verbo quæcumque postea illos mala attigerunt, ea sibi suis criminibus accerserunt. Nedùm profectò ex eo quod permixti cæteris gentibus vixerint, eorumque bellis fuerint commoti, sequatur eos sub speciali Dei providentiâ non fuisse; è contrario minus eluxisset Dei cura, si in angulo terræ collocati ignoti vixissent reliquo humano generi: nam in sorte illius gentis hoc singulare est, non quod duraverit per tot annos, sed quod in ipsâ omnium gentium commotione et perturbatione perpetuâ incolumis manserit respublica judaica, perpetuis jactata tempestibus. Quod, v. g., navis mari transmisso secundis ventis portum attingat, non est mirabile, nec naucleri arguit peritiam: sed si eadem per longum iter adversis ventis impulsa et procellis fatigata, portum attingat, multò magis habet admirationem, idque contigit respublicæ judaicæ.

ARTICULUS III.

DE FORMA REIPUBLICÆ HEBRAEORUM, FOEDERIS IN MONTE SINA INITI SANCTIONE, AC NOTIS INTERNIS DIVINÆ ORIGINIS IN IPSA CONSTITUTIONE CONSPICUIS.

In asserendâ divinâ legatione Moysis et supernaturali Dei in reipublicam providentiâ, illis solùmmodò usi sumus argumentis, quæ dicuntur externa, desumptis scilicet ex illis notis quas velut in externo habitu gerebat ille legislator, vel quæ in publicâ rerum administratione apparebant. Alia nobis in hoc articulo expendenda sunt, quorum non minor vis et auctoritas apud sapientes esse solet, ducta ex ipsâ legis naturâ et singulari reipublicæ judaicæ constitutione. Si priora illa, miracula nempe et vaticinia, fuerint cœlestis munera sigilla clarissima, ex his eluebit interior legis supra omnem humanam prudentiam sapientia. Ut in tantâ materiæ copiâ perspicuitas major eniteat, in tres paragraphos articulum hunc tribuemus: in primo de reipublicæ formâ, in secundo de legis sanctione, in tertio de notis divinæ originis in hac constitutione, legisque sanctione conspicuis disputabimus; articulo sequenti speciatim dicturi de variis legis præceptis moralibus, judicialibus et cæremonialibus eorumque finibus.

§ 1. *De formâ reipublicæ Hebraeorum theocraticâ.*

Apud Hebraeos singularem reipublicæ formam deprehendimus et ab omni alia discrepantem politiam, in quâ civilis constitutio et religiosa, divisæ apud omnes alias gentes, prorsùs coalitæ, ita ut una sine alterâ nequam potuerit consistere. Eò diligenter hanc constitutionis formam expendendam ducimus, quod ex eâ petendæ præsertim sint notæ divinæ originis et in eâ querenda sit legum multarum intelligentia.

Theocratie verò nomine intelligimus Dei imperium seu monarchiam, quæ in naturalem et civilem distribui potest. Monarchia Dei naturalis ea est, quæ jure creationis et omnipotentiæ sue ac summæ etiæ sapientie et bonitatis Deo convenit, quamque in omnes creaturas à primâ rerum origine semper exercuit, semperque exercebit. Civilis Dei monarchia ea est, quam Deus inter Israelitas tenuisse dicimus jure solemnis pacti, quo nomen regis

inter eos et rerum omnium civilium arbitrium certa conditione Deo delatum est. Propter illam duplēcēm theocraticam factum est, ut Deus in Scripturis saeris nunc rex totius terrae, alias rex Israel appelletur. Magna contentio fuit inter eruditos quosdam, præsentim inter Richardum Simon et Joannem le Clerc, de duratione hujus theocratici regiminis, priore contendente illud permansisse usque ad Christum regem, alio defendente illud prorsus abrogatum fuisse in Saülis inauguratione: quomodo componi possit ista lis, quæ est tota de nomine, exponemus alterā propositione, postquam in priore confecerimus initio formam reipublicæ fuisse quoad omnes numeros theocraticam.

PROPOSITIO PRIMA.

Forma reipublicæ judaicæ fuit initio theocratica, seu in illâ republicâ rerum civilium summâ potiebatur Deus cum regis titulo et auctoritate.

PROBATIO.—^{1°} Habemus ex c. 19 fœdus initum inter Deum et populum Israel accuratissimè descriptum, solemnemque Dei in regem electionem: « Mense tertio egressionis Israel de terrâ Aegypti venerunt in solitudinem Sinai, ibique fixit Israel tentoria è regione montis. Moyses autem ascendit ad Deum, vocavitque eum Dominus de monte, et ait: Hæc dices domini Jacob et annuntiabis filiis Israel: Vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum et aspersum spissum mihi. » (Dignatur scilicet Deus egregia sapientiae suæ ac potentiae exempla numeri edita populo in memoriam revocare, ut ille tantorum beneficiorum memor et ex divinarum virtutum consideratione promptior existaret ad illum in regem eligendum: deinde regis officium se gratum acceptumque habiturum, totamque gentem in curam et clientelam suscepturum significat.) « Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale et gens sancta. Hæc sunt verba quæ loqueris ad filios Israel. » (Deinde conditionem oblatam accipit populus et Deum in regem suum communibus suffragiis eligit.) « Venit Moyses, et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones quos mandaverat Dominus, et respondit populus: Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus. » (Deus, accepto electionis suæ nuntio, statim

com Moyse agere incipit de seipso Israelitis manifestando, de tabernaculo fabricando et legibus rogandis, de politiâ cultuque religioso.) « Cùmque retulisset Moyses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus: Jam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem, et credat mihi in perpetuum. »

Fœdus hoc, quo Deus et populus sibi invicem devincti sunt, in libro descriptum fuit, qui volumen pacti dicebatur, et cæremoniis in electione principum, et aliis contractibus usitatis ratum firmumque factum est: quippe cùm Moyses Dei promissa et præcepta in libro scripsisset, et populus, auditis iterum legibus, assensum præbuisset, Moyses, oblatâ victimâ, sanguinis dimidium sparsit super altare, quod Dei locum tenebat, et dimidium super populum, dicens: *Hic est sanguis fœderis quod perfigit Dominus roboscum super cunctis sermonibus his.* Atque hoc ritu peracto, ut firmitas omnimoda fœderi adderetur, Moyses, Aaron, Abiu, et 70 seniores, qui populi quasi personam gererant, in montem ascendisse, et ibi è pacificis comedisse dicuntur. Hæc omnia brevius, nec minus explicatè expressit Moyses in Deut. c. 26, his verbis ad populum factis: « Jehovah elegisti hodiè, ut sit tibi Elohim (id est, Dominus, dux et imperator), et ambules in viis ejus, et custodias cæremonias illius et mandata atque iudicia, et obedias ejus imperio; et Dominus elegit te hodiè, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, et custodias omnia præcepta illius, et faciat te excelsiore cunctis gentibus quas creavit in laudem, et nomen, et gloriam suam. »

^{2°} Deus in Israel rex semper agnitus fuit. Infinita hujus rei sunt in Scripturâ testimonia; eluet maximè locus ille celebris. Judic. c. 8, ubi Israelitæ à Madianitarum jugo Gedeonis virtute liberati, principatum et imperium ei posterisque suis obtulerunt, dicentes: *Dominare tu in nos, et filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian.* Ille verò conditionem oblatam respuit, dicens: *Non dominabor in vos ipse, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur in vos Dominus.* Aliud habemus testimonium in lib. 1 Reg. c. 8, ubi Deus Samuelem, populi regem postulantis vota molestè ferentem, sic consolatur: *Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi, quia non te spreverunt, sed me spreverunt, ne regnem super eos.* His verbis indicat Deus se in gentem israeliticam ad ea

usque tempora regnavisse, et regis civilis exer-
cuisse officia. Hinc dixit Isaías c. 53, v. 22 :
*Dominus enim iudex noster, Dominus legifer
noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.* Et
David : *Regnabit Dominus qui sedet super Che-
rubim;* et Ps. 84 : *Altaria tua, Domine, virtutum,
rex meus et Deus meus;* et Ps. 149 : *Lætetur
Israel in eo, qui fecit eum, et filii Sion exultent in
rege suo.* Et auctor libri Ecclesiastici scripsit :
*Unicuique genti Deus præsidem dedit, Israel
Dei portio est.* Hinc quoque solium in quo se-
debat Salomon speciali quādam ratione solium
Domini vocatur; et regnum quod Salomonis
posteri tenuerunt, regnum Domini; et judi-
cium quod populi principes ferebant, judicium
Domini; et Jerusalem dicitur civitas regis ma-
gni.

Hanc quoque propositionem nostram confir-
mat veterum scriptorum auctoritas. Inter eos
Josephus Moysen inducit Judæos sic alloquen-
tem : « Optimum quidem vobis est, optimatum
regimen, et in sic administratâ republicâ vi-
vere; nec est cur alterius politiæ formæ deside-
rium vos accipiat, sed præstat ut hâc contenti
in legum et vestrâ ipsorum potestate sitis.
» Satis est Deum habere gubernatorem. » Et
paulò post sic Moysem belli leges populo præ-
scripsisse dicit : « Exercitum contra eos (ho-
stes) educite, summum imperium Deo com-
mittentes, sed creantes unum aliquem vir-
tute præcellentem, qui vicarius sit ei, et quasi
proimperator. » Idem l. 2 contra Appionem
habet : « Innumeræ sunt particulatim gentium
et morum apud omnes homines differentiæ :
alii quidem monarchiis, alii oligarchiis, alii
verò democratiis reipublicæ potestatem com-
miserunt. Noster autem legislator nihil ho-
rum intendens, politiam nostram théocra-
tiā declaravit, Deo præcipue principatum
assignans et potentiam. » Ideoque idem hi-
storicus scripsit, Moysem suā legislatione ef-
fecisse, ut omnis moralis et civilis virtus esset
pars religionis, id est, pietatis erga Deum, cum
in aliis constitutionibus religio sit pars virtutis (1). Ilanc etiam sententiam suo suffragio
probavit Theodoretus in lib. 1 Sam., quæst. 18,
qui formam administrationis publicæ apud He-
breos sic expressit : « Dominus Deus, et Dei

(1) Οὐ γὰρ μέρος τῆς ἀρετῆς ἐποίησε τὸν εὐσεβεῖαν,
ἀλλὰ ταῦτα; τὰ μέρη τοῦ ἀλλα σύνειδε καὶ κατίστηται
λέγω δὲ τὴν δικαιοσύνην, τὴν περιπέτειαν, τὴν σωφρο-
σύνην, τὴν τῶν πολίτων πρὸς ἀλλήλους ἐν ἀπασι συμ-
φονίαν.

et regis implebat munus. Propheta verò Sa-
muel erat administer et veluti quidam præ-
fectus aut magister militum, aut tribunus
plebis. »

3º Loci regii prærogative et jura majestatis
Deo reservata fuere, obiitque omnia regis mu-
nera. Nam regis jura sunt, leges rogare et san-
cire; proreges suos et judices reipublicæ con-
stituere; in rebus difficilioribus mentem suam
declarationibus explicare; exercitus ducere,
bella et foedera inire; denique toti reipublicæ
consulere, cavereque ne quid detrimenti illa
capiat. Atqui 4º legislativa potestas, sine quâ
suprema auctoritas esse nequit, ad Deum so-
lū pertinebat: ille initio leges, sive judiciales,
sive rituales constituit, quibus derogare aut
obrogare nulli unquam licitum fuit. Erant le-
ges mosaiæ incommutabiles et divinâ semper
in republicâ firmatæ auctoritate, et proinde
fuerunt perpetua regiæ Dei potestatis monu-
menta. 2º Deus ministros tum ordinarios, tum
extraordinarios constituebat jure regio. Non
solùm tribum leviticam in suum assumpsit
familitum, et familiam Aaronis sacerdotio in
perpetuum decoravit, sed judices etiam po-
puli ipse instituit, corumque potestati limites
posuit. 3º Regis officium præterea præstít, vi-
ros pietate et fortitudine præcellentes ad rempu-
blicam regendam evocando. In rebus difficilio-
ribus more regum declarationibus et responsis
ex oraculo datis, mentem suam significabat:
sic in causâ filiarum Salphaad hæreditatum
jura definitivit, et controversias graviores sæ-
piùs circa res sacras et civiles determinavit:
imò lege præceptum fuit, ut illæ causæ gra-
viore ad illum deferrentur. 4º Exercitum du-
cebat et gentis bella pugnabat. Illud asserit
Josue e. 25 et, ut verbis suis fidem adstruat,
in cursus illos hostiles enumerat, à quibus
summi numinis auspiciis liberatiuisserent. Hinc-
que etiam Deus triumphator in Israel dicitur
in Scripturâ sacrâ. Area foederis, præsentiae
divinæ symbolum, agmina semper præcedebat;
et quamdiu Israclitæ sub tentoriis versabantur,
Deus etiam in tentorio agere et in medio ca-
strorum, ut loquitur Moyses, ambulare cense-
batur. 5º Foedera nulla inire neque bella sine
Dei consensu licebat: juxta hoc præceptum
Num. 27, 18 : « Dixitque Dominus ad Moysen :
« Tolle Josue filium Nun. Pro hœsi quid agen-
dum erit, Eleazar sacerdos consulat Domini-
num: ad verbum ejus egredietur et ingre-
ditur ipse et omnes filii Israel cum eo. » Hanc legem servatam fuisse discimus ex libris

Josue et Judicum. Denique totius reipublicæ curam in se Deus suscepserat, et fuerat Hebræis pollicitus se præsidio illis futurum, quandiu essent legem ejus servaturi : quæ promissa sua præstissem Deum certum est ex totâ historiâ judaicâ.

In hâc reipublicæ theocraticâ constitutione doctores hebræi multorum Moysis institutorum rationes querunt, speciatim verò tabernaculi omniumque ejus partium, quod instrumentum palatii et tentorii regii loco inserviisse docent. « Deus, inquit Rabbi Schemrob Commentario in More Nevochim Maimonidis, talem sibi domum condì jussit, qualis esse solet domus regia. In domo regiâ hæc omnia, quæ diximus, reperiuntur : alii scilicet qui custodiunt palatium ejus ; alii qui fungantur officiis ad regiam dignitatem pertinentibus, qui epulas instruant aliaque faciant regi necessaria. Est etiam in domo regiâ locus ad cibos apparandos constitutus. Item locus ubi odora menta adolescentur. Est etiam mensa in domo ejus, item conclave ipsi proprium, quod nemmo pervenit nisi qui ei secundus est, quoque in maximè charis habet. Eundem ad modum voluit Deus, ut hæc omnia in suâ domo inessent, ne quâ in re terrarum regibus concederet. Est enim ille rex magnus, ut his quidem rebus non indigeat. Verum hinc facile elucet ratio victus familiaris sacerdotibus et Levitis dati, utpote quem rex quisque ministris suis suppeditare solet. Atque hæc omnia spectabant, ut intelligeret vulgus, regem, nempe Dominum exercituum, inter vos versatum. » Aliud insigne regiæ majestatis ab illis habetur dimidium sicli, quod tributi loco quotannis Deus accipiebat ab omnibus Israelitis vigesimum annum prætergressis (1). Vide Spenserum de Legibus heb. ritualibus ; Warburton div. Leg. Moysis l. 5, sect. 2.

(1) Auctor libri famosi, non ita pridem apud nos editi, qui iñscribitur : *Le despotisme oriental*, asserit pleraque post diluvium imperia fuisse totidem theocratias, quam notionem à Spensero acceperat, qui in dissert. de Theocr. Jud. c. 3, scripsit : « Seculi moribus ita factum erat, ut dii sui principatum quendam inter servos suos obtinerent, et nomine, rituque regio colerentur. Nam seculo illo deos titulis illis Moloch, Elohim, Baalim et hujusmodi aliis, regibus et magnatibus tribui solitus, insignire solebant : eos imperii arbitros plenarum ponebant, cum nec bella gerere, nec civitatem condere, nec regem eligere, nec grandius aliquid moliri solerent, priusquam deos per oracula vel auspicia consuluisserint, »

PROPOSITIO II.

Nunquàm rescissum est fœdus sinaicum nec consequenter abolita prorsùs theocracia per illud fœdus instituta, usque ad Christum regem. At variis successivè gradibus ab externâ administratione reipublicæ recessit Deus, et hoc sensu imminuta est gradatim theocracia.

PROBAT. — I. Nunquàm prorsùs rescissum est fœdus sinaicum, nec immutata reipublicæ forma. Non primùm ubi constituti sunt reges, quia regum illorum sicut et judicium electio non ad populum, sed ad Deum pertinebat : statuerat illud Moyses Deut. c. 17 : « Cùm ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et dixeris : Constituam super me regem sicut omnes habent per gyrum nationes; eum constituas quem Dominus Deus tuus elegerit de medio fratrum tuorum. » Ex quibus verbis clarè patet nequaque ex constitutione regis à Deo electi immutatum iri statum reipublicæ, sed vetitum fuisse ne aliquid statueretur sine Domini veniâ et auctoritate, quod seditionis fuisse. In hoc ergo differebat judicium et regum institutio, quod illi saepius interiori spiritu excitati, hi designatione externâ ad munus vicarium vocati fuerint. Deinde hi reges nullam habebant potestatem legislativam, qualis ei convenit qui omnia habet supremæ majestatis jura; sed executivam, quâ vicarii et prorege non possunt carere. Nullas unquàm ab ipsis rogatas leges invenimus, aut ulla ex mosaicis institutis ab ipsis abrogata unquàm fuisse. Præterea Deus post constitutos reges jure suo usus est saepius, non tantum in illis eligendis, sed etiam exauktorandis ; sic Saülem propter malè administratam rempublicam, et quod suis jussis non paruisse, abjecit, et totam ejus familiam à throno exclusit, atque elegit David ; de post fætantes accepit eum pascere Jacob servum suum

Quam sententiam vanitatis jure arguit Warburton div. Leg. Moysis l. 5, sect. 2. Ex regibus deos creabant quidem ethnici ; sed deos in reges proprio sensu nunquàm elegerunt : hinc factum est, ut dii servaverint regia nomina, sed nullam rerum publicam administrationem retinuerunt. Marshanus sect. 15, p. 540, et. m. innuere voluisse videtur theocratiam judaicam à paganis derivatam : fatetur tamen paganorum deos nomine potius, quam re reges fuisse. Moyses quidem Θεοπατίζει declaravit Hebræorum rempubl., ne sibi potestas regia deferretur; Athenienses autem Διοπατίζει suam Apollini acceptam retulerunt ; ut regis nomen Jovi cederet, neque tam titulus, quam potestas regia imminueretur. »

et Israel hæreditatem suam. Nec in familiâ David hæreditarium sceptrum fuit, nisi ad remunerandas illius principis virtutes. In regno quoque Israel per prophetas suos reges alios exau-toravit, aliosque elegit sine ullâ legum reipublicæ violatione. Tandem reges suos ut Dei vicarios et ministros semper habuere Judei, Deumque pro rege summo agnovere, ut patet ex iis omnibus testimoniis quæ propositione præcedenti allata sunt, quæ excerptimus ex illis libris, qui post constitutos reges scripti fuere. Jerusalem semper dicta est civitas regis magni, solium regum Juda, speciali ratione solum Domini. Non fuit etiam reipublicæ forma mutata, nec rescissum foedus Mosaicum in captivitate Babylonicâ: nam declaravit Deus per prophetam Aggæum et alios, se semper esse regem et Deum eorum. Inter multa hujus rei argumenta locus insignis est apud Aggæum c. 2, 5: « Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus: et confortare, Iesu, fili Joseph, sacerdos magne, et confortare omnis populus terræ, dicit Dominus Deus exercituum; et facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum) verbum quod pepigi vobiscum cùm egrederemini de terrâ Aegypti: et spiritus meus erit in medio vestrum; nolite timere. » Quodnam erat foedus istud initum olim, quod ratum firmumque esse declarat Deus, nisi illud quod expressit Moyses his verbis: *Jehova elegisti hodiè, ut sit tibi Elohim, et ambules in viis ejus, et obedias ejus imperio; et Dominus elegit te hodiè, ut sis ei populus peculiaris,* etc.

II. Non minùs certum est theocratiam variis gradibus imminutam fuisse, hoc sensu, quòd ab administratione reipublicæ gradatim recesserit Deus. Fuit illud Dei regimen in pérfectissimo statu quamdiù vixit Moyses, et erant Israelitæ vagi in deserto; toto isto tempore oblitus Deus omnia munera legislativa, executive et judiciariæ potestatis. « Invenit eum (populum Israel) in loco horroris et vastæ solitudinis: circumduxit eum et docuit et custodivit quasi pupillam oculi sui. Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos et super eos volitans, expandit alas suas et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. Dominus solus dux ejus fuit. » Post subactam terram Chanaan, quamvis semper præstò esset eorum rebus Dei præsidium, haberent oraculum quo de voluntate divinâ in rebus gravioribus certiores fierent, excitaretque Deus viros fortitudine et sapientia præcel-

lentes, qui dictatio jure populum suo nomine regerent et ab hostibus liberarent, tamen multis partibus minùs perspicua et perpetua erat Dei in rebus civilibus interventio, quām fuerat tempore Moysis. Post constitutum regem, quamvis haec verba Samuel ad Israelitas fecerit: « Nolite timere; vos fecistis universum malum hoc; verumtamen nolite recedere à tergo Domini, sed servite Domino in toto corde vestro; et nolite declinare post vanam, et non derelinquet Dominus populum suum propter nomen suum magnum, quia ju-ravit Dominus facere vos sibi populum; » quamvis duo priores reges à Deo electi fuerint, et constet eos oraculum Urim consuluisse; tamen iis regnautibus imminentia est Dei in rebus civilibus interventio, cùm appareat ex Scripturis multa ex eorum arbitrio facta esse, videlicet bella et fœdera inita, magistratus inferiores institutos, pœnas capitales irrogatas; quæ omnia in primâ origine reipublicæ sine divino jussu fieri non poterant. Postea verò regnum hæreditarium factum est, siluit oraculum et rarius Deus rebus civilibus sese immis-cessit. Tandem post captivitatem Babylonicam spiritus propheticus, omniaque fermè extraordinarie Dei providentiae indicia et pignora defecerunt. Qui plura de hoc arguento velit, legat sectionem 5, l. 5, div. leg. Moysis.

§ 2. De fœderis Mosaici sanctionibus, seu de pœnis illi fœderi propriis.

Quæstionem inchoamus dilicilem, in quâ explicandâ adhibenda est summa verborum proprietas, ne Pelagianis ex unâ parte non satis fœdus Mosaicum et Evangelicum discriminantibus, aut contrariis recentiorum quorundam erroribus favere videamur: et idcirò acutissimi theologi verbis et auctoritate uti satius ducimus. « Occurrit, inquit Suarezius de Leg. l. 9, c. 6, communie dubium, quales fuerint promissiones illius legis, an temporales tantum, an etiam spirituales et æternæ. Et ratio dubii est, quia D. Thomas significat promissa illius legis fuisse tantum temporalia, et reddit rationem, quia lex illa disponebat ad Christum sicut imperfectum ad perfectum, et dabatur populo adhuc imperfecto in comparatione perfectionis, quæ erat futura per Christum: imperfectorum autem est, quod temporalia bona desiderent, et idcirò illa lex per temporalium honorum promissiones homines inducet. Nam qui vult, ait divus Thomas, inducere alium ad observantiam præcepti, ea

debet promittere, quæ magis sunt in ejus affectu : nam sicut qui docet, incipere debet à facilioribus, ita qui movere alium vult, ei proponere debet, quæ facilitus movere possint. Unde ob eamdem causam cōmunicationes illius legis erant de pœnis temporalibus, quia earum timor magis movere solet animales homines et imperfectos. Confirmatque hoc D. Thomas ex Paulo ad Gal. 3, comparante legem pädagogi, et consequenter Israeliticum populum puer existenti sub pädagogo : nam sicut puer maximè sensibilibus movetur, et ideo à pädagogi interdum flagellis territur, aliquando verò levibus munusculis et promissionibus inducitur, ita lex illa populum sibi subiectum inducebat, quod etiam constat ex tenore legis Deut. 27 et 28, et ex usu Prophetarum, Isaiae 1 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis, etc., et scèpè in aliis.*

« Significat autem D. Thomas hoc esse intellegendum exclusivè, ita ut non solùm lex illa temporalia frequenter promiserit, quod evidentissimum est, sed etiam quod nihil excellentius promiserit, ad hoc enim discursus D. Thomæ tendit. Unde promissio illa quæ habetur Lev. 18, et Ez. 20 : *Custodite leges meas, atque judicia, quæ faciens homo vivet in eis*, de vita corporali intelligit idem D. Thomas qu. 100, art. 52, ad 2, ex Paulo ad Gal. 3, ubi significat diversitatem esse inter illas duas sententias : *Justus ex fide vivit*, et : *Qui fecerit ea vivet in illis*; quod prior intelligitur de vita spirituali, posterior autem minimè, quia lex non est ex fide. Et ideo in priori sententiâ simpliciter dicitur, *vivit*, in posteriori autem non simpliciter, sed cum addito, *vivet in illis*, id est, in lege, cuius pœnas non incurret, vel in justitiâ legis, ut exponere videtur idem Paulus ad Rom. 10, dicens : *Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in eâ*. Præterea idem Paulus ad Hebreos scribens hanc sententiam indicare videtur. Nam c. 7 dicit : *Novi Testamenti meliorem esse spem, utique quia est de æternis bonis, per quæ approximamus ad Deum*. Ergo hæc non promittebantur in veteri Testamento, et ideo c. 8 addidit, novum Testamentum *melioribus re-promissionibus sarcitum esse*. Hinc sancti Patres multum huic sententie favere videntur : Nam D. Augustinus de Civ. Dei lib. 18, c. 41, dicit legem appellari *vetus Testamentum*, quia promissiones terrenas habet, et per Jesum Christum futurum fuerat *Testamentum novum in quo regnum cœlorum pro-*

mitteretur. Quæ differentia manifestè requirit, ut promissio regni cœlorum in veteri Testamento facta non fuerit, et subjungit rationem similem discursui D. Thomæ, dicens : « *Hunc enim ordinem servari oportebat, sicut in unoquoque homine, qui in Deum proficit, id agitur quod ait Apostolus, ut non sit prius quod spirituale, sed quod animale, postea spirituale.* » Et ita in qu. 92 in Ex. dicit, licet in veteri Testamento præcepta ad bonos mores pertinientia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenas fuisse : et qu. 33 in Numb. inter alias differentias inter utrumque Testamentum hanc constituit, quod in veteri promissa erant temporalia, in novo spiritualia; quod 4 contra Faustum et Ep. 120, et in aliis locis scèpè repetit. Unde Bernardus serm. 30 in Cant. de Lege dixit : *Grave legis jugum et vile præmium, nam terra est in promissione, cui statim opponit suave jugum legis gratiæ, quæ promissionem habet vitæ quæ nunc est, pariter et futuræ.* Ille denique Hieronymus dialogo primo contra Pelagianos, et Chrysostomus in Matthæum, dixerunt regnum cœlorum cœpisse prædicari de Evangelio : *Legens legem, legens Prophetas, legens psalterium, nunquam regnum cœlorum audivi, nisi in Evangelio.* Hieronymus autem reprehendit Pelagium, qui dicebat regnum cœlorum etiam in veteri Testamento reponitti : *Cum perspicuum, inquit, sit, regnum cœlorum primum in Evangelio prædicari.*

« In contrarium verò est, quia non videtur posse negari quin antiqui observatores legis Moysis vitam æternam per eam sperarent ; de hac enim retributione loquitur David Ps. 118, cùm dicit : *Inclinari cor meum ad faciendas justifications tuas in æternum propter retributionem*; et clarius Tobias c. 2 filio dicebat : *Fili sanctorum sumus et vitam expectamus, quam datus est Deus iis qui fidem suam nunquam mutant ab eo.* Et 2 Machab. 7, unus eorum dixit : *Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit.* Unde de illâ vita intellexisse illam promissionem, qui fecerit ea vivet in eis; de quâ etiam Ezecl. c. 8, cùm dicit : *Qui custodierit præcepta mea, et fecerit judicium et justitiam, vitâ vivet*; et similia habet c. 33, et vita æterna expressè promittitur Dan. 12, et Sap. 5 : *Justi in perpetuum rident.* Denique Isaías c. 61, æterni præmiū dignitatem agnoscens et expectans ait : *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligenteribus te*, et c. 13, describit æternum præmium virtutis. Non videtur ergo dubium quin homines sub lege vi-

ventes promissionem haberent vitæ æternæ et illam sperarent, quod apertè confirmat Apostolus ad Hebræos 11, ubi facta longa enumeratio justorum illius temporis concludit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt recompensationem, quod necesse est intelligi de recompensatione æternâ: nam temporales promissiones multi acceperunt, de quibus in principio dixerat: Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt recompensationes.* Denique non solum poena temporalis, sed etiam æterna cognoscetur et timenda proponeatur in illo tempore, ut constat ex iisdem locis. Unde etiam tunc peccando mortaliter reatus illius poenæ incurritur, ut est de fide certum; ergo necessarium est, ut etiam æternum præmium proponeatur: nam haec duo connexa necessariò sunt, et eadem est utriusque ratio. Quod etiam apertè ostendit princeps quidam Judæorum, qui Christum interrogavit, *quid faciens vitam æternam possideo? Luc. 7, c. 18;* habebat ergo notitiam illius et spem.

Dicendum verò est, utramque partem rectè intellectam veram esse. Lex propriè sumpta non promittebat præmia æterna, sed temporalia, ut priores Patres docent, et ratio eorum suadet, et ex testimoniis ex lege citatis colligitur, addendo, nullum ex propriâ lege afferri testimonium, in quo spirituales fiant. Et nihilominus verissimum etiam est, homines sub lege constitutos habuisse promissionem vite æternæ et spiritualium bonorum, et fidem ac spem eorum, sine quâ impossibile est remissionem peccatorum obtinere. *Accidentem enim ad Deum oportet credere, quia est, et quid inquirentibus se remuneratur sit.* Neque hoc posterius cum priori repugnat, quia hanc promissionem non habuerunt Iudei ex lege, sed ex patribus (ut sic dicunt), utique per traditionem eorum (1). Nam à principio Ecclesiæ

(1) Clarissimus auctor libri celebratissimi, qui inscribitur divina Moysis Legatio, in omnibus, post primam, editionibus, auctorem hujus operis arguit inconstantia et contradictionis, quod hæc duo conjunxit, et duas propositiones contrarias defendendas suscepit: The consequence of which is that the two large chapters in his second volume (the first to prove that a future state was always a popular doctrine amongst the Jews; and the second, that temporal rewards and punishments were really and equally distributed amongst them under the Theocracy) just serve to confute one another: or more properly, the second chapter, by aid of the arguments taken from the divine legation,

facta est hominibus fidelibus et in eis per traditionem permansit fides ejus, et in Abraham revocata est et expressior facta; sic ergo ad

effectually overturns all that he has advanced in the first. An haec dno, uti exponuntur à Suarezio et infra ab auctore defenduntur, inter se pugnant, penè lectorem sit judicium. — Arguit etiam eodem loco auctorem vir doctissimus, quod cùm suas probationes pro temporali legis Mosaiæ sanctione et extraordinariâ Dei providentiâ ex libro de divinâ Moysis Legatione desumpserit, tamen argumenti ibidem adhibiti vim haud intellexerit, aut male representaverit. Cui objectioni respondet auctor, se, quamvis in multis sui operis partibus, et in hac præsertim disputatione, multum usus sit ingenio et eruditione Warburtoni, tamen hoc loco ejus argumento nullo modo uti voluisse. Argumentum scilicet clarissimi viri hisce duobus syllogismis, ipso docente l. 6, sect. 6, seq. t. 5, p. 564, continetur. « Omnis religio, seu societas, quæ non fundatur in fide futuræ post mortem vitæ, sine providentiâ extraordinariâ consistere non potest. Atqui religio et societas Judaica non habebant pro adminiculo fidem future vitæ. Ergo religio et societas Judaica habebant pro adminiculo extraordinariam Dei providentiâ. Item: Omnes veteres legum latores putabant religionem illam, que non fundaretur in fide futuræ vitæ consistere non posse sine extraordinariâ Dei providentiâ. Atqui Moyses eruditus in omni scientiâ Aegyptiorum (cujus scientiæ pars primaria erat fidei futuræ vitæ inculcare), talem pro osuit religionem. Ergo Moyses putabat religionem suam habere pro adminiculo extraordinariam Dei providentiâ. » Sed nullam ex horum syllogismorum propositionibus auctor asservit, multò minus sibi totum argumentum defensandum proposuit. — Demum vir clarissimus hujus operis auctorem arguit, quod cùm multa passim ex libro de divinâ Moysis legatione mutuatus sit, hæcque ratione suis commodis et etiam forte famae consuluerit, non semper tamen gratiam retruerit. Est haec justa querimonia. Causæ verò, cur auctor sèpius tam ingratus fuerit, et quas à plurimis jam annis didicit vir clarissimus ex litteris ad communem amicum datis, haec suerunt. Quum auctor hujus operis, juvenis et malè providus, animum ad colligendam hæc pro religione argumenta appulit, et etiam quo tempore chartulas suas librario tradidit, sibi erat propositum, et hanc sperabat futuram operis sui præcipuum commendationem, post singula capita auctorum nonina attexere, quibus, aut usus fuisset, aut alii in eodem argumento uti possent. Ideò initio primi voluminis tot sunt in margine expressa nomina. At postea parcens eadem exhibenda visum est in opere ad juniorum theologorum utilitatem unicè comparato, præsertim postquam sacra Facultas Parisiensis legem tulisset, ut in thesibus solorum sanctorum Patronum et prothororum theologorum nomina legerentur. Utilitatem juniorum theologorum hisce religionis elementis sibi proponere auctor potuit, et propter studium honestum laudem aliquam querere, famam non potuit.

populum Israeliticum pervenit, et postea per Prophetas scripta est, non tanquam nova, sed tanquam antiqua. Quod totum satis probat testimonium Pauli ad Heb. c. 11, ubi incipiens ab Abel et progreliens per Patriarchas usque ad Prophetas, omnes dicit habuisse hanc promissionem. Lex ergo nullam promissionem spiritualem huic antiquæ addidit, et in hoc sensu verè dicitur tantum promissose temporalia, scilicet quantum ad promissiones quas ipsa addidit. Et in hoc sensu locutus est D. Thomas cum Augustino. Et in eodem dixit Bernardus suisse vile præmium, scilicet proprium illius legis comparatum ad onus etiam proprium, quod lex illa imponebat. Chrysostomus autem et Hieronymus, quia non de solâ lege, sed de toto Testamento veteri loquuntur, exponendi sunt, ut loquantur de promissione vitæ æternæ sub expresso nomine regni cœlorum. Vel dicendum est ante Christum non suisse promissum regnum cœlorum ut jam apertum, et secundum illum statum assequendum; et hoc modo incepsum esse prædicari tempore legis gratiæ, et hoc intendisse illos Patres: vel certè regnum illud non suisse promissum, ut præmium operum legis, sed ut præmium operum gratiæ, et ut sic semper ad novum Testamentum pertinuisse. »

Itaque extitit ab ipso mundi initio religio non solum lumine naturali innixa sed divinâ quoque revelatione, quæ docebat unum Deum, rerum omnium moderatorem æquissimum, non tantum in hac vitâ, sed et in futurâ bonorum et malorum habiturum esse rationem: docebat etiam homines à primævâ felicitate lapsos, esse iterum in integrum restituendos per futurum liberatorem in quo benedicendæ erant omnes gentes terræ. Religio hæc data primum Adamo, servatâ traditione apud ejus posteros; post diluvium confirmata Noemo, postea enucleatiis Abrahamo, aliisque patriarchis, hereditario jure transmissa est ad Hebræos, semperque mansit in memoriâ populi Deo dilecti. Uno verbo Religio christiana quoad substantiam mundi æqualis est, semperque in omni ætate aliqui fuerunt, qui ad eam pertinuerunt. Lex autem propriè sumpta, et quatenus distinguitur ab hac religione quam à patribus acceperunt Israelitæ, superaddita est, ut ait S. Paulus, *propter transgressiones*, ut populus Deo sacer, cui jam credita fuerant eloquia Dei, in rempublicam coactus separaretur ab omni alia, nec vicinarum gentium kederetur contagione. Fuit illa munimentum

quo tuta semper servarentur veri Dei cognitio, Religionisque christianæ exordia et incrementa. Fuit apparatus legis novæ, quo adumbrarentur res evangelicæ à Christo aliquando propalandæ. Hujus legis nationalis et temporariæ sanctio, si nudam litteram species, offerebat quidem bona et mala temporalia (1), quæ erant figuræ bonorum et malorum futuræ vitæ: adeoque sub litterâ latebat spiritualis sensus, à Moyse reverâ intentus et ab Israelitis intellectus, qui verè dici potest legis Mosaicæ pars interior. Recet ergo damnata olim fuit hæc Pelagianorum propositio: *Lex sic mittit ad regnum, quemadmodum Evangelium*. Et damnandi quoque ex alterâ parte ii qui negant à Moyse injectam esse Judæis spem futuræ vitæ, per fidem vel per opera legis in fide facta obtinendæ.

Hæc omnia suis locis consiciemus: hic solummodo redarguendum est duplex hominum genus, deistas dico et mysticos quosdam, qui ab iisdem profecti principiis valde diversas tenent sententias. Utrique statuunt indignum esse Deo homines bonis temporalibus excitare ad præstanta Religionis officia, illius virtutem vanam esse qui talia cuperet terrena comoda; proindeque illam Religionem divinæ originis nullas notas habere, in quâ illa hominibus ut actionum suarum motiva proponerentur. Quid ex eo deistæ conclusere? Legem Mosaicam vanam esse nec à nomine profectam, quæ certo certius poenis erat et præmiis sancta temporalibus. Atque ut huic suæ conclusioni major accedat vis, in eo maximè elaborant, ut efficiant ante captivitatem Babyloniam Judæos nullam immortalitatis animæ aut futuræ vitæ notionem habuisse, sed illam tum temporis ex Babyloniorum et Persarum consuetudine accepisse. Mystici seu figuristæ è contrario, assumptâ religionis Judaicæ divinâ origine, ex eodem principio concludunt nullas fuisse reverâ promissiones bonorum temporalium, sed solummodo spiritualium; et Judæos, qui illa expectârunt, spe suâ fraudatos fuisse: quæ

(1) « Judæis equidem scio in lege Mosaicâ, non cœlestis regni, vitæque mercedem propositam fuisse: contra quām Pelagius existimat, qui eo nomine inter alia postulatus est in judicio Diospolitano. » Petavius Theol. dogm. t. 4, l. 10, c. 24, § 11. Et afin que tout convienne, les promesses spirituelles sont développées par la prédication de l'Evangile dans le temps que le peuple Juif, qui n'en avait reçue que de temporelles, réputé manifestement, etc. Bossuet Hist. univ. c. 29. Vide caput 13 et 14 libri S. Augustini de Gestis Pelagi.

sententia universam pervertit oeconomiae Judaicæ rationem, et divinæ originis istius legis notas multas nobis admireret, ut ex sequentibus patebit.

PROPOSITIO PRIMA.

Patriarchas, Moysem et Prophetas animarum immortalitatem futuramque vitam credidisse certum est. Hæcque eadem doctrina apud omnem Judæorum vulgus semper communis fuit, ac interior legis sensus erat.

PROBATIO. — I. Id certum est de Patriarchis et inter Judæos doctoribus. 1º Multa sunt non obscura hujus doctrinæ vestigia in Scripturis sacris: nam primum in historiâ creationis, quam Moyses seripsit juxta communem avorum suorum traditionem et doctrinam apud Judæos constantem, anima à corpore valdè diversa supponitur; hoc ex pulvere coneretur, illa spiritus vitæ appellata post formatam corporream molem infusa dicitur: magnificè etiam extollitur naturæ humanae dignitas, dum homo ad Dei immortalis imaginem factus exhibetur, quâ certè descriptione Sadduceus et materialista uti nullo modo potuit. Secundò, in Genesi et aliis Scripturarib[us] legimus angelos frequenter Patriarchis apparuisse, quod Sadduceorum doctrinam omnino evertit. Tertiò, ex historiâ Enoch, qui dicitur sublatus à Deo, quid aliud concludemus, nisi quod auctor Ecclesiastie et S. Paulus, raptum illum justum fuisse ad meliorem statum in præmium virtutis, quoniam ambulaverat cum Deo? Idem ex raptu Eliæ, qui multis post seculis contigit apud eos quos Sadduceismi arguunt deistæ, licet colligere. Quartò, Patriarchas audimus confitentes esse peregrinos et hospites super terram, et vocantes vitam suam super terram, dies peregrinationis pravos et malos; subit statim mentem hæcce cogitatio, illos meliorem appetuisse patriam, id est, coelestem: nam, ut argumentatur Apostolus: *Si illius meminissent de quâ exierant, habebant utique tempus revertendi.* Quintò, in fœdere cum Abraham initio hæc fuit ex parte Dei conditio: *Ego ero merces tua magna nimis*, quæ certè promissio nunquam fuit impleta, si Abramum nulla alia manserint præmia et bona, nisi quæ in hæc suâ ærumnosâ vitâ expertus est. Sextò, patriarcha Jacob morti proximus, dum benedicet filiis suis, divino afflatus spiritu exclamat: *Expectabo salutare tuum, Domine*; et Balaam eodem spiritu excitatus eastræ intueus Israelitarum dixit: *Moriatur anima mea morte justorum, et fiant*

novissima mea eorum similia, ex quibus patet eos aliam vitam post mortem expectasse. Denique apud Moysem Deus dicitur *Elohim*, id est, Dominus et protector Abrahæ, Isaac et Jacob, ex quo rectissimè concluditur illos Patriarchas vivere, nam protectorem non habent, qui non vivunt.

Illi ex Pentateuco testimoniis multa consentiunt in singulis V. T. libris. David Ps. 16 canit: « Propter hoc lætatum est cor meum, et caro mea requiescat in spe, quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » Quæ verba etsi ad Messiam propriè pertineant, haud minus probant Davidem credidisse resurrectionem mortuorum. Postea describit beatitudinem iisdem verbis, quibus utuntur scriptores N. T.: « Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitiam cum vultu tuo: deletiones in dexterâ tuâ usque in finem. » Quorum similia hæc sunt Psalm. 17: « Ego autem in justitiâ apparebo conspectui tuo; satiabor cùm apparuerit gloria tua; » et hæc Psalm. 34: « Filii hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt, inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. » Ista et plura alia apud prophetam regium sensu obvio et naturali significant eum expectasse post hanc mortalem sortem vitam alteram; et etiam si concederemus illa loca ad alium sensum transferri posse et esse metaphorica, saltem probant valdè familiare illi fuisse de immortalitate animæ et de resurrectione cogitare, cùm illis notionibus utatur ad significandas etiam res temporales.

Plura quoque in Salomonis scriptis invenimus valdè luculenta ejusdem doctrinæ indicia: Proverb. c. 14, ait: *In malitiâ suâ expelletur impius, sperat autem justus in morte suâ. Quid expectare justus in morte potest, nisi post mortem bona?* Item, Eccl. c. 11: « Lætare, inquit ironie, juvenis, in adolescentiâ tuâ, et in bono sit eorū tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui et in intuitu oculorum tuorum, et (pergit seriò) scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium. Aufer iram à corde tuo, et amove malitiam à carne tuâ: adolescentia enim et voluptas vanæ sunt (1) » — Certè hæc

(1) Textum hunc accuratius ex Hebreo sic reddit doct. Houbigant: « Lætare, juvenis, in juventute tuâ; hilaret te eorū tuum in die-

christiana sunt , nec illa minus c. 12 : « Memento creatoris in diebus juventutis tuæ , antequam veniat tempus afflictionis , et appropinquent anni de quibus dices : Non mihi placent..... antequam revertatur pulvis in terram suam unde erat , et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum . » Ubi manifestum discriben ponit inter corpus et animam , et videtur alludere ad Moysis verba initio Genesis. Idem Ecclesiastes hæc pulcherrimam sententiâ libro finem imponit : « Finem loquendi pariter omnes audiamus : Deum time et mandata ejus observa , hoc est enim omnis homo ; et cuncta quæ sunt adducet Deus in judicium pro omni errato , sive bonum , sive malum , illud sit (1). » Eadem antea doctrinam inculcaverat c. 5, v. 16 : « Vidi sub sole in loco judicii impietatem , et in loco justitiae iniuriam , et dixi in corde meo : Justum et impium Deus judicabit . » Igitur si aliqua sint apud Salomonem , quæ contraria videantur , dicendum est illum in istis locis ex impiorum hominum sententiâ loqui.

Consentientur denique cæteri Prophetæ : Isaiae c. 57 : « Justus periiit, et non est qui recognoscet in corde suo, et viri misericordiae colliguntur, quia non est qui intelligat ; à facie enim malitiae collectus est justus. Veniat pax, requiescat in eubili suo qui ambulavit in directione suâ : vos autem accedite huc, filii auguratricis, semen adulteræ et fornicariæ, super quem lusistis ? super quem dilatâstis os et ejecistis linguam ? » Quorum verborum sensus alius esse non potest, nisi quod justi quandoque immaturâ morte tollantur, ut liberentur ab imminentibus malis et transferantur in locum pacis ; et impios appellat ad contemplandam illam pacem. Idem propheta c. 26 habet : « Vivent mortui tui, interfecti tui resurgent, expurgescimini et landate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus. » Et Os. c. 13 : « De manu mortis liberabo eos,

bus adolescentiae tuæ: sequere eam viam
in quam propendunt cor tuum et oculi tui.
Verountamen noli ignorare quid super his
omnibus ad iudicium te Deus sit adductu-
rus. Tolle indignationem ab animo tuo:
aneove squalorem à carne tua. Nam vanitas,
aut inventus, sic senectus. »

(1) **E**xtrama sermonis denique omnes audiamus: Deum time, et mandata ejus observa; hoc est omnis homo. Quippe omnis opus Deus ad judicium adducet; id videlicet omne quod est absconditum. בְּלֹא זָרֶה sive bonum, sive malum. Ita ex Hebreo veritatem habubigant.

« de morte redimam eos : ero mors tua, ô
« mors, morsus tuus ero , inferne.» Transfe-
rant hæc si velint adversarij ad res temporales,
saltem efficiunt, ut jam dixi, valdè familiarem
fuisse illam futuræ vitæ et resurrectionis co-
gitationem. Denique Daniel c. 12 illam doctri-
nam clarissimè tradit : « Et multi de his qui
« dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alii
« in vitam æternam, et alii in opprobrium, ut
« videant semper : qui autem docti fuerint ,
« fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui
« ad justitiam erudiant multos, quasi stellæ
« in perpetuas æternitates.» Nulla ex libris, qui
scripti sunt post Daniel' em, testimonia afferre
necessæ est, cùm habeamus confitentes Deistas
hanc de immortalitate animæ doctrinam à
captivitate Babylonica valdè apud Judæos
communem fuisse.

2º Alia dogmata tenuere Patriarchæ et Prophetæ cum isto necessariò coniuncta : cognoscabant quippe hominem ad immortale ævum primum à Deo destinatum fuisse, et in mortalitatem vitæ æruminas ad luendam peccati penam devenisse. Sciebant venturum aliquando liberatorem, qui caput serpentis antiqui contereret, hominesque in pristinum statum restitueret ; et ipsa carnis resurrectio valde clarè in libro Job, loco notissimo, significatur. Ilujus liberatoris notitia obscura primum, clarius postea ex divinis revelationibus apud Judæos evasit, donec tandem in plenitudine temporum manifestatus in carne, justificatus est in spiritu, apparuit angelis, creditus est in mundo, assumptus est in gloriam. Hinc non dubitavit Christus, quem Messiam esse aliás ostendemus, ad Scripturas provocare : *Scrutamine Scripturas, aiebat, illæ sunt quæ testimoniū perhibent de me.* Varios Scripturarum textus, in quibus hæc de redemptione hominum doctrina continetur evolvemus, ubi de antiquitate doctrinæ Christianæ.

3º Christus et Apostoli docent Patriarchas et prophetas doctrinam de animarum immortalitate tenuisse , candomque in Scripturis contineri : quorum hic utimur auctoritate ad confirmandos in hac sententiâ Christianos , magis quam ad Religionis christianæ refellendos contemptores . Primò quidem id docuit Christus , Matth. c. 22 , ubi Saducæis de resurrectione mortuorum interrogantibus sic respondit : « Erratis nescientes Scripturas atque virtutem Dei. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est à Deo dicente vobis : Ego sum Deus Abraham

« et Deus Isaac et Deus Jacob ? Non est Deus mortuorum sed vivorum. » Si errabant Saducæi nescientes Scripturas, ergo Scriptura reverè continebat illud dogma resurrectionis mortuorum saltem involutè, judge Christo Domino. Secundò Joannis c. 8, v. 28, Christum hæc verba fecisse legimus ad Judæos : *Abraham pater vester exultarit ut videret diem meum : vidi et gavisus est.* Ergo iudicio Christi Domini mysterium redemptionis humanæ per incarnationem filii Dei Abrahae innotuit, et consequenter animæ immortalitas et aeterna vita non ipsum latebant. Tertiò Apostolus Paulus Ep. ad Hebr. c. 11, clarissimè item affirmat, multa præclara de fide Patriarcharum tradens : « Fide, inquit, Abraham demoratus est in terrâ reprobationis tanquam in alienâ, in easulis habitando cum Isaac et Jacob cohæredibus reprobationis ejusdem : expectabat enim fundamenta habentia civitatem, cuius conditor et artifex Deus. » Et paulo post pergit : « Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis reprobationibus, sed à longè eas aspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere : si quidem ipsius meminissent de quâ exierunt, habebant utique tempus revertendi : nunc autem meliorem appetunt, id est, coelestem. Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum : paravit enim illis civitatem..... Fide Moyses grandior factus negavit se esse filium filia Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem : majores divitias aestimans thesauro Ægyptiorum improverium Christi : aspiciebat enim in remunerationem. » Et paucis interjectis pergit Apostolus : « Acceperunt mulieres de resurrectione mortuorum suos : alii autem discenti sunt non suscipientes redemptions, ut meliorem invenirent resurrectionem. » Qui textus nullâ profectò indigent explicatione. Denique nullo modo sine dementiâ suspicari possumus hanc doctrinam summis illis viris incognitam fuisse : quis credat homines sapientissimos, qui omnes omnium gentium philosophos rerum divinarum scientiâ supererunt, primarium illud vitæ moralis fundamentum nesciisse apud alias omnes gentes tam commune.

II. Vulgus etiam Judæorum hæc doctrinâ in omni ætate imbutum fuit : videlicet animos post mortem permanere. 1° Quia, naturâ do-

cente, immortalitatem animorum tenere debent Judæi. Nam hæc doctrinâ caruisse nunquam non solum populum integrum, sed nec unum hominem nisi vacuum philosophum, est certissimum ; id fuscè et evidenter effecimus in parte operis ubi de lege naturali disputavimus : sed si historiae omnes et omnia monumenta tradant, hanc doctrinam apud populos obtinuisse barbaros et efferatos, qui dubitari potest quin obtinuerit apud populum optimis utentem legibus et apud quos maximè floruerè scientiae et artes omnes que ad cultum civilem pertinent ? Si in omnium hominum animis, etiam eorum qui omni carent institutione, enascitur sponte futuri Dei iudicij expectatio et quedam præsensio futurorum seculorum, qui defendi potest Judæos, solos naturâ ab aliis separatos, eosdem sensus non esse expertos ? è contrario profectò, cum illa naturalia quasi auguria futurorum seculorum oriantur in primis ex cognitione muninis, boni et mali cognito discrimine, conscientiâ delicti et innocentiae, apud eum populum longè clarior esse debuit et defacata magis illa doctrina, qui Deum ejusque naturam melius cognoscebat, et virtutem collere ac vita fugere ab infantia juxta sanctissimam legem instituebatur.

2° Ex traditione dogma de æternitate animorum acceptum Judæi omnes crediderunt. Constat ex supra dictis Patriarchas, quibus progeniti sunt Judæi, animos manere post mortem credidisse. Constat Ægyptios, apud quos olim commorati sunt Hebrei, eamdem tenuisse doctrinam, ut omnes consentienti voce tradunt historici et ex cæremoniis sepulcrorum colligere licet. Constat etiam Chananaeos, Phœnices, Chaldæos, Arabas, quibus undique cincti erant Judæi, in cädemi fuisse opinione, atque hinc profluxisse præcipue idolorum cultum, totumque cœlum genere humano compleatum fuisse. Fuerunt ergo Judæi ad hanc doctrinam instituti præceptis parentum et magistrorum, ac vicinarum gentium exemplis. Ergo necesse est ut illam doctrinam semper tenerint : nam semel accepta è memorâ populi nunquam potuit excidere. « Opinionum quidem commenta delet dies, naturæ judicia confirmat. »

3° In historiâ sacrâ multa sunt istius doctrinæ apud populum indicia : 1° Illæ imagines, quas Rachel abstulit, reliquæ paternâ domo, quæ Theraphim vocantur in Genesi, quæque erant dii penates Laban, nihil aliud fñere, juxta opinionem eruditorum, nisi mortuorum hominum

sacra simulaera. 2º Israelitæ in deserto, qui initiati fuerunt Beelphegor, comedisse dicuntur sacrificia mortuorum, id est, juxta S. Aug. multosque alios interpres, sacrificia manibus facta. 3º Illa singularis propensio Israelitarum, quâ perpetuò ferebantur ad ritus superstitiones ethnicae gentium probat profectò illos Sadduceos nullomodò fuisse, sed diis manibus dedisse fidem quos gentes vicinae colebant. 4º Leges illae severissimæ, quas sanxit Moyses contra magos, ariolos, divinos, incantatores et habentes pythonem, clarissimè ostendunt Israelitas doctrinâ tam communi apud alios populos de diis manibus multum abusos esse, vel sollicitè saltem cavisse legislatorem, ne illâ abuterentur. Unum locum laudabimus ex Deut. c. 18: «Nee inveniatur in te qui lustret filium suum aut filiam, ducens per ignem; aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria; nec sit maleficus nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos; nec querat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, et propter istius modi scelera detestat gentes in introitu tuo.» 5º Legimus in libro I Reg. Saülem, cum in maximas angustias ab hostibus redactus esset, nec responsa à Deo per sacerdotes aut Prophetas habere posset, perrexisse ad mulierem pythonissam, eamque rogavisse ut evocaret animam Samuelis; Samuelen vero apparuisse, et imminentem Saüli exitium nuntiassse. Ex quo loco certè apertum est regem illum, proinde omnes Judæos (nam plebe superstitionis rex esse non solet) in eâ opinione fuisse, permanere post mortem animas (1). Plura alia argumenta litteræ sacræ suppeditant, sed ad evincendam rem per se evidenter hæc sufficiunt.

III. Addidimus in propositione hanc doctrinam de futuris in alterâ vitâ præmiis et pœnis fuisse ipsius legis interiorem sensum, quamvis littera indicet solummodò bona temporalia, quia planè repugnat, ut Deus præscriperit legem sanctissimam, non tantum externum, habitum sed etiam interiores sensus moderantem, omnia fidei et charitatis officia præscribi-

(1) «Ex hâc historiâ manifestum fit Hebreos vulgo credidisse post corporum mortem animos hominum superesse; neque enim potuit Saül optare sibi evocari animum Samuelis, nisi superstitem eum esse crederet. Idem colligere licet ex loco Mosis, ubi vetat consuli mortuos, Deut. c. 18. » Joannes Clericus Comm. in libros hist. p. 269, quem idêo hic laudamus, quod multis in locis contrariam opinionem secutus sit.

bentem, cui quisque obedire tenebatur, etiam cum fortunarum suarum ac vitæ jacturâ, nullo alio proposito præmio nisi temporali. Quomodo enim quis ad mortem subeundam protuendâ veritate ullo alio præmio excitari potest, quâm præmio post mortem obtinendo? Quia repugnat etiam ut Moyses certò ipse crediderit immortalitatem animæ ac vitae futuræ bona, nec tamen Judeis in suâ religione illorum spem injecerit, præsertim cum nulla religio sine illâ spe benè possit consistere. Quia contradictionem quoque involvit, ut populus Israel ex sensu naturali et ex traditione patrum crediderit Deum in alterâ vitâ piorum et impiorum habere rationem, speraverit futura bona, ut debita obedientiæ præstítæ legi naturali et religionis traditæ præceptis, illa tamen non expectaverit propter obedientiam præstittam voluntati Dei per legem Moysis clarius et expressius explicatae, ac eum majori majestate in Sina monte promulgatae. Quia tandem certissimum est ex locis supra laudatis à Suarezio tum ex veteri, tum ex novo Testamento, Judeos semper putavisse se habere per legem suam vitam æternam.

Hanc eamdem sententiam confirmat veterum multorum auctoritas, inter quos duos appellabimus Josephum et Origenem. Prior l. 2 contra Appionem mentem suam sic expressit: «Jam qui legis ad præcepta rebus in omnibus adhærescunt, eis præmium est, non argentum, vel aurum, non corona ex oleastro, vel apio, aut aliquid ejusmodi præmium. Sed conscientiae quique sue testimonio freti, quod legislator prædictit, et Deus certissimæ fidei pignore confirmavit, futurum omnino credunt, ut illis qui leges constanter servaverint, proque eis, si opus sit mori, libenter strenueque mortem suscepint, et novum deinceps ortum et vitæ vicissim alterius longèque melioris fructum Deus largiatur, quaenam sane scriberem ipse nunquam, nisi ex factis cognitum id omnibus intelligerem, hominum plerosque nostrorum sapientis, ne vel una sibi contra legem vocula excideret, omnia fortiter pertulisse. » Quibus consentientia sunt hæc Origenis l. 5 contra Celsum: «Et illud apud Judeos quale fuit, doceri jam tum à teneris unguiculis sese supra naturam omnem sensibilem evhere, inclusum in eâ Deum non existimare, sursum illum et supra corpora querere? Tum quanti fuit vix natos et adhuc balbutientes didicisse animæ immortalitatem, subterranea tribunalia, mercem recte viventibus destinatam? »

Quām longē ergo distat à veritate hæc Arnaldi sententia, qui quartā parte libri qui inscribitur *Apologie de Port-Royal*, ita mentem suam expressit : « C'est le comble de l'ignorance de mettre en doute cette vérité, qui est une des plus communes de la Religion chrétienne, et qui est attestée par tous les pères, que les promesses de l'ancien Testament n'étaient que temporelles et terrestres, et que les Juifs n'adoraient Dieu que pour les biens charnels (1). » Cui opponimus hæc viri clarissimi Fleury in aureo suo opere, quod scripsit de Moribus Israelitarum num. 49, tit. Rel. : « Ce qu'ils (les Juifs) connaissaient distinctement était, qu'il n'y a qu'un seul Dieu ; qu'il a créé le ciel et la terre ; qu'il gouverne tout par sa providence ; qu'il ne faut avoir de confiance qu'en lui, ni espérer autre bien que de lui seul ; qu'il voit tout jusqu'aux secrets des cœurs, qu'il meut intérieurement les volontés et les tourne comme il lui plaît ; que tous les hommes naissent en péché et sont naturellement enclins au mal, que toutefois ils peuvent bien faire avec le secours de Dieu ; qu'ils sont libres et ont le choix de faire bien ou mal ; que Dieu est très-juste, et punit ou récompense selon le mérite ; qu'il est plein de miséricorde et pardonne à ceux qui ont un regret sincère de leur péché ; qu'il juge toutes les actions des hommes après leur mort : d'où il suit que l'âme est immortelle, et qu'il y a une autre vie. Ils connaissaient encore que Dieu, par sa pure bonté, les avait choisis entre tous les hommes pour être son peuple fidèle : que d'entre eux, de la tribu de Juda et de la race de David, devait naître un Sauveur qui les délivrerait de tous leurs maux, et attirerait toutes les nations à la connaissance du vrai Dieu : voilà ce qu'ils connaissaient distinctement et qui était la matière la plus ordinaire de leurs réflexions et de leurs prières ; voilà cette haute sagesse qui les distinguait de tous les peuples. Car au lieu que chez les autres il n'y avait que les sages qui connaissent quelques-unes de ces grandes vérités, encore imparfaitement, et

(1) Si in istâ Arnaldi propositione per vetus Testamentum intelligas pactum iunctum in monte Sina, quod fuit fundamentum politiae nationalis et temporalis ; et per Judeos intelligas eos, qui serviliter litteræ inhærentes cum Sadducæis propter bona temporalia Deum colebant, tunc propositionis vitium in eo erit, quod dicens Judeos simpliciter adorasse Deum tantum propter bona carnalia, significaverit totam gentem, paucis exceptis, in eâ perversitate fuisse.

avec une grande diversité d'opinions, tous les Israélites étaient instruits de cette doctrine, jusqu'aux femmes et aux esclaves ; tous étaient dans les mêmes sentiments. »

Objicies : Judæi post captivitatem Babyloniam multūm differebant à patribus suis : quantum hi ad cultum idolorum proclives fuerant, tantum illi ab eodem abhorrebant. In libris post captivitatem editis spem futuræ vitæ sæpius auctores significant, dum in Scripturis antiquioribus nullus sit locus, qui ad alium sensum transferri non possit. Non dubitârunt etiam post captivitatem illâ spe excitati Judæi mortem pro lege suâ oppetere, cuius fortitudinis nulla sunt ante captivitatem argumenta. Atqui hæc magna mutatio in populi ingenio et moribus nullam aliam habet causam, nisi quod immortalitatis animæ notitiam ex Babyloniorum et præcipue Persarum familiaritate accepissent. Ergo ante captivitatem non erat ista opinio apud populum communis. — Respondeo istam objectionem nihil aliud elicere, nisi quod Deistæ ad calumniandam religionem Judaicam vanissimas et planè ridiculas opiniones amplecti non dubitent. 1º Quidem fatemur Judeos post captivitatem ad idolatriam minus fuisse proclives et patriis institutis addictos magis : sed quis non intelligit istam contigisse mutationem quod gravissimas luiscent pœnas pristinorum errorum ; quod urbis excidium, ruina templi, reipublicæ dissolutio, populi universi captivitas magnum incusserit animis divine ultiōnis terrorem ; quod tandem experti senserint se tutos et beatos esse non posse, nisi pietate et legis observantiâ divinum mererentur præsidium ? Ex alterâ parte quid tam absurdum, quād defendere Judeos ab idolatria didicisse ab idolatriâ abhorrente ? Certè quamdiu captivi in Babylone fuerunt, Chaldaeorum usi solummodo sunt familiaritate, quorum linguam didicernunt, sed eos idololatras fuisse nemo unquam negavit : et expressissima prophetarum vaticinia, in quibus Babylonici imperii interitus predictitur propter idolatriam suam, clarè ostendunt quantūm distârunt Judæi ab eorum doctrinâ et moribus. Sed demus Deistis Judeos usos esse Persarum familiaritate : quid alind didicissent nisi duo esse rerum principia, bonum unum, alterum malum, colendum esse ignem cum sole, lunâ et sideribus, non esse Deo aedificanda templa, sed in altis locis offerenda sacrificia ? Erant hæc gentis Persarum communia dogmata, à quibus sequuntur abhorrebant Judæi post captivitatem ac

ab idolatriâ Chaldaeorum; neque fratre ergo in magorum scholis instituti. Videmus è contrario Esdram et Nehemiam post captivitatem unicè occupatos in constitutis rebus omnibus, non juxta aliarum gentium mores, sed secundum legem Moysis et veteres consuetudines: imò illi ipsi Judaei, qui in imperio Persarum remanserunt, adeò distarunt à Persis in doctrinâ et moribus, ut inde arripuerit opportunitatem Aman concitandi in eos omnium invidiam, et obtinendi ab imperatore edictum, quo omnes capite damnabantur. Deinde si auctores librorum deuterocanonicorum clarius de animæ immortalitate et finitâ vitâ scripserunt, non putabant profectò sè novam tradere doctrinam, sed illam quâ ab infantia imbuti fuerant, didicerantque à majoribus. Denique falsum est ante solutam captivitatem Babylonicam nulla esse exempla fortitudinis apud Hebreos: nam ut sileam Prophetas innumeros, qui à regibus Israel et Juda extrema perpessi sunt, in ipso captivitatis initio, regnante Nabuchodonosor, egregia dedere exempla constantissimæ pietatis tres Hebrei, Sadrach, Misach et Abdenago. Dedit etiam postea Daniel, qui pro religione tuendâ in speluncam leonum latus descendit.

PROPOSITIO II.

Civilis reipublicæ Judaicæ constitutio, quam theocraticam fuisse jam ostendimus, fuit sancta, idque convenientissimè, præmiis et malis temporibus à Deo reipublicæ capite retribuendis.

PROBATIO. — Illis præmiis atque poenis lex Mosaicæ sancta fuit, quæ in codice legum clarè memorantur; quæ recensent Prophetæ legum Mosaicarum interpres tanquam ad foedus Mosaicum pertinentia; quæ expectabant semper à Deo Judæi vi foederis cum eo initi; quæ reverè tribuit Deus ad legum suarum vindicandam auctoritatem; quæ theocraticæ institutioni apprimè conveniebant. Atqui

1º In legum codice clarè exprimuntur præmia et poenæ temporales. Ante datam legem in monte Sina foederis conditiones exposuit Deus hisce verbis: « Vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum et assumpserim mihi: si ergo audieritis vocem meam, et constadiebitis pactum meum, eritis mihi in pecuniam de cunctis populis, mea est enim omnis terra. » Per voces illas, eritis mihi in pecuniam, seu thesaurum dilectum, Dens litterali

sensu significavit affutaram illis opem suam ad eorum gentem tuendam et angendam, ut patet ex antecedentibus, in quibus ennumerat beneficia sua temporalia; et ex consequentibus, in quibus quasi, ut fidem faciat, dicit suam esse omnem terram: sic etiam post foedus initum, easdem conditions declarat Moyses his verbis: « Jehovam elegisti hodiè, ut sit tibi Elohim, et obediás ejus imperio: et Dominus elegit te, ut sis ei populus peculiaris, et faciat te excelsiore cunctis gentibus, quas creavit. »

Ex c. 20, v. 5, præcipuam et fundamentalem statū Judaici legem sic sanxit: « Ego sum Dens fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem eorum qui oderant me, et faciens misericordiam in millia, his qui diligunt me et custodiunt præcepta mea: » quam visitationem in filios temporali sensu intelligent omnes. Lev. c. 26: « Si in præceptis meis ambulaveritis... dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum, et pomis arbores replehantur. Apprehendet messium tritura vindemiam, et vindemia occupabit semen, et comedetis panem in saturitate; et absque pavore habitabitis in terrâ vestrâ.... Auferam malas bestias.... persecuemini inimicos vestros, et corrue coram vobis. » In illâ benedictionum et maledictionum serie, quæ leguntur in fine Deuteronomii, quas cum magno apparatu in montibus Garisim et Ilebal pronuntiari voluit Moyses, quæque generalem legis sanctionem continent, hæc mala recensentur: mors, morbus, famæ, pestis, bellum, inedia, ærugo, locusta, servitus, etc.; et hæc promittuntur bona: vita longa, bona valetudo, pax, copia, potestas, gloria, etc. Hæc omnia metaphorice vertere et spirituali tantum sensu intelligere, est pervertere omnem Scripturam.

2º Prophetæ in præmiis et poenis temporibus positam etiam esse legis sanctionem docent: nam ut exordium summamus ab immmediato Moysis successore, Josne in confirmingo foedere bona quo præcepit tempora, mala minatur ad avocandos Judeos ab idolatriâ temporalia. Salomon cum cultum divinum instaurasset, alque addidisset maximam pompam, fudit ad Deum in dedicatione templi pulcherrimam orationem, in qua illius precatus est, ut foedus cum populo initum constanter servaret. In illâ oratione præcipuas partes legis recenset, fusèque de sanctione

legis verba facit; meminit ibidem bonorum temporalium. Isaias c. 30, in præmium abolitionis idolatriæ copiam et abundantiam promittit: « Et dabitur pluvia semini tuo, ubi cumque seminaveris in terrâ, et panis frugum terra erit uberrimus et pinguis: pascetur in possessione tuâ in die illo agnus spatiösè, et erunt super omnem montem excelsum et super omnem collem elevatum rivi currentium aquarum. » Jeremias c. 8, tempus visitationis sic descripsit: « Consumendo consumam eos; non est uva in vitibus, et non est sucus in fuculnâ, folium defluxit, et quæ dedi eis prætergressa sunt. » Idem Jeremias significat abrogandam esse in lege novâ hanc sanctionem veteris legis, nempe visitationem in filios: « In diebus illis non dicent ultra: Patres comedenterunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, sed unusquisque in iniuitate suâ morietur: omnis homo qui comedenter uvam acerbam, obstupesceret dentes ejus. » Ita etiam Ez. c. 18: « Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbiū istud in terrâ Israel, dicentes: Patres comedenterunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra vobis parabola hæc in proverbiū in Israel. » Quæ verba Ezechielis fortasse non sunt intelligenda de tempore præsenti, sicut interpretatus est Spinoza, ut hunc prophetam Moysi contrarium efficeret; sed de tempore futuro, nempe istam parabolam abollendam esse sub lege novâ: nam tota historia Judaica probat Deum ultum esse peccata parentum, filios puniendo, nisi hi suis virtutibus peccata parentum redimerent; nec desunt innumera Prophetarum testimonia, in quibus idclarè traditur: « Heu, heu, heu! ait Jeremias, Domine, Deus: ecce tu fecisti cœlum et terram in fortitudine tuâ et in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum, qui facis misericordiam in nullibus, et reddis iniuitatem patrum in sinum filiorum post eos; » et Osee habet: « Succidetur populus meus, eò quod non habuerit scientiam; quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi; oblitus es legis meæ, obliviscar filiorum tuorum et ego. »

3º Bona terrena tanquam pietatis præmia semper expectavere Judæi; mala temporalia, ubi à Deo deficiebant, metuenda sibi esse putaverunt: id constat ex singulis non solum paginis, sed lineis veteris Testamenti: unum

locum solummodò laudabo, quia in memoriam infinita alia revocabit. « Beatus vir, inquit David Ps. 1, qui non abiit in consilio impiorum, sed in lege Domini voluntas ejus: erit tanquam lignum quod plantatum est secùs decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; folium ejus non defluet, et omnia quecumque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic: sed tanquam pulvis, quem projicit ventus à facie terræ. » Quid ergo? Num dicimus Davidem, Prophetas, Judæosque ad unum omnes non rectè legis sanctionem intellexisse? An falsis promissionibus à Deo deceptos pronuntiabimus?

4º Deus promissis suis stetit, et populum Israeliticum legis sue observantem semper texit, et bonis omnibus temporalibus cumulavit; rebellem semper castigavit, et calamitatibus in poenam scelerum inflictis ad se redire coegit, ut supra ostendimus. Sed si ita se erga Israelitas constanter gesserit, quis potest dubitare, quin in dandâ lege illam opem suam pollicitus sit:

5º Præmia et mala temporalia legi Mosaicæ conveniebant, non tanquam propter rationes supra allatas ex SS. Aug. et Thomâ, ductas ex imperfectione populi Judaici rebus terrenis multum dediti, sed etiam quia sponte nascebantur ex constitutione reipublicæ theocraticæ. Cum Deus dignatus fuisset habendas regni Israëli tenere et præesse civili statui, hinc necessitas orta est civiliter interveniendi in rebus istius populi. At civiliter intervenire non potuit nisi per judicia, quibus bona et mala temporalia divideret.

Objicies: Promissiones, quibus contineri videtur felicitas temporalis, significabant reveras spirituales, nequam verò temporales. Nam illa interpretatio vera esse nequit, quia posita Deus fidem non servasset, sibi contrarius fuisset, et Judæorum cupiditati lomitum addidisset. Atqui posita interpretatione litterali, 1º Deus fidem non servasset: nam illæ promissiones sunt generales, et pertinent ad omnes temporum periodos justosque omnes, et ut adimplerentur necesse foret ut justi in omni ætate rerum omnium copiâ semper abundarent. Atqui tamen sub veteri et novo Testamento multi justi caruerunt illis bonis temporalibus. De justis sub novo Testamento nullum dubium est, nec magis dubitari potest quin etiam sub veteri Testamento valde adversa usi sint fortunæ: Jacob, v. g., vitæ suæ summam complexus, vocat dies peregrinationis suæ pravos et

malos : et revera vix ulla fuit ejus vita pars expers afflictionis. David hanc inaequali bonorum et malorum dispensatione multum perturbatum se constitetur : « Mei autem, dicebat, penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns. » Salomon animadvertisit non esse velocium cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem ; sed tempus casumque in omnibus. Justus es, Domine, ait Jeremias, verumtamen justa loquar ad te : quare via impiorum prosperatur, benè est omnibus qui operantur iniquitatem ? Tandem, ut ait Apostolus ad Hebreos c. 41 : Alii justi distenti sunt, non suspicentes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem; alii vero ludibria et verbera experti sunt, insuper et vineula et carceres ; lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt; circuerunt in melotis, in pelibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus : hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt remissionem. » 2º Si Deus justis temporalia bona proposuisset, sibi esset contrarius : nam bona terrena in veteri Testamento multum commendasset, in novo nihil fecisset. Quid tam indignum divinam sapientiam et constantiam hanc consilii mutatione ? 3º Denique cupiditatem Iudeorum somitem addidisset : promissionibus enim suis eorum avaritiam, ambitionem, vindictam, luxum et luxuriam auxisset, quod quam alienum sit à divina sanctitate dei nequit. Ergo in veteri Testamento non promisit Deus bona temporalia, sed solummodo spiritualia. Vide librum qui inscribitur : *Règles pour l'intelligence des saintes écrivures.*

Respondeo : Nego minorem, quoad omnes partes : et 1º quidem temerè assereretur vanas fuisse promissiones divinas sensu litterali intellectas; contraria quippe esset ista assertio expressissimis Moysis, Josue, Davidis, omniumque Prophetarum testimoniis; qui omnes aperi- tissime docent Deum temporalement curam habuisse totius reipublicæ, et illam etiam curam aliquatenus pertinuisse ad privatos. Clarissima sunt haec Davidis verba Ps. 36 : « Junior fui, etenim senui: et non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem; » et Ps. 127 : « Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus: labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es et benè tibi erit. Uxor tua sicut vitis abundans

in lateribus domus tuæ; filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ: ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. » Haec sanè temporalia bona, vel nihil, sonant. Salomon in oratione suâ ubi Deum precatur ut firmum ratumque habere velit foedus cum Moyse initum, ejusque servare conditiones, inter alia haec precatur pro privatis : « Si quis de populo tuo Israel fuerit deprecatus, cognoscens plagam et infirmitatem, et expandit manus suas in domo hac, tu exaudies de cœlo, et propitiare et reddere unicuique secundum vias quas nosti eum habere in corde suo, ut timeant te et ambulent in viis tuis cunctis diebus, quibus vivunt super faciem terræ. » Isaïas c. 3 : « Dicite justo, quoniam fructum ad inventionum suarum comedet. Væ impio in malum, retributio manuum ejus fieri ei. » Et c. 35 : « Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, iste in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas ejus, pars ei datus est, et aquæ ejus fideles sunt. » Ex visione Ezech. c. 9, clarè patet Deum etiam in generalibus calamitatibus privatorum habuisse rationem : « Et clamavit, ait propheta, vir in auribus meis voce magnâ dicens : Appropinquaverunt visitationes urbis... et ecce sex viri veniebant et uninsecusque vas interitus in manu ejus : vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus... et dixit Dominus ad eum : Transi per medium civitatem .. et signa Thau super frontes virorum clementium et dolentium super cunctis abominationibus, quæ sunt in medio ejus : et illis dixit, audiente me : Transite per civitatem sequentes eum, et percuteite; non pareat oculus vester neque misereamini; senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad interacionem: omnem autem super quem videritis Thau ne occidatis et à sanctuario meo incipite. » Clariora etiam sunt verba Amos c. 4 : « Ego quoque prohibui à vobis imbre, cùm adhuc tres menses supercessent usque ad messem; et plui super unam civitatem, et super alteram civitatem non plui : pars una compluta est, et pars super quam non plui aruit; et venerunt duæ vel tres civitates ad unam civitatem ut hiberent aquam, et non sunt satiatæ. » Idem c. 9, haec pronuntiat Dei nomine : « Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticeum in cribro, et non cadet lapillus super

« terram; in gladio morientur omnes peccatores
populi mei. »

Negamus etiam ea, quæ in objectione asseruntur, ullo modo nostræ assertionis certitudinem elevare: nam quamvis statuamus Deum, sub veteri lege, piorum et impiorum specialem rationem habuisse, necesse non est defendere justos semper in omnium rerum copiâ vixisse cum maximo honore, gloriâ et imperio, et malos in omnium rerum suis in opia. Hoc enim cum constituto naturæ ordine non potuit convenire, nec sine perpetuis miraculis impios reges et magnates omnibus rebus privare, aut pios ex insimâ plebe ad regni fastigium evchere potuisset Deus: sed necesse fuit solummodo, ut quisque quò in suâ esset conditione legis observantior, eò communiter secundâ magis uteretur fortunâ. Et certè quamvis Jacob ex fratri Esaû invidiâ et malitiâ Laban socii sui, ex filiorum improbitate, in angustiis quandoque constitutus fuerit, fuit tamen semper valdè conspicua in tuendo illo patriarchâ ejusque familiâ Dei providentia, quæ plerumque efficiebat, ut ex malis orientur majora bona. Exempli gratiâ, nulla gravior calamitas contigit Jacob amissione filii sui charissimi Joseph; tamen, ut Joseph ipse fratribus dicebat: *Pro salute vestrâ misit me Deus ante vos in Ægyptum.* Sic etiam David Ps. 72, post ea verba in objectione laudata statim hæc addit, quæ maximè confirmant conclusionem nostram:

« Labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum; verumtamen propter dolos posuisti eis; dejecisti eos dùm allevarentur: quomodo facti sunt in desolationem, perierunt propter iniquitatem suam. » Et alio loco legimus:

« Si dicebam: Motus est pes mens, misericordia tua adjuvabat me; secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lœtificaverunt animam meam. » Multa gravia passi sunt sæpè Prophetæ ab impiis regibus, sed viri isti non erant de numero imperfectorum, qui deberent per temporalia duci ad Deum, sed de numero perfectorum seu spiritualium, quorum virtus erat exercenda et probanda.

Deinde positâ hâc speciali quam defendimus Dei, etiam erga privatos, providentiâ, multa tamen in eo statu rerum pati mala potuerunt justi homines et reverâ passi sunt, quæ mala fluebant ex æquabili Dei providentiâ in universum statum: ut, v. g., quando filii pro patribus puniebantur, patres, uti serebat proverbium,

comedeabant uram acerbam, et dentes filiorum obstupescabant; quando subditi puniebantur pro regibus, ut tempore Davidis contigit, cùm populus propter peccatum illius principis peste afflictus est, dicebat David ad Dominum, cùm vidisset angelum cædenterem populum: *Ego sum qui peccavi, ego iniquè egi; isti qui oves sunt, quid fecerunt?* 2º Necesse etiam fuit, ut esset quædam in divinâ providentiâ erga privatos inæqualitas propter hanc aliam rationem, quia hæc extraordinaria Dei providentia vim suam non exerebat, nisi quando legibus reipublicæ civilibus crimina non erant coercita; delicta publica pertinebant ad tribunal publicum, et occulta peccata propriè ad Deum. Hinc siebat ut bonum et malum inæqualiter contingat, ubi remissius leges executioni demandabantur: neque Deus interveniebat, donec publica administratio severioribus judiciis castiganda et emendenda esset. 3º In hoc Dei regimine impii quandoque relictæ sunt in punitionem aliorum impiorum. 4º Quandoque suspensa manebat Dei manus et interrupta aliquo modo Dei administratio propter peccata populi, et ut revocaretur ad meliorem frugem. Hæc divinæ providentiæ discessio per Prophetas publicè denuntiabatur, ut Isaïe c. 3 et c. 59, ubi hæc verba sunt:

« Ecce non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus, ut non exaudiat; sed iniuriantes vestræ divisorunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus à vobis, ne exaudiret. » 5º Animadvertendum etiam est, non eamdem fuisse in gentem Iudaicam Dei providentiam in diversis reipublicæ ætatibus: in deserto illam reipublicam rexit solus sine administristro; præsens omnibus rebus adfuit, interprete solummodo usus est Moyse. Post mortem Moysis usque ad Saülem etiam valdè conspicua fuit Dei providentia: gubernabat populum per viros divinitus excitatos, suoque afflitos spiritu. Postquam populus seditione regem postulasset, eorumque votis eò usque annuisset Deus, ut theocratiam à rege administrari passus sit, reipublicæ habendas tenuit remissius, tum ad ulciscendam rebellionem Iudeorum, tum quod reverâ per regis electionem longius ab administratione publicâ removoretur. Tandem post captivitatem, etsi spiritus ejus manserit inter eos, fermè defecit ista extraordinaria providentia; idque ob multiplicem causam: quia ad conservationem veræ religionis non amplius erat necessaria; deinde

ut magis splendida essent Messiae opera, fortiusque Judæos commoverent ejus miracula; et ut ad eam doctrinam acripiendam, quæ bonorum solummodo spiritualium spem erat allatura, magis disponerentur. Adeò ut pauca tempore secundi templi miracula patrata, eventus et conversiones rerum, nec adeò singulares, nec adeò subitæ, nulli omnino Prophetae fuerint, uti jam supra notatum est.

¶ Auctor doctus et pīs in objectione landatus parū attendisse videtur ad œconomie Mosaicæ rationem, ubi ad confirmandam opinionem suam scripsit illas promissiones temporales in lege contentas ad omnes justos in omni ætate pertinere; quasi verò eadem prorsus et in omnibus esset fœderis antiqui et novi natura; quasi verò lex magnâ ex parte temporalis et politica, ad separandos Judæos à ceteris omnibus gentibus inventa, iisdem necessariò confirmanda esset sanctionibus, ac lex spiritualis Christi ad perficiendum interiorem hominem et adunandos omnes mortales instituta. Monebo etiam nequaquam à malâ fide Deum absolvî in illâ opinione: nam supponitur Deum de industriâ populum Judaicum falsis delusisse imaginibus bonorum, quæ non erat concessurus; cumque illis attulisse spem tutelæ et procurationis sue, quam erat denegaturus.

2º Deus nequaquam sibi contrarius fuit cùm duarum legum non prorsus eandem esse voluit sanctionem: nam ille sibi contrarius non est, qui non mutat propositum, sed ad eundem finem per sapientissima media contendit: non est sibi contrarius architectus, dum lapides parat, machinas admoveat ad constructionem ædificii, quæ haec fini obtinendo necessariae sunt: haud sectus in divinâ œconomia lex Mosaica cum ritibus suis et sanctionibus pars est valde cohærens, etiamsi post allatam lucem evangelicam inutilis sit: et mira deprehenditur in totâ Religionis revelatae serie unitas consilii, uti alio loco efficiemus.

3º Falsò asseritur bonorum temporalium promissiones cupiditati somitem addere. Numquid, quæso, leges civiles reipublicæ, quas ſancire solent principes præmiis et poenis temporalibus, cupiditatum laxant habendas? certè alia longè fuit legislatorum et omnium hactenùs mortalium mens: legibus politicis tueri se virtutis partes et frena vitiis dare putarunt. Sed fortassè præmia temporalia promissa à Deo augebant hominum cupiditates, non augebunt eadem promissa ab homine? quæ et qualis est ista argumentandi ratio?

Licebit ergo hominibus obtemperare ex spe præmiorum temporalium, Deo promittenti non licebit? Qui se intus tentaverit, inveniet hominem multiplici motivo excitari ad observationem legis naturalis: tum ex amore justitiae propter naturalem virtutis pulchritudinem; tum ex pietate in Deum seu studio obtemperandi voluntati Dei, qui ejusdem legislator est; tum etiam ex prudentia propter suas veras utilitates, seu temporales, seu perpetuas (1). Hæc motiva non tantum secum consistunt, sed nec debent disjungi. Iisdem ergo hisce tribus motivis excitare potuit Deus Judæos ad observationem præceptorum, quibus continebatur eorum res publica: nullus unquam cum majori vi orationis et gravitate leges suas sanxit ex duobus prioribus motivis quam Moyses; proindeque nullus ad veram pietatem potentius homines excitavit. Promisit insuper bona temporalia, in politiâ suâ constitutione, retribuenda à Deo reipublicæ politico capite, quæ boni principes præstant subditis quantum possunt, et quæ omnes nationes etiam christianæ votis et precibus à Deo obtainere nituntur: quod quomodo distet à sapientia Dei non intelligimus. « Ea solum cupiditas rerum temporalium abducit à Deo, quâ bona temporalia nimis avidè concupiscuntur; sic nimirū ut plus vel æquè concupiscantur quam Deus; et hoc modo intelligitur illud Augustini: « Venenum charitatis est cupiditas. » Quando autem bona temporalia moderatè concupiscuntur, in ordine scilicet ad Deum, ea cupiditas neque est venenum charitatis, neque abducit à Deo, cùm bona, sic considerata et adepta, sint quedam via inducens imperfectorum ad Dei amorem. » Sylv. 2, 99, art. 6, in 1-2 (2).

(1) Nunquam tamen hæc motiva in se sufficienter efficacia habenda sunt, independenter à sanctione spirituali, seu à dogmate de immortalitate animæ, quod, ut ceteræ gentes et quidem fide longè perfectiore, Judæi admittabant.

P.-S.

(2) Sententiam nostram de legis Mosaicæ sanctionibus clarius explicavit vir ingeniosus et doctus, sed anonymous, cuius in dissertatione de Miraculis, duas jam epistolas reprehensivimus: huic sicut et aliis lubenter subscribimus: « Je vous ai promis, monsieur, quelques observations sur l'économie Mosaïque.... Vous l'avez insinué, ou se serait épargné bien des disputés, si, avant que d'entrer en lice, on avait en soin de fixer avec précision l'état de la question, et la valeur des termes. Dans l'économie Mosaïque, on a coutume de renfermer et de confondre des objets très-distingués et très-disparates. Pour éviter

§ 3. De notis divinæ originis in œconomia Mosaicæ conspicuis.

Theocratia itaque fuit non tantum nomine, sed re, reipublice Judaicae constitutio; et in

moi-même est inconveniens, je définis les mots avant que d'en venir aux choses, sur lesquelles il pourra ne rester quelques éclaircissements à vous demander. Par économie Mosaique, je n'entends certamente pas, et personne ne peut raisonnablement entendre la religion, ou la loi naturelle, dont les devoirs et les préceptes sont si clairement énoncés et si souvent proposés dans le Pentateuque et les autres livres de l'Ancien Testament. Cette religion est de tous les temps et de tous les peuples. Elle n'est pas étrangère à la religion des Juifs; mais elle ne lui est pas non plus particulière. Sur ce point, nulle difficulté. Il n'y en a pas davantage à reconnaître une très-grande différence entre la Religion révélée et l'économie Mosaique. Personne ne l'ignore, et Moïse l'apprend lui-même, que la révélation est beaucoup plus ancienne que la législation particulière dont il a été ministre. Cette révélation, dont la première époque remonte jusqu'au premier homme, s'est conservée plus ou moins longtemps dans sa postérité, et les altérations successives qu'elle a essuyées, ne l'ont pas tellement anéanti parmi les nations étrangères à l'alliance, qu'on n'en retrouve encore des traces éclatantes, même à travers les fables absurdes et les mystères impies dont l'histoire nous a transmis le souvenir. Je ne renferme pas même dans l'économie Mosaique les vérités que Dieu a juge à propos de révéler, soit aux Patriarches, soit aux Prophètes, avant ou après Moïse. Je donne, par conséquent, plus d'étendue à la religion des Juifs qu'à l'économie Mosaique.

La religion des Juifs offre à mes yeux ce corps, cet enchaînement de vérités surnaturelles, que Dieu a succès-ivement manifestées depuis Adam jusqu'à J.-C., et qui sont contenues dans les livres de l'Ancien Testament. Ce dépôt renfermant le dogme, la morale, avec la nature et la discipline du culte religieux, que Dieu a daigné révéler à nos pères, en différents temps, et en diverses manières, dit S. Paul, jusqu'aux derniers jours, où il nous a parlé par son propre fils. Avec l'histoire sacrée, et avec S. Paul lui-même, je place Moïse au nombre de ces hommes revêtus de la mission du ciel, pour être les *prédictateurs de la justice* et les héros de la loi, pour former cette *grande mèche de témoins*, qui tous, jusqu'à Jean-Baptiste, ont prédit la grâce qui nous était réservée, dit S. Pierre, en ont recherché les temps et les circonstances d'après les lumières anticipées et les instructions que l'esprit de J.-C. leur donnait. Moïse a donc été, tout à la fois, un patriarche, un prophète, et à cette double qualité, il a joint celle de ministre dans l'économie dont il s'agit d'expliquer la nature.

Je la réduis, cette économie, à l'objet du ministère que Moïse exerça, sur la montagne de Sinaï, dans l'alliance entre Dieu et le peuple Juif; alliance qui sépara ce peuple de toutes les nations de la terre, pour en former une république, un royaume dont le Seigneur de-

supernaturali atque extraordinariâ Dei, quem in magistrum supremum elegerant, providentiâ tota innixa recumbebat. Hinc sponte enascitur quæstio, ficeret illa constitutio à Moyse

vait être le législateur, le monarque temporel; alliance que Dieu fit proposer aux douze tribus, et que les douze tribus accepterent solennellement; alliance dont le Seigneur dicta toutes les lois à Moïse, pour être promulguées de sa part, et observées par les enfants de Jacob, devenus ses sujets; alliance surajoutée à la Religion révélée, qui était déjà établie, comme un dépôt confié aux Patriarches, aux Prophètes, aux hommes de Dieu, chargés de la transmettre jusqu'à J.-C., qui devait la perfectionner, l'enrichir, la confier à ses Apôtres et à leurs successeurs jusqu'à la fin des siècles. L'alliance de Sinaï, considérée sous ce point de vue, telle qu'elle est rapportée dans l'Exode depuis le chap. 19 jusqu'au chap. 55, est donc une constitution civile, un code politique, où Dieu parle en souverain temporel à un peuple sur qui désormais il exercera une autorité monarchique relativement à tous les objets qui peuvent intéresser la félicité publique. La félicité publique énoncée dans la sanction de cette loi, roule sur les biens temporels que Dieu, comme monarque, s'oblige de procurer à son peuple, par une providence particulière, pendant toute la durée de la théocratie; et sous la seule condition que le peuple de Dieu sera fidèle à observer les lois contenues dans le volume ou le code de l'alliance. Jusqu'ici, monsieur, je crois n'avoir mis sous vos yeux qu'un *é* analyse succincte de vos principes sur l'économie Mosaique, principes que vous mettez dans le plus grand jour, et que vous établissez avec toute la force dont ils sont susceptibles. Ils m'avaient néanmoins fait naître deux difficultés: l'une sur la durée de la théocratie, l'autre sur la sanction de ses lois.

Vous soutenez, contre Jean le Clerc, que l'alliance de Sinaï, ou la théocratie, malgré les affaiblissements successifs qu'elle a essuyés, n'a cependant été ni entièrement abolie, ni abrogée, qu'après l'avènement du Messie. Je souscris pleinement à la vérité de votre assertion et à la solidité de vos preuves. Mais on peut vous objecter que Samuel ne pouvant plus, à raison de son grand âge, soutenir le poids du gouvernement, et que s'en étant déchargé sur ses deux fils, qui ne marchaient pas dans les voies de leur père, les anciens d'Israël s'assemblèrent pour lui demander un roi, tel qu'en avaient les autres peuples: *sicut et universæ habent nationes*. Il était donc question de donner au peuple Juif, non un chef précaire, tels qu'avaient été les Juges, mais un roi véritable, tel qu'en avaient les autres nations. Aussi la proposition déplut-elle à Samuel, et elle ne lui déplut que parce qu'elle offensait le Seigneur, dont on voulait secouer le joug et rejeter l'alliance; et c'est en effet la réponse que fit Dieu lui-même à Samuel, qui le consulta. Ce n'est pas vous qu'ils rejettent, c'est moi, afin que je ne regne pas sur eux: *Nou exim te abjecerem, set me, ne regnem super eos*. Or, Dieu commande à Samuel de se rendre aux désirs de la nation, de lui accorder ce qu'elle

inventa, et ad scientiae politicae, quam in Ægypto didicerat, regulas composita, an accepta, ut Judæis persuasit, divinitus? Ad hujus questionis solutionem inquirendum est

demande, après néanmoins lui avoir expliqué toutes les charges du nouveau gouvernement qu'elle veut adopter. Je n'ajouterais pas, pour prouver que la puissance législative était dévolue aux rois d'Israël, que David régla l'égalité dans le partage du butin entre ceux qui allaient au combat et ceux qui restaient au bagage, et que ce règlement, sur lequel nous ne lisons pas que le Seigneur ait été consulté, fut suivi comme une loi stable et permanente dans Israël, *constitutum et preservatum, et quasi lex in Israel* (1 Reg. 50, 25); le texte hébreu a quelque chose de plus expressif : *Et fuit à die illâ et deinceps (insuper); et posuit (ou positum est) hoc in decretum et iudicium Israeli usque ad diem hanc.* Je crois pressentir la réponse que vous auriez faite à cette objection, si vous aviez jugé à propos de vous la proposer. Je passe à l'autre difficulté, qui me paraît plus importante. Elle roule sur les récompenses et les châtiments qui forment la sanction de l'économie Mosaique. La lettre de cette loi n'énonce que les biens et les maux temporals. Ces biens et ces maux sont le seul objet apparent des promesses et des menaces que Dieu adresse à son peuple dans ce code de l'alliance qu'il contracte avec lui. Or, néanmoins, le code embrasse trois sortes de lois : lois morales, lois judiciaires, lois religieuses ou cérémonielles. Les biens et les maux temporals se concilient sans peine avec des lois judiciaires ou civiles. Ces lois ont pour objet le gouvernement politique de la nation. Entre des lois de cette nature, et des récompenses ou des peines temporales, la proportion ne saurait être plus parfaite. Mais n'est-ce donc aussi qu'en monarque politique que Dieu dicte à son peuple, et les lois qui prescrivent l'exercice de toutes les vertus, et celles qui renferment l'ordre et le détail du culte extérieur de la Religion ? Des biens et des maux temporals peuvent-ils avoir une juste proportion avec des objets si spirituels et si sublimes ? De pareilles récompenses seraient-elles dignes, et d'un peuple choisi, et d'un Dieu monarche ?

« Vous avez prévenu cette difficulté, monsieur, et pour la résoudre, vous avez dit que les récompenses de l'autre vie étaient le sens intérieur de la loi, quoique la lettre n'énonçât que les biens temporals. Je ne prétends ni contester, ni même infirmer la solidité de cette réponse. Je me permets seulement de faire observer que des biens spirituels, tels que ceux de l'autre vie, ne me paraissent pas pouvoir être le sens intérieur d'une loi que Dieu n'avait portée que comme monarque temporel; d'une loi qui, selon S. Augustin et S. Thomas, cités par Suarez dans le passage que vous rapportez, promettait les biens temporals, par exclusion des biens spirituels, en ce sens qu'elle ne promettait rien de plus excellent ni de meilleur que les biens temporals; car c'est jusque là que va le raisonnement de S. Thomas, dit Suarez, et on peut ajouter que les biens spirituels semblent être en effet totalement étrangers à

qui fuerint Ægyptiorum mores, quæ illorum instituta, ut intelligamus an illis usus sit magistris Moyses in suâ constituendâ civitate; persiciendum quibus instructus dotibus ad

une législation purement politique, où Dieu ne parlait que comme un souverain qui manie les rênes de son royaume. De là, ce sont vos paroles, *la nécessité d'intervenir civilement dans les intérêts du peuple d'Israël, intervention civile qui ne pouvait s'exercer que par des jugemens qui décernaient les biens et les maux temporels.*

« Comme l'alliance Mosaique était la figure de l'alliance chrétienne, les promesses de l'une étaient aussi l'image des promesses de l'autre. En ce dernier sens, j'avouerai que les biens spirituels étaient renfermés dans les biens temporals, comme la réalité est contenue dans l'ombre qui l'annonce.

« Je nierai encore moins que les Juifs, religieux observateurs de l'alliance, en acquérant le droit sur les récompenses temporales qui leur étaient promises, ne méritassent par cette fidélité les biens spirituels que la religion révélée leur proposait, et dont les envoyés de Dieu ne manquaient certainement pas de les instruire. Les Juifs pouvaient aussi bien observer les lois politiques de l'alliance dans la vue de mériter les récompenses promises par la religion, que les Chrétiens peuvent et doivent aujourd'hui observer les lois civiles de la société, dans l'intention de mériter la vie éternelle.

« Il faut donc conclure, avec Suarez, que la loi proprement prise ne promettait pas les récompenses éternnelles, mais les biens temporals, et qu'il est néanmoins très-vrai que les hommes qui vivaient sous la loi, avaient la promesse de la vie éternelle. Nulle contradiction, nulle répugnance entre ces deux assertions, fait observer le même théologien, parce que cette promesse de la vie éternelle, les Juifs ne l'avaient pas de la loi, mais de leurs pères, dépositaires de la loi, et prédictateurs de l'attente de ces meilleures promesses sur lesquelles la nouvelle alliance devait être établie.

« Si l'on m'objectait encore que les lois de l'économie Mosaique n'étaient pas purement politiques, puisqu'elles renferment le Décalogue, que par conséquent ses récompenses ne pouvaient pas être purement temporales, parce que des biens temporals n'ont aucune proportion ni avec des lois morales, qui commandent toutes les vertus, même les vertus surnaturelles, ni avec des lois religieuses, qui prescrivent tout l'appareil du culte public : à cette objection, monsieur, voici ma réponse. Je la soumets à votre censure, prêt à la rétracter si elle vous paraît hasardée :

« Un souverain politique ne peut-il pas prêter son autorité à la Religion, et par le concours de ses lois, assurer l'obéissance due par ses sujets aux décisions et aux lois de la Religion sur les dogmes de sa foi, les principes de sa morale, les cérémonies de son culte ? Ce droit et ce devoir de protection que les princes catholiques exercent tous les jours, Dieu, comme monarque temporel, l'a exercé sur la montagne de Sinaï. Je dis même qu'il a dû l'exercer dans une législation politique, dont l'objet principal,

reip. negotia accesserit ille legislator; cognoscendum, quibus tenerentur Judæi, quos in ei-vitatem coegit, consuetudinibus et opinionibus. Quotquot fermè pro Religione scripserunt,

en détachant le peuple Juif de toutes les nations de la terre, était de conserver la vraie Religion au milieu d'un monde idolâtre. Comme auteur de cette Religion révélée, et comme objet de son culte, il en avait long-temps auparavant manifesté les mystères, les préceptes, les récompenses, les sacrifices. Je m'arrête sur ce dernier article, parce que seul il peut souffrir ici quelque difficulté. Ce fut incontestablement par révélation que les premiers Patriarches connurent que Dieu voulait être honoré par l'immolation des victimes, et que dès le temps de Noé on discernait déjà les animaux purs et impurs, dont l'offrande était permise ou défendue. Nous ne savons pas dans quel détail était entrée cette révélation primitive sur les rits extérieurs qui devaient accompagner les sacrifices. Moïse parle assez souvent d'autels érigés et consacrés au Seigneur. Or ces autels, ces sacrifices, ces rits religieux, antérieurs à l'économie Mosaique, supposent que le sacerdoce était déjà établi, puisque, s'il n'y a pas de sacerdoce sans victime, il est tout naturel de conclure qu'il n'y a pas non plus de victime sans sacerdoce. Ainsi les rits essentiels de la Religion remontent bien au-delà de l'économie Mosaique, où néanmoins il était convenable de les rappeler, pour en affirmer l'autorité et en assurer l'observation. Si elle ajoute des détails sur la construction de l'arche, sur les fonctions, les habillements de ses ministres, et autres objets semblables, on aurait peine à prouver que ces objets sont assez essentiellement religieux, pour être étrangers à un code purement politique. L'arche était au milieu du peuple comme le palais du monarque, et ceux qui en faisaient le service, ou qui en avaient la garde pouvaient être regardés comme ses officiers et ses ministres. Ce qui concernait leurs emplois et leurs personnes n'était donc pas étranger à un code purement civil?

Il est visible, monsieur, qu'on peut admettre tous ces principes, et dire sincèrement anathème à la barbare doctrine des novateurs sur la distinction des deux alliances. Oui, anathème à quiconque avance que les promesses de l'ancien Testament n'étaient que temporelles et terrestres, et que *les Juifs n'adoraient Dieu que pour les biens charnels*. La religion de leurs pères leur proposait des biens infiniment plus précieux, les biens de l'autre vie, pour récompenses de leurs adorations et de leurs hommages. Anathème à quiconque enseigne que, *dans l'alliance Judaïque, Dieu exigeait du pécheur le renoncement au péché et l'accomplissement de la loi, en le laissant dans son impuissance*. Les secours spirituels que le Juif prévaricateur ne trouvait pas dans la loi, lui étaient offerts par la religion, dans les promesses du libérateur et dans l'application anticipée de ses mérites. •

Hoc unum hic addendum habeo, quod auctor epistole, quamvis distinguat legem nationalem et civilem Moysis à religione antiquâ, nullo modo negare quin cultus Mosaicus ex lege revera fuerit religio, quandoquidem et Deum pro

plurimū versati sunt in exponendâ illius ætatis barbarie et supinâ omnium hominum ignorantia: Ægyptios genus hominum rude et incultum pronuntiârunt; et si quid sanum tenuerint,

objecto habebat, et ex obsequiosâ erga Deum voluntate peragebatur. Èdèm redeunt, uti videtur, quæ de hac materiâ scripsit vir inter Protestantes ingeniosus, auctor dissertationum de Animâ belluarum et de certitudine morali, in suis observationibus in thesim M. de Prades p. 91: « On peut envisager le peuple juif sous deux faces très-différentes : premièrement en qualité de nation, distinguée de toutes les autres par un gouvernement, une police, des lois, des priviléges, que Dieu lui avait donnés, en se déclarant son monarque particulier. C'est sous cette relation, qu'après l'avoir tirée de la servitude d'Egypte, il traita alliance avec elle par le ministère de Moïse. A ce premier égard cette alliance n'avait que des promesses terrestres ; son objet était purement temporel, et la loi publiée sur le Sinaï, laquelle en faisait partie, n'annonçait d'autres récompenses et d'autres peines que celles de la vie présente. La raison de ceci est très-claire ; c'est que l'ancienne alliance était nationale, et qu'une nation, considérée comme nation, n'a d'autres maux à craindre, ni d'autres biens à espérer que ceux de ce monde. En second lieu, on peut regarder les Juifs comme un peuple dans le sein duquel la vraie religion était en dépôt, comme l'asile de l'église et de la société des adorateurs du vrai Dieu. Ainsi la constitution politique de ce peuple, séparé de tout ce qui l'environnait par le privilège d'une alliance divine ; cet établissement, dis-je, n'avait d'autre but que de maintenir le vrai culte et de conserver l'Eglise. Il tendait à assurer le dépôt des promesses de grâce qui concernaient le genre humain, jusqu'au temps marqué pour l'accomplissement de ces promesses, et à faire en sorte que la vraie Religion, transmise depuis l'origine du monde par les Patriarches, se concentrât pour ainsi dire chez le peuple Juif, en attendant que le libérateur promis vînt la développer et la manifester à tous les peuples, » etc.

Ad id verò quod contra durationem theocraticæ additur in superiori epistolâ, respondeo, verum quidem esse, populum postulasse regem, sicut et universæ habebant nationes; et cùm nationes per circuitum haberent reges cum supremâ et absolutâ potestate, hac petitione suâ rogâsse videntur abolitionem theocraticæ; quod eis etiam erimini vertit Deus in his ad Samuelem verbis: *Nou enim te abjecerunt, sed me, ne regem super eos*. Sed quavis hæc imprudenter pettiisset populus; quamvis jussus sit propheta votis populi annuere in omnibus, tamen manifestum est Samuelem, imitatum Gedeonem (qui, ubi seeptrum eum supremo imperio ei oblatum fuit, immutationi theocraticæ non consensit) populum ad meliorem mentem revocasse; et ad id efficiendum stupendo miraculo et subitâ tempestate perteruisse. Populus facti sui pœnitens his verbis prophetam deprecatus est : *Ora pro servis tuis ad Dominum Deum tuum, ut non moriamur. Addidimus enim universis peccatis nostris malum, ut peteremus nobis regem*. Et Samuel his verbis respon-

sive in opinionibus, sive in institutis, id totum ex Judæis derivatum fluxisse : rati scilicet, quod nata in agresti solo Moysis sapientia maijore luce splendesceceret. Alii contra nituntur et in efferendâ Ægyptiorum sapientiâ multùm solent elaborare. Contendunt scientias artesque omnes, que ad civilem cultum pertinent, et præcipue politicam prudentiam ab ipsis magnopere excultam, fuisse illam gentem ab omni ævo cæterarum nationum præceptricem, didicisseque ab illis omnes mortales quâ uterentur, sive religione, sive politiâ; atque ad hanc confirmandam opinionem suam ipsis utuntur sacris litteris, in quibus non raro laudatur sapientia Ægyptiorum. Nunç uni,

dit : *Nolite timere, vos fecistis universum malum hoc : veruntamen nolite recedere à tergo Domini, sed servite Domino in omni corde vestro... Et non derelinquet Dominus populum suum propter nomen suum magnum : quia JURAVIT DOMINUS FACERE VOS SIBI POPULUM. Ex quibus patet, populum pœnituisse imprudentis et impiaæ sue petitio-nis, obsequium denò Deo yovisse ; in gratiâ à Deo receptum, cuius gratiae argumentum et pignus fuit theocratiae confirmatio cum hac mutatione, quod loco judicum Deus ipsis datu-rus esset reges vicarios seu proroges ab ipso designandos. Quod habet Joannes Clericus contra hanc rationem allatam à Richardo Sim-mon satis vanum est : « Pour ce que dit M. Simon, que Dieu se rend maître de l'élection des rois, il ne s'ensuit nullement qu'il continuât d'être pour cela chef politique de la république d'Israël, puisque, si cela était, il faudrait dire que Dieu faisait beaucoup plus souvent les fonctions de chef de l'état dans le royaume idolâtre des dix tribus que dans celui de Juda : car ce dernier royaume était héréditaire, et était possédé par la famille de David, sans qu'il fût besoin d'aucune élection ; au lieu qu'il se fit plusieurs élections dans celui des dix tribus. » Quis dubitat quin non obstante divisione regni Israel à regnô Juda, servaverit Deus et exer-cuerit iura regia in Israel sicut et in Juda ? et si in priore regno plures habuerit Prophetas, et saepius peculiari providentiâ Israhæticis rebus intervenerit, quis non videat id propterea factum esse, quod major in regno Israel per-versitas morum, major à legi Dei alienatio hanc extraordinariam providentiam pro conservandâ Religione magis fecerit necessariam?*

Quod verò observat ingeniosus et doctus vir Davidem deeretur perpetuum fecisse pro di-visione spoliorum hostilium, unde sequi vide-tur devolutam fuisse in reges potestatem supremam, eamque legislativam, respondeo, regibus nunquam fuisse potestatem, aut abrogandi ullam partem legis Dei; aut ei derogandi et ab ea dispensandi; aut ei obrogandi, novâ aliquâ legislatione de rebus jam definitis; sed illis reliquat quidem esse executivam potesta-tem; quâ proroges carere non possunt, et jus quædam statuta edendi, judiciaque exercendi, cum illâ executivâ potestate necessariò con-junctum.

nunc alteri parti adjungere se solent deistæ, prout è re suâ esse existimant; sed posteriori plerūmque adhærent, ut efficiant nihil conti-gisse singulare, si Moyses, instructus nationis sapientissimæ doctrinâ omni, leges Hebraicæ posuerit pulcherrimas. Nos verò credimus, multùm abesse debere studiosum veritatis indagatorem ab amplectendâ sententiâ ob hanc unicam rationem, quod cause sue aliquo modo favere videatur : aliunde difficile esset sta-tuere ex duabus illis opinionibus, quænam majus præbeat rei Judaicæ præsidium. Non dubitamus ergo ad illam accedere sententiam, quæ adversariis arridet magis. Sed falluntur si existimant causæ sue ex hâc concessione vim et pondus accedere. Quod verò Moysen attinet, illum omnibus ingenii atque animi dotibus instructum à naturâ, et omni sapientiâ imbutum à pueritiâ omnes ultrò fatentur et testantur Scripturæ. Sanctus Stephanus verba faciens de illo legislatore ait illum « potentem fuisse in verbis et operibus suis, » quæ verba significare videntur illum propter prudentiam politicam et maturitatem consilii ad rempubli-cam capessendam idoneum, et propter animum et virtutem ad res gerendas domi, militiæque, aptissimum. Denique etsi forsitan Hebreos non ceperit omnino oblivio religionis Abra-hamicæ, tamen sacri codices nullum relin-quunt locum dubitandi, quin iidem servitute oppressi, et in durissimis laboribus educati, agrestes valdè et inculti fuerint, atque absur-dissimis superstitionibus cum plebe Ægyptiacâ addictissimi.

Hucusque igitur habemus consentientes Dei-stas, sed ex his principiis valdè disjunctas eruimus conclusiones : illi verò concludunt rem facilem perfecisse Moysen, dum ad suas leges populum Hebraicum instituit, hâc nisi assumptione, quod mira sit inter Ægyptiorum et Hebreorum mores similitudo et tanta consonantia, ut omnino necesse sit confiteri, aut Ægyptios mutuatos sua ab Israhætis instituta, aut vice versâ Israhætis sua ab Ægyptiis. Nos verò è contrario legem mosaicam divinitus ac-ceptam, non à Moyse inventam, monstrabimus, ex eo quod in totâ suâ constitutione recesserit ab institutis Ægyptiorum, inclinaverit populum ad consuetudines et religionem planè opposi-tam, et ita à regulis prudentiæ politicæ, quas apud Ægyptios didicit, discesserit, ut manifes-tum sit non proprio usum eum esse ingenio in lege suâ sanciendâ.

PROPOSITIO.

Theocratica reip. Judaicæ constitutio sancta præmiis et pœnis temporalibus à Deo retribiendis, non hominem, sed Deum habuit inventorem.

PROBATUM. — In constituendâ civitate Iudaicâ Moyses nequaquam usus est suopte ingenio, sed divino certissimè consilio, si illa constitutio in omnibus partibus abhorreat à constitutione civili Ægyptiorum apud quos educatus fuit, et posita sit in principiis et fundamentis ab humana prudentiâ omnino alienis. Ilanc majorem propositionem assumimus, quia admittitur ab iis cum quibus in hoc articulo nobis contentio est; et profectò ridiculè assereretur Moyses artis politicæ nec prima habuisse rudimenta, et temerè ac inconsideratè à præceptis Ægyptiorum, quæ alii legislatores diligentissimè sequuti sunt, et quibus ipse imbutus ab infantia fuerat, recedere voluisse. Atqui Moyses in suâ constituendâ civitate ab Ægyptiorum præceptis et institutis multùm recessit, illamque posuit in fundamentis à politicâ prudentiâ valde alienis. Nam in istâ constitutione 1º leges suas summo Deo rerum omnium creatori et moderatori acceptas retulit, deosque omnes inferiores et vicarios rejicit Moyses, et in hoc posuit fundamento omnem religionem politiamque suam. 2º In eâdem constitutione sublata est è republicâ omnis legislativa potestas, facteque sunt leges circa res minutissimas perpetuae, immutabiles et à circumstantiis temporum ita independentes, ut nunquam iis lieuerit derogare. 3º Omnia legum vi et auctoritas ad obligandum posita erat non solum in præmiis et pœnis post hanc vitam expectandis, sed in æquibili in hâc vitâ Dei providentiâ, quâ bona bonis, mala malis præter consuetum naturæ ordinem tribuerentur à Deo reip. principe et moderatore. Atqui hæc valde abhorrent à politicâ prudentiâ et ab institutis Ægyptiorum.

I. Multum recessit Moyses ab Ægyptiorum exemplis et à scientiæ politicæ præceptis, dum primam causam patronum Judæorum pronuntiavit. Nani certum est Ægyptios in eâ opinione fuisse, mundi administrationem inferioribus diis commissam esse à primâ causâ; summum Deum res humanas parùm curare; illos inferiores et tutelares deos propria esse cultus religiosi objecta; cognitionem supremi numinis celandam et obtegendarum mysteriis, quibus solummodo sapientes et magistratus initiaarentur, et à quibus profanum vulgus arceretur.

Hinc inter tot legislatores, qui apud Ægyptios instituti respublicas constituerunt, nullus omnino invenitur, qui suas leges supremæ et universali causæ acceptas retulerit; sed singuli commenti sunt se familiaritate usos esse dei alicujus tutelaris et gentilitii, qui peculiarem illius gentis, cui dabant leges, curam habere putabatur, quique plerūque majorum suorum celeberrimus unus erat: illi ipsi qui Jovem legum suarum auctorem pronuntiabant, non illum considerabant ut deorum atque hominum parentem, sed ut Jovem Cretensem, vel Lybium, vel Olympicum, vel Capitolinum, etc. Sic Amasis et Mnevis apud Ægyptios leges à Mercurio sibi datas finxerunt; Zoroaster apud Bactrianos, et Zamolxis apud Getas, à deâ Vestâ; Zathraustes apud Arimaspos, à quodam daemone, seu bono genio. Rhadamanthus et Minos, Cretensium reges, Jovis Cretensis nomine suas nuncupabant. Triptolenus apud Athenienses se à Cerere gentilitiâ deâ afflatum dicebat. Pythagoras et Zaleucus apud Crotoniatis et Lorenses, Minervæ; Lycurgus apud Lacedæmonios Apollini, Romulus deo Conso, Numa nymphæ Egeriæ, leges et constitutiones suas acceptas retulere. Fuit ergo planè singularis in hâc parte Moyses, cùm spretis Ægyptiorum institutis, contemptâ eorum doctrinâ, quam avidè combiberunt omnes alii legislatores, non dubitavit inferiores et tutelares deos profligare, solamque causam primam communem omnium hominum parentem. Judæis collendam propositus.

Deinde multum quoque abhorrebat à politicâ prudentiâ deserere trita Ægyptiorum, legislatorumque omnium vestigia et leges suas acceptas referre omnium rerum creatori et unico moderatori; idque ob multiplicitem causam: 1º quia oportuit comminisci et populo Israelitico persuadere se supremæ causæ unicæ charos esse, communemque hominum parentem de suâ gente maximè sollicitum fuisse: quod quantum distet à cogitationibus nostris, dici vix potest, et satis liquet ex contrariâ praxi legislatorum omnium, quos supremum numen agnovisse certissimum est, et ob nullam aliam causam tutelares deos approbâsse, nisi quia illam fidem putabant necessariam societati. 2º Propter hanc aliam causam vetabat humana prudentia, ne legislator hebræus suarum legum causam primam, universalem et unicam, efficeret auctorem, quod nulla esse posset Judæos inter et gentiles in religione societas, nihilque tam aptum esset ad excitandam omnium gen-

tium in suos invidiam, odiaque æterna sovenda : ex quibus inimicitiis perpetua nasci bella debebant, et populo omnibus inviso maximæ impendere calamitates. Propter hanc etiam præcipù causam, alienum duxerunt omnes legislatores à prudentiâ populum sibi commissum ad veritatem erudire, ut ex Varrone et aliis antiquoribus scriptoribus colligere facile est : ad communem generis humani concordiam docere vulgus necessarium putarunt, unquamque gentem suum habere Deum proprium, qui cum aliis diis sociali federe, vel etiam consanguinitate teneretur. Hincque etiam profluxit illa mira paganorum in tantâ religionum diversitate consensio : unaquæque civitas majorum institutis adhærebat, non tanquam omnium optimis, sed ut propriis et sibi maximè convenientibus (1). Judæi verò et Christiani propter hanc causam, quòd supremo Deo leges suas acceptas retulerint, nec ab aliis tolerari nec ferre alios potuerent.

Jam verò rogo utrum consentienter humanæ prudentiae et callidè diversam inierit viam ab omnibus aliis oculatissimis legislatoribus, et constituerit gentem suam toto humano generi inimicam. Certè id adeò distare ab humanâ sapientiâ censuit Josephus, ut non ausus sit in suâ historiâ rem referre, prout erat, sed varias finxit leges, quæ à mosaicis toto cœlo distant, nempe ut conceptam adversus Judæos minueret invidiam, quæ suis temporibus tandem fatalis fuit reip. Inter alias hanc recensem valdè quidem consentiente placitis philosophorum et legislatorum, sed nequaquam mosaicam. « Nemo blasphemet deos, quos aliæ civitates deos esse testimant, nec spolianda fana peregrina, nec donarium Deo cuiquam dicatum auferendum. » Cùm è contrario Moyses dixerit Deut. c. 7, v. 5 : « Aras eorum subvertite et confringite statuas, lucosque succidite et sculptilia comburite, quia populus sanctus es Domino Deo tuo. » Denique prudentiæ pars est præcipua, omnia instituere consentienter ingenio populi, et ex ipsis opinionibus et superstitionibus plebis querere legibus suis auctoritatem : Moyses verò è contrario rem difficillimam, imò homini impossibilem conatus est, dùm insitas ab

(1) Hinc portenti loco habebatur quòd due apud Ægyptios civitates Ombos et Tentyræ religionis causâ inter se dimicarent : et impotenti Cambysis et Xerxis licentia tributum est, quèd, in bello, Ægyptiorum et Græcorum idola Persæ confrergerint, quæ simulacra in aliis imperii sui partibus, et in ipsâ Babylone toleraverant.

infantiâ opinione ex snorum animis evellere, eosque à consuetudinibus, quibus summo studio adhæabant, avocare, et ad ritus et mores insolitos flectere, apud se constituit. Ergo in hoc primo reip. suæ principio et fundamento recessit, tum ab exemplis sapientum, tum à præceptis politiæ prudentiæ, et nonnisi Dei consiliis excitatus, ac ejus auctoritate fretus tantam invexit mutationem.

II. Alienum valdè erat à politiâ prudentiâ et à praxi legislatorum, omnem è republicâ tollere potestatem legislativam, legesque sancte ex divinâ auctoritate immutabiles, quibus nec obrogare, unquam, nec derogare licet. Nam leges civiles cùm ad civium promovenda commoda inventæ sint, debent esse temporibus, moribus, opinionibus et necessitatibus accommodatae : jam verò hæc mutari perpetuò constat experientiâ, nihilque aliud nobis exhibet historia nisi in rebus humanis perpetuas conversiones, quæ legum et institutorum exigunt mutationem. Apud nullum planè populum, nisi Hebraeum, jus civile perfectum initio extitit, sed labentibus annis cogente necessitate perfectius evasit. Sapiens ergo legislator nunquam è republicâ omnem tollet, neque tollere audebit legislativam potestatem; neque ullus unquam præter Moysem inventus est, qui id aggressus sit, qui leges sanxerit quibus nihil adjicere neque demere licet, etiamsi inter legislatores multi divinitus afflatis se jactaverint. Sequitur igitur, cùm id Moyses præsterit, eum inter omnes solum pervidisse perfectam esse suam legum complexionem, ex quibus nulla essent oritura incommoda, cùm omnes alii ex legibus suis oriri posse suspiciati sint : eundemque legislatorem non tam ad populi commoda respexisse, quam ad divina jura. Legislatorum fundamentale principium fuit : *Salus populi suprema lex esto*, omnesque religionem politiæ accommodarunt; Moyses ponebat : *Dei unici regis nostri honor et gloria, suprema lex esto*, et politiam religioni fecit subservientem. Hæc certè non humani ingenii, sed divinæ mentis inventa sunt. Et cùm huic tam singulari constitutioni morem gesserint Hebrai, neque ad abrogandas leges suas unquam eos adduxerit, nec earum difficultas, nec novarum rerum studium hominibus nativum, nec fortuna prospera, nec calamitas, nec rerum humanarum naturalis vicissitudo, patet eos semper retinuisse sensum divinæ originis legum suarum, quem nulla alia gens haberit.

III. Plusquam aliud quidquam divinam legis Mosaicæ originem ostendit Moysis in pollicenda divinâ ope singularis fidentia et securitas, quam superiori propositione exposuimus : nam nisi habuerit promissorum suorum sponsorem Deum, optimè sciverit electum esse ab eo populum Israeliticum in laudem et nomen et gloriam suam, ac apud Deum constitutum fuisse populum illum regere extraordinariâ et æquabili providentiâ ; profectò incredibilis stultitiæ et insaniae dedisset argumentum, dùm leges poneret suas in fundamento, quod quotidiana experientia ruinosum et falsum ostendisset.

Imò verò non solum Moyses in providentiâ Dei supernaturali leges suas posuit cum eâ fidentiâ et securitate, cuius frustra quereres alibi exemplum ; verùm etiam non dubitavit populum Hebreum variis privare commodis, quæ ex ordinariâ providentiâ expectare potuit, spe divinæ istius procurationis, multaque præcipere multum à prudentiâ humanâ abhorrentia, quales sunt inter alias multas leges ille de sabbatisando anno septimo, de celebrandis festis paschatis, pentecostes, tabernaculorum ; de non habendo equitatu; de audiendis prophetis, etc.

Prima sic concepta est : « Loquere filii Israhel, et dices ad eos : Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, sabbatis sabatum Domini ; sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus ejus ; septimo autem anno sabatum erit requietionis Domini : agrum non seres, et vineam non putabis, et uvas primiatarum tuarum non colliges quasi vindemiam. » Hujus legis tam singularis, que apud nullum populum servata unquam fuit, nec servari potest, observatio ipsis Hebreis videbatur impossibilis : hinc non sine causâ adjicit Moyses hanc non minus singularem mandati rationem : « Quòd si dixeritis : Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras ? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum. » Pollicetur itaque non novalia anno octavo fore uberiora, sed terram post sex annos efficiam facturam fructus *trium annorum*. Certè risu exciperetur legislator, qui talem apud nos legem ferret.

Secunda lex legitur Ex. c. 34, v. 24 : « Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israhel. » Id est, præcipit ut dere-

lictis imperii finibus omnes eant Jerosolymam, ibi mansuri per aliquot dies ad celebrationem paschatis, pentecostes et tabernaculorum. Auditâ tali lege statim obversatur menti periculum à finitimis hostibus metuendum ; neque Moysem latebat illa objectio. Quà igitur ratione hanc singularem legem commendavat? hâc multò magis singulari promissione : *Nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te et apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno.*

Tertia lex non minùs à politiâ prudentiâ aliena legitur Deut. c. 17, v. 16 : « Cùm fuerit constitutus rex, non multiplicabit sibi equos, nec reducat populum in Aegyptum equitatus numero sublevatus, præsertim cùm Dominus præceperit vobis ut nequaquam amplius per eamdem viam revertamini. » Etsi lex ista regi præscribatur, tamen ex ratione legis et ex usu apud Judeos patet illam generalem fuisse ac perpetuam et ad judices in primis reipublicæ seculis etiam pertinuisse. Nam non acciebant aliunde Chananaei equos et currus nisi ex Aegypto : cum Aegyptiis igitur negotiandum fuisse, quod interdictum erat. Illeque Josue cùm confederatos Chananaeorum reges fuddisset, « qui egressi fuerant cum turmis suis (c. 11, v. 4) populo multo nimis, sicut arena quæ est in littore maris, cum equis etiam et curribus immensæ multitudinis, » juxta præceptum Domini equos subnervavit et currus igne combussit, neque unquam legimus Judeos in exercitibns suis equitatu usos esse, sed hostium equos Josuam imitatos semper interfecisse et currus igne cremasse. Porrò constitutio illa etsi sapientissimè facta sit, ut locus nullus esset commercio cum Aegyptiis, erga quorum superstitiones proclivem semper habuere Judæi animum, et ut illis omnis tolleretur spes proferendi unquam imperii terminos, debellandique Syros et Aegyptios, quod sine equitatu fieri sine miraculis nequaquam potuit ; tamen eadem hec constitutio eos in impossibilitate absolutâ posuit sine divinâ et supernaturali ope vinceendi primùm Chananaeos, seseque tuendi, post devictos Chananaeos, contra vicinos populos : neque hoc ignorare potuit vir ille, quem summum ducem fuisse Deistæ solent non tantum confiteri, sed probare. Ex hâc igitur etiam lege manifestum est voluisse Moysem, ut omnem salutis spem ponerent in supernaturali Dei ope, ut ipse præcipit etiam Deut. c. 20 : « Si exieris ad bellum contra hostes tuos, et videris equitatus et currus.... non timebis eos, quia Dominus Deus tuus

« tecum est, qui eduxit te de terrâ Ægypti. » Hinc canit psaltes regius : « Ibi in curribus et ibi in equis; nos autem in nomine Dei nostri speravimus. » Hinc Isaías sic Judeos increpat c. 31 : « Vae qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi nimis : et non sunt confisi super sanctum Israel. »

Tandem quarta lex de audiendis Prophetis non minus singularis sic exprimitur in Deut. c. 18 : « Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt : tu autem à Domino Deo tuo aliter institutus es. Prophetalem de gente tuâ et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus ; ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est et dixisti : Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar; et ait Dominus mihi : Benè omnia sunt locuti : prophetam suscitabo eis de medio fratrum tuorum similem tuî, et ponam verba mea in ore ejus, loquereturque ad eos omnia quæ præcepero illi : qui autem verba ejus audire noluerit, ego ulti exstam. » Ilæc verba continent primò prophetiam de quâ supra diximus : continent præterea legem, quâ jubetur prophetæ obedientia : quæ sapientissima, imò necessaria fuit, si reverâ Deus in republicâ princeps fuerit, eamque extraordinariâ providentiâ recturus erat. Sed si Moyses hujus rei nequaquam certus et securus fuit, absurdam legem sanxit et constitutionis, quam formaverat, eversivam. Nam quid tam alienum à sapientiâ politicâ, quam in constitutam legibus rempublicam fanaticum spiritum inducere, et hominibus furore illo correptis ansam dare ad turbandom civitatem ? Quis unquam legislator prospexit saluti eorum, jussitque ut illis obtemperaretur, qui divinam singentes missionem ordinarios judices contemnerent, et ad populum divina ferrent mandata ? Certè haec omnia et alia plura, vel hominis divini sunt, vel iusanctius : sapientissimus fuit Moyses ex concessione adversariorum. Ergo divinus.

Objicies 1º : Nedum ex oppositis Judeorum et Ægyptiorum institutis effici possit Moysem in lege suâ adornandâ non usum esse suopte ingenio, è contrario ex mirâ utriusque gentis in multis rebus convenientiâ manifestè patet legem Mosaicam ex Ægyptiacis institutis hau-

stam esse. Nam reverâ magnam esse inter veterum Ægyptiorum consuetudines et Judaicos ritus convenientiam, demonstraverunt plurimi exemplis tum Marshamus, tum Spencerus, et ii etiam qui ab his duobus auctoribus multùm dissentient, eorumque opera confutârunt, in re ipsâ convenientiunt, etsi diversas eruant conclusiones. Solum laudabimus Witsium, cuius hæc sunt verba in opere contra Spencerum adornato : « Ita autem commodissimè processurum me existimo, si primò longâ exemplorum inductione ex doctissimorum virorum mente, et eorum plerūmque verbis demonstraverim, magnam atque mirandam planè convenientiam in religionis negotio veteres inter Ægyptios atque Hebreos esse : quæ cùm fortuita esse non possit, necesse est vel ut Ægyptii sua ab Hebreis vel ex adverso Hebrei sua ab Ægyptiis habeant. » Et paulò post addit : « Porrò si levato antiquitatis velo gentium omnium ritus oculis vigilantibus intucamur, Ægyptios et Hebreos præ omnibus moribus simillimos fuisse comperiemus; neque hoc Kircherum fefellit, cuius hæc sunt verba : Ægyptii tantam habent ad ritus, sacrificia, cæremonias, sacras disciplinas Hebreorum affinitatem, ut vel Ægyptios Hebraisantes vel Hebreos Ægyptisantes fuisse planè mili persuadeam. » Deinde longam instituit comparationem ex quâ id evidenter colligitur. Ex quibus appetit ipsam convenientiam non esse in controversiâ positam, sed disputationem in eo versari utrum Hebræi ab Ægyptiis, an hi ab illis, sua instituta accepissent. Ergo in falso principio ponitur propozitio.

R. 1º: Distinguo antecedens : magna est convenientia inter Hebræorum et Ægyptiorum mores et instituta in primis principiis religionis et reipublicæ fundamentis, N. Est magna convenientia in usibus quibusdam particularibus et indifferentibus, subdistinguendo : quia ab Hebreis illos mutuati sunt Ægyptii, vel in eos fortuitò inciderunt, concedo minorem ; quia Ægyptios imitati sunt Hebræi, nego. Ea quæ supra dicta sunt, evidenter certè efficiunt Moysis sapientiam non in scholis Ægyptiorum natam fuisse, cùm recesserit à prínis et clarissimis politicæ scientiæ principiis in ipsis fundamentis, tum religionis suæ, tum politicæ; illum consilia alia secutum esse quam humana, cùm non sit passus inclinari sese, nec præceptorum evidentiâ, nec propensione illâ quam homines gerunt erga patriam religionem et instituta patria; eum divinis auspiciis susceptam

rem perfecisse, cùm in illo temporis articulo quo conciliandi erant omnibus modis suorum animi, nec difficultas immutandæ religionis, nec facilitas constituendæ politiæ, in receptionis vulgo principiis, avocaverit à rebus apud suos prorsùs immutandis. Non posuimus nostram demonstrationem in oppositione rituum quorundam particularium, ideòque non destruitur illius vis, nisi demonstretur convenientia in fundamentalib; quod certè nequaquam tentarunt unquam Deistæ. Deinde verò nequaquam constat ritus illos, qui utrique genti communes fuere, apud Agyptios primùm cœpisse, et ad minus æquali probabilitate defendi potest ab Hebreis fuisse illos derivatos (1). Vel fieri etiam potuit ut in illos ritus fortuitò incidenter Agyptii, quos constituerat apud suos Moyses.

2º Concessâ alterâ parte antecedentis, nempe hâc propositione ab Agyptiis ad Hebreos derivatos fuisse omnes illos ritus, qui utrique populo communes fuerunt, nego consequent., seu ex illâ concessione ulla tenet minui divinam legis auctoritatem; nam post constitutam veram religionem divinæ auctoritatis pondere, post sanctitas innumeratas leges superstitionibus Agyptiacis prorsùs oppositas, quæ aeternum dividerent utrumque populum, non fuit profectò alienum ullo modo à sapientiâ eos ritus et consuetudines servare, quibus jam plebs assuefacta erat, et quæ in bonum finem facile converti potuere.

Objiecit 2º: Fœdus illud inter Deum et po-

(1) « Hæc est enim vestra sapientia et intellectus coram populis, inquit Moyses Deut. c. 4, ut audientes præcepta hæc dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna. Nec est alia natio tam grandis, que habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis observationibus nostris. Quæ est enim alia gens sic inelyta, ut habeat cærimonias, justaque iudicia et universam legem, quam ego proponam hodiè ante oculos vestros? » Admirationem Moyses hinc adducit populorum tum futurum, cùm audiuerint gentes de æquitate ac de præstantiâ legum earum, quibus utuntur Judæi. Quod cùm facit Moyses, nobis quodammodo præscribit ut ne iis credamus novis explanatoribus, qui videre sibi videntur, leges Moysis satis multas ad exemplum legum, quæ apud vicinos populos tum vigebant, fuisse factas. Nam si ita esset, qui posset Moyses populos hic facere admirantes, ut in re nova et inaudita, legem Israelitarum? Ergo, si quam similitudinem habuere gentium leges cum lege Moysis, jure colliguntur ex ipsis verbis, imitatores Mosis fuisse veterum legislatoris, non eorum Moysen; atque ad cölegem Mosaicam esse omnium, qui antea extitere, juris codicem vel politici vel sacri, codicem longè antiquissimum. Doctls. Houbigant. in c. 4 Deut.

pulum Israeliticum, nedum efficiat divinam legis originem, è contrario legislatoris vanitatem et fraudem detegit. Nam 1º hoc fictitium fœdus pugnat cum omnibus Dei attributis: alienum erat à divinâ constantiâ, justitiâ atque bonitate populum divinis beneficiis indignum in speciale clientelam assumere, illumque auctum multis bonis contra alias omnes gentes tueri: Deus nec est, nec esse potest acceptor personarum, sed æqualiter illi est cura de omnibus. 2º Hoc fœdere falsas et pravas insevit Moyses suorum animis de divinâ naturâ opiniones; didicerunt enim Judæi à legislatore suo non aliam sibi fingere summi Dei et omnium hominum benignissimi parentis ideam, quânum numinis alicujus gentilitii et titularis, qui inter Cherubinos super propitiatorium sederet: hinc ubi area capta fuit à Philistæis, Deum suum captum conquesti sunt et dixerunt: *Translata est gloria ab Israel.* 3º Denique quia hoc fœdere suo Moyses constituit Judæos toti generi humano inimicos; nam qui benignum gerere animum potuere erga eos qui Dei regis sui inimici habebantur, et quos intra fines suos pati debabant? et reverâ constat eos odisse semper alienigenas omnes, rectèque scripsisse Tacitum: « Apud eos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium; » atque hinc etiam profluxit, et adhuc manet omnium hominum mutua adversus eos invidia. Ergo fœdus illud Deum habere inventorem non potest, nedum ex eo effici possit divina legis inventio.

Respondeo fœdus illud initum à Deo cum Israelitis distare multum à nostris cogitationibus, et in istâ singularitate et abhorrentiâ à nostris ideis posuimus partim probationem nostram: fieri quippe nulmodò potuit; ut Moyses snopte ingenio talem contractum fingere, et neglectis naturalibus præsidii civium salutem poneret in supernaturali Dei ope. Sed etiam contendimus fœdus illud non fuisse obnoxium illis, quæ in objectione continentur, incommodis. 1º Non pugnat cum divinis attributis: nam non abhorret à sapientiâ divinâ institutio, quæ sapientissimis finibus inserviebat; quâ nihil aliis gentibus detractum est, ut melior efficeretur conditio Judæorum; ex quâ multa profluxere beneficia in totum humanum genus. Atqui, primò hæcce constitutio ad sapientissimos fines inventa fuit. Negari certè non potest consilium Deo dignissimum fuisse tueri inter homines veram religionem, et non permettere ut omnia loca

occuparet impia idololatrarum supersticio : sed ille finis nequaquam potuit obtineri, nisi gentis alicius ab omni aliâ separatione , nec potuit illa pars assumpta sine speciali providentiâ in errorum sinu et colluvione consistere : ex quâ speciali Dei procreatione sponte derivata fluere debebant bona tempora lia. Jamverò si licuerit Deo, ad gloriam et honorem nominis sui, gentem aliquam eligere , consentaneum etiam fuit divinæ sapientiæ , quæ plures fines complecti codem medio solet, easdem benedictiones temporales velle esse remunerationem magnarum et illustrium virtutum, quas habuissent illius populi electi parentes. Non fuere igitur Judæi electi, quod Deo magis gratiosi essent, quam alia quævis gens ; sed cùm separatio facienda esset causâ universi generis humani et ad gloriam honoremque Dei, hi in adoptionem assumpti sunt, sine aliorum injuriâ, ad remunerandam Abrahams parentis sui pietatem. Neque hæc explicatio aliena est à mente Scripturæ saceræ, quæ nequaquam nobis exhibet Judæos ut magis apud Deum ex suis meritis gratiosos ; Moyses enim ipsis declarat, idque sæpius, nec propter eorum numerum, nec propter eorum virtutes elegisse eos Deum (1); et per Ezechielem prophetam denuntiavit Deus non propter eos, sed propter nomen suum, se tanta facere in eorum gratiam. Verba prophetæ hæc sunt : « Hæc dicit Dominus Deus : Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis; et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio eorum, ut sciant gentes, quia ego Dominus, cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis. » Deinde nihil alii gentibus detraxit Deus hoc foedere ; è contrario multa profluxere in totum genus humanum beneficia. Nam ut sileam illum finem totius œconomiae divinæ planè

(1) « Ne dicas in corde tuo, cùm deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo : Propter justitiam meam introduxit me Dominus ut terram hanc possiderem, cùm propter iniurias suas istæ deletæ sint nationes. Neque enim propter justitias tuas et æquitatem cordis tui ingredieris ut possideas terras carum : sed quia illæ egerunt impiæ, introeunte te deletæ sunt, et ut completeret verbum suum Dominus, quod jumento pollicitus est patribus tuis. Scito ergo quod non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in possessionem, cùm durissimæ cervicis populus sis. » Deut. c. 9.

præcipuum , missionem videlicet filii Dei ad totius humani generis redemptionem, cui parabat viam lex Mosaica, ut alibi ostendemus , multa præterea arripuerunt ex eâ gentes comoda, etiam antequam veniret is quem lex adumbrabat , et in quo erant benedicendæ omnes nationes terre. Nam per hanc constitutionem servata fuit vera religio, tanquam lucerna lucens in caliginoso loco, ad quam lampades suas accendere potuerunt vicinæ nationes ; et certum est à Judæis multos accepisse veras de Deo et religione notiones. Certè ad propagandam veram doctrinam convenientissimè propè maxima terræ imperia, Ægyptios , Assyrios , Chaldaeos et Phœnices siti erant ; neque dubium est quin liberationem illius populi tot prodigiis celebrem, ejus in terram Chanaan victories, et eventus in ejusdem gratiam planè singulares, ad ultimas terræ oras fama detulerit. Temporibus Davidis, cùm Judæi opibus et potentia florarent, et Salomonis, eujus adeò pervagata erat sapientia, et sub quo magnificentissimum orbis templum vero Deo extructum fuit, Israelitarum nomen et leges apud alios populos innotuisse verisimile est, multosque secutos exempla regis Tyriorum Hirami et reginæ Sabæ ad veram religionem adductos fuisse ; quod si plures illam non suscepint, eorum incogititia in causâ fuit.

Inò Israelitarum captivitates et dispersiones multùm, Deo sic volente, ad propagandam veram religionem conducebant; nam infortuniis suis eruditæ solebant valedicere superstitionibus, sese ad Deum convertere, atque summo studio institutis Mosaicis inhærente. Decreta Nabuchodonosori, Darii, et Cyri, quæ ubique per immensa eorum imperia vulgabantur, probant Deum verum per Judæos toti innotuisse Orienti : hincque factum est ut apud Orientales longè clarior et defæcata magis fuerit semper veri Dei cognitio, quam apud occidentales, qui magis distabant à Judæis ; et certum quoque est communem et universalem magis evasisse veri Dei notitiam, quod magis dispergebantur, adeò ut tempore Christi fuerit infinitus proselytarum numerus, quorum multi ex remotissimis gentibus ibant Jerosolymam ad festa celebranda.

2º Impudentissimè Moysis legem calumniantur Deistæ, dum contendunt ex illo foedere factum esse ut Judæi supremum numen tanquam localem et gentilium Deum habuerint. Arbitrati sunt quidem Deum specialiter

rebus suis adesse, nec sine causâ , cùm perpetua procreationis suæ daret argumenta per oracula, per spiritum propheticum, per miracula, per præsentissimam suam in rebus adversis opem. Sed tamen eum nullo alio modo concipiebant, quâm ut ens infinitum, per se existens, quod immensitate suâ omnia compleret, potentia omnia à se creata sustineret, et providentiâ gubernaret. Samaritani quidem deportati à rege Assyriorum in vacuam Israëlitarum regionem, et vicini populi, stultis obsecrati opinionibus, ipsum cogitabant Deum loci, vel Deum collium et montium, etc. Sed ab istis nationibus tanquam à blasphemis abhorruere semper Judæi. Neque profectò aliam concipere animo notionem potuerunt, nisi eam quam modò descriptissimus, cùm unicum tantum Deum, cuius virtute omnia consisterent, semper agnoverint. Ubi ergo dicunt sacri scriptores, Deum inter Cherubim sedere super arcem foederis, nihil aliud intelligent, quâm Deum in eo loco dare præsentia sue argumenta; nam Salomon in oratione suâ factâ in dedicatione templi, etsi roget Deum ut velit domum istam præsentia suâ decorare et illam inhabitare, tamen eodem tempore dicit nec cœlos cœlorum capere Deum posse. Hanc laudem Judæis denegare Tacitus non potuit, eorum aliunde calumniator iniquus. « Judæi, » inquit, mente solâ unumque rūmen intellegunt; profanos qui detûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingunt; summum illud et æternum, neque mutabile, neque interitum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedùm templis sunt: non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. »

Denique non docuit eos Moyses in legibus suis odio alios habere, sed è contrario omnes complecti benevolentia: *Si habitaverit*, inquit Lev. c. 19, v. 33, *advena in terrâ tuâ, et moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei.* Sed sit inter vos quasi indigena, et diligitis eum quasi vosmetipsos; *fuistis enim et vos advenæ in terra Ægypti: ego Dominus Deus vester.* Et Deut. c. 10, v. 19, hæc in confirmationem ejusdem legis verba adjungit: *Quia Dominus Deus vester ipse amat peregrinum, et dat ei victimum atque vestitum; et vos ergo amate peregrinos.* In pluribus aliis locis, ut Deut. c. 21, v. 19; et Lev. c. 25, v. 35; Num. c. 27, 11, advena conjungitur cum viduâ, pupillo et Levitâ: ergo propensissimam erga alienos voluntatem exigit lex, et vexare eos pro summo habendum crimine do-

cet. Verum est quòd inter se nullos pati debent idololatras; hoc jure sine dubio sancire potuit Deus, et præterea idolatria rempublicam dissolvebat, et crimen erat læsæ majestatis; sed ipsis præceptum non fuit, ut sæverent in eos extra Chananaeorum fines, seu ultra illam ditionem cuius Deus rex esse dignatus est. Ergo nec alienum à divinis virtutibus, nec falsarum opinionum origo, nec perversi et immittis ingenii erga exterros fuit fœdus Mosaicum. Vide de toto hoc arguento Jaquelot de inspiratione librorum sacerorum V. et N. T.; Sherloch de fine et usu prophetiae cum dissert. adjunget; Warburton Div. leg. Moysis.

ARTICULUS IV.

DE LEGUM MOSAICARUM FINIBUS ET SAPIENTISSIMA INSTITUTIONE.

Etsi nulla sit hujus operis pars, quæ non sit fructuosa, tamen est hic locus ad dicendum amplissimum; vastissimusque nobis sese aperit campus, in quo diù jucundèque versari liceret. Si enim leges Atticæ, Romanæ, aliæque vetustatis et sapientiae nomine commendabiles, tantam doctis viris jucunditatem afferunt, quantum afferre oportet eam legem, quæ omnium antiquissima aliarum gentium memoriam ipsam superat, quæ perfectissima in primo suo ortu, omnia religionis et vitæ moralis ac civilis præcepta sic continet, ut nec hominum levitas, nec temporum necessitas illi quidquam ademerit aut adjecerit; quæ eam babuit vim, ut Judæos ab omnibus populis divisos in mundo idololatrico, in omnium errorum colluvione immunes à superstitionis contagione, per tot annorum secula servaverit? At ratio instituti operis vetat has moras, monetque, ut eas potius partes defendamus, quæ minus elucent et quas calumniari solent Deistæ, quâm ut in expoundendis splendidioribus immoremur. Dicemus tamen satis, ut manifestum sit, Moysem non vanè superbientem, sed conscientem perfectionis suarum legum fecisse ad populum verba hæc Deut. c. 4: *Hæc est enim vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes præcepta hæc dicant: Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Quæ est enim alia gens sic inclita, ut habeat cæremorias, justaque judicia, et universam legem, quam ego propouam hodiè ante oculos vestros?

In lege Judaicâ triplicis generis præcepta distinguuntur: alia sunt moralia, quæ perti-

nent ad informandos ad pietatem interiorem et ad virtutem animos, atque ad legem naturalem revocantur; alia civilia sunt, quae spectant administrationem reipublice et vitam civilem; alia ritualia seu ceremonialia vocantur, quae cultus divini et rerum sacrarum ordinem continent. De singulis pauca dicemus, postquam breviter indicaverimus generalem omnium harum legum finem. 1º Legis Mosaicæ præcipuus finis erat veræ religionis in mundo idololatrico conservatio. Id patet primò ex pacto Abrahamicō, quod partim in feedere Mosaico compleatum fuit. Ille etenim patriarcha à Deo vocatus dicitur cùm diis serviret alienis, non propter merita sua vel posterorum suorum, sed ut Deus statueret pactum cum semine ejus in generationibus suis, *ut esset Deus illius et seminius ejus post eum*. Idem constat ex ipsis verbis contractis initi in monte Sina: *Deus elegit te hodiè, ut sis ei populus peculiaris in landem, et nomen, et gloriam suam*. Jam verò quod convenienter inventa fuerit lex in hunc finem, satis ipse eventus per se demonstrat, cùm reverà per tot annos Judæos à cæteris gentibus divisos servaverit, et extiterit sepimentum veræ religioni, donec universus orbis ad eam vocatus fuerit. 2º Alter legis Mosaicæ finis erat, præsertim ejus partis quae dicitur ceremonialis, ut rebus evangelicis tanquam in imagine repræsentandis inserviret, uti alio in loco fusiū explicabimus.

§ 1. De moralibus legis Mosaicæ præceptis.

Deus ut Judæis significaret esse hanc legis suæ partem planè præcipuam, decem hæc moralia præcepta clarâ voce et cum magnâ maiestate rogavit, lapidibusque inscripta Judæis servanda dedit: « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terrâ Ægypti, de domo servitutis. Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, et quæ in terrâ deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terrâ. Non adorabis ea neque coles... Non assumes nomen Dei tui in vanum... Memento ut diem sabbati sanctifices.... Honora patrem tuum et matrem tuam... Non occides. Non mœchaberis. Non furtum facies. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. » De hoc Decalogo multas quæstiones

agitare solent theologi: quomodo sint præcepta distribuenda? quot in primâ tabulâ, quot in secundâ ponenda sint? utrum ad Decalogum omnes prorsus alici in Pentateucho contentæ præceptiones, omniaque legis naturæ dictata, etiam quæ pertinent ad seipsum, revocari possint? Sed cùm hæ disceptationes non pertineant ad Religionis adversus impios defensionem, neque ad hanc nostram pertinent disputationem.

PROPOSITIO PRIMA.

Lex moralis contenta Decalogo, cæterisque Pentateuchi partibus, est in omnibus legi naturæ consentiens: in omnibus continet ad religionem et mores rectè instituendos necessaria præcepta: atque in hæc parte multum superat omnes alias legum naturalium complexiones, sive à legislatoribus, sive à philosophis olim confectas.

PRORATIO. — Primam partem hujus propositionis certissimam esse in responsionibus ad objectiones conficiemus. Secunda verò pars facile inductione confici potest.

1º Omnis religio tribus constat, nempe rectis de Deo sententiis, piis in Deum affectibus, et cultu externo honorificentissimo. Sed si primus Dei cultus sit, Denum credere, ac deinde reddere ipsi majestatem suam, attributa ejus agnoscere; nullus certè eum tantâ, quantâ Moyses, dignitate et orationis magnificentiâ hæc inculcavit. Ubique sovet vividam in Deum unum fidem, illumque exhibit ut ens æternum necessarium, infinitum, immutabile, omnisciens, omnipotens, sibi sufficiens, sui possessione beatissimum, sapientissimum et optimum rerum omnium creatorem et gubernatorem. Quæ omnia attributa apud Moysem significantur ipsis Dei nominibus: יהוה *Jehova*, quod necessariam existentiam, independentiam, et immutabilitatem exprimit: אֱלֹהִים *Elohim*, quod Dei in omnia jus, auctoritatē et imperium denotat: אֵל *El*, quod indicat speciali ratione Dei omnipotentiam; cui nomen יְשׁוּבָד *Schaddai* affine est, indicans etiam Deum sibi sufficere: עֶלְיוֹן *Elion*, quod divinæ naturæ excelsitatem et infinitam à nostris imperfectionibus distantiam ostendit: אֱלֹהִים *El Sabaoth*, quo ex divino nutu pendere bellorum exitus et imperiorum fortunam significatur. Cum quantâ majestate omnia ex divino arbitrio et ipso verbo pendentia exhibentur in istis: *Fiat lux, et facta est lux!* ut commendatur ejus bonitas, in his: *Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona!* ejus sanctitas, veritas, justitia, in illis: *Dei perfecta sunt opera*

et omnes via ejus iudicia; Deus fidelis, et absque ullâ iniuitate, justus et rectus! Ejus providentia et potentia : *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me: ego occidam et vivere faciam; percutiam et ego sanabo, et non est qui de manu mea possit eruere!*

Deinde omnes animorum affectiones piæ erga Deum continentur illo præcepto admirabili : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ.* Neque aliud est tota lex nisi perpetua exhortatio, ad timorem Dei, ad fiduciam in ejus ope et præsidio, ad devotionem seu submissum animum ejus voluntati. *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo et in totâ animâ tuâ?* Deut. c. 10, v. 12. Non est Deus noster ut dī eorum, et inimici nostri sunt judices, ibid. 52, 51. *Beatus es tu, Israel: quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? Scutum auxillii tui, et gladius glorie tuæ: negabunt te inimici tui, et tu eorum colla calcabis,* ibid. 53, 29. Omnis denique perfectio, omnis sanctitas ubique injungitur. *Perfectus eris et absque maculâ, cum Domino Deo tuo,* Deut. c. 48, v. 15. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, Dominus Deus vester,* Lev. c. 19, v. 2. Omnia quoque externi cultûs officia cum maximâ solemnitate injuncta, et omnia majestati cultûs contraria prohibita sunt. Ille pertinent leges omnes contra idola et superstitiones quoscumque ritus : *Gentes istœ, quarum possidebis terram, angures et divinos audiunt; tu autem à Domino Deo tuo aliter institutus es;* omnes leges de reverentiâ exhibendâ divino nomini in communis sermone, omnes de votis et sacrificiis, de admovendâ divinis aris, cum animi puritate, etiam corporis castimoniam; uno verbo nullum planè est officium seu internum seu externum, quod à Moyse divinâ quâdam nec imitabili eloquii vi non commendatur.

2º Omnis inter homines communitas duabus continetur virtutibus : justitiâ quæ vetat violationem juris alieni perfecti; et charitate, quæ exigit ut prodesse velimus quâmplurimi. At Moyses non modò commendavit officia justitiæ, uti omnes confitentur; et quæ hoc unico præcepto, interiores etiam animorum motus moderante, continentur : *Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non serum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt;* sed

etiam quæcumque charitati subjecta sunt, quod negare solent religionis revelatae contemptores. Omnia siquidem hâc brevissimâ sententiâ comprehenduntur : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum,* Lev. c. 19, cui eodem loco hæc junguntur : « Unusquisque patrem suum et matrem suam timeat... cùm mes- sueris segetes terræ tuæ, non tondebis usque ad solum superficiem terre, nec remanentes spicas coiliges, neque in vineâ tuâ racemos et grana decadentia congregabis, sed pauperibus et peregrinis capienda dimittes : ego Dominus Deus vester. Non mentiemi, nec decipiet unusquisque proximum suum. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane. Non maledices surdo, nec coram cæco pones offendiculum. Non facies quod iniquum est, nec injustè judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis : justè judica proximo tuo. Non eris criminator, nec susurro in populo. Non stabis contra sanguinem proximi tui. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue eum, ne habeas super illo peccatum. Non quæres ultiōem, nec memor eris injuria civium tuorum. Ego Dominus. » Quàm hæc pia, quâm sancta sunt!

3º Quamvis nulla præcepta injungantur expressè, tanquam ad seipsum pertinentia, tamen reverâ ea omnia, quæ pertinent sive ad animi culturam, sive ad corporis cultum, præscribuntur : cùm per legem instituti sint Iudei ad ea omnia, quæ spectant informacionem mentis, et doceantur, quæ origo, quæ destinatio, quæ conditio atque officia hominum; ad ea quoque omnia, quæ spectant affectuum temperationem ad omnem sanctitatem. Addidimus in conelusione legem Mosaiacam, multum perfectione superare quascumque alias, seu legislatorum, seu philosophorum institutiones, cùm in confessu sit, apud gentes omnes alias obtinuisse vanissimam superstitionem, quâ si non omnia quidem vitæ moralis officia procularentur, omnis saltem vera religio pessimumdabatur, sine quâ religione moralis disciplina non habet in se satis præsidii ad bonam, beatamque vitam. Illic malo, nec legislatores, nec philosophos remedium attulisse aut afferre potuisse jam in alio loco confecimus.

Adversus hanc moralem legem objectio peti solet ex permissione divorci et fœnoris ab ex-

traneis accipiendi. At Deistæ nostri in his non multū versantur : et reverā vel leges de divertio et fœnore erant permissiones civiles, seu non prohibitiones, vel erant propriæ dictæ concessiones. In primâ hypothesi, quam probant quāmplures auctores, nulla planè est difficultas; cùm legibus civilibus ea sēpissimè propter sapientissimas causas non prohibeantur, quæ tamen nullo modo probantur. In secundâ, quam etiam probant multi auctores christiani, non erant etiam illæ leges injustæ : non lex de usuris ab extraneis recipiendis ex pecuniâ mutuo datâ; quia, ut ait Suarezius, potuerunt Judæi habere justum titulum petendi et accipiendi illas usuras tanquam à Deo donatas, vel ut à supremo Domino, vel ut à justo judge : præterea usibus et legibus erant eadem usuræ apud extraneos introductæ; et propter commercia, quæ apud vicinos Palæstinæ et aliarum gentium populos agitabantur, non tam noxiæ erant : à Judæis autem usuris exigere omnino vetitum erat. Non etiam lex de libello repudi, quia, ut idem ait, ex concessione divinâ sub illâ lege et conditione contractus à principio id siebat. Vide Covarr. l. 5 Variar. c. 7, n. 7. At gravior est objectio in quâ multū exultare solent Deiste, et quæ diligenteri est excutienda.

Objicies : Paganæ omnes religiones, vel hoc uno titulo falsitatis ab omnibus Christianis arguantur, quod humana usurpaverint sacrificia; quo nihil magis alienum est à Dei benignitate, omnibusque attributis; nihil abhorrens magis à naturalibus affectibus, aut magis aptum ad perturbandum naturæ humanæ statum, hominesque ad sævitiam et crudelitatem erudiendos. Hinc arripuit Lucretius glo riandi occasionem, suamque impiam philosophiam Religioni anteferendi :

Illud in his rebus vereor, ne fortè rearis
Impia te rationis inire elementa, viamque
Endogredi sceleris; quod contra sēpiùs olim
Relligio peperit scelerosa atque impia facta,
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turpârunt sanguine foedé
Ductores Danaüm.
Tantum relligio potuit suadere malorum.

Atqui tamen lex Mosaica talia permittebat humana sacrificia, imò commendabat. Quippe Lev. c. 27, duplicitis generis vota distinguuntur : alia quæ redimi possunt, cirea quæ prescribuntur formulæ æstimandi, taxandique vota, seu res et personas : in his non tam res et personæ, quām eorum præmium seu

valor Domino consecratus est : hincque dicta sunt vota æstimationum, et soluto pretio res hujusmodi voto consecrata Domino manebat. At alia postea vota recitantur, quibus res et personæ consecrabantur sine ullâ spe redemptionis. *Omne quod Domino consecratur* (omne anathema quod devoverit, seu anathematizaverit homo Domino), *sive homo fuerit, sive animal, sive ager, nou vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino*, v. 28. Res seu persona ad hunc modum devota מִתְהַרְמָה Hherem seu Cherem, quod anathema rectè vertitur, vocabatur. Jam verò quod sic consecratum fuit, mactandum erat, ut patet ex his verbis sequentibus : *Et omnis consecratio (anathema), quæ offertur ab homine (quod devovetur ex homine), non redimetur, sed morte morietur.*

Legem hanc sic interpretati sunt, non modò Judæi plures, sed etiam Christiani : Ludovicus autem Capellns de voto Jephte legem sic intellectam multiplici allatâ ratione defendit (1) : quam ejus interpretationem multis

(1) « Ad diritatem et immanitatem quod attinet hujus legis, dicimus eamdem propè hujus legis esse rationem, quæ fuit legis de repudio. Non probabat Deus repudium ; sed si quis erat tam duro et præfracto animo, ut nollet diutius uxori convivere, Deus, quantum populi Judaici rex erat, velut politicus et civilis legislator, non prohibebat quoniam illam à se amandaret, dato repudiū libello. Sic etiam Deus non probabat, ut quis personam humanam sibi per Cherem devoveret; sed si quis adeo temerarius erat ut votum ejusmodi nuncuparet, non de bestiâ aut agro tantum, sed de persona etiam quæ ipsius esset juris, volebat eam morte affici; non quod illi probarentur et gratæ essent humanæ hostiae, sed aliis de causis legitimis, quas lex quidem non aperit (neque enim Deus legum et præceptorum suorum rationem reddere tenet), sed aliquatenus nobis suspicari et eas subolfacere licet. Ac primò quidem videtur Deus sic tacitè voluisse innuere se potestatem vita et necis concedere parentibus in liberos, et heris in servos, non quidem ipsismet pro arbitrio exercendam quum liberet, quomodo eam ethnici Græci et Romani exercuerunt, sine magistratū conscientiâ, sed quam hâc duntaxat ratione exercebant, sacrâ nempe capitîs eorum devotione, ad cujus executionem intervenire oportebat sacerdotum operam et ministerium; ad quos nimis pertinebat votorum cognitio, rerumque Deo per Cherem sacratarum jus et proprietas sive dominium; Num. c. 18, v. 14 : *Omne anathema in Israel tuum erit.* Quâ sanctione sacerdotes judices erant à Deo constituti qui dispicerent et judicarent, an vota illa essent legitimè, necne, concepta et nuncupata, atque ita mors liberorum et ser-

conquisitis exemplis confirmare elaborant Deistæ.

Urgent 1º exemplum Abrahe, cuius, inquit, promptus animus ad immolandum filium suum Isaac maximis extollitur encomiis. 2º Objiciunt legem de conserandis Deo aut redimendis primogenitis, sive hominum, sive jumentorum : quæ legitur Exod. e. 45, v. 12 (1). 3º In eundem finem laudata est lex de prædæ primitiis dandis sacerdotibus Nunn. e. 51, v. 25 (2). 4º Ad confirmandam eamdem

vorum à parentibus et heris devotorum non simpliciter et nudè à parentum et herorum arbitrio et libidine pendebat, quandoquidem sacerdotum judicium et sententiam intervenire oportebat. Ita abusus cavebatur, et simul parentes à liberis et heri à servis tantò majore in honore habebantur, utpote quos tantam viderent in se habere vitæ et necis potestatem, ut si libuisse ab uno oris ipsorum verbo vita et mors sua penderet. Hac ratione magis in officio et debiti erga parentes et heros obedientiæ continebantur. » Hanc etiam ejusdem legis rationem addit idem auctor : « Deus sic fortè voluit homines à pravo et quasi ingenito vitio et more detergere, quo solent ira percipi diris et imprecationibus devovere eos quibus male volunt... Quum itaque Deus voluit eum morte affici, qui ab eo in cuius est potestate anathemate devotus est, videtur voluisse tacitè hæc sanctione abstergere parentes et heros à temerariis in liberos et servos diris atque imprecationibus, quibus non raro solent commotiores in eos invehi. » Aliam tandem rationem assert idem, quod hæc devotatio esset figura illius, quæ Christus factus est à patre pro hominibus maledictum.

(1) « Separabis omne quod aperit vulvam Doinino, et quod primitivum est in pecoribus tuis : quidquid habueris masculini sexūs, consecrabis Domino. Primogenitum asini mutabis ove : quod si non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes... Nam cùm induratus esset Pharaon, et nollet nos dimittere, occidit Deus omne primogenitum in terrâ Ægypti, à primogenito hominis usque ad primogenitum jumentorum : idecō imolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexūs, et omnia primogenita filiorum meorum redimo. » Hanc redemptiōnem permissam animalium immundorum atque hominum fuisse relaxationem quaudam legis asseruerunt quidam Deistæ.

(2) « Dixit quoque Dominus ad Moysem : Tollite summam eorum quæ capta sunt ab homine usque ad pecus, tu, et Eleazar sacerdos, et principes vulgi : dividesque ex æquo prædam, inter eos qui pugnaverunt egressique sunt ad bellum, et inter omniem reliquam multititudinem. Et separabis partem Domino ab his qui pugnaverunt et fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quam ex bovis et asinis et ovibus; et dabis eam Eleazarō sacerdoti, quia primitiæ Domini sunt, » etc.

legem multum ponderis habere existimat volutum Jephite, quod narratur Jud. e. 41, v. 50 (1). 5º 1 Reg. e. 15, cùm Saül missus ad delendum funditus Amalec, regi Agag pepercisset, à Samuele graviter objurgatus et reprobatus à Deo fuit : « Dixitque Samuel : Adducite ad me Agag regem Amalec, et oblatus est ei Agag... et ait Samuel : Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua. Et in frusta concidit eum Samuel coram Domino in Galgalis. » Ex his ultimis verbis colligunt adversarii eum ad altare immolatum fuisse. 6º Tandem objicitur hic textus Micheæ e. 6, v. 6 : « Quid dignum offeram Domino? Curvabo genu Deo ex celo? Numquid offeram ei holocausta et vitulos anniculos? Numquid placari potest Dominus in millibus arietum aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato anime mee? » In quo loco humana sacrificia inter alia licita numerantur.

Respondeo gravissimam quidem esse accusationem hanc, atque aptissimam ad alienandos à lege Mosaicâ hominum animos, ac propterea omni ope amovendam esse; non quod existimem ex ea pendere causam religionis Judaicæ : nam sine dubio cædes qualisunque ex lege supremi numinis, cuius imperio universa rerum natura subest, jure

(1) « Votum votis (Jephite) Domino dicens : Si tradideris filios Ammon in manus meas, quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihique occurrerit revertenti cum pace à filiis Ammon eum holocaustum offeram Domino. Revertente autem Jephite in Maspha dominum suam, occurrit ei unigenita filia sua cum tympanis et choris : non enim habebat alios liberos. Quā visu, scidit vestimenta sua, et ait : Hen me! filia mea, decepisti me, et ipsa decepta es : aperui os meum ad Dominum et aliud facere non potero. Cui illa respondit : Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es, concessa tibi ultione atque victoriâ de hostibus tuis. Dixit que ad patrem : Hoc solum mihi præsta quod deprecor : dimitte me ut duobus mensibus circumneam montes, et plangam virginitatem meam cum sodalibus meis... expletisque duobus mensibus, reversa est ad patrem suum, et fecit ei sicut voverat, quæ ignorabat virum. Exinde mos increbuit in Israel, et consuetudo servata est, ut post anni circulum conveniant in unum filiae Israel, et plangent filiam Jephite Galaaditæ diebus quatuor. »

certissimo committi potest (1). Dicimus itaque per legem Leviticam nullatenus permitta fuisse humana sacrificia, neque ullam accedere huic sententiae auctoritatem ex exemplis supra laudatis.

I. Lex Levitica humana sacrificia certissime non permittebat. In isto quippe c. 27, Lev. vv. 28 et 29, duplex distinguitur anathematis genus: unum v. 28, quod significabat sacrum donarium, quod numini seu in sacros usus devoebaratur, et quod pecunia redimiri non debebat. Huic anathemati subiecabantur tum res, tum personae; sed haec morte nequaquam afficiebantur; hanc ratione consecratus est Samuel a matre, antequam nascetur, servitio tabernaculi. Alterum vero anathematis genus significabat id quod expressè jure belli devovebatur perditioni aut internectioni; cuius exemplum habemus in istis Josue c. 6, v. 17, de Jericho: *Sitque civitas haec anathema, et omnia*

(1) Sed, ut habet Seldenus de Jure nat. et gent. I. 4: « Ex hujusmodi devovendi, immo- landique libertate necesse fuisset, ut mirum in modum minueretur interdicti de homici- dio ampliatio, nec ulla ita prolixi et servo- rum (a quibus neque in hac lege alii qui- quam distinguuntur) vitam innocentia tueri potuisset; adeo ut ultroneum planè homici- dum, tum extra bellum aut poenae rationem, tum citra fori sententiam, eorumque qui rebus praeerant decretum, hac in specie intra sacram illam rempublicam permitti inde esset concludendum. Nam quod Capel- lus addidit de sacerdotum interveniente hic sententiâ velut forensi, nihil habet id omni quo mitatur, sive in lego sacrâ, sive in magistrorum commentariis; et certe si ha- beret, nihil aliud sequeretur, praeterquam quod pro devoventis et sacerdotum arbitrio extra causas jam dictas hominidum potu- set patrari. » Neque rationes allatae à Capello talis legis scvitiam excusat. Non illa quidem, quod major inde existeret liberorum erga parentes, et servorum erga dominos, reverentia, quia haec reverentia satis muniri potest aliis legibus minus inhumanis, neque gravioribus incommodis procuranda est. Non etiam secunda, quod Deus voluerit dominos et parentes avertere a diris et imprecationibus temerariis: quid? Estne sapientis legislatoris ea rata habere, a quibus cives vult avertire? aut devotos a parentibus et heris liberos aut servos morte allicere, ut nulli sic devovere- tur? Si malum sit devovendi propositum, in modo inconsiderata qualisunque imprecatio, quantò majus malum, illas imprecations temerarias et devotiones executioni demandare? Non etiam tertia ratio, quod sacrificia illa humana typi essent Christi pro hominum salute ad mortem traditi, quia hoc futurum Christi sacrificium satis belluarum cruentis mactationibus figuratum erat, nec per Religionis cærenicias homines ad scvitiam in ejusdem naturæ consortes erudiendi sunt,

quæ in eâ surt, Domino; sola Rahab meretrice vivat; de hoc genere sermo est v. 29 (1): Vel si hanc distinctionem admittere quis nolit, sed utrumque versiculum de eodem anathematis genere intelligere velit, dici potest eas voces v. 29: *Morte morietur, non esse vertendos, per eas, jugulabitur, vel interficietur; sed sic ut signi- ficent, personam devotam non redemptam in statu anathematis semper victoram et tandem in eo morituram, seu in eo usque ad mortem permanensram.* Hunc quidem sensum habent iste voces in quāplurimis locis. Vid. Gen. 2, 17; Num. 36, 65; 4 Reg. 8, 10; Ezecl. 5, 18, et 18, 15. Vel tandem servanda est versiculi 29 versio vulgata, ad quam revocari possunt Graeca 70 interpretum et plures aliae veteres, et legendum: *Omnis consecratio, quæ offertur ab homine, non ex homine, vel de homine: quæ lectio omnem tollit difficultatem.*

Quod vero liberi a parentibus vel servi a domini anathematis voto consecrati, non essent immolandi, multiplici arguento patet. Primo, filios a parentibus Deo in holocaustum offerri vetat lex Deut. c. 12, v. 31 ubi Israelitæ monentur sub gravissimarum poenarum comminatione, ne Chananæorum infandos ritus amulentur: *Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes, quas aversatur Dominus, fecerunt diis suis, offerentes filios et filias, et comburentes igni.* Quod præcipio tibi, hoc tantum facito. Unde David Ps. 103, 37, qui benè legem intellexit, exprobrat Judæis quod fuderint sanguinem innocentem filiorum suorum, quos sacrificaverunt scuptilibus Chanaan. Vide Jerem. c. 19. Et apud Ez. c. 16 declarat Deus se Judæos judicaturum esse *judicio effusidentium sanguinem*, quod sacrificaverant filios suos idolis. Existit etiam apud Isaiam c. 66, v. 3, tex- tus ex quo clarissime colligitur humana sacrificia inter res abominabiles habita fuisse: *Hæc dicit Dominus...: Ad quem respiciam nisi ad pau-*

(1) De duplice anathematis genere agi in duobus istis versiculis facilè patet ex textu hebreo, quem hoc modo rectè vertit Cl. Louhig. v. 28: *Sed si quis de iis quæ possidet, anathemate aliquid voverit, seu hominem, seu jumentum, aut agrum hæreditate captum, id non vendetur, neque redimetur; omne id, quod anathemate obligabitur, erit sacrosanctum, et Domino cedet.* V. 29: *Quicumque ex hominibus anathemate devotus fuerit, non redimetur, sed morti dabitur.* Per homines vero anathemati isti obnoxios intelligenti videtur uni Chananæi, quos jusserrat Deus ad internectionem deleri. Neque enim jus vitæ et necis Judæi habebant in suis vel liberos, vel servos, ut patet ex Exod. c. 21, v. 26; Levit. 25, v. 39, ss.

*percum et contritum spiritu et trementem sermones meos? Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum; qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem; qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat; qui recordatur thuris, quasi qui benedictus idolo. Cujus loci hic sensus est, quod sacrificia legitima sine interiori virtute Deo abominationi sint, haud minus quam sacrificia detestanda hominis, canis, sanguinis suilli et benedictio idoli. Secundò, quia juxta constantissimam omnium Judæorum veterum et recentiorum sententiam nemo potest vovere, multò minus anathemate devovere, nisi quod suum est. Atque ex hoc principio rectissimè concludunt doctores Judæi in Misna liberos et servos Hebraeos nullo modo devoveri posse: « Si quis anathemate, inquiunt, devoveret sive filium suum, sive filiam, sive servum, sive ancillam ex Hebreis » (nam ejusmodi servi ex lege libertatem pristinam post certum tempus elapsum expectabant, adeò ut ipsi in perpetuum alienari nequirent) « sive agrum ad tempus conductum, anathemata non sunt, quia nemo potest anathemate devovere id quod planè suum non est. » Unde juxta eos soli servi Chanaeæ anathemate devoveri potuerunt; et cum heri etiam in hos nullum jus vitae et necis habuerint ex lege Moysis, juxta eosdem per consecrationem eorumdem nihil evenit, quam ut totum jus quod in eos antea domini consecrantis erat, iam sacerdotibus et usibus sacris cederet, nempe potestas jubendi et utendi eorum opéris assiduis, quæ nec redimi potuerunt. Tertiò, si humana sacrificia à lege permitterentur, et ut Deistis placet, haberentur à Judæis, ut actus religionis excellentissimi, admirationem certè nostram habere debet, quod Deo Israel nunquam tales fuerint oblatæ victimæ, cum idolis gentium toties istas obtulerint. Habemus 1 Reg. c. 1, exemplum ejusmodi voti editi à matre Samuelis; qui secundum hoc votum, quod ipse sine dubio postea ratum fecit, non morte affectus, sed tabernaculi servitio consecratus est. *Commodavi eum Domino cunctis diebus, quibus fuerit commodatus Domino, dicebat Anna mater.**

II. Ex exemplis in objectione laudatis nullam habet confirmationem contraria sententia. Primò, non ex facto Abrahæ: nam Abraham non proprio motu ad hoc sacrificium sese accinxit, velut excellenti religionis officio perfundegatur; non ex terrore aliquo ad placandum numen, ut solebant idolatrac in calamitatibus; sed expresso Dei jussu excitatus, eo tem-

pore quo magis securus erat divinæ amicitiae, et amplissimæ promissiones sibi et filio suo factæ fuissent, adeò que fide plenus non dubitavit Deo sese, filiumque committere, *arbitrans quia et à mortuis susciture potens est Deus.* Cumque post expertam Abrahæ fidem et obedientiam, aliam victimam Deus suppeditavit, satis declaravit nullo modo sibi gratas esse humanas victimas, sed illam præceptionem fuisse ad obedientie probationem, et revelationem diei Domini, quam *ridere desideraverat, vidit et gavisus est.* Secundò, lex de consecrandis Deo primogenitis ridiculè in confirmationem affertur, cum expressè illâ lege jnbeatur ut primogeniti hominum redimantur. Neque primogeniti ante redemptionem mactandi erant, sed Deo erant sacri ut sacerdotio et muneribus religionis perfingerentur, antequam eorum loco in suum famulitum gentem Leviticam assumpsit Deus. Tertiò, in lege etiam de prædæ primitiis dandis sacerdotibus et Levitis ne verbum quidem est de hominum immolatione; sed illa solummodo cayetur, ut prædæ pars quinquagesima Levitis, quingentesima sacerdotibus tribuatur. Sicut asini et captivi ceteris tribubus distributi in earum usum cedebant, ita quoque captivi et animalia Levitis datisunt, non ut jugularentur, sed in servitutem. Quartò, ex exemplo etiam Jephthe nihil colligi potest. Nam ii omnes, qui putarunt Jephthæ revera filiam suam in holocaustum obtulisse, unanimi voce affirmarunt illum obtulisse ingratam Deo victimam contra legis præceptum, nimio studio æmulatum vicinarum gentium, et speciatim Ammonitarum, adversus quos bellum gererbat, perversos mores; vel deceptum more illo anathematis prælio prævii, quo hostes, vel cives, qui jura militaria anathemata præstituta violarent, internectioni devovebantur, temerè anathemata illigisse tam personam, quam animal quocumque ei post victoriam occurseret. « Si consulisset, inquit Chatdaeus Paraphrastes Jud. 11, 39, Phinees sacerdotem, redemisset eam pecuniis. » Idemque tradit « addicetam fuisse sanctionem illam seu statutum, idè ne quis immolaret filium suum seu filiam, quemadmodum fecerat Jephthæ. »

At longè nobis versimilior opinio videtur virginem Deo quidem consecratam, nullatenus verò immolatam fuisse; nam hunc solum sensum patitur textus Hebreus, ut patchit ex accurate ejus versione adornatà à Cl. Iloub. J, 2, p. 124: « Votum autem vovit Domino Jephthæ, sic dicens: Si mihi trades filios Ammon, id

quod foribus meæ domùs mihi à filiis Ammon in pace redeunti primùm occurret, erit Domino sacrum; ego id offeram pro holocausto... Jephthe revertebatur Masphe in dominum suam. Ecce verò filia ejus ibat ei ob viam cum tympanis et choris. Eam autem filiam unicam habebat; non erat ei, præter eam nec filius, nec filia. Is eam ut consperxit, scidit vestes suas, dixitque: Ille! filia mea, quo tu me gradu nunc dejicis! Tene ex iis esse, qui me conturbant! Ego enim aperui ante Dominum os meum, nec potero verbum revocare. Illa ei respondit: Mi pater, aperuisti ante Dominum os tuum; fac mihi ut locutus es, postquam dedit tibi Dominus, ut de inimicis tuis filiis Ammon ultionem sumeres. Sed patri suo hæc deinde locuta est: Hoc tantum, quæso, liceat mihi: dimitte me menses duos, ut abeam digrediarque ad montes; ibi meam virginitatem deflebo cum meis sodalibus (1). Ille ei: Vade, inquit; dimisitque eam duos menses. Illa igitur digressa cum suis sodalibus virginitatem suam in montibus deflevit; et mensibus duobus transactis ad patrem reversa est, qui fecit ei, sicut voverat (2); itaque illa virum non cognovit. Sed iste mos apud Israel invaluit (3), ut virgines Israel temporibus diversis irent ad filiam Jephthe Galaadini.

(1) « Petit virgo, filia Jephthe, ut liceat sibi deflere virginitatem, non vitam ereptam; itaque aperte jam demonstrat id, quod adhuc sequentia declarabunt, se esse virginitati, non morti devovendam. »

(2) « Fecit ei sicut voverat, sive eam Domino sacravit. Nam dixerat Jephthe: לְהִזְבַּח אֶת־מֵתָה, erit Domini (id quod mihi redeunti primum occurret); addidit Jephthe: וְהַעֲלִתָה בְּיָוָה, et id offeram in holocaustum, quod etiam in filia fecit, virginem in perpetuum mansuram. Nam עַל הַהֲלֹא, de victimâ dicitur, que Domino tota dicatur et consecratur, et habet non modò holocaustum propriè dictum, sed alias etiam victimas, quæ non tota igne adolebantur, ut ad tentacecum non semel observavimus: ut planum sit verbo holocaustum eos abuti, qui sibi persuadent fuisse Jephthe filiam, tanquam pecudem, in altari crematam et absumptam: quos à tali sententiâ deterre vel ipsa religio debuerat, cùm non ignorarent Deum vetasse ne Israelitæ filios aut filias sibi immolarent, ut faciebant diis suis gentes Israelitis finitiimæ.... שׁׁנְנָא אֲשֶׁר, illa autem non cognovit virum. Illis verbis sole clarius declaratur, ut votum Jephthe fuerit impletum. Nam si filia Jephthe fuisset maectata, ineptum foret ac propè fatuum, monere eam non posthac virum cognovisse. Etenim, ut observat Clericus, non potuit nubere mox jugulanda. »

(3) « והִנֵּה תְּקַנֵּת בְּשָׂרָאֵל, et fuit statutum in Israel, sive ille mos invaluit, ut irent virgi-

tis, ut eam quotannis dies quatuor consolarentur. » Verba ergo illa, et fecit sicut voverat, intelligenda sunt de filiæ consecratione, non de immolatione. « Fecit ei domum, inquit David Kimchi, et introduxit in eam, atque ibi remansit seclusa à filiis hominum et à rebus secularibus. Atque statutum seu mos invaluit, ut quotannis eam inviserent Israelitides. » Atque hinc causa fuit juxta Ben Gersom, cur vestimenta laceraret Jephite atque tantum doloreret, quamprimum filia ei visa est: nempe eam, quæ ei unica erat proles, jam sciebat à viri consortio in perpetuum secludendam, adeò ut de posteris ex eâ suscipiendis spes non esset reliqua. Cui interpretationi maximam sine dubio confirmationem affert, quòd virgo duorum mensium intervallum exoraverit, non ad lugendam acerbissimam et immaturam mortem, sed virginitatem suam. Si quæras quo jure Jephite filiam in perpetuum consecraverit, dicam, planè nullo jure: nam hanc potestatem patribus nullibi concedit lex, nullum quoque est ejus vestigium in corpore Talmudico aut apud jurisconsultos celebriores: quin apud doctores Judæos receptissimum est filium aut filiam ita sacrari nequivisse, ut ipsi sacerdotibus aut sacris usibus ex parentum voluntate et voto cederent: estimationem autem et premium sive filii, sive filiæ, sive alterius cuiuscumque (modò excipias servos et ancillas ex gentilibus) consecrati, sacerdotibus solvendum præscribit lex Levitici c. 27, v. 2, non ipsos addicendos. Quin et qui ipsi se devovabant, etiam se redimere potuerunt. Samuelis consecratio nullo modo contrarium evincit: nam et ipse Levita erat atque eo nomine et à natalibus Domino sacer: atque censemur ipsum matris votum libenter sacra præstanto ministeria solvisse. Unde hæc verba Jephite: Aperui os meum Domino, neque potero revocare, ostendunt illum in perversâ fuisse de hæc re opinione. Vide Selenum de Jure nat. et gent.

Quartò, ex istis verbis: In frusta concidit eum (Agag) Samuel coram Domino in Galgalis, nullo modo colligi potest Agag regem Amaleknes Israel quotannis ad Jephite virginem, ut eam consolarentur. Nihil est in sacrâ paginâ cur credamus eum morem, Jephite filiâ mortuâ, fuisse adhuc conservatum. Imò disertè dicitur virginem Israel ivisse (הַלְכָה, ibant) ad ipsam Jephite filiam; non enim notatur alius, quòd irent, locus. Itaque fabulam narrant, ex voto Jephite prævè intelecto, qui communiscuntur constitutum fuisse planetum apud Israel fere similem ei, qui apud ethnicos habebatur in planetu Adonidis. »

immolatum fuisse in sacrificium super altare, cui imposita erant frusta ejus corporis. Quia primum vox Hebræa que vertitur, in *frusta concidit*, hoc solo loco in Scripturis invenitur, unde non est terminus sacrificii aptus et à Chaldaeo interprete vertitur per aliam vocem, quæ significat, *diffundere, discerpere, scindere*. Illæ aliae voces, *coram Domino*, significant solummodo, prophetam cum magnâ animi constantiâ in Dei præsentia regem Amalec occidi jussisse: vel si supponatur altare extrectum fuisse in Galgalis, hæc verba significabunt solummodo hæc peracta esse in loco, ubi sacra facta fuerant Deo. Quintò, ridiculè in rem suam pulcherrinum Micheæ locum laudant adversarii, in quo non recensentur varia sacrificiorum genera, quæ ipsis lege permitta erant; sed ea quæ Israelitæ corrupti et depravati ethnicis superstitionibus maximè salutaria et efficaciora existimare poterant ad conciliandum Deum; et inter alia recenset sacrificia humana quæ sapientius Israelitæ idolis obtulerunt in valle Ennon: negat hæc omnia, quæ apud eos in usu fuerant, et quæ efficaciora putaverant, ullam habere vim ad placandum Deum: *Indicabo tibi*, pergit propheta, *quid sit bonum et quid Dominus requirat à te: utique facere iudicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo*. Quàm hæc præclara, quàm sancta sunt!

§ 2. De legibus ceremonialibus.

Sustinuit in omni ævo hæc legis Mosaica pars columnias impiorum hominum, quibus hæc circa res minutissimas instituta visa semper sunt divinæ indigna gravitate: ita Celsus olim et post eum omnes deistæ. Nullam prorsùs perspicunt in illâ rituum multitudine, vel utilitatem, vel dignitatem: longius etiam progressi docuerunt ex illis quidam, nulla posse Deum dare hominibus præcepta alia, nisi quæ in immutabilibus rerum relationibus posita sunt. Horum redarguimus temeritatem in aliâ hujus operis parte, ubi ostendimus non tantum jure posse Deum hominibus injungere præcepta positiva, sed multiplicem eorum etiam utilitatem esse confecimus. Hic demonstratur sumus illis ita displicere præcepta illa Mosaica rituallia ob nullam aliam rationem, nisi quod earum causas pavidere nolunt, nullamque esse partem istius legis veteris, quæ divinae originis notas vel plures vel clariores ferat.

Quamplurimi inter Judeos et inter Christianos etiam nonnulli, ansam Deistarum columnis non levem dederunt, dum statuerunt le-

ges eas omnes sine causâ speciali datas et eam rationem nullam extra summi legislatoris voluntatem querendam esse: sed longè absit, ut eum, cui ratio nomen, tot Ecclesiæ suæ leges sine ratione dedisse credamus; et sapientiam ipsam, per quam principes jus decernunt, jura mente et consilio vacua scribere voluisse. Si in mundi opificio inconsultum nihil reperias vel otiosum, nullas leges supervacaneas, quo nixi principio statuemus merè arbitrarias leges posuisse Deum, quibus vita hominum regeretur? Hincque rectè adversus ethnicos argumentabatur Arnobius l. 7: « Si quæcumque ab hominibus sunt, maximèque in re sacra, debent habere suas causas, nec sine ratione est quidquam in negotiis omnibus et in omni administratione faciendum; edisserite nobis et dicite, quæ sit causa, quæ ratio, ut ritibus hisce deos propitietis.... nisi ratio cur quid fiat in sacris ostendatur, et expositam suæ causam habeat, jam non illud errori objicendum est ludiero, sed ut dicatur expressius, insanæ, dementiae, cæcitati. » Illa igitur sententia fidem tam facilem invenisse apud aliquos videtur, quod minimè assequerentur quorsum Deus tot leges de rebus per se nec bonis neç malis conderet, et earum violationem poenis tam gravibus coereceret: ideoque asserere maluerunt Deum sine ratione leges illas statuisse, quàm carum rationem captum suum superare. Verum post lucem huic argumento allatam à doctissimo Maimonide, quem commentati sunt egregiè quidam recentiores, nullatenus licet dubitare quin singulis ritibus sanciendis causa fuerit specialis. Demonstrârunt siquidem eum maximâ eruditione ritus istorum temporum superstitionis occasionem plerisque institutis cæmerialibus dedisse, totamque legem ritualem in minutissimis suis partibus præsentia remedia idolatriæ attulisse, ipsiusque radices omnes atque surculos amputasse. Atque his suis laboribus egregiè rem religionis revelatae promoverunt. Nam legum primò divinarum honorem vindicârunt à contemptu impiorum hominum, qui easdem tanquam asinorum onera et labores otiosos spernebant. Secundò, multam lucem saeris Scripturis attulerunt, quæ propter incognitas rationes legum in multis partibus obscuræ manserant, quæ obscuritas occasionem inanibus multis atque frigidis allegoriis præbuit. Tertiò, quia cognitio rationis harum legum plurimum prodest ad libertatem christianam asserendam, et refellendos eos qui gravi Judeorum jugo vitam eredu-

lorum opprimunt : quorum judaisantium Christianorum fuit ab Apostolorum ætate ad hunc usque diem semper ingens multitudo. Hæc in tuendis Judaicis cæremoniis pertinacia legum Judaicarum et consilii divini in ferendis illis ignorantiae principia sua debuit : nam impossibile esset , ut homines anxii religione circa Iud ica illa versarentur , si leges Mosaicas ex causâ peculiari et temporariâ datas intelligerent. Quartò , quia cognitio illa haud parum confert ad Judæos erroris crassissimi convincendos , eosque ad Christi gregem alliciendos. Ideò enim tam immenso legum suarum zelo flagrare , et earum perpetuitatem inter fidei suæ articulos numerare solent , quod earum causas nesciant , easque è Dei potius voluntate , quam seculi Mosaici conditione fluxisse sentiant. — Verùm si error sit asserere tot divinarum legum nullas fuisse rationabiles causas , est quoque magna vanitas quorundam quærentium in singulis institutorum circumstantiis ac partibus rationem specialem (1).

Possemus hoc loco ostendere fidei nostræ mysteria per medias rituum Judaicorum umbras transparentia et Messiae olim venturi varia munera in illis designata ; at hæc alias : hic solummodo animus est ritualis legis causas quærere in circumstantiis , in quibus positi erant Judæi Moysis temporibus ; et ex fine proximo et immediato ejus sapientiam concludere. Certè nullum dubium esse potest quin generalis harum observantiarum finis , ut et omnium religiosarum cæremoniarum , fuerit interior animi sanctitas ; at erat quoque alter specialis , nempe abolitio idololatriæ : quod , ut

(1) De hâc re egregiè disserunt Maimonides in More Nevochim. Oblatio hostiæ , ait , magnam habet utilitatem : sed quod hostia una debeat esse agnus , alia aries , et quod numerus ipsarum sit certus et definitus , ejus ratio nulla dari potest ; et qui laborat alicujus similis circumstantiæ rationem reddere , is meo iudicio est amentissimus , neque absurditates à se removet , sed potius auget. Is enim æquè longè abest à veritate , qui credit istiusmodi particularia habere rationes , atque is qui credit totum præceptum nullam habere utilitatem. At scito quod sapientia requirat , vel si mavis , quod necessitas postulet , ut talia in præceptis existant , quæ nullam rationem habent ; et quod res quasi impossibilis sit in lege , ut hujus classis res aliqua in illis non existat. Modi hujus impossibilitatis sunt isti : quare illa oblatione debet esse agnus , et non aries ? Eadem quæstio mansisset , si loco agni positus aries : nam necessariò species aliqua esse debuit. Ita si quis dicat : Quare debent esse septem agni , et non octo ? idem quæri posset si fuissent octo vel decem vel viginti.

præstemus , tria conficienda sunt : 1º Judæos fuisse olim penè ad insaniam propensos in idololatricos cultus Ægyptiorum , aliorumque populorum ; ad quam cohibendam legis ritualis multiplices cæremoniæ planè erant necessariæ. 2º Legem ritualem reverà ad Judæos ab idololatriâ avocando institutam fuisse. 3º Ad hunc finem inventam esse sapienter , seu illi valdè accommodatam fuisse.

PROPOSITIO PRIMA.

Israelitæ tempore Moysis et post illius legislatoris mortem , fuerunt idololatriæ atque superstitionibus ethnicis addictissimi.

PROBAT. — I. Id patet ex Moysis tarditate in legatione divinâ suscipiendâ et rationibus ab illo allatis. Postulavit primum ille legislator , ut Deus sibi nomen , quo vocari vellet , indicaret : *Ecce ego , inquit , vadqm ad filios Israel , et dicam eis : Deus patrum vestrorum misit me ad vos : si dixerint mihi , quod est nomen ejus ? quid dicam eis ?* Ex quâ Moysis interrogatione patet Israelitas fermè oblitos Dei veri , totosque fuisse deditos Ægyptiorum diis. Claret etiam magis ex obstinatâ Moysis reluctantiâ , siquidem postquam Deus dignatus fuerat sibi nomen Jehova assumere , dixit Moyses : *Non credent mihi , neque audient vocem meam , sed dicent : Non apparuit tibi Dominus.* Cùmque hanc difficultatem , concessò miraculorum dono , elevasset Deus , addidit Moyses : *Obsecro , Domine , mitte quem missurus es.* Ex quibus omnibus manifestum est Moysem arbitratum esse rem difficillimam , populum ab Ægyptiacis superstitionibus avocare. Deinde si considereremus quomodo erga Moysem se gesserit populus in Ægypto et in solitudine , ejusdem veritatis infinita reperiemus argumenta. Cùm Moyses et Aaron congregavissent seniores filiorum Israel et signa fecissent , credidit quidem populus et proni præ stupore adoraverunt omnes : sed statim atque viderunt omnia non procedere ex consilio , magnis clamoribus conquesti sunt. Et etiam post patrata maxima in corum gratiam miracula jussi à Moyse purificare sese non paruerunt , ut ex ipsis Dei verbis Ez. c. 20 , v. 5 , licet colligere (1).

(1) « Hæc dicit Dominus Deus : In die quâ elegi Israel... et levavi manum meam pro eis , ut educerem eos de terrâ Ægypti , in terram quam provideram eis , fluentem lacte et melle , et dixi ad eos : Unusquisque offendentes oculorum suorum abieciat , et in idolis Ægypti nolite pollui : ego Dominus Deus vester. Et irritaverunt me , nolueruntque me audire , unusquisque abominationes oculorum suorum non precepit , nec idola Ægypti reliquerunt. Et dixi ,

Cùm ad mare Rubrum pervenissent , clama-
verunt, ut tradit Moyses Ex. 14 , v. 12 : Nonne
iste est sermo quem loquebamur ad te in Ægypto,
dicentes: Recede à nobis ut serviamus Ægyptis ,
multò enim melius servire eis , quām mori in so-
litudine? Quotiescumque rei alicujus inopiā la-
borabant, dicere solebant : Utinam mortui fuis-
senus per manum Domini in terrā Ægypti (sci-
licet cum primogenitis Ægyptiorum), quando
sedebamus super ollas carnium, et comedebamus
panem in saturitate. Cùm Moyses diurnorem
moram in monte fecisset , statim vitulum au-
reum apud Ægyptios notissimum simulacrum
conflaverunt et redeundi in Ægyptum consili-
lum ceperunt. Ita etiam cùm ad limites terræ
Chanaan perventum esset, clamārunt : Utinam
mortui essemus in Ægypto : dixeruntque alter ad
alterum : Constituamus nobis ducem et revertar-
mur in Ægyptum. Ex quibus omnibus et ex
Moysis frequentissimis conviciis et expostulatio-
nibus luce clarius est, Israelitas erga Ægyptum,
Ægyptiacosque ritus , dùm viveret ille legis-
lator , propensissimum semper animum ges-
sisse.

II. Post mortem Moysis in terra Chanaan ,
fluente lacte et melle , cùm non ampliùs te-
nerentur desiderio carnium Ægypti , tamen su-
perstitionibus veterum dominorum addicti
permansère , ut nobis auctor est Ez. c. 2 , v. 8 :
Insuper et fornicationes suas , quas habuerat in
Ægypto , non reliquit. Nam et illi dormierunt
cum eā in adolescentiā suā , et illi confregerunt uber-
ra pubertatis ejus , et effuderunt fornicationem suam
super eam. Itaque post tot miracula in eorum
gratiā patrata necesse fuit , ut admonereret
eos Josue morti proximus hisce verbis c. 24 ,
v. 14 : *Nunc ergo timete Dominum , et auferte deos*
quibus servierunt patres vestri in Mesopotamiā et
in Ægypto , ac servite Domino. Dicitur quidem
quòd servierunt Domino cunctis diebus Josue
et seniorum qui longo post eum tempore vixe-
runt et noverant omnia opera Domini quae fe-
cerat cum Israel. Sed additur etiam post gene-
rationem illam surrexisse alios , qui secuti sunt
deos alienos , deosque populorum qui habitabant
in circuitu eorum. Post constitutos reges et con-
ditum splendidissimum Deo templum , in quo
religionis Mosaicæ cæremoniæ cum maximâ

ut effunderem indignationem meam super eos ,
ut implerem iram meam in eis in medio terre
Ægypti , et feci propter nomen meum , ut non
violaretur coram gentibus , in quarum medio
erant , et inter quas apparui eis , ut educerem
eos de terra Ægypti ; ejeci ergo eos de terra
Ægypti , et eduxi eos in desertum .

pompâ peragebantur , eamdem servaverunt
erga ethnicos ritus propensionem , ut constat
ex totâ historiâ Judaicâ ; ita ut illis exprobret
Jeremias c. 2 , v. 28 : *Secundum numerum ci-*
tatum tuarum erant dii tui , Juda. Imò eos imita-
tos esse omnium fermè gentium et præsertim
Ægypti ritus idololatricos patet ex visione Eze-
chielis descriptâ c. 8 (1).

Ita demùm Ægypti amore flagrabant Hebrei ,
ut cùm Jeremias Propheta miseris populi reli-
quiis , post excidium , securitatem pollicitus
Dei nomine fuisse , et extrema esset commi-
natus , si patriam tellurem relinquerent : *Res-*
ponderunt : Nequaquam ; sed ad terram Ægypti
pergenuis , ubi non videbimus bellum , et clango-
rem tubæ non audiemus , et famem non sustine-
bimus , et ibi habitabimus. Fuit ergo populus
Judaicus in cultus idololatricos singulari ratione
semper propensus , non solum ætate
Moysis , sed usque ad urbis primi excidiū.

Objicies : Haec propositio non parùm videtur
minuere vim illius argumenti , quo supra con-
fecta est divina Moysis legatio. Nam positâ
hujus propositionis veritate , planè sequitur
nunquam Judæos persuasos fuisse divinæ ori-
ginis legis Moysis , nec fidem dedisse ejus mira-
culis. Nam quis putet Judæos , si suam legem

(1) « Et introduxit me , inquit propheta , ad
ostium atrii ; et vidi et ecce foramen unum in
pariete , et dixit ad me : Fili hominis , fode pa-
rietem. Et cùm fodissem parietem , apparuit
ostium unum ; et dixit ad me : Ingredere et
vide abominationes pessimas , quas isti faciunt
hic. Et ingressus vidi , et ecce omnis similitudo
repellum et animalium , abominationes et uni-
versa idola domus Israel depicta erant in pa-
riete in circuitu per totum. Et 70 viri de senio-
ribus domus Israel , et Jezonias filius Saphan
stabat in medio eorum stantibus ante picturas :
et unusquisque habebat thuribulum in manu
suâ , et vapor nebulae de thure consurgebat. Et
dixit ad me : Certè vides , fili hominis , quæ
seniores domus Israel faciunt in tendbris ,
unusquisque in abscondito cubiculi sui. Dicunt
enim : Non videt Dominus nos , dereliquit
Dominus terram. » Continent prædicta verba
cellæ Ægyptiacæ accuratissimam descrip-
tionem ; deinde pergit propheta in describendis
idololatriis in quibus Phœnices imitabantur Ju-
daeis : « Et dixit ad me : Adhuc conversus vide-
bis abominationes majores his , quas isti faciunt.
Et introduxit me in atrium domus Domini in-
teriorum : et ecce in ostio templi inter vestibu-
lum et altare quasi 25 viri , dorsa habentes
contra templum Domini et facies ad orientem ,
et adorabant ad ortum solis. »

divinam credidissent, tam constanter ritus Ægyptiorum aliarumque gentium colere voluisse? Ergo, etc.—Respondeo ex hâc Judæorum ad captivitatem usque Babylonicam in idolatrios cultus perpetuâ propensione nul latenùs minui, sed potius confirmari legis auctoritatem, quia nunquàm in suis ad ethnicos cultus defectionibus legem Moysis rejecerunt aut aliquam ejus partem abrogârunt; sed abductus fuit in errores ille populus impiè superstitionis exemplis potius vicinorum populorum et novellis quibusdam impurisque ritibus, qui plebis animos multò magis solent allucere, quâm sanctitas religionis nudata carnalibus blanditiis; quos impuros ritus cum religione Mosaicâ conjungebant (1).

Si quæras causas tantæ in Israelitis insaniae

(1) Confirmant id clarissima Prophetarum testimonia. Jeremias cap. 7, v. 9, sic eos alloquitur Dei nomine: « Confiditis in sermonibus mendacibus, furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim et ire post deos alienos quos ignoratis; et venistis et stetistis coram me in domo hâc, in quâ invocatum est nomen meum, et dixistis: Liberari sumus.... Faciam domui huic in quâ invocatum est nomen meum, et in quâ vos habetis fiduciam..... sicut feci Silo, et proieciam vos à facie meâ. » Et in alio loco eosdem idololatras sic loquentes inducit: « Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? Quæ iniquitas nostra? quod peccatum nostrum quod peccavimus Domino Deo nostro? Et dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres, vestri et abierunt post deos alienos, et vos scelus operati estis. » Sed numquid, quæso, ita loqui potuissent illi idololatras si Deum suum omnino abiecissent? Ezechiel etiam c. 14, apertissimè declarat eorum impietatem in eo positam fuisse, quod religionem Mosaicam cultûs externi commixtione polluerint: illum prophetam sic alloquitur Deus: « Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis..... Numquid interrogatus respondebo eis? propterea hoc loquere eis, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo..... et veniat ad prophetam interrogans me per eum; ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. » Et in alio loco idem propheta hujus rei exemplum affert: « Cum idolis suis fornicati sunt, sed et hoc fecerunt mihi: polluerunt sanctuarium meum in die illâ, et sabbata mea profanaverunt; cùm immolarent filios suos idolis suis, et in die illâ ingredenterunt sanctuarium meum ut polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ. » Hineque constantissimè apud Prophetas idolatria Judæorum adulterium nuncupatur, quia cùm Deo essent solemniter mancipati ejusque jus agnoscerent, tamen deos alienos signavæt et perfidè in consortium divini numinis adscisebant.

et stupiditatis, dicam nullas alias esse quærendas præter pravam consuetudinem, exempla vicinorum populorum et quedam præjudicia istis temporibus valdè communia. Nempe populariserat opinio universum orbem terrarum inter deos partitum esse et unicuique partem obtigisse: hinc in quamecumque veniebant regionem præter deos patrios sacra etiam faciebant illis quos vocabant indigetas; ideòque Moyses his verbis Judæos admonere necesse duxit: *Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, et habitaveris in terrâ earum, cave ne imiteris eas aut requiras cæremoniâs eorum, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ deos suos, ita et ego colam.* Deinde deos omnes necessitudine quâdam conjunctos existimabant, nec unius cultum alteri fuisse contumeliosum. Præterea rudis et inulta plebs ex eventibus de deorum virtute judicabat, eumque populum meliores et fortiores deos habere putabat, cuius res maximè florebant, hincque profluxit illa adeò constans erga Ægyptiaca sacra Hebræorum propensio, quia Ægyptus semper fuerat ab antiquissimis temporibus regnum florentissimum. Denique per excessum peccare non posse se credebat ignarum et superstitionis vulgus, sed quò plures colebat deos, eò plures habiturum protectores. Hæc quidem opiniones stultæ sunt et parvum dignæ illo populo ad sanctissimam religionem instituto; sed si consideremus, quòd hæc præjudicia apud gentes omnes alias obtinerent, potius causam admirandi habemus, cur Judæi in tam universales errores non prorsùs abierunt, quâm quòd gentilium ritus cum suis cæremoniis quandoque copulaverint. Certè quòd in hâc tantâ superstitione legis quoque suæ memores fuerint et in eâ præsertim gloriari soliti essent, præter textus Prophetarum supra citatos, nullum dubitandi locum relinquit hæc Jeremiæ expostulatio c. 8: *Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est?*

PROPOSITIO II.

Lex cæremoniâlis ad veræ religionis præsidium, depellendamque illam tam communem idolatriæ pestem, quæ etiam animos Hebræorum inficerat, inventa et lata est.

PROBATIO.— 1º Huic veritati multum præsidii præbere visum est SS. Patribus caput 20 Ezechielis: ibi enim Deus populo in memoriam revocat idolatriam illam, quâ dñm in Ægypto viverent seipso polluerunt, v. 4, 7

et 8. Deinde memorat leges illas morales quas illis Ægypto nuper egressis dederat, versibus 10, 11 et 12. Postea gentis istius contumacis mores et ingenium distinctè refert, quòd scilicet statuta sua sperneret, minas et promissa nullius estimaret, et quòd naturam et consuetudinem suam exuere nescia, ritus et deos Ægyptios pertinaciter retineret. Hisce memoratis subjungit v. 25 : *Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et iudicia in quibus non vivent.* Adeò ut textus ille interpretandus sit, juxta eorum mentem, quasi Deus prophetam in hunc modum allocutus fuisset : Israelitis ab Ægypti servitute nuper liberatis leges dedi non servis, sed ingenuis dignas, utpote nativâ suâ bonitate commendabiles et vitam obtemperantibus allaturas ; cùm autem leges illas, utpote moribus eorum dissonas, violarent et in cultum idolorum perpetuò ruerent, tandem leges alias posui, suâ quidem naturâ non bonas, sed quæ jugi loco forent, quo rigidæ cervicis populi contumacia frangeretur, et omnis ad Ægypti mores redeundi libertas et occasio tolleretur. Ita illum locum interpretati sunt S. Justinus, Origenes, Hieronymus, Augustinus, Cyrillus, Theodoreus et alii, quorum textus videlicet in Historiâ ecclesiastice Natalis Alexandri t. 1.

Ad idem efficiendum afferri solent verba Apostoli ad Gal. cap. 30, qui postquam asservisset promissiones factas Abrahæ fuisse solummodo in Christo adimpletas, nec hereditatem consecutos esse Judæos, ait : *Quid ergo lex ? propter transgressiones posita est (seu superaddita est) donec veniret semen, cui promisebat.* Lex cærimonialis cui superaddita fuit ? Religioni sine dubio Patriarcharum ? Respondet Apostolus, id factum esse propter transgressiones donec veniret semen, id est, propter superstitiones mores istorum temporum et gliscentem ubique etiam apud posteros Abrahæ idolatriæ pestem ; ideòque rectè subjunxit : *Sub lege custodiebamur conclusi*, id est, separati et divisi à cæteris ethnicis gentibus.

2º Fulcitur hæc nostra conclusio auctoritate SS. Patrum. Inter eos Tertullianus libro de Cibis Judeorum hæc verba habet : « Lex ad hoc filiis Israel data est, ut per illam proficerent et redirent ad bonos mores, quos cùm à patribus accepissent in Ægypto propter consuetudinem barbaræ gentis corruerant. » Eadem habet Eusebius in Demon. evang. lib. I : « Vetus Testamentum, inquit, lapsis à majo-

rum pietate Judæis vitamque Ægyptiacam ac mores æmulantibus, et ad errorem collendi multos deos superstitionemque gentium declinantibus freni loco impositum est, ut eos qui ceciderant excitaret, et præcipites ruentes in rectum duceret. » Clariorae sunt ejusdem verba cap. 6 : « Moysis lex, inquit, ingressa est, quasi puerilium imperfectorumque animarum curatrix quædam et gubernatrix, aut etiam instar medieci ejusdem, universæ Judæorum nationi gravi Ægyptiaco morbo laboranti tradita est : nam quia cum Ægyptiis versantes post SS. Patrum mortem ad morum Ægyptiacorum similitudinem affecti sunt, et ad multorum deorum superstitionem deciderant, adeòque quidem ut Ægyptiis per omnia similes tum in errore simulacrorum, tum in aliis quoque facinoribus evasisse viderentur, quasi ex profundo malorum ipsos erucens Moyses ab impia deorum multitudine amovit, et ad opificem universi Deum deduxit, primum illum gradum pietatis in præceptis legalibus, tanquam tot vestibulis et introductionibus ad perfectiora, præstruens. » Denique S. Chrysostomus Comm. in Isaiam cap. 1, scribit : « Præcepta ritualia ideò data fuisse, ut per assiduam eorum observantiam à cultu dæmonum et idolorum Judæi abducerentur, non propter utilitatem ex eorum observantia prodeunt. » Eadem est communis sententia aliorum fermè omnium SS. Patrum, quorum testimonia videre licet in Hist. ecc. t. 1 Nat. Alex.

3º Eamdem doctrinam tradidere etiam ex Judæis multi. Maimonides, Judæorum longè doctissimus, in More Nevochim de legis cærimonialis ratione sic mentem explicat : « Nostri ex pluribus Scripturæ locis quòd prima legis intentio sit idolatriam tollere, memoriā illius et omnium eorum quæ illi adhærent aut hominibus ad illam vel minimam occasionem præbent, delere. » Eundem fuisse veteris legis finem docuerunt etiam antiqui Judæorum magistri, in quorum scitè dictis numeratur hæc sententia : « Quicumque confitetur idolatriam, habetur pro eo ac si totam legem abnegasset ; et quicumque abnegat idolatriam, pro eo ac si totam legem confessus esset. »

4º Ratio varia argumenta suppeditat, quæ apud SS. Patres passim leguntur. Primo, certum est viros pietate celebres, cùm nulla subessest idolatriæ suspicio, legem illam violare

non dubitasse : nam Elias, cum lex omnes ad templum vocaret, in Carmelo sacrificium ob tutulit. Legimus etiam Samuelem rem sacram fecisse in Masphat. Samson nullam reprehensionem subiit quod favum ex leonis cadavere sumptum comedisset. David panes propositonis, quos lex divina sacerdotibus solummodò permiserat, in cibum, urgente fame, sumpsit. Sacerdotes, in templo variis laboribus occupati, sabbati otium impunè violabant, cum ipse locus et laboris sanctitas omnem idolatriæ aut legis contemptus suspicionem amoveret. Ezechias rex multis Judæis pascha celebrandi facultatem concessit, licet ad legis prescriptum nequaquam sanctificatis ; et multa alia exempla reperias, ex quibus efficitur nunquam existimasse eos, ut quidam opinantur Judæi, illa præcepta ritualia immutabilia fuisse, aut eorum bonitatem in suâ naturâ sitam. Secundò. Nulla ratio occurrit cur Deus tot legibus atque ritibus populum Judaicum et cultum rationalem penè obruere voluerit, nisi ut gravi illo jugo populum impediret, ne officii sui cancellos transiliret, et ad ritus gentilium rueret. Id enim concessum et apertum est tanto cæmeriorum apparatu opus non fuisse ad colendam pietatem. Dicendum igitur cum S. Chrysostomo : « Non ad virtutem conferunt ejusmodi leges, sed eis datae fuerunt pro freno et ut causas negotii et occasionem occupationis præberent. » Tertiò. Lex illa solis Israelitæ servanda tradebatur, iisque jam peste idolatriæ corruptis : antiquis verò Patriarchis ignotus penitus erat onerosus ille rituum apparatus, qui posterorum curam et pietatem exercebat. « Hebrei, ut ait Eusebius Præp. evang. lib 7, « qui longo ante Mosem tempore claruerunt, ferendæ per eum legis ignari, expeditam quamdam et liberam pietatis viam tenuerunt, moribus ad naturæ ductum compositis ornati. » Nee tantum Patres antiqui, sed Judæorum proselyti, seu gentiles ab ethnocismo conversi, vitam legum Mosaicarum vinculis solutam semper egere. Hinc non obscurè colligitur malos aliquos mores in Ægypto haustos novis legibus occasionem præbuisse. Quidni enim Israelitæ eadem, quæ patres sui, libertate fruerentur, nisi quod à patrum suorum moribus in Ægypto descivissent, et in gentium semitas certò proruissent, nisi Deus legum illarum compedes eis injecisset ?

Quartò. Leges illæ tum primùm Israelitæ datæ sunt, cùm in deserto ingenii moribus Ægyptiacis addictissimi indicium insigne edidissent. Con-

stat enim Deum primùm decem tantum mandata tradidisse, nec ullam mentionem fecisse cultus tot operosis cæmerioris præstandi; sed tum demùm illud legum et rituum onus iis imposuisse, cùm fœdus de Deo vero colendo violassent, et cultu vitulino animi moribus Ægyptiacis pertinaciter adhærentis luculentum nimis argumentum præbuissent : hæc observatio est S. Hieronymi in Commentario in caput 28 Ezechielis : « Ante offensam, ait, Decalogum tantum accepere Israelitæ; post idolatriam verò et blasphemiam multiplices legis cæmerorias. » Hinc fortassè Apostolus loco supra laudato de lege rituali loquitur tanquam mantissâ quâdam et propter peccata promissionibus et antiquis Dei præceptis superadditâ : certè locum illum sic illustrat Theophilactus Comm. in cap. 5 Epistolæ ad Galatas : « Scitè autem illud, apposita est, dixit, ut indicet non esse præcipue ac primo consilio datam, quemadmodum promissiones, sed veluti obiter addita ob multas transgressiones, ut aliquot saltem cohiberet. »

Quintò. Proclive est observare Deum cuilibet legem manu elatâ, id est, protervè ex præmeditato violenti, supplicium extremum statuisse, cùm tamen peccatis suâ naturâ gravioribus, ut furto, proximi mutilationi et aliis ejusmodi, poenas longè mitiores irrogaverit ; cuius rei hanc rationem optimam affert Maimonides : « Nemo ita peccat (manu elatâ) nisi cuius insidet animo opinio vel degna, vel aliquod legis in intentioni repugnans : hiuc communis et recepta legis hujus expositio est, quod in eâ loquatur Scriptura de idolatriâ, eò quod ea primariis et principalibus legis fundamentalis adversetur. » Huic rationi confirmandæ argumentum præbent ipsa legis istius verba haec Num. 15 : *Quoniam contra Dominum rebellis fuit.* Hæ rationes multis placuerunt; eas cujusque judicio relinquimus. Vide Nat. Alex. t. 1.

PROPOSITIO III.

Lex ritualis ad abolendam idolatriam sapientissimè instituta fuit.

PROBATIO. — Nam legis ritualis præcepta ad hæc capita commodè revocari possunt, seu istius legis partes præcipuae sunt : 1º signa illa populi Deo peculiariter addicti propria, qualia erant circumcisio et sabbatum. 2º Præcepta de animalium et ciborum discriminibus. 3º Sacra plurima certis quibusdam locis, personis et temporibus affixa: 4º Instituta, qui-

bus cavebatur ut Deo et rebus sacris debitū honos constaret et reverentia. 5º Variae immunditiae vel munditiæ species. 6º Rituum quorumdam prohibitiones. Atqui hæc omnia ad abolitionem idololatriæ maximè conducebant. Primò, ad abolendam apud posteros Abraham idolatriam multū conducebant signa illa perpetua, circumcisio et sabbatum. Circumcisio quidem ob multiplicem causam: tum quia erat signum distinctivum, quo Abraham posteri à quācumque aliâ gente dividebantur; eoque effectum est ut incircumcisos omnes tanquam profanos et barbaros habuerint semper Judei; tum quia erat signum memorativum, quo fœdus inter Deum et Abraham, et patriarchæ illius fides ac pietas in frequenter memoriam revocari possent; adeoque ad excitandos eosdem in posteris sensus aptum et idoneum. Erat præterea signum figurativum, utpote quæ rei spiritualis imaginem præfereret: prout enim apud Christianos Baptismus, cuius pars exterior est depositio sordium, impuritatem omnem carnalem rejiciendum indicat; ita et apud Judæos circumcisio abundantiam malitiæ renuntiadam significabat; hincque tam frequens in Scripturā usus istius formæ loquendi, *incircumcisum cor, incircumcisæ aures, etc.* Erat denique circumcisio signum initiativum, quo homines religionis Judaice sacris et Jehovah cultui aperte devotos se profitebant et ad universam legem Moysaicam servandam seipsum obligant.

Sabbatum etiam multiplici ratione avocabat ab idololatriâ. Erat enim ut circuncisio signum distinctivum, et dividebat Judæos à cunctis aliis populis; soli quippe Judæi sabbata observabant, ut fusè ostendit Seldenus. Deinde erat etiam signum memorativum creationis mundi, et significabat Israelitas sacros esse Deo creatori: hinc apud Ezechielem dicit Deus: *Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent quia ego Dominus sanctificans eos.* Nullum erat hoc instituto præsentius adversus errores istorum temporum remedium: sabbatum quippe ob oculos semper ponebat, omnes gentium deos, solem, lunam et militiam cœli omnem, mera idola esse, quæ originem suam Deo Israel, summo rerum omnium creatori debebant: eadem erat et æquè clara istius festi ac psalmistæ vox: *Omnes dii gentium idola, Dominus caelos fecit.* Hincque vix quidquam Judæos in odium et invidiam majorem apud ethnicos vocavit quam observatio sabbati.

2º Præcepta de discriminibus animalium et ciborum ad abolitionem idololatriæ multū contulère, quia lex ciborum discriben inducendo Judæos à gentilium cœtu et societate separabat: nam qui fieri potuit, ut gentes illæ mensæ ejusdem communione fruerentur, cum eadem lanx gentili delicias, Judæo verò cibos immundos exhiberet? Deinde illa ciborum discretio Judæorum et gentilium animos ab invicem alienos, et ad mutua fœdera vel amicitias contrahendas minùs aptos et proclives reddidit. Denique eadem illa lex Judæos à gentium consortio non parùm arcebat, quatenus in eâ sanctitas quædam Judæis et consequenter gentibus immundities adscribabantur. Jam verò si hæc Judæi à gentilium societate fuere sen oti, longè etiam ab idololatriæ, quâ infecti erant gentiles, contagione per hanc legem distabant. Alias harum legum rationes seu litterales, seu mysticas videlicet collectas in Hist. eccl. Nat. Alex.

3º Lex ritualis idololatriæ obstaculo fuit, sacra pleraque certis locis, personis et temporibus adstringendo: exempli gratiâ, multū coerciebat Judæos à cultu idololatrico lex illa, juxta quam capitali supplicio puniendus erat is qui sacra faceret extra tabernaculum aut eum locum quem elegisset Dominus, quia Israelitas à vicinarum gentium altaribus atque idolis veluti frenum quoddam cohíebat: quia eadem lex sanctè observata omnem cultū ethnici speciem et memoriam abolebat. Erat scilicet in ethnicon moribus frequentissimum ut sacra sua in luce, agris et excelsis locis obirent: quia denique apta erat etiam ista institutio ad eradicandam illam adè communem opinionem, quæ Deum aliquem cuique loco alligabat, et multas alias non minùs ineptas, quæ apud gentiles universum obtinebant; atque etiam idonea ad confirmandam doctrinam unitatis Dei, ut observavit S. Thomas: « Quia gentiles, ait, diversis diis diversa tempora constituebant, et ut firmaretur in animis hominum fides unitatis divinæ, voluit Dominus ut uno tantum loco sibi sacrificium offerretur. »

Sic etiam uni tantum familiae sacra obeundi facultatem concessit lex ritualis, ut populum illum in gentium ritus et deos propensum ad Dei veri cognitionem adduceret, eosque à sacrificiis privatis et moribus idololatriæ avocaret, quatenus sacrificandi potestas uni tribui concessa impedivit, ne quis esset opportunus, sacra aliqua privata et suspecta faciendi locus;

quatenus excitabat Levitas tanto munere decoratos ad diligentiores rerum sacrarum curam; quatenus restrictio sacerdotii favoris divini monumentum erat in familiam Leviticam, quae præ ceteris Hebreorum familiis zeli contra idolatriam exempla perillustria præbuisset (cum enim Israelitæ fermè omnes ad vituli cultum prolapsi essent, Levitæ longè plurimi ab illius peccati contagio integros et intactos se conservârunt, Moysi vocanti statim præstò fuerunt, divinamque ulti sunt injuriam. Imò si Judæorum doctoribus fides, etiam dùm in Aegypto viverent à superstitionibus Aegyptiacis immunes fuerunt); quatenus denique restrictio illa veterem Israelitarum idolatriam in memoriam revocabat, hisque pollutionem quamdam inde contractam tacitè exprobrabat. Huic assertioni fidem facere quidam volunt verba Ezechielis cap. 20, v. 23, quæ sic verti possunt : *Dedi eis præcepta non bona, et pollui eos* (id est, pollutos eos duxi), *in muneribus suis cum præterirem omne primogenitum ut eos dehonestarem; et ut scirent me esse Dominum*: quæ indicare videntur primogenitos Israelitarum ex primo Dei consilio in sacerdotes assumendos fuisse, sed propter idolatriam rejectos; et in eorum locum Levitas, qui numero circiter æquabant primogenitos, electos à Deo fuisse.

Idem de temporibus quibus adscripta fuere sacra Judaica dicendum est : illa etenim sacra vel erant numero septenario definita, vel ex lunæ motu pendentia : jam verò utraque ad abolendam idolatriam valebant. 1º Quidem sabbata dierum vel septimus quisque dies otio sacro dedicandus; sabbatum hebdomadarum, aut festum pentecostes post septem à paschate hebdomadas observandum; sabbatum mensium vel tempora festis et jejuniis religiosis mense quovis septimo consecranda; sabbatum annorum vel otium terræ Judaicæ anno quovis septimo concedendum; et denique sabbatum sabbaticorum omnium, vel annus septies septimus, qui jubilæus dicebatur, et servorum humeros oneri subducebat, hisque plenam à laboribus immunitatem afferebat; haec, inquam, sabbata omnia plurimum ad abolendam idolatriam virtutis habuère, quatenus creationis imaginem quamdam Judæis exhiberent, et illius saepius memoriam redintegrarent. Vix possibile fuit ut Judæi quamdiù memori mente tenebant, omnia sex dierum spatio creata, unquam in divini cultus societatem vocarent solem vel lunam vel sidera, aliasve

creaturas. Tempora etiam à lunæ motu pendentia, ut novilunia, pascha, festum tabernaculorum, novi anni initia, ad abolendam idolatriam plurimum etiam valuere, quatenus Israelitas sacris occupatos detinebant, quominus festis gentilium in novilunio vel plenilunio plurimum celebratis interesse vellent aut possent. Verisimile est etiam Deum mensem tisri seu septembrem civilis anni caput exordium sacris solemnitatibus propter similem causam implevisse. Judæi primum mensis illius diem tubarum clangore, sacrificiis, conventu solemnii, et animo ad hilaritatem soluto, celebrare tenebantur; die decimo festum expiationis solemnii jejunio, oblationibus, aliisque cæremoniis agebatur; die decimo quinto tabernaculorum solemnitas celebraitur, cuius multiplices cæremoniae non parùm negotii per octiduum Judæis afferebant. Videtur certè Deum, tot solemnitatibus religiosis in mensem unum congestis, Israelitas à vitæ communis officiis, et curis detinere voluisse ob hanc præcipue causam, ne Israelitæ gentilium cæremoniis vacarent, aut ne Zabii et Aegyptii, qui hunc, ipsum mensem variis cæremoniis colebant, mensem aliquem magis sanctè agere, vel annum melioribus auspiciis inchoare viderentur.

4º Multiplices illæ leges, quæ Deo honorem et reverentiam singularem vindicabant, rebusque omnibus sacris, sive personis, sive locis, sive instrumentis, aptæ valde erant ad idolatriam eradicandam : hâc quippe ratione tremendum majestatis divinæ ejusque sanctitatis sensum rudibus Hebreorum animis injiciebat lex ritualis, et eorum etiam pietatem et obedientiam exerciebat.

5º Variae munditiae et immunditiae species sive personarum sive rerum in eundem finem collimabant, et ad instituendos Judæos ad bonos mores multum valebant : primùm quia populus ille Judæicus inter Aegypti lateres educatus mores sordidos et conditioni servili consentaneos tantum hauserat, ideò par erat ut Deus leges conderet omnem fœditatem, et spurcitiam ablegantes, et quæ eos ad munditiam et morum elegantiam, non doctrinâ tantum, sed religione revincirent. Deinde verisimile est leges aliquas de vasorum immunditiis conditas in remedium dogmatis aut moris superstitionis, tunc temporis invalescentis. Tertiò Deus hujusmodi leges tulisse videtur, ut sanctuarij sui dignitatem et honorem integrum conservaret : nam ideò de corporis munditiae

se tam sollicitum præbuit, ut ad sanctuarium et sacra labeculae cujusvis immunes accederent Israelitæ, eaque reverenter haberent, et modo sanetati suæ singulari consentaneo. Quartò immundities rerum præcepta videtur, ut hâc ratione Judei à gentilium consortio et convictu sejuncti viverent, nec frequens cum peregrinis commercium cultui et mori peregrino occasionem præberet. Quintò Israelitæ gens sancta erant, et Deo præter cæteras gentes peculiari ratione separata; Deus itaque tot immunditiae species introduxit, ut disciplina illa sanctitatis suæ signum et symbolum esset, eamque ad eorum memoriam sæpissimè revocaret.

6º Denique lex ritualis idolatriæ progressum inhibuit, ritus varios idolatricos prohibendo. Seculo illo, quo Moyses ad Ilebraeos redemptor missus est, Zabiorum superstitione longè latèque propagata est, ut ostenderunt Maimonides et Spencerus. Qui hujus populi mores, originem, et instituta scire velit, aeat modò dictos scriptores; in praesenti sat erit monuisse Zabios illos fuisse perditissimis moribus idololatras, astrorum, dæmonum, idolorum, mortuorum etiam cultores, ritibus insuper et artibus huie cultui conjunctis addietissimos. Deus itaque ut huic seculi morbo se passim diffundenti occurreret, et Israelitas suos à superstitionis istius scabie pueros et intactos conservaret, leges multas atque ritus instituit, qui Zabiorum cæremoniis et institutis adversâ fronte repugnabant, quales sunt inter multas alias, leges prohibentes hædi coctionem in lacte matris, mellis oblationem, transitum per ignem, capitis tensionem in rotundum, carnis incisuram et stigmata, luceos in viciniâ altarium, vestes ex lanâ et lino, mixtionem diversorum seminum in vineâ, bovis cum asino ad arandum conjunctionem; hisce, inquam, legibus multisque aliis occasionem dedere superstitionis istorum temporum ritus. Ergo omnes legis ritualis partes sapienter inventæ sunt ad idolatriæ abolitionem. Hæc omnia fusæ et valde eleganter explicantur à Spencero lib. de ritibus Hebreorum Legibus, et à Natali Alexandre Hist. eccl. t. 1, ex quorum uberi segete quasdam tantum spicas selegimus.

§ 3. De legibus judicialibus.

Nescimus quænam fuerint in tam remotâ antiquitate Ægyptiorum, aliarumque gentium leges politiae: hoc certum est Moysein à nullâ natione suas mutuâsse, quia, ut modò exposuimus, diversam reipublicæ formam instituit,

eui leges civiles attemperare necesse fuit; in oppositum planè ab aliis legislatoribus finem collimavit, ad quem assequendum leges contrarias sancire oportebat. At certum quoque est, easdem leges Moysis, quantò superant antiquitatem omnes alias cognitas cæterarum gentium, tantò sapientiâ et perfectione antecellere. Neque profectò nostram solùm admirationem, qui illarum divinam originem credimus, habent; sed in omni ætate ethnici eas suscepseré, et ex his fontibus eorum legislatores largè hauserunt, ut confectum est à pluribus doctissimis viris. Attamen ex his legibus quamplurimæ, etsi sapientissimæ, non sunt ejusdem naturæ cum legibus moralibus, nec posite in incommutabilibus rerum rationibus; sed sic erant attemperatae regimini theocratico, in circumstantiis temporum et personarum positæ, institutæ ad dividendos Judæos ab omnibus aliis populis, servandamque inter ejusdem familiæ membra æqualitatem, ut non solùm non sit necesse eas servare in imperiis christianis, verum etiam non oportet.

PROPOSITIO.

Lex Mosaica judicialis cum summâ sapientiâ atque æquitate ad pacem et prosperitatem reipublicæ instituta fuit; aptissimè quoque inventa ad obtinendum totius illius œconomie finem principalem, videlicet veræ Religionis conservationem.

PROBATIO. — I. Omnia ad pacem et prosperitatem reipublicæ benè instituta sunt. Primò in omni reipublicâ fovenda est diligentissimè in Deum pietas, sine qua nulla vigilabunt alia officia. At ex jam dictis satis liquet eum quantâ diligentia cultus divini, seu interni seu externi, honori ac dignitati per legis moralis et cæremoniæ civilem sanctionem consuluerit Moyses. Illic ergo oculis subjicieamus eas leges, quibus cavit legislator ut tum principes, tum plebs in divinæ legis meditatione versarentur. « Postquam autem sederit rex in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leviticæ tribùs, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et evit stodire verba et cæremoniæ ejus, quæ in lege præscripta sunt. » Et Deut. 6 ad omnem Israel hæc verba facta sunt: « Hæc sunt præcepta et cæremoniæ, atque judicia, quæ mandavit Dominus Deus vester ut docerem vos... quæ ego præcipio tibi et filiis, ac ne-

¶ potibus tuis... eruntque verba hæc in corde tuo, et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tuâ et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens: et ligabis ea quasi signum in manu tuâ, eruntque et movebuntur inter oculos tuos; scribesque ea in lumine et in ostiis domus tuæ. » Ibid. c. 51: « Post septem annos, anno remissionis in solemnitate tabernaculorum, convenientibus eunetis ex Israel, ut appareant in con-spectu Dei tui, in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus eoram omni Israel, audientibus eis: et in unum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis et advenis, qui sunt intra portas tuas; ut audientes discant et timeant Dominum Deum vestrum, et custodiant im-plicantque omnes sermones legis hujus; filii quoque illorum, qui nunc ignorant, ut audi-re possint, » etc. Quis unquam legislator tam studiosè omnium civium eruditioni consuluit?

Secundò. Praeter magnum Synedrium 72 seniorum, curavit Moyses ut alia inferiora tribunalia per urbes et oppida constituerentur. « Judices et magistros constituës in omnibus portis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, ut judicent populum justo judicio, nec in alteram partem decli-nent. » Postea hæc tribunalia erant trium virorum, quæ de causis pecuniariis; viginti vi-rorum, quæ de causis capitalibus judicabant; causæ verò religionis ad magnum Synedrium deferebantur. Illis omnibus has posuit Moyses sanctissimas judiciorum regulas: « Quod ju-stum est judicate; sive civis sit ille sive pe-regrinus, nulla sit distantia personarum; ita parvum auditiet ut magnum; pauperis quo-que non misereberis in judicio, nec accipietis cuiusquam personam; Dei enim judicium est. Nec accipies munera, quæ etiam excep-tant prudentes, et subvertunt verba justo-rum. » Quod testes attinet, statutum est Deut 19, 15: « Non stabit testis unus contra aliquem, sed in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. » Vetus est ne mulieres propter levitatem, vel mancipia propter humiles animos ad testimonium admitterentur. Si quis falsus testis extisset, poenam serebat talionis: « Cùmque diligentissime perscrutan-tes invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddant ei sicut fratri suo facere cogitavit. » His regulis, nihil æquius sanctiusve excogitari potest.

Tertiò. In mutuis civium erga se officiis et rerum permutationibus docuit Moyses, ut se cognatos et unius familiæ membra existimarent; atque isti æqualitati semper consulti. Universam terram Chanaan in partes divisam æqualiter tribui jussit: neve avaritia hanc æqualitatem unquam tolleret, statuit ut anno quovis septimo servi Hebrei manumitterentur; et ut quovis jubilæo ad pristinos dominos prædia et alia quævis bona redirent, neque unquam lictum esset pecuniam fratri ad usu-rum commodare. Præterea tulit sanctissimas æquissimasque leges ad tuendam civium vitam et libertatem, atque eorum protégenda bona, de homieidio, de furto, de venditione et emptione, de commodato, de deposito; cum summâ sapientiâ poenas accommodans delictorum gravitati, cæterisque adjunetis. Nullum pratermisit vite domesticæ officium, seu con-jugum, seu parentum et filiorum, seu servorum et dominorum. Imò quod nulli contigit legi-slatori, omnia charitatis officia externa jussit; interiorum quoque benevolentiam, tum erga concives, tum erga extraneos, quarum legum exempla quædam supra retulimus. Hæc omnia Dei regis comminatus vindictam civiliter san-xit.

Quartò. Quod leges militares attinet, sanxit legislator, ut æquaæ pacis conditiones hosti primùm offerrentur, Deut. 20, 10, ut victoriâ moderatè uterentur, et urbe etiam vi captâ, parceretur mulieribus, pueris, jumentis; ut fructuosæ arbores in terrâ hostili non succide-rentur.

Quintò. Nihil ad promovenda publica comoda humana prudentia excogitare potest, quod Moyses non præscripserit. Hujus diligencie et prudentiæ argumenta sunt leges de asylis, de bestiis effteratis, de tegendis puteis, de fastigiis domiorum clathris circumdandis, infinitæque aliæ, quarum hie solummodò men-tionem aliquam injicimus, ne omnino præter-missus hic locus videretur.

II. Erat eadem lex judicialis sapienter insti-tuta ad veræ Religionis conservationem: tum quia vetando cum exteris commercia, amici-tias et affinitates, Judæos ab omnibus aliis di-videbat; tum etiam quia severissimas leges continebat contra idololatras, rituumque ido-lolatricorum studiosos. Juxta illam legem poena capitalis non tantum in homines, qui idolola-triæ rei erant, infligi debuit, sed etiam in eos qui alios ad idololatricos ritus excitabant; ne-que solùm in homines privatos, sed etiam in

civitatem integrum, quæ animi ad idola propensi testimonium aliquod publicum dedisset. Hanc poenam exigebant Judæi, sive publico judicio, sive privato illo, quod zeli judicium vocabatur: nullum certè præsentius remedium idolatriæ pesti excogitari potuit, quâm poena ejusmodi capitalis non solùm in apertos idolatras, sed etiam in seductores constituta, cùm præsertim Deus quemlibet privatum lictorem suum et poenæ executorem statuisset (1). Hac quippe ratione cautum est, ut omnia rerum malarum semina in ipso ortu et primo nisu perderentur.

Neque hæ leges severissimæ adversus idololatras crudelitatis et injustitiae argui possunt, non solùm quia à Deo supremo rerum arbitro, sed quia idolatria erat transgressio pacti, uti vocatur Deut. 17, 2, et crimen kesæ majestatis, universamque dissolvebat reipublicæ constitutionem, quæ ad veri numinis conservandam cognitionem præsertim sancta fuit, et in quam Israelitæ liberè consenserant. Hinc idolatra ubique repræsentatur tanquam adversus Dominum Deum rebellis, tendens adversus Omnipotentem brachium suum, et dicens: *Non serviam.* Neque adversus has leges unquam jura conscientiæ prætenderunt Israelitæ, aut prætendere potuerunt: imò verò erant eorum prævaricationes etiam conscientiæ violationes, cùm semper agnoverint suaæ legis divinam originem, aut vana judicia commodi alicujus temporalis adipiscendi seu mali depellendi, aut ex vicinorum populorum auctoritate temerè concepta.

Adversus hanc legem judicialem aliam afferrunt Deistæ accusationem, petitam ex hac sauzione: « Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zeletes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me. » Quasi verò, inquietunt, non abhorreat ab omni aequitate innocentes pro reis plectere! Hanc legem crudeliter securum esse Josue docent, ubi universam Achani domum morte damnavit, ob crimen unius Achani. Sed animadvertisendum est illius sanetionis executionem judicibus non fuisse permittam, sed illam sibi reservâsse Deum; qui cùm omnia

(1) Cùm extraneo principi subdit erant Judæi, haud licuit ipsis quemquam judicio illo privato et zelotico interficere, nisi principis illius permissione, qualem dedit rex Persarum, ut constat ex c. 8 lib. Esther; et qualem Romani dedere in alienigenas deprehensos intra templi septa.

agat cum summâ sapientiâ et æquitate, ex istâ sanctione nullum oriri potuit incommodum. Legitur etenim Deut. 24, 16, hæc lex: « Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro parentibus, sed unusquisque pro peccato suo morietur. » Et consentienter huic legi èt moribus receptis Amasias, « cùm obtinuisset regnum, percussit servos suos, qui interficerant regem patrem suum: filios autem eorum qui occiderant, non occidit, juxta quod scriptum est in libro legis Moysi, » 4 Reg. 14. Achani ergo familia tota deleta est, quia conscientia criminis furti et violati sacramenti rea tota quoque fuerat. Deinde verò sapientissimæ causæ esse possunt, cur filii parentum infortuniis implicentur, idque in omnibus civitatibus constitutum est. De quâ rē hæc Cicero in Ep. 42 ad Brutum: « Nec verò me fugit quâm sit acerbum, parentum scelera filiorum poenâs lui; sed hoc præclarè legibus comparatum, ut charitas liberorum amiciores parentes reipublicæ redderet. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is qui Lepidum hostem judicat. » Et in Ep. 45: « In quâ videtur illud esse crudele, quod ad liberos, qui nihil meruerunt, poena pervenit. Sed id et antiquum est et omnium civitatum. » At si hæc agendi ratio ad procuranda commoda publica hominibus permissa sit, certè multò magis eâ uti potuit Deus ad conservationem veræ Religionis, præsertim cùm adversus eum creatura nulla jus aliquod vindicare possit. Ei competit, ut habet Grotius, jus dominii plenissimum non solùm in res nostras, sed etiam in vitam nostram, ntpote munus suum, quod sine ullâ causâ et quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Tandem Deiis per Moysem et omnes Prophetas suos significavit, posteros suâ pietate et virtute redimere posse scelera parentum et mala suis capitibus imminentia avertere. Illustræ est inter alia omnia testimonia hoc Ezechieli c. 18: « Pater ejus quia calumniatus est et vim fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui, ecce mors tuus est in iniuitate snâ. Et dicitis: Quare non portavit filius iniuitatem patris? Vide licet, quia filius judicium et justitiam operatus est, omnia præcepta mea custodivit, et fecit illa, vitâ vivet. » Hanc fuisse Dei agendi rationem probat etiam universa Judæorum historia.

ARTICULUS V.

DE LEGUM MOSAICARUM ABROGATIONE.

Partes hujus operis ita sunt omnes nexæ et copulatae, ut in eâdem versari disputatione, eamidemque sæpius causam perorare videamur, divinam videlicet legis Mosaicæ originem. Cœleste suis illud institutum suadet ipsa legis antiquitas, quam primo articulo confecimus: id clarè demonstrant illa divinæ commissionis quasi sigilla, quæ Moysem ad populum Judaicum attulisse secundo articulo probavimus. Accessit eidem veritati magna auctoritas ex iis quæ disputata sunt de reipublicæ Judaicæ singulæ et ab humanis consiliis remotâ constitutione: sapientia diversarum legum, sive moralium, sive judicialium, sive ritualium, quam strictissimè præcedenti articulo attigimus, non esse illas constitutiones varias et multiplices unius hominis sibi relicti et apud idololatras instituti inventa manifestissimè efficit; subministrabit etiam hæc ultima pars pro eâdem causâ gravissima argumenta, quæ ostendunt in ipsâ reipublicæ dissolutione et legum interitu completa Moysis et Prophetarum vaticinia et ex istius statu ruderibus nascentem illam Christi Ecclesiam adeò à Prophetis decantatam, in quâ lupi et agni, gentiles et Judæi, tamdiù separati ejusdem tandem Religionis vinculis conjungendi erant. In eumdem reverâ scopum in singulis partibus collimavimus, nec ob aliam causam hanc quinque partium divisionem instituimus, nisi quia ad diversa capita rationes pro divinâ legis Mosaicæ origine ob ingentem earum numerum revocare necesse fuit.

Nullum est argumentum, in quo Judæi copiosius aut cum majori contentione versati sunt, quâm in asserendâ legis Mosaicæ æternitate, quæ legis immutabilitas inter eorum dogmata locum tenet præcipuum. Ad hanc igitur disputationem et nos afferre debemus majorem diligentiam, ut hanc eorum pertinaciæ præcipuam causam tollamus. Non tamen in hoc loco iis omnibus uti rationibus licebit, quibus Judæi erroris convinci possunt; quod scilicet illa pendeant ex iis quæ pro Religione christianâ disputanda sunt; si, v. g., certissimum sit legem Mosaicam umbram et figuram fuisse legis Evangelicæ, intelligitur ex hac veritate id sequi, evanescere aliquando illam umbram debuisse: et premuntur adversarii

corum omnium argumentorum pondere, quo stabilitur causa christiana. Hic igitur ea solummodo evolvemus argumenta, quæ suppeditat vetus Testamentum et ex quibus abolendam esse legem suam concludere debebant Judæi etiam ante natam christianam Religionem, vel quæ subministrat istius gentis hodierna conditio. Ex hisce principiis duas hasce propositiones conficiemus: 1º Mosaicam legem non fuisse à Deo institutam ut æterna esset, sed interire aliquando debuisse. 2º Illam jam esse antiquatam nec unquam renovandam. Animadvertisendum est nos non movere controversiam de lege morali seu illis præceptis quæ in rerum convenientiis posita sunt: pertinent illa ad naturalem legem, quam æternam esse atque incommutabilem novimus; sed de legibus judicialibus et cœrimonialibus, quæ non in immutabilibus rerum rationibus, sed in arbitriâ posite Dei voluntate, non obligarent, nisi essent sanctæ voce divinâ.

PROPOSITIO PRIMA.

Constitutio Mosaica nedum fuerit immutabilis, eam aliquando interire necesse fuit.

PROBATIO. — Illa lex aliquando interire debuit, cuius interitum Deus in ipso initio reipublicæ per legatum suum Moysem et postea per voluntatis sue interpretes Prophetas sæpius prædictis; quæ deinde ita erat in circumstantiis temporum, locorum et personarum posita, ut in æternum permanere non potuerit; quæ denique non per se et propriâ suâ virtute ducebat homines ad æternam vitam, sed continebat solummodo infirma et egena elementa, quæ per se non valebant ad emundationem conscientiæ, solummodo verò ad procreandam quamdam justitiam externam et legalem. Si hæc tria ostenderimus, erit ex communi parte labefactata Judæorum opinio, cuius fundamenta sunt, quædam Moysis legem mutare prohibentis verba, legis sapientia absoluta et independens à circumstantiis temporum, et summa perfectio, excellentia atque efficacia ad homines sanctificandos in hoc seculo, iisque procurandam in altero æternam felicitatem.

ARGUMENTUM PRIMUM. — *Ex prophetiis.*

1º Deus per Moysem aliasque Prophetas legis veteris interitum sæpius prædictis. Clarius quippe illum interitum prædicere non potuit, quâm perpetuò annuntiando doctorem et lega-

tum novum similem Moysis , cui parere tene-
rentur Iudei; pactum antiquato veteri novum;
novum sacerdotium ab Aaronitico diversum;
alia sacrificia ; aliam gentem suo imperio sub-
jiciendam ; denique templi ruinam , urbis
Jerosolymitanæ excidium, populi Judaici æter-
nam dispersionem. Atqui 1º Moyses et Pro-
phetæ annuntiavere doctorem novum similem
Moysis. Clarissima sunt et absoluta hæc Moysis
verba Deut. 18 : *Prophetam de gente tuâ et de
fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus
Deus tuus; ipsum audies.* Erat Moyses mediator
fœderis et legislator; erat rex in Israel, ut
audit in Scripturis, juxta vulgatam editionem
Deut. 33, 5; erat eminenter sacerdos , cùm
ipse obtulerit sacrificia , et unxerit fratrem
Aaronem in sacerdotem. Prophetæ igitur ille
excitandus debebat etiam esse legislator et
mediator fœderis, rex et sacerdos. Ili etiam
tres characteres tribuuntur Messiae ab omnibus
Prophetis, ut infra videre licet.

Objicies : Ille locus non est intelligendus de
aliquo singulari prophetâ Moysis quodammodo
æmulo, qui eosdem habiturus esset characteres,
sed solummodo de successione Prophetarum ,
uti patet ex serie orationis. Id elicitor primò
ex occasione istius promissionis ; fuit enim
illa promissio relativa ad petitionem populi ,
qui efflagitaverat, ut non amplius per seipsum
loqueretur Deus inter tonitrua et fulgura, sed
ministerio Moysis eos erudiret: *Loquere tu
nobis, dicebat populus, non loquatur Dominus.*
Ubi igitur Deus respondit, benè omnia locu-
tum esse populum , et se excitatorum , uti
petierant, prophetam, simpliciter annuit Ju-
dæorum votis , et significavit se non amplius
inmediatè eos allocuturum , sed per legatos
suos, quales post Moysen fuere Josue, Samuel,
Elias, etc. Secundò hunc sensum suadent verba
antecedentia: *Gentes istæ, quarum possidebis
terram, augures et divinos audiunt: tu autem à
Domino Deo tuo aliter institutus es.* Hæc verba ,
cùm immediatè præcedant, et cohæreant eum
promissione prophetæ, ostendunt Deum per
illum prophetam significasse seriem virorum
divinorum , à quibus consilium petere et di-
vinam rescrire voluntatem Israelitæ possent;
quique apud Judæos fungerentur officiis, qui-
bus apud gentiles fungebantur augures et di-
vini. Tertiò hanc etiam interpretationem con-
firmant subsequentia verba; continuò siquidem
subjungit Moyses: *Propheta autem qui arrogan-
tiâ depravatus, voluerit loqui in nomine meo, etc.*
Ubi vox illa, prophetæ , significat non singu-

larem aliquem pseudo-prophetam , sed eos
omnes qui postea extituri erant.

Respondeo neminem movere debere rationes
istas, nec auctoritatem quorundam christia-
norum interpretum , qui duplice finixerunt
hujus prophetæ sensum litteralem. 1º Dico
verba Moysis in litterali et obvio sensu sumpta ,
nullum alium nisi singularem prophetam ,
nempe Messiam significare. Primò quia Moyses
dicit Deum excitaturum prophetam, non dicit
excitaturum prophetas: jam verò propheta in
litterali et obvio sensu non significat suc-
cessionem prophetarum; et propter hanc rationem
ex Iudeis quidam hic denotari Josuam vel Je-
reniam putârunt. Secundò quia ad designan-
dum hunc prophetam, dicit Deus eum fore
similem Moysis, quæ nota profectò non est
vulgaris, neque ulli competit prophetæ sub
veteri Testamento. Deum ipsum testem habe-
mus , qui occasione jurgii ab Aarone et Mariâ
Moysi illati, hæc verba fecit: *Si quis fuerit
inter vos propheta Domini, in visione apparebo
ei, vel per somnum loquar ad illum: at non talis
servus meus Moyses, qui in omni domo meâ fide-
lissimus est; ore enim ad os loquor ei, palam et
non per anigmata et figuræ Dominum videt;*
*quare ergo non timuistis detrahere servo meo
Moysi?* Præcellebat igitur Moyses Prophetis
omnibus ratione suæ cum Deo familiaritatis;
debebat ergo propheta illius similis et par ,
etiam in hâc parte, eosdem antecellere. Deinde
Moyses splendore miraculorum alios omnes
Prophetas longè superavit, juxta hæc verba
addita in fine Pentateuchi: *Et non surrexit
ultra propheta in Israel sicut Moyses, quem nôsset
Dominus facie ad faciem in omnibus signis atque
portentis, que misit per eum, etc.* Propheta ergo
ille similis Moysis unus ex illis esse non potuit,
qui erant Moysis dissimiles. Sed forsitan dicet
aliquis : Similitudo in eo solummodo consiste-
bat, quòd propheta ille suscitandus divino
afflato , sicut Moyses, agi deberet; sed in istâ
hypothesi non adjecisset Deus fore illum simi-
lem Moysis: nam vox prophetæ per se afflatum
divinum significabat; ubi ergo adjecit illum pro-
phetam similem Moysis futurum, notam dedit
distinctivam quæ soli conveniebat novi Testa-
menti mediatori. Tertiò verba subsequentia: *Po-
nam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia
quæ præceptero illi, singularem prophetam , qui
legislator futurus esset , denotant.* Nam vox
verba, in eo loco significat *leges*: decem præ-
cepta Decalogi vocantur apud Moysen , *decem
verba*; et in ipsâ præfatione Decalogi dicitur

Deum locutum esse verba ista. Hunc sensum confirmant antecedentia, ubi singularis propheta, et propheta similis Moysis praedicitur venturus; confirmant eamdem explicacionem subsequentia haec: *Qui autem verba ejus, que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam:* ubi Deus comminatur se ultrum, non legem suam despectam à Judæis, sed verba istius prophetæ. Ergo propheta ille in hoc differebat à cæteris, quod hi nulla nova verba ferrent ad populum, sed solummodo vetera confirmarent; hic nova verba allaturus esset. Ex his omnibus patet totius illius textus hanc esse naturalem expositionem: Deus annuit votis vestris, o Israelitæ, et promittit se non amplius inter fulgura et tonitrua daturum leges suas, sed missurum aliquando ad vos prophetam, qui vobis in venturis seculis leges suas promulgabit, cui si nou obtemperaveritis, divinam iram et vindictam provocabitis.

Dico secundò vanas esse eas rationes, quibus suadere volunt adversarii in illo loco significari successionem Prophetarum: prima ratio sumitur ex petitione, cui relativam asserunt Dei responsionem, quod et nos confitemur; sed quænam fuit eorum petitio? Ultra non audiām vocem Domini Dei mei, et ignem hunc amplius non videbo, ne moriar. Petuit ergo populus ut in causis gravioribus, in legibus videlicet ferendis, eadem ratione cum ipsis ageret, quâ haetenus per ministerium Moysis egerat; huic petitioni annuit Deus, et promisit se non amplius leges daturum in tantâ majestate, sed in venturis seculis, ubi leges erunt promulgandæ, se excitaturum prophetam similem Moysis, et positurum verba seu leges suas in ore ejus. Ille sensus ita est obvius, ut dederit Apostolo opportunitatem comparandi legis Judaicæ et Christianæ promulgationem hisce verbis: Non accessistis ad tractabilem montem et ad sensibilem ignem et turbinem et caliginem et procellam et tubæ sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum... sed accessistis ad novi Testamenti mediatorem Jesum. At, inquires, de novâ lege non cogitabat populus, et proinde rogabat solummodo ut Deus sub veteri Testamento eos per se non alloqueretur, et consequenter, si Dei responsio sit relativa ad mentem populi, eodem sensu intelligi debet. Cogitaverit, nec ne, populus, de lege novâ, apposita erat Dei responsio: petierunt ut in legibus dandis non amplius per se illas ferret; respon-

dit Deus se omnino annuere eorum votis, et non tantum usurum se ministerio Moysis inferendis reliquis legibus ad reipublicæ Judaicæ constitutionem necessariis, sed etiam prophetam similem Moysis excitaturum, cùm leges novas ferre vellet.

Neque enim secunda ratio, ducta ex connexione hujus cum superiore versiculo ubi agitur de gentium auguribus, ullam habet vim, quia nulla est necessaria connexionio inter duos illos versiculos; potuisset ille qui Scripturas in capita divisit, inchoare caput decimum nonum ab ipsis verbis: *Prophetam de gente tuâ, etc.*; et decimum octavum concludere istis: *Tu autem à Domino Deo tuo aliter institutus es.* Sed demus esse quandam connexionem; tunc sensus erit: Nolite, sicut gentes, consulere augures et divinos, ut sciatis Dei voluntatem, vel novas Religionis formas; sed servate legem hanc, donec veniat propheta similis mei. Nullatenus certè dici potest Deum promisso Prophetarum successionem, ut locum augurum et divinorum tenerent, quia in nullâ re erant istorum similes Prophetæ.

Non facient denique sententiae adversariorum verba subsequentia; nam ex eo quod Moyses moneat Judæos ut caveant à pseudo-prophetis, qui auctoritatem illius singularis prophetæ affectare vellent, non sequitur eum non promisso singularem prophetam in versiculo superiori. Uno verbo hæc nostra istius textus explicatio adeo obvia est, ut ab universâ gente Judaicâ ita fuerit ille locus intellectus, quod colligere primum licet ex comparatione à S. Paulo institutâ inter utriusque legis V. et N. promulgationem. Deinde S. Petrus, in sermone ad populum Act. 5, et S. Stephanus verba faciens coram principibus Judæorum Act. 7, sine ullâ hæsitatione, ista Moysis verba ad litteram intellecta Christo attribuunt, quod certè non fecissent, si illis temporibus ea intellexissent omnes Judæi de successione Prophetarum. Ad eundem locum videtur respexisse Philippus, quando sic Nathanaelem allocutus est: *Quem scripsit Moyses in lege et Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph à Nazareth.* Qui missi fuere ad Joapnem Baptistam à principibus sacerdotum quæsiere ab ipso: PROPHETA ILLE es tu? Et postea dixere: Quare tu baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque ILLE PROPHETA? Post panum multiplicationem clamârunt Judæi: *Quia hic est verè PROPHETA qui in mundum venturus est.*

2º Deus per Prophetas declaravit novum ini-

turum se cum hominibus fœdus mediatore Messia : clarissima sunt inter alia multa hæc verba Jeremiæ cap. 31 : *Ecce dies venient dicit Dominus et feriam domini Israel et domini Juda fœdus novum non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum, in die quā apprehendi manum eorum ut educerem eos de terrā Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Et hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel : post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi mihi erunt in populum.* Non pertinet ad præsens nostrum institutum ostendere hanc duorum fœderum descriptionem optimè convenire legi Mosaicæ et Christianæ : hoc solummodò concludimus, quod certè valde perspicuum est, ibi duo memorari fœdera distincta et diversa, unum jam olim initum, alterum post certum temporis intervallum ineundum.

Hæc de renovatione antiqui fœderis post captivitatem intelligit Grotius cum D. Kimchi : *Quo tempore, ait, clarior erat, quām antea, Dei cognitio per multitudinem synagogarum, ubi ter in hebdomadā docebatur populus, fuit etiam constantior Judæorum erga legem suam voluntas; majora beneficia comitabantur pacti renovationem, quām ejus primam in Sina promulgationem. Sed hæc vana sunt : nam ibi novum prænuntiatur fœdus alio tempore ineundum : Dies venient, feriam, hoc erit pactum, dabo, etc. Dicendo novum, ut habet Apostolus, veteravit prius; quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est.* Deinde non solum distinctum est novum illud fœdus à veteri, sed diversum omnino ratione universalitatis, stabilitatis et efficacie ; prius enim datum est solis Israelitis, novum promittitur eum omnibus gentibus; illud cum omnibus suis ritibus et sacramentis ad carnis solummodò emundationem valebat, novum in visceribus et tabulis cordium carnalibus inscribendum, vi suâ remissum est peccata; illud denique vix initum, solutum ab Israelitis fuit, hoc stabile in æternum permansurum est. Ridiculè certè hæc de synagogarum fictitiâ multitudine interpretatur Grotius, aut de beneficiis et prodigiis post captivitatem Babyloniam patratis, quæ nec plura nec majora fuere quām in exitu ex Aegypto.

Huic loco affinis est aliud apud euindem prophetam cap. 3, v. 16 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientiū et doctrinā;*

cūmque multiplicati fueritis et creveritis, in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra : Arca testamenti Domini; neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. Tempora hæc de quibus propheta, tempora esse Messiae manifestum est ex eorum descriptione : *Tunc coniungetur Israel et Juda, congregabuntur in Jerusalem omnes gentes, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi; dabit Dominus pastores juxta cor suum;* hæc et similia nulli nisi gloriose Messiae regno convenire possunt. Jam verò istis temporibus non solum carebunt Israelitæ arcā testamenti Domini, verùm etiam non ascendet super cor; non recordabuntur illius : hocque prædictur, non ut calamitas, sed ut nota temporum feliciorum; ergo et lex ipsa interibit, quæ in arcā servabatur; ergo antiquabitur fœdus, cuius erat signum memorativum; ergo theocracia illa Judaica finem accipiet, destructo throno regis, qui in magnificâ gloriâ super propitiatorium sedere, et inde dare oracula solebat. Hæ certè conclusiones necessariae sunt : nam quā fieri potest, ut non contingat in eâ constitutione mutatio, cùm totius legis compendium, omnium rituum quasi anima, divinæ apud eos præsentiae symbolum, palladium gentis, et Israelis gloria oblivione delebitur?

Sed, inquies, post captivitatem Babyloniam caruere Judæi arcā testamenti; servatæ tamen sunt religionis Mosaicæ cæmeronie : fatemur quidem, sed lugebant illis temporibus illud divinæ præsentiae symbolum, nec ullum infortunium adeo:egrè ferebant. Sperabant illam arcam aliquando sibi restituendam : è contrario temporibus istis de quibus propheta, nulla erit de isto symbolo cura; non ascendet super cor, nec recordabuntur illius amplius. Inepta profecto est hujus loci à Manasse Ben Israel allata explicatio : asserit ille doctor Judæus prophetam non loqui de abolitione arcæ fœderis, sed solummodò significare Judæos adeo facilè devicturos hostes suos, ut non amplius necesse futurum sit ducere secum in bellis arcam testamenti. Verùm non potuit propheta prædicere cessationem consuetudinis, quæ suo tempore non obtinebat, quæque à longo tempore non obtinerat : ex quo templum à Salomone ædificatum fuerat, immota in sancto sanctorum manserat arca fœderis. Præterea verba prophetæ absolutam sonant arcæ oblivionem.

Neque recedimus in hæc parte à sententiâ veterum Judæorum : Rabbi Moses Ben Naaman

nobilissimum Jeremiæ oraculum ad tempora Messiae refert, et retulere fatente Maimonide quamplurimi.

3º Novum promittitur sacerdotium ab Aarono diversum: nam Messias ex tribu Juda nasciturus fungi sacerdotio debebat, juxta hæc verba Zachariæ cap. 6: *Huc dicit Dominus exercituum: Ecce vir, Oriens nomen ejus; ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio suo.* Imò verò sacerdotium Messiae debebat esse diversi ordinis à sacerdotio Aaronis, juxta hæc verba psalmi 109: *Juravit Dominus, et non pauebit eum: tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Et apud Zachariam cap. 16, legimus assumendos esse ex gentibus sacerdotes et Levitas: *Et assumam ex eis in sacerdotes et Levitas, dicit Dominus.* Jam verò, ut argumentatur Apostolus, *translato sacerdotio necesse est ut et legis translatio sit:* etenim maxima pars legis Mosaicæ omniò pendebat à sorte Leviticæ tribùs, et cum illà constitutione necessariam habebat connexionem.

Verba Zachariæ solent Judæi ad Zorobabelēm referre, et illa: *Erit sacerdos super solium suum, sic vertere: Et erit princeps super solium suum vel coram solio suo.* Sed vox illa, *Oriens,* quæ hebraicè germen est, propriè Messiae convenit: vocatur enim ab Isaïâ Messias, *germen Domini;* et à Jeremiâ, *virga de radice Jesse, virgultum, et radix, et germen justum,* ab Ezechiele, *germen nominatum.* Orientis etiam nomen agnoscitur in his verbis Balaami, non ad Zorobabelēm sed ad Messiam certò pertinentibus: *Orietur stella ex Jacob;* et in istis Malachiæ, quæ ad Christum quoque spectant: *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae;* et in his Zachariæ alterius apud Lucam: *Per viscera misericordiæ Dei nostri visitavit nos Oriens ex alto.* Unde germen in illo Zachariae loco Messiam interpretati sunt Jonathan Ben Uziel, et Rabbi Jarchi, Maimonides, et Talmudista Jerosolymitanus libro Be-racoth. Pervertunt etiam illius loci sensum, qui vocem כהן Cohen principem significare docent, quia etsi Cohen quandoque virum nobilem regi proximum, vel virum à consiliis secretioribus significet, nunquā tamen significat ipsum regem seu principem summā indu-tum auctoritate: sic lib. 2 Reg. cap. 20, v. 26. Ita Jairites dicitur Cohen David, id est, minister ejus: hoc etiam sensu vocantur Davidis filii ibidem cap. 8, *Cohanim;* jam verò ille, cui *Oriens* nomen, juxta prophetam portabit

gloriam, et sedebit super solium; ergo ecclesiastico sensu, non politico, pro principe ac cipienda est illa vox *Cohen.*

Deinde verò quod spectat locum ex psalmo 109, certum est illum olim de Messiâ interpretatos esse Judæos: nam Christus Dominus publicè eos alloquens pro confesso assumpsit, Messiæ prædictionem illie contineri, ut legimus c. 22, Ev. S. Matthæi, qui subjicit: *Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illâ die eum amplius interrogare.* Factum idem à Petro memorant Actus Apostolorum: idem Paulum sensisse, prior ad Corinthios declarat Epistola; apertissimè verò Epistola ad Hebreos, in quâ reconditos hujus psalmi sensus Apostolus explanavit; haudquām verisimile est eos tantum sibi fuisse permissuros ut nobilissimo psalmo novam et adhuc inauditam sententiam assingerent, apud Hebreos præsentim, superstitionibus deditam gentem, et in iis quæ ad religionem pertine-rent irritabilem, nisi in communī opinione receptum ac vulgo creditum scivissent. Itaque opinionem hanc jam inde à vetustis ductam temporibus secuti sunt Judæi complures; in his Talmudista, et Rabbi Moses Hadarsan, et Rabbi Saadias Gaon in Danielem. Vox *Cohen* in hoc psalmo, sicut in loco superiùs ex Zachariâ allato, sacerdotem, non principem si-gnificat, propter modò allatam rationem, et factam Melchisedechi mentionem, qui erat *sacerdos Dei altissimi*, hocque titulo decimas omnium olim accepit. Præterea hæc de mutatione sacerdotii, et assumptione in gentilium sacerdotes, quæ prædictetur Isaïæ 66, robur accipient ex iis, quæ jam de novis sacrificiis dicturi sumus.

4º Nova prænuntiantur sacrificia. Horum mutationem necessariò inducit mutatio sacerdotii Aaronis, quod cum sacrificiis relationem necessariam habebat. Sed præterea apud Ma-lachiam et Danielem clarissima extant de hæc sacrificiorum mutatione vaticinia. Mal. cap. 1, hæc verba legimus: *Non est mihi voluntas in vobis, et munus non suspiciam de manu vestrâ: ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Daniel cap. 9 de Messiâ verba faciens habet: *Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in medio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominationis desolatio, et usque in finem perseverabit desolatio.* Quantum Judæi premantur illustri Malachiæ vaticinio,

ex nullâ re magis liquet, quâm ex variis, quas excoigitârunt, hujus loci explicationibus; quas exponentem et refellentem audiamus illustrissimum Huetium in Demonstratione evang. prop. 9, c. 407. Sunt qui dicunt Deum id sibi velle: quantumlibet in idolis vel stellis, minutiisque diis compluribus colendis effusa sit ethniconum impietas, unum tamen summum ac supremum Deum venerantur, quod mihi est longè gratissimum. Hujus expositionis auctor est Rabbi Salomo Jarchi, assertores Rabbi David Kimchi et Aben-Esra. Ea verò quâm absconsa sit et falsa, liquet ex eo quod inter gentes idolorum cultui addictas obscura sit supremi Dei, et ferè nulla notitia, neque ulla ipsi sacrificia fiant: id ergo quodcumque honoris est, impiis cæremoniis et nefario cultu idolis exhibito, tot veri Dei sanctionibus vetito conjunctum, videant quo jure, quâve ratione, oblationem mundam appellare queant.

Impia quidem hæc est, et absurdâ interpretatione, commentitia verò et ad arbitrium conficta altera quam proponit idem Jarchi, Deum nempe significare Judæorum, qui inter gentes dispersi versantur, comprecationes sibi etiam sine victimis susas perplacere. Quæ expositio cum prophœtæ verbis pugnat ex adverso: quippe honores à gentibus sibi habitos Deus opponit cultui à Judæis præstito et apertis verbis affirmat sibi ab his sacrificari; id enim sonant verba hæc: *Munis non suscipiam de manu restrâ... in omni loco sacrificatur et offeratur*, etc. Aliam explicationem non minus futilem proponunt David Kimchi et Aben-Esra, nempe hanc: Si à gentibus, itidem ut à vobis, munera mili offerri vellem, munda ea et selecta offerrent, vos verò strigosas et malè habitas hostias mili offertis. Sed nulli legi seu conditioni propositio hæc conjuncta est, sed simplex; nec id fore aut fieri posse, sed esse reipsa ac fieri dixit Deus.

5º Prænuntiatur populus novus ex omnibus gentibus conflatus Messiae imperio subjiciendus, idque non ab uno aut altero prophetâ, sed ab omnibus, in singulis fermè paginis. Fuit conditio pacti Abrahamitici, ut *in semine illius patriarchæ benedicerentur omnes cognationes terræ*; Messiam vocat Jacob in celebri vaticinio *expectationem gentium*; ipsi Hebrei doctores hæc verba psalmi 2: *Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*, de Messiâ intellexere; clariora etiam sunt ista verba Isaiae: *Quia repleta est terra scientiâ Domini... in die illâ radix*

Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur; et illa Osee prophetæ c. 2: Dicam non populo meo: Populus meus es tu; et ipse dicet: Deus meus es tu; et ista Sophoniæ, cap. 5: Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno; Zacharias cap. 9 de Messiâ verba faciens hæc habet: Loquetur pacem gentibus, et potestas ejus à mari usque ad mare, et à fluminibus usque ad terminos terræ; additæ verba Malachiæ modò laudata: Non est mihi voluntas in robis, etc. Ex his locis sine ullâ ambiguitate concluditur non solùm regnum Messiae fore amplissimum, et gentes ad cognitionem veri numinis adducendas; sed etiam patet eamdem futuram gentilium et Judæorum conditionem.

6º Denique clarè prænuntiatus est à Daniele cap. 9 reipublicæ, urbis et templi, cui universus saeculariorum apparatus alligatus fuit, integritus sempiternus. *Ab exitu sermonis ut iterum edificetur Jerusalem usque ad Christum ducem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ erunt... et occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est: et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Sed de his infra fusiūs.*

Objicies: Lex certissimè lata fuit à Moyse, non ad tempus, sed è mente ut in æternum permaneret; et multa sunt Prophetarum de legis æternitate clarissima vaticinia. Nam Moyse vocat legem suam in multis locis legitimum sempiternum. Deut. cap. 29, v. 29, præcipit ut in sempiternum serventur universa præcepta: *Abscondita Domino Deo nostro, ait, que manifesta sunt nobis et filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus.* Sic in sancientis variis de sabbato et paschate præcepitis, aliisque legis partibus, èadem utitur phrasí: ea omnia mandata vocantur mandata æterna. Nec solùm illâ voce in æternum utitur, sed et alis, quæ legis perpetuitatem sine ullâ æquivocatione significant; v. g., pronuntiat eam non recessuram esse de ore seminis ejus: *Respondebit, inquit Deut. 32, 12, ei canticum istud pro testimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore seminis ejus.* Et rursus in benedictione tribuum, Deut. 33, hæc absoluta invenimus: *Legem præcepit Moyses hereditatem multitudinis Jacob.*

Prophetæ Moysi concinunt: *Initio cognori, ait David Ps. 418, de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti eu.* Deus apud Jeremiā prophetam pronuntiat tamdiu permansuram le-

gem', quamdiù populus Judaicus esset permanensuris, c. 51, v. 36 : *Si defecerint leges istae coram me, dicit Dominus, tunc et semel Israel deficit, ut non sit gens coram me cunctis diebus.* Prophetarum ultimus Malachias, libro suo finem imposuit hisce verbis : *Mementote legis Moysis servi mei quam mandari ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et iudicia;* et hanc legem versus sequenti mansuram declarat usque ad adventum Eliæ et diem judicii : *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam reniat dies Domini magnus et terribilis... et percutiam terram anathemate.* Ex quibus omnibus sic argumentari licet : Lex in æternum posita, nullà obliuione delenda, ab ore Israel nunquam recessura, coram Deo nunquam defectura, hereditatis instar Israelitis in perpetuum transmittenda, usque ad diem judicii observanda, reverè perpetua est et immutabilis; atqui, etc.

Resp. : Distinguom majorem : lex quæ à Moyse et Prophetis dicitur in perpetuum posita, nullà obliuione delenda, ab ore Israel non recessura, reverè perpetua est, nec ullo modo temporaria dici potest, si æternitatem, perpetuitatem et indefectibilitatem absolutam legi tribuant istis verbis Moyses et Prophetæ, concedo; si æternitatem, perpetuitatem et indefectibilitatem solummodo relativam, quæ pertineat non ad omnia futura tempora, sed ad definitum reipublicæ ævum, nego. Igitur, ut ex istis locis in objectione ciatis efficiant Judæi legem non esse temporariam, ostendendum ipsis est verba ista, *in æternum, in perpetuum, in omnes generationes*, etc., semper in sensu absoluto accipi, neque unquam à Moyse et Prophetis usurpari in sensu relativo; quod certè nunquam efficiunt. E contrario evidenterissimum est voces has, ubi rebus humanis accommodantur, absolutam significationem habere non posse, et ad summum significare mundi durationem; neque alio sensu, nos Christiani, legis nostræ præcepta æterna et perpetua asserimus, nisi quia permanensa sunt usque ad consummationem seculi. Est igitur istorum verborum sensus necessariò relativus. Inquirendum ergo est quæ tempora includat illa æternitas attributa legi à Moyse et Prophetis : an omnia tempora usque ad finem mundi, an ea solummodo quæ Messie adventum præcedere debeant? Jam vero certum est voces hebraicas, quæ verti solent per has latinas, *in æternum, in perpetuum*, non tantum non significare propriè dictam æternitatem, sed nec etiam diuturnitatem

mundi : quandoque etenim tempus indefinitum, quandoque finitum, quandoque etiam tempus breve denotant, ut contra alios Rabbinos doctè et fusè demonstravit Rabbi Joseph Albo, trecentis abbinc annis, non sine multâ suorum invidiâ. Hic doctor Judæus in libro contra Christianos, quem inscripsit Sepher-Ikkarim, omnia argumenta à Maimonide allata pro æternitate legis vana esse ostendit. Præterea Judæi interpres illas ipsas voces, quarum vim urgere solent adversus Christianos, ubi de æternitate legis quæstio est, saepissimè aliter vertunt, et ipse etiam æternitatis legis defensor acerrimus Maimonides, in More Nevochim haec annotavit : « Proinde sciendum est quid בָּאָדָם עַל עוֹלָמָן non necessariò significet æternitatem, nisi ei conjungatur עַד ed vel ad, idque vel post illud, ut עַל עוֹלָם וְעַד עַל עוֹלָמָן read, vel ante, ut עַד עַל עוֹלָם ad olam. » בָּאָדָם Olam igitur simpliciter et per se, ex confessione Maimonidis, non significat æternitatem. At neque cum illis adjunctis eam habet vim, nisi pro subjectâ materiâ, ut ps. 60 : *Dominus ipse est rex in ætermum.* Nam 1 Reg. c. 22, v. 22, eademi vox ad olam significat tempus finitum et determinatum; ibi quippe Samuel dicitur mansurus coram Domino ad olam seu in æternum, id est, non recessurus à tabernaculo Domini, sed ibi per totam vitam præsens sacris affuturus. Multa alia loca sunt, in quibus voces illæ olam, *le olam, ad olam,* significant solummodo tempus finitum (1). Itaque illa præcepta dicta sunt æterna et perpetua, ut intelligerent Judæi illa non pendere ab hominum voluntatibus, sed vigere debere, quamdiù permanensa esset respublica, vel donec à legislatore Deo abrogarentur. Liquet

(1) Exod. 21 : *Quod si dixerit servus : Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber, offeret eum dominus diis... et perforabit aurem ejus subulâ, et erit ei servus in seculum,* id est, usque ad annum jubilæum. Num. 8, 24; Prov. 22, 28; Is. 52, 14; et 45, 17; et 63, 60. Jer. 41, 20; Mal. 3, 4; Ps. 61, 5; Eccl. 10, 1. Rabbi Kimchi refert, veterem esse traditionem in domo Eleazar servatam, nempe tres esse voces in lingua hebraicâ, quæ interminatae significant durationem : *Netzah, Selâ' et Ad.* Quaecumque sit istius traditionis auctoritas, ex eâ efficitur filialian Eleazari non existimasse alias voces quibus semper utilit Moyses in suis legibus sanctificans, eamdem strictam significationem habuisse. At neque haec voces absolutam æternitatem significant. Nam, ut observavit Joseph Albo, etiam vox, *le Netzah, in æternum*, quandoque accipitur pro tempore brevi et finito, uti Ps. 68, v. 17, ubi Deus dicitur in æternum habitatus in monte Sina, cùm tamen erecto tabernaculo inde translatus sit cultus in tabernaculum.

etiam nullum alium esse sensum istorum verborum Moysis. Deut. 42, v. 52 : *Quod praecipio tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quidquam, nec minvas.* Eadem vis est istorum verborum : *Erit vobis legitimum sempiternum... legem dedit Moyses hereditatem multitudinis Jacob... non recedet de ore seminis tui... illam nulla delebit oblitio.* « Hæc et similia, ut ait Rabbi Joseph Albo, admonent nos ne addamus vel detrahamus aliquid præceptis pro nostro iubitu vel arbitrio, sed nihil prohibet quominus ipse benedictus addat aut demat, prout sapientia ejus statuerit. » Denique dies ille Domini magnus et horribilis, ante quem, juxta Malachiam, venturus erat Elias, et usque ad quem permanere debebat lex, non est dies ultimi judicii, sed dies ultimus statu s Judaici, usque ad quem diem legem vigere debuisse, et viguisse confitemur. Verba Malachiae modò fusi exponemus.

Hæc planè sufficiunt ad diluendam Judæorum objectionem; sed si aliunde constat *olam* apud Judæos significare solere certum et determinatum tempus, à etate scilicet reipublicæ Judaicæ ante Messiam, et quandoque illam etatem, quæ sub Messia victuri sunt Hebrei, non solum ad vanitatem objectionis ostendendam conferret, verùm etiam istæ voces non parùm confirmabunt sententiam christianam de abrogatione legis, temporibus Messiae. Jam verò celebris est apud doctores Synagogæ distinctione inter *עולם הזה olam eze*, et *עולם הבא olam eba*, seu præsens seculum et seculum ventrum. Primum seculum continet temporis spatiū usque ad Messiam, et secundum seculum tempora illa quibus Messias regnaturus est. Huic distinctioni locum sine dubio dedere Prophetarum scripta, in quibus rerum status sub Messia significatur per novum cœlum et terram novam. Cùm igitur hæc sit naturalis et obvia interpretatio vocis Hebraicæ *olam*, cui auctoritatem conciliat multorum doctorum inter Judæos sententia, nihil impedit quominus illas phrases apud Moysen, quibus asserit leges suas mansuras in æternum, hoc sensu interpretetur, quod mansuræ essent per totum *olam eze* seu ævum præsens, et usque ad *olam eba*, seu seculum venturum Messiae. Ideò fortassè Moses aliis in locis asserit, ritus legis suæ esse observandos in habitationibus eorum, seu quamdiu possessores terræ Chanaan futuri erant : sciebat enim divinus ille vir ex vaticinio Jacobi, et ex divino afflato interitum aliquando statum Judæorum tem-

pore Messiae, et ideò præcepit ut lex in terrâ Chanaan servaretur, his verbis Deut. c. 12 : *Hæc sunt præcepta atque iudicia, quæ facere debetis in terrâ quam Dominus Deus patrum tuorum datus est tibi ut possideas eam cunctis diebus quibus gradieris super terram ; vel, ut v. 19 legimus, super terram tuam, id est, terram Chanaan. Et reverà propter hoc Moysis mandatum, extra terram illam festa legis Mosaicae aliosque ritus non servarunt olim, nec si amplissimo regno potirentur, servare possent Judæi.*

Tandem in hâc nostrâ explicatione nequam recedimus à sententiâ veterum Illebræorum. Legitur in Talmude traditionem esse in domo Eliae, quod sex annorum millibus definita esset mundi duratio, quorum duo priora millia fuerunt sine lege; duobus subsequentibus milibus vigore lex debuit, et postea servari per postrema duo millia Messiae doctrinam oportebat. Ex quibus patet illos magistros non putasse legem suam aeternam esse. Est quoque in Midrasch Cohelet haec sententia : « Legem quam homo discit in hoc seculo vanitatem esse præ lege Messiae. » Est apud R. Simeonem in Jalkult, « Deum per Messiam novam legem esse daturum. » In multis aliis locis eadem declarantur.

ARGUMENTUM II.—*Ex naturâ legis Mosaicæ.*

1º Ita erat Mosaica lex posita in temporum, locorum et personarum circumstantiis, ut in perpetuum manere nequam potuerit. Nam lex accommodata certæ regioni, solis data posteris Abrahæ ad eorum discretionem ab omni aliâ gente, et adabolendam idolatriam inventa, non debuit permanere, nisi quamdiu regnum Dei angustis istius regionis limitibus continebatur; Judæi à ceteris gentibus separati consisterent, et vigeret idolatriæ pestis. Evidens est hæc major propositio : nam multum distat à sapientiâ legem dare imperio extenso extra terræ Chanaan limites, quæ nonnisi in istâ regione servari potest, aut constitutionem ad hominum separationem inventam, omnibus adunatis imponere; aut ritus infinitos ad idolatriæ abolitionem institutos retinere, ubi nullum est idolatriæ amplius periculum aut occasio. Atqui lex Mosaica ita erat terræ Chanaan accommodata, ut extra illam servari non potuerit : erat data solis Abrahæ posteris ad eos ab omni aliâ gente dividendos, et ad abolendam idolatriam fermè tota instituta : atque ex alterâ parte non fuit semper coercendum Dei regnum solius terræ Chanaan limitibus, nec semper dividendus erat populus Judaicus à ceteris gentibus nec semper infectura erat orbem idolatriæ,

Prima hujus minoris pars jam à nobis superiori articulo confecta est; pauca solum addemus ut intelligatur illam legem ita fuisse terrae Chanaan accommodatam, ut nec à Judæis extra illam servari possit, multò minus esse lex universalis Messiae. Si qua certæ illius constitutionis pars universalis esse debeat, maximè prescriptæ solemnitates; jam verò istæ extra terram Chanaan celebrari non possunt. Non neomeniæ: nam illæ, siue et cætera festa ex lunæ motu pendentia, determinabantur ex phasium lunarium observatione facta Jerosolymis. Jam verò haec observationes nonnisi terræ Chanaan habitatoribus innotescere potuerunt; nec illo modo fieri potest, ut aliae gentes remotiores, quas sol et luna citius aut seriùs invisunt, eodem tempore cum Judæis festivitates illas juxta legis prescriptum observent; atque apud nos commorantes Judæi, servare solent singulis mensibus duplē neomeniam, quia ignorant quā præcisē die celebranda sit. Non etiam celebrari possunt ab exteris gentibus festa paschatis, pentecostes et tabernaculorum, ad quorum celebrationem Judæi Jerosolymam proficisci debant. Nam qui fieri potest, ut ex Galliâ, Britanniâ, aliisque remotioribus partibus ter in anno proficiantur omnes Jerosolymam? Erant etiam in lege Moysis multæ aliæ causæ cur Judæi ad istam urbem se conferrent. Non denique annus sabbaticus: ille quippe annus incipiebat die septimâ mensis tisri, qui septembri maximâ ex parte respondet; et ideò ab hoc die otium terræ ordiebantur, quod in istâ regione ante illud tempus omnes terræ fructus, non tantum segetes, sed etiam uvæ et cætera poma colligerentur. Evidentissimum est hanc legem non posse servari, nisi in iis regionibus quæ eidem soli subjacent: nequaquam verò in nostris plagis, in quibus vindemia magis sera est. Idem dicendum de omnibus aliis institutis Mosaicis, quæ ille legislator nonnisi Judæis incolentibus terram Chanaan injunxit; quæ eorum maiores in captivitate Babylonicâ apud exteris non servavere; quorum etiam observatio à proselytis portæ, seu non circumcisus, nunquam exigebatur.

Certissima etiam est secunda minoris pars, quod divinum imperium non fuerit semper coereendum angustis terræ Chanaan limitibus, nec idolatria semper orbem terræ infectura. Id efficiunt ea omnia, quæ protulimus modò, de vocatione gentium testimonia: imò et Judæos habemus confitentes, qui uno ore docent gentes in cognitionem veri Dei adductas per

Messiam, idola et superstitiones ritus relicturas. Non minus evidens est iisdem temporibus non esse dividendam gentem Judaicam ab aliis populis: nam illi non erunt separati, qui eidem obtemperabunt principi; eisdem parebunt legibus, in omnibus mutuâ fruentur societate. Atqui haec omnia contingent temporibus Messiae: *Insula legem ejus expectabunt, accipiet gentes hereditatem suam, omnes populi eum deprecabuntur, et benedicentur in ipso omnes cognationes terræ.* Hæc constantissima vox est omnium Prophetarum.

2º Lex ritualis et judicialis propriâ suâ virtute nulla afferebat efficacia remedia delictis gravioribus, sed juxta illam morte damnare peccatorem oportebat: ideò dicebat David penitens: *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis.* Pro levioribus quidem peccatis per ignorantiam vel inadvertentiam admissis, sacrificia expiatoria quædam præcipiebantur: sed quæ esse poterat vis et efficiacia sanguinis hircorum et vitulorum ad ablutionem peccatorum, aut quid conferre cinis vituli aspersus ad sanctificationem inquinatorum? Evidens est, uti concludit Apostolus, illa valere non potuisse nisi ad emundationem carnis, et ad legalem et externam quamdam justitiam procreandam; et ideò prophetæ multa de sacrificiorum vanitate habent: *Non sum locutus, ait Deus apud Jeremiam, c. 7, v. 22, cum patribus vestris, et non præcepi vobis in die quā eduxi vos è terrâ Ægypti, de verbo holocaustorum et victimarum; sed hoc verbum præcepi: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus.* Samuel ad Saûlem aiebat: *Numquid vult Dominus sacrificia et victimas, et non potius ut obediatur vocis Domini? Melior est enim obedientia, quam victimæ; et auscultare, magis quam offerre adipem arietum.* Psalmes regius sic Deum inducit loquenter Ps. 49: *Non in sacrificiis arguam te: nunquid manducabo carnes taurorum...? Immola Deo sacrificium laudis.* Et apud Oseam prophetam c. 6, v. 6, dicit Deus: *Misericordiam volui et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta.* Imò verò sacrificiorum abrogationem propter inefficaciam canit David hisce verbis: *Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi; holocaustum et pro peccato non postulasti; tunc dixi: Ecce venio.* Infinita alia sunt in Scripturis hisce similia, ex quibus patet non fuisse Prophetarum mentem de sacrificiis diversam à mente Apostoli: ergo lex ritualis ex naturâ suâ, nec perfecta, nec immutabilis est.

Objicies cum Rabbi Abravanel libro de capite fidei c. 13 : « Mutatio legis divinae vel totius vel alicujus partis repugnat infinitae sapientiae legislatoris, omnia ob fixum et certum finem agentis : *Ego Dominus et non mutor.* » Ergo. — Respondeo : Si lex sit summæ et consummatæ perfectionis pro omnibus temporibus, quod assumit ibidem ille doctor Judæus, vel si æternam et immutabilem esse illam semel decreverit Deus, quod etiam supponit idem auctor, vel si eadem necessariò futura sit semper ratio conservandæ legis, quæ fuerat ferendæ, manebit sine dubio. Sed Rabbi Abravanel nunquam ostendet vel legem fuisse absolutè perfectissimam, vel Deum illam tulisse ob fixam et immutabilem rationem. Id non concluditur ex eo, quod à Deo lata est : nam docent Hebrœi datam fuisse Noahidis legem ante Mosaicam, quæ nec perfecta, nec immutabilis erat. Ergo nec concludere licet ipsis, legem suam esse absolutè perfectam et immutabilem, propter hanc solam rationem, quod à Deo lata fuerit. Et verò qui potest dispensare, potest et abrogare. Atqui Deus sæpius dispensavit. Sollicitè interdictum erat Ex. 29, Lev. 24, Num. 18, ne quis vesceretur panibus propositionis, nisi qui sacerdotali fungeretur munere, aut ex tribu Levi esset; et nihilominus Davidi permissum fuit eos comedere; neque constat à Deo vel à Prophetâ factum hoc reprehensum fuisse. Idem David Gabaonitis concessit, ut septem viri de domo Saül, septem mensibus, suspensi manerent à decimâ sextâ nisan usque ad decimam septimam marchesvan, contra disertam legem Moysis Deut. c. 21. Illic ex ipsorum Judeorum confessione, legis violatio fuit, quorum alii cum Rabbino Jesaiâ respondent hoc factum fuisse ex mandato oraculi : alii verò putant eradican-dam esse litteram ex lege, nomenque Dei publicè sanctificandum ; ita Rabbi Raschi. Cùm itaque ex ipsis plurimi agnoscent divino vel jussu vel permissu legem hanc judiciariam pro tempore abrogatam fuisse, nostram magnoperè firmant sententiam, videlicet Deum similibus jussis testatum fecisse, legem hanc se non perpetuam esse voluisse, sed pro beneplacito suo posse ac velle illi derogare. Multa alia exempla subministrant sacri codices, quibus permotus Maimonides, declaravit « obtemperandum esse prophetæ cuilibet contra legis vetitum jubenti, exceptâ tamen idolatriâ. » Atque hoc nobis sufficit ad infringendam legis tum cærimonialis, tum judicariae absolutam immutabilitatem.

PROPOSITIO II.

Lex Mosaica jam abrogata est.

PROBATIO. — Illa lex jam abrogata est, cuius interitui præfixum à Prophetis tempus jam à multis seculis effluxit, et quam præsens Judæorum conditio abrogatam planè ostendit : atqui, etc. Duæ ergo erunt probationis partes ; ex prophetiis una, quam leviter solummodò hic perstringemus, utpote totâ secundâ parte fusiùs evolvendam ; altera ex conditione Judæorum, et rescissi cum illis initi federis argumentis.

1º Effluxit præsignatum legis Mosaicæ durationi à prophetis tempus : nam 1º advenit ille propheta similis Moysis, videlicet Christus Dominus : uterque propheta, sacerdos et rex ; uterque Dei intimâ familiaritate usus est ; uterque splendida patravit miracula ; uterque fœderis inter Deum et homines mediator extitit. 2º Promulgata est lex nova, de quâ Jeremias prophetavit, non scripta digito Dei in lapide, sed in visceribus et tabulis cordis carnalibus, quæ propter sanguinis Christi virtutem et divinæ gratiæ efficaciam, quæ conditio pacti est, irrita esse non potest ; quæ non in circumstantiis temporum posita, æterna esse debet, quæ hominum conditioni accommodata atque sanctissima, eos ad perfectissimam vitæ rationem instituit. 3º Sacerdotium Aaronicum sine restitutionis spe abolitum est : nam non solum nullos habent Judæi sacerdotes, sed ita sunt confusæ eorum familiæ, ut quâ tribu quisque oriundus sit, planè nesciant. 4º Abolita sunt eorum sacrificia : sciunt etenim extra templum Jerosolymitanum non licere sibi offerre sacrificia, neque ulla reverâ offerunt ; et aliunde magnum est nomen Jehovæ in gentibus, et ab ortu solis usque ad occasum sacrificatur et offertur nomini ejus oblatio munda. 5º Vocabæ sunt ad cognitionem veri Dei gentes, usque ad quem eventum significaverat patriarcha Jacob duraturum statum Judaicum, in celebri isto vaticinio, Gen. 49, in quo Messiam prædictum crediderunt omnes olim Judæi, et quod sic verte-runt omnes interpretes : *Juda, te laudabunt fratres tui.. adorabunt te filii patris tui... non auferetur sceptrum de Juda, nec dux de fenore ejus donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium ; seu, et ipsius erit congregatio popu-lorum.* Si Messias sit expectatio gentium, si ipsius proprium officium sit, juxta omnes Prophetas, illas in cognitionem veri Dei et religio-nis unitatem colligere : ergo jam venit, cùm hoc effectum sit, nec amplius expectent gentes novum de cœlo doctorem. 6º Templum illud

secundum, quod ædificavit Zorobabel, debebat esse Iudaorum ultimum, juxta Danielem c. 5, Aggeum c. 4, et Malachiam c. 5; sed illud jam dirutum est mille fermè et septingentis abhinc annis. 7º Præsignaverat Daniel c. 9 septuaginta hebdomadas annorum seu annos 490 à restauratione urbis usque ad unctionem Sancti sanctorum, prophetarum impletionem, expiationem peccati, urbis destructionem et abolitionem sacrificiorum, quæ septuaginta hebdomades jam effluxerunt. 8º Interit regnum à Daniele prædictum, c. 2, quo tamen permanente, constitui divinâ virtute debebat regnum æternum Messiae, et iniri novum fœdus. 9º Advenit dies Domini magnus et horribilis, quo rescissum est pactum in monte Sina initium, et terra Chanaan percussa est anathemate, juxta hæc verba Malachiæ, quæ claudunt propheticos sermones veteris Testamenti: *Mementote legis Moysis servi mei, quam mandavi ei in Horeb. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis, et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam et percutiam terram anathemate.* Hæc fusiū aliás evolventur.

2º Præsens Judæorum conditio legem abrogatam et rescissum fœdus Mosaicum clarissimè demonstrat. 1º Istius foederis conditiones non servat amplius Deus. Fœdus quippe illud his verbis complexus est Moyses: *Jehovam elegisti hodiè, ut sit tibi elohim (seu rex et protector) et obediā ejus imperio, et Dominus elegit te, ut sis ei populus peculiaris, in nomen et laudem et gloriam suam.* Födere igitur illo obstrinxerat se Deus ad tuendam illam gentem, eamdemque ab aliis separatam speciali providentiâ regendum, quo regis munere diligentissimè perfunditum esse olim Deum supra ostendimus, leges dando, ministros constituendo, dividendo pro meritis præmia vel supplicia, omniaque alia regalis potestatis officia obeundo. Verùm à 1800 annis planè illius populi res deseruit, nec ullum obiit regalis potestatis officium; nulla edidit apud illos miracula, quibus ad se suorum animos solebat convertere; nullos misit ad eos Prophetas, qui eos de consiliis suis admonebant; non amplius sunt in nomen et laudem et gloriam Dei sui; urbis et templi destructiōnem, cultūs abolitionem, universæ gentis excidīm passus est, nec adhibuit ad reerectandos Judæorum animos solatium ullum; nullam dedit restitutionis spem; uno verbo, apud eos Deus non amplius est politicus princeps, qualem se præbuerat; caret ditione, caret palatio,

caret throno, caret subditis, caret ministris, et si quem hodiè cultum Judæi exhibeant Jehovæ, non ut regi et capiti reipublicæ, sed ut Deo exhibent; ergo fœdus illud, quo in politicum reipublicæ caput electus fuit, jam est solutum. 2º Deus federis Mosaicæ conditiones non modò non amplius servat, verùm etiam legis suæ partes omnes abrogavit, eficiendo ut earum observantia esset impossibilis. Juxta clarissima Moysis verba, omniumque Prophetarum, opertebat Judæos usque ad Messiam ducem, et quamdiu fœdus Mosaicum subsisteret, terram Chanaan incolere, gentem esse separatam ab aliis, Deoque exhibere cultum juxta instituta Mosaica. Nullus alias esse potest sensus istarum vocum, quibus legi tribuitur æternitas, perpetuitas, indefectibilitas; clara sunt etiam in hanc rem hæc Davidis verba: *Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi: hoc requies mea in seculum seculi; hic habitabo, quoniam elegi eam;* et hæc alia: *Elegi et sanctificavi locum istum, ut sit nomen meum ibi in sempiternum, et permaneant oculi mei et cor meum ibi cunctis diebus.* Luculenta sunt etiam hæc verba Malachiæ totius prophetæ ultima: *Mementote legis Moysi servi mei: ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Debeat ergo Deus, quamdiu rex futurus erat Judæorum, habitare montem Sion; debebant permanere ibi oculi ejus et eorū cunctis diebus; debebant Israelitæ usque ad adventum Eliæ prophetæ servare legem Moysis. Si ergo deseruerit Iocum istum, si legis observantiam reddiderit impossibilem, non est amplius rex Judæorum, et lex abrogata est. Sed manifestissimum est, ex quo abominatio desolationis constituta est in loco sancto, Deum illum locum deseruisse; clarum est ex quo Deus Judæos in omnes terræ plagas dispersit, nullam religionis, quæ templo alligata erat, partem posse consistere; manifestum est denique, ex quo civitas dissoluta est, judiciarias leges nullam vim servare; manifestum est ergo universam legem abrogasse Deum, nec clarius mentem suam potuisse significare. 3º Non solum Deus non servat foederis in monte Sinai initi conditiones, impossibilemque redditum legum suarum observantiam; sed in Judæos tanquam perduelles à 1800 annis animadvertisit; ac pluribus prodigiis ac eventibus singularibus significavit invisum sibi esse eorum genus et ingrata munera. Dùm adhuc staret templum Jerosolymitanum, quadraginta circiter annis ante excidium, visa esse in templo

spectra, res miras et prodigiosas, referunt Iudæi doctores in Talmude et in aliis libris; auditam vocem à sacerdotibus in festo pentecostes, narrant Josephus et Tacitus, è Saneto sanctorum prodeuntem, et auribus clarè insonantem verba hæc : *Exeamus, exeamus.*

Apud Josepham, lib. 6 de Bello Judaico, c. 6, sequentem legimus historiam : « Jesus quidam, Anani filius, vir plebeius et rusticus, quadriennio priusquam bellum esset exortum, adhuc pacatâ civitate et rerum omnium copiâ abundantē, cùm ad festum venisset quo tabernacula in honorem Dei desigi ab omnibus mos est, juxta templum repente exclamare cœpit : *Vox ab oriente, vox ab occasu, vox à quatuor ventis, vox in Jerosolymam et in templum, vox in sponsos et in sponsas, vox in universum populum;* idque noctu et interdiu clamitans omnis civitatis vicos circubat. Nonnulli verò ex primoribus populi, diritatem ominis aëgrè ferentes, hominem corripiunt, multisque verberibus afficiunt ; at ille nec pro se quidquam locutus, nec eos qui ipsum verberabant privatim deprecatus, eadem quæ prius verba inelamare non destitit. Proinde magistratus Judæorum rati diviniorem esse hominis motum, eum ad præsidem Romanum adducunt, apud quem ad nudationem Ianiatus, nec preces, nec lacrymas ullas effudit, sed quantum maximè poterat, flebili et lugubri modo vocem inflectens, ad singula verbera clamabat : *Væ, vae Jerosolymis ! Ille verò ad belli usque tempus, neque quemquam civium alloquebatur, sed quotidie velut precatiōnem quamdam meditatus, vae, vae Jerosolymis ! lamentabatur ; neque verò cuiquam imprecatus est, cùm in dies singulos vapularet, neque cibum impertienti benedicebat : una autem ejus responsio ad omnes erat, triste præsagium. At maximè in festivitatibus vociferabatur, idque cùm annos septem et quinque menses fecisset, neque voce raucus erat factus, neque delassabatur, donec obsidionis tempore perspectis reipsa auguriis quievit ; nam in moenibus obambulans iterum, *væ, vae civitati et templo et populo !* voce altâ clamabat ; ubi autem ad extremum adjicit : *Væ etiam mihi !* lapide ex balistâ excusso ietus statim occubuit, animaque, dum adhuc ista omnia loqueretur, dimisit. » Hæc Josephus. Divina inclemensia, ut habet Bossuetius, sese quasi conspicuam et visibilēm præbuerat in isto homine, qui nullo vitæ fungebatur officio, nec vivebat, nisi ut dira vaticinaretur : dederat illi vires plus quam humanas, ut clamoribus adæquaret populi*

infortunia; occubuit tandem victima istius vindictæ, quam tamdiu portenderat : fuit in ipso nomine infanstrum augurium, et videtur vobis Deum ut propheta, Jesus nomine, ineuctabile fatum et præsens exitium annuntiaret, ac esset ominosum nomen pacis et salutis, quod in Christo Iudæi contempserant.

Insana Judæorum in obsidione contumacia superat omnem fidem, nec quidquam divinam in ullum populum iram clarius ostendit : Titi clementissimi imperatoris monita et minas contempsere; veniam oblatam sprevere eo ipso tempore, quo nulla erat salutis spes, et pertinaci defensione eò usque accenderunt militum. Romanorum adversum se animos, ut nullam sibi reliquerint ad salutem viam. Perière ergo undecies centena millia ; urbs funditus eversa est ; templum, invito Tito, flammis consumptum fuit, tamque evidens erat in illo infortunio divini numinis ira, ut imperator negaverit suis armis interisse Jerosolymam, neque laureas sibi ob victoriam à variis populis oblatas acepere, nec congratulatorias orationes audire voluerit. Post excidium urbis annis quinquaginta duce Bar-Cocheba rebellantes ab Adriano imperatore oppressi sunt : ille interfectis sexcentis millibus reliquos sub bastâ vendidit, prohibuitque ne ad urbis sue ruinas accederent, aut etiam è longinquō in easdem converterent oculos, ita ut tempore S. Hieronymi pecuniā redimerent à militibus lacrymandi licentiam. « Usque ad præsentem diem, inquit ille Ecclesiæ doctor, perfidi coloni post interfectionem servorum, et ad extremum filii Dei, excepto planetu prohibentur ingredi Jerusalem, et ut ruinam suæ eis flere licet civitatis, pretio redimunt ; ut qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrymas suas, et nequidem fletus eis gratuitus sit. Videas in die quo capta est à Romanis, et diruta Jerusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas et senes, pannis annisque obsitos, in corporibus et in habitu suo iram Domini demonstrantes ; congregatur turba miserorum et patibulo Domini coruscante ac radiante ex anastasi ejus, de Oliveti quoque monte crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem ; adhuc fletis in genis, et livida brachia, et sparsi crines, et miles mercenarius postulat, ut illis flere plus licet. »

Sed nullum est argumentum illustrius divinæ in istam gentem iræ eventu illo, quem temporibus Juliani imperatoris contigisse consen-

tiente voce referunt scriptores tum christiani, tum ethnici, tum judæi. Impius ille princeps in odium Religionis christianæ, et ut vanitatis Christi Domini vaticinium de perpetuo interitu templi convinceret, illud instaurare sumptibus immodicis statuit. Cognito imperatoris consilio Judæi ex omnibus mundi partibus concurrunt, omnia parant ad ædificium, imperatore excitate, pecunias suppedante et auctoritate suâ inceptum promovente. Sed dum studuit Domini vaticinia eventu frustrare, illa reverâ adimplevit; licuit illi imperatori et Judæis, veteris templi fundamenta diruere, et elicere ut non remaneret lapis supra lapidem; sed nova ponere fundamenta non licuit. Quid evenerit, docebit Ammianus Marcellinus scriptor ethnicus, aequalis temporum, Juliani laudator. « Julianus, inquit, l. 23, c. 4, imperii sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare, ambitiosum quondam apud Jerosolymam templum instaurare sumptibus cogitabat immodicis, negotiisque maturandum Alypio dederat Antiocheni. Cum itaque rei idem fortiter instaret Alypius, juvaretque provinciae rector, metuendi globi flamarum propè fundamenta crebris assaultibus erumpentes fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum; hocque modo, elemento destinatiū repellente, cessavit inceptum (1). » Alias circumstantias hujus memorabilis eventus referunt historici ecclesiastici, inter quos Sozomenus sic hanc historiam concludit: « Quod si cuiquam hæc incredibilia videbuntur, fidem ei faciant ii, qui acceperunt ab hominibus, qui res ipsi viderant, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne inchoare quidem potuerunt. » Et reverâ pertinax illa gens Judeorum, præcipue à prin-

(1) Est inter ipsa Juliani scripta fragmentum epistola, ex quo magna accedit auctoritas relationi Ammiani Marcellini, in quo imperator confitetur quod nuper ejus fuerat consilium templi Jerosolymitanum instaurandi. Habemus etiam Judæos consentientes: in diebus R. Chanan et sociorum ejus, ait R. Gedaliah Ben Joseph Jechaia, anno circiter orbis conditi 4349, memorant libri annalium, magnum in orbe universo fuisse terræ motum, collapsusque esse templum, quod struxerunt Judæi Jerosolymis, precepto Cæsaris Juliani apositæ, impensis maximis. Postridie ejus dici (quo mota fuerat terra), de cœlo ignis multis cecidit, ita ut omnia ferramenta illius ædificii liquecerent, et amburerentur Judæi multi atque adeò in numerabiles. Apud Wagenseil. Tela ignea satanæ. Errat hic ubi narrat extructum templum fuisse, sed hic error demonstrat illum auctorem, nec Ammianum, nec Christianos exscripsisse.

cipe excitata, ab illo opere nequaquam nisi divinâ virtute potuisset abduci. Denique à 1800 annis miseram et ærumnosam vitam agit ille populus apud extraneos, patrio solo extorris, sine sede fixâ, nullâ fruens requie, sed corde pavido, uti vaticinatus est Moyses, deficientibus oculis, animâ morore consumptâ, quasi pendentem ante se vitam infelix protrahit, factus in opprobrium, in fabulam, et in proverbium cunctis gentibus.

Dices 1º: Ex præsenti conditione Judæorum non magis efficitur rescissum esse pactum Mosaicum, quam in tempore captivitatis Babylonice idem conclidi potuit: carebant quippe tunc civitate, templo, sacrificio, etc. Attamen firmum ratumque mansit tunc fedus Mosaicum: ergo et hodiè manet.

Respondeo ex utrinque eventus comparatione multum confirmari vim nostri argumenti, nedum illa elevetur. Nam 1º si durationem spectamus utriusque calamitatis, nulla omnino invenietur proportio: illa non nisi septuaginta annis à primo initio, seu ab anno quarto regni Joachim duravit; haec obtinuit jam annis fermè mille octingentis, id est, per diuturnum magis temporis intervallum, quam steterat respublica Judæorum. 2º Tempore Nabuchodonosori remansit Jerosolymis et in Judæa magna pars populi, efficitque divina providentia, ut nullæ ibi transferrentur coloniæ, nec vicini populi vacua loca occuparent; è contrario post ultimum excidium Romani novam urbem, Eliam nomine, considerunt, ad quam accedere, vel etiam oculos convertere sub pœnâ capitîs Judæis omnibus vetitum fuit: et ad unum omnes terrâ Chanaan pulsâ sunt. 3º Dispar valde sors Judæorum fuit: in Babylone suos judices habebant, qui secundum legem Mosaicam jus dicebant; imò legimus Nabuchodonosorem extulisse thronum regis Joachim super thronos regum qui cum ipso erant in Babylone; in præsenti vero dispersione, in toto orbe, ne unicam quidem habent civitatem, sed ubique obtemperant legibus alienis, et principibus nomini suo infestis. 4º In captivitate Babylonica addebat Judæis animos clarissima Prophetarum vaticinia: septuaginta annos determinaverat Jeremias, Isaías libatores Cyrus nomine compellaverat, Ezechiel novæ urbis et templi formam descripserat; ex quibus omnibus certò apud Judeos constabat se aliquando in patriam tellurem reducendos esse. Sed quam dispar rerum in hac captivitate facies! Nullis recreantur promissionibus divinis,

aliénam gentem sua possidere cernunt, nomen suum invisum omnibus populis sentiunt, suis conatibus et incoepitis obstarre numen semper experti sunt: ergo nulla convenientia inter hanc et illam captivitatem, atque si illa divinæ in populum iræ propter idolatriam indicium fuit, haec propter aliquid majus scelus summæ in clementiæ erit argumentum, de quâ re aliâs.

Et verò illæ captivitates, quæ stante civitate, et nondum soluto fœdere Mosaico, Judæis contingebant, necessariò breves esse debebant; aliâs Deus sinem suum non obtinuisse; fuit etenim Dei consilium in promulgandâ lege Mosaicâ ut apud gentem saltem unam vigeret sui cognitio; idèoque necesse fuit ut illam separatam à cæteris nationibus in terrâ Chanaan servaret: et propterea videmus Deum Judæos sæpius immerentes, et nequaquam conversos ab hostibus liberasse et reduxisse in patriam, ut gloriam suam vindicaret, et eos tangeret beneficiis, quos pœnâ noxi afficibat: apud Ezechielem cap. 56, sic eos Deus alloquitur: *Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis, et sanctificabo nomen meum magnum... ut sciant gentes quia ego Dominus.*

Clariora sunt ejusdem prophetæ verba cap. 20: « Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicens centium: Erimus sicut gentes et sicut cognationes terræ, ut colamus ligna et lapides. » Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos; et educam vos de populis, et congregabo vos de terris in quibus dispersi estis in manu validâ; et in furore effuso regnabo super vos; et adducam vos in desertum populorum, et judicabor ibi vobiscum facie ad faciem, sicut judicio contendi adversum patres vestros in deserto terræ Ægypti. Sic judicabo vos, dicit Dominus Deus, et subjiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vinculis fœderis... et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, et non secundum vias vestras malas, neque secundum scelera vestra pessima, domus Israel, ait Dominus Deus. » Ex quibus patet Deum, quamdiu mansit fœdus Mosaicum, illam gentem etiam invitam rexisse suis legibus, et coegisse ad obsequium, nempe ad vindicandam nominis sui gloriam; et proinde cum erga eos contraria prorsus ratione agat, sequitur eos non amplius esse Dei peculium, nec electos specialiter in laudem et nomen et gloriam suam.

Dices 2º: Deus speciali providentiâ Judæos conservat et tuetur: ergo fœdus Mosaicum non est abrogatum. — Respondeo conservatiōem Judaicæ gentis maximum esse prodigium, et ex eo sequi Deum speciale eorum curam gerere, sed nequaquam concludi potest stare fœdus Mosaicum; nam 1º Judæos conservat Deus, quia hoc patribus promiserat ante datam legem Mosaicam. 2º Quia hæc eorum infelix conditio Christo testimonium perhibet evidētissimum, tum quod in Scripturis veteris Testamenti hæc calamitas prædictetur subsecutura occisionem Christi; tum etiam quod hoc infortunium cum omnibus circumstantiis prædicterit Christus Dominus; tum denique quod in nullum alind scelus, nisi in id admissum in morte Christi refundi possit tam diurna, tam universalis, tam acerba calamitas, ut infra ostendemus: profugi et vagi super terram, sicut Caïn ille fratricida, omnibus in memoriam revocant fusum à se sanguinem justi Abelis, iramque Domini in habitu demonstrant. 3º Tuetur Judæos Deus ad fidem Evangelii confirmandam: testes sunt, certè omni exceptione maiores, authenticitatis et integritatis sacrorum codicum, in quibus ponitur nostra fides; si omnino extincta fuisset ista natio, negarent forsitan infideles ullos unquam fuisse ante Christum Prophetas, illaque corum scripta à Christianis conficta dicherent; negarent ante tempora christianæ Religionis viguisse apud Judæos expectationem Messiae. Ut hisce objectionibus nullus esset locus, voluit Deus ut à maximis Religionis christianæ inimicis duecerentur gentiles ad fidem Evangelii, et ab iis acciperent principia, ex quibus evidenter erinitur divina Religionis nostræ origo. 4º Denique tuetur Judæos Deus, quia benigna sunt illius consilia in reliquias istius gentis; veniet aliquando tempus, cum ad Christi fidem conversi in ejusdem Religionis societate cum gentilibus conjungentur: hec prænuntiavit Apostolus, hoc cœciuere antiquiores Prophetæ, inter quorum oracula valde illustre est istud Osee cap. 5, v. 4, quod Judæi solent applicari præsenti captivitatì: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, sine ephod, et sine teraphim; et post hec revertentur, et querent Dominum Deum suum, et David regem suum, et pavent ad Dominum, et ad bonum ejus, in norissimo dierum.* Habetur in isto vaticinio descriptam hodiernam Judæorum conditionem; carent quippe civitate, principe, sacrificio, etc. Habetur etiam causam istius calamitatis: nescie-

runt siquidem seu reprobaverunt David regem suum, id est, Messiam, qui saepius hoc nomine donatur in Scripturis, quia filius David futurus erat, et à David erat adumbratus. Animadvertisendum est non dicere prophetam, post hæc tempora venturum regem suum, sed dicit Iudeos conversuros se ad David regem suum; ex quo efficitur illum in propria venisse, et suos cum non cognovisse. Habemus denique

eorum futuram conversionem in istis verbis: *Et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in novissimo dierum: nullum majus bonum à Deo venit hominibus Messiâ, ejusque Evangelio; ergo Iudei se ad Deum convertere non possunt, nisi paveant ad illud bonum ejus, nisi querant David regem suum, de quo infra mox disputaturi sumus.*

Appendices.

§ 1.—PRAEAMBULA.

¶¹ Prajudicia adversus incredulitatem (1).

Depromuntur ex virtute, tum doctrinæ ipsius, tum personarum quæ eam tueruntur.

¶¹ Ex naturâ doctrinæ.—Primò dignitati hominis est injuriosa. Quippe, si incredulitati fides, quænam est hominis natura? Levis pulvisculus et atomorum acervus. Quænam causa? Cæcus mechanismus, aut fortuita combinatio. Quæ existendi conditio? Eadem quæ plantis aut belluis, super terram sine consilio disjectis. Quis operandi modus? Idem ac machinæ motu necessariò agitatæ. Quis tandem finis? Nihilum.

¶ Secundò ejus felicitatis inimica. Namque sub fortunæ dominio nulla securitas, sed subitanæ clavis et exitii metus. Calamitatibus quibus obsidetur misera nostra conditio nullum affulget solatium; sed manet nos, aut rabies impotens adversus inexorabile fatum et necessarias orbis vicissitudines; aut tranquilla submissio et stoica quædam indifferentia, quæ in animas naturâ sensibiles non cadit; aut suicidium, quod toto nisu refugit humanitas, quodque in annihilationem desinat. Quale autem remedium hæc annibilatio, quæ omnem voluptatis sensum perimit, et innatum felicitatis desiderium, nedum expleat, vertit in certissimam ejus unquam explendi desperationem? Imò, cùm incredulo nunquam illuxerit future illius annihilationis invicta demonstratio, ne quidem fruatur securitate quam optare non horret; fluctuat anxius inter annihilationem dubiam et poenas inevitabiles, si fallat eum annihilatio: atque adeò virtutem alterius, cuius letissimam spem abjicit, terrores omnes, et sine compensatione, experitur.

¶ Tertiò mentem, veri appetentem, perplexam et in incerto suspensam relinquit, circa capita

(1) Vid. not. ad calcem col. 12 hujusc vol.

quæ, cùm in praxi tota consistant, maximi sunt ad rectam aut pravam vitæ institutionem momenti, puta circa snam originem, destinationem, naturam summi boni: de his, inquam, nihil fixum, nihil ratum habet incredulorum philosophia; nihil assert quod animam tranquillare possit; eique purissimam ingerere voluptatem in adeptâ veritate securè conquiescendi: exhibet è contra perpetuas opinionum varietates, ac mille repugnantias nullo unquam judice dirimendas, nisi solâ ratione, cuius edita unusquisque confingit ad nutum. Hinc anxietas et molestia; hinc veri inveniendi desperatio; ac tandem aut mentis nihil credentis torpor; aut alienus è pessimis systematis electio, tam fortuitò facta quam pertinaciter defendenda; aut effrenata quidlibet sentiendi, effrenatorque quidlibet dicterioris impetendi licentia.

¶ Quartò animum avocans à virtute. Eequid enim boni ageret, inscius omnium quæ mores dirigere deberent? Quid eum decet, nisi continua sui oblivio, usura præsentis, et nulla in futurum prospicientia? Imò, si Deus aut omnino non sit, aut sit iners; si corporeæ mens, aut mortalís; si fatum in omnes et omnia dominetur; jam à fundamentis virtus ruit; jam nullus ordo, nulla lex viget: aut, si quod supersit virtutis et vitii discrimin, non alio principio quam privatâ utilitate metiendum est; quisque suus sibi statuit finis ultimus; virtus erit egoismus, sui amor exclusivus, bonorum præsentium appetitus et per media quilibet assecutio: vitium evadit beneficentia, generositas, æquitas ipsa, cùm multis se ipsum defraudare sœpè juberet.

¶ Neque dicatur publicæ quoque utilitatis habendam esse rationem; et ex utriusque commodi concordia virtutem exurgere. Quippe

si ambo conciliari non possint (et rarò possunt), necesse est prævaleat personale commodum; virtus hoc unum præcipit, cum minimo aliorum malo (at etiam cum maximo, si aliter fieri non possit), prosequendum esse bonum suum, cupiditatis hic et nunc urgentis judicio maximum. Quin etiam, virtutis essentia in certo quodam boni privati ad publicum respectu positâ, quâm steriles sunt istae ordinis et relationum ideæ, quæ moralem officii sensum in combinationem merè physicam, et peccatum in aberrationem calculi convertunt! Tandem, vel incorruptâ remanente virtutis notione, quot ipsi subducerentur adminicula! Dei semper intuentis reverentia, ei placendi desiderium, benefactorum futura merces, delictorum pœna: quorum in locum succederet annihilationis, æquo pede probum improbumque pulsans.

¶ Quintò inclinans ad vitium. ipsum scilicet honestat, ex modò dictis; et, nomine, deformitate, naturâ mutatis, loco virtutis obrudit. Submovet odium quod animis naturâ honestis insidet: si enim flagitosus ad belluae vel automati conditionem redigatur, non magis eriminis reus est quâm lapis hominem subjectum obruens, aut lupus viatorem dilanians. Deinde tolle Deum tolle libertatem, sustulisti imminentium pœnarum formidinem, ipsam conscientiae stimulorum energiam, neque locus datur occulto animi seipsum damnantis iudicio. Quodnam igitur supererit grassanti vitio repagulum? An suppliciorum civilium metus, aut præriorum spes? An horror infamiae, vel ambitionis nominis in historiâ celebrandi? At societas delicta omnia plectere, vel benefacta etiam publica præmiare non potest. At multi sunt homines, multi actus ad quos fama vel infamia non pertinet. At scelus occultandum, excusandum, in alios contorquendum, aut supplicium eludendum sperari potest. At, etc.

¶ Sextò ordini societatis et imperiorum tranquillitati exitiosa. Dùm enim clamitat societas solo violentiae aut utilitatis impulsu conditas fuisse; non stare nisi mutuo et dissolubili ciuium rectorumque contractu; dominationem omnem repugnare conditionum æqualitati, contra quam nulla lex, necessitas aut consuetudo potuit unquam præscribere, ac tandem superiorum jus omne, jus esse fortioris; omnemque inferiorum obligationem sola imbecillitate vel utilitate fundari; evanescit, ut patet, sacra legum majestas, principum auctoritas, ciuium mutua fides et securitas.

¶ Et verò si nullum sit inter cives et princ-

pes necessitudinis vinculum, præter utriusque partis utilitatem, ergo obediendi officium non latius patet, aut diutiùs viget, quâm privatum commodum; cuius quidem supremus judex et provisor erit pro innato sibi jure, quodlibet societatis membrum. Quis porrò his principiis imbutus, si malè habeat et vires suppetant, non erit ad ciendam rebellionem et tentandum regicidium pronus? Si autem se princeps existimet finem ultimum cui debeant inservire subditi, velut brutum pecus, ad celsitudinis suæ felicitatem unicè natum; si simul adverterit cayendum tamen esse ne populi hoc, quod inesse sibi arbitrantur, rebellandi jure abulantur; quid superest, nisi ut illos graviori in dies jugo premat, et, libertatis aliquando vindicandæ medium omne subtrahendo, suæ sibi tyrannidis impunitatem asserat? Ecce igitur ad rebellionem, ad tyrannidem, ad anarchiam ducit incredulitas.

¶ Neque dixeris incredulos omnes non esse atheos, materialistas, fatalistas, et toti sectæ tribuendos non esse quorumdam errores nimis absurdos. Nam 1º quisquis, excusso semel auctoritatis Ecclesiæ jugo, cœpit fidem ad dictamen rationis ita informare, ut nihil credere velit nisi quod evidenter intuetur et comprehensivè intelligit, variis gradibus et necessario lapsu decidit in hæresim, tum in socinianismum, deinde in deismum, in pyrronianismum, tandem in atheismum, ut infra magis evolvetur. Et reipsa seriem eventuum consideranti facilè patebit impuram hanc esse grassantis nunc impiorum sectæ genealogiam, ita ut semper à malo ruant in pejus, et non minus verè quâm ingeniosè dictum sit: *Leur manière de philosophe n'est au fond que l'art de décroire.* Ergo, si ad extrema quæque noui progrediantur omnes, non satis aptè et cohærenter loquuntur; et nihilominus verum est eò abripere nativam incredulitatis indolem, ideòque ipsi meritò imputari probra hæc et detrimenta quæ deploramus, licet à se amoliri conetur. 2º Et reipsa, prædicta quotquot sunt placita plerique nunc imperterriti profitentur increduli: neque ulla est hodiè diffusior et usu magis recepta incredulitatis forma. 3º Vel inter deistas reverentiores, qui religionem naturalem servare et solam revelationem abiecere se prædicant, nullus laudari queat qui non impegerit in errores solâ ratione refellendos; et quædam flagitia ipsa lege naturali vetita non probaverit, puta suicidium, rebellionem, luxum et impudicitiam.

¶ Hæc, in quibus liberius exultare sole

oratorum facundia, breviter tantum indicavimus. Quam dispar sub revelatione, praesertim christianâ, rerum facies! Eam exhibendi locus erit, ubi generatim de utilitate revelationis speciatim verò de christianæ religionis sanctitate et sapientiâ disseremus. Observemus interea bis improbam et noeentem esse incredulorum sectam : primum scelus est, nefariis dogmatibus inferre mala quæ diximus : alterum, infinitis defraudare commidis quæ ex concordi Christianismi professione in omne genus humanum redundant. Quæ cùm ita sint, cùm bonis omnibus horrorem et luctum movere debeat incredulorum doctrina, quâ fronte beneficentiam, humanitatem, boni publici studium continuò et arroganter decantant? quo jure se benevolos generis humani paedagogos instituunt? Deinde quanto debet esse veris fidelibus solatio, cùm advertunt neminem ferè posse fidem abnegare, quin in absurdâ quæque rnat, et ad convellenda saceratissima virtutis et honestatis fundamenta prorumpat, jam omnis freni impatiens! Hinc tandem nascitur non modò præjudicium, sed et firma adversus incredulitatem demonstratio. Cùm enim repugnet à se invicem divisas esse veritatem, et communem omnium utilitatem, sequitur falsam esse doctrinam, quæ universali bono felicitati que tum publicæ tum privatæ adversatur. Meritò igitur Jean-Jacques Rousseau : « Fuyez ceux qui, sous prétexte d'expliquer la nature, s'èment dans le cœur des hommes de désolantes doctrines... Ils arrachent du fond des cœurs le remords du crime, l'espoir de la vertu, et se vantent encore d'être les bienfaiteurs du genre humain. Jamais, disent-ils, la vérité n'est nuisible aux hommes : Je le crois comme eux ; et c'est, à mon avis, une grande preuve que ce qu'ils enseignent n'est pas la vérité. »

« 2º *Ex inde incredulorum.* — Primò sunt hominum inconsideratissimi. Præcipua enim sapientiæ lex est, in necessariis amplecti partem aliquam, in dubiis partem et probabiliorem et tuiorem; atqui nihil horum praestant. 1º De religione nihil pro certo habent, nisi Christianismo credendum non esse : cæterum ignorare quenam religio tenenda sit, ideoque nullam prolixi se libenter agnoscere. Attamen non datur medium, cùm religio consistat in praxi; quisquis de illâ indifferens est, eo ipso irreligiosus fit. 2º Etsi renuant demonstrationes in religionis gratiam militantes agnoscere, eam tamen magnis probabilitatibus commendari, ejusque sectatoribus, etsi falsa foret, nihil pe-

riculi metuendum esse, bonâ fide diffiteri non possunt. Atqui, in eo controversiæ statu, insanum est partem quam sequuntur amplecti; partem, ut diximus, abjectissimam, anxietatis et miseriae plenam in præsenti vitâ, ac præsertim periculosisimam, pro ætate post mortem (probabiliter, ut conceditur), extitûr.

« Secundò testes sunt in propriâ causâ ideoque non audiendi : aut saltem ea est plerorumque conditio. Tempus fuit quo religionis veritatem persuasam haberent : quandonam incœpit dubitatio? Simul ac vitium et libido : inde mali labes. *Naturale est odisse quem timeas, et quem metueris infestare si possis,* inquit Minutius Felix in Octav.; et melius de la Bruyère, chap. 16, des *Esprits forts* : « Je voudrais voir un homme sobre, modeste, chaste, équitable, prononcer qu'il n'y a point de Dieu ; il parlerait au moins sans intérêt ; mais cet homme ne se trouve point. » Ii tamen non sumus qui coeno voluptatum turpiter voluntari accusemus quotquot irreligionem profitentur : at, cùm nullis cupiditatibus parcat Evangelium, cùni non modò fugam mali, sed virtutum omnium officia præcipiat ; quis, in illo insectando, verè dixerit se nullo, nisi veritatis, commodo moveri ; non intemperatâ quâdam curiositate, superbiâ mentis et independentiâ, quidlibet audacter sentiendi libidine, non ambitione sibi laudem ac discipulos apud certam hominum classem comparandi? Inò non statuimus eos omnino malâ fide agere, et evidentiæ, cujus consciæ sint, oculos claudere, sed vel unâ cupiditate veritatem obscurari posse notum est ; quantò magis si plures, agmine facto, in eamdem veritatem obnubilandam conspirent?

« Tertiò sunt plerūmque judices imperiti, qui causam de quâ pronuntiant non probè noverint. Fateantur enim quod res est; origo dubii fuitne perceptio enjusdam argumenti quod ipsos hueusque latuerat? Eodem ingravescente dubio, attuleruntne ad veritatis investigationem mentem attentam, animum præjudiciis liberum, judicium sanum, studium constans? Vix illis instructi religionis rudimentis quæ tradi pueris solent, in evolvendis devorandisque incredulorum libris, quotquot sibi præstò fuerunt, toti incubuere; nostros autem penitus neglexerunt; et tot scriptorum quibus breviter et clarè demonstratur religionis veritas, ne unum quidem attigerunt: atqui accusationibus aures præbere et apologiis claudere, objectionibus delectari, et non curare de responsis, partem unam attendere, non alteram,

judicis est iniqui, studio partium abrepti, veritatemque refugientis. Et verò in sectâ distinguui debent magnates et vulgus. Piores, quos etiam duces et antesignanos dicere possumus, calamo manum admoventes ad propagationem veritatis (*ut vocant*), quænam exhibent studii diligentis et accuratæ considerationis specimina? Ad satiatem usque congerunt difficultates ex historiâ, chronologiâ, physicâ petitas, Minervâ non suâ conficias, sed à Celso, Porphyrio, Juliano, aliisque veteribus christiani nominis hostibus inventas; ne quidem in ipsis fontibus haustas (*quod esset operiosius*), sed nullo negotio exscriptas è quibusdam auctoribus anglis; quas Angli ipsi non è penu suo de prompserunt, sed studii paulò magis patientes apud Socinianos, Judæos, Manichæos, aliasque veteres incredulos collegerunt. At objectiones illæ qualicumque responso non earuerunt: atque adeò postulabat assequendæ veritatis studium pervolvi SS. Patres et veteres apologistas, saltem perlegi recentiora nostrorum opera, et solutionum quas afferunt vanitatem novis argumentis demonstrari. Verùm ipsi non ita: sed, neglectis responsis quæ viris non impudentibus ora clauderent, eadem semper cantant ac recantant. Sciscitamus ergo an defensiones nostras noverint, neene? Si noverint, ubi bona fides? Quidni silent, donec meliora et veriora nostris afferre queant? Si nesciant, jam in iis desideramuseam attentionem et scientiam quæ ad item tanti momenti dirimendam requiritur. Quod autem ad vulgus incredulorum attinet, novinus et quale sit; gress humilis et sequax, mulierculis et juvenibus vaniloquis constans, nullius aut levis admodum litteraturæ, laboris omnis et studii impatiens, non cogitans aut loquens quæ sua sint, sed aliorum cogitata, verba ipsa reperiutiens more saxi quo resonat echo; cui suprema opinionum suarum ratio sit effatum: *Ipse dixit* (Voltarius nempe, aut quisvis ejusdem farinæ); cui proinde ipsius incredulitatis placita totidem sint articuli fidei, id est, ex solo auctoritatis dictamine admissa, quanquam auctoritatem omnium maximam abjecisse se glorietur ut rationi soli obsequeretur. Quis in causâ omnium gravissimâ pares judices admittat, quos experiri nollet in nugis?

Quartò præcones hypocritæ doctrinæ, cui minimè credunt, quam pudendam ipsi detestandamque persentiunt. Si secùs, cur illius consecaria, nimis evidenter ac necessariò conexa cum principiis, aperte non faterebunt?

Cur aliam personam induerent in scriptis aliam in societate? Cur tantoperè metuerent ne ad istius philosophie normam uxori, liberi, familiique sui mores componerent, et ipsi vivere crederentur? Si quis libellus è tenebris emergat ad lucem publicam, omni curâ celatur auctor, aut singitur vir de republicâ benè meritus, et jam à pluribus annis in sinu religionis demortuus. Si fortè detegatur auctor, et immineat legum severitas aut etiam ecclesiastica censura, statim videbis palinodiam cantare paratum, nec ulla promissa vel juramenta detractantem. In tantâ factorum dictorumque dissensione, dicant ipsi quibus credendum sit: si veritatem animo altè infixa habent, quale dedecus eam turpi mendacio dissimulare! Si falsitatis sibi consciî sunt, quale scelus religionem scienter proscindere calumniis!

« At cordis intima scrutemur: cùm defervet cupiditas, clamat ratio, premit adversitas, præsertim cùm mors instat, quid tum de ipsis agitur? Infremunt, pallent, contremiscunt, deliria sua intùs exercantur: testes sunt, quos vidimus, non paucos, conscientiae pungentes aculeis devictos, tandem errores palam ejurare, spretæ diù religionis solatia implorare, sese simpliebus ac idiotis timidiore, ferè dixi superstitiosores exhibere, ac tandem Epicurum imitari, de quo apud Tullium ait Cotta: « Nec quenquam vidi qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dieo et Deos; » atqui hæc arguunt fidem nunquam in eorum pectore penitus extinctam; nec enim mentem novis rationibus collustrat mors inimicens, sed incredulitatis larvam, sub quâ fides latebat, detrahit.

Quintò idoneâ et verè philosophicâ methodo non procedunt. Cùm enim disputationis summa posita sit in factis, si quæ sit accurata religionem impugnandi methodus, ea sola quæ factorum certitudinem et monumentorum authenticitatem elevaret; atqui non ita disputant increduli. Alii ne quidem disputant, sed derident, quas iridere sit ratiocinari. Alii facta negant et pernegant, solâ negandi prurigine. Militant quidam rationibus quæ ad pyrrhonismum universalem necessario lapsu ducerent. Quidam respondent, *fortè*, *forsitan*; et certitudinem verisimilitudine, facti realitatem possibilitate non facti, refellere contendunt. Plures metaphysicis argutiis pugnant, et factorum quæ contigisse probantur impossibilitatem obtendunt. Tandem utuntur omni fere genere sophismatum, quæ logici recensent; modò peti-

tione principii, pro certo assumentes quod controversum et probandum est; undē miras posthac et multiplices in infinitum consequentias deducant: modò statuunt *non causam pro causâ*; dūm, v. g., Christianorum delicta et facinora, exaggerata tamen, Religioni christianæ, quæ ab illis abhorret, attribuunt: à particulari generale concludunt, sic arguendo: Fuère miracula falsa et supposititia, prophetæ mendaces et fraudulentia oracula, martyres erroris et fanaticismi victimæ, libri adulterini et corrupti, Evangelia apocrypha, fictæ et commentatiæ revelationes; ergo nullis miraculis, prophetiis, martyribus, historiis ac revelationibus credendum; atqui hanc de historicâ veritate diligendi rationem ars critica non admittit, nec sana philosophandi methodus. Ergo, etc.

« Sextò contradictionibus seatent, alii ab aliis, imò à se invicem dissentanei, ita ut neque duos incredulos reperias, quibus eadem sit credendi formula; neque ullum, qui in eodem libro, sèpè eadē paginā, pugnantia non loquatur: hinc religio modò bono societatis exitiosa dicitur, modò à legislatoribus propter utilitatem publicam inducta, modò propter nimiam in condonatione peccatorum indulgentiam, modò propter nimiam præceptorum severitatem et in puniendis peccatoriis sævitiam redarguitur. Hinc Moyzes et Christus, modò impostores singulari calliditate et industriâ prædicti; modò viri contemptibiles, imperiti et legislatorum ineptissimi: Judæi et primi Christiani, modò rudes et ad stupiditatem usque creduli, quibus turpiter illudere facile fuerit; modò fallaces et dolosi seductores, qui ad aliis illudendum inter se conspiraverint: historici profani, si eum sacris conciliari non posse videantur, omnimodam fidem ac reverentiam merentur; si cuī illis concordent, tum sunt indocti et malè creduli narratores, etc. Dicant porrò tot in assertiōnibus contrariis, cui, an affirmanti vel neganti, adhærendum sit.

« Tandem quot aliis vitiis laborant, quibus ab ipsâ veritate (si fortè partes ejus tuerentur), animos ingenuorum hominum avertent! Præcipua hæc sunt, 1º capitale odium in religionem quamlibet, ac præsertim in christianam et omnia quæ ipsius sunt, licet evidens sit, etiam Divinitate seposita, nullam esse vel unquam finisse humanitatem, sapientiam, sanctitatem commendabiliorem: nec minus odium eujuslibet doctrinæ vel disciplinæ, quæ in servandâ vel restaurandâ morum puritate

sanctam severitatem redoleat. 2º Contemptus, malevolentia, satyræ et convicia, in Christianos qui pietate et virtutibus sibi nomen in Ecclesiâ feceré; in principes qui de religione benè meriti sunt; in viros eximios quibus laus eruditionis et litteraturæ nihil de fidei simplicitate et reverentiâ in Christianismum detrxit. 3º Stylus et dicendi color arrogans ac protervus, independentiam, imò nonnunquam furor et fanaticum et delirium spirans; sèpius etiam inflicetis salibus et spurciis conspersus. 4º Effrene partium studiorum, solitæ factiosorum artes, initaque conjuratio ad excelsi ingenii, rationis et sapientiae laudem sibi suisque exclusivè dispensandam, cæteris omnibus denegandam; ita ut in eos optimè cadat illud Tullii, lib. 2 de Nat. deor.: « *Vestra solùm legitis, vestra amatis; cæteros, causâ inco-
gnitâ, condemnatis.* » Atqui fatendum est causam que tales adhibet patronos, quæ talibus machinis propagatur, meritò videri suspectam, et planè indignam quæ viros honestos et probos sibi sectatores conciliet. Ergo, » etc. (Ex Theolog. Rotomagensi, *de verâ Religione*, part. 1.)

2º *Specimen historiæ religionis, et hostium et bellorum adversus eam.*

(Auctore Valsecchio (1). Vid. supra, not. ad calcem col. 12 hujusce vol.)

Adversatur religio cæcis hominis cupiditatibus; debuit ergo, debetque à nequam hominibus oppugnari. Religio hujusmodi hominum aggressionibus nequaquam victa, à primordio rerum usquè ad hæc, quibus vivimus, tempora immobilis restitit, constansque: est ergo ipsa Dei opus. Iuuimus duobus his ratiociniis re-

(1) Valsecchi (Antoninus), è D. Dominici familiâ homo per celebris, Veronæ anno 1708 in lucem editus est. Vix decem et octo annos natus, congregationi dictæ Salomonii adscriptus, breviq[ue] peracto studiorum curriculo, è discipulo magister, philosophiam professus est. Singulari ingenii acumine, nec non aeri judicio prædictus, aeris gravidinem feliciter admundū comprobavit, unde penitus ruebat horrendum vacui systema. Sacris interea concionibus apud Italos vulgatissimi oratoris famam adeptus, primas deinceps in universitate Pataviniâ theologiae profitenda partes tenuit. Patavii obiit vir celebratissimus die 15 martii anu. 1791, ætatis verò 85.

Plurima maximèque commendanda edidit opera P. Valsecchi, quorum primum modò hic memorare sufficiat, unde haud pauca selegitimus ad scopum nostrum mirè spectantia, nempe tres libros *de Fundamentis religionis et de Fontibus impietatis*, typis impressos Patavii anu. 1765 (3 vol. in 4º).

ctissimis fundamentum stabile fidei nostræ, eodemque tempore deprehendimus caput illius cùm nefarii, tūm inutilis, miserique belli, quo his præcipue temporibus in religionem sævit. Nata simul cum homine, non atiunde, quām ab illo, qui est hominum creator, et cu-juslibet boni auctor, ortum habere poterat. Opera naturæ, facesque revelationis erant duo testimonia, et vades, quæ haue religionem clare apertèque prædicabant: Satis erat, ut homo se introsiceret, et quæ extra se sunt, intueretur, ut argueret ex dispositione et pulchritudine operis sapientiam, magnitudinem, dicitiasque Creatoris. Satis erat, ut audiret verba Adamo facta, et ab ipso filiis relata, ut intelligeret, creatum se, ut ad divina tenderet, videretque modum certum, per quem ad illa perveniret, in fide promissi Salvatoris. At digressum paulò longius à primâ origine humanum genus, infandisque vitiis fœdatum cœpit integræ, puræque religionis jugo gravari, quæ cùm excelsior dogmatibus, tūm severior præceptis è cœlo usque illud minitando territabat. Atque hinc proinde orta est supersticio, hinc impletas, utraque religioni adversa, utraque in hominis exitium consiprangs. Amor iinmodicus sùl, et libertas immodica cogitationum et cupiditatum, peperrunt hæc monstra. Cultus Creatori debitus conversus fuit ad res creatas, è quibus sensus, libidinesque aliquam perciperent voluptatem. Vis ingens déorum, qui erant puri putique homines cupiditatibus, vitiis, sceleribus obnoxii, fuit per nemora (*excelsa*) altariaque exculta. Animis ad vitium proclivibus addebat, que de his numinibus narrabantur: dies festi in eorum honorem instituti ad licentiam; cultus, quo colebantur, dissolutus, aut crudelis. Hæc fuit illa supersticio idololatrica, quæ à Noemi ætate incipiens, totum penè orbem post diluvium pervaserat. Hæc illa fuit, quæ ab avaris aulicis defensa, à regibus protecta, carmine à poëtis celebrata, culta, et à gentibus cæco furore percitis disseminata religionem puram, castamque unius Dei extinxisse, et abstulisse prorsus videbatur. Sed factum benè, quid ingeniosi quidam viri sesephiologiæ studio dederunt, artisque cogitandi amor pedetentim irrepit in animos hominum, neque fieri potuit, quin superstitionis turpitudine detegeretur. Erubuere homines tamdiu tot deliria habuisse in deliciis, quibus deformarentur, declamatumque et Athenis, et Romæ fuit in multitudinem et in levitatem numinum, et in eu-tum præstitum illis. Purus Divinitatis radius inter

tam atræ noctis tenebras ab illustrioribus philosophis fuit agitus. At quid inde? Plus æquo suis opinionibus fidentes agnitam veritatem innumeris quæstionibus, et prurigine eam executiendi maculantes, æquè religionis ac superstitionis inimici, omnia in dubium revocarunt, oppositoque impietatis vitio aditum patfecerunt. Quare plebis ignorantia, sapientium falsa doctrina, sed præcipue in utrisque mens corrupta per secula ferè quinque et viginti maximam orbis partem innumeris erroribus, et vitiis obruerunt.

Interea tamen illa divina religio, quæ à primo ortu sui momento Adami menti fuit indita, firma semper, et eadem perstittit, immò veluti auroræ splendor, qui augetur, et extollitur et ad meridiem usque progreditur, magis magisque crevit, seque expandit ulteriùs, et propositas perfectionis metas contigit. Elegit sibi Deus gentem, cui promeret oracula sua, castam, sancitamque cultricem nominis sui. Hujus voluit esse peculiari modo Dominus, rexque. Eam à cæteris aliis nationibus secrevit, legemei dedit, quæ et moderaretur civile regimē, et religionem sartam, teetam simul servaret immò cùm hæc intimâ necessariâque coniunctione colligatam. Inter deliria ergo totius penè orbis multitudinem deorum colentis, in Arabiæ desertis locis, et in Palæstinæ regionibus verus Deus agnoscetur, puroque cultu adorabatur. Viri clari vitæ integritate, cœlestiumque donorum ubertate, identidem prodibant, hique illis succedentes præerant huic populo, edicebantque illi supremi numinis oracula. Emicuit Moyses inter hos, qui antiquissimus omnium scriptorum historiam orbis, et religionis tradidit posteritati. Videmus Deum ipsum, qui unus et ventura prædicere potest, et miracula patrare, vi suâ effecisse, ut in eâ gente hæc religio vigeret. Testis horum prodigiorum Ægyptus fuit, gens ipsa hebræa, cui Moyses illa euarrabat; prophetias autem et posteritas omnis, et nos ipsi cernimus adimplatas. Bella externa exagitant populum istum: mutat ille regiminis rationem, mutat domicilium; modò victor est, modò captus, et exul. At Dei Abrahami religio inter tot discrimina, undique nationibus superstitioni deditis circumsepta impolluta servat sua præcepta, constansque credit sua dogmata. Testantur id nobis ea volumina cùm historicæ, tūm prophæticæ, tūm doctrinalia, quæ scripta ab hominibus, ætate, ingenio, munieribus, alisque circumstantiis locorum ac temporum inter se-

dissitis, dispersisque, omnia tamen et styli majestate, et sublimitate cogitationum, et sanctitate praeceptorum, et veritate narrationum, precipue vero concordi doctrinâ, unoque, et eodem systemate religionis innixæ eidem fidei, excitataeque spe redemptoris ejusdem secum invicem congruunt. Ille certinatur *facies una purorum sermonum* (ita aiebat D. Augustinus) singulorum universorumque inter se connexorum, sibique mutuo correspondentium. Oracula prophetarum lumen afferunt historiæ; historia oracula eadem adimpta esse demonstrat; illaque et haec mirum in modum consentiunt cum doctrinâ semper eadem, et cum religionis publicis cæremoniis.

Extra hebreæ gentem vix duos reperias populos, qui eadem numina colant, aut scriptores duos, qui de religione scribentes idem sentiant. Numinis suo gens illa immolabat, quod tanquam numen haec adorabat; imò idem populus quod sanctum quondam ducebat, postea habebat profanum. Jam varietas et inconstans sunt mendacii argumentum; hoc nempe in omnibus religionibus, gentiumque theologiis advertimus. Una christiana religio, cuius Christus hominum reparator caput est, finisque, in Adamo incipit; à Noemo post alluvionem terrarum in novos homines diffunditur; confirmatur iteratis pollicitationibus Abrahamo; stabilitur cultu mystico à Moyse; à tabernaculo migrat in Salomonis templum; remanet in divisione tribuum: permanet in captivitate inter ethnicas gentes; tandem veluti post longos, variosque viarum tortuosarum errores eadem semper, mutata nunquam, redit ad caput suum, illique arctissimè adhæret; quod quidem caput est Christus ipse jam ab annis quatuor millibus promissus, et per tanti temporis spatium semper firmè venturus creditus, juxta prophetarum effata in temporum plenitudine inter mortales ortus.

Magnum non est, opinor, in hoc vel uno perpetuo, constantique per quadraginta secula tenore, inter fluctus sævientis superstitionis, in religione christianâ Dei opus intelligere. Hucusque ergo illa progressa diffudit adeò rutilantem lucem, ut orbis totus fuerit illustratus.

Christus imperante Augusto nascitur; et in eius nativitate, vita, legislatione, morte, resurrectione, et prodigiis promissa et oracula edita ab ipso rerum initio, et subsecutis seculis repetita, et exarata in voluminibus diligenter custodiâ à populo nobis infensissimo servata omnia ad unum videmus adimpta

fuisse. Successus tamen maximè admirandus, quem illius operâ futurum sacri vates præixerant, erat vocatio nationum, jam tum superstitutionibus imbutarum, ac veri numinis cognitionem, et cultum, ac proinde judaicæ gentis jambi durae cervicis, infidaeque reprobatio. Jam sicut quisque potest oculis ipsis in singulis ferè Prophetarum librorum pagellis hoc oraculum videre, sic cœsus prorsus sit oportet, qui non videt per Christum ejusque discipulos ejus complementum. Hierosolyma, centrum quondam judaicæ religionis æquata solo, et Roma gymnasium (ut eam vetus quidam scriptor appellat) superstitionis, religionem christianam simul cum subditis sibi populis amplexata claro sunt arguento. Satis abundè sufficeret id religioni nostræ demonstrande divinæ. Sed notam hanc divinitatis, quæ ex prædictione successuum tanto tempore ante enuntiatorum illi conveniebat, Deus ipse triumphis etiam, quos cā retulit, voluit confir mari. Idolatria, quæ ubique regnabat, non nisi pedentium solo cessit; Cæsarum potentiam, omnem philosophorum sapientiam, aulicorum avoritiam, licentiam, cupiditates omnes populorum in Evangelium micantibus armis scimus irruisse. Per secula tria, et ultra, ubicumque Roma imperitabat, bellum acerrimum indictum christiane religioni fuit. Qui ferrum nostra in viscera immerget Nero primus: ab illo imperatores novem eodem fero ingenio fuerunt. Horum postremus Diocletianus furore tanto in Christianos sævit, ut creditus à suis fuerit sustulisse prorsus ab orbe christianum nomen. Ex quo factum est, ut ob hujusmodi facinus monumenta illi erigerentur hanc minus superba, quam quod Parthos, Dacios, Armenos subegerat. At decipiebantur miseri. In hoc siquidem certamine vieta fuit superstitio, vici que religio. Isthæc inter tot persecutions tamque crudelès non armis, sed plurium herorum millium sanguine defensa usque eō progressa est, quod nunquam Romana signa pervaserant, neque ulterius pedem protulit, quia quod proferret, non habebat. Quapropter si consideretur aut hujus religionis indoles sensibus longè superioris, aut modi, per quos disseminata fuit, hoc est per homines quovis ornamento, quod mortales suspiciant, spoliatos; vel conditio, et robur eorum, qui eam propugnarunt, non solū validorum hominum, sed imbellium puellarum ex ipsâ acerbitate suppliciorum lætitiae materiam sumentium, vel prodigia admirabilia his temporibus edita,

perspectaque, et ab ipsis adversariis cognita; aut mutatio morum in populis revocatis ex licentiâ et cupiditatibus ad innocentiam et castimoniam facta; aut stabilis possessio, quâ idololatria disjecta à Constantini Magni atate usque ad haec tempora, orbem tenuit; si, inquam, complexio haec gestorum et circumstantiarum spectetur; ex alterâ verò parte si reputemus, omnia haec per clarissima vaticinia longè ante sigillatim prædicta, quis est qui non videat evidentissimè ab eo profici reli- gionem nostram, qui moderator omnium tem- porum, omnium mentium, omnium vicissitu- dinum, uno verbo naturæ, gratiæque supre- mus auctor tam excellens opus præcognoscere, modisque tam admirandis, quibusque obsta- culis superatis, exequi unus poterat?

Id tamen ii, quibus odio erat tanta lux, cernere noluerunt. Eam religionem, cuius pro- gressus armis impedire nequiverant, labefac- tare fraudibus, scriptisque sunt adorti. Hebraei primi post infandam in Christum ejusque discipulos exercitam crudelitatem, et postquam etiam cœlestis numinis pœnam à Tito ex Judæâ natione expetitam viderunt, crediderunt, posse dirutæ urbis instauratione, et templi ere- ctione vi Apostatæ imperatoris disjectum cul- tum restituere. Qui quidem Julianus opus re- verâ est aggressus, etiam refellendi oracula Prophetarum et Christi, qui prædixerant illius urbis irreparabile exitium, malo permotus consilio. At quid contra Dei voluntatem vis, frausque humana potest? Ut locum antiquatæ synagogæ teneret Evangelica lex, dirutum fue- rat templum illud, in quo uno cultus veteris fœderis exerceri poterat. Fas ergo non erat, ut illud rursùs constitueretur, quoniam haec dominari debebat. Julianus jubens effodi eversæ funda- menta urbis, Servatoris oraculum *lapidem su- per lapidem nou esse relinquendum*, ignorans est excentus, et motus terræ, et horrendi igniti globi è fossis recens factis semel et iterum erumpentes, impetentesque magno cum horrore et crede artifices retundunt Cæsaris fu- rorem, et pervicacis nationis spes confundunt, quæ dispersa, et errabunda hac illâ altè justas sui supplicii notas præ se fert, eodem tempore nostræ fidei triumphum.

Verum post has pugnas potestate supersticio- sorum principum, et odio perditionis Ju- dæorum in religionem motas ingenio et arte apprimè prædicti in eam pugnaturi, in aciem philosophi descendunt. Celsus, Lucianus, Theostenes, Porphyrius, Hierocles, Demetria-

nus, Cæcilius, Symmachus, et, ut alios præ- termittam, Julianus, undique christianam do-ctrinam aggrediuntur. Acumen sophismatum, satyrarum acerbitas, eloquentiæ leporæ, ex- pediuntur omnia. Græca jactatio, fastusque, et philosophicum supercilium, quo tela jaciunt, eos in spem erigunt, à doctrinâ simpliei, et ab idiotis hominibus (ut ipsi illos per contemptum appellabant) scripta, et prædicata se nobilissi- um reportatuos esse triumphum. Verum hæc scilicet una fuit carum rationum à divinâ providentiâ adhibitarum, ut nostræ religionis veritas, velut aurum inter flamas purior elu- cesceret. Suscepit certamen hoc, quod per ali- quot secula incrudit, ut retunderet robur, fraudesque detegret hostium adeò potentium; doctorum hominum Græcorum, Latinorumque illustre agmen. Videas inter hos Justinum Martyrem, Tatianum, Athenagoram, Theophili- lum Antiochenum, quorum extant nobiles Apologiæ. Sequuntur Origenes, tum Eusebius Cæsareensis, Gregorius Nazianzenus, Joannes Chrysostomus, Cyrillus Alexandrinus Juliæ imperatoris adversarius acerrimus. Inter Lat- inos eminent Tertullianus, Cyprianus, Minu- tius Felix, Arnobius, Lactantius, Prudentius, et ne alias nominem, Augustinus. Non sum nescius, omnia horum scriptorum opera pro religione non esse ejusdem ponderis, hoc est, omnia in genere suo perfecta esse; aio tamen, refutari his operibus paralogismos, quos cal- lumbia, et supersticio, et impietas quondam excogitârunt, aut in posterum in christianam religionem proferent; dico, octo solos libros Origenis contra Celsum Epicureum philoso- phum, opus, mēa quidem sententiâ ex excel- lentissimis, quæ in hoc genere ab antiquitate acceperimus, subiecte oculis nostris retusa vi- tantâ infanda deliramenta, quæ quasi nova in- venta impietas his extremis temporibus pro- duxit, ut magnificè de illis triumphârint, et fundamenta christianæ religionis undique val- lidissimè munierint; affirmo inter patronos cause nostræ eximia extitisse ingenia, quovis litterarum genere ornata. Quantus esset, et quantum posset Cyprianus, Justinus, Chrysostomus, Lactantius, Eusebius, et præ ceteris Augustinus, ii tantum ignorant, qui corum opera aut legerunt nunquam, aut lecta non intellexerunt. Caeterum non aut præjudicij vis, aut educationis ratio eos impulit ad partes no- stras. Constat enim, penè omnes amplexatos prius sententias nostris oppositas, convictos unâ veritatis vi, et evidentiâ religioni, quam

ad eò strenuè tutati sunt postea, nonnisi post diutina examina, post diù pensitas rationes elata ingenia sua tandem aliquando subjeisse.

Subacta ergo, debellataque etiam post tot pugnas, quæ seculo V desierunt, fuit supersticio, et impietas. Quemadmodum autem romana potentia, quæ tam crudeliter in christiana religionis asseclas sœvierat, superatè demum tot heroum invictà fortitudine, qui eam effuso sanguine defenderant, eamdem fidem est amplexata progressu temporis, illamque protexit, ita philosophia, eruditio, eloquentia, uno verbo scientiae quælibet, quibus primis Ecclesie seculis hostes usi fuerant, ut fidem everterent, à nostrarum partium propugnatoribus, qui veritatem, ut est in se, sñā in luce exposuerunt, illustratae fuerunt, et à viris ingenio præcellentí ornatis adhibitaे fuere postea ad eam propagandam, et à quovis impetu vindicandam. Felix interim, totiusque orbis domina christiana religio post tot certamina, vitoriasque, ad hæc, quibus vivimus, usque tempora perduravit. Evenerunt quidem horum seculorum spatio, quod humanis in rebus evenire videmus, mutationes multæ, magnæque regnorum, litterarum, commerciorum, hæreses turpes, fatuæque, variique errores, è sinu ipso Ecclesie subsequentibus seculis eruperunt, quod à primis factum fuerat. Sed ex his ipsis erroribus incrementum illa cepit, ejusque veritas magis eluxit. Siquidem dūm vicissitudinibus humana regna cesserunt, hæresesque variae mendacii notam, quam occupabant, tandem singulæ prodentes, fuerunt singulæ dissipatae, vera Christi Ecclesia una semper firma, constansque suis semper vestigis institutæ, hinc septa magnis heroum agminibus, qui innocentia admirabili vitæ legum sanctimoniam comprobârunt, illuc ingenti copiâ doctorum hominum, qui excellentiâ scientiae dogmata defenderunt, et nullo impetu ea contenti sunt passi. Quarum rerum omnium cùm veterum tūm recentium causâ (quæ omnes singillatim severâ trutinâ perpense probabantur locis suis) tuta quiescit religio; habetque non solùm in corde firmam fidem, sed manu ipsâ gestat certissimum pignus pulcherrimæ illius pollicitationis, quâ ejus divinus auctor recepit, se simul cum illâ futurum usque ad seculorum consummationem, ac proinde portas inferi adversus eam non valituras.

Quis tamen induxisset animum, ut hoc crederet, nisi res ipsa maximo cum nostrorum

temporum dedecore id ipsum demonstrasset? Turba hominum emersit, qui statuerunt non antiquas superstitiones revocare, sed superstitioni oppositam impietatem disseminantes, post secula tot ex terrarum orbe eliminare religionem, Denique ipsum ejus auctorem è cœlo detrudere. Hujus consilii Hobbesius, Spinoza, Tolandus, Baylius recensentur inter insigniores duces. Hos, veluti conductitia gens, sequuntur Collinius, Woolstonus, Marchio Argensis, Voltaireius, Rousseau, Helvetius, aliisque plurimi, qui præ pudore non audentes nomen apponere suum pestiferis liberculis epistolarum, speciminum, tractatum, cogitationum, examinum, ephemericum, pluribusque alii hujus furfuris operibus, quibus Europa seatet, descenderunt in aciem. Evidem dijudicare non ausim, quinam potius in homine sapienti turbam hanc intuente excitari sensus debeat, num indignationis, an contemptus, an verò misericordiae. Hen miseros! Tantumne vobis virium esse putatis, ut aliquot pagellis in lucem editis tot seculorum consensum vos refellere, erroris coarguere universum hominum genus, vocem naturæ comprimere, supremoque Numini bellum inferre posse arbitremini? An religionem illam, quam non tunc dominans idolatria, non tyrannorum crudelitas, armis totius romani imperii instructa, non acumen tot philosophorum in disputandi artibus omnibus exercitatorum opprimere potuerunt, avaritia, voluptas, mos, gestus cupiditatibus omnibus orbis corrupti, effeminatique donabant? Fabulae. Quinimò ip a omnium obicium vietrix, cordium triumphatrix ingeniorumque, multiplicavit victorias suas certaminibus, suosque adversarios post pugnam propugnatores suos accrimos est experta; an religionem, inquam, istam prosternet, delebitque omnino infamis quedam satyra, libertinarum fabularum collectio, delectus aliquot ambiguorum verborum, pueriliumque sophismatum? Nisi hæc est summa audacia, inmò insignis vesania, nescio quænam unquam possit esse. Et reverè satis est vel obiter legere horum eximiorum magistrorum scripta, ut statim dignoseantur indicia levium et delirantium. Ne, quæso, putas, te in iis reperire posse systema aliquod deductum bene, ut prima imis, media et imis et primis respondeant, et aptè inter se cohærent, quo et religioni, et Deo belum inferatur. Nil nisi confusæ audiuntur declamationes, et voces, veluti audiebantur in terrâ Senaar inter ingentis turris opifices,

qui ne ipsi quidem mutuos sermones suos intelligebant. Evomit unusquisque infanda et falsa, sed tam varia, tam contraria, ut non solum idem significant, sed hæc illa destruant. Negat atheus Deum esse; deista ait esse, sed res humanas non curare. Naturalista contra utrumque pugnat, defenditque summam ope et Providentiam, et Deum. Hic autem cùm nolit in Deo recognoscere, nisi quod ipse ingenio suo tam hebeti capere potest, telis et athei, et deistæ sé præbet confodiendum. Ipsi enim probant, eum sibi contradicere, et per illationes, in fatua, repugnantiaque systemata sua illum uno veluti impacto pertrahunt. Dat Helvetius homini animam ejusmodi, quam equi, lupique habent, illamque libertate quavis spoliat. Rousseau eam libram facit, ideoque etiam spiritualem, at primæva originalis conditio hominis, sententiâ ejus, nihil differt ab origine luporum et equorum. Afferunt hi, hominem totum perire, pereunte vitâ: alii putant, eum futurum immortalem. Inter hos quidam sentiunt, eum in alterâ vitâ nullis puniendum suppliciis; alii hæc supplicia futura volunt, quæ necessariò lex perscribit; irrident alii has leges, has poenas tanquam pura putaque poetarum et regum commenta. Si hos audis, ab æterno fuit mundus; si illos, initium habuit, ut placet unis, à Deo; ut alteris, à casu, et à fortuito concursu atomorum æternarum et errantium. Est, qui vult religionem à metu introductam; est, qui eam inventam à politiâ vult; est, qui à naturâ eam insitam asserit; modò eam necessariam ducunt ad regnorum conservacionem modò iisdem regnis exitiosam.

Neque verò credendum est, hos religionis adversarios non simul secum pugnare, et sese invicem non profligare. Quod est non minùs verum, quâ mirandum dictu, illud est, uniuersumque eorum bello irreqnieto in se sâvire, et semetipsum suis se armis confondere. Quot sint in Hobbesii operibus, quorum hæc evertunt illa, ii uni ignorant, qui ea non legerunt. Tota Spinosæ ethica innititur definitioni, que duos intellectus babere potest, quorum unus, qui verus est, alterum evertit; hic autem eversus librum totum, qui ex eâ definitione pendet, à principio ad finem usque geometricè destruit. Libertinorum grex hoc in capite duces suos præclaros religiosè imitatur, à quibus cùm mendacium didicerit, etiam illud didicit, ut respuat, quod approbat, si bique semper contradicat. Helvetius, ultimus fortassis ex impietatis doctoribus, in liberculo

de Spiritu (de l'Esprit) scatet abundè hujusmodi mendis. Illustris abbas Gauchatus in quâdam Epistolâ, prolixè, fideliterque in scenam producit philosophum hunc, eadem gravissima capita modò negantem, modò asserentem; atque hæc ratione illius operis robur exponit, quod terris, cœloque bellum movere videtur. Quapropter Petrus Baylius, quem et acumen ingenii, et multiplex eruditio, et scribendi admirabilis elegantia commendant, nescio quo luctuoso fato, cùm suscepisset negotium omnium religionis hostium causam agendi, vidit, nullâ aliâ ratione se illud perfidere posse, nisi pyrrhonismum universum admisisset. Nec mora, nec requies; diruit, ædificat, impugnat, propugnatque res easdem. Dogmata, errores, fabulæ, theorematâ eodem modo scribuntur. Eo paeto credit, se effecturum, ne lector minùs prudens inter tot anfractus erroresque veritatis vestigia invenire possit. At ita agens, cuilibet viro prudenti ostendit, quâ stabilit sit causa illa, quam impugnare non potuit nisi ratione adeò perturbatâ, et quam ut negaret, opus habuit, ut aut cuncta negaret, aut revo- caret in dubium.

Quòd si deest incredulis et argumentorum robur, et vera ratio in candi methodus, audacia tamen, impudentia et mendacium non deest. Putant se his artibus demonstrationum loco uti posse, et ineautis imponere. Arrogant ipsi sibi nomen hominum his extremis temporibus datorum terris, ut humano generi jacenti ab ipsâ antiquitate usque in densissimis ignorantiae tenebris, veritatis faciem præferant, et se scripta sua edere in utilitatem gentium omnium, ut iis veram unicamque felicitatem indigent usque ad hæc tempora unicuique ignotam, profitentur.

Quapropter cùm statuerint, libertatem cogitandi esse rationem unam, quâ debeant susceptum grave negotium conlicere, se judices constituant et creatorum hominum, et creatoris Dei; et juxta rationem suam, regulam certissimam, examinandam sibi proponunt religionem, leges, mores, jus, Cæsarem, Deum. Voluptas, utilitas aut sua, aut patriæ (quam *patriotismum* appellant) constituunt criterium, seu normam, per quam internoscatur, quid sit sequendum, quid rejiciendum. Hinc, ut ita dixerim, in scenam producti turmatim Moyses, et Numa, Vestales et Moniales, Sacerdotes, et Dervisii Meschitæ, et Ecclesiæ, Alcoranus, et Evangelium; initisque rationibus, hinc inde omnibus inter se comparatis, pen-

satisque lance utilitatis et voluptatis, religio, integritas, veritas; ita iis è tribunali delinquentibus regio more, inhibitibus appellationibus, damnantur exponendæ miris risibus, contemptui, exilio. Verum quidem est, eos ut eximant se à poenis, quas legislatores iis infligent, si aperte hæc in vulgus spargerent, ut plurimum impetere superstitionem, ut ex transverso religionem vellicent. Mahumedes larva est illa, quā sæpè utuntur, ut consilium suum tegant; et Voltairius, ut missos alios faciam, materiem tragœdiae ab illo desumpsit, quam velut egregium opus, quidam se operæ pretium facturos putarunt, si in vernaculum sermonem versam Italia tota legere posset. Huic dolo malo aliud addunt, ut oculorum aciem perstringant legenti, eumque non deceant, sed opprimant et penè consernent. Reperies in hujusmodi libris *polianthæam* universam, sive indigestam collectionem declamationum et eruditionis. De jurisprudentiâ, de politiciâ, de astronomiâ, de commercio, de ethicâ, de bello disputatur in illis. Dialectica una, vel ars cogitandi omnino desideratur. Volatur Athenis Spartam, Hierosolymâ Romanum, ab Augusti seculo ad Ludovici octavum. A Caraibis Antillarum fit transitus ad Hottentotos Africæ; ab his ad Groenlandos boreales; inde ad homines sylvestres Americæ, aliarumque regionum magis inhospitalium et remotiorum. Hinc orbis plagarum adeò inter se dissitarum modò examinantur leges, modò conferuntur inter se mores, nunc enarrantur eleganter et copiosè turpitudines, nunc plausibus celebratur irreligio. Hinc producuntur Ægypti dynastie recensque detectæ, quas tamen ipsi nec inspicerunt, nec viderunt, antiquitates Sinenses majus pondus, quām sacra Genesis penè eos habentes. Diodorus, Strabo, et Tacitus citantur Judaicarum antiquitatum Moyse ipso peritiores. Horatius, Petronius, Manilius, Lucretius, Popius, sapientiæ incomparabiles præceptores afferuntur. Summatim ut dicam, historia et fabulæ, scientiæ et artes, itinerum narrationes, romanenses libri, ephemerides horum librorum farrago est. Totum id tamen sit sine grammaticarum ineptiis, ut ipsi aiunt, hoc est, pluries quin auctorum loca percenseant; ut plurimum infideliter loca afferunt; semper autem sine arte criticâ, sine discursu; omnia autem dictieris proscindentes falsis, et amarulentis quæ vellicant, sed obiter; neque à scribentibus exposunt, ut rationem ullam afferant, sed satis est, ut enuntientur

voce impavidâ, censoriâ, regiâ, quæ sola potest, ut opinantur, dare pondus gestorum fabulis, veritatis mendaciis. Illecent in obtutu libertini juvenes, debilesque mulieres (nam ipsæ quoque delectantur, mirum quantum! hujusmodi libris) ad tantæ eruditionis congeriem, tantam rerum varietatem, tantam decidendi confidentiam legentes. Admirantur hujusmodi philosophos recentes velut sapientiæ oracula. Religio, cuius neque fundamenta, neque sistema meditati sunt unquam, in eorum mentibus vacillat. Præceptores autem isti existimant reipsâ se, quod intendebant, fuisse consecutos, et rapidâ turbulentâque loquacitate tantâ ostendisse, reverâ religionem christianam fictionem esse, *Evangelium jocum*, ejus ministros hypocritas, lymphatos ejus martyres, sanctos Patres idola antiquâ consuetudine adorasse, eos nihil omnino scire, omnesque veros Christianos gregem stolidorum boum, inutiles, imò societati et nationi perniciosos esse, quarum felicitas produci solùm potest ab iis præclaris viris, qui religionem, Deumque pedibus subjecerunt; ejusmodi seilicet se putant esse, jactabundi sæpè usurpantes illud eujusdam veteris ducis eorum:

Quare Relligio pedibus subjecta vicissim
Obteritur, nos exequat gloria cœlo.
(Lucr. I. 1, v. 80.)

Quicumque harum quisquiliarum lectione aliquantulùm immoratus est, quæ die quovis magis magisque Europam inundant, novit, me id non amplificare, locisque auctorum per se claris prolatis posse meid totum confirmare, quod reipsâ locis suis in operis decursu me præstare quisque intelliget. Quod ad præsentem rem attinet, illud est, horum philosophorum, quo intumescunt, triumphum scenicum esse, qui solvitur flatu ipso, evanescitque; omnia siquidem eorum verba, dictieraque aut falsa sunt, aut nihil causam probant, quam suscepérunt inauspicatò defendendam. Quod si in farragine tantâ rerum inutilium, et absurdarum sophismata quædam sunt intermixta, quæ aperte aggrediantur religionem naturalem, aut revelatam (neque enim initias ivero, in his pauciora, plura in illis libris offendit), hoc tamen certissimum est, non semel, sed sæpiissimè à nostris doctoribus, et à D. Thomâ Aquinate præcipue, ea fuisse dissoluta, imò, ut ita dicam, in cinerem redacta et disflata, quod sancte spondeo, me in hoc opere tam liquidò, tam evidenter, ut nihil

supra , demonstraturum. Quare intelligit per se unusquisque , non sine gravi causâ me paulò ante dixisse , nullos alias quām indignationis, contemptū , miserationis sensus in homine prudenti excitari posse , quotiescumque hos intuetur scriptores, qui artibus tam puerilibus, et scenicis aggressionibus se posse religionem evertere confidunt ; eam religionem dico , cujus divina origo, dogmatum veritas, sanctitas præceptorum, eximia virtus, et protectionis vis , quā munitur, effecerunt, ut per tot seculorum cursum , post tot casus neque ferro vinceretur , neque scriptis concuteretur , neque superaretur superstitione et impietate ; uno verbo , ut retunderet omnes hominum dæmonisque impetus.

Quanquām ipsimet increduli nostrorum temporum sponte suā apertè demonstrant , se ad libitum vivendi prurigine impelli ad inferendum bellum tam impium religioni , quæ eorum cupiditatibus adversatur. Testor quemcumque, modò non sit ferreus et plumbeus , num legi possint , salvo pudore , opiniones perversæ , turpia apophthegmata, obscene descriptiones, quibus refaciuntur hæc volumina. Ne nominem nunc Petrum Baylum , Montagneum , aliosque , de quibus locis suis sermo instituetur , auctor libelli *de Spiritu* , quem ut recensissimum , et ultimum fortassè ex tantâ copiâ unum producere placet, horum nulli faciliè cedit. Executit pudorem omnem , non solum cùm abundē colligit pingitque infandas libidines , quibus populi corpore , magis autem corde corrupti se totos addixerunt , verū etiam cùm ab exemplis moralia theorematâ deducit , nullumque non lapidem movet , ut probet hujus generis corruptionem publicæ privatæque felicitatis esse fontem . « Quænam , malum , cynica philosophia (exclamat vir clarissimus (1) , verba faciens de hoc ipso auctore coram gravissimo Galliarum consessu) est isthæc , quæ vel umbram ipsam pudoris eliminat ? Videmus ethnicos solo rationis lumine ductos , in suis libris veneratos fuisse semper virtutem hanc , et animadvertisse in eos qui illam violare sunt ausi. Quanquām equam aliam morum disciplinam docere poterat au-

(1) Homerus Jolyus de Fleury , primus generalis advocatus in parlamento Parisiensi in sermone , quem habuit in aulâ 10 kal. febr. ann. 1759, in quo eleganter exprimit charactrem librorum *de l'Esprit* , et *Encyclopédie* , aliorumque talium librorum magnâ in copiâ editorum nostrâ xitare , quos jure asserit , adversari æquè societati , regno , religioni.

ctor , qui non erubescit palam licentiam ex cathedrâ docere , et audacter enuntiare , *pudorem esse unoris , voluptatisque exquisitæ inventum* ; et qui in animum induxit suum , eum à muliebri sexu aliquando excutere.... Auctor qui hæc scribere potuit , quæ summo cum horro legerentur in ipsis rerum obscenarum scriptoribus , *cultum templorum Veneris et Astartis esse materiem nostrâ admiratione dignam , et quæ in angoribus nostris recreare nos possit.* » Hucusque eximus Parisiensis patronus , qui tamen parcens pudori illi , quem adeò insigniter hædit scriptor iste , silentio præterit alia , et quidem plura , loca multò turpissima , in quibus explicat , confirmatque propositiones ad quatuor orbis terrarum regionum institutionem. Tenemus ingenium , tenemus doctrinam corum nostræ ætatis philosophorum , qui bello Religionem lassentur ; quod quidem ingenium est penè illorum omnium commune. Quanquām non hūc tantum spectant eorum instituta et studia , ut talis fiat orbis , qualis , ut cum Tertulliano loquar , erat Roma diebus natalibus Cæsarum , aut diebus festis Floræ , et Lupercalibus ; sed aliud quid intendunt , nimirū ad illam imaginem , juxta quam , ut stulte sentiunt , creatus fuit , nituntur illum compondere , hoc est , ut sit immanum ferarum receptaculum , et domicilium inter se perpetuò certantium , et sibi mutuò exitium inferentium. *Jus sociale* (quis est qui hoc ignoret ?) est vinculum illud sacrosanctum , quod familias , urbes et respublicas , et suaviter , et fortiter etiam conjungit. Jam juris hujus , quo sit , ut unus non spoliet alterum , sed det cuique sumum , fundamenta apertè impetruntur , quæ omnino evertere libertinorum systemata certant , qui privata comunoda , et singularia emolumenta volunt esse finem ultimum , quo omnia consilia , factaque dirigantur.

Quapropter sollicitudines illæ vafræ *patriotismi , felicitatis , nationis , mercimonia extendi* , *imperii augendi* , quibus se solum tangi suis in scriptis jactitant , quibus de causis per fraudem vellent tanquam inanem , et exitiosam christianam religionem amandari , istæ , inquam , sollicitudines , quas tanquam primæ classis politici ineulant , ingerunt , plenis buccis efflutiunt et amplificant , chimæræ sunt omnes , nisi verius eas appellare velimus , nequitias et improba commenta. Quidni ? Principia , quæ tam pulchrâ et eleganti dictione involvent , hinc tantum sibi propositum finem habent , ut omnes cives corrumpant , et ea

disrumpant sacra vincula, et inviolabilia, quæ colligant populum cum principe, omnemque, si animus ferret, humanam societatem susque vertere: quod advertit, quem paulò ante dixi, clarissimus vir de Helveto verba faciens. Res ergo extra omnem dubitationis aleam est, hostes religionis esse itidem et societas, et morum, et imperii hostes; eundemque stylum, quo tam impia contra religionem scriptitant, acuere in nationem, quam corrumperem sanguinum, et in principem, quem concileandum esse docent. Neque id mirum; primum enim iura personale et sociale connexu tali tantoque cum jure religionis sunt conjuncta, ut quicunque hujus fundamenta evertit, illorum etiam diruat; deinde vero, quia cupiditas immodiae libertatis, quæ in religionem armantur, illos pertrahit ad effringenda, si ipsis contingat, repugna omnia honestatis, obsequii, obedientiae, cum nullum aliud numen sibi faciant, quam voluptatem. Quamobrem num intersit cum sacerdotio, tum imperio, tum humano generi hujusmodi facinora reprimere, videt unusquisque. (Valsecchi, de Fundamentis religionis, lib. 1, cap. 1.)

3° De fontibus impietatis.

1° CORDIS CORRUPTIO.

Quamvis argumenta, quibus naturalis religionis capita praecipua probantur, sint adeo clara, et evidenter, ut vix ac menti nullis praecupatae præjudiciis proponuntur, statim illa amplectatur, et quod magis ea perpendit, eò certiora dignoscet, et christiana religio illa signa contineat, quæ procul dubio à Deo illam prolectam, ac proinde verissimam demonstrant, idèo incredibile videtur, mortalem esse posse quemquam, qui de illis dubitari possit, immo etiam ea negare. Hinc causas, fontesque rei hujus tam à rectâ ratione alienæ, quam oculis nostris passim subjectæ investigare propositum; neque inanem sumemus laborem. Hinc enim emolumenti multum vera causa percipiet, dedecusque ingens in libertinos redundabit, quorum verum ingenium longè aliud ab illo quod sibi adsciscunt, sparsumque in vulgus sedulò, se habere, saltem penè indoctos imperitosque, detegemus.

Nemo est qui neget esse Deum, nisi qui avet ne sit. In cordis ergo corruptione en verissimus fons primus. Hoc idem de illis, qui bellum in religionem revelatam inferunt, est sentiendum. Nos tamen de atheis potissimum nunc sermonem habebimus, cum quia ii omnes qui à revelatâ

religione desciscunt, tam perversas Providentiae Deique notiones habent, principiaque ita nutantia jacint, quæ in atheismum ducunt; tum etiam quia christianus, qui revelatam religionem deserit, hanc naturalem religionem sibi consingit, cum verissimum sit illud quod Fenelonius ait, *inter catholicam religionem, et atheismum nihil esse medii*. Itaque non ideo in religionem arma libertini movent, quod viri docti sint, sed quia impunè mali esse eu- piunt. Et sanè etiam si concedere vellemus, argumenta quæ contra Dei existentiam, animæ immortalitatem, divinam revelationem, affrent, habere vim aliquam apparentem, qui libet tamen prudens honestusque fateri debet, eā collatā cum perspicuis demonstrationibus, eā vehementi inversâ propensione, quæ ad sequendas naturales præcipue veritates homo fertur, nullum per se robur habere, quo animum præjudiciis præoccupatum nullis habent in suspenso, multòque minus in impietatem propellerent. Quod ergo rationum vis facere nequit, efficit cupiditatum impetus; eoque modo quo, ut inquiunt theologi, sanctus amor, quem illi *pium credulitatis affectum* appellant, movet et urget intellectum, ut mysteriis obscuris, naturæque lumen suum superantibus assentiatur; ita dicendum est, amore malo ad negandam, vel invito insito lumine, veritatem, et ad præbendum grato errori assensum, non argumentis, sed unâ libidine motum intellectum impelli.

Ut autem nobis persuadeamus, rem ita esse, et hujusmodi esse impietatis fontem, et libertinorum ingenium, satis erit, si ad vivendicationem eorum, qui eam profitentur, oculos convertamus. Gens nata, altaque cum Dei, æternitatis, legum religionis notione, quæ tamen aut voluptatis illecebris, aut utilitatis vi, aut cupiditatum blanditiis permota iis se totam permisit, sentit interea conscientiae latratus, quæ discepitur, religionis lumina, quibus perstringitur, Deum judieem fulmina jaecularem, æternaque minitatem supplicia prospicit. Nil non intentatum relinquunt, ut quoad fieri potest, ab his cogitationibus terrificis mentem avertant: ex hoc in illud diverticulum migrant, ex unâ ad aliam cupiditatem. Et sanè inter effrenatarum cupiditatum tumultum, inter nitorem, strepitumque mortalium voluptatibus deditorum horrendas has voces, has suorum turpitudinum castigationes non sentiunt. Quid tamen inde? cupiditatum æstu paulisper frigescente, et nocte adventante et solitudine,

intesta prodit furia, quæ illos deterret, suppliciumque longè majus perceptis concupitis voluptatibus iis infligit (1). « Nolite putare, aiebat Cicero (pro Sexto Ros. Amer. c. 24), quemadmodum in fabulis sèpènúmerò videntis, eos qui aliquid impiè, sceleratèque commiserint, agitari, ac perterriti furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus terror maximè vexat; snum quemque seclus agitat, amentiaque afficit; sua mala cogitationes, conscientiaeque animi terrant. Hæ sunt impiorum assidue, domesticæque curæ. » Quid hi agent hoc tam gravi in certamine? Exaudientne has justissimas castigationes? sequenturne religionis lumina, incœptumque pessimè vivendi modum derelinquent? Ille minister est iniquis modis præclarum adeptus honorem, cujus incrementa omnia, resque secundæ poetæ Epicurei (Ilorati lib. I, sat. 3, v. 98) axiomati nituntur:

Atque ipsa utilitas justi propè mater et æqui.

Jam animos sumpsit ad immolandam libidinibus suis imbellem innocentiam; jam fides, et juramenta confirmandæ veritati, et fraudi æquè inserviunt; justitia propriis commodis regitur; ex religionis exercitio non purior ejus animus efficitur, sed ea nequitiae velamen est. Quid ergo faciet, ut à conscientiae mortibus, et pavoribus, quibus vexatur, se eximat? Conatur mentem convenire cum corde, ut illa quin perhorrescat, videat id quod amore tanto amplectitur. Sibi persuadere studet, verum esse id quod cupit, falsumque prorsùs quod abhorret. Agendi juxta Machiavelli præcepta ratio summa lex fit, et ad theoriam redigitur; religionis dogmata arroganter ad examen vocantur. De alterius vitæ pœnis, et de supremi judicis existentiâ primùm quidem dubius habetur sermo: tum quibusdam blasphemias et sophismatibus libertinorum memoriae mandatis per summam impudentiam deridentur. Demùm per eonatum, cui natura quidem tota repugnat, at vehementissima cupiditas rapit; oculi veritati clauduntur prorsùs, asseriturque, nihil huic vitæ superesse, pura putaque automata nos esse; alteram vitam non existere nisi in pusillorum mentibus, solumque Lucretium rectè sensisse (lib. 3, v. 57):

(1) Quos conscia facti
Mens habet attionitos, et surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
(Juven. sat. 13, v. 495.)
Ultricesque sedent in limine Diræ.
(Virg. Æn. IV, v. 47.)

Et metus ille foras præceps Acheruntis agendum.

Hic ministri illius impietatis fons est, cui utilitas præcipuo arguento fuit, ut à veritate discederet; quem fortuna suis illecebris, non aliqua sublimis metaphysica contemplatio permovit, ut à Deo decisceret. Hoc idem de juvene illo voluptatibus unicè addicto dicatur, qui jamdiu est

Captivus vilis vini, thalami, atque ciborum.

Hoc idem de homine illo effero, impotenti, superbo, pietatis contemptore, suique judicii, voluntatisque pedissequo; hi, aliisque omnes, qui libertini dicuntur, aut atheistæ sunt (sequar Baylum testem) « quocumque vitiorum genere contaminati, atrociora criminâ patrare parati, qui animadvertisentes inferni timorem interdum suam quietem perturbare, videntesque commodum sibi esse, Deum non esse, student id sibi persuadere (1). » Et paulò post: « Ex quo homo induxit animalium, esse atheistam, et omnia suspicere ut hunc finem consequatur, quâ maximâ nequitia fœdari homo potest, inquinatur, et nisi Deus prodigia patret ut ad bonam frugem eum reducat, hic omnia sclera committet, quamvis ad verum atheismum nunquam perveniet (2). » Habemus ex rei factitius verbis libertinorum nostrorum in dolem. Habemus systematis horum hominum spiritus, ethicæque horum hominum honestorum fontem.

Verum quidem est Baylum eò loci duo atheorum genera distinguere, hoc est eorum (3),

(1) « Ce sont des âmes sonillées de toutes sortes de vices, et capables des plus noires méchancetés, qui s'apercevant, que la crainte des enfers vient quelquefois troubler leur repos, et comprenant, qu'il est de leur intérêt, qu'il n'y ait point de Dieu, tâchent de se le persuader. » Pens. divers. § 177.

(2) « Dès qu'un homme est capable de vouloir être athée, et de faire des efforts pour cela, il est de la plus effroyable malice qui puisse tomber dans une âme, et si Dieu ne fait des miracles pour le convertir, c'est un homme qui fera tous les crimes qui seront en son pouvoir, quoiqu'il ne puisse venir à bout de passer dans l'athéisme. » Ibid.

(3) « Les athées, qui commencent par douter, d'avec ceux qui finissent par douter. Ceux-là sont pour l'ordinaire de faux savants, qui se piquent de raison et de mépriser les voluptés corporelles.. Or, parce que ceux qui étonnent, ou qui tiennent d'étonner dans leur âme par belle malice la connaissance de Dieu, sont les plus insignes débanchés, et les plus déterminés gêcheurs qui soient au monde, ou se persuade que tous les athées indifféremment sont des scélérats. » Ibid.

*qui à dubitatione incipiunt, et in dubitationem desinunt; et quanquam in his cognoscet solum modò descriptum, tamen de primis dicit, « ut plurimū esse doctos falsos, qui ostentant se ratiocinari, et corporeas voluptates contemnere... sed quoniam accidit, eos, qui suffocant, aut suffocare nituntur in suā mente malitiōe Dei notitiam, esse in primis dissolutos, contumacioresque criminosos, » idè vulgus, omnes atheos indiscriminatim sceleratos esse opinatur. » Quod illi persuadere cupienti, esse quoddam « atheorum genus (Dict. Critic. artic. Desbarreaux, Rem. F) hominum gravium à voluptatibus, et illecebris alienorum... quos longa contemplationum profundarum series, sed malè deductarum in atheismum impulerit, » minùs arridet. At quis non videt in hâc atheorum distinctione artem, quâ clarus hic sophista conatur horrorem illum imminuere, quo mortales persequuntur homines ejusmodi? Homines ergo graves à voluptatibus et ab illecebris carnis, addimus nos, nati, altique in religionis sinu, possunt seriò in dubium Dei existentiam revocare? Homines ergo sanæ mentis, quod significare videntur illa verba, *homines graves, cupiditatum impotentiam non obsecrati, aut pertracti evidentiæ illi, quæ invictè orbem totum ad hujus veritatis confessionem perpulit, resistent?* Utrum opinionem hanc paradoxum dicam, an insaniam nescio. Hoc tamen theorema Baylio arridet, pluribus in locis fusè pertractatur, quodque atheistarum patroni nomen, nemini quod ego quidem sciam, adscriptum, illi peperit. Fateor, esse varios libertinorum nequitiae gradus, neque omnes iisdem virtutis laborare; fateor etiam, nonnullos in impietatem prolabi per ratiocinia fallacia, quæ alii increduli vulgo ignorant. Coneedo etiam hos fœdiores et majori horrore dignos primis esse; at effutire, *eos esse homines graves, à voluptatibus et illecebris alienos*, hoc est, probis ornatos moribus, cupiditatibus non assentientes, non elatos, ut modò dicebam, aut paradoxum censeo, aut insaniam. Etiamsi autem res per seipsum loquitur, eam à principiis suis repetere placet, et inquirere, num nisi homo moribus apprimè pravus possit atheismum amplecti. Fingamus hominem bonis moribus natum, altumque à religione illustratum; næ hic nullam utilitatem, nullamque curam habet, ut hæc religio vera non sit. Moralia præcepta approbat, et exequitur, videtque, nihil vetari sibi ab eâ, nisi quod*

genitor filio suo vetaret. Dogmata considerat, quæ sunt Dei existentia, animæ immortalitas, divina revelatio, eaque tam evidenter vera detegit, intellectumque ita persuasum videt, ut sophismata omnia à libertinis inventa delirantium somnia, quibus nihil movetur, sibi videantur. Cæterum videt, cognoscitque veritatem hanc certissimam, etiamsi religionem sequens deciperetur, non idè atheismum malum ullum sibi intentare, neque, si à religione deficiens illum amplectatur, sibi bonum ullum polliceri, nisi fortassè more brutorum animalium vivendi libertatem, persuasionemque more belluarum moriendi. At verò religio, quam sequitur, amataque, vera est, eum in spem erigit, ut æterna bona consecuturus sit, et si præ illâ atheismum sequatur, infinita, æternaque minitatur supplicia. Qui fieri ergo poterit, ut homo gravis et honestus eam partem deserat, in quâ, quin malum ullum subeat, sperare potest infinitum bonum, eamque eligat, in quâ, quin aliquod verum promittatur bonum, infiniti, æterni mali periculum est (1)? Quis potest inter hæc hæc rere anceps, imò ad impietatem prolabi? Nemo, mehercule, nisi ille, in quo voluptatum illecebriæ, præsentiumque cupidinum jucunditas, aut immodicus gloriae sensus, quo ingenium suum admiratur, magis possint, quanm infinitorum bonorum spes, infinitorumque futurorum malorum timor. Jam hic est profecto homo corruptus, malusque; corruptio ergo cordis primus est impietatis fons.

At de hoc atheorum genere secundo in Baylius loqui supersedeamus; de quibus alibi jam mentionem facturi sumus, transeamusque ad aliam observationem, quæ nisi universè æquè ac proximè antecedens, pari tamen claritate nobis demonstrabit, non seriam meditationem, sed cupiditatum impotentiam maximæ libertinorum parti arguento esse, ut impietatem sequantur. Et sanè quot ex iis sunt, qui, ut Baylius loquitur, *alieni à voluptatibus illecebriæ*

(1) Hoc est argumentum quod illustrat Pascalias cap. 6, *Pensées sur la Religion*. Ejus prima semina reperio in sermone habito à Socrate in vinculis paulò ante mortem, relatoque à Platone in *Phædone* tom. 1, pag. 91 edit. Serran. Idem reperitur apud Arnobium lib. 4 adver. Gent. Dignum quod præcipue advertatur est, quod Baylius tom. 13 Diction., ubi loquitur de Pascasio, refert idem argumentum Rem. I, et noscit vim; allatâque objectione in illud factâ à quadam adversario illius magni viri ait: *Cette confutation est faible, et ne mérite pas d'être examinée.*

brisque, altæ huic et diuturnæ meditationi (quæ certè diurna profundaque multùm esse debet, ut evidentia tot veritatum refellatur, et ut ratiociniorum vi quævis religionis notio de mente deleatur) se totos dedant, et mutentur ex systemate in atheos? Solum contemplationis nomen nimis triste est austerrumque genti quæ nihil aliud cogitat, quām voluptatibus immersi, genti quæ nihil post mortem opperiens, quamlibet vitæ partem, quæ voluptatibus careat, amissam credit. Quandonam et præstat, et vacat hos metaphysicæ in studium incumbere, quale ostendendum esset, si vellent athei spiritus, non autem cordis credi; si per diem totum noctemque in ludis, in cœtibus, in voluptatibus, in commissationibus unis post alias videmus? Theatrumine, an ludi abacus est eorum studiorum gymnasium? Saltatricesne, an amicæ sunt eorum studiorum moderatrices, à quibus theorematæ, quibus æternum Deum è cœlo detrudent, addiscunt? Tamen eruditionem, doctrinamque jaetitant, librique vel ultra maria, vel ultra montes compositi magnâ ex parte etiam mulierum penetralium ornamento sunt. Vultu fero et impudenti in cœtibus sermonem habent, et sententiam ferunt in quidquid usque ocorum est sancti, augustinque. Totum autem studium, doctrinaque horum hominum est, ut plurimū aliquod impium, obsecenumque dictionarium versâsse; aliquam epistolarum cùm audacium, et impudentium, tum bonorum morum corruptorum collectionem; aliquem romanensem librum, et sacrilega, et turpissima narrantem facinora; haec enim nota est, quâ insigniri debent libri, quibus vacare debent, ut novas coruri doctrinas combibant. Quod mirum quantûm propositionem nostram confirmat, hoc est cordis corruptionem, quod hujusmodi cibis pascitur, eos extimulare, ut contra veritatem arma ferant. Et sanè Petrus Baylius, qui quotquot fuerunt, maximè horum hominum ingenium callebat, iis ad satietatem usque inserviit, ita ut de hoc auctore mihi visus sim posse dicere id, quod de Petronio Arbitro Epicureo poëta, scripsit Huetius (1), « majorem suæ famæ partem cum debere turpitudinibus; cum minus

(1) « J'ai dit ailleurs, et je le répète encore, qu'il doit la meilleure partie de sa réputation à ses obscénités; et qu'il aurait été moins lu, et moins estimé, s'il avait été plus modeste. » Huetiana § 86. De Bayllii obscénitate inter alios legatur Bernard. Nouvelles de la Rép. Janv. 1707, art. I.

« fuisse legendum, minorisque faciendum, si castior fuisset. » Roterodamensem scriptorem præcesserat proximè elapso seculo Frânciscus de la Mothe le Vayer insignis Pyrrhonius, et, ut ait Baylius ipse, turpissimus scriptor, signifer proinde libertinorum. Hunc antecesserat seculo præcedenti Michael à Montane, cuius specimina non solùm impietatis semina continent, sed etiam cynicam impudentiam præ se ferunt, ita ut Baylius scripta tueatur sua, cò quôd turpitudines et Pyrrhonismum Montanæ non contineant. His veneribus etiam opera domini à Sancto-Evremonio initio hujus seculi Londini mortui, et atheistis charissimi ornantur. Idem de Epistolis Persicis, de Epistolis Judaicis, et hujus generis liberculis plurimis impudentiæ et impietati nuncupatis est sentiendum. Horum autem nulli, licet ætate posterior locum principem cedit Helvetii liber inscriptus *de l'Esprit*, de quo alibi sunus locuti.

Ex his ergo fontibus athei nostri scientiam suam in religionem hauriunt. Ex iis enim satyrarum, ludicrarum narrationum, jocorum, turpium eventuum, quibus religionis ministri deridentur, et etiam despiciuntur augustissima, et sacrosancta mysteria, desumunt. Harum narrationum una audenti fronte, verbis ad artem conquisitis leviculo risu prolati, iis est demonstrationis metaphysicæ loco, ex quo religionem omnem fabulam, arteisque sacerdotum esse concludant. Hoc argumentorum genere ex ridicule et satyrâ deduciorum, quorum prudens quisque, cùm de religione agatur, non solùm impietatem (1), sed etiam infirmitatem videt, valdè usus est in suis Dialogis Lucianus (2), ut non solùm gentiles

(1) Petrus Baylius Diet. Crit., art. *Garasse*, damnat multùm auctorem catholicum, qui in atheos scribens sapè ab illâ gravitate discedit, quæ in hac materiâ serranda est; utitur satyris, jocos effundit, faceta multa narrat. Quid dicendum erit de iis, qui utuntur his armis in religione, et derident quidquid sancti ubique est?

(2) Placet afferre judicium, quod de Luciano post Suidam, et alios plures clarus Tillenontius fecit; cùm quia valdè ejus naturæ convenit, tum quia in eo imago plurimum nuperorum spirituum fortium cernitur; qui sicut illum deliriis adæquant, tum ab elegantiâ, eruditione, et acumine distant in immensum græci auctoris.

Il fait une profession ouverte d'impiété, se moquant également de la véritable religion, dont il a parlé en divers endroits, et des superstitions païennes, qu'il montre être vraiment ridicules. C'est ce qui lui a fait donner le surnom de blasphémateur et

superstitiones, sed etiam religionem ludibrio haberet ; Lucianus, inquam, incredulorum deliciae, et corculum (1). Hujus ejusdem argumenti partes suscepit in Anglia celebris Mylordus Shaftsburius, eoque non sine lectorum stomacho auctor Epistolarum Judaicarum, Voltaireus, aliquie libertini minutuli utuntur; quod nimirum demonstrat id quod hic affirmamus, hoc est, nonnisi cordis corruptelam hujus impietatis, quam profitentur, causam esse. Quis enim nisi perversus, perditusque ideò tantum, quia potest ab aliquo petulant homine derideri, potest systema rejicere? Ex hujusmodi libris præterea in aliquid præcipuum religionis caput aliquod sophisma, quod eorum ignorantiae novum accedit et invictum, licet fortasse pluribus abhinc seculis ab auctoribus pluribus solutum, disflatumque adiscunt, hoc obtrudunt amicis, videnturque sibi hoc jacula armati, quo de religione putant se triumphaturos, Hercule fortiores esse. Quamvis autem hujusmodi sophismata ab eorum animis niniis altè jaetas Divinitatis, religionisque notiones radicibus eveltere, et atheismi evidentiā introducere non possint, iis tamen imponunt, esse in terrarum orbe mortales qui eam in aperto habeant, mortales qui sibi ita persuadeant, mortales denūm qui illius argumenti, cuius ipsi veritatem non concipiunt, vim sentiant. Credunt Spinosam, etiamsi ab iis minus intelligatur, *pantheismum demonstrare*; Tolandum fuisse invictum atheum; Hobbesium verè demonstrare in una utilitate *jus consistere*; licet aut nunquā hos auctores legerint, aut nunquā argumenta illa in iis repererint, quæ ad tutam, tranquillamque impietatem deducant. Persuasionem ergo suam alienā, certā creditā, persuasionē fulciunt; saepiusque hujusmodi insanias repetendo euant phantasiam sibi perturbare et pervertire, veritatemque ē corde exerentem caput reprimere; easque in cœtibus retinendo non tam alios, quām se decipere student, immo non

• d'athée. Aussi il suivait la philosophie d'Épicure, qui n'est guère éloignée de l'athéisme; ou plutôt il n'avait ni religion, ni dogme fixe et constant, regardant tout comme incertain et problématique, et volont se rire de tout... Ce qui rend encore ses écrits dangereux à lire, c'est que souvent on y voit aussi peu de respect pour la prudence que pour la religion. » Fillem. tom. 2 Histoire des Emper. part. 2, art. 29.

(1) *Essai sur la liberté de l'esprit, et de la raillerie*. Vid. Burnet, *Défense de la religion*, tom. 5, p. 23.

aliā de eansā, nisi ut ipsi decipientur, alios decipi exoptant (Vid. Muralti *Lettre sur l'esprit fort*). Quicumque quibusdam ex his infelicissimis hominibus usus est familiariter, et præcipue quicumque cum iis certamen init, novit me à veritate non aberrare. Hinc nihil illi magis reformidant quām colligatam continuatamque ratiociniorum seriem; primis enim argumentationis jactis telis succumbunt, risusque acie exsiliunt; cùm quia, ut diximus, theses tantum et theorematā salutārunt, tūm quia videmus eos ratiocinandi arte tanquam propriā notā non insigniri. Requiero nunc à quovis prudente viro, num hujus generis athei alii ducendi sint, quām corruptus grex; in quibus effrenes cupiditates prima causa sunt, eur obseccentur; eosque ad facinus hoc injustum, et exseerandum impellunt, hoc est, ad religionem déserendam in alienā persuatione, quam non vident, et in aliquo sophismate, cuius vim ignorant, solum nixos? Hujus tamen ingenii est maxima eorum pars, qui nostris temporibus increduli videri volunt. Denique, si argumentorum vis quibus tueantur defendantque impietatem, iis deest, non deest tamen audacia, quā in medium errorem quemcumque turpissimum proferant, et gravissimas veritates conteignant. Itaque petulantiam etiam à memoratis libris, in quibus illa argumentorum vicibus fungitur, libertini nostri addiscunt, quæ quō minor est scriptorum doctrina, eō major est, inscientiamque æquat.

Judaicæ Epistolæ, exempli causā, sunt ex iis maximè contempnendis libris, qui religionem ætate nostrā aggressi sunt; earum tamen auctor in fortissimorum ducum habetur numero. Impiè dicta pleno cornu effunduntur, defendunturque altè distinctaque voce, eos qui illas carperent, *viles invidasque animas* vocitando. Calumniae, satyræ, quibus veræ religionis ministri proscinduntur, sunt ut plurimum argumenta illa, quibus religio impugnat: quasi verò mali ministrorum mores, qui homines certè sunt, possint illius religionis, quæ divina demonstratur, veritatem infirmare. Ita autem earum meritum, et vim extollit auctor ipse, ut ab initio usqué exclamat: *Quid interest eruditolorum, indoctorum, monachorum, hypocritarumque gregi displicere? Num quod isti damnant est minoris faciendum* (1)? — Respon-

(1) « Qu'importe-t-il de déplaire à un tas de grimauds, d'ignorants, de moines, de faux dévots? Ce qu'ils condamnent, en vaut-il moins? » tom. 1, Præf.

deo, non opus esse monacho, aut pio viro, sed sanæ mentis decorisque unciolam sufficere, ut hujusmodi scribendi ratio fastidium pariat. Et sanè quis pati potest hominem, natum educatumque christianum, quin rationes afferas, quin eruditonem, doctrinamque solidam, et veram ostendat, ut cuique patet, ex labore solū, venenoque identidem religionem hanc, ab illo *Nazarenam* appellatam, cum Judaicā superstitione, Turcarumque lege conferre, et derisam, et contemptam, ex certamine victimam, et exsibilatam educere? Religionem, inquam, per tot secula ubique terrarum exultam, tot argumentis veram confirmatam, ut cætera silentio prætermittam, edoctam à tot præstantibus ingenio viris cùm veteribus, tūn recentibus, quibuscum comparatus, nesci, quantus auctor noster videri posset? Quis ferre potest, quin indignetur, dolum malum, quo plures scribuntur Epistolæ, editurque in lucem in sermones duos versa narratio pluribus blasphemis quām verbis contexta in divinum legistorem, in sanctitatem, decusque Matris suæ? Quæ quidem narratio à Rabbinis conficta dicitur, tamen editur, nullà aliâ de causâ, nisi ut ab incautis lectoribus, sicut cæteræ ridiculæ, mordacesque narratiunculæ, degustetur? Quis legere potest ritus augustiores sanctioresque tanquam comicos prorsus traduci? Quis hujus in religionis veritates gravissimas jaci sophismata sæpius repulsa Caritatem alienus, aut alterius infidelis (quod harum Epistolarum in fine legitur), et in subdolo certamine ex ignorantia, vel ex scriptoris astu refūcere responsa, et singere illas vietas, depressasque? Quis ferre potest sublimia ingenia, præceptoresque magno semper in honore habitos despici, argui, reprehendique audientibus doctissimis conventibus, in modis nationibus à quodam scriptore, qui in lucem prodit infarcinatus quibusdam Epistolis (1), veteribus, recocisque narratiunculis, annotationibus è triuio petitis, et extractis ab exploratore Turcâ, è paraphrasibus Rousseau, aliorumque auctorum conflatis; in quibus si quid est, quod ferendum sit, jam millies in aliis libris fuit editum? Ne-

(1) Legatur Epistola missa ad auctorem illius ἐπιστολῶν, præmissaque tom. 7 Epistol. Judaicar. Edit. Lausanne, et Genevæ 1759: Que signifient ces contes usés et rebattus, ces réflexions triviales, ces extraits de l'espion Ture, ces paraphrases de Rousseau et des autres auteurs, dont ce livre est rempli? à quoi bon le donner au public, si ce qu'il contient de meilleur a déjà été imprimé tant de fois dans d'autres ouvrages?

que verò reponatur, induci Hebræum loquentem, qui, ut susceptam personam sustineat, pro suæ religionis præjudiciis loquitur. Quid infelicius, magisque puerile r̄poni potest? Alibi jam dixi, honesto homini, nisi audet elato vultu contra religionem in aciem prodire, erubescendum esse, quod eam deridendum præbet, quod Rabbinum singit eam aggredi, aut impium, ut in eam illa evomant dieteria, quæ jam pluries novit esse confutata, quæque ille nescit refellere (1).

Hæ itaque sunt, ut modò dicebam, demonstrationes, quibus libertini se instruunt, et quas recinunt in concilioibus ut credantur spiritus fortes, et se formidandos præbeant. Jactantia, contemptus, et satyræ contra religionem, ejusque cultores, eorum est farrago libellorum. Valde probabile est (inquit Baylius hos describens) eos qui in cœtibus veritates religionis notiores impugnare cipiunt, plura dicere, quām cogitent. Jactantia majorem in his disputationibus partem occupat, quām persuasio. Sperant illi, sententiis inauditis, et audacibus, quas tuentur, spirituum fortium famam sibi parituros. Paulatim ergo sermones perversos facere consueverunt, et si eorum vivendi ratio voluptatibus addicta conjungitur cum eorum superbiâ, actum de illis est. Malus hic habitus hinc superbiâ, hinc libidine acquisitus, educationis præcepta corrupit, hoc est, extinguit veritatum lumen, quas de Divinitate, de paradiſo et inferno ab infantia didicerant. Paulòque post inquit: Quædam objecta didicerunt, ea sem-

(1) Credarem, me abuti lectorum patientiâ, si velle doctorum testimonia proferre omnium ætatum, qui hanc ratione in improbat. Scimus quid omnes senserint de Luciano nuper memorato, qui nomine alienus securæ impietates suas evomebat. Scimus quid scripserit Nazianzenus orat. 3 de Juliano Apostata, dum simulabat se Christianum, et disputationem defendebat idolatriam, et impugnabat Evangelium. Scimus, quid dixerit Photius (cod. 106) contra Theognostum, qui purgabat errores in quodam suo opere, quasi non ex se enuntiatis, sed ex alio. Scimus (ut prætermittamus plura exempla, et afferaamus huic litterato judicantem exemplum quasi domesticum, aptiusque valde) quod scribit Joannes Gersonius (lib. cont. romantium à Rosâ) de eo qui Parisii derisit et impugnavit illâ atate Christianam fidem. Citatus hic ante archiepiscopum Parisiensem, convictusque à cancellario Academie Parisiensis, se purgavit a ieiis, se ea dixisse sub Hebrei personâ. Ita sanè, inquit cancellarius, si tunc locutus es ut Judæus, nunc retrahere ut Christianus.

« per obtrudunt, et ex jactantiā de iis loquuntur » (Dict. Crit., art. *Desbarreaux*, Rem. F.). Quid ergo amplius requirimus ut dicamus, hujusmodi libertinorum rationis luctuosissimam cordis corruptionem fontem esse? quæ, fota, speransque libertatem pacemque, jactando impietatis systema, non rationibus ducta, sed aliquo sophismate intellecto malè, et auctoraciā et superbiciā impulsa, hoc amplectitur.

(Ex eodem Valsecchii, ibid., lib. 3, part. 4, cap. 1.)

De eodem primo impietatis foute continuatio.

Nihil fortassè magis libertinis displicet, quam non ex persuasione et systemate, sed ex cordis impuri corruptique astu tales haberi. Putant ii, genus impietatis primum cum hominis honesti ratione conjungi posse, quod et iis litterati famam conciliet, qui ex vulgo hominum cogitationibus suis liberis eximatur; secundum verò (etiam Baylio ipso acerrimo atheistarum propugnatore) hominis mali, perversitate turpis marum cupiditatum pertracti, notionem exhibet, qui eò usque progressus est, ut cupiat, quin sibi persuadere possit, feris agri belluis sine aeternitate, sine Deo similis esse.

Tamen hoc nimirūm esse incredulorum ingenium, hoc est, eorum impietatem è corrupti cordis cupiditatibus proficisci, non autem à solidis, evidentibusque principiis derivari, rationes capite antecedenti allatae meo quidem judicio satis confirmant. Injucundum tamen non erit id reipsa ab iis demonstratum videre. Nou semel ergo, neque in uno tantum, sed in omnibus, et quovis tempore animadversum est, hos Divinitatis contemptores, hos alterius vitæ derisores in aliquod periculum prolapsos, potissimumque morti proximos cadere animis, obmut scere, jactantiam deponere, reformidare, pallere, loca esse infera credere, religionem amplecti, Deum invocare, et nuncupare illi vota, imò non raro ab impietate ad superstitionem transire.

Locupletissimum, et penè libertinos omni exceptione majorem hujuscē rei testem habeo Lucretium, qui ita loquitur (lib. 3 vers. 41):

Nam quod sèpè homines morbos magis esse timendos, Infamemque ferunt vitam, quam Tartara letib, Et se scire animi naturam sanguinis esse, Nec prosum quidquam nostræ rationis egere: Hic licet advertas animum, magis omnia laudis, Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas, Jactari causâ, quam quod res ipsa probetur;

Extorres iidem patriâ, longèque fugati
Conspicu ex hominum, fedati crimine turpi,
Omnibus ærumnis affecti denique vivunt:
Et quocumque tamen miseri venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes, et Manibus divis
Inferias mittunt: multoque in rebus acerbis
Acrius advertunt animos ad religionem,

Hactenius Lucretius: neque esset magni laboris ad hoc confirmandum plura hujus generis exempla proferre. Quis nescit quod de Tullio Hostilio tertio Romanorum rege, spiritu revera forti ferocique, memorie prodidit Livius (Dec. 4, lib. 4, cap. 31)? Gravi illi afflito morbo tunc adeò fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroci, ut qui nihil ante ratus esset minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis, parvisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum impleret. Feroci principi addamus audacissimum philosophum, Bionem Borysthenitem, de quo loquitur Laertius lib. 4, et Horatius lib. 2, Ep. 2, v. 59, ubi mentionem de illius *nigro sale* facit (1). Neque hominibus enim parcebat, neque diis, quos omnes in festivis, satyricisque sermonibus suis ludibrio habebat. Cum clari Theodori atheisti discipulus fuisset, impudenter quamlibet divinitatem de medio tollebat, omnemque religionem pessundabat, et sophismatibus alios etiam ad impietatem, et pravos mores impellere satagebat. Sed cum morbo laborasset spiritus ille fortis et imperterritus, ita abjectus fuit, ut non solum à Deo veniam precatus, sed etiam anilibus superstitionibus animum dedens, demonstrarit, ostentatum atheismum non aliunde initium habuisse suum, quam ab jactatione et à perversa voluntate, quæ periculis territa ea projectit tela, quæ audaciā tantā in Divinitatem fuerat jaculatus. Idem Diogenes Laertius, vitâ ejus breviter enarratâ, de hujus spiritus fortis mutatione urbanam, rectamque simul censuram fert, quæ aptè in rem nostram facit, dignaque est, quæ excribatur. Ita ergo inquit lib. 4, segment. 55 (2):

Bionem Borysthenitem, quem Scythica tellus produxit,

(1) Carmine tu gaudes, hic delectatur iambis.
Ille Bioneis sermonibus, et sale nigro.

(2) Haec lepidissima satyra in omnibus antiquis Diogenis Laertii editionibus legebatur ut soluta oratio cùm in græco textu, tum in versione latinâ Ambrosii Camaldulensis, et in italâ Rositini à Prato Alboino. At Mehlobius in præstanti Westeinianâ editione 1692, metrum in textu græci historici advertit, quare ita excribitur, et è regione est versio latina.

Dixisse audivimus reverà nihil esse deos.
 Ac si quidem id dogma tueri perstisset, meritò
 dicendus esset
 Sensisse ut visum fuisset, etsi malè visum esset.
 At nunc cùm in longum morbum incidisset, ac mori
 pertimesceret,
 Qui deos non esse dixerat, qui sanum non viderat,
 Mortalibus qui illuserat dūm diis immolarent;
 Non pro foco solum, arisque ac mensa
 Nidore, adipe, thureque deorum nares implevit:
 Nec solum: Peccavi, dixit, delictis parcite;
 Sed et anni collum facile porrexit excantandum:
 Brachiaque loris persuasus devinxit.
 Rhamnumque et lauri ramum januae imposuit,
 Cuncta administrare magis, quām mori paratus.
 Stultus, qui mercede voluit deos esse:
 Quasi tunc essent, cùm illos Bion demūm esse arbit-
 raretur.
 Ergo nequicquām sapiens, cùm tembus erat carbo
 totus (1),
 Tendens manum: Salve, inquit, Pluto, salve.

Imago est hæc satis vivida ejus ingenii, quod in recentibus incredulis quò audacioribus in religione irridendà, cùm corporis vires spiritus furorem adæquant, cò abjectioribus in quovis objecto periculo, quotidiè videmus. Momento temporis tota quanta est eorum metaphysica perit: nec Spinoza, nec Hobbesius nienti occurunt; creditæ in supremum numen demonstrationes evanescunt; nihil demūm aliud cogitant, nisi ut veniam consequantur, non rarò, ut diximus, superstitiones etiam se- etantes. Baylius idem non gravatè concedit, hanc esse comœdiā, quam (Dict. Critic. art. *Bion*, Rem. E) omnes penè impii agunt: et inter cætera refert, « præclarum spiritum indo- c luisse, neminem suæ sectæ hominum per- c severantiae donum habere; eam detestari c morti proximos; eos sibi probro esse, et c semetipso refellere, » quod pluribus exemplis passim in suo dictionario confirmat. (Art. *Bion*, *Desbarreaux*, *Hénault*, et alibi.) Neque difficile nobis esset, etiam recentiora addere. Dominus de la Mettrie, auctor impii libelli inscripti *L'Homme-Machine*, creditus meritò fuit acerrimus materialista, qui, ut Baylius loquitur, dici potuisset *impius è systemate*; at jam moriturus animo illo forti defecit, et ad bonum tramitem redire studuit. Constat, quantum libertinis auctoris Epistolarum Persicarum nomen in deliciis esset, et quantā jactatione eum extollerent; at mortem prospiciens jam-jam impendentein (quod alibi etiam diximus)

(1) Vid. not. ad hunc locum in edit. cit.

ferociam abjecit, et ut Christianum decet, mori curavit.

Ratio hæc penè universa spirituum fortium, qui in periculis et jam morituri, impietatis sistema abjiciunt, quid, quæso, significat? esse procul dubio eorum impietatis fontem non metaphysicam, sed mentis corruptionem; eorum sistema non argumentis superstrui, sed illusionibus, quæ Dei, atque æternitatis notionibus altè animo infixis tenebras quidem offundere possunt; sed persuasionem, quæ ex recto ratiocinio habetur, nunquam delere. Et sanè, si evidenter credunt, quod semper dicunt, mortem non esse nisi æternum somnum, cuiuslibet sensū expertem; judicium supremi moderatoris, quod per mortem futurum dicitur, nonnisi poeticum inventum; locum æternorum suppliciorum in malos paratum esse aniles fabellas, pavoremque puerilem (1); quare dūm hæc omnia propè impendunt, non excutient demonstrationes suas, irridentes his obviam eunt, quo animo fortis vir in cubiculum noctu ingreditur, in quo scit nihil inesse aliud quām tenebras, quas solum pueri reformidant? Cur in contrariam abeunt sententiam, imitan- turque Persas, cùm à Græcis victi, marisque fluctibus jactati feroce illi ecci milites hujusmodi infortuniis afflicti

. Qui deos
 Non esse credebant prius, fundebant preces,
 Cælum alique terram adorantes?

(*Æschil. in. Pers.*)

Dicet fortassè quispiam, eos id agere, ut tutiores sint, et eo tempore illos argumento illo uti, quod appellatur *ab eo quod est tutius*, à nobis superiùs indicato; sequuntur proinde tunc religionem, quæ si vera est, iis somnum pollicetur bonum; si falsa, nullum malum inde percipiunt.

At respondeo, argumentum *ab eo quod est tutius*, non habere locum contra evidentiam, hoc est partem, quæ videtur tutior, non esse eligendam nisi ab animo nimirū imbecillo et melancholico, tum cùm sibi persuadeat evidenter, sententiam ejusmodi falsam esse, et sistema illi contrarium certum esse, verumque. Qui fieri ergo posset, ut libertini, hoc est, spirius ξερός ἔξεχτος, et impavidi morti proximi majoris securitatis nomine religionem amplectentur, si certò scirent reli-

(1) Nam veluti pueri trepidant, alique omnia cæcis
 In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
 Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quām
 Quæ pueri in tenebris pavit, singuntque futura.
 (*Lucret. lib. 6, v. 34.*)

gionem esse deliramentum et insaniam , et atheismum esse certò sentirent ?

Reponetur ergo , libertinos nunquam hanc evidentiam contra religionem et contra Deum assequi, sed tantum dubitare (vid. Epist. Muralti sur l'Esprit fort) : quæ quidem dubitatio locum dat parti tutiori. Ita eorum Patronus maximus respondet (Bayle Dict. crit., art. *Bion*, Rem. E). En ejus verba : « Penè omnes irreligiosi incerti hærent et ancipites; nunquam evidenter sciunt, Cùm ergo ægrotent, cùm jam impietas nihil iis prosit, tutiorem amplectuntur sententiam illam quæ pollueatur, si vera est, æternam beatitudinem, quæque nullum affert periculum, si est falsa. »

Vérum cur, inquit, id incolumes non agunt? cur eam sententiam, quæ tantum utilitatis et securitatis assert, cùm contra nonnisi dubii sint, amplectuntur? Nulla aliâ de causâ certe nisi quod sanis impietas alieni est illis usui, hoc est, quin eos mordeat, permittit, eos sequi cupiditates suas, quod agere propediem morituri non possunt. Hinc videt quisque, eos fateri, quod nunc inquirimus, id est, principium illud, quod eos impios elicit, esse cordis corruptionem. De religione semper dubitat; in hujusmodi dubiis, religio certè esset eligenda, quæ utdior et tutor sententia est, ut illi ipsi in morte ostendunt, ipsa enim ambiguitas eadem est ac impietas *πονηρία*, aiebat Pascalis. Nisi ergo id agunt valentes, demonstrant, se immodiā cupiditate rapi, quæ puris putisque dubiis in impietate potest eos retinere, à quâ, quamvis systema verum esset, nullum aliud emolumentum percipiunt, nisi ut brutorum animantium ritu vivant; et quod si esset falsum, in discrimen eos adducit, ut quovis temporis puncto anittere bonum infinitum, et infinitum malum subire possint. Omnes ergo hi spiritus fortes et libertini sunt ejusmodi, quia audaces esse volunt, et nequam.

Baylius tamen, licet interdum veritatem sincerè fateri videatur, quædam tamen perfugia habet, in quibus spem omnem victoriae eum collocâsse quisque intelligit. Pluribus in locis concedit, maximam libertinorum partem hoc est, adolescentes illos dissolutos, hos auxiliros avaros, hos venales ministros, hos tumidos nebulones, totumque hujus generis gregem, qui spirituum fortium nomine, Europum inficit, nihil aliud sanè esse, nisi gentem, cùm perditam tûm ut plurimum imperitam, aut tantum leviter doctam. Fate-

mur esse homines, qui, quamvis petulantia tantâ in congressibus contra religionem loquuntur, vel nesciunt quid dicant, vel dicunt plura cogitatis; homines demum, quibus cupiditatum impetus est demonstrationis loco, quæ in impietate eos detinet. Jam hos, fateatur Baylius, esse imbecillos eos homines, eos comicos heroas, qui citò ex humanis decessuri mutantur; quod quidem demonstrat, obrutam cupiditatum caligine, non verò ratiociniis deletam prorsus religionem in eorum animis esse. Indigit tamen criticiis hic extra turbam hanc, cujus causam deserit, indigitat, inquam, qui sibi gratiosi sint, hique sunt homines (loco modo citato) illi graves, alieni à voluptatibus, et à terrestribus deliramentis, qui in cœtibus, ut impietatem suadeant, non vitilitant; qui sententias suas reconditas habent (gemmas summi pretii), aut cum iis tantum viris eas communicant, qui illis abuti nequeunt. » Ilos ille appellat, « atheos systematicos, neque turpitudinibus, neque jactatione corruptos, quos principium quodam nimis evidens, deductumque per rectas illationes infeliciter victos in hanc sententiam pertraxit. » Possuntne hæc humani generis moustra mitius pingi? De his interea quid Baylius ait? « Dei gratia morte ante oculos propensa potest hos (ex hac certâ persuasione) deducere: sine illâ tamen morbos inter aerumnasque in suâ sententiâ permanent: quod si ad Ecclesiæ ceremonias, quas in morte adhibet, se conformant, eò ab illis diffit, ut propinquî iis liberentur incommodis, quibus ex neglectis ecclesiasticis ritibus afflarentur. » Hi enim verò sunt atheismi duces veri. Hi sunt viri illi, animo tanto, ut ne in morte quidem inferos sibi timeant, sed propinquis incommoda ex ritualis contemptu derivanda timent. Hi Baylii plausus merentur, non scituli illi (Dict. crit. art. *Desbarreaux*, Rem. F) « qui disputationum capita non examinârunt, qui aliquam oppositionem didicierunt, quâ mortales exsurdant, qui ex ostentatione loquuntur, at in periculis deficiunt. » Sed Pyrrhonici verborum circuitu ne nos vinci patiamur, ambigua verba explicemus, videbimusque nostram propositionem esse verissimam. Baylii opinio falso principio nititur. Ita ergo ei respondeamus: 1º Esse quosdam libertinos aliis minus corruptos, parvumque in libidinum luto volutatos, concessimus supra, et nunc quoque libenter concedimus: at homines graves, in religione altos, nullo modo corru-

ptos ant jactatione aut voluptatibus, hoc est, homines integro puroque corde atheos fieri, putamus incredibile esse, opinamurque id à nobis satis probatum. 2º Esse libertinos studii amantes, litteratos, doctos, qui in impietatem incident, non stupidarum belluarum more alienæ fidei vestigiis inharentes, sed studio, sophismatibus ductos, dedimus supra, et damus nunc etiam. At hos ita persuaderi, ita convinci, esse bonâ fide atheistos, cùm potius quædam deliria, quandam idealum confusionem habeant, hoc est, quod negamus, credimusque ex rebus dictis, moxque dicendis jure nos posse id affirmare. 3º Gratiam Dei, eos ex hâc impietate morte iis propositâ posse eruere, fidei dogma est; at quosdam ex hâc vitâ decedentes quin mutationem ullam præ se ferant, demonstrare, se pacatos et de atheismo certos vixisse, hoc pernegamus.

Et sanè spirituum fortium mutatio, et animi abjectio ad mortem propositam, indicio quidem est, et Baylius ipse fatetur, hos semper dubitasse. Nonnullorum tamen indolentia et stupiditas argumento eorum evidentiæ non est, spiritus sopor, aut voluntatis desperatio ex malis præcedentibus affectionibus, Deique justâ desertione, non jam systematicâ persuasione mentis orta funestissimæ hujus indolentiae, et stupiditatis, quâ ex hâc vitâ migrant, causa esse potest. Nonne quotidiè videmus Christianos jamjam morituros nolle precibus minisque fleeti, quibus excitantur ad suorum criminum poenitentiam, et ad se præparandos ad transitum ab hâc vitâ, sed obstinatos qui nullum doloris indicium dent, hinc migrare? quid, agnunne isti hâc persuasione moti, nullam dari æternitatem, non Deum, aut sine dolore se posse salvati? Nihil minus: nullum enim horum errorem se imbibisse, unquam significârunt. Spiritus cæcitas, obstinatioque cordis, quâ stupidi defixique sunt in cœno antiquo, et etiam funesta desperatio, ex quâ fit, ut nullam sperent suorum criminum veniam, efficit ut hoc modo moriantur. Hæ sunt libertinorum etiam affectiones, qui in morbis, et in subitis rerum nullo dolore perculti videntur, et quin poenitentiae exterius signum præ se ferant, moriuntur. Non est hæc philosophica quies, sed brutorum animantium stupiditas, per quam ne animum quidem advertunt ad eum transitum, quem propediem sunt facturi. Aut si impudentem migrationem vident, et præterita crimina, suorumque dubiorum labens fundatum cognoscunt, certum tamen est, ut quis

ad Deum convertatur, requiri, quod fatetur Baylius ipse, Dei gratiam. Jam gratiâ hâc jure carent, immò se illam habituros desperant; hoccce autem modo non spiritus fortes, et imperterriti, sed furentes, desperatique transeunt. Opportunè Bernardi Nieuwenyti (*l'Existence de Dieu, discours préliminaire*), viri cùm in philosophicis rebus versati, tum ingenui, gravisque narratio accedit. De quodam horum spirituum fortium loquens ita ait: « Novi ab adolescentiâ quendam ex Spinozæ necessariis, qui ejus discipulus fuerat, qui ejus sententias fuerat semper secutus, et quotiescumque occasio sese ferebat, ejus opiniones acutè defendebat, quandoquidem ingenio præstabat. Cùm in morbum incidisset, diù pacatus exemplum magistri sui secutus permanxit; deinde in hæc verba erupit: *Credere se tunc id quod prius negaverat, sed serum esse, ut veniam speraret.* » Litteratus vir amicus meus infelicissimam hanc mortem eum adjunctis omnibus mibi narravit. Si quisquam censendus esset ex iis, quos Baylius atheistos systematicos appellat, qui principiis, et istrationibus ducti religionem rejiciunt, hic procul dubio discipulus, et pedissequis ita studiosus ejus, qui atheismum ad systema redegerat, futurus suis videtur. Ejus tamen in morte confessio non persuasionem, sed laudis cupiditatem, ostentationemque in causâ suis, cur defenderet impietatem, ostendit; et si contrito corde ad Deum, quem késerat et negaverat, non confugiebat, non ex eo fieri, quod ejus existentiam non crederet, sed quod veniam desperabat. Cur non igitur dicendum nobis crit, eo tempore, quamvis id non indicent, ita esse affectos eos, qui minus acriter prædicti, minusque impietatis mysteriis initiati, dum in vivis erant, religionem oppugnârunt?

Ex eo autem quod Nienwentytus de deserto discipuli sine loquens magistri pacem narrat, posset fortasse quis credere, atheistarum heroem illum in lethitero morbo animi firmitatem, constantiamque imperterritam, quæ pedissequis suis, etiam si eam exoptent, solet deesse, ostendisse. Sed quanquam varia de Spinozæ morte referuntur ab auctoribus, penes neminem tamen hæc constantia legitur. Scriptor modò memoratus, cui plurimam habendam esse fidem reor, cùm ob animi candorem, tum quod in iis ipsis locis vixit, familiarissimeque cum iis vixit, qui impium illum apprimè noverant, ita loquitur (*Exist. de Dieu, discours prélim.*): « Certum est, Spinozam,

ut quamlibet perturbationem angoremque præverteret, noluisse, dum ægrotabat, dum morte luctabatur, quemquam de statu hominis post vitam hanc, et de veritate aut falsitate suarum sententiarum audire, quod certè non ostendit hominem ex verâ philosophiâ certum. Quanvis enim ejus spiritus ita fuisset infirmatus morbo, ut respondere non potuisset, ut optasset, omnibus argumentis, nihil tamen minùs verum erat justitia ejus principia, se non futurum ideò miserabiliorum post mortem, sed tantum se caritatum gloriâ, spiritum aliis fortiorum se fuisse. » Joannes Christophorus Wolfius (*Biblioth. Hébraic.* part. 1, p. 240) ait quid amplius: « Morti proximus nullum admisit, saepè in hæc verba prorupit: *O Deus! esto mihi peccatori propitius*; quod à eeleberrimo viro se acceperisse testatur Franciscus Halma in *Præfat.* quam præmisit vitæ Spinozæ. » Ex his appareat, hunc insignem impium non modò extremo vitæ tempore constantem in atheismo à se redacto, ut ille jactitat, *ad systema*, fuisse, sed etiam dedidicisse et geometriam, et systemata, et quod libertini cæteri faciunt, vel tunc, se deliramenta sua reprobasse, vel perfidâ obstinatione, qui ex errore eum deducere poterant, audire noluisse. Quanquam Jacobus Bruckerus (1), ultimus Historiæ philosophicæ scriptor, Joannis Coleri, unius ex iis qui illius vitam in lucem edidit, quæ tenebris potius obtegenda erat, auctoritatem secutus, credit, quidquid narratum fuit aut de ejus exclamationibus, aut de interdicto hospiti facto admittendi ministros, à quibus inviseretur, aut cibisse, ut quidam opinantur cicutam, fabulam redolere. Scribit, Spinozæ mortem, ut accidere solet tabidis, quo morbo jamdiu laborabat, omnino repentina et inopinatam evenisse; cùm illo ipso die è cubiculo esset egressus, solusque cum illo esset eo momento medicus quidam Amstelodamensis, qui cum visitatum venerat. Sed licet narrationem hanc sequi velimus, Spinozæque mors repente et inopinatò contigerit; nisi solitam libertinorum mutationem nobis ostendit, neque ullam animi confidentiam in eo nos detegere sinit, solumque reformidandum illius

(1) « Hoc fatum ultimum nec ipse, nec familiares proximum esse, ut in hoc morbi genere fieri solet, senserunt; illis enim nihil tale expectantibus solo medico L. M., qui Amstelodamo accesserat præsente 11 kal. martii 1677, expiravit. » T. 4, p. 2, l. 2, c. 3, § 8.

Dei, qui momento temporis suos contemptores, hostesque ad æternas suæ indignationis derisæ pœnas ferendas dejicit, judicium videmus.

Hæc etiam fuit Petri Baylii funestissima mors, qui cùm in republicâ litterariâ tot personas egisset, tempus ei defuit, quo nobis sensa animi sui in morte aperiret, num pyrrhonismum, manichæismum, et atheismum per jocum, aut per ostentationem professus fuisset, eligens tunc tutiorem partem; an ita strenuè *ex systemate*, et *ex illationibus unis ex aliis deductis*, impietati patrocinatus fuerit impavidè, constanterque advenientem mortem intuens. Ille enim etiam repente omnino mortuus est, quin suorum amicorum quisquam adasset, à quibus lecto suo stratus indutus, vitâque defunctus fuit repertus (1).

Cæterum ut ad Spinosam redeamus, etiamsi dicatur mors ejus repentina fuisse, ut Colerus aliquique scribunt, tamen non est præterendum silentio, quod Nieuwentytus narrat, quomodo se ad morteni præparaverit, munieritque; ut quamvis perturbationem, angoremque præverteret, noluerit, dum ægrotabat, dum morte luctabatur, quemquam de statu hominis post vitam hanc, et de veritate aut falsitate suarum sententiarum audire; nou possimus, inquam, narrationem hanc rejicere, primùm quidem quia auctor hic, qui poterat eam omnino scire, certam esse affirmat; deinde verò, quia narrationi Nieuwentyti consonans est id quod Baylius scribit, aitque, se ab auctoribus fide dignis accepisse (2). Demùm quia id omne

(1) Vide *Vie de M. Bayle, par M. des Maizeaux*. Le P. Niceron, *Mémoir. des hommes illustres*, tom. 6.

(2) « La chose est de fraîche date, et je la tiens d'un grand homme, qui la sait de bonne part. C'était le plus grand athée qui ait jamais été, et qui s'était tellement infatué de certains principes de philosophie, que pour les mieux méditer, il se mit comme en retraite, renonçant à tout ce qu'on appelle plaisirs et vanités du monde, et ne s'occupant que de ces abstruses méditations. Se sentant près de sa fin, il fit venir son hôtesse, et la pria d'empêcher qu'aucun ministre ne le vint voir en cet état. Sa raison était, comme on l'a su de ses amis, qu'il voulait mourir sans dispute, et qu'il craignait de tomber dans quelque faiblesse de sens, qui lui fit dire quelque chose dont on tirât avantage contre ses principes. C'est-à-dire qu'il craignait que l'on ne doutât dans le monde, qu'à la vue de la mort sa conscience s'étant réveillée, l'avait fait démentir de sa bravoure, et renoncer à ses sentiments. » Pens. divers. § 181.

convenit cum animi Spinosæ affectionibus, quas ille ipse in quâdam epistolâ ad Blyembergium relatâ à Nieuwentyto, nobis detegit; in quâ postquam fassus est, se non intelligere sacram Scripturam, ac idèo de suis opinionibus id sentire, quod intellectus suus sibi suggerebat: « Quòd si cognitio (1), quam natura-
liter ex intellectu habeo fortassè falsa est,
per eam tamen stat, ut sim felix, dum læ-
tor, vivoque non in mœrore et luctu, sed
in tranquillitate, gaudio et voluptatibus. » Ex quo loco multa notata digna colliguntur, 1º quâ infirma esset persuasio, quam etiam *positis methodis geometricis et atheismo systematico* de opinione suâ habebat, quam non ambigebat posse esse falsam; 2º quâ mala ejus cordis affectio esset, cùm in re tanti momenti, in quâ et argumenta, et innumeris illationes veri systematis ignorare non poterat, quin ulterius quidquam quereret, contentus erat perversâ opinione, quem esse falsam posse credebat (neque verò erat magni negotii id nôsse, legentique ejus Ethicam præcipuè incredibile videtur, eum non vidiisse verba ambigua, quibus totus *pantheismus* innitur), ideircò, quia ejusmodi opinio cum felicem reddebat, aſſiciebatque gaudio, ut non in luctu, sed *in alacritate et voluptatibus* vitam transigeret. Sententiae (ait optimè Nieuwentytus loc. cit.) doctorum hominum relinquo, num verba hæc philosophum, qui veritatem inquirat, aut obstinatum atheum denotent, qui ne gaudium suum perturbaret, nolebat sermonem de hâc persuasione sibi fieri. 3º Quantum cum hujusmodi Spinosæ et intellectus et cordis affectionibus conveniret, quod supra de ejusdem morbi, decessusque tempore narravimus, hoc est enim noluisse de suis sententiis, et de alterâ vitâ disputantem quemquam audire! Prævidebat fore ut sua pax turbaretur, et ut aiebat ille apud Iloratium (lib. 2, Epist. 2, v. 438), mentis gratissimus error sibi demeretur, de quo certus non erat, sed quem obstinatè defendebat; atque hoc modo potuisset illa infirmitatis indicia præbere, quæ in impiis solemus inspicere, sed quæ hominem non solùm in Fœderato Belgio,

(1) « Et si la connaissance que j'ai déjà de l'entendement naturel, se trouve jamais fausse, elle ne laisse pas de me rendre heureux, pendant que j'en jouis, et que je passe ma vie, non dans les larmes et les soupirs, mais dans la tranquillité, la joie, et les plaisirs. » Lett. 34, apud Nieuwentytum loc. cit.

sed in Galliâ, in Angliâ famâ nobilem spirituum fortium principem dedecebant (Baylius, Dict. crit. art. *Spinoza*.) 4º Sensa hæc illius valentis, cautiones hæc illius ægrotantis lethoque proximi, demonstrant id sensisse Spinosam, quod nobis probandum proposuimus, hoc est, non argumentorum evidentiam, sed cordis incredibili superbiâ transversum acti corruptionem, desideriumque vitae liberæ à mœrore, et luctu (qui ex conscientiâ vulneratâ nascentur), et funestissimâ gaudentis pace, principium fuisse, quod eum pertraxit in impietatem, et in eâ detinuit. Quod ex dictis in hoc capite certò affirmare etiam de aliis libertinis jure ac merito nobis posse videmur, qui cùm ibidem sunt, ut moriantur, impias jactatas opiniones deponunt, religionemque profitentes, apertè ostendunt, non vim ratiocinii, quo fuerint convicti, sed cupiditatim impetum, quibus fuere impulsi, causam fuisse, eur in impiorum album referentur, et proinde non quòd fuerint acuti metaphysici, sed sp̄ritus impuri corrupti, atheos esse factos. (Valsecchi, ibid., lib. 3, c. 2.)

2º RATIONIS PERTURBATIO.

Licet fons primus, unde in homines religionis contemptus dimanat, sit cordis corruptio, ut haecnū probavimus satis superque, tamen cùm error tanquam in sede suâ in intellectu resideat, opus est investigare, qui facultas hæc, ut impuri cordis pravis cupiditatibus morem gerat, neglectis luminibus iis veritatis vividissimis, quæ illi priuè suprium En⁹, aliaque præcipua religionis cùm naturalis, tūm revelatæ capita patefaciunt, cò progredi possit, ut impietatem, id est mendaciorum errorumque acervum, complectatur. Hæc inquisitio, ad probè impiorum ingenium internoscendum juvabit. Sicut enim ex primo fonte comperto in iis perversitatem cordis sumnam vidimus, ita ex hoc secundo rationis perturbationem singularem et luctuosissimam detegemus. Color sanè hic omnino alijs est ab eo quem illi se præferre dicunt, se reputantes, volentesque sapientissimos prudentissimosque mortalium omnium haberí, utpote qui prejudiciis et fide soluti nōrunt ratione uti, et acumine vique ratiocinandi omnium errorem vident, et deliramenta comperiunt esse illa, quæ humanum genus ceu veritates colit. Ideoque liberos cogitantes et sp̄ritus fortes οὐτε εἰσαγόντες se dicunt. Ego autem ad ostendendum me paro, eos esse ingenia perversa et insana, in quibus summa cæcitas inest, maxima rerum naturæ incititia

spiritus, qui communis sensū notiones pervertit, qui sibi ratiocinandi modum rationi rectae adversum effingit. Quapropter non spiritus fortes, sed vecordes appellandi sunt, ut eos nimirū Aristoteles vocat illustri illo in magnis Moralibus effato, alibi recitato à nobis : « Si quis adeò temerarius sit, ut deos etiam contemnatur, non erit hic vir fortis, sed fatuus. »

Atque ut initio statim de maximā parte, seu de libertinis generatim loquamur, illud constat, non longam theoriarum, et sophismatum seriem, per quæ veluti totidem gradus ad impietatem pervenerint, esse in illis inquirendam. Atheismus, aut deismus magis suis cupiditatibus, quam religio et Evangelium, inventus consentaneus, demonstratio fuit quā fuere convicti. Accidit in his, quod recens auctor nihil romanæ Ecclesie favens verissimè dicit accidi-se de credibā novatorum reformatione : « Si nos, inquit ille, reformationis progressus ad principia simplicia redigere velimus (1), perspiciemus, utilitate eam fuisse invectam in Germaniam, cupidine in Angliam, novitate et fortassē cantiunculā in Galliam. » Hoc idem de impietate dicatur; in ministros, in politicos, in aulicos ex avaritiā proficiuntur. Exemplum piscis ingentis, cui jus est parvum edendi, est iis argumento quāvis exceptione majori, ita ut Machiavelli Spinosæque sistema sequendum sibi arbitrentur, et tanquam falsum quod Salomon, quod Evangelium docuit, repudient. Libido et fortassē cantiuncula in hominibus rebus venereis addictis eam peperit; sufficiunt quibusdam ii versiculi :

Si peccare adeò est suave, verū
Non peccare adeò necesse, nostra, heu!
Natura aspera, quæ legi repugnas,
Heu! lex aspera, quæ nimis gravas nos!

Hæc, inquam, sunt argumenta illa, quæ primū quidem efficiunt ut illi dubitent, tum ut placita Epicuri, Petroniique omnino amplectantur. Demūm in ardelenibus et in ambitionis impietas oritur ex cupiditate nomen ingeniorum acutorum et præjudiciis liborum in cœtibus sibi comparandi. « Putant hi, inquit Baylius (2), qui eos probè nōrat, è

(1) « Si donc on veut réduire les causes des progrès de la réforme à des principes simples, on verra qu'en Allemagne ce fut l'ouvrage de l'intérêt, en Angleterre celui de l'amour, et en France celui de la nouveauté, ou peut être d'une chanson. » Mémoir. pour servir à l'Hist. de Brandburg., p. 27, part. I.

(2) « Ils s'imaginent que la singularité et la hardiesse des sentiments qu'ils soutiendront, leur procurera la réputation de grands es-

singularibus audacibusque quibusdam sententiis se famam magnorum virorum sibi esse conciliaturos... Itaque paulatim in eam consuetudinem abeunt, ut impios sermones habeant; quod si etiam libido ad hanc gloriam cupiditatem accedat, velocius iter conficiunt; » paulòque post : « Doctrinarum capita non versarunt, quædam tantum objecta didicerunt, obstrepuntque in conventibus loquunturque ex ostentatione. » Quoniam autem ratio magis à sanâ mente aborrens dari potest? Postulo enim : vel hi modis his omnino ex animo religionem delent, et athei aut deistæ reverâ sunt, quia ita sibi persuadent, aut cupiunt quidem esse, conanturque id sermonibus demonstrare, improbè agunt, quasi crederent neque æternitatem neque Deum esse; sed hæsitant, dubitantque tantum de his capitibus. Si verè athæi sunt, qui homines unquam magis illis insipiunt, qui rationibus tam infirmis moti, systema illud deserunt, quod, ut ignorare nequeunt, fundamentis adeò firmis nititur, ut ea concutere nequeant, aliudque amplectuntur, quod plura habet, quæ inter se repugnant, quin in ea possint componere? Si verò tales esse averti, quinam ergo homines iis sunt infeliores, si dubitatione astuentes eam eligunt sententiam, è quā certò sciunt æterna et funestissima consequentia esse profecta; contrariaque deserunt, ejusmodi evidentiam ex animo suo removere prorsus nequeunt, et summa ex eâ emolumenta redundantia cognoscunt? Ergo quæcumque libertini, de quibus loquimur, suntque maxima hujusc scholæ pars, se verant, se homines sanâ mente carentes produnt. Quoniam pars secunda dilemmatis à nobis allati verior est, vulgaresque hi athæi, deistæque, non nisi dubitant, vel cœulant, vel malitiosè ignorant, placet apertius hanc infelicem stupiditatem in quam incident, coloribus quibus illam præclarus Blasius Pascalius in primo suarum sublimium Cogitationum de religione pingit, oculis subjicere. « Horum tranquillitas in suâ ignorantia est quid monstrosi, et cuius opus est insolentiam stupiditatemque

prits..... Ils se font donc peu à peu une habitude de tenir des discours impies, et si la vie voluptueuse se joint à leur vanité, ils marchent encore plus vite dans ce chemin... Ils n'ont guère examiné, ils ont appris quelques objections, ils en étourdisse le monde, ils parlent par un principe de fantaisie. » Dict. crit., art. Desbarreaux. Rem. F.

¶ iis ipsis ostendere qui ita vivunt, objiciendo eorum oculis, quod in ipsis accidit, ut sua infirmitatis conspectae erubescant. Eu enim quomodo ratiocinentur homines, cùm in hâc sui ipsius ignorantia vivere consti- tuunt (dictumque intelligatur id de quovis dubio, et cœcitate de præcipuis religionis capitibus), quin querant, ut illuminentur: Ignoro, quis me creârit, inquit hi, et quid sit mundus, et quid ego, in omnium rerum ignorantia summâ versor. Nescio quid sit meum corpus, quid mei sensus, quid anima mea, et hæc ipsa mei portio quæ cogitat quod dico, quæ advertit quod libet, et seipsam quoque nihilò magis se cognoscit quam reliqua entia. Video immensum hoc universi spatiū, quod me complectitur, meque adhærentem comperio parti uni hujus latissimæ quoquoversum extensiōnis, quin sciam, cur potius hoc in loco, quam in alio collocatus fuerim; quin sciam cur exiguum hujus vitæ spatium datum mihi fuerit hoc potius tempore, quam ulla alio totius æternitatis quæ præteriit, aut quæ futura est. Quocumque oculos converto, nonnisi infinita conspicio, quæ me ut atonitum, aut umbram absorbent, quæ momento temporis perdurat, nec revertitur. Quod novi, hoc est, citò moriendum mihi esse; at quod minus novi, est mors hæc eadem, quam nequo effugere; sicut autem me latet unde venerim, ita me latet quod iturus sim; et hoc unum scio, me ex hâc vitâ decadente aut in nihilum casurum, aut in manus Dei irati, quin tamen nō rim, ultra harum conditionum æternum obvoluta mihi sit. En meus status, miseriarum, infirmitatis, inscitiaeque plenus. Et ex hoc colligo, ita, donec vixero, mihi vivendum esse, ut nihil cogitent id quod accidere mihi debet; mihi obsequendum esse cupitudinibus meis, quin quidquam advertam, quin quidquam perturber, omnia peragens, ut æternum peream, si quod (à religione) dicitur, verum sit. Forsitan possem has tenbras discutere; at nolo tantum mihi incommodi sumere, et ne latum quidem unguem progredi, ut lumen inquiram; contemnentes eos, qui hoc sibi negotium comparant, mihi in animo est, obviā ire, quin considerem, aut pavescam, casui tam ingenti, et æquo animo mortem subire incertam de futuri mei statu æternitate. » Ilactenüs Pascalius. Ludus erit lectori non hebeti detor-

quere id quod ille ait, ad omnes hos ardelines libertinos, qui mortales contagione inficiunt, quique nihil intentatum relinquunt, ut eò tandem deveniant, ut de religione dubitent. Si de impietate, aut deismo iis persuasum non est, ut reverè non est, sed tantum dubitant, ambigunt, suspensi sunt, anxiique jam; illi ita pergentes vivere homines omnium, qui usquam sint, mortalium insanissimi, et maximè efferi sunt. Et andebunt adhuc sibi plaudere, se spiritus fortés dicere, et non potius imbecillos et furentes!

Alium tamen horum insaniae colorem nobis auctor modò laudatus in oculis ponit, illa eadem vestigia indigitans, quibus hi, ut famam spiritum magnorum sapientiumque sibi concilient, insistunt; scilicet cùm diligentiam affectant, ut in cœtibus verè impietatem profiteri criminas in religionem orationes habentes videantur, ostendentesque ut philosophos acutos, subtilesque se illam parvi facere, longèque aliter ac vulgus, quod illam plurimi dicit, sentire. Hic quoque ejus verba recitemus:

¶ Audierunt hi, elegantes seculi mores in hoc esse positos, ut ostentetur impietas. Hoc est id, quod illi dieunt jugum excusisse, eorumque pars maxima nisi ut alios imitetur, id facit. At si in his restat adhuc communis sensus uneiola, difficile non erit iis ostendere, quam parum sapient, dum hoc modo existimationem sibi comparare student. Eam sibi conciliandi ratio hæc non est, ne ab justis quidem rerum æstimatoribus, et ab iis, qui nōrunt rationem unam, quam fama acquiratur, esse hanc, honestatem, fidem, aequitatem colere, commoda amicis præstare; quandoquidem homines ut plurimum nonnisi propter utilitatem alios amant. Jam quod emolumētum possimus percipere ab homine, qui gloriatur se excussisse jūgnū, se non credere Deum esse, qui opera nostra scrutetur, se snorum factorum esse dominum, eorumque sibi tantum se redditurum esse rationem? Putatne fortasse hic hujusmodi sermonibus se efficere, ut sibi fidem habeamus, ut ab se auxilium, consilium, opemque in calamitatibus speremus? Arbitraturne, gratissima se nobis nuntiassè, cùm dicit se dubitare, num anima nosra sit quidquam aliud quam fumus, vaporque, idque elatâ fronte, tumidoque ore dicit? Estne hoc lætè dicendum, annon potius moestâ fronte, dimissisque oculis eeu om-

et nūm luctuosissimum? Si attentē id hī considerent, videbunt esse hoc ita turpe, adeò rationi absonum, sic honesti infestum, tamque ab eā famā, quam aueupari student, remotum, ut nihil magis iis contemptum, odiunque hominū conciliare, eosque ignorantes insipientesque magis ostendere possit. Et sanè si interrogentur, cur ita impiē sentiant, cur de religione dubitant, rationes tam infirmas, tam ineptas afferent, ut potius contrarium sint probaturæ. Hoc est, quod iis quodam die satis aptè quidam dicebat: *Si vos, aiebat hic, pergitis hoc modo loqui, enim verò me ad sanitatem restituetis.* Et meritò quidem. Quis enim non horresceret, se illa sentire, que homines ita contemmendi, abjectique sentiunt?

Hec doctus Gallus (1).

Si ergo libertinorum pars maxima consideretur aut in impietatem prolapsorum ineptissimis motorum causis, aut ita in suā obstinatione permanentium dubiorum, anxiorum, anicipitiumque, aut putantium se auram famæ decorisque captaturos, quin fortassè quidquam aliud habeant ex se, nisi ut veluti servile pecus aliquius insignis libertini sermones imitentur, ex his omnibus, inquam, si eos consideremus, quotquot in terris sunt mortaliūm insanissimi omnium detegentur.

At poteritne fortassè hoc idem de atheis, aut deistis è systemate dici, qui se doctos jaetitant, scriptisque religionem oppugnant? Nihil sanè ii magis ingratum audire possunt, sed nihil æquius potest illis adscribi. Nihil pluries in eorum scriptis offenditur, quam verba *rationis rectique sensis*; nihilque magis ab iis abest, quam ratio, rectusque sensus. His telis se unos instructos credunt, hisque rentur, se tot relatuos triumphos, quot ore rotundo sophismata expromunt. Eorum ratione omnia edomita, vietaque corruere debent. Objiciturne iis suā cum auctoritate religio? commentum est; cum suis operibus Patres? superstitionis sunt; suis cum argumentis philosophi? minùs sapient; suo cum vivendi modo boni? fanatico morbo laborant; cum suo universo consensu genus mortalium totum? levum est. Ipsi, ipsi soli, rectè prospiciunt rationes suā, quoque sensu. His in lancibus divinā humanāque, historiam, scientias, theologiam, politicam, sacerdotium

et imperium suspendunt. Idque unum debet esse verum, aut justum, existit, aut existere nequit, quod iis videtur. (Valsecchi, ibid., lib. 5, part. 2, cap. 4.)

3º SYSTEMA NOVATORUM.

Quamvis innumera sunt argumenta, quæ hæreticos nostrorum temporum et eorum ab Ecclesiâ catholicâ separationem injustam, et eorum sententiarum hujus dogmatibus adversantium falsitatem, eorumque jactatæ reformationis vitia ostendere possunt, ex maximis tamen, gravissimisque ad eos è mortifero, quo opprimuntur, somno executiendos esse deberet illud (estque sanè in quibusdam, si Deo placet), ad pestiferas hæreses, imò ad eam ipsam impietatem, cuius fontes investigamus, eos viam munivisse. Effractis turgidi fluminis arginibus, mirum non est, si undequaque effluit, et dissita etiam loca inundat, devastatque. Jam hæc repagula scilicet humanis ingenii per novatorum sistema fuerunt avulsa. Hæc nempe causa est una, cur tot errores in dies erumpant, neque intra Europæ limites contenti, maria trajiciant, inficiantque miserrimè etiam novi orbis incolas. Hoc est caput illud ingens, maximumque, quod exponendum, demonstrandumque suscipimus.

Primùm ergo constat, Catholicos in *Dei verbo* suæ fidei regulam, suarumque actionum normam et agnoscere et semper agnoscisse. At hoc *Dei verbum* illi à parente suâ, quæ Ecclesia est, suscipiunt, ad quam cùm Christus Spiritum sanctum se missurum pollicitus fuerit, miseritque, à quo illustraretur, regereturque usque ad seculorum consummationem, illa proinde et fallere et falli nescia, hujus divini verbi veras significaciones explicat, imprimensque in filiorum suorum mentibus intellectum ejus, finem controversiis imponit, erroresque indigitat, damnatque. Hæc methodus repudiata in causâ fuit, cur tot fideles ab illâ desciscerent; repudiumque hoc est adhuc nota præcipua eorum reformationis. Licit de pluribus dissentientes, omnes tamen et Calvinistæ, et Lutherani in hoc convenient, *Scripturam sacram esse solam Christianorum fidei regulam; nullumque in terris esse ejusdem sacrae Scripturæ interpretem, qui falli non possit.* Ex quo sequitur, à quolibet Christiano legendam esse sacram Scripturam, eam illum explicare posse secundùm sententiam suam, eumque tanquam Spiritus sancti verum sensum credere, quem ille intellexerit. Hinc cùm minister,

(1) Vid. supra, part. 4, sect. 4, hujus voluminis, ubi de confutatione atheismi. Plura ibi reperierte est ejusdem inclyti Pascallii, idem argumentum gallicè suo modo versantis.

verbi gratiâ, Genevæ, ex cathedrâ magno verborum apparatu ostendere nititur, institutionis verba, *hoc est corpus meum*, accipienda esse in sensu figurato, si sutor sibi persuadet, intelligenda esse sensu obvio et litterali, hunc potest, debetque sequi : neque auctoritas ministri, aut totius Genevensis, Calvinianæque Ecclesiæ potest illum cogere, ut aliter sentiat. Cùm hoc certo certius sit, et in hoc consistat, ut diximus, Reformatorum ingenium, qui propterea sequendum in rebus ad religionem spectantibus examen esse tanquam peculiarem notam suam jactitant, ut differant à Catholicis, qui auctoritatem esse sequendam sentiunt ; en originem vis illius admirandæ sectarum, in quas à separatione ab Ecclesiâ catholicâ factâ Protestantes diversi abierunt. Ille fons est earum varietatum, quas de dogmatibus gravissimis in eâdem sectâ exortas vidimus. Hic demum fons illius inconstantiae credendi in singulis sectariis, ejusque religionis variæ, libidinoseque, quæ viam ad impietatem sternit. In hanc talem, tantamque perturbationem hæretici ministri declament, ut libet : at principium reprimens, sive remedium præsens ad has turbas coercendas è systemate nullum habent.

Res per se ipsa patet. Tamen grave non sit lectori materiam hanc tractatam non à Catholicis, sed à Costio litterato Belgico audire, qui cùm in gallicum sermonem *Christianismum rationabilem* Lockii, de quo alibi mentionem fecimus, vertisset, editioni quartæ dissertationem suam addidit, in quâ ex Lockii *operis principiis* putat, *se statuere verum, solumque modum uniendi Christianos omnes, utcunque aliter sentiant* (1). Costii ergo propositio talis est : « Omnes eos (2), qui Jesum Christum patronum, dominum, regemque summi agnoscunt, neque quidquam credunt, quod non credant ex animo, Christum, aut ejus Apostolos in sacris litteris docuisse, huic divino

(1) *Dissertation, où l'on établit le vrai et l'unique moyen de réunir tous les Chrétiens, malgré la différence de leurs sentiments.*

(2) N. VIII. — « Tous ceux qui reconnaissent Jésus-Christ pour leur maître, leur seigneur et leur roi, ne soutiennent rien qu'ils ne croient sincèrement avoir été enseigné par J.-C. ou par ses Apôtres dans les saintes Ecritures, sont tous sujets de ce divin Seigneur, tous membres de son Eglise, et ainsi ils n'ont aucun droit de s'anathématiser les uns les autres, et de s'exclure mutuellement du salut, malgré ce grand nombre de sentiments qui les partagent en tant de sectes, ou communions différentes. »

Domino subjici, et omnes esse membra ejus Ecclesiæ, ac proinde nullum jus eos habere sese invicem anathematizandi, aut excludendi à salute, licet diversas sententias habeant, per quas in tot sectas, aut communiones diversas abierunt. » Videt sapiens lector, que immensa errorum seges hinc exoriatur. Est qui colat Trinitatem, est qui irridet ; qui fatetur Christum Dei Filium, qui eum purum hominem facit ; qui admittit sacramenta, qui rejicit ; qui credit mysteria, qui deridet. Summatim et Ariani, et Nestoriani, et Pelagiani, et Albigenses, et Sociniani, et Lutherani, et quotquot fuerunt, aut esse possunt unquam hæretici, omnes in unum coeunt, omnibusque concedenda salus est, si in sacris Litteris pestiferos, quos imbiberunt, errores reperire, aut in iisdem Scripturis locum nullum, qui illos coarguat, offendere sibi videantur. Horret Catholicus infandum hoc tantum audiens ; et sanè Costius ipse in deus nostrum ait, *Catholicos romanos secundum sua principia hoc posse rejicere* (licet arbitretur, hæc nostra principia non satis stabilia esse : de quâ re loquimur postea). Sed quod ad Protestantes attinet, suo quidem judicio id ex eorum systemate, et ita ex naturâ suâ, et tam rectè consequitur, ut patet *nihil jure illi objici posse* (1). Et sanè audiamus ejus orationis unum, alterumve locum : « Quomodo (2), inquiet aliquis Prote-

(1) N.X.—« Plus j'examine cette conséquence, plus elle me paraît bien fondée et à l'abri de toute objection raisonnable de la part des Protestants. Car pour les Catholiques romains, ils peuvent la rejeter selon leurs principes. »

(2) Ibid. : « Comment, s'écriera quelque Protestant zélé pour son parti, et qui se fait un article de foi de donner tous ceux qui rejettent les dogmes de son Eglise, comment est-il possible qu'on s'avise jamais de recevoir un principe qui remplirait l'Eglise chrétienne de toutes sortes d'hérésies ? Point de passion, je vous en prie ; l'empertement n'a jamais terminé aucune question. N'est-il pas vrai que l'Ecriture-Sainte doit être l'unique règle de la foi des Chrétiens, et qu'il n'y a présentement sur la terre aucun interprète infallible de l'Ecriture-Sainte ? Tous les Protestants conviennent de ces deux principes. Or, s'ils les admettent sincèrement, comme ils l'ont déclaré mille et mille fois dans leurs sermons, dans leurs confessions de foi, et dans les livres qu'ils ont écrits contre les Catholiques romains, il faut qu'ils reconnaissent que chaque Chrétien a un égal droit d'interpréter l'Ecriture par lui-même, et qu'une doctrine qui est article de foi pour un Chrétien, parce qu'il la voit dans l'Ecriture, ne l'est pas pour un autre, qui ne peut

c stans suæ sectæ fidus propugnator , quique
c fidei articulum putat eos omnes damnatos
c credere , qui sue Ecclesiae dogmata rejicit :
c Qui fieri potest ut admittatur dogma , quod
c christianam Ecclesiam quovis haeresum genere
c inficeret ? Quaeso , inquit Costius , mitius , ne
c surgat tibi vitrea bilis : bilis nullam controver-
c siam dijudicavit . Nonne verum est , saera Scri-
c ptura , oportere , ut sit Christianorum fidei
c regula una ? Nullumque nunc in terris esse
c sacrae Scripturae interpretem , qui falli , et
c fallere non possit ? Omnes Protestantes de
c his duobus capitibus idem sentiunt . Jam si
c illi hæc ex animo credunt , ut millies fassi

l'y trouver . Et , par conséquent , nul Protes-
c tant n'a droit de diffamer , d'anathématiser
c et de traiter d'hérétiques ceux qui , après
c avoir étudié l'Ecriture Sainte avec tout le
c soin dont ils sont capables , y voient tout
c autre chose , que ce que sont les dogmes de la
c consubstantiation , de l'ubiquité du corps de
c J.-C. et de la prédestination absolue ; vous
c devez les croire ; vous ne sauriez vous en
c dispenser , j'en conviens , puisque vous re-
c gardez l'Ecriture comme la règle insatiable
c de votre foi . Mais si je rejette ces mêmes
c dogmes , parce que je ne saurais les dé-
c couvrir dans l'Ecriture , je ne vois pas que
c vous puissiez vous emporter contre moi , me
c décrier et me damner comme un hérétique
c abominable , dévoué au diable et à ses anges .
c C'est là , dis-je , ce que je ne saurais com-
c prendre : à moins , que vous ne prétendiez
c que pour être sauvé , je suis obligé de croire
c que toutes les doctrines que vous voyez
c dans l'Ecriture , y sont effectivement , quoique
c je ne puisse les y découvrir moi-même . Mais
c si cela est , pourquoi me recommandez-vous
c de lire l'Ecriture-Sainte , d'examiner toutes
c choses , et de retenir ce qui est bon , comme
c saint Paul nous l'ordonne expressément ?
c Que ne me donnez-vous plutôt une liste de
c toutes les doctrines que vous croyez renfer-
c mées dans ce sacré livre , afin que je me dé-
c pêche de les croire , comme disait le comte
c de Grammont ? Qu'est-il besoin que je les aille
c chercher dans l'Ecriture , où je ne les trou-
c verai peut-être point , puisque je suis égale-
c ment obligé de les croire , que je les y trouve
c ou non ?

« Mais encore , sur quoi fondé voulez-vous
c que je croie qu'un certain dogme est dans
c l'Ecriture , si je ne puis l'y voir moi-même ?
c Ce n'est pas sur votre pure autorité . Car ,
c que vous soyez docteur , professeur , prédica-
c teur ; que vous sachiez de l'arabe , du grec ,
c de l'hébreu , du latin et du syriaque ; que
c vous ayez même composé de gros livres sur
c les plus importantes questions de la théolo-
c gie , vous êtes pourtant homme , c'est-à-dire ,
c sujet à vous tromper , et par conséquent vous
c n'avez aucun droit de m'imposer la néces-
c sité de croire , sur votre parole , que telles
c et telles doctrines sont contenues dans l'E-
c criture-Sainte , si je ne puis les y voir moi-
c même . »

c sunt in suis sermonibus , in suis fidei con-
c fessionibus , in libris ab iis in Catholicos
c romanos scriptis , oportet , ut confiteantur ,
c cuiilibet Christiano interpretandi sacram
c Scripturam æquam esse potestatem , doctri-
c namque , quæ est fidei dogma huic Christia-
c no , quia in sacris Litteris eam invenit ,
c alteri eam ibidem comperire nescienti non
c esse hujusmodi . Ac proinde nulli Protestant
c jus est detrahendi , anathematizandi , tradu-
c cendique haereticos eos , qui eum Scripturam
c versarint quam maximam possunt diligentia ,
c in eâ aliud reperiunt , ac ille hausit . Inve-
c nisne , exempli causâ , in sacris Litteris de
c consubstantiatione , de ubiquitate corporis
c Christi , de predestinatione absoluta do-
c gnata ? Ea sunt tibi credenda , neque aliter
c facere debes , hoc tibi do lubens , quan-
c doquidem tu Scripturam certissimam tuæ
c fidei normam ducis . At si ego hæc eadem
c dogmata rejicio , quia in sacris Litteris ea re-
c perire nequeo , non video , quænam tibi
c mecum irascendi causa sit , me traducendi ,
c me ut haereticum fugiendum , tradendum
c que diabolo et angelis ejus damnandi . Ille
c est , inquam , quod me nou intelligere aio .
c Saltemne postules , ut ad salutem conse-
c quendam credere teneas , omnes doctrinas ,
c quas in Scripturâ vides , reapsè in illâ esse ,
c etiamsi ego in illâ videre non possim ? At si id
c est , cur me sacram Scripturam legere , om-
c nia examinare , et tenere id quod bonum est
c jubes , nt D. Paulus apertè docet ? Cur po-
c tiùs earum doctrinarum , quæ in sacro vo-
c lumine continentur , elenchum mihi non
c contexis ut sciā quid credendum sit , ut
c aiebat comes Grammontii ? Quid opus est ,
c ut eas in Scripturâ perquiram , ubi fortassè
c eas non reperiam , cùm cæteroquin inventæ ,
c vel non inventæ æquè credendæ mihi sunt ?
c Quanquam quâ ratione vis me credere , hu-
c jusmodi dogma in sacris Litteris reperiri , si
c ego Marte meo illud detegere nescio ? Id
c potest auctoritate tuâ solâ fieri . Quamvis
c enim docteur , professor , prædicansque sis ;
c licet plura volumina de gravissimis theolo-
c giae controversiis composueris , homo tamen
c es , hoc est , falli potes ; ac proinde nullum
c tibi jus est me necessariò cogendi , ut verbis
c tuis motus credam hæc , aliaque dogmata in
c sacris Libris inesse , si ego ea per me agno-
c scere non possum . » Ilactenüs Costius , qui
c diversis sub aspectibus hoc idem argumentum
c quæ semper validè Protestantibus objicit , ut ,

è systemate concedendam esse ab iis hujusmodi immodicam cogitandi libertatem, ostendat.

Ita sanè se res habet, et præter rationem etiam experientia ipsa potest nos docere, hominem per hanc stratam viam usque ad impietatem pervenire. Socinianus sit nobis exemplo. Elatā fronte negat hic divinarum Personarum Trinitatem (1), negat Jesu Christi divinitatem, omnia mysteria negat, quæ humanâ ratione superiora in revelatione continentur. Neque verò id satis est: divinam præscientiam, æternasque pœnas de medio tollit. Quid plura? cum suæ sectæ ducibus (2) ait, materiam esse æternam, ac proinde Deum ex nihilo mundum non condidisse; additque demùm, in hac rerum universitate nihil aliud esse nisi corpora. Quid amplius requirimus, ut hominem ad naturalismum, ad deismum, et propè ad atheismum progressum videamus? Infremit Protestans, eumque damnat: Socinianusque respondet mitis, se huc pervenisse ejus impressa vestigia secutum. Respondet, se ab eo didicisse legere per se sacras Litteras, repudiatoque quovis duce (siquidem Protestantium sententiâ nullus in terris est, qui falli non possit), oraculisque sacri Voluminis eum intellectum subjecere, quem ipse potissimum vult. Quare pergit dicere, se arbitrari, posse se explicare sensu allegorico omnia mysteria, sicut Calvinista opinatur, sensu figurato *Institutionis* verba esse accipienda: sibique videri jure se posse rejicare omnes modò recensitas doctrinas, quia aut in Scripturis eas non reperit, aut sibi alter ac Protestantes sentiunt, cœtus quidem honore dignus, at qui falli, et fallere potest,

(1) Legi possunt hujusmodi errores collecti, confutatiq[ue] à nostris theologis catholicis. E Protestantibus occurrit mibi Stegmannus, qui circiter medium præteritum seculum edidit librum inscriptum: *Photinianismus, hoc est, succincta confutatio errorum Photinianorum*. Amstel. 1658.

(2) Cudworthus system. Intel. cap. 4, § 6: Postremò recentiores quasdam inter Christianos sectas adhuc pro materia pugnare æternitate, neminem temerè fugit eruditorum. Verum hi simul, quod olim fecisse Stoicos diximus, nihil esse in hac universitate, si à corporibus discesseris, relqui contendunt.

Ad quem locum hæc adnotat Mosheimius: Soemianos in primis intelligit, quoniam præcipios negare notum est, Deum ex nihilo terrarum orbem costruxisse. Sed nec inter reliquias Christianorum famulas videntur, quibus idem placet. Ex civibus Cudworthi, ut de aliis taceam, Thomas Burnetus non ita pridem hanc opinionem professus est. Vide ejus Archeologæ philos., l. 2, c. 9, p. 520.

illæ intelligendæ videntur. Quid respondere possit huic impio Calvinista aut Lutheranus, qui ea principia, per quæ à nobis descivit, deserere nolit, equidem ignoro.

Verum audire placet, quomodo hæc Socinianorum methodus, veluti illatio è Protestantium systemate deducta ab immortali Bossuetio demonstretur (*Histoire des Variat.* lib. 15, n. 123). Ita scribit: « Advertit Juriæus (et post illum Franciscus Buddæus, aliqui novatores) Socinianos ab Ecclesiâ romanâ diu post Reformationem fuisse egressos. Quid mirum? Lutherus, Calvinusque quoque ab illâ deservant. Quæritur hic, num Ecclesiae romanæ constitutio, an nova forma, quâ Reformati Ecclesiam induere voluerint, his innovacionibus locum dederit. Sed facilè Socinianismi historia controversiâ definiri potest. Anno 1545 sequentibusque, annos viginti postquam Lutherus terminos à majoribus nostris statutos transgressus est, cùm omnium animi perturbarentur, concutereturque telus ejus semper quid novi afferentis disputationibus, Laelius Socinus, ejusque socii, clandestinos cœtus in divinitatem Filii Dei in Italiâ haberunt. Georgius Blandratus, et Faustus Socinus, Laelii nepos, doctrinam defenderunt an. 1558 et 1573, sectæque fundamenta jecerunt. Eodem modo, quo usus est Zwinglius, ut abuteretur illis verbis: *Hoc est Corpus meum*, interpretati sunt illa, quibus Christus appellatur Deus, Sociniani eorumque gregarii. Si Zwinglius arbitratus est, se cogi, eò quod non poterat percipere integrum humanum corpus, cùm Eucharistia distribuebatur, ad configiendum ad interpretationem figuratum; Unitarii crediderunt, eodem modo sibi agendum quoad omnia alia mysteria, quæ comprehendendi non possunt. Postquam autem hanc statuerunt inter se regulam, figurata omnia Scripture loca, in quibus intelligendis ratio vim patiebatur, interpretandi, magis magisque eam produxerunt, quotiescumque intellectui hujusmodi vis erat perforanda. Huic perversæ voluntati à Reformatione inductæ generalia fundamenta, quæ jecerat addamus. Auctoritate Ecclesiae neglecta, pastorum successione manci facta, seculis præteritis erroris insinulatis, sanctis Patribus per contemptum habitus, repugulis pudoris omnibus effractis, ratione humanâ omnino se contenta, eequid aliud consequi poterat, nisi quo. vidimus, nempe de omnibus religionis capitibus quid-

« quid libido ferret, dicendi, sentiendique ? » Hactenùs Bossuetius, qui copiâ magnâ verborum, argumentorumque quovis genere caput hoc in *Monitis ad Protestantes tractat*, ostenditque contra supradictum ministrum Juriæum infelicem immortalis *Historie variationum* opugnatorem principia, statuunque impietatis Socinianæ sub auspiciis prætensiæ Reformationis.

Erit tamen operæ pretium animadvertere, quomodò theologus Lutheranus minus reverà turbulentus, minusque Juriae fanaticus, nempe Franciscus Buddæus, ingressus ipse quoque in hanc arenam hunc lethalem ictum repellere se posse crediderit, qui candem sectam suam et dedecorat, et labefactat. In lucem edidit Dissertationem inscriptam de *Origine Socinianismi*, quæ non est tribuenda emendationi (dandum potius erat corruptioni) Ecclesiæ à Luthero et à Calvinio factæ. Relatis itaque duorum Socinianorum historicorum sententiis (1), qui scribunt, Lutherum, Zuinglium, Calvinum, Memnonem rebus novis nuisse candidam auroram muntiam illius clarissimi diei, qui terrarum orbi Socinum protulit; indignatur theologus noster de hac laude, et ad eam confutandam velut falsum commentum ab iis inventum in suæ impietatis defensionem se accingit. Ita igitur sribit : « Esto arripuerint isti (Sociniani) ex Ecclesiæ emendatione occasionem cò usque progrediendi (quod tamen nec probatum est, nec probari unquam potest), non magis inde exortæ impietatis istius culpa in nos transferri potest, quoniam in Apostolos, virosque apostolicos, quod eodem, quo ipsi Evangelii doctrinam propagarunt tempore, Simoniani, Cerinthiani, Gnostici, aliqui heretici enati sunt; quorum nunquam auditæ fuissent nomina, nisi exitissent, qui veritatis divinæ lucem per universum diffundere orbem suarum duxissent esse partium. » Hactenùs Buddæus, qui sue sectæ, suorumque capitum amore abreptus doctrinam valde communem, quam ille, ut theologæ professor, nullo modo ignorare poterat, non videt; quæ est, duo occasionis genera esse: una talis est suâ naturâ, quia illa reipsa per se ad aliquem finem dicit et impellit, altera è suâ naturâ cum indifferens sit solùm ex alieno usu aut pravo, aut bono alicuius effectus occasio sit. Jesu Christi verba (quis dubitet?) erant omnia

divina; Judæis tamen propter eorum perfidiæ offensioni erant (1). Evangelica doctrina quondam ab Apostolis per orbem prædicta, et ad nostram ætatem usque ab Apostolorum successoribus in orthodoxâ Ecclesiâ conservata est *veritatis* verbū; non aliunde ergo, quā ex humanâ pravitate aut apostolicis, aut nostris temporibus in Ecclesiæ sinu error nasci poterat. Clarissimè igitur patet, natarum haeresum causam non posse in Evangelii prædicationem, aut in religionis orthodoxæ sistema refundi, quæ è suo instituto tantum abest, ut iis aut faveat, aut illas patiatur, ut etiam eas damnet. Sed cùm vobis Sociniani dicunt, *jactatan Reformationem fuisse candidam auroram, cuius sunt ipsi meridies*, cùmque nos dicimus, vestras fatales novas res occasionem tantæ impietati dedisse, occasio intelligitur, quæ è suâ naturâ talis est, id est, quæ per seipsum huc usque ducit. Etenim præcipuum vestrarum Ecclesiârum caput est, regulam fallere et falli nesciam christianaæ fidei de medio tollere, et religionem cuiuscumque libidini permittere; quod simul ac constitutum fuit, patuit aditus, quā ad hæc tam gravia, tamque intolerabilia Sociniani pervenerunt. Desipit ergo qui Apostolorum prædicationem, turbasque à Luthero et à Calvinio concitatas, haereses primis seculis exortas, et Socinianismum sub vestrorum patrum auspiciis extremis his temporibus disseminatum ex æquo componit, ac proinde opus maximè arduum aggredieris, imò quod nullo modo fieri potest, cùm vis excusatione hæc te à crimine purgare, quo systema tuum quoad essentiam notamque suam te damnat.

Non eadit animis Lutheranus theologus: repellere ictum, et respondere accusationi nititur, quæ ab auctore *Historie Socinianismi* illi fuerat objecta. Eò libenter ejus sententias assero, quò magis, cùm sit ille et ingenio et eruditione clarus, lector ineptas tenuesque eas videns, colliget per seipsum, arguento nostro nullo posse pacto responderi. Inquit ille: « Nec ratio illa, quā probare voluit (auctor anonymous Historie Gallicæ Socinianismi) cur ex Ecclesiæ emendatione non potuerint non Socinianorum aut progigni, aut promovere errores, nullius momenti est. Non alium utique aut quæstionum, aut controversia-

(1) Andreas Wissowatius in Narratione compendiosâ quomodò in Poloniâ à Trinitariis reformatis separati sint Christiani unitarii. Stanislaus Lubieniecius in Hist. Reformationis Polon.

(1) Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt ei: Scis, quia Pharisæi auditio verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait. . Sinite illos: cæci sunt, et duces cæcorum. Matth. 15,

rum admittimus judicem, quām Scripturam sacram, aut Spiritum sanctum per Scripturam sacram ad nos loquentem. Neque alium admittere judicem possumus. Ad interpretationem autem Scripturæ sacræ quod attinet, tantum abest, ut omnes ingenio suo pro lumen indulgendi potestatem faciamus, ut potius secundum regulas certissimas, evidenter tissimasque, quarum præcipuas ipsa Scriptura sacra suppeditat, eam explicandam contendamus. Enhancce qui ingreditur viam, eam quoque inveniet religionem, non quam quisque ingenio suo convenire putat, sed quam unicè veram esse Scriptura sacra luculentem demonstrat. »

Pulchra enimverò verba, at in Protestantis ore nihil significant. Semper cōdēm redit, Catholicorumque argumentum semper est invictum. Requiritur enim à Buddæo, ad quemnam statuere in suâ Ecclesiâ has *regulas certissimas* Scripturam interpretandi spectet? Non ad auctoritatem aut synodorum, aut pastorum (nulla siquidem in iis inesse potest), sed ad studium, ad inquisitionem, al privatam cuiuscumque sententiam. Illæ ergo interpretandi regule, quæ quibusdam claræ, evidentes et signatae in Scripturâ videbuntur, ejusmodi non erunt aliis, et contra quædam alia videbuntur claræ, et in Scripturâ contentæ, quas illi non detegent. Jam aut illos, aut hos procul dubio erraturos esse; neque his tamen, neque illis ius erit suas veras, certasque venditandi, reprobantique aliorum *leges*. Cūm ergo leges interpretandi penès Protestantes sint ad lumen cuiusque, dubiæ omnino sunt, et incertæ. Verùm hoc non est satis; singamus omnes convenire de his legibus statuendis; componique inter vos, quod fieri non potest, canonum *eremeticorum*, aut criticorum, disputationi, aut varietati minimè obnoxiorum corpus: quid tum? Oportet, hos canones ad Scripturæ loca aptari, ut inde sensus eruatur, statuanturque hoc modo doctrinæ et dogmata. At hoc opus, cūm constet, inter vos nullam esse auctoritatem falli et fallere nesciam, ad quam spectet, cuiusque privato iudicio est permittendum; jam in idem malum relabimur, siquidem sicut varie sunt sententiæ, tot etiam erunt locorum interpretationes, tot dogmata, tot proinde religiones. Apertior ratiocinatio nostra esse nequit. At experientia ipsa quavis ratiocinatione major id confirmat. Buddæi theorema de regulis è Scripturâ deductis ad ipsius interpretationem Lutheranis, Calvinistis et Socinia-

nis (ut alios heterodoxos à nobis divisos silentio præteream) est commune: jam hoc theorema in mente et p̄ oculis habentes legunt Scripturam primi, et in illâ, exempli causâ, præsentiam realem inveniunt; eam legunt alteri, neque se illam reperiunt, Jovem lapidem testantur: eam pervolutant terciâ, ibique iudicio suo nec præsentiam realem, nec Trinitatem, nec mysteria reperiunt. Theorema igitur tuum per se unum non potest efficere, ut omnes lectores de cādem re convenient, ut statuatur verus Scripturarum sensus, ut in iis ea religio, quæ sola vera est, reperiatur. Ergo novatorum systema, quod auctoritatem fallere et falli nesciam à Christo Ecclesiæ relictam (1), ut explicet Scripturas, unamque puramque in filiis suis fidei veritatem conservet, de medio tollit; hoc systema, quod privato cuique Scripturas interpretandis permittit, hoc, inquam, vestigia signavit, quæ Sociniani ad impietatis terminos progressi sunt, sibique plaudentes scribunt, Calvinum, Lutherumque *candidam fuisse auroram illius diei*, vel potius ejus errorum farraginis, quos in orbem intulerunt, inò illius impietatis, quæ homines inficit, cuius fontes indigitamus.

Quanquam ut ulterius sub auspiciis hujus systematis impietatem progressam videamus, post Socinianum, qui putat licere sibi detorquere et perturbare tam turpiter Scripturarum sensum, amicum impii Collinsii, qui canonem ipsum eorum divinorum voluminum ludibrio habet, animo concipiamus. Cur, inquit ille, S. Jacobi Epistola à Luthero repudiatur? Cur Machabæorum, Sapientiae, Ecclesiastique libri à Protestantibus omnibus? Contra verò Cantica, liber Jobi, Pentateuchus tan-

(1) Placet excrivere aliquot verba Bossuetii desumpta ex Monito 6 ad Protestantes, tom. 4, pag. 590 edit. Venet., quibus doctus ille theologus breviter exponit Ecclesiæ orthodoxæ systema in interpretandis Scripturis, indigitaque contra novatorum criminaciones divinum fontem, unde illa sua lumina desmit ad hoc opus, prosperunque eventum, quo illis uitur. Pour éviter ces extrémités si visiblement pernicieuses (des Protestants), l'Église catholique, toujours assurée de l'Esprit qui l'anime et la dirige, n'a aussi jamais hésité à donner, dès les premiers temps, comme authentiques ces interprétations unanimes : en quoi, loin de croire qu'elle eût dérogé à l'autorité des livres saints, elle a, au contraire, toujours regardé ses explications comme étant le pur esprit de l'Écriture ; et ses traditions constatées et universelles, comme faisant avec l'Écriture un seul et même corps de révélation. »

quām divini et à Deo dictati recipiuntur? Id secundūm eorum doctrinam, proficisci non potest, quōd aliquis in terris falli nescius judex hujusmodi distinctionem eos docuerit, sed quōd privata lectio in quibusdam libris spiritum Dei iis prodit, quem in aliis non prodit. Eia, scitote, inquit impius hic, quo jure vos contra Catholicos rejicitis libros primos, eodem me contra vos repudiare alteros, in quorum privatā lectione hunc Dei Spiritum me non sentire castē sanctēque affirmo. Quid novator respondebit? An ad auctoritatem Ecclesiæ confugiet? Atq; i tunc dissidium snum à Catholicis schismaticum diceret. An examinabit, et sedulū eos libros meditabitur? At vincetur à libertino, qui aiens, se hāc diligentia uti, postulat, ut sibi jus detur eos rejiciendi. Ergo impiorum hominum libidini, quin ab ullo duce falli nescio coereantur, sensu Scripturarum, tum etiam canone relieto, quid de religione revelatā fiet? Haec joco habebitur, et derisui, quod in summum seculi nostri dedecus fieri videmus: imò præter illam etiam naturalis religio nihil fiet. Revocet, quæso, prudens lector in memoriam ea loca in quibus probavimus divinæ revelationis necessitatem, etiam propter eas veritates, quæ rationis lumine cognosci possunt, quæque scilicet religionem naturalem constituunt. Nos argumentis et à jure et à facto petitis eō loci ostendimus, imbecillitatem libidinemque humanorum ingeniorum esse hujusmodi, hujusmodi externa internaque obstacula, quæ harum veritatum integrā cognitionem impediunt, ut nonnisi pauci, et serò, et multis erroribus permixtum aliquod religionis naturalis systema confidere potuissent. Quod exemplis excellentissimorum ingeniorum philosophorumque præstantissimorum confirmavimus, qui evanuerunt in cogitationibus suis, plurimisque erroribus cùm theoricis, tūn practicis scholas suas fodarunt. Ex quibus necessariam eise auctoritatem supremam fallique nesciam, quæ deliramenta dissiparet, humanosque intellectus veritatum ad religionem pertinentium cognitione confirmaret, intulimus. Jam auctoritas hæc suprema, quæ est Dei verbum, ob novatorum systema, qui vivā vocem falli nesciam de medio tollunt, per quam hujusmodi verbum porrigitur ex planeturque, nihil omnino præstat. Illud siquidem libidini, ludibriisque libertinorum permittunt. Novatorum ergo systema, quod inutilem religionem revelatam efficit, ad illa prisca deliramenta omnia, quibus ethnici eā

carentes maculārunt, corruperuntque religiosis naturalis præcipua capita, viam quām brevissimam sternit.

Non sum nescius, ut turbas cohíberent, habere synodos suas nationales, arguere, anathematizare haereticos, contumacesque, Protestantes finxisse. Celebris est Dordrectensis syndodus in Arminianos seu Remonstrantes coacta. Quantūm eos miseros persecuta est, quot in exilium expulit, quibus suppliciorum generibus eos affecit gens illa, quæ in Catholicos tanquam feros, immanesque et cruentos invehitur, discitur ex illorum temporum historiā, et præcipue ex Epistolis ipsis Arminii, atiorumque, collectis à Philippo Limborchii (præstantiss. et erudit. virorum Epistol. ecclesiast. et theolog., Amstel. 1704). Ab ipsis postulabatur, ut revocarent errores suos peculiares, et ut illius concilii canonibus parerent. At incassūm omnia; adversabantur enim præcipuis Reformationis capitibus, quibus se muniebant Arminiani, et à quibus ita agendo discedentes Protestantes se ipsos ab Ecclesiā romanā perfugas, haereticosque arguebant. Gratum erit, opinor, lectori, hic quædam legere loca Witembogardi Arminiani ministri Epistolæ ad Ludovicam Coliniam, viduam principis Auriaci, quæ est 523 è collectis à Limborchii, missæ, quæ illum hortabatur, ut magna synodi Dordrectensis auctoritati obtemperaret: « Omnes (1) singulique, inquit ille, doctores reformati, inter quos Calvinus et Beza principes habentur, concedunt in hoc gravissimo capite omnia concilia et synodos, utcumque sanctæ, venerandæque sint, in iis quæ ad fidem specent, errare posse. » Proinde ex hāc propositione ita infert: « Veræ Reformationis fundamentum exigit, ut nec possit, nec debeat

(1) « En un mot, tout autant qu'il y a de docteurs réformés, y comprenant Calvin et de Béze comme les principaux, s'accordent en ce thème général, que tous conciles et synodes, pour saints et vénérables qu'ils soient, peuvent errer en ce qui touche la Foi... Le fondement de la vraie Réformation... porte qu'on ne peut et ne se doit soumettre, ni souscrire à aucun synode qu'avec cette condition, si après avoir bien examiné ses décrets à la touche de la parole de Dieu (laquelle seule sert de loi en matière de foi), on les trouve conformes à cette parole. »

« Mais s'ils changent de maxime, et veulent qu'on se soumette à leurs synodes absolument, ils ne sauraient répondre aux papistes rien qui vaille, lorsqu'ils refusent de se soumettre aux conciles papistiques; mais il faudra qu'ils leur donnent cause gagnée. »

« cuiquam synodo se quisquam submittere, nisi hac lege, postquam sedulo ejus decreta cum verbo Dei (quod unum est regula in rebus fidei) collata eidem divino verbo consona reperiantur. » Post quae, aliaque his similia ad Dordrectensis synodi ministros, Protestantesque omnes remonstrans conversus, dicere pergit : « Verum si illi rationem mutant, voluntque, ut quisque eorum synodis obtinet peret, quin examinentur, nihil tunc illi habent, quod papistis respondeant solidi, cum recusant (Protestantes) concilia papisticae admittere; sed opus erit, ut causam cadant. » Huic loquendi modo, à Clerico etiam aliisque adhibito, ut contra Protestantium decreta libertatem cogitandi tueantur, nihil profectò Protestantes habent, quod reponant. Responsa autem illa, quæ invenire synodi Dordrectensis ministri studebant, nihil efficiebant aliud, ut advertit magnus Bossuetius, nisi ut magis magisque eos refellerent, ostenderentque objectum argumentum vehementius, quo aut eorum à nobis separationem ut schismatice contumacemque arguit, aut immodecum de quocumque religionis dogmate opinandi libidinem esse concedendam, demonstrat.

Hoc est argumentum illud ingens, quod, ut alibi diximus, præclarum Papinum ministrum protestantem gallum, quondamque acerrimum tolerantiæ propugnatorem, quam fundatum, notamque præcipuum Reformationis esse sciebat, feliciter edomuit. Cum hujus systematis consequentia ille examinasset, essetque meditatus, vidit se per ea paulatim deduci ad quodcumque errantium genus, etiam deistarum, ipsorumque atheorum, si modò athei bonâ fide essent, tolerandum. Inhorruit ad hæc, voluisse referre pedem, limitesque immodecæ huic tolerantiæ præfinire, et quosdam errantes non perferre. At vidit ex altera parte, se manus dare Catholicis, hoc modo in eam auctoritatis viam ingredientem, quæ ut schismaticam hæreticamque ejus majorum à romanâ Ecclesiâ fugam dannat. Cessit Papinus, Deo benè adjuvante, veritati : Catholicus evasit, exposuitque, et præclarè egit de hoc argumento in opere cui titulus : *Les deux Voies opposées en matière de Religion*, vide supra, lib. 5, part. 1, cap. 16 (1), ostenditque, à Protestantibus vi-

(1) Porro in loco ad quem ibi remittit clarissimus Valsecchi, in notâ sic inducit loquens Papinus : « Je me trouvai ainsi convaincu que si les Protestants quittaient le moins du monde le parti de la tolérance, ils étaient pris par les Catholiques, et que s'ils ne le quittaient point,

sui systematis humanis ingenii ad impietatem usque progrediendi munitam esse viam ; nec posse ab iis hujusmodi cursum retineri, quin sua principia oppugnent. Quapropter inter alia egregiè advertit Protestantes per examen originem habuisse, at per auctoritatem synodus habendo, sanciendisque legibus, ut has turbas coercerent, modum investigare, ut subsistant. Si tamen haec auctoritas, inquit ille, quâ utuntur, legitima est, et innocua, eorum origo damnatur, in quâ Ecclesiæ auctoritati noluerunt obsequi; sin autem examen, quod in suâ origine instituerunt, justum fuit, rectumque, auctoritatem, quâ utuntur, ut turbas tollant, damnant; ac proinde usque ad impietatem illi viam sternunt, quin remedium ullum possint afferre. (Valsecchi, ibid., lib 5, part. 3, cap. 1.)

De eodem tertio impietatis fonte continuatio,

Inquisita veritas argumentorum vi clarissimo in lumine posita mihi videtur; experientia tamen eam illustriorem evidenter ostendet. Quid enim? Fuisse etiam ante Reformationem deistas, atheosque, et ejusdemque generis impios in catholicis regionibus, nemo inficias iverit. Tamen, ut verè dicam, opinor maximum eorum partem, quibus haec nota inusta fuit, præcipue postquam litteræ humaniiores in Italiam redierunt, fuisse tales indicatores ob pravos mores, et nefanda scripta, quæ ostendunt eos nihil hominum pudorem, timoremque Dei, aternaque vitæ supplicia pensi habuisse, ac proinde impios fuisse creditos, et erant fortassè athei, sed magis corde quam mente, hoc est, magis moribus quam meditatione et systemate. Sed utcumque res fuerit, constat, quomodocumque augeatur (ut arridet

ils étaient pris par les hérétiques et par les infidèles, à qui ils fournissent des armes défensives. Ils ne pourront se dispenser de les sauver tous, et de leur accorder à tous une entière liberté de croire et d'enseigner publiquement ce qu'il leur plaira. Les raisons par lesquelles les tolérants veulent prouver que l'on doit supporter tous ceux qui prennent la sainte Ecriture pour règle, quelque explication qu'on lui donne, ne sont pas moins fortes pour obliger à supporter tous les infidèles, et généralement tous ceux qui pourront se vanter d'être de bonne foi, fissent-ils profession d'athéisme. Et les raisons par lesquelles ils veulent exclure de leur tolérance les ennemis du Christianisme, rendent indignes de support tous ceux à qui ils voudraient qu'on l'accordât.» (*Les deux Voies opposées en matière de religion*, seconde partie, sect. 1, n. 13.).

quibusdam Protestantibus id agere) eorum impiorum numerus, ne conferendum quidem eorum numerum esse cum agmine immenso impiorum, qui et elapsi, et praesenti seculo protestantes regiones infecerunt, insciuntque, et in iis liberè loquuntur, scribunt, et inde pestiferum virus per orbem totum diffundunt. Horum duces præcipui, Hobbesius, Spinoza, Tolandus, Baylius, Collinius, Tindalus, Woolstonus, aliqui hujus generis aut in Angliâ, aut in Belgio nati sunt, ibique, ut ita dicam, publicum contra religionem naturalem et revelatam gymnasium aperuerunt. Videre est quomodo unum Londinum nobis prospiciendum exhibent Woodwartus, et ejusdem civitatis episcopus Gibsonus, qui inter alia dicit *illud publicam impietatis plateam videri, omnes alias urbes hoc commercii genere ab eo superari.* Ibi ii, corunque impiorum discipuli impurè, et sèpiùs et iis typographiis (præcipue in Belgio) impios libros suos in lucem edi magnâ cum voluptate vident; et iis qui illos impugnant, protestantis tolerantiae jam supra expositæ clypeum objiciunt. Woolstonis infortunia fuerunt, dici potest, nunquam aliâ visum ostentum. Jamque alibi advertimus, penè dixerim, apologiam pro omnibus libertinis fieri ab iis Protestantibus, qui docent eos puniendos non esse, etiamsi publicè impietatem prædicent. Quid amplius requirimus, ut agnoscamus fatigantur, talibus sub auspiciis, et per licentiam à novatoribus introductam, naturâ suâ, ut aiebat Woodwartus, in iis miseris regionibus deismum, atheismumque, et quamvis infandam impietatem grassari? Ac proinde quid amplius opus est, ut propositionem nostram, hoc est, rationem à Protestantibus de religione opinandi inventam recentis impietatis fontem esse agnoscamus?

Odium, quod ex hâc horrendâ consequentiâ in jactatam Reformationem diumanat, evitandi opportunior enidam visus modus est, si non directò responderet, quod fieri nequit, sed si camdem criminationem in Ecclesiam romanam converteret. Anonymus protestans auctor, nisi in eo agnoscendo erro, operis philosophici valde acuti, virque sanè doctus, cùm videret Reformationi ab abbate Pradesio, multòque magis ab invicto ejus oppugnatore episcopo Antissiodorensi objici, eam Ecclesiæ auctoritatem tollendo, omnibus erroribus et deliramentis viam aperire, probare nititur infallibilitatem, quam nos in nostrâ Ecclesiâ agnoscimus, nullam habere vim, ut impietatem

sese supereffundentem coercent. Placet exscribere ejus integrum oppositionem, ex quâ intelligetur quot sint prejudicia, et quâm desperata nostrorum adversariorum causa. Ita ergo loquitur (1): « Catholici de hoc uno idem sentiunt, esse Ecclesiam falli nesciam, et hanc esse romanam; dissentunt autem, cùm queratur ubi ejus hoc munus resideat, et quoniam sit sacrum illud tribunal, è quo exeat ejus oracula. Alii in pontifice uno esse illud dicunt, alii in concilio, alii demum in pontifice concilioque simul conjunctis. Li verò quos vos hæreticos appellatis, sibi persuadentes nullam in terris infallibilitatem esse, nullibi can querunt. Præterea ex hâc sen-

(1) Liber memoratus hunc titulum præ se fert: *Court examen de la thèse de M. l'abbé de Prades.* Amster. 1753. Nisi conjecturæ nostræ errant, auctor est Boullierus, cuius habemus opus valde ingeniosum, inscriptum: *Essai philosophique sur l'âme des bêtes.* Res deploranda quidem est, sectæ prejudicia efficiere, ut tam malè sentiat, loquatuerque de religione vir in rebus metaphysicis adeo versatus. En ejus verba pag. 49: «Les Catholiques, uniquement d'accord sur ce point, qu'il y a une Eglise infallible, et que cette Eglise, c'est la romaine, se partagent bientôt de sentiments, lorsqu'il s'agit de savoir où réside son infallibilité, et quel est le sacré tribunal d'où émanent ses oracles. Les uns le cherchent dans le pape seul, les autres dans le concile, les autres enfin dans le concile et dans le pape réunis ensemble. Ceux, au contraire, que vous appelez hérétiques, bien persuadés qu'il n'y a point d'infalibilité sur la terre, ne l'y cherchent nulle part. Bien plus, de ce partage d'opinions qui vous divise au sujet du siège de l'infalibilité, ils en concluent hardiment que votre Eglise ne saurait être infallible, puisque, si elle l'était, il y a long-temps que par une décision infallible elle aurait fait cesser un partage si embarrassant, ou que, pour mieux dire, posé son infalibilité, il n'aurait jamais pu avoir lieu. Remarquez ici deux choses : 1° Que cette controverse, qui dans le sein de votre Eglise prétendue infallible demeure indécise jusqu'à ce jour, est la plus importante de toutes, puisque de sa décision dépend celle de toutes les autres. Car il faut connaître le tribunal infallible, avant que de pouvoir se soumettre à ses arrêts. En second lieu, des trois parts qui disent sur ce point capital l'Eglise romaine, deux sont nécessairement dans l'erreur, et le troisième n'a pu trouver jusqu'ici le secret de détrouper les deux autres. Par conséquent sa prétendue infalibilité ne lui sert de rien, et tant ceux auxquels appartient ce droit d'infalibilité, que ceux auxquels il n'appartient pas, en perdent également le fruit. Ce n'est point simplement M. l'abbé de Prades, c'est la Sorbonne entière, c'est l'Eglise romaine en corps, que l'on désie de répondre à cet argument. »

tentiarum varietate, quibus in diversa abicitis, de infallibilitatis sede, ipsi audacter colligunt Ecclesiam vestram falli posse; si enim falli non posset, jamdiu certissimam sententiam hoc dissidium composuisset; quod est ita grave, aut quod, ejus infallibilitate positam, nunquam locum habuisse. Atque hie ad duo animum advertit, primum quidem controversiam hanc, quae in vestrae Ecclesiæ simu, falli nesciae creditæ, versans nondum dijudicata fuit, esse omnium gravissimam; ex ejus enim decisione aliarum decisio pendet, cum tribunal falli nescium cognosci oporteat, priusquam ejus sententiis quis se subjiciat; deinde verò ex tribus partibus, quæ de hoc dogmate Ecclesiam romanam scindunt, duas necessariò errare; tertiam autem nondum invenire potuisse modum, quo duas alias ex errore revocaret. Proinde ejus credita infallibilitatis nihil omnino illi prodest, quandoquidem tam illi, ad quos hujusmodi infallibilitatis jus pertinet, quam illi ad quos non pertinet, æquè fructum nullum percipiunt. Non solum abbas Pradesius, sed Sorbona tota, inquit Ecclesia ipsa romana, quanta quanta est, ad huius argumento respondendum lacessitur. Hactenùs Protestans, de quo lector videt, num jure dixerim, nihil aliud illum hoc argumento quam suorum prædicatorum magnitudinem, desperatamque causam suam ostendere. Respondeo igitur non opus esse Sorbonam, multòque minus Ecclesiam romanam totam, ut ejus argumentum solvatur. In sacrâ theologiâ novitus, inquit fidelis quisque suæ religionis peritus illud dissolvit. Et sanè dicet ille huic provocanti ita formidando *sucrum tribunal, in quo infallibilitas residet, à quo oracula accipimus, esse Ecclesiam, quo nomine pastorum omnium cum suo capite, quod est romanus pontifex, idem sentientium cætus intelligitur.* Hæc est fuitque semper à temporibus apostolicis usquè omnium Catholicorum una constansque vox. Patres, catechismi, theologi nostri ob-sides, vadesque sunt. Quapropter cum Protestans varias sententias recenset, quæ suo iudicio inter nos sunt de hoc capite, dicitque nonnullos hoc falli nescium tribunal in pontifice querere, alios in concilio, quosdam demum in pontifice concilioque simul conjunctis, ant in hoc imperitiam suam prodit, aut malam fidem. Prætermissis enim nunc duabus primis sententiis, quæ ad hanc materiam, de qua loquimur, minime faciunt, aio, tertiam non esse opinionem quorundam, ut se credere hæreticus simu-

lat, sed omnium Catholicorum vulgatam esse sententiam. Atque hujusmodi sententia non est in ipsis quædam speculatio mera, neque solum libris eam tradunt, sed ostendunt, ostenderuntque reapsè à Tridentino concilio usque ad Nicænum, et ab hoc usque ad Apostolicum progredientes. In quibus quidem conciliis, quæ œcumonica appellantur, quia Ecclesiæ universæ Jesu Christi speciem gerunt, esse Jesum Christum simul cum Spiritu sancto, juxta ejus pollicitationes, ut eos omne veritatem doceat, erroremque quemlibet discutiat, Catholici credunt, semperque crediderunt. Proinde receperunt, recipiuntque ut oracula certissima omnes canones quos hoc tribunal de rebus fidei hactenus edidit. Credunt credideruntque omnes controversias ad fidem spectantes, quin ulla appellatio interponenda sit, ab hoc tribunal definiri; et ducunt duxeruntque ut hæreticos, hoc est, ut membra ex hoc corpore recisa, eos omnes qui noluerunt ejus sententiis obtemperare, quales Ariani à Nicæensi concilio damnati fuerunt; et hinc etiam recentes novatores, quos anathematibus suis concilium Tridentinum confixit. Jam cùm hoc liquidò constet, omnia superius heretici convicia recensita per se corruunt, appareatque falsum esse, quod ait, nos in hoc tantum convenire, quod Ecclesiam falli nesciam credimus, at nescire nos quā in sede hujusmodi sit infallibilitas. Falsum est in Ecclesiâ catholicâ hanc controversiam non esse definitam; falsum proinde est creditam nostram infallibilitatem nihil valere ad errores removendos, et ad definiendas controversias. Id, inquam, omne falsum est, factoque ipso refellitur, de quo nullus Catholicus est qui dissentiat; neque erit qui audaciam adversarii non admiretur in aciem prodeuntis triumphantis instar Sorbonam, Ecclesiamque universam argumento fallaci lacessentis, ejus falsitatem è uoa paucis suæ sectæ hominum scriptis discere poterat. Hoc idem à nobis supra memorato Costio dicamus, qui licet fateatur, nos Ecclesiam nostram falli nesciam credentes jure ac meritò à fidelibus exposcere, ut ejus sententiis sese submittant (quod ut ille invictè demonstrat, systemate suo agere nequeunt Protestantes) putat tamen, item adhuc inter nos esse, cuinam hæc infallibilitas sit adscribenda. Ille, ut modò ostendimus, errat toto cœlo, quandoquidem constanter omnes Catholici credunt tribunal hoc falli nescium esse Ecclesiam, hoc est episcoporum cœtum cum capite suo, quod est romanus pon-

tifex, conjunctum, sive ii in concilium generale cogantur, sive per orbem dispersi de aliquo fidei capite statuendo, aut de aliquo errore damnando simul convenient. Quod verò ad aliquam aliam difficultatem spectat, quam ibidem Costius objicit, ut fundamenta concutiat, quibus nos innixi oportere aliquod in terris tribunal falli nescium esse, probamus, non vacat nunc, nec præstat eam refellere. Sufficit modò argumentum unum, quod hoc capite pertractavimus, nimirùm hoc tribunal falli nescio de medio sublato, ut illud Protestantes auferunt, Deum frustra nobis Scripturas dedisse; nam earundem intellectu, inò discriminé earum abhæritas privatis hominibus permisso, nullus esset controversiis finis, nihil in fide certum esset, religio revelata eaderet, et in impietatem decideretur. Quod quidem in hæretico systemate accidere vidimus; ac proinde veluti impietatis horum temporum fontem esse, jure diximus.

Sed argumentum, quod contra nos jactum in hæreticorum libris sèpè offenditur, præterire tacitus nolo; deductumque est à numero ingenti Atheorum, Deistarumque, qui eorum sententias simulatæ Religionis specie in regionibus nostris, præcipuè in Italìa, ubi sedem suam primam Religio fixit, delitescunt. Hinc deducunt, ad impietatem impediendam, tollendamque inutile prorsùs esse illud infallibilitatis decus, quod nostræ Ecclesiae adscribimus.

Hoc argumentum contra nos à claro Juriae contortum refellit Baylius (*Dict. Histor. Crit. Artic. Maimbourg Rem. D.*) consequentiam negans, aiensque, *infirmum, qui non convalescit eò quòd nihil eorum, quæ medicus jubet, sumere vult, testem esse non posse, medici remedia nullam vim habere. Infallibilitatis dogma, quæ in Ecclesiâ nostrâ est, potest per se constantes in fide reddere animos, dubia ex iis removere, et controversias definire. Hæretici impiique, qui inter nos nati sunt et fortasse vivunt nobiscum, sunt ejusmodi nullâ aliâ de causâ, nisi quia huic dogmati contradicunt, nostrique systematis præcepta negligunt; cupiditatum enim impetu obæcati oculos claudunt, ne lucem illam intueantur, quæ posset efficere, ut errores suos viderent, et eos depellerent. In Protestantium systemate hoc reprimens principium, quod animos confirmat, controversiasque dirimit, non est: inò quoilibet repugnulum effringitur, licentiaque, ut ostendimus, errori datur. Errantium ergo inter nos numerus contra systematis vim nihil probat, à*

quo hi ut in impietate vivant, se subtrahunt; at errantium inter eos numerus omnino cùm systemate convenit: illa enim eadem vestigia, quæ iis illud indigitat, sequentes impii sunt.

Quanquàm Protestantes haec immensa atheorum deistarumque nobiscum viventium agmina crepantes, quis dubitare potest, quin id dicant potius illo, quo in nos feruntur, amore moti, per quem sit, ut nobiscum semper sic agant, potius quàn recto judicio è factis deduceto? Haud li sumus, qui negare velimus, esse his præcipuè temporibus frumento electo permixta et zizania hujusmodi; sunt, fatemur; at scimus Protestantes nimirùm homines nobis inimicos ea superseminalasse. Impii enim libri ab illis editi, luctuosoque malo nostro per regiones nostras diffusi, nobis sunt, ut modò dicemus, impietatis contagionisque pestiferæ tèrribimi fontes. Tamen constat, morbum hunc neque esse ita universum, neque ita ingentem, ut plenis buccis adversarii effutient. Quis enim honestus vir Italiam, inò multas catholicas regiones audebit cum unâ Angliâ in hac re conferre? li profectò, qui inter nos palam impietatem profitentur, nisi ad meliorem frugem redire volunt, per ea remedia, quæ moderatores reip. porrígunt, solùm mutare coguntur, et in regionibus Protestantibus benigniori fruuntur cœlo, in quo vivant, et ad lib. tum venenatos fructus edant. Marchio d'Argens et Voltarius sunt hujusce rei testes locupletissimi.

At Protestantes dicere pergunt, latere quidem inter nos impios, sed tamen esse, et frequentes etiam esse. Et Hermannus Conringius quin montes trajiceret, veniretque in regiones nostras, ut de hoc certior fieret, putabat se hoc ostendere posse arguento valde peculiari à se Joanni Boineburgio, illustri Germano littérato viro, proposito. Inquit ergo Conringius, sæpissimè hoc animadversum fuisse in Germaniâ, juvenes regressos ex peragrata Italâ omni Religione carere, et atheismo infectos esse. Jam, inquit ille, non aliunde id oritur, nisi quòd illi in iis regionibus tot tamque impietatis excellentes præceptores reperiunt, qui colloquiis exemplisque eos vertunt, corruptunque. Ergo Italia (Conringius ita concludit) gymnasium est atheismi celeberrimum et frequentissimum. Ne grave sit lectori ejusdem Boineburgii responsum audire, qui Catholicus quidem erat, at oculatus testis habendus est eorum quæ ad eas regiones spectant, in quibus vixerat.

Quòd autem multi ex Italiā reduces tædio quodam religionis laborant, ejus sanè non alia fuerit causa, quām quòd Protestantes peregrè illuc profecti longè alia vident et audiunt, quām quæ de pontifice, de cardinalibus et universo clero antea è suis, sive in academiis, sive in scholis, sive ex suggestione intellexerunt. Observant ibi multa, quæ placeant, etsi non omnia promiscuè probent; atque sensim, dūm in veritatem fidei, quām tenent, et ejus primordia inquirunt, nauseam, et fastidium suæ religionis concipiunt, et alteram, romanam quam vocatis præferre incipiunt. Quia tamen non sunt eā eruditione, ut omnia capiant, aut eā judicii limpiditudine, ut justè omnium determinatio nem instituant; neque eā animi constantiā, ut parentes, bona et commoda hujus vitæ malint seponere; neque illā pietate, ut se qui contendant morum innocentiam, quam à permultis in romanā Ecclesiā maximā cum admiratione sincerè coli vident; ut solentur anxiū animū, sæpè etiam deserti à Deo justo ejus judicio, eò delabuntur, ut aut perinde esse existimēt cui parti inter Christianos adhæreas, aut solam tantum naturalem de Deo notitiam veram esse statuant, quidquid præterea traditur cum Hobbio, Herberio, idque genus cæteris philautiæ, et licentiae, ac religionum adiaphorite magistris, ingenio hominum tribuant, ceu inventum ad continendos in officio et sub obsequio populos: aut denique, quòd ultra non datur, de ipsa animæ nostræ immortalitate ambigere occipiant. Non igitur Italiæ imputandum videtur, quòd tot ex eā domum redeunt athei, ut scribis, sed pertinacie illorum, qui relutantes veritati querunt subterfugia, quibus expleant animum sollicitum. Ita enim se rem habere vel inde cognoveris, quòd demùm si qui ex illis seriò religione quasdam amplexuntur, non aliam nisi catholicam, et magno sæpè cum famæ et fortunarum suarum dispendio suscipiunt. Non negabis, nusquam hodiè plures esse omnis religionis contemptores, quām in Angliā. Id Angli ipsimet palam profitentur. Quae verò hujus rei causa est? Non alia utique, quām quòd eos tædet et sectarum aliarum, et ejus quæ hodiè principem tenet locum. Catholicam probant quidem, sed timidè, quia premitur, et quia eam sectantibus non tantum via omnis ad honores et reipublicæ munia præclusa est, sed etiam damna et gravia iis imminent discrimi-

na. Horum metu homines delicati malunt nihil credere, sectæ principis nomen, et elo-gium tamen præ se ferentes, quām catholiceam profiteri. Agnosces ergo delinceps, te Italiae fuisse paulò iniquiorem, fierique omnino per accidens, cùm ex eā aliqui redeunt religionis incurii, qui probi esse visi fuerant, et suæ fidei retinentes, antequām illuc irent.» Haecenūs Boineburgius, de cuius singulari eruditioñe, honoribus conspicuis, munis et famâ cognitione haberi potest ex præfatione, quæ tomo I Commercii litterarii Leibnitiani præligitur. Jam quanquam nolumus vades esse, causam universam impietatis per Italiam Protestantium itinerantium esse eam quam scriptor hic profert, scientes probè, quot sint et quām variè conjungi possint causæ illæ, quæ eorū hominum, mentemque pervertunt; certum tamen est, eum factum verissimum innuere, cùm ait, Protestantes ad nostras regiones progressos videre et audire res longè alias ab iis quas de dogmatibus, de cultu, de Ecclesiæ nostræ moribus petulanter, sicutèque Protestantes ministri scribunt, prædicantque. Opposita sententiam mordicūs tenere, quod in responsione ad Boineburgium Conringus facit, nihil aliud est, quām mendacium defendere, quod librorum Protestantium ex unâ parte lectio, levisque nostræ Ecclesiæ notitia ex alterâ satis superque refellit. Hanc autem erroris cognitionem tam claram perspicuamque in causâ esse debere, cur hi adolescentes itinerantes de suâ religione, quæ ex hujusmodi mendaciis præsidia querit, dubitant, res per se ipsa loquitur. Ex hac autem dubitatione, in quâ hærent, mirum non est, si hi adolescentes ei veritati, quæ inter nos effulget, quam tamen sequi non audent, lumina claudentes in impietatem protabantur. Jam quantò æquior sit hac ratiocinandi de hujusmodi mutatione ratio, quām in Italiā quasdam atheorum societas esse comparatas ad pervertendos itinerantes adolescentes, communisci, prudens quilibet novit, et quisque honestus Protestans fateatur oportet. Hoc ergo argumentum concludamus, dicamusque, quanquam negare nefas dueimus, inter nos quoque esse miseros quasdam, qui aut ex ignorantia, aut ex cupiditate minus in fide stant, imò in impietate jacent, horum numerum procul dubio tantum non esse, quantum Protestantes dicunt; et præterea Ecclesiæ catholiceæ systema non solum iis aditum ullum aperire ad impietatem, sed eos ab impietate revocare,

Contra verò inter Reformatos, impiorum, hoc est quovis in genere hæreticorum, naturalistarum, deistarum, atheorum numerum, ipsis fatentibus, esse quām maximum ; et præterea sistema ab iis admissum, hoc est, examen cuiuslibet tribunalis in controversiis de religione falli nescio infensum, suāpte naturā ad omnia inanissima et maximè perniciosa deliramenta viam sternere. Fatendum ergo est, nuperæ impietatis eum è fontibus unum esse ; quod demonstrandum hoc loco sponderamus. (Valsecchi, ibid., cap. 5.)

4º LIBRI PERNICIOSI.

Diximus supra modò, libros religioni infenos, qui tam facilè ex Angliæ, Belgii, aliarumque regionum, in quibus licentia debacchatur, typographiis eduntur, pelago trajecto, montibusque, in nostram Italiam devectos, luctuosissimæ contagionis causam esse. Me facturum operæ pretium reor, si hoc argumentum paucis hīc pertractavero, tanquam ultimum eorum ieiunia pietatis fontium, de quibus me disputaturum pollicitus fueram. Sermo hic noster qualiscumque cautos innocentes faciet, ab imperitis errores demet, eos petulantes coarguet, qui hujusmodi mercimonio aperiendum aditum esse arbitrantur.

Christiana religio adeò stabilis est, ut impetum nullum, hostilemque aggressionem reformidet. Omnia volumina, quæ in lucem contra illam usque ad nostra tempora sunt edita, nedum eam concuterent, magis magisque ejus veritatem illustrarunt. Non lacessiri, non examinari, non configlere renuit, quidquid in contrarium libertini dicant. Castis sermonibus Domini probatis, examinatisque septies igne, innititur, à quo probatores exquisitoresque excerunt. Nullus vir honestus erit, qui aliquod sophisma aut à veteribus, aut ab nuperis impiis allatum ostendere possit, quod nostrorum dogmatum utrum vel tantillū infirmārit, quod non semel, sed millies solutum non fuerit. Qui secus diceret, aut impudenter mentiretur, aut in his controversiis peregrinum prorsus se proderet.

Si stabilis tamen, invictaque est in se ipsâ religio, ejusmodi æquè non est in iis, qui illam profitentur. Quot è Christianis ii sunt, qui perspicuè ejus dogmata nōrint, calleantque fundamenta, rationesque? Paulisper in semi-neum sexum oculos convertamus, juvenes consideremus, eos demùm qui maximam populi partem constituant, observemus ; illi ipsi fate-

buntur, gloriabuntur etiam, se theologos non esse ; cùm hæc dicentes hoc sibi velint, se suæ religionis eam habere notitiam, quæ sufficiat, ut Christiani sint, et quam fortassè quandam è catechismis didicerunt, non jam scientiam illam, per quam penitus dogmata addiscuntur, sistema comprehenditur, potestque ejus veritas defendi, ejusque jura contra eadem negantem, impugnantemve propugnari. Jam huic uni facto immoror, quod certissimum est, illustrissimumque, requiroque à quocumque sanæ mentis homine, quid prudenter cogitet, futurum esse de his hominibus, cùm aut ex inani studio, aut ex ostentatione, aut ex volupitate eorum librorum lectioni se dabunt, qui exquisitissimè arte acutissimorum argumentorum examen suscipiant, imò quocumque modo impugnant, irridentque religionem? Non est hoc problema ejusmodi, cuius solutio acumen magnum requirat. Diù imprudentes virus haurient, haud internoscentes, quippe qui imperiti sunt, inter veritatem mendaciumque terminos ; tum sensim profanis sermonibus assuescentes, subdolisque assentientes sophismatibus, quæ facillimè eorum animum occupant, repente evadent materialistæ, deistæ, libertini, quin hujusmodi suam mutationem advertant. Scio (neque enim negabo) præoccupatam illam bonam opinionem, quam de suâ religione simul cum lacte hauserunt, aliquandiù eos posse in fide confirmare ; quamvis fortassè contrariis argumentis quibus satisfacere nequeant, se constrictos sentiant. Certum tamen est fore ut, fides hæc paulatim deficiat, conceptaque de suâ religione sententiâ contrariarum rationum specie victa, ut infantiae præjudicia, consideretur, abicianturque demùm et irrideatur. Pergamus porrò : Cùm non habeant illi, ut diximus, eam, quæ religionis scientia dicitur, ut sophismata, quæ in his libris offendunt, feliciter solvant, quod eos stabiles, firmosque in religione tenere posset, esset religionis ejusdem amor, qui etiam pius credulitatis affectus nominatur. At qui sperari potest, amorem hunc in iis permansurum, qui horum librorum lectione delectantur, quibus hæc religio quocumque modo irridetur, intestinoque odio ejus auctor divinus læditur, et proscinditur? Neque verò quis mihi dicat, eos dicendi elegantiâ, cognitionumque acumine, quibus liberulos suis consarcinunt libertini, oblectari : quis enim erit amans filius, qui patienter, imò libenter audire possit de suæ matris deore detrahi, etiamsi convicia, quibus de illâ

detrabitur, elegantissimè efferantur? Cùm igitur lectores de quibus agimus, eà scientiâ careant, quâ errores, quibus impugnatur religio, refellant; cùm amore in eam ejusque aucto-renu nullo ferantur; rursus requiro, quid hanc inconsultam, eacum cupitamque lectionem consequetur? Illud enim verò, quod experientia, heu nimirum fatalis! in dies ostendit, hoc est, primùm de fide dubitabunt, tum circums negotium hoc tam grave indifferentes erunt, de-nim libertini impudentes stabilesque evadent.

Ita autem res se habere debet, etiam lectorum ingenio tantum animadverso, qui ignari, parvumque benè in religionem animati horum librorum lectioni vacant, quibus illa oppugnat, luditurque. At quid erit, si scriptorum libertinorum color consideretur, qui artibus omnibus maximè subdolis vafrisque utuntur plerūmque, ut tenebras menti offundant, corque legentium pervertant? Harum artium quædam asternit exempla.

Haud illi apertè pugnaturi in aciem descendunt, neque classico indicunt, velle se Deo, Providentiæ, Evangelio, disciplinæ morum bellum inferre. Nimio horrore id legentes perfunderet. Plerūmque honestatem ostentant, aiunt, imò castè sanctèque testantur, se hæc omnia pronus venerari, quæ jam nôrunt mortales obsequio prosequi. Postquam autem pellererunt, inescaruntque initio operis ita incautum lectorem, avidusque eos sequitur, vafré illi errores diffundunt; simulatisque præmissis pollicitationibus obsequii, cultusque in religionem, Evangeliumque venenata dicteria, argumenta utrumque impugnantia, quæ ligurit insipiens lector, quibus demum perversitur, audaces subjiciunt. Rousseau, exempli causâ, in limine sui celebris operis inscripti : *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, nominat magno cum honore libros Moysis, atque, « illis eâ fide præstítâ, quæ à quocumque christiano philosopho iis præstanda est, dicendum homines nunquam in eo fuisse statu, qui naturæ puræ status dicitur. » Addit etiam, « religionem velle, ut credamus, cùm Deus ipse eduxerit homines à naturæ statu; esse eos inæquales, quia ille vo'uit, ut essent (1) : at hanc religionem hanc nobis vetare conjecturas facere è solâ hominis, entinique,

(1) Religio nos jubet credere, inæqualitatem quam cernimus (ut etiam mala omnia) hominum non à prima eorum creatoris dispositione prolicei, sed habere suam originem ab eorum parentis peccato.

« que illum circumstant, naturâ erutas, qualis homo sibimetipsi permisus potuisset esse futurus (1)... » Optimè. Quid tum? Postquam hæc tam castè testatus est, ut bonâ fide certiori reddere ignarum lectorem videatur, penitus in argumentum ingreditur, depositaque venerabundâ specie, conjectoris colore, ita vocem effert, asseritque : « En, homo, quo eum ex loco sis, aut eujuscumque generis sint sententiæ tuæ, en tui historiam, quam me legere credidi non in tui similius libris, qui mendaces sunt, sed in naturâ, quæ nunquam mentitur (2). » Jam quænam erit unquam hæc hominis historia ex illius naturæ consideratione deducta? Ille eum pingit in primo ejus statu solum sylvestremque, sub quercu aut ad fluminis ripam recubantem, nudum, inermem, perpetuòque iratis feris belluis reluctantem. Elinguis est, sine notionibus, sine societate, exlex, sine religione, sine Deo. In eo non sunt nisi sensaciones, corporeique motus iis respondentes. Sola mala quæ pavet, sunt famæ, dolorque; et una bona eupita sunt cibus, somnus, coitusque cum mulieribus quas casus offert, quasque statim dereliquit, quin eas aut prolem quidquam euret; hæc nata, maternoque è sinu evulsa in nemus projicitur imitatura brutorum animalium instinctum, à quibus distinguitur hoc uno, quod libera est, potestque *rationis usum* explicare. Hæc est primæ hominis conditionis historia, *lecta in naturâ, quæ nunquam mentitur*; descriptaque seriò, graviterque à christiano philosopho, qui *sacros Mosis libros* venerari se dicit, et id de primo hominis statu credere, quod jubet religio. Qui mirandus concentus? Paulisper etiam eum sequamur. Fuit hæc, Rousseau judice, aurea hominis ætas, in quâ,

(1) « En ajoutant aux écrits de Moïse la foi que leur doit tout philosophe chrétien, il faut nier que même avant le déluge les hommes se soient jamais trouvés dans le pur état de la nature. » Pag. 5. « La religion nous ordonne de croire que Dieu lui-même ayant tiré les hommes de l'état de nature, ils sont inégaux, parce qu'il a voulu qu'ils le fussent ; mais elle ne nous défend pas de former des conjectures tirées de la seule nature de l'homme et des êtres qui l'envirourent, sur ce qu'aurait pu devenir le genre humain, s'il fût resté abandonné à lui-même. » Ib. p. 6.

(2) « O homme ! de quelque contrée que tu sois, quelles que soient tes opinions, écoutez. Voici ton histoire, telle que j'ai cru la lire, non dans les livres de tes semblables, qui sont menteurs, mais dans la nature, qui ne ment jamais. » Ibid. p. 7.

licet tempus certum definire non possit, tamen per longum seculorum spatiū majores nostri permanerunt. Jam luctuosissimo suo fato incipit homo hic aliquantulm erudiri, imitansque belluarum cavernas, quamdam tecti speciem sibi construit, sub quo simul eum feminā filiisque jacet. Hinc quoddam commercii genus nutibus stridoribusque servatum inter similes enascitur. Hæc prima sunt societatis semina (ad quam secundum hanc *historiam à naturā factus homo non erat, sed potius ad sylvestrem vitam*) quæ, migrante animali, de quo loquimur, per mirandam mutationem à sensationibus ad rationem, artium (funestis) inventis, loquendi (quod comprehendi nullo modo potest) invento, mutuā conversatione aucta fuit et confirmata. Cùm ad hanc conditionem homo pervenisset, depositissetque *augustam* illam *cælestem simplicitatem*, quæ, ut brutum animal cum belluis versans, gavisus fuerat, citò ab ejus corde cupiditates eruperunt: hinc mutua dissidia, impetus, bella orta; jamque supremum rerum universitati exitium imminet. Quid tum? Tunc scilicet factum est, ut homines alii potentiores, valfioresque & quasdam repererint regulas, quæ servatæ utiles societati fuissent. Collectionique autem harum regularum, inquit Rousseau, impositum legis naturæ nomen est, quin aliud experimentum haberetur, quām utilitas, quæ ex iis servatis in societatem esset dimanatura. (Præface pag. 63.) Ita homo naturalem libertatem amisit, captivus legum factus fuit, subjectusque ei vinculo quod jus naturæ dicitur, officiaque personalia, socialia et religiosa complectitur; omnia (judice hoc eximio historico) à versipellibus hominibus excogitata ad libidinem, nullo alio duce, quām officiis commentitiis, eaque utilitate, quæ ex iis sperari poterat in humanam societatem dimanatura. Hæc est summatim hominis historia ab origine suâ usque ad nostra tempora, à Rousseau *in naturâ lectâ, quæ numquā mentitur*, exquisitissimâ elegantiâ descripta, episodiis, animadversionibusque monstruosissimis et maximè admirandis ornata.

Quicunque prima theologiæ naturalis et revelatae limina salutavit, hunc romanensem librum, non solum apertæ veræ hominis historiæ, quam nobis Moyses antiquissimus, verissimusque omnium scriptorum auctor nobis exhibit, adversari videt, sed etiam omnes notiones, quas de Deo et de homine ipso, eaque fides ratioque in nobis excitant, eversas cernit; conspicit religionis societatisque fundamenta

omnia labefactata. Inspicit hypothesis non solum ad libidinem confictam, sed repugnantem, picturam quæ conveniens eum naturâ dicitur, sed naturæ omnino adversans; ut summatim dicam, hominem videt,

Qui studet, ut ratione insaniat.

quod nos alibi copiosè demonstravimus, et quicumque opus hoc nostrum legit, probare potest. At non ita profectò accedit iis omnibus, qui Rousseau librum legunt. Credere me juvat, neminem esse tam inhumanum, qui videns se rectâ descendere è genitoribus brutis animalibus sylvestribusque, suamque speciem per tot secula deformatam, horrore non perfundatur; at alii errores putidissimi, quibus sermo ille scatet, nou æquè omnes horrore afficit; audientes siquidem initio statim ab hoc philosopho, suas conjecturas non prohiberi à religione, sequere venerantem Moysis libros illud opus aggredi, aut errores eos nou credunt, aut ad summum pro libitu confictam hypothesis putant, opinionesque *adiaphoras* illas judicant, quæ omnem veritatem omnemque legem impugnant.

Multò tamen magis perniciosa hæc Genevensis philosophi ars in libro *Æmilius*, seu *de Educatione* inscripto appareat. Postquam in eo de religione naturali, quam se sequi ait, locutus est, et pyrrhonismi tenebras religioni revelatæ offudit, præter opinionem de Evangelio ad loquendum descendit, illudque ita laudat, ut neque nobilius, neque elegantius id fieri possit. Quasdam afferam periodos: «Fateor, me Scripturarum majestate, obstupefieri. Evangelii sanctitas ad cor meum loquitur... (Quæ piezas!) Legite philosophorum libros: licet tantam pompam præ se ferant, ut sunt præ hoc tenues! Qui fieri potest, ut liber ita sublimis simul, simplexque sit hominum opus? qui fiat, ut ille, de quo (in Evangelio) narratur historia, non fuerit nisi purus putusque homo? Estne hæc vox fanatici, an superbi sectarii? Quæ lenitas! quæ morum integritas! quæ sese insinuans suarum allocutionum gratia! quæ majestas suis in præceptis! quæ solida scientia suis in sermonibus!... quis est homo ille, quis ille sapiens, qui agere, pati et mori sciatur, quin deficiat, quin sese jactitet?... Si vita morsque Socratis sunt sapientis, vita morsque Christi sunt Dei. An dicemus Evangelii historiam ad libidinem esse confictam? Nequaquam: haud hæc est ratio, quæ fingitur; Socratis gesta, de quibus nemo dubitat, non tam confirmantur vera, quām Jesu Christi gesta.... Difficilius concipi posset plures

« homines ex composito hunc librum compo-
suisse, quām unum materiam illum scribendi
dedisse. Nunquām scriptores Judæi ejusmodi
stylum, aut hujusmodi morum disciplinam
reperissent: Evangelium tam magna, tam
perspicua, tam difficilia quæ imitemur, ve-
ritatis argumenta habet, ut admirabilior in-
ventor quām heros ipse esset (1). » Hactenū Rousseau. Quanta est veritatis vis, quæ ex illo
auctore testimonium hujusmodi potuit extor-
quere! At etiam quanta est aut hominis ver-
sus, aut insīrmitas! Postquām tam copiosè
Evangelium ut divinum (quandoquidem si ait
non posse illud opus hominum esse, consequitur
esse Dei) celebravit; statim hæc subdit: *Tamen hoc ipsum Evangelium incredibilia narrat, repugnantiaque rationi, quæque nullus sane mentis homo concipere, et credere potest* (2). Quis
major saltus? Sed nimirūm quivis cordatus vir
ubi legit locum hunc satis admirari non potest,
aut non hæsitare vel de acumine, vel de ho-
nestate hujus philosophi. Aut enim ille verè
credit, Evangelium librum esse divinum, aut
non credit, nihil medium. Si divinum credit,
aitque nihilominus, illud adversantia rationi
continere, perinde facit, ac si diceret, Deum

(1) « J'avoue que la majesté des Écritures m'étonne; la sainteté de l'Evangile parle à mon cœur. Voyez les livres des philosophes, avec toute leur pompe; qu'ils sont petits près de celui-là! Se peut-il qu'un livre, à la fois si sublime et si simple, soit l'ouvrage des hommes? Se peut-il que celui dont il fait l'histoire ne soit qu'un homme lui-même? Est-ce là le ton d'un enthousiaste ou d'un ambitieux sectaire? Quelle douceur! quelle pureté dans ses meurs! Quelle grâce tonante dans ses instructions! Quelle élévation dans ses maximes! quelle profonde sagesse dans ses discours!... Où est l'homme, où est le sage qui sait agir, souffrir et mourir sans faiblesse et sans ostentation?... Si la vie et la mort de Socrate sont d'un sage, la vie et la mort de Jésus sont d'un Dieu. Dirons-nous que l'histoire de l'Evangile est inventée à plaisir? Non, ce n'est pas ainsi qu'on invente, et les faits de Socrate, dont personne ne doute, sont moins attestés que ceux de Jésus-Christ.... Il serait plus inconcevable que plusieurs hommes d'accord eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fourni le sujet. Jamais des auteurs juifs n'eussent trouvé ni ce ton, ni cette morale, et l'Evangile a ces caractères de vérité si grands, si frappants, si parfaitement inimitables que l'inventeur en serait plus étonnant que le héros. » Emil., tom. 5, p. 179.

(2) « Avec tout cela, ce même Evgile est plein de choses incroyables, de choses qui répugnent à la raison, et qu'il est impossible à tout homme sensé de concevoir ni d'admettre. » Ibid.

mendaci auctorem esse, cùm mendacium sit id quod rationi repugnat. Quid? si divinum illud credit, et inquit illud *incredibilia contine*re, et quæ *nullo modo admitti possunt* à viro prudenti, aut sapientiæ, aut veritate, aut auctoritate Deum spoliat, ita ut indignus sit, cuius verbis prudens vir fidem prestat. Hæc tam perspicue, tam certæ demonstrationes sunt, quām fortassè Euclidææ. Ergo nullo pacto credi potest, eas Rousseau latere, quin eodem tempore de ejus exquisito cæteroquin acumine dubitetur. Sin autem philosophus noster Evangelium non esse divinum putaret, cùm illud ita ubertim tanquam divinum laudat, hæc enim verò esset præter impietatem turpissima simulatio, quam, cane pejus et angue, honestus homo odisse debet. Illoc est dilemma, cui quid respondere possit, non video.

Interea tamen, ut ad propositum redeamus, quamvis ita reverè se res habeat, major tamen, immò maxima eorum pars, qui *Æmilium* legunt, aut hoc ignorat, aut non advertit. Magnifica laus Evangelio ab illo data ita eos decipit, ut incauti venenum eādem manu porrectum hauriant. Quare cautum valde consilium, quod statim addit, iis videtur, hoc est, ut *in his contradictionibus modesti sint, cantique; ut silentio venerentur id quod neque rejici, neque comprehendendi posset, ut se magno Enti, quod solum veritatem novit, subjiciant* (1). Qui quidem nimirūm est scepticismus ille, quem amplecti se cogi dicit. Illoc, inquam, ignaris lectoribus sapiens videtur consilium, neque incauti prævident, hanc esse metam, ad quam eos perducere animo libertinus scriptor intendebat, ut *xxvii. εξεργάνω* eos impios efficiat. Quām constat Deum esse locutum, nullum habet scepticismus locum; et qui dubitat de ejus verbis, idem facit, ac si esset impius. Illud neque rejicere, neque suspicere non est prudentia, sed incredulitas: incredulitas autem à magno Ente, quod non solūm veritatem novit, sed etiam veritatem enuntiat, impietas maxima habetur.

Verūm cùm de primâ arte dixerimus, quā libertini scriptores incautos decipiunt, hoc est, simu'ando se religionem venerari, quam postea sibi non constantes perficitâ fronte aggrediuntur, cuius quidem artis non solūm Rousseau, sed cæteri omnes ejusdem farinæ

(1) « Que faire au milieu de toutes ces contradictions? Etre toujours modeste et circonspect, mon enfant; respecter en silence ce qu'on ne saurait ni rejeter, ni comprendre, et s'humilier devant le grand Etre qui seul sait la vérité. » Tom. 5, p. 180.

scriptores plurima exempla nobis præbent; ad dicendum de alterâ eorum technâ, quam ut plurimûm legentes non animadvertisunt, gradum faciamus. Hæc est methodus alia prorsus ab eâ quam in gravissimâ de religione disputatione quilibet honestus veritatisque cupidus vir sequi debet. Caput sumnum, unumque à quo quævis alia quæstio dependet, in hoc versatur, num Deus locutus sit, vel num christiana religio sit à Deo revelata. Jam nos caput hoc, quod quidem præcipuum est, post alios omnes catholicos scriptores, alibi (1) quovis argumentorum genere omni exceptione majorum nos probâsse credimus. Ex quo geometrica evidētia collegimus; ergo omnia religionis dogmata, quamvis humanum captum exsuperant, esse verissima, omnes leges ejus divinis libris indicias esse æquissimas; omnes historias in iisdem relatas certissimas esse. Ac proinde jure ac meritò credimus, omnia arguenda contra nostra dogmata allata esse sophismata; omnes exceptiones in nostras leges inventas esse injustas; omnia reperta monumenta, quæque reperire possunt scriptores testimonia in id quod in nostris Scripturis habemus, esse mendacium; eriginusque tanquam nostrum insigne, nostræque fidei epilogum illa verba: *Deus unus verax est, et omnis homo mendax.* Hoc uno clypeo protecti omnes adversariorum impetus repellimus, neque jure possunt h̄i à nobis postulare suorum argumentorum peculiarem solutionem, nisi aliquam geometricam demonstrationem efferent, quâ mysteria nostra dari non posse, aut dogmata nostra esse falsa ostenderent; quod nec hactenùs fecerunt, nec facient unquam. Aliæ eorum rationes, quibus nituntur demonstrare, mysteria nostra, et dogmata difficultia esse captu, cohædere simul non posse, neque comprehendi, esse absurdâ, et aliae tales millies repulsæ, et labefactatae despiciatū habendæ sunt; cùm ne æquiparare quidem possint, nedūm superare demonstrationis à priori nostrorum dogmatum ex verbo Dei fallere nescio deductæ pondus, cuius r̄velationem invictè probavimus. En methodum nostram cùm nitidam perspicuamque, tûm firmam stabilemque, quâ nos quamvis aggressionem confutatueros esse confidimus. Et sanè eam nôrunt, infremuntque libertini scriptores: quare non coram nos aggrediuntur, neque argumentis nostris de divinâ revelatione respondent, plerûmque hoc argumentum levissimè

(1) Vid. P. Valsecchi, eodem opere de Fundamentis religionis toto libro 2.

attingunt, tanquam super accensis carbonibus incidentes, vixque audentes iis pedem figere, ut utar nonnullius ex iis dicendi modo, hoc est, plerûmque quædam in dubium revocant, aut difficultatem amplificant, quod factitasse Rousseau observavimus. Cæterum hoc præcipue curant, ut ab hoc capite, quod est quæstionis præcipuum, lectores avertant, eosque detinent rebus cùm longinquis, tûm quæ possint eos allieere, et in fraudem pertrahere. Alii, ut quoddam afferam exemplum, modò historias Sinenses et Ægyptiacas antiquitates in aciem producunt, ut nostram de creatione mundi epocham dubiam reddant, aut diluvii universitatem negent; modò Diodori, Taciti, alteriusve veteris scriptoris testimonia afferunt, ut historias à Moyse scriptas falsitate coarguant. Hoc primum auctor *Philosophia boni sensus* intendit. Alii satyras acerrimas in monachos, in sacros ministros, in nostros ritus proferunt, ut ita contemnendam irridendamque religionem ostendant. Hoc est unum ex præcipuis *Epistolarum Judaicarum*, imò omnium recentium libercolorum argumentum. Nonnulli nostram morum disciplinam aut de matrimonio, aut de cœlibatu, aut de injuriarum veniâ ad examen revocant; et per calculos, per politica aphorismata eam despiciendam præbere satagunt. Ita auctor *Morum*, Helvetius, Rousseau, aliique libertini. Hi nostrorum mysteriorum, ut ea repugnantia rationi demonstrent, difficultatem amplificant. In hoc autem arguento Petrus Baylius excelluit, ejusque pedissequi, imitatoresque, servum pecus. Non desunt tandem, qui stylo serio grave seposito, qualis argumenti magnitudinem decet, in quælibet augusta et sacrosancta mysteria audacter probra conviciaque jaciunt, rati se veritatem evertisse, si risum de iis lectoribus moverint. Atque in hoc arguendi genere Voltairius fortassè cæteros omnes antecedit. Adolescentes ergo nostri, doctæ mulieres, aliisque voluptatibus dediti homines scripta hæc legunt, perturbati, commoti, involutique his validis argumentis jam de fide dubitant. Quid ita? quia religionem suam ignorant. Si enim eam scirent, infirmitatem eorum sophismatum videbent; nôssent, singula millies examinata ea fuisse dissolutaque; sed potissimum scirent (quod præcipuum est) omnia arguenda hæc utilia esse, quia nec divisa, nec simul conjuncta controversiae caput, quod est revelatio, ne leviter quidem attingunt, quæ cùm firmissimè invictis demonstrationibus innitatur, omnia

libertinorum dieteria difflat. Si enim est locutus Deus, auctorque religionis christianæ est, ergo omnia (quod modò diximus) convicia in ejus dogmata blasphemiae sunt; argumenta contra ejus mysteria sophismata, calculi, politicae præcepta ejus ethice opposita, commenta, satyræ in ejus ritus, ministrosque falsæ criminaciones; omnesque historiæ, monumen taque Sinensis, Ægyptia, Romana, Graeca ejus libris absona mendacia sunt. Sed quia id latet homines, qui aliis studiis fortassè operam návrunt, præter religionis studiū, ideo artibus hostilibus succumbunt, et in impietatem prolabuntur eā perversâ disputandi methodo abrupti, quæ cuicunque prudenti, sapientique viro eorum liberculorum imbecillitatem, desperatamque eorum, qui methodo illâ utuntur, cau sam demonstrant.

Nou minus tamen subdola ac pernicioса incautis lectoribus est alia fraus libertinis valdè familiaris, audaciam intelligo errores suos enuntiandi, affigendique falsas criminaciones. Vox hæc elata, tutaque, minimè hæsitans, frons hæc imperterrita mentibus infirmis imponit, efficitque ut suspiciatur scriptor hominum genere universo major, coram quo fas sit mutire, nedùm contradici, aut responderi ejus dictis possit. Innumera in hoc genere exempla afferre possem; aliqua tantummodo brevissimè attingam. Voltairius, postquam ut superstitiones traduxit philosophos doctoresque, qui tanquam gravissimum religionis revealatæ et naturalis dogma, substantiam cogitantem spiritalem propugnant, ita dictatoriam vocem effert: « Quid hi dicent, si ipsi in impietatis rei sunt? Et sanè quis erit, qui dicere « sine summâ impietate audeat, fieri non posse, « ut Creator cum materiâ cogitationem, sen sumque cōmunicet (1)? » Potestne majori bīatu error tam decumanus effutiri? Nos eum esse hujusmodi alibi ostendimus, ubi jam diximus non *essentias*, sed *existentias* rerum esse divinæ omnipotentie *objecta*: et, sicut non solùm sine impietate, sed meritò prudenterque dicitur, Deum elicere non posse, ut triangulum sit rotundum; ita dicitur, Deum materiæ cogitationem impertiri non posse, aut ut aptius dicamus, materiam hujus affectionis capacem

(1) « Mais que diraient-ils, si c'étaient eux-mêmes qui fussent coupables d'irréligion? En effet, quel est l'homme qui osera assurer sans une impiété absurde, qu'il est impossible au Créateur de donner à la matière la pensée et le sentiment? » Lett. 43 sur M. Locke.

non esse. At quot ex hujus poetæ operum lectoribus sunt, quibus hujusmodi doctrina nota sit, quâ audaciâ tantâ allatum sophisma refellant? Vox ipsa eorum ignorantiam omnino opprimit; Voltairiusque illorum judicio rectè sentit. Eu aliud ejusdem comicci exemplum. Recitatis innumeris auctorum philosophorum, theologorumque et veteris, et mediae ætatis nominibus, in quibus latissimam eruditionem suam nobis patefacit, hoc oraceum enuntiat: *Quocad Ecclesiæ Patres, multi primis seculis, multi, inquam (advertisatur animus ad hanc repetitionem), crediderunt, Deum esse corporeum* (1). Qui fieri potest, ut hoc tam asseveranter dicatum, tamque impavidè ineauti, bonique lectores, qui fortassè nullius Patris scripta legerunt, non credant verissimè dictum? Cæterum non agitur de re levis momenti, sed de errato, quod mysteria, imò fundamenta religionis omnia evertisset. Si multi, multique Ecclesiæ Patres primis seculis impietatem hanc docuisserint, quid de populo à Patribus edocto, quid de traditione, de Ecclesiâ sentiendum esset? Ita tamen Voltairius pronuntiat: at impudentissimè mentitur, quandoquidem, quod alibi ostendimus, error de *Deo corporeo*, ut ex veterum monumentorum exquisito examine discimus, seculis iis Melitoni Sardicensi episcopo tribuitur; de Tertulliani sententiâ de hoc capite adhuc sub judice lis est; et in Lactantio dicendi modi reperiuntur admodum ambigui. Omnes et doctores, et populus christianus semper confessi, veneratique sunt Deum ut *spiritum immortalem et invisibilem*, detestatique sunt summioperè Anthropomorphitarum errorem, qui in Asiæ angulo in lucem prodidit, Theodosio regnante. Hii sunt ii multi, multique Ecclesiæ primorum seculorum Patres, qui Voltairii sententiâ Deum corporeum crediderunt. Nonne vel magna audacia, vel summa inscitia requiritur, ut hæc seribantur?

At Voltairius hujusce note, quæ in ejus naturam versa videtur, clariora argumenta in duobus postremis libreculis inscriptis *Dictionnaire philosophique portatif, et la Philosophie de l'histoire*, quos dedit, quamquam ejus nomen non præ se ferant, vox tamen omnium una illi adscribit, quippe qui ejus nativos colores gerunt; nihilque reverâ sunt nisi rapsodia, seu verius rudis indigestaque moles sophismatum et dieteriorum in religionem. (Sperare juvat,

(1) « Quant aux Pères de l'Eglise, plusieurs, dans les premiers siècles, plusieurs, dis-je... ont cru... Dieu corporel. » Ibid.

hos esse postremos ejus extremæ senectutis impios abortus, et ut Rousseau verbis utar (Epist. 5 scriptâ ex Monte) *scurriles jocos ejus vetustorum amorum.*) Multi sanè mirantur fanaticum hunc poetam, qui hoc argumentum semper pertractat, et in sua ferè omnia scripta vel poetica, vel historica, vel philosophica uno veluti impacto religionem pertrahit. Undenam, inquit quidam, impetus hic in illo? Ni fallor, Montesquœus suorum oraculorum uno nobis hoc ænigma solvit. Inquit ille: *Homo pius et atheus de religione semper loquuntur: ille loquitur de eo quod amat, hic de eo quod timet* (1). Evidem credorem, me nullâ contumelîa Voltairium afficere; immò' ne illi displicere quidem, si è primâ harum classium illum excipio. Is ergo est ex iis unus, qui de religione semper loquuntur, ut de re quam reformidant. Scilicet, sentit ille istius omnipotentis hostis pondus; ejus sermones vellent illud executere. Non idcirco tamen aut aliquo connexo systemate, aut aliquo inaudito argumentorum apparatu utitur. Haud est vir ejusmodi. Jam inde cùm contra Cartesium scripsit, animam nostram non semper cogitare, fuit qui in eum scripsit, Voltairii animam cogitare nunquam, et Joannes Jacobus Rousseau nuper eum inducit jure verèque fatentem, se contra religionem seurrilitates profanas et impias evomuisse, sed simul semel iterumque testantem, se nihil omnino ratiocinari (2). Omnes ejus libri hoc confirmant; duo postremi id geometricè demonstrant. Hi quoque duobus sub titulis eamdem crambem repetunt, hoc est, eamdem congeriem sophismatum et objectorum ex libertinorum voluminibus hinc inde corrasorum, dispositorum in *Dictionario alphabeticò ordine;* in *Philosophia historiæ* per capita, refartorum in utroque liberculo ridiculis jocis, et felle, malitiosèque in quidquid augusti sautique est, jactorum. Fateor, hos liberculos primùm legenti mihi memoriam subiisse, quod scribit anonymous Gallus, de his pestiferis *semidocti*, qui inimicitate suâ nostris temporibus orbem inficiunt. Horum scientia, inquit ille, haec est, didicerunt in quâlibet quæstione objecta usque ad responsiones exclusivè (3). En Voltairii libros.

(1) *De l'Esprit des lois*, lib. 23, chap. 1 : « L'homme pieux et l'athée parlent toujours de religion; l'un parle de ce qu'il aime, et l'autre de ce qu'il craint. »

(2) « Je ne raisonne pas, moi, cela est vrai. » Lett. 5, écrite de la Montagne.

(3) « Le demi-savant... de toutes les questions il étudie l'objection jusqu'à la réponse

Hic quæstionis status candidè non proponit, hic ea fundamenta, quibus innititur veritas, non exponuntur; hic nihil aliud de quâlibet quæstione reperitur, nisi *objecta usque ad responsiones exclusivè.* Vah! excellentia volumina! vah! eximium scriptorem! quantum proficient discipuli discipulaque hujus præceptoris! scilicet evident *semidocti* ab anonymo Gallo descripti, qui quidem eò infeliores contemptioresque indoctis sunt, quò pejus est malè scire, quam nihil scire.

Si tamen auctor noster responsis objecta à se allata non solvit, nolo ego ita imperitum eum existimare, ut ne sciat quidem hæc responsa reverà esse. Qui fiat, ut ille ignoret, quidquid scribit aut contra nostra mysteria, aut contra ritus, aut in divinas Scripturas, aut in alia gravissima religionis naturalis et revealata capita (cùm fuerit millies ab impiis repetitum, recoctumque) ab ejusdem religionis propugnatoribus examinatum solutumque ingenti studio fuisse? Fateor, eum interdùm quedam habere, quæ sua sunt, quæ in nullo scriptore me legisse memini, neque sanè infelicia. At quod ad objecta à se prolata attinet, ignorare, inquam, non potest gravissimè à pluribus auctoriis, pluribusque in libris ea demonstrata fuisse inepta et mendacia. Si tantum advertisset animum eorum multa sibi invicem opponi destruque (quod accidit scribenti, vel ut verius dicam, raptim exscribenti), poterat ad sanam mentem reduci. At hæc veritatis lumina ille odit; gaudet in suis objectib⁹ usque ad responsa exclusivè immorari, ne gratum errorem animo detrahatur, quæ quidem res *impiorum* propria à Scripturis judicata fuit, qui supernæ luci, qui *Deus est*, dicunt: *Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus* (Job. 21, 14). Itaque, ut omnia summatim dicam, cursim hujus poetæ opera legentes, et hæc postrema præcipue versantes hominem videamus, qui semper de religione loquitur, ut de re quam perhorrescit, quæ secundūm Montesquœum est athei nota. Hominem videmus, qui cujusque quæstionis objecta usque ad responsa exclusivè didicit, quæ, anonymi Galli judicio, est *semidocti* nota. Hominem videmus, qui *lumen odit*, quo agnoscere veritatem posset, quæ Scripturæ sententiæ est *impii* nota. Num hæ tres notæ sint *ingredientia*, ut nostri poetæ verbo utar, quæ simul conjuncta admirandum illud phænomenum, quod Voltairius appellatur, exclusivè. » Lettres philosophiques, où l'on réfute le Dëisme, etc. Lett. 41.

componant, non dicam; non enim gestio gravius quid concludere in quemquam, sed sinam, ipsum se excutere, et lectorem sapientem, prudentemque judicare.

Pergamus nunc dicere de audaciâ, quâ libertini errores suos in vulgus spargunt. Ilæc præsertim cùm de aliquo sacré eruditiois capite agitur, est ferè in omnibus eadem.

Jacobus Rousseau in suâ Epistolâ ad archiepiscopum Parisiensem omnes ingenii sui nervos intendens, ut *scepticismum*, sicut eum appellat, de *coexistentiâ duorum principiorum* tueatur sophismatibus omnium dualistarum communibus, in paginæ calce doctissimam hanc adnotationem ponit, quam exscribere placet: « Opportunum est advertere (1) quæstionem de æternitate materiæ, quæ adeò nostros theologos torquet, nihil sollicitos habuisse Ecclesiæ Patres non valdè à Platonis sententiâ alienos. Ut prætermittamus Justinum Martyrem, Origenem aliosque, Clemens Alexandrinus tam mordieùs affirmantem sententiam in suis Hypotyposisibus propugnat, ut Photius hâc de causâ arbitretur, librum hunc fuisse corruptum. Sed hæc eadem opinio in Stromatis legitur, in quibus refert Clemens Heracliti sententiam, quin eam improbet. Hic Pater nititur quidem principium unum statuere; at id sit, quia hujusmodi nomen materiæ denegat, etiamsi ejus æternitatem agnoscat. » Vah! scribendi audaciam! Qui hunc philosophum suspiciunt, quæ recondita eruditio! quæ inaudita inventa! exclamat.

Enimvero sunt inaudita inventa: qui enim ita scribit, vel nunquàm hoc argumentum sedulò examinavit, vel se habiturum tam bibulis auribus lectores esse putat, ut credituri sint, neque quidquam sint examinaturi. Rei magnitudo, occasioque, quæ sese mihi offert, magis magisque incautis lectoribus perficitam horum philosophorum frontem aperiendi, ad perpen-

(1) « Il est hon de remarquer que cette question de l'éternité de la matière , qui effarouche si fort nos théologiens , effarouchait assez peu les Pères de l'Eglise moins éloignés des sentiments de Platon. Sans parler de Justin le Martyr, d'Origène, et d'autres, Clément d'Alexandrie prend si bien l'affirmative dans ses Hypotypes, que Photius veut, à cause de cela, que ce livre ait été falsifié. Mais le même sentiment reparait encore dans les Stromates, où Clément rapporte celui d'Héraclite sans l'improuver. Ce Père, livre 5, tâche, à la vérité, d'établir un seul principe, mais c'est parce qu'il refuse ce nom à la matière, même en admettant son éternité. » Not. 27, pag. 55.

dendum locum hunc me impellit, in quo penè tot mendacia (cogor enim nomina sua dare rebus) quot sunt verba, reperiemus.

Tu ergo, Rousseau, inquis, *hanc de æternitate materiæ quæstionem, quæ adeò nostros theologos torquet, Ecclesiæ Patres non valdè remotos à Platonis sententiâ minimum sollicitos habuisse.* Sed factum benè, quòd Patrum opera, aut fragmenta scripta linguis, quæ intelliguntur, adhuc supersunt, ita ut oculi tantùm controversiam hanc dijudicare possint. Tibi ergo aio, Ecclesiæ Patres materiæ æternitatem tanquam pestiferum Platonis errorem, religionisque fundamentis prorsùs contrarium duxisse; ac proinde non minus quam theologi nostri faciunt, vehementer eos illum impugnasse et proscripsisse. Ilos tantummodò recensebo: Tertullianum (in lib. adv. Hermogenem), Theophilum Antiochenum (lib. 2 ad Autol.), Eusebium Cæsariensem (de Præpar. evang. lib. 7, cap. 19), Dionysium Alexandrinum (advers. Sabell. ab Eusebio loco citato relatim), Maximum (in lib. de Materiâ apud Eusebium ibid.), Lactantium (divinar. Instit. lib. 2, cap. 9), Irenæum (lib. 2 advers. Hæret. cap. 19), Ambrosium (lib. 1 in Hexam.), Athanasium (de Incarnat. Verbi Dei), Basilium (Homil. 1), Chrysostomum (Homiliâ 58 in Acta Apostol.), et Augustinum (cont. Faust. lib. 20, cap. 14; cont. advers. Leg. et Proph. lib. 1, cap. 8; de Gen. cont. Manich. lib. 1, cap. 6, et alibi). Sufficiuntne hi? Habe et hos: Theodoretum (serm. 2 advers. Græcos de Materiâ et Mundo), Methodicum (apud Photium cod. 236), Petrum Chrysologum (serm. 46), Aeneam Gazensem (in Theophrasto, sive de animor. Immortalit.), et Zachariam Mylenum (de mundi Opificio contra philosophos). Nondùm satis habes? Hic adde eos omnes cùm græcos, tūm latinos, qui vel Genesim interpretantes, aut alio modo de hoc arguento loquendi aut ex proposito, aut datâ occasione ansam arripuerunt. Eos lege locis à me citatis, intelligesque hanc materiam Deo coacternam et increatam eos fuisse detestatos; eos illam ut errorem infandum corruptæ philosophiae ab hominibus inpiis disseminatum ad inficiendam religionem semper duxisse. Intelliges, impios hos homines, Marcionem, Hermiam, Hermogenemque supra ceteros (qui ex hoc errore appellati fuere hæretici *Materiarii*), ut hæreticos nimis fuisse ab Ecclesiâ damnatos. Imò intelliges, argumenta fortissima, quibus Patres eam impugnant, nobis significare, eos hujusmodi sententiani, non

modò ut meram hæresim, sed ut impietatem, quæ supremam auctoritatem, unitatem, *independentiam*, omnipotentiam, ac proinde essentiam ipsius Dei hederet, respexisse; que cùm materiæ æternitatem et *independentiam* adserberet, naturam abjectam, informem, mutabilem, æqualem Deo faciebat; quæ quidem impietas omnium, quæ dici excogitarique possunt, sunt maximè horribiles. Intelliges demùn ea ipsa sophismata, quibus tueri *coexistentiam duorum principiorum* videris, illudque præcipue ab origine mali deductum, examinari à Patribus, et ut ineptissima rejici. Solus Tertulliani liber in Hermogenem te satis superque edocebit(1). Quædam ex capite 1 decerpam, quæ tibi stimulum addent, ut totum opus perlegas. Afferre tantum aliquot Theophili Antiocheni in libro 2 ad Autolicum, num. 4, periodos contentus ero, ut videoas num Patres parùm alieni à Platone fuerint, et num hanc sententiam parvi penderent. « Plato, inquit ille, ejusque assecræ fatentur quidem, Deum esse ingenitum, et Patrem Auctoremque rerum omnium; at sentiunt etiam, Deum et materiam esse ingenita, et hanc esse Deo coæternam. At si Deus est ingenitus, et ingenita materia, non est amplius rerum omnium Creator Deus secundùm Platonicos; nec amplius est Dei regnum secundùm eorum principia. Præterea, sicut Deus, cùm sit ingenitus, est etiam immutabilis, ita si materia erat ingenita, erat ipsa etiam immutabilis, Deoque æqualis. Quod enim creatum est verti potest, mutari que; sed quod est increatum neque verti, neque mutari potest. Quid mirum, si Deus è subjectâ materiâ mundum faceret? Etenim etiam artifex humanus ex materiâ ab alio acceptâ efficit quod vult. Dei tamen potentia in hoc elucet, quod ex eo quod non est, efficit quod vult; sicut etiam impertiri animam, motumque nullius est præter Deum. Siquidem etiam homo imaginem effingit, at rationem, respirationem, aut sensum opifi-

(1) « Hermogenis autem doctrina tam novella est, denique ad hodiernum homo in seculo, et natura quoque hæreticus turbulentus, qui loquacitatem faecundam existimet, et impudentiam constantiam deputet, et maldecere singulis officiis bonæ conscientias judicet.... A Christianis enim versus ad philosophos de Ecclesiâ in Academiam et Portium, inde sumpsit à Stoicis materiam cum Domino ponere, quæ et ipsa semper fuerit, neque nata, neque facta, nec initium habens omnino, nec finem, ex quâ Dominus omnia postea fecerit. » Sub initium.

ciis suis dare nequit. At Deus hoc hominem superat, quod facit opus suum ratione, respiratione, motuque præditum. Sicut ergo Deus potentior homine est, in his rebus omnibus potentior est quod creat ex eo quod non est, et quod entia creârunt quæ voluit, utque voluit. » Locus hic unus sufficiat tanquam leve argumentum, quonodò de hâc re Patres cogitarent, et quantum hallucineris, cùm eos non longè aliter à Platone in hâc controversiâ sensisse dicis. Theophili argumentis utuntur et atii; inò alia non minùs valida addunt modò ex Deo, modò ex illâ materiâ desumpta, quæ quin maximæ contradictiones dicantur, increata et æterna dici nequit. Quisque opportunè ea legere poterit, et intelligere, te injuriâ scripsisse, evidentiamque facti impugnâsse, cùm dicis, *questionem de materiâ aeternâ, qua ita nostros theologos tortquet, mihiq; sollicitos habuisse Ecclesiæ Patres minis à Platonis opinione remotos*. At sentio, te habere triarios tuos auxiliares, quos contra Patres modò à nobis memoratos in aciem producas. Expecto quid dicas. At, inquis, *quin de Justino Martyre, Origene, aliisque loquamur, Clemens Alexandrinus affirmantem sententiam tueretur..... Illic, queso, paulisper subsiste. Tu ergo hâc præteritione vis obtrudere proselytis tuis ut rem extra controversiam positam, *Justinum Martyrem et Origenem* cum Platone de materiâ aeternâ et increatâ sensisse? Rousseau mi, si ego tecum hujusmodi ratione agere vellem, quâ tu audes, ne dicam per summam impudentiam, cum Parisiensi archiepiscopo uti, dicerem, jam apparere vel ex ipso citandi modo confuso, astutoque, te *incedere velut super carentibus carbonibus, ubi rix audes pedem figere*; dicerem, me à te cogi, ut parumper in molestâ hâc controversiâ te detineam; at me curaturum, ut quâm citissime te expediam. Tibi tamen tam urbanos scribendi modos totos relinquo. Tu tamen, queso, vel æquo animo, vel patienti, ut tibi libuerit, me audi. D. Justinus Martyr non modò materiam incercatam et æternam Platonis non defendit, sed etiam eo demonstrationis genere confutat, quæ una opprobrio maximo afficit quotquot fuerunt eruntque unquam *Materialios*, cùm evidenter ostendat, in illâ hypothesi geometricè fieri non potuisse mundi creationem. » Materia, inquit ille, *Exhort. ad gent.* num. 23, increata, coæterna, et æqualis artifici, quam eam facit Plato viribus suis sui artificis voluntati resistere debet. Ille*

¶ enim qui non creavit, nullam vim habet in id quod est increatum; et nequit in eam nullam vim exercere, cum sit libera, exemptaque ab omni externa necessitate. Ille Plato ex his principiis, quae probè norat, scripsit, necessariò concedendum esse, in Deum (cò quòd est increatus et æternus) nullam vim adhiberi posse. » Ita loquitur, ratiocinaturque Justinus (1), quem tu (axiomatis instar) in materiae æternæ Platonis defensorum album refers. Locus ita clarus est, ita etiam vehemens, ut interpretem respuat. Transeamus ad Origenem, alterum ducem tuum, cuius sententia judicio tuo est adeò clara, ut dubitari de illâ non possit. Itane res erit? Tu, rogo, adverte animum ad hanc animadversionem, quæ quidem exigua est. Eusebius lib. 7, cap. 19 et sequentibus Preparationis evangelicæ, aggressus nervis ingenii sui omnibus, de materia increata æternaque errorem impugnare, testimonis quatuor scriptorum à se acerrimorum creditorum in hac controversiâ utitur. Scis, quinam hi sunt? Dionysius Alexandrinus, Philo, Maximus et Origenes, ille ipse, quem tu laudas. Nolo, erubescas, si ejus verba attulero, quæ legere apud Cæsariensem poteris. Ex Commentario ipsius Origenis in Genesim desumpta sunt, continentque in Platonem invictissima argumenta. Imò cùm ea legeris, leges non sine magno emolumento etiam quæ idem græcus Pater in hanc rem in Commentariis ad S. Joannem scripsit; et sperare me juvat, te tuam criticem miseram enim verò emendaturum. Et sanè perfugium omne tuum, ut hanc propositionem defendas, Ecclesiæ Patres de materia increata et æternâ idem cum Platone sensisse ad unum Clementem Alexandrinum rediguntur, quem, licet opinatus fuerit, ut dicas, tamen vides à te, iis animadversis quæ attulimus, non posse in campum produci, contra Patrum chorū ad personam omnium Ecclesiæ Patrum sustinendam, quin à sapientibus lectoribus irridearis. Sed tamen hoc certissime constat, neque Clementem hujus fuisse sententiae. Examinemus tua verba: *Clemens Alexandrinus tam aperte affirmantem sententiam in suis Hypotyposesibus tueretur, ut Photius idè omnirum crediderit, even*

(1) Multa alia loca non minus clara S. Justinus in hanc rem proferri possent. Legere potest qui vult collecta in præfatione clarissimi monachi Prudentii Marani hujus Patris operum editoris, ubi etiam nitidè explicantur duo Apologiae S. martyris loca, quæ aliquam difficultatem minus in lectione Patrum versatis afferre possent.

librum corruptum fuisse. Non solùm Photius, ego dico, sed quicumque sapit quidquam, fateri debet Hypotyposes (opus jamdiu perditum) ut lecte fuerant à Photio, ab audacibus hominibus adulteratas fuisse. Neque tantum (ut nobis imponere vis) ob materiam increatam et æternam, sed ob sexcentas blasphemias, imò blasphemiarum monstra, quibus insanus, furensque corruptor eas sparsim confusèque inficerat. Ille sunt Photii verba, cod. 119, qui præterea ibidem harum pestiferarum blasphemiarum Clementis doctrinæ omnino adversantium, quæ in ejus intactis operibus reperitur, specimen præbet. Ille idem Photius de tribus Libris Pædagogi (quod quidem procul dubio est Clementis opus) loquens ita scribit cod. 110: Nihil simile Hypotyposum habent hi libri; certant enim iis solidis, blasphemisque sententiis: est stylus ipse floridior, suavique, jucundaque gravitate temperatus; et in notitiarum, quæ in his continentur, varietate, nihil est, quod non verè castèque dicatur. » An ergo potest critice tua, opus impollutum Clementis Alexandrini Hypotypes ducere? An potest honestas tua ignaris lectoribus dicere, Photium hanc unâ politicâ animadversione motum, ne Clemens omnium opinioni de materia increata adversus videtur scripsisse opus illud fuisse corruptum? Quanquam volo de hac corruptione Hypotyposum temerario ausu factâ certissimus sis. Eusebius, qui annos quinquaginta ante Photium Clementis Hypotypes legerat, earum epilogum libro 6, capite 11, Historiæ ecclesiasticæ nobis dat: eas cum honore nominat, et ne verbū quidem de iis blasphemiarum monstris, quæ invenit in iis postea Photius, facit. Eusebius, inquam, qui præterquam quòd exquisito præstabat acuminè, strenuè, ut modò dixi, audistique, contra materiauæ æternam increataque pugnavit. Qui singi potest eum impium errorem dissimulasse, si eum reperisset, neque cum damnare voluisse? Est quidem (haud inficias ibo) hoc negativum argumentum, at simul cum iis quæ diximus sumptum, prospectumque suâ in luce magnum apud te, qui tantâ arte criticâ polles, pondus habere debet. Quare tu quoque non gravatè fateberis, audaces impiosque homines (quod etiam Russinus nobis indicat) post Eusebii etatam opus illud corrupisse corruptumque in manus Photii devenisse; ac proinde indignam à te rei scire, qui illud profers, ut lectores tui erendant, Clementem materiae increatae propagatorem fuisse. Tu tamen adhuc instas et

urges : *Eadem sententia etiam in Stromatisbus legitur, ubi Clemens Heracliti opinionem refert, quin eam confutet.* Haec quidem est sententia, et penè verba ipsa Joannis Clerici in Epistolâ 1 criticâ (quæ est ad archiep. Cantuar.), ubi nimirūm audet Clementem tanquam increatæ æternæque materiæ patronum traducere validissimo hoc argumento : *In eodem libro minimè improbat sententiam Heracliti Ephesii, quam hisce verbis describit, etc.* Scito tamen, criticum hunc, quem fortassè nimis credulus secutus es, in putidissimum errorem te pertrahere. Silentio prætero Heracliti textum ab Alexandrino relatum, præcipue in fonte græco esse valdè obscurum involutumque, ita ut ex verbis philosophi (jure *tenebricosi* nuncupati) criminationem tanti ponderis affigere, hoc est, Clementem putasse materiam æternam, res non adeò tuta esse videatur(1). Quanquam singamus Heracliti locum esse perspicuum ; ergo Clemens eum referens, eumque non improbans illum approbat ? Quid mendo-sius colligere potes ? Scisne, quot, quāmque absurdas sententias, non solùm Heracliti, sed Empedoclis, Stoicorum, Platonis, Aristotelis, Epicuri, aliorumque cùm philosophorum, tûm poetarum eo in libro Clemens refert quin eas improbet ? An ideo dicendum erit, eas omnes illum approbare et sequi ? Enimverò, Rousseau hoc argumento, vel hâc ratiocinandi methodo hic Ecclesiæ Pater esset Proteus ex monstruosissimis, qui unquam in litterariâ republîcâ visi fuerint. At quidnam sibi probandum

(1) *Textus Heracliti à Clemente relatus lib. 5 Stromat.* est hic : Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων, εὗτε τις Θεῶν, εὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν καὶ λὴν καὶ ἔστιν, καὶ ἔσται πᾶς ἀεὶ ζῶν, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποβεννύμενον μέτρα, hoc est : Nullus Deorum, nec hominum mundum, aut universitatē rerum fecit : at erat, est, eritque ignis semper vivens, qui modo certo accenditur, et modo certo extinguitur. Videat lector sapiens, num ex eo quod Clemens hunc Heracliti locum tantum retulerit, dici possit, eum æternitatem materiæ approbare. Clemens non intendit hoc loco loqui aut de origine, aut de æternitate mundi, sed ostendere, ethnicios philosophos perturbatam quamdam notitiam habuisse de futurâ rerum restauratione post mundi finem. Quare proximè ante inquit : Οὐ παραπέμψει καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα, οὐ φυσικὸς εἶτως τῆς τῶν πάντων ἀναλογέως μέμνεται, οὐ διορίζει ποτὲ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς εὐσίτων μεταβολῆς σαρκότατα ἡγάλλεται ὁ Ἐφέσιος ταῦτας ἔστι τις δοξα, id est : Non prætero etiam Empedoclem, qui physicè hoc modo mentionem facit de rerum instaurazione, eas denūm mutandas esse in ignis substantiam. *Heracitus Ephesius aperte hanc sententiam tuetur.* Et hinc transit ad afflenda verba modò relata.

è loci Clemens suscipit ? Num agit de creatione mundi, num de materiæ æternitate ? Nihil sanè minùs. Hoc probandum proponit, philosophos græcos divinas litteras expilasse, et magnam eorum opinionum partem originem suam ex sacris litteris malè intellectis habere, lib. 5, Stromat. In hanc rem multos errores profert et Stoicorum, et Platonis, et Epicuri, et Aristotelis, et aliorum, ea sacrorum librorum indigitans loca, quæ ejus judicio his opinionibus configendis ansam præbere potuerint. Inter has ergo philosophicas sententias eam quoque de materiâ æternâ recenset, ex quâ philosophi Deum creâsse mundum rebantur, putatque (sicut etiam arbitrii sunt Justinus Martyr et Origenes) ea *Geneseos verba* : Terra autem erat inanis et vacua, *hanc materialē substantiam configendi iis occasionem dedisse*, ibid. Hoc consilio Clemens refert Platonis, tum Heracliti opinionem (si modò ejus loci hæc est sententia.) Jam quibus è critices principiis dici poterit, Clementem, quod eo loco hanc impietatem non refellit, ejus esse propugnatorem Non tenderat è loci quæstionem de materiâ increatâ perpendere. Quo itaque modo hujus dogmatis facit mentionem, indigitatque malè à philosophis Scripturæ oraculum intellectum, à quo illud sumptum putat, recenset continuò *casus* Epicuri dogma desumptum ex verbis illis : *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas*, perperam acceptis; tum Aristotelis opinionem putantis, Providentiam non extendi ultra lunæ cœlum, quæ quidem opinio illi eruta videtur ex iis psalmi verbis : *Misericordia tua, Domine, est in cœlo, et veritas tua usque ad nubes.* Sicut igitur esset injuria summa, imò aperta insania hujusmodi errorum aut Aristotelis, aut Epicuri, quod eos retulerit, neque confutaverit, Clementem insimulare ; ita dic, quæso, quo erit appellanda nomine critice tua, aut illius, quem imprudens secutus es, quæ patronum æternæ materiæ cum Patrem dicit, quod eodem consilio sententias Platonis et Heracliti protulit, neque eas reditut ? Lege librum, loca considera, erratumque agnosces tuum. Quod si ita est, si ne Clemens quidem Alexandrinus tibi favet, neque locum ullum in omnibus ejus operibus ostendere potes, ubi materiam æternam increatamque dicat, imò attentè eum legens (licet ille de hâc quæstione non disputet), contrarium colliges; ergo illa tua adnotatio : *Ecclesiæ Patres, ut minùs remotos à Platonis sententiâ nostris theologis parùm fuisse sollicitos de quæstione*

de materiâ increatâ, nominatimque Justinum, Orientem, et Clementem Alexandrinum eam docuisse, tota, quanta est, falsa est, continentque penè tot mendacia quot verba.

Sit bona cum lectoribus venia, si diutiùs fortassè in refellendâ hâc adnotatione sum immoratus. Argumenti gravitas, Genevensis philosophia audacia, me ut id facerem coegerunt. Quærebatur hic, num Ecclesiæ Patres jure accusarentur impietatis, quæ funditus religionem evertit, errorisque tam ingentis iis afficti haud dubiè, haud hæsitanter, ac dictatoriâ voce, supercilioso. Cæterùm quot ex ejus mendacis audacisque Epistolæ lectoribus opera Patrum examinandi, veritatemque suis è fontibus hauriendi negotium sibi sumpsisserent? Hactenùs dicta efficient saltem, ut bona fides, candorque, veritatisque amor, quibus hi libertini scriptores aguntur, ab omnibus agnoscantur. Non tam facile credi posset, ignorâsse Rousseau tot errores, quorum sua erat referta adnotatio: nimis est eruditus (est enim dicendum quod res est) nimisque acutus, ut eos non prospiceret. At ut aliquo modo veritas impugnaretur, nonnisi hujus generis tela adhiberi poterant, quæ jacta eâ licentiâ audaciâque, quæ tota Rousseau est, incautos, ignarosque lectores non poterant non maximè commovere.

Et sanè, ut eò, unde digressi sumus, revertatur sermo noster, advertat animum per se sapiens lector, quanto jure à nobis fons horum temporum impietatis horum librorum infelicissimorum, quibus Italia nostra opprimitur, lectio fuerit statuta. Qui unquam integrum, stabilemque religionem servabit suam contra tot aggressiones, tam fallaces, qui eas repellere, et illas detegere nequit? Bouâ fide legere perget deceptus iis promissis obsequii reverentiæque in religionem, qui primus scriptorum libertinorum astus est, quo incautos alliciant. Progressus porrò irretitum, consti-
tutumque gravissimis difficultatum nodis se sentiet, quarum vis ex perversâ disputandi methodo derivatur, que est fraus altera ab his philosophis adhibita, at ab imprudentibus lectoribus neque animadversa, neque cognita. Vincetur tandem eo tenore vocis libero audaciique, quo impia enuntiantur, falsaque sparguntur, ita ut bonus lector de fraude ne suspicari quidem audeat, nedum ad examen eos errores revocet, qui ut veritatis oracula eduntur. (Valsecchi, ibid., cap. 3.)

De eodem quarto impietatis fonte continuatio.

Quamvis hactenùs memoratæ fraudes, qua-

rum plena sunt libertinorum volumina, per se ipsas incauto lectori tenebras offundere, sensimque in impietatem pertrahere possint, omne tamen horum miserorum librorum virus in iis non inest. Recensitæ fraudes intellectui veluti retia tenduntur; alia est quâ corruptitur. Nihil sanè repetitur aliud his in libris, quam virtutis, honestatis, ethicæque nomen, verùm plerūmque hæc voces intellectus expertes sunt, aut elegantes descriptiones, vi, verâque significatione carentes. Satis jam superiùs examinata et explicita fuit libertinorum ethica. Narrationes in honestâ, imagines turpes, quæ plerūmque eorum eruditioñem, eorumque operum decus efficiunt, imbecillitatem incauti lectoris vividiùs pelliciunt. Sed hujusmodi venenum, quod his libris eum omnibus poetis et narrationum turpium scriptoribus commune est, remedium quodvis respuit propter theorias quibus iniquitas defenditur et licentiæ cuivis impunitas conceditur. Non solùm naturæ horror vincitur, quod quidem exemplum facit, sed etiam religionis timor eliminatur è corde, quod perniciosa documenta præstant. Lectorem defatigare, foedaremque librum hunc, si luctuosissimæ hujus veritatis nimia testimonia afferre vellem. Utinam vel nomina ipsa Montaneæ, Baylii, Illevetii, aliorumque hujus generis scriptorum ignoraremus, qui à multis leguntur viris mulieribusque, suæ cordis perversitatis pari cupiditate. Hæc est ars illa, quâ probè nôrunt hodierni philosophi, lectorum vulgo allata sophismata demonstrationis loco esse. Quod allicit, convincit; errorque, qui quodlibet vitium impunè vult, magis quam veritas, quæ illud vetat, persuadet. At consideret mecum prudens quisque vir, num mortales ulli sint, nescio an dieam veniâ digniores, an contemptu, his impietatis proselytis. Hi per horum librorum lectionem à religione desciscunt, causamque nesciunt; cùm enim versati non sint in controversiis, fundamenta nostrorum dogmatum ignorent, veram methodum non agnoscent, quâ hujusmodi argumenta sunt pertractanda, iis sophismatibus vincuntur, quæ primum vis momentum ex eorum intellectus ignorantia, alterum autem ex eorum cordis corruptione habent.

Itaque hæc miserrima ex malorum librorum lectione contagio eorum, qui bonum societatis curant, studium, laboresque excitavit. Longius proveheretur oratio mea, si afferre vellem quidquid ad hanc materiam græca romanaque monumenta nobis suppeditant. Celebre est,

quod Athenienses de Protagoræ libris egerunt igne absumendis, eorumque auctore in exilium pulso. Nota sunt S. C. C. relata à Varrone, à Livio et ab aliis, etiam contra libros peregrinæ aut nullius religionis. Loquitur Ulpianus, l. 4, ff. *Famil. eriscund.*, de libris reprobata lectionis, legibus jubentibus eos exterminari. In celebri Diocletiani rescripto contra Manichæos non solum contra eas pestes invicitur, sed etiam contra earum libros. *Æmulari curam christiani principes veræ religionis propugnatores non minus debebant.* Constat apud Socratem lib. 4, cap. 9, Constantiūn Magnum, sicut suis impensis exemplaria sacrorum librorum in persecutionum æstu laceratorum combustorumque multiplicari jussit, ita voluisse ut inquisita et apud quemcumque essent, auferrentur comburentrisque Porphyrii et omnia contra religionem christianam scripta volumina. Theodosius Magnus, ut habemus in Actis concilii Ephesini, eam legem renovavit, hanc sui jussi rationem afferens, scripta omnia, quæ ad iram Deum provocant, suntque hominibus nocumento, haud sinendum esse, ad aures hominum pervenire. Non absimilia decreta Marciani et Justiniani habenuit, et nostrâ etiam aetate innovata summâ cum laude à principibus christianis videmus, qui sui soli stabile fundamentum religionem unam agnoscentes, hos pravos libros de medio tollendi, qui religionem ex subditorum sibi populorum animo procul amendant, curam suscepserunt. Novissima Parisiensia edita in libros de *l'Esprit* et *Emile*, auctorenque ipsum indicta, non minus recentia quam clara sunt testimonia. Ecclesia tamen, cui Christus fidei suæ depositum reliquit, et ad quam pertinet examen, judiciumque falli et fallere nescium de doctrinâ, à temporibus apostolicis (1) usque cùm Ephesi tot superstitionis volumina combusta fuerunt, hos errantium ingeniorum foetus persecuta semper est, filisque suis severissimis legibus lectionem vetuit. Jam quid aliud constans hæc agendi ratio imperii sacerdotijque significat, nisi hoc, sapientes omnes semper censuisse, horum librorum lectionem impietatis esse funestissimum fontem? Quid aliud in Christianorum mentibus deberent suæ Matris leges imprimere, nisi

(1) *Act. 19, 19*: Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus; et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

summum horrorem, quo ne auderent quidem hujusmodi pestes respicere?

Quanquam ut maximæ lectorum parti librorum, de quibus loquimur, lectio inhibetur, haud opus est, iis principum Ecclesiæque leges, recitare, cum ad hoc eâ lege naturali divinâque, quæ neque mutationibus, neque exemptionibus exceptionibusque est obnoxia, teneantur. Haec lex, quæ sequi veritatem, erroremque vitare, religionem colere, et impietatem effugere jubet, severissimo interdicto vetat periculo aut de fide, aut de moribus dubitandi semet exponere. Jam quis neget hujusmodi discrimini subjacere tot mulieres, tot adolescentes, homines tot in nihilo occupatos, qui expertes ejus, quæ religionis scientia dicuntur, eorum librorum lectioni se totos dedunt, qui fraudibus omnibus, artibusque va- ferrimis cam impugnant?

Neque verò ii dicant, aut styli elegantia, aut cogitationum veneribus, aut multiplici eruditione, quibus opera libertinorum ornantur, ad hanc lectionem se rapi. Ineptissima defensio hæc est. Etenim, etiam omnia hæc decera libertinorum libri haberent, ratio tamen suadere deberet, ne tanto cum periculo, cujusmodi est, aut fidem aut mores corrumpendi, eos legeremus. *Melius est* (aiebat D. Hieronymus in Epist. ad Eustoch. de Custod. virgin.) *aliquid nescire securè, quam cum periculo discere.* Deinde verò, me affirmare verè posse reor, nullum nostrorum libertinorum opus esse eruditione, stylo, cogitationibus, ita præclarum, cuius aliud sani scriptoris sapientisque in eodem genere aut par, aut etiam melius non inveniatur. Quid ergo? Rousseau *Æmilius* critne Fenelonis *Telemacho* venustior? historicumne Voltairii opus cum *Historiâ universâ* Bossuetii comparari poterit? Quis unquam illius poetæ *Mahomedem* cum Racinii *Athaliâ* conseret? quantum *Cogitationes* Pascalis ejus censoris *Cogitationes* verè falsas margaritas antecedunt! Quæ comparatio inter *Librum de Moribas*, et inter *Specimina moralia* Nicolai esse potest? An potest ratiocinandi vi, methodo, claritate Helvetii liber de *Spiritu* cum Lamyi libro de *Cognitione suâ ipsius* componi? Quodnam demum philosophie, criticæ, eruditioonis caput in Petri Baylii operibus pertractatum reperitur, quod non purum tot erroribus, et verius, et solidius perpensum, examinatumque pluribus in voluminibus præstantissimis habeamus? Dicamus ergo, quin fallamur, quod ait de Petronio Iluetius, omnium li-

bertinorum scriptorum famam magis ab impietate, quam ab eorum merito proficisci; nemini nemque eos lecturum fore, si essent minus turpes impiiue.

Quæ haecenùs à nobis dicta sunt, ut in lecture librorum religioni infestorum recentis impietatis fontem indigatremus, satis quidem superque sufficiunt ad refellendam anonymi libertini audaciam, qui vocem in sanctuarium soliumque, in fidem et rationem efferens, arbitratur, hujusmodi impiis libris impunitatem esse concedendam, facultatemque cuique dandam scribendi, edendique quidquid in mentem bucasque sibi venerit. Libri titulus est hic: *Specimen de libertate animi sui sensu evulgandi* (1). Nuncupatur Angliae nationi, quæ ut una inter omnes orbis totius populos, quæ omnino hæc libertate gaudet, commendatur (in Dedicatione). Mihi tamen persuadeo, illustrem nationem illam laudibus his scriptoris hujus minime oblectari posse, neque oblatum opus, quod suâpte naturâ religionem, mores, imperium, societatem, urbes in sylvas commutare studet, a quo animo accipere. Permittit Providentia, libertinos in hos errores prolabi, ut iis quos parvum Dei honor tangere, saltem, suorum liberorumque, urbis regnique utilitate, et otio taeti expurgescant; videant quò religio deserta dueat, nòrintque eos qui bellum Deo indicunt, recipublicæ sue fideles esse non posse; et cum quidquid sancti sacrique est conculeatum fuit, rebellionem in solium parari. Ilæc pestifera horrendaque consequentia illa sunt, ad quæ lectores rapiunt sophismata, quæ in liberculo, de quo habetur sermo, continentur. Et tempore et patientia lectorum plus æquo abuterer, si in eo confutando tempus terere vellem. Non est milianti. Scriptor ipse negare nequit, esse eum abortum informem, inimicu monstrosum. Tenue dabo specimen, ut auctoris consilium ejusque cogitandi rationem lector habeat: « Non est opus, inquit ille (2), Newtoniano ingenio,

(1) *Essai sur la liberté de produire ses sentiments; au pays libre, pour le bien public, 1749.* Avec privilége de tous les véritables philosophes.

(2) « Il ne faut pas un génie Neutronien pour voir que sans une pleine liberté de produire ses sentiments, la recherche de la vérité est impossible, puisqu'une proposition ne peut être dite vraie ou démontrée, tant qu'il y a des arguments qui la combattent, ou qu'il y en a de solides pour son opposée... Or, puisque, sans la liberté de produire ses sentiments, on ne peut pas se flatter d'a-

ut quis sibi persuadeat, nisi facultas omnimoda sensa animi sui edendi detur, veritatis inquisitionem fieri non posse, quandoquidem propositio demonstrata dici nequit, donec argumenta sunt, quæ illam impugnant, aut solida contra illam sunt.... Jam quoniam nisi adsit potestas sensa sua profundi, nemini putandum est se omnia objecta vidisse, necessariò consequitur, hæc libertate sublatâ, neminem jure posse de aliquâ propositione convinei. » Putat ille exemplo, quod auctoris impietatem juxta ac insauiam patefacit, se rationem hanc probare. A Dei existentiâ desumitur, quam ille arbitratur, nondum satis demonstratam dici posse, donec impiis omnibus facultas scribendi, edendique in lucem concedatur quidquid contra hujusmodi theorema iis in mentem veniret. « Quæ potestas, inquit ille (1), non datur nisi in Angliâ, quæ fortassè est una regio, in quâ non puniuntur ii qui in hæc materiâ secûs ac alii omnino sentiunt. » Adeò verum est, quod aiebat Baylius, cum impietate semper gradum quemdam fanatici furoris conjungi. Non est enim verò opus ingenio Newtoniano, aut Leibnitiano ad hujus rationis falsitatem agnoscendam. Videt, vel me tacente lector, similitudinem quæ intercedit intersentiam hujus anonymi auctoris, et opinionem Rousseau, quam supra examinavimus et refelliimus. Rousseau aiebat, veram religionem inveniri non posse, nisi linguae omnes addiscerentur, nisi inquirerentur bibliothecæ omnes, nisi per omnes terrarum partes itinera susciperentur, nisi ad calculos reducerentur, ponderarenturque omnia problemata; inò, his curis omnibus adhibitis, putabat, priùs moriturum fuisse hominem, quam religionem, quæ sibi fuisset excolenda, reperisset. Haud secûs libertinus noster opinatur, antequâm certi scimus de Dei existentiâ, esse permittendum, ut in lucem proferantur, tum examinenter omnia sophismata, quæ invenire possunt ingenia omnium mortalium perversissima. At, ego inquit, sicut horum sophismatum inventio, editioque ante nostram ex hæc vitâ mi-

voir vu toutes les objections, il suit tout naturellement, que sans cette liberté on ne peut pas être rigoureusement convaincu d'aucune proposition. » Chap. 2, pag. 47.

(1) « Il y a bien des pays où il est défendu d'exposer librement ses pensées sur la Divinité. L'Angleterre est peut-être le seul où on ne poursuit pas ceux qui à cet égard en ont de fort extraordinaires. » Ibid. pag. 48.

grationem non desinet, imò ne ante mundi quidem consummationem (quandoquidem nunquam nisi insani deerunt, à quibus nova deliramenta concipi et edi possint); ita non solùm nos decedemus, at priùs desinet mundus, quam homines scire certò possint, num Deus existat. Hæc est ingentis illius argumenti vis, quo existimat anonymous, supremis moderatoribus summam facultatem concedendam esse quibuscumque *sententias* suas evulgandi contra religionem, societatem, morum disciplinam, nunquam suo iudicio certas, donec inter mortales possit esse aliquis, qui in illas aliquod sophisma afferre possit. Sint tamen Superis grates, quòd pyrrhonismum, à quo hæc argumenta derivantur, omnes apertissimam insaniam agnoscunt. Nos certò cognoscere possumus, cognoscimusque esse demonstrationis fructum veritates cujusque generis ex iis argumentis, quæ earum naturæ conveniunt. Inter has veritates nobis notas, et evidenter notas, sunt dogmata præcipua religionis naturalis, et existentia religionis revelatæ. Et quanquam veritati nunquam veritas aduersetur, evidentiâ illâ, quâ theorematâ cognoscimus, intelligimus etiam, iis opponi non posse nisi sophismata, quæ religionem expugnare non possunt, at mentes tantum infirmas pervertere, et ad defectionem à religione licentiamque malos inducere possunt. Supremis moderatoribus ergo, ad quos religionem tueri, servare, imò commoda societatis amplificare pertinet, horum audacium hominum, qui suis scriptis utramque lèdere et perturbare audent, insolens petulantia est coercenda. Inter hos libros etiam recensitus libellus haberi debet, qui cùm aliorum omnium patrocinium suscipiat, omnium primus dignus est, qui flammis ustulatur.

§ 2. — DE RELIGIONE NATURALI.

1º Religio naturalis dici potest sensu multiplici: ratione propensionis naturalis, quæ homines spontè ad Deum quoquo modo colendum inclinat; ratione objecti, quod esset dogmatum officiorum complexio, captum naturalem non prætergrediens: ratione medii quo innotesceret, quodque non esset aliud quam naturale rationis lumen.

2º Religionem naturalem existere et necessariò admittendam esse vulgo statuitur apud religionis patronos; ex alterâ parte, deistis exprobratur quòd religionem naturalem plus

æquò extollant. Verum igitur à falso secernamus.

3º Falsum est unquam extitisse religionem ratione objecti merè naturalem, seu quod vocare amant naturalismum et purum deismum. Conficiemus enim, in decursu, nullam effluxisse generis humani ætatem quæ revelatione dogmatum, supra naturalem rationis nostræ captum positionum, caruerit; hominem fuisse ab initio conditum ad finem supernaturalem, cui proinde necesse fuerit hanc suam destinationem et media ipsi assequendæ paria declarari; non fuisse enim supra naturam positus ordo rerum, quem naturæ viribus homo cognoscere et assequi potuisse. Falsum est pariter unquam extitisse religionem ratione medii merè naturalem, seu rationem unquam extitisse solam hominis præceptricem, etiam in iis quæ captum ejus non superant: Deus nimirum, revelatione primis hominibus concessâ, veritates etiam ordinis naturalis complexus est; atque, si alicubi servatæ fuerint incorruptæ, primigeniæ traditioni potius quam investigationi rationis acceptæ referri debent.

4º Religionem igitur naturalem dicimus eo sensu, quòd, etiamsi fingeretur non adesse revelatio, tamen ex relationibus quas Deum inter et hominem natura instituit, quasque ratio naturalis satis percipit, necessariò fluere religionis officium; quod sit immutabile et essentiale omnis revelationis positivæ, quam Deus ei superstruere vellet, fundamentum (1).

(1) Aliqua controversia existit de religione naturali inter Catholicos, quos sic Theol. Tolosanus tentat, nec infelici conatu, conciliare: « Pervulgata est apud theologos religionis divisio in naturalem et revelatam: hæc distinctio à pluribus magni nominis philosophis repudiatur, eò quod opinentur hominem, sua rationi permisum, id est, revelatione destitutum, nullam veritatem, nec ipsum quidem sermonem (*le langage*) invenire potuisse: unde inferunt solam existere posse revelatam religionem. »

Verum, quamvis admitteretur ista opinio, non ideo religionis naturalis nonen absolute rejiciendum censemus, modò rectè exponentur quid per illud sit intelligendum. Itaque per religionem naturalem intelligimus *complexionem dogmatum et officiorum quæ, licet solâ revelatione innotescere possent, ipsa ratio agnoscat in rerum naturâ fundari, liberaque à prejudicis et cupiditatibus approbat*. Hoc sensu intellecta, religio naturalis admittenda est. Etenim negari nequit, inter varia dogmata et officia nonnulla esse quæ ratio ipsa percipit in naturâ et constitutione hominis originem habere, v. g., Deum colendum esse, parentes honore prosequendos, discrimen inesse inter bonum et malum, etc.; alia verò, quæ vel ex liberâ, et

5º Varii sunt incredulorum errores. Alii omnem penitus cultum Deo exhibendum pernegant: « Satis est, inquit, Deum non odisse; eum colit, ut par est, quisquis naturae legem servat in ceteris. » Alii cultum exteriorem insectantur, quibus videtur Deum solis animi affectibus delectari, externas autem corporis actiones minimè curare. Volunt nonnulli cultum privatum, non verò palam et aliorum in conspectu Deo exhibendum, intencionaturque ullum esse debere societatis in qua versamur proprium. Plurimi tandem, *tolerantes* vel *indifferentes* dieti, affirmant minimè referre quo pacto quibusve ritibus cultum Deo exhibeamus; unicuique liberum esse quam voluerit formam sequatur, paganus sit apud paganos, Mahumetanus apud Turcas, etc. Contra quos sit

ASSERTIO PRIMA. — *Existit religio naturalis, eo sensu quod ratio dictet cultum tuum internum tuum exterum Deo deberi.*

PROB. 1º generatim ex populorum consensu. Hoc enim argumentum invictè demonstrat veritatem existentiae Dei; atqui non minus valet ad probandam illius colendi necessitatem; nullus enim, si Epicureos excepteris, Deum confessus est, quem negaverit aliquo cultu prosequendum. Hinc nulla civitas, nulla societas, nulla hominum ad communem vitam instructorum turba, haetenus inventa est, quæ religioso cultu careret; ipsi etiam homines sylvatici, ab omni ferè humano commercio alieni, quos in asperis desertisque locis, in insulis ipsis fortuitò disjectos reperiisse fuit, noverant ad cœlum tendere manus supplices, et Entis superioris opem ac beneficia effigilare. Deum ergo colendum conclamat sensus hominum communis et ingenitus, vox ipsa

positivâ Dei voluntate oriuntur, vel pertinent ad ordinem superiorem, et rationis captum superant, ut mysteria. Porrò quid vetat quominus complexio dogmatum et officiorum prioris ordinis religio naturalis appelletur; complexio verò officiorum positivorum vel dogmatum quæ rationi sunt impervia, dicatur religio positiva aut supernaturalis? Caeterum fatemur, quod res est, nūquā de facto existisse religionem merē naturalem. Hujus ope explicationis, amicè conciliantur theologi cum recentioribus philosophis; existit religio naturalis, ratione objecti, quatenus scilicet existit essentialiter Deum inter et hominem relatio immediatè fluens ex naturâ hominis; eadem religio naturalis revelata dici potest, ratione medii quo primitus homini innovuit. » (Ex Theolog. Tolos. de Relig. in Proemio.)

naturæ, cuius non potest esse melior interpres quam consensio omnium qui sunt humanitatis participes.

PROB. 2º: Ille cultus admittendus est quem postulat nativa hominis conditio; atqui, etc.; animâ enim constamus et corpore; atqui ratione animæ Deo debemus cultum internum, ratione corporis cultum externum.

1º Quidem, etc. Deus quippe animam duplice facultate donavit, intellectu nimirum et voluntate; atqui utraque illa facultas pro virili parte erga suum auctorem exerceri debet. Primò intellectus: nam ratio jubet mentem veris imbuī sententiis circa ea potissimum objecta quibuscum arctior nobis est necessitudo, et quam maximam sibi comparare rerum excellentiorum scientiam; atqui supremo Numinе nihil est præstantius, nihil cui per mutuas relationes conjunctiores simus: ergo omni studio enitendum est ut dignas de Deo sententias concipiamus... Hinc Deum tenemur agnoscere Ens naturæ necessitate existens, omni perfectionum genere cumulatum, omniscium, omnipotens, generis humani Creatorem, Dominum et benefactorem, etc... Tenemur eximiam ejus naturam attentâ meditatione contemplari, opinionem omnem vel impiam vel superstitionem procul à mentibus arcere... Tenemur (idque officium maximi momenti est, et sedulò notandum), tenemur ejus Revelationi (si quando homines alloqui dignatus fuerit, et aliquam sui cultus formam præscribere), aurem attentam et devotum obsequium præbere. Secundò ratio pariter jubet ut voluntas affectus, quorum capax est condita, ad objecta honestiora dignioraque dirigat; atqui Deo, qualem ipsum modò descripsimus, nihil est dignius... Nihil cogitari potest eo perfectius, superius, potentius; hinc ipsi debetur admiratio, reverentia, timor, dependentiae sensus, adoratio... Nihil ipso melius, nemo tam pater; hinc efflorescat animus memor et amor gratuitus... Est adhuc ad beneficiendum propensus, mala præsentia aut imminentia potest avertere; hinc fiducia in ipso reponenda, hinc precibus ad illum configendum, ita tamen ut illius providentiae nos permittamus, si amusque Deum decernere quid nobis reipsa opportunum sit. Ergo, etc. Etverò adversarii plerique non dilittentur hominem à naturâ conditum fuisse ad ineundam societatem; ergo à fortiori fateri debent cum esse natum ad religionem; quæ quoddam est Deum inter et hominem societatis genus.

Nimirum vineula quae hominem societati mancipant, sunt vitae necessitates et commoda, timor, gratitudo, benevolentia, amicitia; atqui sine Deo, creatore et conservatore perpetuo, quid possumus? Quis alius ab ipso potest maiores utilitates afferre? Quis ampliora contulit beneficia? Quis iratus potest graviora mala infligere? Nonne tandem in ipso reconditur fons totius amabilitatis? Ergo, etc.

2º Ratione corporis Deo rependi debet cultus externus; ille enim, etc., qui est cultus interni pars et appendix fernè necessaria; atqui, etc. Tum quia primò licet Divinitas sit nostris sensibus inaccessa, attamen, et hæc ipsa de causâ, indiget naturæ nostræ infirma conditio præsentiae ejus admoneri signis sensibilius: homines enim sumus, non puro spiritu, sed etiam corpore constantes; quorum proinde cogitationes et affectus intimi ministerio sensuum incitari et foveri debeant. Hinc invaluit imaginum, symbolorum, allegoriarum, aliorumque hujusmodi usus; hinc necesse fuit aras, templa, sacerdotes, cærimonias instituere, quibus mentes ad divinarum rerum meditationem assurerent. Secundò tum quia ita sunus à naturâ comparati, ut affectus quibus vividè commovemur, intra mentem continere se nequeant, sed foris erumpere gestiant organo vocis, corporis motibus et ḡstuum significantiâ. Unde sequitur fieri vix posse ut Deum toto corde diligamus, quin sensus illos similibus signis exterius manifestemus. Tertiò tum quia quisquis ardet charitate Dei, totus est ut cæteros exemplis et sermonibus ad ejus amorem alliciat, atque ad pietatem erudit. Tandem æquum videtur ut corpus quod Deus animæ conjunxit intimo nexus, varieque ejus habilitates quæ totidem sunt Dei beneficia, in partem religionis pro modulo suo veniant; venire autem non possunt nisi anima, enjus est dominium in corpus, externos gestus eliciat quibus suam in Deum pietatem significet. Ergo, etc.

Hinc conficitur cultum illum non secretis in penetralibus, sed palâni et patenter esse rependum; homines enim nostri consimiles religione informandi sunt; testes fuere tum beneficiorum quæ Deus in nos contulit, tum offensarum quas in ipsum admisisimus: ergo debent esse nostræ gratitudinis et satisfactionis concii; et religio mera interna, non aliam quam cæcorum ac surdorum gentem, aut merè solitaria, nonnisi segreges homines deceret.

Obj. contra primam partem: **1º** Deus est incomprehensibilis cogitatu, neque limitatus mentibus licet aliquam sibi ejus idem effingere, quæ vera naturæque consentanea sit, quæ proinde cultus illius aut officii fundamentum esse queat; hoc unum ratio dictat, quandoquidem Deus nobis nihil debet, et nos ipsi nihil debere. **2º** Ut defenderetur cultus necessitas, opus fuit Deum singere iracundum simul et placabilem, dominandi cupidum, oblationibus inhibantem, etc.; uno verbo misericordia mortalibus simillimum, iisdemque cupiditatibus obnoxium: atqui ab hâc, ut ita loquar, *theanthropiâ* quantum abhorret sana ratio! **3º** Cultus hominis, quicumque sit, erit necessariò finitus et imperfectus; atqui cultus hujusmodi Deo indignus est. **4º** Religio quadam esset Deum inter et hominem commercium; atqui repugnat inter entia quæ infinito separantur intervallo. **5º** Rideretur princeps, qui de singulis imperii animalculis sollicitè inquireret, cultum et honorem sibi rependi vellet, ipsis, nisi parerent, succensens et graves minas intentans; at longè magis homines supereminet Deus, quam formicas princeps. Ergo, etc.

Resp. **1º** generatim: Adversus nativæ propensionis imperium, rationis dictamen, totius humilitatis vocem, quam levia, quam imbecilla sunt hec sophismata! Sileant cupiditates; nemo tam absurdus erit qui similibus nugis decipi se patiatur. — Resp. **2º**: Ad primum, licet nobis affulgere non possit completa Dei notio, datur tamen mentibus, sponte non obsecatis, eum concipere ut primam omnium causam, vitæ nostræ auctorem, sortis arbitrum, supremum legislatorem; atqui hinc ratio dictat ei multum à nobis deberi, quia multum præstitit; et quamvis nihil præstisset, nihilominus deberi. Ad secundum, Dei notiones, sanas licet et ex Entis necessariò existentis ideâ evidenter deductas, alio tamen quam humano sermone exprimere non valemus; quippe hominum more cogitamus et loquimur; neque verba suppetunt rebus ordinis merè spiritualis, multò minus ordinis infiniti adæquata: sed accommodata tantum per quamdam similitudinem, quantam videlicet patitur spiritus infiniti à nobis disparitas; sicutque fit ut, licet nostram de humanis loquendi rationem ad divina transferamus, omnis error exulet. Ad tertium, hinc commendatur, et (si vera sit objectio) demonstratur religio christiana, quæ sola expeditat unde possit exhiberi Deo cultus ipso

dignus, per Christum, Deum simul et hominem..... Deinde sequeretur mundum à Deo creari non potuisse, quippe qui sit quoque finitus et imperfectus. Dicendum ergo à Deo diligi, et quidem amore infinito (cùm nullus actus in Deo sit finitus), quidquid ordini et legi æternæ consonum est; atqui cultum ab homine Deo persolvi ordini consentaneum est. Ergo, etc. Ad quartum, commercium non perfectam æqualitatem instituit, sed tantum mutuas relationes, quales inter ens finitum et infinitum, inter creaturam et creatorem, existere minimè repugnat. Numquid enim non potest Deus aliquas sui perfectiones homini manifestare, et vicissim homo eas percipere ac venerari? Quod additur de infinita distantiâ potius faveat: quò enim Deus homini superior est, cò magis amandus, admirandus, etc. Ad quintum, nulla paritas. Rex formicas non creavit, ad imaginem suam non effinxit, eis non dedit rationem et conscientiam quarum ope suæ auctoritatis agnoscentiae, eique præstandi obsequii, sint capaces; at homo, etsi entium sensibilium minimum fingeretur, aliis tamen suâ mente præstaret: dignus proinde speciali providentiâ, non physicâ illâ quâ administrantur corpora, sed morali quæ morali ejus naturæ congruat.

Instabis: Si Deus exigeret cultum, vel propter utilitatem, vel propter gloriam; atqui neutrum: non prius; quid enim ad utilitatem Dei conferre possunt homines? non posterius; aut enim Deus ambiret gloriam essentialem, aut accidentalem; atqui non essentialem, quæ in summâ ejus perfectione consistit, nec augeri vel minui potest; non accidentalem, quæ ex divinarum perfectionum manifestatione oritur, siquidem de cå minimè curat Deus; ergo hominum pietatem et obsequium nihil facit. Resp. 1º: Argumentum illud omnem providentiam subvertit, siquidem de verbo ad verbum sic disputare licebit: Si Deus curaret res humanas, vel propter utilitatem, vel propter gloriam; atqui, etc. 2º Fatalem ex nostro cultu nullam in Deo redundare posse beatitudinem, ideoque utilitatis appetitum ei non esse cultus imperandi motivum. Quod autem spectat ad gloriam, dist.: Cultum non imperat propter gloriam tanquam propter finem quem ex cultu obtinere cupiat, conc.; propter gloriam, tanquam causam et rationem exigendi illius cultus, nego. Itaque vox *propter* est ambigua; vel enim indicat finem obtinendum, ut in istâ propositione: *Propter sanitatem accipitur medi-*

cina; quo sensu impium foret asserere Deum propter gloriam essentialem velle ab hominibus coli; quasi is foret finis operantis, quo sublato imminueretur ejus felicitas et perfectio. At eadem vox etiam significat rationem à priori, seu causam ex quâ aliquid sequitur, v. g.: *Dies est propter ortum solis;* atqui hie est sensus quo dici potest Deus sui cultum imperare propter gloriam; summa quippe Dei sanctitas et rectitudo quæ ad gloriam ejus essentialem pertinent, non sinunt violari æternum rerum ordinem: atqui negligi Dei cultum intrinsecè malum est; ergo gloria essentialis ad ipsum precipiendum Deum movet.

Quod additur, Deum de gloriâ accidentalí sollicitum non esse, ex allatâ modò ratione falsum est: cùm enim ordo postulet ab hominibus promoveri gloriam Dei accidentalem, Deus id curat, non ut illius gloriæ indigus, sed ut vindicetur ordinis.

Obj. 2º cum philosopho Genevensi: In partem cultus divini preces venire non debent. Quod enim à Deo flagitaremus ad ordinem physicum vel moralem pertineret: atqui neutrī generis bona precari debemus. Non priora, cùm sine miraculo concedi nequeant, et temerarium sit ac Providentiae ordini adversum, optare ut in nostri gratiam fiat miraculum. Non posteriora: vel enim postularemus vires benè agendo pares, vel voluntatem iis viribus benè utendi; sed alterum inutile est, cùm nobis præstò sint conscientia, lex et libertas; alteram Deo injuriosum, hoc enim ipsum est quod à nobis Deus exigit, nedum præstare debeat. Ergo, etc. — Resp. 1º: Ea objectio refellitur omnium populorum consensu, cùm nulla unquam gens fuerit, quæ Deum precibus moveri non crediderit; repugnat sensui innato, quo quisque inclinatur ad supremum eventuum moderatorem deprecandum; quo fit ut, in ærumnis ac periculis, omnes id habeant in ore: *Deus meus! bone Deus!* De quo Tertullianus exclamat: *O testimonium animæ naturaliter christianæ!* 2º Nego utramque partem. Primò, temerariae non sunt preces quibus temporale aliquod beneficium postulamus: nam, præter miraculum, Deo media suppetunt quibus rem optatam nobis largiri queat; v. g., ut convalescat ægrotus qui sanitatem à Deo supplex exorat, necesse non est mutari naturæ leges, medicamen omne negligi, et vires longâ inediâ deperditas statim restituï; satis est Deum, omnis bonæ cogitationis auctorem, medici mentem novis ideis illustrare, eique

suggerere remedium quo morbus naturaliter depelli possit. Quo exemplo patet pluribus in circumstantiis preces humanas , absque legum mechanicarum interruptione , optatum effectum consequi posse. Deinde , licet Deus mundum administret legibus generalibus , non idcirco regit entia particularia , præsertim moralia , per voluntates generales ; sed , quod speciali voluntate decernit , hoc legibus generalibus exequitur. Hinc , v. g. , speciatim velle potest hanc regionem pluvias irrigare , idque juxta leges generales efficere. Ratio ulterior ea est , quod summè intelligens rerum omnium provisor ordinem moralem ac physicum , ita secum invicem composuerit , ut exceptiones nostris necessitatibus ac votis , ejusque bonitati consentaneas complectetur ; atque , citra miraculum , plerūque posset exaudire pias hominum supplicationes quas ab initio prævidit , ac voluit esse quorumdam eventuum causas morales. Et verò ex limita hominum prudentiā infinitam Dei providentiam augurari licet; atqui videmus hominem ipsum voluntates singulares ex legibus generalibus exequi ; videmus sua consilia aptare , non modò ad eventus certò futuros , sed etiam ad merè possibles ac contrarios : opifex , v. g. , horologium ita componit , ut , permanente rotularum omnium inter se connexarum motu , possit illud accelerare vel retardare. Ergo à fortiori , etc. Denique non peccaret in Providentiam qui , debitā cum submissione , miraculum humiliter postularet , quo divina gloria magis promovetur: Deum hujusmodi precibus aurem benignam non semel accommodasse exempla quamplurima demonstrant.

2º Bona ordinis moralis postulare etiam licet et expedit. Homo quippe , suæ infirmitatis fragilitatisque conscius , ad Deum auctorem omnis boni recurrit , ut peccandi pericula arceat , tenebras intellectū discutiat , voluntatis propensiones emendet ; idque magis elucescit , positâ revelatione christianâ , quæ gratiæ necessitatem præcipuis dogmatibus accensem. Atque (ut nos in ordine naturali contineamus) sæpè videre est hominem , licet alieui oneri ferendo omnino non imparem , alterius opem implorare , et nihilominus impigros ad onus sublevandum exercere conatus; quidni similem huic diceremus eum qui preces ad Deum dirigit?

Obj. contra secundam part. : 1º Deus spiritus est ; ergo cultum merè spiritalem postulat. 2º Per cultum internum homo se suaque etiam corporea Deo subjicit ac devovet ; ergo nihil

amplius requiritur. 3º Corpus est meriti vel demeriti incapax : ergo nihil prodest ejus obsequium. 4º Quid est cultus externus nisi cultus interni manifestatio? Sed haec inutilis est : *Dominus autem intuetur cor.* 5º Cultus exterior immensitatem divinam templi limitibus circumscibit; atqui hoc Deo injuriosum est. 6º Cultus divini præceptum implet quisquis Deum diligit ; sed amor est quid internum. Ergo , etc. — Resp. ad primum : Evidem Deus spiritus est ; at homo constat spiritu et corpore , atque , ratione corporis Deus cultum externum exigit. Ad secundum : Nego suppositum antecedentis , nempe fieri posse ut homo per amorem et adorationem se totum Deo offerat ac devoveat , quin ullum ad extra signum prodeat : quod quidem falsum esse jam probavimus. Ad tertium : Corpus unitur substantiæ intelligenti ac liberæ à quâ pendet , adeoque sit instrumentum , cuius ope tota persona meritum sibi comparat , et nemo sanus negaverit corporis actiones ab animâ imperatas esse meritorias. Ad quartum : Non adhibetur cultus exterior , quasi Deus cultum internum aliqui non disscerneret , sed ut aliis hominibus pateat , ut nobis ipsis altius inculcetur , ut etiam corpore Deus adoretur. Ad quintum : Templum erigendo , mens non est Dei majestatem parietibus includere , sed ei locum speciale ab usibus profanis secretum dicare , quasi palatum in quo vota subditorum benignius excipiat. Ad sextum , jam diximus cultum exteriorem ab interno fluere , si verus sit.

ASSERTIO II. — *Cultus exterior solemnis esse debet ac publicus , id est , nomine societatis exhibitus.*

Prob. : Id admittendum quod postulat religionis dignitas , societatis gratitudo et utilitas , confirmatque populorum consensus : atqui , etc. ; 1º , etc. Naturâ enim homines impelluntur ad officiorum reciprocationem , et sociale commercium ineundum in iis quæ ad vitam temporalem pertinent ; ergo à fortiori decet ut idem agant in religionis negotio seque mutuis exemplis adjuvent ; præsertim cùm humanis divina præstent , et in re tanti momenti delicere , ac necessariis auxiliis carere , longè exitiosius foret. 2º , etc. Cùm Deus sit communis hominum parens , eosque in societatem , velut in familiam cuius dux esset , coadunaverit , multa quæ extra societatem locum non haberent , beneficia largitur : cuiusmodi est , erga confœderationem ipsam , v. g. , victoriæ

reportatio , belli cessatio , principis incolumitas ; erga privatos , bonorum ac vitæ securitas , officiorum communio , etc. ; uno verbo societas politica personam quamdam moralem efficit propriis suis erga Deum adstrictam officiis. Ergo , si privatus quisque cultum internum et externum Deo persolvere debeat , eodem officio tenetur societas. 5º Religio firmissimum est societatis fundamentum ; atqui brevi omnes religionis sensus in subditorum animis depravarentur , si unicuique liberum esset , vel quas vellet de religione opiniones tenere , vel religionem suam quibus vellet ritibus significare ; hinc porrò quanta confusio , que discordia nascetur! (Unde per transennam advertimus , dubium non esse quin magistratus omni ope curare ac providere debeat , ne quid detrimenti capiat religio.) Contra verò nullum est vinculum quo arctius religioni adhærent , et inter se coaduentur homines , quām cultūs divini communione ; ergo societatis interest vigere cultum communem , uniformem , quod nunquām contingit , nisi aliquis sit totius societatis proprius. 4º Accedit populorum universalis consensio , et modò dicta lueulentē confirmat. Quippe nulla unquām societas omni cultūs apparatus , publicis cæremoniis , sacerorum ministris , templis et altaribus caruit. Celebratis ab antiquissimā ætate saeriliciis subsequentibusque conviviis , quorum simul participes erant herus et servus , significabatur omnia naturæ dona Deo accepta referenda esse , hospitibus et indigenitus communicanda ; ablutiones et expiationes hominem agendæ pœnitentiae , et servandæ sedulò innocentiae , admonebant ; eadem documenta , simul cum Dei laudibus et virtutis encomio , canticis personabant. Hinc lætitiae et humanitatis sensus ; hinc in promissionis et foederibus invocatio Divinitatis et saera juramenti fides ; hinc inviolabile jus hospitalitatis , ejusdem sacrificii participatione nixum , eoque pretiosius quod priscis temporibus nullum pateret viatoribus asylum ; hinc continuo labore fessis certi feriarum et quietis dies. Deinde , cùm inter se conventus et festa celebrarent , Deo debita præstituri , fiebat ut communī vitæ et convictū magis ac magis assuecerent ; fraternitatis memoriam , vagis cursibus , tuguriorum distantiā , possessionum distinctione ferè deletam , exsuscitarent ; ut unius solertioris inventa ad aliorum utilitatem diffunderentur ; ut astrorum speculatores docerent quis esset in agrorum cultu tempestatum ordo servandus , etc. Etiamnum agricolæ

nostri , solis diebus festis , aut publicis conventibus et nundinis (que aliquid religionis ferè semper admixtum habent , aut ab eā saltem fluxere) , operum suorum et vitæ ordinem distinguunt. Ergo verum est semper exitisse cultum societatis proprium , et societatem hominum inter se , ipsorum societate cum Deo , evadere firmiorem.

De cætero (eum hominem spectamus solā religione naturali instructum) , ritus omnis , modò vanus ac turpis non sit , sed ad amoris et reverentiae significationem accommodatus , Deo acceptus erit. Habebit tamen eō plures utilitatis ac perfectionis gradus , quò erit 1º clarior expressio veræ fidei de summo Numinе tenendæ , eique incorruptè servandæ aptior ; 2º documentum homini suorum officiorum sensum altius imprimens ; 3º vinculum arctiore religionis cum tranquillitate publici necessitudinem instituens. Quis autem dubitet hæc impleri per genuflexiones , prostrationes , manuum protestiones in cœlum , aliaque supra memorata , ac generatim per eadem signa quibus homo homini reverentiam , dependentiam , gratitudinem , aliasque animi affectiones testificatur ?

Obj. : Quilibet privatim Deo grates rependere potest , etiam pro beneficiis in se , ut est societatis membrum , collatis. Ergo , etc. — Resp. 1º: Alias protulimus rationes. 2º Eæ gratiarum actiones non satisfacerent ; nulla enim societas est quæ , si ab aliquo beneficium acceperit , ei sive per legatos , sive per primores gratias non referat. Num privatum hominem Deo honorificentiū habendum esse ratio dictaret ?

ASSERTIO III. — *Indifferentia religionum cum vero Dei cultu consistere non potest.*

Nota. Indifferentes in religionis negotio dici possunt , sive quibus videtur res levioris momenti , quām ut de ipsâ curandum sit , et ii quodam vitio cordis et torpore peccant ; sive qui nullam prorsus religionem amplectendam pronuntiant , eò quod omnes æqualiter falsæ sint (illorum errorem iam confutavimus , et magis magisque refellemus) ; sive qui censem omnem , quæcumque sit , admitti posse , quia , salvâ semel rei essentiâ , nempe Dei adoratione et cultu , rituum varietas est quid adventitium et indifferens ; unde concludunt religionis formam , in regione quam incolis receptam , ad summum vim gentilitie legis obtinere , ade-

que pro locorum varietate fieri mutabilem. Hæc est indifferentia de quâ nunc agitur , quæ alio nomine dicitur *tolerantismus* , theologicus , scilicet , et ex parte Dei spectatus , multùm dispar à tolerantismo civili seu politico , qui nihil aliud est quâm potestas à principe civili facta quarumlibet religionum sectatoribus eas palam et liberè excolendi ac docendi. Adverte etiam possumus hunc deistarum tolerantismum non esse nisi illius quem Protestantes profitentur amplificationem. Hi enim salutem omnibus qui in articulis fundamentalibus non errant , impertinentur , quæcumque sit aliunde eorum fides ; deistæ verò cunctis religionem naturalem amplectentibus , quidquid sit de auditamentis ipsi per institutiones positivas superstructis. Et eò accuratior est paritas quod sicuti consentire nequeunt Protestantes in quo præcisè consistat id quod vocant fidei fundatum , ita nec deistæ definire quid sit ea religio quam naturalem vocant. His præmissis .

Prob.: Vel admittitur alicujus revelationis existentia , vel non ; atqui , quæcumque instauratur hypothesis , Deo promiscuè placere non possunt omnes religiones.

1º Si concedatur Deum , revelatione hominibus factâ , modum sui cultûs eis præscripsisse , repugnat indifferentes dici varias cultûs divini formas ; tunc enim licentia daretur vel omnem resuendi revelationem , vel inter varias religiones quæ sese revelatas assererent amplectendi quam liberet : atqui neutrum. Non prius : qui enim Dei revelantis vocem auscultare renuerent , nollentque ad præceptorum ejus normam sensus moresque componere , forent in illum rebelles et injuriosi , quod sanè non est indifferens , nec æquis oculis à Deo visu potest. Non posterius ; nam Deus errore non delectatur , imò falsitati essentialiter repugnat ; atqui inter varias revelationes que à se invicem multis in capitibus dissentient , liquet alias minùs , alias plus , alias secùs agere quâm à Deo jussum est , ideòque multiplicem esse falsam. Ergo , etiam sepositâ vanitate , impuritate , inhumanitate rituum quibus fœdari possunt prætense religiones revelatae , constat omnes in Deum honorificas censeri non posse. Uno verbo , positâ religionum indifferentiâ , posito quod omnis religio debeat esse localis , et lex meræ politiæ , apud Christianos credendum erit Jesum Christum esse Filium Dei , apud Judæos esse impostorem , apud Turcas esse tantùm Mahometis præcur-

sorem , quod insulsum est , neque enim mutatâ regione mutatur veritas. Aut , si solius cultûs externi defendatur indifferentia , saltem statuendum est , eâdem remanente interiori opinione , Christum Romæ adorari debere , Constantinopoli abjurari , in Synagogâ conviciis proscindi. Quis porrò talem hypocrisim non horreat , credatque Deo displicere non posse ? Ergo 1º , admissâ revelationis existentiâ , etc.

2º Si singatur non existere revelationem (et reipsâ signum est) nefas , etc. Hæc enim indifferentia et libertas , quam propugnant adversarii , circa cultum internum , vel externum versaretur ; atqui neutrum licet. Non prius : ex dictis enim interior Dei cultus continetur , tum veris notionibus quas de ipso ejusque attributis concipere debemus , tum pietatis officiis quæ ex illis notionibus fluunt ; et ratio nobis potissimum concessa est , ut in tanti momenti negotio verum à falso secernamus ; atqui , si quævis indiscriminatim de Deo tenerentur opiniones , si diversa pro illis opinionibus officia persolverentur , multa forent à veritate et recto rationis exercitio aliena , quæ enti æquo et provido non possunt ex æquo probari. Ergo , etc. Et verò quisquis unam hodiè , eras alteram religionem profitetur , eam pro loco et tempore mutare paratus , aut unius præ alterâ veritatem persuasam habet , vel non ; si posterius , nihil credit : si prius , conscientiae dictamen violat , religionem sectando quam falsam esse persentit. Jam verò utrumque impium est. — Adde hinc latum iter ad irreligionem pandi : quippe , si liceat unicuique quod voluerit de Deo et religione sentire , hic Deum corporeum , hic multiplicem aut yitiosum aut inertem finget ; nec poterunt assignari limites quos intra consistere debeat opinandi libido ; tandemque non deerunt qui , cæteris paulò audaciore , Deum ipsum penitus tollant ; atqui nemo non sentit quantum inde detrimenti patiantur tum religio tum societas. Ergo , etc. — Non posterius : nam cultus externus , ex dictis , est interni significatio , et testificatio sensuum quibus erga Deum afficiuntur ; atqui hinc sequitur , etc. Tunc enim opinionibus et affectibus intimis dissentiret publica religionis professio ; admittereturque mendacium , eò gravius quod cum supremi Nuniis ac religionis contumelîa conjunctum foret ; præbetur etiam cæteris pravum exemplum , quo in periculosisimum errorem pertraherentur. Et verò plures olim apud varios populos vigeant , hodièque vigent ritus , impii , obsceni ,

inhumani ; atqui certè nefas erat hujusmodi religionum fieri participes. Ergo , etc. Hinc redarguitur illud oraculi Delphici responsum , *deos ex instituto civitatum colendos esse* ; quod tamen probavit exemploque confirmavit Socrates , dūm morti proximus gallum quem voverat Æsculapio sacrari curavit , quod post Socratem amplexi sunt veteres plerique philosophi , minùs tamen indifferentiae religionum persuasione ducti , quām humano respectu , ne , cultum publicum improbando , in odium plebis et magistratum offensionem incurrerent , de quibus ait meritò S. Paulus ad Rom. 1 , 20 : *Ita ut sint inexcusabiles , quia , cùm cognovissent Deum , non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt* (1).

Obj. 1º : Si Deus religionum varietate non delectaretur , cur tot in orbe pateretur diversa rituum instituta ? Cur omnes in uno eodemque cultu non conjunxit ? 2º A patriis institutis recedere nemini licitum est : atqui religio quævis spectari potest velut institutum quoddam nationale , quod in circumstantiis physicis aut moralibus genti propriis fundamentum habet . 3º Imperatoris parvi refert quā monetā subditi tributum sibi persolvant. Ergo à fortiori id parū curat Deus.

Resp. ad primum : 1º Nostrūm non est Deum ad rationis nostræ tribunal in jus vocare ; de his et similibus satius est cum Apostolo exclamare : *O altitudo divitiarum sapientie et scientiae Dei ! Quām incomprehensibilia sunt judicia ejus , et investigabiles viae ejus !* 2º Nimiris probaret , sequeretur enim libidinem et impietatem Deo non displicere , cùm patiatur eas in orbem grassari . 3º Itaque dicendum est Deum tot cultum discrepantias tolerare , non approbare ; hominibus auxilia sufficientia obtulisse , quibus ad religionem unicam quam instituerat , devenirent ; at simul permisisse ut in cā officiorum parte , sicut in cæteris , libertate suā abuterentur.

Ad secundum : Si (ut Philosophastri volunt) religio sit institutum quoddam politicum , religionibus ac populis accommodatum , ergo ipsi violati ordinis rei sunt , dūm religionem catholicam scriptis verbisque publicè adoriantur.

(1) Fatendum tamen , extra hypothesis revelationis quæ formam cultūs exhibendi determinavit , jus illud ab unaquāque societate exercendum fuisse ; ritus civili politiæ præscriptos , modò fuissent iuxto et pietatem spirantes , cives observare debuissent , varios proinde variis locis ; et valuisse adagium :

Cūm Romæ fueris , romano vivito more ,

2º Nemini licet eam religionis formam tenere , quam cum superstitione aut gravissimo errore sciat esse conjunctam ; et , quanquam publicum religionis patræ cultum perturbare non debeat , ab illis ritibus quos divinæ perfectioni repugnare sentit , abstinere eum oportet , futurum alioquin mendacii et hypocrisis reum.

Ad tertium : Imperator meritò curat an genuina vel falsa sit moneta quā tributum sibi solvitur ; porrò respectu Dei cultus omnis rationi , vel positivæ ejus voluntati , dissentiens , est moneta adulterata. Ergo , etc. (Ex Theol. Rotomagensi , de verâ Religione , part. 1 , p. 19 et seqq.)

§ 5.—DE POSSIBILITATE , ET NECESSITATE REVELATIONIS.

SECTIO PRIMA.

Necessitas revelationis.

Revelationis nomine hic intelligimus maniēstationem supranaturam à Deo factam hominibus quarundam veritatum. Ad duo genera autem reduci possunt hæ veritates , ita ut aliæ sint naturales , aliæ supra naturam. Primæ sunt illæ , quæ intellectus innatis viribus detegi possunt , absolutè loquendo. Hæ quoque sunt duorum generum : aliæ dieuntur theoricæ , ut existentia , providentia , aliaque Dei attributa tam ontologica , quām moralia , præterea spiritualitas , immortalitas , libertasque animæ humanæ ; aliæ practicæ , et sunt eae quæ spectant ad regulam morum , dicunturque etiam præcepta naturæ. Veritates autem supra naturam sunt illæ quæ nullo modo ab humano intellectu viribus suis innatis possunt detegi ; ejusmodique sunt divinæ proprietates illæ , quæ nullam conjunctiōnem cum rebus creatis habent , ut est Trinitas divinarum personarum in unitate essentiæ ; omniaque illa quæ pendent à Dei prævidentiā , aut ab ejus liberā voluntate.

Itaque primo loco dico necessariam fuisse humano generi naturalium veritatum ad religionem spectantium revelationem. Paradoxum putant hoc naturalistæ in eo toti occupati ut landibus extollant vim , ratiocinium , acumenque humanae rationis. Ac propterea (quod videre possumus præcipue in prolixâ præfatione præmissâ tractatui de Ratione humanâ) referunt et inventa antiquorum philosophorum de religione naturali , et auctoritates scriptorum ethnicorum , hebræorum et christianorum , qui laudant mentem humanam , ut hinc collig-

gant esse ipsam *evidentem et tutam*; *puram et justam, et etiam divinam, eamque directe perficere naturam nostram, nosque at beatam immortalitatem ducere* (1). Quas notiones cùm quisque mortalis habeat, iis videtur, divinæ revelationis necessitas, saltem quoad naturales veritates, esse figmentum et delirium. At quantum hi fallantur, jam his extremis temporibus plures clari scriptores planum fecerunt. Nosque ostensuri sumus, duce D. Thomâ, qui jam more suo statim prospexit ea vera principia, quæ directè propositionem nostram probant, et ad quæ reducuntur quæcumque scripta sunt post illum. Ita ergo ait: « Ad ea etiam, quæ de Deo ratione humanâ investigari possunt necessarium fuit, hominem instrui revelatione divinâ, quia veritas de Deo per rationem investigata à paucis, et post longum tempus, et cum admixtione multorum errorum homini proveniret, à cuius tamen veritatis cognitione dependet tota hominis salus, quæ in Deo est » (1 p. qu. 4, art. 4). Aliibi (2) idem S. doctor explicat fusiùs tres su-

(1) Préface au *traité de la Raison humaine*. Les plus accrédités et les plus vénérables parmi les païens, les Juifs et les Chrétiens démeurent unanimement d'accord que la droite raison est la première loi fondamentale, à laquelle nous sommes naturellement et indispensableness tenus d'obéir; qu'elle est évidente et assurée, qu'elle est pure et juste, qu'elle est même divine, et qu'elle tend directement à perfectionner notre nature, et à nous conduire à une immortalité bienheureuse. »

(2) I cont. Gent. c. 4: « Paucis hominibus Dei cognitio inesset. A fructu enim studiosae inquisitionis, qui est veritatis inventio, plurimi impediuntur tribus de causis. Quidam siquidem propter complexionis indispositionem, ex quâ multi naturaliter sunt indispositi ad sciendum; unde nullo studio ad hoc pertingere possent, ut summum gradum humanæ cognitionis attingerent, qui in cognoscendo Deum consistit. Quidam vero impediuntur necessitate rei familiaris: oportet enim esse inter homines aliquos, qui temporalibus administrandis insistant, qui tantum tempus in otio contemplative inquisitionis non possent expendere, ut ad summum fastigium humanæ inquisitionis pertingerent. Quidam autem impediuntur pigritia: ad cognitionem enim eorum, quæ de Deo ratio investigare potest, multa præconoscere oportet, cùm ferè totius philosophiae consideratio ad Dei cognitionem ordinetur.... Sic ergo nonnisi cum magno labore studii ad prædictæ veritatis inquisitionem perveniri posset; quem quidem laborem pauci subire volunt.... Secundum inconveniens est, quod illi, qui ad prædictæ veritatis cognitionem, vel inventionem pervenirent, vix post longum tempus pertinge-

pradietos fontes, ex quibus deducit necessitatem hujus revelationis naturalium veritatum, aiens, 1º fore ut illæ detegerentur à paucis, quandoquidem multi ex hominibus inepti sunt ad has contemplationes, et inquisitiones propter complexionis indispositionem, tarditatemque ingenii; multi in eas non incumbunt, quia impediuntur necessitate rei familiaris aut publicæ; multi demùm impediuntur pigritiâ et mollitie, infensâ studio et labore, qui requiretur ut veritates tot theorice et practicæ comperirentur. In primâ harum trium classium ponendæ essent mulieres, innumerique viri æquæ ac illæ debiles tardique. In secundâ omnes aulici, milites, mercatores, patres familiarum, aliique, qui ut se aut alios alant, toto die occupantur. In tertiat tot molles effeminate, qui ingenium quidem et potestatem et commoda habent, at idcirò scilicet sibi videntur debere otium fovere et feriari. Pauci ergo ex hominibus sunt, qui hæc tam gravia sedulò inquirere niterentur. 2º Hi tam pauci, pergit sanctus doctor dicere, vix post longum tempus pertingerent ad cognitionem et inventionem veritatum naturalium ad religionem spectantium. Idque primò, quod nonnisi per diuturnas naturæ contemplationes, per assiduas

rent, tum propter hujusmodi veritatis profunditatem, ad quam capiendam per viam rationis nonnisi post longum exercitium, intellectus humanus idoneus invenitur; tum etiam propter multa, quæ præexiguntur, ut dictum est; tum propter hoc, quod tempore juventutis, dum diversis motibus passionum anima fluctuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem.... Remaneret igitur humanum genus, si sola rationis via ad Deum cognoscendum pateret, in maximis ignorantiae tenebris, cùm Dei cognitio, quæ homines maximè perfectos et bonos facit, nonnisi quibusdam paucis, et his paucis etiam post temporis longitudinem proveniret. Tertium inconveniens est, quod investigationi rationis humanæ plerūque falsitas admisceatur, propter debilitatem intellectus nostri in judicando, et phantasmatum permixtionem. Et ideo apud multos in dubitatione remaneant ea quæ sunt verissimè etiam demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant, et præcipue cùm videant à diversis, qui sapientes dieuntur, diversa doceri. Inter multa etiam vera, quæ demonstrantur, immisetur aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, seu aliquâ probabili, vel sophisticâ ratione asseritur.... Et ideo oportet per viam fidei, fixâ certitudine ipsam veritatem de rebus divinis hominibus exhiberi. Salubriter ergo divina providit clementia, ut etiam quæ ratio investigare potest, fide tenenda præciperet, ut sic omnes de facilis possent divinæ cognitionis participes esse. »

meditationes suorum ipsorum, per longam ratiociniorum seriem pervenire possent ad rectas tutasque Dei naturæ, ejusque attributorum, essentiæ, visque animæ humanæ, fundamentorum juris discriminis turpitudinis ab honestate, bonorum, improborumque sortis, aliarumque veritatum his similium cùm necessariarum quæ scientur, tūm ab homine qui superiori lumine non illustretur, difficultum, quæ comperiantur, notiones componendas. Deinde quia, inquit S. doctor, *tempore juventutis anima humana diversis passionum motibus fluctuat*, ideoque ut plurimū videmus, si tunc ætatis apti sunt ad studia litterarum amœnorum, scientiarumque naturalium, ægrè in severis inquisitionibus divinæ moralisque philosophiæ, quæ exigit et constantiam et firmitatem cogitationum, quæ conseruerunt digniætate virilis et proiectâ, homines proficere. *Remaneret igitur* (ita ait S. doctor) *humanum genus, si sola rationis via ad Deum cognoscendum pateret, in maximis ignorantiae tenebris, cùm Dei cognitione, que homines maximè perfectos et bonos facit, nonnisi quibusdam paucis, et his paucis etiam post temporis longitudinem proveniret.* 3º Denique hī rari homines post tam diutinas laboriosasque inquisitiones nunquām perfectum religionis naturalis systema, quin pluribus gravibusque erroribus scateret, possent confidere : idque primum propter debilitatem intellectus humani, qui non omnes relationes quæ sunt inter notiones videt, nec videre potest ; qui suis judiciis ratiociniisque, præcipuè prolixis et compositis, aut ex defectu methodi, aut ex defectu ingenii acuminis, aut vi præjudiciorum, errat decipiturque, et inter veras demonstratasque propositiones facilimè aliquem latentem paralogismum non advertit, quo ratiocinium fit falsum, illationesque inde deductæ distortæ sunt, non rectæ ; secundò autem varietas, et contrarietas opinionum, quas de his rebus sapientes habent, efficit ut sspè rejiciamus eorum auctoritate moti nostra lumina, ut fallacia, amplectamurque alienos errores, aut semper ancipites hæreamus et incerti. Quam ad errorem propensionem, et impedimenta ad detegendam veritatem amplificavit etiam ubertim, descripsitque eleganter Cicero verbis his (*Tuscul. lib. 3, c. 1*) : « Nunc parvulos natura nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque depravatis restinguimus, ut nusquām naturæ lumen appearat.... Simul atque editi in lucem, atque suscepti sumus, in omni continuo pravitate »

et in summâ omnium opinionum perversitate versamur, ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cùm verò parentibus reddit, deinde verò magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, et opinioni confirmatae natura ipsa cedat.... Cùm verò accedit eodem quasi maximus quidam magister, populous, atque omnis undique ad vitia consentiens, multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, à naturâ ipsâ de seiscimus. » Evidens igitur est ex omnibus causis, quas D. Thomas affert probatque, hoc est, paucos ex hominibus, et vix *post longum tempus*, et non sine permixtione errorum preventuros ad detegendas veritates naturales ad religionem spectantes, nisi ducem alium, quā rationem haberent. *Ei ideo oportuit* (concludit S. doctor) *per viam fidei, fixâ certitudine, ipsam veritatem de rebus divinis hominibus exhiberi. Salubriter ergo divina providit clementia, ut etiam quæ ratio investigare potest, fide tenenda præciperet, ut sic omnes de facili, et quin dubitant, et errent, possent divinae cognitionis participes esse.* Scriptores multi, ut innuimus supra, his postremis temporibus contra defensores religionis naturalis necessitatem revelationis etiam quoad veritates naturales ostendere sunt conati. Quosdam horum reperies in collectione Burneti (*Défense de la religion tant naturelle que révélée*) ; alios in compendium redegit Stackousius (*le Sens littéral de l'Écriture-Sainte*, t. 2, chap. 23). Hos omnes et vi cogitandi, et methodi brevitatem antecedit Samuel Clarkius (*de l'Existence, et des Attributs de Dieu*, t. 2, chap. 9 et seq.). Tamen quidquid grave in hac materiâ dici potest, ad allatum D. Thomæ demonstrationem reducitur, cuius clarius etiam evidentiorque vis apparebit, cùm naturalistarum objectiones refellemus.

Non constare à nobis ostensa revelationis necessitas quoad veritates naturales cum iis quæ supra exposuimus, posset primum cuipiam videri. Vidimus eò loci, etiam nationes barbaras capita præcipua religionis naturalis cognovisse; nosque ipsos eā invictè solâ rationis vi ostendisse nobis persuademos. Præterea quotus est quisque qui nesciat, quām præstantes sublimesque doctrinas habuerint, et in propatulo posuerint de hoc arguento veteres philosophi? Cicero, et Epictetus (ait recens naturalista, nempe auctor *Præfationis præmissæ au traité de la Raison humaine jam supra memoratus*) clarissimè principia prima, quibus religio tota

insistit, nobis objiciunt. Socratem Platonemque suspiciunt secula cuncta ob ea quæ de divinitate, de animâ, de alterâ vitâ rectissimè senserunt. Ethica Tullii, imperatoris Antonini, Plutarchi, Senecæ, Cebetis Tabulæ, omnium Stoicorum demùm vulgo adeò excellit, ut præ illâ quidam christiani casuistæ, qui de morali disciplinâ scripserunt, debeant pudore suffundi. Politica et Ethica Aristotelis, etiam post illa infortunia quæ ejus Physica subiit, servant adhuc antiquum decus. Jam hi omnes, aliquæ innumeri, quorum aureæ sententiæ legi possunt à quibusdam scriptoribus collectæ, et ab iis præmissæ christianis dogmatibus, omnes, inquam, hi philosophi solâ ratione duce has veritates detixerunt; eâ ratione (inquit supradictus naturalista ibid.) quæ ex sententiâ imperatoris Antonini, est emanatio Dei, fonsque bonorum omnium inhexaustus; quam qui sequitur, ut sentit Cicero, fieri non potest, ut in errores incidat; et illa est, ut opinantur hi, aliique philosophi præstantissimi, quæ docet quamlibet prorsus virtutem, à cuius præceptorum obedientiâ nostra derivatur felicitas. Hæ, aliaeque plurimæ sunt laudes illæ, quibus antiquorum scriptorum verbis naturalista hic humanam rationem commendat; idemque agunt alii ejusdem scholæ asseclæ, quorum libri quo magis rationis causam perorant, eò etiam magis ejus infirmitatem ostendunt, et quantò magis divinam revelationem supervacaneam demonstrare satagunt, tantò ejus necessitatem evidenter probant. Id singula allati contrarii argumenti membra refellend planum faciamus.

Ostendimus ergo omnium gentium consensum de præcipuis religionis capitibus, hoc est, de existentiâ divinæ naturæ hujus mundi creatricis et moderatricis, et de alterius vitæ expectatione. Ita sanè. At primùm quidem quis nescit (ne quidquam dicamus de eorum ignorantia vel erroribus in aliis gravissimis ejusdem naturalis religioñis theoreticis, praticisque capitibus), quis nescit, inquam, quot quāmque falsis, perversisque notionibus, quot fabulis absurdissimis infectæ fuerint hæ veritates eadem, illa præcipua præsertim, quæ divinam naturam respicit? En ergo tertium D. Thomæ demonstrationis caput evidenter confirmatum, hoc est, errorum multorum admixtionem, ex quo inferimus, necessariam divinam revelationem fuisse. Deinde verò hujus universi consensus fontem primum esse traditionem à filio ad patrem usque ad parentem primum totius humani generis adscendentem ostendimus. Hunc au-

tem parentem primum, qui fuit Adamus, dicimus, non ab angelo *Raziele*, aut ab homine nomine *Jambnsan*, vel *Somboscher*, ut videtur clarus recens scriptor (*Defensio quarundam Epistolarum eujusdam Peruvianæ*) somniari unâ cum Rabbinis et Sabæis, sed à Deo ipso fuisse edictum, qui cùm hominem hunc creârit, inquit D. Thomas (1), ut esset aliorum omnium principiū non solùm quoad corporæ propagationem, sed etiam quoad doctrinam et regimen, ideò, sicut illum perfectum corpore fecit, ut posset statim suos sibi similes generare, ita perfectiorem animâ per veritatum naturalium, et etiam earum, quæ sunt supra naturam, revelationem, ut eos statim easdem docere posset, creavit. Atque hinc tanquam ab origine, à divinâ revelatione Adamo factâ, gentium cognitio de veritatibus naturalibus dimanat; quamvis autem seculorum decursu ob hominum infirmitatem petulantiamque harum veritatum puritas pluribus erroribus inficeretur; cui malo renovata identidem, scriptis etiam, quæ sacra dicimus, quod Moyses primus fecit, traditio novum attulit remedium.

Non eò progredimur autem, ut dicamus, omnino solo naturæ lumine naturales veritates ad religionem spectantes detegi et demonstrari non posse. Imò dicimus, arctissimam earum junctionem cum primis rationis principiis causam fuisse, cur hic consensus perpetuus constansque permanserit. Sed (præterquam quòd non omnes homines vim ratiociniorum, præcipue si composita sint et abstracta, quod est membrum allate D. Thomæ demonstrationis, assequi possunt), fatendum candidè nobis est, notitiam et certitudinem quam per revelationem harum veritatum habemus, esse lumen illud, quod nos in viam dicit; et illud, ut ita dicam, filum quo dirigitur, ne ratiocinantes erre-

(1) « Sicut primus homo institutus est in statu perfecto quantum ad corpus, ut statim posset generare, ita etiam institutus est in statu perfecto quantum ad animam, ut statim posset alios instruere et gubernare. Non potest autem alquis instruere, nisi habeat scientiam; et ideo primus homo sic institutus est à Deo, ut haberet omnium scientiam, in quibus homo natus est instrui... Ad gubernationem autem vitæ propriæ et aliorum non solùm requiritur cognitione eorum, quæ naturaliter seiri possunt, sed etiam cognitione eorum, quæ naturalem cognitionem excedunt; unde et de his supernaturalibus tantam cognitionem primus homo accepit, quanta erat necessaria ad gubernationem vitæ humanæ secundum illum statum. » 4 p., q. 94, art. 3.

mus; id est, cùm nobis à teneris usque unguiculis impressa fuerint hæc theorematæ, nos intellectu nostro ad examen illa revocamus, meditamur, comperimus conjunctionem quam inter se habent, et cum primis ratiocinii principiis; atque hinc elicimus demonstrationes, eaque colligimus systemate ratione elaborato unoque, quod nunquā facere potuisseous, saltem unitate tantâ et veritate, nisi illa prius habuisset cognita. Ut summatim dicam, demonstrationes nostræ non ducunt nos ad detegendas veritates occultas, sed veritatum jam manifestarum junctionem nobis indigitant. Quod ita perspicuè ob oculos ponit præstantissimus ratiocinator, qualis Joannes Lockius fuit, his verbis: « Qui nunc longa itinera con-
ficit (1), vim suam commendat, quâ tam
brevi temporis spatio viam tantam est meti-
tus; causam tantæ celeritatis corporis sui
robori adscribit: nec considerat quantum
debeat iis qui nemora deciderunt, exsiccâ-
runt paludes, constituerunt pontes, viam
straverunt, quæ si facta non fuissent, jauidū
itinere defatigatus nonnisi paululùm proces-
sisset. Multa sunt, quæ ab infantia usque
didicimus, ita ut cùm jam eorum notiones
insitæ nobis sint, et quasi congenitæ nobis-
cum sub Evangelio, nos eas ut veritates,
quæ impugnari nequeant, ducamus faciles,
quæ detegantur, faciles, quæ evidentissimè
probentur, non advertentes, nos de iis dubi-
taturos, aut ignoraturos fuisse diù, nisi re-
velatio ea nobis patefecisset. Atque ita valdè
revelationi adstringimur etiam inscientes. »
Eiusmodi nimirùm naturalistæ sunt, qui pro-
ficiuntur, velle se haurire omnes eas tractatio-

(1) « Celui qui voyage présentement par de grands chemins s'applaudit sur la vigueur de ses jambes, qui l'ont porté si loin dans un si petit espace de temps : il attribue toute la cause de sa diligence aux forces de son tempérament, ne considérant pas combien il est redévable au travail de ceux qui ont coupé les bois, séché les marais, bâti les ponts, et rendu les chemins praticables, sans quoi il se serait extrêmement fatigué, et il n'aurait avancé que fort peu. Il y a quantité de choses dont la créance nous a été inculquée dès le bercéau, de sorte que les idées nous en étant devenues familières, et pour ainsi dire sous Evangile, nous les regardons comme des vérités incontestables, qu'il est aisé de voir et de prouver avec la dernière évidence, sans considérer que nous aurions pu douter, ou les ignorer pendant longtemps, si la révélation n'en eût rien dit. Ainsi plusieurs sont redévalues à la révélation sans s'en apercevoir. » Locke, le Christianisme raisonnable, chap. 44.

nes, aut specimina, quæ de ethicâ aliisque religionis capitibus in dies scriptitant è solâ ratione. Si vellent hi earum notionum, quas cum catechesi didicerunt, oblivisci, fortasse ne prima quidem honestè vivendi, rectèque de Deo opinandi elementa glutinare scirent. Illi, illi ipsi prolabantes in errores tam turpes, rationi et communī sensui tam absonos, in eas apertissimas contradictiones, quoties illos libido incessit solos ambulandi, et aliquam viam suis audacibus ratiociniis aperiendi, id nōbis ostendunt. Quæ res quò magis dilucidetur, cur sim quosdam supradictorum librorum veluti, *Mores, Epistolas de essentiali Religione, Philosophum rectæ rationis, Continuationem defensionis Spiritis legum, tractatum de humanâ Ratione*, opus Helvetii inscriptum de *Spiritu*, aliosque misellos recentiorum libertinorum fœtus examinenuis, comperiemusque, nullum ad ostendendam infirmitatem, debilitatemque humanæ rationis fortius argumentum esse, quâ hos eosdem libros, ut ejus vim, roburque comprobarent, confitatos (1).

SECTIO II.

Philosophorum religio.

Sed veniamus ad philosophos, quorum inventa doctrinæque tanquam validissima probatio rationis virium nobis opponuntur. Latissimè patet argumentum redigere in arctum sub quædam capita, quod mihi videbitur, redigendum, curabo.

1º Advertendum est, omnes philosophos natos educatosque fuisse in religionis gremio, quæ constantis traditionis ope semper, etiamsi deformata et perturbata ubique terrarum viguit.

2º Gravissima est cùm antiquorum, tūm recentium scriptorum opinio, præclariores philosophos, Trismegistum, Thaletem, Pythagoram, Platонem, Aristotelem notitiam sacrorum librorum, qui penè Hebreos erant, habuisse, et ex iis hausisse scientiam suam. Quòd si cum aliis dicere malimus, non potuisse philosophos, saltem vetustiores sacras litteras legere, primùm in græcum sermonem versas sub Ptolomæo Philadelpho (vid. S. August. de Civit. Dei lib. 8, cap. 2), hoc est, post olympiadem CXXXII, certò tamen dicendum est, potuisse eosdem philosophos addiscere capita doctrinæ præcipua, quæ servabant Hebrei; vel quod illi ipsi longis itineribus eò se contulerint illa inquisituri; quod seimus fecisse Py-

(1) Vid. supra appendic. de quarto impietatis fonte, nempe de libris perniciosis.

thagoram et Platonem (1), qui idecēdō in Agyptum sunt profecti, vel quod Hebrei ipsi aliquid disseminaverint, qui sāpiūs in eas regiones migrabant. An est quisquam, qui ignorat, Solomonis matrimonium cum filiā regis Agypti initum ante Alexandrum annos sexcentos, commercia ab eodem Salomone cum rege Tyrio exercita innumeros Hebreos in illa loca pertraxisse? Quis ignorat, Deum ipsum misisse prophetas ut prædicarent verbum suum inter ethnicos, quod fecit Jonas Niue? Quis nescit, ex diuturnā Hebræorum captivitate Babylone per orientales plagas Hebræorum religionem doctrinasque potuisse diffundi? Quis denique nescit, quod advertunt et antiqui, et recentes christiani Apologistæ (vid. Stackousium tom. 2, c. 23), etiam in theologiā fabulosā, et in ritibus ethnicorum quādam vestigia historiæ religionisque populi Dei reperiri? Quod tamen puto non ita latè sumendum esse, ut Huetius fecit (in Demonstr. evangelicā), qui in totā mythologiā Moysem, Sephoram ejus uxorem, sororemque Mariam introspicit, multòque verò minus opposita Marshami (in Canon. Chronicō ægyptiac. hebraic. græco) Spencerique (de Legibus Hebræor. ritualibus) sententia approbanda est, qui ob hæc similitudinis vestigia leges Hebræorum, et quasdam doctrinas ad religiones spectantes ē gentibus haustas volunt.

His ergo auxiliis, hoc est, religionis, quam, quamvis superstitionem cum lacte nutriciēs suserunt, cognitionumque verarum rectarumque, quas de divinitate, de alterā vitā, de naturali jure haurire ab Hebreis potuerunt, quid facilius, magisque naturæ consonum poterat philosophis esse, quām luminibus rationis eorum ipsorum præceptorum adeō cum naturā convenientium veritatem ostendere, et in Academiā, et in Porticibus has sublimes theorias docere, quas tamen non suis meditationibus quasi fructus percepérant, sed ex divinā accepterant revelationē? Tamen his muniti prædiis quos fecerunt progressus, quæ de theologiā naturali docuerunt?

3º Opinati sunt quidam, omnes, aut præstantissimos saltem ex veteribus philosophis atheos, et Spinosistas, seu pantheistas fuisse. Ita vult Tolandus (Ἄνεισθαιμων sive Tit. Liv. à superstit. vindicat. et Orig. Judaic.) et Collinus (de la Liberté de penser) et ut plurimū

(1) « Ut colloquendo, quid continentur Scripturæ, quantum capere possent, addisceret. » S. August. de Civit. Dei, lib. 8, cap. 2.

ostendunt se credere omnes isti nostrorum temporum homunciones atheistæ, qui in suis conventiculis blasphemantes, ebriique pantheisticum canentes (vid. Biblio. Anglais. tom. 8, part. 2, art. 4) seu formulam celebrandi socraticam societatem (antiunculam à Tolando ipso compositam) recitant nomina hominum doctæ antiquitatis clarissimorum, suæ impietatis prædecessorum. At quid mirum, hos Socrati, Platoni, Aristoteli, Plutarcho, Varroni, Tullio, et amplissimis demūn ē Latinis et Græcis hanc notam inurere, si Tolandus (Origin. Judaic. p. 155 et seq.) cō impudentiæ progressus est, ut inter pantheistas et Moysem, et Scripturam totam divinam recenseret? et Collinus (1) in numero liberè cogitantium (ita ille eos, qui, ut libertini, cogitant, vocat) Salomonem, prophetasque collocaret? Eò, non dicam impietatis, sed amentiæ devenitur, cùm veritati bellum indictum fuit. Non solum tamen hi duo impii, sed etiam scriptores alii nimis creduli et faciles, quod advertit, queriturque jure Fabricius (2), in atheistum album philosophos, et totius antiquitatis celeberrimos viros retulerunt. Dicere est opus, in hujusmodi hominibus aut atra bili laborantibus, aut nimis vehementibus, cùm de impietate, et hæresi agitur, inesse speciem quamdam furoris, qui iis præter modum objecta amplificet. Pater Mersennus (vid. Mémoires des hommes illustres par le P. Niceron, tom. 33, p. 146 et 147), seculo proximè elapso, et hoc, quo vivimus, Harduin, id satis confirmant; ille in suo Commentario ad Genesim, ubi loquitur de atheis ætate suā viventibus; hic in celebri tractatu, *Athei*

(1) *Liberté de penser*, p. 218 et seq. Eruditissimus Fabricius de Verit. relig. christ. Elenchum bonæ partis operum in hos duos impios scriptorum confecit; eorum contra Tolandum cap. 22, p. 480, et inter ea eminent Jacobi Fayi Defensio religionis, necnon et Moysis, et gentis Judaicae, et Mélange de remarques contre M. Toland, par Elias Benoit; corum contra Collinsum c. 23, p. 488; ex his eruditissimum est illud Bentleii: La Friponnierie laïque... de Phileteuthère de Leipsick; acutius tamen nolis videtur illud Petri Crosæ: Examen du traité de la Liberté de penser.

(2) Biblioth. græcae lib. 3, c. 6, pag. 178: « Omitto dicere, quod infelix fortasse, reliquoni certe, et humano generi parum utilis, nec honorificus labor est, principes ingeniorum, et præstantissimos totius antiquitatis viros invitatos trahere in societatem atheistum, et universum ethnicismum confundere cum Spinozismo atque atheismo. » Vid. Joan. Christoph. Wolfii dissert. de atheismo falso suspectis, et idem Fabricius de Verit. relig. christ. c. 8.

detecti, in quo atheos traducit excellentes scriptores, quibus certò nulla nota minùs, quam atheismi inuri poterat. At constat, hunc admirabilem litteratum virum in omnibus Patrum operibus horrendum hoc atheismi monstrum comperire consuevisse, et proinde illa ut facta et supposititia furore misericordiā digno rejeisse (1). Ingenium ejusmodi (ne de Baylio satis superque noto quidquam dicam) mihi videor videre in Rheiseri dissertatione (de Origine, progressu et incremento atheismi) ad Spizelium missā, qui ut capere suarum inquisitionum quā longissimum initium posset, Cañum atheistorum primum facit. Franciscus Buddæus in tractatu de atheismo et superstitione (2) testatur se non duci prurigine per vim quemquam atheismi insimulandi; puto tamen quicunque ejus opus leget, facile detecturum hāc prurigine eum non carnisse omnino; iis enim criteriis utitur, et in ea principia incumbit, quibus pauci philosophi ab atheismo eximi possunt. Et sanè distinguit atheismum in scepticum et dogmaticum. Primi generis erant athei illi cuneti, qui de omnibus dubitabant. Secundum autem differt (inquit ille) pro philosophorum systematum diversitate, hoc est, Aristotelis, Stoicorum, Epicuri, et Spinosæ.... Fundamentum atheisti sceptici est, nos nullius rei esse certos,

(1) Ad vivum expressus est Harduini furor in quādam Epist. quæ refertur Biblioth. raison. tom. 1, part. 1, art. 6, inscripta : *Lettre d'un ex-jésuite... touchant les ouvrages faussement attribués aux Pères de l'Eglise, et le fameux système du Père Hardouin sur ce sujet.* Ait ergo, cūm adhuc in societate esset, quodam die ita Harduinin se allocutum fuisse. « Mon enfant, l'abomination de la désolation est dans le lieu saint. Je l'ai vue (me dit-il en levant les yeux au ciel d'un air enhéruhiné et plein d'enthousiasme), le Seigneur Dieu m'a ouvert les yenx pour l'apercevoir en répandant sa bénédiction sur mon travail.... Un livre, où l'athéisme est établi, où l'idée de Dieu est renversée.. et où la foi est contredite en tous ses points, ne fut jamais un livre fait par un saint que l'Eglise a canonisé. Il serait impie de le penser; n'est-il pas vrai? Or, l'athéisme est établi, et l'idée du vrai Dieu est renversée (dans les ouvrages des Pères), et par conséquent ils n'en ont jamais été les auteurs. » Dicit etiam quænam essent hæ eversiones notionis Dei, quas Harduinus reperiebat in Patribus, eos non nōscere alium Deum, « que ce Dieu per meutem, qui est appelé par ceux-ci : Raison universelle des esprits; l'Etre en général; l'Etre sans restriction; l'Etre tout court. »

(2) In versione gallicâ, quam auctor habet p. 2, in not. : « Ce n'est pas mon humeur que de faire quelqu'un athée malgré lui. »

et judicium nunquām esse ferendum; Dogmaticorum generatim est, materiam semper extitisse, et existentiam esse de necessitate illius essentiæ. Fundamentum Aristotelici atheismi est mundum ab æterno fuisse ut nunc est; Stoicorum atheismi, Deum arctâ junctione esse cum mundo conjunctum; atheismi Epicuri, et Stratonis, fuisse mundum conditum fortuito atomorum concursu; Spinosæ atheisti demum, nisi unam substantiam esse. His classibus quot philosophi comprehendantur, quisque per se intelligit. Addantur his Sabæi et Chaldaeï, qui Buddæi sententiâ (ibid. chap. 1, § 7, 8) crediderunt pantheismum, imò omnes idolatriæ assecræ, quæ, ut ille sentit, non valdè à Pantheismo distat. Jam juxta auctoris hujus opinionem en atheismum penè universum. Scio, eum ex hāc notâ quosdam antiquos philosophos eximere, et profiteri, se interdum dubitanter loqui; tamen nimis proclivis ad inurendam notam hanc cuique videli potest, hujusque sententiæ etiam alii fuerunt, qui omnes antiquos philosophos atheos, materialistas, et in præcipuis naturalis religionis capitibus, præsertim alterius vitae, vulgo errasse putarunt.

4º Oppositam alii omnino opinionem amplectuntur, et postquām collecta à Grotio (de Veritate relig. christ.), ab Huetio (de Concordation. et fid.), à Vossio (de Theologiâ gentil. et Physiolog. christ.) à Giraldo (de Diis gentium), à Pfannerio (Systema theolog. gentil. purioris), sed præcipue à multis eorum cultorum platonicismi, qui, sub medicorum auspiciis græcis litteris florentibus, in Italiâ et in Galliâ vixerunt; postquām, inquam, ab his aliisque scriptoribus (vid. Fabricium de Verit. relig. cap. 8 et 32), loca multa pulcherrima antiquorum philosophorum de naturâ, de Dei attributis, de animæ dotibus, de virtute, vitio, legibus, præmiis, suppliciis collecta viderunt, omnes antiquos philosophos veluti religionis naturalis testes inter se consonos, imò penè christianos producunt. Neque dissimulari potest, hic quoque furem fuisse, cūm in eorum scriptis mysteria augustinissima relatæ religionis, et Scripturam sacram propè omnem se introspicere putarint, quod objicit A. Steuco Eugubino (de perenni Philosophiâ), Petavius (Theolog. dogm. de Angelis), Hieronymo Flavavanti (lib. 3 de Beatiss. Trinitate), Vossius (Epistolâ 78), Daciero (Vie de Platon), Pater Baltus (Parallèle de la philosophie); et Mosheimus, et Clesselius (dissert. critic. de Interpr. N. Testam. ex scriptor. profanis), aliquique (vid.

Six. Sen. Bibliot. sacr. lib. 5) multis intemperantibus auctoribus, qui ut eruditionem ostentent suam, pertrahunt unco impacto inter oracula prophetarum veluti æqualia effata sententias antiquorum philosophorum aut omnino impias, aut à Scripturarum sensu toto cœlo remotores. His tamen laudibus omnibus, licet præter modum ethnicis datis, utuntur religionis naturalis propugnatores (1), et eas suis in libris memorant, ut hinc deducant, posse animam humanam per se veritates præcipias detegere, ac proinde supervacaneam revelationem esse.

5º Crederem, sapientem lectorem utriusque allatæ opinionis falsitatem vidiisse. Nec omnes athei philosophi fuerunt, quod athei vellent; nec fuerunt ejus puræ religionis magistri, ut jactitant naturalistæ. Vulgo eos atheos non fuisse, mihi videtur id ex antiquis illis monumentis inferri posse, quæ, cùm nobis quosdam, et quidem paucos, philosophos atheos nominatim significant, dilucidè ostendunt, alios nec atheos traductos, nec creditos ejusmodi fuisse. Sextus Empyricus Pyrrhon. Iipothe. lib. 5), cuius ingenium satis est cognitum : « Plerique « hominum, inquit, credant deorum existentiam; quidam tamen, ut Diagoras Miletensis, Theodorus, et Critias Atheniensis eam non « credunt. » Alibi sanè ait (advers. Physic. n. 51), plurimos alios hanc imbibisse opinionem, sed tribus supradictis nonnisi Evimerum et Prodicum annumerat; hyperbolice proinde, ut advertit ibi Fabricius (2), est id ab eo dictum. Et sanè aut hi tantum, aut alii quidem, paucissimi tamen, recensentur à Cicerone, Laertio, Plutarcho, Maximo Tyrio, Clemente Alexandrino, Theodoreto : neque inter hos certè sectarum duces, nisi fortassè Epicurum unum, reperies. Quòd si populus interdùm hoc atheismi nomen aliis philosophis imposuit (quos omnes Fabricius nominat, scimus, id ut plurimum evenisse, quia ipsi se suæ urbis superstitionibus infensos præbebant, non quòd divinitatem omnem rejicerent. Non me latet, quosdam gravi voce dicere, quicumque quibusdam sententiis, quæ in antiquis philosophis re-

(1) Préface au traité de la Raison humaine : « Il est constant que plusieurs de ces philosophes n'ont pas été fort éloignés de la véritable idée que saint Jean nous donne de la raison divine au commencement de son Évangile, » etc.

(2) « Hyperbolice dictum; nam velut monstra ex totâ antiquitate pauci fuerunt, et paucissimi commemorant athei dogmata. » In Annotat. ad locum Sexti Empyr.

periuntur, collectis jam minimè contentus funditis philosophorum antiquorum de Dei essentiâ, et de anime naturâ systemata inquirit, et necessariâ consecutione eum hinc debere deducere, eos omnes atheos, Spinosistas, materialistas fuisse; et futuram vitam negâsse omnino. At horum pace dictum velim, existimo hos à recto tramite valde aberrare, et hanc eorum methodum, quâ putant se posse detegere et statuere, quid reverâ philosophi senserint, incertam esse, fallacemque. Jacobus Brukerus, qui maximè materiam hanc colluit, licet interdùm hallucinetur, sàpius repetit, nullam esse magis breviorem rationem sus de quæ philosophiam vertendi, quâm consecutionibus inniti. Et sanè advertatur primùm, quò attentiùs versatur id quod ab antiquis acceptius, eò clariùs intelligi, esse difficillimum, ne dicam fieri penè non posse, ut eorum principiorum et systematum veræ notiones certò statuantur, de quibus vel ipsi illorum discipuli nobis iis preceptoribus viciniores inter se digladiabantur, ut ait Origenes (1), ut præteream alios, de Platone. Dieam quid amplius, ne ipsos quidem magistros systemata sua comprehendisse, ideas claras et distinctas non habuisse, non prævidisse relationes, causas, consecutiones. « Sed diversi philosophi (inquit Laetantius divin. Instit. lib. 7, cap. 7) ac diversè illa omnia protulerunt, non annexentes nec causas rerum, nec consequentias, nec rationes, ut sumiam illam, quæ continet universa, et compingerent et complerent. » Quòd si ita est, quomodo ergo audebunt hi assere, veras esse has, illasque antiquorum opiniones, consecutiones deductas à principiis aut non intellectis prorsùs, aut explicatis alter omnino ac philosophi volebant? Quanquam etianisi clara certaque essent hæc systemata, quis non videt inconstantiam esse notam certissimam non solum à Christianis, sed ab ethniciis etiam in eorum magistrorum scriptis animadversam? Qui ergo dicemus, illationes ab iis non deductas, ab iis non visas, ab iis oppositis opinionibus clarissimè impugnatas fuisse illorum sententias? Nonne quotidiè videmus, quosdam interdùm habere opiniones omnino contrarias consecutionibus, quæ à suis systematis derivantur, et quæ proinde nonnisi

(1) « Nec audebit (Celsus) profiteri se nôsse Platonis omnia, cùm tantoperè inter se discrepant etiam scriptorum ejus interpres. » Lib. 4 contra Celsum. Quod advertit et Leibnitz in Theodiceâ, cuius illud est celebre effatum : *Cave à consequentiariis.*

injuriam possent illis adscribi? Quis putavit unquam, Melitonem, episcopum Sardensem, et Tertullianum ipsum cum ceteris anthropomorphitis fuisse atheos? Ex eorum tamen systemate in proclivi esset eorum atheismum arguere. Quis unquam Petrum Gassendum et Newtonem sensisse male de Divinitate accusabat? Tamen à notionibus quas de spatiis naturâ habuisse videntur, iis sententias has posse attribui nonnulli conjiciunt. Falluntur ergo qui statuunt, quasdam sententias, quæ ab eorum systematibus inferri possunt, esse scriptorum opiniones, præcipue cùm aut aliis, aut contrariis opinionibus id negetur. Injuriā itaque, minùsque recte ratiocinantur ii, qui, nihil pensis antiquorum testimoniis, perspicuisse sententiis, quas de Divinitate, de alterâ vitâ, hi philosophi habuerunt, eos atheos, Spinozistas, materialistas fuisse judicant, eò quòd putant, hujusmodi impias consecutiones à quibusdam illorum principiis (fortassè obscuris, aut perperam intellectis) posse proficiisci (1).

(1) In hujus nostræ sententiæ confirmationem de capite hâc nostrâ ætate magni ponderis afferam locum illustrem Joannis Alberti Fabricii, non minus veritatem quam eruditissimum præ se ferentem. « Novi, esse viros doctos et ingeniosos, quibus ludus et jocus est viros omni antiquitate celeberrimos, Platonem, Hippocratem, Aristotelem, Heraclitum, omnes Eleaticorum ac Stoicorum scholam atheis audacter adscribere; sed exploratum quoque est mihi neutiquam niti firmis argumentis eorum sententiam; sed ejuscemodi conclusionibus, ex quibus facile sit, omnes etiam Christianos subtilius de Deo et rerum naturâ disputationes, causasque rerum divinarum, et phænomenorum naturalium, et quomodo produxerit mundum Deus, quomodo illi intersit, suopte ingenio expedire conatos, irreligiosis accensere. Sic nostrâ ætate quis nescit, quam dicam aliqui scripserint philosophiae illustris Theodiceæ auctoris, vel Malibranchii? quos tamen qui propius noviunt, sciunt fuisse alienissimos ab $\alpha\beta\gamma\delta\epsilon\tau\tau$. Pulebrè notavit Samuel Parherus (in Cogitat. de Deo et Provid. dissert. 1) veteres ante Anaxagoram philosophos, qui primus in Phœsicâ suâ disertam mentis infinitæ divinæ mentionem fecisse traditur, non ideò habendos pro atheis, sed pro his qui studium suum in causis secundis rerum naturalium explicandis posuerunt, causâ primâ minimè negatâ, sed præsuppositâ. Similiter Radulphus Cudworthus (de vero System. intellectuali universi cap. 4) probat, philosophos multos, qui ante Democritum et Epicurum omnia ex atomis, et minimis moleculis, et corpusculis composuerunt, non tamen ideò Deum mortem, aut Providentia divinæ imperium negasse, vel in dubium vocasse. Ita Xenophanes, Parmenides, Plotinus longè absuerunt à Spinozismo, ut ab Epicuri impietate Carte-

6º Philosophi veteres ergo, ut ex hactenùs dictis colligitur, asseritque D. Paulus, Deum cognoverunt; simul enim cum gentibus omnibus unâ cum lacte nutricis notitiam suixerunt, et à contemplatione rerum visibilium ad cognitionem invisibilis ejus naturæ, sempiternæ virtutis, divinitatisque ejus ascenderunt. At evanuerunt ipsi in suis cogitationibus, ut ait idem Apostolus (ad Rom. cap. 1). Obscuratum est cor eorum, et dicentes se sapientes, stulti facti sunt. Nihil, quod magis hunc D. Pauli locum illustraret et confirmaret innumeris testimonis, legi potest, quam liber 5 Strom. (pag. 590 et seq. edit. Paris.) Clementis Alexandrini, in quo cùm ostenderit, cognitionem Dei communem philosophis eum gentibus fuisse, eorum commenta, quibus illam corruerunt, et tenebris offuderunt, pergit explicare. Verum ante Patrem hunc opera Ciceronis, et nominatim libri de Naturâ deorum hujus veritatis clarissimo sunt argumento. Quæ opinionum, ferèque omnium falsarum et absurdarum de naturâ et divinis attributis, de origine et regimine rerum, de essentiâ dotibusque animæ humanæ, de jure, officiis, religione, præcipue ultimo hominis sine varietas? Excellentissimi, celeberrimique eorum dûni eas meditari volunt, clarius expondere, curiosius eas rimari, easdem veritates dubias reddebant, quæ ignorari non poterant. Magnus ille Socrates, cùm jam generatim statuisset, se nihil scire nisi hoc solum, se nihil scire, morti jam proximus, habitis jam præstantibus illis sermonibus, quos ut referret, eloquentiam suam Plato exeruit totam, ita allocutus amicos est, ut de immortalitate animæ, aut de ejus interitu dubitare visus fuerit (1). Divinus Plato cùm de primo Ente, de mente divinâ, de divinis ideis, divinoque amore tam magnifica dixisset, et polytheismi, et superstitionis et Gassendus.... Quotidiè videmus homines contra principia dogmatum suorum agere, aliusve dogmatibus ea refellere; itaque nec conclusionum quarumcunque impietas, quæ ex sententiis quibusdam elicî posse videatur, auctoribus illicè tota dueetur impunitanda... Sic nec ob $\alpha\beta\gamma\delta\epsilon\tau\tau$ quædam absurdiaria Platonem aut Stoicos arguam $\alpha\beta\gamma\delta\epsilon\tau\tau$, in quorum scriptis tam pulehra, tam expressa reperio pietatis vestigia. » De Verit. relig. christ. c. 8, n. 1, 11. Vid. præterea dissertationem Christophori Wolfii de atheismo falso Suspectis.

(1) Vid. in Apologiâ Socratis, et in Phœdone. Et Cicero lib. 1 cap. 41 Tuscul. : « Sed tempus est, inquit (Socrates), jam hinc abire me, ut moriar, vos ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, dii immortales sciunt; hominem quidem seire arbitror neminem. »

tionis in suspicionem incidit (Pater Baltus, *Défense des SS. Pères accusés de platonisme*, liv. 3, chap. 1), quām sensisset, diis inferioribus, dæmonibus heroibusque esse litandū (1). Hæc sacrificia idolatria (ut addiscimus à Xenophonte Memorabilium Socratis lib. 4) fecit sapientissimus licet Socrates, docuitque esse facienda, qui impiā hæc dissimulatione disciplinam morum turpiter feedavit, cuius præceptor primus habebatur (Laert. in Socrate). Sieut eam turpissimè maculavit Plato et doctrinā de uxoribus in communi habendis (de Rep. lib. 4 et alibi), et amoribus naturie contrariis, quibus, ut ait Philo (2) convivium suum apparavit. Mos adorandi deos patrios, et sese accommodandi cæremoniis, libationibus, sacrificiis, quæ superstitione gentilium adhibebantur, à Cicero-ne (3), et ab Epicteto (4), disciplinæ morum integræ, severæque magistris summis approba-tur. Quid plura? unà cum philosophico pallio etiam partium studium induebant, quo nihil curabant aliud, quām ut suas sententias propugnarent, impugnarentque opiniones aliorum. Dùm contradicendi (inquit Lactantius divin. Instit. lib. 7, cap. 7), studio insanunt, dùm sua etiam falsa defendunt, aliorum etiam vera subvertunt, non tantùm elapsa illis veritas est, quam se querere simulabant, sed ipsi eam potissimum suo vitio perdidérunt. Div. Augustinus, quod alii multi fecerunt, ad vivum exprimit pugnam hanc acerrimam disputationum, et ethnicorum philosophandi

(1) Aug. de Civit. lib. 8, cap. 12: « Hi omnes... et ipse Plato diis plurimis esse sacra facienda putaverunt. » Ad quem locum ita Vives: « In Timœo deos numerat Saturnum, Opem, Junonem, reliquosque inter se fratres, agnatosque. In lib. de Repub. et de Legibus, diis, dæmonibusque, et heroibus sacra, et cæremonias fieri jubet. In octavo verò de Legib. et duodecimo illos nominat, quibus civitatis status, et felicitas votis, compreca-tionibusque commendanda est. »

(2) De vitâ contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν θέατρον, etc. Quæ ita verit Grotius: « Platonicum autem convivium totum ferè in amoribus consumitur; non virorum modò in mulieribus, et mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur, sed virorum in sexu ejusdem sola aetate dispares: nam si quid tibi de Venere, et amore coelesti speciosè dici auditur, id honesti obtentus causa dicitur. »

(3) 2 de Legib. cap. 10: « A Patribus acceptos placet deos coli. »

(4) Epict. cap. 38: Σπένδειν δὲ καὶ θύειν, etc. Litandum autem, et sacrificandum, et offendæ primitiae sunt, unicuique ritu patrō. »

morem nos docet (1): « Nonne florebant (inquit lib. 18, cap. 41, de Civit.) Athenis Epicurei, qui negabant rerum humanarum euram deos gerere; et Stoici, qui contra sentientes tuebantur eas à divinâ providentiâ regi? Quare miror, reum habitum fuisse Anaxagoram, quod dixerit, solem esse lapidem ardente, cùm Deum negaret; cùm in illâ urbe et laudatus, et tutus vivebat Epicurus, qui non solùm negabat, solem, aut quodlibet aliud astrum esse deum, sed ne credebat quidem esse in rerum naturâ Jovem, aut aliud numen, ad quod preces, cultusque hominum esset referendus. An non erat Athenis Aristippus, qui in voluptatibus corporum summum bonum ponebat, et simul Antisthenes, qui ob virtutem animi dicebat hominem beatum? Uterque philosophus nobilis, uterque Socraticus, et tamen in rebus tam diversis ultimum finem collocabant; et quorum unus aiebat, debere virum sapientem Rempub. administrare, alter, evitare; cùm unus et alter curarent asseclas suæ sectæ habere. Palam enim in celebri Porticu, in gym-nasiis, in hortis, in publicis, privatisque locis pro suâ sententiâ certabant. Alius aiebat, unum esse universum, alius innumera; hic mundum incepisse; ille negabat: unus eum desitum, alter duraturum semper; hic regi cum mente divinâ, ille casu: animas immortales unus credebat, mortales alius; quidam ex primis putabant, eas in bruta animantia migrare, alii, nequaquam; secundorum alii putabant, eas interire unà cum corpore, alii eas futuras superstites magis, minùsve, at non semper; sum-mum bonum constituebant alii in corpore, alii in animo, in neutro alii; alii et animo, et corpori bona externa adjungebant. Quidam putabant, sensibus corporis semper credendum, quidam non semper; nonnulli nunquam. Hæc, aliaeque penè innumeræ dissensiones philoso-phorum, quis unquam populus, quis senatus, quæ potestas publica, aut dignitas hujus impiæ urbis curavit, ut examinarentur, ut quisque sciret quasnam amplectetur, quasnam reje-cret? imò indiscriminatim continuit in suo sinu tot controversias hominum inter se diss-

(1) Præter Laertium, Ciceronem, Plutar-chum, è nostris legantur Justinus Martyr Co-hort. ad Græcos, Tatianus Orat. ad Græc. Sed præcipue legi meretur Hermiæ philosophi gentilium philosophorum Irrisio, quæ est inter opera S. Justini G-L. ultimæ Paris editionis. Ita etiam Theophilus Antiochenus lib. 41 ad Autolyc. num. 3, 6, 7, qui pariter est inter opera ejusdem S. Justini.

dentium, non de campis, domibus, pecuniâ, sed de iis rebus, quarum ope aut beatè vivitur, aut miserè? Et licet quædam vera dicentur, eâdem licentiâ falsa omnino dicebantur, ita ut jure hæc civitas mysticæ Babylon fuerit vocata. Neque dæmonis ejus regis valdè intererat, qui, aut quantum opponerent sibi invicem errores illi, de quibus ii certabant; etenim propter eorum multiplices, et multas impietas omnes jam possidebat. » Hactenùs D. Augustinus.

7º Prodeant nunc in campum naturalistæ, qui necessitatem revelationis negantes antiquorum philosophorum de religione inventa ostentant. Nos libenter hos appellamus. Quod nam nostræ propositionis argumentum clarius? Fuerunt illi (quis neget?) præstantissima orbis ingenia, neque audeo dicere, quot ex his minutis philosophis, contra quos certanius, possent cum iis æquiparari. Toti in hoc unum incumbebant, ut veritatem inquirerent populi traditionis præsidia habebant; non mediocreiter fortasse illustrati Hebreorum doctrinâ fuerunt; neque præcipuas religionis veritates ignorârunt; tamen secuti *adventiones suas, evanuerunt in suis cogitationibus*, scissi sunt, diversa alii ab aliis opinantes, dissenserunt non solum ab aliis, sed à se ipsis, perfuderunt tenebris, dubiasque effecerunt veritates etiam plebeculae apertissimas, iis et theoricæ, et practicæ errores crassissimos addiderunt. Quid aliud, nisi contumaciâ suminâ, præ argumento tam evidenti universoque tueri audebit, revelationem divinam non esse necessariam, quæ docens clarè, indicensque supremâ, et falli ac fallere nesciâ auctoritate, veritates de quibus loquimur, hominum mentes per se nimium infirmas ad eas, quin errent, cognoscendas, et nimium inconstantes, ut iis, quin mutantur, acquiescant, érigat, confirmetque (1)?

Atque ita ultimam superiùs allati argumenti partem, quâ memorabantur laudes summæ à veteribus et à recentibus, à profanis et à sacris scriptoribus tributæ rationi jactatæ duci satis idoneæ, quæ certissimè ad veritatem agnoscendam dueat, eodem tempore labefactavimus. Pyrrhonici non sumus, neque ii sumus, qui credamus, hominem aut semper

(1) Ne sit grave naturalistis legere ad hoc propositum auctorem ob quasdam propositiones sibi gratissimum, non superstitionis, non iniùs liberum, quācum acutum, Joannem Locum dico, cap. 14 du *Christian. raisonnable*, ubi fusè tractat probatque veritatem à nobis hactenùs examinatam.

errare, aut nihil certi posse cognoscere. Dicimus, rationem lumen esse à Deo nobis datum, ut veritates detegamus. Dicimus, *rectam rationem* (quæ verba, quin ea intelligat adversarius noster (1) à Philone desumit) *esse legem veritatis, quæ errare nequit* (2). Ita sandè. At hoc opus, hic labor, ut haec ratio sit ερθετος λόγος, *recta ratio*, hoc est, ut in suis inquisitoribus et judiciis non sit *præceps* (qui est fons errorum omnium) ut videat relationes, quæ intersunt inter notiones, ut servet ad amissim methodum in iis conjugendis, ut nihil elabatur illâ imprudenti, ut nihil cupiditatibus agatur transversum, omnino ut suos actus regulis æternis veri et honesti conformet; hoc significat *recta ratio*, et haec ratio ejusmodi nec fallit, nec fallitur (vid. Jacob. Odium Theologiae natural. part. 1, proposit. 46). At ita fieri non posse ab homine quoad totum veritatum theoreticarum et practicarum religionis naturalis sistema, nos Christiani probamus à priori; historia lapsus primi parentis, per quem in posteris omnibus ratio jam è perspicaci, clarâ, constantique, hebes, obscura, inconstansque est facta: ita reverâ non esse, probamus à posteriori, historiâ humani spiritus, seu opinionum cognitionumque hominum et præcipue sapientissimorum, quales fuerunt philosophi, qui in numerosis in errores prolapsi sunt præcipites. Id tamen modo epidictico et invicto confirmamus, exemplo nimirū eorumdem adversariorum nostrorum, qui, licet videant habeantque argumenta tam perspicua humanæ rationis imbecillitatis, audent libros contexere, ut ostendant, rationem hanc *supremam et falli nesciam legem esse veritatis*.

SECTIO III. Revelatio cultus.

Necessitatem divinæ revelationis, quoad veritates illas ad religionem spectantes, quæ intellectus vires non exsuperant, ac proinde ab eo detegi possunt et demonstrari, hactenùs probavimus. Ulterius serpit argumentum; hic enim ipse intellectus necessitatem videt quâ cogimur, ut alias veritates cognoscamus, cùm nobis apprimè utiles, tûm magnoperè difficiles, prorsùs ejusmodi, ut fieri non possit, ut eas comperiamus, eò quod nulla relatio intercedit inter eas ex una parte, et res

(1) Hoc est, plures citatus auctor Præfationis præmissæ ad tractatum de Ratione humana.

(2) Νόμος δὲ ἀψέδης ἐρθετος λόγος. Phil. in lib. quod omnis probus est liber.

nobis cognitas ex alterâ, cùm à liberâ Dei voluntate omnino pendeant.

Et primum quidem, sit insita in homine Dei notio, hoc est Entis immensi, perfectissimi, ipsius hominis, rerumque omnium, quibus circumdatur, creatoris, moderatorisque et Domini, statim comperit, se habere necessariam relationem obedientiae et subjectionis cum hoc Ente supremo; et ex hujusmodi cognitione sentit, se naturâ ipsâ impelli ad servitatem suam huic supremo Enti cultu et obsequio testandam. En religio. At quis debebit esse cultus hic? Quæ proportio inter Deum et hominem, ut possit hic aliquid tantâ majestate dignum illi offerre? Quæ cognitione ejus liberæ voluntatis, ut certus sit, se illi gratum facere? Totum in Deo Deus est, hoc est, æquè infinitus, æquè incomprehensibilis. Cognosco itaque æquè certò necessitatem hunc cultum divinæ naturæ præstandi, quæ sententia in me confirmatur gentium omnium consensu, penè quas semper religio fuit; sinnū etiam cognosco, non posse me statuere mente meâ, quinam cultus Deo gratus sit futurus; ancesque hæreo, cùm tantam varietatem cultuum in gentibus videam.

Sapientissimorum philosophorum, ethnico rumque prudentissimorum opinio fuit, cultum Deo gratissimum esse integratam, sive naturæ præceptorum observantiam; quapropter dicere Pythagoras consueverat, « maximum, perfectissimumque sacrificium esse, probitatem virtutemque amare; deosque non respicere sacrificiorum magnitudinem, sed cor sacrificiantium. » Quam sui magistris sententiam duo illustres legislatores Carondas et Zeleucus, ut observat eruditissimus Huetius (Alnet. Quæst. lib. 3, cap. 9), qui alia etiam plurima gentilis antiquitatis eodem spectantia testimonia affert, deinceps inculcârunt. Hinc, ut alibi adnotavimus, *impii, athei, contemptores munimur*, qui indignis facinoribus leges naturæ lèdebant, quarum Deus agnoscetur auctor, custosque, à veteribus, et præcipue à Græcis appellabantur. Nostri ævi naturalistæ in præclaris habent dicere, rationem ipsis grandia quoad divinitatis cultum indigitat; quare auctor libereculi *les Mœurs* inscripti (part. 1, chap. 2) cùm dixisset, « nobis obsequium Turcarum domino, qui est ex potentissimis principibus, non esse præstandum, cùm ejus imperio non teneamur, sed præstandum esse Deo, non quod magnus sit, sed quod ejus imperio subdimur, isque dominus noster est, » cùm,

inquam, doctrinæ suæ hoc fundamentum jecisset, plurima aurea verba facit « de cultu interiori Deo debito, innixo admirationi, quam in nobis excitat notio ejus magnitudinis infinitæ, et beneficiorum gratitudo, et ejus dominii protestatio; loquitur de admiratio nis extasi, de amoris impetibus, de gratitudinis attestacione, de subjectione » quæ dicit esse *hymnos, preces, et sacrificia cordis divinâ majestate tantum digna*: sermo hic quem, licet rationi consonum nos quoque esse dicimus, tamen haustus fuit à catechismo, hoc est, à revelatione, quæ cæteroquin ab hoc auctore spernitur, sed eam spernentem hic ipse suis sermo redarguit. Obsequium enim primum, quod Deo debetur, consistit in cognitione ejus veritatis fallere nesciæ, fidem ejus verbis habendo, regendoque secundum regulam hanc mores nostros, quod philosophus hic ejusque amici minimè volunt. At cur nolunt? (hoc est alterum eorum præstantis cultus argumentum). Quia sibi persuadere nequeunt, in infinito Deo perfectiones esse, quas suo intellectu concipere non possint, eum scire, vel posse quid amplius efficere, quod eorum acutus intellectus possit comprehendere. At estne hoc honorem Deo præstare digno tanto Deo obsequio, in quo præcipue religio consistit? Hoc tamen fundamentum est naturalismi, fidei mysteriorumque hostis; atque hoc proinde est obsequii, cultusque interioris fundamentum, quem per ea grandia tumidaque verba Deo habent.

Necessariam ergo esse revelationem, ut dignæ de Deo sentiamus, quin hallucinemur, utque puris amoris, gratitudinis, laudisque ab impietate et furore remotis affectibus eum collamus, credo, in dubium vocari non posse. Cordis integritas, legum naturalium observantia, ut philosophi dixerunt, grata quidem Deo est; verum, ut dicam quod res est, hæc religio non est quæ divinum cultum unum debet respicere, et in affectibus modò memoratis est sita. At quinam unquam penè ethnicos affectus hi, hi sensus fuerunt? Nolo revocemus ad examen hymnos, odesque in deorum honorem, quas habemus. Dicent, poetas, cùm grandia canebant, tum profanè et sacrilegè sensisse; et hujusmodi carmina nedum laudi vituperio numeribus fuisse. Alia monumenta consulamus. Epicurus, ejusque asseclæ, qui de medio prævidentiam tollebant, evertebant, ut optimè ait Cicero (de Nat. deor. lib. 1, cap. 41) *aras*. Quæ enim religio, quæ preces, quæ gratiarum actiones, haberi debent Deo qui humana non curat?

Fatalistæ, hoc est, ii qui putabant omnia ineluctabili necessitate aut ab immotâ providentiâ, aut ab astrorum influxu, aut à causarum insolubili connexu orta evenire, eam religio nem sustollebant, ut advertit D. Thomas (2-2, quæst. 85, art. 2), quæ nos ad Deum omnis boni anctorem venerandum impellit, fatendumque nos illo indigere. Cotta apud Ciceronem (lib. 5 de Nat. deor. cap. 56) labefactatam penè gentiles præcipuam saltem hujus debiti cultûs partem ostendit ex communi opinione, quam imbiberant, se non ab illo, sed à semetipsis animi bona habere, atque ideò nullas illi habendas esse gratias. Atque hoc quidem, ait, omnes sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum et fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitæ à diis se habere. Virtutem autem nemo unquam Deo acceptam retulit. Nimirum recte: propter virtutem enim jure laudamur, et in virtute recte gloriamur; quod non contingere, si id donum à Deo, non à nobis haberemus... Nam quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit unquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque optimum maximum ob eas res appellant; non quod nos justos, temperatos, sapientes efficiat; sed quod salvos, incolumes, opulentos, copiosos... Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam. Non sum nescius, quid Cotta, quem loquentem Cicero inducit, sentiret; erat Academicus et profanus. Ita sanè. Non est tamen in aperto, cur posset id fingere, et auderet id in propatulo ponere, ut clarum et commune. Quod si nolimus credere, sententiam hanc quam ille omnes homines habuisse dicit, tam latè sese extendere, nemo tamen inter sapientes est, qui ignoret, scipissimè in antiquorum operibus aut offendi apertam, aut non obscurè hanc eamdem opinionem eluerc. Est qui putat, se in Senecâ eam reperire non semel (1), omnesque alios Stoicos philosophos, eos severos morum præceptores hâc de re loquentes

(1) Epist. 53: Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. Ille naturæ beneficio, non suo sapiens est. Epist. 92: Si cui virtus animusque in corpore præseus, hie deos æquat. Non negaverim, Senecam ipsum interdum loqui ita ut significet se credere, neminem posse esse probum sine Dei auxilio, et his similes sententiae reperiuntur in Cicerone, in M. A. Antonino, in Hierocle, et in aliis quorum loca à Lenfantio collecta in quâdam Epi-

jecisse veluti suæ ethicæ fundamentum, quædam esse in nostrâ potestate, quædam non esse; et inter ea virtutem posuisse (I). Denique, ut omnia summatim dicam, cùm Dei cultus à rectâ sententiâ, quæ habetur de illius naturâ, præstantiâ, nostrâque et rerum omnium illi subjectione oriatur, cùm notiones has innumeris deliramentis corruptas perversasque ab hominibus, qui ad inventionibus suis se dederunt, evanueruntque in suis cogitationibus, vidi mus; tum internus Dei cultus, qui est pars religionis præcipua primaque, in iis nec rectus, nec justus esse poterat.

Quod si superioris revelationis lumine illustranda erat, purgandaque ab erroribus, et stabilienda religio, multò magis hujus lucis quoad externum cultum necessitas arguitur. Ostendit sanè nobis ratio, cùm Deo acceptum non spiritum modò, sed etiam corpus referre debeamus, honorem non solùm internis actibus, verùm etiam externis esse illi præstandum, externoque cultu supremum auctorem, et dominum et nostrum et nostrorum agnoscendum. Experienciâ etiam monemur, hos externos actus et obsequia magis magisque animi nostri sensus affectusque à quo proficiscuntur, et in quo præcipius cultus, hoc est, interior residet, mirum quantùm fovere et inflammare. Catholici doctores his rationum momentis permoti statuunt cultum externum à naturæ jure oriri. Et in errorem prolapsum esse ducimus auctorem libri de Moribus, qui putat, si unus in terris esset homo, nullum exterio rem esse illi exercendum cultum, cùm non sit hic quoad Deum institutus, sed ut societatis membra per publicam unius ejusdem religionis professionem conjungerentur. Esse cultum publicum societatis vinculum, concedemus;

stolâ legi possunt in bibliot. German. tom. 4. Hanc disputatiouem missam facimus, cùm sat habeamus dicere, hic quoque, ut alibi vidi mus, eam inconstantiam esse, quæ in philosophorum dogmatibus erat, quæ ut tolleretur, revelatio nempe requirebatur.

(1) Fortasse hoc respiciunt illi Ovidii versus ex Ponto I. Epist. 4, v. 53:

Dì tibi dent annos! à te nam cætera sumes;
Sint modò virtuti tempora longa tuae.

Id etiam significant Horatiani illi lib. 4, Epist. 18, ad Lollium, in fine:

Sed satis est orare Jovem, qui donat et auferit,

Det vitam, det opes; æquum mihi animum ipse parabo.

Ita etiam intelligi debent illi Juvenalis sat. 10, vers. 363:

Monstro, quid ipse tibi possis dare. Semita certè
Tranquilla per virtutem patet unica vitæ.

Quos tamen Cl. Vulpius in sua Paraphrasi conatur in bonum sensum detorquere.

hoc vinculum esse causam præcipuam, propter quam ratio naturalis in externum cultum nos fert, id adeò est falsum, quād quod falsissimum. Ac proinde falsum etiam est, si unus homo in terris esset, fore ut nullus cultus illi esset exerceendus. Non exerceetur quidem cultus quoad Deum, quasi verò ille hujusmodi cultu indigeat, aut ab eo aliquod percipiat emolumenntum, sed quoad nos, ut affectus animi cum corpore conjuncti pios soveamus prolifeamurque, nos Deo supremo domino subiectos esse. Quæ causæ etiam in homine illo, qui solus in terris degeret, locum haberent (¹).

Quamvis autem has generales notiones ratio cognoscere per se potest, et in se, ut ita dicam, hos igniculos primos, qui ad exteriorem cultum eam impellunt, inveniat, tamen quibus in angustiis, quibus in tenebris luctaretur homo, ut inveniret cultum hunc constitueretque? Quam relationem quosdam actus motusque inter, Deumque oculis corporeis non obiectum, infinitumque reperiret? Nostrarum facultatum ille dominus est, ita. At quo argumento induceret animum ad credendum, quasdam ex iis igne consumere, aut gladio eas matare, gratum illi futurum? et oleo saxum perfusum, aut igne combustum thymiana illi honori esse? Num carnem taurorum manducabo (inquit Deus ipse) aut sanguinem hircorum bibam? Unà ergo cum mundo sacrificiorum usus inveteravit; at si à remoto rationis fonte poterant seaturire (vid. D. Thom, 2-2, quæst. 83, art. 1), motum tamen habebant, impulsu[m]que à revelatione illius, qui volebat, ut homines iis victimis et oblationibus non tam honorem illi impertirentur, quād fidem, et spem conciperent victimæ perfectissimæ, quæ una vi suā poterat debebatque Altissimo esse grata, et sui oblatione obsequium illo dignum ei præstare. Ex hoc igitur revelationis vel proximæ, vel ab homine primo per traditionem proficientsis fonte originem procul dubio patriarcharum sacrificia habuerunt suam, quæ primis mundi seculis Deo grata fuerunt. Naturam

(1) « Exercentur etiam ab hominibus quædam sensibilia opera, non quibus Deum excitant, sed quibus se ipsos provocent in divina... et Deus affectum mentis, et etiam motum corporis non propter se acceptat, sed propter nos facimus, ut per hæc sensibilia opera intentio nostra dirigatur in Deum, et affectio accendatur: simul etiam per hoc Deum profitemur animæ et corporis auctorem, cui et spiritualia, et corporalia obsequia exhibemus. » S. Thomas 5 cont. Gent, cap. 119.

listæ tantum, nescio utrū ignorantiæ dicam, an pervicaciæ habent, ut Abellum, Enoccum, Noemum, Lotum, Abrahamum, Melchisedechum, Jobum, quòd ante legem scriptam vixerint, non alio fuisse lumine, quād rationis ductos, ac proinde non habuisse ullum Religionis sistema, nisi naturale, opinentur. At illi ipsi libri, ubi historiam laudesque eorum heroum (quos prædecessores suos appellare audent) hi legunt, eos etiam docent, nonnisi fide illos Deo gratos fuisse, genusque hoc vitæ naturæ puræ, gentisque justæ præsidio uno religionis putidum esse commentum. Non sola ergo ratio, sed revelatio etiam externum cultum docuit mortales primos, quo Deus coli volebat.

Et sanci in gentium divisione, populis ex illâ electâ gente, penè quam traditio et revelatio permanserunt, separatis, quid unquam de cultu exteriori factum est? Pro libidine cujuscumque exercitus avaritiæ, politicaeque inserviit, ut sacrilega evaserit superstitione quâ et recta lædebatur ratio, Deusque affiebatur injuriâ. Illud, in ejus honorem exerceri debebat, eratque divinitas sola, immutatum fuit, et in ejus locum vilissima quæque creata fuerunt substituta, temerati fuere ritus, qui argumenta pii integræ animi esse debebant, obscoenique crudelesque fuerunt illi suspecti. Arcana eorum mysteriorum infandas velabant turpitudines, cæremoniæ studium in quibusdam perridiculis observationibus versabatur, pietatis amore etiam humano cruore aras perfundebat.

Jam in hâc tantâque distortarum opinionum varietate, quænam doctissimorum sapientissimorumque virorum cùm Latii, tûm Græciæ sententia fuit? debere unumquemque, quod et supradiximus, religionem patriam sequi. Ita Soerates, qui morti proximus jussit, Æsculapio gallum gallinaceum immolari; ita Cicerô, qui fuit ex collegio augurum, et adeò studuit, scripsitque tam multa de iis ridiculis ritibus; ita docuit Plato, ita Epictetus, ita vulgo alii, ut facile ex antiquitatis monumentis intelligi potest. Jam quæ hâc magis perversa ratio? Quis dubitare potest, omnes eorum rituum pravitatem non cognovisse? Tamen neque ab iis abstinere sunt ausi, nec in eorum locum alios substituere priores sciverunt.

Naturalistas nostrorum temporum, qui revelatione non indigentes lumina purissima doctissimæ mentis sue sequuntur, nunc audiamus. Auctor libri de Moribus, qui dici potest eorum casuista, fatetur rationis lumina nihil certi definitique suggerere de modo cultum

« externum Deo exhibendi; » fatetur tamen ,
necesse esse externum cultum Deo præ-
stare (1), » at inquit, « nihil hoc probare,
utrum hic , an ille cultus sit praestans. » Ergo, inquit, an opus erit, ut Deus ipse cultum ejusmodi *necessarium* præscribat, definiat-
que ? Nihil verò minus, ille respondet, quandoquidem « Deo fortasse (2) non minus arridet
diversitas cultuum, qui sibi exhibentur in
diversis religionibus, quam ille, quo in roma-
nâ Ecclesiâ quidam regulares viri mediâ
nocte matutinas horas recitant, aliique manè,
aliique canunt, alii legunt. » Ex quo præcla-
ro principio hic præstans magister morum colligit supradictum præceptum, debere pru-
dentem quemque suæ patriæ cultum sequi :
« Debet sibi quisque (sunt ejus verba) hanc
legem præscribere, ne illum unquam violet
nec illum perturbando nec abjurando (3). » At ille parumper respondeat : Potestne Deus
æquè respicere varias, contrarias falsasque
sententias, hoc est, varium internum cultum ,
qui in diversis religionibus sibi habetur ? Opinor, nisi à Deo sapientiam , sanctitatem, pro-
videntiam et justitiam auferat, et non concipit
Deum omnino bardum, eum non posse erro-
rem hunc effutire. Pergamus porrò. Cultus exterior nihil aliud est nisi publica professio significatioque interioris et à diversis animi in
Deum sensibus originem suam trahit, hoc est,
ut sit vel rationalis, si sunt justi, aut supersti-
tiosus, si sunt erronei. Si Deus quoad diversi-
tatem diversarum religionum interioris cultus nequit se æquè habere, neque poterit æquè
respicere obsequia, seu cultum exteriorem ,
qui ab illo regitur, et per quem ille significatur ex primiturque. Studuit sanè , ut exceptione philosophus noster vim argumenti eluderet ,
cum inquit, quemlibet sequi debere cultum suum, modò cum religionis naturalis principiis consonet. At ut quisque videat, quantum in ratiocinando secum constet , satis erit adver-
tere, 1º hanc exceptionem sumere id quod est

(1) « La nécessité de rendre à Dieu un culte extérieur ne prouve rien en faveur de tel culte particulier. » Ibid.

(2) « Peut-être Dieu n'est-il pas plus mécontent de la diversité des hommages qu'on lui rend dans les différentes religions, qu'il ne l'est de ce que dans l'Eglise romaine quelques religieux récitent les matines à minuit, et d'autres le matin ; de ce que quelques-uns les chantent et d'autres les psalmodyent. » Ibid.

(3) « Et quant au culte extérieur dans lequel il est.... il doit se faire une loi de n'y ja- mais donner atteinte, ni en le troublant, ni en l'abjurant. » Ibid.

in questione, hoc est, non esse religionem re-
velatam ; si enim haec esset, non solùm sa-
pienti cultus ille externus, qui convenire cuni
religione naturali non potest, esset deserendus,
sed ille etiam, qui errore alieni revelato dog-
mati contrario fulciretur. Jam scriptor noster,
qui testatur in Admonitione (1) suo operi præ-
fixâ, se velle, ut liber suus legatur à *Mahume-
dano* juxta, atque à *Christiano*, et se scribere ,
ut doceat quatuor terrarum plagas, non poterat
non complecti exceptione suâ etiam religionem
revelatam creditam in quatuor terrarum pla-
gis, notamque iis pro quibus scribebat, et à
quibus se legi cupiebat; at si id innuebat, jam
victus erat, corrucebaturque per se thesis. 2º Ve-
rū id prætermittamus. Si libido nobis est
cognoscendi, quam præclaras, quam rectas re-
ligionis naturalis notiones habeat, et quam feliciter
iis ducibus internoscat , qui exterior
cultus sit recipiens, aut qui rejiciens; lo-
cum legamus integrum : « Quod pertinet ad
exteriorē cultum , in quo natus altusque
prudens est, si potest eum religione naturali
convenire , debet sibi hanc legem præscri-
bere, ne illum nunquam violet, nec illum
perturbando, nec abjurando. » Hinc è vesti-
gio velut per consecutionem inquit (2) : « Ignos-
co Turcæ, si est Mahomedanus, at non ignos-
co Christiano, si Turca fiat ; furor est, et
quidem maximus, perturbare conscientias iis
de rebus, quas credimus nihil ad Dei glo-
riam pertinere. » Ita dicitur in hujusmodi li-
bris, ut ratio extollatur. Hæc sunt illa argumen-
ta, quibus convincuntur homines, hominem
quoad religionem non aliâ indigere luce ,
ut rectâ ambulet, quam suâ. Ignosco Turcæ ,
si est Mahomedanus. Ergo ne in eâ sectâ omnia
cum religione naturali congruunt ? Nempe,
specimen afferamus. Articulus præcipuus ,
quem simul cum Dei unitate profiteri debet
Mahomedanus, est credere Mahomedem pro-
phetam Deo afflatum, cuius dicta in Alcorano
contenta singula sint oracula divina. Quis est,
qui non videat, quam præter rationem fidemque
sint isthæc ? Nota ejus missionis (ut silen-
tio plura alia innumera argumenta prætermi-
tantur) éum nobis ostendit syephantam, qui

(1) « Je veux qu'un Mahométan puisse me lire aussi bien qu'un Chrétien : j'écris pour les quatre parties du monde. » Avertis. pag. 8.
(2) « Je pardonne à un Turc d'être Musulman ; mais je ne pardonne pas à un Chrétien de le devenir. Il y a pis que du fanatisme à alarmer les consciences pour des matières qu'on ne juge pas intéresser la gloire de Dieu. » Part. 1, art. 2.

dixerit (surā 33 ver. 47), « Deum ut homini sancto et prophetae privilegium dedisse sibi habendi abutendique ad libitum, quibus et quot uxoribus, et quot ancillis vellet; » quod ipse est executus, habuitque mulieres undecim, aut tredecim, aut septem et decem, aut, ut alii scribunt, viginti sex dicto sibi audientes, et testatus est, « Deum » (Vid. Marac. Prodrom. ad Refut. Alcorani part. I, cap. 26 et 27) ejus felicitatem in mulieribus, et in odorum suavitate constituisse. Quid convenientius naturali juri, quam genua flectere huic homini, cultumque ut prophetae, misso afflatoque à Deo præstare? Progrediamur ulterius. Quis cultus ritusque religiosus magis rationi consonus est jejunio illo, quod Mahumedes suis imperat, quod antecedere debet nox integra, per quam cibis eiusdemque generis, potuque se ingurgitare debent, simulque promisevis anplexibus sæpius inculcatis et pudentissimè jussis dare operam? deinde verò lucecente aurorà per diem totum in suis templis divinis vacare debent? Quodnam pulchrius præmium hominibus ratione præditis proponi poterat in altera vitâ (surā 2, vers. 25), quam horti amoenissimi, perpetuaeque voluptates, æternaque gaudia cum pulcherrimis mulierculis? Hæ aliaeque turpitudines innumeræ reperiuntur in Turcarum religione permixtæ fabulosis traditionibus pluribus, consuetudinibus vitiosis, ritibus ridiculis, sanæque menti adversantibus, ut obiter etiam Alcoranum legenti, vitam Mahumedis vel leviter pervolventi, intuentique vel per transennam Turcarum mores innescit (1). Auctor tamen Morum his omnibus posthabitatis, ignoravit Turcæ, si est Mahumedanus, sive quod eodem redit, credit nihil in interiori cultu, ac proinde in externo, qui ab illo derivatur, nihil, inquam, esse in Mahumedis religione, quod simul cum naturali jure componi non possit; quod est præclarum principium illud, quo vult hominem prudentem regi, ut vel sequatur, vel deserat patriam religionem. Gratiae quidem habendæ sunt illi maximæ, quod ita favel Christianæ religioni, ut nolit parcere Christiano, si Mahumedanæ religioni nomen dederit; id tamen non ex eo fit, quod improbam et rationi absonam Mahumedanam sectam, aut Christianam religionem eam potiorem putet, sed quia illi videtur migratio hæc habere posse

(1) Præter Thyrsum Gonzalez, Adrianum Relandum, Maraccium et alios, legatur Joannes Gagnierus, in Mahumedis vitâ.

aliiquid furoris, quod conscientiam perturbaret iis de rebus, quas credit nihil ad Dei gloriam pertinere. » Discremen enim, quod intercedit inter cultus qui duabus his in religiōibus Deo habentur, non est hujus morum præceptoris sententiâ majus illo, quod inter recitationem horarum matutinarum nocte mediâ, et recitationem summo mane factam interest; quapropter Deus æquè ad hos cultus se debet, habere. Requiero à prudenti lectore, num qui ita cogitat, qui hæc scribit, habeat quidquam, non dicam religionis, sed rationis, sensusque communis? Hæc tamen est spiritum fortium nostræ etatis, qui nihil aliud crepat plenis buccis, quam honestatem, quam rationem, nota potissima. Mahumedana secta moribus turpis, dogmatibus fabulosa, stulta, et irridenda ritibus panegyricis, orationibus horum hominum virtute præditorum, auctorum ratiocinatorum, philosophorumque boni sensus magis magisque in dies ornatur; qui in christianâ religione nihil comperient nisi absurditates fictionemque. Præter specimen modò allatum auctoris libri de Moribus, satis erit cursim legere Epistolas Judaicas, Epistolas Persicas, Epistolam Personati medici Arabis, vitam Mahumedis scriptam à Boulkænvílero, aliasque hujus farinæ scriptores recentes, ut de hoc convincam eodem tempore, et stomachemur. Furor fanaticus erga Alcoranum et Rabbiniæ recentissimus mos est. Quis putasset, se hoc auditum in Europâ, et seculo tam literato!

Sed jam redeundum est ad propositum; proclive erit ex hactenùs dictis arguere, quam necesse fuerit, ut homini cultum illum, quem sibi exhiberi volebat, Deus revelaret. Deliramenta recentium naturalistarum recensuimus, non ut hinc argumentum communis hominum infirmitatis in propositâ materiâ deduceremus. Secernuntur jam ab omnibus ex quâdam ipsorum cogitandi ratione propriâ, quæ præterreditur vulgo errandi terminos, et quæ delirium verius quam ratiocinium est dicenda. Vidimus tamen, quantum in hac materiâ etiam viri præstantissimi hallucinati fuerint, et ex eorum erroribus colligere potuimus, qui, quamque varii et monstrosi humanæ mentis essent furores, si ad libitum suum homines religionem regerent. Clara nimis experimenta habemus etiam in iis conventibus, qui revelationem morum suorum ducem habent; superstitione furorque ex ignorantia et infirmitate, cœu arbore fructus, pro-

ducuntur; qui furor, quæ superstitione identidem, ut zizania electo grano, vigilantia, vocibusque sapientissimorum virorum nihil pensitatis, qui vellent perfectam analogiam inter cultum externum internumque esse, hujusque summam conjunctionem cum ratione et divino verbo permiscentur. Si tamen errores abususque singularium hominum in hac parte ansam libertinis præbere non debent, ut societatem totam accusent, que hujusmodi errores abususque in divinum cultum irrepentes damnat, nobis tamen evidenti argumento sunt, revelationem, ut homines regerentur, necessariam fuisse. Si interdùm, tanto lumine afflidente, cœcutiunt hi, *cultumque indebitum* illi præstant, puritatemque religionis consuetudinibus indecoris stultisque inaequant: si carerent omnino duece, et lumine aut in summam impietatem cultum nullum Deo exhibendo, aut in superstitionem impurum illi habendo prolaberentur.

SECTIO IV.

Reconciliatio peccatoris.

Inquisitio veritatum, quæ à nobis sciantur, necessiarum, et investigatio necessitatis, quæ magis magisque augetur, revelationis, unà procedunt. Quod usque hūe diximus, planum id facit. Quod modò dicturi sumus, evidentissimum elicit argumentum. Ratio, quæ peccator se cum Deo conciliet, adeò est necessaria, quæ à nobis sciatur, ut eā ignoratā non possumus nisi in desperationem adduci; ea tamen omnibus humanis investigationibus est adeò oœulta, ut sine divinâ revelatione sciri non possit. Hæc ergo divina revelatio est magnopere homini necessaria. Propositiones tres demonstrationi, cui naturalistas omnes simul provocamus ad respondendum, viam sternent.

1º Homo habet legem, quæ illi jubet sequi quod rectum est, et declinare ab eo quod est turpe. Hæc lex naturæ dicitur, quod mortalis quicunque insitam in animo eam habet. Hæc inter quascumque vices corruptosque mores ubique gentium viguit; athei ipsi, quod fatetur Baylius, nōrunt has æternas rectique, honestique regulas, imò ille vult, licet perperam, hinc ducere argumentum eorum virtutis. Naturalistæ, qui Deum et in Deo providentiam agnoscunt, secundum systema suum has leges integras admittere debent; et sanè gloriantur se illas agnoscere; hinc illa eorum ethices specimina, illi morum tractatus, aliaque miscellanea, in quibus censorio superci-

lio ubique honestatis, virtutisque præcepta præscribunt.

2º Hujus legis custos supremus Deus est. Ille ejus observantiæ invigilat, ut cultores præmiis afficiat, et in violatores animadvertiscat. Hoc etiam gentes omnes senserunt. Baylius ipse hunc communem consensum fatetur, atque, rempublicam nullam fuisse, quæ inter præcipua præcepta servanda non juberet, credi judicem supremum oculis corporeis non subjectum præriorum, pœnarumque distributorem. Warburtonus in Angliâ, Patuzzius in Italiâ, quanquam uterque spectaret aliò, caput hoc perspicue illustrarunt. Naturalistæ etiam, qui contra atheos et deistas fatentur Deum, et Deum provisorem, sapientem, sanctum, potentem, ex necessariâ consecutione hoc quoque dogma fateri debent; neque illud, quin sibi contradicant, rejicere possunt, ut dilucidè demonstrabimus.

3º Duabus his veritatibus, hoc est, legis imperantibus, Dei punientis, addenda tertia est, cùm luctuosa, tūm clara, communique experientiâ comprobata, homines per diem totum legem hanc lædere; atque hinc illi ipsi per eam conscientiam, quæ nihil est aliud, nisi duarum quas supra diximus veritatum verissimarum consecutio, se reos agnoscunt, se reos fatentur æternis suppliciis dignos. Homini ita jacenti quinam alii surgere in animo motus possunt, nisi desperationis, ni rationem nōrit, quâ eum Deo concilietur, evitetque supplicia? Quare ab omnibus revelationis adversariis requiro, num homo per se certò rationem hanc comperire possit?

Gentes sanè cunetæ ostenderunt, se necessitatem hujus cum Deo in gratiam redditus cognoscere; sed electione modorum non tam variorum, quâ ad libidinem confitorum, ineptorumque, se id consequi per se non posse ostenderunt. Celebres apud antiquos ethnicos, ut maculas purgarent, placarentque numinum iram, lotiones sunt aquis fluminum et maris factæ. Illic Ajax, ut plurima alia exempla prætermittam, ita loquitur apud Sophoclem (Ajax flagel. vers. 665):

Lavaca peto, et pelagus quæ littora
Circumiacent, maculis ibi criminum
Lotis, acerbam ut effugiam iram deæ.

Alii ritus et sacrificia innumera adhibebantur ad hunc finem quæ ideò à Græcis ὀπτικά, ἄγνωστα, καθηρτικά, et à Latinis *placamina*, *februa*, *piamina* appellabantur; hoc est, placa-

tionis numinum, purgationis hominum, et expiationis criminum (vid. Joan. Lomejeri de veterum gentil. Lustrationibus). Faciliè quisque videt ab Hebreis, à quibus derivatae sunt gentes, religioque, hujusmodi cæremonias ad delenda crima, ad placandum læsum numen statutas esse profetas, ut inter alios adnotarunt Justinus Martyr (Apol. 11 pro Christ.), et Tertullianus (!). Error namque gravissimus est Marshami et Spenceri (2), qui hos ritus Hebreos ab ethniciis didicisse, putant. At ad gentiles pervenerunt ceu umbræ cuiuslibet substantiae expertes, ceu corpora sine spiritu, quo informarentur. Erant apud Hebreos illa sacrificia expiatoria, non ex hostiarum quæ immolabantur, vi, sed ex fide quæ offerebantur, quod docet D. Aug. : « In victimis (inquit cont. Faustum lib. 20) pecorum, quas offerebant Deo, sicut re tantâ dignum erat, prophetiam celebrabant futurae victimæ, quam Christus obtulit » in temporum plenitudine, quæ sola vi suâ verè peccata delere, pacemque homini peccatori impetrare poterat. Cùm non essent itaque gentilium sacrificia hoc spiritu informata, neque hac fide oblata, quam humana mens nisi per revelationem concipere non poterat, erant omnia inania elementa, quæ nequibant hominem innocentem efficere, imò cæremoniæ superstitiosæ, quæ illum reum multò magis efficiebant (3). Hinc Arnobius ethnicos alloquens

(1) De Præser. advers. hær. c. 40 : « Si Numæ Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia, et privilegia, si sacrificia ministeria, et instrumenta, et vasa ipsorum sacrificiorum, et piaculorum, et votorum euriositatem considemus, nonne manifestè diabolus morositatem illam Judaicæ legis imitatus est? »

(2) Leg. Natal. Alex. tom. 1 Histor. V. T. in 4 mundi ætate dissert. 5, art. 1, ubi opinio eorum duorum scriptorum examinatur ex professo, et confutatur.

(3) Multò tamen magis reum, ridiculumque populum gentilem reddehant aliae cæremoniæ adhibitæ ad expianda crima, et placanda numina, neque sanè unquam ab Hebreis usurpatæ, hoc est, spectacula scenica memorata à Livio dec. 1, lib. 7, cap. 11 : « Ludi scenici... inter alia coelestis iræ placamina instituti dicuntur, et lectisternia, quorum sæpè idem historicus facit mentionem; cruentique gladiatorum ludi Symmacho a Prudentio objecti lib. 1 :

Respic terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infastis fusus gladiator arenâ,
Heu! malè Istratæ Phlegetontia victima Romæ!

Nempe Caron jugulis miserorum, se duce, dignas
Accipit Inferias placatus crimine sacro.

(lib. 7 prop. init.) : « Unum (aiebat) præ omnibus quæ causa est, ut, si ego porcum occidero, Deus mutet affectum animosque, et rabiem ponat. Si gallinulam, vitulum sub illius oculis, atque altaribus concremavero, oblivionem ducat injuriae, et ab sensu penitus offensionis abscedat?... Ergone injurias suas dii vendunt, atque ut parvuli pusiones, quæ animosius pareant, abstineantque ploratibus, passerculos, pupulos, equuleos, panes accipiunt, quibus avocare se possint, ita dii immortales placentia ista sumunt, quibus iras atque animos ponant, et in gratiam suis cum offenditoribus redeant? » Ipsa eadem justissima convicia legi possunt apud Justinum Martyrem, S. Augustinum, Lactantium, aliosque Patres. Imò gentiles ipsi, qui erant emunetæ naris, ridebant, et ut alibi etiam dictum est, quæ in epta hæc sacrificia, et hæ expiations, quæ a profanis sacerdotibus credulæ plebi explicabantur, essent ad purganda peccata, et ad deos mitigandos, videbant. Quare aiebat Ovidius (Fast. 11, vers. 45) :

Ah! nimium faciles, qui tristia crimina cædis
Flumineâ tolli posse putatis aquâ!

Et Plautus in Prologo Rudentis :

Atque hoc scelesti illi in animum inducunt suum,
Jovem se placare posse donis, hostiis:
Et operam et sumptum perdunt.

Et Stobæus (Serm. 4) afferens celebre illud Euripidis effatum :

Humana delet mare cuncta crima,
statim adjungit : « Cadit autem hoc dictum in
superstitiosos, qui mari lustrari solent. »

Si ergo ridiculæ ineptaque lotiones, sacrificiaque ad ablucenda criminia erant, quem alium modum per se homo reperire poterat, quo in gratiam cum Deo rediret? Eruditissimus Hue-tius vult, (quæst. Alnet. lib. 2, cap. 20, n. 4) peccata salubri pœnitentiæ esse eluenda, mores emendandos, animum ad Dei cultum esse revocandum, atque ita placandum Deum, gentium omnium præceptum esse,

Et sacra humanarum victimarum ad placandum cœli iram :

Sanguine placantis ventos, et virgine cæsa,
Cuiu primū Iliacas, Danai, venistis ad oras;
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolicæ est.

Poeta semper servat in fabulis morem; et ἀνθρωποσία, ut dicimus alibi, erat inter gentes penè communis. Ex quibus inferat lector, quæ progrediantur homines à Deo deserti.

« quæ Deum agnoscunt. » Nemo tamen est , qui nesciat , quām diversè , quām inceptè , quām libidinosè hæ pœnitentiae notiones ad actus redigerentur à gentibus , quæ nedūm es- sent placamina , magis magisque læsum nu- men ad iram provocabant. Et sanè cùm totus in eo sit auctor , ut , velis nolis , secundum sy- stema illud , quod sibi effinxerat , ostenderet , penè ethnicos præcipua christianæ religionis capita fuisse , putat plurimos populos per confessionem peccata dimitti credidisse ; qua- re recensitis Hebræis , Mahumedanis , Gauris , Tunchini et Siami gentibus , ad Japonenses gradum facit , et hæc ait : « Homines suspen- dunt in altâ rupe , in præceps dejicere parati , ni peccatorum omnium publicam edant con- fessionem. » Enimverò tune perfectam ama- rissimamque pœnitentiam eos edituros esse crediderim. At quorundam Indorum admira- bilior est pœnitentia. « Antrum , inquit Huetius , esse quoddam apud Indos , narrat Bar- dasanes (apud Porphyr. de Styg.) , quo ho- minum noxæ explorantur. Ostium subeunt , qui probantur ; ingrediuntur , si insontes sunt ; si affines culpæ , coarctante se ostio , arcentur ingressu , et admissa peccata palam confiteri coguntur , deorumque veniam pre- cationibus et jejuniis impetrare » (ibid.). Vah ! confusionem. Aliiquid tamen majus , si auctori doctissimo habenda fides est , videtur esse in quādam Sinarum sectâ ; en auctoris verba (ibid.) : « Secta quædam apud Sinas criminum pœnitentiam , absolutionem et sa- tisfactionem admittit. » Sicut etiam notatu dignum foret , si verum esset , quod scriptor idem ait ibidem , nempe : « In Platonis Phædone observârunt viri docti pœnitentiam , confes- sionem et satisfactionem , item distinctio- nem peccatorum gravium et leviorum , sive , ut theologi de scholâ loquuntur , mortalium et venialium. » Verùm neminem latet , quæ scribendi prurigo , quæ certamina præcipue duobus proximè elapsis seculis inter doctos de hæc re fuerint ; quotque Platoni adscripta fuerint , quæ ne per somnum quidem cogitârat. Et sanè locum Justini Martyris (Cohort. ad Græc. n. 25) habemus , à quo discimus , Pla- tonem damnâsse Homerum , quòd putârat , nu- mina hominum precibus placari posse ; quod cùm à Platone negetur , aditus quilibet pœnitentiae obstruitur ; « quandoquidem , inquit Ju- stinus , qui credunt , divinum numen flecti non posse , nunquam peccare desinent , putantes , nulli emolumento sibi pœnitentiam

« esse. » Cæterùm verum quidem est , Plutar- chum (de Superstit. apud Huet. ibid.) egisse de superstitiosâ criminum confessione , quām quidam infirmitate gravati , edebant , et pu- dendis superstitionibus contaminatos fuisse ritus eorum Romanorum , qui legem judaicam colebant , dictorum proinde *Judaizantium* , quos vellicat Persius satyrâ 5. Quanquā nescio , cur in iis poetæ verbis , *labra moves tacitus* , intelligenda sit , ut Huetio placet (1) , *peccato- rum confessio Hebreorum ritu facta* ; et nou potiùs , quod volunt antiqui scholiastæ , mussitare et rodere preces , quod illi ex veterum more faciebant , faciuntque etiam recentes Judæi. Utcumque tamen res se haberet , et quamvis , ut se pœniteret , Romani eos ritus peragerent , superstitionem tamen , ut dicebamus , ridicu- lam redolebant , quod clarè Persii (2) eodem in loco legitur. Ejusmodi omnes alias *pœnitentiales canones* ab ethniciis , ut noxas diluerent , præscriptos , et ab Huetio ibi expositos fuisse credimus.

Vulgatior tamen pœnitentia , quam prudentes gentiles adhibebant , nihil aliud , meâ quide- men sententiâ , erat , nisi dolor patrati cri- minis , aut è deformitate peccati naturæ , vel ra- tioni contrarii , aut è funestis effectibus , quos noxa parit , excitatus : vi cuius irâ in crimen et in seipsos commovebantur ; se coarguebant , se puniebant , seque diu noctuque domesticis furiis actos aiebant , hoc est , dolore quo affli- gebantur. Ita eum pœnitiebat , qui exclama- bat :

Pœnitet , ah! si quid miserorum creditur ulli,
Pœnitet , et facto torquer ipse meo.

(Ovid. 1 de Ponto 1 , 59). Alexandri pœnitentia fuit vehementior , de quo Tullius (Tuseul. Quæst. lib. 4 , cap. 37) scribit : « Alexandrum regem videmus , qui cùm interemisset Cli- tum familiarem suum , vix à se manus absti- nuit. Tanta vis fuit pœnitendi. » Haec tamen , aliæque pœnitentiæ , quas apud antiquos legi- mus , acerbissimæ , cùm non aliunde quām ab amore proprio proficiserentur , neque

(1) « Quò referri etiam possunt illa Persii : *Labra moves tacitus* , quibus Romanos incess- sit peregrinis religionibus addictos , ac eos præcipue , qui Judaico ritu peccata confite- bantur. » Ibid.

(2) Herodis venere dies , unctæque fenestrae Dispositæ pinguem nebulae vomuere lucernæ; Portantes violas , rubrumque amplexa catillum Cauda natal lynnī ; lumet alba fidelia vino : Labra moves facitus , recutitaque sabbata palles. Tunc nigri Lemures , etc.

quidquam aliud spectarent , quām quid creatum , crimina abstergere , Deumque amicum efficere non poterant .

At operæ pretium est Tyndalum audire , qui ingenii sui acumine hanc antiquorum reconciliationis , ut vidimus , nunquām cognitam rationem se comperire existimat . « Nonne verum est (inquit ille in libro inscripto : « Religio christiana aequa prisca , atque creatio , » pag. 559) bonum parentem , dominum humanum , et ut quid amplius dicamus , magnanimum hostem , parcere filiis , familiaribus , hostibus ipsis , cùm verā commissorum criminum poenitentiā eos afflictos intuentur ? » Cur ergo poenitenti peccatori hoc idem à Deo non est sperandum ? Non absimili ratione An glus alias , Joannes Lockius ratiocinatur (in libro suo *le Christianisme raisonnable* , chap. 14) ex naturali cognitione , quam mortales cuncti habent , « Deum esse mitem , patientem , in veniam proclivem , divitem in miserationibus , deducit , modum , quo cum Deo in gratiam redeant , cognoscere omnes posse , et ab illo eam consequi veniam , quam homo filii suis , prostratisque hostibus solet concedere ; modus autem hic in eo consistit , ut « fateatur homo peccata sua , ut ea reprobet , ut veniam à Deo petat , proponatque , se posthac ad rationis regulas mores suos conformaturum . » Duorum Anglorum , unius quidem naturalistae , alterius verò non admodùm probi Christiani , inititutus totus hic sermo , ut modò videbimus , parùm stabili fundamento , ac proinde per se collabitur . Tamen fingamus nunc , aliquem Tyndalo Lockioque consecutionem tantùm negare , quæ ex bonitate Dei colligitur , Deum in gratiam unius poenitentiæ causâ dolentem hominem recepturum , quomodò eam probarent ? Inter hominis poenitentiam , Deique veniam possuntne probare necessariam relationem intercedere ? Minimè verò gentium ; hoc enim à solà Dei voluntate pendet ; ergo , si Deus ipse hoc non revelavit , humana ratio certò non detegit ; imò si causas sperandi habet , habet etiam ambigendi , pavendique . Et primum quidem quæ proportio Deum inter et hominem ex unâ parte , et patrem et filium , dominum servumque , hostesque duos ex aliâ ? Eò major est culpa , quò Iesus est major , Deusque immensùm homini præstat ; si ergo pater filio parcit , non ideò ratio argumentum par videt , ut certa fiet , Deum peccatori homini veniam daturum . Deinde Deus bonus est , talemque ratio intuetur : ita sanè ; at etiam sapientem ,

justum sanctumque eum prospicit . Cognoscit eum bonum ; at nescit , quoisque in lœsorem suæ majestatis velit clemens esse . Novit , omnia divina attributa simul ex composito operari , neque unum alterius jura perturbat . Est quidem bonus pater , sed est supremus moderator , æquusque ordinis custos . Jam verò quis esse potest , qui me certiore faciat , eum hujus ordinis perturbatores , vel suarum legum violatores non esse vindicaturum , iisque gravissimis , plurimisque obstrictis sceleribus (hujusmodi homines videmus non paucos) datum veniam ? Quænam est res publica , cuius magistratus omnibus viarum grassatoribus , pacisque hostibus , modò se poeniteat suarum noxarum , ignoscant ? « Natura (egregie inquit Clarkius de l'Existence de Dieu tom. 2 , chap. 10) non patefacit nobis , num Deus , ut contemptum suarum legum ulciscatur , ut decus sui regiminis vindicet , ut ostendat quoisque peccatori iratus sit , exacturus sit quid maius , quām poenitentiam , priusquā denuò det homini amissa privilegia . Nullum enim Dei attributum est , quo , teneri Deum ad ignoscendum peccatori dolenti tantum vi suæ poenitentiæ , evidenter demonstretur . Una igitur natura hominem sollicitum ancipitatemque , quo modo Deum lœsum placet , nequit recreare . » Jacobus Odius ultrajecti ad Rhenum , geometricâ methodo cùm religiosi naturalis vires extulisset quām maximè humana ratio potest , probat , (Theol. natur. part. 3 , prop. 66) « eam satis non esse , ut homo salvetur ; » idque ob hanc rationem inter alias , quia cùm ex unâ parte sua peccata intueatur homo , et non potest modum ullum per se reperire , quo iratum mitiget Numen , et cum illo reconcilietur . » Monstrat autem , esse probabile , aliquem hujus reconciliatio nis modum esse » (ibid. prop. 67) : sed demum ad probandum transit , « opus esse , ut modus hic à Deo ipso reveletur , qui unus ut sapientissimus eum invenire potest , ut potentissimus potest exequi , ut optimus cum homine bonum tantum potest communicare » (ibid. prop. 68) . Ilujus sententiæ est Stackou sius , et Burnetus penès illum (le sens littéral de l'Écriture , tom. 2 , chap. 23) . Neque , dubito , alios quamplurimos idem sentire . Ut paulisper opinionis horum auctorum pondus examinare supersedeamus , demusque , æquale illud esse momento sententiæ Tyndali et Lockii , si harum sententiarum hominum ad libitum suum cogitantium diversitas in re tam

gravi consideretur , annon debemus evidenter inferre , humanam rationem per se nullum tu-tum redditū in gratiam cum Deo , pacisque modum invenire posse ; ac proinde in hujusmodi angustiis ejusdem Dei revelationis se indigere , per quam Deus illi modum significet , quo ille , qui est liber supremusque Dominus , placari velit ?

Verūm redeamus ad argumentum. Tyndalus Lockiusque dicunt , Deum veniam daturum homini , quem sincerè suorum criminum pœnitentia. Sit ita. At hæc sincera pœnitentia in quo consistit ? 1º In summā peccati execratione non proprii humanique alieujus emolumenti causā , sed causā Dei , ut eum nobis placemus; 2º in firme stabilique proposito nolendi de cetero ejus leges lædere. Quandoquidem ne homo quidem lœsus pœnitentiā , quæ hæc careat conditione , placatur , inquit quasi derideatur , magis ad iram commovetur. Requiero nunc à Tyndalo et à Lockio , qui id concedunt , et exigunt ut venia obtineatur , et à eunetis naturalistis , num eorum quisquam possit pœnitentiam ejusmodi polliceri se facturum. Si antiquos gentiles omnes obiter tantum inspiciamus , inquit si intimi sensū vocem unam audire nobis lubeat , fateri cogemur , somnare hominem , communisci , et toto cœlo errare , si putat nullo alio duee , nullā aliā vi , quæ naturā suā se adjutum posse pœnitentiam hanc elicere. Nihil hic requiritur aliud , quæcumque tantillū bonæ fidei , ut concludamus , hominem voluntatibus ingurgitatum , exempli causā , si *Venus illi arrideat* , nunquid quibus constrin-gitur , effracturum esse vincula ; et si parumper caput eximet , statim subitum jugum , et etiam si suorum criminum deformitatem tur-pitudinemque cognoscet , nec voluntatem , nec vires habiturum , ut vitium deserat , multoque minus , ut semper deserat , fassurumque cum illâ Medæâ :

. Video meliora proboque ,
Deteriora sequor.

Hinc Celsus apud Origenem (lib. 3 advers. Cel-sum , sub finem) et Cicero apud Lactantium (lib. 6 divin. Instit. cap. 24), id pro certo af-firmabant , non posse homines malâ consuetu-dine actos corruptosque , pœnitentiâ et per-mutatione morum se corrigere. Cum non agno-seat itaque homo naturæ lumine modum , quo veram pœnitentiam eliciat , neque modum , quo cum Deo reconcilietur agnoscere potest ,

quamvis certus esse posset , hujusmodi pœnitentiam sufficere , ut hæc reconciliatio fieret. Cujos rei tamen ratio , ut diximus , nullum nobis argumentum certum suppeditare potest , quod nos tutos reddat. De peccatore igitur re-velatione carente actum est conclamatumque. Veritas haec satis demonstrata videtur. Eam tamen à naturalistâ , aut deistâ religionis chris-tianae palam hostile audire ne pîgeat , qui ita scribit (1) : « Debet ex naturâ suâ esse melior homo , cui ratio (dicendum erat pervicacia) persuaserit religionem catholicam esse fal-sam , quam Christianus. Confessio promovet peccatum , eò quod certus est , se esse ab-solutum » (hic aut nescit , aut simulat se nescire , quid Christiani doceant de justificatione) « facilius autem peccatum sit , cuius speratur venia ; contra verò homo ordinis , (ita autem appellat Naturalistam) rationem non invenit , quâ suorum delictorum veniam consequatur. » Nunc interrogo scriptorem nostrum , num ipse , omnesque *ordinis homines* possint dicere , se non prolabi , aut prola-psuros in graves errores ? Licet sint frontis adeò perficiæ , opinor , non ausuros eos id dicere. Ergo , inquit , hi omnes jam desperant ; non enim rationem inveniunt , quâ suorum criminum veniam obtineant. An dicent , philo-sophum hunc joco habere , et contemptui alterius vitæ supplicia , ut habent omnes deis-tæ , et ex naturalistis non pauci ? Ergo , repone , haec jaeta honestas *hominis ordinis* , que ex eo nascitur , quod modum nullum ille reperiat , quo sua errata sibi ignoscantur , est honestas inanis , fieta ad libidinem ; si enim peccat Christianus spe veniae motus , ejus sententiâ , multo magis *homo ordinis* spe impunitatis peccabit. Ita ergo nunc urgeamus petulantem hunc philo-sophum : Aut ais , esse supplicia in alterâ vitâ , aut negas. Si negas , ergo ille tuus *ordinis homo* ex hoc ipso systemate non solùm erit Christianis honestior , sed aequè improbus ac atheus quicunque. Si penas in alterâ vitâ esse das , ergo , si *homo tuus ordinis* peccare potest , desperare debet , siquidem , tuo judicio cùm

(1) « Il doit y avoir naturellement plus de probité dans une personne persuadée par raison de la fausseté de la religion catholique que que dans un chrétien. La confession autorise le crime par l'assurance d'en être absous ; on fait facilement un crime , lorsqu'on espère le pardon ; au lieu que l'homme d'ordre ne trouve point de ressource pour se pardonner ses fautes. » Examen de la religion , attribué à M. de S.-Eyremond , chap. 2.

modis careat, quibus purget sua crimina, sub oculos supplicium habet, quin sperare possit, se impunem evasurum. Igitur vel tu in tuis principiis tibimetipsi contradicis turpiter, aut propositionem meam invictè confirmas, eamque cùm confimes, fateris simul id, quod liberculus ille tuus diruere conabatur, nempe divinam revelationem homini fuisse necessariam, nec illi ad ravim usque jactata rationis lumina sufficere.

SECTIO V.

Homo sine revelatione.

Innuimus ad calcem præcedentis sectionis, debere hominem, ut veniam consequatur, suppliciaque effugiat æterni judicis, firmum, constansque, non violaturum se amplius leges eas, quas natura præscribit, propositum servare. Verùm diximus etiam, eum divinâ revelatione orbatum hujusmodi propositum non servatum. Age, magis ad vivum materiam hanc reseemus, quæ nobis aliud suppeditabit argumentum, ex quo inferemus, quàm sit infirma naturalis religio, quantùmque indigeat homo divinæ revelationis, ut mala summa evitet, consequaturque finem suum.

Permoveatur igitur *homo ordinis* verâ pœnitentiâ, ut Tyndalus loquitur, suarum noxarum: ratione suâ injustitiam videat, damna prospiciat, eas abhorreat, eas detestetur. Quid inde? Intùs in se aliud impellens principium habet adversans his rationis jussis, quod velut unco impacto ineluctabili vi scientem videntemque rapit in pristina crimina, quæ modò abhorruit, fuitque detestatus. Adolescens Phædria apud Terentium (*Eunuchi* act. 1, sect. 1) nimirùm nobis spectandum exhibet hoc cupiditatum adversarum sibi invicem certamen, cùm feminæ illi iratus inquit :

O indignum facinus! nunc ego et video
Illam scelestam esse, et me miserum sentio.
Et tædet, et amore ardeo; et prudens, sciens,
Vivus, vidensque pereo; nec quid agam, scio!

Hoc certamen illud, præliumque acerrimum est, propter quod jure hominem ænigma Pascalius dixit, ænigma, quod nisi præcedat revelationis fax, quæ primam ejus originem detegat, variasque ejus naturæ vices solvi nequaquam potest. Voltairius (*Pensées*, 3) tamen poeta naturalista, hanc cogitationem irridet, respondetque, « hominem non esse ænigma, ut ille putat, ut sibi sit bellulus, caudamque jactet, cùm illud dissolverit. Homo est (ita dicere pergit) ut cætera omnia, quæ vide-

mus, malis, bonisque, voluptate, et doloro temperatus, constansque. Affectus habet, ut agat; rationem, quâ actus suos moderetur. « Si homo esset perfectus, esset Deus. » (0 ingenii acumen! quasi verò inter ens corruptum, imperfectumque, et ens *infinitè perfectum* nihil sit medii.) « Atque hæ ereditæ oppositiones, quas contradictiones dicis, sunt partes hominis componentes necessariæ, qui est ejusmodi, qualis esse debet. » (Lett. 25 sur les Pens. de M. Pascal, 3.) Evidem dijudicare non ausim, num hoc in loco sint plura verba, an plures errores lateant. Ipsi ethnici philosophi ænigma in homine cognoverunt, videruntque, *eum non esse quo esse modo deberet*. Nulla sententia apud eos antiquior et magis usurpata (præcipue per ès Pythagoricos et Platonicos), quàm animam humanam in corpore, tanquam in durissimo ergastulo constrictam teneri, ut poenam maleficiorum aliâ in vitâ patratorum luat. Praeclarum Ciceronis locum in Hortensio ad hanc rem nobis D. Augustinus conservavit, contra Julian. lib. 4, cap. 15 : « Ex quibus humanæ (inquit Cicero) vite, et erroribus, et ærumnis fit, ut interdùm veteres illi sive vates, sive in sacris initiis tradendis divinæ mentis interpretes qui nos ob aliqua scelerâ suscepit in vitâ superiore pœnarum luendrum causâ natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur; verumque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse suppicio, atque eos qui quondam, cùm in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitatâ necabantur, quorum corpora viva cum mortuis, adversa adversis accommodata quàm aptissimè colligabantur, sic nostros animos cum corporibus compattatos ut vivos, cum mortuis esse coniunctos. » Quis ex his testimoniosis non colligit, hoc persuasum fuisse veteribus, *hominem non esse id quod naturaliter esse debet*; non esse illum in pristinâ suæ vita conditione, et oppositiones, quæ in illo sunt, non esse partes componentes illius naturæ? Quod etiam apertius significat idem Cicero alio in fragmento libri 3 de Repub., quod idem Augustinus nobis servavit, eout. Julian. lib. 4, c. 12 : « Idem Tullius hominem dicit non ut à matre, sed à novercâ naturâ editum in hanc vitam; corpore nudo, et fragili, et infirmo: animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines; in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii et mentis. » Jam verò si omnia

hæc mala, unde nimirūm profiscuntur contradictiones, et ænigma quod in homine cernimus, credidisset Cicero *partes necessarias hominem componentes*, naturam, quæ ita cum effecit, noveream procul dubio non dixisset. Legi potest D. Augustinus locis supradictis, ubi quovis argumentorum genere eversa isthæc insana Voltairii sententia, qui negat animæ humanæ corruptionem ex origine, putatque, hominem esse ejusmodi, qualis esse debet, reperiatur.

Quare etiam sine revelatione, qui se intus et in cœle inspexerunt, excusseruntque turbas pugnasque, quæ sunt in homine *provo ad libidines, humili ad timores, molli ad labores, cognoverunt*; hisque omnibus de causis videlicet, eum nunquā constare secum, viderunt, hoc est, cum jussis obruti illius divini ignis ingenii, et mentis, qui in se inerat, et quo agnoscebat has ipsas affectiones, ut mala; viderunt, inquam, hæc omnia, sed causam ignorabant. « Rem vidit, causam nescivit (inquit idem Augustinus ibid.). Latebat enim cum, cur esset grave jugum super filios Adam à die exitū de ventre matris eorum usqne in diem se-pulturæ in matrem omnium, quia saceris Litteris non eruditus ignorabat originale peccatum. » Atque hæc una est ænigmatis solutio, et sine hæc cognitione, optimè inquit Pasearius, *magis (1) sibi est incomprehensibilis homo, quam hoc mysterium illi sit incomprehensibile.*

Uthinc in viam redeamus, et in homine ordinis hæc pugnâ, hæc rebellione positâ, cuius causam originemque ille ne agnoscit quidem, quodnam remedium, ut eas naturæ leges adimplat, quarum est severissimus custos Deus, afferre poterit? Debet, inquit Voltairius, in se ipso illud, invenire (*vide supra*). « Affectus enim animi habet, ut agat, rationemque, ut opera sua moderetur. » Optimè; atqui pugna hæc est nimirūm rationem inter et affectus. Demonstrandum longo sermone nobis erit, in hoc certamine rationem homini datam, ut regat, extorqueri sibi è manibus lora sentire, aggressionibusque hujusmodi furentis affectus

(1) Pascal, dans les Pens. 5 : « Le nœud de notre condition prend ses retours et ses plis dans cet abîme; de sorte que l'homme est plus inconcevable dans ce mystère, que ce mystère n'est inconcevable à l'homme. » Dictoria Voltairii ad hunc locum leguntur nher-tim confutata in opere gallico, quod præ se fert titulum : *Sentiments de M.... sur la Critique des Pensées de Pascal par M. Voltaire. Præterea in Lettres Flamandes*, lett. 10 et 11.

esse illi eedendum, quin aut repellendi, aut in officio eos continendi vim ullam habeat? An demonstrandum nobis erit, tantum abesse, ut ratio hominis luminibus suis affectuum impetus coercere possit, ut hi ipsi, nescio quo luctuosissimo fato fiat, eam subjungent, eam obcaecent, ut aut domita taceat, nec eorum motus improbet, aut errore acta eos etiam defendat, detque vitiis ipsis virtutum nomen? Nihil factu facilius esset, quam præstantissimorum eujusque ætatis virorum testimonia ad id confirmandum proferre; at illa prætermittens omnia, Voltairioque ipsi minimè jubens, ut in se descendat, seque excutiat, ut agnoscat, quæ quantaque suorum affectuum vis fuerit, quod et quantum suæ rationis robur, confessionem hanc denique, incassūm pluribus contradictioribus subterfugiisque adhibitis à poetâ, quo usus est familiarissimè, habuitque præceptorem, Popium dico, audiat :

Heu! ratio (1), infirmé nimium tua jura superba
Defendis, Regina, putas præscribere nobis
Jura? infirma! sovens quæ semper amantem
Hunc illumye, huic aut illi committere curam
Quamque soles nostri. Ast ubi jactata illa potestas?
Quid præcepta juvant toties repetita severa?
Altâ voce mones: heus! est vincenda voluptas;
At pugnaturis quæ nobis arma ministras?
Voce tuâ moniti jam crimina nostra videmus;
Quid tuæ opes nobis prosunt, vitemus ut illa?
Conviciisque tuis frustra nos carpis acerbis:
Non per te probitas, nostra infortunia crescent.
Quod præfers nobis lumen nos urget et angit.
Excusas vitia, et virtutis nomine honestas.

Haetenùs Popius, qui paulò ante de affectu dominante verba faciens hæc dixerat :

Cum verb (2) incaluit, non spiritus, ingenii nec
Vis cohibere queunt, irritant sed magis illam.
Quid dicam? ratio nimirūm hunc allicit hostem,

(1) Essai sur l'homme, pag. 92 :
Orgueilense raison , tu scutiens mal tes droits!
Faible reine, crois-tu nous prescrire des lois?
A quelque favori toujours abandonnée
Tu lui laisses le soin de notre destioée.
A quoi donc se réduit ton pouvoir si vanté?
De tes dures leçons quelle est l'utilité?
Tu veux que du plaisir nous redontions les charmes!
Mais pour en triompher nous donnes-tu des armes?
Ta voix sur nos défauts nous force à résflechir:
Mais que peut ton secours pour nous en affranchir?
De reproches amers en vain tu nous accables:
Sans nous rendre meilleurs , tu nous rends misérables.
Le flambeau, qu'à nos yeux tu viens sans cesse
offrir,
Sert à nous tourmenter, non à nous secourir.
Tu sais justifier nos différents caprices,
Et du nom de vertu tu décores nos vices.
(2) Pag. 91 et 92 :
Lorsque sa force agit, loin de lui résister
L'esprit et les talents ne font que l'irriter.

Atque in corde foveat, flammæ additque furenti :
Haud secùs infectas virus magis inficit herbas
Solaris calor ; affectus sit denique quisquis,
Effervescentem ratio non sèpè coercet.

Homo igitur ordinis nullum aliud præsidium habens, Voltairii sententiâ, nisi rationis, ut actus suos dirigat, erit prorsus ineptus, ut testatur Popius, testarique debet, qui plumbeus omnino non sit, intimique sensùs expers, qui per illam eas leges, quæ affectibus effrenibus adversantur, observet. Ergo, inquit, opus est superiore lumine homini, quod aliam opem, quæ victor hujus pugnæ evadat, ei suppeditet; quo si careat, actum de illo est, conclamatumque. Quod reponat, non habet poeta gallus; eversum enim est, quod dixerat; at habet anglus, qui illud labefactaverat. Ita Popius :

Cedamus (1), nosmet naturæ et legibus ipsos
Aptemus; fuerit nobis tutissimus usquè
Is trames, nobis quem prudens indicat illa.
Non ideò nos ut ducat ratio est data nobis;
Ejus præcipuum est munus nos ut tueatur.
Est ea præceptor, debet nos illa docere,
Et regere affectus, at non eveltere nostros;
Et qui præsertim cordi nostro imperat, illi
Non adversari, verùm moderarier aqua.
Hoc etenim affectu cœlum nos dicit ad illos,
Quos divina sibi statuit sapientia fines.

Aut ego nihil sapio, nihil capio, aut hic sublimis ingenii homo cogitationibus suis intricatur, sibique contradicit, seque oppugnat. Cedamus, at cuinam? an rationi? at est infirma regina, quæ non debet nobis præscribere leges; legibusque naturæ nos ipsos conformemus. Verùm quid harum legum nomine sibi vult? Utrum ordinem immutabilem, et aeternum recti, honestique? At hunc, et novimus, et illum nobis rationis lumen indicit, attamen haud ratio nos ducere debet. Ergo hæ naturæ leges affectuum propensioni inservient? Ita sanè poeta sentire videtur. At quæ crimina

*Que dis-je? La raison, dans le secret de l'âme,
Flatte cet ennemi, le soutient et l'enflamme.
Teile que le soleil, qui souvent par ses feux
Rend des sucs corrompus encore plus dangereux:
Quelle que soit enfin la passion régnante,
Contre elle la raison est souvent impuissante.*

(1) Ibid. p. 93 :

*Cédons : conformons-nous aux lois de la nature :
La route qu'elle trace est toujours la plus sûre.
Le but de la raison n'est pas de nous guider ;
Son principal emploi se borne à nous garder..
C'est un maître prudent, chargé de nous instruire,
Qui doit régler nos goûts, mais non pas les détruire ;*

*Et de la passion qui règne dans le cœur,
Etre moins l'ennemi que le modérateur.
Par cette passion le ciel nous détermine
Aux desseins qu'a formés la sagesse divine.*

hoc ethicæ principio non approbantur? Nequam, inquit Popius; hi enim motus, affectusque institui regique debent à ratione, tanquam à prudenti magistro. Praeclarè enimverò. Atqui ratio, tuā sententiâ, « semper amantem aliquem amplexata illi nostrū curam omnem relinquit. Si ejus præcepta severa nihil nobis prosunt, cùm nobis necessarium præsidium non suppeditent, ut errores nostros detegamus, nec arma, quibus referamus victoriā; » qui sperari ergo potest, rationem hanc cæcam, imbellemque posse hos affectus comprimeret et coercere? At nimis oratio nostra proveheretur, si absurdā quæcumque horum rationis perperā laudatorum vellemus persequi. Legi meretur ad hanc rem liber inscriptus : *Lettres Flamandes, ou Histoire des variations et contradictions de la pretendue religion naturelle*, Lille 1755. Legatur potissimum epistola 10, in quâ locus hic Popii examinatur, ibique inter alia, quæ ad materiam pertinent, dicitur : « Dubitari ergo nequit, hujus systematis judicio naturam naturalium affectuum vitiis nullum attulisse medium; cùm dederit homini rationem, eam illi dedisse regulam quæ non regit, moderatorem, qui non moderatur.... reginam, quæ non regnat; tutorem, qui nostræ sortis curam cuique foto improboque affectui committit. Affectus igitur nos regere nequeunt; si enim quidquam boni continent, in iis inest et malum. Nihil ratio valet. 1º Si nobis enim lumen suppeditat, non tamen vim, cuius indigemus, ministrat; malum nobis indigitans illud non expellit. Magnes hic haud efficit, ne navis fluctibus furentibusque affectuum nostrorum ventis rapiatur, naufragiumque miserrimè illidens ne patiatur. 2º Quia lumenibus nostris commixtae sunt tenebrae multæ, quibus obcæcata ratio dux tuta nequit esse. Ex his omnibus, quæ Popius fatetur (et quicunque mente sibi constat, fateri debet) deducitur, ad mentis tenebras dissipandas lumine, quod sit ratione superior, puro lumine, fallere fallique nescio, nos indigere. Lumen autem hoc est fides. Præter lumen, viribus etiam, arniisque opus est, ut æstuantes animi motus compescamus, hæc autem est Jesu Christi gratia. » Hucusque doctus Gallus, cuius verba nos eximunt à demonstrandâ per illationes propositione, quam ostendendam suscepimus, hoc est, necessarium esse homini revelationem divinam, ut leges illas naturæ, quarum Deus custos est, præmiis

bonos, pœnis malos afficiens, stabilisque con-
stansque exequi possit. Quæ propositio præter
allatam demonstrationem, quam rectè inter-
nam dixeris, et à priori, alio argumenti genere
ab ipsâ re desumpti probari posset, productâ
scilicet earum gentium quæ hoc lumine carue-
runt carentque nunc etiam, morum corrup-
tione. Non arbitramur jam, omnia infidelium
opera fuisse mala. Præterea adversus Baylum
atheismum, quantum ad mores spectat, pejor-
rem esse superstitione, multoq[ue] magis solo
naturalismo, cùm et illa, et hie causas conti-
neant, quæ humanis sceleribus obicem aliquem
ponere possunt, quo atheismus caret, qui de
medio tollit supremum judicem, præmia pœ-
nasque, ostendimus. Sed cùm ejusmodi causæ
nunquām hominum corruptionem curârint,
nec verò curare possint (eò magis, quòd non
præeunte auctoritate supremâ falli et fallere
nesciâ, plerūmque illæ obscurè, variè et etiam
malè cernantur) tota quanta est gentilis anti-
quitas, et omnes gentiles regiones præ se tu-
lerunt, præ se feruntque eam universam pra-
vitatem, quæ est naturalis ejusdem corruptionis
fructus, neque nobis illius innocentia constantis,
earumque singularium virtutum, quas infensi-
simi hostes negare nequeunt, editas fuisse in
eâ societate, quæ veram fidem agnoscit, exem-
plum ullum præbuerunt. Quòd si in hac ipsâ
cernuntur, ut reverà summo cum animi dolore
fatendum est, ea in multis cerni, scelera etiam
gravia, hoc tamen constat, id ex eo videlicet
evenire, quòd remedium illud rejiciunt, quod
revelatio iis suggerit, et quod in nulla philosophorum
sectâ reperitur, neque haberi potest
nisi per aliquam excellentissimam auctoritatem,
ut fassus est Porphyrius apud Augustinum *de Civit. Dei lib. 10, cap. 52*, cuius verba argumen-
tum ultimum in nostræ propositionis confirma-
tionem suppetent : « Cùm Porphyrius
ait versùs finem libri primi de animæ Reditu,
nondùm sectam ullam philosophorum exti-
tisse, quæ rationem universam animæ libe-
randæ contineat, illamque non contineri in
philosophiâ veriori, neque in disciplinâ, aut
moribus Indorum, neque in Chaldæorum
scientiâ, aut alio modo, nondùmque eam ad
sui notitiam pervenisse per historiam, procul
dubio fatetur, unam esse, sed adhuc qualis
esset, se nescivisse. Ita quidquid ille tanto
labore didicerat de animæ liberatione, vide-
baturque aut sibi, aut aliis scire, ei non sa-
tisfaciebat. Intelligebat enim, sibi aliquam
excellentissimam auctoritatem deesse, quam

in re tanti momenti sequi oporteret. » Caput
totum, quod ad propositum nostrum facit,
legatur.

SECTIO VI.

Revelatio nosteriorum dari potest.

Cùm hactenùs argumentis præcipuis (quo-
niam alia complura commodè afferri possent)
divinæ revelationis necessitatem demonstrave-
rimus, ad ostendendum, eam dari posse, tran-
seamus. Prolixâ oratione ad id probandum non
est opus. Quid enim repugnat credere, Deum
humanarum mentium creatorem ipsum per se
in iis earum veritatum ideas, quas vult, impri-
mere? Quid repugnat credere, rectorem om-
nium motus ejusmodi in aere producere, im-
pulsus hos, illosve in organis, hæc vestigia in
cerebro sculpere, ut homines videant aut illas
imagines, aut audiant eas voces, quibus percipi-
ant, et evidenter cognoscant divinas disposi-
tiones, certioresque etiam de rebus præteri-
tis fiant, futurarum sint præscii, arcanarum,
et quamvis humanam investigationem superan-
tium cognitores? Incredulorum contumacia
non posse eò progredi, ut id negare audeat,
videtur. Cùm autem hujusmodi revelatio adeò
sit hominibus necessaria, ut superiùs probavi-
mus, quis dicere audeat, Deum id facientem
egisse quod se minimè decebat, et non potiùs
egisse, quod valdè constabat cum ideis illis,
quas divinorum attributorum habemus? Quid
repugnat, imò quantum decet, Deum sapien-
tissimum et optimum mentes hominum densis
involutas tenebris, cœcâque caligine cognitione
sui ipsius, cognitione corum, quæ agere deb-
ent, illuminare, cultum iis aperire, quem sibi
præstari velit, clarè præmia supplicaque, quæ
in alterâ vitâ homines manent, proponere; ra-
tionem ostendere, quâ suorum criminum ve-
niā consequi possint, modum significare, quo
corruptionem eurent suam, cupiditates rationi
subjicientes; indigitare denique viam, quâ ult-
imam felicitatem possint pertingere? Nihil
hic repugnare, nihil quod non mirum in mo-
dum conveniat divinis attributis, video.

Sed neque Deo indigna, ac proinde repu-
gnans duci hæc revelatio deberet, etiamsi
investigatione, et vi rationis superiora conti-
neret. Hinc sanè locus unus est ex illis, qui
incredulis arrident quâm maximè, qui, ut lo-
quebatur Apostolus, *blasphemant quod non intel- ligunt;* at hoc illud est, quod eos, nescio
dicam, utrum digniores abominatione an risu
efficit. Si Deus est, in quovis bonorum genere

est infinitus. Ergo ille est, ille novit, ille potest res circumscripto intellectu nostro majores efficere; ergo fieri potest, ut quasdam proprietates, quasdam dispositiones, quarum mens nostra non intelligat conjunctionem, modum, causas, manifestet. Equis dubitare potest? Mirandum esset, imò sunnè repugnaret credere, ens in quovis genere infinitum nihil posse mentibus finitis revelare, quod ipsis clarè perfectèque evidens non esset. Auctor tamen libelli *des Lettres sur la Religion essentielle à l'homme* (Amsterd. an. 1758), ita opinatur. Ipse è malignè spectans, ut religionem totam ad naturalismum redigat, quidquid evidentiam nostri intellectus exsuperat, ab eādem excludit; hinc « fidem (1) esse evidētēm Divinitatis, ejusdemque attributorum perceptionem definit. » (Definitio enim verò ridicula hæc est; humanum enim genus totum semper fidem ab evidētiā distinxit.) Philosophus ergo hic hujusmodi perversis notionibus putat, revelationem mysteriorum dari non posse, idque hæc distortā demonstratione se probare credit. « Qui dicit (2) mysterium aliq[ue] occultum, quod concipi nequit, longè humanum captum exsuperans, aliquid non revelatum, quodque Deus sibi reservat, intelligit.... » Ergo mysteria non sunt revelata. Hoc sanè est ratiocinari, ut *Spiritum fortē* deceat. Hinc ille dedit, non interesse homini hæc mysteria scire: « Nam (3) quidquid inquit ille, est homini scitu necessarium aut evidens per se, aut clarè revelatum debet esse. Quorum unum non differt ab alio, si modò non sunt unum et idem. » Quæ major idearum confusio dici singique potest? Inter propositionem *per se evidētēm et clarè revelatam*, nullum est discrimen? At interrogo, nonne quotidiè usu venire solet, ut explicitur quædam mathematicæ propositiones de infinito claræ per se, quæ tamen concipi non possint?

(1) « Qu'est-ce donc que la foi?.... Une notion certaine, une perception évidente sur la Divinité et sur ses attributs essentiels. » Lett. 16.

(2) « Qui dit mystère, désigne quelque chose de caché, d'impénétrable, de fort au-dessus de l'intelligence humaine, quelque chose de non révélé, et que Dieu réserve par devers soi.... Il est naturel d'en conclure, que les mystères ne sont pas révélés. » Lett. 15.

(3) « On m'accordera une chose, c'est que tout ce qu'il est essentiel à l'homme de savoir, doit être ou évident par soi-même, ou clairement révélé; l'un ne diffère guère de l'autre, si ce n'est pas une même chose. » Ibid.

Mysterium clarissimè revelari potest, quatenus enuntiari potest propositio, cuius termini non sint nobis ignoti, neque inter se repugnant; at non ideò sequitur, illud non esse mysterium, hoc est, nobis esse obscurum, et occultum, quatenus non detegimus rationem, connexum, conjunctionemque, quæ esse potest inter terminos ipsos, quos concepimus, nobisque ut conjuncti enuntiantur. Mysteria igitur, quamvis sint mysteria, possunt nobis clarè revelari. Neque hinc fit (quod naturalista noster somniat alibi) ut religio hujusmodi, quæ mysteria credenda proponit, exigeret, ut homines viderent id quod oculis suis non subjicitur, ut evidētiæ defectum supplerent phantasiæ nisu, aque ita ut in imaginarium falsumque res desineret. » (Lett. 2.) Nihil minus. Religio hæc non exigeret ab hominibus *visum*, sed *fidem* de eo quod non vident (quæ duo cœculæ et calones distinguunt): hoc est, ut assensum præstarent alicui assertioni, non ob internam ejus claritatem, sed ob externam auctoritatem revelantis ejus qui fallere et falli nescit, et ut supplerent evidētiæ defectum non imaginationis nisu, sed evidētiā prudentissimâ infinitæ sapientiæ veritatisque loquentis fultâ.

Verū pergit adversari auctor, repetitque pluribus suarum Epistolarum in locis (principiū lett. 2, 12, et 15) religionem quam dicit homini de essentiā debere proportionatam eidem esse, et respondere ejus naturalibus facultatibus, quas nedūm destruat, debet imò adhibere et explicare. Non debet ergo ei mysteria proponere, hoc est, res quæ longè multūmque ejus captum excedunt, neque ratio naturalis viribus et inquisitionibus suis investigare possit et cognoscere. Hoc idem naturalistæ omnes vulgo dicunt; et ex hoc inani principio deductus est liberculus quidam, qui præ se fert titulum: *Discours sur la religion des dames*, qui editus est simul cum illo Lockii libro: *Le Christianisme raisonnable*; quique prætexens causam, religionem accommodandam esse idiotarum et muliercularum, populi captui, ab eā fidem eujuscumque mysterii et eujuscumque rei, quæ sub sensu non cadit, prorsus excludit.

Vidit argumentum hoc D. Thomas, eritque operæ pretium audire quo modo illud proponat, solvatque: « Videtur autem, inquit ille, quibusdam fortassè non debere homini ad credendum proponi illa quæ ratione investigatione non sufficit, cùm divina sapientia uni-

« cuique secundūm modum suē naturæ pro-
« videat. » Hoc est argumentum : « Et ideo
« demonstrandum est , quòd necessarium sit
« homini divinitus credenda proponi etiam
« illa quæ rationem excedunt. Nullus enim
« desiderio et studio in aliquid tendit , nisi
« sit ei præcognitum. » Hypothesim nostram
redigit in thesim : « Quia ergo ad altius bonum ,
« quām experiri in præsenti vitā possit hu-
« mana fragilitas , homines per divinam pro-
« videntiam ordinantur , ut in sequentibus in-
« vestigabitur , oportuit mentem evocari in
« aliquid altius , quām ratio nostra in præsenti
« possit pertingere , ut sic disceret aliquid
« desiderare , et studio tendere in aliquid , quod
« totum statum præsentis vitæ excedit. Et hoc
« præcipuè christianæ religioni competit , quæ
« singulariter bona spiritualia et æterna pro-
« mittit ; unde et in eâ plurima humanum
« sensum excedentia proponuntur. » Cont.
Gent. lib. 1, cap. 5. Hæc D. Thomas. Et sanè
si homo huic vitæ superstes non esset , ejusque
sors omnis in rebus his , quibus circumfun-
ditur , versaretur , concedi posset , religionem
ei *essentialē* debere ejus captui convenire ,
hoc est , non debere eam illi proponere quid-
quam ejus rationis naturalibus viribus superius;
sed cum Deus sit hominis Dominus supremus ,
quis inficias iverit , Deum potuisse illum in
systemate toto naturæ ordine superiore collo-
care , illique proponere finem ultimum , seu
felicitatem , quam nec oculus unquām vidit ,
nec auris audivit , nec in cor hominis unquām
ascendit ? Et ad hanc felicitatem consequandam
eum ducere per modos rationesque suā sapien-
tiā inventas , à suā voluntate pendentes , et
proinde quæ ab humano intellectu investigari
non possint ! Quis , inquam , id negabit , nisi
qui fortassè Deum esse infinitum in quovis ge-
nere , circumscriptam humanam mentem ne-
garet ? Jam in hujusmodi hypothesi systematis
supra naturam , opus esset , ut homo (quin in
brutum animal converteretur) aliquo modo
cognosceret finem suum , ut ad eum tenderet ,
et hæc consilia , has vias sciret , ut se ad ea
conformaret , et has conficiendas susciperet .
In hæc hypothesi ergo religio homini *essentialis*
non solum non posset commensurari et referri
ad ejus vires , sed etiam deberet ejus captum
excedere (1). Ex parte ergo hominis nihil re-

pugnat , imò hæc hypothesi admissâ , necesse
est , ut illi divina mysteria , hoc est , veritates
quilibet ejus ratione superiores revelentur .
Legatur loco supradicto S. Thomas , et quæ-
vis oppositio in nostram propositionem sol-
vetur .

Tamen sicut revelationem humani intellectus
aciem fugientem dari posse hactenùs contendimus probavimusque , ita non posse fieri , ut
revelatio hæc veritates rationi contrarias proponat credendas , affirmamus . Contra sentire
soli furiosi videri possunt ; tamen hanc sententiam et defendit , et inculcat pluribus in
suorum operum locis Petrus Baylius , cuius cæ-
teroquin furor non erat nota illa , quā insi-
gneretur . At ambigi nequit , cum hæc opinione
impietatis causam , cuius erat patronus sum-
mus , non fuisse tutatum ; identidem enim
exponens secum invicem pugnantia religionis
christianæ mysteria et rationis dictamina , spec-
iosam prætexens causam hanc deprimendi ,
eam habet Iudibrio . Cùm autem *triumphus* , ut
ille vocat , *auctoritatis Dei ex humanâ ratione*
referri non possit , nisi Deus contra Deum
ipsum pugnans , cuius non tam ratio , quām
lides munus est , introducatur ; *triumphus*
potius pyrrhonismi , et impietatis jure ac mé-
ritò diei potest . Nota jam sunt certamina à
Baylio cum Clerico præcipuè , et cum Jaqueloto
lidei cum ratione constantiae propugnatō-
ribus , ut errorem hujusmodi tueretur , sus-
cepta . Pugna cum Jaqueloto non vehemens
solum fuit , sed etiam in eos metaphysicæ an-
fractus angustiasque est provecta (inquit Ja-
queloti vitæ scriptor) , ut fortassè irritis expli-
cationibus cunctis , quid sibi uterque vellet ,
disputantes non intelligerent , et ad incitas ita
essent redacti , ut quid approbarent , quid
respuerent , quin in apertas contradictiones
prolaberentur , anticipes hærerent . Leibnitius
procul dubio his melior erat pugnæ . Undequā-
que aggressus est hic adversarium , et pede
pedem illius pressit , et intra præsidia ipsa ca-
strorum eum adortus est acutissimo *Sermone conformatiōis fidei cum ratione* , Theodiceæ libro
præfixo . Sed jam pluribus annis ante materiam
hanc pertractaverat D. Thomas , cōque admirabili
et omni exceptione majori ingenii acumi-
nione , quòd , ut Wolffius ait , in evolvendis ,
disentendiisque argumentis vel maximè subli-
mibus excelsisque præstabat , prævidit jam
quidquid nostrâ etate in hæc materiâ exco-
gitatum dictumque fuit ; et fieri non posse , ut
revelatio aduersetur rationi , demonstravit . Hoc

(1) Hæc una doctrina virus omne latens in
supradicto libro : *Discours sur la religion des
dames* , detegit , modumque docet quo ejus vis
possit infirmari .

est primum ejus argumentum : veritates naturales, sive prima principia, sive consecutiones demonstratae ita veræ sunt, ut contrarium sentiri non possit ; ex alterâ autem parte id, quod à Deo veritate primâ revelatum est, debet esse adeò verum, ut de hoc ambigi nullâ ratione possit : jam ei, quod est verum, solùm falsum opponitur, ut ex utriusque definitione patet; ergo fieri non potest, ut veritatibus naturalibus veritas revelata aduersetur. Huc accedit, quod principia prima ratiocinii omnibus hominibus clara manifestaque sunt nobis insita à Deo auctore naturæ nostræ, ac proinde sunt emanatio ejusdem Dei sapientiæ, eo modo, quo doctrina, quæ est in discipuli mente, est derivatio ejus quæ est in preeceptoris mente, si modò hic fictè non doceat (quod de Deo ne cogitandum quidem est). Quidquid ergo his principiis primis aduersatur, ipsi Dei sapientiæ aduersatur ; ergo revelatio, quæ à divinâ sapientiâ proficiscitur, nihil, quod sit his principiis contrarium, potest continere ; secus enim sapientia Dei cum se ipsâ pugnaret. Alia argumenta (1) ad hanc rem facientia affert S. Doctor; haec sufficient ad Baylii aut insanam, aut fraudulentam sententiam labefactandam, quæ eò infirmior appareat, quò diligenter considerantur fundamenta quibus eam superstruit.

Celeberrimam distinctionem, quæ intercedit inter id quod excedit rationem, et id quod est rationi contrarium, Baylius examinat, aitque, eam esse imaginariam, et proinde, si dicimus, revelationem continere res superantes humandum captum, necesse etiam esse, ut fateamur,

(1) « Ea quæ naturaliter rationi sunt insita, verissima esse constat, in tantum ut nec ea esse falsa sit possibile cogitare, nec id quod fide tenetur, cùm tam evidenter divinitus confirmatum sit, fas est credere, esse falsum. Quia igitur solum falsum vero contrarium est, ut ex eorum definitionibus inspectis manifestè appetat, impossibile est illis principiis, quæ ratio naturaliter cognoscit, predicatam veritatem fidei contrarium esse. » Item : « Illud idem, quod inducitur in animam discipuli à docente, doctoris scientia continet, nisi doceat fictè, quod de Deo nefas est dicere. Principiorum autem naturaliter notorum cognitio nobis divinitus est indita, cùm ipse Deus sit auctor nostræ naturæ. Haec ergo principia etiam divina sapientia continet. Quidquid igitur principiis hujusmodi contrarium est, est divinæ sapientiæ contrarium. Non igitur à Deo esse potest. Ea igitur, quæ ex revelatione divinâ per fidem tenentur, non possunt naturali cognitioni esse contraria. » S. Thom. lib 1 cont. Gent. cap. 7.

eam res rationi contrarias docere (quasi verò hoc sit unum et idem). En quomodo ratiocinatur : « Catholici magis suæ religioni addieti fatentur (1), nos non agnoscere convenientiam nostrorum mysteriorum cum philosophiæ notionibus. Ergo nobis videntur ea cum ratione nostrâ non convenire. Jam quod nobis videtur non concordare cum nostrâ ratione, nobis rationi nostræ esse contrarium videtur; eo prorsùs modo, quo id quod nobis veritati consuonum non videtur, veritati adversari videtur ; cur igitur non dicetur etiam, et mysteria nostræ infirmæ rationi esse contraria, et infirmam nostram rationem superare ? » Quis temperet à lacrymis, cùm audiat, virum tanti ingenii, quanti Baylius erat, hujusmodi ambagibus teneri constrictum, ut veritatem impugnet ? Distinetio, quæ est inter id quod est supra rationem, et id quod est rationi contrarium, non solùm est verissima, sed etiam evidentissima, idque ex experientiâ, quæ in rebus creatis quovis die id in nobis demonstrat. Concepitne Baylius, quâ quantitas finita comprehendat partes infinitas, quarum singulae in infinitas alias partes possunt dividii ? Hoe est mysterium, quod cuiusvis intellectus vim exsuperat, quod præstantissimus quisque mathematicus semper fassus est (2) ; tamen tantum abest à naturali ratione, ut etiam humana quælibet evidentia neganda sit, ut argumentis, quibus id probatur, resistamus. Est ergo evidentissimum, esse theorematum ratione nostrâ finitâ circumscriptâque sublimiora, sed non

(1) « Les plus orthodoxes avouent que nous ne connaissons pas la conformité de nos mystères aux maximes de la philosophie. Il nous semble donc qu'ils ne sont point conformes à notre raison. Or, ce qui nous paraît n'être pas conforme à notre raison, nous paraît contraire à notre raison; tout de même que ce qui ne nous paraît pas conforme à la vérité, nous paraît contraire à la vérité, et ainsi pourquoi ne dirait-on pas également que les mystères sont contre notre faible raison, et qu'ils sont au-dessus de notre faible raison ? » Répons. aux quest. d'un Provinc. chap. 159.

(2) P. Lamyus in prefat. ad tractatum de Magnitudinibus generatim, ait : « Si tractatus hic ostendit intellectus extensionem, ostendit etiam ejus terminos: sunt enim demonstrationes claræ evidentesque, magnitudinem finitam dividii posse in infinitum. Hoc infinitum concepi non potest: ostenduntur tamen proprietates, quod ostendit, esse quasdam veritates certas et incomprehensibles, ac proinde quas religio docet, non debent in dubium revocari, quod non comprehendantur. Qui opus hoc explicabunt, invenient alia his adnotationibus digna, etc.

tamen eidem contraria. Allata ergo distinctio est verissima. Et sanè, ut aliqua propositio datur rationem excedere, satis est si ea modum, quo conjunguntur termini inter se, qui eam constituant, intelligere non possit; ut dicatur propositio rationi contraria, satis est si haec terminos ipsos sibi invicem repugnare aut opponi videat. Igitur cùm Baylius ait, *nos non cognoscere convenientiam nostrorum mysteriorum cum philosophiae notionibus*, si dicere vult, nos non posse philosophiae luminibus explicare modum, libenter id illi damus; sed cùm hinc deducit, *nobis videri, ea non concordare cum ratione*, si significare vult, nos *inter ea et rationem discrepantiam*, aut *oppositionem detegere*, negamus et pernegamus. Ille est ambages puerilis Baylii, qui *ab ignorantia convenientiae transit ad oppositionis notitiam*, confunditque simul ignorantiam existendi modi cum repugnantia existentiae; quas res vel quilibet mediocris ingenii homo scit distinguere.

Ex eādem ambage verborum deductum est aliud argumentum, quod, ut convenientiam revelationis cum ratione à nobis propugnatam tollat, pluribus suorum operum in locis Baylius repetit, sibique summoperè plaudit, illud amplificat, illud laudibus ad cœlum usque extollit. Hoc ejusmodi est, posse contra fidei mysteria rationes tam validas adduci, quæ nullo modo solvi possint: quod si verum esset, jam Baylio adjudicandā causa foret: argumentum enim, quod omnino solvi nequeat, est demonstratio sententiae nostrae contradictoria; si autem vellimus dogma defendere, fatendum esset, revelationem et rationem maximè opponi, duasque contradictionis propositiones eodem tempore esse veras. Audiamus quomodo, ut id probet, loquatur in suo *Eclaircissement sur les Manichéens*, quod in Dictionario secundæ tertiaæ editionis reperitur. Satis habeo (1), si omnes unâ voce convenient, Evangelii mysteria rationem excedere; hinc enim necessariò consequitur, ut nullo modo solvi possint philosophorum argumenta, ac

(1) « Il me suffit que l'on reconnaisse unanimement qu'ils sont (les mystères de l'Évangile) au-dessus de la raison : car il résulte de là nécessairement, qu'il est impossible de résoudre les difficultés des philosophes, et par conséquent qu'une dispute où l'on ne se servira que des lumières naturelles, se terminera toujours au désavantage des théologiens, et qu'ils se verront forcés de lâcher le pied, et de se réfugier sous le canon de la lumière naturelle. » L'Eclairc. 2, pag. 2990.

proinde in disputationibus, in quibus lumina tantum rationis adhibebuntur, theologos semper esse vincendos, qui terga vertere, et se recipere sub bellica instrumenta (videt metaphoræ leporem) luminis supra naturam cogentur. Ita ille. Antequād tamen hoc argumentum dissolvimus, volumus observet lector, Baylium ipsum pro virili Marte suo laborare, ut has ingentes, quæque solvi non possunt ullo modo, ut ipse ait, oppositiones non solum contra *Evangelii mysteria*, sed contra metaphysics, seu theologiae naturalis theorematum, verbi gratiâ, contra *principii primi unitatem* producat; quod principium fortassè magis quād quodvis aliud dogma Manichæorum armis aggreditur, vultque ut argumentum ab origine mali deductum invictum sit ac triumphet. Jam si hoc foret, requiro à Baylio, sub quod *bellicum instrumentum* deberet se recipere metaphysicus, ut Dei unitatem adversus hunc insuperabilem impetum propugnaret? Procul dubio uteretur eo naturali lumine, quo demonstratur, ut schole dicunt, *à priori unitatis* propositio; en igitur non tantum revelatio, sed etiam ratio, quæ evidenter demonstrat, oppugnatur à ratione, quæ evidenter eam impugnat. Quid hinc est inferendum? Pyrrhonismus nempe strictissimo sensu acceptus, quo sit, ut de veritate quāvis dubitetur, ut eamdem vim habeat demonstratio ac fabula, ut scientiae omnes divinæ humanæque et Romanenses nullo in discrimine habeantur. Non sum nescius, Baylium, quo ingenio natus factusque est, ut cujuslibet causæ etiam desperatae patrocinium suscipiat, has omnes consecutiones concocturum, ejusque discipulos laudatoresque illi plausuros: at ii, quibus quidquam in dextrâ parte mamillæ salit, nequeunt eas degustare.

Verūm, ut directò Baylio respondeamus, dicimus, ex eo quod Evangelii mysteria aliaque dogmata ad naturam, ad scientiam, ad Dei infiniti consilia, rationem superant, consequi, posse in eos haec argumenta fieri, quibus humana ratio non potest ullum dare responsum, quo explicetur modus eorum existentiae, vel quo explicentur consilia et causæ peculiares, cur Deus infinitus et omnipotens ita egerit; at debet haec opera ratio venerari; si enim securius accideret, infinitum in omnibus consiliis suis, sinibusque, ut ita dicam, measuraretur à finito, quod repugnat, cùm verissimè hæc in re dici possit illud, quod contra Symmachum cecinit Prudentius lib. 2;

Nam cùm divinis agimus de rebus, et illum,
Qui vel principio caruit, vel sine carebit,
Quicque chao anterior fuerit, innduunque creábit,
Conjectare animo contendimus, exigua est vis
Humani ingenii, tantoque angusta labori:
Quippe minor natura, aciem si intendere tentet
Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi,
Quis dubitet, victo fragilem lacessere visu,
Viuque fatigatae mentis sub pectore parvo
Turbari, invalidisque hebetem succumbere curis?
Hinc tamen non sequitur in mysterium, aut in
dogma productam oppositionem invictam esse;
ut enim esset hujusmodi, opus esset, ut de-
monstraret, non posse omnino, aut ullo pacto
existere ea, que tanquam à Deo revelata ve-
neramur; quod nunquam fiet. Cujuscumque
enim argumenti in nostra dogmata producti
semper infirmitas plana fiet; demonstrabitur
que rectâ analysi, aut principia quibus super-
struitur, non posse pertingere eò, quò illatio
vult, aut ex propositionibus illud constare,
que negari possunt, quasque adversarins nun-
quam est probatur, aut malè à termino ad
terminum fieri transitum, aut demum contra
aliquam rectæ ratiocinandi methodi legem illud
peccans non indigitare jaetatum repugnantiam
inter mysterii aut dogmatis terminos (1).
Quod theologæ magistri, qui funditus artem,
quam profitentur, casleant, re quotidiè ostendunt.

Iis, quæ à nobis hactenus sunt dicta, pro-
batur, 1º dari omnino posse divinam revela-
tionem; 2º veritates, aut mysteria, quæ ratio-
nem nostram terminis circumscriptam exce-
dunt, eà posse contineri; 3º non tamen posse
illam ejusmodi mysteria et veritates continere,
quæ eidem rationi repugnant. (Valsechi, de
Fundamentis religionis, lib. 2, cap. 4 et seqq.)

§ 4. — DE NOTIS REVELATIONIS.

Si homines alloqui dignetur Deus, dubium
non est quin voci suæ certas divinitatis notas
imprimat. Notæ autem illæ pertinere possunt
ad doctrinam revelatam, ad præcones et nun-
tios, ad promulgationis modum.

1º Quod spectat ad doctrinam, notæ aliae
sunt negativæ, quibus absentibus abest vera
revelatio; aliae positivæ, quibus positis certò

(1) « Ex quo evidenter colligitur, quæcum-
que argumenta contra fidei documenta po-
nuntur, hæc ex principiis primis naturæ in-
ditis per se notis non recte procedere; unde
nec demonstrationis vim habent, sed vel sunt
rationes probabiles, vel sophisticæ; et sic
ad ea sôlvenda locus relinquitur. » S. Th.
lib. 4 cont. Gent. c. 7.

concluditur veram adesse revelationem. Negati-
væ eæ possunt assignari: ut neque cum
ratione, neque cum ingenitis honestatis sensi-
bus, neque cum seipsâ, aut antiquiori verâque
revelatione pugnet: alioquin Deus, cùm sit
et rationis et omnis veræ revelationis auctor,
sibi ipsi contradiceret. Hujus characteris de-
fectu, falsi convincuntur paganorum revelatio-
nes, quæ Deum multiplicem vitiisque omnibus
foedatum communicebantur: cæterū satis
moniuimus supra aliud esse dogma rationem
superans, aliud rationi repugnans. Hinc etiam
falsa hodierna Judæorum religio, quæ tota
posita est in vanâ expectatione Messiae cujus-
dam, quem vel nunquam venturum esse, vel
jampridem advenisse, probant ipsa judaicæ
legis instrumenta: quæ proinde secum ipsa
non constat. Eadem nota in revelatione ma-
hometanâ desideratur; quippe quæ libidini
magis quam humanæ naturæ dignitati consu-
luisse videtur. — Nota positiva erit, si revelatio
lumen naturæ perficiat, pietatem et honesta-
tem spiret, plurimum valeat ad promovendam
Dei gloriam et componendos hominum mores;
si naturam ad sublimiora evehat, veritates
edoceat novas, adjiciat promissiones, minas,
veniæ pollicitationem et auxilia uberiora quæ
natura sola non præberet, si claris et aptis
ad persuadendum sententiis efficeratur, cùm
potissimum ignaris proposita sit. Notandum
tamen aliud esse rem clarè proponi, aliud
proponi rem claram: prius affirmamus neces-
sarium, non alterum.

2º Quoad illos qui revelationis annuntiandæ
munus sustinent, decet eos magnam præ se
ferre pietatis in Deum, charitatis in proximum,
aliarumque virtutum speciem. Cùm enim ad
conciliandos animos nihil sit virtute potentius,
nec verisimile nec decorum est, à Deo seligi
improbos homines et malè moratos, quos suæ
vocis organa, suæ voluntatis nuntios, generis
humani reformatores, pietatis ac sanctitatis
præcones efficiat. (Potest tamen Deus in singu-
lari quâdam circumstantiâ improbum adi-
gere, ut veritati testimonium perhibeat.) Ea
conditio censeri etiam potest nota negativa:
quam, cùm vindicare sibi nequeant aut Mahu-
mes, aut Lutherus, aliive prætensæ Reforma-
tionis auctores qui se extraordinariè missos
gloriantur, hinc meritò vanitatis redarguun-
tur. Positiva tamen fiet hæc nota, si Dei legati
integritate morum, veritate, charitate, zelo,
patientiâ et generatim omnibus virtutibus su-
pra conditionem humanam emineant.

3º Requiritur publicam et solemnem esse promulgationem, intervenire extraordinariam divinæ voluntatis testificationem, et Apostolos exhibere posse divinæ sue legationis signa, quasi fiduciales litteras ipso Dei chirographo subscriptas et sigillo munitas. Hæc autem sunt potissimum miracula et prophetæ, de quibus modò dicendum est.

Prima notarum species doctis et ingeniosis, secunda bonis et rectis corde, tertia plebi et omnibus qui sensibus ducuntur, magis et præcipue accommodata est.

ARTICULUS PRIMUS.

De miraculis.

Agemus 1º de eorum naturâ et definitione; 2º de possibilitate; 3º de causis et auctoribus; 4º de characteribus; 5º de vi probante.

SECTIO PRIMA. — *De miraculi naturâ.*

1º Patet miraculum malè definiri, *opus arduum et insolitum*: tum quia Deo arduum non est miraculum, et homini ardua sunt multa, licet non miraculosa; tum quia effectus raritas aut frequentia ejus naturam non mutat, nec eum in miraculorum ordinem transfert.

2º Nec admittenda Lockii definitio, quâ dicitur, « opus sensibile spectatoris captum et superans, quod ordini naturæ contrarium et divinum ab adstantibus habetur. » Miraculum quippe tale est in se, et ante omne spectatoris judicium: deinde sequeretur sua cuique esse miracula, et eumdem effectum, respectu duorum spectatorum diversimodè affectorum, fore et non fore miraculum.

3º Juxta notionem apud theologos sanosque philosophos vulgatam, miraculum est effectus sensibilis, consueto naturæ corporeæ ordini reipsâ derrogans. Naturæ autem nomine intelligitur, cōplexio legum illarum, sive cognitarum sive incognitarum, quibus materia constanter et uniformiter obtemperat: et, quoniam leges illæ nec in se necessariae sunt, nec materiæ essentiales, cursus aut ordo naturæ nihil aliud est quam constans efficacia actionis divinæ in res corporeas; proindeque miraculum erit effectus voluntatis cuiusdam specialis, à consueto et uniformi voluntatis generalis effectu discrepans.

4º Hanc miraculi notionem minùs probare visus est abbas de Houtteville, lib. cui titulus, *la Religion chrétienne démontrée par les faits*; aliamque proposuit quâ censebat facilius defendi miraculorum possibilitatem. Censet ni-

mirum miracula, nèdum sint infractions legum naturalium quibus corpora reguntur, esse à contrario earumdem consecutaria, nòn minùs necessaria ac effectus quotidiani quos minimè miramur: cùm enim de instituendis naturæ legibus secum deliberaret Dens, non ad solum ordinem physicum et naturam corpoream attendere debuit, sed etiam ad ordinem moralem seriemque eventuum quibus erat aliquandò confirmanda apud homines vera religio; et idcirco decrevit ut ex iisdem legibus simplicissimis maximèque generalibus fluenter phænomena oñnia, quæ ad conservationem ordinis sive physici sive moralis, imò religiosi et supernaturalis, necessaria erant: porrò ordinem religionis ingrediuntur miracula, velut certissima divinæ voluntatis signa: ergo illud legum naturalium sistema præ cæteris æquè possibilibus elegit Deus; ex quo in datis et prævisis circumstantiis miracula quasi spontè et sine ullâ legum naturalium interversione nascerentur; neque opus fuit dñobus actibus instituere primùm leges generales, deinde earumdem derogationem, ut statuit vulgaris opinio.

ASSERTIO. — *Rejicienda est Houtteville hypothesis.*

Omittimus 1º illam esse inutilem, quia nimis absurdum est miraculorum possibilitatem negare cum Spinosâ, quām ut, ejus refellendi causâ, necesse sit ad novam inauditamque sententiam deflectere; 2º vanissimis niti momentis, his scilicet, quòd sit via simplicior et sapientiae Dei, quæ nihil frustra molitur, magis congrua; quòd alioquin opus Dei pluribus vicibus factum et reiectum videretur. Quasi verò divinæ sapientiae consilia totamque hujus mundi harmoniam satis noverimus, ut de ipsis pronuntiare nobis licet; quasi Deus viis simplicioribus semper incedere teneatur, timendumque sit ne, dùm per plura operatur quod posset per pauciora, frustra suas vires exhaustat, quasi uno eodemque decreto quo tam legem statuit, non potuisse etiam velle ut in determinatis circumstantiis effectum non sortiretur. 3º Neque provocabimus ad Scripturam (quā tamen, ut *argumento ad hominem*, uti possemus adversus Houttevillium); siquidem Scriptura miraculorum operatōres exhibet velut auctoriitate quādam præcellentī imperantes elementis, legibus naturæ superiores, earumque cursum flectentes ad arbitrium. *Sol, inquit Josue, contra Gabaon ne movearis; Volo mundare,* ait

Christus; *Quis est iste, inquietabat Iudei, quia renti et mareobediant ei* et Matth. c. 10 : *Data est Apostolis potestas.... ut curarent omnem languorem et infirmitatem*, etc.

Prob. Itaque prædictam hypothesim directè impugnamus ut adversam, 1º communi omnium sensu; 2º experientiæ; 3º vi probanti miraculorum.

1º Quidem, etc. Omnes enim quotquot de miraculis audierunt, Iudei, pagani, Christiani, miraculum habent ut opus omnino extra naturæ ordinem positum, ita ut auctor miraculi censeatur naturæ dominus; hinc in illius admirationem populi rapiuntur, nec possunt quin aliquid divinum in eo suscipiantur. Atqui è contra, si Hutton. fides, opus miraculosum nihil haberet stupendum, nullam argueret potestatem quæ foret supra naturam; non minùs esset necessarium, et legibus mechanicis licet incognitis nexum, ac solis ortus et occasus. Ergo, etc. 2º Experienciæ: vult enim landatus auctor miraculum fluere, vel ex naturæ legibus incognitis, vel ex cognitarum cum ignotis combinatione: atqui negamus miracula esse appendices vel legum, etc. Miracula enim sunt effectus ab iis omnino diversi, in iis oppositi, qui in circumstantiis physicis iisdem prodire solent; atqui hujusmodi effectus oriri non possunt à lege vel ignota, vel à legis ignotæ cum lege nota combinatione. Primò quidem non ab ignota, etc. Nam, ex hypothesi, nota sunt corpora; notæ sunt eorum circumstantiæ physicæ; item experienciæ notus est effectus solitus et constans, qui ex ipsis oritur; singula hæc sensibus ritè applicatis explorare et certò nosse possumus. Ergo etiam certò noscitur existere generalem naturæ legem quæ sit effectus soliti causa, non verò miraculosi. Ergo primò non oriuntur à lege ignota, etc. Secundò non ab incognitæ cum notæ combinatione: cum enī, præter corpora et physicæ circumstantias, nullum sit materiale miraculi subjectum, et hæc omnia nota sint, non intelligitur quis esset exercitio legis incognitæ locus, quale objectum, nec ubi et quomodo intervenire posset: aut, si non interveniret, nisi se manifestando legi cognitæ directè contraria; ergo jam fatendum erit dari legem legi contradictionem: jam de nullius legis naturalis existentiæ infallibiliter constaret, penitusque elevaretur certitudo physica, et humana providentia, Ergo, etc. Et verò quis non sentiat qualia figura sint eæ leges incognitæ et in sinu naturæ reconditæ, quæ,

cum multis annorum millibus otiosæ remansissent, momento in subitum quemdam effectum erumperent, deinceps in perpetuam inertiam relapsuræ? 3º Hinc miraculorum vis probans imminuit: jam enim sita non est in supernaturalitate effectus, sed in ejus attemperatione cum certo eventu, v. g., præstantis alicujus doctrinæ prædicatione; quæ concomitantia ad fidem sibi conciliandam utitur revelationis nuntiis: unde consequens sit ut operis substantia specialem Dei interventionem, et speciale consilium nuntii sui legationem confirmandi, necessariò non arguat; sed vim probandi tantum habeat ea quæ divinitus infusa supponitur, prodigiis mox eventuri cogitio. Atqui hinc plurimum saltem enervatur miraculi auctoritas, tum quia, primò, probatio quam suppeditat ad eam quæ nascitur ex prophetiæ redigitur; tum quia, secundò, hæc evenitum attemperatio generalioris tantum providentiæ, non directæ et immediatae intentionis, signum est, idèo longè minùs efficax divinæ voluntatis attestatio; tum quia, tertio, si paulò altius scrutari velit incredulus, regerere poterit, ipsam hanc portenti mox futuri cognitionem esse legum naturæ sequelam: prophetia enim (quæ est ipsa quoddam miraculi genus), jam non erit præter ordinem naturæ; non erit derogatio legibus generalibus quas Deus quoad idearum et veritatis mentibus nostris communicationem instituit, cùm sponte concedatur hanc derogationem esse impossibilem. Ergo fateri tenebimus prævisionem ipsam esse appendicem legum naturæ, earum scilicet quibus, non corpora quidem, sed spiritus reguntur: atqui, si ea cognitio sit aliquid naturale, dici poterit humanae industriae inventum; et qualem vim servabit ad revelationis confirmationem? Ergo auctoritati miraculorum malè consultit Hutton. sententia.

Obj. Miraculum tam potest ex legibus motuum generalibus et incognitis profluere, ac tempestatum mira successio, siderum constans revolutio, plantarum generatio, etc.; ratio enim nulla est cur leges illæ quotidianis effectibus producendis pares sint, et extraordinariis impares. Deinde nonne magis eluet et commendatur divina sapientia, si uno eodemque vinculo physicum et morale, naturale et supernaturale, colligaverit?

Resp. ad primum: Nego ant. 1º Miraculum, ut experienciæ colligi modò demonstravimus, est derogatio legibus generalibus communicationis motuum; non item effectus in objectione

memorati : atqui repugnat effectum legibus oppositum ex ipsis defluere. 2º Leges juxta quas producuntur appellata modò phænomena, forsitan ignotæ sunt quoad modum executionis, non verò quoad existentiam. — Ad secundum. Non agitur de eo quod facere potuisse Deus, sed de eo quod actu et reverà existit. Deinde, cùm revelatio sit præter ordinem naturæ, num divinæ sapientie repugnabat ad ejus constitutionem adhiberi media extra naturam posita ?

Instabis : Si omnes naturæ leges nosceremus, nullum esset miraculum ; si nullas , singuli effectus essent totidem miracula ; ergo in eo situm est miraculum , quòd sit effectus insolitus, ex legibus incognitis finens.—Resp. : Nego primam et secundam partem antecedentis. Prima pars est petitio principii ; nempe pro certo ponit miraculum ex legibus incognitis derivari. Secunda falsa est ; tunc nullum foret miraculum , cùm nullus esset effectus præ exteris stupendus.

SCHOLIUM.

Ergo sequitur miraculum dicendum esse suspensionem, vel derogationem, vel violationem legum quibus corpora reguntur ; fieri supra vel præter, vel contra naturam corporum ; esse effectum totius naturæ corporeæ vires superanteam : quæ omnia in idem recidunt. Atque, ut res magis explicetur, annotamus miracula , quoad effectum physicum et sensibilem considerata , revocari posse ad transformationes , vel alterationes , vel meras translationes. Nomine transformationum intelligimus introductionem novæ organisationis, quæ constituitur corpus intrinsecè diversum ab eo quod erat antea ; v. g., cùm aqua à Christo in vinum conversa est , cùm virga Aaronis in serpentem. Per alterationes designantur et mutationes quæ intumam corporis structuram non attingunt, sed aliquam tantum è qualitatibus sensibilibus , v. g., colorem , figuram, etc.; et sunt potius corporis existentis destructio , quæm organisatio novi. Translationes autem nihil sunt præter immutationem sitū et loci. Jam verò alterationes illæ et transformationes , vel sunt ejusmodi , ut iis efficiendis instrumenta quædam paria sint in naturæ corporeæ , adeò ut applicando agens corporale corpori alteri transformando , exurgere queat ea transformatio , quemadmodum igne admoto lignum vertitur in cineres : vel excedunt vires omnis agentis materialis, ita ut

corpus in naturæ nullum sit, quo cumque modo applicatum, quod ejusmodi effectui producendo sufficiat. Si posterius , id est , si medium nullum sit; vel, quod in se idem est, si applicatum non fuerit, tunc effectum vocamus miraculum primi generis , seu propriæ et strictæ sumptuæ. Si prius , id est, si aliquod sit medium , et fuerit applicatum , erit tantummodo miraculum secundi generis , et impropriæ dictum. Translationes pariter aut superant vim motricem omnis creaturæ , et tunc sunt miraculum propriæ dictum; aut non excedunt facultatem motricem, quæ spiritibus creatis homine superioribus inesse potest ; et tunc ad miraculum secundi generis reducendæ sunt.

SECTIO II. — *De miraculorum possibilitate.*

Jam diximus à Spinosâ negatam fuisse miraculorum possibilitatem ; secuti sunt è minutis philosophis plurimi : « Un miracle, inquit auctor *Diarii philosophici*, est la violation des lois mathématiques, divines, immuables, éternelles : par ce seul exposé, un miracle est une contradiction dans les termes; une loi ne peut être à la fois immuable et violée. » Contra quos sit

ASSERTIO. — *Miracula possibilia sunt.*

Prob. 1º. Multa reverà patrata sunt, ut infra probabimus : ergo possibilia. 2º Omnes ferè populi miracula in gratiam suæ Religions facta sibi vindicant : ergo credidère possibilia. 3º Si repugnarent, vel ex parte Dei , vel ex parte materiae , vel ex parte hominis. Non primum, cùm supremam Deus habeat in omnia potestatem. Non secundum , quia materia de se iners et otiosa, ad motum , ad quietem , ad quaslibet formas et combinationes est prorsus indifferens. Non tertium : si enim repugnaret, maximè quia nullum esset possibile opus hominis intelligentiam superans et legibus ab ipso cognitis oppositum ; atqui , cùm homo finitus sit, Deus autem infinitus, liquet , etc. Ergo , etc.

Obj. 1º : Leges naturæ essentials sunt, immutabiles et æternæ. 2º Miraculum in Deo levitatem arguit ; profectò rideretur princeps qui legem statueret, eique continuò derogaret: vel enim causam futuræ derogationis noverat, vel non ; si primum, inconstantiae arguendus si secundum, ignorantiae. Ergo, etc.

Resp. ad primum : Materiæ leges arbitrarie sunt, in mero Dei beneplacito, non in materiæ vel aliarum rerum essentiâ , positæ : hinc se-

quitur eas esse inimutabilēs , respectu creaturarum quae iis reguntur ; non respectu summi legislatoris , qui potuit præsentem rerum ordinem physicum aliquando suspendendum aut intervertendum decernere , ob fines sapientissimos , ad ordinem moralem (qui physico præstantior est) pertinentes : sequitur esse æternas , eo tantum sensu quod ab æterno Deus eas liberrimè decreverit ; quo sensu etiam æternæ sunt earum legum interruptiones , quas certis in circumstantiis Deus existere voluit . — Ad secundum : Deus opera mutat , non mutato consilio , cùm eam mutationem ab æterno prospexerit ac voluerit . Paritas supponit aut continuam esse derogationem , aut ortam ex imperfectione ; quod in Deo verum non est . — Hinc patet quād meritò dixerit J.-J. Rousseau , troisième Lettre de la Montagne : « Dieu peut-il faire des miracles , c'est-à-dire Dieu peut-il déroger aux lois qu'il a établies ? Cette question , sérieusement traitée , serait impie , si elle n'était absurde : ce serait faire trop d'honneur à celui qui la résoudrait négativement que de le punir ; il suffirait de l'enfermer . »

SECTIO III. — *De causâ seu auctoribus miraculorum.*

1º Deus potest operari miracula , constat ex modò dictis : imò solus operari posse videbitur , si sola quæ placet deistis admittatur auctoritas , videlicet rationis . Verùm , cùm fides christiana doceat , et ratio non neget , existere spiritus intelligentiā et potestate hominibus superiores , quorum alii humani generis amantes et fidi mandatorum divinorum ministri , alii verò miseric mortalibus infensi sint ; hinc maximam difficultatem repetunt increduli , causati dæmones posse nos decipere miraculis .

2º Adversus eos possemus in hunc modum præscribere : Revelationem agnoscitis , aut inficiamini : si prius , admittendum ergo quod revelatio docet ; nimírum , non obstante dæmonum potentia , miracula vim probandi servare : si posterius , objectio petita ex principio quod falsum reputat objectator , penitus in se radicitusque nulla est . Aut si contra nos principia nostra contorqueantur per modum argumenti ad hominem , à nobis sumenda et accipienda sunt hæc principia , qualia tradimus : qualia autem profitemur , objectis carent incommidis . Ergo , etc .

3º Juvabit tamen , majoris explicationis gratiā , expendere quæstionem : utrū et qualia

Angeli valeant operari miracula ; in quā tractandā , dum ex fontibus revelationis , Scripturā S. et traditione , argumenta deprimemus , utemur jure nostro ; inde enim repetenda responsio , inde petitur objectio .

4º Duplex causa distingui debet : alia propriè dicta , quæ virtute sibi connaturali operatur , sive ea virtus physica sit , sive occasionalis (qualis est anima erga motus corporis , quos juxta plerosque philosophos occasionaliter tantum producit) ; alia impropriè dicta , quæ duplex est : alia impetratoria , quæ suis precibus causam propriè dictam ad effectum producendum movet et excitat ; alia instrumentalis , quæ alieno nomine alienaque virtute operatur . Rursus causa alia est sui juris et libera , quæ inter agendum proprios nutus sequitur ; alia ministerialis , que alieno obsequitur imperio . Tandem distingui debet virtus naturalis , quæ est nativa conditionis appendix , à virtute expedita , seu licentiā suas vires exercendi ; quia scilicet fieri potuit potestatem naturalem propter varias causas ultra naturalia amplificatam fuisse , vel citra eadem fuisse restrictam .

Illi positis certum est 1º Deum virtute naturali et independenti , eadē scilicet omnipotentiā quā in principio creavit cælum et terram , Genes . v . 1 , miracula tum primi tum secundi generis operari posse . Certum 2º homini nullam esse virtutem , nisi impetratoriam et instrumentalē ad miracula etiam impropriè dicta . Unde tota lis , ut diximus , de angelicā potestate moverur . 3º Jacobus Serces , presbyter anglicanus , in speciali cā de re tractatu , miraculorum potestatem omnem Deo reservat , eamque angelis sive bonis , sive malis penitus abjudicat . 4º Samuel Clarkius , cuius doctrinam amplectus est Paschalius noster et multi post eum theologi , contendit dæmones virtute naturali cuiusvis generis prodigia patrare posse , aut saltem ita simulare ut prestigias à realitate distinguere nequeant homines ; et malis hisce geniis permisum esse hāc suā potestate in erroris confirmationem abuti . Hinc , ut miracula ad probationem alicujus veritatis valeant , quatuor conditions expostulat : primò , ut vel in se vel in circumstantiis nihil Deo manifestè indignum præ se ferant ; secundò , ut non afferantur in confirmationem doctrinæ evidentissimè absurdæ ; tertio , ut antea sufficienter præmoniti non fuerimus miraculis illis credendū non esse ; quartò , ut ab aliis miraculis vel æquè vel magis splendidis non impugnentur . Quintò , statuit media quædam sententia dæmonum po-

tentiam naturalem omnino ligatam esse; adhiberi tamen à Deo, ut instrumentum ad suorum pietatem explorandum, vel ad exercendum in malos iudicium; at nunquam eorum ministerio in confirmationem falsi miracula patrari: huic opinioni apponitur à quibusdam hæc restrictio, nisi fiant in contrarium miracula majora. Quid nobis videatur aperient sequentes assertiones.

ASSERTIO PRIMA. — *Angeli, sive boni, sive mali, virtute suâ naturali in materiam agere possunt, atque ideo miracula impropter dicta operari.*

Prob. prima pars, 1º ex iis Scripturæ locis in quibus angelorum facta recensentur: sic in veteri Testamento bonis angelis tribuuntur Sodomorum concrematio, collectatio cum Jacob, cædes primogenitorum Ægypti, custodia Israelitarum in deserto, liberatio trium puerorum è fornace Babyloniæ, translatio Habacuc, etc.: in novo autem Testamento revolutio lapidis ab ostio monumenti, solutio catenarum Petri. Malis verò operantibus angelis Job est afflicetus, concussa illius domus, consumpti greges, Achab decipitur; grex pororum in mare projicitur, puella Python exagitatur, etc.: atqui hæc, et alia quæ omittimus, arguunt angelos posse materiam localiter movere, eique varias imprimere determinationes. Ergo, etc. 2º Hæc est etiam SS. PP. unanimis et constans doctrina; ita Tertull. lib. 5 contra Marci, lib. de Patient., et in Apologet.; Lactantius passim; S. Justinus Apolog. 2; Origenes lib. 5 contra Celsum; S. Chrysost. in Epist. ad Coloss.; S. Hier. in cap. 2 Habacuc; S. August. multis in locis, ac præsertim in opere de Civit. Dei, et lib. 3 de Trinitate. Ergo, etc. 3º Tandem, licet angelorum existentia, ac proinde virtus motrix, ratione constare non possit, attamen huic veritati libenter ratio suffragatur. Sicut enim anima humana, quamvis à materiâ se juncta, tamen est materiâ excellenter, utpote spiritus, ideoque in materiam agere potest juxta leges suæ cum corpore unionis; ita maximè congruebat, ut intelligentiae puræ, si existere agnoscerentur, eamdem facultatem acciperent, eamque juxta leges certas, licet nobis inequitas, exercerent; et quidem gradu eò majori, quod anima nostra est substantiis angelicis inferior. Hinc concipitur angelos corpora sibi noui unita posse localiter movere; et duplice quidem ratione, vel uniendo sibi et aptando corpus aliquod, ejus ope cætera moveant; vel per intellectum et voluntatem, percipiendo corpus aliquod mobile, et adhi-

bendo voluntatis imperium, ut à tali loco ad talem locum, tali spatio, tempore ac velocitate, feratur. Ergo 1º possunt angeli corpora movere,

Prob. secunda pars, nempe quod miracula impropter dicta operari possint. 1º Quidem Scripturæ, quæ duplex argumentum suppeditat: primum ex variis factis in utroque Testamento memoratis; hæc inter alia seligimus; Gen. c. 3, dæmon serpentis organo usus est ad protoparentes decipiendos; atqui serpentem cum Evâ collocutum fuisse, non minus haberi debet ut prodigium, quam asinam Balaami distincta verba protulisse. Deinde miraculum fuit actus Eliæ ignem adducentis è cœlo, Reg. lib. 4, c. 1; atqui similiter facturus legitur Antichristus in Apoc. c. 13, ut etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. Præsertim Exod. c. 7, legimus magos prima Moysis miracula imitatos esse: quis antea dixerit ab iis meras subtilitates, humanâ et naturali industriâ, fuisse exercitas, cùm Moses, vir prudens, et in arcans Ægyptiorum scientiis versatissimus, ea sic descripserit, ut miraculis suis æquare ferè videatur; ait enim Script.: *Fecerunt autem et malefici per incantationes suas similiter.* Ergo constat experientiâ, etc. Aliud momentum subministrant monita adversus pseudoprophetas. Deuter. c. 15, v. 1: *Si surrexerit in medio tui prophetes, qui somnum vidisse se dicat, et prædixerit signum atque portentum, et evenererit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus et sequamur deos alienos; non audies verba prophetæ illius aut somniatoris.* Jerem. c. 25, v. 52: *Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo et in miraculis suis.* Matth. c. 24, 24, Christus ait: *Surgent enim pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* 2 ad Thessal. c. 2, de Antichristo legitur: *Et tunc revelabitur ille iniquus.... cuius est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis.* Apocal. c. 13, prophetia est de bestiâ, quæ fecit signa magna,... et seduxit habitantes in terris propter signa. Atqui profectò verba quibus utuntur auctores sacri, signi atque portenti predictio eventu confirmata, signa magna et prodigia facta secundum vim Satanæ, in omni virtute et prodigiis et signis mendacibus, probant sermonem non esse de fallacibus et circulatoriis artibus quibus incauta multitudo decipi-

solet, ut contendit Sercius: huic interpretationi repugnat naturalis vocum sensus et energia; neque tantum periculum erat, ne fraudibus hujusmodi Religio multorum in disserimen adduceretur.

2º Nobis suffragatur traditio. Nam primò confidentem habemus Sercium sibi adversari PP. auctoritatem. Evidem illam non multum curare se declarat, pro more Protestantium: at nos Catholici curamus, et curabit quisquis adverteret Patres audiri posse ac debere, saltem ut testes factorum quæ se vidisse affirmant. Secundò, posse dæmones operari præstigias et sensuum fascinationes docent Irenæus lib. 2 contra hæres. c. 31; Justin. Dial. cum Tryphone; Cyrill. Hieros. Catech. 45; Lactant. lib. 2, c. 14, lib. 7, c. 13. Posse non modò præstigias, sed reales effectus et verè prodigiousos producere, v. g., corpora in altum sustollere, aliquandiù vel per aera vel super aquæ superficiem sustinere, referunt, et quidem ut testes oculati, SS. Hilar., Hieron., Paulin., Sulp. Sever. Posse morborum quodam modo curationes operari agnoscunt Tertull. Apolog. c. 23; Origen. lib. 5 contra Celsum; S. Chrysost. hom. 36, et lib. contra gentes, et alii. Ergo, etc.

3º Ratione confirmatur, et sequitur ex primà parte: namque per miraculum impropiè dictum intelligitur, ut diximus, vel mera translatione, vel transformatio et alteratio agentibus naturalibus non impervia: atqui statim ac angeli motu corporibus imprimere possunt, hunc utrumque effectum producere valent: primò translationem, per motum localem citissimum, humanisque sensibus imperceptum; sic enim unam substantiam in locum alterius substituere possunt, ita ut, quæ oculis offeratur, de novo producta censeatur; secundò transformationem, applicando scilicet activa passivis: cum enim altissimâ polleant naturæ scientiâ, cognoscunt varia corpora variasque corporum proprietates; illisque quasi instrumentis cò melius utuntur, quò soleriores sunt; ex quo fit ut occultis viis substantiam aut producere aut transformare videantur. Ergo, etc. Tertius etiam modus concipitur quo scilicet dæmones, etiamsi nihil operarentur extra nos, intùs secretis motibus spirituum animalium cursum dirigerent, hominemque ita afficerent, ut existimaret præsentem videre substantiam, quæ reipsa præsens non esset. At tunc effectus realis non fôret, sed tñra sensuum illusio.

ASSERTIO II. — Deus solus potest operari miracula propriè dicta, seu primi ordinis.

Prob. 1º ex Scrip. S. Psal. 71, v. 18: *Benedictus Dominus Deus Israel qui facit mirabilia solus; ps. 76, v. 15: Quis Dens Magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia; ps. 155, v. 4: Qui facit mirabilia magna solus; atqui mirabilia hæc, quæ Deus facit solus, non sunt miracula impropiè dicta, quæ angelis permissa sunt, ut modò diximus: sunt ea ipsa miracula, quæ in gratiam populi sui sive in exitu de Ægypto sive aliàs Deus ediderat, quæ passim in psalmis celebrat sacer poeta, et quæ miraculis propriè dictis certè accensenda sunt. Ergo, etc.* 2º Ex traditione: nam S. Hippolytus martyr, aliique, mortuorum exicationes à dæmonum potestate excipiunt. Deinde Origenes, Theodoreetus, S. August. et alii de miraculis Ægypti disserentes, aiunt virgæ conversionem in serpentem veram non fuisse, sed apparerent tantum ac per promptissimam organorum evolutionem contigisse: audiatur S. Aug. lib. 3 de Trinit. c. 9: « Mali angeli, pro subtilitate sui sensùs, in occultioribus elementorum seminibus nō runt unde ranæ serpentesque nascantur; et hæc per certas et notas temperationum opportunityes faciunt creari, non creant... sed non est creator nisi qui principaliter ista format. » Ergo juxta SS. PP. miracula quedam angelorum virtutem superant. 3º Ex ratione. Dictum est miracula propriè dicta ea esse quibus reipsa suspenduntur naturæ leges; atqui nec angeli, nec dæmones sat virium habent, ut naturæ leges intervertere valeant: leges enim naturæ nihil aliud sunt quam constans Dei actio, seu voluntas, effectus eosdem iisdem in circumstantiis producendi: atqui repugnat creaturam ullam voluntati generali, quam Deus mundum administrat, derogare posse; hic enim solus lege superior est, qui legem instituit. Et verò potestas miraculorum primi ordinis esset facultas producendi effectum sine causis secundis, aut etiam effectum ad quem se non extendunt vires corporum naturales; facultas non aliâ re indigens ad effectum producendum, quam nutu suæ voluntatis; facultas movendi vel sistendi quodlibet corpus, ipsum, v. g., solem, plantam vel animal, quodlibet organis instruendi, et brutum corpus in animale transformandi solo voluntatis arbitrio: atqui potestas agendi, sibi planè sufficiens, à causis secundis inter

agendum independens, potestas tanta ut inter agentis volitionem et effectum infallibilis sit et immediata connexio, est profectò potestas infinita seu omnipotentia: ergo nulli creaturæ, ne ipsis quidem angelis, tribuenda est. 2º Etiamsi naturalis angelorum potestas miraculis propriè dictis par fuisset, decebat tamen ut jus illud sibi soli Deus retineret: videtur enim exigere ipsius excellentia ac dominium, ut, quando voluerit, possit immediatam suam in orbis administratione interventionem probare, ut possit opus aliquod edere ab operibus creaturarum certò discernendum, sibique soli ut supremo omnium Domino tribuendum: atqui, nisi Deus mirabilium quorundam præcellentium potentiam sibi servaverit, immediatam suam actionem in hanc rerum universitatem jam certò probare non posset. Ergo, etc.

Obj. Miraculum etiam propriè dictum, est effectus finitus: atqui effectus finitus vires creaturæ, præscritim excellentioris, qualis est angelus, non superat; ergo nihil vetat angelos esse miraculorum etiam primi generis auctores.

Resp. 4º: Pari jure argui posset hominem cuiuslibet effectus finiti capacem esse, quia inter potestatem ejus finitam et effectum finitum nulla est repugnantia. 2º Dist. min.: Id est, multiplex datur effectus qui non superat, etc., conc.; id est, nullus datur qui superet, nego. Eo ipso quo creatura finita est, sequitur ejus potentiam certis finibus coereri; adeoque ad illud non pertingere quod eos limites excedit: hinc homo non potest quod angelus, nec angelus inferior quod superior: ergo ex eo quod miraculum sit effectus finitus, non sequitur, etc. 5º Dist. maj.: Miraculum est effectus finitus quoad substantiam, conc.; quoad productionis modum, nego. Mundus in se finitus est; neque tamen ab angelo creari potuit: ergo non solius effectus finiti ratio habenda est, sed vis ad illum producendum requisitæ: atqui vis miraculo propriè dicto non impar est vis infinita, quæ potest operari solâ sue voluntatis efficaciâ, et sine instrumento quod habeat proportionem cum effectu. Ergo, etc.

ASSERTIO III. — *Dæmones possunt, ita permittente Deo, miracula impropriè dicta edere, etiam in confirmationem erroris.*

Prob. 4º ex Script.: vidimus enim magos Pharaonis vera edidisse miracula; vera, inquam, per oppositionem cum circulatorum

fallaciis: atqui ea miracula siebant in erroris confirmationem; eò quippe referebantur ut ostenderent Moysen non esse Dei legatum, aut saltem ejus legationem non probari signis quæ operabatur, nec jussisse Deum ut Israelitæ in desertum pergerent ad sacrificium; atqui hoc falsum erat. Ergo, etc. Idem inferre datur ex jam relato Christi testimonio de signis ita præclaris, *ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*: porrò non modò in erroris confirmationem patranda annuntiantur, sed etiam in errorem efficaciter homines, vir exceptis electis, impulsura. 2º Ex traditione: multa enim referuntur apud ethnicos auctores prodigia, quæ (saltem omnia) SS. PP. ut fraudulenta et supposititia non refellunt: eadem aut similia narrant ipsi auctores ecclesiastici. Atqui pleraque in confirmationem erroris, videlicet cultus idololatrici, siebant: ergo, etc. 3º Ex ratione: adversarii quippe non diffitebuntur (idque fides et experientia docent), pati Deum ut dæmones naturali suâ virtute in bonorum temptationem abutantur; quæ quidem tentationes non sunt probationis tantum, sed etiam seductionis; immittendo seilicet pravas cogitationes, et sugerendo prava sophismata, quibus aliquid in se malum minus tamen vetitum esse suadetur; quæ etiam non modò sint internæ, sed externæ, subiiciendo sensibus objecta illicita que ad peccatum allicant: atqui similiter pati potest, dæmones abuti facultate quam habent operandi miracula impropriè dicta: paritas est omnino accurata; Deus enim non minus est sanctus quam verax; potest amorem veritatis et in ipsâ constantiam, non minus quam virtutem et pietatem, in suis probare velle. Ergo, etc.

SCHOLIUM.

Licet asseramus dæmones habere potentiam naturalem, inquit quandoque licentiam, miracula impropriè dicta patrandi, etiam in erroris confirmationem, multiplice tamen ratione eorum potestatem intra debitos limites coereri concipimus. 4º Ratione objecti; nempe nec simul nec successivè omnia corpora movere vel transmutare eis datum est; 2º ratione circumstantiarum; non enim forsitan conceditur ut singulis instantibus, singulis in locis, erga singulos, quidquam agere possint; 3º resistentiâ beatorum angelorum oppugnatur saepius, et vincuntur; bonus enim angelus, licet inferioris naturæ, potest tamen summum

dæmonem cogere eique efficaciter præcipere, quippe qui tunc non solà virtute naturali, sed etiam ut Dei minister operetur. 4º Tandem id generatim statuendum est, nihil omnino à dæmonibus fieri, nisi quod Deus permiscerit: eaque assertio evidenter colligitur, tūm ex ratione quæ docet Deum profectò cum dæmonibus divisum mundi imperium habere nolle; neque eorum malitiæ permittere universum orbem, cuius ordinem et physicum et moralem sus deque verterent; tūm etiam ex Scripturā, quæ nobis exhibet dæmonem ut servum ab ore heri sui pendentem, adeò ut nihil possit vel audeat nisi ex concessione Dei: sit in exemplum historia Job c. 1 et 2; ad singula maleficia ibi memorata Satan expressā licentiā indiget; refertur etiam lib. 3 Reg. c. 22, v. 20, conciliatos inter se coram Deo malignos spiritus ad decipiendum Ahab, unumque ex iis rem in se suscepisse, sed concedente Deo, v. 22.

Obj. contra potestatem quam dæmonibus tribuimus: Miracula magorum Ægyptiacorum, vel nihil, vel nimis probant; aut enim dicetur nihil hīc per vim supernaturalem, sed omnia per fraudem fallaciasque subdolorum hominum, peracta fuisse; vel, ut fert communis opinio, factam fuisse veram conversionem ranarumque procreationem, virtuti diabolicae adscribendam. Si primum, ne quidem miracula secundi generis à dæmonibus patrari posse hoc exemplo conficitur: si secundum, dicendum erit eorum vires non esse miraculis primi ordinis impares. Ergo, etc.

Resp.: Neg. maj. Neque cum Sercio dicendum nullas in hoc negotio fuisse dæmonis partes; neque tamen idcirco admittendum miraculum primi generis; datur enim aliquod medium. 1º Sercii sensum non patitur narrationis Mosaice contextus: *Fecerunt*, inquit Moyses, *malefici per incantationes Ægyptiacas et arcana quædam similiter; projeceruntque singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones; sed devoravit virga Aaron virgas eorum. Fecerunt similiter;* ergo non tantum *visi sunt* imitari, sed *fecerunt*, et reipsa imitati sunt, saltem quoad speciem externam, prodigia Aaronis; eorum virgæ non simpliciter *visæ sunt* verti, sed *versæ sunt in dracones*: illud autem non aliquā agendi subtilitate factum est, sed *per incantationes*; incantationum autem nomine nihil aliud solet intelligi, nisi verba et ritus quibus advocari posse dæmonis auxilium existimat. Deinde qui potuissent per fraudem et ludum hæc

prodigia simulare apud oculatissimos spectatores, diversis actos studiis, et quorum intererat harum operationum naturam scrutari? Qui decipi potuisset ipse Moyses, in omnibus Ægyptiorum disciplinis institutus? Si verum sit miracula à dæmons fieri non posse, id sanè non ignoravit Moyses; atque si magorum aliquam fraudem latere noverit, numquid eum silere patiebatur ardor gloriæ Dei, cuius erat legatus et minister, zelus Ægyptios à superstitione avertendi, amor suæ gentis cuius commodis inserviebat? Tandem cùm de miraculo ciniphum actum est, illud imitari magi non potuere; et dixerunt malefici ad Pharaonem: *Digitus Dei est hīc.* Jam verò, si artibus humanis hucusque usi fuissent, numquid novum illud prodigium imitandum suscepissent? Numquid consciī sibi nulla prestò esse arcana quibus ciniphes producerentur, gloriam tripliū jam miraculo comparatam imprudenter adduxissent in periculum? At contra, si dæmonis auxilium hactenùs experti fuerant, confidere debuerunt illud sibi non defuturum. 2º Tamen non idecirco primi ordinis miraculum admittimus: dicimus tantum esse artem quamdam illudendi spectatorum oculis, quam dæmones hominibus etiam solertissimis longè perfectiū nōrunt; hīc arte usi, suppositis de-repentē in locum virgarum serpentibus, ita primum Moysis miraculum imitati sunt, ut nihil quoad externam speciem inter suam et Moysis actionem differret. Simili artificio aquam in sanguinem convertere visi sunt, aut forsitan aquæ sanguineum colorem duntaxat induxerunt. Neque etiam iis difficillimum fuit ingentem ranarum copiam è vicinis paludibus collectam variis in locis subito distribuere; hæc omnia naturalem dæmonum activitatē non excedunt, sed tamen quamdam miraculi speciem habebant, propter eorum invisibilem operandi modum. At cætera Moysis prodigia imitari non potuerunt præstigiatores, vel quia naturalem dæmonum potentiam superabant; vel quia Deus eam repressit, ne diutiū dubia maneret divina Moysis legatio.

At, inquires, non magis in nostrā quām in Sercii sententiā, dici potuit maleficorum virgas *versas fuisse in dracones*: nos sic interpretamur, *projecerunt virgas suas quæ visæ sunt verti*; ait ipse, *visi sunt projicere virgas quæ verterentur*: ergo par utrinque sacro textui vis infernr. — Resp. ita loqui potuisse Moysen in opinione nostrâ, non potuisse in alterâ: si enim omnia fraudibus humanis perficerint

magi, lectores suos in manifestum errorem inducit, dūm scribit eorum *virgas in dracones versas fuisse*; simpliciter enim et historicē loquendo, dici non potest circulatores id facere quod facere se simulant: at si dæmonum actionem hic intercessisse admittatur, et conversionem, sin realem, saltem apparentem, mediis superhumanis et spectatorum oculo imperviis factam fuisse, ita ut inter operationem Aaronis et magorum nullum discriben exteriūs observari potuerit; jam in narratione Moysis nihil falsum erit aut inaccuratum, utpote quæ veris rerum apparentiis consonet.

Obj. 2º: Tum in veteri tum in novo Testamento miraculorum potestas exclusivè Deo tribuitur; appellatio ipsius propria est *Jehova faciens mirabilia*; miracula vocantur per autonomiam *opera Dei*, Joan. c. 9, v. 3. *Bra-chium Domini*, Joan. c. 12, v. 38; et generatim omnia, quotquot et quæcumque sint miracula, exhibentur ut divinæ voluntatis signa, legationis cœlestis sigilla, divinæ auctoritatis monumenta confirmativa, Gen. c. 15, v. 17; Exod. c. 4; Num. c. 16 et 17; Josue c. 5, v. 7, etc., et passim apud Evangelia: atqui tam non ita est, si dæmones, etc. 2º dñi gentium iis designantur vocibus hebræis quæ *res nihili* seu *res vanas* significant: ubique irridetur à Prophetis idola gentium, ut penitus infirma et omnis potentia eguna: *Nolite timere ea*, ait Jerem. c. 10, *quia nec malè possunt facere, nec benè*; idem legere est 3 Reg. c. 18, v. 27, Isaiae, c. 41, v. 23, Baruch. c. 6, v. 34. Neque reponatur de idolis tantum, non vero de dæmonibus qui idolis præsidebant, hæc dici. Quomodo enim, per os Prophetarum, Deus arguere posset se solum esse Salvatorem, sibi soli competere potestatem bonum et malum faciendi, si dæmones, idolorum præsides et quos per idola colebant ethnici, possent quoque vel benè vel malè facere, quamvis id nou possent ipsa simulacra? Ergo, etc.

Resp. ad primum, sacrae Scripturæ dicta ad hæc esse revocanda scilicet: 1º Deum solum posse operari splendidiora quædam prodigia, quæ ipsum supremum rerum omnium Dominum arguant, quæ nos vocamus miracula primi ordinis, etsoli Deo adjudicanus; 2º opera dæmonum non fieri virtute supremâ, sed precariâ, et ita dependente ut eam possit Deus ad nutum cohibere; 3º ut Divinitatis signacula habenda esse miracula, propriè dicta quidem, semper et in omnibus cir-

cumstantiis, impropriè dicta autem, in circumstantiis infra assignandis. Ad secundum, si ad rigorem urgerentur ii textus, sequeretur dæmones ne ullo quidem modo se rebus humanis immiscere, quod nimium est. Deinde gentiles, quos increpant Prophetæ, idola ipsa materialia, statuas, aliaque similia colebant, ut patet ex psal. 115: *Aures habent et nou audient*, etc.; ex Jerem. loco citato; ex Daniele et lib. Sapient. passim. Ergo Scriptura, cùm de gentium idolis loquitur, non ad dæmones alludit, sed ad idola ipsa et simulacra; quo sensu S. Paulus dixit 1 ad Corint. c. 8, v. 4: *Scimus quia nihil est idolum in mundo*. Ad prob. duo reponimus: unum, Prophetas semper de *idolis*, de *sinuacris*, de *diis gentium* loqui; nec ullam videri à sacris scriptoribus institutam fuisse connexionem inter idola et idolorum præsides: alterum, verum semper manet Deum potestatem dæmonum pro arbitrio temperare, ac omnino suspendere si velit, adeoque solum esse Salvatorem, boni malique potentem.

Obj. 5º: Ista sententia pluribus Dei attributis infert injuriam: priuò, dominio: si enim sit dæmoni facultas leges naturæ suspendendi, aut solummodo vires corporum naturales dirigendi, jam ipsi rerum mundanarum arbitrium saltem in aliquibus permittitur; atqui hoc non patitur suprema Dei dominatio. Secundò, *veracitati*: alienum quippe est à Deo summè veraci suam potestatem ad simplices decipiendos commodare; pati ut sigillum suum, cuius attestacione nihil est ad testimoniū divini confirmationem luculentius, detorqueatur ad falsitatis testificationem; tunc enim Deus imitaretur principem, qui falsas litteras suo nomine conscribi permitteret; missurus deinde veriores prioribus contrarias. Tertiò, Dei majestatem ac sapientiam dedecet, ut permittat dæmonem secum quasi contendere miraculis et manus conferre, ita ut semetipsum obstringat necessitate perpetrandi nova miracula iis majora quæ à dæmone fierent.

Resp. primò: Nimis probat objectio. Nam inde sequeretur dæmones hominibus interiores tentationes immittere non posse: sicut enim objicitur dæmonibus relinqu non posse facultatem miraculorum, ita ut ipsis utantur ad fallaciam, Deus autem in veritatis testimonium; similiter dici poterit dæcere Deum, ut permittat dæmones iisdem viis homines in peccatum propellere, quibus eos Deus ad pie-

tatem virtutemque excitat; videlicet menti novas ideas proponendo, et voluntatem validam propensione flectendo. Sequeretur etiam Deum teneri ab hominibus arcere possibilia quæcumque seductionis pericula; non potuisse tolerare humanas pseudo-miraculorum et pseudo-oraculorum fraudes; à fortiori non potuisse malignis spiritibus relinquere potentiam ac libertatem præstigarum, quæ veri miraculi speciem mentirentur: quod tamen certissimis factis revincitur. Profectò, si princeps sigillum suum seductori commodare non debeat, videtur non magis sinere posse idem sigillum tam accuratam imitatione fingi, ut subditis suis illudatur: atqui tamen, ipso Christo teste, *surgent pseudo-prophetæ, et dabunt signa et prodigia multa, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Secundò, nego fieri divinis attributis injuriam. Primò, non dominio; quippe dæmon solium divinum non idcirco concenderet, non ageret virtute independenti, non derogaret legibus naturæ generalibus. Secundò, non veracitati; Deus enim suam potestatem, suum sigillum non commodaret, ut objicitur, sed tantum alienam potestatem non restringeret, ob altissimas quasdam rationes; et aliunde erroris detegendi media suppeditaret. Non tertio, sapientiae, quæ fines morali Providentiæ dignos sibi proponeret; nempe suos experiri, majori virtutis merito et pulchriore coronâ decorare, malorum obcæcationem et indurationem in culparum antecedentium punitionem permittere. Par difficultas oritur ex permissione tentationum: Deus enim iis, quos à dæmone tentari patitur, ampliores gratias largiri tenetur, juxta id Apostoli: *Nou patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.*

SECTIO IV. — *De notis seu characteribus miraculorum.*

Triplex est quæstio: 1º Quomodo effectus verè miraculosi, ab effectibus naturalibus, 2º miracula propriè dicta, ab inpropriè dictis, 3º miracula angelica, à diabolicis discernantur.

1º Ex dictis ubi de Huttew. systemate, sequitur certitudinem nostram circa veritatem miraculorum totam niti hoc principio: Eadem causa naturalis in iisdem circumstantiis naturalibus eosdem effectus naturales producit. Hinc quoties per experientiam et sensuum testimonium mihi constabit adesse corpus talis

speciei, cuius talis sit proprietas mihi probè cognita, ut applicatum tali corpori mihi pariter optimè explorato talem effectum semper producat, et tamen exurget effectus à solito prorsus dissimilis, tunc certò pronuntiabo adesse miraculum. Adest, v. g., ignis solito more accensus, quo video lignum comburi; ad quem, si accedam, calorem experior et forsan adustionem; certò teneo ibi non adesse umbram ignis, sed realitatem: deinde in eundem ignem projicitur homo, quem novi passibilem et igni non impervium; quem, ex improviso deprehensum, scio non providere sibi potuisse de mediis, si quæ sint, quibus inter medios ignes staret illæsus; eum tamen conspicio diù in flammis commorari sine ullo doloris sensu, ex iisdem sanum vegetumque prosilire: hoc in facto miraculum indubius agnosco. Idem, proportione servatâ, dicendum de restitutione visus cæco nato, ope luti, de sanguinationibus et resurrectionibus in Evangelio narratis. Hinc, à contrario, quoties aliqua erit rationalis suspicio deesse circumstantiarum physicarum identitatem, miraculum admittendum non erit, saltem ut certum. Ubi, v. g., de circulatorum artibus et physicorum experimentis agitur, cùm mibi non constet corpora alia non esse intrinsecus ac extrinsecus apparent; cùm mibi non detur singulo cuique corpori, quod est prætensi prodigiæ materia, sensus omnes tactum, visum, etc., admoveare, ejusque intimas explorare qualitates; cùm videam fieri novam quamdam corporum combinationem mihi hactenùs ignotam, et de quâ nihil mea mihi refert experientia; cùm videam prodigium fieri non subito, sed gradatim, non sine apparatu et machinationibus, jam non assero dari miraculum.

2º *Quomodo miracula propriè dicta ab inpropriè dictis secernantur.*

1º Non datur majus potentiae incomunicabilis argumentum quâm creatio: at existitne miraculum, quod absque propriè dictâ creatione nequeat explicari? Saltem, si non vis creatrix, elucet infinita tum potentia, tum sapientia in subitanæ corporum physicorum ex brutâ et informi materiâ efformatione: nihil enim minus agitur quâm materiæ in partes indefinitè minutæ divisio; figuræ, motûs, sitûs ac relationis debite determinatio: porrò nullum est in naturâ instrumentum par iis effectibus producendis. Hinc verè divina fuere miracula, Moysis, Ex. c. 17, Num. c. 20, aquas è

rupe virgæ contactu in deserto arido eductis, mannam è cœlo advocantis, Eliæ færinam et oleum viduæ Sareptanae multiplicantis, 3 Reg. c. 17; Elizei idem efficientis, 4 Reg. c. 4; Christi numerosam plebem aliquot panum substantiâ pascientis, aquam convertentis in vinum, etc. Neque enim cogitandum est hæc miracula aliâ quâm reproductionis aut transmutationis viâ contigisse. Numquid enim panes aliunde assumptos angeli Christo attulissent, quos deinde, tanquam munificentia dona et opera potentiae, distribueret? Christum profectò dedecet hæc agendi ratio, tum quia vix credibile est ab eo, eni innata est omnipotentia, invocatum fuisse ministerialis angelorum potentiae subsidium; tum quia in eo fuisset aliquid fallacie, spectatores in errorem ineluctabilem inducens; et Deum ipsum spolians facultate miraculum patrandi, quod sibi soli certò tribuendum foret. Eodem in ordine reponenda plantarum organisatio: quanta enim virtus requiritur, in condendis iis organis quæ terræ succos extrahant, et in ramos, folia, flores, fructus, digerant! Hujus miraculi exemplum habemus in germinatione virgæ Aaron. Idem à fortiori de animantium structurâ dicendum, quantus ossium, fibrarum, nervorum, musculorum, liquorum apparatus! Hinc omnes philosophi summam Entis Creatoris intelligentiam concludunt. Itaqueeductio infinitè multitudinis ciniphum ex pulvere, per virgæ contactum, miraculum fuit primi generis; item mutatio virgæ in serpentem, etc. Omnipotens Dei majestas eminet in astris et sideribus; in mirabili quam habent secum invicem harmoniâ, quâ sit ut, suspenso vel unius motu, cætera ruerent in confusionem, nisi orbis ruminam Deus averteret: igitur, nisi dicantur effectus merè optici, primi generis sunt miracula, factum Josue soleni sistentis, Isaiae ipsum retròpellentis, Christi novum sidus in ortu suo demonstrantis, et in obitu suo solem obseurantis. Imò, etsi apparentiae merè opticæ dicerentur, nimii momenti est, in administratione mundi tum physicâ tum morali, constans lucis ac tenebrarum successio, quâm ut quisquam alias à Deo eam intervertere queat. Ex humani corporis fabricâ, ejusque cum animâ unione efficitur divinitatis demonstratio: ergo mortui resurrectio, quæ corporis organorum restaurationem requirit, est miraculum necessariò divinum; at est præsentim, ratione dominii quod in animam à corpore separatam exercetur, quodque soli Deo competit. Ideò divinum

dici debet miraculum Eliæ 3 Reg. c. 17, Elizæ 4 Reg. c. 4, Christi passim in Evangel. Petri Act. c. 9, Pauli ibid. c. 20. Dantur quædam morborum genera, tantam in organismis deordinationem corruptionemque procreantia, ut non nisi admotâ Dei ipsius dexterâ queant, subito, sine dolore, sine languore superstite, sanari; hinc dari possunt miracula sanationum tanta, tam subita, tam perfecta, tam varia, ut ex omnium harumce circumstantiarum concurso certò innotebeat omnipotentia; idque dictum sit, de Christo solo nutu voluntatis, de S. Petro solâ sui corporis umbrâ, Act. c. 5, v. 15, de S. Paulo solo vestimentorum contactu, morbos sanante, Act. c. 19, v. 12: A solo Deo qui scientiarum Dominus est, infundi potest subitanea linguarum priùs incognitarum intelligentia et locutio: qui enim, sine omnipotentiae interventu, accideret cerebrum statim induere innumera verborum priùs ignotorum vestigia, ea sine confusione exarari et à spiritibus animalibus relegi? Attendatur quid temporis et exercitiū requiratur ad comparandam unius idiomatis scientiam et usum. Fuit ergo miraculum primi generis quod Apostolis contigit die Pentecostes, si eorum unusquisque variis et multiplicibus linguis locutus sit; fuit adhuc, et non minùs, si vocem quæ ab Apostolis uno idiomate proferebatur, intelligenter idiomate, quique suo, Parthi, Medi, Elamite, Romani, Cretes et Arabes; quippe erga infinitos auditores suspendenda fuit impressio verborum extranei idiomatis quo utebatur S. Petrus, et in eorumdem mente substituenda verborum idiomatis alterius, eodem stylo et ordine, sensatio.

Cæterum, licet certum omnino sit miraculorum primi ac secundi ordinis disserimen ex applicatione vel non applicatione agentium naturalium pendere, ut diximus; fatemur aegrè admodum definiri plerūmque posse, an facta fuerit necne ea applicatio; hinc de singulis modò laudatis prodigiis non arbitraur aequè constare ea esse ad primum genus referenda. Deinde credimus non esse, cum Clarkio, concedendum, quæque primi ordinis miracula ita posse à dæmonie simulari, ut inter effectus divinæ actionis et opera potestatis diabolice discerni nunquam possit. Ut enim iam notavimus, omnipotentiam decere videtur ut ea sibi servaverit, adeoque non patiatur ipsa dæmonem simulare: hinc, si per invisibilem applicationem medii eujusdam naturalis similitudincuratio, deerit instantaneitas in effectu, natura enim lenti progressione operatur; deerit forsitan

perfectio. Si per oculorum fascinationem fingatur resurrectio, deerit duratio; Deus enim permittere non potest sensibus ritè applicatis constanter illudi; alioquin rueret certitudo physica.

3º *Quomodo miracula diabolica à divinis discriminari queant.*

Miracula hic divina dicimus ea, quæ sive à Deo *immediatè*, sive *mediatè* per bonos angelos perpetrantur. Assignantur autem characteres alii insufficientes et falsi, alii negativi, alii positivi.

Characteres insufficientes. — 1º Miraculum non idcirco divinum est, quòd sit utile, si agatur solum de utilitate temporali; ut enim ait S. Aug. lib 8 de Civit. Dei, c. 24: « Dæmones beneficia præstando magis nocentes, quia magis dicipientes; » et reipsa leguntur miracula dæmonis utilia, v. g., Pythonissæ illius, Act. c. 16, quæ magnum quæstum domino suo faciebat; leguntur et miracula Dei corpori nocentia, v. g., lepra Mariæ Moysis sorori inusta, mors viri quinquagenarii et quinquaginta qui cum eo erant, lib. 4 Reg. c. 1. 2º Falsum est ea miracula à dæmone fieri non posse, quæ Deus semel operatus est; illud enim gratis assentur, multisque refellitur exemplis, v. g., eductione ignis è cœlo quæ per Eliam facta est, sicutque per Antichristum. 3º Satis non est miraculum fieri in loco sancto, Dei nomine invocato, fusis precibus; namque patitur Deus blasphemos, perjuros, superstitiones rebus sanctissimis, oratione dominicâ, suo nomine, suoque corpore abuti. Ergo, etc.

Characteres negativi. — 1º Si miraculum inutile et ridiculum sit, si aliquid crudelitatis, obscenitatis, vel fraudis ac mendacii admixtum habeat, certò diabolicum est: adversatur enim divinæ majestati ridiculum, bonitati crudelitas, sanctitati obscenitas. Et verò Deus per se vel sanctorum ministerio miracula nunquam patravit ad stuporem, terrorem, oblectationem, vanamque admirationem excitandam unicè nata; sed quæ, pro circumstantiis, modò justitiae timorem, modò beneficentiae amorem et majestatis reverentiam imprimerent: nunquam oculos inani spectaculo pascere visus est, nec leges sapientissimas interrumpere, ut meras nugas ageret. Illic repudianda tot prodigia apud autores profanos celebrata, v. g., aquæ in cribro delatae nec effluentis, cotis à novacula incisæ, etc. A fortiori, si aliquid indecorum occurrat; numquid enim Deus hominibus afferret scam-

dala, quibus in malum inducerentur? Hinc esto judicium de famosis non ita pridem convulsioneibus: nemo certè pius et sanus crediderit Deum leges suas suspendere, ut viros se ad pietatem excentes excruciet, ab ipsis clamores, genitus dentium stridorem, contorsiones et saltus incompositos extorqueat; ut, sanandi gratiâ, id omne præstet quod aptum est ad occidendum. 2º Si personæ quæ miraculum operantur mentis alienatione laborent, diabolica virtute moventur: is quippe erat aruspicum et sibyllarum status; ex quo artem ipsorum dæmoni tribuere non dubitaverunt SS. PP. et ipsi philosophi ethnici: « Prorsùs, inquit Apuleius, quasi Deorum præsentia soleant homines non fieri meliores, sed amentes effici et ægroti. » 3º Deum auctorem non habet miraculum quod fit usurpato, illicito superstitione que medio, quia scelus miraculo munerari Deus non potest. Fortè tamen afferri quamdam exceptionem postulant aquæ vel ignis tentamina, *les épreuves par le feu ou par l'eau*, quæ olim in usu fuere: licet enim superstitiones forent, concipitur in gratiam innocentiae, quæ iis experimentis auctoritate legum et invita subiectebatur, quæque certò opprimenda erat nisi fieret miraculum, Deum intervenire potuisse. 4º Divinum non est miraculum, cui adhærendum non esse à Deo ipso præmoniti sumus: ejusmodi sunt quæ pugnarent adversus Ecclesiæ auctoritatem, nunquam temerandam, et tot aliunde miraculis confirmatam. Proinde contemnenda futura Antichristi miracula, vel quæ in sectis separatis in gratiam hæresecos aut schismatis prætenderentur. 5º A Deo non est, quod fit in gratiam doctrinæ evidenter impie, bonis moribus aut veritati adversæ, sive evidenter sit intrinseca, qualis erat falsitas Religionis paganæ, sive sit extrinseca, qualis esset cujusvis Religionis à Christianismo, nunquam abrogando, diversæ. At validè considerandum est, ne doctrina, obscura et incomprehensibilis, falsa et absurdæ reputetur: talis esse debet, ut ipsis rudibus et imperitis pervia sit falsitas. 6º Dæmoni tribuenda sunt prodigia quæ alii, aut æquè, aut magis splendidis, impugnantur: ea autem pugna debet esse sensibilis et agnitu facilis; nec sufficiens foret, si miracula opposita, vel tempore remotiori, vel loco dissito facta fuissent, ita ut penè ignorarentur.

Characteres positivi. — 1º Si constet miraculum esse primi generis, certum est ipsum à Deo solo procedere. 2º Etiamsi non constaret cujus generis sit, attamen si miracula patrentur

splendida, si innumera, pro circumstantiarum varietate varia, semper occasione data opportunè et statim facta, agnosci debet actio Dei; alioquin, habitâ ratione imperii quod is thaumaturgus in naturam exerceat, Deus mundi habens dia-bolo permisisse dicendus esset. 3º Si miraculum secundi generis cum miraculo primi generis conjugatur, ita ut inter se moralem habeant connexionem. Repugnat enim hominem unum et eundem, rebus iisdem moraliter permanentibus, esse modò Dei, modò dæmonis instrumentum. 4º Si miracula hæc à divinis prophetis prædicta fuerint ut divina, aut sine ullâ adversùs ipsa præmonitione: Deus enim non permitteret prophetas suos esse operum diabolicorum buccinatores. 5º Si doctrina quam miracula confirmant, ad gloriam Dei, ad realē hominum felicitatem, ad suadendam virtutem ac pietatem manifestè tendat; alioquin *regnum Satanae in se divisum* esset, ut loquitur Christus. 6º Si miracula sint aliis, quæ fiunt in oppositam partem, et majora, et splendidiora. Sic evicti à Moyse magi Pharaonis, ab Eliâ prophetæ Baal, à S. Petro Simon Magus. 7º Tandem generatim statui potest miraculum divinum esse, quod, habitâ ratione finis, circumstantiarum, effectuum, nullâ pravâ qualitate vi-tiatur, et nullam præ se fert *diaboliticatis* notam.

Obj. adversus regulas ad discretionem miraculorum modò stabilitas: Statuimus divina esse miracula quæ fiunt in confirmationem doctrinæ indifferentis, seu cuius neque veritas, neque falsitas evidenter patet; diabolica verò, si fiant in confirmationem idololatriæ alteriusve erroris manifesti: atqui admitti non debet ista regula. Nam 1º dæmon, ut homines melius decipiat, potest se transformare in angelum lucis, et veritatis quandoque patronus videri: ergo pete-rit edere miracula quibus vera religio confirmetur. 2º Patet splendorem miraculi esse notam intrinsecâ dogmatis naturâ, absurditate vel non absurditate, clariorem: ergo miraculi auctoritas non à dogmate, sed dogmatis à miraculo religanda est. 3º Nonnisi admissio cir-eulo vitioso probari potest doctrina per miraculum, et vicissim miraculum per doctrinam: atqui tamen hoc præstamus. 4º Nostra regula exigeret totius doctrinæ christianæ et omnium Scripturarum investigationem. Doctrina enim sibi evidenter contradictoria, est evidenter absurda: atqui, ut constet nullam esse contradictionem etiam evidenter, requiri-tur omnes Scripturæ textus expendi, eosque seum invicem conferri. Ergo, etc. 5º Hinc

multùm minuitur vis miraculorum: enimverò deista, Judæus, Mahumetanus libenter fatebuntur Christum miracula patrâsse; at reponent miraculis conjungi mysteria, quæ repugnantiam in ipsis terminis involvunt, quæ Deum exhibent unum et triplicem, Deum hominem factum, homines peccati reos antequâm nascantur; nec unquam eis suaderi poterit ut doctrinam illam indifferentem credant. Jam verò hinc, theologum christianum inter et deistam, eò reducetur controversia, utrum certæ quædam propositiones absurdæ sint, an tantum incomprehensibiles: in quo si quis erret, peccabit contra dialecticæ leges, minimè verò contra obsequium Deo revelanti debitum. Atqui hinc miraculorum efficacia plurimùm eliditur; neque jam possunt incredulorum per-vicaciam frangere. Tandem aliam omnino vim miraculis inesse Christus indicat, Mare. c. 2. Cogitabant Pharisei blasphemasse Christum, cum peccata paralytico dimiserat: quan injuriā Christus à se depellit his verbis: *Quid enim facilius est dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula?* Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, ait paralytico: *Tibi dico: Surge,* etc.: porrò in nostrâ sententiâ nullius roboris est argumentatio Christi. Miraculum enim vim habere non debebat, antequâmi se à calumniâ purgâasset: atqui è contra Christus adversarios miraculi pondere opprimit, *ut sciatis*, inquit, *quia... tibi dico, surge;* mirantur omnes et ho-norificant Deum, ait Evangelista; ipsi Scribæ obmutuerunt: ergo sententiâ nostrâ imbuti non erant.

Resp. ad primum: Dæmon est necessariò malus et mendax; unde non potest veritatis confirmationem sibi, ut finem unicum, propo-nere; sed aliiquid erit in miraculo, quo se pro-det diabolica natura; si miraculum beneficen-tiam arguat, aliiquid inheret fallacie; si tendat ad veritatem, aliiquid inheret malitiæ. Cæterum ex eo miraculo quod dæmon in veritatis gratiam edere fingitur, aut nihil sequeretur in homines incommodi, aut sequeretur: si prius, quid ad nos? Si posterius, certè non sineret Deus.

Ad secundum: 1º Neg. ant. Agitur de ab-surditate evidenti, tam obviâ quam obvia est falsitas hujus propositionis in ordine morali: Deus multiplex est colendus; vel istius in ordine metaphysico: Bis duo non dant quatuor; atqui ea est quid apertum, et in suo ordine tam

sensibile ac miraculi existentia. 2º Nego suppositum argum. Doctrinæ qualitatem non tradimus ut notam miraculis clariorem : dicimus tantum ejus non repugnantiam esse conditio nem sine quā non , quæ miraculum comitari debeat : et ratio patet , quia impossibile est probari à Deo quod falsum est : ergo, si manifesta falsitas videatur confirmari miraculis , miracula hæc à Deo non sunt.

Ad tertium : 1º Saltem excipi debet, si miraculum propriè dictum occurrat. 2º Falsum est miracula per doctrinam probari : accuratè loquendo , doctrina nihil positivi confert ad evincendam miraculi existentiam aut divinitatem ; est tantum conditio exploranda, quā positiā miraculo manet sua probandi virtus, quā sublatā tollitur ; ergo doctrina non adhibetur ut argumentum et probatio miraculi ; adeòque nulla est circuli vitiosi suspicio.

Ad quartum : Etiam indepedenter à longâ et studiosâ Scripturarum disquisitione, facile intelligitur christianam doctrinam non esse contradictoriam et evidenter absurdam. Nam 1º miraculis confirmata est, qualis à Christianis creditur ; atqui , ut à Christianis ereditur , non est contradictoria ; profitentur enim , si quidam in Scripturis textus discordantes appareant, aut esse mendum in codice, aut alio sensu exponentes esse quām eo quem præ se ferunt. 2º Cū imperitis, id est, maximæ hominum parti, impossibilis sit intrinseca totius Scripturæ discussio, ex ipsâ hæc impossibilitate sequitur iis evidenter falsam et absurdam non esse istam propositionem : *Scripturæ doctrina non est contradictoria*: atqui ex supradictis propositio quæ non est evidenter falsa, si miraculis confirmetur, est necessariò vera. Ergo, etc.

Ad quintum : 1º Retorq. Si dæmoni miracula patrare nequeat, sed miracula Deo semper adscribenda sint, reponet paganus veram esse suam religionem, quam multa numinum miracula illustraverint. Extitisse miracula negabis, affirmabit ille ; et tota controversia in quaestione hanc recidet , an vera miracula patrata fuerint, neene. Si erret paganus aut deista , peccabit contra regulas critices, quia vera ereditur quæ supposititia , vel contra regulas physices, effectum naturalem naturæ viribus superiorum existimando : non peccabit autem contra obsequium Deo debitum. 2º Non adeò difficile est discernere quandonam occurrat ea quam postulamus conditio ; sic enim statuimus : quotiescumque hominum vulgo paulu-

lum attento res non appareat evidenter absurdâ , toties miraculum vim habet.

Ad sextum : 1º Miraculis propriè dictis paralyticie curationem accensendo, evanescit difficultas. 2º Nemo dixerit Pharisæos evidenter percepisse Christum earere potestate peccata remittendi : Messiam expectabant, qui deleturus iniquitates prædicebatur ; imò sublucebat in Scripturis Messiam illum fore Deum : ergo cœcitate et invidiâ non excusabili laboraverunt, dum rem, obscuram ad summum et dubiam , habuerunt ut evidenter impiam. Fatemur quidem : ab inattentis primo intuitu posset ut absurdâ rejici doctrina quam miracula non comitarentur ; at miracula attentionem provocant, mentis oculos serupulosius in doctrinam deligunt, et facilè discernitur absurditatis evidētia, si quæ sit.

Inst. Agnoscamus doctrinas oppositas prodigiis utrinque confirmari posse; ecce novæ ambages : quis enim gradum præstantiae determinabit? Si ex unâ parte suscitetur mortuus, ex alterâ ignis educatur è cœlo; si hinc ponantur sanationes à Christo peractæ, inde quæ Aesculapius, Serapidi, Apollonio tributæ sunt, putasne paganus non contendet splendidiora et plura fuisse apud suos divinæ præsentiae et favoris indicia ? Ergo, etc.

Resp. Deum nōsse intimam hominum constitutionem, et quam ipsorum mentibus commotionem imprimant objecta , adeòque res ita ordinabit , ut miraculorum, quæ pro veritate militant, splendor, vividiorem excitet ad credendum propensionem. Ergo, etc.

SECTIO V.—*De vi probante miraculorum.*

Quæstio potest institui 1º de miraculis, eo numero et splendore editis qui in Pentateuco et Evangelio resertur; 2º de miraculo singulari propriè dicto; 3º de impropiè dicto et angelico.

ASSERTIO.—*Miraculorum, qualia in Pentateuco et Evangelio narrantur, numerus ac splendor vim habet firmissimæ demonstrationis in gratiam alicujus religionis.*

Prob. Ea enim miracula sunt certum veritatis argumentum, quæ in confirmationem erroris fieri Deus non pateretur; quæ, etiamsi pateretur, genius malignus non efficeret : atqui, etc.

1º Quidem, etc., quod ex consideratione divinæ Providentiæ, omnipotentiæ, ac præsertim veracitatis ostenditur. Primò si ad divinam

Providentiam attendatur. Quis enim crediderit Deum optimum maximum, à quo regi universum orbem necesse est, aliquando suo se dominio spoliare, et mundi regimen in gratiam dæmonis, sibi et hominibus infensissimi, abdicare? Atqui tamen id accidere posse dicendum est, si patiatur Deus tot ac tanta dæmonem agere prodigia; quinimò Mosis et Christi temporibus id accidisset: dæmones habuissent facultatem naturæ ordinem suspendendi; elementis, mari, ventisque imperandi; homines innumeris plágis affligendi, occidendi, undis maris obruendi; vel eos sanandi, à mortuis excitandi; uno verbo bona vel mala, felicitatem aut miseriā ac mortem fuissent hominibus impertiti: ergo Deus, cuius sancta et sapiens est providentia, illud permettere non posset. Secundò, obstaret etiam omnipotentia. Quippe necesse est Deum, qui, pro jure suo, ut vidi-
mus, potest hominibus doctrinam credendam cultumque servandum præcipere, posse etiam illis suam revelationem certò credibilem præstare; alioquin, quò cederet ejus omnipotentia, et revelationem instituendi facultas? Atqui non alia est melior hunc finem assequendi ratio, quam attestatio miraculorum: eā siquidem, ut authentico sigillo, munitur revelatio, quæ est divinum quasi diploma. Jam verò, si tam multa, tam egregia miracula in erroris confirmationem converti Deus permiserit, ipse sibi viam illam præclusit; vix enim plura et majora cogitari possunt; ac si concedatur dæmoni ista licen-
tia, quidni licerent adhuc splendidiora? Tertiò, præsertim actum esset de veracitate divinâ. Nam impossibile est, sub Deo veraci, illum existere rerum ordinem in quo homines ad errandum teneantur: atqui tamen, si falsa foret Religio in cuius confirmationem fierent miracula, prodigiis tum novi tum veteris Testamenti similia, Deus eum instituisset rerum ordinem qui nos in errorem necessarium impelleret. Deus enim nobis omnibus propensionem ineluctabilem et naturalem quedam instinctum indidit ad amplectendam religionem in cuius assertionem miracula patruntur: cuius propensionis existentia certò constat, tum ex uniuscujusque sensu intimo; tum ex consensu populorum omnium, qui revelatâ Religione gloriantur, et ad eam miraculis potissimum impulsi sunt; tum ex eo quod non vehementius, non constantius, inclinemur ad credendum sensationibus existentiam corporum testantibus, aut fidendum hominum testimonio, quam ad assentiendum religioni quæ miracula in sui

confirmationem ostentat. Atqui fallere non posset ea propensio, quin, vi ordinis à Deo instituti, in errorem induceremur; jamque Deus esset auctor erroris. Enim verò ille fallit ac mentitur, qui recepto signorum sensu abutitur, qui, v. g., verba usurpat sensu insolito ac illi contrario quem à cæteris intelligi novit: atqui miracula, in omnium sensu ac opinione, sunt signa divinæ locutionis, testimonia ejus voluntatis, ac doctrinæ ab eo propositæ: ergo Deus, quem non latet ea hominum dispositio, falsitatem, quam miracula confirmarent, ipse expressè loqueretur. Supponamus, v. g., hominem se Dei legatum prædicare, doctrinam nuntiare, cui fidem ab omnibus adhibendum jussisse Deum affirmet; et miraculum in ejus confirmationem polliceri, v. g., mortuum è tumulo statim proditum; tunc initur, inter illum Prophetam et spectatores, tacita quedam conventio; eā scilicet conditione, ut Prophetæ credatur, si mortuus reviviscat; non credatur autem, si non reviviscat: atqui nemo non intelligit Prophetam tanti promissi impletionem in se non recipere, nec semetipsum obstringere; neque enim vitæ et necis arbiter est, sed Dei ipsius, cuius est legatus, fidem obligare quem doctrinæ suæ testem ac sponsorem asseverat: ergo, si mortuus resurgat, censetur Deus fidem nomine suo datam liberare: ergo ratam ac probatam habet doctrinam, in cuius gratiam miraculum adèò splendidum patravit; ergo, si ea doctrina esset falsa, Deus esset fallax. Tandem, si, per impossibile, Deus aliquos in errorem invincibilem conjiceret, profectò non piissimos homines, qui ad omnem divinæ voluntatis significationem aures arrebetas habent: atqui tamen iī præ cæteris errori forent obnoxii: ergo, etc.

2º Etiam permittente Deo diabolus ea non patrasset. Et illius argumenti vis eò major est, quò sanctior religio; maxima proinde in gratiam religionis christianæ. Non potest enim ens malignum, quod omnes in peccatum ac misericordiam detrudere intendit, miraculis eam confirmare doctrinam, quæ homines edoceat officia, eorumque mentes illustrat; quæ peccatum omne prohibet et ad omnem virtutem excitat; quæ proinde tendit ad avertendam ab humano genere omnem miseriā, sub Deo provido et sancto solius viti appendicem; quæ à contrario promovet felicitatem, sub eodem regimine necessariam virtutis mercedem; uno verbo doctrinam, in quâ nihil est quod diabolo favere possit. Atqui talis est omnis religio sancta,

judaica, v. g.: talis est potissimum religio christiana. Si quid enim esset diaboli malitia congruum, maximè cultus quo Christus Dominus ut Deus adoratur, quiq[ue] ab adversariis idololatricus asseritur; atqui, etsi, per horrendam blasphemiam, negaretur Christum esse Deum, cultus ille non esset idolatria: cùm enim latræ adoratio sit actus mentis, idolatria nulla est, si cultus in mente referatur ad ens infinitum et summè perfectum: atqui Christiani cultum referunt ad personam divinam quam credunt incarnationem: ergo objectum christiani cultus non est nisi verus Deus.

Uno verbo quisquis novit Deum unum, optimum maximum, rebus omnibus praesesse, sapienter non potest temperare ab adhibendâ fide homini pio, doctrinam sanctam, dogmata sublimia, etsi rationi impervia, prædicanti; qui se à Deo missum perhibens, miraculis innumeris, indubitatis, splendifissimis, nullâ pravâ circumstantiâ vitiatis, nullo eis comparando prodigio impugnat, missionem suam comprobat.

COROLLARIUM PRIMUM. — *Miraculum propriè dictum et primi ordinis, etiam singulare et unicum, per se vim habet ineluctabilem ad probandum.* — Ex dictis enim à solo Deo, ut causâ efficiente, prodire potest: atqui pariter diximus obstare veracitatem divinam, quominus opere suo suâque attestatione confirmet errorem. Ergo, etc.

COROLLARIUM II. — *Miraculum secundi generis, quod ex assignatis characteribus constat ab angelo bono effectum esse, vim quoque invictam habet.* — Nam boni angeli impeccabiles sunt, divinæ voluntati obsequiosi, in genus humanum benè propensi: atqui, ut impeccabiles, errori favere non possunt; ut Deo servientes, omnes actus suos dirigunt juxta ordinem immutabilem quem in ipsâ Dei substantiâ contemplantur; ut hominum amantes, eorum deceptione delectari non possunt. Ergo sequitur eos falsitati patruncinari non posse.

Obj. 1°: Ea facta vim argumenti non habent, de quorum authenticitate nunquam constare potest: atqui, etc. Nam primò, omni ætate semper extiterunt qui credulum vulgus falsis prodigiis deciperent. Secundò, miraculi existentiam testari, est affirmare Deum naturæ leges interruipere voluisse: atqui decretorum divinorum quis se conscient asserere præsumperit? Tertiò, miracula consueto naturæ ordini, et locorum omnium ac temporum experientiæ, repugnant; adeoque per se im-

probabilia et incredibilia, imò physicè impossibilia sunt: atqui res improbabilis aut incredibilis et physicè impossibilis, nec credi, nec ullo testimonio morali probari potest. Ad hoc enim satis est totam vim humani testimoniū, ac certitudinem moralem, quam procreare potest, elidi per certitudinem physicam, quæ ex impossibilitate physicâ nascitur; atqui, etc.: imò minus repugnat testium oculatorum error aut mendacium, quam legum generalium infraactio; unum enim sine miraculo continere potest, non alterum. Ergo, etc.

Resp. ad primum: Quid sibi volunt generales istæ fraudis et fanaticiæ suspicione? Valent equidem, ne statim ac stultè omnia quæ circumferuntur miracula avidè et incautè combibamus; at homini sensato non magis suadebunt nulla existere vera miracula, quam nulla facta historica vera esse, quia quedam falsa sunt: atqui, etc. Imò vix concipitur hanc miracula singendi licentiam aliunde oriri potuisse, quam ex antiquâ et certâ verorum miraculorum opinione, ut observat Paschalius, et in argumento simili, Tertull. aiebat: « In omnibus veritas imaginem antecedit, post rem similitudo sequitur. »

Ad secundum: profectò nulla temeritas est asserere Deum legibus physicis derogare voluisse, cùm ejus decreta factis sensibilibus et apertis omnium oculis revelantur.

Ad tertium dico: 1° miracula, licet consueto naturæ cursui opposita, nihilominus sunt facta externa, palpabilia, et quandoque publica; idèque non secùs ac facta naturalia apprehendi possunt; imò sunt aliquo sensu magis sensibilia, quatenus majorem attentionem commovent... Deinde constant factis in se valdè naturalibus; v. g., mortui suscitatio exurgit ex duplice facto, videlicet morte præteritâ, et vitâ præsente: similiter mutatio aquæ in vinum consequitur ex eo quod primùm præsens fuerit aqua, deinde vinum; idem de cæteris prodigiis dicere est: atqui facta hæc in quæ resolvitur miraculum sunt facta naturalia, sunt communia nostrorum sensuum relationis objecta, sunt solita humani testimonii matières; ergo, etc. 2° Nego miraculum accuratè loquendo dici debere improbabile, incredibile: namque miraculi existentia tota pendet à supremi naturæ legislatoris voluntate: in tantum igitur improbabile et incredibile diei posset, in quantum incredibile et improbabile foret Deum propter altissimas quasdam rationes, voluisse legibus physicis derogare: atqui contra ejus-

modi Dei determinationem nulla omnino probabilitas militat : quis enim cognovit sensum Dei ? Hinc sequitur nullam esse quoque impossibilitatem physicam : quoties enim miraculum prætenditur , à causâ productrice et divinæ actionis suppositione non sejungitur ; atqui positâ actione Dei nulla est impossibilitas physica ; quam enim voluntati Dei physicam repugnantiam valet opponere materia ? Ad summum concedi posset miraculum , cò quòd rariùs contingat, minùs facilè presumi debere . —Nego 3º evanescere et elidi certitudinem moralem , ubi de prodigiis agitur ; atque errorem aut mendacium testium debitum characteribus vestitorum minùs repugnare , minùsque fore miraculum quàm legum physicarum infractionem . Nam ex unâ parte necesse est , vel illudi constanter et uniformiter multorum sensibus ; adeoque in pluribus organis et corporibus violari leges generales ; vel hominum mentes in conspirationem fraudulentam dirigi ; ac iterùm violari morales leges spirituum : ex alterâ autem parte sufficit in uno corpore legem physicam , Deo ita volente , interrumpi . Atqui prius est profectò miraculum longè magius : imò est factum penitus impossibile ; quippe quod ordini morali et attributis divinis omnino repugnat . Ergo , etc .

Obj. 2º : Miracula non probant , nisi discerni possint à factis naturalibus ; atqui non possunt . Nam miraculum est naturæ legum exceptio ; atqui eam exceptionem certò agnoscere solus ille potest , qui omnes naturæ leges perspectas habuerit : fac enim vel unam esse legem incognitam ; forsitan ista postulat ut in casibus quibusdam improvisis cæteræ , quæ notæ sunt , effectum non consequantur . « L'industrie humaine , inquit J.-J. Rousseau 3º Lettre de la Montagne , se perfectionne tous les jours : je ne sais si l'art de guérir est trouvé , ou se trouvera jamais ; ce que je sais , c'est qu'il n'est pas hors de la nature : il est tout aussi naturel qu'un homme guérisse , qu'il l'est qu'il tombe malade ; il peut tout aussi bien guérir subitement que mourir subitement On vient de trouver le secret de ressusciter des noyés ; on a déjà cherché celui de ressusciter des pendus : qui sait si dans d'autres genres de mort , on ne parviendra pas à rendre la vie à ceux qu'on en avait eru privés ? » etc .

Resp. 1º : Illud necessariò concedendum est , aut Deum non posse miracula patrare , aut posse ipsa insignire characteribus , quibus certò agnoscantur ab ipsis simplicibus pro quibus

potissimum instituta sunt . 2º Non omnes quidem novimus naturæ leges , sed neque omnes ignoramus ; atqui aliquas agnoscere satis est , ut merito affirmemus miraculosa esse facta quæ iis legibus probè cognitis aduersantur : ut enim jam diximus , cùm sibi constet naturæ systema , fieri nequit ut phænomenum , quod legi alicui repugnat , effectus sit legis alterius incognitæ . (Hic recurrunt principia quæ ad miraculorum discretionem supra exposuimus .) Simili argumentatione probaretur cogitandi facultatem materiæ temerè denegari , donec omnes et singulas ejus proprietates noverimus . 3º Miraculum sub duplici respectu considerari potest vel in ordine physico et naturæ solito cursu , seu quatenus est opus legibus generalibus manifestè derogans ; vel in ordine moralis et Providentiae , ut est effectus quidam extraordinarius ac stupendus , spectatores vividè commovens , validâque propensione impellens ad credendum hunc divinitùs ad confirmandam doctrinam , cuius prædicationem comitatur , destinari , abstrahendo utrum à legibus generalibus fluat , necone : atqui , etsi fateremur miraculum sub priori respectu difficulter secerni , non item sub alio : notoriæ enim sunt et omnibus manifestæ illæ circumstantiæ ; effectus splendor ac singularitas , cum doctrinâ confirmandâ concursus , propensio ad credendum eius vim nihil reprimit : nec eas in gratiam erroris occurrere pati posset Dei Providentia , præsertim si reverè tam arduum sit naturæ leges ab ipsarum violatione discernere . Quod additur ex Rousseau , ridendum potius quàm refellendum est . Validam sanè argumentationem ! ars inventa est quà homines nondùm mortui , sed suffocati solummodo , ad vitam revocentur ; ergo minimè desperandum est de inveniendâ arte cæteros , quocumque mortis genere reipsa defunctos , vitæ reddendi . Ludit etiam , cùm ait non minùs naturalem esse instantaneam morbi eurationem , quàm subitanœ mortem : illa enim curatio vel ope remediorum fiet ; tuneque quantùmvis subita , miraculosa non erit ; vel solo voluntatis nutu , sine illâ crisi , absque minimo contactu et admitione remedii ; tuneque naturæ vires superat : corpus humanum est ad instar machinæ ; puncto temporis frangi potest , restaurari non item .

Obj. 3º : Diximus dæmonem operari posse miracula , etiam in confirmationem erroris : atqui eo ipso miracula non sunt certum veritatis argumentum . Ergo , etc .

Resp. eam objectionem à nobis præoccupatam et solutam fuisse, cùm miraculorum diuinorum characteres assignavimus.

Obj. 4º : Ut probaret miraculum, deberet esse ipsum inter et veritatem probandam aliqua connexio; atqui nulla est : ad hoc enim satis est miraculum à Deo ordinari posse ad finem à veritatis confirmatione diversum, v. g., ad Providentiae suae manifestationem, ad sceleris alicujus ultiōnem, ex benevolentia in eos quibus utilia sunt miracula; atqui, etc. Ergo, etc.

Resp. Miraculum probandi vim habere non potest, nisi ad alicujus doctrinæ confirmationem dirigi noscatur : id porrò sit, quoties miraculi auctor se hunc in finem edere prodigium testatur; ut Moysi coram Pharaone, Christo coram Judæis, Apostolis coram gentilibus contigit : et, vel independenter à thaumaturgi declaratione, circumstantiae ipsæ sàpè satis manifestam habent cum alicujus doctrinæ confirmatione connexionem; quod accidit in miraculo contra Juliani imperatoris inceptum Jerosolymis facto, vel in eo quod Deus legioni fulminanti anno 174, sub M. Aurelio, in gratiam exercitus Romani concessit. At verò positâ eâ relatione, si Deus alium finem sibi proponit, ab intentione veritatem probandi certè non abstrahit, quia in illis circumstantiis homines sibi invincibiliter suadent miracula in confirmationem doctrinæ ordinari : et nisi recipiā ordinarentur, non modò obtruderetur error, sed etiam constare nusquam posset quandonam aliqua veritas externis momentis probaretur.

Inst. Atqui ea connexio certa non est : nam fieri potest Deum nullius veritatis confirmationem intendere ; et miraculi operatorem ipsum ad falsitatem suadendam, aut etiam ad probationem propositionis illi, quam Deus revelaverat, contradictriae, detorquere. Si quid enim obstaret, vel incompatibilitas doni miraculorum cum fallaciâ et mendacio, vel divina veracitas et Providentia. Atqui non prius : nam donum miraculorum est gratia, ut vocant, gratis data, quæ cadere vel in illum possit qui ab omni probitate abhorreat : non posterius; spectatoribus enim non deerit sufficiens fraudis detegendæ via, modò advertant potuisse Deum, aut veritatis alicujus confirmationem non intendere, aut in miraculis conficiendis improbi ministerium assumere. Ergo, etc.

Resp. Fateor Deum posse ad miracula ministerium hominis perditissimi quandoque assu-

mere, at nego posse hanc ipsi facultatem permanenter concedere, quin eum faciat impeccabilem; aut ejus potestatem refrenet, si quando ipsâ in cæterorum pernicie abuti meditetur. Nam 1º si peccare possit, ergo potest odisse Deum et ordinem ab ipso stabilitum; potest omnia pro libitu subverttere, prout facerent dæmones, si malitia suee permitterentur; invidiâ in probos et religiosos arderet, mille modis eos divexaret; quod ferre nequit sapiens et benigna Dei Providentia. 2º Nisi Deus id facere statuerit, jam ei via præcluditur, quâ sua in posterum imperia hominibus certò significaret : jam attingi non poterit unus è præcipiis finibus, pro quibus opportunum, imò necesse sit, Deum se manifestè rebus humanis immiscere; providentiae suæ actionem moralè et physicam simul consociare, commovendo sensus per exhibitionem miraculi, mentem per veritatis propositionem, animum per propensionem ad credendum; et, ex tribus hisce conjunctis, efficaciter suadere certòque credibilem efficere suam revelationem. Secùs, id est si hæc tria simul concurrere nequeant, valeatque suspicio, in objectione memorata, habeaturque ut sufficiens revelationis respondæ causa, poterit eadem semper in hominem quemicumque, vel maximè commendatum à Deo, contorqueri; jamque actum est de possibilitate revelationis: etiam si enim Deus ipse, ad auctoritatem legato suo conciliandam, mediâ ex nube clamaret: *« Vis omnis religionis Dei Providentiæ innixa fundatur; quam si sustuleris, omnis religio colabatur. »* Quo posito nullæ admittendæ sunt hypotheses, quæ illam Dei Providentiam labefactarent: hinc negare non dubitamus passurum esse Deum, v. g., ut, apud gentes barbaras et quorundam effectuum naturallium invincibiliter ignaras, impostor mirabilibus physics experimentis, solaris lunarisve deliquii præsagio, ad suadendum errorem abutatur.

Inst. : Propriæ gloriæ commendatio, et erroris persuasio, sunt fines æqualiter perversi: atqui Deus permettere potest hominem abutido miraculorum ad famæ suæ celebritatem: ergo à pari, etc.

Resp. paritatem hæc æstimandam non esse

ex æqualitate vel inæqualitate peccati in eo qui patrat miraculum, sed ex ejus relatione tum ad Deum, tum ad cæteros homines : quippe miraculum datum non est ut sanctitatis et humilitatis criterium, sed veracitatis; quia, si errori faverent miracula, Deus homines in illum ineluctabiliter impellere censeretur : at alio in casu eadem non sunt incommoda.

Obj. 5º adversùs propensionem, quâ nos ad credendum doctrinæ miraculis confirmatæ propelli contendimus. 1º Non existit ea propensio ; alioquin omnes Religioni Christianæ assentientur ; imò dissentiri liberum non esset, cùm propensio supponatur invincibilis. 2º Ea propensio ab ente maligno esse potest : ergo ei non fidendum. 3º Licet à Deo esse concederetur, nonne Deus quotidiè permittit errores necessarios, quia sunt legum generalium consecutio[n]es? atqui à pari ea propensio, forsitan ad errorem inclinans, oriri potest à legibus generalibus, quarum Deus effectum impedire non tenetur. 4º Quid vetat quominus Deus adhæsionem errori præcipiat? Numquid magis repugnat præceptum adhærendi errori quâm peccato? Atqui iis qui ex ignorantia invincibili existimant, se ad aliquid, quod sit legi naturali adversum, præstandum teneri, præceptum est secundùm conscientiam, adeòque malè, agere. Ergo, etc. 5º Error est malum physienn : atqui mala physica in pœnam peccati Deus infligere potest. Ergo, etc. 6º Non constat à Deo institutum non esse erroris detegendi medium, quod per accidens, et forsitan culpâ nostrâ, non applicetur : v. g., fortè apud terras australes et incognitas existit hominum societas, quæ miracula nostris longè splendidiora in suæ Religionis gratiam patrata jactitat; fortè medium quod optamus singulari eidam homini Deus tradiderat, ut ipsum ab eo recipieremus, si benè uteretur; ab eo frustraremur, si malè uteretur : quemadmodum ferè de statu naturæ innocentis tenent Catholicci : atqui horum similiumque mediorum, quæ ad vitandum errorem Deus instituisset, absoluta possiblitas, quam ratio omnibus detegit, est causa sufficiens suspendendi nostri assensùs. Ergo, etc.

Resp. generatim : Si hujus propensionis ratio nulla habenda sit, eaque ac similibus Deus uti nequeat, jam nihil in orbe certum erit, nisi quod per evidentiam aut sensum intimum deprehendetur; actum erit de physicâ et morali certitudine; omnis via commercii præcluditur, sive inter ipsos homines, quibus de mutua existentiâ, agendi ratione, probitate, veraci-

tate nunquā constare poterit; sive inter Deum et creaturas intelligentes, quibus, licet omnipotens, non posset suas significare voluntates.

Resp. nunc speciatim. Ad primum : Non contendimus eam propensionem esse physicè insuperabilem, qualis est propensio versus bonum in genere, sed moraliter tantum; seu talis, ut ratio homini sensato nullum ejus reiciendæ et superandæ motivum suppeditare queat; quanquā tamen absolutè et physicè ei posset obsistere, si totis libertatis viribus oblectari vellet. Ille sequitur eam cupiditatibus et præjudiciis præfocari posse, et præfocari reipsa apud Deistas : tam enim compesci potest, quâm propensiones aliæ quibus ad credendum, v. g., factis historicis vel existentiæ corporum ferimur : atqui istis obsurdescunt pyrrhoniani et immaterialistæ. Ergo, etc.

Ad secundum : Ergo 1º tollitur physica et moralis certitudo; de quâ tamen difficilius quâm de metaphysicâ maxima pars hominum dubitare potest. 2º Deus permettere potest ens malignum mentibus hominum imprimere propensionem ad credendum miracula (quæ ex hypothesi essent vox dæmonis), esse vocem Dei; ipsosque inclinare ad adhærendum rebus miraculo confirmatis, quæ tamen essent totidem mendacia.

Ad tertium : 1º Recurrit generalis responsio. 2º Distingui debet error universalis et omnium hominum, ab errore particulari seu paucorum; error constans et omnium temporum, ab errore transitorio seu brevissimi temporis : distingui etiam debet causa physica, quæ physicè producit effectum, à causâ morali, cui tribuenda est moralis facti rectitudo vel pravitas. Porrò Deus potest aliquius erroris particularis et transitorio esse causa physica : nempe, quatenus provisor generalis, leges statuit quibus nonnunquā efficitur aliquos errare, v. g., dormientes, amentes, indoctos : at errorum illorum tantummodo permissor esse censetur, non auctor, quia eos non vult propter se ipsos, sed propter leges generales à quibus necessariò fluunt.... Aliunde etiam notandum est errores illos non esse universæ societati ac religione exitiosos. At verò nunquā potest Deus erroris, etiam particularis et transitorio, atque à fortiori erroris generalis, esse causa moralis, ita ut ad illum impellat eique adhæsionem præcipiat : ratio est quod essentialiter abhorreat à veracitate divinâ erroris dilectio : atqui tamen, hâc in hypothesi, errore delectaretur;

cum non posset non infinitè diligere actum, quo mandata sua observarentur. His positis in promptu est solutio difficultatis : 1° error ex propensione ad credendum miraculis fluens, non esset error particularis et transitorius, sed universalis et constans; non esset ergo legis generalis defectus, sed ipse per legem generalem institutus : quoniam enim de generalitate legis nisi per universalitatem et constantiam certi erimus? 2° Error ille, si posset à Deo permitti, jam sensuum hominumque testimonio fides, idèque omnis certitudo, tandemque societas ipsa, interiret. 3° (Et ea observatio vim singularem habet) si fallax sit propensio quam excitant miracula, nou modò falsum erit hoc generale judicium : Miracula sunt Dei loqua ; non modò falsa erunt particularia quæque judicia, quibus singulis quibusque capitibus doctrinæ miraculis confirmatæ credemus ; sicuti positâ illusione propensionis, quâ ferimur ad judicandum de corporibus, falsa forent varia judicia quæ suggererent sensations; sed illud miraculis proprium occurrit, quod esset speciale positivumque præceptum ex animo amplectendi falsitatem quæ à Deo revelata crederetur. Sic quippe ratiocinari recte possent ac deberent testes miraculorum : Miracula, et eorum comes propensio, probabile saltem efficiunt præceptum credendi doctrinæ miraculis confirmatæ; atqui Deus jubet ut præceptum probabile et tutius impleatur; ergo vult Deus ut huic doctrinæ ex animo adhæreamus, atque ut ipsum ejus sacrum verbum reveremur. Porro, etiamsi non repugnaret veracitati divinæ erroris generalis et necessarii permisso; etsi non repugnaret errorum particularium suasio, per impulsionem et propensionem naturalem ad falsa judicia, certissimè repugnaret erroris expressum ac formale præceptum; et inde fit certitudinem religionis aliam quamlibet quæ in societate utimur, longè superare, si fieri possit. Ergo, etc.

Ad quartum : Nego eos qui contra legem agunt ex ignorantia invincibili peccare, seu, ut aiunt, admittere peccatum formale : imò talis actio potest esse actus perfectæ charitatis, si fiat ex ejus motivo. At error non est cum materiali, sed cum formalí peccato conferendus; non enim datur error merè materialis, sed error omnis est contra veritatem; adeòque est objectum divinæ veracitatis aversativum, ut loquitur S. Thomas.

Ad quintum : Dist. Error est malum physicum veracitati divinæ ita adversum ut à Deo

imperari non possit, conc.; est malum nulli Dei attributo repugnans, nego. Præterea liquet hinc omnem elevari certitudinem; tolli Deo facultatem voluntates suas exterius manifestandi; et homini in ipso innocentiae statu futurum fuisse semper dubitandi locum, utrum entis maligni ludibrium non esset : ignorasset enim an à se vel ab alio peccatum aliquod non fuisse admissum, quod hujusmodi erroribus Deus castigare vellet.

Ad sextum : 1° vanæ illæ possibilitates et argutiae hominem non excusarent ab implendo præcepto, cuius probabilitas non aliis rationibus impugnaretur; famulum ipsum coram hero non absolverent, quia rationalis et æqui dubii fundamentum nunquam ministrabunt : ergo iis non obstantibus semper manet probabile, idèque urgens, præceptum adhærendi doctrinæ miraculis confirmatæ. 2° Nimis probaret, ut toties diximus. 3° Medium, si aliquod sit à Deo institutum, primò, debet esse omnibus moraliter applicabile; et secundò, re ipsa applicari actu iis qui veritatem ex animo totisque rationis viribus inquirunt, quosque antecatorum peccatorum pœnit; tertio, nou debet in meritis conjectationibus reponi, quæ nemini satis ponderosæ videbuntur, ut propensionem ad credendum et existentiæ præcepti probabilitatem superent; quartò tandem ex ejus applicationis defectu sequi non debet divinum aliquod errandi præceptum. Atqui iis conditionibus carent ea quæ prætenduntur in objectione media : facta hæc terrarum australium societas est medium moraliter inapplicable, siquidem nobis omnibus Christianis ipsisque martyribus, licet veritatem ex corde appetitibus, illius applicatio hucusque denegata est. Ea suppositio est inanis conjectura; et, cùm saltem dubia sit ejus realitas, urget semper præceptum adhærendi miraculis, adeòque præceptum errandi, si errorem miracula confirmant. Idem de peccati præcedentis hypothesi dicendum. Ergo, etc.

Obj. 6° : Quod veritati et falsitati ex æquo patrocinatur non potest esse veritatis argumentum : atqui miracula, etc. Apud paganos enim innumera referuntur in gratiam ipsorum Religionis effecta prodigia. 1° Omittimus Romuli raptum, et cotem ab augure coram Tarquinio Prisco novacula abscissam, et barbam Domitii senatoris Castorum tactu irrufatam, et Æsculapium sub specie serpentis Romam advectum; at laudabimus historiam virginis illius Vestalis, quæ, ad integratissimum testimonium,

navem, quā simulacrum Matris Phrygiæ vehebatur, innumerorum hominum boumque conatibus immobilem, zonā alligatam deduxit in portum; alterius etiam, quæ aquam è Tiberi haustam cribro, neque profluentem, transtulit in templum. 2º Multa similiter narrantur ab Apollonio Thyanæo edita prodigia; v. g., quòd Domitiani mortem eâ horâ quā contigit, absens et remotus, nuntiaverit, pueram mortuam excitaverit, in aera raperetur, morbos curaret, etc. 5º Nec minus illustria sunt miracula Vespasiani, qui cæco visum publicè restituit, et alium manu affectum sanavit. 4º Celebrantur etiam Serapidis et Æsculapii sanationes; nempe ad illorum numinum templo undique confluebant ægroti, quorum quamplurimi sanitatem recuperabant. Nec est quòd in dubium ea facta revocentur, quippe quæ narrantur ab historicis profanis optimæ notæ, qui temporum illorum gesta memoriae tradiderunt: at præsertim Religionis christianæ apologistæ de plerisque nullam movere suspicionem; illorumque veritatem, non solum ad abundantiam juris, sed historicorum et criticorum more, paganis concessere. 1º Tertull. Apolog. c. 22, agnoscit dæmones signis et miraculis et oraculis fidem divinitatis operari; quin etiam exponit modum eorum operationis quoad curationes, prophetias et prodigia. 2º Minutius Felix agnoscit impuros spiritus sub statuis et imaginibus consecratos delitescere; quā ratione multa eorum explicat prodigia. 5º Lactantius de paganismi miraculis loquens, c. 8, ait illa à multis et non dubiis tradi auctoribus, c. 9, ipsorum rationem expondere conatur, et c. 17: « Dæmones, inquit, edunt sæpè prodigia, quibus obstupefacti homines fidem commendent simulacris divinitatis ac numinis: inde est quòd ab augure lapis novacula incisus est, et quòd, » etc. S. Aug. de Civit. Dei lib. 10, c. 16, sic habet: « Illa miracula deorum gentilium quæ commendat historia.... quæ vi ac potestate dæmonum fieri satis evidenter apparel, » etc.; et lib. 21, c. 6, de iisdem miraculis ait: « Quæ si negare voluerimus, eidem ipsi cui credimus sacrarum litterarum adversabimur veritati. » Ergo, etc. (Haec ideo sat fùsè exposuimus ut magis ac magis explicaretur mens SS. PP. circa nostram de potestate dæmonum assertionem.)

Resp. 1º: Demus esse certa et indubitate prodigia: multls erant vestita circumstantiis, quibus ea non fuisse divina attendenti facile patet. Primò, alia levia, ridenda, scurrilia sunt;

nulllos in usus admissa, et Dei gloriæ hominumque utilitatì minimè conducentia, v. g., cotis abscissio, barbae coloris immutatio, gestatio aquæ in cribro, etc. Secundò, varia quæ apud varias paganorum gentes prædicabantur miracula, etsi recepto cultui directè favissent, sibi mutuò tam repugnabant quām cultus ipsi: atqui cultus unus non erat, alium alii velut Deorum primum et maximum adorabant; erat ergo miraculorum se mutuò elidentium conflictus. Tertiò, multos saltem populos latere non potuit prodigia, quæ apud se jactabantur, splendidissimis revinci Judæorum aut Christianorum miraculis: scilicet in Judæorum circuitu versabantur Ægyptii, Babylonii, Persæ, aliæque gentes tunc temporis nobilissimæ: deinde verò tum famâ publicâ, tum prædicatione Apostolorum et iis quæ ubique patravère portentis, alias omnes miraculorum gloriâ superavit Religio Christiana. Quartò, eo tempore quo suscitati sunt celebres magici, Apollonus Thyanæus, Peregrinus, quo floruerunt insigniores philosophi, Hierocles, Celsus, Porphyrius, Julianus, qui Christianorum miracula iisdem quæ nunc objiciuntur miraculis impugnabant; nusquam evidentius Christianismi præ paganismō excellentiam divina Providentia demonstravit: testantur enim Minutius Felix, Tertull., Lactant., frequentissimè auditos fuisse dæmones, qui, verbis et imperio cuiusvis Christiani, coram ipsis paganis, confiteri cogerentur quid essent, dii scilicet ementiti: solum laudamus Minut. Fel.: « Hæc omnia sciunt pleraque pars vestrum, ipsos dæmones de semetipsis confiteri, quoties à nobis, verborum et orationis incendiis, de corporibus exiguntur: ipse Saturnus et Serapis et Jupiter et quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt eloquuntur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrum assistentibus, mentiuntur: ipsis testibus de se verum confitentibus credite, » etc.: atqui hæc dæmonum suam fallaciām confitentium servitus, hæc Christianorum in ipsos dominatio, manifestum erat paganismi vanitatis argumentum, et certum adversus miracula quæ jactabat antidotum, siquidem primum erat ut tribuerentur malis illis fallacibus geniis, quos agnoscebant ipsi pagani, qui buseum babere commercium legibus civilibus vetitum erat, ita ut pro seclere haberentur magia, goetia, aliæque similes disciplinæ. Ergo, etc. Quintò, tandem, quod omnem auferit controversiam, siebant in confirmationem religionis evidenter superstitiones, impuræ, et

absurdæ : non alius erat ipsorum finis, nisi ut homines in vanis erroribus detinerentur, ut adhæcerent Religioni quæ vitiis omnibus habendas laxabat, et ut numina lapides crederentur, ait Tertull. Apol. c. 22, et Deus verus non quereretur. »

Resp. 2º: Meritò adducitur in dubium horum omnium, aut ut factorum, aut ut prodigiorum veritas; id est, si facta sunt, incertum an prodigia; si prodigia, non satis certum an facta sint. — Primò, plerùmque agitur de phænomenis naturalibus, rarissimis quidem ac stupidis, quæ imperitæ multitudinis, et ipsorum quandoque sapientum, ob ignorantiam causæ, moverent admirationem: cuius generis erant monstrosi fœtus, vel meteora, qualia multa à recentioribus physicis observata et accuratiū descripta sunt; sanguinei scilicet, cinerei, vel lapidei imbræ, cœlum ardere visum, audita tonitrua sereno cœlo, varia lucis spicula telis hinc et inde vibratis, et pugnantibus turmis similia: atqui in his nihil præter naturæ vim contingebat. At secundò, si quid sit quod legibus physicis effici nequiverit, nullà satis firmâ auctoritate extitisse probatur. Sunt facta à quibuslibet aliis factis sejuncta; nec prædictionibus quæ antecesserint, nec subsequentibus eventibus nixa; nullis consignata coætaneis monumentis, nec testimonio nixa plurimorum spectatorum, quorum plurimi veritatem sanguine suo testati sint; nec patrata coram adversarum religionum sectatoribus, qui pristinum cultum hoc moti spectaculo deposuerint; nec severo agminis criticorum examine explorata; et per octodecim secula firmâ sive passim credita: uno verbo non habent hanc credibilitatis evidentiam, hunc splendorem, qui in argumentis publicæ et ab omnibus admittendæ religionis requiritur..... Imò vix habuere fidem historicorum à quibus referuntur; quippe sæpius utuntur hâc narrandi formulâ, *ferunt, memorant, fama est;* monent se talibus portentis suam non commendare credulitatem, sed sui muneris esse ea scribere quæ famâ publicâ vulgantur, vera sint necne: ita Titus Liv., Quintus Curt., Tacitus, Suetonius, aliqui melioris notæ.

At paulò fusiū consideranda sunt Æsculapii curationes, facta Vespasiani et Apollonii Thyanæi.

Ad primum quod attinet: 1º Dubium non est in his multa fraude et dolo gesta fuisse; egenos nempe mercede conductos primùm se ægrotantes, tum sanatos fixisse: quod paga-

nis non semel exprobavère Christiani, Pseudo-Clemens homil. 9, Origenes lib. 3 contra Celsum; imò et Aristophanes ipse, licet paganus, in Pluto act. 5, sec. 2. 2º Omnes Æsculapii sacerdotes erant arte medici; nec subitò et sine remediorum applicatione deus iste supplices suos curare consueverat: id agnoscit Lucianus; expressè testantur auctor hom. 9, modò laudatus, et Arnob. lib. 1 contra gentes, qui adversariis objicit, ut factum nullâ ratione inficiandum, ab ipso Jove Capitolino nemini unquam potestatem factam esse « pustule, reduviæ, aut vocis imperio aut manū contricatione comprimendæ. » 3º Idem Æsculapio exprobrant sanitatem omnibus ejus supplicibus non fuisse restitutam, sed alios malis suis commori, alios consernescere, alios in pejus abiisse, licet deum precibus fatigarent; uno verbo unum aut alterum fortè curatum, dum plura millia levamen nullum senserint. 4º Tertull. exponit quo pacto dæmones sanare videantur: « Lædunt, inquit, dehinc remedia præcipiunt; et postquam desinunt lædere, curâsse creduntur. » Contra verò Christus omnes qui se offerebant, ne uno quidem excepto, quovis morborum genere laborantes sanabat, mutos, surdos, cæcos, claudos, leprosos, paralyticos, dæmoniacos, etc.: *pertransivit benefaciendo, et sanando omnes:* porrò moraliter impossibile est, ut, ex infinito ægrotorum promiscuè sumptorum numero, non occurrat aliquis morbo naturaliter insanabili laborans. Deinde res subitò et instantanè fiebat; tum etiam sanatio perfecta erat, non manca, non concisa; tandem arte medicâ non efficiebatur, adhibendo pharmaca, procreando dolores, naturæ et morbo serviendo, eique suas operationes accommodando, sed *virtus de illo exibat, et sanabat omnes;* loquitur, et morbus evanescit: ergo patet quâm temerè et impiè dictum sit « cœrationes à Christo peractas, si seorsim considerentur, æquivoca esse miracula; quippe quarum speciem in aliquibus haberent curationes ab Æsculapio factæ. » (Thesis Bacal. de Prades.)

Ad secundum: Tradunt quidem Tacitus et Suetonius, auctores coætanei neque fabulosi, (non tamen oculati) Serapidem Alexandrinorum deum Vespasiano curandos dimisisse duos ægros, alium tabe oculorum, alium manû dolore laborantem, ac præmonuisse quo pacto res esset peragenda. At 1º ea curatio dæmonis potestatem non supererabat; auctore enim Tacito, medici Vespasiano testati sunt

ægros insanabiles non esse : porrò, si arte humana sanari potuerunt , quantò magis diabolica ! 2º Admodum suspecta miraculi etiam diabolici veritas, cùm omnibus hujus spectaculi actoribus non defuerit fallendi voluntas nec facultas. Voluntas quidem : intererat quippe sacerdotum, qui inde sibi totique Ægypto imperatoris gratiam conciliabant; intererat aulicorum, qui Vespasianum imperatorem optabant ; intererat præsertim Vespasiani, qui apud vulgus censendus erat , deorum immortalium judicio, dignus imperio. Neque defuit facultas : nam sacerdotes Ægyptios variarum fraudum exercitatos architectos fuisse constat. Facile concipitur duos miseros pretio adduci potuisse, ad tentandum dolum, cuius propter imperatoris ac sacerdotum favorem, exitus infelix esse non potuit ; ac nullum fuisse laborem plebem Alexandrinam, utpote omnium maximè superstitionem, decipiendi. Tandem omnes circumstantiae tales sunt quales eas esse oportuit, si res fraudulentem gesta sit : vim sanandi sibi divinitus concessam ignorat imperator; at certò sciunt sacerdotes, et ægroti : imperatoris amici et medici de eventu non dubitant; at metuit ipse, ne, si desit speratus effectus, sibi vertatur in ludibrium ; attamen, ubi persentit quòd tendant hæc exordia, se ad opus tentandum accingit : hæc profectò fraudem nimis redolent.

Ad tertium : 1º Constat ex Philostrato, Apuleio, Luciano, Eusebio, S. Hieronymo, Apollonium apud Ægyptios, Phœnices, Indos, Babylonios, Arabes, diù peregrinatum esse, ut exercitas hic et ubique magicas artes edisceret, ac reipsa pro vaserrimo mago habitum fuisse, et dum viveret, et post mortem : aliunde hominem, qui superbiā tumeret, se orbis universi dominum ac præceptorem jactaret, adorari se ut deum pateretur, conjurations in auctoritate publicam cieret, ac tandem impurissimam idolatriam totis viribus confirmaret. Is ergo non fuit quem in patrandis miraculis instrumentum seligere Deus debuerit. 2º Quæ nunc extat tot mirabilibus redundans Apollonii historia, auctore Philostrato, nullam sibi vindicat auctoritatē : nam præsertim contexta est ex commentariis Damidis, Apollonii discipuli, quæ, ab ignoto quodam sibi tradita, Julia imperatrix, Septimii Severi uxor, Philostrato credidit, ad elaborandum Apollonii historiam, centum annis et amplius post ejus obitum ; atqui nullà planè auctoritate constat, vel eas chartas imperatrie oblatas, reipsa fuisse à Damide conscriptas, vel Damidem hunc res non exagger-

râssce, vel Philostratum de suo nihil addidisse : præsertim cùm satis apertum sit hanc historiam non aliâ mente editam fuisse, quâm ut deprimeretur Christi gloria, opposito hoc mirificæ virtutis simulacro. Uno verbo, Philostratus est testis unus, minimè coætaneus, supra modum credulus, partium studio laborans, quia idolatriæ sectator; exscriptor Damidis illius, qui et ipse meritò suspectus, aliunde parùm accuratus et sibi non constans : unde ipsius mendacia, contradictiones, ridiculasque nenia ex professo sugilla Eusebius lib. contra Hieroelē, qui Hieroelē Christum inter et Apollonium comparationem instituere ausus erat..... Deinde, si tot ac tanta præstitisset Apollonius, qui factum est ut tam paucos numeraverit discipulos et sectatores, ut incunte seculo quarto, nemo jam ipsum coleret, teste Lact. lib. 5, c. 5; et vix aliquam, non dixerim dei aut eximii cujusdam viri, sed philosophi famam haberet? 3º Etsi vera essent quæ de Apollonio narrantur, nihil exhibent quod dæmonum potestatem supereret, si tamen puellæ cujusdam resurrectionem excipias : sed utrum reipsa mortua fuerit, dubium relinquit ipse Philostratus, sic enim loquitur : « Puellam exercitavit ex hâc morte quam videbatur oppetiisse. » Ergo, etc.

Quæres, utrum miracula probent seorsim à prophetiis.

Resp. affirmativè. Licet enim fateamur novum splendorem ex prophetiis mutuari miracula, prorsùs inficiamur à prophetiis vim eorum omnem pendere. Namque 1º Christus, Apostoli, Religionis apologistæ, Tertull., Origenes, etc., modò ad miracula, modò ad prophetias seorsim, et modò ad utrumque simul provocant. Judei ipsi miracula non attendebant ut prophetiis necessariò conjuncta; et nullibi gentiū apparebant miraculorum spectatores eorum auctoritatem ab anteriori prædictione suspensam ac religatam credidisse. 2º Miraculum ex se, et antecedenter ad ullius prophetiæ cognitionem, nos in admirationem rapit; penè invitox ad credendum impellit; ex se divinitatis sigillum est, præsertim si sit primi generis. Ergo, etc. 3º Quid aliud est ipsa prophetia quâm miraculum ? Ergo non magis miraculum à prophetiâ pendere debet ut probandi vim habeat, quâm miraculum unum ab alio miraculo. 4º Tandem keditur omnipotentia Dei, dum negatur per actum unicum suam voluntatem certò manifestare posse; et affirmatur prodigia etiam maxima ineassum

patraturus, nisi curaverit præmittere prophetas à quibus prænuntientur. Ergo, etc.

ARTICULUS II.

De prophetiis.

SECTIO PRIMA. — *De naturâ, speciebus, possibiliitate, claritate vel obscuritate et notis prophetiæ.*

1º Prophetia dicitur, certa prædictione eventus futuri, qui arte naturali prævisus non sit. Primo, prædictio, id est, declaratio prior eventu; non simplex rerum abditarum, sive præsentium sive præteritarum, revelatio. Secundo, certa, et eventus arte naturali non prævisi; sieque eximuntur à prophetiarum classe, astronomorum, physieorum, politorum prædictions, quarum aliae sunt probabiles tantum et conjecturales, nullo veritatis infallibili sensu nixæ; aliae certæ quidem, sed per experientiam et legum naturalium cognitionem meritò præjudicantur.

2º Jam dictum est prophetiam esse aliquod miraculi genus: scilicet quemadmodum dantur leges generales communicationis motuum inter corpora, unionis animæ cum corpore; ita etiam datur ordo præfixus, juxta quem sit unio et communicatio veritatis intellectui humano. Legum autem ad hunc ordinem pertinentium hæc videtur esse generalissima, scilicet, mentem humanam, et generatim quamlibet finitam intelligentiam, sine accommodato cognitionis medio, veritatem assequi non posse.

3º Hinc, vel actu datur in rerum naturâ medium cognitionis cum re prænuntiatâ certò connexum, et intelligentiis humanâ superioribus pervium; vel non.... Si posterius, id est, si medium cognitionis, aut non sit, aut finitam intelligentiam supereret; aderit prophetia propriè dicta seu primi generis: quæ proinde definiri poterit et prædictio eventus qui in causis naturalibus neque prævisus est, neque prævideri potuit, v. g., miraculi propriè dicti, aut alterius effectus liberæ Dei voluntatis.... Si prius, id est, si detur medium cognitionis facultati angelicæ, v. g., proportionatum, habebitur prophetia impropiè dicta seu secundi ordinis, quæ proinde nihil aliud est quæ prædictio eventus quem intelligentiæ hominæ superiores, in causis suis naturalibus, prævidere potuerunt: si quis, v. g., prædicaret terræ motum in certâ Galliæ parte post aliquot annos futurum, illavaticinatio foret prophetia respectu nostrî, qui adeò remotas hujusmodi phænomenorum causas præcognoscere non possumus, quamvis fortè ea cognitione angelorum aut dæmonum intelligentiam non superaret.

4º Possibilem esse prophetiam nemo sanus negaverit. Quippe à Deo præsciri posse eventus futuros etiam liberos, est dogma, et per se evidens, et universalis hominum consensu receptum. Deinde præscitorum à Deo scientiam hominibus communicari posse, sequitur ex possibilitate revelationis: his autem duobus constituitur prophetia. Et reverè ex illâ opinione omnibus insitâ nata est præsagiorum, auguriorum, et omnigenæ divinationis disciplina, ac inventa superstitione multiplex, quæ scientiam futurorum à Deo obtineri crederetur.

5º Quadruplici modo apud veri Dei cultores prophetæ donum infusum fuisse Scripturæ docent: Primo, per internam inspirationem, mentibus imprimendo certam quarundam veritatum convictionem; secundo, per claram vocem et familiare colloquium, quo modo Deus cum Moyse conversabatur; tertio, per visionum, quando scilicet vigilans Prophetæ, et à sensibus abstractus, videt in mente depictas res futuras ut præsentes, eujusmodi visionum innumera sunt exempla apud Isai., Daniel., Ezech., Act. Apost. c. 22, v. 17, et Apocalyp.; quarto, per somnia; qualia experti sunt Jacob, Josephus, Pharao, etc. Quomodo autem possit Prophetæ divinos afflatus ab humanis cogitationibus, vel divinas visiones à somniantium et amentium ludibriis certò discernere, fatendum est illud nosse solos eos qui experti sunt. Attamen ex solâ divinæ omnipotentiae ideâ satis constat Deum exhibere posse evidentissima suæ præsentiae signa, quibus omnis exulet dubitatio.

6º Prophetia clara, vel obscura, sub variis respectibus dici potest: Primò, ratione sui et verborum quibus constat; obscura est quæ metaphoris, parabolis, allegoriis contexitur; quæ meditata confusionem offert, aut duplice sensum, unum proximum, alterum remotum; alium litteralem, alium typicum; secundò, ratione objecti; clara est, quæ rem verisimilem et humanæ rationi congruam prænuntiat; obscura autem, quæ præsagit aliquid in speciem impossibile: *Ecce virgo concipiet et pariet Filium;* tertiod, ratione diversarum personarum obscura est, tum ratione ipsius Prophetæ, qui res symbolis et ænigmatibus velatas, aut eventuum tempora non semper intelligit; tum ratione auditorum aut lectorum, ante eventum; tum ratione illorum qui sunt

eventu posteriores; nimirum sunt obscuritatis causae, quas non semper omnino tollit eventus, v. g., metaphoræ confusio, etc.

7º Quod attinet ad veræ prophetiae notas, si spectatur post epocham ejus executioni præfixam, non aliud requiritur divinitatis signum præter eventus cum prædictione concordiam, modò sit prophetia propriè dicta. At, vel ante elapsum complementi tempus, characteres habet iis ferè similes quos miraculis assignavimus; alios negativos, si involvat in se, vel tendat ad suadendum, aliquid bonis moribus aut legi divinæ jam cognite aut rationi ipsi evidenter repugnans; si aliis oraculis splendidioribus impugnetur, aut præmoniti sint testes ei fidem non esse præbendam; si propheta sit mentis impos et fatidico furore corruptus, quales erant apud paganos vates et sibyllæ... Adsunt etiam characteres positivi; nimirum si anterioribus miraculis, aut jam completis prophetiis, aut alicujus Prophetæ certo divini testimonio, constet afflatus divino donari Prophetam. Multum etiam valet ad auctoritatem prophetæ conciliandam, ejus ad gloriam Dei et hominum salutem utilitas, vatis pietas; quamquam exemplo Balaam notum sit improbos aliquando divinitus ad edenda vera vaticinia posse compelli.

SECTIO II. — *De auctoribus prophetiarum.*

ASSERTIO PRIMA. — *Deus solus esse potest auctor prophetiæ propriè dictæ.*

Prob. 1º ex consensu omnium, Religionem aut agnoscentium aut impugnantium. Scilicet multa esse quorum præsensio ad Deum solum pertineat, agnoscunt Judæi, Christiani, Mahometani, qui in suæ religionis gratiam prophetias ostentant. Paganorum vates, augures, aruspices, non aliunde quam à Deo ipso futurorum cognitionem ad se pervenire gloriantur. Ipsi deistæ et increduli prophetiarum vim omnem infirmare moliuntur ex eo quod, vel fortuito casu eventus cum prophetiæ consonet, vel minimè concordet, aut tandem naturaliter prævideri potuerit; at nullus propheticam facultatem à Deo, vel à Deo solo, esse negavit: atqui talis consensionis causa sufficiens assignari non potest præter veritatem ipsam. Ergo, etc.

Prob. 2º: A Deo solo prodire potest prophetia propriè dicta, si multa sint quæ creatura neque præscrire possit, neque etiam casu prædicere: atqui, etc. Primò, multa nequeunt ab ullâ creaturâ prænosci. Ut enim præmonuimus, ad

cognitionem certam necesse est dari medium cum ipsâ infallibiliter connexum: atqui multa sunt, quæ ejusmodi medium in rerum naturâ aut nullum habent, aut saltem non habent quod sit intelligentiæ finitæ pervium. Sint enim primò, divina consilia, miracula præser-tim, et quæ præter naturæ ordinem divinâ vol-luntate immediatâ et solâ contingunt: atqui apertum est ea prævideri non posse, neque in causis naturalibus, cùm illis non efficiantur; neque in divinâ voluntate, cuius decreta solo Deo manifestante patere possunt. Hinc futurum diluvium, Sodomorum subversio, Christi resurrectio, christianæ Religionis propagatio, aliaque innunera, solo Dei afflatu prædicti potuerunt. Sint secundò futuræ, post certa quædam temporum intervalla, mundi in ordine physico conversiones: atqui non semper existit horum cognitionis medium: physicum enī morali connexum est, et naturalis eau-sarum materialium inclinatio potest dirigi, suspendi, vel immutari, tum voluntate divinâ, tum etiam liberis hominum actionibus... Deinde verò, etsi medium existeret, ei percipiendo impar esset plerūmque mens finita: quomodo enim universitatis immensitatem complecti, causas omnes tum numero, tum varietate infinitas, ne unâ quidem vel levis-simâ exceptâ, et carum relationes atque concatenationem comprehendere valeret? Hinc extra mentis creatæ aciem positum est, utrum, v. g., annus abhinc duodecimus erit fructuum ultra modum ferax: hinc vera prophetia fuit somnium Pharaonis, et ejus explicatio. Sint tertio, futura hominum ignotorum consilia liberrima; et multò magis, quæ ex innumerabilium voluntatum determinationibus liberis, earumque cum infinitis causis physicis con-junctione, pendent, qualia sunt, v. g., fata im-priorum. Vel enim in seipsis, vel in alio co-gnoscerentur illæ hominum determinaciones libere: atqui neutrum dici potest. 1º Non in seipsis quatenus existentibus, cùm nondum existant. Sed neque in iisdem ut futuris; theologi enim qui censem Deum res in ipsâ carum futuritione cognoscere, hanc ei scientiam ideò tantum tribuunt, quia Deus est, et infinitam intelligentiam nihil latere potest quod verum sit: sed mens creatæ est finita. Ergo, etc. 2º Non potest in alio videri: neque in causis creatis, cùm agatur de effectu libero, qui nulli causæ prædeterminatrici necessariò connexus est; neque in præscientiâ divinâ, alioquin Deus ad intelligentiæ suæ sacrarium creaturam admit-

teret, jamque desineret esse cognitione naturalis. Ergo 1º multa sunt quae nullo modo potest creature praescire. 2º Eorundem praedictio in casum fortuitum refundi non potest. Nam 1º nemo sanus fortunae tribuerit praesentem rerum ordinationem, quia probabilitates infinitae, et propriæ dictæ certitudini æquivalentes, obstant, quominus orbis harmonia, vel uno durationis puncto, à casu fortuito exorta sit: atqui pariter contra futuritionem eventus praedicti sæpè militat probabilitas infinita: cùm, v. g., non modò facti substantia, sed etiam variae illius circumstantiae arbitriae, temporis, locorum, personarumve, prænuntiantur; cùm res praedicta à causis numero infinitis pendet, v. g., à determinationibus quamplurimi hominum aut ignotorum aut nondum natorum, quorum proinde tum existentia, tum indoles adhuc incerta est, et ipsa pendens ab aliis causis omnino liberis; cùm multa ab aliquo praedicta sunt, quæ singula eveniunt; cùm res praedicta non modò ita abscondita est, ut eam futuram nemo suspicetur, sed etiam ita vero absimilis, ut ei repugnant omnes quæ ex naturâ possent hauriri notiones: tunc enim unica datur combinatio, quæ prædictionem compleat, at infinitè multiplex quæ possit fallere. Ergo, etc. 2º Inde sequeretur non posse Deum summæ suæ intelligentiae, ac præscientiae, dare exteriora signa, quæ essent extra dubitationis aleam posita, quippe quæ semper istâ fortuitæ prædictionis suspicione impugnari possent... Sequeretur inutilem et illusoriam fore propensionem, quæ, viso prophetiae eventu, nos ad prædictionem in Deum refundendam impellit; atque adeò sentiendum esset contra moralem omnium hominum sensum unanimemque consensum, eujus tamen est in rebus ejusmodi summa auctoritas. Ergo, etc.

ASSERTIO II. — Angelus aut daemon potest esse causa efficiens prophetie impropriæ dictæ.

Prob. Prophetia impropriæ dictæ est prædictio effectuum, quorum cum naturalibus causis connexio certa est, sed remotior quam ut ab humana mente possit intelligi: atqui multa sunt ejusmodi. Naturalis enim angelorum bonorum, aut etiam malorum, tum intelligentia, tum experientia multa pervadit quæ nobis penitus occulta sunt. Et verò oculatus eventuum humanorum speculator rerum publicarum inexpectatam conversionem, ex gentium indole et nativo cupiditatum fœtu, præ-

auguratur; tempestates et varia naturæ phænomena solers physicus præsagit, et peritus medicus morborum crises ac periodos: atqui quod, respectu nostri, non est nisi suspicio et conjectura, respectu angelorum potest esse probabilitas et scientia certitudini satis proxima; adest enim ipsis experientia annosa, incessabilis et constans rerum investigatio, naturæ subtilitas quæ omnia penetrant, et possunt infinitis propè locis brevissimo temporis momento præsentes se sistere: atqui haec, multa et facilia sunt rerum notitiam comparandi media. Ergo angelis suppetit edenda prophetie impropriæ dictæ materia sufficiens.

Annotemus tamen quòd, etiamsi ex iis cognitionibus dari possit prædictioni locus, ea tamen prædictio à certâ et infallibili præsensione nunquam orietur, nisi Deus dederit. Nam 1º liberae mentis nostræ cogitationes, et quidquid ab eis pendet, in nullâ causâ naturali continentur, sed à solo voluntatis arbitrio, sine ullâ necessariâ antecessione, procedunt. 2º Effectus ipsis naturales cognosci non possunt, scientiâ absolutâ et quæ sit ab omni prorsus conditione independens: nam, licet, v. g., terræ fertilitas aut improvisus tremitus habeant causas immediatæ physicas, tamen ita contingentes sunt ut impediri possint, sive à Deo sine miraculo, sed speciali causarum naturalium directione; sive ab hominibus ipsis, v. g., fructuum ubertas regionis devastatione, et terræ motus effossione subterraneâ. Ergo nunquam habent infallibiliter certam scientiam, sed à liberâ Dei, et quandoque hominum ipsorum, dispositione dependentem. Non tamen falluntur boni angelii, quia, nisi ipsis luceat specialis revelatio, à judicio absoluto se cohibent; sæpè autem decipiuntur dæmones, quòd à sapientiâ divinâ se removeant, eamque non attendere.

SECTIO III. — De auctoritate prophetiarum.

ASSERTIO. — Prophetia propriæ dictæ per se probandi vim habet, nec fieri potest in confirmationem erroris: item prophetia impropriæ dictæ, si debitâ vestiatur circumstantiis,

Prob. prima pars: Nam ex dictis prophetia propriæ dictæ est miraculum primi generis, necessarium supremæ intelligentiæ argumentum; habenda proinde ut loquela Dei et voluntatis ejus sigillum exterius: atqui hinc sequitur pati non posse Deum eam falsitati favere, ut confectum est ubi de miraculis: ergo, etc. Et reipsa certum est nos, viso pro-

phetiæ eventu , non minorem quām viso miraculo admirationem et stuporem experiri , nec minorem ad credendum propensionem : eadem datur probabilitas Deum per prophetam ac per thaumaturgum loqui : existit eadem securitas, adeoque eadem obligatio ea quæ annuntiantur Dei mandata sectandi : tandem non majora sunt in uno quām in altero easu erroris devitandi media. Ergo, etc. — Secunda pars satis sequitur ex jam dictis, tum eō loci , tum ubi de miraculis. Addere possumus omnium gentium fidem et consensionem.

Obj. 4º: Probare non potest prophetia etiam propriè dicta, nisi constet eam à Deo ipso immediate prodire : atqui nunquām constare potest, etc. Nam minimè repugnat dæmonem , audientem futura quæ Dei instinetu verus Propheta (in Judæâ, v. g.) renuntiat, eadem alibi (Romæ scilicet) nomine suo et in erroris confirmationem tradere : quod reipsa fieri testatur Tertull. in Apolog. : « Dispositiones etiam Dei et tunc Prophetis concionantibus exceperunt , et nunc locutionibus resonantibus carpunt ; ita ut et hinc sumentes quasdam temporum sortes, æmulentur divinitatem , dum furantur divinationem. » Idem agnoscit etiam S. Aug. lib. de Divinat. dæmon. : « Dæmones de altitudine prophetiae , quam Deus per sanctos operatur , aliquid audiunt ut prænuntient ; et cùm ea predieunt quæ indè audiunt, non fallunt neque falluntur ; veracissima enim sunt et angelica, et prophetica oracula , » etc. Ergo, etc. 2º Neque etiam hominibus constare potest , an ex dubiâ vel certâ cognitione loquatur Propheta; fieri enim potest dæmones id quod ex merâ conjecturâ subsequuntur, ut omnino certum et indubie futurum tradere ; v. g., quæ ipsi aliquando facere sibi proponunt, quæ ex naturalibus signis prænoscunt, quæ ex conceptis exteriusque manifestatis hominum cogitationibus eos aliquando facturos augurantur, quæ ipsi peccatoribus suasuri sunt et ab ipsis patranda ex eorum moribus certò conjiciunt. Atqui, si in illis casibus prædictioni consonet eventus, videbitur adfuisse prophetia propriè dicta, quæ ex certâ et securâ futuri præsevisione oriatur. Ergo, etc.

Resp. 4º generatim à principiis jam positis nunquām esse discedendum : scilicet primò quod repugnet Deum in iis rerum adjunetis constitui, in quibus non possit infinitam suam præscientiam certò manifestare (quod attributum, post omnipotentiam , alterum est, quo potissimum gloriatur, ac sese præ gentium nu-

minibus extollit) : atqui tamen , si pati posset Deus assumptas hypotheses ad actum reduci , jam, etc., quandoquidem semper fieri posset objecta ratiocinatio, idemque dubium moveri. Deinde hinc vana et illusoria fieret propensio omnibus hominibus ad credendum prophetis indita, siquidem proposita dubia semper darent sufficientem ei repugnandi causam, et semper impelleremur ad credendum , quin unquām credendum esset. Præterea fictitious illas possibilitates vinceret semper probabilitas præcepti, quo ad credendum doctrinæ prophetis confirmatae teneremur; adeoque strictum esset, urgeretque præceptum errorem, si error esset, amplectendi. Tandem ultima omnium ratio est providentia Dei, quam si sustuleris, tota jam collabitur Religio.

Respond. 2º ad primum : Non aliæ sunt subreptæ à dæmonibus prophetiae , quām quæ Messie adventum et idolatriæ oraculorumque destructionem pronuntiabant; hœc autem, ut ait S. August., « quasi prædicere voluerunt ne ignari vietique putarentur. Quid ergo mirum, pergit, si, jam imminente templorum aut simulacrorum eversione quam Prophetæ summi Dei tantò ante prædicterant, Serapis dæmon alieui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi divinitatem recessens vel fugiens commendaret?... Cur non etiam ipsos compertum prædicere sineret Deus, ut inde elariū appareret eos haec antea, vel minimè credidisse, vel suis cultoribus annuntiare timuisse? » Igitur quā ætate totus orbis in expectatione Messie versabatur, quā Judæi varias apud gentes deportati, suarum ibi prophetiarum famam sparserant, dæmonibus permisum est nonnihil paulò ante eventum prædicere, quod quidem vix ut prophetia impropiè dicta tunc haberi posset. Deinde prædictiones istæ, futuri mox dæmonum exitii, ab ipsis dæmonibus editæ magis in ipsorum dedecus quām laudem, in erroris revelationem quām confirmationem, fuisse videntur; ut enim contra paganos arguebat adhuc S. Aug., « vel dii vestri eventum illum , ante tempus quo fuit à veris Prophetis , vel etiam à se ipsis, prædictus, ignorabant; et tunc non sunt veri dii : aut noverant, nec credebant ; adeoque falcebant, iterumque dii non sunt : aut credebant, sed revelare noluerunt, ne Prophetis, qui prius nuntiaverant, auctoritatem adderent, cultum suum ipsis met disperderent et tempora adoratoribus vacuarent ; et tunc suam imbecillitatem,

• quæ tam adversos casus repellere non valeat, arguunt. » Præterea quæ causa à templo discedendi, si veri dii sint? Numquid humano cultu, qui ordini necessariò conformis est, potest Deus aliquando non delectari? Jam verò ex eo quod, ita permittente Deo, dæmon aliquibus veris prophetiis abusus sit, cùm nullum esset deceptionis periculum, cùm plurima essent iis prædictionibus admixta quæ errorum ab attentis et paululum eautis arecerent, minimè sequitur idem aliis in circumstantiis à Deo permittendum. Ergo, etc.

Ad secundum: Ex eo quod de hâc vel illâ prædictione forsan dubium sit an à Deo solo oriatur, malè infertur nullam esse ejus divinitas certò pronuntiari queat; quemadmodum an pondus mille librarum homo possit attollere est fortè dubitandi locus, non est an decem mille possit. Itaque si forsitan, in ratione prædictionis exclusivè Deo competentis, dubia sint ea quæ in objectione recensentur, alia profectò sunt et plurima quæ dæmonum intelligentiâ longè superiora esse certum est: et ea sunt objecta quæ ad prophetiam propriè dictam pertinent. Requirimus ergo factum, quod vel in se, vel in aliquâ circumstantiâ dæmon ne quidem subodorari potuerit, ejus nulla detur in naturâ notio etiam conjecturalis; requiri mus rem diutissimè ante eventum prænuntiari; pendere à circumstantiis planè arbitriis, omnino improbabilibus et numero penè infinitis; eas circumstantias ipsas pendere à liberis Dei aut creaturarum determinationibus; posse non uno aut altero modo contingere, sed innumeras pati combinationes; et tamen eam præcisè describi quæ obtinebit: in his et similibus constituitur juxta nos prophetia propriè dicta, quam vel ipso casu fortuito à dæmone proferri posse omnino inficiamur. In exemplum esto translatio imperii Assyriorum ad Persas, appellato nominatim Cyro duce expeditionis, ducentis annis antequâm nascetur Cyrus.

Inst.: Quædam prophetiae, licet temerè editæ, quandoque causæ eventuum extiterunt; talis est prophetia de altari eretto in Bethel à Jeroboamo, quæ à Josiâ pio principe illius non ignaro fuit impleta: idem saepius factum indicant Evangelistæ, his verbis: *Quod factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam*, etc.: atqui hæc loquendi ratio indicio est rem faciendam non fuisse, nisi præexitisset prophetia; factam tamen, ne prophetiae deesset evenitus. Ergo, etc.

Resp. 1°: Esto forsitan hoc de uno aut altero

vaticinio dici possit, at certè, ad explicandas omnes quæ infra referuntur à nobis prophetias, ea ratio non valet: quot enim versantur circa eventus gravissimi momenti, quos impleverunt viri prophetiarum omnino ignari, aut incognitantes, aut etiam reluctantantes! Quinimò videamus ipsos prophetas aliquando vaticiniorum suorum adimplectioni obstitisse: v. g., Jeremiah, licet contra Sedeçiam, urbem ac templum tam dira vaticinatus, regi dedit hoc consilium: *Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni; si autem non exieris, tradetur civitas*. 2° In citatâ Evangelistarum phrasi, particula ut minimè designat hominum prophetiam implere volentium intentionem, sed providentiam omnia ad fines suos ordinantem: numquid enim cùm à frangendis Christi cruribus abstinuère tortores, intendebant hoc implere vaticinium: *Os non communuetis ex eo; aut Herodes innocentium cæde, istud: Vox in Ramâ audita est, Rachel plorans filios suos?* etc.

Inst.: Apud gentiles extitère oracula quibus futuri arcana pandebantur: atqui tamen falsa erat ipsorum religio: ergo fieri possunt prophetiae in erroris confirmationem; adéoque nihil probant.

Respondeo 4°: Oracula in gratiam religionis evidenter absurdæ edita sunt. 2° Non erant nisi, vel rerum occultarum ac sensibilium revelationes, quæ dæmonis scientiam non superabant; vel incertæ futurorum, quæ probabiliter conjici poterant, prænuntiationes; velspectarent eventus remotissimos, aut etiam non longè dissitos, sed maximè implicatos, quales sunt imperiorum vicissitudines, erant responsa amphibologica, et in utrumque eventum versatilia: nulla igitur inter prophetias et oracula paritas.

Obj. 2°: Ut prophetiae probandi vim haberent, deberent claram quid et determinatum sonare: atqui non, etc. Præterea prophetia attendi potest vel tempore promulgationis, vel à promulgatione ad eventum, vel ipso eventu tempore: porrò in primâ epochâ, cùm obscura sit, fatuorum et somniantium more loquitur Propheta: in secundâ sterilis est et inutilis: in tertiat pariter, siquidem, cùm hucusque non intellecta supponatur, unusquisque eam quovis eventu completam esse jactitare poterit. Ergo, etc.

Tandem ut aliquam sibi in me auctoritatem vindicaret prophetia, inquit J.-J. Rousseau, oportuisset me fuisse prophetiae auditorem, cùm ipsius eventu spectatorem; ac tandem mihi evidenter demonstrari prophetiam non

« potuisse fortuito casu cum eventu consonare. » Atqui tria hæc simul concurrere impossibile est. Ergo, etc.

Resp. ad primum : Nego minorem ; falsum est prophetias semper et in omnibus suis adjunctis obscuras esse et indeterminatas : ad illas, v. g., attendatur quibus prænuntiantur captivitatis Babylon. auctor, duratio, finis et liberator; interitus Ninive et Tyri excidium; monarchia Assyriorum, Persarum et Græcorum fata, etc.; sanè in iis vel persona, vel tempus, vel locus, vel plura ex iis simul perspicuè determinantur, ac notoriam efficiunt prophetiæ completionem, ubi contingit.

Ad secundum : 1º Propheta non tantum verba et voces profert, sed propositiones quarum sensus, sin planè et perfectè comprehenditur, obscurè saltem et quasi per caliginem videtur; imò plerūque inseritur incisum aliquod peculiarem circumstantiam disertè enuntians : ergo non amentium ore loquitur. 2º Prophetia, quæ ad eventum usque remansisset, quoad omnes circumstantias intellecta, posset nihilo minus non esse planè inutilis; si nempe, ut plerūque sit, Dei reverentiam ac timorem, si bonitatis ejus et clementiae sensum generaliter saltem insinuat, sive faustum quid, sive infastum prænuntiet. 3º Licet non perspicuè intellecta, non ideò tamen foret ad omnes eventus versatilis : quippe dabitur eventus præter omnem spem ac verisimilitudinem, quo enucleabitur prophetia haec tenus non intelligibilis; de quo sit idem judicium, ac de ænigmate, quod ignorantis absurdum partibusque repugnantibus constans, scienti autem facile et apertum videtur.

Ad tertium : 1º Minimè necessarius est triplicis illius circumstantiæ concursus : nulla enim de auctoritate prophetiæ dubitandi ratio superest, si eventus longè ante meam ætatem prædicti testis sim, modò vaticinium ipsum libris authenticis, nec unquam interpolatis consignatum, ad me devenerit : vel, etiam si nec prophetiam audiverim, nec eventum viderim, modò mihi constet indubie tum de prophetiæ tum de facti, quo completur, existentiæ. Quin imò è nobilio est et quasi divinior prophetia, quò antiquior et longiori intervallo ab eventu dissita : etenim, si, quando apud Persas gentem haec tenus obscuram regnum auspicatus est Cyrus, prædictisset aliquis fore ut Babylonem urbem immensam et potentissimi imperii caput expugnaret, Judæisque exilibus Palæstinam reuecandi templique restaurandi potestatem fac-

ret, is meritò vates habitus fuisset divinitus afflatus : atverò, si ducentis annis ante Cyri nativitatem, non solum eventus illi prænuntiati et accuratè descripti fuerint, sed et Cyrus suo nomine appellatus, quid ejusmodi vaticinio splendidius, quid inculentius ad prodendam vim divinam excogitari possit? 2º Negamus tria hæc simul reperiri non posse : plurima tum in veteri tum in novo Testamento vaticinia leguntur, quorum quidem, simul et ipsorum eventus, iidem homines testes extiterunt. Quot sunt quorum Moyses et Josue fuerunt prophetæ simul et ministri! Nulla ferè patrabant miracula quæ prænuntiata non forent : alia passim exempla laudari possent. Et in novo Testamento nonne in primis habemus mortem, resurrectionem, ascensionem Christi, ab eodem prænuntiatam Apostolis, et ab Apostolis conspectam? Quod additur (nullam esse prophetiam cuius eventus in casu fortuitum refundi non possit) et supra confutatum est, et à sanè ratione prorsù alienum; hinc enim sequeretur omnino nihil excogitari posse, quod aliquam sive in Deo, sive in homine, providentiam demonstraret.

Ex jam disputatis satis evoluta, et probata, manet quæstio juris, utrum scilicet Deus homines alloqui possit, eisque suam revelationem per indubios facilesque characteres certò demonstrare. Quin etiam minimè incredibilis effecta est existentia Religionis alicujus positivæ, quæ Religionem naturalem evolveret, perficeret, aut etiam prætergrederetur. Itaque via munita est ad explanationem quæstionis facti, utrum Deus reipsa locutus sit; utrum aliquando, et quibusnam, facta fuerit Religionis positivæ significatio. (Ex Theol. Rotom. de ver. Relig. t. 1, p. 127 et seqq.)

§ 5. — DE RELIGIONE PRIMITIVA.

1º Non vacat cum illis disputare qui, religionis omnis, etiam naturalis, hostes, ejus originem, alii ab ignorantia, alii à terrore, hi à cupiditatibus, illi ab arte politieñ deducere conati sunt, et mille incohærentia, sibique invicem adversa commentiuntur.

2º Neque multum laborabimus in refellendis iis, qui censem primam omnium religionem fuisse idolatriam et polytheismum, è quod singant genus humanum è naturæ manibus, brutum ferè et nonnisi impeditis facultatibus donatum, prodiisse, atque ideò nonnisi multorum seculorum tractu, et longo ratiociniorum flexu, ad notionem unius supremi Numinis

assurgere potuisse. Nos autem, qui naturam (1) non novimus, benè verò auctorem naturae sapientissimum, credimus ipsum homini ea dona, eas notiones primum contulisse, quæ animum ad verum et rectum inclinarent; dicimus cum Tertull. : « In quantum falsum est corruptio veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum... » Assentimur philosophorum, historicorum, poetarum ipsorum auctoritatibus, qui fidem unius summi Numinis universorum conditoris ac rectoris, primigenium et generale dogma fuisse testantur, qui apud omnes gentes manifesta illius fidei vestigia exhibent; et, apud Græcos ac Romanos potissimos superstitionis auctores tempus assignant, quo Deum unum adorarent... Tandem censemus, nativam hominis in depravationem propensione, idolatriam ac polytheismum facile debuisse ex ignorantia et cupiditatibus oriri; dum à contrario naturæ adversaretur, ut, solā rationis auctoritate, ab errore, sensibus cupiditatibusque grato, fieret ad austera veritatem regressus, ut facilè patet ex paganorum in priscis superstitionibus pertinaciā, non obstantibus Apostolorum prædicatione et miraculis.

5º Adversus naturalismi præcones, negamus religionem primorum gentis humanae parentum fuisse merè naturalem; hoc utroque sensu, 1º quod non alio quām rationis auxilio sit hausta; 2º quod non aliam quām rationis doctrinam contineret. Nam hominum protoparentem eo instanti quo à Deo conditus est, soli suæ rationis imperio derelictum fuisse nemo sanus crediderit: ratio enim est mera facultas, quam exercere nondūm noverat, eujus non poterat fieri nisi per exercitum conscientis, et per quam lentissimè adrepisset ad verum; atque ita diū remansisset, aut religionis expers, aut falsæ addictus. Ergo oportuit ut Deus ipse rationem actuosam redderet, versus objecta convenientia dirigeret; ut dum oculos admirabili naturæ spectaculo percelebat, primam ei tum conditoris, tum sui ipsius cognitionem infunderet, et amoris, gratitudinis ac reverentiae sensus cordi ejus imprimere: et proinde vel ab initio sese per internam revolutionem manifestaret. Et verò supra probatum est quām utilis ac propè necessaria fuerit, ætate Moysis et Christi religionis etiam merè naturalis externa per-

(1) Etiam admissio eo quem vocant *naturæ statu*, cùm hominis essentia animam cogitantem et rationalem complectatur, patet conditionem hominis naturalem fuisse ut cogitet et ratiocinetur.

auctoritatem Dei revelantis promulgatio; atqui ex allatis argumentis pleraque consciunt non minùs opportunam fuisse, ad præcavendos errores, quām ad eosdem reparandos, expressam revelationem; ergo, etc.

4º Neque interiùs tantum et organo rationis hominem Deus edocere dignatus est, sed etiam revelationem exteriorem concessit: existunt nimirū annales antiquissimi, veraces, authentici; qui, cùm res ab ipso fonte repetant, simul et religionis, et primarum familiarum, quæ orbem incoluerunt, historiam exhibent; atqui in illis narratur, quām familiaritate Deus hominem recens formatum alloqueretur et edoceret.

5º Hæc revelatio licet sensibilis, nec scripta, nec, ut videtur, ulli exteriori monumento consignata est; ejus sine corruptelâ servandæ medium aliud non fuit, quām oralis et domestica traditio, quæ religionis complexionem more hæreditatis paternæ à generatione ad generationem transferret; et jam, ab iis ipsis temporibus, eluebat divinae Providentiae consilium, religionem auctoritatis viā, non scientificæ disquisitionis ope, propagandi. Primigenia hæc revelatio non alio attestationis medio indiguit, præter internam conscientiam actionis Dei mentem suā revelatione afficientis, aut exterioris ejus locutionis sensationem. Si tamen prodigiis opus fuisse, homini nuper creato miraculum erat sui ipsius existentia, rerum omnium ordo visibilis; immo ordo ille quid admirabilius videri debuit ipsa derogatione; prius enim fuit legum generalium constantiam experiri, quām earumdem interruptione percelli.

6º Interea, cùm impietate hominum vel incerti obscuraretur et sensim evanesceret vera religio, ipsi variis in circumstantiis succurrit Dei benignitas. Sic primū Noemicam familiam, à communī generis humani naufragio ereptam, suis promissis consolatus est, eique et filiis præcepta legis naturalis expressā voce denuntiavit. Tum elapsis quibusdam seculis, famulatu suo et religionis observationi specialiter Abrahamum ejusque posteros addictos voluit, inito pacto quod solemni ritu et jurejurando sanctificare.

7º Sicut alia quævis, hæc primæva religio parte dupli constabat, aliā dogmaticā, aliā practicā. Dogmatum omnium fundamentum erat, fides unius Dei, rerum omnium conditoris, ac supremi moderatoris; eam fideim, non contemplativo solū et jejunio documento, sed practicā quādam ac sensibili ratione, præsentem exhibebat recentis creationis memoria; quippe Dei à semetipso ante tempora existentis asseitas pate-

ipso creationis actu; omnipotentiam et fœcunditatem loquebatur vox quæ omnia produxerat è nihilo : liberam se ac supremam , tum suorum actuum , tum subjectæ materiæ dominam arguebat voluntas : vires non impetu cæco profundendo , sed deliberatè quando et quomodo luberet, excrendo : aquæ, terra, aer, jussa producere animalia et plantas absque solaribus radios videntes, lumen ipsum sole et sideribus prius , nativam elementorum sterilitatem et causarum secundarum à primâ causâ dependentiam demonstrabant. Ad hæc in formâ hominis ad imaginem ac similitudinem Dei plasmati eminebat ejus dignitas, atque super animalibus præstantia : *inspiratio spiraculi vitæ* in corpus limo confictum, animam significabat à corpore distinctam. Atverò , cùm obsecrati homines et prædictorum documentorum oblivirosi , ex ordinis instituti stabilitate ipsum, et semper, et necessariò , extitisse sibi persuaderent, atque in siderum et elementorum adorationem proni impellerentur, Deus hunc, quem insanè venerabantur, ordinem voluit aliquandiu perturbatum, legesque haetenùs constantes abrūpti , invecto universalí diluvio : simul in homines reos animadvertisens, ac apud superstites eorumque posteros sopitum sue providentiae sensum resuscitans immenso terribilis vindictæ monumento.

His porrò dogmatibus, ad ordinem naturalem spectantibus accedebant alia præstantiora et supra naturam posita ; quæ attinerent 1º ad statum perfectionis et felicitatis quem Adam primum sortitus erat , et ad ejusdem lapsum , omniumque simul posteriorum ruinam ; 2º ad generis humani reparationem, seu fœdus reconciliationis per mediatoris alicuius merita in eundæ ; 3º ad conditiones hujus fœderis , nimirum fidem in mediatorem illum habendam, agendum penitentiam , servandamque legibus divinis obedientiam. Ille autem, licet non omnia explicatè, sed quædam paulò obscurius proposita sint (cùm divina Providentia propter altissimas rationes ea in plenitudine temporum apertius revelanda servaret), fuere tamen omni tempore summa veræ religionis ; semper protoparentibus veniæ spes et expectatio affulsiit, ex hac sententiâ in serpentem prolata : *Tu insidiaberis calcaneo ejus, et ipsum* (nempè semen (1) mulieris) *conteret caput tuum.*

(1) In Vulgatâ nostrâ legitur : *Tu insidiaberis calcaneo ejus, et ipsa conteret caput tuum;* verum juxta hebræum et samaritanum textum, juxta versiones omnes, græcam, syriacam, ara-

Vel enim intellexerunt hæc verba de humani generis à potestate dæmonis, per serpentem significati, liberatione, et obtinendâ à Filio hominis in communem hostem victoriâ; vel solummodò, fore ut serpentes hominum caleces dentibus invaderent et vicissim ut homines sàpè capita serpentium percuterent ; atqui sensus ille, si solus sit, planè ineptus est, à supremi Numinis majestate et gravitate alienus, nihil sonans eventuum antecedentium granditatem, elade nimirum generis humani, et ordinis moralis ac physici depravatione, dignum ; nihil quod Adamo et Evæ nocentibus inter miseriarum ac mortis minas solatium aliquod posset afferre. Ergo, etc. Deinde verò successivè evoluta est ea mediatoris aliquando venturi promissio; potissimum autem his verbis ad Abrahamum prolati, et benedicentur in SEMINE tuo omnes gentes terræ; quæ etiam filii ejus Isaac et Jacob redintegrata sunt atque confirmata, quoties pacti cum Abrahamo initi meminit, qui non deditigabatur dici *Dens Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.*

8º Prædictis dogmatibus conjuncti erant religiosi ritus ; quinam porrò fuerint , saltem omnes , definire non adeò promptum est. 1º Tamen constat extitisse cultum externum quo se præ cæteris commendavit patriarcha Enos , qui Genes. c. 4, juxta vers. Vulgatam, *cœpit invocare nomen Domini;* determinando nimirum colendi Numinis tempus, locum, cæremonias, munerum ei offerendorum speciem ac naturam. 2º Fuisse definita quædam certaque tempora, speciatim cultui Dei consecrata, demonstrat religiosa sabbati observantia; ubique gentium hebdomadarius dierum ordo servatur semperque vixit, et septima dies *sacra* habetur , profectò quòd Deus *benedixerit diei septimo*, eumque sanctificaverit, c. 2 Genes. 5º Inter primarios ritus cruenta sacrificia numerantur : ea porrò usurpata non sunt , sola dñe naturâ ; nec enim mors belluae, cum gratitudine propter beneficia percepta , vel expiatione peccati , ullani habet naturalem connexionem ; nec unquam in vitâ civili ad placados honorandosque dominos ac principes , ratio quid simile suggestit. Si autem non à præcepto naturæ, dicendum ergo quòd ab ipso Dei instituto sacrificia duxerint originem,

bicam, paraphrasim Onkelos; postremum membrum refertur, non ad mulierem, sed ad semen ejus sen filium ; cæterum eodem redit sic intellecta nostra versio : *Ipsa*, mulier, per semen suum, *conteret caput tuum.*

eamque fuisse mundo coævam demonstrant Abelis et Caini historiæ; demonstrat antiquitas universalitasque consuetudinis, quæ gens nulla unquam caruit. Inter ea porrò sacrificia, et exposita superiùs de perditione et redēptione hominis dogmata, maxima latebat convenientia; neque aliud intelligitur fuisse Dei consilium, quām ut hæc istis significaret. Quippe mors homini peccatori debita transfeebatur in victimam, quæ vicariâ sorte peccatum expiatet; cuius sanguis, utpote peccato obnoxius idèoque maledictus, polluebat quidquid contingeret, simulque piacularis erat et mundabat omnia (alias multò plures convenientias et significaciones deprehendere licebit in variis sacrificiorum cæremoniis apud Leviticum descriptis, sed ista tunc satis erant ad primam adumbrationem). 4º Dám Noemo et posteris ejus permīssum est animalibus in cibum uti, simul etiam vētitum fuit sanguinem cum carne comedere, Gen. c. 9; cuius legis eadem ratio debet intelligi, quæ redditur apud Moysen, cūm renovata est, Lev. c. 7, v. 26; c. 17, v. 11: *Quia dedi illum (sanguinem) robis ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animæ piaculo sit;* quo sensu lex illa rursùs erit redēptionis per sanguinem mediatoris habendæ prognosticon. 5º Ahrabæ postea ejusque posteris imposta fuit circumcisioñis obligatio: at ritus ille non omnibus, sed huic tantùm familie institutus erat, in signum et argumentum pacti specialis qno Deus eam sibi conjunxerat, et in præludium alterius pacti solemnioris postea ineundi cum eadem prosapia, posteaqñam in gentem magnam excrevisset. Quamobrem ritus ille non alios quām Israelitas adstringebat.

9º Hæc est igitur religionis forma, quam tenuere omnes justi, sive ante, sive post diluvium; quam tenuit Abrahamus ipse, circumcisioñe superadditâ; et post eum justi omnes ab ejus foedere exclusi, Melchisedech, Loth, Abimelech, Job, aliique; ii quidem pauci, comparatè ad eos qui Dei penitùs obliti erant; at profectò non ita pauci, si numerus illorum in se et absolutè sumatur; quis enim dubitet, præter eos principes quorum pietati suffragatur historia sacra, complures alios in inferioribus conditionibus extiisse religiosos Dei adoratores?

Ergo verum est quod ait Bossuetius, Hist. Univ. parte secundâ variis locis: « Dieu créant le genre humain à son image, n'a jamais dédaigné de lui enseigner le moyen de le

servir et de lui plaire.... Ainsi notre religion est aussi ancienne que le monde.... Elle n'a point d'autre auteur que celui qui a fondé l'univers, qui, tenant tout en sa main, a pu seul, et commencer, et conduire un dessein où tous les siècles sont compris. » Ergo jam licet intueri religionis revelationem non esse, decurrentibus seculis, medios inter homines fortuitò easn disjectam; non eventum à quelibet alio sejuntem, sine consequentiâ, sine consilio ex circumstantiis natum; sed esse FACTUM; melius dixerim amplissimum quoddam SYSTEMA FACTORUM, secum invicem certâ concatenatione nexorum, ab ipsâ rerum origine deductum, simul cum ceteris Dei operibus sumens initium, et consiliorum Providentiae in orbe condendo partem potissimam: uno verbo veritatis characteres omnes jam præ se ferre, antiquitatem, universalitatem, unitatem. (Theol. Rotom. de ver. Relig. t. 1, pag. 230, etc.)

Appendix.

De veracitate libri Geneseos.

Questio potissimum versatur circa ea quæ narrat Moyses in undecim prioribus capitibus Geneseos, in quibus describuntur creatio mundi, diluvium et hominum dispersio; de ceteris quippe factis quæ in posterioribus illius libri capitibus referuntur, nulla potest esse ratio Moysis veritatem in dubium revocandi, cūm ea facilè potuerit coguoscere ex traditione suæ gentis.

Duo adversus incredulos probanda aggrediuntur: 1º generatim veracem fuisse Moysen in his quæ refert in libro Geneseos; 2º speciatim ipsius veritatem vindicabimus circa factum diluvii universalis.

PROPOSITIO PRIMA.

Vera sunt quæcumque Moyses scripsit in libro Geneseos.

Prob. Scriptor ille verax dicendus est, qui 1º non potuit velle decipere; 2º qui omnia quæ refert certò potuit cognoscere, et 3º cuius historia populorum omnium traditionibus confirmatur: atqui talis est Moyses circa ea quæ scripsit in libro Geneseos.

Et 1º Moyses non potuit velle decipere. Deistæ enim qui Moysen exhibent ut solertia simum impostorem, ei tribuere non possunt consilium quo nullum fuisse insanius: atqui hujusmodi fuisse Moysis consilium, si voluisset decipere circa ea quæ narrat de primævis

mundi ætatibus, cùm hoc ipso sese exposuisset, et quidem gratuitò, censuræ et contemptui omnium gentium. Primò Moyses, ea quæ narrat in libro Geneseos consingendo, ludibrio et contemptui omnium se exposuisset, tum Hebraeorum, qui certè apprimè noverant opinionem de creatione mundi, diluvio et dispersione hominum vigentem, sive apud Chaldæos, à quibus originem ducabant per pàtrem sumum Abraham, sive apud Ægyptios, quibuscum à longo tempore vixerant; tum cæterorum populorum, apud quos penitus deleta non fuerat priorum temporum traditio; ergo, etc. Secundò, et quidem gratuitò; namque de iis quæ primæva tempora spetant dicere non tenebatur, aut, si quædam referre voluisset, poterat uti verbis generalioribus quæ nihil fixi determinando, nullam censuræ viam aperuisserent. Præterea omnes characteres veracis historiæ in suâ narratione sibi vindicat Moyses; ergo 1º non potuit velle decipere.

2º Moyses omnia quæ refert potuit cognoscere, primò *traditione orali*; quanvis enim ab Adamo usque ad Moysen circiter 2500 numerantur anni, pauce tamen inveniuntur intermedii testes, scilicet 200 annos et amplius cum Adamo vixit Mathusala; cum Mathusalà, 600 annos Noe; cum Noe 450 Sem; cum Sem filio Noe diù vixerunt Abraham et Isaæ; Isaæ verò fuit avus Levi, qui ipse Moysis avus erat, et quæ pluribus annis in terris degentem vidit Moyses, sive ab Adamo usque ad Moysen quinque tantum numerantur generationes: porrò tam paucis intermediorum testium generationibus incorrupta potuit facile servari traditio, tum quia pauca et maximi momenti erant facta quæ in illâ continebantur; tum quia senes nativâ propensione sunt *laudatores temporis acti*, eventusque memorabiles ad filios et nepotes crebrâ narratione transmittere amant. Secundò, facta quæ narrat Moyses cognoscere potuit, sive memorialibus scriptis, ut docent multi, sive monumentis à primævis temporibus usitatissimis, qualia sunt hymni et cantici apud veteres frequentiores, ad servandam factorum memoriam, templa, statuæ et altaria quæ erigebantur, columnæ in quibus facta memorabilia, leges, consuetudines inseribeantur. Tandem ea haurire potuit Moyses ex mutuo quod tunc vigebat commercio inter variis orbis populos. Hinc concludere licet Moysen (qui in Ægyptiorum scientiis fuerat edoctus, et non longè à Chaldæis, et Assyriis vixerat), independenter à revelatione, ea quæ

refert ita cognoscere potuisse, ut major ipsi quam cuiilibet ex antiquis scriptoribus fides debeatur. (Vide hâc de re Jacquelot, tom. 1, à cap. 4 usque ad 10, et *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, tom. 4, pag. 380.)

3º Historia Moysis traditionibus omnium populorum confirmatur. Nam, ut hâc de diluvio sileamus, de quo in sequenti propositione, in omnibus populorum annalibus reprehenduntur vestigia præcipuorum factorum quæ narrat Moyses. Primò de facto creationis ait D. Goguet: « Elle a régné dans toute l'antiquité, » etc.; *Origine des lois*, tom. 1, pag. 380; « C'est un fait attesté par la tradition de tous les peuples, » addit D. de Pouilly, *Mémoires de l'Académie*, tom. 6, pag. 91. Secundò, iis quæ refert Moyses de modo creationis apprimè consentiunt veteres cosmogonie Phœniciorum, Ægyptiorum, Graecorum, Latino-rum, de quibus lege Grotius, de Veritate Relig. christ., lib. 1, cap. 16. Tertiò, creationis intra sex dies memoriam servatam apud omnes gentes ita testantur scriptores antiqui, et confirmingant D. Bailly, *Hist. de l'Astronomie ancienne*, lib. 7, § 8, et D. Goguet, in opere jam citato, ut Diderot, tanto pressus pondere, fateri coactus sit hâc traditione inconcussum demonstrari Moysis historiam. Quartò, de statu innocentiae et lapsu protoparentum apud omnes gentes traditionem sic contrahit D. Goguet: « Tous les peuples déposent qu'originai-rement l'homme a joui d'une innocence de moeurs et d'une félicité que depuis il n'a plus recouvrée, » operis citati tom. 1, pag. 369; cui consentit Voltairius: « La chute de l'homme dégénéré est le fondement de la Théologie de presque toutes les nations. » *Quest. sur l'Encyclopédie*. Quintò, inebriationis Noe cum omnibus suis adjunctis, nominum filiorum suorum Cham, Sham vel Sem, Japhet aut Japhet, memoria servatur apud Indos; et longevitatem primorum hominum tradunt scriptores antiqui, apud Josephum, lib. 1, c. 4 Antiq. Sextò, de turri Babel etiam meminère veterum traditions, quas refert Grotius, oper. cit. not. 63. Septimò, Sodomorum incendium memorant Strabo, Tacitus, et alii relati à Grotio, oper. cit. not. 64. Uno verbo, ita narrationi Mosaicae consentiunt populorum annales, ut erudit plurimi ostendere aggressi fuerint eorum antiquitates, et præcipue mythologiam, nihil aliud esse quam historiam Moysis adulteratam. Præter doctiss. Iluetium, Demonst. evang. propos. 4, et Gué-

rin du Rocher , *Histoire des temps fabuleux* , quos longius progressos fuisse opinantur multi , remittere sufficiat ad Calcutenses Academicos : « Ils ont trouvé dans l'Inde les premiers caractères de la mythologie , et ont remarqué d'ailleurs dans les livres des Brames , dans leurs liturgies , dans leurs monstrueuses divinités , des traits si ressemblants aux personnages , aux faits dont a parlé Moïse , que ces copies grossières et altérées ne permettent pas de se méprendre sur leur modèle , et démontrent évidemment la source à laquelle on doit les rapporter . » Vide Memorialia Académie Calcutensis , cui titulus : *Recherches Asiatiques* , et D. de La Mennais , *Essai sur l'Indifférence* , tom. 4 , cap. 29 , et cap. 32 , p. 173 et seqq.

Obj. 1° : Moysis historia prævalere non potest annalibus omnium populorum , nempe Chaldæorum , Assyriorum , Ægyptiorum , Indorum et Sinensium : atqui annales illorum populorum longè majorem mundi antiquitatem assignant quam Moysis historia in libro Geneseos consignata ; ergo verax non est Moyses in iis quæ narrat de mundi origine in libro Geneseos . — Resp : Nego maj. Moysis enim historiam annalibus populorum esse anteponendam constat , tum ex collatione illorum annalium cum historiâ Moysis , tum ex doctissimorum criticorum judicio . 1° Quidem ex illorum annalium collatione cum Moysis historiâ ; omnia enim quæ in illâ referuntur circa mundi creationem , originem et dispersionem populorum , ita rationi consentiunt , ut nihil hucusque opponi potuerit ; imò narrationem Mosaicam non satis demirari potuerunt viri ingenio præcellentissimi ; in populorum vero annalibus nihil invenies nisi fabulas ridiculas deorum , et semideorum regna , intervalla factis vacua , fictorum regum successionem minimè connexam . Deinde facta Mosaicâ notoriis et obviis traditionibus innittuntur ; testatur enim Moyses coram gente universâ , se nonnisi quinque generationibus ab origine mundi distare , recentem ostendit populorum originem , juxta notissimam suæ ætatis opinionem ; nihil verò in populorum annalibus nisi quedam historiæ deprehenduntur , aut nonnulla tantum fragmenta validè imperfecta scriptorum veterum , etiam non coætaneorum , ad nos usque à Græcis transmissa , qui , pro innato fabularum amore , ea adulterare potuerunt . Imò illi scriptores nec

inter se , nec cum seipsis convenient . Postremò Moyses aliis scriptoribus longè antiquior est ; Herodotus enim qui Pater historiæ appellatur , nonnisi 4100 annis post eum vivebat : ii verò qui priores suis gentibus tantam tribuere antiquitatem sunt recentissimi ; probat enim D. Goguet , *Origine des lois* , tom. 1 , diss. 2 et 3 eorum longiores calculos nonnisi ex vanâ gloria cupidine excogitatos fuisse , pro Chaldæis à Berozo , pro Ægyptiis à Manethone , qui scripsere 300 tantum annis ante Christum . Id autem de plerisque aliis dici potest : ergo 1° , etc.

2° Ex doctissimorum criticorum judicio . Quia verò illorum omnium testimonia , circa prætensas singulorum populorum antiquitates , hic referre non vacat , de his consule præsim D. Goguet , oper. jam citato , et D. Cuvier , *Discours préliminaire* , pag. 95 , *Recherches sur les ossements fossiles* . Referre sufficiat verba D. Fréret , incredulis minimè suspecti : « Je me suis attaché à discuter , à éclaircir l'ancienne chronologie des nations profanes , j'ai reconnu par cette étude , qu'en séparant les traditions véritablement historiques , anciennes , suivies et liées les unes aux autres , et attestées , et même fondées sur des monuments reçus comme authentiques ; qu'en les séparant , dis-je , de toutes celles qui sont manifestement fausses , fabuleuses ou même nouvelles , le commencement de toutes les nations , même de celles dont on fait remonter le plus haut l'origine , se trouvera toujours d'un temps où la vraie chronologie de l'Ecriture montre que la terre était peuplée depuis plusieurs siècles . » *Mémoire de l'Académie des Inscript.* tom. 48 , in-4° , pag. 294 , et tom. 39 , in-12 , pag. 490 .

Inst. 1° : Ex observationibus astronomicis populorum mox recensitorum constat mundum antiquiore esse quam docet Moyses ; ergo , etc . — Resp : Ille observationes nullius sunt ponderis , ut constabit ex illarum enumeratione : 1° Observationes Chaldæorum sunt omnino incertæ ; solà enim Porphyrii , christianæ Religioni infensissimi , auctoritate nituntur , et præterea argumentis positivis refelluntur : de quibus vide Bullet , tom. 2 , pag. 87 . 2° De observationibus Indorum audiatur D. Cuvier : L'on vient de reconnaître , inquit , oper. citato , que leur *Syria-Siddanta* , qu'ils regardent comme leur plus ancien traité d'astronomie , et qu'ils prétendent révélé depuis

plus de 2,000,000 d'années , ne peut avoir été composé qu'il y a environ 750 ans . » (Voyez Mémoires de Calcuta , tom. 6, pag. 557.) 5º Observationes Sinensium , juxta D. Fréret , non contradicunt Mosaicæ narrationi , et addit D. Cuvier : « La première observation qui paraît véritable , est une observation de Goumon , de 2900. » (Vid. Préface de l'édition du Chou-King D. de Guignes.) 4º De monumentis Aegyptiis , nempe de duobus zodiacis Denderah et Esne inventis , et quæ ab incredulis tanto plausu excepta sunt , recentioris atatus esse agnoscent hodiè critici omnes ; et reverà hæc duo monumenta , probantibus eruditis , è Musæo Antiquorum amota fuere. De his zodiacis , et de controversiis circa ea inter eruditos exortis , historicam notitiam summatim et accuratè exhibet l'Ami de la Religion et du Roi , ann. 1821 , n° 756.

Inst. 2º : Atqui mundi antiquitas longè major est eā quā assignat Moyses ; namque illa antiquitas orbi est adscribenda , quam postulat geologia , seu scientia structuræ globi terrestris : atqui longè majorem eā quam assignat Moyses , postulat , etc. ; ergo , etc.

Resp. : Nego min. Etenim si ex geo'giâ infirmari posset veritas narrationis Mosaicæ , vel ex geologiae systematibus , vel ex factis seu observationibus : atqui neutrum dici potest. 1º Non ex systematibus : nam , præterquām quòd systemata nihil officiunt argumentis positivis et inconcussis , qualia sunt ea quibus veracem Moysen demonstravimus , asserit D. Cuvier : « Le nombre des systèmes de géologie s'est tellement augmenté , qu'il y en a aujourd'hui plus de 80 ; » et addit : « Nous osons affirmer qu'il n'en est pas un seul sur lequel on ait rien d'absolument certain ; presque tout ce qu'on en a dit est plus ou moins vague. La plupart de ceux qui en ont parlé , l'ont fait selon ce qui convenait à leurs systèmes , beaucoup plus que sur des observations impartiales. » Rapport de M. Cuvier sur l'ouvrage intitulé : Théorie de la surface de la terre. Quæ verba , utpote viri in geologiâ versatissimi , sanè decretoria sunt. 2º Non ex peritorum observationibus ; nam , ut addit D. Cuvier , cui consentiunt omnes geologi peritissimi , cette partie positive (les observations) n'a point encore assez recueilli de faits pour fourrir une base suffisante aux explications. Ille systemata jampridem excogitata hodiè ab omnibus rejiciuntur , et alia proferuntur quæ eras forsitan novâ observatione explodentur.

Obj. 2º cum Voltaire : Inter homines qui varias terræ plagas incolunt , alios videre est albos , alios fulvos , alios nigros ; atqui impossibile est homines coloris adeò diversi ex uno eodemque homine duxisse originem ; ergo , etc. — Resp. : Nego min. Nōrunt enim omnes qui in historiâ naturali vel tantillum versati sunt , hanc generis humani varietatem ex vario climatum situ , diverso victu et educatione ortum habere , quod multis factis et experientiis demonstratur. Vide , si juvat , celeberr. Buffon , Discours sur les variétés de l'espèce humaine.

Inst. Ubi detecta fuit America , seculo XV , jam erat incolis frequentissima : atqui illi à communi cæterorum hominum parente ortum ducere non potuerunt , cùm nulla priùs fuerit communicatio inter Americam et cæteras veteris orbis partes ; ergo , etc.

Resp. : Nego min. et ejus probat. Nam minimè constat inter veterem et novum orbem seu Americam , antequām iste detegeretur , nullam fuisse communicationem ; nihil enim obstat quominus , longè ante illam epocham , naute quidam , navigando in parvis cymbis per angusta septentrionis freta , quæ multis insulis sparsa , creduntur , in Americam appulerint , vel tempestate illuc fuerint disjecti. Quin imò , ex viatorum relationibus , multæ quoad corporis formam , usus et mores convenientiæ deprehenduntur inter Americanos et incolas peninsule , Kams-chatka , quæ communem utriusque populi originem indicare videntur , ex quo aliisque observationibus censem eruditii quidam , Americam olim Asiæ , mediante præfatâ peninsula , adhæsisse , sed ingruentibus Oceani fluctibus , aut violento terræ motu , ab ipsâ fuisse divulsam. (Vide Réponses critiques D. Bullet , tom. 2, pag. 54.)

PROPOSITIO II.

Exstitit diluvium universale quod à Moyse describitur.

Prob. 1º eodem arguento generali quo demonstratur Moyses nec falli nec fallere potuisse circa ea quæ narrat. Etenim , si fuit unquam factum ita insigne ut fraus et deceptio locum habere nequerit , hujusmodi fuisse diluvii factum fatendum est , cuius , si exstitit , plurima superesse debuerunt tempore Moysis monumenta ; si verò non exstitit , facile potuit eodem tempore revinci suppositio ex monumentis populorum , et in primis Aegyptiorum. Quis enim , v. g. , audeat in Galliâ dicere ante octingentesimum abhinc annum inundatione universalí cuncta periisse , cùm ubique præstò

sint remotioris epochæ monumenta authentica.

Prob. 2° ex totius antiquitatis traditione. Illud enim factum est admittendum, quod omnes testantur populi; nulla quippe alia hujus concessionis causa esse potest, quâm facti veritas sine interruptione ab ipsis testibus oculatis transmissa: porrò exstitisse diluvium universale testantur omnes omnino antiquissimæ orbis nationes. Manifesta est Græcorum traditio in his que referunt ipsorum poete de diluvio Deucalionis et Pyrrhae. Suus est Chaldaës Xixuthrus, orbis aquis deleti reparator, ut narrat Berosus, auctor Chaldaëns, apud Josephum. Eamdem traditionem, licet nonnihil fabulis obscuratam, tenuere Ægyptii in his quæ commenti sunt de Osiri et Typhone. Eadem fides viguit apud Assyrios, Indos, Thibetanos, Sinenses, gentes sine controversiâ omnium antiquissimas; id testantur viri antiquitatis peritissimi Freret, Pouilly, etc. Vide etiam Grotium, oper. sœpius citat., qui omnium veterum collegit testimonia, Berosi, Abideni, Plutarehi, Luciani, etc. De populis Orientis consuli possunt, William Jones, *Mémoires de Calcutta*; Legentil, *Voyage aux Indes*; Paulin de S. Barthelemy, *Voyage aux Indes*; de Guignes, *Préface du Chou-King*, etc. Mexicanis et Peruvianis, in novo continenti, hujus clavis memoriam retinuerunt, ut conjicere licet ex paucissimis eorum historiæ fragmentis, apud D. de Humboldt, de Monumentis Mexicanorum. Adeò unanimis et manifesta est populorum hâc de re consensio, ut Boullanger, insignis atheus, in libro cui titulus, *l'Antiquité dévoilée*, querens factum aliquod celebre, universim omnibus notum hominibus, nullum aliud selegit quâm diluvium: « Il faut prendre un fait dans la tradition des hommes, dont la vérité soit universellement reconnue: quel est-il? Je n'en vois pas dont les monuments soient plus généralement attestés que ceux qui nous ont transmis cette révolution physique (le déluge), » etc.

Et certè, si non exstitisset diluvium, monumentum aliquod haberemus antiquioris epochæ; dum è contra omnia monumenta illius ætatis et sequentium, omnes historiæ, novitatem orbis post diluvium tradunt.

Prob. 3° ex statu hodierno terræ. Facies orbis, qualis se hodieum offert, plura servat diluvii monumenta, quæ ingeniosè dicta sunt *les médailles du déluge*. Cùm autem in præsentि materia gravissimæ sint controversiæ, quæ longam inducerent discussionem, brevitati con-

sulentes, quæ sunt certa seligimus, et ne proprio marte facta fingere aut explicare videamus, è vestigio sequimur D. Cuvier, in rebus geologicis facilè principem, nec non opus recens editum (anno 1823), cui titulus, *Reliquæ diluviane*: auctor est D. Buckland professor Oxoniensis, cujus sagacem diligentiam et felices inquisitiones laudat D. Cuvier, ipsumque vocat doctum et ingeniosum geologum. Argumentum sic proponimus. Abstrahendo à quæstione utrûm plures fuerint inundationes necne, utrûm hoc vel illud monumentum priori vel posteriori sit tribuendum inundationi, certum est: 1° orbem nostrum obnoxium fuisse violento diluvio, quod subito et universaliter sœvii; 2° illud diluvium circa tempus diluvii Mosaici accidisse, nec ulterius protrahi posse illius epocham.

1° Fuit repentina et universalis inundatio. Probant ossa rhinocerotis, elephanti, hyænæ, etc., quæ quotidiè reperiuntur in his etiam regionibus ubi penitus desicit horumcæ animalium genus, in Angliâ, in Siberiâ, in insulis, ut vocant, glaciei, etc. Ipse Buckland plura collegit in speluncis Angliae et Germaniae luto adhuc contaminata, et in talibus circumstantiis, ut inde validum eruat in gratiam diluvii argumentum. Auctorem fusiùs disserentem sequi nec vacat, nec nostri muneris est: vide ipsius citatum opus. Similes animantium reliquias reperire est in summitatibus altissimorum montium. Ossa elephanti aut similis feræ invenit celebris de Humboldt, in montibus gallicè dictis, *les Cordillères*, ad altitudinem 7.000 pedum supra maris æquor. Propè Santa Fé de Bogota, cädem fermè altitudine, locus est ubi ossa tantæ dimensionis conspicuntur, ut ab incolis nuncupetur, *le Camp des Géants*; imò, quod stupendum magis est, existunt in summitatibus montis Kylas in Thibeto, qui 45.000 pedum attollitur, equi et damæ fragmenta, in regionibus nivis perpetuæ: quæ ossa cum devolutis nivibus decidunt, ideoque ab incolis è celo delapsa creduntur. Unde concludere licet hujusmodi reliquias vel eò devectas fuisse per inundationem, vel, ex hypothesi quod immutata post diluvium fuerit æris temperies, animalia hic viventia inopino aquarum adventu periisse.

Præterea inundationis hujus signa manifesta exhibent collum et vallum situs et forma: illorum detrita facies quasi impellentibus undis; analogia constans angulorum hinc et inde prominentium et recedentium, quibus mani-

festè indicatur immensus aquarum decursus; vallium verò, in primis earum quæ valles *Denudationis* vocantur, forma, ad instar alvei aut canalis quem excavaverit violenta collisio aquarum. Sed his omnibus evidentius signum est; nempe, si ad exitum vallis, mons aut collis contra occurrat, in eâ parte quæ ad vallem respicit, videre est saxa, lapides, arenam, comminuta quoque rupium fragmenta, è longinquō persæpè devecta quæ clivum collis operiunt ad altitudinem aliquando trecentarum hexapedium: quas congeries cuinam causæ tribuere est, nisi supervenientibus magno impetu undis, quæ, contra montem veluti opposito repagulo contractæ et retentæ, hic deposuerunt quæcumque in alveo abrepta volvebantur. Accedunt multa alia, quæ exponit indefessus naturæ explorator D. de Saussure. Cæterùm hæc nostra assertio ab omnibus quotquot rebus physicis claruère, admittitur, Buffon, Deluc, Dolomieu, Buckland, Cuvier. Imò ex iis nonnulli, nedùm diluvium rejiciant, plures fuisse inundationes contendunt. Sufficiat testimonium D. Cuvier, *Recherches sur les ossements fossiles*, Discours prélim. pag. 40: « Ces irruptions, ces retraites forcées (des eaux), n'ont point été lentes, ne se sont pas faites par degrés; la plupart des catastrophes qui les ont amenées ont été subites; et cela est surtout facile à prouver pour la dernière de tontes, celle dont les traces sont le plus à découvert. Elle a laissé encore dans les pays du nord des cadavres de grands quadrupèdes que la glace a saisis, et qui se sont conservés jusqu'à nos jours avec leur peau, leur poil, et leur chair. »

2º Inundatio illa circa tempora diluvii Mosaici accidit. Etenim natura ipsa nonnulla præbet durationis metiendæ media; scilicet pluri sunt effectus naturales, qui singulis annis, aut saltem singulis seculis auge scere apprehenduntur. Continuò crescunt in littore maris istæ congeries arenariae quæ gallicè *dunes* nuncupantur; continuò decidunt è montibus fragmenta, ex quibus, ad pedem montis primitivi, colles secundarii exaggerantur; fluvii et amnes, terram suo cursu abripientes, alluvia perpetuò deponunt et alveos relinquunt priores; humus vegetalis crescit indesinenter ex reliquiis vegetalium et graminum, etc.; porrò, si rectè cognitam secularis augmenti quantitatē cum effectu totali, qualis hodiè est, comparaveris, initium horum effectuum mira analoga coincidere videatur circa epocham diluvii Mosaici; sie arenariae congeries sinū Vasconiei

(département des Landes) quatuor millibüs annorum paulò antiquiores aestimantur, Cuvier, Discours prélim. pag. 93; sic pariter in *Ægypto*, ut resert Denon, *Voyages en Ægypte*, maxima pars illius provinciæ quæ *Delta* nuncupatur, arenis propè demergitur, ita ut urbes etiam et pagi qui aliquot abhinc seculis florebant, jam penitus obruantur: porrò, si diluvium antiquius esset, jam omnem ripam occidentalem Nili (tantum est illius effectus singulis seculis incrementum) invasissent arenæ. Multa alia præterimus consultò: hæc ad scopum nostrum sufficiunt.

Argumentum illud ingeniosè prosecuti sunt Saussure, Dolomieu, et de Luc: hinc hodiè apud geologos receptum est, continentia nostra hodierna ævi esse non ita antiqui: « C'est un fait, inquit eximius Haüy, dont plusieurs géologues très-célèbres s'accordent à reconnaître l'existence, que nos continents sont d'une date peu ancienne. » — « En examinant bien ce qui s'est passé à la surface du globe, prosequitur jam citatus Cuvier, pag. 85, depuis que les continents ont pris leur forme actuelle, au moins dans leurs parties un peu élevées, l'on voit clairement que cette dernière révolution, et par conséquent l'établissement de nos sociétés actuelles ne peuvent pas être très-anciens. C'est un des résultats à la fois les mieux prouvés et les moins attendus de la saine géologie, résultat d'autant plus précieux, qu'il lie d'une chaîne non interrompue l'histoire naturelle à l'histoire civile, » id est, historiæ Mosaici, cuius mentionem superiùs fecerat. Tandem sic concludit pag. 400: « Je pense donc, avec MM. de Luc et Dolomieu, que s'il y a quelque chose de constaté en géologie, c'est que la surface de notre globe a été victime d'une grande et subite révolution, dont la date ne peut remonter beaucoup au-delà de cinq à six mille ans. »

Obj.: Historia diluvii plura involvit quæ fidem parere nequaquam poterunt. 1º Quis credat tunc temporis potuisse fabricari arcam sicut in Genesi depingitur, quam confecerint quinque aut sex viri artium mechanicarum verisimiliter ignari? 2º Quomodo congregari potuerunt omnia animalia ubique terrarum dispersa? 3º Impar certissimè fuit arcæ capacitas continendis tot animalibus, et cibis unicuique speciei propriis, qui per annum integrum et ultra suffi ere possent. 4º Unde tanta aquarum ex undantium copia, ut universam terræ superficiem cooperuerint, imò altiorum montium

summitatem quindecim cubitis excesserint?

Resp. 1° generatim: Ex vulgari adagio, *adversus facta ritè probata argumentari non licet*: atqui factum diluvii omni probationum genere demonstravimus. Et verò vel ad eas difficultates solvendas necesse est ad miraculum confugere, vel non: si posterius, inconcessa remanet nostra thesis; si prius, adhuc salva est, quia miraculum admittere nihil vetat, in facto quod à Moyse veluti miraculosum nobis exhibetur.

Resp. 2° ad singula. Ad primum, facilis est responsio. Quid enim vetat quominus Noe sufficientem numerum operiorum pretio conduxerit, qui, diluvii minas et Patriarchæ consilium intùs irridentes, nihilominus, ut quotidie contingit, iueri cupiditate inducti, operas suas dederint ad fabricandam aream, juxta formam quam Noe ipsis delineaverat.

Ad secundum, qui cuneta animalia et universa cœli volatilia creaverat, et eoram Adamo primum adduxerat ut illis nomina imponeret, potuit certè eadem, tempore diluvii, providentiâ speciali, in arcam compellere. Quâ ratione id repugnare demonstrabunt increduli?

Ad tertium, geometricè demonstravit D. Le Pelletier in opere cui titulus: *Dissertation sur l'arche de Noé*, aream, qualis à Mose describitur, satis capacitatis habuisse ut includeret omnia animalia et alimenta quae in arcâ fuisse narrat Moyses: hâc de re nulla superest apud eruditos difficultas. Consuli possunt Wilkins, Sturm, et *Dissertation sur l'arche de Noé*, Auctore D. Calmet.

Ad quartum, è cœlo simul et terrâ deductæ sunt aquæ diluvii, ut narrat Scriptura. Ad rem nostram non pertinet expendere varia systemata quibus physici explicare conati sunt hanc repentinam et universalem globi terrestris inundationem, an scilicet depressione continentis, an inclinatione axis cœlestis et glacierum polarium resolutione, etc. Ad secpum nostrum sufficit quòd Deus, vel ex atmosphærâ, vel ex abyssis terræ, vel ex oceano, vel aliunde, aquarum satis grandem copiam deducere potuerit, sive viâ naturali nobis incognitâ, sive, si opus fuerit, per miraculum.

(Ex Theolog. Tolos.)

CENSURE DE LA FACULTÉ DÈ THÉOLOGIE DE PARIS, CONTRE LE LIVRE INTITULÉ: ÉMILE OU DE L'Éducation.

EXTRAIT DES REGISTRES DE LA FACULTÉ DE THÉOLOGIE DE PARIS.

Le lundi 7 juin 1762, les députés ordinaires de la Faæulté de théologie s'étant assemblés, M. Gervaise, syndic, repréSENTA qu'il se répandait de toutes parts un livre intitulé: *ÉMILE, ou de l'Education*, et que son auteur étant malheureusement trop connu pour un grand maître de corruption et d'erreur, son ouvrage, également contraire à la foi et aux mœurs, était lu avec une avidité qui ne pouvait que leur être funeste. M. le syndic ayant lu ensuite

quelques endroits de ce livre, l'avis unanime des députés fut de porter cette affaire à la prochaine assemblée générale de la Faæulté, aïn qu'elle avisât elle-même aux moyens les plus propres à secourir la Religion si horriblement attaquée dans cet ouvrage. La Faculté de théologie s'étant donc assemblée le premier juillet, M. le syndic y prononça le discours suivant.

Messieurs,

Serait-il donc arrivé, ce dernier âge prédit par l'auteur inspiré de l'Apocalypse, où l'on verra s'élever des hommes impies, ou plutôt des monstres, qui dresseront des pièges à la foi, méditeront la perte de la Religion, et, s'il était possible, détruiront, anéantiront l'Eglise que Jésus-Christ s'est acquise au prix de tout son sang, et qu'il s'est unie, comme son épouse, par une alliance éternelle? Car voilà que paraît avec audace la nouvelle production d'un auteur infortuné, tel, dans le camp des philosophes nouveaux, que le sont quelquefois dans le camp de nos ennemis, ces hommes barbares qui, bien moins soldats que brigands et assassins, ne pensent qu'à piller, à massacrer, à brûler, à ravager avec violence et par fraude, pour assouvir leur méchanceté, et saisir l'inclination comme naturelle qu'ils ont de nuire.

Tel est, dis-je, l'auteur du livre intitulé : *Émile, ou de l'Education*, qui n'ayant d'autre dessein en écrivant que d'inspirer du mépris pour les mœurs antiques, et de se faire, aux dépens de la félicité publique, je ne sais quelle réputation, se met peu en peine d'écrire des choses véritables, pourvu qu'il en avance de nouvelles et d'inouïes : homme tout-à-fait indéfinissable et incompréhensible; il voudrait être Diogène, si Diogène n'eût pas existé; philosophe cynique parmi les Chrétiens, il serait philosophe chrétien parmi les cyniques; ennemi des lettres, et leur partisan; législateur de la société, et son destructeur; panégyriste perpétuel de l'honnêteté, et, s'il en fut jamais, maître éloquent du libertinage; sans autre religion que la naturelle, si toutefois on peut appeler naturelle une religion qui, n'étant pas celle de tous, ne l'est que d'un homme qui se plaît à défigurer partout la nature et ses principes; en cela seulement disciple de Jésus-Christ, qu'il préfère Jésus-Christ à Socrate; mais sans faire le moindre cas des dogmes de sa Religion, et ne rougissant pas d'insinuer assez ouvertement que ce Sauveur adorable a enduré la mort qu'il avait méritée. Ah! si pour se rendre fameux, cet auteur ne cherche qu'à s'attirer d'illustres ennemis, et à immortaliser son nom par de grands crimes, comme un autre Eros- trate, qu'il renverse nos temples et les réduise en poudre; quel besoin de temples, en effet, *s'il n'y a rien d'important dans la Religion, que le culte intérieur?* (Emile, Tom. III, pag. 154.) Mais du moins que, respectant ce qu'il y a de

saint dans nos mœurs, il ne tente pas de faire des femmes et des filles de notre France, des femmes et des filles de quelque coin de l'Asie; que, plein de vénération pour tout ce que la Religion renferme de mystérieux et de sacré, il ne traite pas de faiblesse d'esprit et de superstition *la scission raisonnable* que nous rendons aux objets de la foi, et si les sentiments naturels aux coeurs français ne sont pas ceux de son cœur étranger, qu'il lui suffise de *présager follement la ruine de la monarchie, et d'en taire malicieusement la cause* (Tom. II, pag. 116), et que, voulant hâter par ses leçons détestables ce qu'il a rêvé devoir bientôt arriver, il n'allume pas dans ce royaume des flambeaux plus dangereux mille fois que ne le furent à la république romaine ceux que les Catilina et les Néron y allumèrent. Et comment un Etat peut-il être en sûreté, quand la Religion est en péril? Qui foule aux pieds les droits de la divine Majesté, ne connaît plus les droits de la majesté royale?

Or, ce livre que nous vous déférons, Messieurs, tout rempli qu'il est de poisons mortels, qui devraient en inspirer une éternelle horreur, est recherché avec le plus vif empressement. Nos petits-maîtres et nos demi-savantes en font leurs délices; chacun veut l'avoir avec soi la nuit comme le jour, à la promenade comme dans son cabinet, à la campagne comme à la ville: point d'école aujourd'hui plus fréquentée que celle de ce prétendu philosophe. Il est comme honteux de ne pas se déclarer du nombre de ses élèves, et peu s'en faut qu'oubliant l'honneur qu'on a d'être homme, on ne se fasse gloire de ressembler aux bêtes et de les imiter. Pour arrêter le cours d'un mal aussi contagieux, que tout sincère amateur de la Religion et de la patrie se prépare donc à leur vengeance. Par son arrêt du 9 juin dernier, le Parlement a déjà flétrí l'audacieux auteur de cette monstrueuse philosophie, et ce n'est qu'en fuyant qu'il a pu en éviter les suites. Eh! que pourrait-il alléguer pour sa défense, s'étant condamné lui-même? « C'est, dit-il, une inexcusable présomption de professer une autre religion que celle où l'on est né: et toutes les religions particulières sont autant de salutaires institutions, qui peuvent toutes avoir leur raison dans le climat, dans le gouvernement, dans le génie des peuples, ou dans quelque autre cause locale, qui rend l'une préférable à l'autre, selon les temps et selon les lieux. » (Dans le I et II Tom.) La

moindre peine que ce sénat auguste aurait prononcée contre le coupable aurait été sans doute de le reléguer au fond des forêts, lui qui vivant avec des hommes, rougit de l'être, et qui, désirant dans un autre écrit que tous les hommes vécussent comme les sauvages, dans celui que nous vous déferons, toujours en cela semblable à lui-même, n'a d'autre but que de former réellement des sauvages qui, rapportant tout à eux-mêmes, n'entendraient parler de Dieu qu'à la dix-huitième année de leur vie. Mais fut-il encore transplanté plus loin, combien cet arbre, malheureusement fécond, a-t-il laissé parmi nous de mauvais rejetons qui, croissant et se fortifiant de jour en jour, ou étoufferont bientôt par leur branchage trop étendu les plantes qui les environnent, ou les infecteront de leur sève venimeuse ! Or, c'est à nous, Messieurs, de les cultiver si soigneusement, ces plantes, que préservées de ce suc empoisonné, elles puissent un jour porter des fruits de vie, et de leur faire si bien connaître le venin dont les rejetons du mauvais arbre sont tous remplis, que quiconque le boira, ce venin, ne pourra imputer sa perte qu'à sa volonté perverse.

C'est pourquoi, de même que, dans l'ancienne Rome, lorsque la république était menacée de quelque malheur, on recommandait aux consuls de veiller attentivement à ce qu'elle ne reçût aucun dommage ; ainsi pour empêcher que le livre de l'*Education* ne cause à la religion de nouvelles pertes, je requiers, en ma qualité de syndic, que, par une censure digne de vous, aussi promptement achevée qu'il sera possible, *vous vous acquittiez de tous les devoirs de la milice sainte où vous êtes engagés contre un auteur qui, se détournant de la bonne conscience et de la foi sincère, s'égare en de vains discours, et qui s'érigent en docteur de la loi, ne sait ni ce qu'il dit ni ce qu'il assure avec tant de hardiesse* (1. Epit. à Timoth. ch. 10, pag. 6, 7 et 8), et que vous fassiez connaître, non seulement à cette capitale, mais à l'univers entier, que cet auteur n'est qu'un philosophe en délire, qui promettant avec une ostentation insupportable de grandes choses, n'en dit souvent que d'absurdes, n'en conseille le plus souvent que de funestes ; en un mot, que cet auteur si vanté est un de ces hommes dont le Saint-Esprit dit expressément qu'ils abandonnent la foi, en suivant des esprits d'erreur et des doctrines diaboliques (1. Epit. à Timoth. ch. 4, v. 10). Pourquoi, en effet,

n'appellerions-nous pas diabolique ce que dans son livre cet auteur sacrilége vomit d'une bouche impie contre Dieu, contre la loi naturelle, contre la possibilité, la nécessité, les caractères de la révélation, contre les moyens infallibles de la connaître, contre les miracles et les prophéties, contre la doctrine révélée et l'intolérantisme que la vraie religion professe. Blasphèmes horribles, que nul homme ne peut entendre sans indignation, si Dieu ne l'a livré à cet aveuglement d'esprit et à ce sens dépravé qui font prendre le mal pour le bien et le bien pour le mal ; l'erreur pour la vérité, et la vérité pour l'erreur ; et les ténèbres pour la lumière et la lumière pour les ténèbres. Quel serait votre honneur et votre gloire, Messieurs, si, comme S. Paul eut la consolation de le voir à Ephèse, vous voyiez les admirateurs des œuvres de ce philosophe les apporter au milieu de votre assemblée et prévenir par les flammes tout le mal qu'elles sont si capables de faire !

Croyez-moi, Messieurs, la censure du livre que je requiers ne sera ni longue ni difficile ; son auteur s'est bien moins appliqué à couvrir ses erreurs du voile de la vérité, qu'à les revêtir et les orner de l'élégance et de la beauté du style ; et il n'excuse les fréquentes contradictions dans lesquelles il tombe, que par la disette d'expressions et de mots qu'il attribue à notre langue (Emile t. I, p. 258). Donnez donc à vos députés le signal du combat. Jésus-Christ lui-même les invite de s'y livrer sans délai et sans interruption, en leur disant, dans la personne de ses apôtres : *Prenez garde qu'on n'empêche les petits enfants de venir à moi, car le royaume des cieux est pour ceux qui leur ressemblent.* Les mères chrétiennes les en pressent par leurs gémissements et leurs larmes. Hélas ! Messieurs, qu'elles appréhendent qu'une institution corrompue ne présente à leurs enfants déjà portés au mal, la coupe enchantée des vices, et que, comme autrefois Rachel dans Rama, *elles ne les pleurent un jour, et ne puissent se consoler, parce qu'elles les auront perdus sans ressource* (Jér. chap. xxxi, v. 15. Matth. ch. ii, v. 18). Vos députés, Messieurs, se présenteront au combat avec d'autant plus d'allégresse et d'ardeur, que leur cœur généreux et chrétien est animé d'une juste confiance que le Seigneur au milieu d'eux combattrà lui-même par eux (Deut. ch. xx) contre l'ennemi de la religion et de son culte.

La proposition de M. le syndic ayant été mise en délibération par M. Xaupi, le plus ancien

des docteurs présents, la Faculté de théologie a conclu que les députés ordinaires, avec ceux qui l'ont été pour la censure du livre intitulé de l'*Esprit*, travaillerait ensemble à la censure du livre intitulé *Emile, ou de l'Education*, et qu'ils l'achèveraient le plus tôt qu'il serait possible.

Suit la Censure.

DE DIEU ET DE LA LOI NATURELLE.

PREMIÈRE PROPOSITION. — S'il (Dieu) a créé la matière, les corps, les esprits, le monde, je n'en sais rien. L'idée de la création me confond, et passe ma portée: je la crois autant que je la puis concevoir; mais je sais qu'il a formé l'univers et tout ce qui existe; qu'il a tout fait tout ordonné. (*Emile ou de l'Éducation*, tome III, pag. 93.)

II. — Je crois donc que le monde est gouverné par une volonté puissante et sage; je le vois, ou plutôt je le sens, et cela m'importe à savoir: mais ce même monde est-il éternel ou créé? Y a-t-il un principe unique des choses? Y en a-t-il deux ou plusieurs, et quelle est leur nature? Je n'en sais rien, et que m'importe? (Tome III, pag. 61.)

III. — Ce mot *esprit* n'a aucun sens pour quiconque n'a pas philosophé.... Voilà pourquoi tous les peuples du monde, sans excepter les Juifs, se sont faits des dieux corporels. Nous-mêmes, avec nos termes d'esprit, de divinité, de personnes, sommes pour la plupart de vrais Antropomorphites. (Tom. II, pag. 542).

IV. — Le polythéisme a été leur première religion (des hommes), et l'idolâtrie leur premier culte. Ils n'ont pu reconnaître un seul Dieu que quand généralisant de plus en plus leurs idées, ils ont été en état de remonter à une première cause, de réunir le système total des êtres sous une seule idée, et de donner un sens au mot *substance*, lequel est au fond la plus grande des abstractions. Tout enfant qui croît en Dieu, est donc nécessairement idolâtre ou du moins Antropomorphe (Tome II, pag. 544 et 545).

V. — Il faut croire en Dieu pour être sauvé.... L'obligation de croire en suppose la possibilité.... La foi des enfants et de beaucoup d'hommes est une affaire de géographie.... Il est clair que tel homme, parvenu jusqu'à la vieillesse sans croire en Dieu, ne sera pas pour cela privé de sa présence dans l'autre vie, si son aveuglement n'a pas été volontaire; et

je dis qu'il ne l'est pas toujours. Vous en convenez pour les insensés qu'une maladie prive de leurs facultés spirituelles, mais non de leur qualité d'hommes, ni par conséquent du droit aux biensfaits de leur Créateur; pourquoi donc n'en pas convenir aussi pour ceux qui, séquestrés de toute société, dès leur enfance, auraient mené une vie absolument sauvage, privés des lumières qu'on n'acquiert que dans le commerce des hommes? Car il est d'une impossibilité démontrée qu'un pareil sauvage pût jamais éléver ses réflexions jusqu'à la connaissance du vrai Dieu. (Tome II, pag. 550, 551, 552 et 555.)

CENSURE. — Ces propositions sont scandaleuses et impies; elles excuseraient les erreurs les plus absurdes, le Manichéisme, le Polythéisme, l'Idolâtrie; erreurs qui sont entièrement opposées aux lumières de la raison, et souverainement injurieuses à l'unité, à la simplicité et à la perfection de Dieu. La doctrine contenue dans ces mêmes propositions, donne lieu de conclure, ce qui fait horreur, que l'impiété de l'Athéisme même devrait être tolérée. Elles font voir jusqu'où s'égarent dans leurs pensées ceux qui, méprisant la règle de doctrine que Dieu nous a donnée, s'abandonnent à leur propre esprit: elles montrent qu'ils n'ont rien de fixe et d'assuré, et quel est leur penchant à l'erreur. Ainsi l'auteur, en les avançant, fait connaître la nécessité de s'attacher à la révélation, qu'il a dessin de combattre.

La première de ces propositions, où l'on doute d'abord de la création du monde, et où on la nie ensuite d'une manière captieuse; en disant que cette création « passe la portée de l'esprit, qu'on la croit cependant autant qu'on peut la concevoir, » cette proposition n'est pas seulement opposée à la révélation divine et à la foi chrétienne, mais elle est contraire à la raison même. Il est criminel et honteux de l'avoir avancée, surtout pour un philosophe qui n'ignore pas ce que contient la doctrine chrétienne sur un point aussi important, même à la religion naturelle.

— Elle fait voir l'ignorance ou la mauvaise foi de l'auteur, qui, quoique forcé de reconnaître dans l'ordre de la nature, comme certaines et indubtables, une infinité de choses dont l'idée est au-dessus de son intelligence, n'apporte néanmoins aucune raison pourquoi il doute de la création, ou même la rejette, sinon que l'idée de cette création passe sa portée; et qui de

plus aurait dû connaître, ou ne pas dissimuler qu'il ne s'agit pas ici de savoir si l'idée de la création peut, ou ne peut pas se concevoir clairement, quant à la manière dont la création s'est opérée, mais seulement de savoir s'il est évidemment démontré que les êtres qui composent ce monde ne se suffisent point pour exister, et n'existent point par eux-mêmes et en vertu de leur essence. Car, si cela est démontré, il est nécessaire de reconnaître l'existence de la création, quoique la manière en soit au-dessus de notre portée. — Elle renferme la plus grande des absurdités, qui consiste en ce que, suivant cette proposition, chacun devrait au moins douter s'il n'existe pas nécessairement et en vertu de son essence : si son âme, la matière et tous les êtres qui sont dans le monde, n'existent pas par eux-mêmes et par la seule force de leur nature, de même que Dieu existe en vertu de la sienne, et par conséquent si l'éternité, l'indépendance, l'immensité, etc. ne leur sont pas essentielles. — Elle présente une contradiction manifeste, en tant que, d'un côté, on y attribue à Dieu d'avoir formé et ordonné l'univers et tout ce qu'il renferme, et qu'ainsi on y suppose, ce qui est vrai, par exemple, que les modes de la matière, qui varient continuellement, comme le repos et le mouvement, lequel change sans cesse de direction et de vitesse, ne sont pas essentiels à la matière, mais sont l'effet d'une cause qui lui est extrinsèque, c'est-à-dire, de Dieu; et que, de l'autre côté, dans la même proposition, on doute au moins si les êtres que le monde contient sont créés ou incrés, si la matière existe par la force de son essence; et conséquemment (comme elle ne peut exister sans être ou en repos, ou dans un mouvement déterminé qui soit de telle ou telle espèce) on doute si en vertu de son essence, si par elle-même, la matière existe dans tel ou tel état, ou de mouvement ou de repos, qui soit un de ses attributs nécessaires, constants et invariables, tel qu'est tout ce qui convient à une chose, parce que l'essence de cette chose l'exige et le détermine : on doute donc si la matière est dans un état de cette nature, exclusif nécessairement de tout autre état qui lui serait opposé, et dès-lors incompatible avec toute formation de l'univers, avec tout ordre provenant, soit de la matière même, puisque d'un repos perpétuel ou d'un mouvement nécessairement invariable, rien ne pourrait se former, soit d'une cause qui serait

extrinsèque à la matière, et qui ne pourrait être que Dieu.

Ainsi l'auteur qui, pages 43, 51, 52, 53 de son troisième tome, prouve très-bien que le mouvement n'est pas nécessaire ou essentiel à la matière, ou, ce qui revient au même, n'est pas déterminé par l'essence de la matière, d'où il a raison de conclure que Dieu a formé et gouverné l'univers, aurait dû, pour raisonner conséquemment, reconnaître que la matière n'existe donc pas par elle-même et en vertu de son essence, et qu'ainsi, puisqu'elle existe, il faut que Dieu l'ait créée. Il eût dû concevoir que la création de tous les autres êtres imparfaits qui entrent dans la composition de l'univers, n'est pas plus difficile à démontrer. Il eût dû également s'apercevoir que rien n'est plus frivole à alléguer contre la certitude de la création, que la raison qu'il tire de ce que l'idée de la création passe sa portée. Lui-même convient, page 94, et il est d'ailleurs évident que cette idée n'offre rien qui soit contradictoire : « Qu'un être, dit-il, que je ne conçois pas, donne l'existence à d'autres êtres, cela n'est qu'obscur et incompréhensible; mais que l'être et le néant se convertissent d'eux-mêmes l'un dans l'autre, c'est une contradiction manifeste, c'est une claire absurdité. » (Tom. III.)

Est-il étonnant que nous ne comprenions pas la manière dont Dieu a créé l'univers, nous qui ne comprenons pas la manière dont se font mille choses que nous observons tous les jours autour de nous, et même qui se font en nous? S'il fallait douter de tout ce dont nous ne comprenons pas la manière, il faudrait douter de notre propre existence. Serait-ce trop exiger de ce nouveau philosophe, de vouloir qu'il raisonnât sur la création, comme il fait sur sa propre existence? Il se sent exister, et il est dès-lors assuré qu'il existe, quoiqu'il n'en sache pas la manière. Qu'il adore donc un Dieu créateur, puisque la création est démontrée; et qu'il ne nous objecte plus que l'idée de la création passe sa portée, ou ce qui est la même chose, qu'il ne comprend pas comment la création a pu se faire.

La même proposition défigure la religion naturelle, à laquelle l'auteur fait profession d'être attaché, et elle en retranche le dogme de la création, qui en fait une partie très-importante. Ainsi elle affaiblit témoirement les sentiments de notre dépendance à l'égard de Dieu, et de la reconnaissance que nous lui

devons. Elle est donc impie et blasphématoire, à en juger par les seules lumières de la raison. Selon celles de la révélation, elle est encore hérétique et contraire à tous les symboles.

La seconde de ces propositions, où l'on assure « qu'on ne sait point et qu'il n'importe pas de savoir si le monde, qui est gouverné par une volonté puissante et sage, est éternel ou créé ; s'il y a un principe unique des choses, s'il y en a deux ou plusieurs, et quelle est leur nature ; » cette proposition, dans sa première partie qui regarde la création, doit être condamnée comme la proposition précédente. Par rapport à sa seconde partie, où il est dit « qu'on ne sait pas et qu'il importe peu de savoir s'il y a un principe unique des choses ou s'il y en a plusieurs ; » il faut observer que c'est cet endroit que l'auteur avait en vue quand, au tome I, pages 111 et 112, ayant parlé de peuples qui, reconnaissant deux principes (l'un bon, l'autre mauvais), ont toujours regardé le mauvais comme inférieur au bon, sans quoi, dit-il, ils auraient fait une supposition absurde, il ajoute tout de suite : « Voyez ci-après la Profession de foi du vicaire savoyard. » Ainsi cette proposition, qui est tirée de cette profession de foi que l'auteur approuve, signifie qu'on ne sait pas et qu'il n'importe pas de savoir s'il y a un ou plusieurs principes des choses, qui soient éternels et incréés, dont l'un soit bon, l'autre, ou les autres soient mauvais et inférieurs au bon. Cette proposition prise dans ce sens, comme elle doit l'être, ne s'accorde pas avec elle-même. C'est se contredire que de douter, ou de ne savoir pas si l'hypothèse manichéenne des deux principes incréés, l'un bon, l'autre mauvais, même inférieur au bon, est vraie ou fausse, et de dire en même temps, comme fait l'auteur dans cette même proposition, que le monde est gouverné, et par conséquent formé par une volonté sage et puissante, qui, comme il le démontre lui-même, doit nécessairement être unique, puisque le monde est un seul tout, dont toutes les parties sont liées admirablement entre elles, et concourent à une même fin, qui est la conservation de l'ordre établi. (Tom. III, pag. 54 et suiv.)

Cette même raison, prise de ce que l'univers est un seul tout, démontre aussi qu'il n'y a pas plusieurs bons principes, et qu'il ne faut reconnaître qu'un seul Dieu. Il serait aisément d'en apporter plusieurs autres démonstrations. Ainsi la proposition dont il s'agit dans cette seconde partie, de quelque manière qu'on l'entende, est

entièrement contraire à la raison (1), opposée à la religion naturelle, impie et blasphématoire.

La troisième et la quatrième proposition, où il est dit, « que le mot *esprit* n'a aucun sens pour quiconque n'a pas philosophié ; que tous les peuples du monde, sans excepter les Juifs, se sont faits des dieux corporels ; que les chrétiens même sont pour la plupart des Antropomorphites ; que le polythéisme a été la première religion des hommes, et l'idolâtrie leur premier culte ; que tout enfant qui croit en Dieu est nécessairement idolâtre ou du moins Antropomorphe ; » — ces propositions sont fausses et injurieuses à la bonté de Dieu. Il n'est ni vrai ni possible que Dieu, qui est souverainement bon et le père des hommes, ait créé les premiers, et laisse aujourd'hui les enfants même qui reçoivent une éducation chrétienne, dans un état d'erreur inévitable à l'égard des perfections divines, qu'il est si nécessaire de connaître ; de manière que tous n'aient pu ou ne puissent être que des idolâtres ou des Antropomorphites. — Elles sont contraires à la vérité de l'histoire, étant certain d'un côté, que toutes les superstitions du paganisme ont été des innovations, et que les commencements et l'origine de l'idolâtrie peuvent se fixer ; et de l'autre, que la religion révélée, qui renferme les dogmes et les principes de la religion naturelle, et où l'on n'adore qu'un seul Dieu créateur de toutes choses, est aussi ancienne que le monde, et prescrit par son antiquité contre toutes les autres religions. On en trouve la preuve dans le livre de la Genèse, à qui les incrédules ne sauraient refuser une foi au moins historique. Ce qu'on avance de plus dans la première de ces deux propositions, savoir, « que le mot *esprit* n'a aucun sens pour quiconque n'a pas philosophié », est un fait contraire à l'observation et à l'expérience, injurieux aux chrétiens et à la religion chrétienne. Tous ceux que la foi chré-

(1) Bayle qui a fait tant d'efforts pour établir l'hypothèse des Manichéens par des preuves prises des biens et des maux qu'il y a dans le monde, convenait volontiers qu'elle se résuait évidemment par des arguments tirés de la nature de Dieu, et il apportait lui-même des démonstrations de cette espèce qui en montraient l'impossibilité. Les arguments que Bayle tirait des effets en faveur du Manichéisme, sont nuls aux yeux de l'auteur, puisqu'il décide avec raison que l'*unité du tout amorce une seule et unique intelligence*. Et l'on ne conçoit pas pourquoi il se contredit ouvertement, en disant « qu'il ne sait pas, et qu'il ne lui importe point de savoir s'il y a un principe unique des choses, ou s'il y en a plusieurs. »

tienne éclaire, savent, avant que d'avoir philosophé, que l'âme est distinguée du corps, et croient qu'elle est immatérielle et immortelle. Ils adorent Dieu comme un esprit souverainement parfait, comme un Être doué d'une intelligence et d'une volonté très-parfaite, qui n'a ni corps, ni couleur, ni figure, ni forme humaine, aucune forme ou qualité de la matière, qui ne peut tomber sous les sens, ni être vu des yeux du corps, mais seulement être connu par l'entendement. Les chrétiens sont instruits de ce dogme dès l'enfance, et dès qu'ils commencent à apprendre le catéchisme. La religion chrétienne exige que tous, sans exception, le croient comme une vérité de foi, ce qui serait injuste, s'il fallait avoir philosophé avant que d'avoir quelque notion exacte de ce que signifie le mot *esprit*. Il est vrai que les simples, et généralement ceux d'entre les chrétiens dont l'esprit n'est pas cultivé par l'étude de la philosophie, n'énonceraient pas clairement, et n'expliqueraient pas avec précision ce qu'ils entendent par le mot *esprit*; mais ils en ont néanmoins une idée, par laquelle ils distinguent l'esprit de tout ce qui ne l'est pas; et lorsqu'ils disent que Dieu, que les Anges, que les âmes des hommes sont des esprits, ils conçoivent que ce sont des êtres qui ne sont pas composés de parties comme la matière, que ce sont des êtres simples, actifs, intelligents, à qui la faculté de vouloir et d'aimer appartient. Ils conçoivent qu'ils ne sont pas des amas de matière, niaucune espèce de corps. C'est pourquoi, quand au quatrième siècle, l'hérésie des Anthropomorphites fit du bruit, elle fut rejetée d'un consentement unanime par toute l'Eglise.

Ce qu'on ajoute dans l'autre proposition, pour prouver le polythéisme et l'idolâtrie des premiers hommes, savoir : « qu'ils n'ont pu reconnaître un seul Dieu, que, quand généralisant de plus en plus leurs idées, ils ont été en état de remonter à une première cause, de réunir le système total des êtres sous une seule idée, et de donner un sens au mot *substance*, lequel est au fond la plus grande des abstractions; » c'est une assertion fausse à tout égard. Il est faux qu'un seul Dieu n'ait été ou n'ait pu être connu des hommes qu'après qu'ils eurent employé du temps à généraliser de plus en plus leurs idées, et à parvenir à réunir sous une seule idée le système total des êtres. Dieu en même temps qu'il créa le premier homme, pour en faire le père du genre humain, lui donna une connaissance de

son Créateur, non-seulement telle qu'elle était convenable et même due à un être intelligent, ce dont la raison ne nous permet pas de douter; mais même comme l'Histoire sainte et la Révélation nous l'apprennent, appropriée et proportionnée à la fin surnaturelle à laquelle il le destinait. Le premier homme eut le soin d'en instruire ses enfants, et cette connaissance eût été transmise dans toute sa pureté à tous ses descendants, si, dans la suite, aveuglés volontairement par le péché et par les passions, ils ne se fussent pour la plupart plongés dans le polythéisme et l'idolâtrie, religion absurde et insensée, d'où Jésus-Christ a rappelé le genre humain au culte d'un seul Dieu. Il est faux qu'il soit difficile à l'homme de se représenter sous une seule idée le système total des êtres, ou, ce qui revient au même, d'apercevoir que le monde est un seul tout dont les parties sont liées entre elles. On ne peut pas appeler difficile le premier pas qu'ont fait tous les anciens, qui, lorsque l'idolâtrie régnait déjà sur la terre presque entière, ont commencé à rechercher la cause du monde; on ne peut appeler difficile une idée qui naît naturellement en tous ceux qui font attention au spectacle de la nature, et qui est la suite d'une observation si naturelle et si indubitable, que les Épicuriens, les Spinozistes, et tous ceux qui ont fait profession d'athéisme, la regardent comme certaine; une idée, dont l'objet, savoir l'unité de tout dans l'univers, est un phénomène sensible et assuré dont ils ne doutent pas, quoiqu'ils ne puissent dans le fond tenter de faire voir que ce phénomène peut être, sans que Dieu existe, qu'ils ne s'embarrassent dans des contradictions manifestes; ce qui fait une des preuves les plus palpables de la fausseté de l'athéisme.

Il est donc faux qu'il soit si difficile à l'homme de parvenir à la connaissance d'un seul Dieu. Car de cette idée, qu'il est si naturel à l'homme de se former, savoir que l'univers est un tout unique, ordonné et établi de manière que toutes ses parties concourent à une même fin, qui est le cours perpétuel et uniforme de ce tout; il est très-naturel aussi que tout homme attentif s'élève à la connaissance d'une cause unique, qui n'est autre chose qu'un seul Dieu. D'ailleurs, il est constant, par l'observation, que la facilité de connaître un seul Dieu est innée à l'homme; c'est pourquoi, si cette vérité est proposée convenablement à un sauvage même, nourri

seul dans les forêts, pourvu qu'il veuille se rendre attentif et réfléchir, il la recevra tout de suite et sans aucune difficulté. Nous dirons même tout à l'heure qu'il n'est pas entièrement excusable de ce qu'avant d'avoir entendu les enseignements d'un autre homme sur ce point, il n'a pas eu soin, comme parle l'auteur même, *de lire dans le livre de la nature, ouvert à tous les yeux*, que Dieu existe, et qu'on doit l'adorer.

Nous ne voulons pas répéter ici ce que nous avons déjà dit, que ces deux propositions, ainsi que les précédentes, favorisent le polythéisme, l'idolâtrie, et même l'athéisme; mais à l'égard de cette dernière note, il est important de remarquer que si le premier homme n'a pas connu un seul Dieu, comme l'auteur l'enseigne, il faut qu'il n'ait pas été immédiatement créé ou formé par lui; et qu'ainsi il serait nécessaire d'admettre la supposition absurde des athées sur le progrès à l'infini et sans cause, de toutes les générations des hommes, et par conséquent de toutes les autres, ou sur la formation des premiers hommes et des premiers animaux qu'on prétendrait produits dans le temps, du limon de la terre échauffée par le soleil; de manière que ce serait là l'origine de la faculté même de penser qu'à l'homme, faculté de penser qui est un des écueils où se brisent tous les systèmes des athées.

La cinquième, où l'auteur assure « qu'il est des hommes qui seront sauvés, à qui il n'est pas possible de croire en Dieu; qu'un homme élevé dans les forêts, qui serait parvenu jusqu'à la vieillesse sans croire en Dieu, ne sera pas pour cela privé de sa présence dans l'autre vie, parce que son aveuglement n'a pas été volontaire, et qu'il est d'une impossibilité démontrée, qu'un pareil sauvage pût jamais éléver ses réflexions jusqu'à la connaissance du vrai Dieu; » cette proposition est contraire à la doctrine chrétienne, en tant qu'on y nie le péché originel, et qu'on y rejette la foi en Dieu, et la nécessité du baptême et de la charité, si souvent inculquée par Jésus-Christ, Notre-Seigneur, que l'auteur néanmoins appelle ailleurs un homme très-saint et un Dieu. (Tome III, pag. 177.)— Elle affaiblit malicieusement les forces de la raison, en niant que les hommes puissent s'élever à la connaissance de Dieu par la contemplation de l'univers, tandis qu'au contraire, il est très-aisé et naturel que la notion de l'Être suprême et de sa

providence naîsse dans l'esprit de tout homme qui réfléchit sur lui-même, et qui considère le spectacle de la nature.

Elle décèle un auteur qui contredit ouvertement et sans pudeur ce qu'il dit en un autre endroit. En effet, dans la proposition XIX que nous censurerons ci-après, il dit avec confiance que « la nature est un livre ouvert à tous les yeux, où chacun peut apprendre à servir et à adorer Dieu : que l'homme né dans une île déserte, ne serait pas excusable de n'y pas lire, parce qu'il parle à tous les hommes une langue intelligible à tous les esprits. »

VI. — Elle (la providence) ne l'empêche pas (l'homme) de le faire (le mal), soit que de la part d'un être si faible le mal soit nul à ses yeux, soit qu'elle ne pût l'empêcher sans gêner sa liberté et faire un mal plus grand en dégradant sa nature. (Tome III, page 77.)

CENSURE. — Cette proposition diminue la force et l'étendue de la providence de Dieu, qui sait tout, qui peut tout, et qui est aussi juste que miséricordieux. Elle est injurieuse à Dieu. Elle inspire un doute téméraire, défendu par la loi même naturelle, et contraire au sens moral et à la raison, sur la sainteté de Dieu, ou l'amour qu'il a nécessairement pour l'ordre immuable, et la haine qu'il a du péché, et par conséquent sur la principale et souvent l'unique raison qui porte les hommes à l'observation de la loi naturelle. — Elle favorise les vices, elle est blasphématoire et impie.

VII. — Je médite sur l'ordre de l'Univers... pour adorer le sage auteur qui s'y fait sentir;... je m'attendris à ses bienfaits; je le bénis de ses dons; mais je ne le prie pas. Que lui demanderais-je? Qu'il changeât pour moi le cours des choses, qu'il fit des miracles en ma faveur? Moi qui dois aimer par-dessus tout l'ordre établi par sa sagesse et maintenu par sa providence, voudrais-je que cet ordre fut troublé pour moi? Non, ce vœu téméraire mériterait d'être puni plutôt qu'exaucé. Je ne lui demande pas non plus le pouvoir de bien faire; pourquoi lui demander ce qu'il m'a donné? Ne m'a-t-il pas donné la conscience pour aimer le bien, la raison pour le connaître, la liberté pour le choisir?... Lui demander de changer ma volonté, c'est lui demander ce qu'il me demande; c'est vouloir qu'il fasse mon œuvre et que j'en recueille le salaire (Tom. III, pages 125, 126, 127).

CENSURE.— Cette proposition, selon laquelle « on ne doit pas prier Dieu, parce qu'il n'y a rien qu'on puisse lui demander; que ce serait

un vœu téméraire de lui demander qu'il changeât, ou qu'il troublât par des miracles l'ordre établi par sa sagesse et maintenu par sa Providence; qu'il n'est pas permis de lui demander le pouvoir de bien faire, qu'il a déjà donné aux hommes, en leur donnant la conscience pour aimer le bien, la raison pour le connaître, la liberté pour le choisir; et qu'enfin demander à Dieu de changer ma volonté, c'est lui demander ce qu'il me demande, et vouloir qu'il fasse mon œuvre, et que j'en reçoive le salaire; — cette proposition est contraire au sens moral, commun à tous les hommes, qui leur inspire d'adresser à Dieu leurs prières, pour être préservés des maux par sa Providence, et pour attirer sur eux ses bienfaits, et qui est si fort et si universel, qu'il n'y a jamais eu de religion où l'usage des prières publiques et solennnelles n'ait été en vigueur, point de peuple où les invocations particulières n'aient eu lieu, et où l'on ne remarque spécialement celles qui partent subitement du fond du cœur, surtout dans les maux de cette vie, et que Tertullien appelait *le témoignage d'une âme naturellement chrétienne*. — Elle est contraire à la raison, qui approuve et prescrit à l'homme de cultiver cette impression naturelle qui le porte à reconnaître par la prière le souverain domaine de Dieu sur lui, et lui fait sentir, lorsqu'il réfléchit sur sa faiblesse, qu'il n'a pas seulement besoin du secours de Dieu, mais de plus qu'il en est indigne, et mérite d'en être privé, si, par orgueil, il refuse de le solliciter par d'instantes prières. — Elle tend à étouffer les principaux sentiments que nous devons à Dieu, ceux de la reconnaissance pour les bienfaits dont il nous comble chaque jour, ceux d'une crainte salutaire de ses jugements, ceux de la confiance en sa protection, sentiments que nourrit et qu'augmente en nous la pratique religieuse de la prière. — Elle nie témérairement, et contre l'autorité de la révélation, l'utilité et la nécessité de la grâce pour éclairer l'esprit de l'homme, et porter la volonté au bien. Elle n'inspire qu'une vaine envie et un orgueil sacrilège. — Elle est indigne d'un philosophe, pour qui il est honteux d'ignorer que Dieu a mis dans l'univers une telle liaison entre le physique et le moral, que sans troubler l'ordre qu'il y a établi, et même ordinairement sans aucun miracle, il peut, selon les lois de sa Providence souveraine, exaucer les prières qu'on lui adresse d'une manière conforme à ce que l'instinct moral, la raison et la

religion prescrivent; pour qui il est plus honteux encore de blasphémer contre ce qu'il ignore, pour conclure qu'on ne doit pas prier Dieu; pour qui il n'est pas moins honteux de parler sans raison contre les miracles, de les représenter comme impossibles, quoique leur possibilité soit évidente, Dieu qui a tout créé et tout ordonné, étant souverainement libre, sage et puissant; et d'attaquer par des jeux de mots et de misérables équivoques une pratique aussi établie et aussi importante que celle de la prière, en disant que: « demander à Dieu qu'il change notre volonté, c'est lui demander ce qu'il nous demande; c'est vouloir qu'il fasse notre œuvre, et que nous en recueillions le salaire; » pour qui enfin il est honteux de ne pas apercevoir les rapports justes, l'utilité et l'équité de cette loi de l'ordre moral que Jésus-Christ nous a enseignés dans son Evangile, et qu'il a exprimés par ces paroles: *Demandez et vous recevrez*. — Elle est contraire à la loi naturelle et à la loi chrétienne, qui l'une et l'autre recommandent et ordonnent la pratique de prier Dieu, soit en public, soit en particulier. — Elle est pleine d'orgueil, elle est blasphématoire et impie.

VIII. — Emile n'apprendra jamais rien par cœur. (Tom. 1, page, 275.)

IX. — Ne leur faites (aux jeunes filles) jamais rien apprendre par cœur qui s'y rapporte (à la religion), pas même les prières. (Tom 4, pag. 79.)

X. Si l'on ne doit rien exiger des enfants par obéissance, il s'ensuit qu'ils ne peuvent rien apprendre dont ils ne sentent l'avantage actuel, soit d'agrément, soit d'utilité. (Tom. 1, p. 289.)

XI. — Ne donnez à votre élève aucune espèce de leçon verbale, il n'en doit recevoir que de l'expérience; ne lui infligez aucune espèce de châtiment, car il ne sait ce que c'est que d'être en faute; ne lui faites jamais demander pardon, car il ne saurait vous offenser. Dépourvu de toute moralité dans ses actions, il ne peut rien faire qui soit moralement mal, et qui mérite ni châtiment ni réprimande. (Tom. 1, p. 189.)

XII. — (Tom. 2, p. 348): Je prévois combien de lecteurs seront surpris de me voir suivre tout le premier âge de mon élève, sans lui parler de la religion. A quinze ans, il ne savait pas s'il avait une âme, et peut-être à dix-huit n'est-il pas encore temps qu'il l'apprenne; car, s'il l'apprend plus tôt qu'il ne

faut , il court risque de ne le savoir jamais.... (Ibid. p. 530.) Le philosophe qui ne croit pas (en Dieu) a tort parce qu'il use mal de la raison qu'il a cultivée , et qu'il est en état d'entendre les vérités qu'il rejette. Mais l'enfant , qui professe la religion chrétienne , que croit-il?... (ibid. p. 532). Nous tenons que nul enfant mort avant l'âge de raison , ne sera privé du bonheur éternel ; les catholiques croient la même chose de tous les enfants qui ont reçu le baptême , quoiqu'ils n'aient jamais entendu parler de Dieu. Il y a donc des cas où l'on peut être sauvé sans croire en Dieu , et ces cas ont lieu soit dans l'enfance , soit dans la démence , quand l'esprit humain est incapable des opérations nécessaires pour reconnaître la divinité. Toute la différence que je vois entre vous et moi , est que vous prétendez que les enfants ont à sept ans cette capacité , et que je ne la leur accorde pas même à quinze. Que j'aie tort ou raison , il ne s'agit pas ici d'un article de foi , mais d'une simple observation d'histoire naturelle.

XIII. — Les idées de création , d'annihilation , d'ubiquité , d'éternité , de toute-puissance , celles des attributs divins , toutes ces idées qu'il appartient à si peu d'hommes de voir aussi confuses et aussi obscures qu'elles le sont , et qui n'ont rien d'obscur pour le peuple , parce qu'il n'y conçoit rien du tout , comment se présenteront-elles... à de jeunes esprits? (tom. 3, p. 546.)

CENSURE. — Ces propositions , où l'on défend de faire jamais rien apprendre par cœur aux enfants de l'un et l'autre sexe , rien surtout de ce qui se rapporte à la religion , pas même les prières ; où l'on prescrit de ne jamais rien exiger d'eux par obéissance , de ne leur donner aucune espèce de leçon verbale , et de ne leur infliger aucune espèce de châtiment , parce qu'avant l'adolescence , ils ne savent ce que c'est que d'être en faute , et que dépourvus de toute moralité dans leurs actions , ils ne peuvent rien faire qui mérite ni châtiment ni récompense ; où l'on prétend que les enfants à quinze ans ne sont pas encore capables de connaître Dieu , et qu'il ne faut pas leur en parler ; que , quand ils ont atteint l'âge de dix-huit ans , il n'est peut-être pas encore temps de leur apprendre qu'ils ont une âme ; que le Philosophe qui ne croit pas en Dieu a tort , parce qu'il use mal de la raison qu'il a cultivée ; mais que l'enfant qui

professe la religion chrétienne , ne croit rien ; qu'on ne doit pas craindre que le défaut de croire en Dieu puisse nuire au salut des enfants , en cas qu'ils viennent à mourir , puisque nul enfant mort avant l'âge de raison ne sera privé du bonheur éternel , que les catholiques croient la même chose de tous les enfants qui meurent après leur baptême sans avoir jamais entendu parler de Dieu , et que généralement quand l'esprit humain , comme dans l'enfance et dans la démence , est incapable des opérations nécessaires pour reconnaître la divinité , l'on peut être sauvé sans croire en Dieu ; où l'on ajoute qu'en reste , dans cette assertion , il ne s'agit pas d'un article de foi , mais d'une simple observation d'histoire naturelle , et que les idées de création , d'éternité , de toute-puissance , que celles des attributs divins , peuvent être aperçues de peu d'hommes , aussi confuses qu'elles le sont , que le peuple n'y conçoit rien du tout , qu'à plus forte raison elles ne se présenteront pas à de jeunes esprits , quelque soin qu'on puisse avoir de les instruire ;

Ces propositions sont fausses , inouïes , contraires aux préceptes et à la pratique de tous les sages. Elles présentent au lecteur un plan d'éducation bizarre et monstrueux , opposé à la nature et à la fin de l'homme , où les facultés de l'âme , qui ont besoin d'être cultivées , resteraient si long-temps sans l'être en aucune manière , que , faute de culture et d'exercice , elles en deviendraient presque incapables : ce qui serait très-funeste au bien public et particulier , dans l'ordre politique et dans celui de la religion. Ce plan d'éducation , jusqu'à l'âge de dix-huit ans , n'aurait pour objet que le corps , que les sens , que ce que l'homme a de commun avec les animaux , à qui seuls il conviendrait. Il dégraderait l'homme et lui serait pernicieux. Sans égard à ce qui est constaté même par l'expérience de tous les siècles et par l'autorité de l'Histoire sacrée et profane , l'homme y est supposé si tardif à éprouver le sens moral , à faire usage de sa raison , à avoir même la connaissance de Dieu , que , selon ces propositions , excepté les philosophes , qui ont tort s'ils ne croient pas en Dieu , le reste du genre humain , les jeunes esprits et le peuple ne conçoivent rien du tout dans l'idée de Dieu et de ses attributs.—Elles sont pleines d'irréligion et d'absurdités , soit dans ce que l'auteur , par de vaines subtilités , prétend établir , savoir qu'à l'âge de quinze et même dix-huit ans , il

n'est peut-être pas encore temps qu'un enfant sache s'il a une âme, quelle est sa fin, s'il y a un Dieu, et comment il faut l'honorer ; soit dans la raison qu'il en apporte, et qui consiste à dire qu'un jeune homme, à cet âge, n'est pas encore capable d'apprendre ces vérités, qu'il n'y a que les philosophes qui puissent avoir quelque idée de Dieu et de ses perfections, et que les enfants et le peuple n'y conçoivent rien du tout. D'où il suivrait que, quoique l'homme soit né pour la religion, ainsi que l'ont observé les plus irréguliers, cependant personne n'y serait propre, si ce n'est les philosophes dont le nombre est très-petit. — Elles sont contraires à l'expérience et à l'observation, à la raison, à la religion naturelle et à la révélation divine. — Elles font voir un homme qui aime à se distinguer par les paradoxes les plus outrés et les plus dangereux.

XIV. — (Tom. 2, pag. 263 et 264) : Nous entrons enfin dans l'ordre moral (à quinze ou seize ans) : nous venons de faire un second pas d'homme. Si c'en était ici le lieu, je ferai voir.... que tout le droit de la nature n'est qu'une chimère, s'il n'est fondé sur un besoin naturel au cœur humain. — (Page 264) : Le précepte même d'agir avec autrui comme nous voudrions qu'on agit avec nous, n'a de vrai fondement que la conscience et le sentiment ; car, où est la raison précise d'agir, étant moi-même comme si j'étais un autre, surtout quand je suis moralement sûr que je ne dois jamais me trouver dans le même cas ? et qui me répondra qu'en suivant fidèlement cette maxime, j'obtiendrai qu'on la suive de même avec moi ? Mais quand la force d'une âme expansive m'identifie avec mon semblable, et que je me sens pour ainsi dire en lui, c'est pour ne pas souffrir que je ne veux pas qu'il souffre ; je m'intéresse à lui pour l'amour de moi, et la raison du précepte est dans l'amour de la nature elle-même, qui m'inspire le désir de mon bien-être en quelque lieu que je me sente exister. D'où je conclus qu'il n'est pas vrai que les préceptes de la loi naturelle soient fondés sur la raison seule ; ils ont une base plus solide et plus sûre. L'amour des hommes, dérivé de l'amour de soi, est le principe de la justice humaine. Le sommaire de toute la morale est donné dans l'Evangile par celui de la loi.

XV. — Puisque de toutes les aversions que nous donne la nature, la plus forte est celle de mourir, il s'ensuit que tout est permis pour elle à quiconque n'a nul autre moyen possible

pour vivre. Les principes sur lesquels l'homme vertueux apprend à mépriser sa vie et à l'immoler à son devoir, sont bien loin de cette simplicité primitive. (Tome 2, page 41.)

XVI. — Un soufflet et un démenti reçu et enduré ont des effets civils que nulle sagesse ne peut prévenir, et dont nul tribunal ne peut venger l'offense. L'insuffisance des lois lui rend donc en cela son indépendance ; il est alors seul magistrat, seul juge entre l'offenseur et lui : il est seul interprète et ministre de la loi naturelle ; il se doit justice et peut seul se la rendre, et il n'y a sur la terre aucun gouvernement assez insensé pour le punir de se l'être faite en pareil cas. Je ne dis pas qu'il doive s'aller battre, c'est une extravagance ; je dis qu'il se doit justice, et qu'il en est le seul dispensateur. Sans tant de vains édits contre les duels, si j'étais souverain, je réponds qu'il n'y aurait jamais ni soufflet ni démenti donnés dans mes états, et cela par un moyen fort simple, dont les tribunaux ne se mêleraient pas. Quoi qu'il en soit, *Emile* sait en pareil cas la justice qu'il se doit à lui-même, et l'exemple qu'il doit à la sûreté des gens d'honneur. Il ne dépend pas de l'homme le plus ferme d'empêcher qu'on ne l'insulte ; mais il dépend de lui d'empêcher qu'on ne se vante long-temps de l'avoir insulté. (Tome 2, dans la note de la page 523.)

CENSURE. — Ces propositions, dans lesquelles on affirme « que tout le droit de la nature n'est qu'une chimère, s'il n'est fondé sur un besoin naturel au cœur humain ; que l'amour des hommes, dérivé de l'amour de soi, est le principe de la justice humaine ; que le sommaire de toute la morale à l'égard des autres hommes, donné dans l'Evangile par cet abrégé de la loi : *Vous aimerez votre prochain comme vous-même*, doit s'expliquer d'un amour qui vienne de l'amour de nous-mêmes ; qu'il n'y a point de raison précise d'agir, étant moi-même, comme si j'étais un autre, surtout quand je suis moralement sûr que je ne dois jamais me trouver dans le même cas, et que personne ne me répondra qu'en suivant fidèlement cette maxime, j'obtiendrai qu'on la suive de même avec moi ; que le précepte d'agir avec autrui comme nous voudrions qu'on agit avec nous, n'a de vrai fondement que l'amour de soi-même, par lequel quand la force d'une âme expansive m'identifie avec mon semblable, et que je me sens pour ainsi dire en lui, la nature m'inspire le désir de mon bien-

être en quelque lieu que je me sente exister, en sorte que c'est pour ne pas souffrir que je ne veux pas qu'il souffre ; que puisque de toutes les aversions que nous donne la nature, la plus forte est celle de mourir, il s'ensuit que tout est permis pour elle à quiconque n'a nul autre moyen possible pour vivre ; que les principes sur lesquels l'homme vertueux apprend à mépriser sa vie et à l'immoler à son devoir, sont bien loin de cette simplicité primitive ; que celui qui a reçu un soufflet, ou à qui on donne un démenti, est le seul juge entre l'offenseur et lui, que nul tribunal ne peut venger cette injure ; que l'insuffisance des lois lui rend donc en cela son indépendance ; qu'il est alors le seul interprète et le seul ministre de la loi naturelle ; qu'il se doit justice, et peut seul se la rendre ; qu'il n'y a sur la terre aucun gouvernement assez insensé pour le punir de se l'être faite en pareil cas ; qu'il ne doit pas cependant s'aller battre, que ce serait une extravagance ; que de vains édits défendent les duels, mais qu'il y a un moyen fort simple et très-éfficace pour arrêter le cours de ces insultes, et dont les tribunaux ne se mêleraient pas, par lequel l'offensé empêcherait sûrement qu'on ne se vantât long-temps de l'avoir insulté ;

Ces propositions méritent les plus sévères qualifications. — La première, qui a pour objet le fondement du droit de la nature, est fausse, en tant qu'on y fonde le droit naturel sur un principe qui n'a point assez d'étendue, c'est-à-dire, dont l'application ne s'étend pas à tous les devoirs de la loi naturelle qui regardent le prochain. En effet, l'amour des hommes dérivé de l'amour de nous-mêmes, ou, comme s'exprime l'auteur, l'amour des hommes dérivé de la force d'une âme expansive, qui nous identifie avec notre semblable, ne peut aller au-delà de certaines bornes. Chaque homme cependant doit regarder tous les autres hommes comme ses frères ; il doit les aimer tous sans exception, quoique dans l'exécution ou l'accomplissement des devoirs de la charité envers le prochain, il faille avoir différemment égard aux personnes auxquelles la divine Providence nous applique par divers rapports qu'il n'est pas nécessaire de détailler ici. De là, ce sommaire de la loi donné dans l'Evangile, *vous aimerez votre prochain comme vous-même*, est mal expliqué dans ces propositions, d'un amour du prochain dérivé de l'amour de nous, de sorte que l'amour de nous-mêmes soit le

fondement et comme le motif de l'amour du prochain. Cette explication est fausse, témoreuse, contraire à la vraie signification de cette loi de la nature et de l'Evangile. Le vrai sens de ce précepte est que nous devons au prochain un amour semblable à celui que nous nous portons, et qu'ainsi nous lui voulions et lui procurions, autant qu'il est en notre pouvoir, le même bien spirituel que nous devons nous vouloir à nous-mêmes, savoir le salut éternel, et de plus, le même bien et les mêmes secours temporels que nous voudrions raisonnablement et sagement qu'on nous procurât dans des circonstances pareilles. Cette loi nous enseigne donc que l'amour réglé de nous-mêmes doit être le modèle de celui que nous devons au prochain. Il n'y est pas dit qu'il en est le fondement ; mais chacun voit assez, et même sent intimement, que ce fondement consiste dans la ressemblance et l'égalité de nature qui est entre tous les hommes, lesquels tirent tous leur origine d'un seul homme, dont Dieu fut le créateur. Il est vrai, au reste, que l'amour dérivé de l'amour de nous-mêmes, ajoute à ce motif une grande force à l'égard de ceux avec qui nous avons différentes espèces de liaisons particulières.

La seconde proposition est une preuve que la première, où l'on assigne pour fondement et pour principe de toute la loi naturelle l'amour du prochain dérivé de l'amour de nous-mêmes, mérite la condamnation qui en a été faite, à cause que ce principe a beaucoup moins d'étendue que les devoirs auxquels cette loi nous oblige envers les autres hommes. Effectivement, si le principe de l'auteur s'appliquait à tous ces devoirs, jamais sans doute il n'eût osé avancer « que tout est permis pour conserver sa vie à quiconque n'a nul autre moyen possible pour vivre » ; d'où il suit que, dans ce cas, il n'y a aucun crime, aucun attentat défendu ; qu'il est alors permis de tuer l'ami le plus intime, le père le plus tendre, le bienfaiteur à qui on devrait la plus vive reconnaissance ; qu'on peut dans la même circonstance, sans enfreindre aucune loi, causer la ruine entière de la patrie et de l'état, et qu'enfin les principes, comme l'ajoute l'auteur, « sur lesquels l'homme vertueux immole sa vie à son devoir, sont faux, étant bien éloignés de cette simplicité primitive. »

Quelles affreuses conséquences ! quelle horreur n'inspirent-elles pas ? Qui ne sent combien elles sont opposées au sens moral à tout droit

naturel, positif et divin? On voit par là jusqu'où conduisent les maximes du nouvel instituteur, l'opposition de sa prétendue philosophie au bien de toute société publique et privée , et quel monstre deviendrait un élève formé par les leçons d'un tel maître , et imbu de sa doctrine détestable.

La dernière de ces trois propositions respire la vengeance , et la recommande contre les préceptes de la loi naturelle et de l'Evangile. Elle indique , pour se venger d'un offenseur , une voie également contraire au faux point d'honneur et à la vraie gloire , et que tout droit interdit. Elle est contraire à l'obéissance due aux magistrats et à la puissance souveraine , attribuant à chaque particulier une indépendance entière de toutes les lois et de tout gouvernement , pour le faire seul juge de l'offense qu'il prétendrait lui avoir été faite , et de la réparation qui pourrait lui être due. Elle est injurieuse à tous les princes , et surtout à nos rois , dont l'auteur méprise sur cela l'autorité , et traite de vains les édits faits pour arrêter la fureur des duels.

XVII. — Après un long interdit..... j'obtins (1) la permission de reprendre mes fonctions pour m'aider à vivre. Autrefois je disais la messe avec la légèreté qu'on met à la longue aux choses les plus graves , quand on les fait trop souvent. Depuis mes nouveaux principes , je la célèbre avec plus de vénération : je me pénètre de la majesté de l'Être suprême , de sa présence , de l'insuffisance de l'esprit humain , qui conçoit si peu ce qui se rapporte à son auteur. En songeant que je lui porte les vœux du peuple sous une forme prescrite , je suis avec soin tous les rits , je récite attentivement , je m'applique à n'omettre jamais ni le moindre mot , ni la moindre cérémonie : quand j'approche du moment de la consécration , je me recueille pour la faire avec toutes les dispositions qu'exige l'Eglise et la grandeur du sacrement ; je tâche d'anéantir ma raison devant la suprême intelligence ; je me dis : Qui es-tu , pour mesurer la puissance infinie ? Je prononce avec respect les mots sacramentaux , et je donne à leur effet toute la foi qui dépend de moi. Quoi qu'il en soit de ce mystère inconcevable , je ne crains pas qu'au jour du

(1) C'est ici le vicaire savoyard qui parle dans la prétendue profession de foi que l'auteur lui met dans la bouche , qu'il rapporte fort au long , et qu'il approuve , ou plutôt qu'il a composée lui-même.

jugement je sois puni pour l'avoir jamais profané dans mon cœur.

CENSURE. — Cette proposition , dans la bouche du vicaire savoyard , dont les sentiments qu'il appelle ici avec complaisance ses nouveaux principes , sont ceux d'un déiste qui rejette tous les mystères de la foi catholique , et même toute autre révélation , n'est autre chose que la profession d'une hypocrisie consommée. C'est faire profession de tromper le public par des démonstrations solennelles de croire et de révéler en matière qui intéresse le plus la religion , ce qu'on ne croit ni ne respecte , et cela dans la vue de s'aider à vivre en reprenant ses fonctions de vicaire , ainsi qu'il est dit dans cette proposition. Nous avons déjà remarqué que ce sont ses propres sentiments que le nouvel instituteur expose sous le nom de Confession de foi du vicaire savoyard , et l'on ne peut douter qu'il n'ait proposé cet exemple à l'imitation de tous ceux qui penseraient sur la religion révélée et sur les mystères de la foi catholique comme ce vicaire , et qui se trouveraient dans des conjectures semblables. Mais qui pourrait hésiter à prononcer qu'une telle hypocrisie est indigne d'un honnête homme , et qu'en égard aux seuls principes de la loi et de la religion naturelles , c'est une abomination et un sacrilège ?

DE LA POSSIBILITÉ ET DE LA NÉCESSITÉ DE LA RÉVÉLATION.

XVIII. — (Tom. 3, p. 450) : Continuez à m'instruire ; vous ne m'avez dit que la moitié de ce que je dois savoir. Parlez de la révélation , des Ecritures , de ces dogmes obscurs sur lesquels je vais errant dès mon enfance , sans pouvoir les concevoir ni les croire , et sans savoir ni les admettre ni les rejeter. Oui , mon enfant , j'achèverai de vous dire ce que je pense.... (Le même , p. 452) : Vous ne voyez dans mon exposé que la religion naturelle : il est bien étrange qu'il en faille une autre ? Par où connaîtrai-je cette nécessité ? De quoi puis je être coupable en servant Dieu selon les lumières qu'il donne à mon esprit , et selon les sentiments qu'il inspire à mon cœur ? Quelle pureté de morale , quel dogme utile à l'homme et honorable à son auteur puis-je tirer d'une doctrine positive , que je ne puisse tirer sans elle du bon usage de mes facultés ? Montrez-moi ce qu'on peut ajouter pour la

gloire de Dieu, pour le bien de la société, et pour mon propre avantage aux devoirs de la loi naturelle, et quelle vertu vous ferez naître d'un nouveau culte qui ne soit pas une conséquence du mien ? Les plus grandes idées de la divinité nous viennent par la raison seule. Voyez le spectacle de la nature ; écoutez la voix intérieure. Dieu n'a-t-il pas tout dit à nos yeux, à notre conscience, à notre jugement ?

CENSURE. — Cette proposition, où l'auteur assure que « la religion naturelle suffit, et que la révélation n'est ni nécessaire ni utile; que Dieu offre aux yeux de tous les hommes, à leur conscience, à leur jugement, tout ce qui concerne la religion et la manière de bien vivre ; que par la révélation on ne peut rien apprendre qui puisse servir à la gloire de Dieu au bien de la société, et à l'avantage des particuliers, que la loi naturelle ne prescrive , et qu'il ne peut naître d'une religion révélée aucune vertu qui ne soit une conséquence de la religion naturelle; qu'ainsi toute doctrine positive, toute révélation qui serait ajoutée à la religion naturelle, est inutile et superflue ; » cette proposition est absurde. Il s'ensuivrait que l'homme sait par la raison tout ce que Dieu peut lui enseigner, soit sur la nature divine et ses perfections infinies , soit sur l'état primitif, présent ou futur du genre humain , soit sur les conseils de la divine Providence à l'égard des hommes ; et que la raison nous instruit de toutes les vertus qui sont possibles à l'homme avec le secours de Dieu, de tout degré de vertu auquel l'homme peut parvenir avec le même secours; que la raison nous présente tous les motifs qui peuvent nous porter à la vertu , nous donne tous les moyens , et nous apprend toutes les manières de la pratiquer. Elle est injuriuse à la religion chrétienne , et la calomnie indignement , en méprisant , comme innutile , l'ordre surnaturel que cette sainte religion offre à notre foi : ordre bien supérieur à la raison , que l'homme n'aurait jamais inventé , et nécessaire à la réparation du genre humain , qui par le péché était déchu du premier état où il avait été créé : ordre qui suppose et confirme tout ce que la religion et la loi naturelles comprennent , et y ajoutent beaucoup de vérités entièrement inconnues à la raison sur les objets les plus élevés et les plus importants , sur la nature incompréhensible de Dieu, sa Providence et son amour pour les

hommes , qui lie d'une nouvelle manière , et avec plus de force , l'homme à Dieu par des devoirs d'amour , de reconnaissance, de confiance et de fidélité , destine l'homme à une fin surnaturelle , et lui donne des forces surnaturelles , pour remplir les devoirs qui lui sont imposés. Elle resserre témérairement dans des bornes trop étroites la bonté et la Providence de Dieu , en assurant que Dieu ne peut accorder aux hommes rien de plus que des dons qui lui sont naturels.

Elle est impie et blasphématoire.

XIX. — (Tom. 3, p. 177) : Il en est un seul (livre) ouvert à tous les yeux, c'est celui de la nature. C'est dans ce grand et sublime livre que j'apprends à servir et à adorer son divin auteur. Nul n'est excusable de n'y pas lire , parce qu'il parle à tous les hommes une langue intelligible à tous les esprits. Quand je serais né dans une île déserte , quand je n'aurais pas vu d'autre homme que moi , que je n'aurais jamais appris ce qui s'est fait anciennement dans un coin du monde ; si j'exerce ma raison , si je la cultive , si j'use bien des facultés immédiates que Dieu me donne , j'apprendrai de moi-même à le connaître , à l'aimer , à aimer ses œuvres , à vouloir le bien qu'il veut , et à remplir , pour lui plaire , tous mes devoirs sur la terre. Qu'est-ce que tout le savoir des hommes m'apprendra de plus ? A l'égard de la révélation , si j'étais meilleur raisonneur ou mieux instruit , peut-être sentirais-je sa vérité , son utilité pour ceux qui ont le bonheur de la reconnaître.

XX. — Ce que Dieu veut qu'un homme fasse , il ne le lui fait pas dire par un autre homme : il le lui dit lui-même , il l'écrit au fond de son cœur.

CENSURE. — Ces propositions , où il est dit que « la nature est un livre ouvert à tous les yeux , et intelligible à tous les esprits , dans lequel tout homme , né même dans une île déserte , et qui n'aurait jamais vu d'autres hommes que lui , pourrait de lui-même , en usant bien des facultés immédiates que Dieu lui donne , apprendre tous les devoirs qui concernent le culte de Dieu et l'amour du prochain , que tout le savoir des hommes ne lui apprendra rien de plus sur ces objets ; qu'on ne sent point même l'utilité de la révélation ; que ce que Dieu veut qu'un homme fasse , il ne le lui fait pas dire par un autre homme , qu'il le lui dit lui-même , et qu'il l'écrit au fond de son cœur ; » ces propositions contredisent l'expérience de

tous les siècles. Il n'y a jamais eu de peuples, qui par les seules lumières de la raison et sans le secours de la révélation divine, soient parvenus d'eux-mêmes à la vérité sur le sujet de la religion. Toutes les nations qui n'ont pas marché à la lumière de la vraie révélation, ont pratiqué des cultes déraisonnables et odieux. Tous les philosophes mêmes, qui, n'ayant pour guide que leur raison, ont tâché d'expliquer les devoirs de l'homme, ont erré souvent sur beaucoup de points de la dernière conséquence. — Elles sont contraires au sentiment intérieur que l'homme a de sa faiblesse, de son ignorance, du besoin où il est que Dieu l'éclaire. C'est en partie ce sentiment qu', dans tous les âges du monde, a porté les peuples à adopter des révélations prétendues, qu'on leur présentait comme divines. — Elles sont opposées au jugement que les plus distingués des philosophes païens ont porté de la raison humaine. Ils ont reconnu combien elle est faible. Ils ont avoué que la philosophie, aidée même de la force des lois humaines, ne suffisait pas pour instruire les peuples, et les retirer des erreurs monstrueuses où ils étaient plongés. Et, si l'on considère les égarements de ces philosophes, leurs doutes, leurs aveuglements sur tant d'objets essentiels dont un enfant chrétien est instruit, n'y voit-on pas une preuve sensible du besoin qu'a l'esprit humain même cultivé, d'être éclairé par la révélation divine ? puisque, quand cette lumière lui a manqué, il s'est trompé sur tant de choses très importantes, qui concernent les devoirs et la fin de l'homme, il a flotté dans l'incertitude sur beaucoup d'autres, et est enfin demeuré sur un grand nombre enseveli dans les ténèbres d'une entière ignorance. — Elles flattent follement la multitude d'un pouvoir imaginaire et d'une facilité démentie par l'expérience, de parvenir par elle-même, et par les seules forces de la raison, à la connaissance de la vérité, sur ce qui regarde la fin à laquelle l'homme est destiné, sur le culte qu'il doit à Dieu, et sur tous ses autres devoirs. L'observation montre au contraire que le grand nombre au moins, que les simples n'ont ni le génie, ni le temps nécessaire, ni le jugement assez droit et assez libre de préjugés, ni l'esprit assez tranquille, assez dégagé des soins de la vie et des passions, pour découvrir d'eux-mêmes, avec succès, par la raison seule, tous les devoirs que l'homme doit remplir. — Elles rejettent temporairement l'utilité de la révélation divine, que

l'homme néanmoins ne pourrait désirer avec trop d'ardeur et recevoir avec trop de reconnaissance, quand même elle ne serait qu'une promulgation extérieure de la loi de nature. D'ailleurs, la révélation chrétienne a cet avantage que, par son moyen, les plus simples, les enfants mêmes, sans pénétration d'esprit, sans talents, sans employer un temps que la multitude n'a pas, apprennent aisément les devoirs de l'homme à l'égard de Dieu, des autres hommes et d'eux-mêmes.

On y méprise les avantages que la raison et l'expérience doivent faire attribuer à la foi chrétienne : la foi étant une voie plus courte, plus précise, plus parfaite, plus certaine d'instruire les hommes de ce qui leur importe le plus, que toutes les recherches qu'ils pourraient faire d'eux-mêmes. Et c'est la seule qui soit propre à l'instruction des simples. — Elles nous présentent comme un ouvrage de la raison qui ne serait pas même cultivée, comme le fruit des réflexions d'un homme né dans une île déserte, et qui n'aurait jamais vu d'autres hommes que lui, un abrégé des principes et des préceptes de la morale infinitimement plus exact et plus complet que tout ce que Socrate, Platon et tous les anciens philosophes enseignèrent jamais là-dessus. Aussi l'auteur a-t-il tiré cette doctrine de nos livres saints. Elle est très-conforme à la raison, mais la raison laissée à elle-même, n'irait pas si loin. Elle est due à la révélation. — Elles sont donc fausses, absurdes, contraires à l'observation et à l'expérience ; elles sont avancées en haine de la religion révélée, et dans la vue de la détruire.

XXI.—(T. 3, p. 153, 154) : On me dit qu'il fallait une révélation pour apprendre aux hommes la manière dont Dieu voulait être servi ; on assigne en preuve la diversité des cultes bizarres qu'ils ont institués : et l'on ne voit pas que cette diversité même vient de la fantaisie des révélations. Dès que les peuples se sont avisés de faire parler Dieu, chacun l'a fait parler à sa mode, et lui a fait dire ce qu'il a voulu. Si l'on n'eût écouté que ce que Dieu dit au cœur de l'homme, il n'y aurait jamais eu qu'une religion sur la terre.

Il fallait un culte uniforme, je le veux bien ; mais ce point était-il donc si important, qu'il fallût tout l'appareil de la puissance divine pour l'établir ? Ne confondons pas le cérémonial de la religion avec la religion. Le culte que Dieu demande, est celui du cœur ; et celui-là, quand il est sincère, est toujours uni-

forme.... Quant au culte extérieur , s'il doit être uniforme pour le bon ordre , c'est purement une affaire de police ; il ne faut pas de révélation pour cela.

CENSURE. — Cette proposition a plusieurs parties. Quant à ce qui est dit que , « dès que les peuples se sont avisés de faire parler Dieu , chacun l'a fait parler à sa mode , et lui a fait dire ce qu'il a voulu , » — elle est souverainement téméraire , impie et blasphématoire. On y parle en général de toutes les révélations , sans en excepter aucune. La révélation faite aux premiers hommes et aux Patriarches , la révélation donnée autrefois aux Juifs , et la révélation chrétienne , y sont confondues sans distinction avec les autres prétendues révélations que tant de divers peuples reçurent , et qui sont toutes fausses. On y méprise donc indifféremment celles-là comme celles-ci , et par conséquent on y représente Moyse et Jésus-Christ même , comme des hommes qui se croyaient inspirés sans l'être , ou comme des séducteurs qui ont voulu tromper les hommes.

En tant que l'on dit dans la même proposition , « qu'il ne fallait pas une révélation pour apprendre aux hommes la manière dont Dieu voulait être servi , et qu'en vain , pour montrer qu'il en faut une , on assigne en preuve la diversité des cultes bizarres que les hommes ont institués ; que cette preuve n'a aucune force , » — cette proposition est fausse et montre le peu de réflexion de l'auteur , qui , considérant le soin qu'eurent les anciens législateurs de prescrire les cultes que l'on rentrait à la divinité , leur politique à les donner comme venant de la divinité même , et la facilité de tant de peuples à recevoir ces cultes bizarres , quelque opposés qu'ils fussent à la raison et à la religion naturelle , aurait dû en conclure quelle est la faiblesse de la raison humaine , quelle est la force du sentiment qu'elle a du besoin d'être éclairée , et combien est désirable une révélation qui ait les caractères de la vérité , telle qu'est la révélation chrétienne. — Elle est dictée par la haine de la révélation divine , sans laquelle cependant tant de nations qui n'adorent qu'un seul Dieu créateur de toutes choses , seraient encore attachées à ces divers cultes , que l'auteur a raison d'appeler bizarres , et que pratiqua presque tout l'univers , lorsqu'on y eut perdu le souvenir de la vraie révélation qui avait été faite aux premiers hommes. — Enfin , en tant qu'on assure dans cette proposition , que , « sans tout

l'appareil de la puissance divine , c'est-à-dire , sans la révélation divine , on peut établir et conserver un culte uniforme ; qu'il ne faut pas confondre le cérémonial de la religion avec la religion ; que le culte que Dieu demande , est celui du cœur , qui , quand il est sincère , est toujours uniforme , en sorte que , si l'on n'eût écouté que ce que Dieu dit au cœur de l'homme , il n'y aurait jamais eu qu'une religion sur la terre ; que , quant au culte extérieur , s'il doit être uniforme pour le bon ordre , c'est purement une affaire de police , et qu'il ne faut pas de révélation pour cela ; »

Cette même proposition est contraire à l'expérience ; car on y suppose faussement que la religion naturelle , pratiquée par des hommes qui ne seraient point guidés par la révélation , serait toujours uniforme quant aux sentiments du cœur. Au contraire , comme nous l'avons déjà dit plusieurs fois , les hommes qui seraient privés de la révélation , s'égareraient et se diviseraient entre eux sur les principaux points de la religion naturelle. Cela arriverait non-seulement parmi le peuple , mais à l'égard des philosophes mêmes. Ceux qui philosopheraient exactement , reconnaîtraient et adoreraient un Dieu créateur , tandis que l'auteur et ses disciples , comme nous l'avons vu , ne sauraient point , si Dieu a créé l'univers. Ceux-là lui adresseraient des prières , lui demanderaient des secours , des lumières , des dons ; l'auteur dirait , comme dans la proposition VII : « Je ne prie point Dieu ; que lui demanderais-je ? » Il n'est pas nécessaire de pousser plus loin cette induction. — Elle est encore fausse , et destructive de la religion naturelle , dans ce qu'on y dit sans restriction , savoir , « que le cérémonial de la religion ne doit pas être confondu avec la religion , et que le culte que Dieu demande , est celui du cœur , qui , quand il est sincère , est toujours uniforme. » Où l'on suppose que la religion naturelle ne consiste que dans les sentiments , les affections et les actes intérieurs ; que le culte du cœur suffit pour remplir les devoirs de la religion , et que Dieu n'en demande pas davantage. Cette idée renverserait la religion naturelle. Il y a des actes extérieurs de religion , sans lesquels le fond même de la religion naturelle ne peut subsister. Il ne suffirait pas , par exemple , de croire intérieurement , il faut confesser de bouche et ouvertement qu'on croit que Dieu est , qu'il faut l'adorer , mettre en lui sa confiance , le prier , le remercier de ses bienfaits ,

etc. : et il est d'une nécessité indispensable de produire au-dehors , et d'exprimer par des actions extérieures les sentiments et les affections de son cœur à l'égard de Dieu, soit pour les entretenir et les augmenter en soi-même, soit pour les communiquer et les inspirer aux autres. — Elle est avancée en haine de la religion chrétienne qui, outre plusieurs rits dont les uns sont constamment et uniformément prescrits par l'Eglise, les autres varient suivant la différence des temps et des lieux, quoiqu'on doive les observer dans les pays où ils sont établis, exige la pratique de quelques-uns qui lui sont nécessaires, et que Jésus-Christ lui-même a institués. L'uniformité de ceux-ci est un des liens extérieurs qui réunissent les fidèles en une société visible qui est l'Eglise , par le ministère de laquelle les vérités révélées se communiquent à toutes les nations, et se perpétueront dans tous les siècles jusqu'à la consommation du monde. — Elle montre dans l'auteur une grande témérité. « C'est purement une affaire de police selon lui, d'établir et d'entretenir l'uniformité du culte extérieur : il ne faut point de révélation pour cela. » Cependant jusqu'ici aucun législateur, aucune police n'a tenté d'établir l'uniformité dans le culte sans le secours d'une révélation vraie ou fausse : jamais cette uniformité ne s'est introduite et soutenue chez aucun peuple sans l'appui de cette même révélation. C'est donc dans l'auteur un défaut de jugement et une ignorance grossière du caractère des hommes, de ne vouloir point de révélation, mais d'employer seulement la police et l'autorité du magistrat pour l'établissement d'un culte uniforme. Les lois de pure police, pour introduire et faire recevoir une religion chez un peuple, n'y seraient pas aussi propres que la révélation ; elles auraient bien moins d'autorité ; on ne s'y soumettrait pas , on ne les observerait pas avec la même ardeur et le même zèle. — Elle est injurieuse à toute religion révélée, soit celle qu'on appelle de la loi de nature , et qui a commencé avec le monde : soit celle qui a été particulière aux Juifs, et qui a duré depuis Moïse jusqu'à Jésus-Christ ; soit celle dont notre Seigneur Jésus-Christ est l'auteur , qui suppose et renferme les deux autres, et qui durera jusqu'à la fin des siècles. — Elle est impie et blasphématrice.

XXII. — (T. 3, p. 133) : Je ne commençais pas par toutes ces réflexions. Entrainé par les préjugés de l'éducation, et par ce dangereux amour-

propre qui veut toujours porter l'homme au-dessus de sa sphère, ne pouvant éléver mes faibles conceptions jusqu'au grand Ètre, je m'efforçais de le rabaisser jusqu'à moi ; je rapprochais les rapports infiniment éloignés qu'il a mis entre sa nature et la mienne. Je voulais des communications plus immédiates , des instructions plus particulières ; et non content de faire Dieu semblable à l'homme, pour être privilégié moi-même parmi mes semblables , je voulais des lumières surnaturelles ; je voulais un culte exclusif , je voulais que Dieu m'eût dit ce qu'il n'avait pas dit à d'autres , ou ce que d'autres n'auraient pas entendu comme moi.

CENSURE. — Cette proposition , où l'on attaque indirectement tous ceux qui sont attachés à la religion catholique , dans laquelle celui que l'auteur fait parler avait été élevé, est injurieuse à tous les catholiques, et les calomniée en différentes manières.

D'ailleurs , elle attribue à ce dangereux amour-propre qui veut toujours porter l'homme au-dessus de sa sphère , c'est-à-dire qu'elle impute à vanité la persuasion où sont les fidèles que la religion chrétienne est révélée, et méprise ainsi le don le plus excellent de la divine Providence.

DES CARACTÈRES DE LA RÉVÉLATION.

XXIII. — (Tome 3 , p. 162) : Nous avons trois principales religions en Europe. L'une admet une seule révélation , l'autre en admet deux, et l'autre en admet trois. Chacune déteste, maudit les deux autres, les accuse d'aveuglement , d'endurcissement , d'opiniâtreté, de mensonge. Quel homme impartial osera juger entre elles, s'il n'a premièrement bien pesé leurs preuves, bien écouté leurs raisons ? Celle qui n'admet qu'une révélation, est la plus ancienne et paraît la plus sûre ; celle qui en admet trois, est la plus moderne, et paraît la plus conséquente; celle qui en admet deux et rejette la troisième, pent bien être la meilleure, mais elle a certainement tous les préjugés contre elle; l'inconscience saute aux yeux.

CENSURE. — Cette proposition, où l'on assure que des trois religions que nous avons en Europe , la première ou la plus ancienne (c'est-à-dire, suivant l'auteur, la religion des Juifs) paraît la plus sûre ; la troisième, qui est la plus moderne (savoir la religion mahométane), paraît la plus conséquente; celle qui tient le milieu (savoir la religion chré-

tienne), quoiqu'elle puisse bien être la meilleure , a certainement tous les préjugés contre elle ; — cette proposition est fausse, téméraire, absurde ; elle montre jusqu'où va l'aversion qu'a l'auteur pour la religion chrétienne, qu'il attaque avec un excès si singulier, que la comparant à la religion que professent aujourd'hui les Juifs et à la religion mahométane, il ose dire qu'elle a certainement tous les préjugés contre elle ; mais c'est aux dépens de sa réputation qu'il se livre ainsi à la haine qu'il porte au Christianisme : les incrédules même de notre siècle le regarderont comme un homme peu judicieux. Il outrage ici la religion chrétienne plus qu'eux tous ; aucun d'eux n'avait encore dit qu'elle a plus de préjugés contre elle que la religion que pratiquent aujourd'hui les Juifs , et que la mahométane. Mais comment la religion chrétienne peut-elle être meilleure que les deux autres, et néanmoins avoir tous les préjugés contre elle ? N'est-ce donc pas un préjugé favorable pour une religion, que de pouvoir être la meilleure ou la plus utile ? Ainsi l'auteur ne pouvant, d'une part , s'empêcher de ressentir encore quelque impression de la force de la vérité, et de l'autre se laissant emporter par l'habitude qu'il a de blasphémer contre elle, se contredit lui-même sans y faire attention.

Il est, au reste, très-certain que la religion chrétienne n'a pas seulement pour elle les préjugés , mais qu'elle se démontre par les preuves les plus solides , qui la rendent évidemment croyable. Si l'on considère son antiquité, elle est aussi ancienne que le monde. Il n'y a pas de différence essentielle entre la religion chrétienne et celle par laquelle les premiers hommes , dès le commencement du monde, les patriarches et tous les hommes religieux honorèrent Dieu avant la naissance de Jésus-Christ. La foi chrétienne est plus distincte : elle s'étend à plus d'objets ; mais celle des anciens était la même dans le fond. Ils croyaient en Jésus-Christ qui devait venir pour sauver le genre humain : nous croyons en Jésus-Christ, qui est venu pour nous sauver. Les temps sont différents, les cérémonies, la forme de la religion , sont différentes; mais l'essence et le fond n'ont point varié. Cela doit s'appliquer même à la Religion judaïque. La Religion chrétienne en suppose la vérité; elle en est la fin et la perfection, elle est l'accomplissement de ses prophéties et de ses figures. Ainsi l'auteur ne peut lui préférer la Religion

des Juifs comme plus ancienne.— Si on l'envisage en elle-même, elle est plus excellente, soit à raison de la clarté et de la sublimité de la morale qu'elle propose , et qui d'ailleurs s'accordent si parfaitement avec le sens moral et les lumières naturelles ; soit à raison des préceptes positifs qu'elle contient, qui règlent et déterminent le culte extérieur, et qui sont plus proportionnés, en plus petit nombre, et plus aisés à observer ; soit à raison des motifs qu'elle présente , qui sont plus expliqués et plus forts ; soit à beaucoup d'autres égards dont il serait inutile de faire ici l'énumération.— Si l'on fait attention à son auteur, l'autorité de Jésus-Christ est bien au-dessus de celle de Moïse. Les miracles de Jésus-Christ furent bien plus multipliés : ils portaient un caractère de bienfaisance qui lui était propre, ainsi qu'il avait été prédit. Quel prodige que celui de sa résurrection , dont un homme sensé ne peut douter ! Les apôtres et les premiers Chrétiens ont fait des miracles semblables à ceux de leur divin maître, suivant sa prédiction. En lui et dans l'établissement de sa Religion sainte, les prophéties anciennes, consignées dans des livres conservés dans leur intégrité, et d'une date bien antérieure, se sont accomplies d'une manière sensible. Enfin , quelques dons que Moïse eût reçu de Dieu, on admire dans Jésus-Christ une sagesse, des lumières, des vertus, une sainteté infiniment supérieures.— Si l'on jette les yeux sur l'établissement de la Religion chrétienne, c'est un miracle qui confirme tous les autres, puisqu'il en est une suite manifeste, qu'il les suppose évidemment, et que, s'il se fut fait sans miracles, il serait un miracle plus grand que tous les autres. La Religion chrétienne s'est établie, s'est étendue sans aucun secours humain, malgré toute la force et toutes les passions humaines, malgré l'opposition de ses dogmes et de ses maximes à tous les principes des erreurs auxquelles les hommes s'étaient abandonnés. C'est là un fait évident , aisément à savoir, et que personne ne peut contester.— Si l'on fait réflexion à la stabilité et à la perpétuité de l'Église, qui se soutient depuis dix-huit siècles au milieu des vicissitudes naturelles aux choses humaines, et des orages qui se sont sans cesse élevés contre elle, et ont fait dire si souvent à l'incrédule : Elle va périr ; — si on se rappelle encore cette multitude prodigieuse de martyrs de tout âge, de tout sexe , de toute condition, qui tous ont souffert la mort avec une constance et un cou-

rage héroïque pour la foi chrétienne, et même, quant à un grand nombre, pour sceller de leur sang les faits qui l'établissent; — toutes ces considérations permettent-elles de penser que la Religion chrétienne a tous les préjugés contre elle? Ne démontrent-elles pas au contraire qu'elle est la seule vraie Religion, que la religion que pratiquent aujourd'hui les Juifs est fausse, et que tout ce qu'il y avait dans l'ancienne loi, de préceptes figuratifs, concernant les rites, les cérémonies, les sacrifices, ou les jugements par rapport à l'économie de cette loi, sont entièrement abrogés depuis longtemps?

Il est encore important de remarquer dans la Religion chrétienne, cet accord, cette liaison, qui s'y voient non-seulement entre toutes ses parties, ses dogmes, ses maximes, ses préceptes, mais aussi avec les dispositions économiques de l'ancien Testament et de la loi de nature, en un mot, avec toutes les révélations divines qui avaient été faites auparavant, depuis le commencement du monde.

Cette harmonie avec les révélations précédentes, ainsi que les autres caractères de vérité dont nous venons de parler, manquent à la Religion mahométane, qui diffère de la loi de Moïse et de la Religion chrétienne dans beaucoup de points de la plus grande importance. Elle n'est d'ailleurs appuyée sur aucun miracle ni sur aucune prophétie. Elle a contre elle les miracles et les prophéties des deux Testaments : Mahomet, en l'inventant, a eu soin de l'accommoder aux usages et aux inclinations des Arabes : elle s'est établie par la violence et par la force des armes.

XXIV. — (Tom. 5, p. 158) : Quoi! pensais-je, la vérité n'est-elle pas une, et ce qui est vrai chez moi peut-il être faux chez vous? Si la méthode qui suit la bonne route, et celle de celui qui s'égare, est la même, quel mérite ou quel tort a l'un de plus que l'autre? Leur choix est l'effet du hasard; le leur imputer est iniquité; c'est récompenser ou punir pour être né dans tel ou tel pays; oser dire que Dieu nous juge ainsi, c'est outrager sa justice. Ou toutes les Religions sont bonnes et agréables à Dieu, ou, s'il en est une qu'il prescrive aux hommes, et qu'il les punisse de méconnaître, il lui a donné des signes certains et manifestes pour être distinguée et connue pour la seule véritable. Ces signes sont de tous les temps et de tous les lieux, également sensibles à tous les hommes, grands et petits, savants et ignorants.

Européens, Indiens, Africains, Sauvages. S'il était une religion sur la terre, hors de laquelle il n'y eût que peine éternelle, et qu'en quelque lieu du monde un seul mortel de bonne foi n'eût pas été frappé de son évidence, le Dieu de cette religion serait le plus inique et le plus cruel des tyrans.

XXV. — (Tome 5, p. 169) : Quand il serait vrai que l'Evangile est annoncé par toute la terre, qu'y gagnerait-on? La veille du jour que le premier missionnaire est arrivé dans un pays, il y est sûrement mort quelqu'un qui n'a pu l'entendre. Or, dites-moi ce que nous ferons de ce quelqu'un-là? N'y eût-il dans tout l'univers qu'un seul homme à qui l'on n'aurait jamais prêché Jésus-Christ, l'objection serait aussi forte pour ce seul homme, que pour le quart du genre humain.

XXVI. — (Tom. 5, page 176) : Pressés par ces raisons, les uns aiment mieux faire Dieu injuste, et punir les innocents du péché de leur père, que de renoncer à leur barbare dogme. Les autres se tirent d'affaire en envoyant obligéamment un ange instruire quiconque dans une ignorance invincible aurait vécu moralement bien. La belle invention que cet ange! Non content de nous asservir à leurs machines, ils mettent Dieu lui-même dans la nécessité d'en employer.

CENSURE. — « Ces propositions, en ce qu'on y assure qu'afin que la révélation soit vraie, et qu'on doive s'y soumettre, il faut qu'elle ait des signes si certains et si manifestes, que ces signes soient de tous les temps, de tous les lieux, également sensibles à tous les hommes, grands et petits, savants et ignorants, Européens, Indiens, Africains, Sauvages, sans en excepter un seul; » — ces propositions sont fausses et téméraires; on y prescrit avec impénétrabilité, à la sagesse et à la bonté de Dieu, les règles et les lois auxquelles on prétend l'assujettir dans la distribution de ses dons. On y refuse avec opiniâtreté et en blasphémant, de se soumettre à sa volonté manifestée, et de faire usage des lumières et des grâces qu'il présente, à moins qu'il ne le fasse à la manière qu'on s'imagine qu'il le devrait. — Elles sont contraires à la raison même, qui nous apprend que quand Dieu choisit des hommes préférablement à d'autres, pour leur communiquer sa révélation, il n'y a pas en lui d'injustice, parce qu'on ne viole aucun droit en n'accordant pas un bien qu'on ne doit pas; et que, dans ce choix, Dieu ne fait pas non plus acceptation des personnes, puisque faire acceptation d'une personne, c'est

enlever quelque chose à l'une pour rendre la condition de l'autre meilleure, et que Dieu n'ôte rien à ceux qu'il laisse dans leur ignorance naturelle, tandis qu'il accorde à d'autres des dons surnaturels et qui ne leur étaient point dus.

O homme ! qui êtes-vous pour disputer contre Dieu ? Est-ce au vase d'argile de dire à celui qui l'a fait : Pourquoi m'avez-vous fait ainsi ? (Rom. 10, v. 20.) Les murmures contre la sagesse divine, dans la manifestation de la révélation, seraient d'autant plus déraisonnables, que Dieu qui, selon l'Apôtre, veut que tous les hommes soient sauvés, et qu'ils viennent à la connaissance de la vérité (Timoth. chap. 2, v. 4), rend par conséquent cette connaissance possible à tous les hommes par rapport à la religion. Il a établi des moyens généraux et sensibles de communiquer la révélation chrétienne à tous les hommes ; et ces moyens auraient bien-tôt leur application à chacun d'eux, si les passions des hommes ne s'y opposaient. De plus, personne ne conçoit toutes les ressources secrètes de la providence, et de quelle manière Dieu agit dans le cœur de chaque homme. Ainsi nous n'avons rien de certain à opposer à la doctrine de l'Apôtre sur la volonté de Dieu de sauver tous les hommes, et rien n'empêche de conclure de cette doctrine, qu'il n'est point d'homme qui ne puisse parvenir à la vraie religion, que le Seigneur a distinguée de tous les faux cultes, par des signes évidents, que nous avons indiqués dans la censure de la précédente proposition.

Enfin la raison nous apprend que nous devons recevoir avec action de grâces les lumières ou la révélation que Dieu nous donne, et en profiter pour accomplir sa volonté, sans vouloir pénétrer les raisons pourquoi d'autres hommes n'ont pas les mêmes lumières et les mêmes secours que nous, et sans que notre ignorance là-dessus doive nous faire rejeter les dons qui nous sont offerts. Nous devons savoir que nous sommes trop faibles pour sonder les desseins de Dieu, et qu'il n'est pas surprenant que ses voies soient au-dessus de notre portée. L'auteur vante beaucoup les lumières de la raison. Nous l'avons blâmé de les avoir exagérées aux dépens de la révélation. Mais nous ne les rejetons pas : nous nous y conformons même quand nous adhérons à la révélation. Mais que répondrait l'auteur, si on lui objectait que la lumière de la raison n'éclaire point également tous les hommes sur les dogmes et les

devoirs de la religion naturelle ? Sa réponse sera la nôtre, excepté que nous ne dirons pas, comme nous avons vu qu'il le fait, que ceux mêmes, qui, faute de lumières, ne croient pas en Dieu, seront sauvés. Mais nous dirons que la condamnation de tous ceux qui l'auront méritée, sera proportionnée au degré de lumière et de force que chacun d'eux aura reçue, et à la manière plus ou moins criminelle dont il en aura abusé. Ce qui peut rester de difficulté va être éclairci.

Ces mêmes propositions, dans ce qu'on y suppose, et même qu'on y soutient que, « selon la religion chrétienne, c'est un crime digne des peines éternelles de n'avoir pas la foi, parce qu'on n'a jamais entendu parler de la révélation ; que, selon cette religion, des hommes sont pour cela réellement condamnés à ces peines ; qu'ainsi Dieu punit des hommes pour être nés dans tel ou tel pays où la révélation n'a pas été prêchée ; et que pour défendre ce dogme barbare, les uns font Dieu injuste, et lui font punir les innocents du péché de leur père ; les autres se tirent d'affaire en envoyant obligamment un ange instruire quiconque dans une ignorance invincible aurait vécu moralement bien, invention ridicule, qui met Dieu dans la nécessité d'employer des machines ; »

Ces propositions ne contiennent qu'un exposé faux de la foi chrétienne et de la doctrine des théologiens ; c'est un tissu d'invectives et de calomnies contre la religion et contre les théologiens catholiques. Elles montrent un auteur de mauvaise foi, ou qui blasphème contre ce qu'il ignore. Premièrement, il est faux que, selon la foi chrétienne, ce soit un crime digne des peines éternelles de n'avoir pas la foi, quand on n'a jamais rien appris ni entendu parler de la révélation : ce n'est pas là ce qu'enseigne la foi. Tout homme qui est dans une ignorance invincible des vérités de la foi, ne sera jamais puni de Dieu pour n'avoir pas cru ces vérités : telle est la doctrine chrétienne et catholique. Il est vrai que personne ne sera sauvé sans la foi ; mais autre chose est d'être puni pour avoir abusé des lumières de la raison et des secours qui étaient donnés pour suivre la loi naturelle ; autre chose est d'être condamné pour n'avoir pas cru ce qu'on ignorait invinciblement, et qu'il était par conséquent impossible de croire. Dieu ne demande pas l'impossible : il est souverainement juste et équitable, et n'exige que l'emploi du talent qu'il a confié. Secondelement, c'est à la vérité

un dogme de la foi catholique, que tous les hommes, à l'exception de la Sainte-Vierge, naissent infectés de la tache du péché originel et enfants de colère ; mais l'Église catholique laisse la liberté de penser avec saint Thomas qu'on n'est point sujet à la peine du sens à cause du seul péché originel, mais qu'on est seulement privé de la vision intuitive de Dieu, qui est un don gratuit, surnaturel, à quoi les créatures intelligentes n'ont de leur nature aucun droit. Les déistes les plus dépravés ne peuvent trouver là l'ombre même de l'injustice et de la tyrannie.

Il y a plus : l'opinion même de ceux qui pensent que les enfants morts sans avoir reçu le baptême, souffriront la peine du sens, n'a pas cette barbarie et cette cruauté que l'auteur reproche à la foi. Saint Augustin, qui soutint cette opinion en disputant contre les Pélagiens, ne croyait pas seulement que « la damnation de ces enfants serait la plus légère de toutes » ; mais il ajoutait que ce mot de l'Évangile, *il vaudrait mieux que cet homme ne fût pas né* (Matth. xxvi, 24), n'avait pas été dit par Notre-Seigneur de tous les pécheurs, mais des plus scélérats et des plus impies, et qu'il ne savait pas et n'osait point décider, « s'il serait meilleur pour ces enfants de n'être pas, que d'être dans cet état. » Voici en entier les paroles du saint docteur (lib. 5 contre Julien, ch. xi, n. 44) : « Je ne dis point que les enfants morts sans baptême doivent subir une si grande peine, qu'il vaudrait mieux pour eux qu'ils ne fussent pas nés, puisque Notre Seigneur n'a pas dit cela de tous les pécheurs, mais des plus scélérats et des plus impies. Et si, comme il le dit en parlant des habitants de Sodome, ce qu'il n'a pas vu:lu sans doute qu'on entendit d'eux seuls, les uns seront punis au jour du jugement moins sévèrement que les autres, qui doutera que les enfants non baptisés, qui n'ont que le péché originel, et ne sont point chargés de péchés propres, seront dans la damnation la plus légère ? Quoique je ne puisse décider ce que sera, quelle sera, et combien grande sera cette damnation, je n'ose néanmoins dire qu'il serait meilleur pour ces enfants de n'être point, que d'être dans cet état. »

Troisièmement, ceux qui disent d'après saint Thomas que Dieu ferait plutôt un miracle, en envoyant, par exemple, un ange, que de permettre que celui qui, par le secours de sa grâce, aurait été fidèle à tous les préceptes de

la loi naturelle, mourût dans le péché originel, sans avoir la foi en Jésus-Christ et la charité nécessaires à la justification et au salut, ne prétendent autre chose, sinon que la Providence et la bonté de Dieu regardent tous les hommes, qu'il veut sincèrement les sauver, et qu'il ne manque pas de moyens de rendre même à tout infidèle le salut possible. Ils avouent qu'ils ignorent la plupart des ces moyens. Eh ! qui peut connaître toutes les manières dont Dieu peut agir par rapport à chaque homme ? Personne bien leurs expressions. Ils disent que Dieu enverrait *plutôt* un ange, ferait *plutôt* un miracle, pour marquer que Dieu, par bonté, ne manquera jamais d'aider l'homme qui aurait vécu de cette sorte, et qu'au défaut de moyens ordinaires, s'il était possible qu'il n'en eût pas, il en aurait d'extraordinaires dont il lui serait également aisément de se servir ; mais ils ne disent pas que Dieu enverrait cet ange, qu'il ferait ce miracle et qu'il n'a point d'autres ressources. L'auteur qui le leur fait dire si positivement, en les attaquant les calomnie ; il défigure leur sentiment pour donner lieu aux railleries et au ton satyrique qu'au défaut de raisons solides, il emploie à la manière des déistes.

DES MOYENS DE CONNAITRE LA RÉVÉLATION.

XXVII.—(Tom. 5, p. 140 et 141) : Apôtre de la vérité, qu'avez-vous donc à me dire dont je ne reste pas le juge ? Dieu lui-même a parlé : écoutez sa révélation. C'est autre chose. Dieu a parlé ! Voilà certes un grand mot. Et à qui a-t-il parlé ? il a parlé aux hommes. Pourquoi donc n'en ai-je rien entendu ? Il a chargé d'autres hommes de vous rendre sa parole. J'entends : ce sont des hommes qui vont me dire ce que Dieu a dit. J'aimerais mieux avoir entendu Dieu lui-même ; il ne lui en aurait pas coûté davantage et j'aurais été à l'abri de la séduction. Il vous en garantit, en manifestant la mission de ses envoyés. Comment cela ? Par des prodiges. Et où sont ces prodiges ? Dans des livres. Et qui a fait ces livres ? Des hommes. Et qui a vu ces prodiges ? Des hommes qui les attestent. Quoi ? toujours des témoignages humains ? Toujours des hommes qui me rapportent ce que d'autres hommes ont rapporté ? Que d'hommes entre Dieu et moi ? Voyons toutefois, examinons, comparons, vérifions. O si Dieu eût daigné me dispenser de tout ce travail, l'en aurais-je servi de moins bon cœur ?

CENSURE. — Cette proposition , dont le sens est « que la révélation est un moyen peu propre pour instruire les hommes, et qu'il n'en eût pas coûté davantage à Dieu de mettre les homme à l'abri de la séduction, en parlant à chacun d'eux ; que c'eût été un moyen plus convenable que de charger d'autres hommes de nous rendre ce que Dieu a dit ; que nous ne connaissons la révélation que par des hommes, et les miracles que par des hommes sujets à se tromper et à tromper ; qu'il y a trop d'hommes entre Dieu et nous ; » — cette proposition est avancée de mauvaise foi, ou avec bien peu de réflexion. L'auteur n'a pas considéré ou a dissimulé trois choses, qui pourtant se présentent naturellement, et qui démontrent l'absurdité de tout ce qu'il dit ici. La première est que, si la révélation divine avait été faite immédiatement à chaque particulier, il serait infailliblement arrivé que plusieurs d'entre les hommes, à moins qu'ils n'eussent été rendus tous impeccables, auraient prétendu avoir appris par la révélation de Dieu les dogmes et les préceptes qu'il leur aurait plus de suivre, sans que néanmoins Dieu leur en eût rien révélé. Or, on n'eût pu convaincre ces hommes de faux par l'autorité d'une révélation publique et commune, puisqu'il n'en eût point existé. De là seraient nés une infinité de maux inévitables auxquels le public et les particuliers se seraient trouvés exposés. Si l'on répond que dans cette supposition la révélation dont chacun se pourrait glorifier, se reconnaîtrait par des signes certains et des miracles; la même supposition, loin d'être moins absurde, le devient encore davantage; car alors l'ordre de la nature ne subsisterait plus : il serait changé en un ordre miraculeux : les prodiges deviendraient des effets ordinaires : le nombre en serait si grand, qu'ils ne feraient plus d'impression sur qui que ce soit, et qu'ils n'auraient plus aucune force pour prouver la vérité.

La seconde chose à laquelle l'auteur n'a pas voulu faire attention ou qu'il a dissimulée, c'est que le témoignage des hommes, quoiqu'ils puissent se tromper et vouloir tromper, est cependant quelquefois si certain, qu'il dissipe et qu'il écarte jusqu'au plus léger soupçon d'erreur, et que la certitude est alors égale à celle qu'on nomme mathématique et métaphysique; qu'ensin la certitude des faits, auxquels est nécessairement liée la vérité de la révélation divine, est d'un tel degré, qu'on ne peut ré-

pandre sur elle le moindre doute, sans donner dans l'extravagance d'un Pyrrhonisme universel en matière d'histoire.

La troisième est que la certitude morale de ces faits est bien plus proportionnée à la nature et à l'intelligence des hommes, que toute autre certitude, et que leurs esprits sont tellement frappés par ses caractères, lorsqu'elle est au plus haut degré, que quand ils les trouvent réunis, il est contre leur nature de lui refuser leur adhésion ; d'où l'on doit conclure, que si les faits sur lesquels est appuyée la vérité de la révélation divine, ont la plus grande certitude morale qu'on puisse concevoir, comme ils l'ont en effet, il n'est ni sage ni prudent de ne pas vouloir l'embrasser, parce qu'on n'a pas entendu Dieu lui-même. Ne regarderait-on pas comme un insensé tout sujet qui ne voudrait pas exécuter les lois et les ordres de son prince, qu'il saurait certainement venir de lui, s'il alléguait pour toute raison de son refus, qu'il n'a pas entendu le prince lui-même ?

Cette même proposition est née de la passion qu'a l'auteur de parler inconsidérément et de blasphémer contre la révélation divine. C'est ce qui l'a empêché de reconnaître la sagesse des moyens dont Dieu s'est servi pour publier et faire recevoir sa révélation. Ils consistent en ce qu'il a envoyé pour instruire les hommes, quelques hommes seulement, à qui il a révélé les vérités qu'il faut croire : il leur accorda le don des miracles, pour qu'ils prouvaient qu'ils parlaient en son nom : il voulut aussi que leur mission divine fût prouvée par les prophéties. Ainsi rien ne leur manqua de tout ce qui leur était nécessaire pour persuader aux hommes que les vérités qu'ils annonçaient, venaient de Dieu, et qu'on devait s'y soumettre. Leurs enseignements, et les prodiges qu'ils ont faits au nom de Dieu, nous ayant été transmis avec certitude, exigent de nous la même foi que leur devaient les contemporains. Ces choses sont trop connues et trop faciles à concevoir pour que l'auteur ne les eût point comprises, s'il n'avait point été aveuglé par l'aversion qu'il a de la divine révélation.

XXVIII. — (Tom. III, p. 441, 442 et 443): Considérez, mon ami, dans quelle horrible discussion me voilà engagé (pour connaître la révélation); de quelle immense érudition j'ai besoin pour remonter dans les plus hautes antiquités; pour examiner, peser, confronter les prophéties, les révélations, les faits, tous les

monuments de foi proposés dans tous les pays du monde, pour en assigner les temps, les lieux, les auteurs, les occasions! Quelle justesse de critique n'est nécessaire pour distinguer les pièces authentiques des pièces supposées; pour comparer les objections aux réponses, les traductions aux originaux; pour juger de l'impartialité des témoins, de leur bon sens, de leurs lumières; pour savoir si l'on n'a rien supprimé, rien ajouté, rien transposé, changé, falsifié; pour lever les contradictions qui restent; pour savoir quel poids doit avoir le silence des adversaires dans les faits allégués contre eux; si ces allégations leur ont été connues; s'ils en ont fait assez de cas pour daigner y répondre; si les livres étaient assez communs pour que les nôtres leur parvinssent; si nous avons été d'assez bonne foi pour donner cours aux leurs parmi nous, et pour y laisser leurs plus fortes objections, telles qu'ils les avaient faites.

XIX.—(Tom. III, p. 458, 459, 460 et 461): Voilà bien des difficultés, mon enfant, et ce n'est pas tout. Parmi tant de religions diverses qui se proscrivent et s'excluent mutuellement, une seule est la bonne, si tant est qu'une le soit. Pour la reconnaître, il ne suffit pas d'en examiner une, il faut les examiner toutes.... Il faudrait être bien simple pour croire qu'il suffit d'entendre les docteurs de son parti pour s'instruire des raisons du parti contraire. Où sont les théologiens qui se piquent de bonne foi? Où sont ceux qui, pour refuter les raisons de leurs adversaires, ne commencent pas par les affaiblir? Chacun brille dans son parti; mais tel au milieu des siens est fier de ses preuves, qui ferait un fort sot personnage avec ces mêmes preuves parmi des gens d'un autre parti. Voulez-vous vous instruire dans les livres? Quelle érudition il faut acquérir, que de langues il faut apprendre, que de bibliothèques il faut feuilleter, quelle immense lecture il faut faire! Qui me guidera dans ce choix? Difficilement trouvera-t-on dans un pays les meilleurs livres du parti contraire, à plus forte raison ceux de tous les partis; quand on les trouverait, ils seraient bientôt réfutés. L'absent a toujours tort, et de mauvaises raisons, dites avec assurance, effacent aisément les bonnes exposées avec mépris. D'ailleurs, souvent rien n'est plus trompeur que les livres, et ne rend moins fidèlement les sentiments de ceux qui les ont écrits. Quand vous avez voulu juger de la foi catholique sur le livre de Bossuet,

vous vous êtes trouvé loin de compte après avoir vécu parmi nous. Vous avez vu que la doctrine avec laquelle on répond aux protestants n'est point celle qu'on enseigne au peuple, et que le livre de Bossuet ne ressemble guère aux instructions du prêche. Pour bien juger d'une religion, il ne faut pas l'étudier dans les livres de ses sectateurs, il faut aller l'apprendre chez eux.

XXX.—(Tom. 3, p. 161 et 162): Combien de grands peuples n'impriment point de livres et ne lisent pas les nôtres! Comment jugeront-ils de nos opinions? Comment jugerons-nous des leurs? Nous les râillions, ils nous méprisent; et si nos voyageurs les tournent en ridicule, il ne leur manque, pour nous le rendre, que de voyager parmi nous. Dans quel pays n'y a-t-il pas des gens sensés, des gens de bonne foi, d'honnêtes gens, amis de la vérité, qui, pour la professer, ne cherchent qu'à la connaître? Cependant chacun la voit dans son culte, et trouve absurdes les cultes des autres nations: donc, ces cultes étrangers ne sont pas si extravagants qu'ils nous semblent, ou la raison que nous trouvons dans les nôtres ne prouve rien.

XXXI.—(Tom. 3, p. 165 et 164): Dans les trois révélations, (la Judaïque, la Chrétienne et la Mahométane), les livres sacrés sont écrits en des langues inconnues aux peuples qui les suivent. Les Juifs n'entendent plus l'hébreu; les chrétiens n'entendent ni l'hébreu, ni le grec; les turcs ni les persans n'entendent point l'arabe, et les Arabes modernes, eux-mêmes, ne parlent plus la langue de Mahomet. Ne voilà-t-il pas une manière bien simple d'instruire les hommes, de leur parler toujours une langue qu'ils n'entendent point? On traduit ces livres, dira-t-on, belle réponse! Qui m'assurera que ces livres sont fidèlement traduits, qu'il est même possible qu'ils le soient? Et quand Dieu fait tant que de parler aux hommes, pourquoi faut-il qu'il ait besoin d'interprète?

CENSURE.—Ces propositions où l'on dit, « qu'afin de connaître la révélation et s'y soumettre, il faut s'engager dans d'horribles discussions, et qu'on a besoin d'une érudition immense pour remonter dans les plus hautes antiquités, pour examiner, peser, confronter les prophéties, les révélations, les faits, tous les monuments de foi proposés dans tous les pays du monde, pour en assigner les temps, les lieux, les auteurs, les occasions, pour distinguer les pièces authentiques des pièces

supposées, pour comparer les traductions aux originaux, pour savoir si l'on n'a rien supprimé, rien ajouté, rien transposé, changé, falsifié, pour lever les contradictions qui restent, pour juger de l'impartialité des témoins, de leur bon sens, de leurs lumières, pour décider quel poids doit avoir le silence des adversaires dans les faits allégués contre eux; où l'on ajoute que parmi tant de religions diverses qui se proscriivent et s'excluent mutuellement, une seule étant la bonne, si tant est qu'une seule le soit, il ne suffit pas pour la reconnaître, d'en examiner une, il faut les examiner toutes; qu'il ne suffit pas d'entendre les docteurs de son parti, qu'on doit consulter ceux de toutes les religions; que si l'on veut s'instruire dans les livres, il faut feuilleter toutes les bibliothèques du monde, et apprendre toutes les langues; que ce n'est pas encore assez, et que, comme il y a de grands peuples qui n'impriment point de livres et qui ne lisent pas les nôtres, et que d'ailleurs les livres ne rendent pas toujours fidèlement les sentiments de ceux qui les ont écrits, comme on en peut juger par celui de Bossuet, intitulé : *Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique*, dont la doctrine n'est point celle que les pasteurs catholiques enseignent à leurs peuples; qu'il faut, pour bien juger d'une religion, aller l'apprendre chez les peuples qui la suivent, ce qui emporte avec soi l'obligation de voyager par toute la terre; que la raison que nous trouvons dans le culte que nous rendons à Dieu, ne prouve rien, parce que dans chaque pays il y a des gens sensés, des gens de bonne foi, d'honnêtes gens, amis de la vérité, qui la voient dans leur culte, quelque absurde qu'il nous paraisse; que dans les trois révélations, la Judaïque, la Chrétienne et la Mahométané, les livres sacrés sont écrits en des langues inconnues aux peuples qui les suivent; que ce n'est pas une manière bien simple d'instruire les hommes, de leur parler une langue qu'ils n'entendent point; que l'on a traduit, il est vrai, les livres saints, mais que personne ne peut assurer que ces livres sont fidèlement traduits, et qu'il n'est pas même possible qu'ils le soient; que lorsque Dieu fait tant que de parler aux hommes, il n'y a pas de raison pourquoi il lui faut un interprète; — ces propositions détournent de faire profession de quelque religion que ce soit. On y présente un si grand nombre de difficultés à reconnaître la révélation, *s'il en est une*, et à s'y soumettre sagement, et on les y exagère de

telle sorte, qu'on y donne cette connaissance comme entièrement impossible, même à l'homme le plus appliqué, de la plus grande pénétration d'esprit, et de l'érudition la plus consommée, qui emploierait tout le temps de sa vie aux recherches et aux voyages continuels qu'on demande pour cette découverte. Néanmoins, dans toute la terre, en quelque pays que ce soit, il n'y a de religion professée et pratiquée publiquement, dont par conséquent on puisse faire profession, que la religion révélée ou des religions qui se prétendent toutes révélées. Un homme sage et prudent ne pourra donc, suivant ces propositions, jamais professer aucune des religions qu'il y a dans le monde, si ce n'est en trompant, par une hypocrisie détestable, que la loi et la religion naturelles condamnent. — Elles détruisent même la religion naturelle; car ces cultes absurdes qui se contredisent entre eux et que la religion naturelle proscrit, ces cultes que pratiquent ces nations plongées dans l'idolâtrie et dans des superstitions qui font horreur, tous ces divers cultes sont représentés dans ces propositions comme des religions, où des hommes sensés, de bonne foi, amis de la vérité, qui se trouvent parmi ces différents peuples, voient la vérité et la raison; d'où l'auteur conclut « que ces cultes étrangers ne sont donc pas aussi extravagants qu'ils noussemblent, ou que la raison que nous trouvons dans les nôtres ne prouve rien. » Ces propositions portent donc à douter au moins si les dogmes et les préceptes de la religion naturelle opposés à ces faux cultes, sont vrais et appuyés sur la raison. Ainsi elles ne laissent plus subsister le peu de ces dogmes et de ces maximes, que l'auteur dans d'autres endroits avait retenus, et qui ne peuvent se concilier avec ces superstitions bizarres. Elles ne permettent pas à un homme sage de regarder comme certain quoi que ce puisse être, touchant la religion, excepté ce qu'il y a là-dessus de commun à tous les peuples de l'univers. La religion des sages consistera donc désormais dans un culte où par la pensée ils feront abstraction de toutes les différences introduites et pratiquées en fait de religion chez toutes les nations du monde, et par conséquent dans un culte sans réalité, dont la pratique serait impossible, et où tout demeurera incertain et douteux, tant que chacun n'ayant pas encore parcouru toute la terre et visité tous les peuples, n'aura pu, ainsi qu'il est dit dans ces

propositions, s'instruire suffisamment par lui-même de toutes les différences nécessaires à connaître pour qu'en les retranchant par une précision d'esprit, il se forme l'idée du culte auquel il doit s'attacher.

Ainsi, eu étant aux hommes tout espoir de trouver la vérité (si cependant il est des hommes assez légers pour être frappés de pareils discours), en présentant un pyrrhonisme affreux à l'égard de toute religion et même de la religion naturelle ; elles tendent à éteindre et à étouffer tout sentiment de religion dans le cœur de l'homme, à qui néanmoins les sentiments de religion sont naturels. Par là elles dégradent l'homme : elles laissent un libre cours aux passions, que les sentiments de religion répriment : elles sont pernicieuses aux particuliers et aux états, que tous les législateurs, dans tous les temps, ont toujours cru ne pouvoir subsister sans une religion.

Elles calomnient la religion chrétienne, en haine de laquelle elles sont avancées de mauvaise foi. Dieu, qui est l'auteur de la révélation chrétienne, et qui a ordonné qu'elle fut annoncée dans Jérusalem, dans Samarie, et jusqu'aux extrémités de la terre (Act. 1, 8), n'a pas sans doute voulu que, pour la connaître, les hommes fussent obligés à ces recherches si pénibles et même absolument impossibles, dont l'auteur, d'après quelques-uns de ceux qui dans notre siècle se sont donnés pour philosophes, s'étudie à détailler et à amplifier les objets. Ils n'ont pas même la gloire d'avoir imaginé les premiers la prétendue nécessité de ces recherches : il y a long-temps qu'elle est connue pour le fond dans nos écoles, et qu'on l'y propose en objection, pour donner lieu à des éclaircissements utiles et à des réponses satisfaisantes. Non, la connaissance de la révélation chrétienne n'est pas impossible : il est des moyens aisés d'y parvenir : ces moyens sont proportionnés à l'esprit et à la portée de chacun, et propres à opérer une persuasion raisonnable : c'est Dieu, dont la sagesse est souveraine et dont la providence s'étend à tout, qui les a établis. Ils sont tels que tout le monde, l'enfant, l'homme fait, le simple, le savant le plus distingué, ne peuvent être instruits de la religion chrétienne, qu'ils ne soient, en se conduisant sagement, dans l'obligation de l'embrasser de tout leur cœur et avec les plus grands sentiments de reconnaissance.

La religion chrétienne consiste dans des dogmes, une morale et des préceptes positifs, que nous, Chrétiens, nous professons comme étant révélés de Dieu. Une grande partie de cette religion, sa base, pour ainsi dire, et ses premiers fondements, ce sont les dogmes et les préceptes de la religion naturelle : il a été nécessaire qu'ils fussent confirmés et promulgués par l'autorité de la révélation divine : sans cela, ils n'auraient pu se conserver entiers dans beaucoup d'articles de la plus grande importance : tant est grande la faiblesse de la raison humaine ! Cette nécessité, au reste, est incontestable. Elle est démontrée, comme nous l'avons déjà dit, par l'expérience de bien des siècles, de tous les peuples, et même de tous les philosophes, qui n'ont pas été guidés par les lumières de la vraie révélation. C'est aussi une perfection essentielle à la religion chrétienne de contenir ces mystères sublimes, qui surpassent de beaucoup l'intelligence humaine, dont la raison ne démontre point la possibilité, mais où elle ne démontre pas non plus qu'il y ait contradiction ; et que Dieu, qui est souverainement bon, a daigné révéler, afin de nous instruire de plusieurs vérités qui regardent sa nature incompréhensible, et les desseins adorables et impénétrables de sa providence, par rapport à notre salut et à nos devoirs. Il en est de même des sacrements, ou de ces institutions divines et salutaires, par l'usage desquelles, s'il est tel qu'il doit être, Dieu nous donne ou augmente en nous la grâce qui nous sanctifie. On doit regarder encore comme appartenant à la religion chrétienne ces faits intéressants, qui font voir évidemment que cette religion vient de Dieu.

C'est assez, pour le but que nous nous proposons ici, de cette idée générale de la religion chrétienne, que toutes les communions qui se disent chrétiennes adopteraient aisément. Nous défendons la cause de la religion contre un ennemi de la révélation chrétienne en général. Cette cause est celle de tous les Chrétiens ; il ne serait pas convenable d'y rien mêler de ce qui concerne les controverses nées malheureusement entre eux. Nous parlerons dans la censure de la proposition suivante, de ce que l'auteur dit en particulier contre l'Église catholique. Mais une observation qui ne doit pas être omise, c'est que ceux qui vivent dans une communion chrétienne, n'ont pas de difficulté à connaître la doctrine de cette communion. L'auteur en convient

équivalemment lorsqu'à la fin de la proposition XXX, il dit « que pour bien juger d'une religion, il ne faut pas l'étudier dans les livres de ses sectateurs, il faut aller l'apprendre chez les peuples qui la suivent. » Ainsi, selon lui, et la chose parle d'elle-même, il est naturel et facile aux simples mêmes, qui vivent, par exemple dans l'Église catholique, de connaître ce qu'enseigne cette Église, surtout quant à ces articles qu'on nomme *solennels*, c'est-à-dire, dont, suivant les maximes et l'usage de l'Église, il faut que tout le monde soit instruit, parce que ce sont des articles principaux, que chacun doit connaître pour son salut, ou qui sont les plus utiles à chacun dans la pratique. Car pour les autres points, nécessaires à la vérité et utiles à toute l'Église, mais qui ne sont daucun usage pour plusieurs, quoique les articles de cette nature fassent partie de la révélation publique et soient connus des savants, néanmoins, on n'a pas coutume de les proposer expressément à la foi des simples et des ignorants, à qui il suffit d'en avoir la foi implicite. Il suit de là que toute la question présente, sur les moyens de connaître la révélation chrétienne, se réduit à ceci par rapport aux Chrétiens, savoir si les faits par lesquels on prouve invinciblement que la religion chrétienne est révélée, peuvent être suffisamment connus de chaque chrétien. La question réduite à ces termes, comme elle doit l'être, n'a pas de difficulté qui puisse arrêter. Voyons d'abord comment s'exprime l'auteur même, tome 3, pages 179, 180, 182 et 183, sur l'Écriture sainte, sur l'Évangile et sur Jésus-Christ. « Je vous avoue, dit-il, que la majesté des Ecritures m'étonne, la sainteté de l'Évangile parle à mon cœur. Voyez les livres des philosophes avec toute leur pompe : qu'ils sont petits près de celui-là ! Se peut-il qu'un livre, à la fois si sublime et si simple, soit l'ouvrage des hommes ? Se peut-il que celui dont il fait l'histoire ne soit qu'un homme lui-même ? Est-ce là le ton d'un enthousiaste ou d'un ambitieux sectaire ? quelle douceur, quelle pureté dans ses mœurs ! quelle grâce touchante dans ses instructions ! quelle élévation dans ses maximes ! quelle profonde sagesse dans ses discours ! quelle présence d'esprit ! quelle finesse et quelle justesse dans ses réponses ! quel empire sur ses passions !... La vie et la mort de Jésus sont d'un Dieu. Dirons-nous que l'histoire de l'Évangile est inventée à plaisir ? Mon ami, ce n'est pas ainsi

qu'on invente, et les faits de Socrate, dont personne ne doute, sont moins attestés que ceux de Jésus-Christ. Au fond, c'est reculer la difficulté sans la détruire. Il serait plus inconcevable que plusieurs hommes d'accord eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fourni le sujet. Jamais des auteurs Juifs n'eussent trouvé ni ce ton, ni cette morale, et l'Évangile a des caractères de vérité si grands, si frappants, si parfaitement inimitables, que l'inventeur en serait plus étonnant que le héros. » Ainsi parle l'auteur ; ce qui ne l'empêche pas d'ajouter tout de suite : « Avec tout cela, ce même Évangile est plein de choses incroyables, de choses qui répugnent à la raison, et qu'il est impossible à tout homme sensé de concevoir ni d'admettre. »

Mais, quoiqu'il ose encore en d'autres endroits avancer qu'il y a dans l'Évangile, ou dans la révélation chrétienne, des choses, des mystères qui répugnent à la raison, et que ce soit cela seul qui l'empêche de les admettre, il ne s'est pourtant nulle part mis en peine de prouver cette absurdité ou contradiction prétendue. Cependant, à moins qu'elle ne soit évidemment démontrée, elle se réduit à une simple incompréhensibilité qui peut étonner l'esprit humain, mais qui n'a aucune force pour balancer celle qu'a pour prouver ces mystères la vérité de l'histoire de l'Évangile, reconnue par l'auteur même. Nous supposons ici comme vrai et assuré même par l'examen le plus approfondi, ce dont nous parlerons dans la suite à l'occasion de plusieurs propositions de l'auteur, savoir, que dans les mystères de la religion chrétienne, qui surpassent notre intelligence, on ne démontre pas qu'il y ait rien qui répugne à la raison. Il semble même que l'auteur l'avoue spécialement dans cette même page 183, où il déclare « qu'il est resté sur ces choses là dans un scepticisme involontaire, » et où il les met au nombre de celles sur lesquelles il faut « être toujours modeste et circumspect ; respecter en silence ce qu'on ne saurait ni rejeter, ni comprendre, et s'humilier devant le grand Ètre, qui seul sait la vérité. » (Tome 5.) Mais, de tout ce que l'auteur, si ennemi de la religion chrétienne, si porté au pyrrhonisme historique, a été forcé, par l'évidence de la chose même, de dire sur la majesté des Ecritures, la vérité de l'histoire de l'Évangile, et sur les caractères de Jésus-Christ, il est temps de conclure avec quelle facilité tout chrétien peut connaître les

faits qui établissent la vérité de la religion chrétienne.

En effet, qu'on considère un enfant né et élevé dans le sein de l'Eglise catholique. Les principaux faits de l'Evangile, les faits les plus indubitables, liés intimement avec la vérité du christianisme, c'est-à-dire, la sainteté de Jésus Christ, sa prédication, ses miracles, sa mort, sa résurrection, son ascension dans le ciel, la mission de ses apôtres pour instruire et convertir l'univers, leur peu de capacité naturelle pour cet emploi, le miracle du don des langues, qui leur fut communiqué au jour de la Pentecôte, lorsqu'ils furent revêtus de la force d'en-haut, leur sainteté, leur patience, leurs miracles, leurs travaux, leur martyre, les prodigieux succès de leur zèle dans la propagation de la foi : tous ces faits, cet enfant les apprendra des femmes mêmes qui en auront soin et de sa nourrice, dès qu'il commencera à bégayer : il les apprendra de ses père et mère en qui la nature lui inspire d'avoir une entière confiance : des maîtres à qui son éducation sera confiée, par le catéchisme, dont on l'instruira, soit en particulier, soit en public : par l'enseignement des pasteurs, qui en parleront publiquement sans être contredits : à l'occasion des fêtes les plus solennelles, qui sont instituées en mémoire de ces faits, et que tous les chrétiens célèbrent : par le Symbole des apôtres, où plusieurs de ces mêmes faits sont rapportés, et où il fait déjà profession de croire la sainte Eglise catholique, dont on doit dès-lors s'appliquer à lui faire connaître la nature, les caractères, la perpétuité, et dont on ne saurait trop tôt lui proposer l'autorité, de laquelle il sentira aisément les avantages et le besoin. Qui pourrait nier que tout cela suffit à cet enfant, pour que, sans aucune révélation, qui lui serait faite immédiatement, c'est-à-dire, sans une inspiration de Dieu, qui supplierait et ne supposerait pas la lumière naturelle dans un degré suffisant, il puisse, avec le secours de la grâce, qui diffère très-fort de la révélation, et sans laquelle, suivant la foi catholique, nous ne pouvons rien dans l'ordre du salut, adhérer avec certitude et prudemment à la révélation chrétienne, qui lui serait ainsi proposée, ou, ce qui revient au même, produire un acte de foi surnaturelle sur les vérités de la Religion chrétienne? Il faut remarquer que la question dont il s'agit, n'est pas de savoir si cet enfant, si quelque homme que ce soit, peut par ses facultés naturelles connaître de telle sorte

la révélation chrétienne, que par les forces de la raison et de ses facultés, il conçoive la foi nécessaire au salut. Les Pélagiens seuls ont soutenu qu'il le pouvait ; mais nous, nous reconnaissons le mystère de l'opération divine, ou de la grâce que Jésus-Christ nous a méritée : nous reconnaissons ce mystère caché sous le voile de moyens naturels que la raison, et même les sens aperçoivent souvent. Nous prétendons seulement, et cela suffit et est en même temps nécessaire pour défendre la révélation chrétienne, que les motifs qu'on appelle de crédibilité, c'est-à-dire, que les faits qui rendent évidemment croyable la révélation chrétienne, sont si frappants et en si grand nombre, et qu'il est si aisè à un catholique de les connaître, que la foi chrétienne n'est ni un effet d'une révélation divine faite immédiatement à chaque fidèle, ni un enthousiasme ou un fanatisme qui serait également opposé à la révélation et à la raison, mais une soumission raisonnable, qui suppose la lumière naturelle dans un degré suffisant, et dont on peut rendre raison, quoique cette foi vienne de l'opération de Dieu qui agit en nous intimement, qui, par sa grâce, nous éclaire et nous excite à croire, de manière que nous consentons et nous coopérons librement aux lumières et aux bons mouvements dont il daigne nous favoriser.

Or, ce que nous avons fait voir par rapport à cet enfant né et élevé dans l'Eglise catholique, savoir qu'il a des moyens aisés et à sa portée, par lesquels il connaît, autant qu'il lui faut, les faits qui démontrent la vérité de la révélation chrétienne, se prouverait à plus forte raison avec la même facilité de tout homme qui fait profession de croire l'Eglise catholique. Plus cet enfant croîtra en âge et en même temps en connaissance par rapport aux faits et à l'état des choses qui concernent la Religion, plus il verra de motifs, et découvrira des raisons plus fortes, en proportion de sa capacité, qui le porteront à juger sagement que la révélation chrétienne vient de Dieu, et qu'il doit constamment y être attaché. Supposons que cet enfant soit un jour un savant du premier ordre, un homme illustre par des connaissances de tout genre, par des progrès étonnantes dans la philosophie, par une très-profonde érudition ; qu'il devienne capable d'examiner et de peser tout ce qui a rapport à la Religion ; qu'il fasse les recherches les plus détaillées, l'examen le plus approfondi ; pourvu qu'il procède avec sincérité et qu'il aime le vrai, il trouvera

une merveilleuse harmonie entre toutes les parties de notre religion sainte; il verra que les dogmes et la morale de la Religion naturelle tirent de notre Religion révélée une lumière nouvelle et une grande consistance; que les mystères sublimes dont cette Religion révélée exige la croyance, sont à la vérité au-dessus des lumières de la raison, mais qu'on n'y trouve rien qui y répugne, et qu'ils ne renferment aucune contradiction démontrée; que la révélation de ces mystères et des institutions positives dont l'usage salutaire nous est prescrit, se prouve de telle manière par les miracles, par l'accomplissement des prophéties, et par les autres événements prodigieux que l'histoire et les monuments de cette religion contiennent, que la liaison de ces faits avec la vérité de cette révélation est très-évidente, que ces mêmes faits sont de telle nature, qu'ils n'ont pas dû être crus facilement, puisqu'il était très-intéressant pour les hommes de ne pas les croire sans raison, leur croyance imposant, par une conséquence naturelle, l'obligation d'embrasser une religion sainte et d'avoir les mœurs les plus pures; que ces faits ont été reçus et admis par les peuples les plus policiés et en même temps idolâtres, et ont opéré dans leur culte et dans leurs mœurs un admirable changement; que ces mêmes faits sont si indubitable, que les principaux de ceux qui sont rapportés dans les autres histoires de quelque espèce qu'elles soient, sont moins attestés: de sorte que si l'on se permettait quelque doute sur ceux-là, il faudrait s'abandonner à un pyrrhonisme historique universel et sans exception; que les monuments de foi que contient la révélation chrétienne, sont indubitables; que nos livres saints sont si sûrement authentiques, et que tous les textes et toutes les versions de ces livres, qui sont reçus, s'accordent tellement pour ce qui regarde la doctrine de la foi et des mœurs, et la substance des faits, que lorsqu'il est question d'établir le dogme ou quelque règle de morale, ou de prouver la révélation, il est presque indifférent d'employer un de ces textes, ou une de ces versions, plutôt qu'une autre. Enfin il verra ce qui est déjà prouvé par l'expérience et les ouvrages des savants de quelque communion que ce soit, qui se sont appliqués à examiner les faits et tous les motifs qui servent à établir la révélation chrétienne; il verra que toutes les recherches et les discussions possibles, pourvu qu'on les fasse plus exactement et avec

sincérité, loin d'être à craindre pour cette religion, ne peuvent au contraire tourner qu'à son avantage; qu'elles servent à multiplier les preuves qui en démontrent la vérité; qu'elles augmentent la force qu'elle a de s'étendre, et sont très-utiles à sa propagation.

Nous avons fait voir jusqu'à présent que tout homme né et élevé dans l'Église catholique, en quelque état qu'il soit, et quelque degré de capacité qu'on lui suppose, a des moyens sûrs et aisés de connaître la révélation chrétienne. Pour ce qui regarde les hommes qui sont nés et qui vivent, soit dans des communions séparées de l'Église catholique, soit parmi des peuples infidèles et même idolâtres, nous en parlerons surtout dans les censures des propositions XXXII et XXXIII, qui suivent immédiatement celles dont nous traitons à présent, et que nous n'avons encore considérées qu'en général. Il nous reste maintenant à les examiner aussi dans plusieurs de leurs parties.

En tant qu'on y assure que « l'authenticité et l'intégrité des monuments de la religion chrétienne, et surtout des livres saints, et que la fidélité des versions de ces livres, ne peuvent être connues qu'avec des recherches infinies et une érudition immense; » — ces propositions sont fausses et avancées en haine de la religion chrétienne. Il est certain que plusieurs monuments de foi, plusieurs pièces qui concernent la religion chrétienne, que la plupart par exemple des livres de l'Ancien et du Nouveau Testament, le Symbole des Apôtres, le Symbole de Nicée, etc., sont reçus d'un consentement unanime comme authentiques et exempts de toute altération, par toutes les sociétés chrétiennes, soit de l'Orient, soit de l'Occident, quoique ces communions soient d'ailleurs divisées entre elles sur beaucoup d'articles. Il est certain que les Juifs sont d'accord avec les Chrétiens sur la plupart des livres de l'Ancien Testament, dont ceux-ci se servent pour les réfuter. Ce consentement de toutes les sociétés chrétiennes et cet accord des Juifs avec nous, peuvent assurément être connus sans une immense érudition et sans des recherches infinies. Ils peuvent même être connus aisément et sûrement par les gens sans lettres, s'appuyant sur le témoignage des personnes graves: témoignage que personne ne peut contredire, avec lequel tout doit nécessairement conspirer, et qui est très-suffisant pour faire reconnaître sans difficulté l'authenticité de ces monuments de foi et de ces livres,

Un homme sage et sans érudition, adhérerait encore prudemment à cette authenticité, fondé uniquement sur le témoignage et le consentement des savants, qui ont examiné en détail et scrupuleusement tout ce qui regarde ces monuments et ces livres, et qui ont jugé que leur authenticité était hors de doute. Un catholique admet aussi cette authenticité très-prudemment, s'en rapportant là-dessus à l'enseignement et à l'autorité de l'Église catholique, qui lui présente ces monuments et ces livres comme authentiques, et qui sur des objets de cette nature est la plus grande autorité visible.

En tant qu'on y dit « que, pour reconnaître parmi tant de religions diverses quelle est la vraie, si tant est qu'il y en ait une qui le soit, il faut entendre les docteurs de toutes les religions, lire les livres de tous les partis, et que cela ne suffit pas encore, soit parce qu'il y a des peuples qui ne font point de livres, soit parce que les livres ne rendent pas toujours fidèlement les sentiments de ceux qui les ont écrits, mais que pour bien juger de la religion des divers peuples, il faut l'aller apprendre chez eux, et par conséquent voyager par toute la terre ; » — ces propositions sont fausses, injurieuses à Dieu, à Jésus-Christ, à la religion chrétienne et à tous les chrétiens ; elles introduisent un pyrrhonisme universel, et renversent la religion naturelle. Un chrétien n'a assurément pas besoin d'aller entendre les docteurs des peuples idolâtres, ni de voyager et de demeurer chez ces peuples, afin de pouvoir juger que la Religion chrétienne est préférable à l'idolâtrie. Il n'a pas besoin de lire les rêveries du Talmud, ni d'entendre les Rabins pour juger de la religion que pratiquent aujourd'hui les Juifs, puisqu'il ne peut douter raisonnablement d'un grand nombre de faits qui suffisent pour le convaincre que cette religion n'est qu'une superstition fausse. Il n'a pas besoin d'aller entendre les docteurs musulmans ni de partir pour Constantinople, pour apprendre ce qu'il sait déjà avec facilité et avec certitude, savoir que Mahomet est bien postérieur à Jésus-Christ, dont la religion doit subsister jusqu'à la consommation des siècles, et dont la doctrine était depuis long-temps répandue par toute la terre, et y avait fait des changements prodigieux, lorsque Mahomet parut ; de sorte que c'est aux enseignements de Jésus-Christ que les Mahométans sont redevables de ce qu'ils n'adorent qu'un seul Dieu. Les critiques conviennent, (et les Chrétiens sans un

grand travail ne peuvent-ils pas l'apprendre d'eux ?) que la religion de Mahomet ne consiste que dans un recueil mal digéré et mal lié de dogmes et de pratiques tirées, partie de la Religion chrétienne, partie de la religion des Juifs. Qui ne sait que la même religion a été introduite par la fraude, par la force des armes et sans aucun miracle fait publiquement ? Non, les Chrétiens ne se croient jamais dépourvus de lumières nécessaires et de jugement ; ils ne se regarderont jamais comme téméraires et trop précipités dans leur foi, parce qu'ils n'auront pas feuilleté toutes les bibliothèques, n'auront pas lu tous les livres, ni entendu les docteurs de toutes les religions, voyagé par toute la terre pour apprendre la religion de tous les différents peuples, afin d'en porter un jugement assuré, et se décider sur la préférence à donner à l'une sur toutes les autres, après les avoir toutes comparées entre elles.

Les maximes qu'il plaît à l'auteur d'avancer, ne rendent pas seulement douteuse et incertaine la vérité de la religion chrétienne, qui, comme nous l'avons dit, et qu'il est évident, est appuyée sur des faits qu'on ne peut révoquer en doute sans admettre un pyrrhonisme universel en genre d'histoire, mais il suit des mêmes maximes qu'il faudrait embrasser ce pyrrhonisme, soit sur la religion naturelle, comme il a déjà été remarqué, soit même à l'égard de toute doctrine. Car si l'on ne peut juger avec certitude que ces faits si publics et si attestés sont vrais, et que les cultes idolâtres sont faux, à moins qu'on n'entende les docteurs de ces religions, qu'on ne lise tous les livres, et qu'on n'aille chez tous les peuples, c'est une conséquence nécessaire qu'on ne pourra porter aucun jugement assuré de tout objet dont les hommes ne sont pas tous d'accord, et ont des sentiments différents, à moins qu'on n'ait auparavant entendu ceux qui soutiennent ces opinions différentes ; ainsi personne ne pourra adorer un seul Dieu, et distinguer la justice de l'injustice, l'honnête de ce qui ne l'est pas, avant qu'il ait entendu les docteurs des polythéistes, des Epicuriens et des cyniques sur les opinions qu'ils suivent ; personne ne pourra rejeter le matérialisme, avant qu'il ait fréquenté les différentes écoles de ceux qui enseignent ces erreurs ; personne ne pourra être assuré que la matière existe, avant qu'il ait appris et examiné les subtilités des immatérialistes ; personne ne pourra attribuer quelque certitude aux mathématiques, ni même

aux axiomes les plus évidents de la raison, avant que d'en avoir conféré avec les maîtres des pyrrhonniens, etc.

En tant qu'on ajoute dans ces mêmes propositions « que la doctrine du livre de Bossuet, intitulé : *Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique*, est bien différente de celle que les pasteurs catholiques enseignent au peuple; » — ces propositions sont fausses, calomnieuses et injurieuses envers les pasteurs catholiques, et à l'égard de l'Eglise catholique entière, qui approuve hautement et en tout cet ouvrage de Bossuet, et qui ne demande autre chose des Luthériens et des Calvinistes, pour les recevoir avec joie dans son sein, sinon qu'ils fassent une profession de foi conforme à la doctrine exposée dans ce même livre ; c'est ce qu'éprouvent ceux d'entre eux qui rentrent dans l'Eglise ; et plutôt à Dieu que tous fussent prêts d'y revenir à cette condition ! Ces mêmes propositions favorisent de plus un schisme qu'on ne peut trop déplorer.

En tant qu'on y lit que « la révélation faite autrefois aux Juifs et la révélation chrétienne, sont écrites en des langues que les Juifs d'aujourd'hui et les Chrétiens n'entendent pas ; que ce n'est pas une manière bien simple d'instruire les hommes, de leur parler toujours une langue qu'ils n'entendent pas ; qu'en vain on répondrait que les livres saints ont été traduits ; que personne ne peut assurer que ces livres ont été traduits fidèlement, et qu'il n'est pas même possible qu'ils le soient ; que quand Dieu fait tant que de parler aux hommes, il n'y a pas de raison pourquoi il ait besoin d'interprète ; » — ces propositions sont une dérision très-téméraire, très-injurieuse, faite de mauvaise foi, et blasphématoire, de la révélation chrétienne. Nous avons déjà remarqué sur la proposition XXVII, que la révélation divine a dû se faire immédiatement, non pas à chaque homme en particulier, mais à quelques hommes, qui en instruisissent les autres. La révélation chrétienne est universelle, elle est destinée à l'enseignement de tous les peuples, dont chacun a un langage qui lui est propre, et qui est sujet à changer. Les choses étant donc dans l'état où elles sont, par rapport au langage des peuples, il a fallu que les livres saints, où est contenue une révélation qui regardait même tous les peuples à venir, fussent écrits dans une langue que les peuples qui sont aujourd'hui, n'entendent pas. Plusieurs de ces livres, qui dans le temps qu'ils ont été publiés,

étaient pour les Hébreux, furent écrits en hébreu ; d'autres, tels que sont presque tous les livres du nouveau Testament, furent composés en grec, qui était la langue la plus répandue au temps des Apôtres. On a encore les traductions anciennes de tous ces livres. La version grecque de l'ancien Testament fut faite longtemps avant la naissance de Jésus-Christ. La version latine des deux Testaments le fut dès le commencement de l'Eglise chrétienne ; et il ne manque pas de traductions des mêmes livres à l'usage de tous les peuples.

Lorsque l'auteur doute si ces versions sont fidèles, ou même peuvent l'être, et qu'il demande qui est-ce qui pourra assurer qu'elles le sont, il veut nous conduire au pyrrhonisme universel sur l'intelligence des ouvrages de tous les anciens ; car, ou les livres sacrés peuvent être entendus et traduits exactement, ou aucun des anciens livres ne peut l'être. Par conséquent, si l'auteur en était cru, il n'y aurait rien de certain dans l'histoire ancienne ; on ne connaîtrait avec assurance aucune opinion des anciens ; en un mot, toute certitude appuyée sur d'anciens monuments serait détruite ; remarquez même que les traductions des livres saints ont dû se faire avec plus d'attention et d'exactitude que celle de tout autre livre. C'est une suite naturelle de l'importance dont il a toujours été pour les chrétiens, qu'il ne se fit point de version des Ecritures, qui ne fut exacte. Mais remarquez encore la contradiction formelle où tombe l'auteur : il dit ailleurs que la majesté des Ecritures l'étonne ; il admire surtout la simplicité et la sublimité de l'Evangile, et les caractères de vérité qui s'y trouvent : il parle des choses qu'il contient ; il entend donc le sens exprimé par les paroles de l'Ecriture ; on peut donc le traduire : comment donc doute-t-il si cela se peut ?

Nous ne manquons pas, au reste, de garant sur qui nous puissions compter, et qui nous assure de la fidélité des versions de ces saints livres, sans que nous soyons obligés à des discussions infinies. Premièrement, le consentement de toutes les communions chrétiennes sur la fidélité d'une version nous en garantit très-sûrement l'exactitude. Dans ces communions, il y a des savants qui possèdent les langues, et elles ne conviendraient jamais entre elles du mérite d'une traduction vicienne dans sa substance et sur les principaux points. Secondelement, nous avons encore pour garant le

consentement des savants sur le même objet. Qu'on fasse attention à l'exactitude avec laquelle des savants des communions différentes ont remarqué toutes les variantes des textes et des versions reçues, et au jugement qu'ils en ont porté, savoir, que, dans toutes ces différences, il n'y avait rien de capital et qui intéressait le fond. Pourrait-on ne pas s'en rapporter à eux sur cette matière ? Ils pensent si différemment en mille choses ! ils sont de partis si différents, dont ils ont à cœur les intérêts ! il n'y a donc que la vérité seule qui ait pu les réunir sur un sujet d'une si grande conséquence. Troisièmement, un autre garant pour les catholiques, et un garant dont le témoignage suffit, c'est l'autorité de l'Eglise, dont nous allons parler dans la censure de la proposition suivante.

XXXII.—(Tom. III, p. 164 et 165) : Nos catholiques font grand bruit de l'autorité de l'Eglise ; mais que gagnent-ils à cela, s'il leur faut un aussi grand appareil de preuves pour établir cette autorité, qu'aux autres sectes pour établir directement leur doctrine ? L'Eglise décide que l'Eglise a droit de décider. Ne voilà-t-il pas une autorité bien prouvée ? Sortez de là, vous rentrez dans toutes nos discussions.

CENSURE. — Cette proposition, savoir : « que les catholiques ont tort de faire grand bruit de l'autorité de l'Eglise, puisqu'il leur faut un aussi grand appareil de preuves pour établir cette autorité, qu'aux autres sectes pour établir directement leur doctrine, et que s'ils sortent de cette preuve ridicule : *L'Eglise décide que l'Eglise a droit de décider*, ils rentrent dans toutes les discussions que l'auteur a détaillées ; » cette proposition est fausse, avancée par ignorance ou de mauvaise foi : on y calomnie les catholiques ; on y méprise l'autorité de l'Eglise, qui est l'épouse de Jésus-Christ ; on y vient à présenter et à inculquer de nouveau la nécessité prétendue des recherches détaillées dans les quatre propositions précédentes, et à cet égard, cette proposition mérite de plus les qualifications qui viennent d'être données à ces quatre propositions. C'est faussement, par ignorance ou de mauvaise foi, et en calomniant les catholiques, que l'auteur leur attribue de dire : *L'Eglise décide que l'Eglise a le droit de décider*. De manière que ces paroles étant entendues dans un sens qui renfermerait un cercle vicieux, ils s'y arrêtent comme à l'unique preuve de l'autorité de

l'Eglise. Ce serait alors, il est vrai, s'arrêter à une preuve nulle et ridicule : mais ce n'a jamais été là leur pensée. L'Eglise catholique, considérée sous le rapport de société visible professant la foi chrétienne, est revêtue de caractères ou notes extérieures, auxquelles on la reconnaît aisément pour la plus grande autorité visible, en qui les hommes doivent avoir une confiance entière, pour apprendre d'elle toutes les vérités qui regardent la foi, la religion établie par Jésus-Christ, et le salut éternel. Ce n'est pas, comme nous l'avons montré, une chose difficile de connaître que la révélation chrétienne est vraie. Cette connaissance dépend entièrement de la certitude des faits que non-seulement l'Eglise catholique, mais encore toutes les communions qui se glorifient du titre de chrétiennes, présentent avec un concert parfait, comme transmis par une tradition indubitable. Mais, si connaissant en général la vérité de cette révélation, on entreprend ensuite de discuter ce qui regarde la doctrine de chacune des communions qui se disent chrétiennes, qu'on veuille par la voie d'examen ou par l'esprit privé se décider sur ce qu'on doit croire de chacun des articles controversés entre elles, on se jette dans des difficultés très-grandes, qu'les simples et les non lettrés ne peuvent jamais surmonter, et d'où à peine pourra se tirer l'homme le plus savant sur ces matières, en y employant toute sa vie.

C'est là une des raisons pourquoi les Catholiques prétendent que Dieu, dont la Providence s'étend à tout, et qui est l'auteur de la religion chrétienne, a établi une société visible, c'est-à-dire, l'Eglise, pour être la gardienne et l'interprète fidèle de la parole de Dieu, et pour enseigner aux hommes ce qu'ils doivent croire et pratiquer afin de parvenir au salut. Or, pour qu'on reconnaîsse entre toutes les sociétés qui font profession d'être chrétiennes, quelle est celle à qui une si grande autorité appartient effectivement, ils veulent qu'on suive la même méthode que celle qu'on emploie pour connaître la vérité de la religion chrétienne et la démontrer contre les incrédules. Ils soutiennent que toute cette question consiste en faits ; que sa décision dépend tout entière de certains faits indubitables qui se trouvent partout, et que, dès qu'on les connaît, ce qui est aisément proportionné à la capacité d'un chacun, au moins pour peu qu'il soit aidé par le ministère des pasteurs, on ne

peut sagement refusér de se sonmettre à l'autorité de l'Eglise catholique dans ce qui concerne les vérités de la foi. Ces faits peuvent en général se rapporter à quatre principaux. Le premier, c'est que cette Eglise est *une*, c'est-à-dire, que tous ceux qui lui appartiennent sont tous unis par la profession d'une même foi, par les mêmes sacrements, et par la soumission aux mêmes pasteurs, parmi lesquels le souverain pontife a la primauté d'honneur et de juridiction, comme successeur de Saint Pierre.

Le second de ces faits, c'est que l'Eglise est *catholique*, c'est-à-dire, plus étendue que toute autre communion, et répandue par toute la terre; et même si supérieure par-là à toute autre secte née et séparée d'elle dans les siècles différents, que chacune de ces sectes, quand elles ont paru, quelques progrès qu'elles aient pu faire depuis, n'a pourtant été, dans le commencement de la division, qu'une parcelle qui se révoltait et combattait contre tout le corps de l'Eglise.

Le troisième, c'est que l'Eglise est *apostolique*, c'est-à-dire, tellement la même, tellement une avec l'Eglise fondée par les apôtres, que premièrement, depuis cette fondation, elle a toujours subsisté sans interruption, en un grand corps de société plus considérable que chacune des sociétés sorties de son sein en se révoltant contre elle; qu'en second lieu, la mission de ses pasteurs vient des apôtres, vient de Jésus-Christ, et par conséquent de Dieu : au lieu que les pasteurs des sectes séparées d'elle, sont sans mission, soit ordinaire, soit extraordinaire : sans mission ordinaire, puisque l'Eglise contre laquelle ces sectes se sont révoltées, ne leur a point sans doute transmis de mission : sans mission extraordinaire, la mission extraordinaire se prouvant par des miracles, et eux n'en produisant point; qu'en troisième lieu, la doctrine de foi que tient aujourd'hui l'Eglise, est la même que celle des apôtres et vient d'eux : ce qui se montre encore aisément sans discussion et par la seule inspection des faits. Car il est certain qu'on ne peut reprocher à cette Eglise aucun changement sensible arrivé dans sa doctrine. Il n'en est pas de même des sectes séparées : toutes ont varié sensiblement, leurs chefs ont tous été des novateurs; tandis qu'ils étaient encore dans l'Eglise catholique, où ils avaient reçu la naissance et l'éducation, ils faisaient profession de la foi de cette Eglise, qu'ils ont ensuite abandonnée et rejetée. Quant aux chan-

gements insensibles qu'on prétendrait être arrivés peu à peu dans la foi de l'Eglise, c'est un fait que la discussion n'établit point et qui, sans discussion, se démontre faux par son incompatibilité avec d'autres faits ineontestables et avoués de part et d'autre. Il y a toujours eu dans l'Eglise un zèle ardent pour retenir l'ancienne foi et empêcher qu'on y donnât la moindre atteinte ; il y a toujours eu une aversion constante et inflexible de toute nouveauté contraire à la foi. C'est par une suite de ce zèle et de cette aversion que les moindres hérésies qui se sont élevées dans quelque siècle que ce soit, ont causé tant de bruit, ont occasionné des disputes, des ouvrages de part et d'autre, des divisions, des brigues, des décisions, des conciles ; mais rien de pareil n'est arrivé par rapport aux changements dont il est question. Voilà des faits dont la connaissance détaillée irait très-loin, mais dont une connaissance générale est à la portée de tout le monde, et suffit pour conclure que les changements pré tendus insensibles dont il s'agit sont des chimères.

Le quatrième fait principal, qui sert à établir l'autorité de l'Eglise, c'est que l'Eglise est *sainte*, c'est-à-dire qu'elle regarde avec raison comme lui appartenant la sainteté même de Jésus-Christ son chef, d'où elle tire son origine ; qu'elle a droit de s'approprier la sainteté des apôtres qui l'ont fondée et ont travaillé avec tant de succès à sa propagation ; de se glorifier de la constance des martyrs qui ont souffert la mort dans son sein pour la défense de sa foi et de ses lois ; de s'attribuer les vertus de cette multitude innombrable de justes de toute sorte, de tout âge, de tout sexe, de tout état : ces justes ne sont pas aujourd'hui en aussi grand nombre qu'autrefois, mais il y en a encore, et il y en aura toujours dans l'Eglise ; de regarder, de plus, comme opérés en sa faveur, les miracles de Jésus-Christ et des apôtres, de même que tous les autres miracles proprement dits, dont aucun ne se fait hors de son sein, et dont elle est favorisée dans tous les siècles, avec cette différence que, dans les premiers siècles, ils étaient et devaient être beaucoup plus fréquents.

Ceux qui naissent et sont élevés dans l'Eglise catholique, apprennent ces faits en même temps qu'on leur explique les symboles de la foi où il en est fait mention, et tout ce qui concerne la vérité de la religion chrétienne. On ne doit pas, dans leur instruction, séparer des objets

qui ont une liaison si étroite, les faits par lesquels on démontre la vérité de cette sainte religion étant les mêmes que ceux qui prouvent le respect et la soumission dus à l'autorité de l'Eglise, dont il est naturel à tout le monde de sentir les avantages et la nécessité.

Or ces faits, ou les caractères qui en résultent, rendant l'Eglise catholique très-visible, c'est-à-dire lui donnant une autorité souveraine et très-sensible, qu'elle tient de Dieu pour l'enseignement des vérités de la religion, il est clair que lorsqu'elle s'attribue le droit de décider les controverses, on peut en conclure avec raison qu'elle a ce droit; et il est très-évident aussi que ce n'est point là *un cercle vicieux*, ni une preuve méprisable qui donne occasion de dire : « Ne voilà-t-il pas une autorité bien prouvée? »

Ce que l'auteur dit encore, savoir, « que les catholiques ont besoin d'un grand appareil de preuves pour établir l'autorité de l'Eglise, et qu'il n'en faut pas un plus grand aux autres sectes pour établir directement leur doctrine; » cette assertion montre encore beaucoup d'ignorance et de mauvaise foi; car l'autorité de l'Eglise étant une fois prouvée, ce seul point emporte avec soi une preuve indirecte, mais suffisante de tous les articles de la doctrine que l'Eglise enseigne. Or, il est sans doute plus aisément de prouver et d'établir un seul point, que d'en établir directement une infinité d'autres dont chacun est au moins d'une égale difficulté. Mais quel embarras y a-t-il donc à prouver invinciblement que l'Eglise a le droit d'enseigner et de décider les controverses qui regardent la religion? Les Saintes-Ecritures, considérées en tant qu'elles sont reçues par toutes les communions chrétiennes, présentent des passages très-clairs qui établissent ce droit et dont les catholiques se servent pour le prouver. C'est un fait indubitable qui, pour être connu, n'exige ni recherches ni érudition, que l'Eglise a toujours été dans l'usage et la pratique de décider les controverses, et qu'elle jouissait de ce droit long-temps avant la naissance et la séparation de chacune des autres communions qui, sorties de son sein, subsistent encore aujourd'hui. La possession perpétuelle et non interrompue d'un tel droit, cette possession aussi ancienne que l'Eglise, est une preuve sans réplique que ce droit lui vient de Jésus-Christ, à qui elle en a toujours rapporté l'origine; elle fait même voir que cet article du Symbole des Apôtres, *je crois la sainte Eglise*

catholique, signifie, *je crois l'Eglise*, à qui l'autorité d'enseigner et de décider appartient de droit divin; le mot d'Eglise devant être entendu dans le symbole suivant l'idée que les fidèles ont attachée à ce mot, dès les premiers temps, et qu'on ne peut mieux connaître que par la pratique. Enfin le droit qu'a l'Eglise d'enseigner et de décider se démontre encore sans un appareil de preuves qui demande de grandes recherches par les notes ou caractères extérieurs qui conviennent à la vraie Eglise, et dont nous avons parlé tout à l'heure en peu de mots.

Loin donc qu'il faille aux catholiques un aussi grand appareil de preuves pour établir l'autorité de l'Eglise, qu'aux autres sectes pour prouver directement leur doctrine, au contraire, il n'y a point d'article de la doctrine chrétienne plus facile à prouver que l'autorité de l'Eglise. Dieu, qui imprime aux effets de sa providence souveraine le caractère de sa bonté infinie, a voulu donner aux hommes, dans la seule autorité de l'Eglise, un moyen de s'instruire aisément des vérités du salut. Quelles actions de grâces doivent à Dieu les catholiques pour le don ineffable qu'ils ont reçu de lui, d'avoir été instruits dès leur plus tendre enfance de la doctrine salutaire qu'enseigne l'Eglise catholique! Quel est, pour nous servir des termes du prince des Apôtres, l'*aveuglement* et l'*inconstance* de ceux qui osent traiter de préjugés les vérités qu'ils ont ainsi apprises de l'Eglise par une grâce si privilégiée! Mais qu'ils examinent les faits qui les persuadèrent dans leur enfance; plus ils les approfondiront et feront de progrès dans une vraie science et une véritable érudition, plus ils découvriront de nouvelles preuves de ces faits et se convaincront qu'ils sont vrais et incontestables, et qu'ils démontrent l'autorité de l'Eglise.

Il n'en est pas de même des communions séparées de l'Eglise catholique; les faits qui les concernent doivent les faire abandonner. Il est vrai que ces faits ne sont pas connus à tous ceux qui sont du corps de ces communions: cette connaissance est même impossible à tous les enfants qui y sont baptisés et qui n'ont pas encore atteint l'usage de raison, aussi bien qu'à plusieurs simples qui y vivent, et dont Dieu seul sait le nombre. Tous ces enfants et ces simples ne participent ni à l'hérésie ni au schisme; ils en sont excusés par leur ignorance invincible de l'état des

choses; et l'on ne doit pas les regarder comme n'appartenant pas à l'Eglise , hors laquelle il n'y a point de salut. Ces enfants n'ayant pas encore pu perdre la grâce qu'ils ont reçue dans le baptême , sont indubitablement de l'âme de l'Eglise, c'est-à-dire, qu'ils lui sont unis par la foi, l'espérance et la charité habituelles. Les simples, dont il s'agit, peuvent avoir conservé la même grâce ; ils peuvent , dans plusieurs de ces communions , être instruits de plusieurs vérités de foi qu'on y a retenues et qui suffisent absolument au salut ; ils peuvent les eroire sincèrement; ils peuvent avec le secours de la grâce de Dieu mener une vie pure et innocente ; Dieu ne leur impute pas les erreurs auxquelles ils ne sont attachés que par une ignorance invincible. Ainsi ils peuvent appartenir aussi à l'âme de l'Eglise , avoir la foi , l'espérance et la charité. Au reste , tous ces enfants et ces simples doivent leur salut à l'Eglise catholique, qu'ils ne connaissent pas; car c'est d'elle que viennent ces vérités salutaires , aussi bien que le baptême , que ces sectes ont conservé en se séparant. Ces simples et ces enfants les ont reçus de ces sectes immédiatement ; mais ces sectes les tenaient de l'Eglise , à qui Jésus Christ a confié l'administration des sacrements et le dépôt de la foi. Mais , si l'ignorance invincible de l'état des communions où ils vivent excuse ces simples et ces enfants , il n'est pas moins certain , et cela mérite la plus grande attention, que tous ceux qui sont dans quelque communion que ce soit, séparée de l'Eglise catholique, ne peuvent venir à connaitre les faits qui concernent nne telle communion, et spécialement remonter à son origine , qu'ils ne soient obligés de condamner les auteurs de la séparation, comme des novateurs qui ont abandonné la foi qu'ils tenaient auparavant , qui , sans vocation, sans mission légitime, se sont érigés en envoyés de Dieu pour instruire les peuples, et qui, surtout dans le commencement de leur rébellion contre l'Eglise catholique , n'étaient qu'une partie qui se divisait du tout , et combattaient contre le corps de l'Eglise que Jésus-Christ a fondée, et à laquelle ces connaissances doivent ramener ceux qui ont eu le malheur de naître dans des sectes séparées d'elle. Un catholique, au contraire , ne peut jamais , dans l'origine et dans la durée de l'Eglise catholique , rien trouver qui ne l'y attache avec plus de force.

Nous croyons par cette dernière remarque

avoir rempli la promesse que nous avions faite dans la censure des propositions précédentes, de montrer qu'il n'était point du tout impossible à ceux qui sont dans les communions séparées de l'Eglise catholique , de parvenir , autant qu'il est nécessaire pour leur salut, à la connaissance de la révélation chrétienne. Dans la censure de la proposition suivante , nous parlerons des infidèles par rapport au même objet.

XXXIII. — (Tom. 5, p. 170 et 171) : Quand les ministres de l'Evangile se sont fait entendre aux peuples éloignés , que leur ont-ils dit qu'on può raisonnablement admettre sur leur parole, et qui ne demandât pas la plus exacte vérification ? Vous m'annoncez un Dieu né et mort il y a deux mille ans, à l'autre extrémité du monde , dans je ne sais quelle petite ville, et vous me dites que tons ceux qui n'auront point cru à ce mystère , seront damnés. Voilà des choses bien étranges pour les eroire si vite sur la seule autorité d'un homme que je ne connais point.... Pourquoi damnez-vous ce bon vieillard pour n'en jamais avoir rien su?... lui qui était si bon , si bienfaisant , et qui ne echerchait que la vérité!... Vous sentez bien qu'il faut nécessairement que j'aille en Europe, en Asie, en Palestine, examiner tout par moi-même ; il faudrait que je fusse fou pour vous écouter avant ce temps-là.

Non-seulement ce discours me paraît raisonnable , mais je soutiens que tout homme sensé doit, en pareil cas, parler ainsi , et renvoyer bien loin le missionnaire, qui , avant la vérification des preuves, vent se dépêcher de l'instruire et de le baptiser. Or, je soutiens qu'il n'y a pas de révélation contre laquelle les mêmes objections n'aient autant et plus de force que contre le Christianisme. D'où il suit que s'il n'y a qu'une religion véritable , et que tout homme soit obligé de la suivre sous peine de damnation, il faut passer sa vie à les étudier toutes , à les approfondir , à les comparer , à parcourir les pays où elles sont établies : nul n'est exempt du premier devoir de l'homme; nul n'a droit de se fier au jugement d'autrui. L'artisan qui ne vit que de son travail , le laboureur qui ne sait pas lire, la jeune fille délicate et timide, l'infirmie qui peut à peine sortir de son lit , tous , sans exception, doivent étudier, méditer, disputer , voyager , parcourir le monde : il n'y aura plus de peuple fixe et stable ; la terre entière ne sera couverte que de pèlerins, allant , à grands frais et avec de lon-

gues fatigues, vérifier, comparer, examiner par eux-mêmes les cultes divers qu'on y suit. Alors, adieu les métiers, les arts, les sciences humaines, et toutes les occupations civiles; il ne peut plus y avoir d'autre étude que celle de la religion : à grande peine celui qui aura joui de la santé la plus robuste, le mieux employé son temps, le mieux usé de sa raison, vécu le plus d'années, saura-t-il dans sa vieillesse à quoi s'en tenir; et ce sera beaucoup s'il apprend avant sa mort dans quel culte il aurait dû vivre.

Voulez-vous mitiger cette méthode, et donner la moindre prise à l'autorité des hommes? A l'instant vous lui rendez tout; et si le fils d'un chrétien fait bien de suivre, sans un examen profond et impartial, la religion de son père, pourquoi le fils d'un Turc ferait-il mal de suivre de même la religion du sien? Je défie tous les intolérants du monde de répondre à cela rien qui contente un homme sensé.

CENSURE.—Cette proposition a trois parties. Quant à la partie où il est dit « que les ministres de l'Evangile, quand ils se sont fait entendre aux peuples éloignés, ne leur ont rien dit qu'on pût raisonnablement admettre ayant des recherches et une vérification exactes, qui demanderaient tant de temps et de si longs voyages, qu'on doit en reconnaître l'impossibilité; que chacun chez ces peuples aurait droit de répondre à ces ministres : Vous m'annoncez un Dieu né et mort il y a deux mille ans à l'autre extrémité du monde, et vous dites que tous ceux qui n'auront point cru à ce mystère seront damnés. Pourquoi damnez-vous ce bon vieillard pour n'en avoir rien su, lui qui était si bon, si bienfaisant, et qui ne cherchait que la vérité? Voilà des choses bien étranges pour les croire si vite sur la seule autorité d'un homme que je ne connais pas. Vous sentez bien qu'il faut nécessairement que j'aille en Europe, en Asie, en Palestine, examiner tout par moi-même; il faudrait que je fusse fou pour vous écouter avant ce temps-là; » — cette proposition, à raison de cette première partie, est fausse et avancée infidèlement. Car, premièrement, on y dit faussement et infidèlement qu'un homme qui n'a jamais rien entendu de l'Evangile est damné pour n'avoir jamais rien su des mystères, et n'avoir pas eu la foi chrétienne. Un ministre de l'Evangile qui prêcherait ainsi, corromprait la doctrine évangélique et catholique sur ce point, en y faisant une addition témidéraire. Il

est vrai que ceux qui n'auront jamais rien su de la révélation chrétienne, ne seront point sauvés; ils seront damnés; mais ce n'est pas que cette ignorance invincible dans le cas dont il s'agit, soit un crime pour lequel ils doivent être damnés. Selon la foi catholique, quand même ils n'auraient jamais commis de péché actuel, néanmoins comme ils ne sont pas lavés de la tache du péché originel, et que, par conséquent, ils n'ont point été faits fils et héritiers de Dieu par la grâce du baptême; pour cette raison, quand il n'y en aurait point d'autres, et sans aucune injustice, ils seront privés de la vision intuitive de Dieu, qui est l'héritage de ceux-là seulement qui sont devenus fils de Dieu par la grâce. On peut se souvenir de tout ce que nous avons déjà dit là-dessus dans la censure des propos. XXIV, etc. Nous y avons rapporté un passage important de saint Augustin, où l'on voit jusqu'où va le sentiment le plus rigoureux sur cette matière, mais laissé par l'Eglise à la liberté des écoles, et sur lequel ne se décidèrent pas ces évêques de France si recommandables par leur zèle et par leur science, qui sur la fin du dernier siècle se plaignirent avec raison au S. Siège Apostolique de la doctrine nouvelle du cardinal Sfrondate. Nous avons déjà montré au même endroit que ce sentiment ne méritait pas les reproches que l'auteur ose faire là-dessus à la foi même de l'Eglise. Nous convenons que la justice de Dieu, dans le péché originel, est un grand mystère; mais la raison ne démontre point et ne démontrera jamais que le dogme du péché originel soit un dogme cruel et barbare. D'ailleurs ôtez ce mystère, vous en admettez un autre. Le péché originel sert à expliquer l'état où est l'homme actuellement, et qui sans cela serait incompréhensible. Ces sortes d'infidèles seront punis de plus à cause des péchés actuels qu'ils ont commis contre les devoirs de la loi naturelle, que Dieu, qui est l'auteur de la nature, leur impose. Ils méritent par ces péchés une peine positive, proportionnée à la grièveté de ces péchés, qui est plus ou moins grande, à raison de l'objet, des lumières de l'entendement et des forces de la volonté. En un mot, Dieu, le souverain juge de tous les hommes, traitera ces infidèles avec tant d'équité, que tous au jour du jugement seront obligés de reconnaître la justice de leur condamnation.

Nous pourrions nous en tenir à ces énoncés généraux; mais nous ajoutons suivant, la doc-

trine commune et sûre des théologiens des différentes écoles , que ces infidèles connaîtront même alors que le salut leur a été possible. Mais comment Dieu veut-il sincèrement leur salut, ainsi que l'enseigne l'Apôtre ? Comment a-t-il pu être possible de se sauver , puisque personne ne peut se sauver sans connaître la révélation chrétienne, que nous supposons que ces infidèles ignorent invinciblement ? Nous avouons que c'est là un mystère dont l'intelligence nous surpassé , parce que pour le concevoir il faudrait connaître toutes les manières dont Dieu agit dans le cœur de chaque homme : nous les connaissons assez à notre égard par le sens intime, pour sentir des remords et nous reconnaître coupables lorsque nous violons la loi ; nous ne connaissons pas de même ce que Dieu opère secrètement dans les autres hommes, et surtout dans les infidèles. Mais Dieu connaît ses voies , et les fera connaître à tous au jour de la manifestation générale, pour montrer son équité. Nous soutenons que par ces opérations intimes de Dieu, qui nous sont cachées, ces infidèles peuvent connaître et observer la loi naturelle ; de sorte que s'ils faisaient, comme ils le peuvent, usage des grâces intrinsèquement surnaturelles qui leur sont données pour cela , Dieu se servirait d'autres moyens qui lui sont connus et qu'il a en son pouvoir , pour leur manifester la révélation chrétienne.

Ici s'applique la maxime commune aux philosophes et aux théologiens: *Les vérités connues ne doivent pas se nier à cause des obscurités qui les accompagnent , ou qu'on y oppose.* Si la vérité de la religion chrétienne est démontrée; si c'est indubitablement un dogme de foi que la foi chrétienne est nécessaire à chacun pour se sauver; s'il est certain, suivant la doctrine de l'Apôtre que *Dieu veut que tous les hommes soient sauvés et parviennent à la connaissance de la vérité;* il faut en conclure que dans tous les infidèles à qui l'Évangile n'a pas été annoncé , Dieu agit intérieurement de telle manière que s'ils consentaient à son action, aux mouvements qu'il produit dans leur cœur, à ses grâces intrinsèquement surnaturelles, ils seraient des œuvres dont, quoiqu'ils ne le sachent pas, la connaissance de la révélation chrétienne qui leur serait alors accordée, et même le salut éternel, seraient une suite, suivant les desseins de la Providence divine; et de ce que ces opérations intimes de Dieu nous sont cachées, il ne s'ensuit rien qu'on puisse objecter avec

raison contre des vérités qui nous sont d'ailleurs connues avec certitude.

Secondement, c'est encore une fausseté et une infidélité de dire, comme fait l'auteur, « que les ministres de l'Évangile qui se font entendre aux peuples éloignés, ne peuvent rien leur dire qu'on puisse raisonnablement admettre sans une vérification exacte, qui leur est impossible. » Une grande partie de la doctrine évangélique, comme nous l'avons déjà remarqué, cette partie, à laquelle Dieu a ajouté, pour notre avantage, la révélation des mystères sublimes de la foi, et toutes les institutions positives , consiste tout entière dans les dogmes et les préceptes de la religion et de la loi naturelles. Or les dogmes et les maximes de cette religion et de cette loi ont des rapports si parfaits avec la nature de l'homme ; ils ont une telle convenance avec la raison et le sens moral, que, dès qu'on les propose dans toute leur pureté et leur intégrité à un homme qui n'en a qu'une idée imparfaite et défigurée, il doit en être frappé vivement, et ne peut sagement refuser de les embrasser.

Troisièmement, c'est faussement et avec infidélité que l'auteur représente un vrai ministre de l'Évangile, qui annonce la foi chrétienne aux peuples éloignés, comme un homme qui doit leur paraître sans autorité pour persuader ce qu'il avance, et qu'on serait fou d'écouter avant une vérification exacte, qui demanderait des voyages en Europe, en Asie, en Palestine. Au contraire, dès que ces peuples commencent à écouter le ministre de l'Évangile, il est naturel qu'ils le regardent comme un personnage d'une doctrine et d'une sagesse admirables. Nous avons déjà dit que, lorsqu'il leur propose de croire les dogmes et les maximes de la loi et de la religion naturelles comme venus de Dieu, qui est l'auteur de la nature et de la révélation, ils doivent en être frappés et affectés fortement ; et cela d'abord est très-propre à lui concilier une grande autorité sur les esprits, laquelle les dispose et les porte à ajouter foi à ce qu'il dit au sujet des autres articles de la révélation chrétienne, et spécialement au sujet des faits qui la prouvent.

Il est vrai que les mystères révélés doivent paraître incompréhensibles à ces peuples; mais par-là ils excitent l'admiration : sans cette incompréhensibilité, ils ne seraient pas dignes de Dieu, dont la nature et les conseils doivent être infiniment au-dessus de notre intelligence : et , à l'égard du rapport que ces mys-

tères ont à l'homme, ils le représentent faible, corrompu, porté au mal, ayant besoin d'être éclairé par la révélation, et secouru de la grâce de Dieu; ce qui s'accorde parfaitement avec l'expérience et le sens intime que chacun a de son état.

De plus, il est tout simple que les plus sages parmi ces peuples fassent attention que cet homme d'une doctrine et d'une sagesse si supérieure, a abandonné sa patrie, ses intérêts temporels, s'est exposé à beaucoup de dangers, à la pauvreté, à de grands travaux, aux persécutions, à la mort, pour leur enseigner une doctrine qu'il prétend être révélée de Dieu, et nécessaire au salut, et dont ils voient déjà, par les lumières de la raison et le sentiment intérieur, qu'une grande partie mérite en effet d'être révélée. Ces considérations doivent naturellement augmenter l'autorité du ministre de l'Évangile, dont les mœurs répondent à la sainteté de son ministère. Ceux qui l'écoutent et feront, comme ils le doivent, attention à toutes ces circonstances, ne le regarderont point comme un inconnu qui hasarde tout, et qu'on ne doit pas croire sur sa parole. Les faits consignés dans l'Évangile, et qu'il rapportera comme crus par tous les chrétiens, celui de la propagation de la foi chrétienne, et les autres qui démontrent la vérité de la religion, pourront être admis par eux sans imprudence, avant les voyages auxquels l'auteur veut assujettir ces peuples. Mais, combien plus grande devient la force du témoignage de cet apôtre, s'il n'est pas le seul qui rapporte ces faits; si d'autres les attestent non seulement par leurs paroles, mais encore par une vie qui y soit conforme; s'il a des associés à son apostolat, et que ces associés soient, comme lui, éminents en doctrine, en sagesse et en sainteté; s'il fait des miracles, ou s'il en rapporte dont il montre la certitude, et qui, dans des lieux où il prêche l'Évangile, ou dans les pays voisins, aient été opérés en confirmation de la religion qu'il annonce; s'il est question de peuples qui aient commerce avec des Européens, qui leur certifient les faits que le missionnaire avance?

Quatrièmement, c'est donc encore faussement et avec infidélité que l'auteur dit « que les ministres de l'Évangile doivent sentir qu'il faudrait qu'un homme parmi ces peuples fût fou pour les écouter, avant que d'aller en Europe, en Asie, en Palestine, examiner tout par lui-même. » Les ministres de l'Évangile ont confiance en Dieu, qui a attaché ses grâces in-

térieures au ministère de la parole, qui leur est confié. Ils sont bien éloignés de méconnaître la force de l'opération divine qui inspire la foi, éclaire les esprits et convertit les coeurs, et qui est cachée sous le voile des moyens naturels, et du ministère extérieur. Ils reconnaissent aisément ce qu'ils éprouvent tous les jours, savoir que Dieu a rendu sa religion ou ses témoignages si croyables, que sans les obstacles qu'y mettent les passions des hommes et les abus les plus monstrueux de la liberté humaine, bientôt tous les peuples infidèles, et même chaque homme, seraient éclairés de la lumière de l'Évangile. Mais pourquoi Dieu, qui est très-bon, permet-il ces obstacles, ces abus? C'est un mystère que tout homme qui admet la religion naturelle, que l'auteur même qui en admet une partie, doivent adorer comme nous. Le seul athée n'a pas cette difficulté à résoudre; mais pour éviter cette difficulté, qui n'est dans le fond qu'un mystère impénétrable, et qui ne doit pas arrêter un homme qui philosophe sagement, il embrasse un système plein de contradictions palpables et qui se réfute par des démonstrations de toute espèce. Cette même partie de la proposition que nous censurons à présent, est contraire à l'expérience de tous les siècles et de tous les peuples. Car il est constant, par cette expérience, que la religion chrétienne a une force suffisante pour persuader les peuples à qui elle est annoncée. Cette force n'est point une force naturelle, quoique connue par l'expérience, c'est-à-dire par les effets et l'événement. La foi est un don de Dieu, qui l'inspire par sa grâce surnaturelle. Cette opération de la grâce divine est voilée par des moyens naturels, comme nous l'avons expliqué. Mais, au reste, ce que nous disons de la force de la religion chrétienne comme connu par l'expérience, est un fait certain par lui-même, et que l'observation rend indubitable avant toute considération du mystère de la grâce divine. La même proposition envisagée par rapport à sa seconde partie qui regarde les recherches et les voyages impossibles, et néanmoins nécessaires, suivant l'auteur, pour connaître la vérité de la religion révélée, *s'il en est une véritable*; cette proposition à cet égard mérite les qualifications qui ont été données aux propositions XXVIII, XXIX, XXX et XXXI, dont ce qui est dit ici n'est qu'un abrégé. Cette même proposition dans sa troisième partie, où on lit : « Que si, voulant donner quelque chose à l'autorité, on prétend que le fils d'un chré-

tien fait bien de suivre sans un examen profond et impartial, tel que l'auteur l'a décrir, la religion de son père, on doit convenir que le fils d'un Turc ne fait pas mal de suivre de même la religion du sien; et où l'on ajoute qu'on désie tous les intolérants du monde de répondre à cela rien qui contente un homme sensé; » cette proposition ne présente pas seulement le tolérantisme, mais elle ôte tout moyen de connaître la vraie religion. Il n'y a d'autre voie de parvenir à cette connaissance, que la voie de discussion ou d'examen, et celle d'autorité. La voie d'examen est interdite par l'auteur, qui la représente comme impraticable et impossible. Il méprise tellement la voie d'autorité, et la regarde comme si incertaine, qu'il prétend qu'elle n'est pas plus favorable à la religion chrétienne qu'à la mahométane, et même qu'à toutes les religions, ainsi qu'il s'ensuit de ce qu'il dit ailleurs, et que nous avons déjà remarqué. Elle est blasphématoire à l'égard de la religion chrétienne, à qui elle n'attribue aucun caractères de vérité, qui puissent se connaître, soit par la voie d'examen, soit par la voie d'autorité, par où elle soit préférable à la religion mahométane. Elle montre dans l'auteur bien peu d'attention et de réflexion. Il répète ici une objection réfutée mille fois, et il s'en glorifie comme d'une objection invincible qu'il aurait trouvée, et à quoi il ose « défier tous les intolérants du monde, » c'est-à-dire tous les chrétiens (car ils sont tous intolérants sur le point dont il s'agit) « de répondre rien qui contente un homme sensé. » Nous avons déjà exposé comment le fils d'un chrétien est instruit de la religion de son père dans l'Eglise catholique. Nous avons dit que l'autorité humaine, à qui il se fie comme à la gardienne et à l'interprète infaillible de la parole de Dieu, est l'autorité de l'Eglise catholique que Dieu a établie pour instruire les hommes des vérités qui ont rapport au salut. Nous avons dit que cette autorité est appliquée au fils d'un chrétien catholique dès son enfance par des moyens suffisants et proportionnés, et qu'on l'établit par les mêmes faits qui prouvent la vérité de la religion chrétienne : ce qui fait qu'il est instruit de cette autorité en même temps qu'il l'est de la religion chrétienne. Nous avons ajouté que cette même autorité est si grande et si appuyée, que, plus ce catholique fera de progrès dans les sciences, acquerra d'érudition et d'expérience, s'avancera dans la connaissance de l'état des choses, plus s'aug-

menteront les motifs qu'il a de s'y attacher fortement et sans variation.

Pour le fils d'un Turc, comme une partie de la religion mahométane est conforme à la religion naturelle, et par conséquent à la religion chrétienne, dont Mahomet a pris ce qu'il a voulu, il n'est pas absolument impossible que le fils qui est instruit chez les Turcs dans la religion de son père, n'apprenne pendant un temps rien qui puisse lui faire sentir la fausseté de cette religion, et qu'il soit alors dans une ignorance invincible à cet égard. Nous abandonnons cela au jugement de Dieu, à qui seul il appartient de sonder les cœurs. On doit penser, par rapport à cet infidèle, la même chose, proportion gardée, que ce que nous avons dit plus haut par rapport à tout infidèle qui ignore invinciblement la révélation chrétienne, dont il n'a jamais rien appris ni entendu parler. Mais, ce qui suffit pour résoudre l'objection, et pour établir la différence infinie qu'il est question de montrer, c'est que le fils de ce Turc ne peut point acquérir une connaissance médiocre de sa religion et des faits qui la concernent, sans être en état de s'apercevoir bientôt de sa fausseté ; c'est, de plus, que s'il s'appliquait à acquérir des lumières, et à la science des faits, à mesure qu'il y ferait des progrès, il découvrirait des raisons plus fortes et en plus grand nombre, qui le détourneraient de continuer à la professer, et lui feraient voir que la révélation mahométane est fausse. En effet, que penserait-il de Mahomet, s'il le voyait représenté au naturel ? Que penserait-il de toute l'économie de sa religion, et de sa propagation qui a été faite par la force des armes ? Quelles seraient ses idées sur l'Alcoran, où se trouvent plusieurs chapitres composés exprès par le prétendu prophète, pour excuser des actions criminelles que la passion lui avait inspirées, et que lui-même avaient défendues dans d'autres chapitres ? Quelle foi croirait-il que mérite une révélation qui n'est prouvée par aucun miracle fait publiquement ? Quel sentiment aurait-il de la mission de Mahomet, qui ne fut point ordinaire, puisqu'elle ne lui avait pas été transmise par aucun homme qui eût été envoyé de Dieu avant lui, et qui ne fut pas non plus extraordinaire, n'ayant été, comme il paraît par l'Alcoran, autorisée par aucun signe, aucun prodige opéré en public, ou même devant d'autres hommes qui aient pu les attester ? Quel jugement porterait-il de Jésus-Christ, qui a précédé Mahomet de plusieurs siècles,

qui a confirmé par l'accomplissement de tant de prophéties, et par des miracles sans nombre, la religion qu'il a établie pour durer jusqu'à la fin du monde; qui, selon Mahomet lui-même a été un grand prophète; qui, par conséquent, mérite d'être cru préférablement à Mahomet, dès que ses enseignements et ses actions ont été transmises jusqu'à nous sans altération et avec certitude par les livres des Evangiles, et qu'il est indubitable que Mahomet a avancé faussement que ces livres ont été corrompus et falsifiés exprès et à dessein, de manière à ne plus exister? Que dirait-il, après avoir envisagé toutes ces choses, de la défense que fait Mahomet à ses sectateurs, d'examiner rien de ce qui regarde la religion dont il est l'auteur? Quel soupçon ne lui inspirerait pas cette défense? Que jugerait-il d'un grand nombre d'autres points dont il serait trop long de faire ici le détail? Mais c'en est assez, quoique nous puissions encore en dire beaucoup sur la comparaison insensée que l'auteur fait avec tant d'ostentation.

DES MIRACLES ET DES PROPHÉTIES.

XXXIV. — Tom III, p. 143 et 144 : Tous ces monuments reconnus pour incontestables, il faut passer ensuite aux preuves de la mission de leurs auteurs; il faut bien savoir quels faits sont dans l'ordre de la nature, et quels autres faits n'y sont pas, pour dire jusqu'à quel point un homme adroit peut fasciner les yeux des simples, peut étonner même les gens éclairés, chercher de quelle espèce doit être un prodige, et quelle authenticité il doit avoir non seulement pour être cru, mais pour qu'on soit punissable d'en douter, comparer les preuves des vrais et des faux prodiges, et trouver les règles sûres pour les discerner; dire enfin pourquoi Dieu choisit pour attester sa parole des moyens qui ont eux-mêmes si grand besoin d'attestation, comme s'il se jouait de la crédulité des hommes, et qu'il évitât à dessein les vrais moyens de les persuader.

XXXV. — Tom III, p. 144, 145 et 146 : Supposons que la majesté divine daigne s'abaisser assez pour rendre un homme l'organe de ses volontés sacrées; est-il raisonnable, est-il juste d'exiger que tout le genre humain obéisse à la voix de ce ministre, sans le lui faire connaître pour tel? Y a-t-il de l'équité à ne lui donner pour toute lettre de créance que quelques signes particuliers faits devant peu de

gens obscurs et dont tout le reste des hommes ne saura jamais rien que par oui-dire? Par tous les pays du monde, si l'on tenait pour vrais tous les prodiges que le peuple et les simples disent avoir vus, chaque secte serait la bonne, il y aurait plus de prodiges que d'événements naturels; et le plus grand de tous les miracles serait que là où il y a des fanatiques persécutés, il n'y eût point de miracles. C'est l'ordre inaltérable de la nature qui montre le mieux l'Être suprême : s'il arrivait beaucoup d'exceptions, je ne saurais plus qu'en penser. Pour moi je crois trop en Dieu, pour croire à tant de miracles si peu dignes de lui.

Qu'un homme vienne nous tenir ce langage : Mortels, je vous annonce la volonté du Très-Haut ; reconnaissiez à ma voix celui qui m'envoie. J'ordonne au soleil de changer sa course, aux étoiles de former un autre arrangement, aux montagnes de s'aplanir, aux flots de s'élèver, à la terre de prendre un autre aspect : à ces merveilles qui ne reconnaîtra pas à l'instant le maître de la nature? Elle n'obéit point aux imposteurs, leurs miracles se font dans des carrefours, dans des déserts, dans des chambres, et c'est là qu'ils ont bon marché d'un petit nombre de spectateurs déjà disposés à tout croire. Qui est-ce qui m'osera dire combien il faut de témoins oculaires pour rendre un prodige digne de foi? Si vos miracles faits pour prouver votre doctrine ont eux-mêmes besoin d'être prouvés, de quoi servent-ils? Autant valait-il n'en point faire.

XXXVI. — Tom. III, p. 146, 147 et 148 : Reste enfin l'examen le plus important dans la doctrine annoncée; car puisque ceux qui disent que Dieu fait ici-bas des miracles, prétendent que le diable les imite quelquefois; avec les prodiges les mieux attestés, nous ne sommes pas plus avancés qu'auparavant; et puisque les magiciens de Pharaon osaient en présence même de Moïse faire les mêmes signes qu'il faisait par l'ordre exprès de Dieu, pourquoi dans son absence n'eussent-ils pas aux mêmes titres prétendu la même autorité? Ainsi donc après avoir prouvé la doctrine par les miracles, il faut prouver le miracle par la doctrine, de peur de prendre l'œuvre du démon pour l'œuvre de Dieu. Que pensez-vous de ce diallèle? — Note, p. 147 et 148 : Cela (*qu'il faut prouver le miracle par la doctrine*) est formel en mille endroits de l'Écriture, et entre autres dans le Deutéronome, chap. 13, où il est dit que si un prophète annonçant des dieux

étrangers, confirme ses discours par des prodiges, et que ce qu'il prédit arrive, loin d'y avoir aucun égard on doit mettre ce prophète

mort. Quand donc les païens mettaient à mort les apôtres, leur annonçant un Dieu étranger, et prouvant leur mission par des prédictions et des miracles, je ne vois pas ce qu'on avait à leur objecter de solide, qu'ils ne pussent à l'instant rétorquer contre nous. Or que faire en pareil cas? Une seule chose, revenir au raisonnement, et laisser là les miracles; mieux eût valu n'y pas recourir; c'est-là du bon sens le plus simple qu'on n'obscurcit qu'à force de distinctions tout au moins très-subtiles : des subtilités dans le christianisme!

CENSURE. — Ces propositions, où l'on prétend que les miracles ne prouvent rien, parce que les faits qu'on nomme miracles ne sont pas assez certains, et que d'ailleurs on ne sait pas assez qu'ils aient la nature et les caractères de vrais miracles;

Où ce qu'on allègue dans le dessein de montrer que les miracles ne sont pas des faits assez certains pour prouver, se réduit à cinq raisons, savoir : I. Que les miracles en eux mêmes ne sont pas croyables, puisqu'ils seraient opposés à l'ordre inaltérable de la nature, qui montre le mieux l'Être suprême, de sorte que s'il arrivait beaucoup d'exceptions, on ne saurait que penser de son existence. — II. Que dans tous les pays du monde il s'est trouvé des hommes adroits qui ont fait illusion au peuple par de faux prodiges, et qu'il y a des miracles partout où il y a des fanatiques persécutés. — III. Que les miracles qui prouvent la religion révélée ne consistent qu'en quelques signes particuliers, faits en secret, devant peu de gens obscurs, dans des chambres, dans des carrefours, dans des déserts, où l'on a bon marché d'un petit nombre de spectateurs déjà disposés à tout croire, et que le reste des hommes ne sait rien de ces signes que par ouï-dire. — IV. Que personne n'osera dire combien il faut de témoins oculaires pour rendre un prodige digne de foi. — V. Que les miracles ne sont pas assez certains pour prouver, dès qu'ils ont eux-mêmes besoin d'être prouvés, et qu'on ne peut dire pourquoi Dieu choisit pour attester sa parole des moyens qui ont eux-mêmes si grand besoin d'attestation, comme s'il se jouait de la crédulité des hommes, et qu'il évitât à dessein les vrais moyens de les persuader. Où dans la vue de montrer

qu'on ne sait point assez si les faits qu'on appelle miraculeux, ont la nature et les caractères de vrais miracles et sont propres à prouver, on allègue : — I. Que pour cela il faudrait bien savoir quels faits sont dans l'ordre de la nature, et quels autres faits n'y sont pas; il faudrait pouvoir dire jusqu'à quel point un homme adroit peut fasciner les yeux des simples et étonner même les gens éclairés, — II. Que il faudrait comparer les preuves des vrais et des faux prodiges, et trouver les règles sûres pour les discerner, ce que personne n'a pu faire. — III. Que ceux qui disent que Dieu fait ici-bas des miracles, prétendent que le démon les imite quelquefois, comme il arriva aux magiciens de Pharaon, qui osèrent en présence même de Moïse, faire les mêmes signes qu'il faisait par l'ordre exprès de Dieu; d'où il suit qu'après avoir prouvé la doctrine par le miracle, il faut prouver le miracle par la doctrine; cela étant formel dans mille endroits de l'Écriture, et entre autres dans le Deutéronome chap. XIII, où se trouve une loi selon laquelle les païens mettaient justement à mort les apôtres qui leur annonçaient un Dieu étranger, et qui prouvaient leur mission par des prédictions et des miracles. — Ces propositions ne sont dans le fond qu'une déclamation méprisable et sans aucune solidité. Toute l'impression qu'elles peuvent faire sur des esprits peu éclairés vient de la mauvaise foi avec laquelle l'auteur y expose les sentiments des chrétiens et l'état de la question, au sujet des miracles et des preuves qui les établissent. Pour répondre à toutes ses raisons, ou plutôt aux vaines objections qu'il fait tant valoir, il suffit de leur opposer les assertions suivantes :

I. Nier la possibilité des miracles et leur force pour persuader la vérité, c'est une impétuité qui va jusqu'à l'athéisme même. Qu'y a-t-il donc d'indigne de la perfection immuable de Dieu, qu'il emploie des prodiges arrêtés dans les conseils éternels de sa sagesse, pour les fins admirables qu'il se propose pour manifester ses attributs, en imprimer davantage les caractères à son ouvrage qui est l'univers, pour éclairer l'homme et lui procurer le souverain bien? La possibilité des miracles est démontrée. Dieu est souverainement sage, tout puissant et parfaitement libre. Quand de toute éternité il a voulu établir dans le temps l'ordre constant qui règne dans l'univers, c'est librement qu'il l'a voulu; il a pu décerner que dans

cette uniformité que nous admirons et qui montre qu'il a tout prévu et qu'il ne change pas, il y aurait pour remplir les vues de sa sagesse infinie, de ces exceptions rares et surprenantes que nous nommons des miracles, et qui sont voir d'une manière sensible que l'auteur de l'univers a une liberté parfaite et indépendante, il a pu, sans inconstance produire de tels effets, puisque, de toute éternité, il a voulu les produire. Il l'a pu sans craindre de déranger son ouvrage, puisqu'il savait et qu'il pouvait tout ce qui était nécessaire pour y pourvoir. S'il ne pouvait point faire de miracles, il ne pourrait faire éclater sa bonté en secourant l'homme par les lumières d'une révélation extérieure, nécessaire au genre humain; car il n'a pas d'autres signes sensibles et extérieurs que les miracles, pour faire connaître cette révélation. Comment peut-on penser que les effets extraordinaires de la toute-puissance de Dieu, que ces effets qui étonnent l'homme, parce qu'ils ne sont pas une suite du cours ordinaire des choses, et qui montrent d'une manière si palpable que l'univers est produit et gouverné par une cause libre et intelligente; qu'en un mot, les miracles qui servent à prouver la religion chrétienne tendraient, s'ils étaient vrais, à diminuer la foi en Dieu et en sa Providence? N'est-ce pas là une extravagance marquée?

II. Les soupçons généraux de fraude et de fanatisme doivent sans doute nous rendre précautionnés et circonspects, surtout lorsqu'il s'agit d'admettre un miracle. Mais ces sortes de présomptions générales ne suffisent point toutes seules pour nous faire rejeter tous les faits et même tous les miracles. Le sage tient le milieu entre une crédulité puérile et une incrédulité outrée; et ce serait une folie de regarder tous les hommes comme des fourbes, des dupes ou des insensés, à cause qu'il y en a qui le sont. Pourquoi alléguer contre les miracles qui prouvent la religion chrétienne des soupçons généraux de fraude et de fanatisme? Veut-on y comprendre, et accuser de ces crimes les premiers chrétiens, les apôtres, Jésus-Christ lui-même? Y eût-il jamais témérité plus impie? La sagesse et la sincérité des apôtres et des premiers chrétiens est plus attestée que celles de tout autre homme; et l'auteur admire lui-même ces vertus en Jésus-Christ (t. 3 p. 170 et suiv.), et ne peut s'empêcher de reconnaître la vérité de son histoire.

III. Bien loin que Moïse et Jésus-Christ aient

opéré leurs miracles en secret, ces miracles étaient des faits publics et sensibles; la plupart furent opérés en présence de témoins sans nombre, et ils étaient de telle nature que les gens les plus simples, les enfants mêmes, ne pouvaient s'y tromper. Moïse parle de six cent mille hommes qui tenaient pour certain qu'ils avaient vu, qu'ils avaient connu, par le témoignage de tous leurs sens, les miracles qui les obligèrent à se soumettre aux lois qu'il leur annonçait de la part de Dieu et à des pratiques dures et contraires aux inclinations de la nature. Jésus-Christ en a fait plusieurs dans les synagogues, les jours de Sabbat, en présence de villes entières, à Jérusalem, pendant les plus grandes solennités qui attiraient à cette capitale la plus grande partie de la nation. Il se trouvait à la plupart de ces miracles des Scribes et des Pharisiens qui cherchaient, par envie et par un faux zèle, à affaiblir l'autorité de Jésus-Christ, et qui ne manquaient pas d'adresse et de pénétration pour découvrir la fraude, s'il y en eût eu. Forcés cependant par l'évidence des faits, ils ne trouvèrent d'autre ressource à leur haine contre ce divin législateur, que d'attribuer au démon des œuvres où la divinité et la bonté se montraient avec tant d'éclat. Des miracles de Moïse, dépendaient la religion, la police, la fortune de tout le peuple Hébreu, ainsi que les priviléges de quelques tribus et de certaines familles qui étaient l'objet de la jalouse des autres. Toute la Judée fut émue par les miracles de Jésus-Christ; et ils causèrent dans le monde le plus grand et le plus admirable changement, soit qu'on le considère en lui-même, soit qu'on fasse attention à sa durée. Prétendre qu'excepté un petit nombre de gens obscurs, les autres ne savent ces faits et ces événements que par ouï-dire, c'est un travers si sensible, qu'il y a peu de termes assez forts pour le qualifier.

IV. Afin que des témoins, en quelque nombre qu'ils soient, méritent toute croyance sur un fait, et le rendent indubitable, il suffit qu'on ne puisse douter de la connaissance qu'ils en ont, et de leur bonne foi. Si l'on n'adopte pas cette règle, on met la confusion et le trouble dans la société et dans tous les jugements; on détruit toute vérité historique; on nie l'évidence même. Or, rien au monde n'est certain, ou il est hors de doute que les apôtres et les premiers fidèles furent de bonne foi, et eurent une connaissance assurée des faits qu'ils ont attestés. Ils n'ont été ni trompés ni trompeurs; ils

ne peuvent avoir été trompés, puisqu'ils saisaient, par le sentiment intime de leur conscience, si leur témoignage était vrai ou faux, s'ils mentaient ou ne mentaient pas sur les choses qu'ils disaient avoir vues, avoir entendues, avoir touchées de leurs mains, avoir faites eux-mêmes. Ils n'ont pas voulu tromper, puisqu'ils ont soutenu, au milieu des plus cruels tourments, la vérité des faits qu'ils attestent, et l'ont scellée avec joie de leur sang et par leur mort : ce qui ne peut jamais se faire que pour des choses qu'on croit vraies.

V. Dieu a employé les miracles, parce qu'il fallait que la révélation, dont nous avons montré l'utilité et la nécessité, fût extérieure et publique, comme nous l'avons dit sur la proposition XXVII. Il était donc de la sagesse infinie de Dieu, de choisir des hommes à qui il révélât ses vérités salutaires, qu'il les chargeât d'en instruire les autres hommes, et d'établir une société qui les transmet. Or, pour que ces hommes pussent être écoutés des autres, il était nécessaire qu'ils produisissent des signes extérieurs de leur mission ; il fallait que par ces signes Dieu lui-même attestât qu'il les envoyait et qu'ils parlaient en son nom. En un mot, Dieu a fait des miracles, parce qu'il n'a point de témoignage extérieur plus fort et plus convenable pour faire reconnaître aux hommes la révélation ; il a fait des miracles, parce qu'ils sont si propres à faire reconnaître et recevoir sa révélation, qu'ils ont réellement produit cet effet, comme l'expérience l'a appris ; il a fait des miracles, parce qu'il était besoin de miracles pour établir la société qui devait être la dépositaire de la doctrine révélée, et lui donner une autorité qui rendit ensuite moins nécessaires les miracles, lesquels doivent être rares, même afin de conserver leur force ; il a fait des miracles, parce que tous ceux qui feront attention aux miracles de toute espèce, faits en faveur de la révélation chrétienne, seront frappés d'une vive lumière qui suffira pour les convaincre, tandis que ceux qui s'appliqueront plus à former des difficultés qu'à considérer les motifs de croire, resteront, par leur faute, dans l'aveuglement.

Mais vouloir que « Dieu se jone de la crédulité des hommes, et évite à dessein les vrais moyens de les persuader, » à cause que pour nous éprouver et donner lieu au mérite de la foi, il n'emploie pas des moyens de persuader qui nécessitent l'homme et lui enlèvent la liberté du jugement ; ce n'est pas seulement blâ-

mer avec insulte la conduite de Dieu dans l'ordre surnaturel, c'est aussi condamner sa providence dans l'ordre de la nature, puisqu'il ne présente pas à un chacun, d'une manière si claire et si frappante, les dogmes et les préceptes de la religion et de la loi naturelles que des esprits pervers ou légers ne puissent les néconnaître, aveuglés par leurs passions ou séduits par de frivoles difficultés.

VI. Il est vrai que nous ne savons pas avec la dernière précision « quels faits sont dans l'ordre de la nature et quels faits n'y sont pas, ni jusqu'à quel point un homme adroit peut fasciner les yeux des simples, peut étonner même les gens éclairés. » Mais cette précision ne nous est pas nécessaire pour être assurés que les faits miraculeux qui prouvent la religion chrétienne ne sont point dans l'ordre de la nature, ni des tours d'un homme adroit. L'expérience et l'observation suffisent à tout le monde pour savoir que les causes naturelles et physiques, et les tours d'un homme adroit, ne vont pas jusqu'à diviser les eaux de la mer, à suspendre le cours d'un fleuve, ressusciter les morts, guérir d'une parole les maladies de toute espèce, multiplier dans le désert quelques pains et quelques petits poissons, de manière à rassasier plusieurs milliers de personnes, etc. Il est inutile de faire une plus longue énumération. Pour peu qu'on sache l'Histoire sainte, on a lieu d'être étonné que l'auteur n'ait point rougi d'objecter contre les miracles qui y sont rapportés, « qu'on ne sait pas jusqu'à quel point un homme adroit peut fasciner les yeux des simples, et peut étonner même les gens éclairés. » L'aversion pour la religion chrétienne ôte-t-elle donc toute bonne foi, tout jugement, toute honte, tout soin de sa réputation ? Rien ne fait mieux voir l'embarras des incrédules sur les miracles. Ils ne savent à quoi se fixer ; ils sentent bien que les preuves qui assurent qu'il s'en est fait beaucoup en faveur de la religion, sont très-fortes : l'auteur même ne peut s'empêcher de reconnaître les plus grands caractères de vérité dans l'Évangile. Mais admettre les faits miraculeux qu'on apporte en preuve de la religion chrétienne, et prétendre en même temps qu'ils ne prouvent rien, c'est attaquer la providence, la puissance et la véracité de Dieu. Point d'effets sensibles plus propres à frapper les esprits et à attester la volonté de Dieu que les miracles, l'expérience l'a démontré ; ôtez-leur la force de prouver, vous enlevez à Dieu même tout moyen de

manifester au dehors sa volonté par une révélation utile au genre humain et que les hommes puissent reconnaître. Les faits miraculeux qui sont arrivés depuis le commencement du monde sont tous en faveur de la religion que nous professons : elle est donc vraie. Si vous refusez d'admettre cette conséquence, comment accorderez-vous ce refus avec la persuasion que la providence de Dieu s'étend à tout et qu'il ne peut nous tromper ?

VII. Le discernement des vrais miracles d'avec les prestiges, les imitations de vrais miracles, en un mot, d'avec les faux miracles, quels qu'ils soient, n'est jamais une chose difficile pour tout homme qui a le cœur droit. Jamais Dieu ne permettra qu'un faux miracle s'opère, qu'il ne donne en même temps les moyens de découvrir l'erreur, soit par des miracles plus éclatants, ainsi qu'il est arrivé à Moïse à l'égard des magiciens de Pharaon; soit par un avertissement donné d'avance et bien connu pour venir de Dieu, ou au moins, très-aisé à connaître comme tel, de ne donner aucune créance à ce prétendu miracle; soit dans la fin et les circonstances d'une œuvre qui serait manifestement indigne de Dieu. Il n'est pas nécessaire d'être savant pour se servir de tels moyens et en sentir toute la force. Il n'est pas besoin d'approfondir ce qui regarde même la substance des faits miraculeux, quoiqu'il y ait de ces œuvres que Dieu seul peut produire immédiatement par lui-même, telle que la résurrection d'un mort. Indépendamment de toute théorie sur les miracles, théorie qui n'est pas toujours à la portée de tout le monde, les caractères dont nous venons de parler suffisent aux simples et aux philosophes. Si ces marques et ces règles ne suffisaient pas, ou souffraient des exceptions, l'erreur des hommes qui, par une impression naturelle, ont toujours été portés à regarder les miracles comme le sceau de la divinité, retomberait sur Dieu même; et ils pourraient dire justement : *Seigneur, si nous nous trompons, c'est vous-même qui nous trompez.*

VIII. C'est par la révélation que nous apprenons que les démons peuvent quelquefois imiter quelques miracles divins; mais la raison et la révélation nous apprennent que les démons, qui sont devenus coupables et malheureux par leur faute, sont dans une dépendance absolue de Dieu, qui les avait créés dans l'innocence et pour être heureux; qu'ils ne peuvent rien que par la permission de Dieu; que, dans ce qu'ils opèrent par rapport à nous,

ils sont les ministres des jugements de Dieu ; qu'ils ne peuvent jamais passer les bornes qui leur sont prescrites ; qu'ils ne sont jamais laissés à une liberté indéfinie de nous nuire; qu'ils peuvent servir à nous éprouver, mais jamais à nous séduire, si nous ne le voulons pas, et que tout ce qu'ils peuvent produire de plus fort en faveur de l'erreur, ce sont quelquefois de faux miracles aisés à distinguer des véritables par les règles que nous avons apportées. De ce que les mages de Pharaon osèrent, en présence de Moïse, qui opérait des miracles de la part de Dieu, faire eux-mêmes quelques prodiges qui, quoiqu'il y eût quelque ressemblance, étaient néanmoins infinitement inférieurs, comme les mages furent obligés de le reconnaître, en disant *que le doigt de Dieu était là*; l'auteur conclut inconsidérément et mal-à-propos, qu'à plus forte raison, ils eussent pu faire la même chose dans toute autre occasion et en l'absence de Moïse. C'est une conséquence fausse et injurieuse à la divine Providence. La foi en la providence de Dieu suffit pour nous convaincre qu'autre chose est que Dieu permette au démon quelques prestiges ou faux miracles dans une circonstance, où étant combattus par des miracles évidents et supérieurs à tous égards, il est aisé aux hommes de connaître la vérité; et autre chose est de leur permettre ces sortes d'effets prodigieux dans un temps et des occasions où il n'y aurait rien qui les combattît de cette sorte, et qui pût garantir de l'erreur ceux qui ne voudraient pas s'y livrer.

Mais la mauvaise foi ou l'ignorance de l'auteur ne paraissent peut-être jamais davantage que dans le dialèle ou cercle vicieux qu'il nous reproche, et même qu'il attribué à l'Ecriture, et qu'il prétend suivre de ce que nous venons de réfuter. « Ainsi, dit-il, après avoir prouvé la doctrine par le miracle, il faut prouver le miracle par la doctrine, de peur de prendre l'œuvre du démon pour l'œuvre de Dieu : que pensez-vous de ce dialèle ? Cela (qu'il faut prouver le miracle par la doctrine) est formel en mille endroits de l'Ecriture, et entre autres dans le Deutéronome, chap. XIII, où il est dit que, si un prophète annonçant des dieux étrangers confirme ses discours par des prodiges, et que ce qu'il prédit arrive, loin d'y avoir aucun égard, on doit mettre ce prophète à mort, » il n'entend, ni les Ecritures contre lesquelles il blasphème, ni la doctrine chrétienne et catholique qu'il combat, ou bien il est de mauvaise foi, et nous calom-

nie pour avoir occasion de nous insulter.

On tient en général pour très-certain, dans l'Eglise catholique, que la révélation, que la mission des hommes inspirés de Dieu, que toute doctrine à établir comme révélée, doit se prouver par les miracles, et non pas les miracles par la doctrine. Si on demande à un chrétien instruit, à un catholique qui sache développer et exprimer ses idées, pourquoi il croit, par exemple, le mystère de la Trinité; sa réponse en dernière analyse se réduira à dire que ce mystère, quelque incompréhensible qu'il soit, étant révélé de Dieu, il doit s'y soumettre, et qu'il sait qu'il est révélé par tous les miracles incontestables et toutes les autres preuves de fait, qui établissent la révélation chrétienne, dont ce mystère fait partie. La dernière raison même qui montre l'autorité qu'a l'Eglise catholique pour nous instruire de ce mystère et des autres vérités de la foi, se réduit aux miracles que Dieu a opérés, en prenant ce terme dans la plus grande étendue. Jamais chrétien qui croit ce mystère, jamais catholique ne dira ensuite qu'il croit que les miracles qui prouvent ce dogme ineffable, sont vrais, parce que ce mystère, considéré en lui-même, et dénué de ses preuves, en fait voir la vérité. Ce serait là le dialèle méprisable, ou cercle vicieux que l'auteur nous attribue en prétendant triompher. Mais encore une fois, il ne sait pas, ou il dissimule exprès l'état d'une question si importante, sur laquelle il se mêle d'écrire.

Il est vrai que la religion chrétienne établie par les miracles, par l'accomplissement des prophéties, qui sont elles-mêmes des miracles, et par tous les autres événements prodigieux qui la rendent évidemment croyable; que l'autorité de l'Eglise catholique étant reconnue par les mêmes faits; que les mystères et toute la doctrine qu'elle propose à croire de foi divine, étant reçus par les fidèles avec une foi soumise, que tant de motifs démontrent être une soumission raisonnable; il faut que leur foi soit ferme, constante et inébranlable, et que s'il s'élevait quelques novateurs qui combatisSENT quelques-uns des dogmes de la foi catholique, et qui prétendissent s'autoriser par des miracles, le simple fidèle ayant pour lui tant de miracles antérieurs qui prouvent sa foi, devrait mépriser le prétendu miracle sans même avoir besoin de l'examiner. Il devrait le regarder comme un piège, comme un artifice d'un homme adroit, ou tout au plus, comme un

prestige du démon, qui, en quoi que ce soit qu'il consiste, n'a rien qui puisse l'ébranler. C'est là un argument de prescription dont les SS. Pères se sont servis dans tous les siècles contre les prétendus miracles des novateurs qui se révoltaient contre l'Eglise, et dont on se servira toujours avec succès dans les mêmes occasions. Mais il ne consiste pas à prouver le miracle par la doctrine dénuée de toutes les preuves qu'elle tire des miracles, ni à rejeter un miracle en lui opposant une doctrine considérée de cette manière, mais à réprouver un miracle prétendu sans autre considération que de faire attention qu'il combat une doctrine, dont une infinité de faits miraculeux établissent la révélation, et qu'on est en possession de croire long-temps avant le prétendu miracle, qu'on lui oppose, et qui doit dès-lors être regardé comme faux, comme étant dans la classe de ceux auxquels Dieu même a averti qu'il ne fallait pas ajouter foi. Cela n'empêche pas que les savants, à qui cette voie de prescription est ouverte comme aux autres, ne puissent aussi, et ne doivent même, quand leur état le demande, examiner et discuter ce qui regarde ce prétendu miracle en lui-même; et l'on sait, par l'histoire ecclésiastique, combien peu il y a de prodiges de cette espèce, faits en faveur des novateurs, qui, étant discutés, aient paru être des effets au-dessus de l'industrie de quelques hommes adroits, ou des forces de la nature, ou qui, dans le fond même du fait, ou dans les circonstances, ne portassent un caractère d'indécence qui les rendait indignes de Dieu.

Les endroits de l'Ecriture dont parle l'auteur, et entre autres le chapitre XIII du Deutéronome qu'il cite, n'ont aucun rapport à ce qu'il prétend prouver. Il s'agit dans ce chapitre d'un signe ou prodige qui ne surpassait point les forces humaines ou le pouvoir du démon. Dieu qui, par tant de miracles rapportés dans les livres de Moïse, avait prouvé la révélation qu'il avait accordée au peuple d'Israël, l'avertissait de ne point croire un tel prodige, qu'un prophète prétendu ferait en faveur des dieux étrangers. Après un pareil avertissement, c'eût été la faute de l'Israélite qui se fût laissé séduire, et la mort du faux prophète, qui est ordonnée, servait à garantir davantage ce peuple de l'idolâtrie, à quoi il était porté. Mais, qu'est-ce qu'une loi si sage a de commun avec le dialèle dont l'auteur nous accuse, et dont il ose avancer, en blasphémant, qu'il y a mille exemples dans l'Ecriture?

Pour reprendre en deux mots ce que nous avons dit jusqu'à présent sur ces propositions de l'auteur, ce n'est pas les censurer trop rigoureusement que de dire qu'elles sont fausses; qu'en tant qu'on y rejette la certitude des faits miraculeux, elles montrent un auteur qui s'abandonne à l'extravagance d'un pyrrhonisme historique universel; qu'en tant qu'on y nie la force que les miracles ont pour prouver, on y combat l'expérience même, on y blasphème contre la providence, la bonté, la puissance et la véracité de Dieu, et qu'à tout égard, on y fait de vains efforts pour renverser les fondements de la révélation chrétienne, et même de toute révélation possible.

Il nous reste à relever un trait de la proposition XXXVI. « De ce qu'il est ordonné dans le Deutéronome, chapitre XIII, de mettre à mort un faux prophète qui, confirmant ses discours par ses prodiges, annoncerait des dieux étrangers, » on infère dans cette proposition, « que les Apôtres n'auraient rien eu de solide à objecter aux païens, qui les mettaient à mort, parce qu'ils leur annonçaient un Dieu étranger. — Cette proposition est une production étonnante de l'esprit de blasphème, et fait voir toute la folie d'un homme en délire, qui ne comprend pas quelle différence il y a entre ces deux choses : d'un côté, la prudente économie de Dieu tout-puissant et souverain arbitre de la vie et de la mort, qui, par la crainte des peines, voulait retirer du culte des fausses divinités des hommes charnels et malheureusement portés à l'idolâtrie ; et d'un autre côté, la barbare cruauté des païens, qui traitaient indignement des hommes pieux et saints, dont les discours et les actions ne respiraient que la charité et la tendresse, et leur faisaient souffrir les plus horribles tourments, parce qu'ils leur annonçaient le seul vrai Dieu, le Dieu très-bon, qu'ils les exhortaient à sortir de leur aveuglement, et à abandonner un culte évidemment absurde, qu'on pouvait appeler avec justice l'opprobre de la raison et de l'humanité.

XXXVII. — (Tome 3, p. 143) : Tous ces monuments reconnus pour incontestables, il faut passer ensuite aux preuves de la mission de leurs auteurs; il faut bien savoir les lois des sorts, les probabilités éventives, pour juger quelle prédiction ne peut s'accomplir sans miracle; le génie des langues originales, pour distinguer ce qui est prédiction dans ces langues, et ce qui n'est que figure oratoire.

XXXVIII. — (Tom. 5, p. 136 et 137) : Je dis de plus qu'aucunes prophéties ne sauraient faire autorité pour moi,... parce que pour qu'elles le fissent, il faudrait trois choses dont le concours est impossible, savoir, que j'eusse été témoin de la prophétie, que je fusse témoin de l'événement, et qu'il me fut démontré que cet événement n'a pu quadrer fortuitement avec la prophétie : car fût-elle plus précise, plus claire, plus lumineuse qu'un axiome de géométrie, puisque la clarté d'une prédiction faite au hasard n'en rend pas l'accomplissement impossible, cet accomplissement, quand il a lieu, ne prouve rien à la rigueur pour celui qui l'a prédit.

CENSURE. — Ces propositions, où il est dit « qu'aucunes prophéties ne sauraient faire autorité, parce que pour qu'elles le fissent, il faudrait bien savoir les lois des sorts, les probabilités éventives, le génie des langues originales, pour distinguer ce qui est prédiction dans ces langues et ce qui n'est que figure oratoire; que les prophéties ne peuvent être des preuves que pour celui qui a été témoin de la prophétie et de son événement, et pour qui il est démontré que cet événement n'a pu quadrer fortuitement avec la prophétie : trois choses dont le concours est impossible ; » — ces propositions sont évidemment absurdes; il y a un grand nombre de prophéties consignées dans les livres saints sur les événements les plus éloignés de la république des Juifs, sur la ruine des royaumes étrangers, sur le Messie et les progrès de son Evangile, sur l'état des villes et des familles, sur le sort même de plusieurs personnes : c'est témoiairement et avec artifice que l'auteur en parle de manière à les confondre avec des prédictions et des conjectures de magiciens vrais ou prétendus, dont elles doivent néanmoins être bien distinguées, pour peu qu'on considère quels objets elles annonçaient, et qu'elles ont été exactement accomplies. — Elles sont contraires à la raison, selon laquelle il est indubitable, premièrement, qu'aucune créature ne peut prévoir rien de tout ce qui n'est pas dans la nature, de tous ces effets sur-naturels que Dieu produit hors le cours ordinaire des choses, tels que sont les miracles et la révélation de sa volonté : secondement, qu'une créature, quelle qu'elle soit, ne peut pas même connaître sur beaucoup d'objets très-intéressants pour l'homme, les différents états successifs de l'ordre physique, long-temps avant qu'ils soient arrivés, puisqu'aucune intel-

ligence créée ne peut voir toute l'étendue des ressorts et de la liaison des causes, ni suivre avec la pénétration nécessaire le cours de la nature dans tous les détails qu'il renferme ; troisièmement, qu'à plus forte raison, elle ne peut être assurée des déterminations de la volonté changeante d'hommes qui n'existent pas encore, et des desseins qu'ils formeront librement, et encore moins des choses qui dépendent de l'accord d'une multitude de volontés futures, et de l'union de ces volontés avec la suite infinie des causes physiques , Dieu, qui est l'auteur de l'ordre physique et moral , et qui en a lié admirablement toutes les parties, pouvant seul en savoir exactement les principes et les effets, et pénétrer, pour ainsi dire , tout le fond, toute l'étendue, toutes les variations successives et tous les résultats d'un ouvrage si immense.

Il est également absurde de dire « que les prophéties ne sauraient faire autorité que pour celui qui est le témoin de la prophétie et de l'événement, et qui sait de plus que l'événement n'a pu quadrer fortuitement avec la prophétie : trois choses, dit-on, dont le concours est impossible. C'est dire nettement qu'il n'y a et ne peut y avoir aucune prophétie qui puisse faire autorité ; ce qui est téméraire, insensé et un blasphème contre Dieu. Il faut être bien aveuglé par l'aversion qu'on a de la religion, pour se livrer à de tels excès ; et la cause de la religion est bien appuyée, si on ne peut la combattre que par des discours de cette espèce. On peut n'être que témoin de l'accomplissement d'une prophétie qu'on saura si certainement avoir été faite plusieurs siècles auparavant , qu'on ne pourrait le nier sans renverser toute certitude dans les faits. Il n'est pas plus certain que César, par exemple, a existé, qu'il n'est certain que les prophéties de l'Ancien Testament qui ont été accomplies dans le nouveau, existaient bien long-temps avant Jésus-Christ.

Au reste , il est très-faux que les trois choses dont l'auteur dit le concours impossible, ne puissent point concourir effectivement. Il y a plusieurs prophéties, tant dans l'Ancien que dans le nouveau Testament, à l'égard desquelles les mêmes hommes ont été les témoins et de la prophétie et de l'événement, et même ont été convaincus avec raison que l'événement ne pouvait quadrer fortuitement avec la prophétie ; ce qui était d'autant plus évident au rapport à plusieurs, que l'événement même

était un vrai miracle. Telles sont plusieurs prophéties éclatantes accomplies du temps des prophètes , et qui servaient à prouver leurs missions, et à faire conserver avec une vénération religieuse, et dans toute leur intégrité, les écrits qui les contenaient, quoique souvent les vices, l'ingratitude et la dureté de cœur de la nation y fussent peints des plus vives couleurs. Voyez les chapitres 3 et 4 de Josué ; les 17 et 18 du 5e livre des Rois ; les chapitres 7, v. 7 et 8, 10, v. 26, 28 et suiv., 26, 27, 28, 29, 30, 37, 38, d'Isaïe, et comparez le chap. 8 avec les 15 et 16 du 4e livre des Rois : voyez encore les chapitres 25 et 27 de Jérémie ; les 4, 12, 11 d'Ezéchiel, et comparez-les avec le chapitre 25 du 4e des Rois. On pourrait en remarquer beaucoup d'autres. Quant au nouveau Testament , ce sera assez de citer les prédictions de Jésus-Christ sur sa mort , sur sa résurrection , son ascension , et la descente du Saint-Esprit.

DE LA DOCTRINE RÉVÉLÉE.

XXXIX.—(Tome 3, p. 149 et 150) : A l'égard des dogmes, elle me dit (ma raison) qu'ils doivent être clairs, lumineux , frappants par leur évidence. Si la Religion naturelle est insuffisante , c'est par l'obscurité qu'elle laisse dans les grandes vérités qu'elle nous enseigne : c'est à la révélation de nous enseigner ces vérités d'une manière sensible à l'esprit de l'homme, de les mettre à sa portée, de les lui faire comprendre, afin qu'il les croie. La foi s'assure et s'affirme par l'entendement ; la meilleure de toutes les religions est infailliblement la plus claire : celui qui charge de mystères , de contradictions le culte qu'il me prêche, m'apprend par cela même à m'en défier. Le Dieu que j'adore n'est point un Dieu de ténèbres; il ne m'a point donné d'un entendement pour m'en interdire l'usage; me dire de soumettre ma raison , c'est outrager son auteur. Le ministre de la vérité ne tyrannise point ma raison , il l'éclaire.

CENSURE.—Cette proposition où l'on assure que « tous les dogmes de la Religion révélée doivent être clairs, lumineux et frappants par leur évidence, qu'autrement le ministère de la vérité tyranniserait la raison ; que dire que la raison doit se soumettre à la foi, c'est outrager son auteur, parce que le Dieu que nous adorons n'est point un Dieu de ténèbres, et qu'il ne nous a point donné d'un en-

et tendement pour nous en interdire l'usage; — cette proposition est fausse, téméraire, absurde. Au lieu de recevoir avec reconnaissance le degré de lumière suffisant pour les objets de la foi et pour régler nos actions, qu'il a plu à Dieu de nous communiquer par la révélation, on se livre dans cette proposition à l'esprit de blasphème contre la Religion révélée, jusqu'à dire que, si Dieu était l'auteur de cette Religion, il serait un Dieu de ténèbres, à cause que les dogmes révélés ne sont pas tous clairs, frappants par leur évidence et mis, dans ce qui en regarde le fond, à la portée de tout le monde. Mais cette évidence sur ces objets est-elle de l'état présent du genre humain? Y serait-elle même possible? Dieu n'est-il pas le maître de ses dons? Qui sommes-nous pour prescrire des règles à sa sagesse dans la concession qu'il nous en fait? et, quels qu'ils soient, n'a-t-il pas le droit d'exiger que nous en fassions usage pour sa gloire? — Elle est injurieuse à la providence par rapport même à l'ordre naturel, et les fondements de la Religion naturelle y sont renversés; car il s'en-suivrait que notre Dieu est un Dieu de ténèbres, et que nous ne devons point l'adorer, parce qu'il y a dans la nature une infinité de choses qui sont au-dessus de la portée de l'intelligence humaine, non-seulement dans l'ordre physique, mais encore dans l'ordre moral qui comprend « les grandes vérités que la Religion naturelle nous enseigne, et dans les-« quelles, comme le remarque très-bien l'auteur, elle laisse de l'obscurité. » Nous savons, par exemple, avec évidence, que Dieu existe en vertu de son essence, qu'il a tout créé, tout ordonné, qu'il gouverne tout avec une sagesse et une puissance infinies, qu'il y a néanmoins des péchés que Dieu défend et qu'il punit, que l'âme est spirituelle, libre, immortelle, etc. Ces dogmes de la Religion naturelle sont tous démontrés par la raison; ils ont pourtant un côté obscur, et l'esprit humain n'en peut expliquer ni concevoir la manière. — Elle est blasphématoire contre la science, ou contre la toute-puissance de Dieu; parce que si aucun des dogmes de la Religion révélée ne pouvait être au-dessus de la portée de l'homme, s'ils devaient tous être clairs, lumineux, frappants par leur évidence, ou Dieu ne pourrait rien connaître que l'homme ne put concevoir, ou s'il connaît quelque chose qui fut au-dessus de l'intelligence humaine, il ne pourrait point le révéler aux hommes. — Elle méconnaît avec

impiét la véracité de Dieu et son souverain domaine sur tous les esprits créés, en enseignant que Dieu, par la révélation des mystères, ne peut pas obliger les hommes à captiver leur entendement pour se soumettre à la foi. — Elle exagère avec excès et avec orgueil les droits de la raison humaine, dont toute la fonction par rapport à la Religion révélée, est d'examiner si Dieu a effectivement parlé; ce qui étant une fois reconnu, l'obscurité des dogmes ne doit point nous détourner de l'obéissance. C'est pour nous une obligation étroite de les croire et de nous y soumettre par la foi, et cette soumission est très-raisonnable, Dieu n'étant point sujet à l'erreur et ne pouvant nous tromper. Nous avons parlé des preuves qui attestent la révélation, surtout en traitant des miracles et des prophéties. La foi ne tyrannise donc point la raison et n'en interdit point l'usage, mais elle la contient dans de justes bornes. Ainsi cette proposition en tant qu'on y affirme le contraire, calomnie et insulte les théologiens, tous les chrétiens, les écrivains sacrés, Jésus-Christ lui-même qui nous a fait un commandement exprès de croire les mystères et toutes les vérités révélées.

XL. — (Tome IV, p. 90, 91, 92 et 93): Si nos dogmes sont tous de la même vérité, tous ne sont pas pour cela de la même importance. Il est fort indifférent à la gloire de Dieu qu'elle nous soit connue en toutes choses; mais il importe à la société humaine, et à chacun de ses membres, que tout homme connaisse et remplisse les devoirs que lui impose la loi de Dieu envers son prochain et soi-même..... Qu'une Vierge soit la mère de son Créateur, qu'elle ait enfanté Dieu, ou seulement un homme auquel Dieu s'est joint, que la substance du Père et du Fils soit la même ou ne soit que semblable, que l'Esprit procède de l'un des deux qui sont le même, ou de tous deux conjointement, je ne vois pas que la décision de ces questions, en apparence essentielles, importe plus à l'espèce humaine, que de savoir quel jour de la lune on doit célébrer la Pâque, s'il faut dire le chapelet, jeûner, faire maigre, parler latin ou français à l'église, orner les murs d'images, dire ou entendre la messe, et n'avoir point de femme en propre. Que chacun pense là-dessus comme il lui plaira, j'ignore en quoi cela peut intéresser les autres; quant à moi, cela ne m'intéresse point du tout. Mais ce qui m'intéresse, moi et tous mes semblables, c'est que chacun sache qu'il existe un arbitre du sort des hu-

main, duquel nous sommes tous les enfants, qui nous prescrit à tous d'être justes, de nous aimer les uns les autres, d'être bienfaisants et miséricordieux, de tenir nos engagements avec tout le monde, même envers nos ennemis et les siens; que l'apparent bonheur de cette vie n'est rien; qu'il en est une autre après elle, dans laquelle cet Ètre suprême sera le rémunérateur des bons et le juge des méchants. Ces dogmes et les dogmes semblables sont ceux qu'il importe d'enseigner à la jeunesse, et de persuader à tous les citoyens. Quiconque les combat, mérite châtiment sans doute; il est le perturbateur de l'ordre et l'ennemi de la société. Quiconque les passe et veut nous asservir à ses opinions particulières, vient au même point par une route opposée; pour établir l'ordre à sa manière, il trouble la paix; dans son téméraire orgueil, il se rend l'interprète de la divinité; il exige en son nom les hommages et les respects des hommes; il se fait Dieu tant qu'il peut à sa place; on devrait le punir comme sacrilège, quand on ne le punirait pas comme intolérant.

CENSURE. — Cette proposition, où il est dit qu'il « n'importe point aux hommes de savoir que la substance du Père et du Fils soit la même; que l'Esprit-Saint procède du Père et du Fils conjointement; qu'une Vierge soit la mère de son Créateur, et qu'elle ait enfanté un Dieu; que ce qui intéresse les hommes, c'est que chacun sache qu'il existe un arbitre du sort des humains, duquel nous sommes tous les enfants, qui nous prescrit à tous d'être justes, de nous aimer les uns les autres, d'être bienfaisants et miséricordieux; qu'il y a une autre vie après celle-ci, dans laquelle cet Ètre suprême sera le rémunérateur des bons et le juge des méchants; que quiconque veut nous asservir à ses opinions particulières (c'est-à-dire, selon le sens évident du texte, aux mystères de la foi dont on vient de parler), est un perturbateur de l'ordre et de la paix, qui dans son téméraire orgueil, se rend l'interprète de la divinité, qui exige en son nom les hommages et les respects des hommes, et qu'on doit punir non seulement comme intolérant, mais encore comme sacrilège; » — cette proposition, qui dégrade indignement et avec impétuosité les plus sublimes mystères de la foi, lesquels appartiennent au fond même de la religion chrétienne, manifeste l'ignorance ou la mauvaise foi de l'auteur, qui n'a pas compris ou qui dissimule avec artifice ce que la raison même

nous fait connaître des avantages multipliés de ces mystères; soit pour augmenter la majesté de la religion, frapper les hommes d'étonnement et attirer leurs respects; soit pour confondre l'orgueil des philosophes, en faisant voir la folie de la sagesse de ce monde, et en établissant dans la religion une égalité parfaite entre les savants et les simples; soit pour assujettir l'homme au joug de la foi, et lui faire reconnaître et témoigner sa dépendance à l'égard de Dieu, par le sacrifice de l'esprit qui se soumet à l'autorité divine. Ces mystères instruisent encore le fidèle de la dignité de sa nature; dès qu'il sait que son salut vient de la bonté du Fils de Dieu, qui, pour le sauver, s'est fait homme et s'est rendu obéissant jusqu'à la mort de la croix, ne doit-il pas faire tous ses efforts pour s'élever à des sentiments et à des actions qui répondent à la grandeur d'un tel bienfait? Quel motif plus fort pour soutenir l'espérance, pour enflammer la charité à l'égard de Dieu et du prochain, pour nous porter à remplir tous les devoirs de la religion chrétienne, et par conséquent tous ceux de la religion et de la loi naturelles que la religion chrétienne comprend?

« Il est sans doute très-intéressant pour les hommes, comme le dit l'auteur, que chacun sache qu'il existe un arbitre du sort des humains, duquel nous sommes tous les enfants, qui nous prescrit à tous d'être justes, de nous aimer les uns les autres, d'être bienfaisants et miséricordieux, de tenir nos engagements avec tout le monde, même envers nos ennemis et les siens; que l'apparent bonheur de cette vie n'est rien, qu'il en est une autre après elle, dans laquelle cet Ètre suprême sera le rémunérateur des bons et le juge des méchants. » C'est une vérité incontestable « qu'il importe d'enseigner ces dogmes et les dogmes semblables à la jeunesse, et de les persuader à tous les citoyens. » Ce que l'auteur ajoute est également vrai, savoir, que « quiconque combat ces dogmes mérite châtiment, qu'il est le perturbateur de l'ordre et l'ennemi de la société. » Ici il se condamne lui-même, puisqu'en plusieurs endroits de son ouvrage, il combat ces dogmes, comme nous l'avons vu et que nous le verrons encore dans la suite, particulièrement dans la proposition XLIX; mais laissons là ses contradictions, dont nous parlerons ailleurs: tout ce qu'il dit ici des vérités de la Religion naturelle, nous le disons comme lui; l'éducation et l'instruction chrétienne les

inculquent avec le plus grand soin , et inspirent dès l'enfance et à tout âge , aux hommes et aux citoyens d'y conformer leur conduite. La Religion chrétienne n'anéantit pas la raison ; elle ne proscrit que les dérèglements de l'esprit , trop souvent décorés mal à propos du titre de raison. Elle ne rejette point les motifs que présente la Religion naturelle : elle les emploie , les élève à un ordre supérieur , et y joint les motifs puissants que fournissent les mystères révélés. Il y a plus , ces vérités de la Religion naturelle , quoique la raison les démontre aujourd'hui et qu'elles soient très-conformes au sens moral , avaient néanmoins été oubliées en grande partie ; elles avaient été altérées et défigurées par les hommes qui avaient perdu de vue la révélation faite à leurs pères. C'est la révélation chrétienne qui les a rappelées en les publiant , qui les a rétablies dans leur beauté , et qui contribue à les conserver entières. L'auteur même doit la connaissance qu'il en a à la religion chrétienne , qui l'éclaire malgré son ingratitudine. Sans la révélation , il n'aurait pas plus de lumière à cet égard , que ces anciens philosophes que la révélation divine ne guida pas , et qui , comme nous l'avons remarqué ailleurs , tombèrent tous , sur ces objets , dans des erreurs monstrueuses. Après cela , quel égarement , quelle injustice de traiter d'inutiles la doctrine et les dogmes de la Religion révélée ! Cette proposition est donc fausse , insensée , scandaleuse , sacrilége.

Elle contient de plus le blasphème le plus exécrable contre Jésus-Christ , en ce qu'on y prononce avec impiété que ceux qui enseignent qu'on doit croire ces mystères « doivent être punis comme sacrilèges , quand on ne les punirait pas comme intolérants . »

XLI. — (Tome 4 , p. 80 et 81) : Toutes les réponses du catéchisme sont à contre-sens , c'est l'écolier qui instruit le maître ; elles sont même des mensonges dans la bouche des enfants , puisqu'ils expliquent ce qu'ils n'entendent point , et qu'ils affirment ce qu'ils sont hors d'état de croire. Parmi les hommes les plus intelligents , qu'on me montre ceux qui ne mentent pas en disant leur catéchisme.

XLII. — (Tome 4 , p. 91 et 94) : Négligez donc tous ces dogmes mystérieux , qui ne sont pour nous que des mots sans idées , toutes ces doctrines bizarres , dont la vaine étude tient lieu de vertus à ceux qui s'y livrent et sert plutôt à les rendre fous que bons. Maintenez toujours vos enfants dans le

cercle étroit des dogmes qui tiennent à la morale ; persuadez-leur bien qu'il n'y a rien pour nous d'utile à savoir que ce qui nous apprend à bien faire. Ne faites point de vos filles des théologiennes et des raisonneuses ; ne leur apprenez des choses du ciel que ce qui sert à la sagesse humaine : acoutumez-les à se sentir toujours sous les yeux de Dieu , à l'avoir pour témoin de leurs actions , de leurs pensées , de leur vertu , de leurs plaisirs ; à faire le bien sans ostentation , parce qu'il l'aime ; à souffrir le mal sans murmure , parce qu'il les en dédommagera , à être enfin , tous les jours de leur vie , ce qu'elles seront bien aises d'avoir été lorsqu'elles comparaitront devant lui. Voilà la véritable religion , voilà la seule qui n'est susceptible ni d'abus , ni d'impiété , ni de fanatisme. Qu'on en prêche tant qu'on voudra de plus sublimes , pour moi je n'en reconnais point d'autre que celle-là.

CENSURE. — Ces propositions , par rapport à ce qu'on y enseigne que « nos dogmes mystérieux ne sont que des mots sans idées , des mots que non seulement les enfants , mais les hommes les plus intelligents sont hors d'état de croire , et par conséquent que les réponses du catéchisme sont autant de mensonges dans la bouche de ceux qui le récitent ;

Ces propositions sont fausses , téméraires , scandaleuses ; elles calomnient les chrétiens , car ils croient sincèrement ces dogmes mystérieux , et plusieurs d'entre eux seraient prêts à répandre jusqu'à la dernière goutte de leur sang pour leur défense. Ces dogmes mystérieux que cet impie ose appeler des mots sans idées , sont nommément les mystères de la Trinité et de l'Incarnation. Mais , quoique nous n'ayons que des idées très-générales , très-imparfaites , et seulement par analogie aux choses créées , de la Trinité des personnes en Dieu , et de l'union hypostatique de la nature divine et de la nature humaine de Jésus-Christ dans la seule personne du Verbe , cependant nous concevons facilement que Dieu par la révélation de ces mystères nous apprend qu'il n'y a qu'une seule et même nature en Dieu , et cependant trois personnes ; et qu'il n'y a qu'une seule personne en Jésus-Christ , quoiqu'il y ait deux natures. Ces vérités ne peuvent être appelées des mots sans idées que par un homme à qui les blasphèmes sont ordinaires , et qui ne veut pas faire une réflexion bien simple , qui est que , dans l'ordre physique , dans

ce que nous savons par le rapport de nos sens et par l'expérience, dans nous-mêmes, dans tous les objets de la philosophie, il y a une infinité de choses qui, tout avouées qu'elles soient comme certaines et exemptes de tout doute raisonnable, ne nous sont pourtant connues que par des idées imparfaites et analogiques. Les autres dogmes de la religion ne sont pas non plus des mots sans idées : par exemple, que les corps ressusciteront un jour, que les âmes des bienheureux jouissent de la vue intuitive de Dieu, que la grâce intérieure est absolument nécessaire pour tout acte surnaturel, que le péché d'un seul homme, d'Adam, a perdu tous ses descendants, et que la justice de Jésus-Christ peut les sauver tous, etc. — Ces mêmes propositions sont encore très-condamnables à deux égards. On y ose dire que « les mystères ne servent qu'à rendre les hommes plutôt fous que bons. » Comme cette idée bizarre se trouve encore exprimée dans les cinq propositions suivantes, et qu'elle y est plus expliquée, nous remettons à en parler dans les censures que nous allons faire de ces cinq propositions.

Nous ne dirons rien non plus ici de ce qu'on ajoute « qu'il ne faut point reconnaître d'autre religion que celle qui ne nous donne que des préceptes de conduite, et qui ne nous apprend qu'à bien faire. » Nous en avons déjà parlé par occasion, et nous en traiterons encore en censurant plusieurs des propositions qui regardent l'intolérance, et où la même erreur est contenue.

XLIII.—(Tome III, p. 6 et 7) : Il (l'auteur) avait vu que la religion ne sert que de masque à l'intérêt, et le culte sacré, de sauvegarde à l'hypocrisie : il avait vu, dans la subtilité des vaines disputes, le paradis et l'enfer mis pour prix à des jeux de mots ; il avait vu la sublime et primitive idée de la Divinité défigurée par les fantasques imaginations des hommes ; et trouvant que, pour croire en Dieu, il fallait renoncer au jugement qu'on avait reçu de lui, il prit dans le même dédain nos ridicules rêveries et l'objet auquel nous les appliquons.

XLIV. — (Tome III, p. 451) : Nous avons mis à part toute autorité humaine ; et, sans elle, je ne saurais voir comment un homme en peut convaincre un autre, en lui prêchant une doctrine déraisonnable. Mettons un moment ces deux hommes aux prises, et cherchons ce qu'ils pourront se dire dans cette

appréciation de langage ordinaire aux deux partis :

L'inspiré. — La raison vous apprend que le tout est plus grand que sa partie : mais moi, je vous apprends de la part de Dieu, que c'est la partie qui est plus grande que le tout.

Le raisonnable. — Et, qui êtes-vous, pour m'oser dire que Dieu se contredit ; et à qui croirai-je par préférence, de lui qui m'apprend par la raison les vérités éternelles, ou de vous qui m'annoncez de sa part une absurdité ?

CENSURE. — Ces propositions où l'on assure « que les mystères de la foi sont contraires à la raison, et qu'ils ne se contredisent pas moins que cette proposition, *la partie est plus grande que le tout* ; en sorte que ceux qui pensent que la soumission à ces dogmes est nécessaire, doivent, pour croire en Dieu, renoncer entièrement à la raison qu'ils ont reçue de lui ; » — ces propositions sont fausses, scandalentes, blasphématoires : elles montrent toute la haine de l'auteur pour la religion chrétienne, et font sentir quelle est sa mauvaise foi ; il dissimule ce qu'il n'est pas possible qu'il ignore, savoir, que ce qui est au-dessus de la raison, n'est pas pour cela contraire à la raison, et qu'on ne doit pas être surpris que des objets qui concernent la nature incompréhensible de Dieu et les voies impénétrables de sa providence, soient au-dessus de la portée de notre esprit, puisque, dans l'ordre de la nature, il y en a un si grand nombre que la raison la plus éclairée ne peut pénétrer. Il fait une comparaison insensée entre nos mystères et cette proposition absurde, *la partie est plus grande que le tout*. Dans cette proposition, les idées sont claires et distinctes : elles représentent partaitement l'objet, autant qu'il est nécessaire pour en juger ; et il n'est personne, savant ou ignorant, qui, du premier coup d'œil, n'y aperçoive une contradiction si palpable que les sens mêmes la démontrent. Au contraire, les idées de nos mystères sont obscures, imparfaites ; ce qu'elles représentent ne suffit pas pour que la raison en puisse porter un jugement assuré ; leurs objets sont non seulement imperceptibles aux sens, mais infiniment au-dessus de l'intelligence humaine ; ces idées sont si générales qu'il n'est pas possible d'apercevoir entre elles ni convenance ni contradiction.

On peut démontrer par un fait sensible et évident, qui ne pourra être nié par le nouvel instituteur, que les mystères de la foi ne sont

pas contradictoires comme cette proposition : *La partie est plus grande que le tout.* Depuis plus de dix-sept siècles le monde chrétien croit ces mystères ; or, à moins qu'on ne prétende que tout le peuple chrétien est un amas d'insensés, aurait-il pu et pourrait-il croire sérieusement que *le tout est plus petit que sa partie ?* Les premiers fidèles se sont soumis à la foi de ces mystères, malgré la force de leurs préjugés, malgré l'empire de leurs passions et de la religion dans laquelle ils étaient nés et avaient été élevés. Un nombre infini de martyrs parmi lesquels il est certain qu'il y a eu des philosophes illustres et des savants distingués, ont enduré les supplices les plus cruels, et sacrifié leur vie même pour défendre la vérité de ces mystères. Or, il est contre la nature, le penchant et le génie des hommes, de faire de tels sacrifices pour des contradictions aussi évidentes qu'est celle de cette proposition : *La partie est plus grande que le tout.* Et c'est ce qui démontre que dans la comparaison que l'auteur fait entre cette proposition et nos mystères, il calomnie avec impudence les chrétiens, la religion chrétienne, et Jésus-Christ même, qui en est l'auteur.

XLV. — (Tome 5, p. 148 et 149) : Cette doctrine (la doctrine révélée) venant de Dieu, doit porter le sacré caractère de la divinité ; non seulement elle doit nous éclaircir les idées confuses que le raisonnement en trace dans notre esprit, mais elle doit aussi nous proposer un culte, une morale et des maximes convenables aux attributs par lesquels seuls nous concevons son essence. Si donc elle ne nous apprenait que des choses absurdes et sans raison, si elle ne nous inspirait que des sentiments d'aversion pour nos semblables et de frayeur pour nous-mêmes, si elle ne nous peignait qu'un Dieu colère, jaloux, vengeur, partial, haïssant les hommes, un Dieu de la guerre et des combats, toujours prêt à détruire et foudroyer, toujours parlant de tourments, de peines, et se vantant de punir même les innocents, mon cœur ne serait point attiré vers ce Dieu terrible, et je me garderais de quitter la religion naturelle pour embrasser celle-là ; car vous voyez bien qu'il faudrait nécessairement opter. Votre Dieu n'est pas le nôtre, dirai-je à ses sectateurs : celui qui commence par se choisir un seul peuple et proscrire le reste du genre humain, n'est pas le père commun des hommes ; celui qui destine au supplice éternel le plus grand nombre de ses créatures, n'est

pas le Dieu clément et bon que ma raison m'a montré.

XLVI. — (Tome 5, p. 153) : Leurs révélations (celles dont les hommes se glorifient) ne sont que dégrader Dieu, en lui donnant les passions humaines. Loin d'éclaircir les notions du grand Être, je vois que les dogmes particuliers les embrouillent ; que loin de les ennobrir, ils les avilissent ; qu'aux mystères inconcevables qui l'environnent, ils ajoutent des contradictions absurdes, qu'ils rendent l'homme orgueilleux, intolérant, cruel ; qu'au lieu d'établir la paix sur la terre, ils y portent le fer et le feu. Je ne demande à quoi bon tout cela, sans savoir me répondre. Je n'y vois que les crimes des hommes et les misères du genre humain.

XLVII. — (Tome 4, p. 78 et 79) : La foi qu'on donne à des idées obscures est la première source du fanatisme, et celle qu'on exige pour des choses absurdes mène à la folie ou à l'incredulité. Je ne sais pas à quoi nos catéchismes portent le plus, d'être impie ou fanatique ; mais je sais bien qu'ils font nécessairement l'un ou l'autre.

XLVIII. — (Tome 4, p. 64 et 65) : A force d'outrer tous les devoirs, le Christianisme les rend impraticables et vains. . . . Il n'y a point de religion où le mariage soit soumis à des devoirs si sévères, et point où un engagement si saint soit si méprisé.

CENSURE. — Ces propositions où l'on accuse la religion révélée d'avoir défiguré la loi naturelle, où il est dit « que la révélation, dont les Chrétiens se glorifient, loin d'éclaircir les notions du grand Être, les embrouille, que loin de les ennobrir, elle les avilit par le mélange des idées fantastiques des hommes ; qu'elle ne fait que dégrader Dieu en lui donnant des passions humaines ; qu'elle ne nous peint qu'un Dieu colère, jaloux, vengeur, haïssant les hommes, toujours prêt à détruire et foudroyer, toujours parlant de tourments, de peines, et se vantant de punir même les innocents : un Dieu, qui commence par se choisir un seul peuple et proscrire le reste du genre humain, et qui destine au supplice éternel le plus grand nombre de ses créatures ; que cette révélation nous propose un culte, une morale et des maximes qui ne sont pas convenables aux attributs par lesquels seuls nous concevons l'essence de Dieu ; qu'elle ne nous inspire que des sentiments d'orgueil, d'intolérance, de cruauté ; qu'elle n'a jamais eu que les effets les plus pernicieux,

qu'elle porte les hommes à la haine, à l'impiété et au fanatisme ; qu'au lieu d'établir la paix sur la terre elle y porte le fer et le feu ; qu'à force d'outrer tous les devoirs, elle les rend impraticables et vains ; que par là il n'y a point de religion où le mariage soit soumis à des devoirs si sévères que le Christianisme, et point où un engagement si saint soit si méprisé ; enfin qu'on ne voit dans toute la révélation que les crimes des hommes et les misères du genre humain ; — ces propositions sont évidemment fausses : elles calomnient la religion révélée, et contre la foi et la certitude de l'histoire , elles nient avec une scandaleuse témérité les effets les plus précieux de la révélation , et surtout de l'Evangile. En effet, pour ce qui regarde la connaissance de Dieu , tandis que toutes les nations flétrissaient aveuglément le genou devant des idoles muettes, tandis que les législateurs et les sages du monde les abandonnaient à leurs égaremens, et que les philosophes disputaient entre eux sur la nature de Dieu, sur la fin et le souverain bien de l'homme et sur les maximes de la morale ; le seul peuple qui fut alors éclairé par la révélation divine, le seul peuple hébreu eut une idée vraie et exacte de Dieu. N'est-il pas constant que l'idée que ce peuple seul attachait au nom de Dieu , et que la révélation divine lui donnait et lui conservait, était l'idée d'un Ètre existant par lui-même et qui se suffit parfaitement (c'est ce que signifiait chez les Hébreux le nom de Jéhovah), d'un Ètre qui a tout créé par sa parole, qui conserve tout par sa puissance, qui remplit tout par son immensité , qui , par sa science , embrasse tous les temps passés, présents et à venir, et qui gouverne tout avec une sagesse, une équité et une honté souveraine ? Dieu, selon la notion que nous donne de lui la révélation, est patient à l'égard du pécheur et lent à punir ; *il dissimule les péchés des hommes pour les inviter à la pénitence* (Ps. 44, v. 9) ; il ne met pas sa gloire à punir les innocents, mais il est leur protecteur et leur père le plus tendre : toujours prêt à répandre ses biensfaits , *ses miséricordes s'étendent sur toutes ses œuvres* ; il n'a ni passions, ni défaut, il est infini en tout genre de perfections. La révélation chrétienne , loin de nous apprendre que Dieu, par sa seule volonté, destine aux supplices éternels le plus grand nombre et même aucune de ses créatures, rejette cette doctrine comme hérétique et abominable : Dieu, dit l'Apôtre, *veut sincèrement le salut de*

tons les hommes. Et quand il s'est choisi le peuple Juif , il n'a pas abandonné, il a encore moins proscrit le reste du genre humain ; car l'observance de la loi Mosaïque ne regardait pas les autres peuples : elle ne leur était pas nécessaire pour leur salut, et il y a eu chez ces nations des hommes qui , ne s'étant pas laissés aveugler par leurs passions, et ayant connaissance de la révélation faite d'abord au genre humain, et par laquelle les Patriarches, sous la loi de nature, avaient été éclairés, honorèrent Dieu par la foi , l'espérance et la charité, et méritèrent en Jésus-Christ et par Jésus-Christ, qui devait venir, les récompenses éternelles, comme l'enseigne saint Augustin. Ainsi Dieu , en prenant sous sa protection particulière le peuple juif , ne fut point injuste à l'égard des autres peuples. Il eut même en vue le bien du reste des hommes, soit par la conservation de la vraie religion qui, par la loi de Moïse, se perpétua chez le peuple assujetti à cette loi, et qui dans le monde livré aux ténèbres de l'idolâtrie, était *comme une lumière dans un lieu obscur*, de laquelle les autres peuples pouvaient tirer de grands avantages, soit parce que le choix de ce peuple renfermait les préparatifs de la venue de celui *en qui toutes les nations devraient être bénies* (Genèse, 18, v. 18).

Il n'est pas moins évident que la révélation a eu les effets les plus salutaires par rapport aux préceptes des mœurs et aux règles d'une bonne vie. La révélation ne nous inspire point des sentiments d'aversion pour nos semblables , d'impiété et de fanatisme; au contraire, elle nous prescrit les affections les plus tendres de la charité ; elle nous exhorte à la paix , à la concorde et à l'amour sincère pour tous nos frères , c'est-à dire , pour tous les hommes; il faut être bien mal disposé pour y voir les crimes et les misères du genre humain. Elle nous éloigne de tout crime par les motifs les plus forts ; elle prévient tous nos besoins, elle n'offre rien que de saint, elle montre la voie qu'il faut suivre pour arriver au bonheur éternel. Que devons-nous à Dieu, au prochain, à nous-mêmes qu'elle ne nous ordonne ? Elle nous fait une obligation étroite de nous rendre conformes à l'image du Fils de Dieu, qui *ayant la forme et la nature de Dieu, a pris*, pour procurer la gloire de son Père, et pour le salut des hommes, *la forme et la nature de serviteur*, et n'a point dédaigné pour cette fin de naître dans l'obscurité , de vivre au milieu

des contradictions et des douleurs, et de mourir chargé d'ignominie et d'opprobre.

C'est par la force puissante de la grâce attachée à la révélation divine, qu'après la mort de Jésus-Christ la connaissance du Seigneur s'est répandue dans tout l'univers et a produit une conversion incroyable dans les mœurs, au siècle où elles étaient le plus corrompus. Elle a instruit les rois de la terre qu'ils étaient les ministres d'un Dieu dont la justice et la miséricorde gardent le trône; elle a convaincu les sujets qu'ils devaient aux rois et aux magistrats une obéissance religieuse, et leur a appris que toute puissance venait de Dieu, que c'est Dieu lui-même qui commande par le ministère des lois civiles; elle a rappelé le mariage à sa véritable forme, en voulant que son union fût perpétuelle et indivisible; elle a ouvert aux hommes une source inépuisable de consolations saintes et de pures délices, dans l'union avec Dieu, dans son amour, dans la confiance en sa grâce, et dans l'espérance de participer à sa gloire en l'autre vie. Elle leur fait trouver dans les douleurs mêmes, les infirmités, les tribulations de cette vie, une joie intérieure qui surpassé tout sentiment.

Ces mêmes propositions montrent un sophiste qui se livrant à ses préventions et à sa malignité, exagère, sans respect pour la vérité, les crimes des Chrétiens pour en tirer des conclusions téméraires et mal fondées contre la religion chrétienne. Si un raisonnement de cette espèce avait de la force, il faudrait rejeter la raison même, la loi et la religion naturelle; il faudrait méconnaître le libre arbitre et les dons les plus excellents de la providence; il ne faudrait plus reconnaître l'autorité des lois et du gouvernement, ni trouver aucun avantage dans les plus utiles institutions; car il est des hommes, et beaucoup d'hommes, qui pèchent contre tout cela et qui en abusent d'une manière très-criminelle. La sainteté et la vérité de la loi chrétienne doit se mesurer sur les vertus des vrais chrétiens, et non sur les vices et les crimes des méchants.

Ces propositions enfin, par le plus horrible des blasphèmes, font regarder comme les effets d'une loi sainte, qui proscrit tous les vices et qui enseigne toutes les vertus, et font retomber sur elle les crimes et les adultères, qui sont les fruits amers du dérègle-

ment des passions, dérèglement que fortifie étrangement cette monstrueuse philosophie que l'auteur a adoptée dans ce qu'elle a de plus pernicieux, qui fait de jour en jour de funestes progrès, et tend à corrompre jusqu'aux premiers principes de la morale et de la société.

Elles sont impies, blasphématoires et dignes de l'exécration publique.

XLIX. — (Tome 3, p. 89 et 90) : Ne me demandez pas non plus si les tourments des méchants seront éternels; je l'ignore encore, et n'ai point la vaine curiosité d'éclaircir des questions inutiles : que m'importe ce que deviendront les méchants? Je prends peu d'intérêt à leur sort. Toutefois, j'ai peine à croire qu'ils soient condamnés à des tourments sans fin. Si la suprême justice se venge, elle se venge dès cette vie. Vous et vos erreurs, ô nations! êtes ses ministres. Elle emploie les maux que vous vous faites à punir les crimes qui les ont attirés. C'est dans vos coeurs insatiables, rongés d'envie, d'avarice et d'ambition, qu'au sein de vos fausses prospérités, les passions vengeresses punissent vos forfaits. Qu'est-il besoin d'aller chercher l'enfer dans l'autre vie? Il est dès celle-ci dans le cœur des méchants.

CENSURE. — Cette proposition, où l'éternité des peines est représentée comme douceuse, et où l'on assure ensuite que les méchants ne sont punis que dans cette vie; cette proposition est fausse, scandaleuse, injurieuse à Jésus-Christ, qui a si souvent révélé que les peines de l'enfer sont éternelles. Elle est hérétique et contraire aux éléments mêmes de la religion chrétienne, dont nier la divinité, c'est ajouter à une obstination honteuse un blasphème encore plus criminel. Elle est contraire à la raison; elle donne un libre cours à toutes les passions et à tous les vices, et renverse les fondements mêmes de la religion naturelle, dont un des principaux dogmes est, de l'aveu même du nouvel instituteur, qui tombe souvent dans des contradictions, que la sagesse, la bonté et la justice de Dieu exigent qu'il y ait une autre vie, « où l'Être suprême sera le rémunérateur des bons et le juge des méchants. » Ce sont les paroles de l'auteur dans la proposition XL.

Au reste, il est certain que les incrédules ne peuvent rien objecter de solide contre l'éternité des peines, non seulement parce qu'il ne pent y avoir d'opposition entre la foi et la

raison ; mais encore parce que la raison n'est pas capable de mesurer l'énormité du péché, et qu'on ne conceoit point assez le rapport qu'il y a entre Dieu qui est offensé et la créature qui l'offense, pour qu'en comparant le péché à l'éternité des peines, on puisse décider que ces peines sont injustes. On ne manque pas même, pour persuader l'éternité des peines, de raisons prises de la nature du péché mortel, et de l'état où persévère après cette vie le pécheur qui a abusé de la miséricorde de Dieu, qui a laissé passer sans se convertir le temps que le Seigneur avait fixé pour attendre sa conversion, et qui est mort dans l'impénitence finale. Au reste, la révélation nous apprend, comme le remarque saint Augustin, dont nous avons rapporté plus haut les paroles, que le souverain Juge sera équitable dans la condamnation des pécheurs, et que leurs peines seront plus ou moins grandes, à proportion de la grandeur des péchés qu'ils auront commis.

DE L'INTOLÉRANTISME QUE PROFESSE LA VRAIE RELIGION.

L. — Je sers Dieu dans la simplicité de mon cœur. Je ne cherche à savoir que ce qui importe à ma conduite ; quant aux dogmes qui n'influent ni sur les actions, ni sur la morale, et dont tant de gens se tourmentent, je ne m'en mets nullement en peine. Je regarde toutes les religions particulières comme autant d'institutions salutaires qui preservent dans chaque pays une manière uniforme d'honorer Dieu par un culte public, et qui peuvent avoir toutes leurs raisons dans le climat, dans le gouvernement, dans le génie du peuple, ou dans quelque autre cause locale qui rend l'une préférable à l'autre, selon les temps et les lieux. Je les crois toutes bonnes quand on y sert Dieu convenablement ; le culte essentiel est celui du cœur. (Tome 5, page 484.)

LI.—(Tome III, p. 478) : A l'égard de la révélation, si j'étais meilleur raisonneur, ou mieux instruit, peut-être sentirais-je sa vérité, son utilité pour ceux qui ont le bonheur de la reconnaître ; mais si je vois en sa faveur des preuves que je ne puis combattre, je vois aussi contre elle des objections que je ne puis résoudre. Il y a tant de raisons solides pour et contre, que ne sachant à quoi me déterminer, je ne l'admetts ni ne la rejette ; je rejette seule-

ment l'obligation de la reconnaître parce que cette obligation prétendue est incompatible avec la justice de Dieu, et que loin de lever par là les obstacles au salut, ils les eût multipliés et les eût rendus insurmontables pour la plus grande partie du genre humain.

LII.—(Tome III, p. 486 et 487) : Je prêcherai toujours la vertu aux hommes. . . . Mais à Dieu ne plaise que jamais je leur prêche le cruel dogme de l'intolérance, que jamais je les porte à détester leur prochain, à dire à d'autres hommes : Vous serez damnés. (Not. p. 486) : Le devoir de suivre et d'aimer la religion de son pays ne s'étend pas jusqu'aux dogmes contraires à la bonne morale, tel que celui de l'intolérance ; c'est ce dogme horrible qui arme les hommes les uns contre les autres, et les rend tous ennemis du genre humain. La distinction entre la tolérance civile et la tolérance théologique est puérile et vaine ; ces deux tolérances sont inséparables, et l'on ne peut admettre l'une sans l'autre. Des anges mêmes ne vivraient pas en paix avec des hommes qu'ils regarderaient comme les ennemis de Dieu.

LIII. — (Tome II, p. 358) : Un enfant doit être élevé dans la religion de son père. On lui prouve toujours très-bien que cette religion, telle qu'elle soit, est la seule véritable, que toutes les autres ne sont qu'extravagance et absurdité. La force des arguments dépend absolument sur ce point du pays où on les propose.

LIV.—Tome IV, p. 77 : Par cela même que la conduite de la femme est asservie à l'opinion publique, sa croyance est asservie à l'autorité. Toute fille doit avoir la religion de sa mère, et toute femme celle de son mari. Quand cette religion serait fausse, la docilité qui soumet la mère et la fille à l'ordre de la nature, efface auprès de Dieu le péché de l'erreur. Hors d'état d'être juges elles-mêmes, elles doivent recevoir la décision des pères et des maris comme celles de l'Eglise.

LV.—(Tome III, p. 495 et 496) : Retournez dans votre patrie, reprenez la religion de vos pères (le calvinisme) ; suivez-la dans la sincérité de votre cœur, et ne la quittez plus ; elle est très-simple et très-sainte : je la crois de toutes les religions qui sont sur la terre, celle dont la morale est la plus pure, et dont la raison se contente le mieux. . . . Quand vous voudrez écouter votre conscience, mille vains obstacles disparaîtront à sa voix. Vous sentirez

que dans l'incertitude où nous sommes , c'est une inexcusable présomption de professer une autre religion que celle où l'on est né, et une fausseté de ne pas pratiquer sincèrement celle qu'on professe, si l'on s'égare, ou s'ôte une grande excuse au tribunal du souverain juge. Ne pardonnera-t-il pas plutôt l'erreur où l'on fut nourri, que celle qu'on osa choisir soi-même ?

CENSURE. — Ces propositions, où il est dit « qu'il ne faut pas se mettre en peine des dogmes qui n'influent ni sur les actions ni sur la morale, tels que sont, suivant l'auteur, les mystères de la foi ; que les différentes religions sont autant d'institutions salutaires, qui prescrivent dans chaque pays une manière uniforme d'honorer Dieu par un culte public, et qui peuvent avoir dans la diversité du climat, du gouvernement, du génie des peuples, etc., des raisons qui rendent l'un préférable à l'autre ; que toutes les religions sont bonnes, pourvu qu'on y serve Dieu convenablement , c'est-à-dire qu'on lui rende le culte essentiel, qui est celui du cœur ; qu'il y a des raisons solides pour et contre la révélation ; qu'on ne doit donc ni l'admettre, ni la rejeter ; qu'il faut seulement rejeter l'obligation de la reconnaître, parce que cette obligation est incompatible avec la justice de Dieu, qui, loin de lever par là les obstacles du salut, les eût multipliés et les eût rendus insurmontables pour la plus grande partie du genre humain ; que le dogme de l'intolérance est cruel , horrible, contraire à la bonne morale, et qu'il arme les hommes les uns contre les autres ; que la distinction entre la tolérance civile et la tolérance théologique est puérile et vaine ; qu'un enfant doit être élevé dans la religion de son père , telle qu'elle soit ; que toute fille doit avoir la religion de sa mère, et toute femme celle de son mari, quand même cette religion serait fausse ; que les filles et les femmes doivent recevoir la décision des pères et des maris, comme celles de l'Église ; entin, qu'on doit suivre avec sincérité la religion où l'on est né, et que c'est toujours une inexcusable présomption de la quitter pour en embrasser une autre ; » — ces propositions sont avancées avec une ténérité pernicieuse, dans la vue de détruire la religion révélée et de renverser le christianisme jusque dans ses fondements. On y a l'impiété de ne se mettre nullement en peine de la foi même au Fils unique de Dieu , qui s'est fait homme, a souffert et est mort pour nous et pour notre

salut, quoique cette foi soit tellement nécessaire que sans elle personne ne se sauve.— Elles sont scandaleuses, et conduisent les hommes à leur perte et à la damnation, en les assurant qu'on est dans la voie du salut sans la foi chrétienne, qui est pourtant si nécessaire que *quiconque ne croira pas sera condamné*. — Elles nourrissent et entretiennent la paresse et l'indifférence pour la chose du monde la plus importante, savoir la recherche de la vraie religion. Car on y enseigne que « les religions particulières qui sont dans le monde, sont des institutions salutaires , sont toutes bonnes, quand on y sert Dieu convenablement, c'est-à-dire, quand on y rend à Dieu le culte du cœur. On y décide même « que toute fille doit avoir la religion de sa mère, et toute femme celle de son mari , quand même cette religion serait fausse. » D'où il suit que celle qui deviendrait successivement femme de plusieurs maris de différentes religions quelles qu'elles fussent, devrait embrasser successivement ces religions et les pratiquer pendant la vie de chacun d'eux , et que la femme d'un mari qui renoncerait au christianisme pour se faire idolâtre, devrait en retenant le culte essentiel qui est celui du cœur , s'adonner aux superstitions de l'idolâtrie. Mais s'entend-on soi-même en avançant de tels paradoxes ? Peut-on fouler aux pieds plus indignement même la religion naturelle ?

Elles portent à une hypocrisie détestable. En effet c'est une conséquence évidente de la doctrine qu'elles contiennent, qu'il est au moins permis à chacun de changer de religion en changeant de lieu, de climat, de gouvernement, et de professer ainsi l'une après l'autre toutes les différentes religions, puisque « toutes sont autant d'institutions salutaires, qui prescrivent dans chaque pays une manière uniforme d'honorer Dieu ; qu'elles sont toutes bonnes, quand on y sert Dieu convenablement, le culte essentiel étant celui du cœur ; qu'elles peuvent avoir toutes leurs raisons dans le climat, dans le gouvernement, dans le génie du peuple , ou dans quelque autre cause locale qui rend l'une préférable à l'autre. » On doit même conclure des décisions de l'auteur, que c'est une obligation pour la fille de changer de religion toutes les fois qu'il pourrait plaire à sa mère d'en changer, et que c'est un devoir pour la femme de le faire toutes les fois que son mari le fera. Sur quoi il faut remarquer l'inconséquence de l'auteur et com-

bien il prend peu garde à ce qu'il écrit. Car ce qu'il dit ici est évidemment contradictoire à ce qu'il enseigne dans la proposition LV, dont voici les paroles : « Reprenez la religion de vos pères, suivez-la dans la sincérité de votre cœur, et ne la quittez plus... C'est.... une fausseté de ne pas pratiquer sincèrement la religion qu'on professe. » Ce serait donc dans celui qui professerait, par exemple, la religion catholique, une fausseté de ne pas croire sincèrement les mystères; car si on ne les croit pas sincèrement, on ne peut point pratiquer la religion catholique dans la sincérité de son cœur. Il en est de même de toute autre religion dont on ferait profession. Or, servirait-on Dieu convenablement, lui rendrait-on le culte que l'auteur appelle essentiel, et qu'il fait consister dans le culte du cœur, en pratiquant une religion qu'on professerait, quoique cette religion fût absurde et consistât par exemple dans un culte idolâtre : ou bien en ne la pratiquant pas, quoiqu'on la professât par une fausseté détestable à Dieu et aux hommes?

L'inconsidération et l'inconséquence de l'auteur se voient encore dans la comparaison qu'il fait « des raisons pour et contre la vérité et l'utilité de la révélation. Il appelle solides les raisons des deux côtés; il voit, dit-il, en faveur de la révélation, des preuves qu'il ne peut combattre, et contre elle des objections qu'il ne peut résoudre; ne sachant à quoi se déterminer, il ne l'admet ni ne la rejette. Il rejette seulement l'obligation de la reconnaître. » Comment cela peut-il se concilier avec ce que nous l'avons vu dire tout à l'heure « que les religions particulières sont toutes bonnes, qu'elles sont toutes des institutions salutaires, » etc.? Ces religions, étant opposées entre elles, ne peuvent pas être toutes révélées. Ainsi, pour être d'accord avec lui-même, il eût dû au moins se contenter de dire qu'il ne savait pas, qu'il doutait si ces religions n'étaient point toutes bonnes. De quelle manière aussi le doute où il est sur la vérité et l'utilité de la révélation, peut-il s'accorder avec le ton décidé et dogmatique que nous l'avons vu prendre si souvent, et qu'il prend encore dans plusieurs de ces propositions contre cette même révélation? Pourquoi encore traite-t-il en tant d'endroits, avec tant de mépris, toutes les preuves qui établissent la révélation, si ces preuves méritent le nom de raisons solides qu'il leur donne ici, et si

elles égalent, comme il le dit encore, les raisons qu'on objecte contre la révélation, et qu'il propose lui-même avec la plus grande ostentation, comme si elles étaient de la plus grande certitude?

Mais quel écart, quel travers, de regarder comme solides les vaines subtilités des incrédules contre la religion révélée, et d'oser les comparer aux preuves qui démontrent que la Religion chrétienne est évidemment croyable!

La révélation chrétienne se prouve par des faits qui ont avec la vérité de cette révélation la liaison la plus certaine, et qui sont si attestés qu'on ne peut les révoquer en doute sans donner dans un pyrrhonisme extravagant sur les faits. L'auteur même en reconnaît les principaux lorsqu'il admire la majesté des saintes Ecritures, et qu'il trouve dans l'Evangile les caractères de vérité les plus grands, les plus frappants, et les plus parfaitement inimitables.

Quelles sont les objections qui se font pour la combattre? Nous les avons rapportées, l'auteur les emploie toutes, il les tourne avec art, et de la manière qu'il a cru la plus séduisante, c'est dans ses propres termes que nous les avons exposées. A quoi se réduisent-elles? Il est clair par tout ce que nous en avons dit, que si on retranche les suppositions fausses, faites par ignorance ou de mauvaise foi, les imputations calomniennes, les exagérations excessives, les faux exposés de l'état de la question, et autres adresses des sophistes, les comparaisons sans ressemblance pour peu qu'on les considère, les principes avancés sans preuve, quoiqu'on soit bien qu'ils étaient contestés et qu'ils eussent grand besoin d'être prouvés, ou plutôt quoiqu'ils ne puissent l'être, les conclusions contre des choses claires et démontrées, tirées des choses obscures et qui doivent passer la portée de notre intelligence, les railleries, les airs méprisants, les défis de répondre rien qui puisse contenter un homme sensé, le ton hardi, insultant, décisif; qu'on retranche tout cela de ces objections, il n'y aura plus rien de capable de faire impression même sur les hommes ignorants et chanceux dans leur foi.

L'auteur *ne peut*, dit-il, *résoudre ces objections*. Il n'y a rien là de surprenant, dès qu'il cherche à augmenter les difficultés et qu'il n'y cherche pas des réponses. Mais il fait un aveu qui mérite d'être remarqué, il avoue qu'il *ne peut combattre les preuves qui établissent la*

révélation. Il faut donc qu'elles soient bien solides. Il a sûrement essayé de les combattre, et s'il eût été possible de le faire avec succès, il l'eût fait. Cet aveu contredit ses déclamations contre les miracles, les prophéties, et contre la certitude que nous avons d'entendre suffisamment les livres saints pour prouver la révélation. N'importe, il le fait, et reconnaît par là que ses déclamations à cet égard, quoique faites avec la plus grande ostentation, n'ont dans le fond aucune force. Son doute est donc téméraire, c'est une incrédulité criminelle, et les propositions qui l'expriment sont injurieuses à la providence de Dieu, calomnient la religion chrétienne, et insultent tous les Chrétiens.

Ces mêmes propositions, où l'auteur, après avoir dit « qu'il n'admet ni ne rejette la vérité de la révélation, » ajoute « qu'il rejette seulement l'obligation de la reconnaître, parce que cette obligation prétendue est incompatible avec la justice de Dieu, et que loin de lever par-là les obstacles au salut, il les eût multipliés, et les eût rendus insurmontables pour la plus grande partie du genre humain ; » — ces propositions renferment une contradiction; car si la révélation chrétienne est vraie, on doit admettre l'obligation de la reconnaître, puisqu'un des articles incontestables de cette révélation, admis généralement par toutes les communions chrétiennes, c'est l'obligation de la reconnaître. Ainsi le doute sur cette obligation est une suite du doute sur la vérité de cette révélation; mais ne rejeter ni n'admettre la révélation chrétienne, en douter, et en même temps rejeter l'obligation de l'admettre, c'est se contredire clairement. — Elles sont contraires à la raison même, qui nous apprend que Dieu est vrai essentiellement, et que c'est par la vérité qu'il veut être honoré et sauver les hommes; que par conséquent s'il a donné aux hommes une révélation pour leur enseigner le culte qu'il exige d'eux, c'est pour eux une obligation étroite de reconnaître cette révélation quand elle leur est présentée, de ne rien négliger pour s'en instruire suffisamment et se mettre en état de pratiquer les devoirs qu'elle impose. — Il est faux, déraisonnable, scandaleux, injurieux à Dieu et à la révélation chrétienne, de dire que « l'obligation de reconnaître la révélation divine soit contraire à la justice de Dieu. » Dieu ne condamnera jamais, pour ne l'avoir pas reconnue, ceux à qui elle n'a jamais été intimée, et qui l'ont ignorée

invinciblement. La condamnation de ceux-là aura d'autres causes, et n'aura rien d'injuste, comme nous l'avons expliqué ailleurs. Mais pour ceux qui sont nés dans le sein du christianisme, ou à qui la religion chrétienne aura été annoncée, en un mot, qui auront pu la connaître, et qui ne l'auront pas voulu ou n'en auront pas profité, peut-il y avoir en Dieu de l'injustice à les punir d'avoir méprisé ce don, et de n'avoir pas voulu en faire usage? — Il est également faux, déraisonnable, scandaleux, et injurieux à Dieu et à la religion chrétienne, de dire que si l'on était obligé de se soumettre à cette révélation, « Dieu, loin de lever par-là les obstacles au salut, les eût multipliés, et les eût rendus insurmontables pour la plus grande partie du genre humain. » Au contraire, tous ceux qui connaissent ou peuvent connaître la révélation chrétienne, ont en elle un moyen aisément d'être instruits de tout ce qu'il faut croire et pratiquer pour adorer Dieu en esprit et en vérité, et pour parvenir au salut. Pour ceux qui, comme nous l'avons dit, sont dans une ignorance invincible de la révélation chrétienne, la lumière qui éclaire les autres ne rend pas leur état pire. Ils n'en ont ni plus ni moins de force pour connaître les dogmes et les maximes de la religion et de la loi naturelles, et pour s'y conformer. S'ils ne les connaissent point, ou s'ils les défigurent, s'ils ne les suivent point, ce n'est pas la révélation chrétienne qui en est la cause. Les ténèbres où ils sont ne doivent point nous faire rejeter la révélation. Elles nous en montrent au contraire le besoin, et nous portent à nous y attacher avec la plus vive reconnaissance. Nous déduisons même de la doctrine révélée, que si quelqu'un, parmi les infidèles dont il s'agit, se servait des moyens intrinsèquement surnaturels et mérités par Jésus-Christ, que Dieu lui donne pour accomplir les devoirs de la loi et de la religion naturelles; alors ce Dieu de bonté, dont la providence a une infinité de ressources, lui accorderait avant sa mort le don de la foi nécessaire à tous sans exception pour parvenir au salut.

Ces propositions sont blasphématoires à plusieurs égards. — On y blasphème contre Dieu, qui nous y est représenté comme étant entièrement indifférent par rapport à toutes les diverses religions qui sont opposées les unes aux autres; comme regardant du même œil la vérité et l'erreur, n'estimant pas plus le culte saint qui lui est rendu dans l'Eglise catholi-

que, par lequel les passions sont réprimées, et l'homme se consacre tout entier à Dieu, et ne jugeant pas ce culte meilleur en soi que ces fausses religions mêmes, dont les dogmes et les pratiques font horreur, et où les plus grands dérèglements des passions humaines font partie du culte qui les autorise.—On y blasphème contre les ineffables et saints mystères de notre foi, que l'auteur traite d'inventions inutiles, qui n'importent point à la conduite, quoiqu'ils nous attachent intimement à Dieu par les liens les plus forts, par l'amour, la connaissance, la confiance, et par une disposition prompte et parfaite d'accomplir en tout sa volonté, et par conséquent de remplir tous les devoirs que nous imposent la loi et la religion naturelles.

— On y blasphème contre Jésus-Christ, qui a révélé très-clairement et enseigné ces mystères.—On y blasphème contre notre sainte religion, l'auteur n'ayant pas honte d'assurer qu'elle n'a rien qui puisse la faire préférer à la religion que pratiquent aujourd'hui les Juifs, ou à la religion mahométane, ou même à l'idolâtrie. En effet, il dit de toutes les religions, sans aucune exception ni distinction, « qu'elles sont toutes des institutions salutaires, qui peuvent avoir toutes leurs raisons dans quelque cause locale qui rend l'une préférable à l'autre, selon les temps et les lieux; qu'elles sont toutes bonnes; que les enfants doivent toujours être élevés dans la religion de leurs pères, et qu'on leur prouve toujours très-bien que cette religion, telle qu'elle soit, est la seule véritable, et que toutes les autres ne sont qu'extravagance et absurdité. » Qu'ainsi un enfant élevé dans la religion la plus absurde, à quelque âge qu'il parvienne, et quelque connaissance qu'il acquière, ne pourra jamais, sans mal faire, connaître la fausseté de la religion qu'il aura ainsi apprise; « que les filles doivent toujours avoir la religion de leurs mères, et les femmes celle de leurs maris, quand même cette religion serait fausse, et recevoir les décisions des pères et des maris comme celles de l'Eglise, » dont on méprise par là effrontément et sans pudeur l'autorité.

On y blasphème contre les saints ministres de l'Evangile, et surtout contre les Apôtres, qui ont annoncé que la foi des dogmes et des mystères est si nécessaire au salut, que saint Paul ordonne de dire anathème à quiconque (fût-il un ange, par impossible) prêcherait une doctrine qui y serait contraire. C'est cependant là le dogme de l'intolérance théologique,

que l'auteur appelle « contraire à la bonne morale, cruel, horrible, armant les hommes les uns contre les autres, et les rendant tous ennemis du genre humain; » en quoi il ajoute au blasphème et à l'impiété une calomnie atroce. Tant s'en faut que notre sainte religion, pour être intolérante en ce sens-là, arme les hommes les uns contre les autres, et les rende tous ennemis du genre humain; au contraire, elle ne recommande rien tant que la paix et la charité; elle prescrit l'amour de tous les hommes, même de ceux qui sont dans l'erreur, de nos ennemis mêmes et des ennemis de Dieu.

Enfin, ces propositions sont autant d'absurdités manifestes; elles favorisent l'apostasie et les religions les plus dépravées; et sous prétexte qu'il suffit d'observer la religion naturelle, qu'elles corrompent et défigurent étrangement, elles nous donnent pour la vraie manière d'honorer Dieu un amas d'erreurs pernicieuses.

La proposition LV, en tant qu'on y représente le calvinisme comme une religion très-sainte, préférable à toutes les religions qui sont sur la terre, est fausse, scandaleuse ethérétique. On y préfère une secte nouvelle, fondée par des hommes inquiets et sans mission, qui eurent l'impiété de se donner sans aucune preuve pour susciter de Dieu; on la préfère à l'Eglise qui est une, sainte, catholique et apostolique, comme nous l'avons expliqué, *qui est bâtie sur la pierre, avec qui Jésus-Christ sera jusqu'à la fin des siècles, et contre qui les portes de l'enfer ne prévaudront jamais.*

LVI.—(T. 3, p. 179, 180, 181, 182 et 183): Je vous avoue aussi que la majesté des Ecritures m'étonne. La sainteté de l'Evangile parle à mon cœur. Voyez les livres des philosophes avec toute leur pompe; qu'ils sont petits près de celui-là! Se peut-il qu'un livre à la fois si sublime et si simple, soit l'ouvrage des hommes? Se peut-il que celui dont il fait l'histoire, ne soit qu'un homme lui-même? Est-ce là le ton d'un enthousiaste ou d'un ambitieux sectaire? Quelle douceur, quelle pureté dans ses mœurs! quelle grâce touchante dans ses instructions! quelle élévation dans ses maximes! quelle profonde sagesse dans ses discours! quelle présence d'esprit! quelle finesse et quelle justesse dans ses réponses! quel empire sur ses passions? Où est l'homme, où est le sage qui sait agir, souffrir et mourir sans faiblesse et sans ostentation? Quand Platon peint son juste imaginaire couvert de tout l'opprobre du cri-

me, et digne de tous les prix de la vertu, il peint trait pour trait Jésus-Christ. La ressemblance est si frappante que tous les Pères l'ont sentie, et qu'il n'est pas possible de s'y tromper. Quels préjugés, quel aveuglement ne faut-il pas avoir pour oser comparer le fils de Sophronisque au fils de Marie ! quelle distance de l'un à l'autre ! Socrate mourant sans douleur, sans ignominie, soutint aisément jusqu'au bout son personnage, et si cette facile mort n'eût honoré sa vie, on douteraient si Socrate, avec tout son esprit, fut autre chose qu'un sophiste. Il inventa, dit-on, la morale : d'autres, avant lui, l'avaient mise en pratique ; il ne fit que dire ce qu'ils avaient fait ; il ne fit que mettre en leçons leurs exemples. Aristide avait été juste avant que Socrate eût dit ce que c'était que justice. Léonidas était mort pour son pays avant que Socrate eût fait un devoir d'aimer la patrie. Sparte était sobre avant que Socrate eût loué la sobriété ; avant qu'il eût défini la vertu, la Grèce abondait en hommes vertueux. Mais où Jésus avait-il pris chez les siens cette morale élevée et pure dont lui seul a donné les leçons et l'exemple ? Du sein du plus fureux fanatisme, la plus haute sagesse se fit entendre, et la simplicité des plus héroïques vertus honora le plus vil de tous les peuples. La mort de Socrate philosophant tranquillement avec ses amis, est la plus douce qu'on puisse désirer ; celle de Jésus expirant dans les tourments, injurié, raillé, maudit de tout un peuple, est la plus horrible qu'on puisse craindre. Socrate, prenant la coupe empoisonnée, bénit celui qui la lui présente et qui pleure ; Jésus, au milieu d'un supplice affreux, prie pour ses bourreaux acharnés. Oui, si la vie et la mort de Socrate sont d'un sage, la vie et la mort de Jésus sont d'un Dieu. Dirons-nous que l'histoire de l'Évangile est inventée à plaisir ? Mon ami, ce n'est pas ainsi qu'on invente, et les faits de Socrate, dont personne ne doute, sont moins attestés que ceux de Jésus-Christ. Au fond, c'est reculer la difficulté sans la détruire. Il serait plus incroyable que plusieurs hommes d'accord eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fourni le sujet. Jamais des auteurs Juifs n'eussent trouvé ni ce ton, ni cette morale ; et l'Évangile a des caractères de vérité si grands, si frappants, si parfaitement inimitables, que l'inventeur en serait plus étonnant que le héros. Avec tout cela, ce même Évangile est plein de choses incroyables, de choses qui répu-

gnent à la raison, et qu'il est impossible à tout homme sensé de concevoir ni d'admettre. Que faire au milieu de toutes ces contradictions ? Être toujours modeste et circumspect, mon enfant, respecter en silence ce qu'on ne saurait ni rejeter ni comprendre, et s'humilier devant le grand Ètre qui seul sait la vérité.

CENSURE. — Cette proposition, en tant qu'après y avoir admiré et établi la majesté, la sainteté et la divinité de l'Évangile, on y ajoute « qu'avec tout cela, ce même Évangile est plein de choses incroyables, de choses qui répugnent à la raison, et qu'il est impossible à tout homme sensé de concevoir ni d'admettre ; pour en conclure la même chose que ce qui avait déjà été dit par l'auteur dans la proposition LI, savoir, qu'il y a tant de raisons solides pour et contre la révélation, que ne sachant à quoi se déterminer, il ne l'admet, ni la rejette ; mais rejette seulement l'obligation de la reconnaître ; » — cette proposition mérite plusieurs des notes qui ont été données aux propositions précédentes. — Elle montre de plus un esprit qui s'écarte des vraies règles du raisonnement. Une de ces règles, que tous les philosophes font profession de suivre, et qui est indubitable, c'est que *les choses claires et bien démontrées ne doivent pas être révoquées en doute à cause des obscurités et des difficultés qui s'y trouvent* ; autrement, il n'y aurait rien de certain dans les choses même naturelles. Or, ce nouvel instituteur rejette la révélation chrétienne, ou au moins en doute ici à cause de l'obscurité des choses qui s'y trouvent, et que pour cela il appelle incroyables ; néanmoins il reconnaît la vérité de l'Évangile comme très-certaine et incontestable : ce qui suffit pour en admettre la divinité. — Elle est pleine de contradictions et de blasphèmes. D'un côté, elle représente Jésus-Christ « comme un homme très-juste, comme un sage digne de toute admiration, comme un saint de la plus héroïque vertu, dont la vie et la mort sont d'un Dieu. » D'un autre côté, il prétend que l'Évangile, dont il prouve très-bien la vérité, est plein de choses absurdes qu'il est impossible que tout homme censé admette. Ainsi, selon lui, c'est dans l'enseignement même de Jésus-Christ sur les mystères que se trouvent ces choses absurdes qui répugnent à la raison. D'où il s'ensuivrait que Jésus-Christ a été non seulement un fanatic et un enthousiaste, ce que l'auteur nie formellement, et qu'il s'est faussement cru inspiré et envoyé de Dieu, car Dieu n'inspire pas

des choses contradictoires; mais même qu'il a été un imposteur insigne, qui a trompé les hommes en se donnant pour un Dieu. Ainsi Mahomet et sa religion superstitieuse seraient bien supérieurs à Jésus-Christ et à la religion qu'il a établie, puisque si Jésus-Christ n'est pas Dieu, la notion de Dieu et le culte qu'on lui rend, sont plus purs et plus saints dans le Mahométisme que dans la religion de Jésus-Christ. Il faudrait dire encore, ce qui fait frémir, que notre Seigneur Jésus-Christ pour s'être attribué faussement la divinité, a été condamné et crucifié justement. Cette proposition, dans sa dernière partie, contredit donc la première; elle est impie, blasphématoire, et digne de l'exécration de tous les Chrétiens.

LVIII. — (Tome 3, p. 491): Je pense que solliciter quelqu'un de quitter celle (la religion) où il est né, c'est le solliciter de mal faire, et par conséquent mal faire soi-même. En attendant de plus grandes lumières, gardons l'ordre public : dans tout pays, respectons les lois; ne troublons point le culte qu'elles prescrivent; ne portons point les citoyens à la désobéissance : car nous ne savons point certainement si c'est un bien pour eux de quitter leurs opinions pour d'autres, et nous savons très-certainement que c'est un mal de désobéir aux lois.

CENSURE. — Cette proposition, où il est dit sans restriction « que solliciter quelqu'un de quitter sa religion, la religion où il est né, c'est le solliciter de mal faire, par conséquent faire mal soi-même; et qu'ainsi, dans tous pays, il faut garder l'ordre public et obéir aux lois, en suivant le culte qu'elles prescrivent, quel qu'il puisse être; » — cette proposition est avancée en haine de la religion chrétienne, qui n'a pu être reçue des païens sans qu'ils quittassent l'idolâtrie où ils étaient nés, et qui était la religion de leurs pères. — Elle est blasphématoire contre Jésus-Christ, qui a envoyé ses apôtres annoncer l'Evangile à toutes les nations, pour les retirer de l'idolâtrie, qui était la religion qu'elles suivaient, pour baptiser au nom du Père, du Fils et du Saint-Esprit, ceux qui se convertiraient, et leur enseigner tout ce qu'il avait prescrit (Matth. 27, 19). Jésus-Christ, en donnant ce commandement à ses apôtres, aurait donc mal fait, selon cette proposition; il aurait inspiré la désobéissance à des lois qu'on était obligé d'observer. Cependant l'auteur, dans la proposition précédente, admirait la douceur et la pureté de ses mœurs, la perfection de sa morale, la sainteté de sa

vie. Il n'avait pu s'empêcher de reconnaître que sa vie et sa mort sont d'un Dieu. — Elle est injurieuse aux apôtres qui, obéissant aux ordres de Jésus-Christ, s'élèvèrent fortement contre le culte des idoles, et qui prêchèrent la foi chrétienne, avec tant de zèle et des progrès si rapides, que saint Paul leur applique ces paroles du Psalmiste. *Leur voix s'est fait entendre dans toute la terre, et leur parole a pénétré jusqu'aux extrémités du monde* (Ps. 18, 1). — Elle est injurieuse à tous les préificateurs de l'Evangile qui, à l'imitation des apôtres, abandonnent tout pour aller annoncer l'Evangile aux peuples les plus éloignés; elle tend scandaleusement et avec impiété à éteindre ce zèle pour la gloire de Dieu et le salut des hommes, ce zèle que la charité inspire, qu'on ne remarque que dans l'Eglise catholique, qui porte à répandre dans toutes les nations la connaissance et l'amour de Dieu, ce zèle qui, étant propre à l'Eglise catholique, montre évidemment qu'elle est seule la vraie Eglise, et qu'en elle se trouvent un vrai culte et une vraie charité. Car celui qui honore et aime véritablement Dieu désire conséquemment avec ardeur, et fait tous ses efforts pour porter les autres à l'aimer et à l'honorer. — Elle est insensée et impudente dans le reproche qu'elle fait aux premiers fidèles d'avoir mal fait en renonçant à l'idolâtrie, eux dont la sainteté et les vertus furent si éclatantes que ce fut pour les idolâtres mêmes un sujet d'admiration; eux qui, faisant des miracles par lesquels la divinité de la religion chrétienne se confirmait évidemment, étaient bien éloignés de croire avoir mal fait en quittant les superstitions de leurs pères, et qui, au contraire, y ayant été portés par la force de la vérité, mettaient leur gloire et leur bonheur à faire profession du Christianisme et à le sceller de leur sang. — Elle est cruelle et barbare, puisqu'elle serait une apologie de la cruauté et de la barbarie des empereurs païens et des bourreaux mêmes qu'ils employaient contre les apôtres et les premiers chrétiens. Car il suivrait de ce qu'on y dit, qu'ils méritaient d'être punis comme des perturbateurs du repos public, qui portaient les citoyens à mal faire et à se révolter contre des lois justes. — Elles font connaître l'inconsequence et la mauvaise foi de l'auteur, qui en même temps qu'il décide dans cette proposition que c'est un mal dans tous les pays de désobéir aux lois, en quittant le culte qu'elles prescrivent, ou en portant les citoyens à la

quitter, s'élève cependant sans pudeur dans tant de propositions, que nous avons rapportées contre la religion chrétienne, soit à cause des mystères qu'il traite d'absurdes, d'inutiles et d'incroyables, soit à cause de l'intolérance théologique dont l'Eglise catholique fait particulièrement profession, et qu'admettent même toutes les communions chrétiennes, puisque toutes regardent quelques articles de foi comme nécessaires au salut, soit par d'autres moyens qu'il emploie avec art et dont nous avons vu la faiblesse. Or, assurément, l'auteur savait très-bien que dans le royaume où il a publié son livre les lois n'autorisent d'autre religion que la religion catholique ; il savait très-bien que dans le lieu dont le frontispice de son livre porte le nom, on n'y souffre d'autres religions que celles de communions qui se glorifient du titre de chrétiennes. Il a donc troublé l'ordre public, il a désobéi aux lois, il a porté les citoyens à la désobéissance, il est tombé, ce qu'il regardera peut-être comme plus honteux pour lui, dans une contradiction manifeste.

Il favorise toutes les erreurs sur la religion, il en rend toute correction impossible, et sous le prétexte d'engager chacun à suivre la religion où il est né, il introduit dans la religion le scepticisme le plus pernicieux.

Au reste, la Faculté de théologie, en condamnant ces propositions, extraites du livre intitulé *Emile ou de l'Education*, ne pense pas qu'il n'y ait rien de plus à reprendre dans cet ouvrage. Au contraire, excepté quelques instructions utiles qu'un sage instituteur n'ignore point, excepté encore quelques principes sur la loi naturelle et quelques faits qui regardent la révélation ; faits et principes que l'évidence a forcé l'auteur d'établir en quelques endroits, et qu'il contredit dans d'autres, on ne trouve dans les quatre tomes que comprend cet ouvrage, presque rien qu'on puisse adopter sans danger, et quisoit exempt de toute censure.

Nous avons vu jusqu'à présent qu'Emile ou l'élève de l'auteur, n'aurait avant l'âge de dix-huit ans aucune connaissance de Dieu, de son âme, de la fin à laquelle il est destiné, ni de ses devoirs à l'égard des autres. Les instructions qu'il recevrait ensuite sur ces grands objets, lui inspireraient le mépris et l'aversion de toutes les religions qui sont dans le monde, même de la religion chrétienne, et le porterait à insulter outrageusement Jésus-Christ, l'auteur

de cette sainte religion, les Apôtres qui l'ont prêchée, et tous ceux qui la professent de quelque communion qu'ils soient. Malgré cela cependant il lonerait les vertus, la sainteté et la doctrine de Jésus-Christ, jusqu'à dire que sa vie et sa mort sont d'un Dieu. Il se ferait encore l'apologiste et le panégyriste de toutes les religions qui sont dans le monde. Il les regarderait toutes comme autant d'institutions salutaires qui ont leur raison dans le climat, dans le génie des peuples, dans le gouvernement, dont chacune doit être professée et pratiquée constamment par ceux qui y sont nés et y ont été élevés, sans jamais la quitter, à moins qu'ils n'abandonnent leurs pays. Emile serait prêt, lorsqu'il y trouverait son avantage, à professer et à pratiquer toutes les religions qui sont dans l'univers, selon qu'il se trouverait dans des pays où elles seraient dominantes. Pour la religion naturelle, il croirait devoir s'y attacher invariablement, mais il la dégraderait et l'altérerait de manière que ce qu'il en retiendrait, comme appartenant au culte essentiel, qui est de tous les temps et de tous les lieux, serait compatible avec la profession et la pratique de quelque religion que ce soit, même de l'idolâtrie. Il ne saurait point et s'embarrasserait peu de savoir si Dieu a créé le monde et tout ce qu'il contient, s'il n'y a qu'un principe unique des choses, ou s'il y en a deux ou plusieurs, et quelle est leur nature : il ne regarderait comme absurde l'hypothèse Manichéenne de deux principes incréés, l'un bon, l'autre mauvais, que dans le cas où l'on voudrait que le mauvais fût égal au bon : il prétendrait que les plus grands crimes sont permis pour se conserver la vie : il n'irait pas follement se battre en duel, pour se venger d'une insulte, mais sans recourir aux magistrats dont, dans ce cas, il se croirait indépendant, il prendrait, sans qu'ils pussent y trouver à redire, un moyen fort simple d'empêcher l'agresseur de se vanter long-temps de l'avoir offensé. Enfin le fondement et la mesure de tous ses devoirs à l'égard des autres serait son seul amour-propre. Voilà en peu de mots ce que serait à l'égard de la religion et de la loi naturelles, et par rapport à la religion révélée, tout homme élevé suivant les principes de l'auteur. C'est en abrégé ce que nous avons rapporté et réfuté jusqu'à présent.

Mais de plus, Emile, devenu majeur et maître de lui-même, ne croirait pas tenir à l'état par aucun engagement, et se regarderait comme

aussi libre de renoncer à sa patrie qu'à la succession de son père » (tome 4, p. 556). — Il vivrait tellement pour lui-même qu'il aurait en aversion tout emploi, toute charge utile ou même nécessaire à l'état. « Le commerce, la finance, la magistrature, l'état militaire, tous les emplois divers ne seraient pas de son goût. Il ne connaîtrait d'autre bonheur que de vivre indépendant avec ce qu'on aime en gagnant tous les jours de l'appétit et de la santé par son travail » (Ibid. p. 566, 567, 568 et 569). — Après avoir examiné les différents gouvernements qui subsistent, il aurait un tel mépris pour le droit politique, qu'il dirait nettement que « le droit politique est encore à naître, et qu'il ne sait pas s'il naîtra jamais. (Ibid. p. 373. Ibid. p. 587.) — Il penserait de même des lois qui sont en vigueur en quelque pays que ce soit. Sur cette question, « ce que c'est qu'une loi, et quels sont les vrais caractères de la loi, » il dirait : « Ce sujet est tout neuf, et la définition de la loi est encore à faire. » (Ibid. p. 587.)

La raison de ces étonnantes maximes est un principe qui n'est pas moins extraordinaire. Selon l'auteur, la souveraine puissance, le pouvoir de faire des lois réside nécessairement et invariablement dans le peuple, et y réside de manière que *premièrement*, si l'état quel qu'il soit, est composé, par exemple, de dix mille hommes, chaque particulier ait la dix-millième partie du pouvoir souverain, et que si l'état comprenait vingt millions de sujets, chacun d'eux aurait une portion du pouvoir souverain, laquelle serait à tout ce pouvoir comme un est à vingt millions. *Secondement*, qu'afin que les lois soient de vraies lois, et en aient les vrais caractères, elles doivent être portées par la volonté générale, non pas seulement en ce sens qu'elles aient pour objet l'utilité publique, mais en ce sens que « chaque sujet par son suffrage influe dans leur rédaction selon la part qu'il a à la souveraineté », et qu'on soit sûr qu'elles se forment suivant le suffrage du plus grand nombre.

Emile tiendrait pour impossible que les grandes monarchies de l'Europe aient encore long-temps à durer, et il aurait de son opinion des raisons particulières. » (Tome 2, p. 116.) — Il déciderait que « le premier bien qu'un roi bienfaisant et sage voudrait faire aux autres et à lui-même, serait d'abdiquer la royauté ». (Tome 4, p. 407 et 408.) — Tel serait Emile à l'égard de la patrie, du

droit politique, des lois, et des États dans lesquels il vivrait.

On voit assez que les principes de gouvernement qui lui auraient été inspirés, seraient ceux d'un vain spéculatif, ennemi de toute société publique, de tout État policé, qui voudrait rappeler les hommes à l'anarchie et à cette vie sauvage dont il a fait l'éloge dans un autre livre qu'il publia il y a quelques années, et qui contenait des paradoxes bizarrez dont tout ce qu'il dit ici n'est presque qu'un développement et une application pernicieuse. Ce sont ces principes que MM. les gens du roi avaient en vue, lorsqu'en dénonçant le 9 juin dernier l'auteur et son ouvrage au parlement, ils l'accusaient « d'ajouter (aux impiétés qu'ils lui avaient reprochées) des propositions qui tendent à donner un caractère faux et odieux à l'autorité souveraine, à détruire le principe de l'obéissance qui lui est due, et à affaiblir le respect et l'amour des peuples pour leurs rois ». Il est de notre devoir d'y opposer ce que l'Ecriture-Sainte et la tradition nous enseignent touchant la source de l'autorité souveraine : *C'est par moi*, dit la Sagesse éternelle dans le livre des Proverbes (chap. 8), *que les rois règnent, et que les législateurs font des lois justes*. Saint Paul dans l'Épitre aux Romains (chap. 13) : *Que toute personne, dit-il, soit soumise aux puissances d'un ordre supérieur, car il n'y a point de puissance qui ne vienne de Dieu, et c'est lui qui a ordonné celles qui sont sur la terre. Celui donc qui s'oppose aux puissances, résiste à l'ordre de Dieu, et ceux qui le font se procurent eux-mêmes leur condamnation.... Celui qui a la puissance en main est à notre égard et pour notre bien le ministre de Dieu. Si vous faites mal, craignez alors, puisque ce n'est pas en vain qu'il porte l'épée. Il est le ministre de Dieu pour exercer sa vengeance en punissant sévèrement celui qui fait mal. C'est donc une nécessité de nous y soumettre, non seulement par la crainte du châtiment, mais encore par le devoir de la conscience. C'est aussi pour cette raison que vous payez les tributs, parce que ce sont les ministres de Dieu qui le servent en cela.*

Il serait aisé de rapporter un grand nombre de passages des saints Pères qui enseignent la même chose que saint Paul. On peut voir Tertullien dans son Apologétique, chap. 32 et 55, saint Chrysostome sur l'Épitre aux Romains et sur le psaume 148, saint Ambroise, saint Augustin, etc.

Mais, comme l'auteur fait profession de ne point respecter l'autorité, qui suffit pourtant à sa condamnation, opposons-lui encore les raisonnements de l'illustre Bossuet contre le ministre Jurieu, qui, dans ses Lettres pastorales contre l'Histoire des variations, avait avancé que « la souveraineté est dans le peuple comme dans sa source et dans son premier sujet, quoique le peuple ne puisse plus l'exercer par lui-même, excepté dans certains cas. » Ce qui était aller bien moins loin que l'auteur dont la témérité n'a point d'exemple. M. Bossuet le réfute ainsi (1) : « Sans encore examiner les conséquences du système, allons à la source, et prenons la politique du ministre par l'endroit le plus spécieux. Il s'est imaginé que le peuple est naturellement souverain ; ou, pour parler comme lui, qu'il possède naturellement la souveraineté, puisqu'il la donne à qui il lui plaît : or cela, c'est errer dans le principe, et ne pas entendre les termes. Car à regarder les hommes, comme ils sont naturellement et avant tout gouvernement établi, on ne trouve que l'anarchie, c'est-à-dire, dans tous les hommes une liberté farouche et sauvage, où chacun peut tout prétendre, et en même temps tout contester ; où tous sont en garde, et par conséquent en guerre continue contre tous ; où la raison ne peut rien, parce que chacun appelle raison la passion qui le transporte ; où le droit même de la nature demeure sans force, puisque la raison n'en a point ; ou par conséquent il n'y a ni propriété, ni domaine, n'abien, ni repos assuré, ni à vrai dire aucun droit, si ce n'est celui du plus fort, encore ne sait-on jamais qui l'est, puisque chacun tour-à-tour peut le devenir, selon que les passions feront conjurer ensemble plus ou moins de gens. Savoir si le genre humain a jamais été tout entier dans cet état, ou quels peuples y ont été et en quels endroits, ou comment et par quels degrés on en est sorti, il faudrait pour le décider, compter l'infini et comprendre toutes les pensées qui peuvent monter dans le cœur de l'homme. Quoi qu'il en soit, voilà l'état où l'on imagine les hommes avant tout gouvernement. S'imaginer maintenant avec M. Jurieu dans le peuple considéré en cet état, une souveraineté qui est déjà une espèce de gouvernement, c'est mettre un gouvernement avant tout gouvernement et se contredire soi-même. Loin que

(1) V. Avertissement aux protestants, nombre XLIX, pag. 296 et 297. Tome IV. Edit. in-4°. Paris 1745.

le peuple en cet état soit souverain, il n'y a pas même de peuple en cet état. Il peut bien y avoir des familles, et même mal gouvernées et mal assurées ; il peut bien y avoir une troupe, un amas de monde, une multitude confuse ; mais il ne peut y avoir de peuple, parce qu'un peuple suppose déjà quelque chose qui réunisse quelque conduite réglée, et quelque droit établi : ce qui n'arrive qu'à ceux qui ont déjà commencé à sortir de cet état malheureux, c'est-à-dire, de l'anarchie.

C'est néanmoins du fond de cette anarchie que sont sorties toutes les formes de gouvernement, la monarchie, l'aristocratie, l'état populaire et les autres ; et c'est ce qu'ont voulu dire ceux qui ont dit que toutes sortes de magistratures ou de puissances légitimes venaient originairement de la multitude ou du peuple. Mais il ne faut pas conclure de là avec M. Jurieu, que le peuple, comme un souverain, ait distribué les pouvoirs à un chacun : car pour cela il faudrait déjà qu'il y eût un souverain ou un peuple réglé, ce que nous voyons qui n'était pas. Il ne faut pas non plus s'imaginer que la souveraineté ou la puissance publique soit une chose comme subsistante qu'il faille avoir pour la donner : elle se forme et résulte de la cession des particuliers, lorsque, fatigués de l'état où tout le monde est le maître et où personne ne l'est, ils se sont laissé persuader de renoncer à ce droit qui met tout en confusion, et à cette liberté qui fait tout craindre à tout le monde, en faveur d'un gouvernement dont on convient.

S'il plait à M. Jurieu d'appeler souveraineté cette liberté indocile qu'on fait céder à la loi et au magistrat, il le peut ; mais c'est tout confondre : c'est confondre l'indépendance de chaque homme dans l'anarchie avec la souveraineté. Mais c'est là tout au contraire ce qui la détruit. Où tout est indépendant, il n'y a rien de souverain : car le souverain domine de droit ; et ici le droit de dominer n'est pas encore : on ne domine que sur celui qui est dépendant ; or nul homme n'est supposé tel en cet état, et chacun y est indépendant, non seulement de tout autre, mais encore de la multitude, puisque la multitude elle-même, jusqu'à ce qu'elle se réduise à faire un peuple réglé, n'a d'autre droit que celui de la force...

Un peuple qui a éprouvé les maux, les confusions, les horreurs de l'anarchie, donne tout pour les éviter : et comme il ne peut donner de pouvoir sur lui qui ne puisse tour-

ner contre lui-même, il aime mieux hasarder d'être maltraité quelquefois par un souverain, que de se mettre en état d'avoir à souffrir ses propres fureurs, s'il se réservait quelque pouvoir. Il ne croit pas pour cela donner à ses souverains un pouvoir sans bornes. Car, sans parler des bornes de la raison et de l'équité, si les hommes n'y sont pas assez sensibles, il y a les bornes du propre intérêt qu'on ne manque guère de voir et qu'on ne méprise jamais quand on les voit. C'est ce qui a fait tous les droits des souverains, qui ne sont pas moins les droits de leurs peuples que les leurs. » (Nombre LV, p. 504.)

« Le peuple forcé par son besoin propre à se donner un maître, ne peut rien faire de mieux que d'intéresser à sa conservation celui qu'il établit sur sa tête. Lui mettre l'État entre les mains, afin qu'il le conserve comme son bien propre, c'est un moyen très-pressant de l'intéresser. Mais c'est encore l'engager au bien public par des liens plus étroits que de donner l'empire à sa famille, afin qu'il aime l'État comme son propre héritage, et autant qu'il aime ses enfants. C'est même un bien pour le peuple que le gouvernement devienne aisé; qu'il se perpétue par les mêmes lois qui perpétuent le genre humain, et qu'il aille pour ainsi dire avec la nature. Ainsi les peuples où la royauté est héréditaire, en apparence se sont privés d'une faculté qui est celle d'élire leurs princes; dans le fond c'est un bien de plus qu'ils se procurent: le peuple doit regarder comme un avantage de trouver son souverain tout fait, et de n'avoir pas, pour ainsi parler, à remonter un si grand ressort. De cette sorte ce n'est pas toujours abandonnement ou faiblesse de se donner des maîtres puissants: c'est souvent, selon le génie des peuples et la constitution des États, plus de sagesse et plus de profondeur dans ses vues. » (Nombre LVI, pages 504 et 505.)

« C'est donc une grande erreur de croire avec M. Jurieu, qu'on ne puisse donner des bornes à la puissance souveraine, qu'en se réservant sur elle un droit souverain. Ce que vous voulez faire faible à nous faire du mal, par la condition des choses humaines, le devient autant à proportion à vous faire du bien: et sans borner la puissance par la force que vous vous pouviez réserver contre elle, le moyen le plus naturel pour l'empêcher de vous opprimer, c'est de l'intéresser à votre salut.

« Je ne sais s'il y eut jamais dans un grand empire un gouvernement plus sage et plus modéré qu'a été celui des Romains dans les provinces. Le peuple Romain n'avait garde d'imaginer aucun reste de souveraineté dans les peuples soumis, puisqu'il les avait réduits par la force, et qu'une de ses maximes pour établir son autorité, était de pousser la victoire jusqu'à convaincre les peuples vaincus de leur impuissance absolue à résister au vainqueur. Mais encore qu'ils eussent poussé la puissance jusque-là, sans s'imaginer dans ces peuples aucun pouvoir légitime qu'ils pussent opposer au leur, l'intérêt de l'État les retenait dans de justes bornes. On sentait bien qu'il ne fallait point tarir les sources publiques, ni accabler ceux dont on tirait du secours. Si quelquefois on oubliait ces belles maximes; si le sénat, si le peuple, si les princes, lorsqu'il y en eut, quittaient les règles du bon gouvernement, leurs successeurs revenaient à l'intérêt de l'État, qui dans le fond était le leur; les peuples se rétablissaient, et sans en faire des souverains, Marc-Aurèle se proposait d'établir dans la monarchie la plus absolue, la plus parfaite liberté du peuple soumis; ce qui est d'autant plus aisé, que les monarchies les plus absolues ne laissent pas d'avoir des bornes inébranlables dans certaines lois fondamentales, contre lesquelles on ne peut rien faire qui ne soit nul de soi... Sans craindre qu'on les contraigne, les rois se donnent eux-mêmes des bornes pour s'empêcher d'être surpris ou prévenus; ils s'astreignent à certaines lois, parce que la puissance outrée se détruit enfin d'elle-même: pousser plus loin la précaution, c'est, pour ne rien dire de plus, autant inquiétude que prévoyance; autant indocilité que liberté et sagesse; autant esprit de révolte et d'indépendance, que zèle du bien public; et enfin, car je ne veux pas étendre plus loin ces réflexions, on voit assez clairement que les maximes outrées de M. Jurieu répugnent à la raison, et même à l'expérience de la plus grande partie des peuples de l'univers. »

Nous n'avons pas craint d'ennuyer le lecteur en lui mettant sous les yeux ce long passage de M. Bossuet. Quelques pages plus haut, ce grand homme avait fait sentir toutes les conséquences du principe qu'il réfutait: « Et il ne faut pas (avait-il dit, nombre XXXII, p. 275) s'imaginer que le ministre en veille seulement aux rois; car son principe n'attaque

pas moins toute autre puissance publique, souveraine et subordonnée, quelque nom qu'elle ait, et en quelque forme qu'elle s'exerce, puisque ce qui est permis contre les rois, le sera par conséquent contre un sénat, contre tout le corps des magistrats, contre des états, contre un parlement, lorsqu'on y fera des lois qui seront ou qu'on croira être contraires à la religion et à la sûreté des sujets. Si on ne peut réunir tout le peuple contre cette assemblée ou contre ce corps, ce sera assez de soulever une ville ou une province, qui soutiendra non plus que le roi, mais que les juges, les magistrats, les pères, si l'on veut, et même ses députés, supposé qu'elle en ait eu dans cette assemblée, en consentant à des lois iniques, ont excédé le pouvoir que le peuple leur avait donné, ou, en tous cas, qu'ils en sont déchus lorsqu'ils ont manqué de rendre à Dieu et au peuple ce qu'ils lui doivent. Voilà jusqu'où M. Jurieu pousse les choses par ses séditieux raisonnements. Il renverse toutes les puissances. »

Ces conséquences sont plus sensibles encore dans les principes du nouvel instituteur; on doit même dire qu'il les admet en termes presque équivalents, puisqu'il veut que chaque sujet participe de telle manière au pouvoir souverain, que son suffrage doive influer dans la rédaction des lois à proportion de la part qu'il a selon lui nécessairement à la souveraineté, en raison inverse du nombre des sujets, de sorte que de l'influence de toutes ou au moins du plus grand nombre des voix dans cette rédaction, résulte la volonté générale, sans laquelle il ne reconnaît point de lois. Avec ces idées, il n'est pas surprenant qu'il ait dit que « cette question, quelle est la nature et quels sont les vrais caractères d'une loi, est toute neuve; que la définition de la loi est encore à faire, et que le droit politique est encore à naître. »

Nous aurions encore des reproches à faire à l'auteur sur des points très-importants, par exemple sur son pyrrhonisme absolu à l'égard de l'histoire, « que les gens sensés, dit-il doivent regarder comme un tissu de fables, dont la morale est très-appropriée au cœur humain » (tom. 4, p. 144, en note). Sur sa *maxime* prétendue *incontestable*, « que les premiers mouvements de la nature sont toujours droits, qu'il n'y a point de perversité originelle dans le cœur humain, et qu'il ne s'y trouve pas un seul vice dont on ne puisse dire comment et

par où il y est entré » (tom. 1, p. 199). En quoi il contredit tous les hommes, tous les observateurs, même philosophes, et se contredit lui-même, puisqu'il n'a d'autres raisons de laisser les enfants jusqu'à quinze ou dix-huit ans dans une ignorance parfaite de la moralité de leurs actions, que parce que, s'ils la connaissaient, ils seraient portés à mal faire. Sur des détails indécentes, des explications qui blessent la bien-séance et la pudeur, sur les railleries qu'il fait des motifs saints et sublimes proposés par saint Paul pour engager les fidèles à respecter leurs corps; motifs très-puissants sur ceux qui ont la foi, et dont on ne peut se moquer sans un horrible blasphème. Sur l'éloge qu'il fait des passions, qu'il accuse la religion de vouloir détruire, tandis que le christianisme ordonne seulement de les réprimer, et les contient dans de justes bornes, que la loi naturelle même prescrit. Sur le mépris qu'a cet homme singulier pour tous les usages, pour toutes nos institutions, sans rien excepter; sur la manière outrageante et très-injuste dont il traite toutes les femmes, en assurant (tom. 4, p. 120) qu'à Paris et à Londres il n'y en a pas une seule qui ait l'âme véritablement honnête. » Sur l'orgueil qui lui fait témoigner partout un mépris souverain pour tous les hommes, de tout état, de tout rang, de toute religion, apparemment parce qu'il n'en a jamais trouvé qui pensaient comme lui. Sur le courage, qu'il fait consister dans l'ignorance du danger. Sur l'objet qu'il s'est proposé de traiter dans son ouvrage, duquel il s'éloigne si fort, qu'il regarde lui-même comme impossible dans l'exécution, le plan d'éducation qu'il donne. On ne finirait pas si l'on voulait relever en détail tout ce qui est répréhensible dans son ouvrage.

Mais tandis qu'il écrivait sa nouvelle méthode d'éducation, et qu'il travaillait à former les Emiles au mépris des lois, de la religion et des usages de tous les hommes, il est impossible qu'il n'ait souvent senti que la raison, le sens moral et la conscience réclamaient hautement contre ses instructions détestables. C'est de là que sont venues en partie ces contradictions fréquentes qui se trouvent dans son livre, et dont une autre source est sa singularité. Il ne veut pas penser comme les autres; une idée reçue, quelque appuyée qu'elle soit, lui déplaît par là même que c'est une idée reçue. S'il ne peut la rejeter tout-à-fait, au moins il la façonne à sa manière, il en retran-

che, il y ajoute, il veut se donner la satisfaction de penser que, telle qu'il la présente, elle n'est qu'à lui. Il voudrait même, à la réserve de l'incredulité, n'avoir rien de commun avec quelques prétendus philosophes, qui sont incrédules comme lui. Il a tâché de se faire un plan particulier qui le distinguât d'eux; et il serait fâché sans doute qu'il y eût au monde quelqu'un qui pensât comme lui et qu'il fût obligé d'estimer par amour-propre. Il est allé jusqu'à déclamer contre ces philosophes prétendus, et il les a peints des plus noires couleurs, s'imaginant que les traits qu'il leur lance ne retomberaient pas sur lui. Il s'est trompé : non seulement il tend au même but, mais, si en quelques endroits il s'éloigne d'eux sensiblement, bientôt il s'en rapproche, et détruit cette différence; et tout ce qu'il a gagné, c'est d'avoir un système encore moins lié que le leur, et de tomber dans des contradictions encore plus fréquentes.

Une troisième source de ces contradictions, c'est la manière dont il s'efforce dans plusieurs occasions d'établir les paradoxes que son esprit de singularité lui fait avancer. Il pousse ordinairement ses prétendues preuves tant qu'il peut, en employant tout ce qu'il croit capable de faire quelque impression sur ses lecteurs. Mais, tandis qu'il s'occupe ainsi tout entier d'un objet, il ne fait pas attention à ce qu'il a dit par rapport à d'autres; et comme chacun de ses paradoxes sont des écarts, et que tout ce qu'il dit pour les soutenir en sont aussi, il n'est point étonnant qu'il se contredise, parce qu'il n'y a que la vérité qui soit une.

Nous avons déjà remarqué dans cet ouvrage plusieurs de ces contradictions. Nous croyons utile de rassembler ici sous un seul point de vue les principales de celles dont nous avons déjà parlé, et d'y en ajouter quelques autres.

1. L'auteur parle ainsi (tome III, page 56) : « A quels yeux non prévenus l'univers n'annonce-t-il pas une suprême intelligence? » Pag. 62 : « Il est certain que le tout est un, et annonce une intelligence unique... cet être qui veut et qui peut, cet être actif par lui-même... cet être qui meut l'univers et ordonne toutes choses, je l'appelle Dieu. Je joins à ce nom les idées d'intelligence, de puissance, de volonté que j'ai rassemblées, et celle de bonté qui en est une suite nécessaire ; mais je n'en connais pas mieux l'être à qui je l'ai donnée... Je sais très-certainement qu'il existe, et qu'il existe par lui-même ; je sais que mon existence est sub-

ordonnée à la sienne, et que toutes les choses qui me sont connues sont absolument dans le même cas. » Page 95 : « Dieu est le seul-être absolu, le seul véritablement actif, sentant, pensant, voulant par lui-même, et duquel nous tenons la pensée, le sentiment, l'activité, la volonté, la liberté, l'être, » etc. On ne peut exprimer en termes plus énergiques non seulement que Dieu est un, mais encore qu'il est créateur, puisque notre existence est subordonnée à la sienne, et que nous tenons tout de lui, et même l'être.

Cependant, il s'exprime ainsi (tome 1, p. 5) : « Tous les peuples qui ont reconnu deux principes ont toujours regardé le mauvais comme inférieur au bon, sans quoi ils auraient fait une supposition absurde. Voyez ci-après la profession de foi du vicaire savoyard. » Et dans cette profession de foi (tome 5, p. 61) : « Y a-t-il un principe unique des choses ? Y en a-t-il deux ou plusieurs, et quelle est leur nature ? Je n'en sais rien, et que m'importe ? » (Au même tome, p. 95) : « S'il (Dieu) a créé la matière, les corps, les esprits, le monde, je n'en sais rien. L'idée de la création me confond et passe ma portée; je la crois autant que je puis la concevoir. » C'est-à-dire point du tout, puisqu'il dit qu'elle passe sa portée.

II. En combattant la révélation (tome 5, p. 177), il dit « que tout homme, qu'un homme né dans une île déserte, qui n'a jamais vu d'autre homme que lui, serait inexcusable de ne point lire dans le livre de la nature, qui parle à tous une langue intelligible à tous les esprits, et de ne pas y apprendre de lui-même à connaître Dieu, à l'aimer, à remplir pour lui plaisir tous ses devoirs sur la terre. » Il avait dit, au contraire (tome 2, p. 555), « qu'il est d'une impossibilité démontrée que le même homme, qu'un pareil sauvage pût jamais éléver ses réflexions jusqu'à la connaissance du vrai Dieu, et que l'aveuglement de cet homme parvenu jusqu'à la vieillesse, sans croire en Dieu, n'est pas volontaire, et ne l'empêchera pas de jouir dans l'autre vie de la présence de Dieu. » L'auteur, dans ces deux endroits, avait des intérêts différents. Le paradoxe qu'il soutenait dans ce second tome lui fait aussi dire (p. 542, 544 et 545) « que nous sommes pour la plupart des anthropomorphites, que la religion des premiers hommes fut le polythéisme, et leur premier culte l'idolâtrie, qu'ils n'ont pu que difficilement parvenir à connaître un seul Dieu, que tous les enfants élevés dans la religion chré-

tienne sont jusqu'à quinze ans nécessairement idolâtres ou anthropomorphites. » — III. Il dit (tome 3, p. 98) « qu'en faisant notre bien aux dépens d'autrui, nous faisons le mal. » Et (p. 121) « qu'en souffrant une injustice, il se dit : l'Être juste, qui régit tout, saura bien m'en dédommager. » Il ajoute que : « les misères de la vie rendent l'idée de la mort plus supportable. » Mais (tome 2, p. 415) il veut que tout soit permis pour conserver sa vie à quiconque n'a nul autre moyen pour vivre. Et (p. 223) « qu'on doit se venger d'un démenti ou d'un soufflet, non pas en se plaignant aux magistrats, ou en se battant en duel, mais par un autre moyen tout simple, qui mettra l'agresseur hors d'état de se vanter long-temps de l'insulte qu'il a faite. » — IV. On lit (tome 3, p. 84) : « Quand je n'aurais d'autre preuve de l'immortalité de l'âme que le triomphe du méchant et l'oppression du juste, cela seul m'empêcherait d'en douter. » (tome 4, p. 91 et 92) : « Il existe un arbitre du sort des humains, duquel nous sommes tous les enfants, qui nous prescrit à tous d'être justes, de nous amer les uns les autres, d'être bienfaisants, miséricordieux, de tenir nos engagements avec tout le monde, même envers nos ennemis et les siens. L'apparent bonheur de cette vie n'est rien ; il en est une autre après elle, dans laquelle cet Être suprême sera le rémunérateur des bons et le juge des méchants. Ces dogmes et les dogmes semblables sont ceux qu'il importe d'enseigner à la jeunesse et de persuader à tous les citoyens : quiconque les combat, mérite châtiment; il est le perturbateur de l'ordre et l'ennemi de la société. »

L'auteur a donc mérité châtiment, a tronqué l'ordre, et s'est montré l'ennemi de la société, lorsqu'il a dit (tome 3, p. 77) que « la providence n'empêche pas l'homme de mal faire, soit que de la part d'un être si faible, le mal soit nul à ses yeux, soit qu'elle ne pût l'empêcher sans gêner sa liberté. » Et lorsqu'il s'écrie (p. 90 et 91) : « Que m'importe ce que deviendront les méchants ? Je prends peu d'intérêt à leur sort... Si la suprême justice se venge dès cette vie, vous et vos erreurs, ô nations ! êtes ses ministres. Elle emploie les maux que vous faites à punir les crimes qui les ont attirés.... Qu'est-il besoin d'aller chercher l'enfer dans l'autre vie ? il est dès celle-ci dans le cœur des méchants.... O Ètre clément et bon ! Si les remords de ces infortunés doivent s'éteindre avec le temps.... si la même paix nous attend

tous également, je t'en loue.... Que (le méchant) délivré de sa misère, perde aussi la malignité qui l'accompagne, qu'il soit heureux ainsi que moi ; loin d'exciter ma jalouse, son bonheur ne fera qu'ajouter au mien. »

V. (Tome 3, p. 26) : « Je bénis Dieu de ses dons, mais je ne le prie pas ; que lui demanderais-je ? » etc.

Au contraire (tome 4, p. 79) : « Contentez-vous de faire régulièrement les vôtres (vos prières) devant elles (les jeunes filles) ; faites-les courtes, suivant l'instruction de J.-C. Faites-les toujours avec le recueillement et l'attention convenables. Songez qu'en demandant à l'Être suprême de l'attention pour nous écouter, cela vaut bien qu'on en mette à ce qu'on va lui dire. » — VI. Tome 3, p. 184, il avance « que toutes les religions particulières sont autant d'institutions salutaires, et qu'elles sont toutes bonnes. » (Pag. 195 et 196) il dit : qu'un homme né et élevé à Genève, retournant dans sa patrie, doit professer et pratiquer la religion qu'on y suit, et ne la plus quitter ; que cette religion est très-simple et très-sainte ; et il ajoute avec vérité (pag. 196) que c'est une fausseté de ne pas pratiquer sincèrement la religion qu'on professe. Il avait pourtant dit (page 153) que dans toutes les religions révélées il ne voyait « que les crimes des hommes et les misères du genre humain. » Il veut (tome 4, p. 77) que les filles aient la religion de leurs mères et les femmes celle de leurs maris ; d'où il suit que la mère et la fille doivent en changer, en professer et pratiquer une nouvelle toutes les fois qu'il plaira à la mère ou au mari de varier sur ce sujet, fut-ce pour embrasser un culte idolâtre.

Dans le tome 4, pag. 81 et suivantes, il condamne tous les catéchismes, celui de Genève, comme ceux de toutes les autres communions chrétiennes. Les vaines raisons qu'il apporte feraient condamner le Symbole, et ailleurs il va jusqu'à prétendre que les catéchismes ne servent qu'à rendre les hommes impies ou fanatiques. Tome IV, p. 78, 79, 80 et 81.

VII. Tome III, pag. 191 : « Tant qu'il reste quelque bonne croyance parmi les hommes, il ne faut point troubler les âmes paisibles, ni alarmer la foi des simples par des difficultés qu'ils ne peuvent résoudre et qui les inquiètent sans les éclairer. »

Néanmoins son ouvrage est plein de déclamations contre la révélation chrétienne.

Croit-il donc qu'il ne reste plus *quelque bonne croyance parmi les hommes?* Non, il ne le pense pas; nous venons de voir qu'il regarde même toutes les religions particulières qui sont dans le monde comme autant d'institutions sautaires, qu'il les croit toutes bonnes, que, selon lui, le calvinisme, tel qu'on le professe à Genève, est une religion très-sainte, qu'on ne doit pas quitter quand on y est né, et qu'on ne pourrait professer, sans la pratiquer, que par une fausseté criminelle.

VIII. Tome III, pag. 155 : « Dieu veut être adoré en esprit et en vérité: ce devoir est de toutes les religions, de tous les pays, de tous les hommes. » Pag. 196: « Songez que tous les vrais devoirs de la Religion sont indépendants des institutions des hommes: qu'un cœur juste est le vrai temple de la divinité; qu'en tout pays et en toute secte, aimer Dieu par-dessus tout et son prochain comme soi-même, est le sommaire de la loi; qu'il n'y a point de religion qui dispense des devoirs de la morale; qu'il n'y a de vraiment essentiels que ceux-là; que le culte intérieur est le premier de ces devoirs, et que sans la foi nulle véritable vertu n'existe. » Comment accorder cela avec ce que dit l'auteur p. 195 et 196: « Quand vous voudrez écouter votre conscience,... vous sentirez que... c'est une inexcusable présomption de professer une autre religion que celle où l'on est né, et de ne pas pratiquer sincèrement celle qu'on professe. » Si on est né dans l'idolâtrie, dans une de ces sectes où des crimes défendus par la loi naturelle sont autorisés et prescrits par le culte même, qu'on retienne et qu'on professe la religion où l'on est né, et qu'on la pratique sincèrement, adorerait-on Dieu en esprit et en vérité? Aura-t-on la vraie foi en Dieu? L'aimera-t-on par-dessus tout et le prochain comme soi-même? Remplira-t-on les devoirs de la morale? Comment encore l'auteur a-t-il pu dire que toutes les religions particulières sont des institutions salutaires, qu'elles sont toutes bonnes, qu'on y sert Dieu convenablement, qu'un fils doit avoir la religion de son père, la fille celle de sa mère, la femme celle de son mari, et que pour servir Dieu convenablement dans toute religion qu'on professe, il faut en même temps pratiquer sincèrement cette religion, et adorer Dieu en esprit et en vérité, croire en lui, l'aimer par-dessus tout, et remplir tous les devoirs de la morale.

IX. T. III, p. 90 , il défend de troubler l'or-

dre public, et de porter les citoyens à désobéir aux lois locales qui prescrivent le culte. Cependant une grande partie de son ouvrage n'est qu'une infraction perpétuelle des lois portées là-dessus, non seulement dans le royaume, mais presque dans toute la partie du monde où il a écrit et publié son livre.

X. T. III, p. 179 et suivantes : « Lamajesté , dit-il, des Écritures m'étonne , la sainteté de l'Évangile parle à mon cœur. . . . Se peut-il que celui dont il fait l'histoire ne soit qu'un homme lui-même? est-ce là le ton d'un enthousiaste ou d'un ambitieux sectaire. . . . Où Jésus-Christ avait-il pris. . . . cette morale élevée et pure dont lui seul a donné des leçons et l'exemple? . . . La vie et la mort de Jésus sont d'un Dieu. Dirons-nous que l'histoire de l'Évangile est inventée à plaisir ? Mon ami, ce n'est pas ainsi qu'on invente. . . . Il serait plus inéoncetable que plusieurs hommes eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fourni le sujet. . . . L'Évangile a des caractères de vérité si grands, si frappants, si parfaitement inimitables, que l'inventeur en serait plus étonnant que le héros. » P. 189: « Le dogme (dans l'Évangile) est simple et la morale sublime. »

« Avec tout cela, dit l'auteur p. 185 , ce même Évangile est plein de choses incroyables, de choses qui répugnent à la raison , et qu'il est impossible à tout homme sensé de croire ni d'admettre. » Jésus-Christ qui les a enseignées était donc au moins un enthousiaste, qui se croyait inspiré et envoyé de Dieu, quoiqu'il ne le fût pas. Jésus-Christ, dont la morale était si élevée et si pure, et qui le premier en a donné un exemple parfait, dont la vie et la mort sont d'un Dieu, aurait donc encore mal fait , et troublé l'ordre public, porté les citoyens à la désobéissance, lorsqu'il a envoyé ses Apôtres prêcher l'Évangile à toute créature , si, comme le dit l'auteur, les religions particulières sont toutes des institutions salutaires, qui peuvent avoir leurs raisons dans des causes locales, si elles sont toutes bonnes, si chacun doit suivre la religion où il est né, si c'est toujours mal faire que de porter quelqu'un à quitter cette religion , quelle qu'elle soit , si c'est troubler l'ordre et désobéir aux lois qui prescrivent le culte dans chaque pays, et qu'on est toujours obligé d'observer, si c'est une obligation pour la fille de suivre la religion de sa mère et pour la femme de suivre celle de son mari.

XI. L'auteur, comme on vient de voir, paraît

reconnaitre la force de l'ordre public et des lois, lorsqu'il peut les objecter contre la révélation chrétienne ; mais dans le fond il méprise toutes les lois. Il ne croit pas qu'il y en ait encore qui aient « le vrai caractère de loi », et il pense que « le droit politique est encore à naître. »

XII. (T. 3, page 178) : « A l'égard de la révélation, dit-il, si j'étais meilleur raisonneur, ou mieux instruit, peut-être sentirais-je sa vérité, son utilité pour ceux qui ont le bonheur de la connaître ; mais si je vois en sa faveur des preuves que je ne puis combattre, je vois aussi contre elle des objections que je ne puis résoudre. Il y a tant de raisons solides pour et contre, que ne sachant à quoi me déterminer, je ne l'admetts, ni ne la rejette, » etc. Il ne va pas ici plus loin que le doute, et il donne ce doute pour bien appuyé sur des raisons solides de part et d'autre, sur des preuves qu'il ne peut combattre, et sur des objections qu'il ne peut résoudre. Pourquoi donc a-t-il pris si souvent le ton le plus décisif et le plus dédaigneux en proposant ses objections, ou en combattant ses preuves ? Pourquoi représente-t-il ses preuves comme de la plus grande faiblesse, et les met-il dans la bouche d'un inspiré, à qui il fait faire le rôle d'un vrai idiot dans la dispute que sa mauvaise foi lui a fait inventer entre un chrétien et un raisonneur ?

Mais nous nous lassons de faire le détail des contradictions de cet homme singulier. Nous en avons assez rapporté pour qu'on voie clairement que l'iniquité s'est démentie.

Il ne nous reste plus qu'à appliquer à l'a-

uteur les traits dont il peint quelques faux philosophes de nos jours, qu'il vient qu'on évite (tome 3, p. 197) : « Fuyez, dit-il, parlant à un jeune homme, fuyez ceux qui sous prétexte d'expliquer la nature, sèment dans le cœur des hommes de désolantes doctrines, et dont le scepticisme apparent est cent fois plus affirmatif et plus dogmatique que le ton décidément de leurs adversaires. Sous le hautain prétexte qu'eux seuls sont éclairés, vrais, de bonne foi, ils nous soumettent impérieusement à leurs décisions tranchantes, et prétendent nous donner pour les vrais principes des choses, les intelligibles systèmes qu'ils ont bâti dans leur imagination. Du reste, renversant, détruisant, foulant aux pieds tout ce que les hommes respectent, ils ôtent aux affligés la dernière consolation de leur misère, aux puissants et aux riches le seul frein de leurs passions ; ils arrachent du fond des cœurs le remords du crime, l'espoir de la vertu, et se vantent encore d'être les bienfaiteurs du genre humain. » L'auteur fait ainsi son portrait, en traçant celui des faux philosophes de notre siècle.

Que le Seigneur, qui ne veut point la mort de l'impie, le guérisse enfin de cette aveugle fureur, de cette vraie sorte de fanatisme avec lesquelles il combat la religion chrétienne, et fasse qu'il se convertisse et qu'il vive.

Par le commandement des doyens et docteurs de la faculté de théologie, suivant la conclusion du 20 août 1762.

Woustourn, Grellier.

INDEX RERUM.

TRACTATUS DE VERA RELIGIONE.	9-10	
PARS PRIMA. THEOLOGIA NATURALIS.	<i>Ibid.</i>	
SECTIO PRIMA. De existentiâ Dei.—		
Expositio Atheismi.	<i>Ibid.</i>	
Confutatio Atheismi.	16	
ARGUMENTA MORALIA.—I. Ab utilitate religionis, seu agnitionis existentiæ et providentiæ Dei.	<i>Ibid.</i>	
Propositio prima. Interest hominis esse Deum.	17	
Propositio II. Agnitio Numinis societatis naturalis vineulum necessarium est.	20	
Propositio III. Agnitio Numinis statûs		
civilis præcipuum fundamentum est.		45
ARGUMENTUM II. Ex consensu nationum.		46
Propositio. Communis omnium hominum in omni ætate et in omni loco constans et perpetua vox atque sententia fuit esse Deum, atque hujus tam communis opinionis summa anoritas est. In atheistorum verò hypothesi universa gens humana vanitatis et stultitiae incredibilis condemnatur, quod summæ est arrogantiæ et intolerabilis impudentiæ.	<i>Ibid.</i>	
ARGUMENTUM III. Ex sensibus naturalibus.		58

Propositio. Interior naturæ humanæ vox, seu insiti à naturâ omnium hominum mentibus sensus, Deum esse indicant et universalem hominum consensum peperere.

ARGUMENTUM IV. Ex novitate mundi.

Propositio. Mundi originem aeternam non esse, probant omnium nationum antiquissimarum traditiones, confirmant traditiones, confirmant omnia temporum monumenta.

ARGUMENTA PHYSICA.

ARGUMENTUM V. Ex ordine rerum et virium naturalium sapienti temperatione.

Propositio. Deum esse, qui mundum hunc initio constituit atque in omni tempore regit, ostendit totius universi et omnium ejus partium descriptio.

Pars prima. Mundi species et apta partium dispositio.

Pars II. Argumenti ex causis finalibus vis et auctoritas.

ARGUMENTUM VI. Ex viribus naturalibus, motu et cogitatione.

Propositio prima. Deum esse qui mundum hoc initio constituit et perpetua actione suâ moderatur, ostendit corporum motus.

Propositio II. Deum existere, seu ens à materiâ segregatum, ostendit animis hominum indita cogitandi vis.

ARGUMENTUM VII. Ex materiâ et animi existentiâ.

Propositio. Deum esse, qui cuncta in initio creavit et suâ efficaciâ perpetuâ conservat, ostendunt omnes, quibus constat mundus, substantia.

ARGUMENTA METAPHYSICA. — **ARGUMENTUM VIII.** Ab existentiâ entis necessarii. 141-142

ARGUMENTUM IX. Ab ideâ entis infiniti et perfecti.

ARGUMENTUM X. Ex scientiâ immutabili naturâ, seu aeternis rerum ideis et necessariis earum rationibus.

EXAMEN primæ partis ethicee Spinozæ, quæ est de Deo.

Propositio prima. Unica Spinozæ substantia cogitans et extensa, composita est ex partibus realiter distinctis, divisibilis est et mutabilis, et consequenter non est ens necessarium propter rationes in argumentis superioribus allatas.

Propositio II. Substantia unica Spi-

	1250
nosæ non est ens infinitè perfectum.	195
Systema Immaterialistarum.	201
SECTIO SECUNDA. De naturâ et attributis Dei.	204
58 ARTICULUS PRIMUS. De naturâ Dei generatim.	Ibid.
63 Quæstio prima. An et quomodo natura Dei cognosci possit.	205
66 Propositio. Cognitio abstractiva divinitatis naturæ, quam habemus in hac mortali conditione, vera est et sincera; seu ex effectibus naturalibus, ex ideis mentalibus congenitis, ex creaturarum perfectionibus apprehendimus perfectiones Dei, si non perfectè et quoad modum infinitum, saltem ut in se sunt et quoad speciem.	206
93 Quæstio II. An et quomodo attributa divina inter se distinguantur.	209
94 Quæstio III. An sit inter attributa Dei aliquod primum à quo cetera fluere cogitemus, et quod sit quodam modo divinitatis essentiae constitutum.	211
Ibid.	Ibid.
107 Propositio. Necessitas existendi inter Dei attributa illud est quod potiori jure dici debet gradus divinitatis essentiae constitutivus.	211
122 ARTICULUS II. De divinis attributis.	212
Ibid.	Ibid.
122 De attributis Dei incomunicabilibus.	Ibid.
147 Propositio prima. Deus est ens aeternum, seu principio et fine caret.	215
150 Propositio II. Aeternitas Dei non est duratio successiva sine principio et fine, seu tempus infinitum.	Ibid.
Ibid.	Ibid.
156 Propositio prima. Deus est immensus, seu rebus omnibus, tum corporeis, tum spiritualibus, intimè praesens est.	219
Ibid.	Ibid.
156 Propositio II. Deus non est formaliter extensus, seu spatum, quod singitur infinitum, non est divina immensitas.	220
145 De immensitate Dei (<i>ex philosophicis institutionibus DD. Bouvier</i>).	226
Ibid.	Ibid.
151 Propositio. Deus est immensus, id est, ubique praesens ratione substantiae.	226
177 Propositio. Deus est immutabilis.	229
Ibid.	Ibid.
191 Propositio prima. Unicum esse Deum, seu unicam primam causam rerum omnium, sine aequali, ratio evidenter demonstrat; philosophi omnes theistæ docuerunt; omnes vetustissimæ gentes semper agnoverunt, adeoque unitas pertinet ad notionem veri et summi Dei animis hominum insitam.	555
Ibid.	Ibid.
191 Propositio II. Abhorret ab omni ra-	

tione portentosa veterum quorumdam, uti fertur, de duobus diis contrariis æternis et independentibus doctrina, quæ vulgo tribuitur Manichæis.

Propositio III. Deus eo sensu unicus est quid solus necessarium et æternam habeat existentiam: nec materia ullo modo in hujus necessariae existentiæ participationem venire potest.

SECTIO TERTIA. — De Providentiâ Dei.

ARTICULUS PRIMUS. De existentiâ divinæ providentiæ, seu Dei in creaturas imperii.

Propositio. Deus cunctas universi res ditione suâ continet et providentiâ moderatur.

ARTICULUS II. De divinæ providentiæ attributis.

Propositio prima. Deus in administratione rerum est summè sapiens, seu est in Deo constans voluntas utendi omni potentia suâ ad obtinendos fines optimos per optima media.

Propositio II. Dei providentia sancta est.

Propositio III. Dei providentia justa est.

Propositio IV. Deus bonus est, seu beneficâ voluntate movetur erga omnes suas creaturas.

OBJECTIONES contra divinæ providentiæ attributa expenduntur.

ARTICULUS III. De motivo, finibus, perfectione et methodo Dei providentiæ.

Quæstio prima. Quo motivo Deus excitatus fuerit ad creandum, et quem finem in agendo spectaverit?

Propositio prima. Nec gloria Deo ex universitate rerum redundatura, ut quidam putant, nec bonitas creaturarum, nec inclinatio aliqua benevolentiae erga creaturas, aut aliud quodvis motivum, Deum impulit ad agendum ad extra, sed Deus seipsum liberè determinavit, et volendo creaturarum existentiam, eas fecit et bonas et gratas sibi.

Propositio II. Divinarum ad extra operationum finis est vel gloria Dei, vel bonitas divina creaturis communicanda, vel divinorum attributorum exercitatio; vel Dei perfectionum in creaturis expressio.

Quæstio II. An providentiae divinæ

INDEX.

	1252
systema dici possit perfectissimum.	356
De Optimo absoluto.	360
Propositio.	362
De Optimo relativo.	363
Quæstio III. An divina providentia legibus generalibus procedat, sintque illae leges mechanicae.	<i>Ibid.</i>
De libertate humanâ.	369
Propositio. Est in homine libertas, seu vis activa vero et proprio sensu sui dominatrix.	373
DE LEGE NATURALI.	385
ARTICULUS PRIMUS. De juris seu legis naturalis existentiâ et in omnes homines diffusione.	<i>Ibid.</i>
Propositio. Est lex naturæ nostræ congruens, diffusa in omnes, quæ vocat ad officium jubendo, vetando à fraude deterret.	396
Probatio.—ARGUMENTUM primum. Ex sensibus, affectionibus et facultatibus naturæ humanae.	<i>Ibid.</i>
ARGUMENTUM II. Ex observatione in aliorum hominum ingenium et mores.	402
ARGUMENTUM III. Ex testimonio hominum.	402
ARTICULUS II. De legis naturalis divinâ origine et immutabili naturâ.	425
Propositio prima. Unus est communis magister et imperator hominum Deus; ille legis naturalis lator; et læsæ Dei majestatis reus est, qui illam contempserit.	<i>Ibid.</i>
Propositio II. Lex naturalis, secundum essentiam considerata, sempiterna est et immutabilis, atque ut loquitur Cicero, æterna mens est omnia ratione cogentis Dei.	433
ARTICULUS III. De legis naturalis sanctione.	437
Propositio prima. Leges naturales præmiorum et pœnarum sanctione ita sunt à legislatore Deo confirmatae, ut etiam in hac vitâ salutaris virtutis efficientiâ valde evidens sit et hominum intersit illi sese addicere.	438
Propositio II. Virtus ad beatè vivendum seipsâ non est contenta, ut gloriabantur Stoici, sed multoties ærumnis implicat gravissimis.	445
Propositio III. Vita hominum non circumscribitur hujus conditionis mortalibus limitibus, sed post mortem manent virtutem præmia, vitium verò supplicia	

à judice omnium Deo certissimè retribuenda.

ARGUMENTUM PRIMUM. Ex consideratione divinarum perfectionum.

ARGUMENTUM II. Ex præsenti rerum administratione.

ARGUMENTUM III. Ex hominis naturâ morali.

ARGUMENTUM IV. Ex naturâ animorum immortalis.

DISSERTATIO PRIMA. De imperfectione et obscuritate legis naturalis, et de revelationis possibiliitate, utilitate et necessitate.

463-464

ARTICULUS PRIMUS. Desummâ utilitate revelationis, quatenus est externa promulgatio legis naturæ.

Propositio prima. Lex naturalis, quatenus per rationem cuique hominum innotescit, non est par et sufficiens ad eos instituendos perfectè ad religionem et bonam vitam, ita ut inutilis censeri possit revelatio.

Propositio II. Generis humani, in omnem errorem et pravitatem prolapsi, reformationi philosophia præsidere non potuit.

Propositio III. Legis naturalis externa per revelationem promulgatio aptissima via est ad homines erudiendos et ad virtutem excitandos, proindeque hominibus utilissima.

ARTICULUS II. De revelatâ religione quatenus est dispensatio supernaturalis.

Propositio. Revelatio considerata ut nova dispensatio et manifestatio mysterii supra rationis captum positi, possibilis est et exoptanda.

ARTICULUS III. De revelatione, quatenus est positiva constitutio.

Propositio. Revelatio considerata ut positiva constitutio, et ut complexio legum positivarum, non modò possibilis est, sed hominibus utilissima esse potest.

De veræ revelationis indagatione in genere.

Propositio prima. Quando religio aliqua ut divinitus revelata proponitur, hominem non licet esse indifferentem.

Propositio II. Optima vera revelationis indagandæ ratio est examen auctoritatis, non philosophica rerum et veritatum quæ revelatæ dicuntur disquisitio.

INDEX.

1254

446	Propositio III. Ad amplectendam religionem revelatam examinanda sunt credibilitatis motiva.	503
Ibid.	DISSERTATIO SECUNDA. De notis divinæ apud homines legationis, præsertim miraculis et prophetiis.	507-508
450	Caput primum. De naturâ et auctoritate miraculorum.	509
455	§ 1. Miraculi variae definitiones.	Ibid.
	§ 2. Variae de miraculorum naturâ sententiae.	511
	Propositio. Deus solus, ob sapientissimos fines, causarum naturalium ordinem per seipsum, aut ministerium angelorum, intervertit; daemonum quemcumque naturalis vis sit, nulla est licentia; ac ubi se nostris rebus imminescit, divinorum judiciorum sunt ministri, non suo arbitrio unquam relinquuntur, neque unquam per eorum ministerium in confirmationem falsi miracula patrantur.	516
463	ARGUMENTUM PRIMUM. Ex ratione.	Ibid.
467	ARGUMENTUM II. Ab experientiâ.	524
	ARGUMENTUM III. Ex auctoritate.	525
	Caput II. De prophetiæ natrâ, fine, modo et auctoritate.	540
478	§ 1. Definitio et nomen prophetiæ.	Ibid.
	§ 2. Propheticum apud Judæos munus.	548
	§ 3. Varii modi prophetandi, seu futura præsentendi.	550
	§ 4. Notæ veræ et falsæ prophetiæ.	Ibid.
483	§ 5. Finis et usus prophetiæ.	555
	§ 6. De claritate et obscuritate prophetiæ.	556
491	§ 7. Diversa genera prophetiarum.	556
	§ 8. Varia prophetiarum interpretatio.	558
	§ 9. Auctoritas prophetiæ.	559
492	Propositio. Neque præseiri, neque etiam casu prædicti à creaturis possunt, 1 ^o ea omnia que præter naturæ ordinem divinâ et supernaturâlî virtute contingunt, ut miracula et divinorum decretorum manifestationes; 2 ^o futuri post longa intervalla temporum mundi physici successivi status; 3 ^o futura hominum consilia et fata imperiorum.	Ibid.
495	Observatio. De naturâ et auctoritate certitudinis moralis.	564
Ibid.	PROOEMIUM.	565-566
501	I. Religionis revelatæ summa.	567
	II. Religionis revelatæ successiva evolutio.	569
502	III. Prajudicationes pro Religione revelatâ.	579

IV. Prætensæ adversus Religionem
revelatam præsumptiones.

RELIGIONIS REVELATÆ PRINCIPIA.

PARS PRIMA. De legis judaicæ divinâ
origine et naturâ.

ARTICULUS PRIMUS. De antiquitate et
integritate quinque librorum Moysis seu
Pentateuchi.

Propositio. Codex legum judaicarum ,
qui Pentateuchus dicitur , coœvus est
reipublicæ Hebraeorum , et ipsum est
Moysis genuinum opus .

ARGUMENTUM PRIMUM. Ex fide publicâ .

ARGUMENTUM II. Ex manifestâ contrariae
sententiae vanitate .

ARGUMENTUM III. Ex antiquissimæ æta-
tis notis internis .

ARTICULUS II. De notis externis divi-
næ originis legis judaicæ .

§ 1. De divinâ Moysis legatione .

Propositio prima. Moysen Dei legatum
fuisse miracula evidentissimè efficiunt .

Propositio II. Deus multis ante Moy-
sen annis eventum omnem , cuius mini-
ster extitit , prænuntiavit .

Propositio III. Plura edita à Moyse
vaticinia prophetam fuisse divino spiri-
ritu afflatum ostendunt .

Propositio IV. Moyses in omni vitâ et
sermone viri optimi speciem tolit , dig-
nusque est propter preeclaras suas vir-
tutes cui fides adhibeatur .

§ 2. De extraordinariâ et supernatu-
rali Dei in rempublicam judaicam provi-
dentiâ .

Propositio. Dens fœderis Mosaici con-
ditiones semper servavit , rexitque rem-
publicam providentiâ extraordinariâ et
supernaturali .

ARGUMENTUM PRIMUM. Ex Judeorum
consensu et persuasione .

ARGUMENTUM II. Ex miraculis .

ARGUMENTUM III. Ex oraculis et pro-
phetiis .

Vaticinia de reipublicæ fatis .

Vaticinia quædam particularia .

Vaticinia de imperiorum externorum
fatis .

Interitus Ninive et imperii Assyriorum .

Interitus Tyri .

Aegyptiaci imperii fortuna .

Babylonici imperii interitus .

Imperiorum subsequentium , Persici ,

	1236	
581	Græci et Romani , fata à Daniele præ- nuntiata .	720
Ibid.	I. Prophetæ naturali sagacitate fu- tura non præviderunt .	726
	II. Vaticinia non casu et fortuitò eventum sortita sunt .	<i>Ibid.</i>
	III. Objectiones Spinosæ refelluntur .	<i>Ibid.</i>
597	IV. Prophetæ rebus civilibus haud te- merè se miseuerunt ,	727
Ibid.	V. Prophetarum actiones symbolicæ , nec ridiculæ , nec indecoræ .	728
600	VI. Actiones symbolicæ Prophetarum non abhorrebant à moribus illorum temporum .	730
Ibid.	ARGUMENTUM IV. Ex extraordinariis præter spem eventibus .	732
609	ARTICULUS III. De formâ reipublicæ Hebraeorum , fœderis in monte Sina initi sanctione , ac notis internis divinæ ori- ginis in ipsâ constitutione conspicuis .	738
Ibid.	§ 1. De formâ reipublicæ Hebræo- rum theocraticâ .	<i>Ibid.</i>
624	Propositio prima. Forma reipublicæ judaicæ fuit initio theocratica , seu in illâ reipublicâ rerum civilium summâ potie- batur Deus cum regis titulo et anerioritate .	739
658	Propositio II. Nunquā rescissum est fœdus Sinicum , nec consequenter abo- lita prorsus theocracia per illud fœdus instituta , usque ad Christum regem . At variis successivè gradibus ab externâ administratione reipublicæ recessit Deus , et hoc sensu imminuta est grada- tim theocracia .	744
664	§ 2. De fœderis Mosaici sanctioni- bus , seu de poenis illi fœderi propriis .	746
676	Propositio prima. Patriarchas , Moy- sen et Prophetas animarum immortalitatem futuramque vitam credidisse cer- tum est ; hæcque eadem doctrina apud omne Iudaorum vulgus semper com- munis fuit , ac interior legis sensus erat .	755
Ibid.	Propositio II. Civilis reipublicæ ju- daicæ constitutio , quant theocratiam fuisse jam ostendimus , fuit sancta , id- que convenientissimè , præmiis et malis temporalibus à Deo reipublicæ capite retribuendis .	765
701	§ 3. De notis divinæ originis in œco- nomiâ Mosaicâ conspicuis .	773
705	Propositio. Theocratica reip. Judaicæ constitutio sancta præmiis et poenis tem- poralibus à Deo retribuendis , non homi- nem , sed Deum habuit inventorem .	781
706		
711		
714		
Ibid.		
715		
716		
717		

ARTICULUS IV. De legum Mosaicarum finiis et sapientissimâ institutione.

§ 1. De moralibus legis Mosaicæ præceptis.

Propositio prima. Lex moralis contenta Decalogo cæterisque Pentateuchi partibus, est in omnibus legi naturæ consentiens: imò omnia continet ad Religionem et mores rectè instituendos necessaria præcepta; atque in hac part multùm superat omnes alias legum naturalium complexiones, sive à legislatoribus, sive à philosophis olim confectas.

§ 2. De legibus cæremonialibus.

Propositio prima. Israelitæ tempore Moysis et post illius legislatoris mortem, fuerunt idolatriæ atque superstitionibus ethnicis addictissimi.

Propositio II. Lex cæremonialis ad veræ religionis præsidium, depellendamque illam tam communem idolatriæ pestem, quæ etiam animos Hebræorum inficerat, inventa et lata est.

Propositio III. Lex ritualis ad abolen-dam idolatriam sapientissimè instituta fuit.

§ 3. De legibus judicialibus.

Propositio. Lex Mosaicæ judicialis cum summâ sapientiâ atque æquitate ad pacem et prosperitatem reipublicæ insti-tuta fuit; apertissimè quoque inventa ad obtinendum totius illius œconomie finem principalem, videlicet veræ reli-gionis conservationem.

ARTICULUS V. De legum Mosaicarum abrogatione.

Propositio prima. Constitutio Mosaicæ nedum fuerit immutabilis, eam aliquando interire necesse fuit.

ARGUMENTUM PRIMUM. Ex prophetiis.

ARGUMENTUM II. Ex naturâ legis Mosaicæ.

APPENDICES.

§ 1. Praeambula.—I. Prajudicia ad-versus incredulitatem.

II. Specimen historiæ Religionis, et hostium et bellorum adversus eam.

III. De fontibus impietatis. 1º Cordis corruptio.

De eodem primo impietatis fonte.

2º Rationis perturbatio.

3º Systema novatorum.

De eodem tertio impietatis fonte.

INDEX.

	794	4º Libri perniciosi. 953
	795	§ 2. De religione naturali. 960
		Assertio prima. Existit religio naturalis, eo sensu quod ratio dictitet cultum internum, tum externum Deo de-beri. 965
		Assertio II. Cultus exterior solemnis esse debet ac publicus, id est, nomine societatis exhibitus. 972
		Assertio III. Indifferentia religionum cum vero Dei cultu consistere non po-test. 972
	796	§ 3. De possibilitate et necessitate revelationis. 978
	809	SECTIO PRIMA. Necessitas revelationis. <i>Ibid.</i>
		SECTIO II. Philosophorum religio. 986
		SECTIO III. Revelatio cultûs. 998
	812	SECTIO IV. Reconciliatio peccatoris. 1009
		SECTIO V. Homo sine revelatione. 1019
		SECTIO VI. Revelatio mysteriorum dari potest. 1026
		§ 4. De notis revelationis. 1035
	816	ARTICULUS PRIMUS. De miraculis. 1037
		SECTIO PRIMA. De miraculi naturâ. <i>Ibid.</i>
		Assertio. Rejicienda est Houtteville hypothesis. 1058
	820	Scholium. 1041
	825	SECTIO II. De miraculorum possibili-tate. 1042
		Assertio. Miracula possibilia sunt. <i>Ibid.</i>
		SECTIO III. De causâ seu auctoribus miraculorum. 1045
	826	Assertio prima. Angeli, sive boni, si-ve mali, virtute suâ naturali in materiam agere possunt, atque adeò miracula im-propriè dicta operari. 1045
	851	Assertio II. Deus solus potest operari miracula propriè dicta, seu primi ordinis. 1048
		Assertio III. Dæmones possunt, ita permittente Deo, miracula impropriè dicta edere, etiam in confirmationem erroris. 1049
	832	Scholium. 1050
		SECTIO IV. 1º De notis seu characte-ribus miraculorum. 1055
		2º Quomodo miracula propriè dicta ab impropriè dictis secernantur. 1056
	868	3º Quomodo miracula diabolica à di-vinis discriminari queant. 1059
		SECTIO V. De vi probante miraculo-rum. 1064
		Assertio. Miraculorum, qualia in Pen-tateuco et Evangelio narrantur, nu-

merus ac splendor vim habent firmissimæ demonstrationis in gratiam alicujus religionis.

ARTICULUS II. De prophetiis.

SECTIO PRIMA. De naturâ, speciebus, possibiliitate, claritate vel obscuritate et notis prophetiæ.

SECTIO II. De auctoribus prophetiarum.

Assertio prima. Deus solus esse potest auctor prophetiæ propriè dictæ.

Assertio II. Angelus aut dæmon potest esse causa efficiens prophetiæ impropriè dictæ.

SECTIO III. De auctoritate prophetiæ.

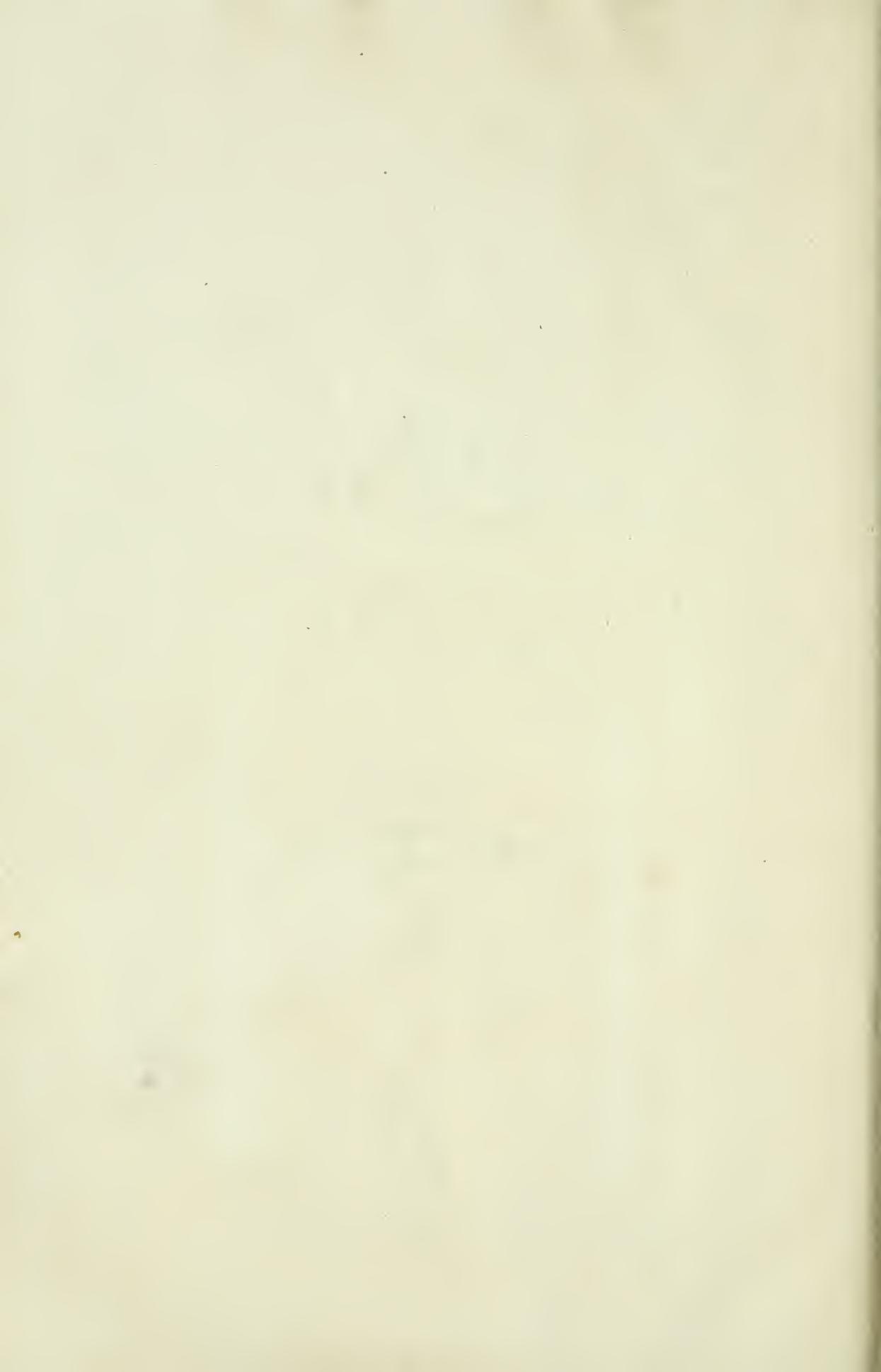
Assertio. Prophetia propriè dicta per se probandi vim habet, nec fieri potest in confirmationem erroris : item prophetia impropriè dicta, si debitiss vesciatur circumstantiis.

§ 5. De religione primitivâ.

INDEX.

	4260
merus ac splendor vim habent firmissimæ demonstrationis in gratiam alicujus religionis.	1064
ARTICULUS II. De prophetiis.	1083
SECTIO PRIMA. De naturâ, speciebus, possibiliitate, claritate vel obscuritate et notis prophetiæ.	Ibid.
SECTIO II. De auctoribus prophetiarum.	1083
Assertio prima. Deus solus esse potest auctor prophetiæ propriè dictæ.	Ibid.
Assertio II. Angelus aut dæmon potest esse causa efficiens prophetiæ impropriè dictæ.	1087
SECTIO III. De auctoritate prophetiæ.	1088
Assertio. Prophetia propriè dicta per se probandi vim habet, nec fieri potest in confirmationem erroris : item prophetia impropriè dicta, si debitiss vesciatur circumstantiis.	Ibid.
§ 5. De religione primitivâ.	1094
APPENDIX. De veracitate libri Genesios.	
Propositio prima. VERA sunt quæcumque Moyses scripsit in libro Genesios.	1099
Propositio II. Exstitit diluvium universale quod à Moyse describitur.	1100
CENSURE de la Faculté de théologie de Paris, contre le livre intitulé : <i>Emile ou de l'Education</i> .	1106
(Extrait des registres de la Faculté de théologie de Paris).	1111-1112
De Dieu et de la loi naturelle.	1117
De la possibilité et de la nécessité de la révélation.	1136
Des caractères de la révélation.	1144
Des moyens de connaître la révélation.	1152
Des miracles et des prophéties.	1187
De la doctrine révélée.	1202
De l'intolérantisme que professé la vraie religion.	1217

FINIS TOMI SECUNDI.

MIGNE, J.P.	BQT
	507
Theologiae cursus	.M5
completus.	v. 2
DATE	ISSUED TO

MIGNE, J.P. 3QT
Theologiae cursus 507
completus. M5
v. 2.

